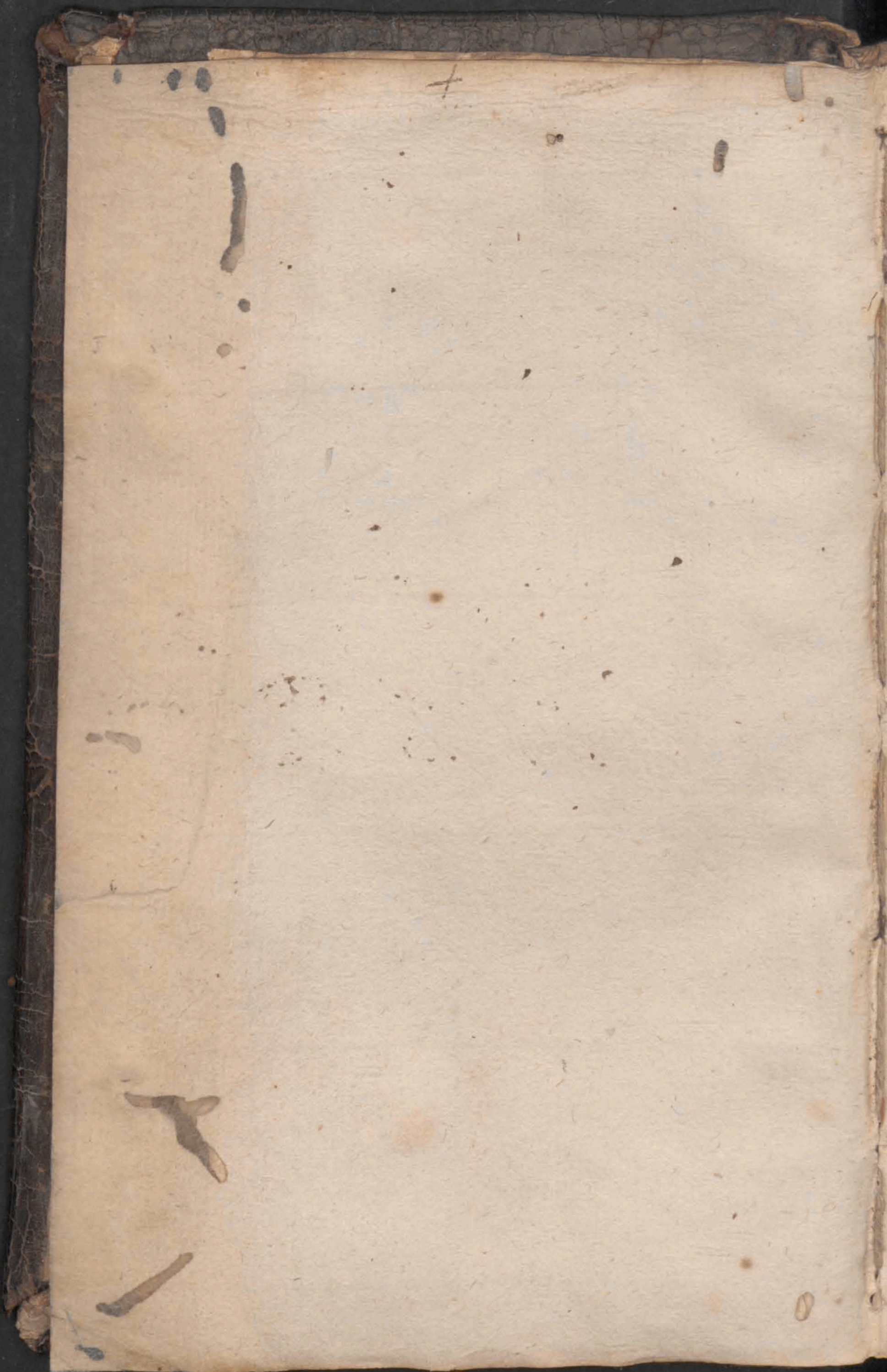

[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] Ecki [illegible]
Tom[us] [illegible]

Joannis [illegible] optima
Ricardi Joannis optima [illegible]
De libris boni operis [illegible] [illegible]
Hieronimi [illegible] Theodori
Saltanus Societatis Jesu
De sacrificio missae autore Gregorio
de Valentia collegii Societatis Jesu
Polanco et [illegible]
[illegible] sunt acta de nulla [illegible]
Solemnes ordinis [illegible]
Fratevoli vitae [illegible]
Ecki loci communes
Hieronimiana translatio Bibliae
Concordantia evangelica Jansenii
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Claudii Guillaudi Bellovacensis
In Evangelia [illegible] [illegible]
[illegible]
Concilii [illegible] fol 1

Iste liber fris Laurentij de
Conventu Torunen. Ordinis Predi-
catorum. Emptus Torunij. 1[illegible]80.

Augustini
Conventus S: ~~[illegible]~~
ad Ecclesiam S. Catharinae

Praesentem Librum accepit
dono A Reverendissimo
Patri Jacob. Colinskio.
Cruciferostellatorum; Priori
Bohemiae; Frater Augustinus
Germanus. Augustinianus.
Anno 1593. et possidere
optimus usui fuerat
cum illius Patris Domini
qui afficerat tali pretio
suo iudicii. Reverendissimi

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS HOMILIAE IN EVANGELIA, QVAE DOMINICIS DIEBVS IN ECCLESIA POPVLO PROPONI SOLENT,

EX QVATVOR COMMENTARIORUM in Concordiam Euangelicam libris, nuperrimè ab ipſo auctore renatis & à mendis propemodum innumeris repurgatis:

Nunc primùm à D. Georgio Braun Agripp. S. Georgij Canonico collectæ & præfationibus illuſtratæ.

Omnibus diuini verbi præconibus ſummoperè vtiles.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, ſub Monocerote, M. D. LXXVII.
Cum priuilegio Cæſ. Maieſt. nouo ad ſexennium.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC D. DOMINO

Gregorio Syluio, Episcopo Tagastensi, Suffraganeo et Ecclesiastæ Primario Leodiensi, apud S. Paulum Canonico dignißimo, Georgius Braun Agripp.

S. P. D.

NOndum memoria excidit, Reuerende in Christo Pater, ac Domine, multis nominibus obseruandissime, cùm superiore anno, aliquãto tempore domi tuæ, vnà cũ Præstantissimo, Clarissimoq; viro, D. Andrea Hartzemio Iureconsulto, Illustrissimi Iuliacensium Ducis Consiliario, Leodij agerẽ, quotidianis ijsq; suauissimis, & doctissimis colloquijs tuis, paternè me monitum, vt infœlicem horum temporum difficultatem, patriæ salutem, vocationis quoq; meæ conditionem perpendens, eos labores, quos prophana colligenda historia, in cosmographicas regionum & vrbium enarrationes, hactenus impendi, ad venerandum, & summè hoc tempore necessarium, sacrarum literarum studium, iam porro conuerterem, efficeremq;, vt si quas Aegypsiorum opes collegissem, eæ, in Ecclesiæ vsum & ornamentum à me conuerterentur. Gratissima quidem hęc fuit Reuerentiæ Tuæ, & magni apud me ponderis admonitio, verùm & rationes tum mihi deesse nõ existimabam, me nõ inutilem nauare operam, vt ante prophanis & mitioribus, quantum ingenij

D. Aug. libr. 2. de doct. Christia. ca. 40.

facultates permitterent, excolerer muſis, quàm in ſacroſancta, & veneranda Theologica Facultate, illotis, vt aiunt, manibus, quidpiam aggrederer, neq; alios docere conarer, ipſus ego eius facultatis ignarus, in qua non ſine extremo ſalutis periculo erratur. Quod cũ priſcis temporibus ſumma à pleriſque temeritate factitatum, tum & hoc noſtro infœliciſſimo æuo, à nõ paucis, malè feriatis hominibus, cum ſumma Eccleſiæ Chriſti calamitate, imitatũ inuenio. Ita quondam obſonatores & coci, Theodotus coriarius, Theodolus menſarius, Aëtius aurifaber, Marcion nauta, Creſconius Grãmaticus, Iouinianus imperitiſſimus monachus, Heluidius agricola, ob imperitiam confidentes, nouas in Eccleſiam Dei ſuperſtitiones inuexerunt, vnde ſectæ, diſſidia, & ſeparatæ ab Eccleſiaſtica vnitate partes ſunt natæ. Pari quoque ratione, et hoc noſtro tempore, idẽſpiritus, idemq́ue eos vſq; adeo exagitat genius, qui & ipſi amabilem Eccleſiæ vnitatem diſſecant, & caninis lacerant dentibus, vt eadem matre foti, eodemq́; ouo prognati, videantur. Itaque & nunc laicam ac rudem VValdenſium, & inertiſſimam Anabaptiſtarum turbam vidimus, diuerſis hydræ inſtar partitam capitibus, & oppoſitis ſibi inuicem cohortibus, mirandum in modum diſſectam: In qua Bernardus Rotmannus ruſticus, Dauid Georgij vitrarius, Theodoricus Philippi ephippiarius, Matthias textor, compactores librorũ, cultrarij, ſartores & mercatores, Monitorum, quos ipſi vocant, & Concionatorum ſubeunt vices. Nihil nunc de imperita Franckiſtarum multitudine, breuitatis amore, commemorabo, ex qua priuatorum diſſidiorum cauſa excommunicatus

&

& eiectus est quidam Adamus Bernardi, & ipse, ea eruditione, qua cæteri, hoc est, nulla imbutus, qui statim anno salutis M.D.LXXIIII. peculiari edito libello, nouam ædificauit, & separatam ab omnibus alijs, Ecclesiam, atq; plurimos absurdissimarum opinionum suarum alumnos, nunc fouet. Quemadmodum & hoc tempore, laicorum, & imperitissimorum hominũ, noua cœpit innotescere colluuies, de domo & familia amoris, qui præfracta quadã nouæ sapientiæ opinione, anilia & superstitiosa cõminiscuntur dogmata, & quò plures in nassam pertrahant suã, vulpina quadam calliditate cum omnibus, cuiuscunq; etiã factionis hominibus, æquè conuersantur, catholicorum ritus, & ecclesiastica non vitant exercitia: Romanam profitentur & veram dicunt esse Ecclesiam Dei: Et tamen adeo monstrosas atque horribiles tuentur opiniones, vt hos tandem esse existimem, non qui cum Luthero atque Caluino, tectum & parietes Ecclesiæ sint euersuri, quemadmodum Reuerendissimus Hosius scribit, sed qui fundamento religionis catholicæ insidiabuntur: politicas & ciuiles hominum societates, nouis seditionum furoribus perturbabunt: & verissimi tandem Antichristi prodromi sint futuri. Libellos circunferunt: Annunciationem pacis per H.N. Epistolam H.N. qua cunctæ nationes, ad domum Charitatis vocantur & inuitantur. Item Parænesin H.N. ad filios, & familiam suam Amoris, qua septem Sacramentorum, Administrationis verbi diuini, Missæ, vt cæremoniarum ecclesiasticarum in ea vsitatarum, explicationem proponit, impressam Campis, Anno M.D.LXV. Item Euangelium Regni: Et quem

Hosius cẽsura de adoranda Trinitate, & epist. ad senatum Coloniensem.

 inti-

intimis suis atque perfectis tantum committunt, Speculum veritatis. Ad hæc diuersas etiam icones, atque imagines, quibus non minus quàm libris, sua passim dogmata diuulgant. Atque ex hac tanta & effrenatissima noua comminiscendi dogmata, & quæuis temerè scribendi libertate, tam ambitiosi diuersissimarum factionum, prodeunt libri, conuitiorum plaustris onusti, quibus non modò turbulento hoc nostro seculo, in quod omnium hæresum maturitas erupit, sed initio statim nascentis Ecclesiæ venerandis & doctissimis in ea Patribus, imo Apostolis ipsis, atque adeo CHRISTO Iesu amarulentas blasphemias turpissimo ore hæretici ingesserunt. Ita Pharisaico gregi Christus Iesus publicanorum amicus, peccator, seductor, imperitus mechanici filius, & maledictum fuit. Paulus veritatis præco, nouorum dæmoniorum annunciator, semiuerbius, seditiosus, & templi violator. Petrum, cæterosqúe Apostolos imperiti quidam Philosophi, tanquam fallaciæ seminatores lacerarunt. Quintinus sartor, à quo Libertini in Gallia, cum fide sortiti sunt nomen, omnes in vniuersum scripturas abijciens (quemadmodum de ipso scribit Caluinus) vnumquemque Apostolorum scommate peculiari notabat: Vas fractum nuncupans Paulum, Petrum Christi abnegatorem, Ioannem iuuenem stolidum, Matthæum fœneratorem. Egrano D. Paulus rudis & indoctus fuit. Eodem dicacitatis morbo in celeberrimos etiam Ecclesiæ Patres pestiferum maledicentiæ virus effuderunt. Ita religionis veritatisqúe aduersarijs, Cyprianus sanctissimus Doctor ac Martyr, Coprianus fuit, quod elegans

[Margin notes: Act. 17. 24. — Lactan. lib. 5. de iust. cap. 2. — Cal. lib. contra Libertinos. — Lactan. lib. 5. cap. 1.]

ingenium, & melioribus rebus aptum, ad superstitiosas & aniles fabulas conuertisset. Diuus Augustinus Donatistis lupus fuit, ac proinde opprimendus, & qui eum trucidasset, hunc facilè veniam à Deo impetraturum. Non placuit hactenus aduersarijs nostris Diuus Bernardus, quia nimis sit superstitiosus, & à synceritate Euangelicæ doctrinæ alienus. Chrysostomus auctor ipsis est violentus, & monachatui contra Euangelium studiosior. Damascenus puerilis & impudens auctor, qui portentosis in re Sacramentaria formulis vtitur. Theophylactus in assertionibus suis nimis violentus. Diuus Hieronymus auctor eloquentissimus impudentissimis hisce censoribus asinus est rigidus & intolerabilis, Vigilantij nimirum Iouiniani, & Lutheri successoribus, qui non nisi fœminea saturantur carne. Diuus Gregorius Caluino ob pias iugis sacrificij cæremonias, Magus esse censetur, veluti mysterium illud terq; quaterq; venerandum, magica quædam res foret. Athanasius, Sathanasius, per contumeliam à Triadoclastis appellatur. Quanto etiam criminandi studio, ad vniuersæ Ecclesiæ, & ad totius Christianæ societatis conuitium cuncta per suos composuerit Sathan, & iucundum est, propter historiam, & vtile, ob similem horum temporum blasphemam & amarulentam maledicentiam audire. Et vt primũ ab ijs qui Christianæ religioni nunquã subscripserunt, initium sumam: Suetonius Christianos homines esse nouæ ac maleficæ superstitionis adseruit. Tacitus eosdẽ exitiabilis superstitionis accusauit, cuius mali non solum ex Iudæa origo esset, sed in vrbe etiam, quo cuncta vndique atrocia, & pudenda confluebant,

Petrus Martyr cõtra Gardinerum.
Vrbanus Rhegius in locis cõmunibus.
Lutherus, passim in suis Rhapsodijs.

Suetonius in Nerone.

Tacitus lib. 5. hist.

bant,

Tertull. Apolo. contra gentes, cap. 16.

bant, latius serperet. A quibusdam etiam fideles porci, ob turpia, quæ ipsis impingebant flagitia, & infanticidæ vocitabantur. Item asinarij, occasione cuiusdam historiæ, quam mendaciorum loquacissimus, Cornelius Tacitus, in fidelium odium excogitarat. Ideoq; Christianorum Deus hac forma pingebatur, auribus asininis, altero pede vngulatus, librum gestans, & togatus. Ab alijs, non ferendi immortalium deorum hostes dicebantur, eò quòd his sacrificare detrectarent. Similiter infructuosi, ac steriles, Sarmenticij item, & Semissij, quia ad stipitem dimidij assis reuincti, sarmentorum ambitu exurebantur. Non hîc dicam, quàm turpia in Ecclesiam Dei euomuerit Celsus Epicureus philosophus, Liberius Sophista, Porphyrius, Symmachus, & alij, partim Iudæi, partim Gentiles: quorum iniquas in Ecclesiam DEI criminationes, Quadratus, Aristides, Melito, Theophilus, Apollinaris, Tertullianus, Tatianus, Bardesanes, Arnobius, Origines, Iustinus, Lactantius, Prudentius, Irenæus, Dionysius, Clemens, Miltiades, & cæt. summi præstantesq́ue viri, accuratissimè refutarunt. Iulianus naturæ monstrum, & hominum impurissimus, Christianos per contemptum Galilæos nuncupabat. Donatistis, orthodoxi omnes, pagani erant: qui & sanctos Ecclesiæ Antistites, pollutos, muscas morituras, Samaritanos, sacrorum librorum traditores, nuncupabant, Orthodoxam item & catholicam Ecclesiam, mulierem fornicariam, sicuti nunc nostri hæretici, eandem Babylonicam meretricem.

Ibidē cap. 42. & 43. & 45.

Optatus lib. 3. & 6. D. Aug. cōtra Fulgen. Respon. 16. Opt. lib. 7. D. Aug. cōtra Ful. in principio. De sacrorū libro rum traditorib uide Optatū & Balduini comment. D. Aug. passim lib. cōtra Fulgentium.

Quàm præclara fuerit Nicæna Synodus, in qua præcipui totius orbis Episcopi CCCL. & grauissimi

ſimi Doctores cōuenerant, Euſebii & Socratis hiſtoriam, ipſiusq́ ſynodi acta legenti, ſatis eſt manifeſtum: Et tamen impudentiſſimi vnius Sabini, maledica eſt lingua inuenta, quę ſummos illos viros, ab ipſo etiam Conſtantino Auguſto, ſumma obſeruantia cultos, rudes, ignaros, & nihil ſcientes idiotas compellare ſit auſa. Eundem planè ad modum, qui infœlici hoc noſtro ſæculo, in Ieſu Chriſti Eccleſiam calamum & linguæ ſpiculum acuunt, virulētiſſimis ſycophantijs domū Dei, in qua nati ſunt & educati, impetunt. His ſummus eccleſiæ præſul Antichriſtus eſt, Chriſtiani omnes Papiſtæ ſunt, Pōtificij, Papæ mācipia, patrologi, ſacrificuli, raſorum turba, Carnalitę, Mentingentes, Dęmoniaci, Frandiſcani, &c. Quanta etiam temeritate, ob animaduerſiones Macarij pręfecti, in ſeditioſos Donatiſtas, & furioſos circumcelliones, Catholica Eccleſia ſanguinaria & Macariana, à pietatis hoſtibus, ſit nuncupata, ex D. Auguſtini ſcriptis ſatis eſt manifeſtum. Sic & Catholicos Ariani diuinitatem Chriſti negantes, non orthodoxos, ſed homuſianos, contumelioſè appellitabāt. Qui verò extremis hiſce temporibus noſtris hæreticę & blaſphemę dicacitati facem prętulit, Lutherus, quāta amarulētia huic morbo indulſerit, nō ſcripta modò ſua, plus quā ſcurrili maledicentia contaminata, ſed & Eraſmi, ſuorum itē, quos varijs malignantium eccleſijs peperit, filiorum teſtimonia, ſatis euidenter demonſtrant. Nihil Eraſmus modeſtię, nihil manſuetudinis Euangelicæ, in Lutheri ſcriptis inuenit, vt puta, quæ ex eo prodierint pectore, quod nulla maledicentia ſaturabile, furioſa in hoſtes conuitia euomat, ac proinde perſuadere ſibi non poteſt, Chriſti ſpiritum,

Euſeb. lib. 3. de uita Conſtātini
Socrates hiſt. Eccl. lib. 1. ca. 8.
D. Aug. epiſt. 161. et 64. ad Emeritum Donatiſtā. Et libr 2. contra Petilianum. cap. 39.
Eraſmus, epiſtol. ad Nicolaum Beroaldū, epiſtol ad Guilhelmū Epiſcopū Cantuarienſem. & in ſpongia ſua aduerſus Huttēni aſpergines.

quo nihil mitius inhabitare pectus illud, vnde tanta ſcatet amarulentia. Itaque Bucerus, Lutherum ſuum, maledicum, imperioſum & auſterè dicacem nuncupat: Conſimilibus eũdem Caluinus, Petrus Martyr, Ioãnes à Lasko, Oecolampadius, titulis ornant, dum ipſum craſſum & hebetem, latratorem phreneticum dicunt, qui ſcripturas pudendum in modum vitiârit, ac ſpeciem ſaltem verbi diuini, non ipſum verbum Domini adferat, cuius omnia ex maligno prodeant ſpiritu. Imo Tygurini, & Heidelbergenſes, tam acerbis maledictis ac probris Lutheranica inſectãtur ſcripta, vt omnium eorundem lectioni interdixerint. Hæc paulò fuſius eum in finem retulimus, vt euidẽter demonſtraremus nõ minimam eſſe turpiſſimorũ conuitiorum, quibus nunc hęreticorũ libri ſcatẽt occaſionem & cauſam, eorum imperitiam, qui earum rerum, quas nunquã didicerunt ipſi, profeſſionem ſuſcipiunt. Qui cum Catholicorum roborata veritate, dogmata euertere, ſua item noua, & ab Apoſtolica traditione aliena, comprobare nequeunt, in Amarulentas blaſphemias, in Pontificum, Epiſcoporum, & Eccleſiaſticorum obtrectationes, & contumelioſiſſimas criminationes, locum communem ipſis familiarem & gratum, expanſis velis deſcendunt, idq́ue tanta confidentia, & petulantia effrenatiſſima, infinitis confictis criminationibus, vt ſcribat Diuus Auguſtinus, frontem hæreticorũm non eſſe frontem, ſeq́ue mirari, habere ipſos in corpore ſanguinem, & tamen non erubeſcere. Sæpius proinde aduerſarios, quibus cũm ipſi conferendum erat, rogare ſolebat, vt depoſito partium ſtudio, à conuitijs abſtinẽtes, rationibus & ſcripturarum ſacrarum auctori-

Vide D. Aug. contra epiſt. Manichæi quã uocant fundamẽti cap. 3. 27. et epiſt. 147. 163. 176. in fine. 203. lib. 3. cõtra Lit. Petiliani cap. 11 cõtra Mendaciũ ca 7.

auctoritate, decertarent. Paucis. Iudas in Epistola sua: Hi, inquit, quæcunque quidem ignorant, blasphemant. Equidem si aduersarij Catholicæ & Orthodoxæ doctrinæ veritatem intelligerent, tam est ea euidens, manifesta & pulchra, vt non possent non eam amplecti, ac summopere venerari. Nunc autem quàm sint ipsi periti traditionum, historiarum & cæremoniarum Ecclesiasticarum, grauissimarum quoque disputationum Theologicarum, si Orthodoxi scriptoris iudicio, fortasse minus habebitur fidei, vnius, qui & ipse ecclesiasticam vnitatem cum cæteris deseruit, hac de re censuram & verba, optima fide paucis adscribere placuit. Is inquit, Plus valet vnus Augustinus, quàm centum Lutheri, trecenti Bullingeri, quadringenti Petri Martyres, & quingenti Caluini, qui omnes si in mortario contunderentur, non exprimeretur vna vncia veræ Theologiæ. *Stancarus lib. de Trinitate & Mediatore.*

Sed his iam tandem omissis, ad institutum & auctorem nostrum reuertimur, Reuerendissimũ Dominum Cornelium Iansenium, quem singularis vitæ probitas, excellentissima etiam rerum Theologicarum cognitio, ad Gandauensem Flandriæ Episcopatum, euexit, in quo diligentissimã commissi sibi Dominicæ gregis curam gerens, quatuor eruditissima conscripsit volumina, quibus Euangelicam Euangelistarum historiam, in vnicam & admirabilem harmoniam, quam ipse Concordiam Euangelicam nuncupat, ea dexteritate, iudicio & fœlicitate redegit, tam erudita, & omnibus modis absoluta enarratione illustrauit, vt summi etiam Theologi, eius auctoris methodum atque doctrinam, vehementer admi-

admirentur exosculenturq́ꝫ. Imprimis verò R. D. Franciscus Costerus Mechliniẽsis, Societatis Iesu summus, præstantissimusqúe Theologus, Præceptor mihi perpetua obseruantia colendissimus, hæc eadem Iansenij opera, eruditissimo testimonio suo, commendârit, & ad assiduam, ac diligentem eorundem lectionem auditores & discipulos suos sit cohortatus. Cæterum, cum ampla sint, & peringentia eius auctoris volumina, & plurimi quidem facultatis Theologicæ candidati, eorum lectione delectentur, tenuioris verò fortunæ studiosos, concionatores et Parrochos, pretij magnitudo, quo minus ijsdem fruantur, deterreat, itaq́ꝫ optimi & communis boni amantes viri, aliquanto me tempore rogârunt, vt publicæ vtilitatis gratia eam in me curam reciperem, quò Euangelicas totius anni enarrationes, quas accuratissimè, R. D. Iansenius, in Euangelica concordia sua sparsim descripsit, additis conueniẽtibus, pro temporum ratione, exordijs, colligerem, vt compendioso & portatili opere, Parrochis, & Ecclesiarũ ministris deseruire commodius possent. Difficulter admodum tantum in me onus recepi, cum id exercitato alicui Theologo, qui propius ad summam R. D. Iansenij eruditionem accederet, conuenientius committendum: tum etiam turpius & præter decorem esse putarem, aliena scripta & summa industria inuenta, aut dilatando, aut truncando, falcẽ in messem non suam, immittere. Cæterùm, amicorum precibus victus, volumen etiam ipsum diligentius euoluens, ab Auctoris mente non fuisse alienum inuenio, separatam Euangeliorum enarrationem, ex opere vniuerso, lectoribus proponere, cum ipsemet eius rei modum, à me diligenter,

& optima

& optima fide obseruatũ, in opere suo prescribat. In his autem R.D.Iansenij sermonibus, docti & minus item periti, inueniẽt quo mirificè reficiantur. Si enim accuratissima & maximè propria verborum significatione, quispiam delectetur, ex limpidissimis Hebræorum & Grecorum fontibus, in auctore nostro, quo laudabilem hanc sitim mitigare queat, inueniet. Si historiarum, & venerãdorum Ecclesiæ Patrum testimonia, quempiam afficiant, (nam & hic optimus est docendi modus, teste D.Augustino, vt paternorum sensuum linea, plebis, & cleri auribus innotescat) is quoq; auctorum libros, & capita accuratissimè annotata videbit. Quin & eorum expletur voluntas, quibus non alia, quam vtriusque testamenti, sunt grata argumenta. Deniq; qui moralibus exhortationib. aut rationibus duci & informari cupiunt, non alium auctorem facilè inuenient, qui pari dexteritate Patrum, & diuersorum auctorum, enarratis sententijs, suum deinde iudicium tam validis confirmatum argumentis, idqúe ea modestia interponat, vt etiam nolentem, modò concedat rationibus locum, in sententiam suam pertrahat. Singulis autem homilijs prefationes, vt opus ipsum instar concionum coram populo habitarum, appareat, pro temporis & Euangeliorum conditione adieci, quibus, si fortasse pro ingenij mei tarditate, auctoris eruditioni minus respondens, non quibusuis satisfecero, summo tamẽ labore, conatum me esse, ingenuè fateor, vt viderer saltem id singulari diligẽtia & cura prestare voluisse: Adeo, vt sperare etiam audeam, labores nostros, benignis & candidis lectoribus non ingratos esse futuros: Zoilos, momos & obtrectatores nihil moramur

mur, cum vnicum conſcientiæ & intentionis teſtimonium, hac in parte nos ſatis ſoletur.

Iam autem vetuſtiſſima & multis retro ſeculis obſeruata conſuetudine Magnates atque Patroni, ſuſpicaci atque maleuolo hoc ſeculo diligendi nobis veniunt, quibus labores hoſce noſtros conſecremus. Quo quidem nomine, tu Reuerende & religioſe Pater, in publica dicendi paleſtra, in ſenilem hanc vſque ætatem multo tempore exercitatus imprimis nobis ſuſpiciendus & obſeruandus eras, qui viua voce, & præcellens Euangelica tuba, Euangelij ſemen in ampliſſima florentiſſimaqúe Eburonum Auguſta Leodio, pectoribus fidelis populi inſeris, vt te ſolo, adſpirante ad id gratia CHRISTI, auctore, integra ir hunc vſque diem, ibidem ſit conſeruata religio: Facundia certe tua, zelo & vitæ integritate ornata, vſque adeò, non modò populus, & in eo Magnates, ſed & Clerus, qui apud vos inſignis & multus eſt, delectatur, vt cateruatim ad te pro concione orantem confluat, magnoqúe applauſu, verba & parænefes tuas excipiat. Quod quidem ſalutare in Eccleſia Chriſti docendi munus, dum abs multorum annorum interuallo, in extremos vitæ annos, non ſine multorum admiratione obis, tyrones etiam quandoque & alios futuros verbi præcones in Eccleſiaſticum theatrum adducis, eorumqúe conciones, formamqúe docendi, velut emeritus ſenex, iuxta ſuggeſtum ſedens, obſeruas, quos priuatis ſanctiſſimiſqúe colloquijs tuis informas & imbuis, vt ſalutarem Euangelicæ doctrinæ hæreditatem Eburonibus tuis poſt mortem relinquas. Accipe igitur religioſè multamq; obſeruantia colendiſſime

ſime Pater, decens te Epiſcopum meum & conueniens mihi, quem inunxiſti clerico tuo munus: Accipe eius, qua te quouis tempore colui, obſeruantiæ teſtificationem, & conatus hoſce meos nominis tui ſplẽdore illuſtra. Deus Optim. Maxim. te ordinis tui ornamentum ac decus, ad Leodienſis Eccleſiæ ædificationem, diu conſeruet, & tueatur incolumem. Coloniæ Agripp. Ex Muſęolo noſtro Georgiano. 3. Calend. Septemb. Anno à Chriſto nat. M. D. LXXVII.

DOMINICA I. ADVENTVS.
EVANGELIVM.

IN illo tempore, Cùm appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem Oliueti: tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum, quod contra uos est: & statim inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, dicite: quia Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Hoc autem factum est, ut adimpleretur, quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij autem ramos cædebant de arboribus, & sternebant in uia. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes: O sanna filio Dauid. Benedictus qui uenit in nomine Domini: O sanna in excelsis. Matt. 21.

Abetis, auditores, hodierni vaticinij atq; Euangelij contextum, quem priusquã enarratione aliqua illustremus, paucula quædam de Ecclesiæ consuetudine, & immutatis in ea cæremonijs, pro huius loci & recepta à maioribus cõsuetudine, præfari, operæpretium erit: Eaq; de causa, bifariam huius diei doctrinam distribuemus. Vt primũ de Ecclesiæ Matris instituto, quo vniuersæ doctrinæ

christianæ initium, hac præsenti auspicatur dominica, paucis differamus. Secundò, historicum Euangelij contextum, & vaticinium Zachariæ Prophetæ, Dicite filiæ Syon, &c. paucis explicemus. Eius etenim causa iam recitatum Euangelium, hodierna die proponitur.

Quemadmodum Ecclesiæ Christi membra, filij, ac fideles dispẽsatores Petrus, & Paulus, in nulla planè alia creatura, quæ sub cœlo est, quàm in vnico Iesu Christo vero Deo ac homine, salutem esse quærendam, nihil se aliud nouisse, nihil se aliud docere profitentur: Ita & totum per orbem diffusa mater Ecclesia, & verbo, & cæremonijs nihil aliud, quàm Iesum Christum, qui heri, & qui hodie, fideli populo proponit. Audistis siquidem superiore dominica, post S. Trinitatis festum postrema, qualisnam totius doctrinæ, & cæremoniarum Ecclesiasticarum epilogus fuerit. Ex Ieremia nimirum: Ecce dies venient, dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit &c. Ex Euangelio similiter: Hic est verè propheta, qui venturus est in mundum. Hodie itidem, quod felix, faustumque sit, vniuersæ doctrinæ initium, eiusce modi euangelicæ lectioni consecramus, in qua tam à Prophetis præcedentibus, quàm à populo concomitanti & consequenti, Christo præclara sunt delata præconia. Quæso, deum immortalem, quodnam exordium aptius inchoare, quis item epilogus ecclesiasticam doctrinam aptius finire potuisset? Vnde manifestè conspici potest, ita distributam in Ecclesia tam doctrinam, quàm cultum, externos ritus & cæremonias (in quibus nihil otiosum atque superfluum,) vt ex his plebs fidelis accuratissimè erudiatur, in ijs quæ ad fidei cognitionem, ad spei & charitatis exercitia pertinent. Hodierno itaque die à maioribus nostris accepimus, vt totius anni doctrinam iuxta seriem reparationis nostræ exordiamur, quæ non à passione, non à natiuitate, aut resurrectione Domini, sed à promissionibus diuinis, patribus ab exordio mundi à Deo præstitis, initium sumpsit, ab expectatione & desiderio, quo ipsi anxiè admodum veri

Media-

Mediatoris & redemptoris aduentum expectabant. Hoc itaque ſacro aduentus tempore, quo officia eccleſiaſtica paulò ante Natalem Chriſti auſpicamur, in memoriam Chriſtiani reuocant, quis fuerit ſtatus mundi, quæ conditio fidelium omnium, ante, quàm Chriſtus veniret. Luctuoſus nimirum, triſtis, & lamentabilis, ob indignationem & iram diuinam: ob peccatum, mortẽ, & damnationem perpetuam, quę omnes euidenter manebat, niſi ope, & expectatione futuri Meſsiæ credentium animi erecti fuiſſent. Lugubri itaque habitu hoc tempore Eccleſia vtitur: torpent nuptiæ: à lætioribus in diuinis officijs canticis abſtinet, Te Deum laudamus, Gloria in excelſis: organa, & ſimilia lætitiæ inditia quieſcunt. Dum itaque afflictum eorum ſtatum perpendimus, qui ante ſunt mortui, quàm ſalutari Chriſti Ieſu præſentia conſolarentur, noſtram fœlicitatem intueamur, qui Chriſti præſentia & aduentu conſolati ſumus, ſublatiſque in cœlum manibus, gratias Deo agamus, quod eam, diuina fauente clementia, nobis inhabitare nouiſſimam domum contigerit, cuius maior eſt, quàm prioris gloria: In qua fructuum ab exploratoribus ex terra Chanaan allatorum dulcedinem videre, guſtare, atque percipere licet, quod ei qui præcedens vuam ferebat, minus concedebatur. In qua lex nobis proponitur, non extrinſecus in tabulis lapideis, ſeu chartis papiraceis, ſed diuinitus in cordibus noſtris, per ſpiritum ſanctum, qui digitus Dei appellatur, inſcripta, atque adeo prope nihil aliud eſt, quàm ipſa præſentia Spiritus ſancti, in qua per doctrinam Euangelicam & filij Dei aduentum, remiſſio peccatorum, & interioris hominis renouatio, credentibus annuntiatur. Quod, vt manifeſtum omnibus fiat, hodierni Euangelij enarrationem atque prophetiam auribus, animiſque attentis percipiamus. *Aggei 2.* *Num.*

C*Vm appropinquaſſent Hieroſolymis, &c*] Ioannes Euangeliſta, priuſquam aſelli ſuper quem Domi-

nus sedit facit mentionem, commemorat quomodo turba multa quæ conuenerat ad diem festum, processerit obuiam Iesu cum ramis palmarum, clamantes O sanna, &c. Quomodo autem inuenerit DOMINVS asellum, Ioannes non commemorauit, sed tantùm dicit: Et inuenit Iesus asellum: quod illud diligenter reliqui Euangelistæ ante scripsissent, cùm ipse ferè prætermissa ab eis statuerit persequi. Porro Matthæus pro asino Dominum misisse Apostolos dicit cùm appropinquassent Hierosolzmis, & venissent Bethphage ad montem Olíueti: Marcus verò cùm appropinquarēt Hierosolymæ & Bethaniæ, aut, vt habent Græci, ad Hierusalem, ad Bethphage & Bethaniam: Lucas item, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam. Proinde meritò hic dubitari potest quomodo cùm Mattheus dicat discipulos missos à Domino cùm venissent Bethphage, & ad montem oliuarū, Marcus & Lucas dicant dominum hoc fecisse cum appropinquaret Bethaniam. Nam cùm venisset Bethphage & ad montem oliuarum, iam Bethaniam pertransierat, cùm Bethphage & mons oliuarum vicinior fuerit ciuitati Hierusalem quàm Bethania, in qua præcedenti nocte Dominus pernoctauerat. Dicendum itaq; Marcū & Lucam dixisse, Dominum cùm mitteret discipulos, appropinquasse Bethaniæ, non quòd eam tum accederet, sed quòd prope eam esset, non enim iam eam lōgè exierat, quomodo suprà diximus quosdā intelligere, quod Lucas dixit Dominum curasse cæcum, cùm appropinquasset Iericho, quorum sententia multum confirmari potest ex modo loquendi in præsenti loco. Aut dicendum, quòd Marcus & Lucas pręposterè dicunt, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniā, illudq; sic intelligendum, cùm appropinquasset ad Bethaniam, et deinde appropinquasset ad Bethphage ad montē oliuarum. Erat aūt Bethphage, villula in monte olíueti qui sabbati habebat iter à Hierusalem, vt dicitur Actuum primo, hoc est, distabat à Hierusalem mille passus, cùm Bethania 15. stadijs abesset, hoc est, duobus fermè millibus passuum.

Hanc villulam D. Hieronymus ſecutus Origenem dicit fuiſſe villulam ſacerdotũ,ac interpretari domum maxillarũ. Nam Pag Chaldaicè maxillam ſignificat,cùm Hebraicè ſignificet ficus immaturas, hoc eſt groſſos, vnde aliqui interpretantur domũ groſſorum & ficuum. Alij verò domum oris vallis,quia Beth domus, Pe os, Ge verò vallem ſignificat. Cùm ergo iuxta hunc locum veniſſet Dñs,ex quo ſacerdotes Paſchales victimas & alias(vt eſt veriſimile)deducere in Hieruſalẽ ſoliti erant. *Tunc Ieſus miſit duos diſcipulos,dicens eis: Ite in caſtellũ,quod contra uos eſt.*] Hos duos diſcipulos author ſecũdæ expoſitionis in Matthæũ titulo Chryſoſtomi,dicit quendã (notãs veriſimiliter ipſum Hilariũ) ſcripſiſſe, fuiſſe Petrũ & Philippum, argumẽto tamen inualido,cũ veriſimile magis ſit,ſi liceat diuinare, hos duos fuiſſe Petrum & Ioannẽ, quos & poſtea miſit ad parandũ agnum Paſchalẽ,quanquam nihil aut perparũ referat ſcire qui fuerint nũc miſſi. Dixit aũt eis: Ite in caſtellum quod contra vos eſt. Vbi notandum, ꝙ quidam per caſtellũ hoc loco ciuitatẽ Hieruſalem intelligunt,ſic dictam à Domino ſiue ob murorum fortitudinẽ,ſiue per deſpectum,quaſi nõ mereretur vocari caſtrũ vel ciuitas,illudq́; (quod contra vos eſt)ſic quidã eorum interpretantur, vt ſignificetur Hieruſalem contrariã eſſe Apoſtolis, ꝙ eorum Dominum conaretur occiderẽ. Verùm ſciendum, ꝙ caſtellum Græcis hic rurſum eſſe,ſicut frequenter ſuperius, dictionẽ κωμὴ, quę vicum propriè ſignificat & pagum,quę proinde ineptè diceretur de Hieruſalem. Veriſimile autem Dñm demonſtraſſe vicum Bethphage, de quo dicit, cõtra vos eſt, hoc eſt, è regione veſtri, & in conſpectu veſtro. Lucas enim non habet, contra vos, ſed tantùm εἰς τὴν κατενάντι κωμὴν, id eſt, in vicum qui ecõtra & è regione eſt. Et apud Matthęum non eſt κατενάντι, ſed ἀπενάντι ὑμῶν, id eſt, ante vos & in conſpectu veſtro. Vnde patet malè intelligi, quod contra vos eſt, pro illo, quod eſt contrarium vobis: malè item intelligi per caſtellum, Hieruſalem : quia à loco in quo erat Dominus non poterat proſpici Hieruſalem propter interpoſitum montem oliuarum, ſic dictum,

quòd multis consitus esset oliuis, vnde & ἐλαιῶνος, hoc est, olíueti mons dicitur Actuum 1. Sequitur in verbis Domini. *Et statim inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea, soluite, & adducite mihi*] Præmittunt Marcus & Lucas : Et statim introeuntes illuc, hoc est, in ipso introitu, inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea, &c. Circa quæ primùm quæritur, cur Dominus, qui hactenus pedes circumambulauit per Galilæam & Iudæam, tam breue sui in Hierusalem itineris spatium absoluere voluit insidens iumentis, eisque tam noua ratione conquisitis? Neque enim sufficit dicere quod indicat Matthæus, illum ideo id voluisse vt impleretur Zachariæ Prophetia. Nam quid est quod per Zachariam istud spiritus sanctus etiam prædicere voluit? Dicendum itaque, quòd præcipua huius facti Dominici causa fuit, vt antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seseque efficacibus argumentis Mesiam comprobaret expectatum, vt sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent quod in excusationem prætexere possent. Sicut autem & aliâs semper in his quæ circa Dñm contigerunt humilia magnificis sunt coniuncta, ita & modò sic regiam suam dignitatem & magnificentiam ostendere voluit, vt tamen simul non desereret summam humilitatẽ & mansuetudinem conuenientem primo suo aduentui & regno suo spirituali. Regiæ itaque potentiæ fuit & magnificentiæ indicium, quòd ad solum iussum & necessitatis significationem, domini iumentorum cesserint ei vsum illorum, quod discipulis quos miserat prædixit istud ita euenturum, & illos mox vbi ingressi essent vicum, inuenturos iumenta, eaque alligata. Deinde quod iumento insidens vectus sit, cùm semper solitus fuerit pedes incedere, quodque tam concordibus animis, tantoque applausu & veneratione, ei à populo multo liberè acclamatum est, non obstantibus Pharisæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat ne quis illum confiteretur esse Christum, & acclamatum est

est non quibuslibet verbis, sed scripturæ verbis multò ante de ipso prædictis. Postremò, quòd templum ingressus cæcos & claudos curauit, negotiantes eiecit, seseque atrocissimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia sibi cognita, & suæ potestati esse subiecta, omniumque corda se habere in sua potestate, vt inclinare posfit ea quò velit. At summæ humilitatis & plusquam plebeiæ fuit, quòd alieno & accommodatitio iumento vsus est, quòd asello insederit nihil minus quàm regio vectore, quòd pauperum discipulorum vestimentis non aureis vestibus insederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis ac gladijs, arborum ramusculos manibus gestabant. Quo vtique declarabat, aliam esse conditionem regni sui quàm regnorum huius mundi, se etsi à patre potestatem accepisset cui omnia cùm vellet cederent, tamen per humilitatem omnes velle ad se trahere, per eandem ingressurum se in gloriam suam, ac proinde etiam sectandam humilitatem omnibus his qui eiusdem regni ambirent esse consortes secum. Hunc autem in regiam ciuitatem Hierusalem introitum Domini, mirabiliter temperatũ, & planè regia magnificentia ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à spiritu sancto, vt videntes Apostoli, omnesq; Iudæi facto Domini consentire Prophetæ vaticinium, magis intelligerent ipsum quantumuis in mundo humilem, verè esse expectatum Messiam, desinerentque expectare mundanam regni Mesfiæ gloriam: vnde Propheta velut signum quoddam præmonstrans, quod cùm Iudæi viderent excitarentur ad agnoscendum suum regem, dicit per aduerbium demonstrandi: Ecce rex tuus venit, &c. Verùm cùm nihil sit prætermissum à Christo & spiritu sancto, per quod ad regis sui agnitionem perduci possent Iudæi, ipsi tamen occasione huius facti ad contrariũ prolapsi sunt, vt scilicet magis iam accenderentur ad occidendum illum, & occasionem agnoscendi Christum datam illis à Deo, sibi verterent in occasionem persequendi Christum. Vnde præter primam huius introitus

Domini in Hierusalem causam iam tractatam, adiungi possunt & aliæ duæ, sed veluti secundariæ: quarũ altera est, quia Dñs cupidus subeundi pro omnium salute mortem, præcognouit hac ratione Pharisæos & sacerdotes accẽdendos ad inferendã sibi mortem, non ꝙ vellet illis persecutionis dare occasionẽ, sed quòd sciret illos iustè sibi relictos hinc persecutionis sumpturos occasionem, quorũ impietate ad promouendam hominum salutem abuti voluit. Altera est, vt ad tempus adblandiens, & accommodans se suorũ affectibus, irrideret huius mundi gloriam, ostenderetq; quàm sit inanis & infida, quum tantos applausus, tamq; honorificas acclamationes, ac tantũ populi studium mox secuta sit crux. Est autem & mystica huius facti Dominici causa, sed hæc postea in allegorica historiæ persecutione tractabitur. Omnino enim dubium non est quin hoc suo facto Dñs mysticum aliquid designare voluerit, cũ tam noua ratione sit peractum, vt tacita quædam parabola in eo videatur adumbrata. Porro ratione & mysterio non caret etiam, quòd
Exod. 12. quinta die ante Pascha, hoc est, decima die mensis primi Dominus hac magnifica pompa ingressus sit Hierusalẽ. Ea enim die pręceptum fuit Israelitis, vt agnum Paschalem quisq; in domum suam sumeret immolandum decimaquinta die. Itaq; seipsum tunc Dominus in Hierusalem intulit, immolandus in ea ipso die Paschæ in verum agnum Paschalem, per quem non à Pharaone & Aegypto, sed à diabolo & inferno fideles liberarentur. Deinde hac die velut victoriosus rex cum ramis palmarum ingredi voluit Hierusalem, quòd eadem die post septimanam expletam recurrente, deuicta morte gloriosè erat resurrecturus, ac regnum suum spirituale in cœlesti Hierusalem auspicaturus. Decima quoque dies mensis primi, insignis olim fuit, quòd in illa Iosue typum Christi etiam nominis similitudine præ se ferens cum toto Israelitico populo, transito Iordane ingressus sit promissam illis terram, vt scribitur Iosue 4. cùm deinde 14. die solenne Pascha celebrauerit, vt scribitur cap. 5. Et hactenus de proposita prius quęstione satis. Superest

perest altera circa hunc locum quæstio, ad concordiam pertinens Euangelistarum, quomodo scilicet Matthæus duo iumenta, asinam scilicet & pullum, commemoret iussa à Domino afferri, eique allata, & super ea Dominum sedisse, cum reliqui tres solius pulli mentionem faciant. Pro cuius quæstionis solutione communiter dicitur, Dominum sedisse super vtrumque animal successiuè: tres tamen Euangelistas solius pulli meminisse, siue quòd eo Dominus pro maiori parte insederit, siue quòd pulli inequitatio ad mysterium vocationis gētium pertineat, quibus Græca lingua tres scripserunt Euangelistæ, cùm Matthæus Hebræa scripserit Hebræis. Verùm quoniam, vt habet diuus Hieronymus, & turpe fuit Dominum insidere asinæ, & impossibile vt in tam breui spacio diuersis insederit animalibus, verisimilior est aliorum, inter quos Euthymius, sententia, qui dicunt soli pullo Dominum insedisse, atque ob id tres Euangelistas illius solius fecisse mentionem: asinam tamen etiam simul adductam, sed Dominum pullo insedentem tantum fuisse secutam, ideoque Matthæum exacta diligentia vtriusque meminisse iumenti. Huic tamen sententię videntur obstare quædam. Primùm, quod apud Matthæum iussi sunt discipuli dicere: Dominus his opus habet. Deinde, quòd apud eundem dicuntur discipuli, cùm adduxissent asinam & pullum, imposuisse super eos vestimenta sua, & Dominum desuper collocasse. Postremùm, quòd in testimonio Prophetæ, quod hoc facto Domini impletum dicitur à Matthæo, habeatur: sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Ad quorum primum dicit Euthymius, quòd vtroque iumento Domino fuit opus, sed pullo, vt super eum veheretur: asina verò, vt pullum sequeretur, causa significandi mysterij quod mox explicabitur. Ad secundum dupliciter respōderi potest. Altero modo, vt illud, desuper, referatur nō ad animalia, sed ad vestimenta, quomodo interpretatur Euthymius, qui pro eo quod nos habemus: & eum desuper sedere fecerunt: habet, καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν, id est, sedit super ea vel eos. Nam αὐτῶν, ex sese est ambiguum.

Sic & exemplar habet Complutense, nisi quòd pro simplici ἐκάθισεν habet ἐπεκάθισεν. Est autem hæc lectio conuenientior, saltem quod attinet ad pronomen αὐτῶν, quàm vulgata lectio, quę habet ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῆς, id est, collocarunt super eam, nempe asinam. Quomodo enim Matthæus super solam asinam Dominum diceret collocatum, cùm reliqui super solum pullum commemorent sedisse? Altero modo dici potest Matthæum per synecdochen, vt & alias, dixisse Dominum collocatum pluraliter super animalia, quomodo etiam intelligi potest per synecdochen dictum esse: Dominus his opus habet. Pro responsione autem ad tertium, sciendum est in illo testimonio Prophetę pro fœminino, asinam, vertendum potius videtur masculinum, asinum. Ita enim permittit & dictio Græca hic posita ὄνος, quę tam asinum significat quam asinam, maximè cùm hic careat articulo, nec addatur, vt superius, articulus fœmininus, & vocabulum quod est apud Septuaginta, nempe ὑποζύγιον, quod est subiugale. Et in Hebræa origine vocabulum quod his dictionibus correspondet, nempe hhamor, asinum genere masculino vbique ferè significat, non asinam, quæ Hebræis dicitur Athon. Inuenitur tamen 2. Regum 19. nomē hhamor positū in genere fœminino, de quo vide Pagninum. Nam etiam illo loco D. Hieronymus vertit, asinum. Itaque si in citato Prophetæ vaticinio nomen ὄνος vertatur per asinum, & non per asinā, quod dicitur ascendens super asinum & pullum filium subiugalis: non diuisim est accipiendum, quasi super diuersa animalia vicissim sedisse significatum sit, sed per asinum & pullum, coniunctim intelligendus ipse pullus, qui asinus quidem fuit natura, pullus verò ętate. Figura enim est Prophetis familiarissima, qua idem mutatis vocibus geminant. Sanè in hunc modum explicat hoc testimonium Euthymius, & explicandum omnino videtur, si originalia inspiciatur Hebræorum, & citatio Ioannis. Quod si dictionē ὄνος quis putet hoc loco potius vertendam per, asinam, vt diuersa significentur animalia, quemadmodum non improbabiliter videtur dicendum

dum

dum secundùm intentionẽ Euangelistæ, qui cum dixisset ὄνον & πῶλον iussos adduci, subijcit id factum ad completionẽ vaticinij, in quo dicitur Messias sessurus super ὄνον καὶ πῶλον; iam dicẽdum quòd etiam per synecdochẽ illud sit intelligendum quod in vaticinio dicitur, quemadmodum quod idem Matthæus dicit Dominum illis opus habuisse, & Apostolos ipsum collocasse desuper. Videtur enim Matthæus, quoniam duo animalia adducta fuerunt ad Iesum, testimonium Prophetæ, quanquã non necessariò intelligendum esset de duobus animalibus, voluisse accommodare etiam ad vtrumque animal, & quoniam in eo dicitu rex Sion sedere super hoc & illud, ideo sermonem suum attemperando ad Prophetæ vaticinium, dixisse Dominum sedisse super hæc animalia, quod per synecdochen intelligẽdum reliqui deinde Euangelistæ qui post eum scripserunt, satis indicauerũt. His pręmissis, sigillatim historię partes sunt pertractandæ. Itaq; Dominus suam declarans omniscientiam, Apostolis suis pręదicit in ipso mox introitu pagi inuẽturos & asinam ligatam & pullum cum ea, eumq; talem, super quem nullus hominum vnquã sederit: suam autẽ declarans omnipotentiam & supremum dominium, prædicit dominos iumentorum admonitos tantum de necessitate sua, dimissuros ea. Et statim, inquit Matthæus, dimittet eos. Circa quæ Matthæi verba notandum in plerisqueGræcorum libris haberi ἀποστέλλει, id est, dimittit vel emittit, vt sint verba Euãgelistæ significãtis Dominum mox emisisse Apostolos duos. Verũ cùm superius dixerit Euangelista Dominum misisse duos discipulos, & ob id frustra id iam repeteretur, magis legendum est ἀποστελεῖ, quemadmodum legitur in Marco & apud Matthæum legit noster interpres, Chrysostomus item & Theopylactus. Dupliciter tamen hæc lectio intelligi potest. Aut vt significetur Apostolos iussos dicere, non tantùm quod Dominus his opus haberet, sed etiã quod Dominus mox eos remitteret, postquàm scilicet eis vsus fuisset, quomodo intelligit Euthymius. Aut vt significetur Dominum prædixisse Apostolis missis, quòd dominus

nus iumentorum cùm audiſſet illud: Dominus his opus habet: mox conceſſurus eſſet iumenta adduci ad Dominum, quomodo omnino eſſet intelligendum patet ex Marco, qui in ſequentibus narrans quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit, poſtquã dixiſſet Apoſtolos dixiſſe interrogantibus cur ſoluerẽt, id quod præceperat eos dicere Dominus, ſubiecit: Et dimiſerunt eos: quanquam hic relatiuum non ad iumenta, ſed ad Apoſtolos referendum ſit. vt ſit ſenſus: & permiſerunt Apoſtolos ſoluere & abducere iumenta. Græcè enim eſt αφῆκαν αυτοὺς, id eſt, ſinebant eos. Itaque cùm dicitur hic: & confeſtim dimittet eos: ſuppoſitum verbi, dimittet, eſt ipſe interrogator, dominus ſcilicet iumentorum. Non eſt enim verum quod quidam hic aſſerunt de his iumentis, quòd ſcilicet fuerint animalia communia in vſus pauperum quorũlibet deſtinata. Nã Lucas apertè dicit dominos eorũ fuiſſe qui interrogauerunt cur ſoluerent. Vnde intelligendum, cor eorum ita diuinitus audito nomine Domini, fuiſſe immutatum, vt non offenſi ſimplicitate diſcipulorũ ſinerent animalia abduci. Notandum enim Apoſtolos non eſſe iuſſos dicere: Dominus noſter his opus habet: ſed abſolutè & cum articulo ὁ κύριος, Dominus his opus habet: quo ſuam ſaluator ſignificauit diuinitatem, & ſupremum in omnes homines & creaturas dominium, cui cedere omnes ſuum deberent dominium. Porrò quanquã in Matthęo legamus: Dominus his opus habet: In Marco, Domino neceſſarius eſt: In Luca, Dominus operam eius deſiderat: & poſtea, Dominus eum neceſſarium habet: Græcè tamen eſt ſemper eodem modo, ὁ κύριος αυτοῦ χρείαν ἔχει, id eſt, Dominus habet eius indigentiam: niſi quòd Matthæus pro αυτοῦ habet αυτῶν. Solus enim loquitur de aſina & pullo. Ne autem quis miretur quomodo ſuper pullum aſinæ Dominus equitare potuerit, ſciendum quòd dictio Hebraica q̃ ponitur in vaticinio Zachariæ Aijr, quam Latini & Græci pullum & πῶλον ſolent reddere, non tam pullum, quam iuuencum aſinum idoneũ iam equitationi ſignificat, vt præter alia loca patet ex capite

Iud.

Iud.10.vbi dicuntur 30.filij Iair aſcendiſſe ſuper 30.pullos aſinarum.& cap.Iud.12.vbi 40.filij Abdō, & 30.eius nepotes dicuntur aſcendiſſe ſuper 70.pullos aſinarum. Quod autē pullum ſibi delegerit Dominus ſuper quem nullus hominum vnquam ſederat, ad literam quidem ita conueniebat regiæ eius dignitati, & ad poteſtatis eius faciebat commendationem,quod indomitum animal commodum ſe Domino ſeſſori præbuerit,ſed multo magis id factum eſt ob myſterium pòſt explicandum.

Hoc autem factum eſt,ut adimpleretur.] Ne quis exiſtimaret ſubleuandi laboris aut attentandæ alicuius nouitatis cauſa Dominū miſiſſe pro aſina & pullo, ſubiecit Euangeliſta Matthæus rationem facti Dominici: vt,inquit,adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetā Propheta aūt iſte,eſt Zacharias, ex cuius capite 9. teſtimonium hoc deſumptum eſt,quanquā non ad verbum,ſiue ſpectes veritatem Hebraicam, ſiue verſionem Septuaginta. Quædam enim ſunt omiſſa, quædam mutata,ſed verbo tenus,ſenſu manente eodē. Hebrça namque ſic reddidit D. Hieronymus: Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem. Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator,ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullum filium aſinæ. Iuxta ſeptuaginta ſic legimus: χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών, κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτός, πραΰς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον, id eſt, Gaude vehemēter filia Siō, prædica filia Hieruſalē. Ecce rex tuus veniet(vel venit)tibi iuſtus & ſaluans ipſe,manſuetus, & aſcēdens ſuper ſubiugale & pullum nouum. Itaque omiſſum eſt illud, iuſtus & ſaluator vel ſaluans : quòd hoc non ita ſeruiret propoſito. Et pro illo, Exulta ſatis filia Sion,iubila filia Hieruſalem,hic ponitur,Dicite filiæ Sion: quod tamen Euangeliſta deſumpſiſſe videtur ex Iſaiæ cap. 62. vbi ſimilis eſt locus cum hoc Zachariæ. Sic enim ibi dicitur:

Dicite filiæ Sion, Ecce Saluator tuus venit, &c. Quod autem & hic & apud Septuaginta habeatur mansuetus, cùm Hebræa secundum versionem Hieronymi habeát, pauper, hinc prouenit quòd Hebræi habeant Ani, quæ dictio si per Iod scribatur, pauperem, humilem & afflictum significat: si per Vau, mansuetum. Nihil autem est in re diuersitatis vtrouis modo legatur & vertatur, quia paupertati maximè spiritus, semper coniuncta est animi mansuetudo. Paupertatem autem & mansuetudinem simul ostenditDominus, dum in regia sua pompa asello vehi elegit. Quòd autem Hebræa habent, veniet, cùm hic legamus, venit, sciendum est Grecè hic esse, quemadmodum apudSeptuaginta, ἔρχεται, quod etiam per futurum verti potest, veniet, cùm vtriusque temporis habeat significationem. Cæterùm Ioannes pluribus omissis, & quibusdam etiam mutatis, citat hoc testimonium sic: Noli timere filia Sion. Ecce rex tuus venit, sedens super pullum asinæ. Pro eo enim quod habent Hebræa: Exulta filia Sion: ipse posuit quod secundum sensum idem est: Noli timere filia Sion. Significatur enim à Propheta, filiam Sion meritò gaudere debere, quod iamdudũ expectatus ipsius rex veniret, & veniret ad saluandum, neque cum terrore veniret, sed cum omni mansuetudine, vtpute insidens asello, & ob id non esse cur amplius metuat vel antiquos suos hostes à quibus iam est liberãda, vel ipsummet regem suum, qui cum tãta mãsuetudinis ostẽsione se illi exhibet, formidolosus futurus & durus non filiæ Sion, sed hostib. eius dæmonibus, idolis, & omnibus impijs. Porrò per filiam Sion vel filiam Hierusalem, Hebraica phrasi significatur ad literam cõgregatio ciuium Hierosolymitanorum, quẽadmodum Psal. 44. filia Tyri, pro ciuibus & inhabitatorib⁹ Tyri, & Psal. 136. filia Babylonis pro ciuibus Babylonis. Filiæ autem Sion & filiæ Hierusalem peculiariter denunciatur aduentus huius regis, quòd Sion arx esset regia & sedes regni Dauidici, in quo successurus expectabatur Mesias, proinde sub nomine filiæ Sion ad literam etiam comprehenduntur omnes Israelitæ regnum Dauidis agnoscentes

tes. Secundum ſpiritualem autem & præcipuum ſenſum ſermo eſt de Sion & Hieruſalem ſpirituali, Chriſtiana ſcilicet Eccleſia, in qua Chriſtus verus Dauid regnat, tanquam iuſtus rex, populum ſuum aſſerens è manu opprimentium eum, tanquam manſuetus, blandè illum ſuſcipiens, ac peccata illi remittens.

Euntes autem diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Ieſus.] Omnia euenerunt quemadmodum Dominus prædixit. Nam & mox in ingreſſu inuenerunt iumenta, eaque quemadmodum prædictum erat, ligata. (Inuenerunt enim, inquit Marcus, pullum ligatum ante ianuam foris in biuio: qua narratione ſignificat quàm facilè pullum inuenire potuerint, vt non fuerit opus illum diu quærere, & ſimul id dictum eſt multò magis ob myſteriū poſt explicandum.) Et reſpondentes quæ iuſsi erant dicere, ꝑmiſsi ſunt iumēta ducere ad Ieſum. Quę cùm adduxiſſent, quo Dominus & commodius & honorificentius ſederet, *Impoſuerunt (inquit Matthæus) ſuper eos ueſtimenta ſua,*] exteriora ſcilicet quæ pallia dicuntur, cùm Græcè ſit ἱμάτια. Super eos pluraliter impoſita dicit veſtimenta, ſiue quia ſuper vtrumque animal poſuerint Apoſtoli, ignorantes ſuper quo ſedere eligeret: ſiue etiam per ſynecdochen quomodo quod ſequitur apud eundem: *Et eum deſuper ſedere fecerunt*] Sunt qui in Matthæo legunt: & impoſuerunt ſuper eum veſtimenta ſua: vt etiā in Matthæo apertè ſignificatur Dominum tantum inſediſſe pullo: ſed hæc lectio non conuenit cum Græcis, nec cum correctioribus codicibus Latinis. Hoc honore cum ab Apoſtolis ſuis Dominus affectus erat, ſecuta etiam eſt turbarum pietas & reuerentia multiplex. *Plurima autem turba ſtrauerunt ueſtimenta ſua &c.*] multa turba honoris cauſa partim illum è Bethania, quo pridie multi cōuenerant, ſecuta eſt: partim è Hieruſalē obuiā venit cū audiſſent de aduentu Domini, vt habet Ioānes. Secūdo, honoris cauſa plurima turba imitantes & ſuperantes Apoſtolorum deuotionem, ſubſternebant veſtimenta ſua in via, alij ramos & frondes de arboribus, oliuarū ſcilicet et

palma-

palmarum, quarum copia erat in monte oliueti, sternebant in via: alij ramos palmarum, vt habet Ioannes, deferebant manibus, & lætitiam animi sui hac ratione protestantes, & victoriosum regem ipsum facto profitentes. Palma enim etiam apud Romanos & Græcos in victoriæ signum præferri & dari solet. Apud Iudęos autem, quo minus eorum præsens factum miremur, peculiare erat in publicis & solennibus gaudijs palmarum ramos manibus gestare. Ita enim vt facerent lętitiæ causa, in festo tabernaculorum præceptum fuit eis in lege Leuit. 23. Quem morem deinde & alias in solenni lætitia seruauerunt. Nam vt scribitur 2. Machab. 10. in purificatione tēpli facta sub Iuda Machabæo, in signū lętitiæ thyrsos & ramos virides & palmas pferebant ei qui prosperauit mundare locum suum. Et 1. Machab. 11. dicitur quomodo mundata arce in Hierusalem à Simone, ingressi sunt eam cum laude & ramis palmarum, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia cōtritus erat inimicus magnus ex Israel. Itaque & nunc Iudæi pro more pręferebant ramos palmarum: at spiritus sanctus, qui proculdubio ad hæc mouebat eorum corda, significauit per eos victoriam Christi quam de diabolo & morte mox erat reportaturus. Tertiò, hoc honore affectus est a turba Dominus, quòd eius virtutes, id est, miracula deprædicauerint, & præcipuè miraculum resuscitati Lazari, vt habet Ioannes, quodque ei faustis acclamationibus & bene sint precati & congratulati. Cùm enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discentium gaudentęs laudare Deum, &cæt. Discentiū enim legendum esse, & non descendentium, nō tantùm Græca docent, quæ habent μαθητῶν, id est, discipulorum, sed etiam antiqui codices scripti, vt testatur Erasmus. Non solum autem Deum laudabant, sed etiam tum pręcedentes, tùm sequentes cōcordibus animis Christo acclamabant, dicentes: *Hosanna filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine Domini, osanna in excelsis.*] De vocabulo, osanna, varij multa scripserunt, multi etiam, vt habet D. Hieronymus

Quid sit Osanna.

nymus in epiſtola quadam ad Damaſum, ſuper hoc ſermone diuerſa finxerunt, inter quos eo loco D. Hieronymus profert Hilarium, vt qui in Commentarijs Matthæi, dicit oſanna ſignificare redemptionem domus Dauid, cum in hac dictione manifeſtè nihil ſignificet, vel domum, quæ Hebræis dicitur Beth: vel Dauidem, cùm nomen Dauid ipſum ſit Hebraicum. Secutus eſt D. Hilarium Ambroſius, ſcribens in Lucæ cap. 19. Non tamen tam craſſus error imponendus videtur Hilario aut Ambroſio, quàm his ob hanc ſententiam imponitur à Hieronymo aut alijs. Neq; enim crediderim D. Hilarium aut Ambroſium exiſtimaſſe omnia hæc comprehenſa in ſignificatione vocabuli oſanna, redemptio domus Dauid, ſed crediđiſſe ea dictione ſignificatam redemptionem: adiecíſſe autē cauſa explicationis, domus Dauid, vt indicarent quam redemptionem petiuerint qui clamauerunt oſanna. In eo autem quod redemptionem per oſanna ſignificatam dicit Hilarius, ſecutus meritò videri poteſt Origenem, qui in Matthæum ſcribens homil. 20. per oſanna reſtitutionem ſignificatam interpretatur, non quòd oſanna propriè idem ſit quod reſtitutio vel redemptio, cum ſit non nomen ſed verbum Hebraicum, vt pòſt dicetur: ſed quemadmodum dicimus verbum, amare, ſignificare amorem, ita oſanna rectè dicitur ſignificare ſalutem & redemptionem. Et omnino fieri poteſt quòd Hilarius aut alius quiſpiā interrogauerit aliquē Hebræum quid ſignificare voluerint aut petere qui Domino noſtro acclamauerūt Oſanna, illeq; dixerit, quemadmodum rectè dici potuit, eos huiuſmodi acclamatione petijſſe redemptionem domus Dauid, nō tam vocabuli vim explicare volens, quàm intentionem eorum qui tunc eo fuerunt vſi. Hanc pro Hilarij ſententia excuſationem multum adiuuāt eius verba. Sic enim habet ſuper Matthæum: Laudationis verba redemptionis in eo exprimūt poteſtatem. Nam Oſanna Hebraico ſermone ſignificatur redemptio domus Dauid. Non eſt enim in Hilario, ſignificat, quemadmodū citatur apud Hieronymum, ſed ſignificatur. Eandem excuſationem

adiuuant verba Ambrosij sic scribentis: Turba igitur agnoscit Deum, regem appellat, prophetiam repetit. Osanna filio Dauid, hoc est, redēptorem domus Dauid, expectatum quoq; secundum carnem Dauid filium venisse declarant. Non enim dicit vocabulum osanna significare redemptorem domus Dauid, sed eos qui hoc dixerunt declarare iá venisse redemptorē domus Dauid, id quod verè sic fuit. Sic enim & Hieronymus in Matthæum hoc loco scribens Hebraicum Osanna dicit significare, quòd aduentus Christi mundi sit salus. Idē Hieronymus in prædicta epistola, deinde dicit quosdā opinatos osanna significare gloriam, alios etiam qui gratiam interpretati sunt. Chrysostomus sanè videri potest intellexisse hac voce significari gloriam, qui postea tractans illud quod pueris clamantibus Osanna in templo dixerunt Pharisæi: Audis quid isti dicunt? subijcit: Atqui Christo potius hæc verba conueniebant, qui cùm infantet sibi hymnum decantarent, dicere potuisset: non auditis quid isti dicunt? Vnde Theophylact. & Euthymius dicunt quosdā per Osanna intelligere hymnum siue laudem. Et in secunda expositione Chrysostomi super Matthæum, hom. 37. dicitur Osanna quosdā interpretari gloriam, alios redemptionem. Et sanè quędā sunt coniecturæ non paruæ, quibus in speciē probabiliter videatur dici posse Osanna vtrumq; significare, videlicet laudem, vel gloriam, & gratiā. Primùm enim hosanna apud omnes Euangelistas qui hoc vocabulum posuerunt, scribitur per duas dictiones ὡς ἀννὰ, hos anna. Dictio autē, ὡς, si Hebraicè scribatur per Aijn & Zaijn Oz significare potest, satis laudem. Sic enim eam verterunt Septuaginta, & item Hieronymus in illo Psalmi, quod postea occasione acclamati Osanna citatur à Domino: Ex ore infan-
Matth. 21. tium & lactentium perfecisti laudem. Hic enim pro, laudem, Hebraicè est Oz. anna autē, si Hebraicè scribatur per aspirationem Heth hhanna, certissimè & propriè significat gratiam: at aspiratio hæc frequenter à Græcis reijcitur, vt factum est in nomine, Ioannes, et in proprio nomine, Anna. Deinde Lucas, qui solus nomen Osanna

non

non posuit pro eo quod habent Matthæus & Marcus: Hosanna in altissimis: veluti volens eos interpretari sic habet: pax in cœlo & gloria in excelsis. Pax autem non multum differt à gratia, vnde pacem gratiæ semper con iungit Apostolus. Postremùm Pharisæis mirantibus quòd pueri clamarent: Osanna filio Dauid: Dominus subiecit: Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudē: ergo Osanna laudem omnino videtur significare, videturq; illud ὡς quod acclamasse dicũtur, esse illud quod in eo testimonio scribitur Hebræis per Aijn & Zaijn. Alioqui enim non apertè cõtra Pharisæorum admirationē citata videtur scripturæ authoritas. At his quantumlibet in speciem probabilibus coniecturis non obstantibus, certa nimis est, recepta iam D. Hieronymi de vocabulo hosanna sententia, qua plusquam probabiliter creditur istud hosanna desumptum esse ex Psal. 117. ex quo desumptum est quod sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. In eo enim Psalmo pro eo quod ante hæc verba nos legimus: O Domine saluum fac (malè enim quidam legunt, ó Domine saluũ me fac) ó Domine bene prosperare: in Hebræo legitur, Anna adonai hosiã na, Anna adonai Hatzelthãna. Vbi notandum, quòd hosianna, apud Hebræos sit duæ dictiones hoschia & Na. Duæ tamen iste dictiones velut vna dictio pronunciantur, ita vt vltima vocalis verbi cum sequenti pronuncietur nun dagessato, & dicatur Hosianna pro Hosiah anna. Nam na bis positum in fine verborum duorum, pro Anna positum est, quod item bis hic ponitur, sed in principio, quanquam sint qui na hic non pro Anna positum putent, sed significare idem quod nunc, vt sit sensus: O Domine saluifica nunc, O Domine prosperare nunc. Itaque quoniam duæ hæ dictiones Hosiah & na cõiunctim pronunciantur (ex qua pronunciatione duplicatur litera nun.) hinc D. Hieronymus Hosianna vnum esse verbum dicit compositum ex duobus, quorum vnum, nempe Hosiah, cùm sit imperatiuus tertiæ cõiugationis Hebræorũ, significat, Saluũ fac, vel saluifica: alterum nēpe Na vel Anna, interiectio

est obsecrantis, æquiualens nostræ interiectioni ó, & sicut & Græcis ἀνὰ nonnunquam est obsecrantis, & proinde Hosianna idem est quod, ó saluum fac, aut saluifica quæso. Corruptè autem putat D. Hieronymus & à Græcis, & à nobis dici per elisionem vocalis i, Hosanna vel Hosianna, tribuitq; huiusmodi corruptionem ignorantiæ. Verum sciendum est in imperatiuo tertiæ coniugationis, non tantum dici Hosciagh, sed etiam Hoscagh, vt habetur præter alia, Psalm. 85. Hosa asdecha, id est, saluum fac seruum tuum. vnde tam rectè dicere potuerunt, & nunc dicitur, Hosanna quàm Hosiāna, vt à quibusdam nunc est diligenter annotatum. Quod autem nunc in Græcorum libris per duas dictiones legitur ὡς ἀννὰ, vitio scriptorum accidisse videtur, cum & Theophylactum & Euthymium satis constet per vnam legisse dictionem. Dicunt enim Osanna Hebraicum esse, & significare secundum quosdam, hymnum vel laudem, vt quod dicit in Matthæo, Hosanna filio Dauid, tantundem sit ac si dicatur, Hymnus filio Dauid. Interpretem sanè nostrum legisse per vnam dictionem ὡσαννὰ, omnino videtur, cùm in omnibus Latinorum codicibus inueniatur vnica dictione, Hosanna. Ex his autem etiam patet dictionis huius Hebraicæ significationem ex parte tantum & non plenè assecutum Diuum Augustinum, quanquam Diui Hieronymi sententiam vel legisse, vel ab alijs audisse videatur. Nam & in commentarijs super Ioannem, & libr. 2. de Doctrina Christiana, cap. 11. existimat Hosanna interiectionem esse lætantis aut obsecrantis. Nam in de Doctrina Christiana, lætantis dicit esse interiectionem, sicut racha indignantis: super Ioannem verò obsecrantis. Vox, inquit, obsecrantis est Hosanna, sicut nonnulli dicunt qui Hebręam linguam nouerunt, magis affectum indicans, quàm rem aliquam significans, sicut sunt in lingua Latina quas interiectiones vocant: velut cùm dolentes dicimus Heu, vel cùm delectamur, Vah dicimus: vel cùm miramur, dicimus, O rem magnam. Tunc enim o nihil significat, nisi mirantis affectum. Quod ideo credēdum est ita esse, quia neq;

Græcus, neq; Latinus illud interpretari potuit, ſicut illud: Qui dixerit fratri ſuo racha. Nā & hoc interiectio eſſe perhibetur, affectum indignantis oſtendens. Hæc ille. Totam ergo dictionem interiectionem eſſe putat lætantis & obſecrantis, cùm pars tantùm eius, anna vel na ſit interiectio, & reliqua eius pars præcipua, Hoſa, ſit verbum, ſignificans ſerua aut ſaluifica. Et hæc quidem de vera ipſius vocabuli Hoſanna & ſignificatione, & pronunciatione, atque ſcriptura. Supereſt vt etiam aliquid de ipſius apud Hebræos vſu annotemus, qui pluribus ignotus eſt, & tamen cognitus indicabit rationem qua factum eſt vt Iudæi iam Chriſto acclamarint Hoſanna, & quare potius Hoſanna quàm Hoſianna, vt eſt in Pſal. 117. acclamauerint. Sciendum itaq;, quòd Hoſchanna, Hebræis familiaris eſt acclamatio, quæ in feſto Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frondes & ramos gerentibus, & concinentibus ſimiliter litanijs noſtris. Primùm enim recenſetur ingens aceruus nominum Dei, et ad ſingula ſuccinitur Hoſanna, ad hunc modum: Propter te Deum deorum, hoſanna, Propter te Dominum Dominorum, hoſanna, &c. Deinde recenſetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur, vt: Propter veritatem tuā, hoſanna, propter teſtamentum tuum, hoſanna, &c. Poſt hæc enumeratur magna cōgeries earum rerum quas ſaluari cupiunt, vt templum electum, hoſanna: montem Moria, hoſanna, &cæt. Tum redeunt ad ἀντονομασίας Dei, vt, Domine Saluator, hoſanna: redemptor & Saluator, hoſanna, &c. tum iterum ad varias res, & ſeipſos varijs appellationibus ornatos, vt finis nullus futurus videatur. Tandem mutatur forma cantionis ad hunc modum: Quæſo redime ſurculum plātationis tuę: cui ſuccinitur, & hoſanna. Quæſo reſpice ad fœdus annuli tui, & hoſanna, &c. Pòſt iterū mutatur ad hunc modum: Sicut ſaluaſti fortes in Aegypto populum tuum, cùm exires in ſalutem, ita hoſanna, &c. Poſtremò reditur ad primā formam, niſi quòd membra ſunt lōgiora, idq; ad hunc modum: Propter integrum in generationibus ſuis, liberatum ob multitudinem iuſtitiarū ſuarum,

 ereptum

ereptum ab inundatione veniẽte diluuio: & ſuccinitur: hoſanna & hoſanna, quia pater noſter tu es. Et hæc ſuccentiuncula aliquanto pòſt iterum augetur ad hunc modum: Hoſanna, & hoſanna, & hatzlihāna, id eſt, proſperare quæſo. Deniq; nullus eſt neq; modus, neq; finis, ſed omnia concrepant, perſtrepunt, & reboant Hoſanna, maximè ſeptimo eius feſti die. Et quanquam facilè credendum ſit, multa à recẽtioribus adiecta eſſe, præſertim cùm aliter ab Italis, aliter à Germanis obſeruari dicatur: tamen tempore Chriſti iam tum in vſu fuiſſe veriſimile eſt. Itaq; quod in feſto Tabernaculorũ Iudæi ex more facere ſolebant, vt palmarum ramos geſtantes acclamarent hoſanna, ad hoc iam extra tempus ſpiritu Dei concitabantur. Qui primum frondes in honorem præferre, & ſubſternere illi admonuit, deinde frondium occaſione, in hoſanna prorumpere eos impulit, adimplens in eis quod de ipſo longè antè per Dauidem fuit prophetatum: & in ipſo Dauide, cum in regem à populo ſuſciperetur, in figuram Meſsiæ prius geſtum, vt eſt veriſimile. Nam Pſalmus ille rectè ad literã ad Dauidẽ intelligitur pertinere, ſed ſecundũ præcipuum ſenſum ad Meſsiam, cuius Dauid per omnia penè fuit typus, ſicut & Pſalmus 19. quo regi ſuo fauſta precantur, dicentes: Domine ſaluum fac regem: vbi pro ſaluum fac, etiam eſt Hoſiah, quamuis non addatur ibi na. Ex his licet etiam intelligere cauſam ob quam Euangeliſtę ipſam Hebraicam dictionem non verſam nobis reliquerunt, nempe nõ tam quòd eam in Græcum ſermonẽ transferre nõ potuerint commodè, (quam cauſam adferunt D. Hieronymus & Auguſtinus, cùm ea dictio in Pſalmis à Septuaginta & alijs interpretibus ſatis ſit Græcè explicata) quam quòd ſit familiaris Hebræis acclamatio, quemadmodum apud Græcos Io Pean, & apud Italos Io triumphe, quod acclamatur in triumphis & re fœliciter geſta. Sic & Halleluia ſeruatum eſt ab Hebręis, cùm nihil ſit aliud quàm laudate Dominum, quòd peculiaris ſit ea vox Hebræis ad prouocandum ſeſe in laudem Dei. Cęterum animaduertendum quòd Hoſanna non ſimpliciter ſit dictio

preca.

precatoria secundum vsum Hebræorum, sed talis qua cum gaudio mentis & gratiarum actione ob beneficia à Deo prǽstita, petitur conseruatio & prosperitas acceptorum bonorum. Vnde in Psalmo, vnde Hosanna desumptum est, ante versiculum illum in quo ponitur Hosianna, præcedit: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lętemur in ea: ac deinde velut exultationis & lætitiæ vox subijcitur: O Domine saluum fac, ô Domine bene prosperare. Proinde mirum esse non debet quòd Pharisæis indignantibus quòd in templo pueri Christo acclamarent osanna, obiecerit illud Psalmi: Ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem: quodq; Lucas Græci sermonis eruditissimus, atq; ab Hebręis dictionibus studiosè abstinens, ne id poneret quod legēti faceret quæstionem: pro, Hosanna in excelsis, posuerit: Pax in cœlo, & gloria in excelsis, affectum scilicet eorum exprimens qui Hosanna acclamabāt, non aūt exactè vocabuli significationē. Decantātes enim suum hosanna sic precabantur fausta, vt simul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus rege iamdiu expectato, quanquā verisimile sit Lucam cum posuit illud: gloria in excelsis: non respexisse ad decantatum Hosanna, sed omissa penitus acclamatione illa, ea posuisse quæ erant ab alijs prætermissa, vt in multa illa turba variæ diuersorum potuerūt esse voces, ideoq; lubentius ea posuisse, quòd hæc acclamatio similis fuerit hymno illi Angelico, in Natiuitate Christi à se descripto. *Filio Dauid*] Hactenus quidem de Hosanna, restat vt & reliqua acclamationis prosequamur. Et imprimis quidē videndū, quò referendus sit datiuus, filio Dauid, nā durè & obscurè dictū videtur, Hosanna filio Dauid, Itaq; Euthymius sensum esse putat, Hymnus sit filio Dauid, quia Hosanna putat significare laudē: sed hæc sententia satis in superioribus refellitur. Aliqui quò effugiant obscuritatē, legunt pro filio, ó fili, vt sit sensus: O fili Dauid salua nos. At cū certū sit tū ex Græcis, tum ex emendatis Latinis, legendū esse datiuū: filio, pleriq; hunc datiuum referunt ad verbum, dicentes, vt sit sensus: clamabāt dicētes filio Dauid, Hosanna:

Psal. 117.

Psal. 8.

aut ſubaudiunt verbum, dicimus, in hunc modum: Hoſanna, dicimus tibi filio Dauid, intelligentes ſcilicet etiam, turbam petiſſe à Chriſto ſaluari. At hæ interpretationes ex ignorãtia linguæ Hebraicæ proueniunt, cuius hæc eſt proprietas, vt verbum Hoſchiagh, & alia verba tranſitiua, non tantùm conſtruantur cum propria nota accuſatiui, ſed etiam cum Lamed, quæ propriè eſt nota datiui, ſiue quòd hæc litera etiã ſit nonnunquã nota accuſatiui, ſiue quòd verba habeant diuerſam conſtructionem. Cum datiuo, hoc eſt, cum Lamed verbum iſtud Hoſiah conſtruitur Iudicum 7. verſu 2. vbi pro eo quod nos habemus: Meis viribus liberatus ſum: Hebraicè eſt, Iadi Hoſiah li, hoc eſt, Manus mea ſaluauit me, vel ſalutem attulit mihi. Sic & 2. Regum 10. verſu 11. & alijs locis. Itaque & quod hic dicitur, Hoſánna filio Dauid, perinde eſt ac ſi per accuſatiuum dictum fuiſſet, τὸν υἱὸν, id eſt, filium Dauid. & ſenſus eſt: Saluum fac quæſumus filium Dauid, aut ſalutem adfer filio Dauid. Non ergo his verbis ſibi à Chriſto ſalutem precantur, ſed gaudentes ſe iam accepiſſe quem expectauerunt Meſsiam, eumque cum gaudio in regem ſuum ſuſcipientes, precantur illi à Deo contingere ſalutem & omnem fœlicitatem ac proſperitatẽ, vt ſub illo & per illũ etiã ipſi ſalui ſint & felices viuant, ab omni hoſtium tyrannide, qua premebantur, liberati. Vocant autem eum filium Dauid, ſed cum articulo, ſignificantes ſe agnoſcere ipſum eſſe expectatum Meſsiam, quem, vt ſupra dictum eſt, periphraſi hac notare ſolebant. Sequitur: *Benedictus qui uenit in nomine Domini.*] Vbi pro, benedictus, Græcis non eſt εὐλόγητος, quemadmodum Eraſmus in Annotationibus in Matthæum declarat ſe legiſſe, ſed apud omnes Euangeliſtas eſt participium εὐλογημένος, ſicut & apud Septuaginta. Non eſt ergo ſenſus: Laudãdus eſt ab omnibus is qui venit in nomine Domini: qui eſſet ſenſus ſi Græca haberent εὐλόγητος, ſed omnino precatoriè videtur hæc oratio intelligenda, vt ſubintelligatur, ſit: quemadmodum & in eo quod ſequitur apud ſolum Marcum: Benedictum quod venit regnũ patris noſtri Dauid: vt ſit ſenſus
Bene-

Benedictus sit qui venit,&c, Benedictum sit quod venit regnum. Iam quanquam intelligi posset eos imprecatos Christo benedictionem hominum, vt sit sensus: Benedictus sit qui venit, hoc est, laudetur ab omnibus, & benedicatur,ac glorificetur, potius tamē intelligendum eos benedictionem diuinam imprecatos, vt sit sensus: Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet & secundet regnum ipsius, vt per eum & nos simus benedicti : quemadmodum & in hoc quod sequitur: Benedictum quod venit regnum: precari voluerunt regno Messiæ benedictionem diuinam. Nam sensus est: Dei benedictione fœlix sit & faustum veniens nunc regnum Dauidis. Itaq; hæc acclamatio, Benedictus qui venit, similis est illi qua regi dum inauguratur populus acclamare solet, Viuat rex, Viuat rex. Porro notandum, quod cùm dicitur, Qui venit: verbum, venit, non sit præteriti temporis, sed præsentis, cùm Græcis sit ὁ ἐρχόμενος, id est, veniens, quanquam & per futurum verti posset, venturus vel qui venturus erat, hoc est, qui iamdudum expectatus est à nobis venturus. Verùm Hebræa dictio, Habba, exigit tempus præsens. Ex quibus patet, quòd cum in Cantico trisagio, quod inter Missarum solennia decantatur, contextum partim ex laude Angelica quæ habetur Isaię 6. Trinitatis gloriam commendante, partim ex hac plebis acclamatione, humanitatis assumptæ dispensationem commendante, etiam nos ad imitationem huius plebis accinimus, Hosanna & quæ sequuntur, alio sensu hæc accinere nos intelligendum est, quàm quo isti modo acclamauerunt. Siquidem per Hosanna nō Christo, sed nobis per Christum, & propter Christū salutem precamur, & dicentes, Benedictus qui venit, &c. optamus vt ab omnibus benedicatur et laudetur is qui olim venit in hunc mūdum propter nos, vt verbum, venit, iam intelligatur esse præteriti temporis. Aut potius significamus Christum omni benedictione spirituali plenum esse, & ob id nos petere vt per illum saluemur, accipientes de plenitudine benedictionum eius. In nomine autem Domini venisse dicitur Christus, quia missus à Deo

Ioan. 5. venit,quomodo suprà dixit: Ego veni in nomine patris mei,& nõ accepistis me:si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Dicunt autem venisse regnum Dauid, quia promissum illis fuit, per Mesiam tanquam filium Dauidis restituendum regnum Dauidis, quod proinde terrenum fore credebant,cùm sit spirituale. Et hic quoque Græci codices adijciunt:in nomine Domini : Benedictum quod venit regnum in nomine Domini,hoc est, quod venit nobis à Deo,aut fauente Deo. At durior est hæc locutio, durè item iam sequitur : patris nostri Dauid:vt videri posit adiectitium. Sicut autem omnino optatiuè videntur accipiendæ prædictæ sententiæ : Benedictus qui venit,&c. &, Benedictum quod venit,&c. ita & quod habet solus Lucas, Pax in cœlo & gloria in excelsis : vt & hic subintelligatur verbum,sit, non verbum est: Cùm autem semper sit & fuerit summa pax in cœlo,illud:pax in cœlo:sic videtur accipiendum,sit nobis & regi nostro pax in cœlo,aut sit Deo in cœlo pax nobiscum, hoc est, qui hactenus Deum sensimus nobis offensum & iratum, iam experiamur eum cum omnib⁹ cœlestibus nobis pacatum & propitium. Et gloria sit in excelsis,hoc est, glorificetur & laudetur Deus pro effusa ipsius in nos benignitate, ab Angelis suis in cœlestibus. His autem spiritus sanctus,qui vt hæc canerent illis suggerebat, significauit per Messiam etiam cœlestia pacificanda terrestribus, & tollendam inimicitiam quæ erat in cœlo cõtra homines, propter quod Paulus Christum dicit pacificasse omnia quæ in cœlis & quæ in terris sunt.Et Apocal.12. dicitur, quòd filio hominis rapto ad

Apoc.12. thronum Dei,factum est prelium magnum in cœlo,Michaele cum Angelis suis pugnante cõtra draconem, quo eiecto cantatum est: Nunc facta est salus,& virtus,& regnum Dei nostri,& potestas Christi eius:quo significatur quod per Christi ascensionem & exhibitionem illius pro nobis ante conspectum Dei, deletum sit chirographum delicti quod erat cõtrarium nobis,& quo diabolus in cœlo erga nos iram Dei eatenus protraxerat. Ita & per illud,gloria in excelsis, significauit, ob reconciliatio-

ciliationem humani generis, Angelos gaudentes Deum laudaturos, cuius gratia & benignitas mirè in illa reconciliatione est declarata. Rursum autem, vt est apud Matthæum & Marcũ, repetunt pro familiari suo more, Hosanna, & adijcitur: in excelsis vel in altissimis, vbi ἐν τοῖς ὑψίστοις, videtur positum pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui es in altissimis, vt sit sensus: Saluũ fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodum Psalm. 148. cùm dicitur: Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis, ἐν τοῖς ὑψίστοις, positum est pro οἱ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui estis in excelsis. Sensus enim est: Laudate Dominum vos qui estis in excelsis. Quemadmodum ergo Hebraicè ibi dicitur, Halleluia bammeromim: ita nunc dictum est, Hosanna bammeromim. Porro qui per acclamationem Hosanna intelligunt populum sibi à Christo precatos salutem, hanc orationem sic intelligunt: Salua nos quæsumus in excelsis, hoc est, salute cœlesti & æterna nos dona: qui sensus probè conuenit nobis, dum in Cantico trisagio & nos dicimus, Hosanna in excelsis. Illos autem per Hosanna precatos à Deo salutem regi suo nouo, patuit in præcedentibus: secundum quam tamen intelligentiam etiam similiter accipi potest, Hosanna in excelsis, vt sit sensus: O Domine salua regem nostrum, & per illũ nos, non tantùm in terris, sed etiam in excelsis, vt scilicet salus quam precamur, ad cœlos etiam vsq; pertingat. Hic enim sensus conuenit illi quod habet Lucas, Pax in cœlo & gloria in excelsis: atque in hunc modum interpretatur ferè D. Hieronymus.

Psal. 148.

DOMINICA II. ADVENTVS EVANGELIVM.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Erunt signa in sole, & luna, & stellis: & in terris pressura gẽtium, præ confusione sonitus maris, & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superuenient uniuerso orbi. Nam uirtutes cœlorum mouebuntur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube, cum potestate magna & maiestate. His autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita uestra, Lucæ 21

quoniam

quoniam appropinquat redemptio uestra. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam & omnes arbores, cùm producunt iam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas. Ita & uos cum uideritis hæc fieri, scitote, quoniam propè est regnum Dei. Amen dico uobis, quia non præteribit generatio hæc, donec hæc omnia fiãt. Cœlum & terra transibunt, uerba autẽ mea non transibunt.

IN primo aduentu suo, cuius memoriam elapso dominico die celebrauimus, venit dominus animas nostras à peccatis redempturus, & iustitiam eis veram collaturus, doctrina veritatis imbuẽda, & à peccatorum sordibus eas abluendo, ita, vt primo aduentu suo viuificârit animam, corpore manente mortali: Quod immortale fuisset, sicuti & anima, nisi Adæ inobedientia mortis hæreditatem transmisisset ad posteros. Superest nunc & altera pars hominis restituenda, quæ quamuis sit elementaris, ac proinde corruptioni obnoxia, condita tamen fuerat ad immortalitatem, venturus igitur dominus & corpus reparare, atque immortalitate donare, vt impleatur vaticinium, Iustus, & Saluator. Iustificauit primum animam, saluabit & corpus, vt rectè D. Paulus, inquit, Expectamus saluatorem dominum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ. Et: Scimus, quia mortale hoc, induet immortalitatem: Similiter Iob: Scio quod in carne mea, videbo Saluatorẽ meum. Quòd autem tam corpus, quàm animam dominus restituere voluerit, docet eo ipso, qa vtrumq; assumpsit, & vtrumque creauit: Et, quia venit quærere quod perierat, Anima perierat per peccatum, corpus per mortem. Hinc accommodatissimè apud D. Ioannem inquit Dominus: Qui credit in me, habet vitam æternã, quoad animam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die, quoad corpus. Iam mihi considera, quàm aptè ista cohęreant. Si cruciaris conscientia malè actæ vitæ, crede Christum idcirco venisse, & hominem factum, vt animam expiaret à peccatis, eamque ex iniusta, iustam redderet. Si corporis molestaris difficultatibus, si mortis metu torqueris, en habebis Christum, qui suo tempore redibit, & omnem

Ad Phi. 3.

1. *Cor. 15.*

Iob. 19.

Ioan 5.

ab oculis tuis lachrymam abſterget. Porro, quemadmodum prior Chriſti aduentus nō omnibus fuit acceptus, ſic neque poſtremus cunctis paſsim gaudij, & lætitiæ cauſa erit. Dolebant Phariſæi, ringebantur, & fremebāt videre ſe applauſum clamantis, et laudantis populi, quibus nihil Chriſti aduentus profuit. Ita neque ſecundus ipſius aduentus recreabit ſceleſtos, nec maieſtas Saluatoris eos afficiet, quibus grata non fuit eius humilitas. Quibus itaque primùm non fuit iuſtificator, his neque erit in ſecundo aduentu ſaluator: Nam quos iuſtificat, illos & glorificat. Quibus verò tum glorificator erit, de his dicitur. Leuate capita veſtra, & videte, quoniā prope eſt redemptio veſtra. De reliquis verò dicitur, Præſſura gentium, areſcentibus hominibus præ confuſione, & expectatione eorum, quæ ſuperuenient vniuerſo orbi. Et hoc quidem diuina Chriſti iuſtitia requirit, nam qui ipſum hic in terris humilem, clementem, manſuetum, & miſericordem acceptare noluerunt, illi, in eo aduentu, de quo hodiernum eſt inſtitutum Euangelium, ſeuerum & iuſtum ipſum iudicē habebunt. Et vt paulò propius ad hodiernæ diei doctrinam accedamus, cauſa in ea permagna proponitur, quę nos inducere debeat ad mortificationem cupiditatū rerum temporalium, eò quod omnia in nihilum redacta peſſundabuntur: Nonne auditores chariſsimi, ſtultiſsimus omnium iudicio, haberetur, qui ex tabulis glaciei, quæ natant in flumine, operoſum quoddam ædificium niteretur cōpingere, quod conſtaret, mutata aura, mox corruiturum: Tria itaque hodiernum Euangelium continet, & denuntiat terribilia malis: Immutationem & finem huius mundi: Iudicium ac rationem dati & accepti: Supplicium æternum. Ita & his opponit tria optatiſsima pijs, ſecuritatem ſeu hilaritatem in illa perturbatione: perfectā redemptionem: Et regnūm Dei. Quæ dum latius in ipſa enarratione proponentur, vos aures, menteſque præbete beneuolas, vt Euangelicum quod hunc in finem collegimus ſemen, in bonam à nobis terram proijciatur, & fructum ſalutis in vitam æternam producat.

Erunt

ERunt *signa in sole, & luna, & stellis*] Matthæus hæc Christi verba referens, Sol, inquit obscurabitur, & luna non dabit lumen suũ &c. Hæc autem Hieronymus & Chrysostomus euentura existimant, in ipso Domini aduentu, ac tunc illa obscuranda nõ diminutione luminis, cùm Isaiæ 30. sol tunc dicatur septuplũ luminis habiturus, & lux lunę futura sicut lux solis: sed quòd Christi venientis luce, illorũ lumen superabitur, & comparatione veræ lucis omnia apparebũt visui tenebrosa. Itaq; per hanc solis & lunæ obscurationem, intelligitur significari maxima aduenientis iudicis claritas. Verùm hanc obscurationẽ non intelligendam fore per aduenientis Christi claritatem, sed potius præcessuram illius aduentum, hodierni euangelij verba satis manifestè declarãt, quibus significatur, ꝙ signis in sole & luna existentibus, & mari fluctibusq; sonantibus, homines arescent præ timore & expectatione, quæ superueniẽt vniuerso orbi. Illis ergo existẽtibus necdum completus erit aduentus Domini, necdum superuenient quæ superuentura orbi homines expectabunt. Idem secundò patet ex eo Ioelis: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequã veniat dies Domini magnus & manifestus. Ad quem locum verisimile est Dominum allusisse. D. Augustinus in epistola ad Hesichium, quæ dicũtur de obscuratione solis & lunæ, & de pressura gentium, putat potius intelligenda complenda in Eccesia Christi per persecutionem ab Antichristo suscitandam, vt per solẽ & lunam mysticè intelligatur ipsa Ecclesia, de qua dicitur in Canticis: Speciosa vt luna, electa vt sol, significeturq; eam sic obscurandã, vt non sit apparitura, impijs persecutoribus vltra modũ in eam sæuientibus: per stellas autem cadentes & virtutes cœlorũ commotas, significetur quod tunc multi qui gratia fulgere videbantur, persequentibus cedent, & cadent, & fideles quidam firmissimi turbabuntur. Iam per pressuram gentiũ, de qua in euangelio putat intelligendam non afflictionem quã gentes tum sunt passuræ, sed quã gentes impiæ fidelibus sunt illaturæ. Ideo autem hæc sic potius existimat accipienda,

Ioelis 2.

pienda, partim quòd alioqui hic locus videatur contrariari loco Pauli: Cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus superueniet interitus: proinde intelligit, paulò ante Dñi aduentum fideles in grauissimis futuros afflictionibus: infideles verò remoto omni timore, arridente mũdi fœlicitate dicturos: Pax & securitas: partim quoniã sensibilia in sole & luna signa, iam olim etiam ante primum Dñi aduentum quandoq; acciderunt, & pressura gentium, ac anxietas hominũ prę timore & expectatione quæ superuentura essent orbi, varijs seculis acciderunt. Hæc, inquit, in Ecclesia melius existimo intelligi, ne Dominus Iesus appropinquante secundo suo aduẽtu, ea pro magno prædixisse videatur, quę huic mundo, & ante primũ eius aduentum consueuerant euenire, & irrideamur ab eis qui hæc quæ velut nouissima & omnium maxima horrescimus, plura in historia gentium, & multo maiora legerunt. Hæc ille. Verùm quanquam hæc intelligẽtia præsentis loci recipi possit, ꝑ accommodatitia & mystica huius loci explicatione, quemadmodum & Origines similẽ assignat eius tractationem, sed ꝑ allegorico sensu, tamen nõ esse hanc propriam & genuinam huius loci intelligentiã, satis videtur manifestũ ex eo quod Lucas in hodierno euãgelio, dicit: Erũt signa in sole & luna, & in terris pressura gentiũ. Quo significat, & in cœlis, & in terra quædã tunc futura. Et rursum cùm dixisset, ꝙ arescerent homines præ timore & expectatione quæ superuenient vniuerso orbi, subiecit pro ratione: *Nam uirtutes cœlorum mouebuntur.*] Quo significat, commotionem virtutum cœlestium, causam fore anxiæ expectationis hominum: sicut & cùm dicit: & in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris et fluctuum: significat gentes omnes angustiãdas propter mirabilem maris commotionem. Vnde quod dicitur de pressura gentium, non potest commodè accipi de afflictione à gentibus impijs inferenda fidelibus, sed de angustia animi, qua omnes nationes terræ torquebuntur: vnde pro pressura, Græcis est συνοχὴ, quod magis angustiam

1. Thess. 5.

gustiam significat, quàm externam afflictionem. Proinde intelligendum potius ad literam euentura quę à Matthæo dicuntur de solis ac lunæ obscuratione, & alia itē, vt veraciter sol & luna cum cæteris sideribus intelligantur ad tempus suo lumine priuanda: quemadmodum de sole factum constat tempore passionis Dominicæ, idque cum alijs quæ hic dicuntur apud Lucam, futurum, cùm iamiam Dominus est aduenturus, ac sub ipsum aduentum eius. Sic enim intelligi potest & verum esse quod dicit Lucas, homines illa signa videntes conturbandos præ timore & expectatione quæ superuenient orbi: & tamen etiam verum esse quod dicit Paulus, cùm dixerint, pax & securitas, tunc repentinus superueniet interitus. Nam ad interitum illum pertinent quæ hic dicuntur de odscurandis sole & luna, & concutiendis virtutibus cœlorum, ac fremitu maris, quæ inopinatò hominibus superuenient. Sicut enim terribiliter aduenit Dominus daturus legem in monte Sion, tempestate quadam ipsum præcedente: ita & cum quadam veniet tempestate iudicaturus viuos & mortuos, iuxta illud Psalmi: Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit.
Psal. 49 Ignis in cōspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Porro non vulgaria erunt quæ hic Dominus prædixit in sole & luna ac mari euentura in suo aduentu aut circa illum, sed multo maiora his quę aliquando in illis elementis accidisse conspecta sunt, & conspiciuntur: neque ipsum diem Domini velut à longè portendent, sed illum, eiusque in sceleratos iram, prę̨sentem iam exhibebunt & declarabunt. Non enim cùm dicit Lucas: erunt signa in sole & luna: ita hoc accipiendum est quasi hæc signa sunt significatura diem Domini post aliquot tempus medium aduenturum, vt ob significationem rei futuræ dicantur hic signa, sed signa hic pro rebus insolentibus, prodigijs & miraculis accipiuntur, vt sit sensus: Contingent in sole & luna prodigia quædam & admiranda, nimirum quia, vt dicunt Matthæus & Marcus, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum. Neque enim dubitandum videtur, quin hæc sint

cadem.

eadem. Cæterùm mos eſt in ſcripturis,per obſcurationem ſolis & lunæ, ſtellarumq́; & ſimilia quæ hic prædicuntur,metaphoricōs ſignificare ſummas vltionis diuinæ tempeſtates. Sic enim Iſaiæ 13.Dei de Babylone ſumenda vltio ſignificatur,c ùm dicitur inter alia: Stellæ cœli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum. Obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo,& luna non ſplendebit in lumine ſuo. Et Ezech.32. cùm de Pharaonis vltione agitur: Operiam cū extinctus fueris cœlos,& nigreſcere faciam ſtellas eius,ſolem nube tegam,& luna non dabit lumē ſuum. Omnia luminaria cœli mœrere faciā ſuper te,& dabo tenebras ſuper terrā tuam. Sic & vindictæ de Iudæis ſumendæ grauitas deſcribitur: Infirmata eſt quę peperit ſeptē, defecit anima eius, occidit ei ſol,cū adhuc eſſet dies. Item: Et erit in die illa, dicit Dn̄s Deus,occidet ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terrā in die luminis,& conuertam feſtiuitates veſtras in luctum. Sunt & alia ſimilia apud Prophetas loca, quibus vltionis alicuius atrocitas deſignatur. Etenim in ſumma anguſtia conſtitutis videtur totus mundus perturbari, ſol obſcurari, luna eſſe ſanguinea, ſtellæ lucē ſuam retrahere,terra tremere,mare fremere, & cuncta ruinam minari, nō quod ita re ipſa accidat, ſed ꝙ ita homines anguſtientur,ac ſi illa acciderent. Veruntamen cum inſigniores illæ vltiones Dei,quales de Babylonijs,Aegyptijs,Iudæis,alijſque gentibus nonnunquam fuerunt ſumptę,omnino ſupremi Iudicij quædam velut ſpecimina dederint, mirū non eſt,ſi his quæ in ſupremi iudicij die re ipſa euētura ſunt, deſcriptæ ſint,quæ etſi in illis re ipſa non ita euenerint, ijs tamen quæ in illis euenerunt,fuerunt præfigurata,& qui illas dederunt pœnas, non aliter fuerunt anguſtiati, quàm ſi re ipſa omnia ſic accidiſſent. Voluit enim illis locis ſcripturæ, & vltionibus ibi deſcriptis nos Deus admonere ſupremi iudicij,& vltionis impijs ſuperuēturæ, in qua illa re vera ſic accidēt vt verba ſignificant: ideoq́; etiam cum de certæ alicuius gentis vltione agitur, generalis fit ſermo, vt ſit quaſi tranſitus ab illius vltionis deſcriptione , ad commemorationem generalis vltionis

Iſaiæ 13. *Ezech. 32.* *Ierem 15.* *Amos 8.*

superuenturæ, omnibus impijs in die iudicij: quemadmodum videre est Isaiæ 13. vbi cum promisisset propheta se descripturum onus Babylonis, generaliter dicit: Ecce dies Domini venit, crudelis, & indignationis plenus, & iræ, furorisq;, ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. Et post interposita ea quæ suprà sunt citata, subiungitur: Et visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, &c. Quæ autem apud Matthæum dicuntur de Solis, Lunæ, astrorumq; obscuratione, verè & non metaphoricè accipiẽda esse, satis ex illo Petri patet: Aduenient autem dies Dñi sicut fur, in quo cœli magno impetu trãsient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur. Porro cœli, terræ & maris cõmotionem de qua Dominus loquitur, prædixit & Aggæus, dicens: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam. Quod quanquam referri possit ad primum Christi aduẽtum, isq; proprius videatur huius loci sensus, Paulus tamen ad Hebræos 12. refert ad secundum, cùm scribit: Nunc autem repromittit dicens: Adhuc semel & ego commouebo non solùm terram, sed & cœlum. Conuenit item cum hoc loco & illud Psalmi: Cùm accepero tempus, ego iustitias iudicabo, liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Item illud Ioëlis: Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam, & mouebuntur cœli & terra. Quod in Matthæo, porro dicitur, stellas lapsuras è cœlo, intelligendum est significare stellas lumen suum retracturas, vt videantur cecidisse è cœlo, nec amplius in eo esse. Quod autem dicitur virtutes cœlorum commouendas, communiter intelligitur significare cœlestes exercitus angelos concutiendos admiratione, cum videbunt maximam naturæ mutationem fieri. Verùm cùm Lucas pro causa anxiæ trepidationis & expectationis hominũ subijciat: Nam virtutes cœlorum commouebuntur: magis per virtutes cœlorũ, sunt intelligenda omnia sidera & astra, quę in scripturis dicun-

Isaiæ 13. *2. Pet. 2.* *Aggæi 2.* *Hebr. 12.* *Psal. 74.* *Ioelis 3.*

dicuntur frequenter militia cœli, & virtutes, hoc est, exercitus cœlorum, vt: Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam enim homines videbunt omnes istas cœlorum virtutes commoueri à suo statu, hinc trepidabunt, & trepidè expectabunt quæ superuenient orbi. Quod ergo speciatim dicebatur: Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo: id deinde generaliter dicitur: & virtutes cœlorum commouebuntur. *Psal. 32.*

Et tunc parebit signum filij hominis in cœlo, & tunc plangent, &c] Verba hæc ex Matthæo desumpta ad Euangelicam Lucæ historiā pertinent. Signum filij hominis antiquissimi etiā patres intellexerunt, imaginē crucis, vnde ex hoc loco canit Ecclesia: Hoc signū crucis erit in cœlo, cùm Dn̄s ad iudicandum venerit. Creditur ergo huiusmodi signum cum summa claritate, Sole & Luna obscuratis, appariturum in cœlo, tum in consolationem fidelium, qui agnoscent signum victoriæ quo sunt redempti: tum in condemnationem infidelium, vt agnoscant se impiè reiecisse crucifixum Dominum, & illum tunc venire qui prædicatus est pro salute hominum crucifixus. Vnde de his sequitur: & tunc plangent omnes tribus terræ, hoc est, omne genus hominum, infidelium scilicet, qui illum prius agnoscere noluerunt. In hoc autem allusum est ad locum Zachariæ, *Zach. 12.* vbi legimus: Et planget terra, familiæ, & familiæ seorsum. Et post aliquot familiarum enumerationem: Omnes familiæ reliquæ, familiæ, & familiæ seorsum. Idem enim est tribus & familiæ. Ad hunc autem locum hic allusum patet ex Apocalypsi, vbi ad illum locum allusum est manifestè, cùm dicitur: Ecce venit cum nubi- *Apoc. 1.* bus, & videbit eū omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes tribus terræ. Nam & illo loco apud Zachariam præcedit: aspicient ad me quem confixerunt. Quanquam autem locus ille Zachariæ secundum proprium & primum sensum intelligendus omnino videatur de pio Iudæorum & fideliū planctu, qui mortem Christi in hoc mundo piè deplangunt,

dolentes se illum occidisse, aut suis peccatis occasionem mortis eius dedisse, quemadmodum exponit D. Hieronymus, (comparatur enim planctus ille pio populi super morte Iosiæ planctui) tamen accommodatur à Domino & à Ioanne locus ille ad planctum infidelium inutilem, quo in nouissimo die plancturi sunt se illum occidisse, aut in illum non credidisse, sicut & quod dicitur à propheta: Aspicient ad me quem confixerunt: quanquam secundum proprium sensum dictum sit de fidelibus Iudæis, qui compuncti corde, & dolentes se occidisse Dominum, per fidem conspecturi erant in eum quem confixerant (præcedit enim: & effundam super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ:) tamen à Ioanne accommodatur ad Iudæos infideles, qui in nouissimo die oculis corporalibus aspicient in eum quem transfixerunt, exhibentem sese cum vulnerum cicatricibus, vt significet eos qui piè & cum fructu illum per fidem aspicere, eiusque mortem plangere noluerunt, aliquando vel inuitos conspecturos illum, & inutiliter tum plancturos. Hinc ergo intelligendum, vnius eiusdemq; scripturæ varios esse sensus, etiam à spiritu intentos.

Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube cum potestate magna & maiestate] Cum in cœlos ascendisset Dominus, dixerunt angeli: Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. At de ipso eunte in cœlum dicitur illo loco, quòd nubes susceperit eum ab oculis eorum. Itaque sicut à vera nube susceptus, profectus est in cœlum, ita & in veris nubibus cœli venturus est ad iudicium. Quod & in ipsius ostensum est transfiguratione, quæ specimen quoddam erat illius gloriæ in qua apparitursus est in nouissimo die. Tunc enim etiam in nube lucida facta fuit gloriosa illa transfiguratio. Prædictum fuit istud & à Daniele, ad quem locum videri potest Dominum hic respexisse. Et ecce, inquit, cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat. Nubes autem hæ partim facient ad hoc vt tolerari possit ab omnibus summa aduenientis Christi claritas & splendor, partim ad gloriæ Christi augmentum, cui nubes illæ velut se-

Actuū 1.

Daniel. 7.

des

des erunt & vehiculum,Deo proprium in ſcripturis. In nube enim fere dicuntur in ſcripturis factæ inſignes Dei apparitiones. Dicitur autem filius hominis tunc venturus cum virtute multa,id eſt,magna,& maieſtate, vel gloria,ad diſtinctionem huius aduentus à primo,in quo venit in magna infirmitate & humilitate. Et quidem virtus eius in eo relucebit,quod ad eius imperium ſtatim omnes reſurgent mortui, omneſque in momento & in ictu oculi congregabuntur ad ipſum,& vel inuiti omnes illi curuabunt genu, cœleſtes, terreſtres, & inferni, quodque omnes efficaciter ſit iudicaturus, ſingulis reddens ſecundum merita. Maieſtas verò & gloria relucebit in corporis claritate,in angelorum ſtipantium ipſum multitudine, atque in nubis circundantis illum amictu. Bene autem non dictum eſt ſimpliciter, cum virtute et maieſtate: ſed, cũ virtute multa & maieſtate, multa ſcilicet. Nam ad vtrunque id eſt referendum. In primo enim aduentu venit etiam cum virtute & poteſtate, qua mirabilia eſt operatus, atque in transfiguratione ſua viſus eſt in maieſtate: at in ſecundo multò maiori cum poteſtate & claritate venturus eſt. Sequitur: *His autem fieri incipientibus*] Verum ante hæc verba Lucæ, Matthæus & Marcus, hæc, quæ ſequuntur, præmittunt.

Et tunc mittet angelos ſuos cum tuba & uoce magna,&c] Præpoſtero hæc dicuntur ordine. Prius enim mittentur angeli qui omnes congregabunt, quàm videbunt omnes filium hominis venientem in nubibus cœli,& quã plangent cum omnes tribus terræ: ſed quoniam omnia breuiſſimo perficientur tempore, & omnia ſimul fere concurrent, ideo non eſt mirum quòd ordo in narratione non ſeruetur. Porro angelorum miniſterio futuram mortuorum reſurrectionem & congregationem,Dominus etiam cap.13.Matthæi in aliquot parabolis docuit. *1. Theſſ. 4*
Docet & Paulus,dicens: Ipſe Dominus in iuſſu & in voce archangeli,& in tuba Dei deſcendet de cœlo. Sicut autem apud Paulum illo loco idem eſt intelligendum per iuſſum & vocem archangeli & tubam Dei: ita & hic

idem est tuba & vox magna, ita vt coniunctio, &, expositiuè posita sit, & sit sensus: cum tuba, hoc est, voce magna. Græca verò habent: cum tuba vocis magnę, hoc est, cum tuba quæ vocem edet magnam: vel potius intransitiuè: cum tuba quæ erit vox magna. Non enim re vera tuba aliqua corporea est intelligenda futura, sed vox archangeli, quæ adeo magna erit, vt ad illius clamorē omnes mortui dę terræ puluere resurgant. Quam vocem
Ioan.5. fore corporalem annotauimus verisimile esse circa illud Ioannis: Omnes qui in monumentis sunt audient
Matth.25. vocem filij Dei, exprimiturq; vocis huius qualitas postea apud Matthæum, cùm dicitur in parabola: Media nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiā ei. Præcesserunt autem & in veteri aliquot figuræ huius conuocationis quæ per tubam & vocem magnam dicitur hic efficienda, ad quas videri meritò potest hic allusum esse. Siquidem cum in montem Sion descenderet Dominus legem suis daturus, audiebatur tubarum sonitus, præceptumq; eis fuit, vt tum primum ascenderēt in montem, hoc est, monti appropinquarent, cùm cœpisset clangere buccina. In quo specimen quoddam editum fuit huius vltimæ populi Dei congregationis, sicut & in terribili illo Dei descensu, typus quidam præcessit nouissimi aduētus Christi ad iudicium. Rursum, vt scribitur Nume.10. populus Israeliticus, tubæ sonitu conuocari per sacerdotes solitus fuit, quando congregandus erat populus ad tabernaculum ex quatuor mundi partibus in quibus erant castrametati: ita ergo & nūc hic dicitur, quòd angeli tubæ & vocis magnæ sonitu congregabunt electos, à quatuor ventis, hoc est, ab oriente, occidente, aquilone, & austro, hoc est, ab omnibus mundi quantumuis remotis partibus. Per quatuor enim vētos in scripturis significantur quatuor mundi partes præcipuæ, à quibus præcipui venti quatuor flant: in quatuor autē illis partibus, totus mundus significatur. Vnde dicitur: In quatuor vētos cœli dispersi vos, id est, omnem
Zach.2. terrā, & in omnes gentes. Quo autem rectè intelligatur quod sequitur apud Matthæū: à summis cœlorum vsq;
ad

ad terminos eorum : & apud Marcum, à summo terræ vsq; ad summum cœli : quoniam hæ partes à plerisque malè intelliguntur, sciendū est, quod apud Matthæū pro dictione, summis, & dictione, terminos, Græcis sit eadē dictio ἄκρων, quę est & in Marco. Hæc autem dictio non tantum significat summum, sed etiam extremum, quod præsenti loco magis cōueniret. Sensus enim est, electos congregandos ab vna cœli extremitate, vsq; ad alteram cœli extremitatem. Summum ergo hic pro extremo positum est, quemadmodum & Psal. 18. cùm dicitur de sole: A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius : pro eo quod est, ab vna cœli extremitate, nempe ab oriente, est egressio eius, & occursus eius est vsque ad alteram cœli extremitatem, nempe occidentem. Sic cùm dicit Mosbs: Interroga de diebus antiquis, à summo cœlo vsque ad summum eius, hoc est, ab omnibus hominibus qui sunt super terram, ab vno cœli termino vsque ad alterum. Quibus locis dictio Hebraica, Cetsch, manifestè significat non altitudinē vel summitatem, sed extremitatem. Ex isto autem Deuteronomij loco patet idem esse summum vel extremum cœli, quod est summum vel extremum terræ. Quod & ex Marco hic patet, qui dicit: à summo terræ vsque ad summum cœli : pro eo quòd Matthæus dicit : à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Sensus ergo est apud Marcum : ab vna terræ extremitate, vsque ad oppositam cœli extremitatem. Itaque hæ orationes non significant aliud quàm id quod præcedit, à quatuor ventis, sed additæ tantùm sunt ad partis illius declarationem & exaggerationem, quo firmius asseueraretur ab omnibus omnino mundi partibus electos congregandos, nec quisquam ob loci in quo vixit & mortuus est distantiam diffideret se colligendum cum alijs. Non ergo dictum est, à summis cœlorum, propter animas electorū è cœlis adducendas, vt quidam intelligunt, sed ratione corporum resurgentium ad vocem magnam tubæ, dicuntur electi congregandi è locis in quibus fuerunt sepulti & resurrexerūt. Quanquam autē Angeli mittendi

Psal. 18.

Deut. 4.

etiam sint vt impios colligant, (nam dicitur apud Matthæum: mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala) peculiariter tamē hic dicuntur cōgregandi electi, quòd hic allusum sit ad eas veteris populi conuocationes, de quibus dictum est, in quibus Dei populus tubæ sonitu conuocabatur: aut etiam quia hic allusum est ad eas scripturas, in quibus Deus frequenter dicit se congregaturū suos ab omnibus mundi partibus, vt: Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni, Da: & austro, Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.

Matth. 13.

Isaiæ 43.

His autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita uestra, &c.]Per hoc quod dicit: suspicite & leuate capita vestra: tropicè significat eis tum gaudēdum & bene fidendum meritò esse. Qui enim mœsto sunt animo, & in afflictionibus, incedunt vultu in terram demisso: quibus verò è malis datur respirandi spes, ij vultum prius demissum attollere solēt, & fidenti animo ad desideratam anhelare salutem & redemptionem. Porro dubium hic est quid demōstret pronomen, his. Si enim dicatur demonstrare ea quæ mox præcedunt, quomodo dicitur quòd his fieri incipientibus appropinquet redemptio sanctorum, & prope sit regnum Dei? Nam inter ea etiam est aduentus Christi, & sanctorum resurrectio, quæ cùm erūt, nō iam appropinquabit sanctorum redemptio, sed erit: nec prope erit regnum Dei, sed tum erit. Auget difficultatem quòd Matthæus dicit: cùm videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis. Nam ad Lucam dici posset, non dixisse Dominum: cùm hæc fiunt scitote quòd propè est regnum: sed, cùm hæc fieri incipiunt, cùm scilicet incipient signa illa in sole & luna. At Matthæus dicit: cùm videritis hæc omnia: cùm inter prædicta omnia, etiam sit Christi aduentus, qui cum erit, nō iam prope erit in ianuis, sed omnino erit. Nam & similitudo quam Dominus adhibet, demonstrat futura & necdum existentia ex signis cognoscere. Hæc difficultas adeo mouit diuum Augustinum, vt sicut quod dicitur de

de solis, lunæ, & stellarum obscuratione, refert ad tempora Antichristi: ita putarit illud quod postea subiungitur: Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli, &c. potius intelligendum de spirituali aduentu filij hominis, quali nunquam venire cessat modò in membris suis tanquam in nubibus, aut in Ecclesia ipsa tota, tanquam in nube magna: vt significetur quod tempore grauissimæ persecutionis qua sub Antichristo sol obscurabitur & luna, filiꝰ Dei spiritualiter sit visitaturos suos fideles, non tãtùm eo modo quo eam semper visitat, sed cũ potestate magna & maiestate, quia maior potestas et maiestas tunc apparebit sanctis quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur. Verùm hic sensus coactior videtur, quòd dubitãdum non videatur, quin quod dicit: Et tunc videbunt filium hominis venientem, etc. sit secundum proprium sensum intelligendũ de corporali & sensibili Domini aduentu ad iudicium, maximè cum sequatur: Et tunc mittet Angelos suos cũ tuba : quod pertinet ad resurrectionis & iudicij diem. Euthymius Chrysostomi sectator pronomen, hæc, apud Matthæum & Lucam, putat referendum ad ea quę dicta sunt de pseudochristis & pseudoprophetis, qui daturi sunt signa & prodigia magna, vt significetur prope esse aduentum Christi & regnum eius, cùm nouissimus Antichristus cum suis aduenerit pseudoprophetis. Sunt & qui pronomẽ, hæc, referunt ad omnia quæ hactenus prędicta sunt à Domino, etiam de vastatione Iudæorum, & his quæ eam præcessura erant, vt intelligatur Dominus suos monere ne animo concidant cùm omnia illa q̃ prædicta sunt mala, viderint suo ordine euenire, sed potius hilaritatẽ & alacritatem præ se ferant in illis malis, scientes hæc omnia præcedere debere aduentum suum, & quo plura eorum viderint adimpleta, eò propius adesse aduentus tempus intelligant. Sicut cum ficus & alię arbores gẽmas protrudunt, produxerintq; folia, scimus prope esse ęstatem, sic tamẽ vt non è vestigio plenam æstatem, sed primùm florem, inde ficuum incremẽtum, & demum suo tempore ficus maturas, atque iustam ætatem

tem adfore ſcimus. In hunc modum præſentem locum intellexiſſe videtur D. Hieronymus, ſic ſcribens: Sub exemplo arboris, docuit conſummationis aduẽtum. Quomodo, inquit, quãdo teneres fuerint in arbore ficus, cauliculi, & gemma erumpit in florem, cortexq; folia parturit, intelligatis æſtatis aduentum, & Fauonij ac veris introitum: ita cum hæc omnia quæ ſcripta ſunt videritis, nolite putare iam adeſſe conſummationem mundi, ſed quaſi proœmia & pręcurſores quoſdam venire, vt oſtendant quòd prope ſit & in ianuis. Hæc ille. Non ergo ſecundum Hieronymum pronomen, hæc, refertur ad ea quæ de Solis ac Lunæ obſcuratione & alijs ſequentibus ſunt dicta, quia ſolis obſcurationem intelligit futurã in ipſo Domini aduentu per ipſius eximiorem claritatem: ſed ad omnia illa quæ dicta ſunt præceſſura aduentum Domini. Theophylactus refert pronomẽ, hæc, ad ea quę mox præcedunt, Solis ſcilicet & Lunæ obſcurationem, & totius mundi innouationem. Hęc enim paulo aduentum Domini, vt diximus, præceſſura, portendent iamiã ipſum venturum. Nec inconueniens fuerit pronomen, hæc, etiam referri ad ea quæ dicta ſunt de ſigno filij hominis parente in cælo, & filio hominis veniente in nubibus cœli, eo quòd Matthæus dicat: cùm videritis hæc omnia. Sed tunc in illo quod dicũt Matthęus & Marcus, ſcitote quia prope eſt in ianuis: non poterit ſubintelligi aduentus filij hominis, ſed regnum Dei, quemadmodũ expreſſit Lucas. Cùm enim viderint fideles ſolem obſcurari, ſignum filij hominis parere in in cœlo, filiũ hominis venientem in nubibus, & angelos colligere electos, necdum erit ipſis fidelibus regnum Dei, nec perfecta erit ipſis redemptio eorum, ſed hæc illis propinqua erunt. Tunc enim inſtabit tẽpus quo poſt ſeparationẽ malorũ
Matth. 25. à bonis, audituri ſunt vocem illam dulciſſimam: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum, a conſtitutione mundi. Ac tum quidem participes erũt facti regni Dei, & certi de ſua redemptione. Ad hunc ſanè modum potius intelligendum crediderim, propterea quòd apud Lucam illud: His autem fieri incipientibus,

ſuſpicite & leuate capita veſtra, &c. videatur dictum fidelibus è regione illius quod de impijs dictum eſt, ipſos apparentibus ſignis in ſole, Luna & mari anguſtiandos, & exarituros præ timore & expectatione ſuperuenturorum. Deindè, cùm dicitur fidelibus, vt ob certam redemptionis ſuæ ſpē attollant capita ſua, ſatis ſignificatur eos prius in multis malis verſaturos, à quibus tum iubentur propinquam redemptionem expectare, & proinde quod dicit: ſuſpicite & leuate: non ad omnia illa tempora pertinet quibus multa erāt ſancti mala paſſuri, ſed tantum ad tempus inſtantis retributionis. Itaq; ſenſus erit: His quę modo dixi fieri incipientibus, nolite ſimul cum hominibus huius mundi, quos dixi anguſtiandos his conſpectis, & plancturos, etiam ipſi animo concidere & turbari, ſed contra ſummam hilaritatem in animo habete, certi quòd inſtet redemptio veſtra. Illi quidem cùm dixerint, pax & ſecuritas, ſubita corripientur, his conſpectis ſignis, anguſtia & deſperatione: vos aūt qui continuis in hoc mūdo malis afficiemini, ſemper lugentes, tum conuenit ob omnino proximam veſtrā redemptionem deiectum vultum attollere, atque omni triſtitia excuſſa ac metu depoſito, omnē hilaritatē præferre. Loquitur ergo hic Dominus de redemptione ſanctorū à malis quæ hic premunt eos, redēptione item corporis eorum à corruptiōe, de qua Paulus: Intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis noſtri. *Et dixit illis ſimilitudinem: Videte ficulneam & omnes arbores etc*] Vt certiores ſuos Dominus faceret fœlicitatis & regni quod expectare eos voluit, apparentibus ſignis illis in Sole, Luna & mari, quæ quoniam erant horribilia futura, magis timorem erant per ſe incuſſura, ſimilitudinem ex naturali illis proponit exemplo, admonens vt quemadmodum ex gemmis & folijs arborum primùm prodeuntibus intelligimus æſtatem inſtare, ita ex illis ſignis intelligamus inſtare regnum Dei. Qua quidem ſimilitudine tria Dominus ſignificauit, vt indicat D. Chryſoſtomus. Primum, quod non magnū temporis ſpaciū ſit futurum inter illa ſigna & regnum Dei, ſed ea regni Dei fore primordia: ſicut

Rom. 8.

non magnum est spacium inter gemmas arborum, & æstatem, adeo vt huius arborum gemmę initium quoddã sint. Neq; enim æstatis nomen hic puto esse sic accipiendum, vt a vere distinguitur, sed vt ver in se includit. Secundò significatur, quòd certò & necessariò regnum Dei sit signa illa secuturum, quemadmodum certum est & necessarium, vt gemmãtibus arboribus æstas adueniat. Non enim, inquit Chrysostomus, ea ratione tantummo do similitudine ficus vsus est, vt spacium temporis designet, sed vt omnino futurã rem confirmaret. Nam sicut hoc esse necesse est, sic illud quoque necessariò erit. Tertiò, subtiliori intelligentia etiam significatur, horribilia illa quæ dicta sunt signa, non portendere fidelibus imminentem malorum tempestatem, & veluti hyemẽ quandam, sed illis significare rerum omnium iucundam immutationẽ, & fœlicioris temporis post vitæ quã hic vixerunt asperitatem, succeßionem, veluti æstatis post hyemem. Impijs enim qui hic suam vixerunt æstatem, dicentes pax & securitas, signa illa portendent ad uenientem malorum tempestatem, quemadmodũ pòst apertè Dominus significat, dicens: Tanquã laqueus superueniet in omnes qui sedent super faciem orbis terrę.

Lucæ 21. At iustis econtrariò portendent spiritualem æstatem & tranquillitatem à fluctibus huius vitæ & omnibus ma-

Can. 2. lis futurã. Itaq; tunc perfectè implebitur illis illud Canticorum: Iam hyems transijt, imber abijt & receßit, flores apparuerunt in terra, ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum. Dicunt autem Matthæus & Marcus de ficu, cùm iam ramus eius tener, hoc est, mollis fuerit, quia in hyeme arborum rami rigore frigoris indurãtur, vt flecti commodè non poßint: at vere adueniente, succo repleti mollescunt, ac mollescentes, gemmas ac folia progignere incipiunt. Lucas verò, vt nos quidem legimus, habet: cùm producunt ex se fructum: at de fructu nulla fit apud Græcos mentio, sed tantum habent, ὅτ' ἂν προβάλωσιν ἤδη, id est, cùm iam proruperint, vel proferre & producere cœperint, scilicet gemmas & folia. Itaq; nomen fructus apud nos accipi debet

pro

pro omni eo quod ex arboribus prodit, vt & folia comprehendat & gemmas. Nam cùm arbores perfectum ex se fructum producunt, non iam prope est æstas, sed plena est æstas. Quod autem pro eo quod in Matthæo & Luca, versum est, scitis quia prope est æstas, in Marco legamus per imperatiuum: cognoscite quia in proximo est æstas: prouenit ex verbi Græci γινώσκετε ambiguitate, quod & indicatiui est modi & imperatiui. Multi tamen libri etiam in Marco habent indicatiuum, cognoscitis. In illo apud Matthæum & Marcum: scitote quia prope est in ianuis: dicitur prouerbiali sermone esse in ianuis, quod propinquum est vt veniat, eò quod sit prope ad ingressum qui assistit ostio. Sic & Iacobus dicit: Ecce, Iudex ante ianuam assistit. Sed ibi ante ianuã, hic dicitur fore in ianuis, cùm illa fient quæ dicta sunt. *Iacobi 5.*

Amen dico uobis, quia non præteribit generatio hæc, donec hæc omnia] Obscurũ est quid per generationẽ hãc Dominus hic significare voluerit; ideoq; valdè variè à diuersis istud intelligitur. D. Hieronymus enim putat aut omne hominum genus significari, aut specialiter Iudæorũ. Certè Iudæorum gentem solet Dominus hoc modo notare, vt cùm supr. dixit: primùm oportet filium hominis reprobari à generatione hac. &: Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Verũ quorsum diceret Dominus generationem Iudæorum non præteriturã donec omnia prædicta fierent, nõ facilè apparet: multo minus, quare in genere generationẽ hominum non ante diceret præteriturã. D. Chrysostomus intelligit significatam generationem iustorum & fideliũ, idque ideo de ea dictum, ne metuerent Apostoli, per prædicta pericula penitus fideles delendos, & prædicationẽ euangelij supprimendam: sed certiores essent, religionẽ Christianam vsque ad seculi consummationem & nouissimum Domini aduentum perseueraturam. Verum si bene pensitemus scopum Christi, omnino apparebit ipsum hac sententia significare voluisse certò & breui hæc omnia quæ dixit euentura. Itaq; Thostatus per generationem hanc, intelligit gentem Iudaicam, quæ tum

viuebat

viuebat cùm hæc Christusloqueretur: & hęc per omnia, putat tantum demonstrari ea quæ in prædictis pertinēt ad Iudæorum nationem, nempe quæ dicta sunt de Hierosolymorum excidio, & his quæ illud erant præcessura, vt significetur omnia illa quę dicta sunt euentura in populo Iudaico, breui omnia tempore euētura, ita vt illa cuncta sint conspecturi pleriq; tum viuentes cum hæc dicerentur. Obstare autem nimis videtur huic intelligentiæ, quòd in illo, hęc omnia, videantur comprehendenda quæcunq; prius dicta sunt. Erasmus putat, dictionem γενεὰν hoc loco vertendam potius per ætatem vel seculum. Nam & illud significat ea dictio. vnde Nestor τρεῖς γενεὰς vixisse legitur, quòd tres hominum ætates durauisset. Est autem ætas vel seculum Romanis propriè spacium centum annorum. Quomodo & dictio Dor Hebræis nonnunquam accipitur, quæ fere verti solet, generatio. Nam Genes. 15. quatuor generationes, & quater centum anni pro eodem accipiuntur. Cùm enim dixisset Dominus Abrahæ, semen eius affligendum quadringentis annis à populo cui seruiturum erat, subiecit: Generatione autem quarta reuertentur huc. Sunt ergo qui nomen ætatis & generationis in ista significatione hic accipientes, intelligunt significatum à Domino omnia quæ dicta sunt, excepto solo extremo die, euentura intra centenos illos qui tum fluebant annos, & in eo quod tūc erat seculo. In eo enim auditi fuerunt apud Iudæos rumores bellorum, prælia multa commissa, impostura valuit pseudoprophetarum, persecutionem tulerunt apostoli, prædicatum est vbiq; euangelium regni, excisa Ierusalem, rursus pseudochristi & pseudoprophetæ seduxerunt multos. Diem aūt extremū, in quo aut circa quē fient Solis & Lunæ defectio, stellarū casus, &c. excipi debere volunt, quod is soli patri notus mox dicatur à Christo. Verum quoniam & hoc coactius videtur, cum absolutè dicatur: donec hæc omnia fiant: & quia illud quod dictum est de pseudochristis, qui dabunt signa magna, maximè pertinet ad tempus nouissimi Antichristi, qui intra seculum illud non venit, conuenientius nomen

ætatis

ætatis crediderim hic accipi debere ꝓ toto tēpore quod fluet inter primum & secundum Domini aduentum, quod nouissima dicitur mundi ætas, & à Ioanne dicitur nouissima hora: à Paulo verò, in quod fines seculorū deuenerunt, vt intelligatur Dominus significare, eā mundi ætatem, quæ per nouam euangelij prædicationē (qua mundo mirabilis quædam rerum mutatio est inducta) tum cœpta erat, nouissimā esse, nec præter eam aliā expectandam singularē orbis mutationē, donec omnia q̄ dicta sunt fierent. Ideo enim Ioannes dixit nouissimam esse hanc horā, & Paulus fines seculorū deuenisse in nos, & Petrus omniū fines appropinquasse. Significat ergo Dominus citò omnia quæ dixit euentura, quia ante finē eius quæ tum cœpta erat ætatis. Et potest secundū hunc intellectum illud, hæc omnia, referri vel ad omnia prædicta, vel peculiariter ad ea quæ dicta sunt euentura in nouissimo die vel circa eum: quemadmodum & cū præcedit: cum videritis hæc omnia fieri: vt significetur aduentum filij hominis finem impositurum huic currenti ætati, non autem aliquam aliam singularem orbis mutationem. Si autem accipiatur secundum D. Hieronymi sententiam de generatione Iudaica intelligendum de ea gente peculiariter prædixisse eam vsque in finē permansuram, cum aliæ nationes fere transeant, vt significaret eam seruandam in testimonium vanę suæ expectationis, quam habet de suo Messia, secundum suum quē habet in scripturis intellectum.

Cœlum et terra transibunt, uerba autem mea non transibūt.] Sicut superiori sententia citò omnia significauit euentura, ita nunc hac sententia certò omnia significat euentura quæ dixit. Et sanè meritò hanc dictorum confirmationem subiecit, idq; maximè ob prædictum suum aduentum, quòd hic hominū iudicio videretur nimis differri, adeo vt etiam tempore Apostolorum ob eius dilationem quidā putauerint vanam esse aduentus eius expectationem, vt testatur Petrus. Cæterum verba sua dicit non transitura, non quantū ad sonum qui transit, sed quantum ad rem per verba significatam, ratione cuius 2. Pet. 3.

verba hominũ dicimus vel vana, vel firma. Sensus ergo est: Verba mea non erunt inania, vt non eueniat quod illa prædicunt, quemadmodũ hominũ verba quibus aliquid prædicunt & promittunt, frequenter inueniũtur inania, siue propter mendacitatem & mutationme loquentis, siue quod aliud quid externum impediat prædictorum euentum aut promissionis adimpletionem. Bene autem summam volens verborum suorum significare firmitatem, comparat ea cum cœlo & terra, præferens ea his, eò quòd omnium quæ in mundo sunt, hæc maximè sunt firma & immobilia, significãs sua verba firmissimis rebus esse firmiora & constantiora. Porrò quòd Dominus comparando cœlum & terram cum verbis suis dicit illa trãsitura, non aũt verba sua, dupliciter potest intelligi. Primò, vt intelligamus significari, cœlum & terrã quandoq; transitura, nimirũ in nouissimo die. Nam id apertè testatus est D. Petrus, dicens: Adueniet dies Domini sicut fur, in quo cœli magno impe-
Ibidem. tu transient. Prædixit & Psalmista, dicẽs de cœlo & terra: Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut ve-
Psal. 101. stimentum veterascent. Et Isaiæ 51. Cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimẽtum atteretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt. Salus aũt mea in sempiternum erit, & iustitia mea non deficiet. Ad quę loca videri potest Dominus hic respexisse. Transibunt autẽ & peribunt cœlum & terra, non abolitione sui, sed sui im-
Rom. 8. mutatione, iuxta illud: Vanitati creatura subiecta est nõ volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Secundò, intelligi potest non significari cœlum & terram aliquando transitura, sicut secundum substantiam suam verè non transibunt, nec peribunt, (terra enim in æternum stat, vt dicit Ec-
Eccl. 1. clesiastes. & de cœlis dicit Psalmista: Statuit ea in æter-
Psal. 148. num & in seculum seculi) sed prius futurum vt illa pereant & transeant, quæ omnium maximè sunt stabilia, & quæ scriptura dicit fore æterna, nec perire possunt, quã vt transeant verba Domini. Sic enim explicat hunc
locum

locum Euthymius dicens: Hæc adeò compacta & immobilia prius demoliētur, quā excidant sermones mei. Itaque secundum hunc intellectum, ex Hebraica phrasi omissa est in hac sententia particula explicans comparationem, quæ sic erat efferenda: Citius cœlum & terra transierint quàm verba mea. Atq; in hunc modum præsentem locum intelligendum magis esse, ex eo apparet, quòd Lucæ 16. simili confirmationis modo dicitur: Facilius est cœlum & terram præterire, quam à lege vnum iota cadere. Qua sententia non hoc videtur significare voluisse Dominus, quòd cœlum & terra præterirent aliquando, sed simpliciter illud citius euēturum quod nemo futurum facilè putat, quàm contingere possit vt verbumDei sit vanum. In hunc modum etiam intelligi potest quod dicitur: Amen dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege: vt particula, donec, non significet quid aliquando sit euenturum, sed quid citius sit euenturum. Sic enim vulgari modo solemus significare aliquid omnino fieri nō posse, vt cum dicimus: Donec cœlum ruat, tui nō obliuiscar. Aut primus cœlum ruet, quam tui memoria excidet. Sic videtur accipiendum quod est Isaiæ 54. Montes commouebuntur & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ nō mouebitur. Tali tropo dixit Vergilius Aegloga prima: Antè leues ergo pascentur in æthere cerui, Et freta destituent nudos in littore pisces. Ante pererratis amborum finibus exul, Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim, Quam nostro illius labatur pectore vultus. Porro vulgaribus tropis Dominum multa dixisse certum est ex varijs locis. Nisi autem huiusmodi tropo intelligatur & illa sententia quæ est Matth. 5. & illa quæ est Lucæ 16. significabitur illis etiam verba Dei aliquando præteritura: quanquam difficilius & posterius quā cœlum & terra, cum Dominus omnino significare voluerit fieri non posse vt verba eius aut Dei transeant. De stabilitate verbi Dei & Isaias dicit: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Exiccatum est fœnū,

Matth. 5.

Isaiæ 40.

 & ceci-

& cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternū. Proinde Dominus dicens hic: verba autem mea nō præteribunt: verba sua significat esse diuina, cum verbo Dei proprium significet esse Isaias, manere in ęternum.

DOMINICA III. ADVENTVS.

EVANGELIVM.

Matth. 11. *IN illo tempore, Cum audisset Ioānes in uinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis ait illi: Tu es, qui uenturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus, ait illis Euntes renunciate Ioāni quæ audistis & uidistis: Cæci uident, claudi ambulant. leprosi mūdantur, surdi audiūt, mortui resurgunt, pauperes euāgelizantur & beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne. Quid existis in desertum uidere? arundinem uento agitatā? Sed quid existis uidere? hominem mollibus uestitum? Ecce qui mollib. uestiuntur, in domibus Regū sunt. Sed quid existis uidere? Prophetam? Etiam dico uobis, & plus quàm Prophetam Hic est enim, de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meū ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Amen dico uobis, inter natos mulieres non surrexit maior Ioanne Baptista.*

DVabus transactis dominicis (auditores) doctrinā Christianā exorsi sumus, quę tota in cognitione Christi versatur: cuius caput est, quod Christus semel venit in mundum humilis in salutem animarū, suo sanguine eluiturus omnia peccata. Deinde, quod venturus est denuo in potentia & maiestate regia, vt regem regum decebit, ad excitanda corpora nostra: Imo vtrumq; pariter, corpus & animam redempturus. Et hęc duo, vt sunt præcipua religionis Christianæ capita, ita quoq; vulgarem captū indaginis nostræ superant: Ideoque firmissimis argumentis confirmentur necesse est. Quid enim eo magis insolitum esse poterit huius seculi hominibus, quàm quod omnium, qui fuerunt, iam sunt & vnquam erunt hominum salus, spes & conseruatio temporalis, æterna corporis & spiritus, ab vno Christo dependeat? Idcirco firmissima in medium oracula Ecclesia producit, quibus testatissimum redditur, talem fuisse quandoq; venturum, id quod nobiscū etiā Iudæi confitentur.

tentur. Qua de re hactenus multa. Verum, quod nos Christiani profitemur, & indubitata fide tenemus, Iesum Nazarenum ortum ex Maria virgine, & trucidatum sub Pontio Pilato, eum ipsum esse Christum, quem denuntiarunt prophetæ, eatenus vlteriore confirmatione indiget, quatenus neque aduersarij religionis nostræ Iudæi, neque infideles illi possint repugnare. Eius rei causa in istam dominicam hæc Euangelica lectio profertur in medium, in qua duplici testimonio Ioannis, & operum Christi, confirmatur Iesum esse verum Christnm atque Messiam, quo etiam vsus est Dominus contra Iudæos, conditionem suam vindicans. Vos, inquit, misistis ad hominem, qui testimonium perhibuit veritati: Sed, quia non nisi in ore duorum vel trium stat omne verbum, secundum quoque profert: Opera inquit, quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. De priore vide quid Euangelica historia proferat: Cum Ioannes tantæ esset admirationis, vt ab omnibus consuleretur, & peteretur tanquam nouus homo, obque suam vitam atque doctrinam pro Christo haberetur, negat tamen se esse Messiam, sed indicato Domino, Ecce, ait, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Ad hæc, non dissimulat, quis sibi talia persuaserit. Vidi Spiritum descendentem super eum. Et, qui misit me ille mihi dixit, Super quem videris, &cet. Et vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei. Habes hic vnum de Christo testimonium, quibus adde, quod apud eundem Euangelistam dominus testimonium, priusquam quicquam præclari de se dicere aut facere decreuisset, præmisit, vt ansam præcluderet hostibus calumniandi philautiam: sicut alias obstrepunt: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Atqui, si quisquam velit contra vnum testem excipere iuxta legem, aut aliquis Iudæus & hostis Christi, vt olim Porphirius & Iulianus refutare testimonium Ioannis, tanquam hominis, qui falli possit aut fallere, idcirco aliud irrefragabile testimonium restat, longe maius Ioanne.

Ioan. 5. *Deut. 17.* *Ioan. 10.* *Ioan. 1.* *Ioan. 3.* *Ioan. 8.*

Opera diuinitatis, firmissima testimonia, vt omne os obstruatur. Nullum sanè vnquam producturi sunt hostes nostri, qui sic ad amussim expleuerit omnia quæ de Christo vaticinati sunt prophetæ. Aut igitur eundem ipsum nobiscum confiteri coguntur, aut alium demonstrare. In Esaia dicitur, Tunc aperientur oculi cęcorum, de excitatis mortuis, & similibus, quæ omnia in historia Euangelica expleta videmus. Quum itaque sic ista se habeant, non relinquitur nobis amplius dubitandi facultas, ipsum esse eundem, de quo in præcedentibus dominicis doctum & auditum fuit. An contemnendum putamus hunc ordinē? quis nisi demens nō videat grauissimis de causis ista in Ecclesia hoc pacto esse instituta vt firmius in fide roboraremur, & maiorem consolationem reciperēt corda nostra Dominum Iesum esse, per quem, & in quo tam ingentia beneficia, & in isto, & in futuro seculo promittuntur. Quemadmodum ex Euangelio latius audituri sumus.

Esa. 29. 35. 61. cap.

C*Vm audisset Ioannes in uinculis opera Christi, mittens duos &c*] Matthæus hodierni diei historiam, post duodecim Apostolorum missionem describit, sed sic vt non significet ordinem necessarium cum præcedentibus. Lucas verò eam sic subiungit præcedentis miraculi de excitato vnico filio viduæ, narrationi, vt & ordinē indicet, ꝓinde hoc loco necessariò Matthæi narratio cum Luca inserenda erat. Et ex sequentibus manifestissimum erit, missionem hanc discipulorum Ioannis ad Christum contigisse ante missionē Apostolorū, ante quam etiam patebit Ioannem in carcere fuisse decollatum. Porrò de ista Ioannis interrogatione, varia est apud interpretes sententia. Tertullianus enim lib. de prę-scription. dicit Ioannem desijsse certum esse de Christo. Sed satis certum est etiam non iam dubitasse Ioannem num Iesus esset Christus, qui venturus erat, & promissus à prophetis. Nam id edoctus a Deo, testificatus prius fuerat de ipso. Aut ergo temeritatis fuisset crimini obnoxius

noxius, si eum prædicauit quem nesciuit: aut perfidiæ, si dubitatur de eo quem aliquando cognouit, idq́; diuina reuelatione. Quare oportet responsionem adinuenire, cuius rei gratia interrogatum Ioannes misit. Itaque Ambrosius quosdam scribit intellexisse Ioannē pietate quadam dubitasse num, quem sciebat esse Christum, esset moriturus, tanquam id ipsi esset indignum, quomodo Petrus pietate permotus Domino mortem suā prædicenti dixit: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. Gregorius verò & Hieronymus intelligunt simili fere modo, Ioannem interrogasse num Christus per seipsum esset venturus ad inferos, vt sciret num illū etiam inferis deberet nunciare venturū, quem nunciauit terris venisse. Quibus intelligentijs in idem ferè coincidentibus, videtur suffragari participium, venturus. Illius enim occasione videntur quidam permoti, vt de futuro aliquo aduentu Ioannem interrogasse putent. Alioqui enim quorsum quærit, num venturus sit, quem iam venisse sciebat? Verùm has intelligentias Diuus Chrysostomus planè reijcit, & meritò, quòd non possit videri probabile, Ioannem, qui maximus prophetarum dicitur à Domino, id ignorasse, aut de eo dubitasse, quod alij prophetæ non solùm cognouerunt, sed & prophetatum scriptis reliquerunt, cùm etiam ipsum esse agnum Dei aliquoties testatus fuerit, idque non alia de causa, quàm quòd pro hominum redemptione offerendus esset Deo in ara crucis. Itaque rectius cum Chrysostomo, Hilario, Ambrosio, & alijs intelligitur, Ioannem hac interrogatione non suæ, sed discipulorum ignorantiæ consulere voluisse. Quoniam enim videbat discipulos sibi quàm Christo esse addictiores, & inuidere gloriæ Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione & inuidia, pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis quos fideliores habuit, ad Christum, non dubitans quin in illo visuri essent & audituri quædam, vnde eos certius docere posset, & Iesum esse verum illum Christum expe-

ctatum ostendere ac rursum credens maiestate dicto-
rum & factorum Christi commouendos esse ad excel-
lentiorem de ipso quàm de se opinionem, sicque pro-
uocandos ad sequendum Christum se relicto qui
iam erat moriturus. Discipulis enim nunciantibus o-
pera Christi quæ fama didicerant, noluit adhuc Ioan-
nes de Iesu magnifica loqui, præferendo illum sibi,
quòd sciret illos existimaturos humilitatis causa sese
Iesu inferiorem agnoscere, quemadmodum frustra il-
lis sæpius Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos
maiestate dictorum & factorum Iesu conuinci, & quan-
doquidem ipse moriturus esset, in amicitiam Iesu insi-
nuari. Qua in re pij præceptoris affectum in se suscepit
Ioannes, vt qui cum ignorantibus voluit videri igno-
rans, quemadmodum Paulus omnibus omnia fiebat.
Sciebat enim illos pro seipsis Dominum accedere nol-
le, nec suam dubitationem aut ignorantiam profiteri a-
pud Dominum nolle, proinde suo illos nomine mit-
tit, & illorum ignorantiam in se suscipit. Deinde offi-
cij sui munus adimpleuit, mittendo suos ad Christum,
docens à lege, cuius ipse typum gessit, ad Euangelium
secedendum, nec præter Christum alium magistrum
habendum. Quod autem Ioannes interrogare iussit, an
Iesus esset qui venturus esset, non est intelligendum e-
um interrogare voluisse de futuro aliquo aduentu, sed
an ipse is esset qui iamdiu à Iudeis venturus est ex-
pectatus. Non enim quærere iussit: Num ipse esset
venturus, sed an esset qui venturus esset, aut, vt habent
Græca, an esset ὁ ἐρχόμενος, hoc est, ille venturus. Porrò
diuina prouidentia factum est, vt postquam discipuli
Ioannis iam aduenissent, Dominus illis præsentibus
multa miracula operaretur, ex quibus conuenientem
haberet occasionem respondendi quæstioni illorum.
Non enim conueniebat vt interrogatus, num ipse esset
Christus, apertè diceret: Vtique ego sum: ne dicere pos-
sent cum Iudæis: Tu de teipso testimonium perhibes,
testimonium tuum non est verum: sed testimonium
rerum & miraculorum, quod efficacius est testimonio
vocis,

vocis profert, remittens eos ad Ioannē, non vt ille hinc instrueretur, sed vt hinc haberet certum argumentum quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi hinc Ioannes docendus esset. Nam vt magna prudentia ac charitatis studio Ioannes in se discipulorum suorum suscepit dubitationem & ignorantiam: ita Christus magna eis respondet prudentia, eorum dissimulans inscitiam, nec eam apertè incessens, vt sic ad se eos suo tempore magis traheret. *Euntes, inquit, renunciate* Ioanni *quæ audistis & uidistis.* Vidistis dicit, aut, vt habet Matthæus apud Græcos, videtis, propter miracula quæ oculis suis præsentes viderant. Audistis verò vel auditis dicit, tum propter auditam à Christo prædicationem, tum propter miracula quæ à præsente turba audierant Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit : Mortui resurgunt: non tum oculis viderant, sed alios narrantes audiuerant. Itaque hæc tum visa, tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ secundum Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsum esse Christum. Ad Prophetarum enim vaticinia in his verbis: Cæci vident, claudi ambulant &cæt. allusum est à Christo. Nam prior pars, nempe, cœci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, videtur alludere ad illud Isaiæ, quo signa aduentus Christi notantur. Ecce Deus vester vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cœcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum, quia scisse sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine. Quanquam enim hoc vaticinio magnifica quædam & læta rerum immutatio, & lætitia eorum qui deplorati habebantur, prædicta sit, eius tamē cùm velut specimen quoddam in pręsenti Dominus exhiberet, corporalem adeò multis salutem restituens, non minus hic locus cùm præsentia miracula faceret, impletus intelligi potuit, & ipse ex eis Christus agnosci, quàm supra Matthæus scripsit impletum illud Isaię. Ipse infirmitates nostras tulit, cùm multorum morbos

Isaiæ 35.

Isaiæ 35.

bos curaret, atque depellendo morbos corporis, animorum quoq; se saluatorem declararet. *Pauperes euangelizantur.*] His verbis, omnino allusum videtur ad illud

Isaiæ 61. Isaiæ: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Sic enim Isaiæ autoritatem citat Lucas capite quarto. quam ex Hieronymi versione sic legimus: Spiritus Domini super me, eò quòd vnxit me, ad annunciandum mansuetis misit me. Itaque omissis varijs expositionibus huius partis: pauperes euangelizantur: omnium rectissimè accipitur hæc oratio secundum phrasim Græcam, pro eo quod est, pauperes suscipiunt & audiunt Euangelium, vel pauperibus prædicatur Euangelium. Cuius Græcanicæ phrasis hæc est ratio, quòd Attici vsurpant accusatiuum loco datiui acquisitiui, maximè vbi significant benè vel malè fieri cuipiam, vnde dicunt: εὖ με ποιεῖν, pro ἐμοί. Sic Matth. 27. τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστόν: id est, quid igitur faciam Iesum qui dicitur Christus? Hinc fit vt ad imitationem Græcorum passim legatur in sacris literis, benedicere & maledicere cum accusatiuo significante eum de quo quiuis benè aut malè loquitur. Cùm ergo in passiua locutione accusatiuus mutatur illis in nominatiuum, sicut & Latinis, hinc loquuntur passiuè. Nam vt dicunt, εὖ ποιήσω σε, id est, benefaciam te sic etiam passiuè dicunt, σὺ εὖ πεποιήθησῃ παρ' ἐμοῦ. Hinc cui quis benedicit aut malè loquitur, dicitur in scripturis benedici & maledici. Benedicimus, inquit

1. Corin. 4. Paulus & maledicimur. Sicut autem Græci dicunt. benedico te, & benedico tibi, ita dicunt ἐυαγγελίζω σὲ καὶ σοὶ, euangelizo te & tibi: quare sicut dicunt quendam euangelizare pauperes, ita dicunt pauperes euangelizari ab illo, pro eo quod est, pauperibus Euangelium prædicari. Potest & aliam habere rationem hæc phrasis, etiamsi non diceretur Græcis εὐαγγελίζω σὲ, sed tantum, εὐαγγελίζω σοὶ. Nam Græci in passiua locutione etiam datiuum acquisitiuum verbi actiui, mutant in nominatiuum, seruato accusatiuo eiusdem verbi. Nam quod dicũt, πιστεύω σοὶ τὸ πρᾶγμα, id est, credo tibi hanc rẽ,

passiuè

paſsiuè ſic efferunt, σὺ πιςεύῃ τὸ πρᾶγμα, id eſt,tu concre-deris hanc rem. Vnde primæ Timoth.primo dicitur, κατὰ τὸ ἐυαγγελίον ὃ ἐπιςεύθην ἐγὼ, id eſt, ſecundum Euangelium quod concreditus ſum,pro, ſecundum Euãgelium quod creditum eſt mihi.Sic quod dixit Angelus paſtoribus:Euangelizo vobis gaudium magnum:paſsiuè ſic illis dici poſſet, vos euangelizamini gaudium magnum. Et ſimiliter quod dicunt, euangelizo pauperibus: paſſiuè ſic dici poteſt,pauperes euangelizantur.Non eſt ergo ſenſus quem multi hic reddũt, pauperes Apoſtoli euangelizantur,hoc eſt,actiuè prædicant Euangelium.Porrò quòd Lucas citans autoritatem prædictam Iſaiæ,habet pauperes,quomodo & hoc loco habetur, vbi ad illã autoritatem alluditur,cùm Hieronymus verterit,manſuetos, in cauſa eſt quòd apud Hebræos parua ſit differentia inter dictionem quæ ſignificat pauperẽ, & eam quæ ſignificet manſuetum.Nam Ani,eſt pauper,& Anau,eſt manſuetus, deriuaturque vtrumque nomen ab eadem radice,ac pro altero alterum ponitur,quòd ferè manſuetudo ſequatur paupertatem, ſicut contra diuitias comitatur fere ferocia.Itaque pauperes quibus dicitur prædicari Euangelium, ſunt pauperes ſpiritu, hoc eſt,animo afflicti, ac de ſeſe humiliter ſentientes,qui ijdem neceſſariò etiam ſunt manſueti, & nequaquam contentioſi, quemadmodum erãt Phariſæi. His pauperibus & manſuetis dicitur ſingulariter prædicari Euangelium, tum quòd Euangelica prædicatio conſoletur eos qui animo ſunt mœſto. vnde ſequitur apud Iſaiam: Vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, &c. tum quòd hi ſoli capaces ſunt Euangelicæ doctrinæ & obedientiæ fidei. Vt enim ſuperbia & ferocia contentioſa eſt, & ob id indocilis,ita contrà manſuetudo docilem reddit. Vnde Iacobi 1.In manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum,quod poteſt ſaluare animas veſtras. Et Eccleſ.5. Eſto manſuetus ad audiendum verbum Dei,vt intelligas.

Lucæ 2. *Iacobi 1.* *Eccleſ.5.*

Et beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me.] Secundum Diuum Gregorium , qui intelligit in pro-

posita Christo quæstione Ioannem interrogasse de aduentu Domini ad inferos, intelligitur hac sentẽtia beatus pronunciari, qui in morte quam perpessurus erat postea Dominus, non esset scandalizandus, vt sit sensus: Mira quidem facio, sed abiecta perpeti non dedignor, quia ergo moriendo te subsequor, cauendum valde est hominibus ne in me mortẽ despiciant qui signa venerantur. Verùm secundum rectiorem prædictæ quæstionis intelligentiam, hac sententia Dominus percutere voluit & mordere conscientiam discipulorum Ioannis qui in ipso Domino scandalizabantur, offensi humilitate conuersationis eius, quod non seorsum ab hominibus illa vitæ seueritate viueret, sicut ipsorum magister, ad hæc nullo alio, præter illa miracula, vitæ splendore insignis esset. Obseruanda autem mira Christi benignitas in hac sententia, qua discipulos Ioannis notat. Nam sic eis hac sentẽtia diuinitatem suam prodit, cùm ostendit se occultorum esse cognitorem, vt tamen eorum passionem apertè alijs non detegeret, sed conscientiæ ipsorum qui sibi ipsis conscij erant, totam rem relinqueret, vt occulta huiusmodi redargutione, declarans simul & suam diuinitatem & benignitatem, illos magis ad se traheret. Porrò in Christo varijs de causis contingit & contingit adhuc quosdam scandalizari. Quidam enim in communi conuersatione fuerunt scandalizati, quemadmodum hi discipuli Ioannis & Pharisæi, ex quibus quidã aliquando Dñm rogauerunt, quare nõ ieiunarent discipuli ipsius, sicut discipuli Ioãnis & Pharisæorũ. Alij rursum in cõuersatione ipsius cum peccatoribus, aut in eo quòd externarum cæremoniarum legis, & traditionum à maioribus traditarum non videretur esse studiosus obseruator, sed ab externa legis obseruantia, legis ad interna potius reuocaret. Sed omnium maximè plurimi cruce Domini scandalizati sunt. Hac enim & Apostoli offensi sunt, sed ad tempus. Hac & Iudæi maximè alienati sunt à Christo, de quibus dicit Paulus: Nos, inquit, prædicamus Christum, Iudæis quidem scandalum, gentibus verò stultitiam.

Luc. 5.

1. Cor. 5.

Hodie

Hodie quoque in Chriſto multi ſcandalizantur, vt qui non poſſunt approbare humilitatem eam quam docet in Euangelijs, & in ſuis exhibet Chriſtus. Hanc enim non poteſt non mundi arrogantia faſtidire. Deinde qui cruce quam ille imponit omnibus diſcipulis ſuis, ab eo alienantur, qui hic perdere animam ſuam timentes CHRISTVM repudiant, atque ita iacturam faciunt vitæ æternæ. Bene ergo generali ſententia dicit: Beatus qui non fuerit ſcandalizatus, hoc eſt, offenſus in me, hoc eſt, qui nulla in re abſterretur ac repellitur, ne mihi tanquam vero ſeruatori fidem habeat, mihiq; indiuulſus adhæreat. Beatus certè talis, quia in ipſo Chriſto ſolo ſalus ſita eſt, ita vt vitam æternam habeat qui ei adhæſerit: contrà verò damnatus ſit, qui ab illo alienus fuerit.

Illis autem abeuntibus, cœpit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne] Poſtquam Dominus per præcedentia ſatis egit pro curatione diſcipulorum Ioannis, reſtabat vt & multitudinem curaret, quæ ex diſcipulorum interrogatione intelligere potuit Ioannem iam dubitare de Ieſu num eſſet Chriſtus, cui prius tam eximia & multa perhibuerat teſtimonia, & ob id à Chriſto dictum iam fuiſſe contra Ioannem: Beatus eſt qui non fuerit ſcandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes iam putaretur dubitare de eo quod prius aſſeruerat, & illa Saluatoris ſententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis diſcipuli abijſſent (nam illis præſentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret aſſentatiunculis gratiam Ioannis Chriſtum colligere) cœpit Ioannem multum commendare, eximendo eam de Ioanne ſuſpicionem, quæ propter prædicta in auditorum mentem venire potuit. Et primùm quidem inſtabilitatis & leuitatis ſuſpicionē tollit, idq; non ex ſua ſtatim ſententia, ſed ex ipſorum prius auditorum opinione, oſtendens eos non verbis ſolum, verùm etiam factis ſtabilitatem Ioannis atteſtatos fuiſſe. Dixit ergo: *Quid exiſtis in deſertum uidere? Arundinem uento agitatā?* ac ſi diceret: Cur omiſſis ciuitatibus atq; domib⁹

veſtris

vestris ad desertum omnes cucurristis? An vt videretis hominem similem calamo qui omni vento circumfertur, & leuitate mentis nunc hæc nunc illa sentiret? Certè nõ potuissetis tanto studio in desertum impelli, tot tantarumque ciuitatum populi, nec ita facilè omnes ex vniuersa Iudæa effusi ad Ioannem fuissetis, nisi magnum quendam & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiorem Ioannem putassetis. Arundini certè mobili similes sunt, qui non semper idem asserunt, sed huc atque illuc facilè pulsi, modò hæc, modò illa sentiunt. Sic & qui ab impetu passionum à rectitudine rationis facilè prosternuntur, vt pro occasionum diuersitate nũc hæc, nunc illa velint & faciant. Contra quod præcipit Apostolus: Stabiles estote & immobiles, abundantes in omni opere Domini semper. Et: Optimum est, inquit, gratia stabilire cor. Et Sapiens: Non te ventiles in omnem ventum, esto firmus in via Domini, & in veritate sensus tui. Et: Iam non simus paruuli, nec circumferamur omni vento doctrinæ. *Hominem mollibus uestitum?*] Ne quis etiam putare posset Ioannem siue ambitionis, siue cupiditatis, siue lasciuiæ studio excidisse à sua stabilitate, & opinione quam de Christo prius habuit, ostendit deinceps ipsum ab his omnibus alienum fuisse, idq; ex vestitu rigido quo amiciebatur, & deserto quod incolebat. Si enim ambitionis studiosus fuisset, aut terrenorum commodorum, nequaquam desertum inhabitasset, sed regum & principum potius aulas. Et quòd lasciuia eius animum non emollierit & mobilem fecerit, declarat etiam desertum, declarat vestitus, declarat postremò & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. *Etiam dico uobis, & plus quàm Prophetam*] Postquam autem Dominus efficacibus interrogationibus ostendit quid Ioannes non esset, nec obnoxium illum esse posse suspicioni vel instabilitatis & leuitatis, vel ambitionis & lasciuiæ: ostendit deinceps quid sit, prius quidem opinionem populi quam de Ioanne habuit comprobans, cùm dicit: Etiam, hoc est, vtique & certè dico vobis: deinde & suam de Ioanne sententiam pronuncians, cùm dicit: & plus-

1 Cor. 12. *Heb. 13.* *Ecclesi 5.* *Ephes. 4.*

& plusquam prophetam. Quod testimonio scripturæ probat, dicens: *Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego, &c.*] Ex quo patet quare Ioannem dicat esse plusquam prophetam, nimirum quod reliqui prophetæ venturum post se Christum, & salutem ab eo sperandam obscurius prædixerunt, Ioannes verò subingredienti Christo viã muniuit, populum ad pœnitentiam prouocans, eique præsentiam Christi attestans. Deinde quòd Angelus Dei meruit in vaticinio prophetæ appellari, nomen commune sortitus cum spiritibus cœlestibus, quod dignius est nomine prophetæ. Tertiò, quòd non solùm ipse prophetarit, sed etiam de eo sit prophetatum. Has enim causas videtur indicare voluisse Saluator, cũ probaturus Ioannem esse plusquam prophetam, adducit hoc testimonium. Plus ergo quàm propheta Ioannes, quia etiam præcursor Christi, paranymphus sponsi, regni cælorum primus prædicator, baptismi primus institutor, Angelus Dei, ab ipsis etiam prophetatus, idque verbis & factis. Itaque bene ob Ioannis excellentiam Dominus post prophetæ testimonium, sua iam sententia Ioannis præeminentiam paucis est complexus.

Malach 2.

Quare Ioannes plu quam propheta.

DOMINICA IIII. ADVENTVS EVANGELIVM.

IN illo tempore: Miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas ad Ioannem, ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit, Et confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Helias es tu? Et dixit: non sum: Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es? Vt responsum demus his, qui miserunt nos. Quid dicis de teipso? Ait: Ego uox clamantis in deserto, dirigite uiam Domini: sicut dixit Esaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta? Respondit ei Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem uestrûm stetit, quem uos nescitis Ipse est, qui post me uenturus est, qui ante me factus est, cuius non sum dignus,

Ioan. 1.

gnus, ut soluam corrigiam calceamenti eius. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans

SAlutarem Iesu Christi aduentum vsque adeò Dominicis præcedentibus varijs, multisq; argumentis mundo innotuisse didicimus, vt iam diutius Scribæ & Pharisæi dissimulare non potuerint, quin aliquem tumultuanti populo Messiam exhiberent. Finem
Dan.9. siquidem hebdomadarum Danielis imminere, sceptrũ de domo Iuda ablatum animaduertebant, audierãt nuper de Magorum aduentu, de pastorum rumoribus, de concionibus Simeonis & Annæ. Claudos sanari, cæcis visum, surdis ac mutis, auditus sermonisq; vsum conferri, populi cõcursum ad Christum, & faustas acclamationes: Hic est verè Propheta, qui venturus est in mũdum, cognôrant. Iam igitur de Messiæ aduentu deliberantes, Aliquem (inquiunt) plebi statuamus Messiã necesse est, aut Iesum hunc Nazarenum sibi deligent. Quid igitur consilij? Habemus Ioannem Baptistam, rara & inusitata vitæ austeritate præditum, prodigiosa etiam natiuitate clarum, ad hunc honestam aliquam legationem instituamus, qua Messiæ ipsi honorem, quibuscunque
Hom.15. in Ioannẽ. tandem modis obtrudamus. Bene itaq; Chrysostomus, liuore atque inuidia Iudæos inflammatos asserit, cur hos ad Ioannem legatos amandarent, vt omnem Christo honorem auferrent. Non quidem eo animo, vt crederent, & pijs Ioannis monitionibus parerent, sed vt ad tempus saltem aliquod, populi satiarentur desideria.
Ioan.5. Nam Christus ipse inquit: Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati, vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Quamobrem autem Christo Ioannem proponi cupiebant, causæ apud elatos & superbissimos pharisæos, fastus & arrogãtiæ plenissimę
Ioan 1. erant. Primùm generis claritas: Principis enim Sacerdotis erat filius: Deinde vita, & asperitate, & omniũ hominum cõtemptu insignis. Siquidem, veste, mẽsa, domo,
Matth. 3. & ipso victu contempto, æremũ ab ineunte ætate inco-
Luc.1. luit. Cõtra Christus, humili genere natus, quod sæpenu-

mero

mero his verbis exprobrarũt : nonne hic eſt filius fabri? *Matt. 13.*
Nonne mater eius dicitur Maria, & frater eius Iacobus *Mar. 6.*
& Ioſeph? Et patriã vnde originẽ ducere putabatur, ignominia quadam notabant, vt inquit Nathanael, A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Præterea, conuerſatio omnibus communis, & veſtimenta nihil à vulgo differentia. Non enim zona pellicea cingebatur, neque piloſam veſtem induebat, neque melle & locuſtis veſcebatur, ſed cum omnibus eandem habebat conſuetudinem, infamium hominum, & publicanorum conuiuijs aderat, vt eos ad meliorem frugem alliceret, quod Iudæi ipſi exprobrabant, vt Chriſtus inquit: Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Quum ergo frequenter Ioannes ab ſe Iudæos ad Chriſtum, longè eorum opinione, inferiorem dimitteret, ægre ipſi ferebant, & rubore perfundebantur. Quippe, qui Ioannem potius magiſtrum habere, quàm Chriſtum voluiſſent, palam tamen id dicere verebantur. Mittunt autem ad eum, vt per adulationem ipſum alliciant ad confitendum ſe Chriſtum eſſe. Quamobrem non abiectos, & infimæ ſortis homines mittunt, quemadmodum ad Chriſtum, cùm vellent eum capere in ſermone. Tunc enim ſeruos, & Herodianos de- *Matt. 22.*
ſtinarunt, nunc autem Sacerdotes & Leuitas, nec quoſlibet ſacerdotes, ſed ab Hieroſolymis, hoc eſt, maioris auctoritatis & nominis, quemadmodum in explicatione Euangelij latius audituri ſumus.

MIſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes.] Quoniam ſuperius ſuis dictis Euangeliſta inſeruerat Ioannis teſtimonium, ob id iam explicatius illud deſcribit, oſtendens qua occaſione, & quando, ac coram quibus de Chriſto teſtificatus ſit, non ſcilicet coram credulo vulgo tantùm & humilibus arbitris, ſed apud grauem & verendam legationem eorum qui apud Iudæos erant primi, nempe Hieroſolymitarum: quæ legatio conſtabat ex leuitis & ſacerdotibus, ijſque ex laudatiſſima inter Iudæos ſecta Pha-

risæorum. Proinde sicut excellentia & mittentium & missorum ostendit in quanta autoritate fuerit apud Iudæos Ioannes: ita testimonium Ioannis coram talibus legatis à populo Iudaico missis redditum de Christo, factum est celebrius, Domino negotium hoc ita dispensante, partim in gloriam filij sui, partim ne haberēt Iudæi quod prætexerent suæ incredulitati, & impietati in Christum commissæ.

Et confessus est, & non negauit, & confessus est: Quia non sum ego Christus.] Illa: & confessus est, & non negauit, & confessus est: quidam ad diuersa referunt, intelligentes, Confessus est, quid non esset: & non negauit, quid esset. Sed rectius idem hæ partes accipiuntur significare. Consueta est enim hæc verborum congeries huic Euangelistæ, nec hoc loco otiosa. Nam illa significare voluit constantiam & libertatem Ioannis in asserenda veritate, qui cùm tantus haberetur, vt, si voluisset, Christus credi potuisset, cupiditate falsæ gloriæ superari non potuit, vt aliud quàm sciret responderet. Sensus ergo est: Et confessus est veritatem, & non negauit eam. Quæ autem sit hæc veritas, quam non negauit, sed confessus est, explicat dicens: Confessus est se non esse Christum. Verùm cùm non interrogaretur an esset Christus, sed tu quis es, quare respondit se non esse Christum? Dicunt quidam, Ioannem sentientem quorsum id interrogarent, nimirum vt scirent num esset Christus, qui illis temporibus venturus expectabatur, respondere potius voluisse corū suspicioni & præcipuæ intētioni, quàm propositæ quæstioni. Sed rectius cum Caietano dicetur, legatos prima interrogatione quæsisse num ipse esset Christus: hanc autem interrogationem Euangelistam insinuasse per responsionem Ioannis, quæ talem interrogationē præsupponit. Cùm enim prius dixit missos legatos vt interrogarent eum: Tu quis es? nō voluit eam fuisse primam quæstionem qua Ioannem aggressi erant, sed tantùm materiam legationis descripsit: verba autem interrogatoria quibus legati primò vsi sunt omisit, satis tamē Ioannis respōsione & subsequētibus quęstionib. insinuās.

Et

Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum]Quoniam confeſſus erat ſe nō eſſe Christum, ſuſpicabātur eum poſſe eſſe Eliam, tum quod Malachiæ vltimo promittitur Elias vēturus ante Chriſtum, cuius aduentum tunc ſaltē inſtare non dubitabant, tum quòd vita veſtitusq; Ioannis, moribus Eliæ aſſimilarentur. *Malach. ult.* Verū veriſimiliter cùm hi ſcierint Ioannē eſſe Zachariæ filiū quomodo putare potuerunt eū eſſe Eliā, qui viuus tranſlatus fuit, ſine natiuitate rurſus inter homines appariturus? Ad quod dici primò poteſt, hos vel dubitaſſe, vel ignoraſſe ortum Ioannis ex Zacharia, aut dubitaſſe quo modo implenda eſſet illa prophetia Malachiæ Eliā promittentis. Sed rectius dicetur, creditam olim Iudæis, ſicut & nunc, παλιγγενεσίαν, hoc eſt, iteratam generationem, quam & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat Ioannem quem decollauerat in vitam rediiſſe, & Ieſum iam vocari. Ex quo eodem errore & vulgi pars Dominum Heliam, pars Ieremiam, aut alium quempiam ex prophetis eſſe putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes ſit Helias. Ipſe verò reſpondet ſe non eſſe Heliam, quamuis fuerit Helias in ſpiritu & virtute, propter quod à Domino dictus fuit Helias Matth. 11. Non enim erat, vt ipſi putabant, Helias in perſona, & ille ipſe Helias qui viuus raptus fuit in cœlum. *Matth. 11.* Atque ex eodem errore rectiſſimè intelligetur eos tertiò interrogaſſe: *Propheta es tu?* aliquis ſcilicet ex prioribus prophetis, quemadmodum Chriſtus à vulgi parte habitus eſt. Obtinuerat enim apud Iudæos olim error, non eſſe ſanctos aut prophetas, niſi ſeculi ſuperioris. Ideoque negauit Ioannes ſe eſſe prophetam, talem ſcilicet de quo quæſierant, cùm alioqui ſecundum teſtimonium Zachariæ & Chriſti verè eſſet propheta. Simplicius & rectius Auguſtinus, qui intelligens Ioannem ſimpliciter interrogatum num eſſet propheta, ſentit, eum negare ſe eſſe prophetam ſecundum eum modum quo propriè dicitur propheta, qui futura prædicit, & quales fuerunt alij prophetæ, qui à longè venturum Chriſtum prædixerūt,

cùm Ioannes præſentem Chriſtum digito demonſtrauerit, ac ob id pluſquam propheta ſit dictus. Chryſoſtomus verò & Cyrillus intelligunt propter articulum qui eſt in Græco, ὁ προφήτης, non interrogatum Ioannem in genere num eſſet Propheta, ſed an eſſet ille propheta, de quo Deuteron.18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus; ipſum audies. Sicque dicendum Iudæos tum non intellexiſſe eundem fore Chriſtum & prophetam ibi promiſſum, ſicut non intellexerunt Heliam non quidem ante primum Chriſti aduentum, ſed ante ſecundum venturum. At hæc intelligentia parum eſt probabilis, tum quod ſi Iudæi de certo aliquo vate interrogaſſent alio à Meſſia, aliam vlterius ſubieciſſent interrogationem, videlicet ſi non ille vates, es ne alius vates? id quod non faciunt, ſed quaſi nõ habentes quod nominent amplius, concludunt: Quid ergo baptizas, ſi tu non es neq; Helias, neque propheta? tum quod hic iam articulus in multis libris non addatur, vt magis dicendum ſit eum etiam prius ſuperuacaneum fuiſſe, vt ſæpè eſt apud Græcos. Itaque ſimplicior eſt Auguſtini ſententia, quam & comprobat Ioannis reſponſio, qua declarat ſe præcurſorem eſſe Chriſti iam præſentis, quem prophetæ omnes prædixerunt venturum. *Ego uox clamantis in deſerto, dirigite uiam Domini, &c*] Bene quidem Ioannes explicaturus quis eſſet, his maximè quibus ſcripturæ notæ erãt, Iſaiæ teſtimoniũ depromit, ne ſibi videretur, quod erat, humana temeritate arrogare, ſimul etiam docens ſe nihil aliud eſſe quàm præcurſorem Chriſti, & ipſum iam Dominum adeſſe, quem oporteret purgatis cordibus ſuſcipere. Conſimili etiam ratione Matthæus cap.3. (Cum à Marco dictum eſſet, baptizaſſe & prædicaſſe Ioannem ſecundum Iſaiæ vaticinium) loquitur. Hic eſt enim, de quo dictum eſt per Iſaiam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deſerto, &c. Nondum enim à Marco expreſsè dictum fuit de Ioanne iſtud vaticinatum fuiſſe Iſaiam. Porrò teſtimonij huius prima pars, à tribus Euangeliſtis, Matthæo, Marco & Luca, citatur

Deut.18.

eiſdem

eiſdem omnino verbis, idque ſecundum Septuaginta interpretes, non ſecundum Hebraicam veritatem. Nam Hebræa ad verbum ſic habent: Vox clamantis, aut, vox clamans in deſerto, parate viam Domino, rectam facite in ſolitudine ſemitam Deo noſtro. Et iungitur in Hebræo illud, in deſerto, cum ſequentibus, nempe ſic: Vox clamantis vel clamans in deſerto, parate viam Domini, vel Domino: vt reſpondeat ſequenti particulæ: rectam facite in ſolitudine ſemitam Deo noſtro. Septuaginta verò illud, in deſerto, præcedentibus coniunxerunt, & omiſerunt illud, in ſolitudine. Deinde quod Euangeliſtæ habent, ſemitas eius, pro quo in Hebræo eſt, ſemitam Deo noſtro, etiam Septuaginta conſentiunt cum Euangeliſtis ſecundum editionem Complutenſem: ſecundum editionem autem Aldinam apud Septuaginta eſt, τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν, hoc eſt, ſemitas Dei noſtri, quomodo etiam Hieronymus Septuaginta adducit. Videntur enim Euangeliſtæ illud, Dei noſtri, data opera mutaſſe in pronomen, eius, ne quem offenderent vocando apertè Ieſum, Deum: qua appellatione rarius Chriſtum Euangeliſtæ & Apoſtoli vocant, ſatis tamen ſignificantes eum verè Deum eſſe. Iam & quæ deinceps ſolus Lucas citat longius proſecutus Iſaiæ teſtimoniũ, ſecundum Septuaginta, vulgatam & Græcam editionem adduxit. Nam eadem omnino ſunt apud Lucam verba quæ apud Septuaginta, niſi quod pro eo quod hic habet Lucas, καὶ ἔσαι σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, hoc eſt, & erunt obliqua in rectam, ſcilicet viam, et aſperæ in vias planas. Septuaginta in æditione Complutenſi habent, εἰς εὐθεῖα, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πεδία λεία, hoc eſt, in recta, & aſpera in campos planos. Aldina tamen editio eodem habet modo quo hic habent Græci codices. Ante autem vltima verba hæc: & videbit omnis caro ſalutare Dei: omittitur à Luca quod eſt apud Septuaginta, καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα κυρίου, & reuelabitur gloria Domini. Cæterùm totum hunc locum Hebræa habent ad verbum hoc modo: Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabũtur, & erit prauum in rectum, & quæ

aggeribus tument, in planiciem. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum sit. Hieronymus verò in sua versione in quibusdam Septuaginta imitatus est, quod sensus omnino esset idem. Porrò quo melius Isaiæ prophetia de Ioanne intelligatur, videnda diligenter quæ præcedunt. Itaque Isaias cùm multis & claris prophetijs prædixisset Iudæorum captiuitatem in Babylonem, & imperij Babylonici suo tempore per Cyrum cessationem, à principio capitis 40. vsque ad finem incipit prædicere liberationem per Cyrum futuram à Babylonica captiuitate, & maximè sub illius typo liberationem electorum futuram per Christum in Cyro adumbratum. Consolamini, inquit, consolamini, id est, consolationem suscipite popule meus, dicit Deus vester. Aut potius actiuè, sicut alij vertunt, & sequentibus magis conuenit, Consolamini, consolamini populum meum, vos scilicet Prophetæ & doctores. Loquimini ipsi Ierusalem ad cor, hoc est, blandè & benignè (est enim Hebraica phrasis, loqui ad cor) & aduocate eam, hoc est, vt habent apertius Hebræa, clamate ad eam, quod completa sit militia eius: sic enim legendum esse, & non, malitia, constat ex Hebræo, nam est eadem dictio quę apud Iob: Militia est vita hominis super terram. Completam autem dicit militiã, hoc est, tempus captiuitatis eius, quo cum multis malis infœliciter illi semper fuit confligendum. Ideoq; hanc militiam, Christo scilicet pro nobis hostes nostros superante, completam dicit, quia dimissa est iniquitas ipsius Ierusalem. Cuius remissionis causam subijcit: quoniam suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis: hoc est, secundum Hieronymũ, abundè sæuam castigationem. Secundum quosdam tamen significatur pro omnibus peccatis nostris contigisse ex gratuita Dei bonitate, nullis nostris meritis, duplicia bona, nempe peccatorum remissionem cum liberatione à malis, & adoptionem filiorum cum bonorum omnium cœlestium plenitudine. Quoniam autem huius consolatoriæ prædicationis primus preco mis-

missus est Ioannes, mox de eo subiungit, dicens: Vox clamantis in deserto, supple, erit vel audietur. Intelligi autem potest significari ipsum Ioãnem esse vocem Dei clamantis per ipsum, quandoquidem ipse de se in hodierno Euangelio dicit interrogatus quis esset: Ego vox clamantis in deserto. Aut potius intelligendum ipsum Ioannem esse eum qui dicitur clamare sua voce, vt sit sensus: Vox viri clamantis in deserto audietur. Nam quod dicit de se Ioannes: Ego vox clamantis in deserto, &c. sic potius secundum interpretes accipiendum est: Ego sum de quo scriptum est, Vox clamantis, &c. Hebræa tamen etiam verti possunt, Vox clamans, secundum quam versionem rectè intellexerimus ipsum Ioannem vocari vocem, iamque locus magis erit distinctioni antiquorum etiam patrum, annotantium Ioannem vocari vocem, Christum verò verbũ, eò quòd vox præcedit, verbum autem sequitur, voxq; ipsa verbo inferior sit vtpote inarticulata. Vnde Ambrosius: Bene Ioannes vox dicitur verbi prænuncius, quia vox præcedit inferior, verbum sequitur quod præcellit. Idem Greg. & Theophy. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam & lætam ipsius prædicationem. Quid verò clamaturus esset subijcit, dicens: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Hic autem diuersi diuersimodè accipiunt viam & semitas Dei, quidam etiam intelligentes aliud per viam, & aliud per semitas. Nam Theophyl. in Lucam, per viam intelligit vitam Christianam: per semitas, mandata legalia. Aut per viam, animã: per semitas, operationes. Verùm simplicius est accipere vtramq; partẽ pro eodem, cùm non sit Hebraicè semitas, sed semitam. Deinde accipere vtramque orationem tropicè, vt dictum est in cantico Zacharię, vt parare viam Domini, & rectam facere semitam eius, nihil aliud sit quàm auferre omnia quæcunq; aduenientem Dominum remorari aut offendere possent, efficereq; vt expeditè recipiatur ac cupidè. Cùm enim reges cupidè excipiũtur, via illis magno studio præparatur, amouendo primum quæcũq; in via occurrere possent, & deinde

obliquiores vias ad rectitudinem redigendo. Quæ autem apud Lucam ex Isaia sequūtur, dupliciter intelligi possunt. Primùm enim, quoniam in eis ponuntur verba futuri temporis, sic accipi possunt vt per ea significetur prædici quæ per Domini aduentum erant euentura, & secundum hunc sensum coniungit Theoph. hæc cum præcedentibus in hunc modum: Quoniam interrogare quis posset, quomodo parabimus viam Domini, & rectas faciemus semitas eius. Virtus enim ardua est & difficilis, multosque habet anfractus & obliquitates, tum propter aduersarias potestates, tum propter affectiones in nobis habitantes. Ob id respondet, docens non fore istud operosum, sed omnino facile, eo quod valles sint implendæ, hoc est, naturales nostræ inclinationes ad res infimas propensæ, per Euangelicam gratiam sint perficiendæ, adiecto eis quod deerat, nempe pietate & virtute: montes verò ac colles humiliandi ac deprimēdi, hoc est, aduersariæ potestates quæ per superbiam sese erigebant, Christi virtute deijcientur. Erasmus verò intelligit exprimi ob id innouationem per Christi aduentum futuram, vt significaretur meritò parādam viam ei qui tantam rerum mutationem erat inuecturus. Secundum quem sensum, per valles etiam rectè acceperit quis idiotas ac peccatores cōtemptos apud homines, qui implendi erant gratia Euangelica, & erigendi ad consortiū regni cœlorum: per montes verò & colles, eos qui sublimes erant apud homines opinione sapiētiæ ac iustitiæ, qui humiliandi erant, siue quòd eorum falsa præsumptio per Euangelij prædicationem erat propalanda & redarguenda, siue quòd supercilium suum spontè posituri essent, quo capaces fierent diuinæ iustitiæ ac sapientiæ. Alij verò etiam aliter vallem & montem accipiunt: quomodocunq; autem accipiatur, omnis, non potest accipi, vt significet vniuersum, sed tantùm vt significet multitudinem secundum phrasim scripturæ. Iam quomodo secundum hos sensus quæ sequuntur intellgi debēt, satis manifestum est. Praua enim, hoc est, obliqua facta sunt per Christum in directa vel recta, & aspera in

vias planas, cùm vitiorum ac cupiditatum obliquitates & asperitates reductæ sunt ad rectitudinem & planiciē virtutis, cumq; obliquitas & asperitas veteris legis immutata est in rectitudinem & leuitatem Euangelij. Secundo, quæ hic per futurum indicatiui dicũtur, quatuor primis membris accipi melius possunt dicta adhortando, quemadmodum id quod præcedit: Parate viam Domini, &c. Hebræis enim frequens est futurum indicatiui ponere pro imperatiuo, maximè in tertia persona, eò quod apud eos imperatiuus careat tertia persona, pro qua proinde necessario abutuntur tertijs personis futuri. Itaque sensus erit continuus & vnus: Parate viã Domini, omnis vallis adimpleatur, omnis mons & collis deprimatur, & sint praua in recta, & aspera fiant in vias planas. Sic enim futurum est vt omnis caro videat salutare Dei. Atq; in hunc modum intellexisse Hieronymũ hunc locum satis apparet, ex eo quod scribit in commentarijs super Isaiam: Non solùm, inquit, illo tempore clamabat Ioannes, qui sermonis Dei præcursor & preuius, rectè vox appellatur, sed vsque hodie in deserto gentium, Ecclesiarum clamant magistri, vt rectas faciamus vias & semitas in cordibus nostris Deo, impleamurque virtutibus, & inclinemur humilitate, praua mutemus in recta, aspera vertamus in mollia, & sic gloriã Domini & salutare Dei nostri videre mereamur. Secũdum hunc autem sensum longè probabiliorem, his verbis: omnis vallis implebitur, &c. ostenditur quomodo quod prius dicitur peragi possit, nempe quomodo possint homines parare viam Domini, persistiturq; pulchrè in metaphora à qua cœptum est. Cùm enim principi alicui aduenturo via paratur quo sit expedita, valles implentur terra, montes complanantur, obliquiores vię ad rectitudinem rediguntur, & asperitas omnis aufertur, quo recta simul & plana sit via principis. Ita ergo & modo dicitur: omnis vallis adimpleat̃, &c. Per quas metaphoras significatur tollẽda omnis vitiorũ difformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, iniustitia, & asperitas morũ. Nec est secundũ hunc sensũ necesse curiosius exprimere quid

per vallem, quid per montem aut collem significetur, cùm, vt satis patet, metaphoricæ sint locutiones, significantes simpliciter semouendum esse quicquid aduentum Domini ad nos inexpeditum facere posset, nihilq; omittendum quo declaremus eum nobis gratum esse & acceptum : quanquam non malè metaphoras has qui explicauerit apertius secundum modum in priori sensu indicatum, vt valles dicat impleri & eleuari, cùm pusillanimes & desperati sese erigunt ad spem gratiæ Dei, cumq; humilibus huius mũdi rebus addicti ad cœlestiũ subleuantur bonorum desideriũ: montes verò humiliari, cũ qui prius præsumptione sapientiæ aut iustitiæ turgebant & eleuabãtur, sese per humilitatem deprimunt. sicq; in reliquis. Videndum aũt quàm hęc prophetia Isaiæ, qua dicit quid clamaturus sit Ioãnes, coincidat cũ eo à quo Matthæus dicit Ioannẽ auspicatum suã prædicationem. Nam quod dicitur apud Isaiam: Parate viã Domini, & omnis mons humilietur, vallis autẽ impleatur, &c. nihil est aliud, quàm pœnitentiã agite. quodq; dicitur in Isaia: Videbit omnis caro salutare Dei nostri: idẽ est cum eo: appropinquauit enim regnũ cœlorum. Porrò emphasim habet quod dicit : omnis caro videbit, hoc est, non Iudæus tantum aut Proselytus videbit, sed omnium omnino gentium nationes. Carnem verò synecdochicè pro toto posuit homine, vt alibi frequenter, nomen tamẽ carnis potius quàm hominis ideo videtur posuisse, quo significaretur Dei salutare videndũ, non iam vt prius oculis solùm mentis & fidei, sed etiã oculis corporalibus, Deo scilicet saluatore hominũ iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissimè hic intelligitur ipse Christus, per quẽ salutẽ nobis Deus pater attulit: quemadmodum in cãtico Simeonis, salutare istud dicitur paratum ante faciem omnium populorum. Quamuis autẽ ad significandum istud rectè dixerimus hic dictum, caro videbit : certũ tamen Prophetam potissimum loqui de visione, qua per fidem mens hominis agnoscit Christũ secundum nomen suum verè esse salutare Dei, & saluatorem in Prophetis promissum.

Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis Et interrogauerũt eum & dixerunt.] Ex Pharisæis dicit fuisse qui missi fuerant, vt insinuaret arrogantiam eorum & inuidiam in subsequentibus. Pharisæi enim propter religiositatem suæ sectæ multum sibi autoritatis arrogabant, nec quenquam præ se honorari patiebantur, atque ob id posteaquam Ioannes dixit se neque Christum esse, neque aliquem ex prioribus prophetis, tantùm propriæ scientiæ & autoritati tribuebant, vt ausi essent Ioannem de baptismo eius reprehendere, ac decernere non licere ei baptizare populum, non iam amplius loquentes ex nomine eorum qui miserunt eos, sed ex propria autoritate, negligentes ex insita eis arrogantia Baptistæ dignitatem, quam ex prolato Isaiæ testimonio meritò intelligere debuissent. Itaque quoniam ex scripturis intellexerant baptisma quoddam in remissionem peccatorum instituendum tempore Messiæ, ac tale videretur esse baptisma Ioannis, culpant eum quòd baptizandi nouum ritũ sibi vsurparet, cùm neque esset Christus, neque Helias, neque quisquam antiquorum prophetarum. Et est sensus: Quid baptizas? hoc est, Vnde tibi sumis authoritatẽ, vt baptismo, re noua & inusitata, homines ad pœnitentiam anteactæ vitæ prouoces, cùm id non videatur posse competere nisi ei qui vel sit Christus, vel quispiam priscorum prophetarum? Verùm horum arrogantiæ modestè simul & appositè respondet Ioannes, indicans & baptismum suum nõ esse se indignum, vt qui imperfectus esset, in aqua scilicet solùm consistens, & præparatorium esse ad efficacem Messiæ baptismum. quod significat cùm post se venturum dicit eum qui adeo sit ipso superior, vt indignus sit minimi serui locum apud ipsum obtinere. Ego, inquit, baptizo vos tantùm aqua, ac proinde nihil facio quod non possit non competere ei qui neque sit Christus, neque quisquam antiquorum prophetarum. Verùm alius quispiam à me non iam procul abest, imo inter vos iam aliquandiu conuersatus est, & conuersatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem quantus sit, satis noui, vos autem, propterea quod

earum rerũ pompa ſeſe nõ venditat, ex quibus homines æſtimant hominis excellentiam, non cognoſcitis quantæ ſit dignitatis & præeminentiæ. At ego vobis dico, ipſe eſt ille de quo dixi aliquando poſt me venturus ſit, dignitate tamen adeo me prior, vt agnoſcam me indignum qui infimum ſeruitutis officium illi impendam. Vt igitur ſecundum Iſaiæ de me vaticinium mea prædicatione populum præparo ad ſuſcipiendum illius prędicationem: ita ob id baptizo in aqua, vt meo qualiquali baptiſmo vos pręparem ad illius baptiſmum efficaciſſimum. Ipſe enim vos baptizabit, non in aqua tantùm, ſed etiam in ſpiritu ſancto. Hæc Ioannes. Veriſimile enim eſt eum poſtquam dixiſſet: Ego baptizo in aqua: adiecisſe in fine: Ipſe vos baptizabit in ſpiritu. Alioqui enim non ſatis oſtendiſſet quod quærebatur videlicet cur baptizaret. Hãc tamẽ partem Euãgeliſta Ioannes omiſit, quod ab alijs Euangeliſtis omnibus ſatis eſſet explicata.

Hæc in Bethabara facta ſunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Bethabara legendum eſſe & nõ Bethania, admonent Chryſoſtomus, Theophylactus, Origines, quòd Bethania citra Iordanem eſſet prope Ieruſalẽ, niſi quis fateatur duas fuiſſe Bethanias. Porro locum in quo hoc celebre de ſeipſo & Chriſto Ioannes perhibuit teſtimonium, Euangeliſta deſcripſit, partim propter hiſtoriæ certitudinem, partim vt oſtenderet multis præſentibus hæc Ioannem prædicaſſe, ideoque adiecit: vbi erat Ioannes baptizans. Quibuſdam videtur locum hũc Bethabara ſic dictum, quòd in eo eſſet traiectus Iordanis. Nomen enim hoc ſignificat locum vel domum tranſitus. Ideoque in hoc loco Ioannem baptizare cœpiſſe,
Ioan. 10. & quod ob loci frequentiam multa illic ſemper eſſet hominum multitudo. Huc confugit Chriſtus declinans Iudæorum furorem, vt ſcribitur Ioan. 10. Bethabarę etiam
Ioſue 18. fit mentio Ioſuæ 18. inter ciuitates tribus Beniamin. Animaduertendum autem in his omnibus, idque in exemplum noſtrum, quanta fuerit Ioannis in prædicanda veritate conſtantia & libertas, quanta humilitas,

quanta denique in reſpondendo non ſolùm prudentia, ſed etiam manſuetudo. Nihil enim aſperum his legatis reſpondit, quamuis inſolentes eſſent, & increpare viderentur eius baptiſmum, cuius rationẽ ex Iſaiæ teſtimonio intellexiſſe oportuit: ſed veritatem ipſam modeſtè non dedignatur aperire etiam his qui non ſimplici animo rogauerant, idque tum nomine eorum a quibus miſſi erant, tum eorum cauſa qui ex populi multitudine tunc aderant auditores, docens etiam impijs aliquando veritatem aperiendam, cùm ita aliorum aſtantium poſtulat vtilitas.

IN SACRATISSIMO FESTO NATIVITATIS DOMINI.

EVANGELIVM.

IN illo tempore: Exijt edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur uniuerſus orbis. Hæc deſcriptio prima facta eſt à Præſide Syriæ Cyrino Et ibant omnes ut profiterentur ſinguli in ciuitatem ſuam Aſcendit autem & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam ciuitatem Dauid(quæ uocatur Bethlehem) eò quòd eſſet de domo & familia Dauid, ut profiteretur cum Maria deſponſata ſibi uxore prægnante. Factum eſt autem cùm eſſent ibi, impleti ſunt dies ut pareret Et peperit filium ſuum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præſepio, quia non erat illi locus in diuerſorio. Et paſtores erant in regione eadem, uigilantes & cuſtodientes uigilias noctis ſuper gregem ſuum Et ecce angelus Domini ſtetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulſit illos, & timuerunt timore magno Et dixit illis angelus: Nolite timere. Ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus eſt uobis hodie Saluator qui eſt Chriſtus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc uobis ſignum inuenietis infantem pannis inuolutum, & poſitum in præſepio. Et ſubitò facta eſt cum angelo multitudo militiæ cœleſtis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Lucæ 2.

Saluator

B. Leo Ser. 1. de Na. Domini.

SAluator noster hodie natus est, dilectissimi, gaudeamus: Neque enim fas est locum esse tristitię, vbi natalis est vitæ, quæ consumpto mortalitatis timore, nobis ingerit de promissa æternitate lætitiam. Nullus ab huius alacritatis participatione secernitur, vna cunctis lætitiæ communis est ratio, quia Dominus noster peccati, mortisque destructor, sicut nullum à reatu liberum reperit, ita liberandis omnibus venit. Hodie dies redemptionis, reparationis antiquæ, & fœlicitatis æternę illuxit. Hodie à seculis vniuerso orbi Messias Saluator, atque redemptor promissus, nobis est natus. Hodie festum, in tota per orbem Ecclesia, omnium festorũ maximè venerandum adorandumque celebratur, quod si quis appellet omnium festorum metropolim, haudquaquam aberret. Quod autem hoc est? Christi iuxta carnem natiuitas: Ab hoc enim illustratio diei, festum videlicet Epiphaniorũ, ac sacrum Pascha, Ascensio, & Pentecoste, originem, ac fundamentum ducunt. Nisi enim secundum carnem natus esset Christus, nequaquam baptizatus esset, nam id festum Theophaniorum: nequaquam fuisset crucifixus, nam hoc festum Paschæ: nequaquam misisset Spiritum sanctum, quod est festum Pentecostes. Itaque ab hoc ceu fonte quopiam hi diuersi omnes orti, nata sunt nobis hæc festa. Verum non ab hoc tãtum par est hunc diẽ cæteris anteponi, sed etiã ob id, quod id, quod in hoc natũ est, cęteris omnibus est venerabilius. Nam quod Christus homo factus, mortuus est, cum nullum omnino peccatum perpetrasset, quid huic amplius poterit adiungi miraculo? Sed mortale corpus assumpsit, erat quidem & hoc admirandum. Cæterum, quod Deus cum esset, voluerit homo fieri, tantumque se demittere sustinuerit, quantum ne cogitatione quidem complecti queas, hoc est omnium maximè reuerendum, stuporisque plenum. Quod quidem & Paulus admirans, dicebat. Sine controuersia, magnum pietatis mysterium. Quod magnum? Deus declaratus in carne. Ac rursum alibi: Non enim Angelos apprehendit Deus, semen Abrahæ apprehendit. Gaudeat itaque vniue-

D. Chrysost. Serm de B. Philogonio.

1. Timo. 3.

Ad Heb. 2.

uersa Christi Ecclesia, iterum dico, lætetur & gaudeat, exultent filij Dei, serui altissimi. En, adest angelus, verum nobis Euangelium annuncians, nimirum, CHRISTVM IESVM natum, & hominem esse factum. Eia, dilectissimi, si Christus saluator, dux Aduocatus, & Mediator noster aduenit, tuta & salua sunt omnia: Consolamini, consolamini fideles, quia Dominus vester præcipit. Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem, Exalta noli timere, Dic ciuitatibus Iudæ, Ecce Deus vester, Ecce Dominus Deus in fortitudine venit & brachium eius dominatur. Aut, si angeli vocem audire placet: Annuntio, inquit, vobis gaudium magnum, quia natus est hodie Saluator mundi in ciuitate Dauid. Exultent igitur hodie omnes nationes gentium, quia hodie iustum suum videbunt, & cuncti reges inclytum suum. Exultet, inquam populus gẽtium, quia, qui hactenus ambulauit in tenebris, vidit lucem magnam, & habitãtibus in regione vmbræ mortis, lux magna est exorta. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis. Cuius quidem paruuli miraculosam natiuitatem, fidelissimus historiographus Lucas, sequentibus verbis accuratissimè describit.

Esa. 40.

Esa. 62.

Esa. 9.

EXijt edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis.] Decretum promulgatum est anno ab vrbe condita 752. ab orbe verò condito 3970. anno autem 42. vel circiter imperij Octauij Cæsaris, qui Augusti nomen primus accepit à populo Romano, cum occiso Antonio, & Aegypto subacta triumphans Romã redijsset. Hic itaque multis vbique prouincijs Romano imperio subiectis, anno 42. imperij sui cùm Romanis, totique orbi ab omnibus bellis tanta esset pax, quanta prius nunquam alicui monarchiæ contigerat, templum Iani tertiò clausit, mansitque deinceps clausum duodecim annis, vt iam fores rubigo corripuerit, teste Orosio. Igitur hoc anno altissima ac generali pace orbi præstita, decretum est vt describeretur vniuersus orbis, quo cognoscerent quàm latè pateret Romanum imperium.

Errauit autem in tempore quo descriptio hæc facta est Iosephus. Siquidem vt patet libr. antiq. 18. cap. 1. factam putat postquam Archelaus, qui Herodi patri successerat, priuatus regno Iudæorum in exulium Viennam missus fuerat, & iã Copenius primus factus esset præses Iudeæ, anno scilicet imperij Octauij. 51. vel circiter. Porrò descriptio hæc orbis, cùm non satis eius modus & qualitas hic exprimatur, dupliciter intelligi potest esse peracta. Nam descriptio aliquando fiebat, vt cognosceretur numerus hominum qui imperio vel regno subessent: sicq; descriptio nihil aliud est quàm numeratio & annotatio eorum qui principi nomen dant, subiectosq; se profitentur, quomodo & militum solet fieri descriptio. Aliquando autem fiebat, vt cum numeratione hominum etiam sciretur quantum quisq; haberet in facultatibus, vt secundum diuitiarum proportionem vnusquisque tributum principi penderet. Vnde qui appretiabantur hominum facultates, censores dicti sunt, à censendo, hoc est, æstimando, & census, bonorum æstimatio, aut id quod vnusquisque pro suis diuitijs pendere cogebatur: & censum agere, idem quod recensere hominum facultates. Atque hoc secundo modo factam hanc descriptionẽ testatur Iosephus. Dicit enim lib. antiq. 18. ca. 1. Porro Iudæi, licet in ipsis initijs descriptionis nomen dirum haberent, subijciuntur tamen ne amplius resisterent persuadente illis Pontifice Iozaro. Et illi quidem euicti ratione pontificis depretiare suas permisere substantias, nihil hæsitantes. Priori tamen modo magis peractã hãc descriptionem sine scilicet appretiatione bonorum, apparet partim ex Orosio, partim ex his quæ dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appretiabantur, non conueniebat vnumquemque ascendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum possessionesq; habebat. Verum quoniam capita eorum qui nomen darent Cæsari annumeranda erant, necesse erat Iudæis in vnam conuenire ciuitatem vnde erant oriundi. Nam Iudæorum mos erat, vt si quando numerarentur, describerentur in

sua tribu & familia. Certum tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiam nummũ aliquem in subiectionis professionem datum, sed qui videri potest omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus est, sicut in numeratione populi apud Hebræos debebat vnusquisque recensitus secundum legem Moysi dare dimidium sicli, iuxta mensuram templi. Et quidẽ de nummo dato in signum subiectionis in hac actione census patet. Nam, Iosepho teste, Iudas quidem Gaulonites, Saddocum Pharisæum sibi adiungens, cùm Pontifex prædictus suaderet non repugnare Romanis, recessionem facere festinabat, dicens, censum nihil aliud esse quàm integram seruitutem, quam populo Dei indignã & illicitam putabat. Cuius meminit & Lucas in Actis ca. 5. in oratione Gamalielis, dicens: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis (significat autẽ eam descriptionem de qua hic dicitur) & auertit populũ post se. Verùm vt ad propositum reuertamur, census ille qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet, singulis annis exolui debebat. Atque huius census & Iudæ Galilæi occasione, videtur deinde nata illa inter Iudæos quæstio, quam Christo aliquando proposuerunt. Licetne censum dare Cæsari, an non. Postea verò dicetur qualis fuerit iste nummus census. Iam quod dicit Euangelista: Vniuersus orbis: hyperbolica locutio est, qua aliquid per excessum dicitur, ad insinuandam rei magnitudinem, quomodo apud Ioannem Pharisæi dicunt de Christo: Ecce mundus totus post eum abijt. Non enim vniuersus orbis paruit Augusto, cùm Ambrosio teste, & similiter Suetonio, Gothis, Armenijs, & Indis Augustus non imperaret, quamuis iam illius amicitiã ambijssent. Proinde quod dicit: Vniuersus orbis: per synecdochen intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut subintelligi debet orbis Romanus, vel Romano imperio subiectus. Putat autem Caietanus ideo a Luca positum: vniuersus orbis: quòd Augustus ad gloriam sui imperij scriberet vniuersum orbem describendum, quasi totius mũdi esse t dominꝰ. Ambros. verò trahit ad myste-

Act. 5.

Matth. 18.

myſterium, nempe vt intelligeremus deſcriptionē hanc potius pertinere ad eum qui tunc naſcebatur, verum totius orbis dominum. Cui myſterio cõſonat quod refert Oroſius, Auguſtum hoc tempore recuſaſſe nomen, dominus, quod plerique ei tribuēdum putabant, quaſi præſagientem natum iam in terris eum qui verè eſſet terræ cœlique dominus.

Hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino, &c.] Non eſt ſenſus huius loci, quod præſes iſte primus hanc deſcriptionem fecerit, & ab eo generalis iſta deſcriptio cœpta ſit primò, vt illud, prima, referatur ad præſidem. Nam quamuis hunc ſenſum habere poſſit noſtra litera, non tamen Græcorum, quorum litera non habet: à præſide Syriæ: ſed, ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου, hoc eſt, præſidente Syriȩ Cyrenio, vt ſignificetur hæc deſcriptio facta, cùm ille Syriæ præſidem ageret, quomodo & Ambroſius legit & interpretatur. Neq; rurſum etiam ſecundum hanc lectionem ſenſus eſt, hanc deſcriptionem, de qua modo loquor, primam eſſe inter eas quæ ſub hoc præſide facta eſt, poſt quam & aliæ ſub eodem præſide poſtea factæ ſint, quomodo intelligit Eraſmus, referens etiam illud, prima, ad præſidem. Sed, vt patet ex Oroſio, intelligendum eſt hanc deſcriptionem abſolutè dici primam, quòd etſi ante eam particulares aliquorum locorum aut regionum præceſſiſſent, nunquam tamen tam generalis fuerit deſcriptio etiam ab orbe condito, neq; ſimilis cõtigit aut in imperio Babylonico, aut Macedonico. Proinde ſic locus iſte diſtinguendus eſt: Hæc prima deſcriptio vniuerſi orbis, ac deinde diſtinctiuncula interpoſita ſubiungendum: facta eſt præſide Syriæ, hoc eſt, cùm eſſet præſes Syriæ Cyrinus, aut, vt habet noſtra litera, facta eſt à præſide. Ideo enim mentionem facit Lucas præſidis Syriæ, vt ſignificaret deſcriptionem hanc factam in Iudæa ab illo, Romanorum nomine. Sub Syriæ enim nomine comprehenditur Plinio & alijs etiam Iudæa, & hoc temporis necdum Iudæa proprium præſidem habuit, cùm adhuc in Iudæa regnaret Herodes. Voluit autem Chriſtus naſci hoc tempore quo generalis

neralis erat & altiſſima toti orbi pax, & fœliciſſimè rerum potiebantur Romani, vt per pacem hanc temporalem, daretur intelligi tempus iam eſſe quo veniret is de quo dictum erat: Orietur in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis, donec auferatur luna. Et Iſaiæ 2. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad præliũ. Nam quamuis hæc de temporali illa pace dicta non erant, cùm pax ea mox finem habuerit, tamen vmbra quædam erat pax illa temporalis, pacis illius ſpiritualis quæ per Meſſiam ventura promiſſa fuit. Deinde vt intelligeretur is iam naſciturus, qui totius orbis verus eſſet futurus dominus, ſicut de eodem in Pſalm. prædicto ſubditùr: Et dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. Proinde in deſcriptione orbis naſci voluit, primũ quidem vt inſinuaretur tum tempus eſſe quo veniret promiſſus liberator populi Iſraelitici, quando populus ille recenſitus fuit ſub alieno imperio, & externo principi ſubiectionem profeſſus. Deinde vt deſcriptionis huius occaſione, virgo è Nazareth in Bethleem aſcendens ibi pareret, ſicque & demonſtraretur virgo cum prole ſua fuiſſe ex ſemine Dauid, & impleretur prophetia Micheæ, Chriſtum in Bethleem Iudæ naſciturum prædicens. Quòd enim virgo deſcriptionis tempore aliunde in Bethleem veniens peperit ibi, longè certius probat genus virginis ex ſemine Dauid, quam ſi ibi habitans peperiſſet, cùm certum ſit multas in Bethleem habitaſſe, quę ex Dauid originem non traxerunt. Deinde quòd ſic nouo euentu in Bethleem natus eſt Ieſus, magis arguebat prophetiam Micheæ ad ipſum pertinere quam ad alium quemuis qui in Bethleem communi euentu natus erat. Conueniebat & ideo virginem in Nazareth habitantem in Bethleem veluti in tranſitu parere, vt locus natiuitatis Chriſti ad tempus impijs & infidelibus occultus eſſet, furoremque Herodis & Archelai filius virginis melius effugere poſſet. Præterea vt peregrè natus, & in vna ciuitate conceptus, in alia verò genitus, oſtenderet ſe in hoc mundo peregrinum eſſe, ſuoque

Pſal. 71.
Iſaiæ 2.

exemplo nos doceret tanquam peregrinos & aduenas viuere in hoc seculo. Tertiò in descriptione orbis Christum conueniebat nasci, vt in generali orbis descriptione etiam ipse asscriptus veritatem assumptæ naturæ humanæ ostenderet, communioremque sui faceret orbi, et vt cum reliquis hominibus seruituti sese subijciens, seruitutem nostram aboleret, quemadmodum sub lege factus est, quò eos qui sub lege erant redimeret. Postremū, vt ostenderetur eum iam nasci, cui pleriq; ex omnibus totius mundi partibus nomen daturi erant asscribendi per ipsum in regnum æternum. Vnde Ambrosius: Professio ista fidei, census animorum est, &c. Et Gregorius: Quid est quod nascituro Domino mundus describitur, nisi quia ille apparebat in carne, qui electos suos asscriberet in æternitate?

Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam ciuitatem] Pro, profiterentur, Græcè idem est verbum, nempe ἀπογράφεσθαι, quod prius vertit, describeretur: proinde & hic verti potuisset, vt describerētur, & prius, vt profiteretur. Dictio enim Græca vtrumq; significat, sicut etiam apud nos in idem coincidunt, profiteri & describi, cùm quicunq; profitebatur, etiam describeretur. Describebatur enim à censoribus qui nomen suum dabat principi, & ei subiectionem profitebatur: proinde professio dicitur, respectu eorum qui censebantur: descriptio, respectu eorum qui censebant. Porrò quòd dicit: in suam ciuitatem: oportet per ciuitatē vniuscuiusq; intelligere non ciuitatem in qua quisq; natus erat, aut habitabat, sed eam vnde quisq; erat oriundus. Ioseph enim in ciuitatem Bethleem ascendit tanquam in suam ciuitatē cùm tamē in ea non habitaret, & fortassis nec natus esset. Iam nec mysterio videri potest vacare, quod Bethleem ciuitas Ioseph & Mariæ, ac proinde etiam Christi esse dicitur, & tamen in ea Christus tanquam peregrinus & alienus natus sit, nimirū quia in propria veniens tanquam peregrinus sic conuersatus sit, non habens vbi vel caput suum reclinaret.

Ascendit autem & Ioseph à Galilæa, &c.] Euāgelista sicut descri-

describens locum vnde Ioseph ascenderit, prius regionem nominat, dicens: de Galilæa: ac deinde regionis ciuitatem, dicens: de ciuitate Nazareth: ita descripturus locum quò ascendebat, prius regionem nominat, dicēs: in Iudæam: ac deinde regionis ciuitatem, dicens: in ciuitatem Dauid. Non enim legendum: in Iudæam ciuitatem Dauid: sed cum duplici præpositione: in Iudæam, in ciuitatem Dauid. Porrò necessariò adiecit: quæ vocatur Bethleem: ad distinctionem alterius ciuitatis, quæ etiam ciuitas Dauid dicitur in scripturis. Nam & arx Sion, ciuitas Dauid dicitur, quòd eam ædificasset, & in sedem regni delegisset: Bethleem verò, ciuitas Dauid dicitur, quod in ea natus esset. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, vt & mulieres profiterentur, quia hic dicitur: vt profiteretur cum desponsata sibi vxore. Nam quamuis illud: cum desponsata: referri possit ad verbum, ascendit, vt significetur Ioseph ascendisse cum vxore sua: tamen non videtur verisimile Ioseph cum vxore sua tam vicina partui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autem Maria adhuc desponsata Ioseph, cùm iam aliquot mensibus cum eo vixisset, ad significandum eam adhuc incognitam fuisse viro, ac virginē peperisse, sicut virgo conceperat.

Factum est autem cùm essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, &c]Rectè impletos esse dies partus dicit, quo declararetur magis verum esse hominem qui nascebatur. In Bethleem autem Christum nasci conueniebat, non solùm vt impleretur prophetia Micheæ, & ostenderetur esse ex semine Dauid, sed etiam propter nominis significationem, Bethleem enim sonat domum panis. In Bethleem ergo, hoc est, domo panis, nasci debuit is qui est panis ille verus de cœlo descendens, quem qui ederit, non morietur in æternum. In Nazareth tamen Galilęæ ciuitate concipi voluit, vt intelligeremus eum ad vtrumque pertinere populum, gentilem scilicet & Iudaicum. Vtrique autē rei, nempe & conceptui & natiuitati, humilis delecta est ciuitas, quia is cōcipiebatur & nascebatur

tur qui venerat vt per humilitatis exempla superbiam nostram argueret & reprimeret, & per suam humilitatem apud patrem pro nostra superbia satisfaceret, atque è vilitate summa ad maximam subueheret nos dignitatem. Quas easdem ob causas & matrem pauperem, & pannos viles quibus inuolueretur, & præsepe in quo reclinaretur sibi delegit. Iam sicut per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eam tãquam vera illius mater edidisse in hunc mundum per genitalia membra: ita cum dicitur pannis inuoluisse, & reclinasse in præsepi, significatur satis sine dolore omni & languore peperisse, vt quæ sine libidine cõceperat, nec aliquam ibi adfuisse obstetricem quæ genitum paruulum exciperet, quemadmodum apocryphi quidam libri mentiuntur. Neq; enim quòd sine languore pareret, obstetricibus aut nutricibus indigebat, sed & ob pietatẽ eas nolebat, atq; ob paupertatem non habebat. Ex his autem iam etiam consequitur, quod filium suum virgo non omnino naturaliter peperit. Naturaliter enim partus non potuisset esse sine apertione claustrorum fœmineorum, quæ sine dolore & corruptione virginalis signaculi esse non potuisset. Atq; ob id Ecclesiastica fides tradit, quod Maria virgo fuerit in partu. Porrò quod in pręsepio reclinatus sit Dominus, eo quòd non esset ei (vel, vt habent Græca, eis) locus in diuersorio & hospitio, primùm quidem factum est ob eas causas quas prius diximus, & vt per illius paupertatem nos diuites efficeremur, perque hospitij egestatem nobis pararet multas in cœlo mansiones. Deinde & in mysterio factum est, vt designaretur mũdum hunc, in quem peregrinari pro redemptione nostra venerat, factum præsepe hominũ, qui irrationabilibus assimiles facti erant animalibus, ipsumq; ad hoc venisse, vt cibus hominum factus eos ab irrationabilitate liberaret. Vnde Beda: Qui panis est angelorum, in præsepio reclinatur, vt nos quasi sancta animalia carnis suæ frumento reficiat. Pulchrè mysterium explicat D. Gregorius Nyssenus, applicans ei locum Isaiæ 1. cap. Præsepe, inquit sermone de natiuitate, rationis atq; sermonis

Maria peperit sine dolore, nec obstetricib. opus habuit

Isaiæ 1.

nis expertium animalium domicilium est, in quo Sermo nascitur, vt bos agnosceret possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatum animal, quod peccato simulachrorum cultus oneratum atq; grauatum est. At brutis quidem conueniens cibus & potus gramen est ac fœnū (qui ꝓducit enim gramē ac fœnū pecoribus, inquit Propheta) rationale aūt animal pane nutritur. Quamobrē id circo præsepio, quod est habitaculum brutorū, ꝗs qui de cœlo descendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta rationali inuicem sumpto cibo rationem adipiscantur. Medius igitur inter bouem & asinum in præsepio, vtriusque dominus est, vt soluto interstitio legis, ambos in se creet in vnum nouum hominem, & ab hoc graue iugum legis auferat, et illum idololatriæ onere leuet. Nazianzenus item in duobus his animalibus similiter philosophatur, per bouem mūdum animal & sacrificio aptum, intelligens mundos & iustos: per asinum, nec cibo nec sacrificio aptum, immundos. Quòd autem non erat eis locus in diuersorio, magis videtur fuisse propter multitudinē hospitum tunc occasione descriptionis aduentantium, quàm propter paupertatē. Nam postea Magi inuenerunt puerū cum matre in domo, verū tempore partus non erat in diuersorio locus aptus parienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamē virginis etiam his verbis satis insinuatur, vt quæ in ea ciuitate vnde erat oriunda, nullam haberent domum propriam, nullos amicos ad quos diuerteret: nec tam diues vt in illa hominum frequentia secretum aliquod in domo cubiculum consequi posset. Porro pro eo quod habemus, pannis inuoluit: Grece est ἐσπαργάνωσεν quod est, infasciauit aut fascijs inuoluit, ne quis imaginetur laceros pannos. Verisimile enim est Mariæ paupertatem fuisse mundam.

Quid per bouem & asinum intelligatur.

Psal. 103.

Et pastores erant in regione eadem, uigilantes, & custodiẽtes uigilias noctis Postquam descripsit Lucas quando & vbi natus esset Christus, & qua occasione in Bethleem natus sit, & in quanta paupertate & humilitate sit natus, iam describit quibus primū natiuitas eius sit manifestata,

 & quo-

& quomodo, quamque natiuitatis eius humilitas plena fuerit magnificentiæ. Pro dictione autem, vigilantes, Græcis est ἀγραυλοῦντες, quod est, in agro pernoctantes, aut agentes & stabulantes. Componitur enim ab ἄγρος ager, & αὐλὴ stabulum. Quidam verò dictionem Græcam exponunt ἐν ἄγρῳ αὐλεῖν, hoc est, in agro tibia vel fistula canere: sed prior interpretatio conuenientior est, quamuis & secundæ meminerit Theophylactus. Iam quod sequitur: custodientes vigilias, vel, vt habent Græca, φυλάσσοντες φυλακὰς, hoc est, custodientes custodias, intelligendum est ipsum loqui de quatuor illis vigilijs & custodijs, in quibus olim nox distributa erat, & de quibus Euangelia sæpe meminerunt. Itaq; significātur pastores hi vicissim vigilias has obseruasse propter incursum luporum, aliarumque ferarum. Quoniam autem statim vbi descripta est Christi natiuitas, sequitur de pastorib. quod erāt in agro excubātes, per quod satis significatur quod eodem illo tempore quo Christus natus fuit, hæc circa pastores gerebantur, consequitur hinc, quemadmodum habet Ecclesiastica traditio, Christū nocturno tempore natum esse. quod ipsum euidentius patet ex verbis angeli dicentis: natus est hodie Saluator. Non enim intelligi potest die noctem hanc præcedente natum, cùm dies apud Iudęos initium sumpserit à vespera. Nocte autem nasci Christum conueniebat, tum vt natiuitas eius impijs magis esset occulta, tum ad insinuandū tenebras huius seculi, quas sol iustitiæ suo ortu venerat fugaturus. Itaq; in ipso tunc mysticè adimpletum est illud Sapien. 18. Cùm quietū silētium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus Domine exiliens de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminij terram prosiliuit. Similiratione conueniebat Christum hyemis tempore eo quo iam dies crescere cœperunt, nasci, vt hyemis quidem asperitatem pro nobis suscipiens, iam in infantuli ætate pro nobis satisfacere, suamque erga nos charitate declarare auspicaretur: ipsorum verò dierum incremento ostenderetur is nasci qui tenebras esset discussurus, & per

Sapien. 18.

& per quę apud homines augenda esset lux diuina. Porrò pastoribus non quidem dormientibus, sed bono operi intentis, & vigilantibus pro ouibus suis Christi natiuitas primùm annunciata est, non autem regibus, pontificibus, Scribis & Pharisæis. Primū, quoniam illi propter simplicitatem et innocentiam morum, vitæq; similitudinem cū patribus quibus Christi natiuitas promissa & reuelata fuit, digniores erant huiusmodi diuina reuelatione, facilius etiam propter suam humilitatem & simplicitatem credituri in Messiam tam humiliter natum. Scribę verò & Pharisæi propter malitiam & superbiam suā & indigni erant hac manifestatione, & in humilitate nati pueri offendiculum passuri. Secundò, factū istud est etiam ob id, vt Dei etsi summi & maximi, dignationem summam aduertamus, intelligamusq́, quàm sint ei etiam vilissimi homines chari, & ostenderetur in ipso iam Euangelij primordio, qui potissimùm deligendi essent ad percipienda primùm Euangelij noui mysteria, alijs deinde communicanda, simplices scilicet, ignobiles & contempti, secundū illud Pauli: Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes. Tertiò, quia 1. Cor. 1. conueniebat vt pastoribus humilibus & vigilantibus pastor ille humillimus primùm annunciaretur, qui relictis nonaginta ouibus in deserto, venit quærere eā quæ perierat, positurus contra luporum rabiem animam suam pro ouibus suis. De quo pastore multa Ezech. 34. Postremùm, in hoc facto mysticè significatum est, necesse Ezec. 34. esse vt pastoribus rationalium ouium prius diuina mysteria reuelentur, vt qui deinceps ea alijs annunciare debeant, non tamen ipsis pastoribus reuelanda Dei mysteria, nisi in agro huius mundi pro custodia creditarum sibi ouium inuigilent. Putant autem quidam pastores istos fuisse cùm hæc agerentur, circa turrim quandam vicinam Bethleem dictam Hebraicè Aeder, hoc est, gregis, quòd illic ob agros compascuos esset pecoris copia, circa quam Iacob rediens è Mesopotamia aliquando moratus est, vt scribitur Genes. 35. vbi sic legitur: E- Gen. 35. gressus Israel inde (nempe à Bethleem) fixit tabernaculū

trans turrem gregis. Vbi pro, gregis, Hebraicè est Aeder. Cuius turris etiam intelligunt facere mentionē Micheam cap. 4. dicentem: Et tu turris gregis (vel Aeder) nebulosa filia Sion vsq; ad te veniet: & veniet potestas prima regnum filiæ Ierusalem. Verùm ex commentarijs Hieron. super Micheam patet per turrem hanc gregis, de qua loquitur Micheas, intelligendam Sion & Hierusalem. Ipsa enim turris gregis vna ex turrib. ciuitatis Hierusalem, videtur fuisse constituta in aquilonari ciuitatis muro, ac dicta alio nomine Ophel, pro quo vertit Hieronymus in Michea, nebulosa. In commentārijs enim super Isaiæ cap. 32. Hebræi (inquit) duas turres in Hierusalem fuisse arbitrantur, quæ his appellantur nominibus, Ophel & Bachan. Quarum prior interpretatur tenebræ siue nubilū, quod vsq; ad nubes erigeret caput: altera probamētum & firmitas, siue, vt Symmachus vertit, inquisitio, eò quòd in contemplando culmine eius oculi fallerētur. Hactenus ille. Proinde 2. Paral. 27. Hieronymus nomen dimisit Hebraicum, turrim quandam ciuitatis Ierusalem vocans Ophel. Et in muro (inquit) Ophel multa construxit. Similiter 2. Paral. 33. & Nehemiæ 3. Et Brocardus monachus in descriptione terrę sanctæ dicit vbi occidētalis muri pars conectebatur aquilonari, fuisse turrim, dictam Nebulosam, (quod secundum Hieronymum Hebraicè diceretur Ophel) quemadmodū alta fuit, in alta rupe constructa, & propugnaculum valde firmum, cuius ruinæ adhuc visuntur, vnde tota Arabia, Iordanis, mare mortuum, & alia plurima loca sereno cœlo videri possunt.

Michea 4. *Isaiæ 32.* *2. Par. 27.* *2. Par. 33.* *Nehem. 3.*

Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit. Quod nos habemus: stetit iuxta illos, Græcè est ἐπέστη αὐτοῖς, quod propter ambiguitatem præpositionis ἐπί, potest etiam verti: supereminebat illis: vt intelligatur angelus non astitisse illis in terra, sed inhæsisse ex alto capitibus eorum. qui sensus videri potest magis cōuenire ex eo quod sequitur: Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis. Hæc enim multitudo videtur potius in aëre substitisse. Quod autem habemus

claritas

claritas Dei, Græcè eſt δόξα κυρίου, hoc eſt, gloria Domini. Non enim δόξα ſignificat ſplendorem & claritatẽ, quomodo dicimus ſplendorem ſolis, lunæ & ignis, ſed maieſtatem & gloriam, quæ & ipſa nobis dicitur claritas. Proinde non poteſt claritas Dei hic exponi vt ſit lumen diuinum: & tamen in lumine & ſplẽdore angelum apparuiſſe patet ex verbo, circumfulſit. verùm maieſtas quædam diuina præferebatur per lumen illud in quo apparuit angelus, atque ob id dicitur maieſtas & gloria Dei circumfulſiſſe eis: per quod ſignificat non circumfulſiſſe eis lumen ſydereum aut igneum, ſed lumẽ à ſpecie quadam gloriæ Dei profectum. Porrò, vt & annotauit Beda, nuſquam in tota veteris teſtamenti ſerie reperimus angelos qui tam ſedulò apparuêre paſtoribus, cũ luce apparuiſſe. Sed hoc priuilegium rectè huic tempori eſt ſeruatum, quando exortum eſt in tenebris lumen rectis corde. Cùm autem Græca habeant, Domini, nõ Dei, δόξα κυρίου, & angelus Chriſtum natum dicat Dominum, videri poteſt Euangeliſtam ſignificare voluiſſe, Dominum Chriſtum qui obſcurus iacebat in præſepio obſcuro, iam tũ paſtoribus ſua claritate & maieſtate circumfulſiſſe. Non enim dixit, claritas angelica, ſed claritas & gloria Domini. Dominum autem vocat angelus Chriſtum. Iam hic conſiderare conuenit quàm tota natiuitatis Chriſti humilitas plena ſit magnificentiæ. Naſcitur enim ex paupere matre, ſed tamen ex virgine. Putatitium habet patrem fabrum, Ioſeph ſcilicet, ſed idem patrem naturalem habet Deum fabricatorẽ cæli & terræ. Naſcitur in obſcuro ſtabuli loco, ſed idem cœleſti lumine fulget, & ab angelis palam prædicatur paſtoribus, atque à ſtella Magis in oriente denunciatur. In præſepi collocatur, non inueniens locum in diuerſorio, ſed eidem angelici famulantur exercitus, atque ab eis dominus omnium prædicatur. Humilibus paſtoribus primùm manifeſtatur, ſed ab angelo. Et omnino ita ſemper permixta ſunt admiranda humilibus, vt ſimul & illius pro nobis ſuſcepta humilitas, & eiuſdem diuinitas commonſtretur. Quamuis autem claritas hæc in qua

Pſal. 3.

apparuit angelus, læti esset ominis, tamen ob insolitum ac subitum prodigium magno timore correpti sunt pastores. Verùm angelus solito suo more mox illum timorem excutit, iubetq; potius gaudere, dicens: *Nolite timere ecce enim euangelizo*] Hoc est, annuncio vobis gaudiũ, non qualecunque, sed magnum, hoc est, gaudij magni materiam. Dicit autem, vobis, cum emphasi significans illos præ Pharisæis, Scribisq;, & alijs ad hoc nouũ nuncium audiendum esse singulariter delectos. Sed addit: quod erit omni populo: quasi dicat: Vobis quidem annuncio, sed tamen nõ erit vobis proprium, verùm commune omni populo. Quod intelligi potest vel de omni populo Israëlitico, vel potius de omni populo mundi. Multi enim sunt ex vniuerso populo mundi, qui de natiuitate Messiæ gaudent. Explicat autem deinceps quæ sit gaudij istius magni materia: Quia, inquit, natus est vobis hodie Saluator. Bene quidem dicit: natus est vobis, hoc est, humano generi, ad insinuandum quod non angelis, sed nobis iã natus erat, cùm illi Saluatore opus non haberent. Potest & hoc quod dicitur: natus est vobis: intelligi significare natiuitatem Christi secundum carnem cum distinctione natiuitatis eius diuinæ, vt sit sensus: Etsi prius quidem natus sit in diuinitate, tamen vobis hodie natus est, quando humanam ex vobis pro vestra salute naturam assumpsit. Et prius quidem natus erat omnibus creator Deus, nunc verò natus est hominibus Saluator homo. Absolutè autem vocat eum Saluatorem, quod non ab hoc vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo, vt patebit in resurrectione iustorum. Iam sicut saluatoris huius humanitatem angelus apertè significat, dum dicit: natus est vobis: ita eiusdem diuinitatem, dum dominum eum vocat, dicens: qui est Christus Dominus. Adiecit autem: in ciuitate Dauid: tum vt certo loco demõstrato occasio daretur quærendi puerum, tum quia omnes expectabant Messiam ex ciuitate Dauid, vt sic ad credendum quod annunciabatur faciliores redderentur. Adiecit autem & signum, dicẽs: Et hoc vobis signum, &c. Circa quod tamen signum dubitari

bitari poteſt quomodo conueniat ad confirmandum id quod dixit. Nam per hoc quod inueniretur infans pannis inuolutus, & poſitus in præſepio, non potuit comprobari natum eſſe ſaluatorẽ qui eſſet Meſſias & Deus: ſed ex illo potius videri potuiſſet contrarium, cum panni illi & præſepe non potentiam Chriſti & diuinitatem, ſed tantùm infirmitatem humanæ naturæ declararent. Sed dicendum, ſignum hic non accipi pro miraculo aliquo, & re ſupra naturam adhibita ad confirmationem alicuius dicti, neq; ſenſus eſt: Et hoc eſt vobis ſignum quo cognoſcere poteſtis verũ eſſe quod dico, natum eſſe ſaluatorem veſtrum. Nam pro ſigno huius dicti confirmatiuo poſtea acceſſit multitudo militiæ cœleſtis laudantium Deum. Sed ſignum hic accipitur pro diſtinctiuo ſigno, quod ſcilicet natus iam infans internoſci poſſet ab alijs. eſtq; ſenſus: Hoc ſit vobis ſignum, quo adeũtes ciuitatem Bethleem dinoſci poſſit à vobis infans, quem natum vobis hodie annuncio. Sunt tamen qui pio magis quàm vero intellectu intelligunt hic ab angelo ſignũ dari, quo comprobetur quod aſſeruit, natum ſcilicet ſaluatorem mundi Meſſiam, nimirum quia infirmitas à Ieſu ſuſcepta, euidens fuit ſignũ quod ipſe eſſet ſaluator mundi futurus, vt qui per infirmitatem hanc nos erat ſaluaturus. Vnde Bernardus: Panni tui, ô Chriſte, poſiti ſunt in ſignum, ſed in ſignum cui quotidie à multis contradicitur. Verùm prior intelligentia ſimplicior eſt & verior. Iuxta quã tamen conſiderandũ eſt, quod quemadmodum non puduit filium Dei infirmitatem noſtram ſuſcipere, et in ea apparere, imò per eã & in ea agnoſci voluit: ita nec angelum puduit hoc humilitatis & paupertatis ſigno infantem tantum, quem Saluatorem & Dominum appellauit, demonſtrare, per quod inſinuatum eſt ab angelo humilitatẽ hanc infanti nato nõ ad ignominiam, ſed ad gloriam ceſſurã, & Meſſiæ huius regnum non in opulentia & faſtu conſiſtere, ſed in infirmitate & humilitate, per quę triumphaturus eſſet de hoſtibus noſtris, & redempturus nos. Proinde & nos conuenit ſignũ iſtud ab angelo datum, quo natus Salua-

Saluator internoſceretur, memori ſemper mente retinere, vt hoc ſigno ſemper dinoſcamus quæ Chriſto gratiora ſint, & in quibus Chriſtus inueniatur, quæq; illi nos magis commendent. Porrò ex eo quod abſolutè hic dicitur: Inuenietis poſitum in præſepio: apparet præſepiũ iſtud fuiſſe aliquod præſepe notorium & cõmune omnibus, quodq; communiter ſic diceretur, alioquin enim particularem aliquam conditionem angelus addidiſſet, dicens: in præſepio huius vel illius diuerſorij. Quibus adſtipulãtur quæ ſcribit Brocardus terræ ſanctæ diligens inſpector & deſcriptor. Hic enim tradit in extremitate orientali ciuitatis Bethleem, ſub rupe quadam quæ erat iuxta murum ciuitatis, fuiſſe ſecundum morem illius terræ locum pro ſtabulo, habentem præſepe in rupe exciſum, vbi mundi ſaluator de virgine natus fuit reclinatus, vbi & hodie dicit extructum ſacellum nobiliſſimum, ſtratũ marmore, & marmoreis erectum columnis, vt vix inueniri poſſit locus ſacer illo pulchrior.

Quod fuerit ubi præſepe Domini.

Et ſubitò facta eſt cũ angelo multitudo militiæ cœleſtis, &c] Ne parua videretur vnius angeli autoritas, & ne in paupertate nati pueri offenderentur paſtores, poſtquã vnus ſacramentum nouæ natiuitatis edocuit, ſtatim multitudo cœleſtium agminũ affuit. Intelligit enim per militiam cœleſtem, exercitum angelorum, qui frequenter in ſcripturis dicitur apud Hebræos tſaba (vnde eſt Dominus tſabaoth) hoc eſt, exercitus & militia, ad ſignificandum angelorum multitudinem, eoſque omnes certo quodam inter ſe ordine vni Deo ſubeſſe, & paratos eſſe ac fortes ad exequendum ipſius in omnibus voluntatẽ, atque ad debellandum aëreas poteſtates humano generi & diuinæ voluntati aduerſas. Bene itaque hic dicit angelo coniunctam eſſe multitudinem cœleſtis militię, nimirum vt ſignificaretur natum illum puerum quem angelus dixit Dominum, eſſe Dominũ illum tſabaoth vel virtutum, fortem in prælio, cui aduerſus principes huius mundi quos expugnare venerat, ſeruiturus eſſet & militaturus exercitus angelorum. Hi itaque angeli

annunciationem non solùm approbantes, sed etiam ob rem hanc nouam & Deum laudantes, & nobis congratulantes dixerunt: *Gloria in altissimis Deo, &c.*] In quo angelorum hymno primum annotandum, Græca non habere, hominibus bonæ voluntatis, quomodo tamen constanter omnes Latini legunt & interpretantur, sed, in hominibus bona voluntas. Et pro bona voluntate nō est ἀγαθὸν θέλημα, sed vna dictio εὐδοκία, quæ propriè idē est quod beneplacitum: & nō tribuitur vnquam hominibus respectu Dei, sed frequenter Deo respectu hominum, cùm scriptura gratuitam Dei erga homines beneuolentiam vult designare. Cùm autem apud Græcos nō intercedat coniunctio, &, inter duas has partes: in terra pax, in hominibus bona voluntas vel beneplacitum, sicut intercedit inter illas: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax: apparet conuenientissimè duos illos nominatiuos, pax & bona voluntas, coniungi per appositionem, vt sit iste sensus: & in terra pax, hoc est, bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud est pax Dei cum hominibus, quàm beneplacitū illius erga eos quibus prius offensus erat. Itaque nostra litera non potest intelligi vt significetur pax promitti hominibus habentibus bonam voluntatem, hoc est, bene viuendi propositum bonum, sed vt habeat nostra litera sensum Græcæ lectionis, genitiuus, bonæ voluntatis, cōstrui debet cum nominatiuo, pax, & accipi pro bona Dei erga nos voluntate. vt sit sensus: Et in terra sit hominibus pax bonę voluntatis Dei, hoc est, pax & reconciliatio proueniens non ex hominum meritis, sed ex gratuita & propensa Dei erga eos benignitate: aut intransitiuè pax, quæ ęst bona voluntas Dei erga eos, quemadmodum Psalm 5. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos: scutum bonæ voluntatis exponi debet pro scuto, quod est bona Dei voluntas. Potest tamen textus Græcus etiam sic accipi, vt hymnus angelicus tres distinctas contineat partes: vt prima parte gloria Deo tribuatur in cœlis, secunda significetur pax hominum inter sese in terra, religionum diuersitate per quam dissidebāt sublata: Psal. 5.

tertia

tertia verò Dei erga homines beneplacitum. Sed prior sensus videtur conuenientior, secundum quem intelligendum est angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen sequitur & alia duplex pax, pax scilicet mentis, & cōcordia dissidentium inter sese populorum. Videndum autem quod verbum subintelligi debeat in his nominatiuis, gloria & pax, indicatiui scilicet modi verbum an optatiui. Hoc est, an sit sensus: Gloria sit Deo, & in terra sit pax, an gloria est Deo & in terra facta est pax. Caietanus quidem intelligens in hoc hymno tres distinctas contineri partes, intelligit hic tres effectus incarnationis Domini designari, vt sit sensus: Per nouam hanc natiuitatem vobis annūciata erit gloria Deo in cœlis, & pax erit in terra, & in hominibus erit bona Dei voluntas. Verùm cùm his verbis dicat Euangelista angelos Deum laudare (Laudantium enim, inquit, Deum & dicentium) manifestum satis primæ partis hunc debere esse sensum: Gloria sit Deo in excelsis, aut, gloria debetur Deo in cœlis. An autem & sequens pars similiter intelligenda sit optatiuè: Et in terra sit pax hominibus: non satis constat. Beda enim precatiuè accipit. Dicit enim: optant etiam pacem hominibus, cùm subdunt: Et in terra pax hominibus. Verùm si consideretur pacem hanc iam per Christi natiuitatem præstitam, aut saltem inceptam, vt potius pax hæc prædicanda fuerit quàm optanda: ac deinde consideretur & illud quod his verbis Euangelista angelos laudare Deum insinuat, non precari, videbitur secunda pars potius sic accipiēda: & in terra pax iam facta est: vt hac parte iam causa reddatur quare gloriam Deo optent, illique deberi prædicent, ac coniunctio, &, pro quia accipiatur. In quem sensum exponit Theophyl. sic enarrās: Quid autem hymnus angelorum declarat? Vel omnino gratiarum actionem supernorum exercituum & gaudium, eò quòd terreni beneficia tanta consequamur, gloriam enim Deo dicunt. Super terram autem pax nunc facta est, & cùm prius humana natura inimica fuerit Deo, nunc adeo conciliata est, vt & Deo adiuncta sit,

sit, & incarnato vnita. Hactenus ille, è quibus non obscurum est quid senserit. Simplicius tamen videtur vtramque partem hymni similiter accipere optatiuè per subintellectionem verbi, sit, non purè tamen optatiuè accepti (non enim purè optasse hæc intelligi possunt, quæ iam saltem ex parte adimpleta erant & præstita) sed intelligendo angelos quæ iam fieri videbant optasse vt amplius fierent in signum lætitiæ eorum & congratulationis ob beneficia humano generi impensa. Ita enim etiam in Apocalypsi sancti dicuntur dicere: Sedenti in throno, & agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum, scilicet sit. Quo hymno, ita optat perpetuam Dei laudem, vt potius significent se gaudere in gloria & laude Dei, quam perpetuam esse sciunt. Itaque gloriam angeli prius Deo dicunt, deinde pacem terræ & hominibus, vt significarent nihil ex hoc negotio gloriæ deberi vel angelis, vel hominibus, sed vniuersam gloriam deberi bonitati diuinæ, cui soli tribuenda est pax quæ in terris iam fieri cœpit. Et notandum quàm rectè Deo in cœlis gloriam canant, hominibus autem in terris pacem. Duo enim hæc vtrobique deerant. Nam nec Deo dabatur quæ ei debebatur gloria, cum apud gentes Dei gloria translata esset ad idola, & Iudæi in suis magis gloriarentur meritis, quàm in Dei gratia: & terris deerat pax cum Deo. Christus verò sua incarnatione & doctrina Deo reddidit suã gloriam, hominibus pacẽ, vt verè dixerit Paulus ipsum restaurasse omnia quæ in cœlis, & quæ in terris sunt.

DOMINICA INFRA OCTAVAM NATIVITATIS.

EVANGELIVM.

IN illo tempore: Erant Ioseph & Maria mater Iesu, mirantes super his, quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce, positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum, cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut reuelẽtur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna Lucæ 2.

prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser. Hæc processerat in diebus multis, & uixerat cum uiro suo annos septem à uirginitate sua. Et hæc uidua erat usque ad annos octoginta quatuor, quæ non descendebat de templo, ieiunijs & obsecrationibus seruiens nocte & die. Et hæc ipsa hora superueniens confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reuersi sunt in Galilæam in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat, & confortabatur, plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo.

DOcemur isto Euangelio dilectissimi, Christum & verè aduenisse, & tamen non omnibus æqualiter prodesse. Qui enim ipsum in fide, & charitate recipiunt, ijs petra est firmissima, cui niti, & in quē gradum figere debeant aduersus mortis, baratri, & aduersitatum omnium insultus constantissima securitate. Qui oblatam verò gratiam aspernantur, & tempus visitationis agnoscere contemnunt, ijs est petra scandali, & lapis offensionis. Ita tamē proderit pijs, si meminerint, non tam corporum, quàm animarum redemptorem ipsum aduenisse, potior siquidē hominis pars prior restituenda venerat, tandemq; in fine seculi subsequetur & alterius partis restitutio, si tamen probè fuerit in hac vita æstibus calamitatum excocta, repurgataque. Et generatim, si quis obseruet, nō duo, aut tria duntaxat in hoc Euangelio occurrunt homini Christiano consideranda, perfecundum namque est paræneseum, & monendorum adfectuum aptissimum. Alius siquidem locus gaudiū, alius tristitiā, alius verò admirationem adfert, nec desunt, qui doctrinam, admonitionemq; suppeditent. An non mirificam conscientiæ nostræ consolationem & gaudiū ingerere debet, quod Simeon dicit, Christum in hoc positum, id est, à patre mundo donatum, vt esset hominum resurrectio? Atqui quod addit, seu potius præmittit, de ruina multorum, præsertim in Israel, iure optimo mœrorem atque terrorem nobis incutiet. Iam, quod venerabilis senex nō locupletibus, aut iuxta mundi æstimationem præstantibus, sed pauperculis, quales erant

erant Maria & Ioseph, benedicit, & læta precatur, quibus tamen non nisi externas cruces, clades, atque dolores denunciat, merito admirandum venit. Reliqua verò, quæ de quinque personis, Maria & Ioseph, Simeone & Anna, & pueri Iesu profectu, commemorantur, plurimas in se doctrinas, & admonitiones continent. Si quis igitur in conscientiæ pauoribus, aut afflictionibus quibuslibet tam corporis, quàm animæ, opus habet consolatione, huc accedat, Nemo tam tristis, animique consternati esse potest, quin gaudio afficiatur, cum audit, Christum nobis in salutem, vitam & resurrectionem esse constitutum, ac proinde pusillanimitati ac desperationi suæ resurrectionem in Christo opponat. Quis autem tam securus, animosus, & in se confidens esse possit, qui pauore, metuque non corripiatur, audiens, siue cogitans, Christum in ruinam quoque plurimorum ex Israël, hoc est, ex ijs, qui credunt, positum fore? Philautiæ igitur, præsumptioni, & arrogantiæ, quibus ad securitatem sollicitamur, ne altum sapiamus, hanc ruinam, qua multi exciderunt à Christo, hodierno Euangelio discemus opponere. Quod si quis sub cruce, & afflictione laborat, si mundi iniurijs, satana procurante, ad impatientiam sollicitatur: videbit virginem Mariam, matrem Domini nostri Iesu Christi, quæ omnibus dotibus animi cumulatissimè ornata fuerat, dolores & cruciatus non effugisse, & æquo animo tolerabit aduersa. Quod si denique, aliquis inertia, & desidia à bono torpet, proponat sibi quinque has in Euangelio commemoratas personas, earumque erga bona opera studium atque feruorem imitetur. Quid nobis beatius, si hoc modo istud Euangelium expenderemus, quam eximium fructum reportaremus domum, si gaudium pariter & metum, admirationem simul & consolationem, doctrinam, & vitæ exempla inde hauriremus, quod vt fiat, ad salutem animarum nostrarum, propitius, idemque benignus Deus, clementer concedat.

Rom. 11.

ERant Ioseph, & Maria mater Iesu mirantes, &c.] Iosephum, patrem Christi vocat, non solùm quoniam ad famam virginis conseruandam pater eius sit ab omnibus æstimatus, sed etiam quia ratione coniugij legitimus eius pater esset magis quàm si ipsum aliunde genitum adoptasset. Mirabantur autem parentes in ijs quæ dicebantur, nõ quod hæc omnino eis noua essent, cũ & ab angelis & pastoribus similia audiuissent, aut etiã maiora, sed quòd etiam alia quædã non minus mirãda, & superioribus conformia, audirent per afflatũ spiritus dici de eo. Neq; enim iam primũ mirari cœperunt, sed iamdudũ cœpta admiratio magis iam etiã aucta est. Admirationis verò parentũ meminit Lucas, siue quòd illi magis aduerterẽt ad dicta Simeonis & Annæ, siue vt insinuaret quanta de puero dicerẽtur, quando ob ea etiam parentes eius, qui iam de eo ab angelis multa audierãt, sunt admirati. Ex eo autẽ quod sequitur: *Et benedixit illis Simeon:*] intelligunt quidam hunc virum fuisse sacerdotem, & Euãgelistam hic loqui de ea benedictione sacerdotali, de qua Nume. 6. Verùm inefficax planè est argumentum, cùm simpliciter accipi possit, senem illis benedixisse, siue quia fœlicia illis precatus sit, siue quia fœlices eos prædicauerit qui tanti pueri parentes esse meruerint. Videtur enim, illis, tantùm referri ad parentes pueri, quanquam nullum sit inconueniens dicere, Simeonem etiam benedixisse Christo, hoc est, optasse ei fœlicẽ successum negotij eius ad quod missus fuit. Huiusmodi enim benedictio non arguit excellentiam maiorem benedicentis, sed tantùm votum animi eius. Iam quod dicit Paulus ad Hebræos: Sine vlla contradictione minus à maiore benedici: intelligitur non de simplici benedictione, sed ea quæ fit ex authoritate diuina. Cùm autem Simeon & patri & matri benedixerit, tamẽ prædicturus quæ circa puerum euentura erant, sermonem suum tantum conuertit ad matrem eius, vt ad quam nõ dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniam dixerat eum saluatorem paratum coram omnibus populis, ostendit per cũ tamen non omnes saluãdos, sed quosdã

Num. 6.

Heb. 7.

eius

eius occasione proprio vitio magis perdendos. *Ecce, inquit, positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel*] Quibus verbis de Iesu cõtrarios effectus prophetat respectu populi Israelitici. Et quoniam resurrectio proculdubiò hic accipi debet resurrectio spiritualis, qua scilicet à peccatis per Christum quidã resurrecturi erãt, consequens est quod de ruina dicitur, nõ debere principaliter intelligi de ruina tẽporali, qua per Romanos perierunt occasione Christi multi Iudæorum, sed de ruina spirituali, in cæcitatem scilicet & interitum æternum. Verùm cùm Deus nolit interitum hominum, & prius dixerit Simeon hunc in saluatorem & lumen omnium esse paratum à Deo, quomodo hic dicit positum ipsum in ruinã multorũ? Huius difficultatis occasione Origenes ad mysticũ conuersus sensum intelligit de salutari ruina peccatorũ, qua scilicet peccatores cadũt à peccatis suis moriẽtes peccato, & deinde resurgũt ad iustitię opera. Quã interpretationẽ & Theophyl. ponit, adiungens & alterã, secundum quã genitiuus, multorũ, non referatur nisi ad resurrectionẽ, & non ad ruinã, vt sit sensus: Positus est Dominus in ruinã suijpsius, hoc est, vt cadat in mortem, & deinde per eum resurgãt multi in Israel. Verùm cùm hæ interpretationes coactiores sint, dicendum Christum positum fuisse à Deo & in multorum ruinam, & in multorum resurrectionem, quamuis non omnino similiter. Nam in resurrectionem positus est à Deo, quia voluit Deus per ipsum quorundam efficere resurrectionẽ. In ruinam verò positus erat, quia voluit Deus occasione eius quosdam sinere labi, tum quod ita quidam mererentur, tum quod ita videbatur gloriæ suę illustrandæ conducere. Porrò cùm ruina non sit nisi stantium, aut eorum qui profundius labuntur, & resurrectio iacentium atque lapsorum, intelligendum quod hic dicitur de ruina multorum, quosdã occasione Christi grauius casuros quàm iam ceciderãt: aut potius quosdam qui stare videbantur, & arcem iustitiæ obtinere in populo Israelitico, prolapsuros iam in maximã cæcitatem, & exitium æternum: resurrecturos autem, qui

per aperta crimina in quibus viuebant, omnibus iacere videbantur, sed credendo in Christum reuocandi erant ad frugem meliorem, & spem salutis æternæ. Itaque in ruinam fuit infidelibus Scribis & Pharisæis, in resurrectionem verò publicanis & meretricibus. Idem ergo his verbis significat Simeō quod postea Christus ipse Ioan. 9. alijs verbis dicens: In iudicium ergo in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Videtur autem Simeō his verbis alludere voluisse ad illud Isaiæ 8. Erit vobis Dominus in sanctificationem. In lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum & in ruinam habitantibus Ierusalem. Et offendet ex eis plurimi, & cadet, & conterentur, & irretientur, & capientur. Quod de Christo etiam Petrus & Paulus interpretantur dictum. Nam & ideo videtur dixisse Simeō: ecce positus est hic: vt significaret eum esse petram illā & lapidem, de quo Isaias illo loco, de quo etiam alibi: Ecce pono in Sion lapidem probatū angularem, &c. Iam quod sequitur: *Et in signum cui contradicetur:*] ex eodem Isaiæ loco desumptum videtur. Nam mox post superiora verba in Isaia sequitur: Ecce ego & & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & in portentum Israel: quem locum etiam de Christo citat Paulus ad Hebræos 2. Est autem signum, generaliter quidem quicquid alicuius rei est significatiuum: sed speciatim signum frequenter dicitur, quod rei alicuius mirabilis & occultæ est indicatiuum, ita vt non ab omnibus à quibus videtur intelligatur, sed tantum ab intellectu & sapiētia præditis. Secundū hanc ergo significationem quidam hic per signum intelligūt ipsam Christi crucem aut crucifixionem, quæ signum quidem est diuinæ reconciliationis cum hominibus, sed tale signum, cui & olim à Iudæis, & nunc ab infidelibus contradicitur, tanquam rei probrosæ & infirmæ. Itaque sensus erit: Christum positum esse in signum, hoc est, positū esse vt crucis signum subeat, & mundo exhibeat. Verum quoniā videtur esse, vt dictū est, allusio ad locū Isaiæ, rectius per signum intelligitur ipsemet Christus, secun-

Ioan. 9. Isaiæ 8. Lucæ 2. Rom. 9. 1. Pet. 2. Heb. 2.

secundum eam significationem, qua res nouas & insolitas, & miracula, signa dicimus, prodigia & portenta, quod ferè semper nouum aliquod portendant & significent. Sicque sensus erit: Puer hic positus est in signum, hoc est, vt sit signum, quomodo Psalmista dicit: Esto mihi in Deum protectorem: pro eo quod est: Sis mihi protector: Sic & de Ezechiele, qui nouis quibusdam rebus portendebat quid euenturum esset Israelitis, dicit Dominus Ezech. 24. Erit vobis Ezechiel in portentum. *Ezech. 24*
Zachariæ quoque 3. capite, amici Iesu sacerdotis magni *Zach 3.*
dicuntur viri portendentes, vel, vt habent Hebræa, viri portenti, hoc est, viri portentosi. Signum itaque dicitur Christus, quòd res esset noua & insolita, qualis non fuerat ab initio mundi, vtpote Deus simul & homo, qui per nouam suam ex virgine natiuitatem, mirabiliũ patrationem, crucis ignominiam, ac deinde gloriosam resurrectionem, & ascensionem in magnum stuporem & admirationem homines erat adducturus, & noua quædam orbi iam esse præstita significaturus, vtpote promissam per Prophetas salutem. Dicitur quidẽ Christus apud Isaiam cap. 11. etiam signum his verbis. In die *Isaiæ 11.*
illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum *Rom. 15.*
gentes deprecabuntur. Et post pauca: Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor ventis. Verùm hic paulò diuersa ratione signum dicitur Christus. In Hebręis enim hic iam est alia dictio quàm cap. 8. nempe dictio Nes, quæ illis vexillum significat, quod etiam Latinis signũ dicitur. Itaque hoc loco signum Christus dicitur, quod in ligno crucis tanquam in vexillo subleuatus sit, vt ad eum confluant omnes filij Dei per vniuersum orbẽ dispersi, militaturi deinceps sub eo, & illo duce superaturi. Sicut ipse de se dixit in Euangelio: Ego cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Vnde pro eo quod nos illo loco habemus: ipsum gentes deprecabuntur: Hebraica habent, ipsum gentes quærent. Pro eo autem quod nos habemus hoc loco: cui contradicetur: Græcè est præsens tempus, ἀντιλεγόμενον, hoc est, cui contradi-

tradicitur: verùm quoniam præsens tempus hic videbatur accipi pro futuro, ficut suprà, ideo, quod nascetur ex te sanctum, vbi Græcè est γεννώμενον, interpres siue scriptor scripsit, contradicetur. At contradicitur, legit etiam Augustinus & Origenes. Putat autem Caietanus dictũ per præsens tempus, contradicitur, eò quòd iam ab Herode contradictio inchoata esset. Verùm cùm Herodis contradictionẽ Lucas non scripserit, nõ videtur ad eam respexisse, sed vel præsens pro futuro posuisse, aut potius præsens tempus posuisse, vt absolutè acciperemus, & ἀντιλεγόμενον σημεῖον sit signum contradictioni obnoxium. Vnde Tertullianus libro de carne Christi legit semel, signũ contradicibile. Agnoscimus, inquit, ergo signum contradicibile, conceptũ & partum virginis. Videtur enim adiecisse Simeon ἀντιλεγόμενον, ad distinctionem huius signi ab alijs signis. Nam cùm Iudæi semper signa quærant, soleantq; Dei signa lubenter amplecti, nec illis cõtradicere, istud signum tale fuit, vt ob suam admirandam nouitatẽ apud eos esset cõtradictioni obnoxium. Itaque per hanc partem insinuat non obscurè quomodo Christus esset futurus in ruinam multorum. Rectè autem intelligimus eum loqui non solùm de contradictione quæ fit lingua, sed etiam ea quæ fit facto, per persecutionem scilicet, quomodo ad Hebræos Paulus cap. 12. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersum se contradictionem. Quamuis autem Simeon loquatur potissimùm de contradictione qua huic signo contradiceretur apud Iudæos, vt satis patet ex ijs quæ præcedunt & sequuntur in ipsius verbis: tamen vsque hodie huic signo contradicitur, non solùm ab infidelibus Iudæis, paganis & hæreticis, sed etiam à Christianis plerisque saltem facto, qui scilicet aliam viuendi normam amplectũtur quam ipse Christus suo nobis exemplo præmõstrauit, propositus nobis in signum aliquod, in quod semper respiciamus, & ad quod omnia nostra instituamus.

Heb. 12.

Et tuam ipsius animã pertransibit gladius, ut reuelentur, &c.] Nihil dubium est quin hæc verba ad virginem pertineant,

neant, non ad puerum Iesum, tum quòd prius dixerit Lucas: & dixit ad Mariam matrem eius: tum quòd pronomen, ipsius, sit Græcis generis fœminini. Proinde locum etiam non habet illa quorundam interpretatio: tuam ipsius animam, hoc est, animam filij tui, quam vt propriam animam diligis, sed tuã ipsius, idem est quod quis diceret, tuammet animam. Nec otiosè additur, ipsius, sed auxesin notat, significatq; præter alios etiam Mariç animam gladio feriẽdam. Ad quod magis significandũ multum valet coniunctio, δὲ, quæ est apud Grçcos καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς, & tuam autem ipsius: Vel, sed aut quin & tuam ipsius. Itaque non conuenit huic loco Ambrosij interpretatio, qua per gladium intelligit prudentiam Mariæ non ignaram cœlestis mysterij, secundum illud Pauli: Viuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Cùm enim ante hæc verba præcedat, puerum positum in signum contradictioni obnoxium, non iam secundum illum sensum aptè subiungeretur: sed & tuam ipsius animam gladius pertransibit. Neq; tamen rursum hoc loco conuenit accipere gladium pro scandalo, & dubitatione quam cum Apostolis & alijs tempore passionis Christi passa fuisset, quemadmodum exponit Origenes hoc loco, & Augustinus libro de quæst. noui & veteris testamenti. Nam præterquam quod gladius in scripturis sic nusquam accipiatur, nec sit illa sententia satis pia, etiam verbum, pertransibit, huic intelligentiæ satis repugnat. Non enim potest hic, pertransire, accipi pro præterire, quemadmodũ accipit Augustinus, intelligens dubitationem non sedisse in animo Mariç, nec animam eius vulnerasse, sed sicut gladius pertransiens iuxta hominem timorem facit, non percutit: ita dubitationem in anima virginis fecisse quidẽ mœstitiam, non tamen occidisse, sed quasi per vmbram pertrãsijsse. Non, inquam, sic verbum accipi potest, cùm Grçcè nõ sit παρελεύσεται, sed διελεύσεται, hoc est penetrabit, & per mediũ ibit. Iam certè falsum videtur & impium, si quis dicat gladium scandali & ambiguitatis non contigisse solũ, percussisse & vulnerasse animã virginis, sed

Hebr. 4.

etiam omnino penetrasse, & per medium eius pertransijsse. Id enim fuerit gladium hunc animam eius occidisse. Proinde rectius per gladium intelligimus dolorem quem in passione filij pertulit mater acerbissimũ, intima animæ eius penetrantem & possidentem, eritque sensus iste: Adeo contradicetur ab impijs huic signo, vt gladius doloris non solum sit penetraturus animam filij tui aut eorum qui credent in eum, illiusque nomen prædicabunt, sed & tuam quoque animam. Similis est locutio in Psal. 56. cùm de Ioseph dicitur: Ferrum pertransijt animam eius: vbi item per ferrum tribulatio intelligitur, vt annotat D. Augustinus Epist. 59. Cùm autem eam partem: in signum cui contradicetur: vnde hæc verba pendent, diligenter attẽdimus, fortasse conueniet magis per gladium hic intelligere gladium contradictionis linguarum, de quo gladio in scripturis sæpe. quale est illud: Et gladius in labijs eorum. Et rursum: Et lingua eorum gladius acutus. Et alibi frequẽter. Itaque sensus esset: Adeo contradicetur filio tuo, vt contradictionis gladius non illius tantùm animam & corpus sit percussurus, sed & tuam quoque animam, etsi nõ corpus. Hæc autem prædici virgini debuerunt, quo animus eius ad futuros casus magis roboraretur. Iam quod sequitur: vt reuelentur vel retegantur ex multis cordibus cogitationes: quod plerique ad mox præcedentia referunt, & varijs modis à diuersis exponitur, rectissimè videtur referri ad illud: & in signum cui contradicetur: vt mox præcedentia quasi per parenthesin legantur interposita, & intelligatur sensus ille quem in Paraphras. indicat Erasmus, videlicet puerum hunc positum in signum cui à multis contradiceretur, vt multorum cogitationes quæ prius occultæ latebant in corde, retegerentur: & declararentur esse impij & Christo contrarij, qui prius arcem iustitiæ obtinere videbantur, & pietatis doctrinam sibi vindicabant, Messiam & legem semper in ore habentes. Eo enim quod signo huic contradixerunt Scribæ & Pharisæi cum alijs, declaratum est qualia illi de Christo quem expectauerunt, cogitauerunt, quamq; impiæ,

Psal. 56.

Psal. 58. & 56.

impiæ, & ab omni vera iustitia quã prius simulauerant, alienæ essent eorum cogitationes. Neq; necesse est secũdum hunc sensum coniunctionem, vt, accipere hoc loco non causaliter, sed tantùm consecutiuè. Posuit enim Deus hunc puerum in signum contradicibile, quia sinere voluit vt ei contradiceretur, idque ob id vt hypocritarũ cogitationes hac ratione detegerentur. Quidam autem cùm immediatè præcedentibus hanc partem coniungentes, & coniunctionem, vt, consecutiuè accipientes, hunc intelligunt sensum: Adeo contradicetur huic signo, vt & tu non sis à gladio passionis eius futura immunis, vnde fiet vt multorum cogitationes detegantur, dum apparebit qui Christum verè sint amplexi, qui verò non. In passione enim Christi multis a Christo deficientibus declaratum est quales erga Christum fuerunt Ioseph, & Nicodémus, & mulieres quæ permanserunt apud Christum.

Et erat Anna Prophetissa filia Phanuel de tribu Aser hæc, &c] Adiecit testimonio Simeonis, & alterius personæ eisdem titulis commendatæ testimonium, vt in ore duorum testimonium de Domino Iesu firmius cõsisteret. Adiungitur autem Simeoni mulier in testem, quia vtrumque sexum Christus reparaturus venerat. Quod autem dicit Lucas: Et erat Anna prophetissa: non sic est ordinandum: Et Anna erat prophetissa, sed sensus est: Et in illis diebus erat mulier quædam quæ dicebatur Anna, propheticum habens spiritum, filia Phanuel de tribu Aser. Nam vt testimonio huius mulieris plus addat autoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter historiæ certitudinem, cum illo tempore multi adhuc testes huius narrationis esse possent qui anum hanc nouerant, & vt hanc distingueret ab alijs eodem nomine illo tempore vocatis. Deinde & multis eam commendat nominibus, non parum facientibus ad comprobandum eius testimonium: primùm quia prophetissa, deinde quia processerat in diebus multis, hoc est, prouectæ admodũ erat ætatis, præterea quód summæ continentiæ & castitatis. Id enim significat

cùm dicit : vixerat cũ viro suo annis septẽ à virginitate. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor. Nam his verbis insinuat castitatem eius virginalem ante matrimonium, castitatem quoque coniugalem in matrimonio, & vidualem post matrimonium iam morte diremptum. Et quidem cùm septem tantùm annis primũ habuerit maritum, ac proinde (vt verisimile est) multum adhuc iuuenis vidua effecta esset, nec tamen coniugium repetierit, manifestum satis maximæ castitatis indicium dedit, nec se prius coniugem fieri voluisse, nisi mores illius temporis ita postulassent. Quod autem hæc dicitur vidua vsque ad annos 84. vel, vt habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatem mulieris, an ad spacium viduitatis, nisi quòd prius sit verisimilius, maximè cùm Græca sic potius verti debeant : Et hæc vidua annorum fermè. 84. quamuis Ambrosius secundo modo intelligat. Quoniam verò parua laus est vidualis continentiæ, nisi adiunctam habeat pietatem & religionem: Quæ
1 Tim 5. enim, inquit Paulus 1. Timot. 5. verè vidua est, sperat in Deo, & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die. ostendit etiam hac laude præclaram fuisse hanc anum. Quæ (inquit) non discedebat de templo, ieiunijs & orationibus seruiens die ac nocte. Itaque mortuo marito, ipsa quoque velut mundo mortua, soli se Deo consecrabat. Non sunt autem hæc verba Lucæ sic intelligenda, quasi in templo habitauerit, & nunquam templum exierit, nihilque aliud vnquam egerit quàm precari. Non enim vitæ necessaria præterijt, cibo necessario & somno proculdubiò vsa: sed intelligendum hæc fuisse præcipua quæ egerit, atque, vt dici solet, totam in his fu-
Psal. 22. isse. Quomodo & Dauid dicit se requisiturum vt inha-
Psal. 1. bitet in domo Domini, & visitet templũ eius omnibus diebus vitæ suæ : & iustus meditari dicitur in lege Domini nocte dieq;. Et eum qui frequentissimus in studijs est, dicimus a libris non discedere, sed sine intermissio-
Exod 38. ne noctes diesq; studere. Legimus autẽ etiam Exod. 38. & 1.

& 1.Regum 2. de mulieribus quibusdam Hebræis simi- *1. Reg. 2.*
lis pietatis, vbi dicitur de mulieribus quæ excubabant ad ostium tabernaculi, vel, vt alij vertunt, quę conuenerunt & congregabant se ad orandum ad ostium tabernaculi. Incertum autem, nec multum ad rem facit, an nomina illa, ieiunijs & obsecrationibus, sint casus instrumentales, vt sint apud nos ablatiui casus, & sensus sit, eã seruijsse Deo per ieiunia & obsecrationes: an casus proprij, quomodo dicimus, seruio Deo, vt sint apud nos datiui casus, & sit sensus: eam deditam & intentam fuisse ieiunijs & precibus. Priori tamen modo sensus est conuenientior, significaturq; quibus rebus Deo maximè seruierit, victimis scilicet non tam legalibus quam Euangelicis: quarum vna quidem corpus, altera mentem spectat. Ieiunijs enim crebris corpus immolabat Deo, precationibus verò pro se, populiq; salute effusis animum Deo offerebat & consecrabat. Et respondent hæc duo sacrificiorum Euangelicorum genera duobus illis legalibus sacrificiorum generibus, quorum alia quidem de animalibus offerebantur foris in atrio super altare holocausti, alia verò de incenso offerebantur intra templum super altare aureum. Et bene quidẽ prius dixit, ieiunijs, *Tobiæ 12.*
& deinde, orationibus. Bona est enim, vt dicitur Tobiæ 12. oratio cum ieiuno. Et omnino necesse est vt mens ad orandum libera sit, carnẽ ieiunijs & abstinentia macerari, ne menti obstaculo sit. Quod si autem hæc anus tam multorum annorum ieiunijs vacauit, atque ob id à Luca laudata sit, cùm habens iam corpus mortuum, nõ opus haberet mortificare & macerare ieiunijs carnem, sed eis tantũ vacabat quo expeditius Deo vacare posset, quid dicẽdum de his qui rationem ecclesiasticorum ieiuniorum irrident & blasphemant? quomodo non multò magis ieiunijs debent vacare qui & in iuuenili adhuc constituti ætate, & orationibus laudibusq; diuinis addicti, duplici iam nomine ieiuniorum remedio salubri indigent.

Et hæc ipsa hora superueniens, cõfitebatur Domino, &c Hęc, inquit, tam multis scilicet nominibus commendata

anus

anus, eadẽ illa hora qua quæ dixi gerebãtur, superueniens, eodem nimirum spiritu quo venerat Simeõ in templum, confitebatur Domino, aut, vt habent Græca, ἀνθωμολογεῖτο, quod verbum non simpliciter confiteri significat, sed confessione respondere, vt referatur ad confessionem Simeonis. Itaque vertunt, vicissim confitebatur Domino, hoc est, quemadmodum Simeon Dominum laudauerat & benedixerat, ita & ipsa vicissim respondens confessioni illius, Domino gratias egit, laudibus efferent eius benignitatem qua iam respexisset populum suum. Hebraica enim phrasi confiteri Domino, positum est pro gratias Deo agere, illumque laudibus efferre. Non solum autem collaudabat Dominum, sed (quem ordinem & Simeon prius seruauerat) deinde etiam loquebatur de illo alijs. Hic verò Lucas Christi diuinitatẽ apertè rursum significat. Cùm enim prius dixisset: confitebatur Domino: (vbi per Dominum intelligendum esse Deum constat) subiecit: & loquebatur de illo: nimirum Domino. Non enim aliud pręcedit antecedẽs. Loquebatur autem certum est de puero. Puer ergo de quo loquebatur, Dominus erat cui confitebatur. Nisi quis velit relatiuum, illo, referendum ad antecedens superius positum, ad puerum scilicet. Loquebatur ergo liberè omnibus tunc in templo præsentibus, sed & postea alijs etiam tunc non præsentibus, sed his qui expectabãt redemptionem Israëlis tanquam iam imminentem. Loquendum enim verbum Dei eis potissimùm, apud quos spes esse potest fructum facturum verbum Dei. Pro eo autem quod nostra litera habet, Israel; Græcè est, ἐν ἱερουσαλὴμ, in Ierusalem, & potest referri vel ad datiuũ, omnibus, vt significetur omnibus qui erant in Ierusalem locuta, aut ad redemptionẽ, vt significetur eos quibus loquebatur expectasse redemptionem perficiendam in Ierusalem. Ibi enim expectabant eam præstandam, quod illa præcipua & regia esset Israëlitarum ciuitas. Porro considerandum iam, quòd cùm à tribus hominũ generibus testimonium acceperit Christus primùm natus, à pastoribus scilicet, Magis, & istis duobus senibus, nulli

nulli horũ ſine cœleſti illuminatione Chriſtũ agnouerunt, ſed tamẽ diuerſo modo. Siquidem paſtores ab angelis inſtructi ſunt. Magi à ſtella cœleſti, accedente & hominum ex ſcripturis demonſtratione. Senes verò iſti à ſolo ſpiritu ſancto mentem eorum illuminante. Siquidem his tribus modis diuerſis cognitionem ſui Deus impartit hominibus, quoſdam quidem per angelos docens, alios verò miraculis accedente hominum prędicatione ad ſe vocans, alios autem etiam ſolo ſpiritus magiſterio in ſui cognitionem deducens, vt patet de Paulo, qui Euangelium non ab homine ſe didiciſſe gloriatur. Conſiderandum & illud, quàm probè nomina horum duorum teſtium conueniant perſonæ illorum. Simeon enim ſi interpreteris, eſt obedientia vel auditus. Anna vel potius Hanna, idem quod gratia. Ob quorum etiam nominum ſignificationem, præter alia rectè ſecundum anagogen his duobus teſtibus ſignificari intelligimus duo teſtamenta, quorum vtrumque Chriſto teſtimonium perhibet. Simeon enim figura fuit veteris teſtamenti, Anna verò noui. Nam lex quidem vbique mandatorum ſuorum obedientiam exigit, Euangelium verò fidem imprimis gratiæ Dei hominibus factæ. Et quomodo oraculo Simeon didicerat non moriturum ſe priuſquam Chriſtum vidiſſet, illo autem viſo dimitti ſe dicit in pace: ita Chriſtus ſuo aduentu legem quidem abſoluit, & mortuam fecit, viduam autem Annam, hoc eſt, gratiam in vita conſeruauit, & iam emortuam penè reſuſcitauit, Deinde ſicut Anna ſuperueniens confeſſioni & teſtimonio Simeonis ſubſcripſit, ita Euangelium legi ſuccedens comprobauit ea quæ de Chriſto lex teſtificata fuerat. Et Simeon quidem, quæ de Chriſto erat prophetaturus, matri tantum loquitur. Anna verò omnibus qui expectabant redemptionem, quia & lex vetus vni tantùm populo ex quo Chriſtus naſciturus erat, Chriſtum prædixit, Euangelium verò omnibus mundi nationibus Chriſtum prædicat. Ad hanc eandem allegoriam trahi etiam poteſt, quòd Anna filia fuit Phanuel (quod eſt, facies Dei) quòd de tribu octaua Aſer,

Galat. 1.

Allegorica prædictorum interpretatio

hoc est, beati, quòd septem annis cum viro, reliquis vidua, &c. de quo vide Bedam. Quod verò ad moralem attinet sensum, præterquam quod rursum in his duobus senibus docemur, Christum agnosci non posse nisi cœlesti afflatu spiritus, deinde quod agnito Christo & laudandus sit Deus, & eius gratia alijs prædicanda, etiam id nobis insinuatur, non posse eundē amoris brachijs compræhendi à puerilibus animis, & adhuc leuibus huius mundi rebus deditis: sed tantùm ab his qui senili sunt animo, & voluptatibus carnis superiores. Iam nec mysterio vacat, quod qui primi Christum viderunt pastores, vidisse quidem puerum & cognouisse dicuntur, non autem adorasse: Magi verò etiam adorasse: Senes autem isti etiam brachijs suis ipsum complexi. Nam id etiam verisimile est Annam fecisse. Is enim & in nobis ordo est, vt primùm quidem Christum agnoscamus, deinde agnitum adoremus, postremùm etiam amoris brachijs complectamur.

Et ut perfecerunt omnia secundū legē Domini, reuersi sunt in Galilæam &c Incertum an reuersi sint statim postquam perfecissent hæc omnia quæ dicta sunt, an ante reuersionem in Galilæam præcesserit fuga in Aegyptum, de qua Matthæus: vt aduentus in Galilæam, cuius hic meminit Lucas, idem sit cum eo cuius meminit Mattheus in fine cap. 2. Sæpe enim dum aliquid post aliud factum narrant Euangelistæ, ita id narrant, quasi mox post illud factum sit, cùm multa tamen intercesserint. Quoniam autem Lucas significare voluisse videtur, nullam aliam causam fuisse quare à partu non statim redierint in Nazareth, vnde venerant, quàm obseruatio dierum purificationis: & quoniam dicit reuersos postquam omnia perfecerunt, verisimile videtur in Nazareth reuersos fuisse antequam in Aegyptum fugerent. Rursus ex eo quod Ioseph secundum narrationem Matthæi, rediens ex Aegypto cogitauit redire in Iudæam,

admo-

admonitus autem in somnis, secessit in Galilæam: apparet è Iudæa, & non è Galilæa ipsum fugisse. Alioqui enim, vt videtur, eo nō dubitasset esse redeundū vnde fugerat, maximè cùm ibi etiam domum haberet propriam.

Puer autem crescebat, & confortabatur, plenus sapientia, & gratia] Hactenus cœlestis ille princeps noster, qui sese nostra causa vsque ad fascias, cunas, vagitus, & imbecillem corporis infantiam deiecit, alieno testimonio prædicatus est & commendatus. Cęterùm nunc Lucas ostendere incipit quomodo paruulus iste seipsum commendare cœperit, sapientiæ, omnisque diuinæ gratiæ ostensione. Puer (inquit) crescebat, corpore scilicet: & confortabatur, spiritu scilicet. Nam dictionem, spiritu Græci codices hic addunt, quemadmodum prius cum de Ioanne quoque dixit Lucas: Puer autem crescebat & confortabatur. Apparet autem ab aliquo reiectam hoc loco dictionem, spiritu, quod offenderetur illo quod Christus diceretur secundum spiritum confortari, cuius spiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verùm offendi hinc non oportet, cùm & postea dicatur profecisse sapientia & ætate. Recepta autem est apud omnes pene ea sententia, quòd Christus secundum animam non profecerit re vera, sed perfectus fuerit ab initio sapientia & omni gratia. Ita enim Hieronymus sentire apertè videtur super eo loco Ieremiæ: Fœmina circundabit virum: vt prius ostensum est. Sic sentit manifestè Augustinus libro de peccatorum meritis & remissione, capite vigesimonono. sic scribens: Quis enim est qui audeat dicere Dominum CHRISTVM tantùm maioribus, non etiam paruulis factum Iesum, qui venit in similitudine carnis peccati, vt euacuaret corpus peccati, in quo infirmissimo nulli vsui congruis vel idoneis infantilibus membris anima rationalis miserabili ignorātia pręgrauatur.

An Christus verè secundum animam profecerit.

Quam planè ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo verbum caro factum est vt habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo paruulo fuerim suspicatus quam videmus in paruulis. Hæc ille. Proinde quod dicitur Christus confortatus spiritu, & profecisse sapientia, sic communiter intelligitur, quod in eo paulatim magis emicuit fortitudo spiritus, & sapientia, ita vt tantum creuerit eius sapientia in ostensione & opinione hominum. Quo modo debere intelligi videri potest ex eo quod postquã dixisset: confortabatur spiritu: adiecit, plenus sapiẽtia: quasi significare volens eum non vulgarium hominum more profecisse in fortitudine spiritus & sapientia, vt qui semper fuerit plenus sapientia. Verùm ex isto hæc sententia probari non potest. Pro dictione enim, plenus, non est Græcis nomen πλήρης, sed participium πληρούμενος, quod (vt annotauit Erasmus) indicat illum impleri sapientia accessu ætatis. Non potest autem hoc participium vna dictione bene correspondente exprimi apud nos, cùm sit præsentis temporis passiuæ significationis, tamen per circumlocutionem sic eius significationis vis exprimi posset: confortabatur spiritu accipiens plenitudinẽ sapientiæ: ex qua explicatione patet hic à Luca non significari puerum hunc semper fuisse plenum sapientia, quòd si etiam dictum fuisset, non tamen ex eo sequeretur Christum verè non profecisse. Plenitudo enim gratiæ non impedit profectum, cùm ea Ioanni alijsque tribuatur, quibus gradus & accessionem nihilo secius tribuimus. Itaque cùm scripturis sacris & fidei synceritati obstare non videatur, si dicatur deitas per gradus quosdam dotes suas impartisse humanæ naturæ assumptæ, & Lucas id apertè hoc loco bis dicat, eisdem verbis nunc loquens de Christo quibus prius de Ioanne, putant quidam hæc Lucæ loca simpliciter accipienda, vt verè Christus significetur profecisse sapientia sicut profecit ætate. Nam quod plerique veteres dicunt Christum ab initio fuisse plenum sapientia, nec potuisse proficere, magis videntur respexisse ad sapientiam eius diuinam

quæ

quæ competit Christo quatenus Deus, quemadmodum id patet in Hieronymo scribente super illud Isaiæ: Butyrum & mel comedet, &c. Licet, inquit, post multa secula de eo Euangelista testetur: Puer autem proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines: & hoc dicatur vt veritas humani corporis approbetur, tamen adhuc pannis inuolutus, & butyro pastus ac melle, habebit boni maliq; iudiciũ, vt reprobans mala eligat bona. Non quod hoc fecerit, aut reprobauerit, vel elegerit, sed quod scierit reprobare & eligere, vt per hæc verba noscamus infantiam humani corporis diuinæ non præiudicasse sapientiæ. Et Ambrosius hoc loco fatetur Christum secundum quod homo erat profecisse. Secundum carnem (inquit) vtique sapientia Dei implebatur & gratia. Et sub nomine Theophili in catena aurea sic legitur: Sicut verbum in carne passum fatemur, quamuis sola caro fuerit passa, quia caro verbi erat quæ patiebatur: ita proficere dicitur, ex eo quòd humanitas proficiebat in ipso. Verum hęc à Scholasticis, & bene quidem intelliguntur dicta esse de sapientia Christi ipso vsu & experientia acquisita, cùm prius ab initio conceptionis fuerit infusa animæ eius omnium rerum cognitio. Sicut enim ex prædictis autoritatibus Ambrosij & Theophili patet in Christo ponendam sapientiam aliquam tempore & vsu rerum acquisitam, contra magistrum sententiarum, qui eam non videtur agnoscere, distinctio. 13. lib. 3. ita ex Augustino, aliorumque authoritate, ac ipsa denique ratione omnino videtur Christo etiam quatenus homini tribuendam perfectam omnium rerũ à conceptione cognitionem ei infusam. Nam præter scientiam beatæ visionis, qua secundum animam assiduè fruebatur sua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoscebat quàm angeli, qui ex conspectu & fruitione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem, maximè quantum ad se pertinet. Præter hanc, inquam, omnino verisimile est & cogenitam quandam in eo omnium rerum fuisse scientiam, quam verbum Dei animæ suæ in ipsa creatione implantauit ad eum

Isaia 7.

modum quo angelis suis ab initio naturalium rerum perfecta cognitio cōgenita est, sicut & ipsi Adam. Neque enim conuenit animam Christi his esse inferiorē. Porro quomodocunq; intelligantur hæc loca Lucæ, illud certum his verbis: Puer crescebat & confortabatur, &c. ipsum voluisse ita notare veritatem assumptæ ab eo naturæ humanæ, vt tamen etiam significaret in eo aliquid homine maius apparuisse. Si enim statim ex vtero matris processisset in staturam viri perfecti, & si ab initio mox suam declarasset sapientiam, creditus fuisset fantasma fuisse, & prodigiosus aliquis homo. Esse tamē in eo aliquid homine maius satis declaratum est, quòd simul cum ætate augebatur & robur spiritus & sapiētia. Nō enim obnoxius erat ijs vitijs quib. ea ætas solet laborare, ineptia, lasciuia, inconstantitia, stulta: sed robur spiritus, cœlestisq; sapientia indies magis ac magis sese exerebat vultu, incessu, sermone & factis, in quibus nihil erat quod non spiraret modestiam, castitatem, suauitatem, pietatem. In eo autem quod sequitur: & gratia Dei erat in illo: nomen gratiæ accipitur rectè pro acceptatione Dei, & fauore quo filium suum, nosq; per illū sibi gratos habet. Nam pro, in illo, Græcè est ἐπ' αὐτὸ, super illum, quod huic sensui bene conuenit. Non enim videtur accipi posse pro gratuito Dei dono, cùm non vna aliqua gratia in ipso fuerit, sed gratiarum omnium plenitudo. Itaque sensus erit: Dei patris fauorem fuisse super ipsum, donis suis illum ornantis, ac ipsum in omnibus moderantis & componentis. Quidam tamen per gratiam Dei hic intelligūt gratiam vnionis, hoc est, gratuitam illam coniunctionē verbi cum humana natura, quæ humanam naturam omnibus charismatibus spiritus replebat. Potest quoque rectè & simpliciter per gratiam Dei, ipse spiritus sanctus intelligi, qui cum omnibus suis donis animam pueri inhabitabat. Nam illud, ἐπ' αὐτὸ rectè intelligitur, in ipso, quemadmodum prius cùm de Simeone dictum est: & spiritus sanctus erat in eo. Bene autem dicit ipsum & plenum fuisse sapientia, & habuisse in se gratiam Dei, vt ostenderet eum & admirabi-

mirabilem fuiſſe ob ſapientiæ augmentum ſupra ætatem, & amabilem fuiſſe omnibus ob diuinam gratiam in ipſo effulgentem, & omnes in amorem pueri pertrahentem. Neq; gratiam ſolùm dicit in eo fuiſſe, ſed gratia, inquit, Dei, vt oſtenderet fauorem pueri non fuiſſe vulgarē, aut temporarium, quem ſibi nōnunquam puerilis ætas humanis & naturalibus dotibus colligit, puta formæ gratia, aut præcoci docilitate, aut alio denique ſimili munere.

IN EPIPHANIA DOMINI. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Cùm ergo natus eſſet Ieſus in Bethleem Iudæ, in diebus Herodis regis: ecce, Magi ab Oriente uenerunt Hieroſolymam, dicentes: Vbi eſt qui natus eſt Rex Iudæorum? Vidimus enim ſtellam eius in Oriente, & uenimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus eſt, & omnis Hieroſolyma cum illo. Et congregans omnes principes ſacerdotum & ſcribas populi, ſciſcitabatur ab eis, ubi Chriſtus naſceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ. Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda. Ex te enim exiet dux, qui reget populum meum Iſrael. Tunc Herodes clàm uocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus ſtellæ, quæ apparuit eis Et mittens illos in Bethleem, dixit: Ite & interrogate diligenter de puero, & cum inueneritis renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum. Qui cùm audiſſent regem, abierunt. Et ecce ſtella, quam uiderant in Oriente, antecedebat eos, uſque dum ueniens ſtaret ſuprà, ubi erat puer. Videntes autem ſtellam, gauiſi ſunt gaudio magno ualdè. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius: & procidentes in terram, adorauerunt eum. Et apertis theſauris ſuis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. Et reſponſo accepto in ſomnis ne redirent ad Herodem, per aliam uiam reuerſi ſunt in regionem ſuam. Matth. 2.

HOdierna solennitas, dilecti in Christo, sacro sancta nobis erit, & magna celebritate peragēda, tū, quia ordinem nobis legitimum institutionis Christianæ continuet, tum quia apertissimum testimonium exhibeat, Christum dominatorem & regem, gentium quoq; fore saluatorem, et vaticinium Esaię impletum esse probet: Lauda sterilis quæ non paris, quia multi filij desertę, magis quam eius, quę habebat virum. Hic enim gentium vocatio sumpsit initium: Iustum enim fuit, vt mundi saluator, quem sui negaturi erant, reciperetur a gentibus, vt horum fides illuminaretur, dum Iudęorum perfidia est excæcata. Id autem quàm eleganti methodo in Ecclesia fiat, paululum contemplemur. In die natalis Christi, personam saluatoris angelus claro testimonio demonstrauit in Bethleem natum, et in festo circumcisionis, qualis saluator sit, didicimus, nempe, quod suos à peccatis, à lege, a morte pariter, & damnatione redemerit, idque non armis, aut corporali potentia, verum patientia, modestia, obedientia, mansuetudine, & sanguinis effusione. Cùm itaque duos istos, quantum satis est, Christianæ religionis articulos, intellexerimus, & quis sit in persona, & qualiter se gesserit in redemptionis historia, consequens fuit, quibus profutura sit redemptionis gratia, explicare. Quod nobis in præsenti festiuitate meditandum proponitur. Iudæi sibi solis Messiam saluatorem mittendum astruunt, gentes verò reijciunt. Cæterùm hodierni Euangelij series, manifestè demonstrat, diuina beneficia mundo per Christum collata, non tantum ad reliquias Israelis conuertendas, verùm etiam gentium lucem fore, & salutare Dei vsque ad fines terræ. A nato enim seruatore, qui medium parietem sustulit, vt duos in se conderet, nullum restat discrimen, sed omnis, qui inuocauerit nomē Domini saluus erit. Negari nō potest, solis Iudæis Messiam promissum, à quibus & carnem suscepit, quibus & solis prædicauit, omnesq; suos discipulos ex ea gēte delegit: Nō tamē inde cōficitur, ad ipsos solos pertinere, gentes verò vt ꝑpetuos hostes, nunquā recipiēdas in gratiā.

Esa. 54.

Esa. 49.
Rom. 10.
Ephes. 2.
Iohel. 2.
Matth. 15.

Cùm enim ex hoc Euangelio constet, gentes longe positas, de nato seruatore cœlesti miraculo edoctas, haud secus, vti & Iudæi, oraculo angelico, eadēq; fide, stella duce, illos quemadmodum hos, angelo demonstrante, ad Christum peruenisse, nemo dubitare potest, vtrosque æquo iure, ad Christum pertinere. Hæc præsentis solennitatis est causa, quam si attenta mente perpendamus, nobis ex gentibus procreatis, plurimum gaudij conferet. Tametsi enim ipso natiuitatis die, omni populo magnū gaudium pastoribus denuntiauerit angelus, quia tamē solis id dictum est Iudæis, & in proprijs terminis constitutis, dubium erat de gentibus, quid fieret. Hodie verò mysterium illud, quod à seculis fuit absconditum, reuelatum est, videlicet, gentes esse cōcorporales, cohęredes, & comparticipes promissionum Christi. Quapropter summopere gaudendum nobis est, et cum Ioāne exclamandum. Gaudeamus & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerūt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se. Et illud Esaiæ, Gaudens, gaudebo in Domino, & exultabit anima in Deo meo, quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me, &c. Ante, hæc Iudæi sibi solis vendicabant omnia, quid posthac dicturi sunt, cū intelligēt quod etiā gentibus cōspicuū se fecerit Messias illustri preconio. Hoc autem quo pacto sit factum, audiamus.

Ephes. 3.

Apoc. 19.

Esa. 61.

C*Vm ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ, in diebus Herodis, &c.*] Locum simul & tēpus quo Christus natus est nominat Euāgelista, non solùm propter historiæ certitudinem, sed locum quidem etiam propter prophetiam Micheæ, tempus verò regni Herodis alienigenæ, propter prophetiam Iacob Patriarchæ, nimirum vt ostenderet tempus tum fuisse, vt secundum illius prophetiam Christus expectatus nasceretur. Locum autem nominaturus adiecit, Iudæ, ad distinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilęa, in sorte Zabulon, vt patet Iosue 19. Et quidem Græca hic habent ἰουδαίας, hoc est, Iudææ, quomodo & aliquando lectum fuisse in Latino-

rum libris patet ex Hieron. qui putat corruptè & librariorum errore legi, Iudææ, eo quod Iudææ appellatione contineatur tota Israelitarum hæreditas, ac proinde etiam Galilæa, ita vt nomine Iudææ addito, non possit distingui ista Bethleem quæ erat in tribu Iudæ, ab ea quæ erat in Galilæa: quare legendum putat, Iudæ, vt significetur terra tribus Iudæ, maximè cùm postea dicatur: Et tu Bethleem terra Iuda. Sciendum tamē rationem Hieronymi non esse efficacē. Nam quanquā nomine Iudææ nonnunquam significetur tota Israëlitarum hæreditas nonnunquam tamen sola ea pars hoc nomine designatur, quæ sorte obuenit tribui Iudę, vt cùm postea eodem hoc capite Matthæus dicit Archelaū regnasse in Iudæa, ac propterea Iosephum timuisse illò ire, & secessisse in Galilæam. Iam sicut Iudæ vel Iudææ, additum est, ad distinctionem alterius Bethleem: ita cùm dicit: in diebus Herodis regis: additum est nomen, regis, ad distinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui sub eodem nomine apud Iudæos præfuit Galilææ sine regis nomine.

Ecce Magi ab Oriente uenerunt Ierosolymam, dicētes, &c.] Quoniam rem nouā est narraturus, præmonet lectorem aduerbio, ecce. Et notanda quidem locutionis continuatio: Cùm natus esset Iesus, ecce Magi venerunt: vt intelligas statim post Christi natiuitatem Magos venisse. Non parua autem quæstio est, quales fuerint hi Magi. Quidam enim maleficos fuisse autumant, alij sapientes, plerique etiam reges. Similis quæstio est, à quo orientis loco venerint, & qualis fuerit stella ea quæ Christum eis natum demonstrauit, & quomodo id ex apparente eis stella innotuit. Quæ omnia vt certius intelligantur, de significatione & vsu nominis Magus apud probatos scriptores altius quędam repetenda sunt. Et in primis annotanda ea quæ de Magia & Magis scribit Cœlius lib. 3. ca. 42. Qui (inquit) accuratius introspicere ista enixi sunt, Magiæ species duas deprehenderunt. Altera infamis est, ac immundorum spirituum commercijs inauspicata. Reliquam si pensitatius explores, dispiciásue non

Qui fuerint Magi.

Cælius lib. 3. cap. 42.

non ferè aliud est quam naturalis philosophiæ apex. Priorem illam non magnopere magiam, sed goetiam vocant Græci, incantationibus & carminibus nefariæ curiositatis arte compositis concinnatam, quam honestiore vocabulo etiam theurgiam nuncupare audent. Quæ verò propriè Magia nuncupatur, perfecta creditur, & summa scientiæ potestas, quãdo Persarum lingua est Magus non ferè alius, quàm diuinorum interpres & cultor. Goetiam omnium placita legum exterminant, execranturq;. Magiam festo plausu sapientissimus quisque excipit, veneratur & colit, vt quæ altior sit, sanctiorque philosophia, ex qua insignis profluat literarum claritas. Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonē quoque hanc equis velisq; conquisiuisse, nauigatione suscepta non longiore modò, sed & periculosa, constans opinio est. Huius veluti parentes celebrant Zamolxidem, quem postea sit imitatus Abbaris Hyperboreus: & Zoroastrem, nõ quem vulgaris recipit opinio, sed Oromasi filium. Plato certè in Alcibiade apertius testatur non aliud sibi videri Zoroastris Magiam, quam diuinorum scientiam atque cultu, qua imbuantur Persarum regum filij, vt ad mundanę reipub. imaginem, suam et ipsi rempub. administrare, distribuereq; condiscant. Propterea M. Tullius in lib. de Diuinat. neminem apud Persas regio potiri fastigio scribit, qui prius magicam non imbiberit scientiam. Hæc naturalium consensum, quem significantissimè Græci συμπάθειαν vocant, indagine scrupulosa dum rimatur exploratius, inter sparsas mũdo potestates rerum, alioqui quasi illatebratas, in naturæque quodammodo sanctarijs reconditas in apertum ita producit, vt per illecebras mutuas, quę Magorum ἴυγγες nuncupantur, & cognationem quandã miracula consurgant maximè mira, non vtiq; Magia ipsa artifice, sed natura potius, cui se hæc mutuos copulando aptè consensus ministram exhibet. Ecclesiasticos multos nouimus hanc amplexatos. Hanc denique Albertus Magnus ita approbasse comperitur, vt sequeretur, & periclitando multa se deprehendisse non erubescat non inficiari.

Denique ad inuiſendum, adorandumq́ue Chriſtum veniſſe Magos veritas teſtatur euangelica. Eos opinor impium fuerit omnium ſuffragio damnatis illis adieciſſe, quando & interpres quidam nō maleficos ibi, ſed Chaldæorum ſapientes monuit intelligi oportere. Hactenus Cælius, omiſſis quibuſdā in medio quæ propoſito huic non conueniebāt. Cæterùm quoniam Ciceronis meminit, placet & illius verba quibus Magorum meminit, ſubſcribere. Hic enim 1. lib. de Diuination. ſic circa finē habet: Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur ijdem auguria tenebant. Vt enim ſapere, ſic diuinare regale ducebānt, vt teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & reges augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi rempublic. religionum autoritate rexerunt. Et in Perſis augurant & diuinant Magi, qui congregantur in fano commentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi. Quod etiam ijdem vos quondam facere Nonis ſolebatis. Nec quiſquam rex Perſarum eſſe poteſt, qui non antè Magorum diſciplinam ſcientiamq́ue perceperit. Hactenus ille. qui eodem libro ante hunc locum exprimit qui dicebantur Magi, & quanta in eis prædicendi futura fuerit ſcientia. Quid ego (inquit) quæ Magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Perſicis libris proferam? Nam quum dormienti ei ad pedes ſol viſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra expetiuiſſe manibus quum ſe conuoluens ſol elaberetur & abiret: ei Magos dixiſſe (quod genus ſapientū & doctorum habebatur in Perſis) ex triplici apparitione ſolis 30. annos Cyrum regnaturum eſſe portendi. Quod ita contigit, &c. Et poſt pauca: Qua nocte templū Epheſiæ Dianæ deflagrauit, eadem conſtat ex Olympiade natum eſſe Alexandrum: atque vbi lucere cœpiſſet, clamitaſſe Magos, peſtem ac perniciem Aſiæ maximam proxima nocte natam. Ex his autem patet, primùm Magos propriè non dici maleficos & incantatores, ſed eos qui naturalis Philoſophiæ culmen aſſecuti ſunt. Complectitur enim Magia teſte Plinio libr. viceſimo. tres artes, nempe Phyſicam, Metaphyſicam, & Aſtrologiam. Patet deinde nomine Magorum nominatos

Cic. lib. de diuinat.

potiſſi-

potissimum sapientes Persarum, quod hi in primis magnam disciplinam percalluerint: quemadmodum proprio nomine sapientes Indorum, Gymnosophistæ dicti sunt: & sapientes Græcorum, Philosophi: Gallorum verò, Druidæ vel δρυίδαι, à δρύος, hoc est, quercu. Vt autem ex Cicerone patet sapientibus Persarum proprium fuisse nomen Magorum, ita etiam ex Plinio lib. 6. cap. 27. vbi in descriptione Persiæ sic ait: Persia habet in extremis finibus Laodiceam ab Antiocho conditam. Inde ad orientem Magi obtinent Passagardas castellum, in quo Cyri sepulchrum est, & horum Ecbatana oppidum translatum à Dario rege ad montes. Idem testatur lib. 20. Magiam imperare regum regibus in oriente: quamuis eo loco Magiam orientalium improbet. Itaque cum Euangelista viros istos qui ad adorandum Christũ venerant, Magos absolutè vocet, & ab oriente venisse dicat, omnino videri potest hic Persicos illos sapientes voluisse significare, quos certè hic significatos intellexisset Cicero & Plinius. Et Chrysostomus existimat Persas fuisse Magos istos, nimirum quod illorum sapientibus id nominis propriũ esset. Verùm his obstare videtur quod prius dictum est, Magos ante purificationẽ virginis in Bethleem venisse, imò secundum communem Ecclesiæ traditionem die 13. à nato puero, intra quod tempus non potest videri verisimile ex Perside peruenire in Hierusalem potuisse Magos, cum Persia 300. prope miliaribus à Hierusalem distare dicatur, ad quod iter tantillo tempore absoluendum nec dromedarij certè suffecerint. Nã quod dicitur à quibusdam miraculo hoc esse factum, vt tam breuis temporis spacio tantum iter absoluerent, tam facilè reijcitur quàm astruitur. Quod autem quidam asserunt eos ad iter hoc sese accinxisse vno aut altero anno antequam Christus nasceretur, & stellam eis prius apparuisse quàm Christus natus esset, quemadmodum sentit is cuius sunt homiliæ super Matthæum nomine Chrysost. & August. in sermone de Epiphania, ex eo satis probatur non esse verum quod dixerunt Magi: Vbi est qui natus est Iudæorum rex? Vidimus enim

Quomodo Magi aduenire cœperunt.

ſtellam eius in oriente. Quibus verbis ſignificant ſe ex apparente eis ſtella intellexiſſe natum regem Iudæorũ: quod certè falſum erit, ſi ante natum hunc regem multò ante ſtella ab eis viſa fuit. Proinde notandum, nõ ſolùm genus quoddam ſapientum quod apud Perſas erat vocatum, quaſi proprio eis nomine, Magos: ſed & ſapientes Chaldæorum, quos Ciceronem & Chryſoſt. ſub nomine Perſarum, etiam comprehẽdiſſe veriſimile eſt, quod aliquando vnum fuiſſet Perſarum & Chaldæorum regnum. Chryſoſtomus enim dicit Iudæos paulò ante fuiſſe liberatos captiuitate Perſica: vbi proculdubiò per captiuitatem Perſicam intelligit captiuitatem Babylonicam. Chaldæos autem Steuchus & veteris Theologię principes meritò facit, & prius Magos dictos fuiſſe quàm ſapientes Perſarum teſtatur. Sic enim ſcribit libro de perenni philoſophia 1.cap.3. Magi Perſarum & Chaldæorum (nam priores ſunt Perſis Chaldæi & regno, & ortu, eoque doctrina potius erat Chaldæorum) ſapientes ac ſacerdotes eius nationis fuerunt, qui res regum geſtas ſriberent, ſecretiores quaſdam ſcientias ſoli cognitas habentes. Hos conſtat non ſolùm res diuinas plurimùm tenuiſſe, ſed etiam dæmonum naturas, & euocationes adeo cognouiſſe, vt mira portenta eos euocatos cogerent in conſpectu edere. Hinc Balaam horum è numero Magorum ſua tempeſtate celeberrimus, creditus eſt poſſe veneficijs & incantationibus obeſſe populo Hebræorum aſcitus à rege Moab ob hanc cauſam. Habitabat autem is, vt teſtatur Moſes, ſuper fluuium filiorum Ammon, hoc eſt, Euphraten: quo fit perſpicuum, eum fuiſſe Aramæum, ſiue Chaldæum, vnum nempe ex his Magis. Hactenus ille. qui deinceps oſtendit inter hos Magos fuiſſe & Sibyllam illam nobilem Erithream, quæ fertur Chaldæa fuiſſe, filia Beroſi Chaldæi, tum & Sambethen, quæ clara & aperta de diuinis rebus, & filio Dei ediderunt teſtimonia. Sed & Magorum horum quædam teſtimonia de filio Dei, & ab æterno genita mente recenſet, ſic ſcribens: In dictis igitur Magorum, à Zoroaſtre deſcendentium

(etsi quod fieri solet, ad superstitiones, vanissimumque dæmonum & elementorum cultum nonnunquam deflexerint) hæc ad alia habentur: πάντα ἐξετέλεσε πατὴρ, καὶ νῷ παρέδωκε δευτέρῳ, ὃν πρῶτον κλήζεται πᾶν γένος ἀνθρώπων. hoc est: Omnia perfecit pater, & menti tradidit secundæ, quam vocant primam omne hominum genus. Hactenus ille. qui deinceps cap. 22. ostendit quomodo factum sit, vt ex stella apparente intelligerent Magi natum Christũ. Solos (inquit) Chaldæos & Hebræos Apollo testatus est esse sapientes: μόνοι χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρα ἑβραῖοι: Solis nosse datum Chaldæis atque Hebræis. Nec aliunde euenisse putes vt hi potissimùm cognouerint ortum illius magnæ mentis, diuinæq; prolis, creatricisq; intelligẽtiæ, quàm ex antiqua eorum Theologia, quę prædicabat apertè fore vt filius ille Dei, omnium rerum creator, venturus esset aliquando in mundum, ostendendumq; ipsis Magis super hac re signum de cœlo. Itaque in eorum Theologia quæ referta esset oraculis de filio Dei, & tempus aduentus declarabatur, & signum quod locum indicaret ostendendum cœlitus. Propterea vigilantissimè obseruabant, totumq; ea fama Orientem repleuerant, vt Suetonius in Vespasiano & Tito testatur. Præceperatq; Sibylla vt in cœlo signum conspicati, ducem stellam sequerentur, regemq; magnum adorarent. More autem gentis suæ adorarent. Nemo autem apud Persas salutabat regem, nisi muneribus allatis. Munera erant quorum regio esset ferax. Itaque & illi, quoniam auro propter vicinam Arabiam, & thure ac myrrha abundant Chaldæi ac Persæ, his oblatis regem illum deorum, creatorem mundi, filium Dei, primam mentem adorauerant. Hactenus ille. Vt autẽ magis verisimile fiat Sibyllæ illius oraculis edoctos fuisse Magos de nascendo rege Iudæorum, & stella eius natiuitatem denunciante, notandum id quod ex Cicerone idem Steuchus adducit. Hic enim sic scribit lib. 2. de Diuinationibus: Sibyllæ versus obseruamus, quorum interpres nuper falsæ quædã hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum quem re vera regem habebamus, appel-

appellandum quoque esse regem, si salui esse vellemus. Ex quibus verbis satis manifestum est, publica tunc temporis fama creditum à Romanis, libros Sibyllæ continuisse, futurum aliquem circa illud tempus regem Romanorum, quem regem vocare deberet quisquis saluus esse vellet. Hæc autem falsa Cicero asserit, nimirū quod propter tyrānidem superiorum regum, Romani abhorrerent à regis nomine, imperatoribus eorum, etsi verè regibus, nomen illud tamen denegantes. Verùm Sibylla ea (cuiùs versus fatetur cōpositos esse per ἀκροστίχιδα, quales ostendit etiam Augustinus lib.18. de ciuitate Dei fuisse versus Sibyllæ Erithreæ) non de rege vaticinabatur, qui per tyrannidem libertatem erat ablaturus, sed per humilitatem asserturus nos in libertatem. Itaque simile vaticinium verisimile est & Magos accepisse ab hac Sibylla, cuius in Chronicis Chronicorum hoc dicitur esse vaticinium. In vltima ætate humiliabitur Deus, humanabitur proles diuina, vnietur humanitati diuinitas, iacebit in fœno agnus, & puellari officio ęducabitur. Accedit his, quod Magos istos verisimile sit, vt testantur Hieronymus, Chrysostomus & alij, audiuisse & didicisse vaticinium Balaam, vt cuius essent successores. Ille autem de stella quadam oritura, quæ potissimùm regem aliquem Israelitarum significaret, vaticinatus erat, vt scribitur Numer.24.hoc modo: Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet duces Moab, vastabitq; omnes filios Set. Et erit Idumea possessio eius, hęreditas Seir cedet inimicis suis: Israel verò fortiter aget. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Iam verisimile etiam est Chaldæorū, imò & Persarum Magos pleraque ab Hebræis maximè tempore captiuitatis Babylonicæ de expectato ab eis Messia audiuisse, vt etiam ob ea ad inquirendum & adorandum ipsum proniores fuerint, maximè cùm Hebræorum prophetarum vaticinia viderent consentire cum vaticinijs Sibyllæ & Magorum maiorum suorum. Ex his igitur omnibus constat Magos istos, fuisse sapientes Chaldæorum, ex Chaldæa, locisve vicinis in Hierusalem

Num.24.

ſalem veniſſe. Sic autem ſimul conſtat etiam quomodo ex oriente dicantur veniſſe, & quomodo fieri potuerit vt ante purificationem virginis, imo decimatertia die Bethleem peruenirent. Non enim quoniam ex oriente veniſſe dicuntur, neceſſe eſt intelligere veniſſe eos ex vltimis terræ finibus, aut ex Perſia. Nam & Balaham Numer. 23. ab oriente ſe dicit veniſſe, De Aram (inquit) adduxit me Balac rex Moabitarum de montibus orientis. Fuiſſe autem Magos hos ſapientes Chaldæorum, teſtatur etiam Chalcidius Platonicus in commentarijs in Timeum Platonis, ſic de eis ſcribens: Eſt quoque alia ſanctior & venerabilior hiſtoria, quę perhibet ortu ſtellæ cuiuſdam non morbos morteſq; denunciatas, ſed deſcenſum Dei venerabilis ad humanæ conſeruationis, rerumque mortalium gratiam. Quam ſtellam cùm nocturno itinere ſuſpexiſſent Chaldeorum profectò ſapientes viri, & conſideratione rerum cœleſtium ſatis exercitati quæſiſſe dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa maieſtate pueruli venerati eſſe, & vota Deo tanto conuenientia nuncupaſſe. Hæc ille. Itaque vt ad id reuertamur vnde cœpimus, cùm Magia, ſi propriè accipiatur, ſit naturalis philoſophiæ apex, & diuinorũ ſcientia, atque in hac primum locum obtinuerint ſapientes Chaldæorum atque Perſarum, factum eſt vt illi proprio nomine dicerentur à Græcis Magi: quæ tamen appellatio etiam aliarum gentium ſapientibus legitur attributa, vt cum Plinius libro 25. cap. 2. dicit Pythagoram & Democritum de naturis herbarum ſcripſiſſe, peragratis prius Perſidis, Arabiæ, Aethyopiæ, Aegyptiq, Magis. Ex quo etiam ſatis conſtare videtur, nomen Magi non eſſe nomen Perſicum, vt quidam putant, ſed nomen Græcũ, tributum ſapientibus maximè Chaldæorum & Perſarum, quemadmodũ Indorum ſapientibus, nomen Gymnoſophiſtarum. Verùm quoniam, vt fieri ſolet, Magi huiuſmodi dum nimis eſſent curioſi, ad vanitates & ſuperſtitiones declinauerunt, & illicitis ſe dæmonum pactis immiſcentes noua quædam nouis rationibus facere aggreſſi ſunt, factum videtur vt Magorum nomen pro

Num. 23.

Magi unde fuerunt.

malefi.

maleficis in vsu veniret: quomodo Astrologia, quæ Magiæ pars est, cum prius idem esset quod Astronomia, per abusum eius venit in vituperium: quomodo & nomen Sophista abijt in inuidiam apud Grecos, & nomen item Tyrannus. In vtraq; sua significatione inuenitur nomẽ
Leuit. 29. Magus in sacris literis. Nam Leuitici 29. vbi vertit Hieronymus: Non declinetis ad Magos, nec ab Ariolis aliquid sciscitemini. Et rursus cap. 20. Anima quæ declinauerit ad Magos aut ariolos, ponam faciem meam contra eam: magus pro malefico accipitur. Sic & apud Lucam in Actis, dum Simonem quendã & Elymam, ma-
Dan. 2. gum vocat. At in Daniele, vbi nomen Magorũ frequenter ponitur, distinguitur à maleficis. Sic enim legitur cap. 2. Præcepit autem rex vt conuocarentur arioli & magi, & malefici, & Chaldæi, &c. Vbi Hieronymus in commmẽtarijs sic scribit: Magi sunt qui de singulis philosophantur: Malefici, qui sanguine vtuntur & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorũ. Consuetudo autem & sermo communis magos pro maleficis accipit, qui aliter habentur apud suam gentem, eò quòd sint philosophi Chaldæorum, & ad artis huius scientiã reges quoque & principes eius gentis omnia faciunt. Vnde & [illegible] natiuitate Domini saluatoris ipsi primũ ortum eius i[illegible]exerunt, & venientes in sanctam Bethleẽ adorauerunt puerum, stella desuper ostendente. Hæc Hieronymus. Dictio autem Hebraica, quam in Daniele Hieronymus semper vertit per nomen Magi, secundum Rabbi Dauid significat astrologum, teste Pagni-
Num Magi reges fuerint. no. Vtrùm autem Magi isti, de quibus loquitur Matthęus, reges fuerint, & an tres numero, vt nunc habet communis opinio, non planè constat. Nam Euangelista eos reges non vocat, vocaturus, vt apparet, si tales fuissent, cùm id ad gloriam Christi non parum pertinuisset. Sed nec veterum interpretum quisquam hos Magos reges vocat. Nam Chrysostomus quidem meminit regis Persarum, scribens de Iudæis his verbis: Oportuerat nanque eos continuò sentire quantum sibi esset additum dignitatis, de tanti scilicet natiuitate regis, qui Persa-
rum

rum ad ſe regem ortu ſuo triumphante traxiſſet. Verùm apparet Chryſoſtomum ob id aſſerere Perſarum regem tractum ad Chriſtum, quod illius conſenſu aut etiam iuſſu Magi, qui apud Perſarum reges maximi erant, veniſſent ad adorandum Chriſtum. Theophylactus tamē ſemel hos magos vocat Perſicos reges. Oportebat (inquit) gaudere potius quod rex ſuus à Perſicis regibus adoraretur. Videtur autem recepta hæc opinio de Magis iſtis primùm obtinuiſſe ex his quæ in Epiphaniarū die in eccleſiaſtico officio canuntur. Tunc enim ex Pſalmis decantatur illud: Reges Tharſis & inſulæ munera offerēt, reges Arabum & Saba dona adducent. Et ex Iſaia in Epiſtola: Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, &c. Verùm hæc non propriè dicta eſſe de his Magis ex eo manifeſtum, quòd nō venerint ex Saba aut Arabia, cùm hæc loca reſpectu Ieruſalem planè ſint in meridie, non in oriente. Canit enim hæc Eccleſia in die illo feſto, quod his prædicta ſit gentium vocatio, quarum hi magi primitiæ fuerunt, in quibus etiam pleraque ad literam competunt, quæ in prophetis myſticè accipienda ſunt. Rectè tamen magi iſti reges dicuntur, quoniam ſcilicet potentes erant, & quoniam propter ſuam ſapientiam ſoleant ſemper regibus Perſarum aſtare, ſine quorum conſilio nihil in regno gerebatur, nec ſtatuebatur, imo ex quorum numero ſemper eſſet Perſarum Rex. Siquidem prius ex Cicerone patuit neminem Perſarum regem eſſe potuiſſe, qui nō Magicam ſcientiam perceperit. Et, vt dictum eſt ex Plinio, magia in oriente imperabat regum regibus. Et in libro Heſter ſeptem illi ſapientes, qui ex more regio ſemper aderant regi Perſarum Aſſuero, quorum conſilio cuncta feciſſe dicitur, ſcientes leges ac iura maiorum, duces Perſarum ac Medorum vocantur, quos & ipſos magos fuiſſe certum eſt. Et Plinius magos Paſſagardas caſtellum & Ecbatanam oppidum obtinuiſſe teſtatur. Ammianus quoque libro 23. poſt miranda quædam de magis enarrata ſic ſcribit: Ex hoc magorum *Ammia. lib. 23.*

ſemi-

ſemine ſeptem poſt mortem Cambyſis regnum iniiſſe Perſidos antiqui memorant libri, docentes eos Darij factione oppreſſos. His itaque rationibus & Theophylactus videtur eos vocare Perſicos reges. Sic enim & in libro Tobiæ cap. 2. & ab Ambroſio lib. 1. officiorum cap. 12. tres amici Iob reges vocantur: qui & ipſi magi videri poſſunt, ſi eorum in diſputando ſcientiam quis aduertat. Tres autē fuiſſe in ſuis ſermonibus ſemper affirmat Leo primus.

Tobiæ 2.
Amb. lib. 1. offic.

Vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum? Vidimus enim ſtellam eius in oriente. Conueniens certè omnino erat Chriſti natiuitatem & paſtoribus Iudæis perſonis humilibus, & magis gentilibus viris potentibus & ſapientibus manifeſtari, vt oſtenderetur omnibus natus ſaluator, & ab vtraque gente teſtimonium acciperet. Si enim ſoli Iudæi illi teſtimonium perhibuiſſent nouo regi, viſi fuiſſent cognationem ſuam honorare. Nunc autem & alieni a teſtamento Dei teſtimonium eidem perhibuerunt. Inimicorum autem teſtimonium maioris ſolet eſſe fidei. Vide Baſilium in ſermone de natiuitate. Sed prius quidem Iudæis manifeſtari debuit, quoniam & Iudæis primùm prædicari oportebat Euangelium. Deinde in paſtoribus quidem demonſtratum eſt quibus Euangelij myſteria primùm & maximè aperienda forent, quique potiſſimùm ad teſtificandum de Chriſto deligendi eſſent. Verùm quoniam paſtorum teſtimonium leue videri poterat, additum eſt & magorum, virorum ſcilicet quos mundus admirabatur, & qui videri non poterant venturi è longinqua terra in externum regnum ad adorandum regem extraneum, niſi perſuaſiſſimum habuiſſent natum eſſe regem quem quærebant, eumque diſſimilem alijs regibus fore. Verùm paſtoribus per angelū Chriſti natiuitas annunciata eſt, Magis autem per ſtellam: quoniam illi multa patribus angelos denunciare ſolitos cognouerunt, & hi cœlorum aſtrorumque motum diligenter obſeruabant, aſtris multum tribuentes. Habet enim hoc diuinæ ſapientiæ diſpoſitio, vt per ea in cognitionem ſui homines ducat quibus aſſueti ſunt.

Vtrobiq; tamen cœleſti ſigno Chriſti natiuitas declaratur, vt cœlorū, angelorumq; pariter & aſtrorum dominus demonſtraretur, qui in terris natus fuerat, vt cui & angeli & aſtra ſeruirent. Qui autem ſtellæ indicio Chriſtum natū magis oſtenderat, poterat & ſine humana inſtructione locū natiuitatis demonſtrare: ſed magis conueniebat vt Magi ſciſcitantes in Hieruſalem vrbe regia & præcipua Iudæorū, & natum ipſorum regem neſcientibus denunciarent, & locū natiuitatis Chriſti ab eis viciſſim diſcerent: tum vt de Chriſto quem quærebāt certiores redderentur Magi, diſcentes prophetæ vaticiniū cum ſtella Chriſtum in Bethleem natum demonſtrante conſentire: tum vt gloria Chriſti clarius effulgeret, teſtimoniū illi perhibentibus etiam Magis, & Iudæorū cæcitas & deſideria condemnarentur, dum gentes vnico viſo aſtro crediderunt: ipſi autem neque ex tot prophetis tempus viſitationis ipſorum agnouerunt: & gentibus regem ipſorum tanto deſiderio ex longinqua regione quærentibus, ipſi dominatum non quæſierunt, imo regem ſuum, quem ex libris prophetarum alijs mōſtrauerunt, ipſi videre neglexerunt. Poſtremùm hac ratione demonſtrauit Deus, non omnia omnibus manifeſtari, ſed mutua nos in cognoſcendis diuinis rebus egere opera, iamq; in proximo fore eam gentium & Iudæorum conditionem, vt vtrique ab vtriſque diſcere deberent. Itaque interrogant Magi dicentes: Vbi eſt qui natus eſt, &c. Vnum quærunt, & vnum aſſerunt. Aſſerunt enim natum, ſed quærunt nati pueri locum. Quærunt autem de rege Iudæorum, non qualicunq;, ſed eo quem iam multis ſeculis ſciebant expectatum à Iudæis, cui ex vaticinio Balaham totum orbem ſubijciendum non ignorauerunt. Vnde poſtea dicitur Herodes occaſione interrogationis Magorū quæſiſſe ex Scribis vbi Chriſtus naſceretur, nimirum quod de illo rege Iudæorum interrogaſſent, qui Meſſias & Chriſtus communi hominum appellatione dicebatur. Proinde Græci articuli vim conuenit non diſſimulare, ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς ἰουδαίων: hoc eſt: Vbi eſt ille natus rex Iudæorum? Quæ

verba dupliciter intelligi possunt. Primum simpliciter, vt sit sensus: Vbi est ille rex Iudæorum, qui iam natus est? Secundò, vt significetur rex iste quem quærunt esse natus rex, hoc est, qui non ab hominibus in regem eligendus esset, & vngendus in legitima ætate, sed qui in sua natiuitate rex esset Iudæorum, ad distinctionem aliorum regum Iudæorum. Porro etsi in Ierusalem regnaret Herodes, non metuerunt tamen alterius regis Iudæorum mentionem facere, quia non putabant alicui Iudæorum, nec ipsi Herodi incognitum esse natū iam regem, eiusq; claritatem apud eos quoque cœlestibus signis declaratam: nec in animum inducere potuerunt, non lubenter omnes Iudæos & Proselytos de eo rege audituros, quem iam multis expectassent seculis tanquam saluatorem ipsorum. Deinde & efficaciæ gratiæ diuinæ id asscribi potest, quæ vt non solùm eos instruxit de nouo rege nato, sed ad inquirendum eum, adorandumque commouit & accendit, ita & effecit ne præsentem metuerent regem ob amorem noui regis quē quærebant. Proinde Chrysostomus in secunda expositione super Matthæum: O beati (inquit) magi, qui ante conspectum crudelissimi regis priusquam Christū cognoscerent, Christi facti sunt confessores. Addunt autem rationem quare quærant de nato rege Iudæorum, & quo indicio eum iam natum esse cognoscant aperiunt, cum sequitur: *Vidimus enim stellam eius, &c*] Stellam eius, vocant stellam nouam declaratiuam natiuitatis eius. Sicut autem his verbis satis significatur magos ex ortu nouæ stellæ intellexisse ortum Christi, ita quoque colligere hinc licet non his magis primùm reuelatum fuisse stellam hanc portendere Christi natiuitatem, sed antiquam fuisse reuelationem hanc, atque à patribus magos accepisse exorituram nouam stellam, quæ regis Iudæorum maximi ortum monstraret. Non enim dicunt, vidimus stellam quandam nouam in aëre, & fuit nobis reuelatum quod demonstraret natum regem Iudæorum: sed solùm, vidimus stellam eius, & cum articulo, τὸν ἀστέρα, satis significantes se vidisse eā stellam quā

ex antiqua traditione non dubitauerunt esse ipsius. Nõ enim id noui sibi contigisse significant, vt docerentur quid apparens eis stella portenderet, sed id tantũ, vt viderent stellam iamdiu scilicet expectatam & obseruatam. Deinde si non antiqua fuisset stellæ illius expectatio, sed ipsi magi de seipsis dixissent vidisse se stellam, & de ea reuelatum tunc sibi portendere ipsam natiuitatem Messiæ, ex eorum verbis nõ multum commoti fuissent Iudæi, & maximè Herodes, sed tanquam vana somnia reiecissent. Porro stellã hanc non fuisse veram stellam, vnamq; de numero astrorum cœlestium, ex multis patet. Et primùm quidem ex motu. Nam cùm reliqua omnia astra moueantur motu diurno ab oriente in occidentem, hæc mouebatur à septentrione versus meridiem. Talis enim est situs Ierusalem respectu Bethleem. Secundò ex splendore eius. Siquidem nulla astra in die apparent propter excessiuum splendorem solis. Hanc solam in die apparentem sol occultare nõ poterat. Tertiò ex tempore apparitionis eius. Prout enim opus erat apparebat, & rursum occultabatur, neque certo statutoque tempore reliquorum astrorum more sese conspiciendam exhibuit. Quartò etiam ex loco situs eius. Siquidem non in cœlo sitam fuisse, sed terræ proximam fuisse constat. Alioquin enim neque dux viæ esse potuisset, neq; domum in qua erat cum matre infans demonstrare. Postremùm & ex quiete eius. Stetisse enim dicitur supra vbi erat puer, cùm omnes cœlestes stellæ continuo moueantur motu. Proinde non habent astrologi genethliaci & Priscillianistæ hæretici, quod ex hoc loco patrocinium artis suæ quærant & proferant. Illi enim stellæ huius occasione artem suam comprobare adnisi sunt, vnumquemq; subiectum secundum corpus & animam asserentes constellationi illi (quam fatum vocãt) quæ est in vniuscuiusque natiuitate, hac sua assertione, præter alia multa inconuenientia, tollentes ab homine liberam agendorum & omittendorum facultatem. Dubium autem an cum dicunt se vidisse stellam eius in oriente, intelligendũ sit eos in oriente existentes, vidisse

Quod stella non fuerit de numero astrorum cœlestium.

Refutantur astrologi & genethliaci.

etiam ſtellam eius exiſtentem in oriente: an potius eos in oriente exiſtentes vidiſſe quidē ſtellam, ſed in terra Iuda exiſtentem. Non eſt autem huic dubio locus ſecundum receptam & communiorem ſententiam, qua creditur ſtella hæc totius viæ dux fuiſſe ab oriēte vnde venerunt vſq; Ieruſalem. verùm hanc ſententiam nō eſſe veriſimilem ex ſequētibus patebit: Sequitur: *Et uenimus adorare eum.*] vbi, venimus, eſſe præteriti temporis Græca certiſſimò docent. Eſt enim ἤλθομεν. His autem verbis Magi & excludunt falſam ſuſpicionem, qua videri poterant veniſſe ad perdendum regem, & certitudinem ſuam ac perſuaſionem inſinuant, nempe quòd tam perſuaſi eſſent natū eſſe hunc regem, vt non dubitarēt eius adorandi gratia venire. Deinde & quanti hunc facerent ſignificāt, vt quem ſolum præ omnibus regibus Iudæorum adoraturi venirent, non ignari ſcilicet fœlices eos futuros qui illū ſibi haberent propitium. Quamuis autem eſſe poſſit, imo veriſimile ſecundum prædicta ſit Magos agnouiſſe nati huius regis diuinitatem, id tamē non conſequitur ex verbo, adorare, quemadmodū pleriq; colligunt. Nam in ſcripturis frequenter homo hominem veneratus, adoraſſe illū dicitur. Hebraica enim dictio correſpondens ſemper verbo noſtro adorandi, ſimpliciter ſignificat proſternere ſe coram aliquo humi reuerentiæ cauſa. Hoc autem modo antiquitus veneratio exhiberi ſolebat regibus, quin & priuatus quandoq; priuatum ſic venerabatur.

Audiens autem Herodes rex turbatus eſt, & omnis Hieroſolyma cum illo] Herodes quidem cùm non intelligeret niſi terrenum regnum, iure turbabatur, metuens ne ipſe & filij ſui regno per hunc regem priuarētur. Verùm tota ciuitas cur turbabatur? Oportebat enim gaudere potius, quòd is natus eſſet quem iam diu expectaſſent, cuius adorandi gratia etiam exteri adueniſſent. Sed turbatio non ſolùm eſt ex timore, ſed etiam ex admiratione, & nouæ rei etſi gratiſſimæ nuntio. Proinde intelligi poteſt Herodem quidem turbatum præ timore: ciuitatis verò ciues quoſdam quidem præ timore, alios verò

propter rei nouitatem solā fuisse turbatos. Aut potius, omnis Hierosolyma, accipi debet pro maiori parte ciuium Hierosolymitanorum. Nam cùm omnes gaudere deberent, tamen quæ fuit eorum carnalis cæcitas, multi eorum partim timore Romanorum, ne fortè opprimerentur huius noui regis occasione, partim quod applauderent Herodi, eiq; amici essent, simili turbatione turbabantur qua Herodes. Atque huic sensui magis conuenit illud additum ab Euangelista: cum illo: quasi per eam partem voluerit significare similem ciuium fuisse perturbationem.

Et congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi] Cùm vnus tantùm esset apud Iudæos qui propriè erat princeps sacerdotum, in Euāgelijs dum principum plurium fit mentio, oportet intelligere eos qui sibi mutuò in pontificatu succedebant, & aliquando pontifices fuissent. Nam sub Herode cœpit pontificatus esse venalis, & ante mortem ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi sunt vocari principes sacerdotum, qui principes erant illarum 24. familiarum sacerdotalium, de quibus 1. Paralip. 24. Nam & ibi legitur de principibus sacerdotum hoc modo; Diuisit autem eis David, hoc est, filijs Eleazar principes per familias sedecim, & filijs Ithamar per familias & domos suas octo. Porro Scribæ dicuntur, non qui simpliciter scribebant, sed erat hominum genus quos Hebræi suo quodam nomine vocabant: quorum erat professio, vt quemadmodum olim apud Romanos in rebus dubijs ex Sibyllæ libris per aruspices aut interpretes responsa petebantur: ita & isti consulti, ex prophetarum libris responderent. Proinde quos Matthæus, & huius imitator Marcus scribas vocat, Lucas appellat legisperitos. Hebraicè enim dicebantur sopharim, quo nomine sunt appellati non à scribendo, sed a sepher, quod est liber aut litera, vt sint sopharim quasi librarij, ab euoluendis enarrandisque libris sacris; aut literati, qualis fuit & Esdras, de quo legitur 1. Esdræ 7. Et ipse scriba velox in lege Moysi, hoc est, librarius dexter, scitus & expeditus in Moyse.

1. Para. 24 · *1. Esdr. 7.*

Aut dicti sunt sopharim à verbo Saphar, quod est recensere, narrare & nunciare, quod illorum esset scripturas populo annunciare, prælegere & exponere. Vnde apud Græcos pro nomine, Scriba, semper est γραμματεὺς, quod nomen significat Scribam publicum & cancellarium, cuius officium erat publica scripta atque decreta seruare, eademq; si poscerentur lectitare. Sic & Saraias dicitur Scriba regis Dauid, & Sobna Scriba Ezechiæ. Admiranda autem est in hoc negotio diuinæ sapientiæ dispositio, mirabiliter omnia quæ hic gerebantur cedere faciens in gloriam nati humiliter pueri, & confirmationem fidei in illum. Gloria enim pueri erat, quòd illi exteri Magi viri & eruditione & fortunæ strepitu nequaquam aspernandi tam insigne testimonium ferrent, quodque Herodes rex potentissimus huius metu pueri conturbaretur. Deinde quod & ipse Herodes, & principes sacerdotes cum Scribis, quamuis hostes essent Christi, tamen autores essent vt locus natiuitatis Christi Magis innotesceret. Malitiose enim Herodes inquirebat vbi Christus nasceretur, & tamen nesciens gloriæ Christi inseruiebat. Non quæsiuit autem Herodes vbi Christus natus esset (dixissent enim se nescire) sed vbi nasci deberet secundum scripturam. Hoc enim est, vbi Christus nasceretur.

At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ. *Sic enim scriptum est per prophetam*] Is qui sub nomine Chrysostomi autor est secundi cōmentarij super Matthæū dupliciter culpat Scribas & pontifices ob eorum responsionem ad quæstionem Herodis. Primùm, quod alienigenæ & impio regi prodiderint mysterium prophetarū. Deinde, quòd in prophetiæ testimonio id omiserunt: Et egressus eius à diebus æternitatis: per quod ab impia sua cogitatione Herodes reuocari potuisset. Verum non apparet eos hac in re culpandos, cùm regi suo cui subiecti erant, eidemque proselyto, & pietatem simulanti non potuerint non pro suo officio respondere, illud in testimonio iure omittentes, quod propositæ quæstioni non seruiebat. Dubium autem hic est non paruum, quomodo

testi-

testimonium hic ab Euangelista aut à Scribis prolatum ex propheta, consentiat cum loco prophetæ. Non enim solùm est in verbis diuersitas, sed etiam contrarietas videtur esse manifesta. Hic enim dicitur: Bethleem nequaquam minima in principibus Iuda. In Michea verò, interprete Hieronymo, dicitur: Et tu Bethleẽ Ephrata paruulus es in milibus Iuda. Proinde Hieronymus super Micheam, asscribit hanc diuersitatem ignorantiæ & negligẽtiæ Scribarum, arbitraturque Matthæum volentem arguere Scribarum negligentiam erga diuinæ scripturæ lectionem, sic scripturam posuisse vt ab eis prolata erat. Addit autem, quosdam asserere Euangelistas per errorem nonnunquam ex veteri testamento citare testimonia, vt qui non ex libro dum scriberent ea carperent, sed memoriæ crederent, quæ nonnunquam fallitur. De quorum sententia prolixè disputat Erasmus in Annotationibus. Verùm ea sententia tanquam eneruans veritatem & autoritatem scripturæ sacræ, omnino reijcienda videtur. Sunt qui putãt Scribas & sacerdotes non imperitè aut infideliter respondisse, sed ita adduxisse testimonium & Scribas & Matthæum, quomodo tunc legebatur in editione Syriaca, qua tunc magis quã Hebraica veritate passim vtebantur. Alij Scribas & Euangelistã non tam verba quàm sensum potius prophetæ voluisse reddere asserũt, ostenduntq́; hoc modo in eundem sensum coincidere & prophetę locum, & istud testimonium adductum. Nam Michææ loci hic est sensus: Tu Bethleem paruulus quidem nunc es vicus in milibus Iuda, sed ex te egredietur dux, &c. ac proinde significatur à propheta, futuram Bethleem non minimam, sed maximam. Itaque cùm id intelligerent Scribæ & Euãgelista significatum à propheta, potius quod sensit explicare voluerunt, quam ad literam obscurum eius testimoniũ reddere. Quidam autem culpans Hieron. versionem in Michea, vt ostendat testimonium hic citatum conuenire cum loco Micheæ vnde desumptum est, sicut putat Hebræa in Michea verti debere: Et tu Bethleem Ephrata, parum est vt

ſis inter Chiliadas ſeu Chiliarchos Iudę,&c.intelligens ſcilicet nomen illud maſculiuum, quod Hieron. vertit, paruulus,& Septuaginta ὀλίγοςος, accipi pro neutro genere,quo cùm careant Hebræi, vtuntur pro eo maſculino aut fœminino. Iam idem vult eſſe: parum eſt vt ſis inter principes Iudæ.&, nequaquam minima es inter principes Iudæ. Qui enim ſimpliciter dicitur eſſe inter principes,non excellit alios,ſed eſt quaſi è vulgo principum. Verùm cùm Micheas ſecundum eum dicat parum eſſe vt numeretur Bethleem inter principes Iudæ,ſatis ſignificatur eam maximam fore inter principes , ac proinde non minimã eſſe, vt aſſerit Matthæus,in principibus Iudæ. Sed vt in eo bene quidem dicit, quod Hebraicam aſſerit veritatem non habere verbum,es,quod vertit Hieronymus, ſed infinitiuum,eſſe,vertendum vt ſis:ita contra omnium ſententiam maſculinum nomen pro neutro accipi debere putat, vt omittamus Hebræa nullo modo illum ſenſum habere poſſe.Nam Iſaię

Iſaiæ 49. cap.49. vbi talis eſt locutio, qualem hic eſſe vult : Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob.

Iſaiæ 7. Et Iſaiæ 7. Nunquid parum vobis eſt moleſtos eſſe hominibus:longè alia eſt phraſis in Hebræo,quàm hoc loco apud Micheam. Itaque Septuaginta Hebraicam veritatem paulò rectius quàm Hieronymus reddiderunt. Sic enim verterunt: καὶ σὺ βηθλεὲμ οἶκος εὐφραθᾶ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ, hoc eſt, Et tu Bethleem domus Euphrata, minima es vt ſis in milibus Iuda, ex te mihi exibit vt ſit in principem Iſraelis. Conſentit huic verſioni & ſenſui Chaldæus interpres, qui vertit in hunc modum:Et tu Bethleem Ephrata, quodammodo minor fuiſti,quàm vt numerari potueris inter Chiliades domus Iudæ,&c.Quæ verſiones quomodo cum teſtimonio hic adducto, ſaltem ſecundum ſenſum principaliter intentum à propheta conueniant,ſuperius ſatis dictũ eſt. Poteſt tamẽ & aliter locus hic cõcordari cum loco Micheæ, ſiue eum quis legat ſecundum Hebraicam veritatem, ſiue ſecundum Hieronymi verſionem, quæ parũ differt in

in ſenſu ab Hebraica veritate: nempe ſi intelligatur locus Micheæ per interrogationem hoc modo: Tu Bethleem Ephrata, nũ, ſicut haberis, minima es in milibus Iuda, aut minor es quã vt numerari poſſis in milibus vel principibus Iuda? ac deinde per ſequentia intelligatur negatiuè reſpondendum eſſe. quaſi dicat: Nequaquam certè minima es, quia ex te mihi exibit, &c. Sic enim manifeſta erit conſonantia, Euãgeliſta id per negationem affirmante quod propheta per interrogationem inſinuare voluit. Expendendum autem reliquit Eraſmus num per hyperbolen accipi poſſit: Nequaquam minima es: pro eo quod eſt, adeo quidem humilis es, vt ne minima quidem vocari poſſis inter principes Iuda. Verum huic intelligẽtiæ obſtat ſubiuncta cauſalis: Ex te enim exiet. Reliquarum autem diuerſitatum quæ ſunt in hoc teſtimonio à verbis Micheæ, facile eſt cauſam reddere. Nam quod dixit Micheas, Ephrata, hic dicitur, terra Iuda. Hoc enim certius & notius erat, ad diſtinguendum Bethleẽ de qua eſt ſermo, ab altera ciuitate eiuſdem nominis. ob quam diſtinctionem Micheas adiecit, Ephrata. Quod autem hic dicitur: in principibus Iuda: & Græcè ἐν ἡγεμόσιν ἰούδα, cum Hieronymus in Michea verterit, in milibus Iuda, & Septuaginta, ἐν χιλιάσιν ἰούδα, in cauſa eſt æquiuocatio Hebraicæ dictionis Aleph, quæ & mille, & ducem aut principem ſignificat. Senſus tamen ſecundũ vtramque ſignificationem eodem recidit. Nam ſi intelligatur, in principibus vel inter principes, ſenſus eſt: nequaquam minima es inter principales & præcipuas vrbes Iuda, quę multa continent milia hominum. Et ſi intelligatur, in milibus, ſenſus eſt: in ciuitatibus aut famílijs quæ continent multa milia. Poſſent autem hæc verba: nequaquam minima es in principibus: ſic accipi, vt, in principibus, non accipiatur pro inter principes, ſed ſignificetur Bethleem nequaquam minimam eſſe in producendo principes Iuda, aut nequaquam minimum habere principem Iuda. Nam quæque ciuitates & tribus ſuos habebant principes. Verum hic ſenſus etſi propoſito optimè conuenit, non tamen poteſt intelligi ſignifi-

cari in Hebraica veritate. Iam quare hic additum sit, ex te enim exiet, &c. cùm non sit apud Micheam, facilè ex prædictis patet. Pronomen autem, mihi, quod est in Michea, etiam est hoc loco in Græcis codicibus: ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται, ex te enim mihi exibit. Per quod significatur in gloriam Dei Messiam nasciturum, & principem futurum. In sequentibus quædam pro explicatiore sensu de suo adiecit Matthæus. Nam Hebræa secundum Hieronymum sic habent: Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Aut potius: Ex te mihi egredietur vt sit princeps in Israel: quomodo & Septuaginta ferè verterunt. Apparet autem in Hebræo subticeri suppositum verbi, egredietur, ac significare voluisse prophetam, ex Bethleem illum omnibus expectatum proditurum vt sit dominator in Israel. Vnde Chaldæus interpres addidit nomen Messiæ: ex te mihi exibit Messias: nisi malimus sic accipere: ex te mihi veniet vt sit aliquis dominator in Israel. Porro pro, regat, Græcè est ποιμανεῖ, quod potius est, reget, & significat non simpliciter regere, sed pascere, & regere quomodo pastor gregem. Quanquam Græca vox non omnino respondet Gebraicæ, quæ dominatum magis significat. Dicit autem ducem hunc recturum populum Israel, non quod & gentium non esset futurus pastor & rector, sed nomine Israelis, vt & alias, omnes electos complectens: videturq; nomen Israelis opponi Iudæ, vt hic sit sensus: Tu Bethleem etsi minima, vilis, & contempta habearis comparata reliquis ciuitatibus Iuda, nequaquam tamen vera minima es inter principes vrbes Iuda. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodijt in typo Dauid, vt esset pastor totius Israelis: ita rursum ex te mihi proditurus est & alter Dauid, qui non more regum sequentium Dauid & Salomonem, tantùm præsit tribui Iudæ, sed regat & pascat vniuersum populum meũ Israel, hoc est, vniuersos ex omnibus gentibus collectos, quorum primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Israel.

Tunc Herodes clam uocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus, &c] Postquam ex sacerdotibus didicit Herodes

locum

locum natiuitatis Messię, tempus quoq; natiuitatis eius per tempus apparitionis stellæ discere à Magis voluit, existimans hac ratione natum hunc nouum regem non posse effugere suas manus, sed his duobus indicijs facilè posse deprehendi, etiamsi non contingeret Magos redire, & natum puerum demonstrare. Clam autem vocat Magos, quod suspectos haberet Iudæos, metuens ne ex curiosa & diligenti inuestigatione temporis apparitionis stellæ putaretur insidiari velle nato regi, quem illi iamdiu desideranter expectauerant. Porro in his quæ hic de Herode scribuntur, aduertere licet malitiæ quanta sit versutia, quanta quoque diligentia ad perficiendum quod cupit. Siquidem veluti pium Magorum studium adiuuare volens, Scribis & Pontificibus congregatis, quærebat vbi quem illi quærebant nasci deberet, cùm re vera per hoc perniciem pueri moliretur. Deinde clam vocat Magos, nec discit tantùm tempus apparentis stellæ, sed diligenter discit, omnibus scilicet neruis in hoc incumbens vt exactum tempus sciret, nec tamen proderetur illius impium molimen. Ad hæc quò faciliore negotio puerum quem perditum optabat inueniret, mittens in Bethleem Magos, mandat de puero sibi renunciari, atque vt id ab eis impetraret, malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat, deuotionem, Magorumque imitationem dolosè promittens. Nec dicit solùm: Ite & interrogate de puero, sed, interrogate diligenter, aut, vt habent Græca, ἐξετάσατε, hoc est, examinate. Nec dicit, renunciate nobis, sed mihi. Sibi enim primùm volebat innotescere puerũ, vt eum prius tolleret è medio quam populus Iudaicus eum plane rescisset natum esse. Verùm vt in his patet quæ sint malitiæ artes, quantum sit eius studium: ita rursum considerare in eis licet Herodis insipientiam, & malitiæ cæcitatem. Nam cùm natum puerum tantùm esse iam didicisset, vt eius natiuitatem & scripturæ diuinæ longe ante prædixissent, & stella iam de cœlo manifestasset, putauit tamen suis consilijs diuinæ se posse resistere volũtati, & perturbandum suo furore diuinũ consiliũ. Deinde nõ aduertit quàm

Quãta malitiæ versutia, quanta ad sua perficiendum diligentia.

quam parum sibi constabant hæc duo, vt clam vocaret Magos, & pietatem prætexeret præcepto. Si enim verè adoraturus erat, quare hoc clanculò præcipiebat? Magi autem, eo quod non est suspiciosa pietas, sed ex sese alios semper metitur, dolum Herodis præsentiscere nequibant: proinde nihil illum celant eorum quæ quærebat, renunciaturi etiam de puero, nisi angeli monitione reuocati fuissent. Iam verò etiam hic aduertas Dei in impiorum consilijs moderationem. Diuino enim nutu factum est, vt in Magorum simplicitate confideret Herodes, sperans eos ad se reuersuros, vt sic nullum eis adiungeret comitem, vtque & ipsi incolumes in patriam redirent, annunciaturi suis regionibus Christum. Alioqui enim nisi spes hæc scelerato imposuisset, sæuiturus erat in Magos ipsos, qui nuncium tam inauspicatum ipsi attulissent. Deinde in suam, puerique nati gloriam tam callidis, varijsque consilijs permisit Deus Herodem pueri necem cogitare, vt ostenderetur quàm nihil possint consilia hominum quantumuis callida, & quantumuis potentium, contra dispositionem diuinam; & quantus esset puer iste natus, cui præualere nequiuit callidissimus simul & potentissimus rex. Notandum autē & illud in verbis Herodis, non dixisse eum, interrogate de rege hoc, sed de puero hoc. Neque enim regis nomen ferre poterat, satis insinuans quantum contra illum insaniret.

An stella comitata fuerit per totum iter.

Qui cùm audissent regem, abierunt: & ecce stella quam uiderant in, &c.] Ex his apparet stellam non fuisse reliqui itineris ducem, quemadmodum communiter putatur. Alioqui enim non tam vehementer gauisi fuissent hac visa, nec dixisset Euangelista solùm: & ecce stella quam viderant in oriente, &c. sed, & quæ comitata eos fuerat. Et ijdem ipsi Magi fatentur se in oriente quidem vidisse illam, sed non addunt se eam ducem itineris habuisse, quod vt maius fuisset miraculū, ita in primis fuerat commemorandum. Vt autem stella Magis egressis Ierusalē, & iam vicinis loco natiuitatis rursum apparet, eosque præiret, duplex causa erat. Primùm, quia cùm iam plurimum

plurimum tentata esset Magorum solida fides, eò quòd in regia vrbe non solùm nō inuenissent quod quærebāt, sed ad nomē eius omnes vidissent Iudæos conturbatos, & quem quærebant planè illis esse incognitum, ita vt meritò potuissent se delusos cogitasse: iam tempus erat vt fidelis ille Dominus qui facit cum tentatione prouentum, quo sustineri possit, probatam illorum fidem corroboraret, & quasi præmio quodam collaudaret, comprobaretque. Secundò, id factum est, ne cogerentur de nato in Bethleem puero, sed adhuc Bethleemitis incognito sollicitè inquirere, sicque per Magorum inquisitionem puero manifestato, quis improbo regi prodere pergeret recognitum regem, & ne in Bethleem venientes Magi offenderentur propter humilitatem & obscuritatem nati pueri. Itaque eadem illa stella, quæ tempus natiuitatis indicauerat, locum quoque demonstrat. Quam cùm vidissent Magi meritò gauisi sunt gaudio maximo. Nā sideris quidem spectaculo gauisi erant Magi in oriente, sed multo magis nunc, nimirum quod intelligerent spem suam non esse frustratam, nec frustra tanti itineris se suscepisse laborem, idque post apparentem negotij desperationem. Deinde quod experirentur stellam ad eundem perducere locum quem scriptura demonstrauerat, quodque ducem iam nacti essent nequaquam fallacem.

Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes, &c] Verisimile est iam Mariam cum puero fuisse in diuersorio, digressa scilicet iam hospitum multitudine, ob quam non erat ei dum pareret locus in diuersorio, nisi per domum, hic speluncam illā & stabulum quis putet intelligendum. Cùm autem Magi quærerent regem Iudæorum, inuenerunt puerum, aut, vt habent Græci, παιδίον, puerulum, nihil scilicet specie à cæteris differentem, & in quo nihil quod admirandum esset aut adorandum apparebat. Comperisse cum puero solam matrem dicuntur. Diuino enim consilio factum est, vt ne multi adessent, quò Herodi puer magis celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni

omni ſatellitio deſtitutum tanquam regem adorauerũt. Deinde & ob id matrem tantùm Euangeliſta fortè repertã dicit, quo ſignificaretur, hanc etſi recentem puerperam, non indiguiſſe obſtetricibus, aut nutricibus, vt quæ ſine dolore peperiſſet. Atque ne Ioſeph quidem inuentus hic deſcribitur, ſicut à paſtoribus. Nam diuino fortè nutu factum eſt vt & is abeſſet, ne gentibus ſuſpicio eſſet communi generationis ratione hunc puerulum natum, qui ex Sibyllinis libris aut aliunde diſcere potuerunt regem quem quærebant ex virgine naſciturum. Quamuis autem nihil quàm puerulum viderent, & matrem eius veſtitam vt eſſe poterat vxor fabri peregrè conſtituta, tamen (quod fidei maximum erat argumentum) procedentes adorant, qui fortè etiam ipſum Herodem in regali ſuo reſidentem ſolio non adorauerant. Quo conſtat eos alia quædam de puerulo hoc ſenſiſſe quam vel de eo audierant, vel in eo viderant. Quod quidem in eis effecit, primùm ſtellæ indicium. Deinde & ſplendor quidã diuinus qui animas illorum illuſtrabat. Hinc enim factum eſt nouum iſtud, vt nato puerulo non ſuo in regno, ſed & paucis cognito, & longè diſtante regione, præterea non in arce, aut aula, ſed humili hoſpitiolo, hoc honoris tribuendum putarent. Nec hac pietate contenti, depromunt è repoſitorijs ſuis munera, eaq; optima. Quod quãuis pro more patriæ ſuæ facerent (nam Orientalibus mos eſt cum muneribus reges ſuos adorare) eaſque res offerrent, quarum prouentu regio Perſarum aut Chaldæorum præcipuè diues erat, fortaſſe non intelligentes quid his donis ſpeciatim portenderetur: tamen dubitandum non eſt, quin his donis myſteria quędam ſpiritus ſanctus etiam ipſis ignorantibus ſignificare voluerit. Ideo enim Matthæus tam diſtinctè videtur munerum numerum & qualitatem explicuiſſe. Itaque his muneribus primùm quidem ſignificatum eſt puerulum hunc eſſe eum de quo ſcripturæ: Omnes de
Iſaiæ 30. Saba venient, aurum & thus deferentes, & cæt. &: Reges
Pſal. 71. Tharſis & inſulæ munera offerent. &: Dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipſo ſemper. Deinde per tria
hæc

hęc munera iā velut per ænigma significata est ineffabilis in diuinitate trinitas, patris, filij & spiritus sancti, simulq; vno hoc puerulo cōprehendi humanitatē, diuinitatem, & regalē dignitatē ei conuenientē, & humanitatis & diuinitatis ratione. Aurum enim regi cōpetit. Thus Deo. Myrrha homini morituro. Nā Iudæi suos mortuos myrrha sepeliūt, vt corpus maneat incorruptū, Myrrha enim cū sicca sit, arefacit, & exiccat humiditatē, nec sinit innasci vermes. Itaq;, vt & Hieron. annotauit, pulcherrimè munerū sacramēta Iuuencus vno versic. cōplexus est: Aurū, Thus, Myrrham, regiq;, hominiq;, Deoq; Dona ferunt. Quidam tamen thure significatū intelligunt Christi sacerdotiū. Quid aūt his muneribus significatū est à nobis offerri debere, postea dicetur. Porro per factū horum Magorum conuellitur satis impius error Lutheri, asserentis Christū etsi in sacramento altaris verè præsentem, non tamē debere nec posse ibi à fidelibus adorari, imo idololatricū esse cultum qui hic Christo exhibetur, eò quòd (inquiunt) Eucharistia non ad hoc est instituta vt adoretur, sed vt manducetur à fidelibus, nec legimus in scripturis illic Christum se coli & adorari velle. Ergone idololatræ fuere Magi, illi qui Christū adorauerunt in cunabulis, & mysticis illis honorauerunt muneribus? Neq; enim ad hoc incarnatus & in mundum natus erat, vt hic adoraretur in mortali corpore, sed vt cōspueretur, cæderetur, crucifigeretur: nec vllum Dei verbum ex scripturis proferri potest, quo à Magis ille cultus exactus fuerit. Vide Pighium controuersia octaua.

Refellitur error Lutheri de adoratione Eucharistiæ.

Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, etc.] Eo quod dicitur: responso accepto: satis significatur Magos iam secum agitasse num redeundum esset ad Herodem, imo quoniam subdubitare inceperunt, desiderasse aliquod signum diuinæ voluntatis. Nam quod quidam dictionem Græcam χρηματισθέντες, vertendam putant potius, oraculo accepto, nec sic quod diximus significari, minus significatur. Nam χρησμοὶ, dicuntur quidē oracula quæ redduntur à numine aliquo, sed petentibus & consulentibus. Itaq; eodem verbo Euangelista & postea

vtitur

vtitur cùm Iosephum Aegypto redeuntem, & dubitantem num in Iudæam secedendum esset, admonitum dicit vt in Galileam iret: non vtitur autem hoc verbo cùm admonitum dicit vt vel in Aegyptum fugeret, vel inde rediret. Eodem vtitur & Lucas, cùm Simeonem dicit responsum accepisse à spiritu sancto, &c. vbi etiam Erasmus vertit responsum acceperat. Porrò Hieronymus putat χρῆσμον dici, cùm Deus nō per angelum, sed per se respondet. Responsum (inquit) quod Græcè dicitur χρηματισθέντες, non per angelum fit, sed per ipsum Dominum, vt meritorum priuilegium demōstraretur. Iussi autem sunt non redire ad Herodem, non solùm ne Herodis impietati subseruirēt sua simplicitate, & puer tueretur ab impijs regis crudelitate: sed etiam vt frustra se insidiari intelligeret, & ab incepto desisteret. In quo facto demonstratum est, quam essent hi Magi Deo curæ, vt ne quis putet eos solo naturalis sapientiæ ductu intellexisse natum regem Iudæorū, aut admonitos à dæmonibus vel inuitè Christum confitentibus, quemadmodū videtur sentire Hieronymus commentario in Isaiam 7. & D. Augustinus lib. de dæmonibus. Discimus autem etiam in his Magis, eorum curam habere Dominum qui ab ipso pendent, & simplici corde incedunt, ita vt redimat animas seruorum suorum, & non delinquant omnes qui sperant in eo. Non peccauerunt autem Magi rescindentes promissionem Herodi factam (promiserant enim verisimile est se reuersuros) tum quòd Deo iubente id fecerunt, à quo tanquam superiori domino fuerāt à promissionis vinculo absoluti, tum quòd etiam sine Dei speciali iussione promissio seruanda non sit, quam intelligimus in fraudem aut perniciem alicuius extortam. Porrò vt paucis attingamus quæ mysticè in historia ista Magorum designata sunt, quod Magi post pastores Christum incognitum Iudæis reliquis agnouerunt, idque partim stellæ, partim scripturarum adminiculo, significabat Gentes, quarum hi Magi primitiæ fuerunt & post paucos quidem Iudæos ad Christi cognitionem & gratiam vocandas, atque in eadem Iudæis præferendas.

Psal. 33.

Mystica prædictorū intepretatio.

Non posse autem nos in Christi cognitionem deuenire, nisi & cœlesti diuinoque lumine mens illustretur, & ab hominibus ex scripturis sanctis doceamur, scripturarumque instructionem cœlestis gratiæ lumen & præcedere debere & subsequi. Præcedere quidem, vt ad scripturas nos mittat. Subsequi verò, vt eisdem credere & obedire faciat. Iam quod Magi nisi longè à patria recessissent, ac relictis Hierosolymitanis cum doloso Herode in Bethleem secessissent, Christum nequaquã vidissent, nobis significat agnosci Christum non posse, nisi longè à patrio ritu & terrenis affectibus semoti, relictisque carnalibus Iudæorum cæremonijs, ac impiorum consortio, mundanoque tumultu, in Ecclesiam, quæ vera est Bethleem, hoc est domus panis, concesserimus. Munera verò Magorũ cum varijs modis mysticè accipi possint, rectissimè acceperimus, vt ad tria illa quæ habemus bona referantur, nempe facultates, animam & corpus, atque ad tres virtutes illas, fidem, spem, & charitatem. Aurum enim Deo offerimus, cùm externa fortunæ bona pauperibus per charitatem erogamus. Beneficentiæ enim, inquit Paulus, nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus. Thus verò offerimus, cùm ex fide feruenti oratione mens nostra fertur in Deum, illique se deuotam exhibet. Dirigatur enim (inquit Dauid) oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Myrrham autem offerimus, cùm spe cœlestium bonorum carnem nostram mortificamus, & ieiunijs, abstinentia, omnique asperitate à putredine vitiorum pręseruamus. Sacrificiũ enim Deo, spiritus contribulatus. Et Paulus precatur vt offeramus corpora nostra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Itaque in auro, thure & myrrha, significata sunt eleemosyna, oratio & ieiunium. quæ tria vniuersa in se comprehendunt virtutum opera. quorum quidem trium vnum, proximum: alterum, Deum: tertium verò nosipsos respicit. Vbi autem in Bethleem semel Christum agnouerimus, nequaquam ad turbatam carnalemque redeundum est ciuitatem Ierusalem, sed per aliam, nempe virtutis, viam regrediendum in cœ-

Heb. vlt.

Psal. 140.

Psal. 50.
Rom. 12.

Diuersis modis scriptura à diuersis reuoluitur.

lestem patriam nostram. Cęterùm in hac historia & hoc aduerti potest, quòd tribus diuersis modis deprehendantur se alij & alij habere erga scripturas. Nam scribę in eis versantur, tantum vt scient, alijsq; veritatem commonstrent, quam ipsi non sectabantur. Herodes scripturas quærit, vt veritatem quidem cognoscat, sed ad nocendum. Magi verò, vt agnitam veritatem amplexentur. Ita & hodie quidam in scripturis occupantur tãtum vt docti sint, alijsque docere valeant: alij vt inde venentur per quæ suas hæreses stabiliant, Christumq; adhuc tenerum in cordibus imbecillum occidant cum Herode: alij, vt agnitam sectentur veritatem.

DOMINICA I. POST EPIPHANIAM.

EVANGELIVM.

Lucæ 2.

IN illo tempore: Cùm factus esset Iesus annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam, secundum consuetudinem diei festi: consummatisq; diebus, cùm redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem. & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, uenerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos: & non inuenientes eum, regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est post triduum, inuenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorũ, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius. Et uidentes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego, dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est, quod me quærebatis? Nesciebatis, quia in his, quæ patris mei sunt, oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt uerbum quod locutus est ad eos. Et descendit cum eis, & uenit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia uerba hæc, conferens in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate & gratia apud Deum & homines.

RECOLIMUS toto isto octiduo, Auditores, quo pacto nuper natus saluator, etiam gentibus manifestari dignatus sit, & quid hi magi tali beneficio adfecti, inuicem ex pia mentis gratitudine officiorum contulerint, qualiter procidentes adorarint, & apertis thesauris, tanquàm Domino Deo suo, aurum, thus, & mirham immolarint. Quum itaque nos, qui ex gentilium genere sumus, ad eiusdem redemptoris cognitionē vocamur, par est, fidem & deuotionem magorum, quàm fieri potest, studiosissimè sectemur. Docemur ergo tam in Epistola, quàm hodierno Euangelio, quo ritu sit nobis venerandus, quibusque muneribus demerendus Dominus. Est autem cultus, quo Deus afficitur, duplex: Primus, corporalis, siue externus, de quo in Euangelio: Secundus spiritualis, de quo in epistola traditur. Nugantur, & imponunt vobis, qui solum internum cultū commendant, quasi ad perfectam salutem sufficeret, credenda de Christo scire, & ijs assentiri. Verum aliter Paulus, Glorificate, inquit, & portate Deum in corpore vestro. Videmus etiam hoc loci, quanto studio non solū parentes Iesu, sed etiā ipse in externo cultu Dei versatus sit à cunabulis. Et postmodū ceremonias aliquot, quas absq; dispendio salutis nemo negligere possit, sanctissimè sanciuit, vt sunt Baptismus, Synaxis, & reliqua Ecclesiæ Catholicæ sacramenta. Cor meū & caro mea exultauerunt in Domino Psalmographus dicit. Quidquid autē in hoc Euangelio dicitur, non tā parentib. & prolib. sed omnib. ad imitationem propositum est: In quo tria de parentibus, & tria itidem de puero Iesu, notatu dignissima, proponuntur. De illis, quod in Dei timore & cultu versari quotānis soliti fuerint, deinde, quod puellū Iesum alioqui satis ad diuina ꝓpensum, à cunabulis in timore Dei educauerint, & ad legem ipsius assuefecerint. Postremo, quod maximam sollicitudinem pro puero habuerint perdito. Hæc sunt vera parentum officia: Timor Domini, pia liberorum educatio, & diligens pro ipsis sollicitudo. Clamatur hodie passim pro reformatione Reip. vt ꝑ Cōciliū clerus, per Comitia Magistratus, & politica

restituantur, nec iniuria, verum nisi dissimularemus, esset nobis domi reformationis copia, si iuuentutem nostram, si proles quisque suas, ad exemplum domini saluatoris institueret, in illis enim futura Reip. seminariũ emendatio, & integritas consistit. Quos si deprauatè educari contingat, quæ spes emendationis aut in clero, aut in politia superesse poterit? De puero autem Iesu nobis in exemplum dicitur: Primùm, quod remanserit pietatis ergo in Ierusalem, in ijs, quæ Dei patris sunt, diutius se occupaturus, in quo pueros, & omnes à cunis Deum obseruare & colere docet. Deinde, quod proborum & doctorum, non dissolutorum consortium sibi delegerit, docens, vt omnes, maximè pueri, prauorum sodalitia fugiant, & ijs sese coniungant, quorum cõuersatione tũ doctiores, tum magis probi possint euadere. Postremo, sic seseDominus Iesus, tam in cultu Dei, quam in conuictu magnatum exercuit, vt ab obedientia tamen parentum, non discesserit. Dominus & creator Mariæ & Ioseph obediuit, nos, quanta obseruantia parentes colere deceat, hinc intelligamus, qui præcepto, promissione, & pœna ad mandatum hoc obligati sumus. Omnes itaque reuereamur Deum, obsecundemus maioribus, & cum optimis conuersemur, sic fiet, vt gratia, ætate & sapiẽtia, apud Deum pariter & homines proficiamus.

ET *cum factus esset Iesus annorum duodecim, &c*] Quòd saluator duodenis cõsummatis diebus Paschæ, hoc est, septem diebus, cùm redirent parentes, remanserit in Ierusalem, volens commisceri doctoribus, indicium quoddam raræ suæ sapiẽtiæ dare voluit, & velut radiolum aliquem sui splendoris spargere, ad confirmandam fidem tum parentũ, tum aliorũ qui ab ipso salutem Israelis expectabant. Deinde & ostendere voluit ad quid à patre in hunc mundũ missus esset, quamq; ad peragenda patris sui mandata iam in tenera ætate prægestiret. Duodecimo aũt anno id conuenienter factum est, quòd eo tempore discretionis iudicium perfectum esse incipiat, & pueritia terminari. Porrò inscijs parentibus istud

Christus

Christus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos contemnere videretur, si retrahentibus non obediret: præterea quo doceret renunciãdum esse parentum cognatorumque affectibus ei, qui velit cœlestis doctrinæ professionem suscipere: mandataque Dei amicorum affectibus esse præponenda, & in Euangelico negotio nullam esse carnalium parentum autoritatem spectandam. Proinde rectè Hieronymus ad Heliodorum: Licet (inquit) paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine & scissis vestibus vbera quib. te nutrierat mater ostendat: licet in limine iaceat pater, per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis euola. Solum pietatis genus est, in hac re esse crudelem. Itaque laudatur Deuteronomij. 33. tribus Leui, quòd dixerit patri suo & matri suæ: Nescio vos: & fratribus suis: Ignoro illos, & nescierunt filios suos. Iam nec parentes Christi culpari possunt negligentiæ, quod illis nescientibus puer remanserit in Ierusalem. Nam autore Beda, filijs Israel moris fuit, vt temporibus festis vel Ierusalem confluentes, vel ad propria remeantes, seorsum viri & seorsum fœminæ incederent, pueri tamen indifferenter cum altero parentum coniungerentur, atq; ita factum vt Maria puerum cum Iosepho esse, & contra Ioseph crederet Mariæ adesse. Quod si autem hic mos Israelitis non fuit (nam de eo non constat) satis Euangelista parentes Christi excusat, eò quòd dicit existimasse ipsum esse in comitatu, inter amicos & notos, quibus lubenter solet ea æstas adhærere. Itaque securi de puero venerunt è Ierusalem versus Nazareth itinere vnius diei, vesperi illum requirentes inter cognatos & notos. Nam quod dicuntur venisse iter diei, non est intelligendum de itinere quo venerũt redeuntes è Nazareth ad quærendum puerum, vt intelligit Erasmus in Paraphras. Vno enim die venerunt è Ierusalem versus Nazareth, & non inuento puero vesperi inter amicos, altero die regressi sunt in Ierusalem, ibi verò tertio deinde die in templo inuenerũt. Proinde quod dicuntur post triduum inuenisse puerum, non esse intelligendum tribus diebus iam finitis puerũ inuen-

Deut. 33.

tum, sed post triduum, hoc est, cùm iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die: sicut prius dixit Christum circuncisum, postquam cōsummati fuissent dies octo, hoc est, die octauo. Inuenerunt autem in templo non ludentem, nec ociosum, sed sedentem in medio doctorum, hoc est, inter doctos. Inter quos sese non ingesserat tanquam doctor, quanquam vnus esset omnium magister, nec cum fastu & procacitate (quæ vitia solēt adesse pueris præcocis ingenij) iactabat eam qua plenus erat sapientiam, sed velut discendi cupidus inter eos sederat, audiens scilicet eos, & vicissim interrogans. Non quod necessitas illi esset sciscitari ab hominibus quod disceret, sed quo omnibus iunioribus exemplum modestiæ & disciplinæ præberet. Hic enim rectus disciplinæ ordo, primò diligenter audire doctos & senes, deinde ab eis de

Eccle. 32. auditis inquirere, iuxta illud Ecclesiastici 32. Audi tacens simul & quærens, & pro reuerentia accedat tibi gratia bona. Simul etiam hoc suo exemplo saluator nos ad discendi sacras scripturas studium accendere voluit, ac docere nullam ætatem esse præproperam & immaturā ad discendum ea quæ sunt pietatis. Interrogabat etiam prudenter saluator, vt interrogando doceret eos qui legis scientiam profitebantur. Ex vno enim fonte doctrinæ manat & interrogare & respondere prudenter, teste Origine. Non solùm tamen eum & audisse & interrogasse doctores, sed etiam ab eis interrogatum respondisse, patet ex eo quod sequitur.

Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia & responsis eius] Et meritò quidem stupebant, quod tantillus puer interrogationibus & responsis suis admirabilem quandam & plusquam senilem declararet sapientiam, in tenera illa & indocta ætate ea promens, quę doctores prouectæ ætatis non pigeret discere. Itaque imbecilli corporis ætate, ipsaque interrogatione se hominem esse declarabat: ipsa autem in interrogando & respondendo prudentia supra hominem se esse satis manifestauit. Verisimile autem auditores non solum admiratos eius prudentiam, sed & raram vultus, gestus,

lingua-

linguæque modestiam, quæ gratiam addebat intelligentię, & sine qua explosa fuisset à doctoribus eius in interpellando audacia. Proinde non obscurè hæc pueri Iesu modestia hic insinuatur, cùm significetur doctores non dedignatos & audire illum interrogantem & vicissim illum interrogare. Iam autem non vacat vtili mysterio, quod non statim cùm quæritur, inuenitur, quodque qui quæsitus inter cognatos & notos inueniri non potuit, Hierosolymis in templo repertus est. Id enim nobis significat Christum instanter quærendum, eumque humana nec cognitione, nec cognatione comprehēdi. Deinde eundem ibi inueniri non posse, vbi res agitur humanis affectibus, aut his rebus visibilibus studetur quæ pereunt cum hoc mundo, sed in Ierusalem tātum, & in templo Dei, hoc est, in Ecclesia, idq; tātùm inter eos, quibus rerum diuinarum cura est, quique non de ijs rebus disputant quæ citra salutis dispendium nesciuntur, sed de cognitione sacrarum literarum, per quas Deus nobis viam ostendit, qua possimus æternam assequi salutem. Porro quod inter doctores inuenitur Dominus audiens illos, meritò timorem incutere debet doctoribus omnibus sanctarum scripturarum, vtpote in quorum medio sit Christus attendens quomodo doceant. Quòd verò post triduum inuentus est, rectè secundum Ambrosium referimus ad mysteriū resurrectionis, quæ tertio à morte die facta est. Bene autem ratione istius facti quadrat in Christum illud Psalmi 118. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsiui.

Mystica præcedentium interpretatio.

Psal. 118.

Et uidentes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid &c.] Non solùm ij qui Christum interrogantem & respondentem audierunt admirabantur, sed & parentes eius videntes puerum sedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo simile viderant, nec satis intelligebant facti huius noui rationem. Porro modestia parentum Christi satis hic notatur, dum viso puero sedente in medio doctorum, qui omnibus erat admirationi, solum admirati dicuntur nō sibi

placuiſſe, nec de tali ſeſe iactaſſe filio. Quam modeſtiam dum conſideramus, ſimul & venerationem parentum in puerum, veriſimilius eſt quæ ſcribitur mater dixiſſe filio, tum primùm illi dixiſſe, cùm dimiſſis doctoribus ſolus eſſet cum parentibus puer. Tacet autem Ioſeph, quod ſibi conſcius eſſet nihil ſe habere iuris in partum ſpõſæ ſuę: mater verò pro peculiari ſua in filiũ autoritate loquitur, dicens: Fili, cur ad iſtum modum agis nobiſcum? Cur te clã ſubduxiſti à nobis? Ecce enim pater tuus & ego cum dolore animi te iam aliquot dies quæſiuimus. Hæc autem accipienda ſunt non dici increpando & obiurgando, ſed tanquam verba eius quæ querulosè effectum ſuum & dolorem manifeſtat. Neque enim durè illi loqui potuit quem tam vnicè amabat, quemque, quod Chriſtum & filium Dei eſſe ex angelo didicerat, reuerebatur, nec dubitabat nihil reprehenſibile admittere poſſe. Cum dolore autem puerum quæſierant, quòd metuerent ne illorum aliqua offenſus culpa, nollet vltra illis miniſtris vti, aut ne in grauem & culpabilem negligentiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quem ſciebant ſuæ curæ commiſſum eſſe. Fortaſſe autem & ideo, quod humano quodam affectu puero omnia metuerent quæ ſolet parentum pietas amatis liberis metuere. Hic enim naturalis parentum metus non planè repugnat illi fidei, qua credidit Maria hunc eſſe Chriſtum & filium Dei, eiusque ſingularem curam gerere Deum & angelos. Porrò in verbis Mariæ propriam animi eius humilitatem rurſus perſpicere licet. Non enim dedignatur Ioſephum patrem Chriſti nominare, quamuis ſciret ipſum ex illo non concepiſſe, ſed nec in ipſo ordine nominis ſe præferebat marito, vt diceret: Ego & pater tuus, ſed, pater tuus, inquit & ego, nõ attendens vteri ſui dignitatem, ſed ordinem coniugalem, omnibusque fœminis exemplum præbens honorandi ſuos maritos.

Et ait ad illos: Quid eſt quod me quærebatis? Neſciebatis quia in his, &c.] Et hæc rurſum verba accipienda ſunt dicta à ſaluatore non mordaciter aut indignabundè, ſed mode-

modestè, quemadmodum decet summam ipsius erga omnes,& maximè erga parentes modestiam, quamuis tamen duriusculum aliquid sonent. Nam parum blandè Christus matri respondit,quotiescunque in Euangelio aliquo negotio maternam suam autoritatem interponere visa est:ac matris iure illum cõpellauit, vt ostenderet in eo negotio non esse locum autoritati alicui humanæ. Habet enim parentum autoritas suos limites, cui renunciandum est, cùm agitur negotium diuinum. Par est enim, vt humana cedant diuinis, & prior sit ratio Dei,cui debemus & corpus & animam,& à cuius benignitate expectamus hæreditatem vitæ immortalis, quàm horum à quibus iuxta carnem progeniti sumus & educati,successuri in portionem aliquam facultatum terrenarum. Debemus & his sanè plurimum,sed post Deum, cui longè plus debemus, cùm illi & ipsos debeamus parentes. Sic & pòst parum blandè respondit matri, quum in nuptijs interpellaret de vino,& materna quadam autoritate videretur exigere miraculum,quod non nisi in gloriam patris erat promendum. Sic durius etiam respondit ijs, qui ipsum à concione Euangelica quasi matris & amicorum nomine euocarant. Ita & nunc, quoniam iure materno expostulare videbatur, quamuis modestè, cum filio diuinis rebus intẽto, etiam ipse duriusculè respondet, seruata tamen modestia ei conueniente. Neque enim Ambrosius veritus est dicere Christum arguisse matrem, scribens hoc loco his verbis: Duæ sunt in Christo generationes,vna est paterna, materna altera. Paterna diuinior,materna,quæ in nostrum laborem vsumque descendit. Et ideo quæ supra naturam,supra ætatem, supra consuetudinem fiunt,nõ humanis assignanda virtutibus, sed diuinis referenda sunt potestatibus. Alibi enim ad ministerium impellit mater,hic mater arguitur, quia adhuc quæ humana sint exigat. Vide autem quàm apta sit responsio Christi ad verba matris. Quoniam enim expostulare videbatur cum illo quasi autor ipsis fuerit doloris, & seipsum purgat, dicens oportere eum esse in his quæ patris sui erãt,

quoties scilicet ille vocaret ad munus delegatum: & in ipsos parentes doloris causam potius reijcit, vt qui hoc ipsum cogitasse debuissent, & per eam cogitationē omnem deponere metū & solicitudinem. Quia enim sciebant eum à patre cœlesti missum in hunc mundum pro salute hominum, cogitare debuissent meritò, eum nulla alia de causa sese subtraxisse, quàm vt quæ patris sui erant perficeret. Verùm humanus naturalisq; affectus, & pia erga tenerum puerum sollicitudo, quem didicerant contradictioni & persecutioni multorum expositum, effecit vt illud minus aduerterent. Non enim Christus assertiuè dicit eos nescisse quia oporteret eum esse in his quæ patris sui erant, sed interrogatiuè dicit: Nesciebatis, &c. quasi diceret: Meritò vobis illud in mentem venire debuisset, quod alioqui sciebatis. Nec hæc dicens reprehendit eorum quærendi studium, cùm illud omnino fuerit laudabile, vtpote à pio affectu profectum: sed tantùm ostendit quantum erat ex parte sui, illud esse superfluum, nec sibi parentum dolorem imputari posse. Rursum autem in verbis Christi annotandum, quòd cū virgo Deipara Iosephum, patrem eius vocasset, ipse contra patrem suum Deum vocat, significans proinde se illius voluntati per omnia potius morem gerere debere. Vbi etiam notandum, Christum ab ipsa pueritia vocasse Deum, patrem suum, vt confunderet & Iudæos & hæreticos, qui ex verbis matris vocātis Ioseph patrem eius scandalizari potuerunt. Hebionitæ enim dixerunt Iesum factum filium Dei. 30. anno vitæ eius, cùm illaberetur in eum baptizatum spiritus sanctus. Verùm ipse annos natus duodecim Deum patrem suum vocat. Nec dicit, patris nostri, sed patris mei: quòd sibi soli Deus, pater esset naturalis. Per ea autem quæ patris sui erant, intelligit ipsum templum, aut potius quæcunque diuina exercitia: qualia erant, audire doctores, eosdemque interrogare, & interrogantibus respondere. Hinc verò discamus quàm sit res diuina, Deoq; grata, in scripturis sacris piè versari, cùm ab hoc Christus auspicatus sit ea quæ patris sui erant.

Hebionitæ refellūtur.

Et ipsi non intellexerunt uerbum quod locutus est ad eos] Quoniam absurdum quibusdam videtur, Mariam non intellexisse hunc Dñi sermonem, quo non obscurè locutus est, maximè apud eam quæ illum sciuit esse Dei filium, intelligunt istud dictum esse non de parentibus Christi, sed de cęteris auditoribus. Aut per synecdochen esse accipiendum, quia scilicet Ioseph non intellexerit verbum, qui de pueri diuinitate non tam perfectè instructus erat. Verùm nullum fuerit inconueniens dicere etiam Mariam non planè intellexisse quod à Domino dicebatur, quandoquidem id apertè Lucas asserere non est veritus. Nam ad parentes istud referendum esse nimis certum est. Quamuis enim ex his quæ præcesserant, scirent puerum esse Christum, & planè diuinam prolem, imo filium Dei, nihilque mediocre aut vulgare expectarent ab eo, tamen nondum ad plenum intelligebant sublimitatem diuinæ virtutis, necdum cognouerunt quàm admirabili consilio, quibusve rationibus munus suum obiturus erat ad quod missus fuit à patre, atque ideo perpetua quadam admiratione circa ipsum & gesta eius tenebantur, si quando Dei spiritus sese clarius in ipso proderet. Audiunt nomen patris, quem sciunt non habere naturalem patrem in terris, quem sciebant solitum vocare patrem Iosephum. Audiunt negotia patris in quibus oporteret eum esse, cùm quæ illa essent nihil vnquam meminissent. Nec propterea quod pleraque huiusmodi ignorarent infœliciores erant. Satis enim vnicuiq; est talẽ de Deo habere cognitionem, vt ipsum vnicè amet, & eius voluntati dextre se accommodet. Ita satis Mariæ & Ioseph erat agnoscere Christum se habere præsentem vt ipsi studiosè inseruirent, essentque Deo patri ex animo grati, qui orbem, præcipuè autem Iudæos, tanta gratia esset dignatus. Reliqua reuelanda eis in futurum differebantur. Hoc pacto & alios sanctos à DEO ductos legimus. Porro non prætereundum quanta fuerit parentum erga Christum veneratio. Quanquam enim sermonem eius non intelligerent, non tamen vlterius interrogant, sed

obticeſcunt, reuerenturq; non intellectum ſermonem.

Et deſcendit cum eis, & uenit Nazareth, eratq; ſubditus illis &c.] Poſteaquam Dominus ad horam ſe parentibus ſubtraxiſſet, prȩludium quoddam futurorum exhibens, ſeſeque parentibus ſuperiorem oſtendens, rurſus ad ſolitam ſubiectionem reuertitur, debitam parentibus à filijs illius ætatis. Itaque qui prius oſtenderat ſuo exemplo, in quibus negotijs parentum poteſtati non ſubſimus, rurſum oſtendit quanta parentibus carnalibus debeatur reuerentia & ſubiectio, quãdo & ipſe qui ſe iam parentibus ſuperiorem oſtenderat, non dedignatur etiã ſimulato patri deinceps morem gerere. Cumque prius diuinitatis ſuæ radios quoſdam oſtendit, nunc rurſus ſua ſubiectione humanæ naturæ veritatem aſtruere voluit. Ita enim viſum eſt Domino Ieſu omnia ſua dicta factaque attemperare, vt nunc diuinæ virtutis ſuæ veluti ſcintillas quaſdam promeret, nunc rurſus ad humanam humilitatem ſeſe demitteret. Erubeſcant itaque pueri & adoleſcentes qui negligunt honeſta parentum monita, cùm Ieſus non dedignatus ſit ſubijci ſuis parentibus, templum etiam, patriſq; negotium ad tempus relinquens, ne quam ſpeciem præberet filij immorigeri. Erubeſcant & idiotæ rebelles aduerſus Epiſcopos, ſuos videlicet patres ſpirituales, quum Ieſus maior obſecundarit minoribus, Deus ſcilicet hominibus. Cùm autem Euangeliſta commendarit nobis virtutem obedientiæ in puero Ieſu, matris etiam eius ſingularem tum modeſtiam, tum prudentiam rurſum notat, dicens: *Et mater eius conſeruabat in corde ſuo omnia uerba hæc:*] hoc eſt, omnia hæc quæ modò dicta factaque circa puerum dixi. Modeſtiæ enim erat, quod nihil muliebri loquacitate contra non ſatis intellecta effutiret, nihilq; magnificum de ſe ob filij raras dotes iactaret. Prudentiæ verò & magnificæ de puero exiſtimationis, quod non obiter ſingula pueri dicta factaque aduerteret, nihilq; eius inobſeruatum relinqueret, ſed ſimul omnia reconderet in pijſſimo pectore ſuo, coniectans ex admirandis initijs rerum exitus, volenſq; pòſt ſingula hæc enarrare diſcipulis,

Obediẽtiæ cõmendatio.

Iesu nomen per vniuersum orbem prædicaturis. Atque ob id videtur Lucas iam secundò dixisse Mariam omnia in corde suo conseruasse, quo indicaret vnde hæc ad infantiam & pueritiam Christi spectantia intellexerit. Satis autem ex hac virginis obseruatione intelligendum relinquitur, quanta cum modestia & veneratione parentes huic puero quid præciperent si quid ei mandarent.

Iesus autem proficiebat sapientia & ætate & gratia apud Deum & homines] Hactenus Lucas & Matthæus Iesum ferè vocauerunt puerum aut potius puerulum. Nam Græcè est παιδίον, notantes hoc vocabulo magnam Christi pro nobis dignationem, & fortè etiam alludentes ad illud Isaiæ: Paruulus natus est nobis. Nam & ibi Septuaginta verteruut παιδίον. Nunc vero, terminata scilicet pueritia, & declarata sapientia pueri, non amplius puerum, sed Iesum vocat Lucas. Itaque paucis complexus totam Christi vitam ab anno duodecimo vsque ad tempus prædicationis Ioannis, nihil aliud insigne de eo prædicat, quàm quod cum continuo incremento ætatis profecerit etiã sapientia & gratia, significans eum nunquam nõ radios quosdam diuinitatis suæ emisisse. Porro quod dicitur profecisse sapientia & gratia, ab antiquioribus interpretibus ferè intelligitur, non quòd illi quicquam accesserit à tempore quo in vtero matris diuinitas humanitati in ipsa conceptione est counita, sed quod sapientiam suam & gratiam magis ac magis declarauerit, & declarando magis ac magis habitus sit ab hominibus profecisse. Quod idem est cum eo quod à recentioribus dicitur profecisse Christum non secundum habitum sapientiæ aut gratiæ, sed secundum actus sapientiæ & gratiæ, eò quòd processerit ab actibus sapientibus ad sapientiores. Aliter tamen etiam à recentioribus explicatur hic locus de habitu sapientiæ acquisitæ, qui auctus sit in Christo, cùm habitus sapientiæ illi infusæ aut sapientiæ beatæ non sit augmentatus. Verùm cùm sapientiam hanc quæ Christo tanquam homini ab initio conceptionis sit infusa, quaq; omnia ab initio cognouis-

Isaiæ 9.

gnouisset etiam vt homo; quidam putent non posse ex scripturis probari, putant, vt superius dictum est, simplicius hunc locum sic explicandum, vt dicatur Christū secundum sapientiam diuinā, hoc est, eam quæ ei competit tanquam Deo, non profecisse: secundum sapientiam autem humanam, hoc est, eam quæ ei vt homini competit, verè profecisse, hominum quidem more, sed tamen supra modum humanum. De hac enim sapientia se locutum Lucas significat, dum Iesum quem profecisse dicit sapientia, etiam ætate profecisse dicit. Nec metuenda hic videtur Damasceni sententia, sic scribentis in 3. libro, postquam dixisset Christum profecisse sapientia, eò quòd per incrementum ætatis, sapientiam quæ ipsi inerat in apertum deprompserit. Qui verò, inquit, proficere ipsum dicunt sapientia & gratia, vt horum accessionem additionemq; subinde suscipientem, non extrema carnis experientia vnionem factam astruunt, neque secundum hypostasim adorant vnionem. A Nestorio vana sapiente persuasi, habitudinariam vnionem & nudum incolatum falsò prædicant, non cognoscentes neq; ea quæ dicunt, neque de quibus disserunt. Nam si verè vnita est Deo verbo caro extremæ existētiæ magis profectò in ipsò existet, & hypostaticam ad ipsum habebit identitatem. Quomodo ergo non perfectè ditata est omni sapientia & gratia? Non ipsa quidem per gratiam participans vt nos, neque secundum gratiam ea quæ verbi sunt participans, sed potius propter vnionem secundum hypostasim, humana & diuina vnius Christi facta participat. Sed & quia ipse erat Deus simul & homo, gratiam & sapientiam, & omnium bonorum plenitudinem mundo irrigat. Hæc ille. Verùm ex hac Damasceni ratiocinatione tantum consequitur, Christum non absolutè profecisse sapientia, quasi scilicet nō fuerit ab initio plenus sapiētia. Probat enim Christum hominem ratione vnionis hypostaticæ ab initio semper plenum & perfectum fuisse in sapiētia illa quæ verbo propria est. De qua, vt ratio eius solùm concludit, ita etiam eum loqui, manifestum satis ex eo quòd carnem dicit

Damascenus libr. 3 de ortho. fide.

dicit sapientiæ plenitudinem participasse, non per gratiam, sicut nos, sed per vnionem hypostaticam ea quæ sunt verbi participasse Proinde habito respectu ad hanc Christi sapientiam, non potest dici Christus profecisse sapientia, nisi quia maiorem semper sapientiam factis dictisq; demonstrauit. Verùm cùm præter hanc diuinã sapientiam necessariò oporteat Christo quatenus homini humanam etiam tribuere sapientiam, non consequitur ex Damasceni sententia impium esse & Nestorianum, asserere hanc re vera quibusdam gradibus in Christo auctam fuisse. In vniuersum tamẽ Christo nullam tribuere humanam sapiẽtiam, nisi acquisitam, Dominica infra octauã natiuitatis satis ostensum est non esse verũ: proinde locus hic & alter ei similis apud Lucam superius explicandus est catholicè altero illorũ modorum prius positorum. Porro cum dicit Lucas Christum profecisse gratia, dictio, gratia, anceps est. Potest enim accipi quemadmodum prius, cum dixit: & gratia Dei erat in illo: pro dono Dei, quo illi grati efficimur, & bene viuimus, & tunc eodem modo oportet intelligi Christũ profecisse gratia, quomodo profecit sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate & fauore, vt significetur eum gratiosiorem factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutũ sese in eo proferentium. Quanquam & secundum hanc acceptionem non potest intelligi profecisse gratia apud Deum, quasi acceptabilior & gratior postea factus sit illi. Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus est. Sed tantùm quòd semper magis ac magis fecerit acceptabilia, grata atq; meritoria opera. Primùm autem dicit, apud Deum: deinde, apud homines. Primùm enim oportet Deo placere, deinde hominibus. Simile autem scribitur 1. Regum 2. de Samuele: Puer autem Samuel proficiebat, atque crescebat, & placebat tam Deo quàm hominibus. Porro non ociosè legendum est quod dicitur Iesus cum ætate profecisse semper sapientia & gratia. Id enim & ostendit quàm esset à vulgi consuetudine vita eius diuersa, & qualiter viuendum sit ei qui Christi 1. Reg. 2.
cogno-

cognomine & consortio gloriatur. Vulgò enim præpostero modo ferè fieri videmus, vt scilicet corpus quidem iuxta naturæ cursum semper in melius proficiat, anima verò per socordiam in peiora semper relabatur. Adolescentes enim ab infantiæ pueritiæq; puritate ad lasciuiam degenerant, iuuentus rursum ad lites et ad pugnas proficit, virilis ætas ad ambitionem & auaritiam. Itaq; fit, vt quo quisque propius accesserit ad ætatem, hoc longius recedat ab innocentia. Cæterùm qui Iesum Christum semel induerunt, hos oportet ad illius exemplum semper ad meliora conniti, studereq; vt vitæ syncerita te & se semper magis commendent Deo, & honestiorem sibi semper famam apud homines parent, vt qui in eis semel natus est Christus, in eis etiam semper grandescat & adolescat. Quanquam autem ab Euangelistis nõ exprimatur quibus rebus vacauerit Christus vsque ad baptismum suum, omnino tamen verisimile est labore suo sibi parentibusq; victum parando perdurasse. Nam
Mar.6. Marci 6. faber & fabri filius à gentilibus suis vocatur. Certè literis vacasse eum verisimiliter dici non potest,
Ioan.7. cum Ioan. 7. legamus miratos Iudæos dixisse: Quomodo hic scit literas, cùm non didicerit? multo autem minus verisimiliter dici potest, indulsisse illum ocio. Igitur cùm parentes Christi honesti essent & iusti, egeni autem, & necessariorum penuriam patientes, manifestum est quod labores corporeos continuò frequentabant, necessaria vitæ sibi quærentes. Iesus autem obediens illis, vt Lucas testatur, etiam in sustinẽdo labores subiectionem perfectam exhibebat. Ideo verò vsque ad tempus à patre præfixum, nempe vsque ad annum circiter trigesimum, nihil insigne gessisse scribitur, præterquam quod continuo profectu sapientiæ & gratiæ Dei commendabat se hominibus, vt nos suo exemplo admoneret, ne quis ad munus Euangelicum obeundum temerè & importunè sese ingerat, sed prius ætatis accessu, moribus inculpatis, cœlestique vocatione docendi sibi colligat autoritatem.

DOMINICA II. POST EPI-
PHANIAM.
EVANGELIVM.

IN illo tempore: *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente uino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? nondum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcunque dixerit uobis, facite. Erant autẽ lapideæ hydriæ sex positæ, secundum purificationem Iudæorum capientes singulæ metretas binas uel ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc & ferte Architriclino: & tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam uinum factam, & non sciebat unde esset: ministri autem sciebãt, qui hauserant aquam. uocat sponsum Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primùm bonum uinum ponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti uinum bonum usque adhuc. Hoc fecit Iesus initio signorum in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.* Ioan.2.

CVm hactenus non modò multis, ijsq; irrefragabilibus declaratum sit, & conuictum testimonijs, puellum illum nostrum Bethleemeticum, Dominum Iesum, verum esse Messiam in lege & prophetis promissum, tum etiam in Ecclesia iustissimo sint ordine cuncta distributa, ita, vt primum prophetarum oracula, dein Euangelistarũ elogia, quæ tàm angelus ad Mariam & Ioseph, quàm quę Zacharias & Elizabeth de Christo, prius quã in hanc lucem ederetur, pronunciarunt. Ad hæc, quæ in ortu ipsius, ac mox in Magorũ aduentu, et paulò pòst Hierosolymis à Simeone & Anna. Insuper quomodo ad grandiorẽ ætatem accedẽs, sese ipsum primo suo facto prodiderit: Singula hæc sint distinctis temporibus, successiuè, charitatibus vestris proposita, quò cõmodius ad plenã Christi cognitionẽ peruenire valeatis. Nunc tandem, rerum ordo, hoc exposcere videtur, vt ad maiorem fidei cõfirmationem exponamus, qualiter

Chriſtus ipſe, poſtquam ad iuſtam ætatem peruenerat, ſeſe, quis eſſet, declarauerit. Verum enimuero, quoniam Chriſti humilitas, & rei ipſius familiaris fragilitas, obſtabant, quò minus de ſe teſtanti plurimi fidem habituri fuiſſent, noluit verbis quicquam polliceri, prius, quam inſolitis, & ſtupendis prodigijs ſuæ diuinitatis teſtimonium edidiſſet. Et, quia non niſi in nuptijs auſpicatus eſt mirificam ſuam vim declarare, hoc ipſo ſignificatum voluit, ſe tutorem, & conſeruatorem coniugij, & eorum omnium, quæ coniugij multiplices moleſtias concomitari ſolent, conſolatorem. Nec id iniuria, nam poſteaquam ex Dei præcepto cogitur homo propter vxorem, non modò amicos, ſed etiam patrem ac matrem deſerere, hinc fit vt viciſſim videatur ab omnibus derelictus. Quamobrem teſtatur hoc Euangelio dominus, ſibi vni coniuges eſſe curæ, nec permittere, vt quicquam eis deſit rerum neceſſariarum. Quin etiam hinc diſcimus, Chriſtum neminem auerſari inopum & abiectorum, nam Chriſtus, cui pauperes, & orphani derelicti, pauperum deſideria exaudit. Poſtremo, ſuppeditat quoq; nobis hoc Euangelium, inſignem doctrinam & formam piæ chriſtianæq; vitæ, duplici charitatis exemplo indicans, quid ſequamur. Dum Chriſtus, qui auxiliandi facultate præditus erat, tenuibus libenter ſubuenit. Et beata virgo Maria, quod ipſa præſtare non potuit, pia quadam ſollicitudine, & vltranea interceſſione apud filium ſategit, quò pauperum incommoda ſubleuarentur. Habemus itaque in hoc Euangelio, præter confirmationem fidei, quòd Chriſtus verus ſit Deus, etiam illuſtrem contra omnes puſillanimitates conſolationem, denique duplex charitatis exemplum. Quæ tria, ſi quis ex illo didicerit, ſatis, vt opinor, hoc die profeciſſe credetur.

N*Vptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ, & erat mater.*] Cùm iam ſibi aliquot Chriſtus diſcipulos collegiſſet, ac occultorum reuelationibus ſuam illis

diui-

diuinitatem insinuasset, tempus erat vt nouis miraculis suam excellentiam testificaretur: quod quomodo aut qua occasione factum sit, iam narrare pergit Euãgelista. Quoniam autem duæ erãt Canæ (teste Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aser, ob id ad distinctionem alterius hic additum est, Galilææ.

Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias] Vocatus est ad nuptias Dominus, non quòd magnum aliquid de eo iam ob visa miracula suspicarentur, sed simpliciter, tanquam notus & amicus, quod significans Euangelista dixit matrem Iesu ibi fuisse. Notat autem Epiphanius in hæresi 78. iam tum Ioseph fuisse mortuũ, quod nec hic, nec alibi postea coniungatur Mariæ aut fratribus Iesu. Itaque sicut illa vocata fuit tanquam nota, ita & Dominus. Non dedignatur autẽ Dominus etiã sic vocatus nuptijs interesse, vt humilitatis nobis exemplũ suo facto commendaret, doceretq; amicorum & cognatorum necessitudinem non negligendam, quando non obstat vitæ quæ secundum Deum est. Deinde quo sua præsentia nuptias honorans, & nuptiale conuiuiũ miraculo insigni cohonestans, ostenderet contra futuros hæreticos & matrimonium esse sanctum, & nuptialia conuiuia non esse tanquam illicita reprobanda. Quis enim sanctus non reprehenderet huiusmodi conuiuia, nisi Christi exemplo reprimeretur? Aut quomodo efficacius hæresis Tatiani, Marcionisq; refelli potest, quàm hoc Christi exemplo?

Et deficiente uino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent] His verbis multiplex certè matris Domini virtus nobis commendatur. Et primùm quidem ipsius sollicita pietas & misericordia, qua aliorum defectus subleuare studebat, idque adeò sollicitè, vt vsque ad extremam necessitatem non distulerit, sed deficiente vino, id est, dum iam inciperet deficere, & nondum defecisset. Nam quod dicit: Vinum non habent: intelligendum videtur, sufficiens & quantum est satis. Græcè tamen non est participium præsentis temporis, sed aoristus ὑστερήσαντος οἴνου, hoc est, cùm defecisset vinum. Secundò,

insinuatur nobis ipsius eximia de Christo opinio & fides. Nam cùm nōdum Christus miracula operatus fuisset, non dubitat tamen eum posse: imo cùm iam discipulos sibi adiūxisse videret, credidit tempus esse vt per miraculorum patrationem mundo sese manifestaret. Postremò, & virginis modestia, reuerentia ad Christū, ac multa spes indicatur, eò quòd paucis verbis defectum vini filio insinuauerit, non quod ignorare putaret, sed quò ad subleuandum inopiam amicorum prouocaret. Nouerat siquidem mater nihil minus ferre posse filium quàm suorum inopiam etiam corporalem: quare satis habuit tantùm verbo inopiæ conuiuarum admonuisse: Sic se habet & omnis animus fide orans, qui satis habet suos defectus Deo exponere, nihil dubitans quin pro sua potentia & bonitate possit & velit succurrere, sed tempus & modum quo subuenturus sit, in illius voluntate & prouidentia relinquens.

Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? Nondum uenit hora mea] Quod dicit saluator: Quid mihi & tibi est mulier: quidam intelligunt vt sit sensus: Quid mea & tua interest quod non habeant vinum? Tu enim es mulier, & proinde non imputabitur tibi vini defectus, sed architriclino tantùm & sponso. Verùm rectius hæc oratio intelligitur secundum Phrasim Græcam aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante coniunctione καὶ ea proferunt, quæ Latini per vnum datiuum cum aduerbio congregandi, siue cum ablatiuo, præcedente præpositione, cum. Sic Matthæi 8. vociferabantur

Matt. 8. dæmones. Quid nobis & tibi Iesu fili Dauid? hoc est, quid rei est nobis tecum? Et cap. 27. Nihil tibi & iusto

Idem 27. illi: hoc est, ne quid rei tibi sit cum iusto illo. Sic & hoc loco sensus est: Quid mihi rei est tecum, quidve mihi tecum commune? Similis phrasis est apud Hebræos, à quibus Græci eam mutuati videntur. Sic enim dicitur

2. *Reg.* 16 2. Regum 16. Quid mihi & vobis filij Saruiæ: Et 4. Re-

4. *Reg.* 9. gum 9. Quid tibi & paci? id est, quid tibi cum pace? Et aliâs sæpe hæc loquendi ratio occurrit. Porro durius matrem Christus alloquitur, non quòd illa in syn-

cero affectu miraculum expetiſſet, quaſi ſcilicet per miraculum filij cupiuerit gloriam ſuam demonſtrari, neque quòd illam non vnicè diligeret, & pijſſimè veneraretur, ſed vt miraculorum authoritatem ab humanis affectibus aſſereret, ac diuinæ virtuti totam gloriam vendicaret, hoc eſt, ne potiſſimùm videretur in gratiam amicorum facere quæ fecit, & non potius in gloriam patris ſui, & doceret omnes non à matre ſe accepiſſe poteſtatem miracula operandi, atque in Euangelico negotio nullum eſſe ius authoritatis parentum, neque ſecundum eam regi debere eum qui ad id negotij a patre miſſus eſt. Itaque ſenſus eſt: In negotio edendorum miraculorum nihil mihi tecum rei eſt, ſed es mihi velut aliena mulier, non vt mater. Neque enim à te accepi vnde miracula operari poſſum, ac proinde neque tui iuris eſt præſcribere patrandorum miraculorum tempus & locum. Quod autem ſequitur: Nondum venit hora mea: Auguſtinus intelligit, de eadem illa hora de qua capite 7. Nemo miſit in eum manus, quia nondum venit hora eius: nempe de hora paſſionis, vt ſit ſenſus: Nondum venit hora paſſionis mihi à patre præſcripta, quando oſtendam quid à te acceperim, & tanquam matrem recognoſcam. Verùm melius ſecundum alios intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea ſeipſum manifeſtandi. Cum itaque prioribus verbis oſtenderit propter auditores, mâtrem non habere in ipſum aliquid iuris in negotio Euangelico, his iam verbis indicat ſe in omnibus obſeruare debere oportunitatem & tempus decretum à patre. Sed cum hac hora & tempore fecerit miraculum, quomodo dicit nondum veniſſe horam edendi miracula? Dicit beatus Chryſoſtomus matrem petijſſe miraculum, priuſquam omnibus manifeſta eſſet vini deficientis inopia, atque ob id dixiſſe Chriſtum: nondum venit hora mea: quia ſcilicet opportunum tempus edendi miraculum quod petebatur, non erat, niſi cùm iam de vini inopia omnibus conſtaret. Tunc enim futurum erat gratius, credibilius, magiſque liberum ab omni ſiniſtra ſuſpicione, cum

alioqui videri poſſet ad oſtẽtationem ſui, & amicorum gloriam miraculum operatus Dominus. Aliter tamen etiam dici poteſt, Nondum tunc veniſſe tempus paſſim & publicè edendi miracula, quod tempus cœpit primùm ab incarceratione Ioannis, vnde ab eo tempore reliqui Euangeliſtæ cœperunt eius prædicationem & miracula proſequi: tamen quo matrem ob repulſam filij non deficientem in fide & ſpe honoraret, præuenit illud tempus miracula faciendi, oſtendens ſimul ſe temporibus non ſubijci, ſed dominari eis. Mater enim etſi repulſam paſſa videretur à filio, tamen tum quod diuina ſua prudentia ſcopum & rationem verbi intelligeret, videlicet quod non impotentiæ excuſatio, neque matris contemptus erat, ſed ne videretur ſeſe miraculis ingerere, & ſpectaculo exponere, tum quod ſpei, fideique firmitate optimè confideret de filij ſui & potentia & benignitate erga omnes, & maximè erga ſe matrem, menſæ miniſtros admonet vt facerent quicquid iuſſi eſſent, pia ſollicitudine procurans ne famulorum inobedientia, aut non paratum obſequium obſtaret, quo minus conuiuio ſubueniretur, cæterùm temporis ac rei gerendæ arbitrium filio tacita relinquens. Itaque & hic rurſum præclaræ virginis dotes relucent, manſuetudo ſcilicet & reuerentia filij, cuius duriore reſponſo, non offendebatur, nec ei viciſſim reſponſabat. Item fidei fiduciæq; conſtantia, deinde & in intelligendo verba filij, & in proſpiciendo futuris prudentia, in ſubueniẽdo inopibus indefeſſa ſollicitudo. Greg. Nyſſenus interrogatiuè legit illud: nondũ venit hora mea? Sic enim interpretatur in ſer. ſuper illud: Tunc & ipſe filius ſubiectus, quaſi diceret: Quid mihi tecum eſt mulier? Nunquid etiam hanc meam ætatem regere vis? an nondum venit hora mea, quæ liberum arbitrium & ſuũ ius ac libertatem ætati præbeat?

Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundum purificationem Iud*æorum, &c.*] Purificatio Iudæorum, de qua hic loquitur, non ea intelligenda eſt, qua Iudæi ſecundum legem Moyſi purificabantur à quibuſdam immundi-

munditijs per legis constitutionem introductis, vt à contactu morticini, vel leprosi, aut à pollutione seminis. Ab his enim immundi erant vsque ad vesperum, nec potuerunt ab his emundari in conuiuijs. Quare ea intelligenda est purificatio, quæ secundum traditionem seniorum introducta fuit & recepta apud Iudæos, de qua Marcus. Pharisæi, inquit, & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & à foro nisi baptizentur non comedũt, & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum. In hunc ergo vsum aderant sex istæ hydriæ, hoc est, aquales, (Dicitur enim hydria ab hydor, aqua) capientes duas aut tres metretas. Est autem metreta & cadus eadem mensura, continens decem congios, vt ostendit Budæus lib. 5. de Asse ex Dioscoride lib. 5. Congius verò sex continet sextarios. Nam & ob id sextarium dictum volunt, quod sexta pars sit congij. Sextarius autem duas continet heminas vel cotylas: hemina autem appendit libram vnam, hoc est, sex cyathos. Nam cyathus liquoris vncias duas continet. Ex quibus colligere licet quàm capaces fuerint sex istæ hydriæ, continentes metretas binas aut ternas. Vnde etiam intelligimus quàm largum fuerit Domini beneficium, & supposititias esse quasdam amphoras portatiles, quæ in locis quibusdam tanquam ex his sex hydrijs ostenduntur, quæ absunt à mensura vnius metretæ aut cadi. Iuxta Robertum Senalem, qui post Budæum accuratius de ponderibus & mensuris scripsisse videtur, Metreta & cadus idem capit quod Batus seu Ephi, quas mensuras ex Iosepho ostendit continere 72. sextarios Atticos, & proinde libras mensurales 108. cùm sextarius Atticus selibram capiat, idemque sit cum Log Hebraico, quæ mensura Hebræis capax dicitur sex ouorum. Ac iuxta collectionem ipsius Roberti, Metreta seu Batus continet quartarios Parisinos duodecim cum cheopina & dimidio eius cum duabus drachmis. Quartarius autem Parisinus, qui capit quatuor cheopinas aut duas pintas, minor est

Mar. 7.

congio Romano hemina vna, minor item Choe Attico, quadrante heminæ vnius, paulò itē minor Gomor mensura Hebraica. Vnde colligitur aliquanto minorem esse nostro quartario, quē nos barbarè pottum dicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat, iuxta hanc collectionem vigintiquatuor nostros quartarios aut circiter capiebat. Vnde reliqua colligi possunt. Certè nō amphoras vulgares fuisse has hydrias, sed vasa aperta & ampla, paret ex eo quod Dominus non iubet effundi liquorem, sed hauriri. Haurite, inquit, nunc, &c.

Dicit eis Iesus. Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum]Consultò Dominus miraculum distulit, quo magis omnibus innotesceret vini defectus, ac sic non ostentationi, sed necessitati datum videretur. Igitur cùm iam tempus esset vt matris petitioni condescendens, amicorum inopiæ subueniret, seque in gloriam patris sui manifestaret, mandat ministris vt sex illas hydrias implerent aqua. Non mandat vt vasa vinaria impleant, sed aquales illas pro purificatione Iudæorum sitas, quas omnes didicerant præter aquas nihil continuisse, vt miraculum esset apertius, & ab omni calumnia liberius. Cumque solo verbo & vinum creare potuisset ex nihilo, & hydrias replere aqua quam in vinum conuerteret, ministris iussit replere hydrias aqua, vt euidentius esset miraculum, ipsosque mensæ ministros, faceret etiam ministros ac testes miraculi. Sicut enim ita omnia sua miracula gessit Dominus, vt non ad laudem humanam affectata, sed subleuandis hominum malis impensa viderentur : sic & rerum ordinem ita temperauit, vt maiore certiorique fide geri non possent, quo per ea videntium fides magis excitaretur & cresceret. Itaque & hac de causa iubet ministros haurire, & ferre architriclino, hoc est, conuiuij præfecto, vt & per hunc miraculi fides & magnitudo pluribus certius innotesceret. Hic enim partim quia sobrius erat, (nam cui cura mandata est curandi conuiuium, is cæteris bibentibus abstemius esse consueuit) partim quia saporum peritus, maiore fide pronunciare poterat de

vino, quàm cæteri conuiuæ, quorum palata iam multo vino videri poterant obsorduisse. Ministri ergo testes fuerunt aquam in vinum conuersam, Architriclinus autem testis fuit vinum illud optimum fuisse, qui cum suspicaretur errore ministrorum, aut dispositione sponsi factum, vt vinum illud optimum vltimo loco apponeretur, sponsum vocat, disputans cum eo de vino tam bono, Deo ita ordinante propter miraculi maiorem fidē & claritatem astruendam. Porro subintelligendum quod ex sua narratione Euangelista reliquit nostrę intelligentiæ, postea re ex famulis inquisita, & reperto vino eiusdem generositatis in hydrijs, miraculi veritatem & architriclino, & sponso, & per hos omnibus innotuisse. Sicut autem ad insinuandam vini Christi liberalitate exhibiti quantitatem, Euangelista expressit hydriarum & numerum & capacitatem: ita ad significandum eiusdē vini excellentiam & bonitatem, narrat tam accuratè verba architriclini, quibus eius bonitas comprobatur, vt sic declaret Christum & copiosum & optimum vinum exhibuisse.

Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit] Hinc patet falsum esse librum de infantia saluatoris, qui & reprobatur in decreto Gelasij Papæ tanquam ab hæreticis confictus. Atque hac de causa videri potest ex proposito istud Ioannes addidisse, vt reijcienda demonstraret miracula quæ de Iesu iactabantur antea facta. Non enim intelligendum est Ioannem noluisse significare istud miraculum non fecisse simpliciter primum, sed primum inter ea quæ fecit in Cana Galilęę. Nā nulla videri potest ratio, quare potius diceret Euangelista primum miraculum quod in Cana factum est, quàm primum miraculum quod in Capharnaum aut in Hierusalem factum est. Deinde cum additur: & manifestauit gloriam suam: hoc est, gloriam & claritatēm potentiæ suæ diuinæ, apertè satis significatur prius tali ratione non manifestasse gloriā suam. Et bene quidem dicitur manifestasse gloriam suā. Apertè enim ostendit se eum esse, qui quotannis in vite aquam in vinum con-

 uertit,

uertit,ac creaturarum omnium dominum. Quod autem dicitur: & crediderunt in eum discipuli eius: intelligendum quod fidem ampliorem & firmiorem acceperint. Quia & prius quidem crediderant, sed non tam firmiter. Porro præterquam quod hoc miraculo & matrem honorauit & nuptias, amicorumque honori & inopiæ prouidit, etiam mysticam habet rationem & intelligentiam omnis hæc Christi actio & historia, cuius mysterij ratione omnino conueniebat hoc miraculum aquę conuersæ in vinum in nuptijs, fuisse primum omnium quæ fecit miraculorum. Hoc enim miraculo Christus veluti typo quodam nobis adumbrauit id quod aggrediebatur. Iam enim tempus erat vt pro insipida ac diluta legis Mosaicę litera, biberemus generosum illud vinum Euangelicæ doctrinæ, Christo videlicet id quod erat inutile nobis & inefficax vertente in melius. Secundum cuius mysterij hic significati exigētiam licebit & totam hanc historiam mysticè interpretari. Spirituales itaque quædam sunt nuptiæ, quibus scilicet humana natura diuinæ reconciliata est & coniuncta, & ad hoc coniuncta, vt deinceps spirituales Deo filios pareret. Hæ autem nuptiæ tertia die sunt factæ. Prima enim dies, fuit tempus ante legem: secunda, tempus sub lege: tertia verò, tempus Euangelicæ doctrinæ. De quibus tribus diebus illud Oseæ non incommodè potest intelligi. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Nos autem in Iudæa aut tn Ierusalem, sed in Cana Galilææ gentium factæ sunt hæ nuptiæ, quia ad gentes magis hæ pertinēt nuptiæ, ad quas maior Iudæorum pars vocata venire recusauit & contempsit. Astipulantur & ipsæ vocabulorum localium significationes. Cana enim Galilææ sonat possessionem transmigrationis. In eo ergo populo hæ nuptię celebrātur, qui pretio sanguinis Christi emptus transmigrat à litera legis ad spiritum Euangelicum, atq; à mundo ad cœlum. Interest his nuptijs castitas virginalis, adest & discipulorū Christi simplicitas, venit & ipse Iesus è cœlo tanquā ex vera Iudæa descendens, inuitatus certè multorum retro sanctorum vocibus. Ipso autē veniente

Sensus allegoricus.

Oseæ 6.

veniente ad nos, iam deficere cœpit in vtribus omnium vinum. Nam & insita hominibus naturalis ratio varijs erroribus propemodum extincta erat, & cœlestis gratia, qua etiam olim mentes fidelium irrigabantur & potabantur, hominum negligentia defecit in eis, abundāte in omnibus iniquitate. Mater Iesu Synagoga, cuius authoritas per Christum diminuitur, admonet quidem de vino, sed idem ipsa præstare nequit. Itaque cum iam de vini ac gratiæ diuinę defectu cōstaret, Christus non ferens humanam naturam bonorum carentia deprimi, melius nobis quàm prius erat, vinum protulit, frigidas legis cæremonias in efficacissima atque salubérrima sacramenta, ac insipidam & quæ recreare non potuit legem, in Euangelicam doctrinam commutans, quæ mentem hominis & lætificat, & inebriat. Miratur autem tam bonum vinum architriclinus, quia pontificū quisque, quibus cura harum nuptiarum cōmittitur, huius mysterij ratione stupescit, cui primum vinum afferri Christus imperauit, quod per eum conuiuis omnibus sit dispensandum. Cæterùm orandum & nobis, vt hæc in nobis etiam impleantur nunc, nempe vt fiant nuptiæ, hoc est, coniunctio Dei cum anima nostra, quamdiu sumus in Cana Galilæa, hoc est, in possessione istius mundi, vnde nobis transmigrandum est. Verùm hæ nuptiæ fieri non possunt sine pręsentia matris Domini, discipulorumq; eius; & ipsius Christi. Castitas enim mentis adsit necesse est, atq; simplicitas, & fides in Christū, qui per fidem habitans in cordibus nostris, cum agnouerimus vinum nobis deficere, conuertet aquam, quæ est in sex hydrijs nostris, hoc est, dissolutionem ac mollitiem omnium virium animæ nostræ, in vinum sapidum, omnes nostras vires lætificans cœlesti sua gratia, vt qui prius verbo & facto nihil pręter aquam frigidam proferebamus, iam redoleamus fragrātissimum diuinæ sapientiæ & gratię vinum, quo & alios recreemus & inebriemus, atque incalescere faciamus. Orandum quoque, vt ad eas nuptias agni, de quibus Apoc. 19. perueniamus, à quibus stultæ virgines excluduntur, in quo simul

Sensus moralis.

Sensus anagogicus.

Apoc. 19.

ſimul cum Chriſto & Apoſtolis eius pro contemptis huius mundi bonis (quæ velut aqua frigida ſatiare nõ poſſunt) bibamus vinum illud nouum, de quo Chriſtus in vltima cœna, vinum, inquam, vindemiæ defecatæ. De quo Iſaiæ 25.

Iſaiæ 25.

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM. EVANGELIVM.

Matth. 8.

IN illo tempore: Cùm deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. Et ecce leproſus ueniẽs, adorabat eũ, dicens: Domine, ſi uis potes me mundare. Et extendens Ieſus manum, tetigit eum, dicens: Volo, mundare. Et confeſtim mundata eſt lepra eius. Et ait illi Ieſus: Vide nemini dixeris, ſed uade, & oſtẽdi te ſacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyſes in teſtimonium ipſis. Cùm autem introiſſet Ieſus in Capernaum acceſsit ad eum Cẽturio, rogans eum, & dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur. Et ait illi Ieſus: Ego ueniam & curabo eum. Et reſpondens Centurio, ait: Domine, non ſum dignus, ut intres ſub tectum meum, ſed tantum dic uerbum & ſanabitur puer meus. Nam & ego ſum homo ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites, & dico huic: Vade, & uadit & alij: Veni, & uenit, & ſeruo meo: Fac hoc, & facit. Audiens autem Ieſus miratus eſt, & ſequentibus ſe dixit: Amẽ dico uobis, non inueni tantam fidem in Iſrael. Dico autem uobis, quòd multi ab oriente & occidente uenient, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob in regno cœlorum. Filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Et dixit Ieſus Centurioni: Vade & ſicut credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer eius illa hora.

QVemadmodũ Chriſtus ſuperiore dominica, mutando aquã in vinũ manifeſtauit gloriã ſuam, et crediderũt in eũ diſcipuli eius. Ita nũc quoq; duplici miraculo, vnũ ruri, aliud in vrbe edito, & illud per præſentẽ corporis contactũ, iſtud aũt abſens, ſolo verbo adde, quod primus fuit Iudæus, alter pagan⁹, ſuperabũdẽ mani-

manifestauit gloriam suam, ad hoc, vt credamus, ipsum & Iudæorũ, quibus beneficientiã suam pręsens in carne proprijs manibus largitus est, & gentium idololatrarũ, quos verbo duntaxat per Apostolos visitauit, seruatorẽ fore. Leprosus enim Iudaicum populum, seruus Centurionis, quia gentilis erat, merito gentium populum, figurauit, vtriq; eandem beneficentiã semper paratus est elargiri, non solũ nobilibus, opulentis aut vrbanis, qualis erat Centurio in Capharnaum, verum etiam contemptissimis & abiectissimis quibusq; mendicis & rusticis, qualis leprosus erat, domino in agro occurrens, & seruus lecto decumbens. Nam vtriq; eundem sanitatis effectum, & idem optatæ sanitatis beneficium, pręstitit. Quarę non vulgarem consolationem & doctrinam pijs, hodiernum Euangelium administrat, quod Christus nõ solum nõ horruerit leprosum contingere, verum etiam ad seruum hominis pagani & militis, venire non grauatè promiserit. Quis ista audiens, post hæc de Christi clementia diffideret, aut dubitaret? Quis ista intelligens non & manus & oculos subleuaret in cœlum, cum propheta exclamans. Benedic anima mea Dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui sanat omnes infirmitates tuas. Hæc paucis præfati, textum ipsum aggrediamur. *Psal. 102.*

C*Vm autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ.*] Quandoquidem & ex Luca constat Dominum postquam è monte descendisset, in loco campestri habuisse hunc sermonem præcedentem, & ex ipso Matthæo, qui in fine superioris capitis significat turbas audiuisse hunc sermonem, cùm tamen in principio significet turbas in montem non ascendisse, oportet ergo quod Matthæus hic dicit de ascensu Domini è monte, non sic accipere, quasi finito hoc sermone tum primùm descenderit, sed intelligendum est eum iam commemorare quod prius præteriuerat, & à Luca positum est. Cùm enim prius ascensus in montem meminisset, & necdum descensus, & iam vellet narrare Dominum aliò

aliò migrasse sequentibus se turbis, necessariò iam de descensus à se prætermissi mentionem facit. Itaque sensus est: Cùm descendisset Dominus è monte, & deinde sermonem hunc præsente turba habuisset, ac illo completo aliò migrare vellet, secutæ sunt eum turbæ multę, nempe illæ quæ prędicantem audierant, & miracula facientem viderant, & aliæ quæ fama nominis eius excitatæ confluebant. Porrò non caret mysterio quod turbæ Dominum secutæ dicuntur postquam è monte descendisset, cùm non potuerint cum discipulis sequi Dominum in monte ascendentem. Id enim nobis significat, Dominum cum in cœlis adhuc apud patrem maneret,, paucos habuisse qui ad illum accederent: at postquam de monte suæ diuinitatis descendit, & humanitatis nostræ fragilitatem assumpsit, magnam turbam nationum secutam eum. Deinde & illud significat, paucos esse qui cum ipso ad perfectionem Euagelicam conscendere valeant, multos tamen esse qui illum sequantur in inferioribus consistentem, & præcepta sua infirmitati multitudinis attemperantem. Notanda est autem hic vis diuini verbi à Christo prædicati, cùm illud post ipsum tot turbas traxerit. Commodum autem Dominus à prædicatione verbi ad miracula sese recepit, eorumq; narrationem commodè Matthæus iam subtexit, vt per virtutum miracula, præteritus apud audientes & legentes sermo firmaretur. Hic enim vel præcipuus erat miraculorum Christi vsus, vt ad suscipienda DEI verba & admiranda hominum animi excitarentur. Omnino autem apparet ex Matthæo, statim post descensum, occurrisse occasionem miraculi curationis leprosi, proinde quod scribit Lucas, Dominum postquam impleßet omnia verba sua in aures plebis, intrasse Capharnaum: non potest intelligi, statim intrasse, cùm oporteat ex Matthæo intelligere prius contigisse curationem leprosi, quam Marcus & Lucas quoque narrant, sed alio loco. Nam Marcus cap. 1. eam narrat post curationem socrus Simonis, subiungens cap. 2. introitum in Capharnaum: & curationem paralytici: Lucas verò capite quinto. simili-

similiter post curationem socrus & vocationem Petri, subiungens curationem paralytici. Verum neuter sic narrat hoc miraculum, vt aliquem ordinem cum præcedentibus, aut sequentia cum ipso habere significent, sed vterque simpliciter narrat miraculum contigisse. Quare cùm Marcus & Lucas curationem sui leprosi eisdem adeò verbis ac circunstantijs describant quibus Matthęus sui leprosi curationē, vt dubium non sit idē miraculū ab omnibus tribus narrari, & Matthæus miraculi huius tempus & ordinē hic omnino significare videatur, commodè & necessariò narratio Lucæ & Marci hac concione à nobis coniungetur. *Lucæ 5.* *Marc. 1.*

Et ecce leprosus ueniens adorabat eum dicens: Domine si uis potes me mundare.] Ex Luca constat miraculum hoc non contigisse omnino statim ab habito sermone, in pede montis, vbi putant quidam leprosum expectasse descensurum Dominum. Lucas enim in vna ciuitatum contigisse apertè dicit. Nec obstat, quòd secundum legem leprosi excludebātur ab vrbibus, vt patet Leuitici. 13. Nam lex exclusionis, quantum ad habitationem intelligenda est, nec tam arctè excludebantur ab vrbibus leprosi, quin per modū transitus via publica incedere potuerint sicut etiam iam apud nos illis permittitur. Nam & nunc vrbibus excluduntur, non tam lege aliqua quam generali consuetudine, quæ legis veteris constitutionem de leprosorum separatione, etsi cæremonialem, & ob id non obligantem, recepit tamen & renouauit, eò quod ea lex communi bono sit vtilis. Consuetudine enim potius quàm certa aliqua lege iam excludi leprosos, patet ex cap. 1. de coniugio leprosorum, vbi dicitur: Cùm hi qui lepræ morbum incurrunt, de consuetudine generali à communione hominum separentur. Thostatus tamen vult illud quod dicit Lucas, in vna ciuitatum, debere accipi pro eo quod est, iuxta vnam ciuitatum, & affert simile ex Iosue quinto capite, vbi in Hebræa veritate dicitur Iosue, priusquam vrbem Hiericho cœpisset, in Hiericho pugnasse cum Angelo. Nam vbi nos legimus: Cùm autem esset Iosue in agro vrbis Hiericho, &c.

&cæt. Hebræa habent: Et factum eſt cùm eſſet Ioſue in Hiericho. Quod autem hic leproſus, quem pro exaggeratione miraculi Lucas plenum lepra dicit fuiſſe, dicitur à Matthæo adoraſſe Dominum, quomodo ſit intelligendum, patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidem dicit, γονυπετῶν αὐτῷ, id eſt, accidēs ei ad genua, vel, vt nos habemus, genu flexo: Lucas verò, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, id eſt, procidens in faciem. Hæc enim propriè ſignificat verbum adorare. Non ergo adoraſſe dicitur, quia ipſum vt Deum agnoſcebat & precabatur, ſed propter exteriorem illam venerationem, quam per corporis inclinationem & proſtrationem exhibebat ei, quamuis certum ſit magnificam ipſum de Domino habuiſſe opinionem, vt patet ex verbis quibus ipſum rogabat. Dicebat enim: Si vis, potes me mundare. Non dixit: Si rogaueris Deū, aut ſi hæc vel illa feceris, ſed, ſi tantum vis, agnoſcens poteſtatem curandi in ipſius voluntate conſiſtere, & proinde proculdubio credens ipſum eſſe Chriſtum Dei filium. Itaque fidei magnitudinem verbis expreſſit, deſiderij verò etiam feruorem, ipſa ſupplici proſtratione. Conſiderandum autem, quòd cum hæc verba: Domine ſi vis, potes me mundare: nullius rei petitionem ſignificent, ſed tantùm immenſæ & liberæ potentiæ agnitionem, tamen illis verbis dicitur à Luca Dominum leproſus rogaſſe, eo quòd tacita tum verbis, tum humili proſtrationi ineſſet petitio ſanitatis, quam confitebatur eſſe in manu Domini. Et ſanè efficacior erat huiuſmodi tacita precatio, quàm ſi expreſſe dixiſſet: munda ergo me. Nam tacita illa precatio & maiorem præ ſe ferebat modeſtiam ac humilitatem, & ſubmiſſionem quandam totius negotij ſub voluntate Domini exprimebat. Non enim dixit, ſi vis, quaſi de eius benignitate dubitaret, quā ex eiſdē omnino didicerat quāta eſſet, ex quibus didicerat potentiæ ipſius magnitudinē, ſed quòd eius voluntati modeſtè ſubmitteret negotium, quem ſolū ſciebat noſſe quid maximè expediret facere.

Et extendens Ieſus manum ſuam, tetigit eum dicens.] Bene certè adiecit Marcus: Ieſus miſertus eius: non enim ad oſten-

oſtentationem ſui ipſius curauit leproſum Dominus, ſed quòd miſericordiæ affectu moueretur in ipſum. Quòd autem contactu hunc ſanauit, & non ſolo verbo, factum eſt, vt oſtēderetur benigna eius curatio, & ſalutifica virtus carnis eius, à qua etiā nobis omnis ſpiritualis ſanitas eſt expectanda. Et fortè ob id tam ſtudioſè Euangeliſtæ meminerunt extēſionis manus, cùm ſatis fuiſſet dicere, tetigit eum, quod vtique ſine manus extenſione fieri non potuit, vt ſignificarēt extenſionē manuum in cruce, ſaluandos omnes credentes. Secundò verò hic ſpeciali ratione leproſum tangendo ſanat, vt oſtendat ſe ſupra legem eſſe. Nam hæc vetuit leproſos contingere, ne ex eis quis pollueretur: Dominus verò oſtendit ſe ex contactu eorum non pollui, cùm contactu ſuo illorum tollat immunditiam. Præterea hac ratione factum eſt, vt curatio huius leproſi à maleuolis & inuidis glorię Chriſti, nō poſſet alteri alicui cauſæ aſſcribi. Contingendo autem leproſum, ſimul etiam dixit Dominus: *Volo, mundare*] Quibus verbis mgnam humilitatem præ ſe ferentibus, confirmauit fidem leproſi credentis potentiam curandi in ſola voluntate conſiſtere, pulchrè reſpondens illius verbis. Quoniam enim ille dixit: Si vis. dicit: Volo: & quoniam dixit: potes me mundare: adijcit imperatiuè: Mundare. Imperatiuè enim accipiendum, nec poſſe coniungi tanquam infinitum cum verbo, volo, Græca apertè teſtantur, quæ habent, καθαρίσθητι, id eſt, mundus eſto. Itaque duobus his verbis Dominus ſuam bonitatem & potentiam ſignificauit: bonitatem quidem & promptitudinem ad ſubueniendum, dum dicit: Volo: potentiam verò per, mundare. *Vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus tuum.*] Ad ſacerdotem mittit, &, vt habet Marcus, principem ſacerdotum, (nam veriſimile eſt hunc ſolum ſolemnem ſibi purificandi leproſi ritum reſeruaſſe) vt oſtendat ſe legis eſſe obſeruatorem, nec haberent iuſtam Phariſæi & ſacerdotes occaſionem criminandi illum tanquam legis præuaricatorem. Deinde, vt mundatus leproſus non prohiberetur conſortio hominum à ſacerdotibus.

Præterea vt videntes sacerdotes leprosum Domini beneficio curatum, si quidem crederent, saluarentur : si verò non crederent, inexcusabiles fierent. Quas rationes intelligunt plerique designari in illo quod additur: in testimonium illis. Hoc enim quidam sic intelligunt, vt hoc ipsum quod meo iussu accedis ad sacerdotem, & offers munus tuum, sit illis testimonium pro me, quòd legis non sum destructor, quemadmodum calumniantur. Alij sic, testimonium illis, hoc est, vt hæc tua oblatio pro emundatione tua testetur illis meam potestatem, vt aut credant, aut sint inexcusabiles. Nam hunc sensum indicat Diuus Hieronymus, & sequitur Caietanus: Erasmus verò sic explicat, in testimonium illis, hoc est, vt tua oblatio ab illis accepta redarguat eos, si post odio mei velint calumniari factum, & dicere te vel non fuisse leprosum, vel necdum curatum. Idem ferè sensus indicatur in secunda expositione Chrysostomi. Secundum omnes autem hos sensus illud, in testimonium, coniungendum est non cum verbo, præcepit, sed cum verbo, offer. Potest tamen hæc pars rectè intelligi coniungi cum verbo, præcepit, in hoc sensu, Moyses præcepit in testimonium illis, hoc est, vt esset illis in legem & statutum. Siquidem legem, μαρτύριον & testimonium vocari, vel ex 118. Psalm. abunde liquet. Itaque sensus erit : Etsi verè mundus sis, volo tamen vt quæ Moyses ex iussu Dei sacerdotibus & toti populo in testimonium & legem statuit, sancta habeas, itaque abi ad sacerdotem, & offer munus tuum, vnde illi partem suam habeant, vt neque authoritatis, neque commodi ex meo beneficio iacturam faciant, nec me culpent tanquam legis transgressorem, & te veluti immundum abijciant. Certè Diuus Hilarius, in testimonium, coniungit cum verbo præcepit, intelligens Moysen præcepisse in testimonium, quia munera offerenda signa erant & vmbræ verorum sacrificiorum, quæ à nobis DEVS magis requirit. Donum, inquit, illud non sit ex auibus, sed vt homo ipse à sordibus peccati corporis emundatus in Dei sacrificium transeat.

Quia quod Moyses in lege præceperit, testimonium sit, non effectus. Hæc ille. Quod autem habent Marcus & Lucas: offer pro emundatione tua: dupliciter potest intelligi. Primùm, vt sit sensus: offer in gratiarum actionem pro emundatione tua tibi per me exhibita. Secundò, vt sit sensus: pro emundatione tua legali, qua leprosi curati adhuc mundari debebant & expiari quibusdam sacrificijs, priusquam cum mundis habitare & conuersari possent. Nam Leuitici decimoquarto. leprosus sanatus adhuc mundari dicitur sacrificijs. Primo enim die purificabatur duorum passerum, vel potius quarumuis auium oblatione quas licebat edere. Nam dictio Hebraica, quam interpres noster vertit, passeres, significat etiam quasuis aues, quomodo ibi accipiendum videtur ex eo quod adijcitur: quos vesci licitum est. Interpres Originis in Leuitico vertit, gallinas. Nam ὀρνίθια vertunt Septuaginta. quæ dictio aliquando quidem gallinas significat, sed tamen generaliter etiam quasuis aues significat. Deinde loto corpore & rasis pilis corporis post septem dies quibus adhuc separabatur, octauo die offerebat duos agnos & ouem vnam: aut si pauper erat, agnum & duos turtures, aut duos pullos columbarum. Ac tum primùm ritè mundatus habebatur. Huiusmodi autem mundatio erat mundiciei declaratio, & restitutio leprosi ad conuersandum cum hominibus, ac ingrediendum templum Dei. Quæ mundatio fiebat, tum vt non horrerent homines eius conuersationem, quem videbant tanta probatione ac sacrificijs mundum declaratum à sacerdotibus: tum propter sanctitatem templi, quod pro illo statu nemo pollutus corporaliter ingredi potuit, nisi corporalibus expiatus sacrificijs aut cæremonijs.
Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, posteriori modo potius debere accipi, eò quòd planè alludere videantur ad locum Leuitici, vbi ritus mundationis leprosi describitur. Illic autem frequenter dicitur, sacrificia illa offerri pro purificatione aut mundatione leprosi, & apertè quidem illud,

eodem modo quo dicitur hic, pro emundatione tua, dicitur de paupere cui præcipitur, vt pro agno & oue offerat duos turtures aut duos pullos columbæ. Nam vbi nos legimus: offeret ea die octauo purificationis suæ: Hebræa habent: Et offeret ea in die octauo pro mundatione sua. Porrò cùm sacerdotium veteris testamenti vmbra quædam fuerit sacerdotij nouæ legis, & quæ de iudicio & mundatione lepræ statuuntur in veteri lege, manifeste vmbra sint eorum quæ circa peccatum sunt verius facienda, (nam lepra corporis, peccatum, quod lepra est animæ, significat,) bene tum ex veteris legis statuto, tum ex præcepto Domini, qui & hoc loco & alibi præcepit etiam curatis à se leprosis vt ostendant se sacerdotibus, sancti patres collegerunt peccatori conuerso, immò etiam coram Deo per fidem & contritionem cordis mundato, necesse nihilominus esse vt sacerdotem adeat, illi se inspiciendum tradat, atque per eum expiatus, sic demum Ecclesiæ & sacris ipsius restituatur aut tradatur. Sicut enim olim Deus carnale sacerdotium instituit, cui commisit iudicium & mundationem lepræ: ita nunc magis spirituale sacerdotium in Ecclesia instituit, cui spiritualis lepræ iudicium & mũdationem concredidit, dum dedit sacerdotibus potestatem ligandi & soluendi. Et vt melius cognoscatur quàm per omnia vmbra veritati conueniat, sciendum in veteri lege duplices fuisse immunditias corporales, cæremonijs quibusdam legalibus expiandas. Quædam enim erant leuiores, vt quas frequenter effugere non liceret, quæque vt in plurimum sine omni peccato contrahebantur, idque quotidie: quales erant quæ contrahebantur ex contactu morticini, ex pollutione nocturna, & semine coitus. Atque has immunditias quisque per se expiare poterat, lotione scilicet vestimenti aut corporis, aut sola aspersione aquæ aspersionis. Alię verò erant immunditiæ grauiores, quæ non expiabantur nisi sacrificijs per sacerdotem oblatis, quales erant quæ ex partu, aut lepra, aut diuturno fluxu seminis & menstrui sanguinis contrahebantur. Itaque priores immun-

ditiæ venialium peccatorum vmbram præ se ferebant, quæ vt effugere nobis non planè licet, ita facilè expiantur per eum qui ea commisit, sola oratione, lachrymis & gemitibus. Posterioris verò generis immunditiæ, vmbram præ se ferebant grauiorum peccatorum, nempe mortalium, quæ sacerdotali opus habent expiatione. Inter grauiores autem immunditias nulla expressiorem & apertiorem figuram peccatorum mortalium, saltem manifestorum, præ se ferebat quàm immunditia lepræ, vnde & ritus curandi lepram præ cæteris solennior, expressius etiam adumbrat omnia mysteria ad purgationem peccatorum concurrentia. Lepra enim peccatum significat, non solùm quia res est per se immunda & abominabilis, sed & quia ægrum tardumque corpus reddit, ac contagio alios quoque inficit, non nisi diuino ferè beneficio curabilis. Ritus autem curationis lepræ multiplex erat, vt dictum est. Nam primo die duæ aues offerebantur, non quidem in templo super altare in sacrificium, sed extra castra aut ciuitatem, vt patet ex his quæ scribuntur Leuit. 14. Circa duas has aues fiebant tales ceremoniæ, vna occidebatur in vase fictili super aquas viuentes, ita scilicet vt sanguis ipsius aquis viuētibus permisceretur: alia verò auis viua alligata ligno cedrino, cum cocco & hysopo tingebatur in sanguine passeris occisi, sicque aspergebatur septies is qui mundandus erat, & viua auis dimissa vt auolaret. His autem duabus auibus, quæ similitudinem aliquam habent cum hircis duobus qui offerebantur à populo in die expiationis, rectissimè videtur intelligi duplex natura in Christo, diuina, quæ mori nesciens Christum in cœlum subuexit: & humana, qua pro nobis mortua, sanguine CHRISTI cum aqua profluente ex latere ipsius purgantur peccatores, qui per fidem & sacramentorum participationem hoc sanguine asperguntur. Christus enim, inquit Ioannes, venit per aquam & sanguinem: Non in aqua solum, sed in aqua & sanguine. Porrò aspersio non fiebat aut hic aut alibi sine ligno cedrino, hysopo & cocco, quoniam sine fide *1. Ioan. 5.*

passionis Christi in cruce non fit peccatorum expiatio. Lignum enim cedrinum imputribile & odoriferum, lignum crucis significat: hysopus verò Christi corpus, virtutem habens curatiuam pectoris & omnis inflationis: coccus verò charitatem, quæ Christi humanitatem cum diuina per auem viuam significata, cruci affixit & alligauit. Quod autem post huiusmodi expiationem non statim leprosus mundatus in castra Domini recipiebatur, nec ad altare Domini admittebatur, sed adhuc multiplici indigebat expiatione,(nam rasis prius capillis omnibus, & loto corpore post septem dies recipiebatur intra castra, oblaturus certam oblationem octaua die) significat secundum Originem homilia octaua, in Leuiticum, profectus quosdam purgationum, & quòd etiam si mundetur quis à peccato, & iam non sit in opere peccati, ipsa tamen vestigia sceleris commissi purificatione indigent. Postquam enim per fidem aspersus est peccator sanguine Christi, lauanda sunt vestimenta & corpus aquis lachrymarum, radendi omnes pili corporis, hoc est, quicquid mali siue in mente, siue in verbo, siue in opere ortum est, abijciendum est cum omnib⁹ superfluis, ac sic demum ad altare Domini dignus erit accedere, & corpus ac sanguinem Domini offerre in perfectè expiatiuam oblationem. Proinde hoc ordine in primitiua Ecclesia ad altare Domini & fidelium communionem admittebantur pœnitentes, vt post confessionem & contritionis declarationem, non nisi completa satisfactione iniuncta, qua veluti pili abradebantur, & corpus abluebatur, admitterentur ad altaris communionem. Itaque his sic constitutis, cùm etiam, vt prius dictum est, corporalium morborum curatio facta à CHRISTO, typus quidam fuerit curationis spiritualium morborum, hoc miraculo curationis leprosi mysticè docemur, eum qui lepra animæ infectus est, si sanitatis desiderio tenetur, imprimis sese humiliter & magna fide debere prosternere coram Iesu, à quo tamen sanitatem consecutus, non debet conscientiæ suæ iudicio aut testimonio stare, aut temere se

Sacra-

Sacramentorum communioni ingerere, sed sacerdotis expectare iudicium & absolutionem, ac gratitudinem animi pijs sacrificijs ac deprecatione gratiæ diuinæ testari, quemadmodum hic leprosus fecisse hoc loco narratur. Cæterùm cùm, vt patet ex dictis, sacerdos legalis leprosum in scripturis mundare dicitur, non solùm quia mundum declarat, sed etiam quia effectiuè aliquid operatur ad munditiam eius, nimirum quia tollit impedimentum ingrediendi templum, & habitandi inter homines, ex lepra secundum legis constitutionem contractum, multò magis sacerdos noui testamenti etiam effectiuè concurrit ad mundationem lepræ spiritualis, hoc est, ad remissionem peccati, non tantùm declarans illud esse remissum, sed etiam remittens, vt postea latius dicetur circa cap. Matth. 18. 16. Notandum autem & illud, quod quanquam lepra mysticè significet peccatum in vniuersum, tamen ob certas causas rectè per eam specialiter intelligitur hæresis & doctrina mala, vt docet Augustinus libro secundo quæstionum Euangelic. & de verbis Apostoli sermone decimo. videlicet quòd in erronea doctrina vera falsis sint permixta, quemadmodum in leprosis colorum est varietas. Deinde quod hæretici vitium suum abscondere nō possint, sed pro summa peritia, imperitiam suam in lucem proferant, & iactantia sermonis ostentant. Postremùm, ob cōtagiosam pestem & corruptionem malæ doctrinæ è castris Domini recedentis.

Cùm autem introisset Iesus Capharnaum, accessit ad eum centurio rogans eum.] Non sine mysterio factum est vt istud miraculum curationis serui Centurionis contingeret, & à Matthæo describeretur post superius. Illic enim Iudæus, fide non mediocri præditus, assecutus sanitatem describitur: hic verò beneficium describitur exhibitum Ethnico, qui præter alias virtutes, fide etiā præstātiore fuit insignis. Ille enim sibi sanitatem quærebat, hic seruo: ille coram existentem credidit se posse sanare, hic etiam absentis verbo hoc tribuit.

Ille ex animi ſubmiſſione in faciem procidens, inſigni profectò modeſtia orauit: Si vis potes me mundare: hic adhuc ſubmiſſius egit, indignum ſeſe ducens qui vel ipſe Dominum appellaret, aut ad ſe venire ſuſtineret. His ſanè adumbratum fuit, Euangelicam gratiam Iudæis primùm ex promiſſione offerendam, nec defuturos qui illam per fidem acceptarent, ſed mox multo cumulatiore cum fructu transferendam etiam ad gentes. de quo & ipſe Dominus horum occaſione mox monuit. Et benè quidem lepra ſanatur in Iudæo, paralyſis verò in Gentili. Nam Iudaicus populus veluti lepra laborabat, quod ex parte ſanus eſſet, ex parte lãguidus. Gentilis verò populus veluti paralyſi laborabat, lecto decumbens, & iam proximus morti, quia nihil in eo ſanum, ſed omnia ægrota erant & diſſoluta. Iam quod leproſum præſens ſanat Dominus, domum autem centurionis corpore non intrauit, ſed abſens corpore, præſens maieſtate puerum eius ſanauit, ſignificabat eum in ſolo Iudaico populo corpore fore, apud alios verò gentes corporaliter non conuerſatum, & tamen implendum quod dictum erat: Populus quem non cognoui ſeruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. His conuenit quòd ſeniores Iudæorum cauſam Centurionis Domino commendant, eumque ad domum illius adducunt, quem erant è templo ſuo profligaturi, nam hoc typus erat, à Iudæis & Iudæorum opera Euangelicam gratiam profecturam ad gentes. Itaque magni cum ſignificatione myſterij Matthæus inter omnia miracula Chriſti quæ ſcribit, primùm Iudæum leproſum curatum, deinde verò Centurionis ſeruum ſanatum deſcribit: in quo Centurione gentium vocatio & fides præfigurata eſt, ſicut & in altero Centurione eadem gentium vocatio & fides cœpta eſt, vt ſcribitur Actuum decimo. Porrò quanquam in narratione Lucæ & Matthæi ſint quædam diuerſitates, ob quas quidam putant, alium eſſe Centurionem de quo Matthæus, & alium de quo Lucas recenſet: tamen rurſum ob multas ſimilitudines incidentes non poteſt probabiliter

Myſticus ſenſus.

Pſal. 17.

exiſtimari

existimari aliud esse quod Lucas narrat, & aliud quod Matthæus. Ambo enim Centuriones, & ambo Caphernaum commorantes, ambo eandem fidē verbis demonstrantes, ambo æquali beneficio affecti, & eisdem verbis à Domino commendati, ambo voti sui compotes effecti post sermonem illum in monte vel circa montem habitum. Nec obstat quod Matthæus puerum Centurionis lāguisse & sanatum commemorat, Lucas verò seruum. Non enim apud Matthæum nomen pueri pro filio, vt quidam putant, accipitur, sed pro seruo. Nam & dictio Græca, παῖς, quæ hoc loco ponitur, vtrumque significat, sicut Latinis nomen, puer. Rursum non obstat quod Matthæus videatur significare, Centurionem per seipsum accessisse ad Christum, Lucas verò apertè testetur suum Centurionem non per sese accessisse, sed misisse Iudæos qui suo nomine Dominum rogarent. Intelligendum enim Matthæum hic, vt & alibi, breuitati studentem in recensendis miraculis id tribuere Centurioni, quod eius nomine alij fecerunt & dixerunt. Itaque accessisse eum dicit ad Christum, & dixisse: Domine, puer meus, &c. quia eius nomine & iussu accesserunt seniores Iudæorum, vt explicat Lucas. Et Dominum dicit illi respondisse: Ego veniam, &c. &, Vade, sicut credidisti fiat tibi: quia tale quid dixit illi nō in propria eius persona, sed in amicis ab ipso missis, quare necesse est Christum dixisse pluraliter: Ite, & sicut credidit, fiat ei: verùm Matthæus coactus fuit dicere: Vade, & sicut credidisti: eo quòd breuitati studens introducit Centurionem veluti in propria persona accedentem Dominum. Et certè in diuersa narratione Lucæ & Matthæi obseruanda mirabilis spiritus sancti dirigentis Euangelistas dispensatio. Cùm enim pro maiori confirmatione miraculum hoc à diuersis describi conueniebat, ita tamen à diuersis describitur, vt vnus alterum explicet, & quæ ab vno sunt prætermissa, alter commemoret, ita vt neutrius narratio possit videri superflua. Ex solo enim Matthæo discitur fuisse paralyticus, ex solo verò Luca intelligitur fuisse seruus, cùm ex Matthęo potuisset videri

 filius.

filius. Rursus ex Luca discitur Centurionem per sese nō accessisse. Ex Matthæo verò quibus verbis Dominus sanitatem promiserit, & quomodo occasione fidei Centurionis cœperit disserere de vocatione & fide gentium, quæ à Luca sunt omissa. His sic constitutis, animaduertendum hic imprimis quàm variæ fuerint & eximiæ virtutes huius Centurionis, quę hic nobis in exemplum proponuntur. Primùm enim in eo notantur dilectio & eximia quædam humanitas, quia seruum adeò charum habuit, maloque eius fuit tantoperè motus, ac pro eius sanitate adeò solicitus. Bonorum enim dominorū est, vt cognoscentes se Dominum habere in cœlis, summa æquitate & humanitate suos seruos pertractent, de quo monet Paulus Ephes. 6. & Colossen. 4. Videtur autem hic seruus fuisse Domino suo admodum fidelis & vtilis, & ob id singulariter de eo dictum: qui erat ei ἔντιμος, hoc est, pretiosus, vel potius charus, aut in pretio habitus. Proinde circa hunc impleuit Centurio illud Sapientis: Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta. Et: Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua. Secundò, in eo notatur humillima quædam submissio & modestia. Et humilitas quidem, quòd neque adire ipse Dominum, neque eum in suas admittere ædes fuerit ausus, agnoscens sese indignum Domini consortio, tum quia gentilis erat, tum quia miles. Modestia verò, quod primis illis verbis quibus Dominum dicitur rogasse, tantùm malum suum & serui sui proponit, dicens: Domine, puer meus iacet in domo, &c. non explicitè addens quid à Domino peteat, modestius certè orans quàm præcedens leprosus, quanquàm & ille singularem præ se tulit modestiam. Tertiò, in eo notatur incomparabilis fides, quòd non dubitarit Dominum etiam absentem posse solo verbo restituere sanitatem seruo quamlibet vicino morti, imo iam animam agenti, hoc enim significatur dum dicitur: erat moriturus: hoc est, animam iam agebat, & morti proximus erat, vt non ad illam quorundam interpretationem confugiatur: erat moriturus,

Eccls. 33. & 7.

turus, nisi Domini curatione fuisset à morte præseruatus. Postremùm notatur in eo admiranda quædam in gentili & milite religio erga Deum, non ab heri & nudiustertius, sed ab antiquo tempore, eò quod dicatur diligere gentem Iudaicam, & synagogam ædificasse Iudæis, vt non possit putari, religione accensum tum primùm fuisse, cùm malo serui quem amabat affligaretur, quemadmodum multis vsuuenire solet. Id consideratum magis admirandam facit ipsius humilitatem, vt qui post tam magna beneficia populo Iudaico collata, adhuc putauit se indignū esse aspectu Domini, & cum tam eximio Iudæorum propheta non arbitrabatur sibi verba communicanda. Vt autem his omnibus dotes huius Centurionis obseruantur, ita rursum obseruandum ingenium Iudaicum, in his qui missi à Centurione, sollicitè Dominum rogabant pro illo, dicentes: Dignus est, vt hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram, &c. His enim verbis declarant arrogantiam quandam, & amorem potius sui quàm Dei. Dicendum enim potius fuerat: Timet DEVM quem & tu colis, quod amore & studio gentis & religionis nostræ declarauit. Nunc verò beneficium in ipsos collatum, dignum facere dicunt Centurionem cui præstetur quod petit, amorem sui declarantes & arrogantiam, quasi qui illis benefecerit dignus esset cui Christus benefaciat. Hic compara Centurionis orationem cum oratione Iudæorum. Hi enim dignum eum pronunciant ob beneficia in ipsos collata. Ille verò omnis pietatis suæ in Deum immemor, indignitatem verò suam tantum ob oculos ponens, indignum se dicit non solùm vt impetret, sed etiam vt ipsum adeat, & in domum recipiat. Verùm ante omnia hic Christi exemplum, propter quem hæc omnia scripta sunt, perpendendum, incomparabilis scilicet bonitatis & humilitatis. Etsi enim Ethnicus esset, cuius negotium agebatur, & pro humili seruulo rogaretur, &, essent legati non satis apti oratores, præsertim apud Christum, vt oratio ipsorum satis probat, tamen ilico non tantam sanitatem exorari passus est,
sed

ſed & inuiſere Ethnici ſeruulum volebat, idq́; ſine mora. Nam ita ſcribit Lucas: Ieſus autem ibat cum illis. Quid queat fingi & benignius & facilius? Ad filium reguli ſanandum cùm rogaretur vt deſcenderet, & bis rogaretur, deſcendere noluit: ad ſeruum Centurionis ſanandum cùm ſciret id Centurionem non petere, vltro adire voluit: hoc ipſo declarans illum ſua præſentia dignum, qua ſe putauit Centurio indignum: oſtendens item ſuam erga pauperes benignitatem, ac docens non contemnendos eos qui humilis ſunt conditionis. Hic tamen & alia eſt ratio quare ſe Dominus mox obtulit, vt adiret domum Centurionis, nimirum vt eius fides turbis declararetur. Quoniam enim qui miſſi erant ſeniores Iudæorum, rogabant Dominum vt deſcenderet, intelligi non potuiſſet fides Centurionis, niſi Dominū venientem per alios ab ingreſſu Centurio prohibuiſſet. Nec obſtat quòd Lucas dicat Centurionem miſiſſe ad Chriſtum ſeniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & ſaluaret ſeruum eius. Nam Lucas petitionem Iudæorum, attribuiſſe Centurioni intelligendus eſt, eo quòd ipſius nomine rogarent, quamuis non erant iuſſi à Centurione rogare vt veniret, ſicut Matthæus reſpōſionem Chriſti factam his qui miſſi fuerant, refert veluti factā Centurioni, cùm dicit Dominū dixiſſe: Vade, &c. Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum, nec aliud eis iniunxit, quàm quod Matthæus refert dictum à Centurione: ſcilicet puer meus iacet, &c. ſed ſeniores Iudæorum, deſtituti illa magnitudine fidei quæ erat in Centurione, nec ſcientes magnitudinem fidei & humilitatis in Centurione, petiuerunt Dominum vt veniret, exiſtimantes idem velle Centurionem. Ideoque Lucas petitionem Iudæorum Centurioni aſſcribit, eo quòd eius nomine feciſſent, & exiſtimaſſent Centurionem idem petiſſe. Nec enim conuenit intentioni & verbis Centurionis ſubiunctis, vt credatur hæc petitio aduentus Domini iniuncta fuiſſe ipſis à Centurione.

Domine non ſum dignus ut intres ſub tectum meum, ſed tantum dic uerbo, & ſanabitur puer meus.] His verbis Centurio decla-

declarabat & modestiam opinionis de seipso, & incredibilem fidem de Iesu, & magnum affectum erga seruũ suum. Quod autem dicit: Dic verbo: Hebraica phrasis est, pro eo quod est, impera. Et Matthæus quidem habet εἰπὲ λόγον, id est, dic verbũ, Lucas verò sicut nos, εἰπὲ λόγῳ, id est, dic verbo. Porro ex seipso coniecturam fecit Centurio posse Dominum solo verbo absentem sanare, dicens: Nam & ego homo sum sub potestate constitutus. Quæ pars dupliciter intelligi potest. Primò, vt intelligatur Centurio se velle comparare Christo, in eo quòd sicut Dominus est homo sub potestate Dei constitutus, ita & ipse quoque: ac deinde voluisse significare quòd sicut ipse quamuis sub alterius potestate constitutus, non tamen prohibetur quin solo verbo quæ velit perficiat per seruos suos: ita & Dominum etsi sub Dei potestate constitutum, posse tamen verbo quæ velit perficere. Secundum quem intellectum in secunda expositione Chrysostomi latius indicatum, est argumentum à simili, & per illud: & ego homo sum sub potestate constitutus: excluditur quod videri potuisset obstare, quo minus solo verbo absens curare potuisset Dominus. Secundò, rectius accipitur hæc pars, vt per eam intelligatur Centurio significare voluisse dissimilitudinem suæ dignitatis & potentiæ, ad dignitatem & potentiam Christi, vt indicetur hic argumentum à minori. Et proinde aptius verti potuisset: Etenim ego homo sum sub potestate constitutus. Non enim Græca habent ὅτι καὶ ἐγὼ, sed καὶ γὰρ ἐγώ. Iam quod sequitur: habens sub me milites, & dico huic, vade, &c. dupliciter potest intelligi Centurionem retulisse ad Christum. Primò, vt intelligatur significare ita Christo subesse inuisibiliter Angelos eius iussa perficientes, quomodo ipsi suberant milites & serui, quæ iusserat exequentes. Secundò & rectius, vt intelligatur simpliciter significare, solo verbo & iussu Dominum posse quæ vellet, cùm ipsius verbum tam esset efficax, qui tamen longè erat illo dignitate & potentia inferior. Itaque sensus est: Domine non solum indignum existimo, vt tu tantus ac talis laborem

hunc

hunc & molestiam suscipias curandi vilem seruulum causa, sed & meipsum indignum iudico, cuius vel tectum subeas, cùm sim homo gentilis & peccator. Nam cùm nostrum consortium simplex etiam Iudæorum genus solet despicere, existimans sese nostro congressu contaminari, multo magis indignum est vt tu totius populi doctor propheta planè diuinus & sanctissimus, gentilis hominis domum subintres. Atque hac sola de causa non sum ausus ipse venire ad te quantumuis cupidus salutis pueri mei. Vt autem nequaquam dignus sum cuius domum subeas, ita nec necesse id est, vt voti mei compos fiam. Si enim verbo solum imperaueris, mox sanabitur famulus meus. Cuius rei vel ex meipso coniecturam facere possum. Etenim ego qui sum alterius potestati maiori subditus, cuius iussis mihi obtemperandum est, tamen non necesse habeo vt per meipsum omnia obeam, sed per milites & seruos meos multa solo iussu perficio. Si ergo tantam autoritatem & vim habet mea iussio, vt me quiescente peragatur per homines mihi subditos, quod volo: multo magis tu tantus, qui naturæ dominaris, nihil non solo imperio poteris. Si dixeris morbo, recede, mox recedet: si iusseris vt veniat, mox aderit. Ex quibus verbis manifestum, Centurionem afflatu diuino credidisse Christum verum esse Deum, aut saltem habere potestatem homine maiorem, & omni creatura superiorem, cui nihil resistere posset.

Audiens autem Iesus miratus est, & sequentibus se dixit] Cùm admiratio propriè sit de rebus prius non cognitis, ac deinde hanc Centurionis fidem Dominus ipse cordi illius infuderit, quomodo admiratus dicitur Iesus? Dicendum primùm, in Christo fuisse exteriorem admirationem, qua signis quibusdam exterioribus declarauit se admirari pro comprobatione tantæ fidei hominis gentilis. Secundò, fuit etiam in Christo interior quædam admiratio, non ex ea parte qua omnia ei erant cognita, sed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei incognita fuerat tam noua & insolita fides

Centu-

Centurionis. Potissimùm tamen videtur ideo dici admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autem dicit Dominus: Nec in Israel tantam inueni fidem: emphasim habet propter dictionem, nec. Dicere enim voluit, ne in populo quidem Israelitico, qui prophetarum libris & suis doctrinis edoctus meritò in fide præcellere debuisset, tantam se reperisse fidem, quantam in homine isto gentili. Quod tamen intelligendum est cum subintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidem patriarcharum, prophetarum, Ioannis Baptistæ, & D. virginis. Nisi quis velit intelligere: Non inueni in Israel tantam fidem in proportione. Nam proportionaliter maior erat huiusmodi fides in gentili qui in scripturis nõ erat exercitatus, & Iesum tantum ex fama cognouerat, quàm fides quorumuis quantumuis magna, qui in scripturis erant versati, & multis visionibus cœlestibus donati, quomodo vidua plus dicitur postea misisse in ærarium, quàm omnes diuites. Verùm prior intelligẽtia est simplicior. Porrò ex hoc loco potest colligi argumentum sanè efficax, contra eos qui calumniantur inuocationem sanctorum, quasi arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Centurio enim iste ob suam fidem multũ à Domino laudatus est, quamuis per alios rogauerit, non quidẽ diffidens de Christi benignitate, quã æquè discere potuit ex fama atque potentia eius, sed ex reuerentia prodeunte è fide quã de Domino concepit, credens se ob ipsius magnitudinem eius colloquio indignum. Sic ergo & nos rectè Deum per sanctos ipsius interpellamus, si non id tam ex diffidentia, quàm ex reuerentia facimus.

Dico autem uobis quòd multi ab oriente & occidente uenient, & recumbent cum &c] Quoniam hæc Centurionis fides excellens omnium Iudæorum fidem, præludium & specimen quoddam fuit fidei gentium, Christus huius fidei occasione, incipit disserere de gentium vocatione, & Iudæorum reiectione, de quibus prophetæ, & maximè Isaias, in varijs locis sunt vaticinati. Per eos autem quos dicit venturos ab oriente & occidente

signi-

significat gentes credituras ex omnibus etiam extremis terræ partibus, quemadmodũ apertè vaticinatur Isaias: Ab oriente, inquit, adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni: Dat & austro: Noli prohibere, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ. Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: surdum, & aures ei sunt. Porrò Dominus suo more etiam hic gaudia regni cœlestis significat per conuiuium, dum dicit: recumbent cum Abraham, &c. significare volens eos perfruituros in summa quiete & securitate gaudijs regni cœlestis. Abraham autem Isaac & Iacob mentionem facit, tum quòd his primis legantur factæ promissiones regni, sub typo terræ promissionis: tum quòd his patriarchis Iudæi gloriabantur, reliquas gentes præ se contemnentes, quòd ex illis non essent prognatæ, quas, quo magis morderet & commoueret Iudæorum animos, docet contrà patriarchis coniungendas, ipsos verò separandos ab illis. Quos Iudæos vocat filios regni, quòd nati essent ex ijs, quibus & quorum semini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem exterioribus, de quibus solùm inuenitur apud Matthæum, idque tribus locis, videlicet hoc loco, & capite 22. ac 25. varia est sententia. Quidam enim, inter quos Caietanus, tenebras exteriores intelligunt dici ad distinctionem tenebrarum interiorum, hoc est, spiritualium, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ. Secundum quam acceptionem comparatiuus exterior pro positiuo accipitur, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ externæ, sicut exterior homo est externus homo. Augustinus verò & in epistola ad Honoratum quæ est 120. & in expositione Psalmi 6. intelligit tenebras exteriores dici comparatiuè ad tenebras quasdam quæ dicuntur per positiuum tenebræ exteræ vel externæ, sed nondum exteriores. Et quidem in epistola ad Honoratum, vbi hunc locum prolixè tractat, per tenebras exteras intelligit infideles,

Isaiæ 43.

Tenebræ exteriores.

deles qui ſunt in hac vita: per tenebras exteriores, diabolum & angelos eius, qui infidelibus peiores ſunt, & à vera luce Dei magis ſunt auerſi ac elongati. Itaque intelligit eos qui hic inter tenebras exteras numerati fuerint, mittendos in tenebras exteriores, quia coniungendi ſunt in pœna & ſupplicio dæmonibus, cùm dicetur eis: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. In expoſitione verò Pſalmi 6. ſimplicius hæc tractat, intelligens per exteras tenebras, cæcitatem mentis, in quam traditi ſunt impij, vera luce mentis deſtituti, & extra eam poſiti: per exteriores verò tenebras, ſummam illam mentis cæcitatem quæ erit in damnatis, vt mitti in tenebras exteras, ſit tradi in reprobum ſenſum: mitti verò in tenebras exteriores, ſit penitus fieri extra Deum, ſine ſpe ſcilicet correctionis. Simplicius autem fuerit comparatiuum, exteriores, accipere pro ſuperlatiuo, quemadmodum Græcis familiare eſt, vt tenebræ exteriores intelligantur tenebræ extremæ vel potius extimæ. Nam Græcis eſt ἐξωτέρας. Sunt autem tenebræ extremæ vel potius extimæ, quæ ab ipſa luce quàm longiſſimè abſunt, hoc eſt, tenebræ obſcuriſſimæ & profundiſſimæ. Quo enim magis tenebræ abſunt à luce, eo ſunt maiores & grauiores. Dicuntur ergo tenebræ damnatorum exteriores vel extremæ, in comparatione ad tenebras huius ſeculi, ſiue ſpirituales, ſiue corporales, vel certè in comparatione ad tenebras purgandorum. Hoc enim ſatis ſignificat D. Hieronymus ſuper Iſaiæ cap. 14. circa illud: Veruntamen ad infernum detrahêris in profundum laci: ſic ſcribens: Qui per ſuperbiam dixerat, in cœlum aſcendam, ero ſimilis altiſſimo, non ſolùm ad infernum, ſed inferorum vltimum detrahitur. Hoc enim ſignificat laci profunditas, pro quo in Euangelio tenebras exteriores legimus, vbi eſt fletus & ſtridor dentium. Sic & Theophil. in hunc locum ſcribens: Dicens, inquit, tenebras exteriores, monſtrauit eſſe pœnas quaſdam tolerabiliores & leuiores. Sunt enim & in ſuppliciis gradus. Quibus verbis apparet omnino ſecun-

Matt. 25.

Iſaiæ 14.

dum duos hos interpretes, tenebras exteriores dici tenebras damnatorum in comparatione ad tenebras alias inferni, nisi fortè quis putet eos voluisse comparare supplicia damnatorum inter se, vt non omnes damnati intelligantur fore in tenebris exterioribus, quod tamen non conuenit Euangelio, quod omnibus damnatis videtur attribuere tenebras istas exteriores. Porro tenebræ istæ exteriores, non solùm intelligendæ sunt tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ, sed sicut lux regni cœlorum intelligenda est & sensibilis & spiritualis, ita tenebræ istæ infernales intelligendæ sunt & sensibiles & spirituales. Nam & erit ibi summa obscuritas oculis corporalibus perceptibilis, & summa mentis cæcitas, mente scilicet à vera luce quæ Deus est maximè elongata. Nec obstat quòd in inferno erit ignis corporalis qui naturaliter est lucidus. Nam, Basilio teste, illuminandi vis ab illo igne diuina virtute auferetur. Sic enim ille scribit in priore expositione Psal. 28. super illud: Vox Domini intercedentis flammam ignis: Arbitror, inquit, quod ignis præparatus in supplicium diabolo & angelis eius, dissecatur voce Domini, vt quoniam duæ sunt in igne facultates, vstoria & illuminatoria, acris quidem & punitoria vis ignis permaneat apud eos qui digni sunt vt vrantur. Illuminatoria vero ac splendida ipsius facultas, ad exhilarandos beatorum gaudio fruentes cedat. Vox igitur Domini dissecantis ac diuidentis flammam ignis, vt supplicij quidem ignis obscurus sit, lux verò requiei expers vrendi permaneat. Hæc ille. Quòd si autem in inferno aliquid luminis futurum sit, quantum hoc conueniet pro augmento pœnæ damnatorum, dicuntur tamen tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ à luce regni cœlorum. Fore enim ibi aliquid luminis testatur D. Gregorius lib. 9. Moralium super illud Iob: Vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat: Flamma, inquit, comburit, sed nequaquam tenebras discutit, quamuis illic ignis & ad consolationem non lucet, & tamen vt magis torqueat, ad aliquid

Ioan. 10.

aliquid lucet. Nam sequaces quoque suos secum in tormento reprobi flamma illustrante visuri sunt, quorum amore deliquerunt, quatenus qui eorum vita carnaliter contra præcepta cōditoris amauerunt, ipsorum quoque eos interitus in augmentum suæ damnationis affligat. Hæc ille. Ne autem in tenebras exteriores proiecti putarentur hoc solo puniendi, quod in loco tenebroso concludentur, quo atrocitatem pœnæ Dominus significaret quam in tenebris sunt perpessuri, adiecit: Ibi erit fletus & stridor dentium. Qua sententia frequenter Dominus in Matthæo vsus scribitur. Nam præter hunc locum quinquies apud eum inuenitur, nimirum bis cap. 13. & cap. 22. 24. 25. Semel etiam inuenitur apud Lucam. cap. scilicet 13. Intelligitur autem variè. Haymo enim post Hieronymum per fletum & stridorem dentium intelligit duplicem inferni pœnam, videlicet ignis per fumum fletum causantis, & nimij frigoris causantis stridorem dentium. Et solet ab his pro duplicis huius infernalis pœnę comprobatione afferri illud Iob: Ad calorem nimium transeat ab aquis niuium. Circa quem locum in commentarijs super Iob sic scribit Diuus Hieronymus: Quasi duas gehennas sanctus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus & homo impius commutetur. Fortè in ipsa gehenna talis sensuum cruciatus fiet his qui in ea torquebuntur, vt nunc quasi ignem ardentem sentiant, nunc nimium algoris incendium, & pœnalis commutatio, nunc frigus sentientibus, nunc calorem, sit, vt quasi de loco ad locum transire æstimentur. Et fortasse inde Dominus ait in Euangelio: Mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium: vt hic stridor dentium de rigore frigoris oriatur. Hæc ille. Et ne fortè putetur hic commentarius non esse Hieronymi, idem super Matthæi cap. 10. differens de nomine Gehennæ, tandem ait: Duplicem autem esse gehennam, nimij ignis & frigoris, in Iob plenissimè legimus. Ideo enim vult nomini, gehenna, addi aliquādo genitiuum ignis, quod sit & gehenna frigoris. Verùm sicut Hierony. hæc

An duplex pœna inferni.
Iob 24.

tantum dubitando dicit, ita certè ex loco illo Iob nihil statui potest de frigoribus infernalibus, de quibus nullæ aliæ scripturæ proferri possunt. Primùm enim nõ dicitur, quemadmodum multi locum illum citant, Ad calorem nimium transient ab aquis niuium, sed transeat, imprecationis modo. Deinde scriptura illa aliũ sensum conuenientiorem recipit. Nam D. Gregorius non hic intelligit designari pœnas infernales, sed describi impiorum in omnibus immoderationem, qui à frigore infidelitatis transeũt frequenter ad calorem hæresis, nec in infidelitate, nec in fide modũ seruare scientes, Et intelligi posset hic sensus, impios transire à nimia frigiditate huius vitæ ad calorem nimium infernalem. Sequitur enim: & vsque ad inferos peccatũ illius. Postremùm non solùm Septuaginta interpretes, sed & Hebræa veritas longè aliter habet hunc locum. Nam ad verbum Hebræa sic habent: Arida & calor rapiunt aquas niuis, infernus eos qui peccauerunt. Et est sensus: Sicut terra arida & calor solis absorbẽt aquas niuis, sic infernus eos qui peccauerũt. Nec ex eo quod dicitur gehenna ignis, significatur & alia gehenna frigoris, frequẽter enim nomen gehennę Saluator absolutè ponit: aliquando verò Hebraica phrasi additur ignis, vt sit gehenna ignis, gehenna ignita, vt prius dictum est. Itaque alij in stridore dentium intelligunt significari indignationem damnatorũ tum contra Deum, tum contra seipsos, serò iam sibi irascentium quòd tam pertinaci improbitate deliquerint. Verùm simplicius fuerit intelligere Dominum doctrinam suam auditorum carnalium captui attemperantem, per fletum & stridorem voluisse significare dolorem et horrorem summum. Dolorem quidem per fletum, horrorem verò per stridorem & concussionem dentium. Nisi quod simul etiam intelligendum est, vt annotat Hieronymus, significari veram corporum resurrectionem. Nam fletus & stridor corporum sunt, quamuis ibi non erit verus fletus qui in lachrymarum resolutione consistit, poterit tamen esse verus dentium stridor.

Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti, fiat tibi, &c.] Sic & alijs plerisque respondit Dominus, volens notare fidei vim & efficaciam apud Deum. Notandum autem Christum non præcepisse huic Centurioni tantoperè à se laudato discedere à militia, sicut nec Petrus præcepit suo Centurioni, nec Ioannes militibus ipsum interrogantibus, quòd sicut magistratu & legibus, ita & militibus opus sit ad pacem tuendam. Centuriones autem non solùm singulis centurijs præerant, sed aliquando etiam pluribus, vt author est Vegetius libro 1. de re militari. Porro quid in hoc miraculo allegoricè sit significatum, satis suprà est indicatum. Moraliter verò per hunc Centurionem rectè intelligimus exprimi prælatum quemuis bonum, & fidelem principem, cuius si subditus quiuis in anima langueat, ita vt morti etiam sit proximus, solicitus esse debet, vt si non per se, saltem per iustorum hominum preces, Christi gratiam imploret, qui conspecta ipsius fide, humilitate & charitate, mox subuenturus est periclitanti. Et aliter quoque per centurionem, quilibet homo exprimitur, cùm sit omnis hominis vita militia super terram, habeatque quisque sub se varias vires quibus imperat & militat. Cuius ergo seruus paralysi laborat, hoc est, corpus & carnalis appetitus ad omne malum propendet, & ad omne bonum agendum languet, non cesset priusquam mortem incidat pro seruo suo esse solicitus, sed Iesum adeat saltem per sanctorũ intercessiones. Adeat autem cum fide & humilitate, nec dubium quin à benigno Domino recepturus sit seruum sanum, & ad omnia agenda vtilem & commodum. *Moralis sensus.*

DOMINICA IIII. POST EPIPHANIAM.

EVANGELIVM.

IN illo tempore: *Ascendente Iesu in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius. Ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus. Erat enim illis uetus contrarius.* Matth. 8.

trarius. Ipse uerò dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius & suscitauerunt eum, dicentes: Domine, salua nos, perimus. Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis, modicæ fidei? Tunc surgens Iesus, imperauit uentis & mari: & facta est tranquillitas magna. Porrò homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia uenti & mare obediunt ei.

PRæcedenti dominica, quid Dominus post suum de monte descensum primò omnium egerit, didicimus, qualiter potentiam suam, & bonitatē in curādis malis nostris, nullis non locis, nullis non temporibus manifestauerit, sanauit leprosum ruri, sanat seruū Centurionis in vrbe, & tota denique nocte sui copiam laborantibus, nō denegauit. Quibus deinde Ecclesia stupendum nobis subiungit prodigium in elemēto barbaro designatum, quatenus Christi potentiā disceremus in elementis alienis, & rebus desperatissimis, quale naufragiū est, & surdi fluctus marini: Ipsumq; fore, de quo
Esa. 88. propheta cecinit. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuū eius tu mitigas. Ad quem in simili periculo laborans, exclamabat. Saluum me fac Deus, quoniā
Psal. 68. intrauerunt aquæ vsq; ad animam meam. Eripe me de limo profundi vt non infigar, neque demergat me profundum &c. Continet autem præsens historia, duos obseruatu dignissimos locos, quorum alter declarat, nullum ordinem, conditionem, aut statum, à periculis, tentatione, & cruce, donec in mundo sumus, immunem esse posse: Quinimò, filijs Dei, vereque Christianis, proximè tum imminere, quū minimè suspicantur. Alter, quid tentatis & afflictis facto sit opus ne succumbant, ostendit, media quædam, quibus difficultates, & casus, quantumlibet duros, superare & perrumpere tutò possint, insinuans. Dum enim Christus timorem discipulorum, fideique defectum incusat, quid aliud significare vult, quàm ei, qui velit præsentia quæque superare pericula, non pertimescendum, sed certa fide è supernis efflagitatum auxilium expectandum. Fixa enim stat pro-
Psal. 90. missio: Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum &c.

Prope est Dominus his, qui tribulato sunt corde. Qui *Psal. 33.*
descendunt mare in nauibus, facientes operationem in *Psal.106.*
aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, & mirabilia
eius in profundo. Dixit, & stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius. Ascendunt vsque ad cœlos, & descendunt vsque ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorũ deuorata est: Et, clamauerunt ad Dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum
eduxit eos &c. Ego vobiscum sum omnibus diebus. Non *Matt. 28.*
turbetur cor vestrum neque formidet. Noli timere Isra- *Isaiæ 14.*
el, quia vocaui te nomine tuo, meus es tu, cùm transie- *Esa. 43.*
ris per aquas, tecum sum. Non ergo dum adsunt pericula, pertimescenda, sed priusquam tentationes ingruant, animus timore Dei, precationeque muniri debet, iuxta Sapientis consilium, Fili, accedens ad seruitutem
Dei, sta in timore, & præpara animam tuam ad tenta- *Eccls. 2.*
tionem. Quia beneplacitum est Domino super timen- *Psal. 146.*
tes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius. Porro, quemadmodum hæc duo, timor, & in Christum fiducia, sola sunt, quibus tentationes & aduersa facile perrumpimus & superamus, ita quoque duobus contrarijs, mundi turbines & procellæ nobis plus incrudescunt: Falsa, nimirum securitas, & imbecillis fides, quorum primum mundi cultores, alterum etiam pios diuexare solet, quemadmodum hic in discipulis Christi cernimus.

A*Scendente Iesu in nauiculam, sequuti sunt eum discipuli eius*] Discipulos secutos Christum dicit, ad distinctionem turbæ quam Christus reliquerat. Verùm ex Marci narratione collata cum alijs Euangelistis, & maximè cum Matthæo, duplex hic oritur difficultas ad concordiam pertinens Euangelistarum. Marcus enim transfretationem hanc videtur significare factam in vespera eius diei, qua Christus è naui locutus est eas parabolas quæ habetur Matthæi 13. Nam cùm eas parabolas etiam Marcus commemorasset cap. 4. postea

ſubiungit: Et ait illis in illo die cùm ſerò eſſet factum: Tranſeamus contrà. Eam tamen transfretationem non eadem illa die contigiſſe eſt manifeſtiſſimum, non quidem ex eo quod Matthæus longè ante eas parabolas deſcribat hanc transfretationem (nam intelligi poſſet per præoccupationem hæc Matthæum ſcripſiſſe) ſed primùm ex eo quod ex Matthæo ſatis conſtet ea die qua eas parabolas è naui Dominus fuit locutus, non illum transfretaſſe. Nam dimiſſis turbis dicit eum veniſſe in domum, ac tunc diſcipulos interrogaſſe intellectum parabolæ zizaniorum. Deinde ex eodem Matthæo ſatis conſtat ante ſuam vocationē contigiſſe hanc transfretationem: parabolas autem illas Dominum è naui dixiſſe, non ſolùm poſt Matthæi vocationem, ſed etiam poſt duodecim Apoſtolorum conſtitutionem, etiam ex Marco euidens eſt. Dicit enim Marcus, eos qui cum Domino erāt duodecim, interrogaſſe eum cùm eſſet ſingularis, quæ eſſet parabola ſeminantis. Poſtremū non eadem die contigiſſe transfretatiouem qua parabolas illas è naui Dominus dixerat, ex Luca etiam ſatis patet. Is enim cùm etiam cap. 8. parabolas illas commemoraſſet, ſubiecit: Factum eſt autem in vna dierum, & ipſe aſcendit in nauiculam, &c. Si verò eadem die qua ſuperiora geſta fuiſſent quæ ſequuntur, certè dicturus fuerat: Factum eſt in hac die: non autem, factum eſt in vna dierum: quomodo videri poteſt locutus Lucas ſtudio, vt inſinuaretur quomodo Marcus poſt quem ille ſcripſit, eſſet intelligendus. Itaque cum dicit Marcus, factum eſt in illa die, cùm ſerò eſſet factum: intelligendum eſt diem poſitum eſſe pro tempore, vt ſit ſenſus: factum eſt in illo tempore, quo ſcilicet Chriſtus prædicabat in Galilæa. Aut ſenſus eſt: Factum eſt in tali aliqua die, qua ſcilicet è naui Chriſtus docuerat turbas. Altera difficultas eſt, quòd Matthæus ſignificet Chriſtum præcepiſſe diſcipulis ſuis transfretari antequam eſſet in naui: Lucas verò & magis adhuc Marcus ſignificat id præcepiſſe illis cùm iam eſſet in naui. Lucas enim ſic habet: Ipſe aſcēdit in nauiculā, & diſcipuli eius. Et ait ad illos:
Tranſ-

Transfretemus trans stagnum. Quod verò sequitur: & ascenderunt: non sic accipiendum, vt sit sensus, & ascenderunt nauim, cùm prius dixerũt eos ascendisse. Et Græcè est ἀνήχθησαν, quod est, soluerunt à littore, aut potiùs subducti sunt, videlicet in altum à littore soluentes. Vnde illud, & ascenderunt, accipiendum, & ascenderunt in profundum maris. Marcus verò sic habet: Et ait illis in illa die cùm serò esset factum: Transfretemus contra. Et dimittentes turbam assumunt eum ita vt erat in naui, &c. Ex quibus satis constat, Christum cùm in naui esset præcepisse discipulis vt transfretarent. Proinde quò constet omnium Euangelistarum narratio, sic se videtur habere res gesta. Primò Christus in terra aut ciuitate aliqua existens, iussit discipulos parare nauim ad transnauigandum, ex quo loco cùm proficisceretur ad mare, in via accesserunt ij de quibus prius dictum est, Dominum sequi volentes. Deinde cum nauim cum suis discipulis conscendisset, atque è naui turbam quæ sequebatur quædam docuisset, vespera imminente iam rursum suis vt transfretarent præcepit, ac tunc, vt habet Marcus, discipuli dimittentes turbam, hoc est, separantes se a turba, soluendo scilicet à littore, assumpserunt eum, in altũ scilicet & profundum maris, sic vt erat in naui docens populum. Non enim illud, in naui, coniungendum est cum verbo assumpserunt, quasi prius non fuisset in naui. Nam sic dicendum fuisset, in nauim: sed significare voluit Euangelista discipulos iussos transfretare, Christum, ita vt sederat in naui docens populum, antequam situm illum mutaret quem postea mutauit, assumpsisse in altum, significans hoc modo promptam ac celerem executionem discipulorum, & neglectum molliciei aut curæ suijpsius in Christo. Quod autem sequitur: & aliæ naues erant cum illo, vel cum illa, (nam apud Græcos relatiuum αὐτῷ, referri potest vel ad Christum, vel ad datiuum πλοίῳ, id est, naui) Caietanus intelligit naues illas fuisse cum naui in qua erat Christus, cum iam discipuli Dominum in mare assumerẽt, verùm eas ibi derelictas, nec simul cum naui illa profectas. Verùm rectiùs secun-

dum alios intelligitur & has ſimul cum Chriſto profe-ctas, imò & idem periculum paſſas. Nam Matthæus po-ſtea dicit homines miratos dixiſſe: Qualis eſt hic? Non dixiſſet autem homines, ſi ſoli diſcipuli hoc miraculum vidiſſent & admirati fuiſſent, & non etiam turbæ, quas per homines eum ſignificaſſe intelligit Chryſoſtomus. Illos ergo homines ſignificat, qui in illis erant nauibus quas cum naui Chriſti dicit fuiſſe Marcus.

Et ecce motus magnus factus eſt in mari.] Obdormiuit Dominus, partim quidem vt oſtenderet naturæ humanæ ſuſceptæ veritatem, dum corpus diurnis feſſum laboribus veſpertino tempore ſomno reficit: partim verò & potiſſimum, vt exorta tempeſtate, ipſo dormiente, maior eſſet timoris & inuocandi opem eius occaſio. Si enim ipſo vigilante tempeſtas hæc oborta fuiſſet, aut non timuiſſent diſcipuli, aut credidiſſent illo inuito eam contigiſſe. Diſpenſatoriè autem per immiſſam tempeſtatem diſcipuli in hunc timorem permiſſi ſunt incidere, per quem ad inuocandam Domini opem coacti ſunt confugere, tum vt imperfectionem fidei ſuæ agnoſcerent, tum vt à magno illo timore Domini potentia ſubitò ac mirabiliter liberati, maiorem de eo fidem & exiſtimationem conciperent. Itaque voluit Dominus & ipſos diſcipulos ſibi ipſis, & ſe illis magis innoteſcere. Quod verò ad myſticum attient ſenſum, hæc tempeſtas typus quidem erat tentationum futurarum, ad quas ſuos diſcipulos athletas orbis futuros exercere iam Dominus voluit. Futurum enim erat, vt cùm diſcipuli CHRISTVM in mari huius mundi eſſent tranſuecturi, (quod fecerunt cùm proueheb ant ſermonem euangelicum) multi grauesque tumultus excitarentur contra eos. Aduerſus quos tumultus, hac tempeſtate ſuos Dominus confirmabat, docens nullam tempeſtatem aut oppugnationem quantumuis atrocem, metuendam iis qui toto pectore fiduciam haberent in ipſum: ſimulque oſtendens omnes eos qui ſe conſecrarent illi, non fore ab omni tentatione & periculo liberos, quin potius pericula illos manere quamdiu in pelago huius mundi cum

di cum ipso in naui,quæ est Ecclesia,nauigãt,& necdum in littus regni cœlorum peruenerunt. Operæpretium est autem hic videre quo pacto Deus suos soleat tentare aut tentari permittere. Nam tentationis,quę hic sanctos manet,natura hoc loco graphicè est depicta. Tempestatem enim immisit sæuam, neque hoc contentus, operiri etiam fluctibus nauim ac impleri aqua siuit, ad hęc summè periclitantes visus est prorsus negligere. Illis enim iam extrema expectantibus, securus ipse dormit stratus in puppi. Sic sane probantur sancti, vt non solùm supra quàm videantur sibi ferre posse affligantur,(nam Paulus Corinthijs scribens : Nolo, inquit, vos ignora fratres, quoniam grauati sumus supra virtutem)sed simul ita se Deus erga illos exhibet, etiam cùm actũ de eis iam videtur, vt nullam eorum rationem habere existimetur. At non sinit tamen spiritus sanctos despondere animum, vtcunque omnia videantur deplorata. Sicut enim hic discipuli, etsi nihil certius morte expectarent, nequaquam tamen omnem spem prorsus abiecerunt, sed Dominum excitarunt, implorauerunt; opem, quo facto, mox tempestas mirabiliter sedata est : ita & omnibus sanctis vsuuenit, nobisque sic faciendum est, vt quoties periclitamur, & Christus nobis dormire videtur, vellicemus eum pijs precibus, ac expergefaciamus eum assidua interpellatione, & ilico tempestas vertetur in tranquillitatem. Contingit autem nos periclitari, Christumque nobis dormire, siue cum prauis carnis cõcupiscentijs aut diaboli suggestionibus ad peccatum sollicitamur, Christo per fidem in cordibus nostris habitante, non statim eas suggestiones expellente, sed sinente aliquandiu nos illis oppugnari: siue cum externis malis ita affligimur, vt nulla salutis spes videatur, nec diuini adiutorij consolatio sentiatur. Cæterum vt hic discipuli tentati sunt ad hoc vt & seipsos & Dominum melius agnoscerent, ita in hoc sancti tentantur & tentari permittuntur à Deo, vt Deus & ipsemet sibi melius innotescerent, vt & de seipsis sentiant modestius, & de Dei erga se declarata bonitate augustius.

Et dicit

Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modicæ fidei?] Increpauit Dominus & discipulos suos, & ipsam maris tẽpestatem, sed incertum ex Euangelistis vtra increpatio fuerit prior, nisi quod ex Matthæo magis apparet, atque ex ipsis verbis saluatoris, priorem fuisse discipulorum increpationem, quanquam eam Marcus & Lucas posteriori loco ponãt. Matthæus enim magis ordinem videtur obseruasse, dum dicit: Tunc surgens, &cæt. & illud: quid timidi estis: significat discipulos adhuc timore periculi præsentis correptos. Et prius certè conueniebat vt tolleret animi eorum turbationem quàm turbationem maris, quòd fidei imperfectio obesse posset faciendo miraculo. Semper enim ferè fidem Dominus antequam miraculum operetur exigit. Sic & in consolatione sanctorum, in tentationibus ipsorum, prius Dominus animos eorum suo afflatu & inspiratione erigit, deinde à malis si expedit liberat. Increpat autem Dominus discipulos, non quòd illum excitauerunt, opemque eius implorauerunt, id enim erat fidei, atque fiduciæ cuiusdam argumentum: sed quòd tam anxij trepidarunt, consternatiq; penitus, ceu actum de eis fuisset, clamauerunt: Diffidentiæ enim erat quod dixerunt, perimus: nimiam consternationem indicabat, quod cum geminatione clamauerunt: Præceptor, præceptor, vt est apud Lucam Græcis. Vnde dicit, quid timidi estis? & additur in Græcis apud Marcum οὕτως, hoc est, sic vel adeo, vt intelligatur non simpliciter redarguisse omnem illorum timorem, (cùm fieri facilè non posset quin in tali rerum statu naturalis aliquis timor animum hominis, etiam in fide perfecti, inuadat) sed timorem illum magnum quo consternati erant. Hic enim erat argumentum infirmitatis fidei eorum, nempe quod non crederent eum Deum esse, qui etiamsi dormiret, curam illorum haberet: aut quod non satis confiderent se per illum ab omnibus periculis & malis fore liberos: quemadmodum tamen iam confidere debuissent propter illius promissiones, & conspectam in edendis miraculis potentiam. Dico autem quod non crederent, &c. aut quod non confiderẽt. Fides enim hoc

loco

loco dupliciter accipi poteſt. Nam à quibuſdam accipitur pro credulitate, vt ideo intelligatur accuſaſſe Dominus diſcipulos imperfectionis fidei, quia non crediderunt eum Deum eſſe, qui etiam dormiens poſſet eos à periculo liberare. Ab alijs verò communiter hic & in ſimilibus locis accipitur pro fiducia, vt intelligantur diſcipuli ideo vocari ὀλιγόπιστοι, hoc eſt, parum fidentes & modicæ fidei, quia non ſatis confidebant ſe eſſe tutos Chriſto dormiente, nec habuerunt perfectam illam in Dominum fiduciam quam debuiſſent. Porro cum fidē habuerint etſi imperfectam, illud Marci: Nec dum habetis fidem? ſic debet intelligi: Necdum habetis fidem illā perfectam in me, quam iam meritò de me cōcepiſſe debuiſſetis. Sic & illud Lucæ: Vbi eſt fides veſtra? perfecta ſcilicet illa quam toties inculcaui, quamq; præ vobis tuliſtis, omnibus relictis me ſequentes. Id enim rectè accipitur ſignificare articulus apud Græcos appoſitus, ποῦ ἐστὶν ἡ πίστις ὑμῶν, vbi eſt illa fides veſtra? Vnde Auguſtinus in 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 42. exponendo illud: Necdum habetis fidem? id eſt, inquit illam perfectam velut granum ſinapis.

Tunc ſurgens Ieſus imperauit uentis & mari, & facta eſt tranquillitas magna] Pro eo quod in Luca eſt, increpauit, in Marco comminatus eſt, in Matthæo imperauit, Græcis vnum idemque verbum eſt, de quo prius eſt dictum, nempe ἐπετίμησεν, quod cum propriè ſignificet increpare, hic tamen alijsq; multis ſcripturæ locis accipitur pro pcipere veluti cu cōminatione & ira. Vnde Marc⁹ declarans quomodo increpauerit mare, dicit Dominum dixiſſe: Tace & obmuteſce. quæ verba præcipientis potius ſunt quàm increpantis. Et Lucas poſtea dicit, diſcipulos admiratos dixiſſe, ventis & mari imperat: vbi Græcis non eſt verbum ἐπιτιμάω ſed ἐπιτάσσει, hoc eſt propriè, imperat & præcipit. Creaturis autem his Dominus imperauit, non quod ſenſibiles eſſent, quemadmodum quidam hæreticorum crediderunt omnia eſſe quædam animantia, ſed ad oſtendendum vocem ſuam etiam eſſe efficacem in has creaturas, eaſque ſe ſuæ voluntati & imperio

imperio habere subiectas, quod solius est creatoris & Dei, Bene Hieronymus super hoc loco: Et ex hoc, inquit, loco intelligimus quod omnes creaturæ sentiant creatorem. Quas enim increpauit, & quibus imperauit, sentiunt imperantem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animātia, sed maiestate conditoris, quę apud nos sunt insensibilia, illi sunt sensibilia. Sentire autem creatorem has creaturas dicit, quod vox eius in eas esset efficax. Porrò quod Dominus non solùm dicit: Tace, sed addit etiam, obmutesce, augmentum illud etiam celeritatem indicat, veluti dicas: Mox obmutesce. Et mox quidem cessauit ventus, nec solùm facta est tranquillitas, sed magna etiam tranquillitas. Vbi duo notanda occurrunt. Et primùm, quod omnis confestim tempestas soluta est, & ne vestigium quidem turbationis remanserit, cùm naturale sit vt fluctibus & tempestate cessantibus, vsque ad multum tempus aquæ concutiantur. Secundò, quòd, cùm prius dictum sit, facta est procella magna venti: nunc dicitur, facta est trāquillitas magna. Nam pro modo afflictionis solet esse & consolationis
Psal. 93. modus, vt est Psal. 93. & 2. Cor. 1. Dauid enim sic habet:
2. Corin. 1. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Paulus verò sic: Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Hic autem iam impletum est in Christo quod de Deo prius
Psal. 106. dixerat Psalmista Psal. 106. Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis, Ipsi viderunt opera Domini & mirabilia eius in profundo. Dixit & stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius, & & reliqua quæ sequuntur.

Porro homines mirati sunt dicentes: Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei.] Marcus & Lucas discipulos timuisse & admiratos dicunt. Nam postquam dixisset Lucas Dominum discipulis dixisse: Vbi est fides vestra: subijcit, Qui timentes mirati sunt adinuicem dicentes. Matthæus verò homines miratos dicit, intelligens per homines secundum Chrysostomum, Hieronymum, & Hilarium,

turbas. Nam, vt dictum est, præter discipulos etiam alij aderant in alijs nauibus, quamuis rectè accipiatur Matthæus per homines discipulos simul cum reliquis comprehendisse. Neque enim discipuli perfectam adhuc de Christo habebant fidem & existimationem. Videbant enim eum vti nauigio ad transfretationem, ac dormire, quæ verum hominem arguebāt: videbunt rursum cum potestate imperantem his rebus quæ nulli cedunt, easq; mox obsequentes habere, vnde plusquam hominem esse colligebant, proinde & magno timore continebantur, metuentes scilicet ne quem pro homine coluerunt, non satis dignè de eo sentirēt, nec satis dignè venerarentur, & admirantes dixerunt: Qualis est hic: quasi dicat, oportet esse longè alium, longèq; maiorem esse quam eum hactenus habuimus, quia non solum morbis & dæmonibus, sed etiam ventis & mari, rebus scilicet quibus nemo efficaciter imperare valet, quarumque vim nemo cohibere potest, imperat, & ad solum eius imperiū obediunt, oblitæ suæ naturę. Et meritò sanè hoc miraculum in maiorē eos extulit timorē simul & admirationē quā præcedentia. Primùm, quia nullus vnquam tale quid operatus fuerat. Neque enim virgam extendit, sicut Moyses: neque se aquis admouit, aut preces ad Deum fudit vt alij, sed cum potestate imperabat, sicut Dominus seruis, & creator creaturis. Deinde quia in scripturis pro voluntate commouere & rursum compescere mare, Deo quasi propriam & summæ potestatis eius declaratiuum tribuitur, & à Deo sibi vsurpatur. Nam Isaiæ 51. *Isaiæ 51.* Ego, inquit, sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt fluctus eius. Et Psal. 64. Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius: vel, vt habent Hebręa, qui compescis fremitū maris, & fremitum *Psal. 64.* fluctuum eius. Hic autē animaduertendum, quis fuerit fructus miraculorum Christi. Per ea enim ad potentiæ eius admirationem promouentur homines, vt videant quàm tutò se illi committant qui omnium habet potentiam, quantoque timore & reuerentia, vt Deum ipsum, suscipere & adorare debeant. Porro vt quemadmodum

Mysticus sensus. admodum prius dictum est, quod attinet ad mysticum sensum, huius tempestatis immissio & sedatio, typus quidam erat tentationum, quæ discipulis Christũ prædicaturis euenturæ erant, imo & earum quæ singulis iustis accidunt in hac vita: ita & earum quæ Ecclesię Christianæ quouis tempore obuenturæ erant. Hæc enim illa nauis est, in qua vehitur in huius mundi pelago cum suis Christus, quæ olim hæresibus ac persecutionibus agitata nonnunquam etiam vsque ad desperationẽ, nunc certe rursum misere fluctuat, hinc concussa Turcarum impugnatione, hinc hæresum diuersarum inquietata ventis, hinc Christianorum inter sese belligerãtium distracta discordijs. Atque in hac misera fluctuatione dormit Christus, non solùm quia oblitus videtur suæ Ecclesiæ, sed in puppi, vbi rector nauis vigilare debet, dormit super ceruical, quia in episcopis & pastoribus, alijsq; populi sui rectoribus, quibus commissa est nauis huius gubernatio, dormit, dum voluptatibus dediti, commissi sibi gregis curam non gerunt, neq; communi Ecclesiæ periculo adeo commouentur, vt experrecti cogitent quæ sint officij eorum. Proinde cùm istud fieri videmus, nostrum fuerit pijs precibus inclamare Christum, nec cessandum si non statim audit inclamatus, sed stimulandus, vellicandus, donec expergefiat, vt dicamus cũ Psalmista: Exurge, quare obdormis Domine: exurge, & ne repellas in finem. Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ & tribulationis nostræ? Exurge Domine, adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum. Nec dubium quin si nostro non defuerimus officio, naui Christi quæ periclitari potest, mergi non potest, mox restituetur tranquillitas magna, Christo nostris precibus excitato, & solo suo iussu motus omnes compescente.

Psal. 43.

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA. EVANGELIVM.

Matth. 20 *IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primo*

mo mane conducere operarios in uineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in uineam suam. Et egressus circa horam tertiam, uidit alios stantes in foro ociosos, & dixit illis: Ite & uos in uineam meam, & quod iustum fuerit, dabo uobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exijt circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam uerò exijt, & inuenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die ociosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & uos in uineam meam. Cùm serò autem factum esset, dicit dominus uineæ procuratori suo. Voca operarios & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis usque ad primos. Cùm ergo uenissent, qui circa undecimam horam uenerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi, acceperunt autem & ipsi singulos denarios, & accipientes murmurabant aduersus patremfamilias, dicentes: Hi nouissimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus. At ille respondens uni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario diurno conuenistis mecum? Tolle ergo quod tuum est, & uade. Volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt uocati pauci uerò electi.

ANte, quàm Euãgelij interpretationem aggrediar, duo mihi visa sunt necessario præmittenda, quorum alterum de Catholicis huius diei cęremonijs instituetur, ex quo deinde alterum deriuabitur, quanã de causa hic textus hodie charitatibus vestris sit exponendus. Quod autem præter Euangelij declarationem subinde Catholicarum traditionũ mentionem facimus, partim sectariorum calumniæ, partim simplicium ac rudium imperitia extorquet. Illi enim, Ecclesiam matrem flagellare non desinũt, eo nomine, quasi neglecto Christo, solas cęremonias nimis superstitiose obtrudat. Cum contra nihil hæc aliud moliatur, quã vt filij sui Christũ, luculentissimè cognoscát. Inde est quod annum in certa tempora discretum, partibus singulis certas portiones

doctrinæ Christi tribuit. Ad hæc, quoniam imperiti ex ijs rebus proficere nequeunt, quas nō intelligunt, necessitas exigit, vt quo respectu singula sint instituta, demōstretur. Quo simul & aduersariorum calumnias refutemus, & in Christi cognitione proficere cupientibus documenta necessaria subministremus. Quæ hucusque sunt tradita, ad personam Christi pertinent, conuincunt enim filium Mariæ Virginis Iesum, verum esse Christū, hoc est, verum Deum & hominem. Et hæc prima est Euangelicæ doctrinæ partitio, qua sufficienter tradita, declarataque, ad officia ipsius transeundum est, nam ex vsu quaslibet res quales sint, melius simplices, quam ex ex definitione conspiciunt. Officia verò Christi, & causa finalis, cur in hanc lachrymarum vallē sit missus, alia nulla sunt, quàm hominem suapte culpa perditum, ab imperio satanæ, à peccatis, morte, & perditione redemptum, cœlestique luce illustratum, reduceret, non modò vnde extrusus erat in istud exilium, verum etiam vt cœlorum gaudia possideret. Suscepit itaque in se cunctas, quas debebamus, pœnas, nostraque flagitia innoxio suo sanguine eluit, morteque sua, nobis immortalitatem promeruit. Quæso, an non res tanta prolixorem in anno tractatum meretur? Ab hac ergo dominica ad diem vsq; paschatis, pergit Ecclesia Christi passionem recolere, non nudè & simpliciter, vt alias fidei nostræ doctrinas, sed maximo serio, omnem mouens lapidem, vt acerbum Domini supplicium, vnicum restitutionis nostræ medium, ita omnibus inculcetur, innotescat, & infigatur, vt fructum longè maximum inde reportent. Quo fit, vt, priusquam preciosissimam domini mortem, commeritis laudum præconijs, & quo dignum est, cultu festiuo prosequitur (id quod fit à sacra passionis dominica) omnem retroacti seculi conditionem repetat, miserabilem humani generis casum ad memoriam reuocando, calamitates, mortem & damnationem nobis ob oculos ponat. Nisi enim quis morbum suum prius, & destitutionem agnoscat, quo modo remedij æstimationem considerabit, aut de medico

magnificè sentiet? Porrò, septem hebdomades, quę nunc passionis tempus antecedunt, septem ætates mundi designant, singulæ singulas, vt suo loco indicabimus: Et communi nomine septuagesima, totum id tempus, tracto nomine à captiuitate Babilonica, dicitur, in qua septuaginta annis populus Dei exulauit, vt vel ipso nomine admoniti, humani generis captiuitatem, & quantis in ea calamitatum iliadis oppressum fuerit, agnosceremus. Prima ætas ab hominis lapsu ad diluuium vsque perdurauit, miserabilis planè, &omni salutis auxilio destituta, eoq; infelicior, quo fuerat præstantioribus ornamentis illustris, quę ob futilem ambitionis opinionem, dilapidauit. Vt merito canat Ecclesia in sacra Synaxi lugubre, & lamentabile carmen: Circundederunt me gemitus mortis &c. Siletur autē eadem de causa, tam hic, *Psal. 17.* quàm in omnibus horis alleluia, vt toto septuagesimæ tempore, vna cum reliquis lætitię canticis: Eodem etiā pullæ vestes, in sacro altaris ministerio pertinēt. Si enim filij Israel exules in Caldea ob corporalem captiuitatem organa sua suspēderunt in salicibus, respondētes interpellatoribus suis. Quomodo cantabimus canticum Do- *Psal. 136.* mini in terra aliena? Quanto magis nos spiritualem captiuitatem recolētes, & procul à cœlesti patria extones, à lætioribus temperamus, amaris pœnitentiæ salicibus nos substernentes, pro Alleluia, Tractum De profundis lugubriter lamentamur. Non caruit tamen interea Protoplastus Adam consolatione aliqua, qua respiraret, promissione nimirum, benedicti seminis, per quod satanæ caput & vires confringēdæ forent. Quod quidem significare volens Ecclesia, Epistolam pariter & Euangelium delegit, in quibus permixtim & diuinæ consolationes, & labores nostri commiscentur, quemadmodum ex ipsa Euangelij enarratione latius percepturi estis.

S*Imile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt, &c* Parabolam hanc, quod ad literam attinet, satis claram, vice explicationis subiectam esse illi propositioni (quam in præcedentibus cum Matthæo,

etiam Marcus posuit.) Multi autem erunt primi, &cæt. certissimum est, quemadmodum patet tum ex eo quòd Græca habent coniunctionem causalem, γὰρ, vt sit: Simile est enim regnum cœlorum: quomodo & reperi in duobus codicibus Latinis descriptis manu: tum quòd in fine parabolæ repetendo sententiam, cui explicandæ seruit parabola, dicitur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Habita est autem hæc sententia & suprà apud Lucã capite decimotertio. in capite Concordiæ 90. vbi certum est quid ea Dominus significare voluerit, nempe gentes in regno cœlorum præferendas Iudæis, eosque qui hic nouissimi sunt habiti, & ab hominibus despecti, in nouissimo die fore primos: & contrà qui nunc primi habentur, tunc fore nouissimos. Dixit enim illud tum Dominus, occasione eius quod dixerat gentes in regno Dei coniungendas patriarchis, filios autem regni expellendos foras. In hoc sensu intellecta etiam hoc loco eadem sententia optimè cohæret præcedentibus. Apostolis enim se sequentibus eximia quædam promiserat Dominus, & omnibus qui propter ipsum sua reliquerunt, & persecutiones paterentur. Itaque ne tales quoniam in mundo despiciuntur animum desponderent, dicit multos qui primi hic videntur, ibi fore postremos: & contrà qui nunc humiles, nihilque videntur hominibus, ibi fore primos, significans Scribis & Pharisæis præferendos meretrices & Publicanos credentes: Iudæis, Ethnicos, diuitibus & & honoratis, pauperes & abiectos. Verùm huic intelligentiæ non videtur conuenire ipsa parabola, quæ significare videtur nouissimos æquandos primis, & primos nouissimis in nouissima retributione. Vnde sunt qui quod Dominus post parabolam pro eius applicatione subijcit: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi: sic intelligunt: Nouissimi erunt tanquam primi, & primi erunt tanquam nouissimi, hoc est, nulla erit inter primos & nouissimos ratione prioritatis & posterioritatis differentia, sed omnes eandem accipient mercedem, fœlicitatem scilicet æternam. In quo sensu si

accipia-

accipiatur ea sententia quæ parabolam præcedit: Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi, (certum enim videtur eodem modo hanc accipiendam, quo eam quæ ponitur post parabolam, cum ea sit repetitio eius quæ parabolam præcedit) iam dicendum eam sententiam ideo subiunctam esse illis quæ apud Matthæum & Marcũ præcedũt, vt ne qui post Apostolos in posterioribus temporibus vocandi essent, aut qui in vltimis vitæ suæ diebus ad fidem venissent, desperarent se posse assequi ea quæ Dominus tum Apostolis promiserat: aut ne Apostoli ipsi putarent se patriarchis & prophetis fore inferiores. Cæterùm in eo sensu quo quidam intelligunt post parabolam, illud: *Sic erunt nouissimi primi, &cæt.* non facilè reperiatur aliquis qui intellexerit illud quod est ante parabolam, Multi autem erunt primi nouissimi, &cæt. cùm non satis id patiatur loquendi modus. Non enim dicuntur omnes primi fore nouissimi, sed multi primi, cùm secundum eum sensum quem ex parabola quidam intelligunt in sententia quæ parabolam sequitur, dicendum fuerat: omnes autem primi erunt nouissimi, & omnes nouissimi primi. Deinde quo minus in eo sensu accipiatur sententia hæc ante parabolam posita, & proinde etiam illa quæ sequitur parabolam, obstat similis locus Lucæ, cùm omninò verisimile sit hanc sententiam accipiendam esse hoc loco, quomodo apud Lucam. Præterea illi intelligentiæ quam quidam intelligunt in illo: *Sic erunt nouissimi primi*: non conuenit quod pro declaratione & probatione subijcitur: Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Quid enim hic causalis propositio facit ad probandum illud, *Sic erunt nouissimi primi*: si sensus est: *Sic erunt nouissimi pares primis, & primi pares nouissimis*? Nam quod Caietanus existimat, mirabilem illam dispositionem Dei inter electos nouissimos & primos, comprobari & declarari ex alia mirabili dispositione DEI inter electos & vocatos, vt quomodo per gratiam Dei fit vt inter multos vocatos quidam sint electi præ alijs: ita per eandem significetur

fieri vt electi nouissimi pares fiant primis, nimis videtur coactum: sed omnino ex reddita illa ratione datur intelligi, quod hi qui ex primis dicuntur futuri nouissimi sint de numero vocatorum, sed non electorum, quodque ideo multi primi futuri sint nouissimi, quia multi vocati, pauci verò electi. Sed huic sensui, vt dictum est, videtur obstare parabola, quòd hæc de talibus loquatur primis factis nouissimis, qui eandem tamen cum nouissimis factis primis consecuti sunt mercedem. Vnde per primos qui facti sunt nouissimi, non videntur intelligi posse in parabola hi, qui cùm in hoc mundo primi viderentur & haberentur, deprehendentur in nouissimo die esse vltimi, exclusi scilicet à sanctorum gloria. Omnes enim patres intelligunt in parabola significari DEVM in varijs tum mundi, tum vitæ humanæ ætatibus electos suos vocare: in nouissimo tamen die eos qui circa finem mundi, aut circa finem vitæ suæ vocati sunt ad vineam, idem præmium accepturos cum his qui à mundi exordio, aut à pueritia sua vocati sunt, & bonis operibus vacauerunt. Proinde Diuus Chrysostomus sentiens illud quod post parabolam dicitur: Sic erunt nouissimi primi, &cæt. non posse habere alium sensum, quàm habet ante parabolam, & quã habet similis sententia apud Lucam, propter illud quod sequitur: Multi enim sunt vocati, &cæt. & tamen illi intelligentiæ non conuenire parabolam, dicit illud: Sic erunt nouissimi primi: non esse applicationem parabolæ, nec ex parabola conclusum esse, sed hoc significatum, quòd quemadmodum nunc contigit vt præter spem & contra opinionem omnium æqualem omnes mercedem acciperent: sic maius illud atque mirabilius, vt primi vltimi fiant, & vltimi primi, euenturum. Aliud igitur hoc est, aliud illud. Verum non aliud Dominum voluisse significare per parabolam, quàm illud quod post eam subiecit: Sic erunt primi nouissimi: patet satis ex eo quod post illud: Multi autem erunt primi nouissimi: Dominus per coniunctionem causalem parabolam subiecit, dicens: Simile est regnum cœlorum: vnde

vnde cum post parabolam etiam repetat quod præmisit, dubium esse nō potest parabolam productam ad declarandum id quod concludendo infertur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Ergo cùm ex præcedentibus sit manifestum quis sit illius sententię, quæ & ante parabolam ponitur, & post parabolam repetitur, sensus, nempe is qui in eadem sentētia est apud Lucam, & rursum sit manifestum parabolam hanc assumptam à Domino ad sententiæ illius declarationem, certum est alium esse scopum à Domino per parabolam primò & principaliter intentum, quam eum qui communiter in illa à Domino intentus intelligitur. Scopus itaque à Domino in parabolę propositione præcipuè intentus videtur is esse, vt ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patrisfamilias, qua hi qui in vineam laboraturi venerant nouissimi, sic facti sunt primi, vt & prius quàm alij mercedem reciperent, & maiorem quàm vel ipsi vel alij existimauerunt: qui verò primi venerāt, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, vt & postremo loco mercedem suam reciperent, & minorem acciperent quàm sperauerunt, intelligamus etiam in nouissimo die, cùm finis erit huius diei in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, vt qui hic reputati sunt nouissimi, tunc præferātur his qui hic habiti sunt primi in vinea Dei laboratores, vtq; contra sine omni iniustitia & iusta quęrimonia qui hic primas tenere visi sunt, tunc postremas teneāt, hoc est, vt apostoli & abiecti homines Scribis & Pharisæis præferantur, & gentiles Iudæis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, vt primas partes in vinea Dei & regno cœlorum sibi vendicauerunt. Hunc autem parabolæ scopum animo retinentes, quicquid eorū quæ in parabola ponuntur aliquid facit ad id quod per parabolam intenditur, diligenter est notandum: reliqua verò prætereunda sunt, velut quæ tantum propter exempli, vnde sumitur parabola, commodam narrationem sunt posita. In parabolis enim (inquit Diuus Chrysostomus & alibi & hoc loco) non oportet nimia in singulis verbis cura

 perangi.

perangi. Sed cum quid per parabolam intendat didicerimus, inde vtilitate collecta, nihil vlterius anxio est conatu inuestigandum. Hæc ille. Porrò parabola satis est manifesta, quod ad literam attinet, vt non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud vnum est, quod ea locutio: Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias: sic est intelligenda, quomodo de similibus superius aliquoties est dictum, vt sit scilicet sensus: Simile quid accidet in regno cœlorum, quale est quod fecit quidam paterfamilias, &cæt. Itaque non est dicendum regnum cœlorum hic accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, vt vult Lyra, sed pro eo quod propriè significat, nēpe pro regno illo Christi, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cœlis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia partim in terris militante, & partim in cœlis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cœlorum hic comprehendi, quia operari pertinet ad statum præsentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum quibus dicitur paterfamilias vocasse operarios, & misisse in vineam, sciendum quod apud Iudæos horarum initium cœpit ab exortu solis, vt prima hora fuerit quæ ab ortu solis prima fuerit: vndecima, quæ occasum solis proximè præcessit. Deinde quemadmodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes, quæ vigiliæ vel custodiæ dicebantur: ita & dies in quatuor æquales partes diuidebatur. Hinc est quod paterfamilias fingitur mane, hora tertia, hora sexta & nona, tanquam præcipuis & æqualibus diei partibus, vocasse operarios. *Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, &cæt.* Denarius, nummisma Romanum drachmam valebat Atticam, decimam scilicet partem coronati, hoc est, tres solidos & semissem, vel, vt nos loquimur, tres stuferos cum medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces esse solet. Itaque denarius diurnus dictus est, denarius qui pro diurno labore penderetur: sicut annuum stipendium, quod pro annua seruitute datur. Græcè autem clarius est, ἐκ δηναρίου τῆς ἡμέρας. Vbi in accusatiuo

Regnum cœlorum.

Hora Iudæorum.

ſatiuo τὴν ἡμέραν. ſubintelligitur κατὰ, vt ſit ſenſus: ex denario per diem, id eſt, per ſingulos dies aut dietim. *An oculus tuus nequam eſt*] Notandum quòd oculus nequam iam non accipitur quemadmodum Matthæi 6. & Lucæ 11. in illo parabolico Chriſti ſermone: Si oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebroſum erit. Ibi enim oculus nequam dicitur oculus vitiatus. Hic verò oculus nequam pro inuido & illiberali accipitur, idque phraſi Hebrea. Solent enim Hebræi oculum bonum pro animo liberali & beneficio ponere, & malum pro parco & inuidenti, quòd oculus inuidi torqueatur ex alterius conſpecta fœlicitate. Prioris exemplum habetur Prouerbiorum 22. vbi pro eo quod interpres noſter rectè vertit: Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur: Hebræa habent, Bonus oculo, vel, Bonus oculus benedicetur, hoc eſt, is qui commouetur facilè ad miſericordiam conſpecta alterius miſeria, vnde ſequitur: De panibus enim ſuis dedit pauperi. Poſterioris exemplum eſt Prouerbiorum 23. vbi pro eo quod nos habemus: Ne comedas cum homine inuido: Hebræa habent: Ne comedas cibum oculi mali. Sic & Eccleſiaſtici 31. cum Sapiens ab inuidia dehortatur: Super menſam magnam ſediſti? non aperias ſuper illam faucem tuam prior. Non dicas, multa ſunt quæ ſuper illam ſunt: Memento quoniam malus eſt oculus nequam, hoc eſt, oculus inuidus. Itaq; & huius loci ſenſus eſt: An tu inuidia commoueris ob id quia ego bonus ſum, & mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa literam annotatis, ad myſticam parabolæ tractationem ſecundum præfixum ſcopum deueniendum eſt. Itaque per parabolam ſignificatur Deum eſſe veluti patremfamilias qui vineam habeat, Eccleſiā ſcilicet ſanctorum, quæ in ſcripturis per vineam ſæpius ſignificatur. vt: Vineam de Aegypto tranſtuliſti, eieciſti gentes, & plantaſti eam, &c. In quam vineam quoquo tempore non ceſſat vocare promiſſis premijs operarios, qui eam excolant. Excolunt autem eam quotquot doctrina aut vitæ exemplo alios ædificant, aut ſuæ ſaltem animæ curam gerunt, vt fructum bonorum operum

Myſtica tractatio.

Pſal. 79.

cedant. Vbi notandum, quòd in vineam Dei nemo vocetur, nisi vt sit in ea operarius, nec quisquam in eam venire possit, nisi vocetur. Per primò vocatos Iudæi designantur, qui & olim à Moysis tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Euangelicam prædicationem audiuerunt: per eos autem qui hora tertia, sexta, nona & vndecima vocantur, gentes quas post Iudæos diuersis vicibus & temporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quamdiu dies huius seculi fuerit in quo licet operari. In his autem notandum, quàm pulchrè exprimatur persona benignissimi patrisfamiliâs Dei, vt qui nos quærat, excitetque ociosos. Deinde notandum, quòd quanquam nullo tempore cesset Deus quos vult vocare, tamen certis quibusdam temporibus secundum sapientiæ suæ dispositionem vocat efficacius & apertius, mittens insignes aliquot prædicatores, qui vitæ mirabili sanctimonii & doctrinæ claritate mundum ad se trahant: ideoque rectè intelligitur non proponi in parabola patremfamiliâs, qui semper maneat in foro ad conducendum operarios, sed eum qui certis horis, omnibus tamen quibus solicito alicui patrifamiliâs congruere potest, egreditur ad conducēdum operarios. Quod autem primo vocatis certum pretium est promissum, cuius spe ad culturam vineæ accesserunt: his verò qui postea vocati sunt, non est certum pretium constitutum, sed dictum est: quod fuerit iustum dabo vobis: rectè intelligitur significare, Iudæos planè veluti mercenarios Deo seruisse: gentes verò magis illius confisas gratiæ quam Iudæos, propter quod etiam prælatæ Iudæis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur, dum nouissimi dicuntur à patrefamiliâs sic prælati primis, vt & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem, cùm illi tantùm pactam & debitam reciperent. Illo enim significatur, tum quòd gentes ex cauda mutādæ essent in caput, primosque habendos qui nouissimi venerunt in vineam Dei: tum quòd mercedem accepturæ essent labores longe excedentem, fœlicitatē scilicet vitæ æternæ, cùm

Iudæi

Iudæi tantùm mercedem temporalẽ eis promissam consequantur. Quanquam ergo in parabola nouissimi & primi eandẽ dicantur accepisse mercedem, nempe denarium, non tamẽ in re per parabolam significata intelligendũ nouissimos & primos eandem accepturos à Deo mercedem, sed hoc tantùm intelligẽdum est significari quod dictũ est: id verò quod non conuenit scopo intento omittendum est, tanquã tantùm conueniens ipsi humano exemplo. Itaq; nec inquirendum est quid per denarium mysticè significetur, cùm non ad hoc tendat parabola vt intelligamus eos qui per nouissimos significati sunt, eandem accepturos mercedem cum his qui per primos significantur, sed tantùm vt intelligamus nouissimos futuros in nouissimo die primos, & Dei id benignitate & beneplacito euenturum sine cuiusquã iniuria. Non enim hi qui in nouissimo die dicũtur ex primis futuri nouissimi, etiam erunt in sanctorum numero, sed reiecti foras, vt patet ex eo Lucæ loco vbi hæc sententia etiam ponitur. Sic & Matthæi 5. is qui dicitur minimus futurus in regno cœlorum, non vtiq; erit in gloria regni cœlestis: & cùm Matthæi 21. dicuntur Publicani & meretrices precessuri Pharisæos in regno Dei: non significatur Pharisæos etiam fore beatos, quanquam infra beatitudinem Publicanorum, sed Publicanos salutem consecuturos, reiectis Pharisæis. *Et accipientes murmurabant.*] Quod in parabola primi murmurant aduersus patremfamiliâs ob gratiã nouissimis factam, significat Iudæorum æmulationem & inuidentiam, qua & in principio inuidebant gentes præferri sibi, aut æquari in gratia Dei, & in nouissimo die indignè ferent sibi pferri gẽtes in fœlicitate, Deo tamẽ illis interim respondente & manifestante, gentes sua gratia & beneuolẽtia tanto premio donatas: illis autem non esse cur quærantur, cùm & ipsi acceperint quod ipsis promissum fuit, & cuius gratia Deo seruierunt. Hoc enim significat responsio patrifamiliâs, quem notandum est plus gratiæ fecisse illis qui minus de operibus suis gloriari poterant, omnino aũt nihil gratiæ illis qui de operibus & labore suo maxi-

maximè gloriabantur, nō vt intelligamus magis à Deo coronandos qui minimè sunt operati, sed quòd in illos Deus benignior sit futurus, qui gratiæ ipsius magis confisi de operibus suis minimè confidunt: illos autem illius gratiæ qua vita æterna datur fore expertes, qui tantùm in proprijs confidunt operibus. Notandum & illud, quòd quanquam merces nouissimorum excessit illorum & aliorum opinionem, nullis tamen merces datur nisi qui operati sunt, nec quisquam operarius sua caret mercede. Hinc ergo & nobis discendum, non debere nos ociosos esse in vinea Domini, si velimus benignitatem illius in nos experiri, sed strennuè operibus bonis vacandum, nec tamen de his ita confidere, vt non magis gratiæ Dei confidamus. Quanquam enim dicta sit hæc parabola, potissimùm ad significandum gentes præferendas Iudæis, simul tamen in genere docemur, eos qui hic primas partes tenere in Ecclesia Dei videntur, plerumque futuros postremos in remuneratione: qui verò multorum & suo iudicio sunt nouissimi, tunc fore primos: vt & nos hinc discamus nosipsos deprimere, & diuinæ gratiæ necessitatem agnoscere. Hæc videtur genuina, & intentioni Christi accommoda parabolæ huius tractatio, cui bene conuenit quod in fine additur à Domino: *Multi enim sunt uocati pauci uerò electi.*] Quo declaratur, quomodo fiat vt multi primi fiant nouissimi, nimirum quia etsi sint vocati, non tamen sunt electi: quemadmodum inter operarios vineæ, non omnes vocati fuerunt sic accepti & electi, vt visum fuerit patrifamilias suam in illos gratuitam munificentiam effundere. Quoniam autem parabolæ pleræque sic dictæ sunt à Domino, vt varijs possint modis explicari, & varijs possint vsibus seruire, & quia scripturæ fertiles sunt sub eisdem verbis varia vtiliter significantes, non est reijcienda communis illa parabolæ huius tractatio, etsi primo & præcipuo Domini scopo non ita conueniat, qua intelligitur significari hac parabola primos & nouissimos eadem donādos fœlicitate, nec quicquam istis obfuturum, quòd nouissimi sint vocati: aut illis ideo melius

lius futurum, quia primi vocati fuerunt. *Secundum* quam intelligentiam, per denarium rectè intelligitur ipsa æternæ vitæ fœlicitas, quæ eadem omnibus dabitur, etsi non æqualiter, idque à procuratore domini vineæ, hoc est, à Christo, qui veluti procurator est regni patris cœlestis, ad cuius voluntatem, cùm aduenerit vespera huius seculi, Christus vocabit omnes cultores vineæ paternæ ad iudicium suũ, vt reddat omnibus mercedem vitæ æternæ. Secundum hanc autem parabolæ tractationẽ dupliciter explicatur quid significetur per eos qui diuersis horis sunt à patrefamiliâs vocati. Quidam enim horas illas diuersas referũt ad diuersas mundi ætates, vt primo mane vocati intelligantur homines ab Adam vsque ad Noẽ, hora tertia à Noẽ vsq; ad Abraham, hora sexta ab Abraham vsque ad Moysen, hora nona à Moyse vsque ad Christum, hora vndecima à Christo vsque in finem mundi. cui conuenit quod Ioannes dixit iam nouissimam esse horam. Alij verò horas diuersas referunt ad diuersas vitæ humanæ ætates, vt primo mane vocati intelligantur qui in pueritia: hora tertia, qui in pubertate Deo seruire cœperunt: hora sexta, qui matura ætate suscipiunt iugum Christi: hora nona, qui iam declinant ad senium: vndecima, qui vltima senectute aut in fine vitæ suæ vocantur, quemadmodum latro in cruce. Prior explicatio magis conuenit scopo Christi, quia secundum eam etiam significatur gentes æquandas Iudæis, quod nõ longè abest ab eo quod Dominus præcipuè hîc intendit. Posterior vero explicatio magis conuenit narrationi parabolæ, quia quo quis tardiori vitæ suæ ætate vocatur, hoc operatur in Domini vinea minori tempore: non autem quo quis in posterioribus mundi ætatibus vocatur, hoc minori laborat tempore. Secundum has parabolę explicationes, per hoc quod primi dicuntur murmurasse aduersus patremfamiliâs, intelligendum est tantùm significari, tantam fore Dei gratiam erga gentes, & eos qui in fine vitæ suæ incipiunt rectè viuere, vt hinc secundum humanum morem posset in primis oriri aliqua indignatio, Deũ tamẽ

omni-

omnibus persuasurum & ostensurum se nulli facere iniuriam. Reliqua quæ pro huiusmodi parabolæ faciunt tractatione, licet intelligere ex prima tractatione. Non enim etiam secundum posteriores illas explicationes parabolæ, singula sunt curiosè accommodanda rei per parabolam intellectæ, sed quantum conuenit illi rei. Quomodo item sententiæ illæ duæ quæ parabolam sequuntur, sic explicari possint, vt cum parabola hæreant vtcunque secundum posteriorem eius tractationem, ex prædictis intelligi satis potest.

DOMINCA IN SEXAGESIMA.
EVANGELIVM.

Lucæ 8. *IN illo tempore: Cùm turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exijt qui seminat seminare semen suum, & dum seminat, aliud cecidit secus uiam, & conculcatum est, & uolucres cœli comederũt illud: & aliud cecidit super petram, & natum aruit, quia non habebat humorem: & aliud cecidit intra spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud: & aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius, quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut uidentes non uideant & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola: Semen est uerbum Dei. Qui autem secus uiam hi sunt, qui audiunt: deinde uenit diabolus, & tollit uerbum de corde eorum, ne credentes salui fiant. Nam qui supra petram, hi sunt, qui cùm audierint, cum gaudio suscipiunt uerbum: & hi radices non habent, quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem inter spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & à solicitudinibus & diuitijs, & uoluptatibus uitæ euntes, suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui in corde bono & optimo audientes uerbum, retinent illud, & fructum adferunt in patientia.*

TRactaturis Domini passionem, ostēdimus Dominica præcedenti, necessariam esse ęrumnarum humani generis cognitionē, quatenus ex grauitate morbi, medicaminis pretiū æstimare disceremus. Quapropter omnem retroacti seculi conditionem nobis ad memoriā Ecclesia reuocat: Et, sicut dominica præcedenti, de prima mundi dictū fuit ætate: sic hodie secundam, quæ cum Noë, & diluuio incipiens, ad Mosen vsque perdurauit, considerare iubemur. Vt videamus miserabilem hominis sortem, ne illis quidem temporibus, à quoquam subleuari potuisse, in quibus cœlestis seminator, verbi sui sementum aliquanto largius dispergebat, & mundo iam vtcunque pueriles annos egresso, rudimenta suorum tradere cœpit præceptorum. Nam præcedentibus annis, non legimus hominem, citra lapsum suum Deo magnoperè fuisse curæ. Noam verò adfatus est, eique denuo benedixit, fœdusque cum eo & posteris eius, sub signi contestatione, composuit. *Gen. 8.* Deinde succedente tempore, clarius etiam nunc, & perfectius Abrahamo, nec non posteris eius sese manifestauit. Quo tempore sementum verbi celeberrimos aliquot vtros parturijt, quorū haud vulgaris tum apud Deum, tum apud homines auctoritas extitit: Quemadmodum Geneseos liber nobis exponit. Non poterat tamen sua probitate, sacris oblationibus, aut vllo conamine facere, vt lapsus homo restitueretur. Acciditq; illis, quod postmodū Dominus per prophetam dixit. Tametsi fuerint tres viri isti in medio eius, Noē, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabūt animas suas, filiū verò, vel filiam non liberabunt. De Noa certum est, non potuisse mundum à diluuio, & Abrahamum ab incendio Sodomam vindicare, quomodo ergo, vel à pœna gehenna liberare, vel vitam perhennem hominibus largiri potuissent. Omnes alium seruatorem expectare cogebantur, & cum Propheta clamare: Exurge, quare obdormis Domine, quare obliuisceris inopiæ & tribulationis nostrę: Exurge Domine adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum. Hæc meditari hoc die, & per sequentem

Gen. 7. 23. 26 47. *Noe. 14.* *Hiere. 25.* *Psal. 43.*

hebdo-

hebdomadam optimis quisque Christianus debet, quò pluris domini passionem æstimare, maioríque gratitudine ad eam ferri possit. Hic omnium cæremoniarum huius temporis scopus est, cui aptissimo ordine præsens Euangelium congruit. Quid enim aliud fuit colloquium illud Dei cum Noë, Abraham, Isaac, & Iacob, quàm iactatio seminis, vnde seges in hodiernum vsque diem est propagata iustitiæ? Vtinam non minorem fructus prouentum in nobis, quàm in illis produceret. Illi, vix grana exceperunt, nos saccos & plaustra verbi Dei plena, hoc est, ingentia volumina scripturarum & exemplorum possidemus. Quapropter quæ pœna maneat nos steriles, Apostoli sententia declarat, cum inquit, Terra enim sæpe venientem super se bibens hymbrem, & germinans herbam oportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo: proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem. Sed hæc copiosius alias, nunc ad textum conuertamur.

Heb. 6.

I*N illo tempore, cum turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit.*] Habet hæc parabola, auditores, seminantis optimam connexionem cum eo quod mox dictum est à Christo de beatitudine eorum qui faciunt volũtatem Dei, & auditum Dei verbum etiam custodiunt. Vnde etiam Lucas hæc coniunxit, quanquam diuerso ordine ab alijs duobus Euangelistis. Porro occasio huius parabolæ videtur fuisse nimia hominum frequentia, qui accurrebant vndique, & de ciuitatibus properabant ad ipsum. Voluit ergo hac parabola significare, non satis esse audisse verbum Dei, neque omnes qui illud audiunt illinc meliores fieri, sed variè illud recipi, atque in paucis suos facere fructus, idque nõ ex vitio seminantis aut seminis, sed ex vitio eorum qui semen excipiunt. Adiungit autem & alias etiã huic parabolæ similes, quibus omnibus natura, vis, fructus & pretium verbi Dei declaratur. Cùm autẽ in principio doceret adhuc in littore, vt ex Marco satis patet,

postea ob nimium hominum confluxũ, conscensa naui, ex ea cœpit docere, quoniam à turba premebatur in littore, & vt ab omnibus conspici & audiri posset. Mare autem istud proculdubio lacus est Genesar, in cuius littore legitur crebrò Dominus docuisse, fortè quia opportunus erat locus in quo multi cõueniebant. Alioqui nõ caret mystica intelligentia, quòd Dominus è domo exiens, vbi paucos docere potuit, circa mare multas turbas docere cœperit, idq; è naui. Nam ea re significatum est, Dominum relicta Iudæorum synagoga exiturum ad docẽdum gentes, è naui illa Petri, quæ fluctuare potest, mergi non potest. Quanquam enim domum illam, Ecclesiam significasse sit nostra sententia, alia tamen ratione eadem domus synagogæ typum gerit. Nam Ecclesiæ quidem domum significat, si consideremus matrem & fratres Domini foris stantes, & irrumpẽtes Domini doctrinam: Synagogæ verò typum gerit, si consideremus paucitatem eorum, qui ibi doceri poterant, & Pharisæorum calumniam ac blasphemiam. Pro parabolæ autem primæ literali intelligentia obseruandum, quod prima pars seminis, quę scilicet cecidit circa viam, infructuosa est duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab itinerantlbus, tum quia volucres cœli veniant, & auferant illud, ita vt semen illud nihil germinauerit, nec vel spem aliquam fructus dederit. Secunda verò seminis pars, germinans quidem ac spem fructus præbens, sed solis calore arescens, duplicem etiam habet causam suæ infructuositatis, videlicet quia non habet profundam terram in qua firmam mittat radicem, & quia non habet humorem sufficientem, quanquam hoc ex priori consequatur. Cuius seminis & illæ conditio notanda, quòd statim exoriatur. Loca enim saxea cooperta modica terra citò vegetant semen in herbam ex magnitudine caloris, quia calor ibi non imbibitur in profundo sicut in reliqua terra, sed reflectitur à saxo. Deinde quoniam nõ potest deorsum radices mittere, sursum erumpit. Nam hanc causam indicant Euangelistæ Matthæus & Marcus. Tertia seminis pars, quę &

ipsa exurgens spem dat fructus, perit ob spinas suffocantes. Quarta verò sola pars fructum expectatū profert, sed eum varium. Nam quædā centesimum, quædam sexagesimum, quædā tricesimū, hoc est, quædam magnū, quædam mediocrem, quædam paruū fructum proferūt. Nec est quod quis putet quintam etiā seminis portionem apponendam, vtpote eam quæ in terram bonam cadens, pluuiæ tamen defectu arescit, nec peruenit ad frugem. Nam de ea tātum varietate seminis loquitur, quæ prouenit potissimum ex varietate terrę in quam proijcitur, quemadmodum intentioni etiam Domini, propter quā parabola dicta est, omnino conuenit. Quoniam autem hæc parabola opus habet diligenti animaduersione ad intelligēdum eam, nec potuerit intelligere eam nisi cui datum esset, ob id Dominus suo more, cùm dixisset parabolā, clamabat: *Qui habet aures audiendi, audiat.*] hoc est, audiat is cui à Deo datum est vt audita intelligat. Quibusdam enim non dari aures audiendi docet Moyses Deuter. 29. Non dedit, inquit, vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire. *Interrogabant autem eum discipuli eius, quæ esset hæc parabola*] Discipuli non quidē statim audita hac parabola, sed postea cùm soli essent cum Christo, vt patet ex Marco, duo quærunt. Nam & pietate quadā commoti pro auditoribus soliciti quæsierunt, vt habet Matthæus, quare Dñs in parabolis loqueretur, nō dubitantes illas rudi populo nō esse intellectas, quas nec ipsi intelligebant: & desiderio intelligendi rogant Dominum, vt testātur reliqui duo, quæ esset parabola iā dicta, hoc est, quid illa significaret. Est, enim hic ponitur pro significare, quemadmodum & ibi: Petra aūt erat Christus. *Quibus ipse dixit vobis datū est*] Interrogatus Dominus de duobus, ad vtrumque suo ordine respondet, & primùm quidē aperit quare in parabolis loqueretur turbis. Vbi aduertendum, Dominum non totā reddere causam ob quam loqueretur per parabolas, sed tantum quare loqueretur in parabolis, quatenus attinet ad reprobos & desperatos qui erant in turba. Pro varietate enim auditorum, variæ etiam sunt causæ

causæ ob quas in parabolis Dominus loquebatur. Nam quod attinebat ad bonos & fideles, quales erant discipuli, parabolis Dominus vsus est, vt hac ratione magis accenderet eorum animos desiderio discendi, ac mysteria Euangelica dulcius menti eorum instillaret. Quod verò attinebat ad non omnino malos, vel ad electos, nōdum vocatos tamen, proderant etiā parabolæ, tum vt non intellecta potius venerarentur, quàm intellecta fastidirēt. Quod autem pertinebat ad reprobos, quales erant Scribæ & Pharisæi turbæ permixti, ea de causa Dominus locutus est in parabolis quam hic reddit, videlicet quoniam indignis mysteria erant abscōdenda. Si autem quæratur: quare ergo in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo Domini in monte, turbis Dominus tam apertè locutus est, sine omni fermè parabolico sermone? Dicendum, ibi Dominum tradidisse præcepta Euangelica, quę neminem ignorare fas est. Hic verò disserere de mysterijs regni cœlorum, sicut ipse testatur, quæ non est necesse omnes scire. Quoniam ergo discipuli quærebant, non quare in parabolis loquebatur, sed quare in parabolis loquebatur eis, turbis scilicet quæ Domino non credebant, quas à se Discipuli separabant, Dominus appositè non reddit rationem quare in vniuersum vteretur parabolis, sed tantùm quatenus pertinebat ad reprobos et infideles: hac ratione etiā demonstrans fœlicitatem Discipulorum, qua præ alijs Dei munere sunt donati. Verùm circa rationem redditā à Domino apud Euangelistas, est non parua difficultas. Primùm enim, quomodo apud Marcum & Lucā dicit Dominus se ideo loqui in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant? Hoc enim videtur significari, Dominum noluisse eos cernere & intelligere, quod de Deo credere impium est, qui non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat. Deinde quomodo ratio reddita apud Marcū & Lucā conuenit cum ea quæ redditur apud Matthæum: Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, &c. Nam vt omittatur quòd ratio-

Quare in parabolis locutus sit Dominus.

nes istæ diuersæ sunt omnino, videtur etiam posterior priorem destruere. Si enim ideo Dominus loquebatur in parabolis, quia videntes non videbant, nō ergo propterea vt videntes non viderent, quandoquidem iam non videbant. Ad priorem ergo difficultatem, rectè dicunt quidam, coniunctionem, vt, non accipi hoc loco vt denotet causam, sed tantū consecutionem & euentum, quemadmodum frequenter in scripturis. Alij causam quidem denotare intelligunt, sed cùm dicit Marcus: nequandò conuertantur & sanem eos: illud, nequando, pro quo Græcè est μήποτε, accipiunt pro, si quando, quomodo accipitur 2. Timoth. 2. Cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam: pro, si quando vel si forte. Non enim μὴ apud Græcos semper est negantis aut prohibentis coniunctio, sed aliquando dubitantis, valens idē quod, num vel si. Itaque sensus esset: Ideo Dominus in parabolis locutus est quibusdam, vt non intelligerent mysteria regni cœlorum, ac non intelligentes non crederent ad tempus, si quando vel hac ratione conuerterentur ac sanarentur, cùm scilicet suæ incredulitatis ac obstinationis malum agnoscentes humiliarentur. De quo sensu prolixè disputat Diuus Augustinus lib. de quæst. Euang. ex Matthæo capite 14. Sed hic sensus non videtur esse germanus sensus, eo quòd obstinatio & impœnitētia reproborum omnino significari videatur. Ad secundam difficultatem dicendum est, prouidentia spiritus sancti factum esse, vt Marcus quidem & Lucas dicerent in parabolis Dominum locutum, vt videntes non viderent: Matthæus verò, quia videntes non viderent: sicut & vtrumque verisimile est Dominum dixisse, quo intelligeremus partim demerito hominū, partim iustæ voluntati diuinæ tribuendum, quòd reprobi isti auditores non illuminarentur. Quod autem Marcus & Lucas dicunt: vt videntes non videant: non sic accipiendum, quasi iam tum non tales fuissent, sed vt tales esse perseuerarent. Vtramque hanc causam videlicet & finem, propter quem in parabolis Dominus

2. Tim. 2.

loque-

loquebatur, & causam ob quam illi hoc meruerant, Matthæus complexus est illa sententia: Qui enim habet, dabitur illi & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Quoniam enim Dominus dixerat, vobis est datum: illis verò nō est datum: (quod significat à diuinæ gratiæ dono pendere mysteriorum cognitionem, ne eam suis meritis tribuere possent discipuli) ne intelligeremus donum illud gratiæ contingere sine libero nostro arbitrio, ideo commodè hanc sententiam Dominus subiunxit, qua ostendit hanc diuinæ voluntatis dispositionem esse congruam ex parte ipsorum hominum, & quodammodo eos qui mysteriorum cognitione donantur, eam promereri: illos verò qui ea nō donantur, eam demeruisse. Cùm ergo dicit: qui non habet, & quod habet auferetur: per hoc quod dicit: qui non habet: significat causam demeritoriam: per hoc autem quod dicit, auferetur, significat se ideo turbis loqui in parabolis, vt non donarentur illuminatione quam demeruerant, hoc est, vt videntes non viderent. Cæterū illa sentētia; Qui habet dabitur ei, &c. videtur à Domino è prouerbialibus & vulgò iactatis sententijs desumpta, qua significare voluit etiam in regno suo aliquo vsque impleri quod vulgò dici solitum fuit. Communis autem illa & vulgaris sentētia, cùm ad propositum Domini variè à diuersis explicetur, commodè sic videtur explicanda: Qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, ita vt etiam abundet: & qui non habet quod debet habere, id etiam quod habet aut habere videtur, auferetur. Sic enim explicata hæc sententia deseruit & huic proposito, & omnibus alijs locis, vbi à Domino hæc repetitur. Nam & hoc eodem capite inuenitur postea apud Lucam & Marcum, & rursum apud Matthæum capite 25. & Lucam capite 19. quibus duobus locis talentum vel mna ablata ab ocioso, datur ei qui quinque talenta lucratus fuerat & decem mnas. Præsenti quidam loco deseruit explicata illo modo sententia in hunc modum; Vobis, quoniam habetis fidem & studium discendi, perfectior mysteriorum diuinorum

cognitio dabitur: Illi verò qui foris sunt, quoniam suo vitio non habent illam in me fidem quam meritò habere deberent, nec simplex illud cognoscendi veritatem studium & desiderium, ob id auferetur ab eis etiam id quod habent aut videntur habere diuinæ cognitionis, vt magis magisque cæci fiant traditi in reprobum sensum. Sic explicata hæc sententia includit etiam omnes aliorum explicationes. Chrysostomus enim & Hieronymus sic intelligunt: Qui habet fidem, dabitur ei amplior Dei cognitio: qui verò non habet fidem, etiam si quid per naturale bonum possidet, auferetur ab eo. Quidam simili ferè modo: Qui habet studium discendi, dabitur ei & facultas intelligendi: & qui non habet discendi studium, priuabitur etiam naturalibus bonis. Aut: Qui habet charitatem, dabuntur ei cæteræ virtutes: & contrà qui eam non habet, auferetur ab eo quod habet aliud bonum. Diuus Augustinus intelligit eum habere, qui donatis à Deo bene vtitur: eum verò non habere, qui acceptis non vtitur, ac si ea non accepisset. Porrò Isaiæ testimonium, quod in reprobis Iudæis adimpletum testatur Dominus, adducitur hic à Matthæo nõ secundum Hebraicam veritatem, sed secundum versionem Septuaginta, quemadmodum idem testimonium citatur & à Luca Actuum vltimo, & ex parte aliqua à Ioanne cap.12. & rursum ex parte à Paulo ad Roman.11. Nam Hebræa veritas sic habet secundũ versionem Hieronymi: Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Ad verbum autem Hebræa sic habent: Nam sunt quædam quæ rectius verti possunt quàm habet versio Hieronymi. Audite audiendo, & ne intelligatis: videte videndo, & ne cognoscatis. Impingua cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanatio sit ei. Apparet autem Septua-

ginta (vt annotauit Erasmus) consultò mutasse scripturam Hebraicam, ne impijs daretur ansa blasphemiæ, quasi Deus esset autor malorum, ac ob id sensum potius reddere voluisse quàm verba. Itaque quoniam Hebraica veritas significat Deum iussisse vt videntes non viderent, & audientes non audirent, Septuaginta sic verterunt, vt tantum significetur Deum prædixisse, audientes non audituros, & videntes non visuros, eo quòd sermonis diuini ea sit proprietas, vt mali alicuius iussio aut imprecatio, nihil ferè sit aliud quam prænunciatio mali illius ab irato Deo permittendi, quomodo dictum est Iudæis: Soluite templum hoc. Et Iudæ: Quod facis, fac citius. Cùm autem Matthæus Hebraicè scripserit suum Euangelium, mirum videri potest testimonium hoc à Matthæo non citatum secundum Hebraicam veritatem, nisi quòd omnino verisimile sit Matthæum quidem in Hebraico suo Euangelio Hebraicam veritatem adduxisse: interpretem verò Græcum pro Hebraica veritate Septuaginta translationem substituisse: tum quòd ea Græci, quibus ea translatio fiebat, illi translationi essent assueti: tum quòd Lucas eodem modo testimonium hoc adduxisset capite Actuum vlti. *Ioan. 2.* *Ioan. 13.*

Est autem hæc parabola: Semen est uerbum Dei] Explicatio parabolæ abundè ab ipso Domino reddita est, quanquam circa eam intelligendam quædam à nobis obseruanda & dicenda sint. Imprimis ergo obseruandum, quàm appositè verbũ Dei semen vocetur, aut per semen parabolicè significetur. Et quidem omnis sermo, maximè qui diuulgatur & spargitur, semen vocatur etiam à prophanis scriptoribus: vnde est disseminare sermonem, & Paulus ab Atheniensibus quibusdam dictus est σπερμολόγος, hoc est, seminiuerbius aut potius verbisator, eo quòd nouos rumores spargeret in vulgus, vt legitur Actuum 17. Verùm præter hanc communem rationem (quæ tamen ipsa peculiariter & insigniter conuenit verbo Dei, quod prædicandum erat in agro totius orbis) sunt & aliæ rationes propriæ verbo Dei. Primùm enim quod semen est terræ, hoc verbum Dei est cordi, *Semen.*

quod in medio hominis, velut terra in medio mundi constitutum, omnium spiritualium fructuum, siue bonorum, siue malorum principium est & veluti mater. Sicut ergo semen nusquam fructificat nisi in terrā proiectum, sic nec verbum Dei nisi in corde susceptū. Nihil enim profuerit illud vel auribus tātùm, vel oculis suscepisse. Et quemadmodum terra, nisi in eam semen iaciatur, ex se nō profert ferè nisi steriles & inutiles herbas: ita cor hominis, nisi semine diuino seminatum fuerit, noxia tātùm proferet, aut saltē inutilia & sterilia. Iam quemadmodum vt semen in terram iactum fructificet, necesse est intra eam recipi, ac necesse est terram eam nō esse petrosam, nec spinis, vepribus, alijsque malis herbis consitam, sed mollem ac repurgatam: ita, quemadmodum hic Saluator explicando parabolam docet, vt fructum Dei verbum proferat in corde hominis susceptū, debet non leuiter tantùm corde aduerti, sed intra illud recipi & veluti occultari, ac necesse est inueniat cor minimè lapideum, sed molle, vt firmas in eo radices mittere possit, cor item iam repurgatum à spinis & zizanijs vitiorum, quæ verbum Dei alioqui suffocarent. Vt autem semen intra terram recipi possit, eaque sit repurgata, necesse est eam quantumuis ex sese bonam aratro proscindere, ac multo labore excolere, ita vt & cor hominis intra se recipiat verbum Dei, ac sit ab omnibus vitijs repurgatum, cultura non parua opus est. Habet enim & cor opus aratione, stercoratione, ac agitatione sua, reliquisque id genus culturis quæ terræ competunt. Vnde Hieremias: Nouate, inquit, vobis nouale, & nolite serere super spinas. Et: Innouate vobis nouale. Pro quo Hebræa significantius habent: Arate vobis arationem: quamuis eòdem recidat. Deinde quomodo semen in terra receptum non fructificat, nisi in ea prius moriatur, ita & semen verbi diuini in corde hominis veluti mori debet, hoc est, diu hærere, & masticari, & confringi. Postremùm, sicut semen, quantumuis in bonam terram proiectum, non virtute solius terrę ad frugem peruenire potest,

Hier. 4.
Osea 10.

potest, sed opus est cœlestium corporum influxu, ac pluuiæ descensu: ita nisi cor hominis assiduè gratia cœlesti ac pluuijs spiritus sancti perfundatur, non poterit semē verbi diuini in eo esse fructiferum, ita vt hoc simili, optimè possit intelligi concursus liberi arbitrij & gratię diuinæ, & vtriusque necessitas ad productionem boni fructus. Huic ergo diuino semini promittitur pluuia Isaiæ cap. 30. vbi de fœlicitate regni Messiæ inter multa sic vaticinatur: Et dabitur pluuia semini tuo, vbicunque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberrimus & pinguis. Ob hanc summam similitudinem verbi Dei cum semine, etiam in alijs multis scripturis verbum Dei semini cōparatur. Vnde Iacobus: Suscipite, inquit, insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Et: Sicut terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam & laudem coram vniuersis gentibus. Germinabit dicit, vtique per semen Euangelicum sparsum in terra. Porro cum Dominus explicans quid per seminantem intelligat in parabola, dicit apud Marcum: Qui seminat, verbum seminat: patet Dominum non voluisse hanc parabolam pertinere ad se tantùm, sed ad omnes prædicatores verbi diuini. Proinde frustra quidam obseruant in principio parabolæ dici: ecce exijt qui seminat, & semen suum: volentes verbo, exijt, notari exitum Christi è cœlo in terras, & ideo dici semen suum, quia Dominus non alienum semen, sicut Prophetæ & Apostoli, seminabat, sed proprium. De huiusmodi seminatoribus loquitur Isaias, cùm de regno Messiæ loquens, tandem dicit: Beati qui seminatis super omnes aquas immittentes pedem bouis & asini. Qua sententia significatur semen Euangelicum diuino fauore sic fructificaturum, vt etiam in locis aquosis iactum crescat, & ob multam copiam frumēti nihil obsit quod in loco seminato dimittantur boues & asini. Quod certè in Apostolis adimpletum est, qui in sterilibus gentibus, velut in sterilibus aquis aut locis aquosis, semē verbi diuini sparserunt, vbi tantam fructuum copiam protulit, vt non

Isaiæ 30.
Iacob. 1.
Isaiæ 61.
Isaiæ 32.

obſit quòd in agro Dominico relinquantur boues & aſini, hoc eſt, dæmones, hæretici, & infideles, qui depaſcere
Ioel. 3. volunt agrum Domini. Porrò meſſores, Angeli hi ſunt
Apoc. 14. quibus dicitur Ioel. 3. Mittite falcem, quoniam maturuit meſſis. Ad quem locum videtur alluſum eſſe, cùm rurſum dicitur Apocal. 14. Vni ex iſtis meſſoribus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ. Pro explcatione autem reliquorum, quibus Dominus exponit cætera præaſſumptæ parabolæ, ſciendum imprimis, quòd cùm Dominus in parabola diuiſerit ſemen in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euangeliſtas non verbum Dei, quod eſt ſemen, ſed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines, cùm tamen quadruplices iſti auditores verbi non propriè ſignificentur per quadripartitum ſemen, ſed magis per terram quadripartitam in quam ſemen cadit. Intentio enim Domini erat, per parabolam hanc demonſtrare varietatem audientiuium vnum idemque verbum Dei. Nec eſt inter Euangeliſtas aliqua notabilis diuerſitas, niſi quòd Matthæus iam ſingulariter loquitur, reliqui verò duo pluraliter: cùm contrà in parabola ipſa Mattheus pluraliter, reliqui verò duo ſingulariter ſunt locuti. Huiuſmodi enim varietas nihil detrahit veritati narrationis. Quoniam autem apud Marcum & Matthæum dicuntur homines ipſi ſeminati, ſecus viam, ſuper petroſa, in ſpinis, in terrā bonam: quæ locutiones duræ videntur, ſciendum ſecundò, quòd, eſſe ſeminatum, duobus modis dicitur. Dicitur enim & ſemen ſeminatum & ager ſeminatus, quia ſcilicet ſemen in ipſum iactum eſt. Sic ergo & homo hic dicitur ſeminatus, quia ſemen verbi Dei in ſe ſuſcepit. Aut potius, ſicut Hebraica phraſi dicitur, verbum DEI eſſe ſemen, quia per ſemē in ipſa parabola deſignatum: ita homo dicitur ſeminatus ſecus viam, ſuper petroſa, & cæt, quia ſignificatus per ſemen ſeminatum ſecus viam ſuper petroſa, & cæt. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam quam afferunt illæ partes, ſecus viam, in petroſa, & cæt. & magis

conue-

conuenit cum eo quod Lucas in tertio & quarto membro dicit: Quod autem in ſpinas cecidit, hi ſunt qui audierunt, &cær. Et, quod autem in terram bonam, hi ſunt qui in corde bono, &cæt. Vbi dicit ſemen ipſum eſſe homines, quod proculdubio intelligendum eſt, ſemen ipſum ſignificare homines tales vel tales, non quòd propriè ſemen homines ſignificet, vt dictum eſt, ſed quòd ſemen in hanc vel illã terram cadens, menti ſuggerat tales vel tales verbi auditores, Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo & ſecundo membro, Marcus etiam in primo: Hi ſunt qui circa viam. Et, qui autem ſupra petram: ſenſus enim eſt: Hi ſunt qui ſignificati ſunt per ſemen cadẽs circa viã, aut per ſemen cadens ſuper petroſa. Reſtat tollenda vna orationis incommoditas, quæ eſt apud Matthæum in primo membro, cùm dicitur: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod ſeminatum eſt in corde illius, hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt. Quam orationem annotatur in gloſa, quam dicunt Ordinariam, ſic eſſe ordinandam: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, vt hic ſuſpenſa ſit ſententia, & quod ſequitur per parentheſim legatur, in hunc ſenſum: Venit enim malus, nempe diabolus, & rapit quod ſeminatum eſt in corde illius. Omnis, inquam, qui talis eſt, hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt. Græca verò non habent hanc incommoditatem. Sic enim eſt Græcè, παντος ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πόνηρος, &cæt. id eſt, quouis audiente verbum regni, & non intelligente, vel, cùm quiuis audit, & nõ intelligit, tunc venit malus. Proinde apud nos illud: omnis qui audit & non intelligit: intelligendum eſt poſitum abſolute, pro, cùm quiuis audit, &c. His pro literæ intelligentia præmiſſis, ad totius explicationis tractationem deſcendendum eſt. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorum Euangelij. Primi audiunt quidem, ſed nulla mente, nulla animaduerſione aut intelligentia, aliò nimirum per ſatanam detorto eorum animo, quo fit vt nulla omnino auditi verbi adhę- *Tractatio parabolæ.*

reat

reat vel cogitatio, multo minus ex audito verbo nascatur vel fides, vel indicium alicuius fructus. Hi similes sunt terræ quæ iuxta viam est, duræ, & ab omnibus conculcatæ. Habent enim & ipsi cor induratum, vt intra illud non recipiatur verbum Dei, & conculcatur cor eorum simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum cogitationum premitur. Et quoniam ab eis obiter tantum & oscitanter auditur verbum Dei, nec intra cor recipitur, subitò aduolans diabolus, velut auicula quædam, subelegit ex animis illorum quicquid audierunt priusquam inhærescat, immissis scilicet diuersis cogitationibus aliò animum trahens, vt iam nihil referat audisse. Bene autem quem Lucas diabolum vocat, Marcus satanam, Matthæus antonomaticè malum, apposito apud Græcos articulo, per volucres cœli designatur, eò quòd in caliginoso huius mundi aëre dæmones morentur cum volucribus cœli. Deinde propter subtilitatem naturæ ipsorum, velocitatem atque superbiam, sed omnium maximè ob eam causam quæ hic à Domino indicatur, quòd semini insidiantes summa cum velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cùm intra illa non recipitur. Alij, præter hoc ꝙ Euãgelium audiunt, mente etiam illud reuoluunt, bonumque iudicantes auidè illud arripiunt, idque aliquando nimis immaturè testantur, tum verbo, tum facto, ita vt semen in eis subitò enascatur, & per herbam fructum polliceatur. Verùm quoniam quod audierunt non penitus defixum est in cordibus eorum, ac in illis non est profundè radicatum, ob id sunt temporales vel temporarij, hoc est, ad tempus obtemperant sermoni diuino, sed ad exortam malorum procellam deficiunt, deserentes bene cœpta. Hi ergo similes sunt terræ petrosæ, non ob cordis duriciem, sed tum quòd in eis verbum Dei nimis præproperè enascitur, tum quòd in eis non sit ita radicatum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt sustineat exortum persecutionum & tribulationum, quæ vt in multis scripturæ locis, ita & hic per solem æstuantem significantur. Quemadmodum enim sol suo æstu herbas

Volucres cœli diabolum significant.

quidem

quidem non ſatis radicatas, nec ſat humoris habentes arefacit, bene autem radicatis & loco humido naſcentibus non ſolùm nihil obeſt, ſed etiam iuſtam augmenti & fructus perfectionem & maturitatem adfert: ita tentationes cùm imperfectos deijciant, firmos etiam perfectiores reddunt. Proinde Paulus Epheſijs precatur a Deo virtutem corroborari per ſpiritum eius in interiore homine, vtq; ſint in charitate radicati & fundati. *Ephes. 3.* Porrò illud, propter verbū, quod eſt in Matthæo & Marco, quanquam poſſet coniungi cum ſequenti verbo, ſcandalizatur, vt ſignificetur eos ſcandalizari in verbo ſemel recepto cum gaudio, rectius tamen coniungitur cum præcedenti orta tribulatione vel perſecutione, vt ſignificetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis receptum. Id fit dum vel eorum fides in Chriſtum oppugnatur, vel cùm alioqui propter iuſtitiam quam ſectantur, aliquid pati eis contingit. Quid autem ſit illud, ſcandalizantur, quod eſt apud Matthæum & Marcum, Lucas exponit dicens: & in tempore tentationis recedunt. Scandalizantur ergo, hoc eſt, offenduntur & impediuntur quo minus verbo firmiter adhæreant. Tertij ſunt, qui & ipſi verbum non audiunt ſolum, ſed & intelligunt, & mente recipiunt, ac ſpem aliquam fructus præbent: ſed quemadmodum illos qui petroſæ terræ aſſimilantur, ab Euangelio crux auocat, ita in iſtis cupiditas & cura ſuperflua rerum præſentium facit vt prorſus enecetur & intereat verbum Dei, antequam in herbam iuſtam enaſcatur. Vbi notandum Lucam & Marcum tria numerare quæ ſpinis comparantur, videlicet ſolicitudines, (pro quo apud Marcum legimus, ærumnas, cùm apud Græcos vna eademque ſit dictio μεριμναι) diuitias, & voluptates, pro quibus apud Marcū, deceptio diuitiarū, (hoc eſt Hebraica phraſi, diuitię deceptrices) & circa reliqua concupiſcentiæ, hoc eſt, reliquarum rerum concupiſcentiæ, in quibus tribus comprehenduntur illa tria quæ Ioannes dicit eſſe in mundo, nempe concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ. Matthæus verò duo tantùm ponit, ſolicitudinem

ſeculi,

ſeculi, & fallaciam diuitiarum, hoc eſt, fallaces diuitias, rectiſſimè ſic dictas, quòd blanda quadam ſpecie promittant id quod præſtare non poſſunt, quodque homines fruſtrentur plerunque ſalute æterna.. Mirum autem videri poſſet, vt habet Gregorius, diuitias & voluptates à Domino ſpinis comparari, cùm ſpinæ pungant, illæ autem delectent. Et tamen ſpinæ ſunt, quia curarum quas requirunt punctionibus mentem cruciant, & dum ad peccatum pertrahunt, quaſi inflicto vulnere mentem cruentant, ac demum remorſu admiſſi peccati mentem torquent. Notandum etiam cum Gregorio, duo diuitijs iungi, ſolicitudines ſcilicet & voluptates: & illas quidem præponi, has poſtponi. Nam vt habeantur diuitiæ, vanæ præcedunt curæ quibus mens hominis miſerè torquetur: obtentæ autem ad voluptates pertrahunt, per quas anima vulneratur, & tanquam ſpinis per remorſum cruciatur. Quod autem apud Lucam dicitur: à ſolicitudinibus & diuitijs & voluptatibus vitæ euntes ſuffocantur: ſciendum quod pro participio, euntes, (quod obſcuritatem aliquam facit) Græcè eſt πορευόμενοι, quod Eraſmus putat accipi poſſe non vt ſit deponens à πορεύομαι, eo, ſed paſſiuum à πορεύω, quod ſignificat duco, ago, aut etiam abundare facio, vt ſit ſenſus: Suffocantur acti, ducti, & poſſeſſi, hoc eſt, dum aguntur & obruuntur à curis, diuitijs, & voluptatibus. Aut ſi, vt magis eſt veriſimile, ſit à πορεύομαι, illud, euntes, ſic accipietur: Suffocantur à curis, & cæt. euntes ſupple, poſt eas, hoc eſt, dum ſequuntur eas: vel euntes, hoc eſt, proceſſu temporis, vt ſit phraſis Hebraica. Poteſt autem illud ὑπὸ μεριμνῶν, vt eſt Græcè, verti: ſub ſolicitudinibus & diuitijs, vt ſit ſenſus: euntes ſub ſolicitudinibus, hoc eſt, cum illis euntes & conuerſantes, quomodo intelligit Euthymius Græcus. Quarti ſunt, qui audientes verbum, ſuſcipiunt illud in corde bono, & ſuſceptum retinent, in quibus quoniam radices agit, nec inuenit ſpinas, fructum profert etſi variũ, ſecundum quod alij alijs ſpiritu locupletius donantur. Sicut enim triplex eſt varietas audientium verbum Dei ſine fructu, ita

ita triplex etiam varietas audientium cum fructu signi-ficatur in quarto isto genere à Matthæo & Marco. Cen-tesimum enim fructum afferunt, qui perfectam & sum-mam vitam agunt. Sexagesimum vero, qui mediocrem. Trigesimum, qui inferiores sunt, fructum tamen bo-num afferentes pro suis viribus. Hinc factum est vt centuplum fructum Hieronymus virginibus, sexage-cuplum viduis, trigecuplum coniugatis tribuerit, osten-dens numerationem quæ in digitis fieri consueuit, huic mysterio conuenire, libro primo contra Iouinianum. Augustinus verò centesimum martyribus, sexagesi-mum virginibus, tricesimum coniugatis, aptans etiam his numeri rationem, libro de quæstionibus Euange-licis. Theophylactus centesimum tribuit anachori-tis, qui perfectam vitam assecuti rebus diuinis tantum vacant solitariè viuentes: sexagesimum cœnobitis: tri-gesimum coniugatis & laicis. Apud Lucam nulla gra-duum fit mentio, sed cùm in parabola centeni fructus fe-cerit mentionem, hic tantùm dicit: & fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam vel patientem expe-ctationem mercedis. Est enim Græcè ὑπομονῇ, quod ma-gis significat expectationem & longanimitatem, quàm aduersitatum tolerantiam. De ea ergo loquitur patien-tia, de qua alibi: In patientia vestra possidebitis ani-mas vestras. Obseruandum autem quàm pulchrè Lu-cas secernat quarti generis auditores a tribus alijs. Nam per hoc quod dicit: verbum retinent: separat eos à primis: per hoc quod dicit: in corde bono: separat ab his qui in spinis semen excipiunt: per hoc quod dicit: fructũ afferunt in patientia: separat ab his qui in petro-so seminantur, qui non perseuerant. Porrò dubium hic esse potest, an per fructus hic designẽtur bona opera, an merces quę bonis operibus reddetur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectioribus, debere accipi vide-tur, ob id quod etiam hi qui in spinis & petrosa terra se-men excipiunt, fructus bonorum operum ad tem-pus proferunt, cùm tamen hic non dicantur fructum adferre: nisi dicamus bona opera non vocanda fructus,

nisi

nisi quæ vsque ad melius tempus, hoc est, tempus retributionis perdurant. Alioqui enim potius teneræ herbæ sunt similia.

DOMINICA IN QVINQVAGESIMA. EVANGELIVM.

Lucæ 18. *IN illo tempore: assumpsit Iesus duodecim discipulos suos, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymã, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur: & postquam flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget: Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat uerbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant, quæ dicebantur. Factum est autẽ cum appropinquaret Hiericho, cæcus quidem sedebat secus uiã, mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quòd Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens: Iesu fili Dauid, miserere mei. Et qui præibant increpabant eum, ut taceret, ipse uerò multò magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se: & cùm appropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi uis faciam? At ille dixit: Domine ut uideam. At ille dixit ei: Respice, fides tua te saluum fecit. Et confestim uidit, & sequebatur illum, magnificans Deum. Et omnis plebs ut uidit, dedit laudem Deo.*

QVoniã hæc dominica tertia est, ex illarũ genere, quę Dominicam passionis antecedentes, omnes mundi ætates designant, quemadmodum Dominica septuagesima fuit expositum, ac proinde tertiã ætatem, nimirum à Moyse vsque ad Dauidem adumbrat, prudenter admodum Ecclesia istud Euangelium vna cum Epistola hodie proponit. Etenim quemadmodũ hic cæcus secus viam sedens, & clamans, vti visus sibi restituatur, à populo prætereunte impediebatur, haud secus fideles in Aegypto, assiduo clamore in tenebris illis idololatriæ degentes, redemptorem poscebant, & tamẽ obstrepe-

obstreperas illas voces Aegyptiorum audire cogebãtur: Vacatis otio, & idcirco vociferamini dicentes: Eamus, & seruiamus Deo nostro. Neq; id tãtum, sed, afflictiones & labores illis conduplicabantur. Et vt Christus cæcum, non obstantibus aduersarijs ad se adduci iubebat, sic quoque Deus fideles suos, frustra reluctantibus Aegyptiis, a seruitute exemit. Breuiter. Vt Christus isti oculis capto, non modò lumen, quo agenda conspiceret, reddidit, verum etiam seruatorem suum agnosceret, laudaret sequereturq;: Sic Moysi ætate auspicabatur Deus humano generi spiritualem contuitum restituere, primo stupendis prodigijs suam omnipotentiã demonstrans, deinde legem & verbum suum è cœlis mittẽs, in qua videret homo, quomodo Deo seruire, & eius voluntatem adimplere possit. Et hæc fuit cæci generis humani illuminatio omniũ prima, licet imperfecta: Nam sola fuit vmbra seu figura perfectæ illustrationis per Christum præstandę. Oculos quidem lex, & intellectum pandebat, sed efficacia, qua impleri potuisset, carebat. Non inueniebatur id temporis adhuc quisquã in orbe, qui captiuitatem generis humani perfectè liberare potuisset. Liberabat quidem iussu Dei atq; potentia populum Moyses & Aaron à tyrannide Pharaonis, verum supererat adhuc prior illa, & nefanda captiuitas, in quam protoplastus Adam se suosq; posteros præcipitarat. Verus ille crudelisque tyrannus diabolus, haud dum victus erat: Quare alium agnum offerri oportuit. Quamobrem Moyses *Exod. 4.* subinde precabatur: Obsecro Domine, mitte quem missurus es. q. d. quid quæso refert bone Domine etiamsi ab hac corporali captiuitate fuerimus restituti, cum spiritualibus peccatorum compedibus sub diaboli tyrãnide vincti remaneamus. Ideo Domine, mitte verum redemptorem, qui non modò homo, sed Deus quoque sit, non modò temporaliter, verũ etiam spiritualiter à peccato, ira, iudicio, & damnatione nos vindicet. Eandem fere *Exod. 33.* habet sententiã quod alibi dicit: Domine, si inueni gra- *Heb. 1.* tiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, id est, Christum, qui est splendor gloriæ, & figura substan-

Psal. 30. tiæ tuę. Sic omnes id ætatis, cum Dauide cogebantur clamare: Esto mihi Domine in Deum protectorem, & in domum refugij. Talis erat tunc temporis status, id, quod per tertiæ istius Dominicæ obseruantiam nobis indicatur, in illum finem potissimum, vt sacratissimam passionem Domini tanto maiore cum gratitudine reuereamur, cuius solius præsidio, perfectè redempti illuminatique sumus. Et, quod neque Moyses sua lege, neque Aaron suo sacerdotio præstare poterant, vnus CHRISTVS, totius orbis redemptor, sua morte perfecit.

A*ssumpsit Iesus duodecim discipulos suos, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, &c.*] Cùm iam tẽpus adesset, quo secundũ patris decretũ pro hominũ salute mortem pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quo declararet se nõ metu mortis latuisse, sed quòd tempus patiendi nondũ impletum esset, cum suis ascendit Hierosolymam, veluti ob Paschę celebrationem, sed re vera vt nouum Pascha ibi institueret, seipsum præbẽs immolandum. Et quoniam videbat Apostolos & sibi & ipsismet metuere à Hierosolyma, ac segniores esse in hoc itinere, ipsemet illos in via præcedebat, cùm aliàs Apostoli saltem aliquot solerent præcedere, aut ab ipso præmitti, tum vt ostenderet ipso gestu corporis se non metuere, aut declinare mortem, sed promptum esse & alacrem ad perficiendũ patris volũtatem: tum vt suo facto discipulis animum adderet, metumq; eis excuteret. At hi videntes eum tanta animi constantia & promptitudine pergere ad locum, in quo adhuc in Galilæa existens prædixerat eis se multa passurum, & occidendum, in quo iam etiam intellexerunt cõmuni decretum concilio vt occideretur, stupebant, hoc est, vehementer admirabantur illius animum, quòd se volens & sciens in manifestum vitæ periculum conijceret, & sequentes eum timebant sibi ne per illum venirent & ipsi in commune periculum. Et quidem quod timebant, humanæ adhuc fuit imperfectionis: quod autem etsi timẽtes sibi, tamen

tam Dominum præeuntem ſequebantur, conſtantis fuit dilectionis, quã vt in Apoſtolis imitari debemus, ita in Chriſto nobis imitanda tolerantia alienæ infirmitatis, cuius tam frequenter exemplũ nobis reliquit. Cùm autem facto ſuo Dominus & ſuam ad mortem ſubeundã voluntariam promptitudinem declaraſſet, & diſcipulorum animos, quantum in ſe erat confirmaſſet, idem etiã & verbis egit. Cùm enim in via eſſet ad Hieruſalẽ, è reliqua turba quæ illũ comitabatur, aſſumpſit ad ſe ſecretò, id eſt, ſeorſum duodecim diſcipulos ſuos, eisque ſolis prædicit iam tertiò, ventura ſibi in Hieruſalem, vt intelligerent clariſſimè, ipſum omnino voluntariè paſſurũ, nec quicquam ei inopinatũ euenturũ, illorumq; animi contra imminentia mala munirẽtur & confirmarẽtur: (leuius enim offendunt quæ ſunt pręcognita) ac cùm viderent omnia eueniſſe quæ ſe paſſurum prædixerat, certius etiam futuram eius reſurrectionem expectarent & crederent. Solis autem diſcipulis hæc ſeorſum aperit, tũ quòd hi eſſent familiariores, atque in fide & dilectione firmiores, qui proinde minus ſcandalizari poterant huiuſmodi prædictione quam alii nequaquã ferre potuiſſent: tum quòd hi delecti erant vt primi teſtes poſtea eſſent eorum quæ ad tẽpus erant celanda, nec teſtes modò ſed & vt imminentis huius tẽpeſtatis aliqua ex parte eſſent participes. Porrò cùm ſuperius ſemel & iterum ſuã illis paſſionem prædixiſſet in genere, nunc in ſpecie eis explicat & paſſionis rationem, & omnem eius ordinem ac varietatem, gradatim ſcilicet eis perfectiorem tradẽs cognitionem, & quo paſſionis tempus magis imminebat, eò etiam apertius & explicatius eam prædicens. Dicit ergo: Ecce aſcendimus Hieroſolymam: quaſi dicat: Modò aduenit tempus de quo dudum vobis prædixi, quòd oporteret me ire in Hieroſolymam. Aduerbio enim, ecce, excitat eorum animos ad animaduerſionem eius quod animis eorum penitus infixum eſſe volebat, ſignificatq; præſens modò eſſe tempus de quo aliquando prædixerat. Addit autem, vt eſt apud Lucam: & conſummabuntur omnia quæ ſcripta ſunt per Prophetas,

de filio hominis : quo & rationem & necessitatem suæ passionis aperit, nempe vt impleantur scripturæ Prophetarum, vt sic minus mirarentur & turbarentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa quæ secundũ scripturas passurus est, & quo ordine ea sit passurus. Primũ enim Iudæis se dicit tradendum, necdum tamen explicans quòd ab vno Apostolorum sit tradendus. Id enim reseruauit dicendum in vltima cœna. A Iudæorum autẽ primoribus se dicit condemnandum morte, quod tunc impletum fuit, quando in atrio Caiphæ Pontificis, concordi sententia clamauerunt: Reus est mortis. Hinc se ab his tradendum dicit gentibus, Pilato scilicet & satellitibus eius Romanis, vt per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos iam fieri non poterat. Tradent, inquit Matthæus, eum gentibus ad illudendum, & ad flagellandum, & crucifigendum. Vbi aduertendum, quod tertium horum, scilicet crucifixio, fuit petita à Iudæis: duo autem prima, scilicet illusio & flagellatio, fuerunt effectus subsecuti traditionem Iudæorum, non autem procurati ab eis: & proinde præpositio, ad, in duobus illis prioribus denotat consecutionem effectus, non intentionem tradentium principum & scribarũ. Vnde Marcus & Lucas quæ secuta sunt traditionem Iudæorum, sic explicant: Et illudent ei, gentes scilicet, & conspuent eũ, & flagellabunt eum, & postquam flagellauerint, occident eum. Quomodo apertius testari potuisset omnia se præscire quæ euentura essent, ac nihil inopinatum obuenturum? Quomodo melius suos præmunire potuisset, & in illis nostram item fidem confirmare, quàm dũ ostendit se voluntariè pati, cùm conscius omnium quæ passurus esset locũ accedit passionis, & dum propter scripturarum adimpletionem, necessariam ostẽdit suã passionem? Ne autem nimis deijcerentur & tristarentur ob mortem eis prædictam, & vt cùm viderent euenisse quęcunque secundum scripturas se passurum prædixit, crederent etiam firmiter futuram secundum scripturas ipsius resurrectionem, prædixit etiam mox à morte se resurrecturum. At discipuli quantũuis apertè ac frequẽter

Dominus suam illam mortem prædiceret, tamen, vt hic rursum Lucas testatur, nihil horum intellexerũt, vt certè pro illo tempore nihil eorum intelligi facilè potuit.

Factum est autem cùm appropinquaret Iericho, cæcus quidam] Omnino videri poterat hic cæcus cuius meminit Lucas, idem esse cum eo quem Marcus etiam prope Iericho sanatum memorat, proprium eius nomen exprimens. Nomen enim ciuitatis, & facti omnimoda similitudo, multum suadent vnum & idem esse miraculum. Verùm cùm Lucas suum miraculum dicat à Domino factum cum appropinquaret Iericho, Marcus verò suum cùm egressus esset è Iericho: dicendum potius duo diuersa esse miracula, etsi inter se simillima, & vnũ quidem ante vrbis ingressum, alterum verò similiter contigisse post egressum. Sunt tamen qui putant propter nimiam narrationis similitudinem idem esse miraculum quod à Luca, & quod à Marco est descriptum, & Lucam quidem non fuisse anxiè solicitum de loco & tempore miraculi diligenter describẽdo, sed satis illi fuisse vt intelligeremus circa quem locum factum esset miraculũ, idque propter miraculi certitudinem, & vt ex hac historia disceremus & Domini benignitatem ac potentiam, & fidei in cęco exemplum. Ad quem fructum percipiendum nihil facit siue ante ingressum, siue post egressum miraculum hoc acciderit. Quam sententiam si quis sequi volet, ne quid falsitatis fateatur esse in Euangelistarum narratione, debet illud quod hic dicit Lucas: cùm appropinquaret Iericho: accipere dictum esse pro, cùm esset prope ciuitatem Iericho, quomodo hęc verba intelligi posse indicat D. Augustinus lib. 2. de quæstio. euang. cap. 48. & vlterius dicendum Lucam per anticipationem hoc commemorasse miraculum, & sic quidem narrasse, quasi ante ingressum contigerit, cùm post egressum contigerit, quod satis esset scire circa Iericho contigisse. At quia secundum hanc sententiam nimis abusiuè accipi deberet illud: cũ appropinquaret Iericho, aut fatendum (quod nequaquã est fatendũ) aliquid falsitatis

inesse euangelicæ narrationi, & quia quæ sequuntur apud Lucam apertè satis ostendunt illud quod modò narrat, factum esse cum accederet Dominus Ierícho, Augustinus tum lib.2.de consensu euang. tum prædicto loco de quæst. euang. omnino vult intelligẽdum miraculũ à Luca descriptum, diuersum esse ab eo quod Marcus describit, proinde eius sententiam tanquam receptiorẽ & tutiorem sequi visum fuit. His aũt pro concordia euangelistarum obiter pręmissis, ad rẽ ipsam veniamus. Itaq; cum Dominus è regione iuxta desertũ iter faceret, vt in præcedentib. dictum est, ad Ierosolymã, & obuiam habe ret in hoc itinere ciuitatẽ Iericho, accidit vt cùm appropinquaret huic ciuitati, cæcus quidã sederet iuxta viã, stipem, vt fieri solet, à prætereuntib. petens: quod nunc Dei dispositione ita factũ est, vt ne incessus Domini esset ociosus, sed vbiq; etiam in via beneficẽtiæ occasio ei præberetur, suoq; exemplo doceret vt in omnib. & semper simus proficui, & nunquã ignaui. *Et cũ audiret turbã prætereuntem, interrogabat.*]Cùm hic cæcus ex strepitu vocum & pedũ intelligeret magnã vim hominum prętereuntem, interrogabat quid hoc rei esset. Est enim cæcorũ genus eo curiosius, quòd oculis careat. *Dixerunt autem ei.* Responsum est ei, quòd Iesus Nazarenus transiret. Tum ille protinus neglectis omnibus prætereuntibus, à quibus multam eleemosynam sperare potuisset, ad solum Iesum conuersus, concepta fiducia ex his quæ de illo aliquando audierat, clamabat dicens: *Iesu fili Dauid, miserere mei*]Oratio magnæ fidei index, & planè Christo digna, qua & Matthæi 9. alij duo cæci visum impetrauerunt, & mulier Cananæa, filiæ sanitatem. Quod dicit: fili Dauid : non ob id tantùm dicit, vt, quemadmodum quidam volunt, blandimento quodam Dominum magis commoueret, quia scilicet honorificum erat natum esse ex regio semine Dauid : sed ob id potius dicit, quòd crederet eum esse Messiã qui expectatus fuit ex semine Dauid, & ob id, vt prius aliquoties est annotatum, passim tum apud Iudæos ea periphrasi notabatur vt vocaretur filius Dauid. Alioqui quomodo vel hic cæcus, vel alij

alij similes ita sciuissent eum qui Galilęus & Nazarenus dicebatur, natum ex semine Dauid, nisi quia certò crediderunt esse Messiam, quem sciebant fore filium Dauid? Itaque cum alij renunciarent Iesum Nazarenum transire, ipse magnificentius de eo sentiens, Iesum filium Dauid nominat. Quod dicit: miserere mei, significat ipsum certò credidisse posse illum pellere cæcitatem, si tantùm vellet, dum nihil aliud ab eo implorat quàm misericordiam, conuenitque illud, miserere mei, diuinitati Christi, cui vt alicuius subueniat miseriæ, nihil aliud est opus quàm vt eius misereatur, cum plerique hominum nequeant subuenire ei cui miserentur: quanquam non sit verisimile hunc aut alios dixisse Christo, miserere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, sed tantum ob creditam eximiam eius potentiam à Deo ipsi collatam, qua posset quicquid vellet. Tamen vt oratio hęc ab ipso Spiritu sancto profecta est, qui proculdubio tantæ fidei in istis author fuit, illud, miserere mei, Christi indicabat diuinitatem: proinde Christo planè dignam dixi hanc orationem, non solùm ob eius breuitatem, sed etiã quòd vtramq; eius naturam indicet: humanã quidem, cum dicitur filius Dauid: diuinam, cum dicitur: miserere mei. *Qui præibant, increpabant eum, ut taceret*] (vnde datur intelligi, quòd clamare cœperit antequam Dominus circa illum esset, quodque sæpius & validè clamarit.) Suspicabantur enim eum vulgarẽ petere eleemosynam, & metuebant ne improbitate mendici offenderetur transiens Dominus. Quo autem magis turba obstrepebat, tanto vehementius cæcus clamabat, eadem iterãs sancta improbitate, declarans hac ratione ardens consequendi visus desiderium, & inuictum fidei robur. Quoniam enim non licebat videre Iesum, nec illum accedere, ideo magis intendebat vocem, nesciens quantum abesset quem appellabat, & obstrepentis turbæ voces superare adnitẽs. Illo ergo in clamore perseuerãte, Iesus qui aliquoties clamantem dissimularat, tum ne videretur cupidus edendi miracula causa ostentationis, tum vt euidentiorem redderet cæci fiduciam, nosq; doceret, per-

ſeuerantia opus eſſe in orationibus,tādem reſtitit, (non enim, vt reliqui putabant, eius clamore offendebatur, ſed delectabatur)iuſſitque illum adduci ad ſe. Quanquā enim etiam non adducto cæco,ſolo verbo ipſum ſanare potuiſſet: adduci tamen illum ad ſe potius iuſſit, quo omnium oculos ad miraculi conſiderationem cōuerteret,eſſetque miraculum euidentius. Cùm autem veniſſet ad Ieſum,interrogauit illum: *Quid tibi uis faciam?*]nō quòd ignoraret quid ille cuperet, ſed vt illo palam agnoſcente ſuum malum,& explicante ſuum deſiderium, miraculum ab omni eſſet liberum calumnia, ne aliqui dicere poſſent,hunc verè non fuiſſe cæcum, aut Ieſum oſtentationis gratia pro deſiderata ſtipe contuliſſe viſum. Solent enim quidam mendici fingere cæcitatem, quo plus accipiant,& fortaſſis erant in turba complures qui nihil aliud petiturum putabant quàm ſtipem. Solet enim & Dominus, tametſi iuxta mundū pauper,ex his quę donabantur ab amicis,aliquid elargiri pauperibus. Cæcus autem magna cum fiduciæ,rerum omnium aliarum ſecurus,nihil aliud petit quàm viſum. *Domine ut uideam.*]q.d.Domine, volo te mihi facere vt videam, pauciſſimis rurſum vſus verbis, ſed quæ magnam præ ſe ferebant fidem. Tùm itaq; Dominus aptè reſpondens illius fiduciæ,verbo reddidit viſum,ſumma cum maieſtate dicens: *Reſpice.*]hoc eſt,recipe viſum. Græcè enim eſt ἀνάβλεψον. Addidit autem ſolitum illud fidei elogiū: Fides tua te ſaluum fecit:idq; tum in fidei commendationem,quam imitari nos voluit, vt ſanitatē ab ipſo ſpiritualem cōſequi poſſimus:tum in exemplum humilitatis,alienum ſeſe ab omni arrogantia declarans,vt & alibi circa hanc Domini ſententiam dictum eſt. Et confeſtim vidit qui cæcus fuerat,nec tamen redit ad mendicitatis ſedē,ſed vt prius declarauit fidei magnitudinem & conſtantiam,ita nunc accepto diuinitus beneficio lætus gratum ſe exhibet. vnde ſequitur: Et ſequebatur illum: non ſeſe ſuamque fidem commendans quam commendauerat Ieſus, ſed magnificans, vel, vt Græca habent, glorificans Deum,à quo tantum beneficium profectum

agnouit, & cui ſoli omnis gloria eſt tribuenda. Quin & populus conſpecto tam inſigni miraculo, quod, ſi adfuiſſent Phariſæi, calumniari ſtuduiſſent, dedit laudẽ Deo, cuius virtute Ieſum non dubitabant edidiſſe miraculũ. Et hactenus quidem literalis hiſtoriæ tractatio, ex qua vt fructum ſpiritualem conſequamur, imprimis quidẽ in genere in ipſa hiſtoria obſeruanda tum Chriſti benignitas & potentia, vt ea in Chriſto admiremur & amplexemur: tum cœci fiducia & conſtans deſiderium, vt hæc in ipſo imitemur. Vt autem in ſpecie partes hiſtoriæ tractentur myſticè, (miracula enim Domini & ſaluatoris noſtri, inquit Gregorius, ſic accipienda ſunt, vt & in veritate credantur facta, & tamen per ſignificationem nobis aliquid innuant) ſecundum intelligentiam quæ peculiariter allegorica dicitur, cæcus iſte deſignat genus humanum, cæcum ignorantia veri, mendicum inopia omnium virtutum, quod veluti iuxta viam ſedebat mendicans, quia ab omnibus philoſophis & doctoribus huius mundi quærebat paſci doctrina ſalutari. Chriſto verò tranſeunte per viam huius mundi, & appropinquante Iericho, hoc eſt, defectum noſtræ mortalitatis aſſumente (Iericho enim, quod interpretatur Luna, rectè defectum noſtræ naturæ aut mundum iſtum ſignificat ob lunæ inſtabilitatem) humanum genus lumen quod amiſerat recepit, idque conſtanti fide & inuocatione nominis ipſius, à qua tamen qui præibant Ieſum, ſynagoga Iudæorum ſcilicet & philoſophorũ ſcholæ, homines reuocare conabantur. Secundum moralem autem hiſtoriarum ſacrarum tractationem, cæcus hic homo & mendicus, typus eſt cuiuſlibet peccatoris, veri cognitione & virtutibus deſtituti. Hic ſi viſum eſt recepturus, imprimis quidem neceſſe eſt iuxta viam ſedeat mendicans, hoc eſt, vt cæcitatem cordis ſui & inopiam agnoſcens, alienam opem imploret. Ita fiet vt Ieſus incipiat tranſire circa eum. Tranſit autem quandocunque nomen ipſius & doctrina palam prædicatur, aut internis ſuis inſpirationibus cor hominis viſitat. Id cum fit, peccator ſanitatis auidus vbi ſenſerit adeſſe Ieſum, non

debet sinere elabi præsentem occasionem, sed constanti clamore fatigare eius aures, nec desistere, etiamsi multa turba suadeat silentium, sed eo instantius illum inuocare. Reclamat enim inuocationi nominis Christi synagoga Iudæorum, dicens non in illo esse salutem, sed in Mose. Obstrepunt & philosophi, & principes ethnici, & quotquot peccatorem in suis vitijs retinere student. Reclamat consciētia non vna voce, sed tot vocibus quot admissorum sibi conscius est animus. Suffocare nititur pium desiderium & orationem turba carnalium phantasmatum & cogitationum, quæ mentem ipsius præoccupauerunt, quæ cuncta per eos qui præibant rectè designata intelliguntur. Quòd si his licèt reclamantibus, peccator tamen tanto ardentius orationi insistat, Iesus etsi in transitu existens, non præteribit tamen, sed ad illius clamorem restabit. Stat enim, inquit Gregorius, qui antè transibat, quia dum adhuc turbas phantasmatum in oratione patimur, Iesum aliquatenus transeuntem sentimus: Cùm verò orationi vehementer insistimus, stat Iesus vt lumen restituat, quia Deus in corde figitur, & lux amissa reparatur. Cùm autem steterit Iesus, & iam menti quietem aliquā contulerit, iubet inuocantem se adduci ad se, quia siue per doctores euangelicos, siue etiam afflatibus arcanis eum sibi propiorē facit. Quærit autem, quid tibi vis faciam, quia etsi sciat pater cœlestis quo indigeamus, & quid desideremus antequam petamus eum, vult tamen nostras necessitates exponi sibi, vt ad orationem animus magis excitetur, sicque aptior fiat ad impetrandum quod petit. Itaque si malum & inopiam suam fateatur peccator, & instanter orauerit, precatus non aurum & argentum, sed visum & cognitionem veritatis, mox à Christo impetrabit. Vbi autem impetrauerit, cauendum ei ne ad pristinum redeat locum, nec amplius iuxta viam sedeat, aut mendicet, sed agnoscens se non amplius indigum, sequatur in via Iesum ad crucē pergentem, nec tantum sequatur, sed simul animo grato Dei semper in se glorificet gratiam. Videt enim & sequitur, inquit, Gregorius in homilia,

qui bonum quod intelligit operatur. Videt autem, sed non sequitur, qui bonũ quidem intelligit, sed bene operari contemnit. Et subijcit: Si ergo fratres charissimi cæcitatē iam nostrę peregrinationis agnoscimus: si creden do in redemptoris nostri mysteriũ iuxta viam sedemus: si exorando quotidie ab autore nostro vitæ lumen petimus: si eadē luce iam per intellectũ videndo, illuminati post cæcitatē sumus, Iesum quem mente cernimus, opere sequamur. Aspiciamus qua graditur, & eius vestigia imitando teneamus. Hęc ille. Bene autē nobis obseruandæ cæci huius orationes breuissimæ quidem, sed sensuũ plenissimæ, vt & nos huius exemplo discamus nō quidem orare multiloquio, sed tamen instanter & assiduè, idque eis quibus ipse orauit verbis. Prior enim eius oratio, qua in genere precatur Christi misericordiã, dicens: Iesu fili Dauid, miserere mei: in omni conuenit tempore & orādi necessitate. Quiduis enim à Deo petituri, misericordiam eius solam rectè imploramus, cum omnia nobis ab illa sint expectanda, adeo vt & vita æterna, quę tamen merces est bonorum operum, ex Dei nobis proueniat misericordia. Dicit enim Propheta: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. *Psal. 102.* Posterior autem eius oratio, qua in specie certam precatur misericordiã Christi, dicēs: Domine da vt videam: si de spirituali intelligatur visione, nos admonet quid maximè in specie petere debeamus, nempe non honores huius mundi, diuitias, aut voluptatem, sed visum oculorum mentis, ita vt nos assiduè dicamus: Domine, da vt videam. Da imprimis vt videam, hoc est, per fidem cognoscam te solum verum Deum, & veram veritatis viã qua ad te perueniatur. Sic Propheta: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. *Psal. 118.* Da deinde vt videã & agnoscam vanitatem huius seculi, vt videam admissa à me peccata & proprias imperfectiones, vt videam te semper in conspectu meo, ne commouear, vt videã semperque ob oculos habeam vltimum vitæ meę finem, ne vnquam obdormiã in morte. Da postremũ vt videã post hãc vitam te facie ad faciem in glória tua, vt satier cùm

appa-

apparuerit mihi gloria tua. Quòd si obseruemus significationem verbi Græci, quod est Græcis pro verbo, videam, magis inuenietur hęc oratio in mystico sensu nobis conuenire. Est enim ἀναβλέπω, quod duo significat, nempe visum post cæcitatem recipere, & sursum aspicere. Precandum itaque vt visus nobis restituatur, depulsa vitiorum caligine, & vt ne oculi nostri in terrenis figantur rebus, sed sursum attollantur ad cœlestium considerationem.

DOMINICA IN QVADRAGESIMA.

EVANGELIVM.

Matth. 4. *IN illo tempore: Ductus est Iesus in desertum à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et cùm ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus postea esuriit. Et accedens tentator, dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens, dixit: Scriptum est: Non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo, quod procedit ab ore Dei. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dicit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: Quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedē tuum. Ait illi Iesus: Rursum scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum ualde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dixit ei: Hæc omnia dabo tibi, si cadens adoraueris me. Tunc dicit ei Iesus: Vade Sathana. Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Tunc reliquit eum diabolus. Et ecce, angeli accesserunt, & ministrabant ei.*

INter septem dominicas, auditores in Christo dilecti, Domini passionem præcedentes, hæc, vt est quarta, quartam quoque mundi ætatem significat, quæ tametsi apud fidelem populum in optimo statu fuerit constituta (nam scriptura teste, tam legem, & diuinum cultum,

tum, quæ ad religionem ſpectant, quam Reges & prophetas, quibus Reſpub. adminiſtrabatur, continebat:) Nemo tamē repertus eſt, qui vel ſeipſum, vel populum, à diaboli, peccati, mortisûe ſeruitio potuiſſet aſſerere. Reges quidem, vt Dauid, Ioſaphat, Ezechias, Ioſias gladio externo viſibiles hoſtium acies expugnabant: Et Prophetæ: Samuel, Elias, Eliſeus, & alij ſubſequentes, inuiſibiles dæmonum nequitias, ſpiritus gladio propulſabāt. Omnes in hoc erant, vt Reſpub. vndequaquam floreſceret. Vera tamen liberatio ſoli ſeruabatur Chriſto, quem vnum omnes expectare cogebantur. Tanto itaque gratior nobis erit aduentus, & paſſio Chriſti, quo pluribus, & diutius fuit expetita. Porro, ſic nobis ad futuram paſſionem preparandus eſt animus, vt ipſius exemplo moniti, ſequi caput noſtrum membra diſcamus, compatiamur neceſſe eſt, ſi conregnare volumus. Iam verò Chriſtus, non in cruce tantum paſſus eſt, ſed in deſerto etiam ieiunans, famem, ſitim, & perhorrendos cum ſatana conflictus pertulit. Si igitur verum es, & viuum Chriſti membrum, ad ipſius te componas exemplum. Nam D. Auguſtinus, ſeipſum, inquit, Dominus tentandum præbuit, non ſolum, vt ad ſuperandas tentationes mediator eſſet per adiutorium, verum etiam per exemplum: Adiutorium conſolatur, exemplum ad imitationem hortatur. Habemus itaque duplicem huius operis Chriſti vſum, vt conſolemur, deinde, vt imitemur. Renatos nos inſectatur Pharao, non ſecus, quàm olim inuictum Dauidem Saul, vt non ſit aliud vita hominis, quàm militia ſuper terram. Deinde etiam caro noſtra, domeſticus videlicet hoſtis, ſubinde nos ad peccatum ſollicitat, vt ad Rom. & Gallatas Paulus conqueritur. Cui quidem hoſti, & inimico domeſtico, ieiunij, & abſtinentiæ frena inijciantur neceſſe eſt. Quemadmodum enim petulāti, effreni, indomito & ferociēti equo, de ſolito & conſueto pabulo aut detrahitur, aut ſtipula pro auena apponitur: Ita etiam carni noſtræ, quæ internorum ſpirituum, copioſique alimenti virtute, menti reſiſtit, annona ſubtrahenda eſt. Si etenim primæ ſcientiarum omnium

Rom. 8.

Auguſt. libr. 4. de Trinitate.

Iob. 7.

Rom. 7. Gal. 5.

nium

nium inuentrici experientiæ credendum eſt, ſine Cere-
re & Baccho, Venerem frigere, manifeſtum eſt. Quid
inſanius, quàm inferiore homine, toties experto infide-
li, nil oneris, & extenuationis imponere, ſed magis eun-
dem cibis infarcire, & vt pullum Iunonis alere: Qui de-
licatè enutrit ſeruũ ſuum, poſtea ſentit eum contumacē.
Prouer.19 Item: Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit. D. Paulus
Deut. 32. vas electionis, tot periculis, tot certaminibus probatus,
2.Cor.11. legem membrorũ adhuc formidabat, ieiunijsq; multis
1.Cor.9. corpus ſuũ caſtigabat, & in ſeruitutē redigebat ne, cum
1.Pet.5. alijs prædicaret, ipſe reprobus efficeretur. Itaq; D. Petrus
Ad Ti.2. ſobrij, inquit, eſtote, & vigilate, quia aduerſarius veſter
diabolus tanquam leo rugiens, &c. Et ad Titum Paulus:
Epheſ.6. Sobriè, piè, & iuſtè viuamus in hoc ſeculo. Et ad Epheſ.
Vide quibus armis nos inſtruat Paulus contra ſatanam,
Luc.21. quæ Chriſtus tribus verbis expreſſit. Attendite, ne gra-
Ser. de ie- uentur corpora veſtra crapula & ebrietate. D. Chryſoſt.
iunio et Ge ieiunium, inquit, vera eſt animarum tranquillitas, ſenũ
neſeos le- decus, adoleſcentũ pedagogus, continentium magiſter,
ctiõe. Ser. qui omnē ætatem & ſexum, diademate quodam ornat.
2. in Ge- Ex nõ obſeruato ieiunio, mors introiuit in mundũ, cum
neſim. primi parentes noſtri mandatum Dñi, de non edēdo po-
Chryſoſt. mo, violarēt: Eſau primogeniti dignitate priuatur: Pro-
ſer 1. & 2. pheta à leone occiditur: Filij Aaron ſacerdotes, nonne,
de ieiunio. quia in miniſterio vinũ guſtârant, perierunt? Ionathas,
Petrus quia indictũ à patre ieiunium, non obſeruauit, nullum
Chryſolo- Rex Saul reſponſum à Domino conſequi meruit. Quan-
gus ſer. 8. do itaq; vides, quantum malorum ſit operatũ contrari-
12.31.41. um, quantum bonũ ieiunium & abſtinentia, ab his, quę
1.Reg.14 licita ſunt, conferant, perpendas. Nam Moſes & Helias
teſtamenti veteris arces, & optima ornamenta, licet &
aliàs cœleſtem virtutē confiteri merebantur, tamē quan
do ſuis auribus diuinam vocem inhærere cupiebant, ad
ieiunij ſubſidium conuolabant, vt ipſius quodammodo
patrocinio, eorũ deprecatio tolleretur ad cœlũ. Et, cum
in paradiſo ieiunium à Deo pro magna commoditate
parentibus noſtris indicitur, multo magis extra paradi-
ſum neceſſariũ poſtulatur. Et, cũ ante plagam remediũ
vtili-

vtiliter demonſtratum eſt, multo magis ſauciatis, appetendum eſt, vt præſtet vulneribus ſanitatem. Latam etiam Domini contra Niniuitas ſententiam ieiuniũ reuocauit. Cum ieiunio Daniel in lacum leonũ ingreſſus eſt, & eorum tantam manſuetudinem ſenſit, vt ſimplicitatem ouium arbitraretur: Cum ieiunio, & tres pueri fornacem ingreſſi, incolumes & intacti euaſerũt. Quod ſi igitur pro temporali ſalute ægri medicis obediunt, & arduam parcitatẽ obſeruant, quare pro ſempiterna ſalute, ſit durum Chriſto moderatis obedire ieiunijs? corpus gubernare menſura? mentem regere parcitate? ſenſum ſobrietate frenare? Sed iam ex hodierno Euãgelio, quomodo & ipſe Chriſtus nobis omnibus exemplo ſuo ieiunium commendârit, audiamus.

Chryſoſt. Hom. de Iona propheta.
Petrus Chryſologus. Serm. 41.

D*Uctus eſt Ieſus in deſertum à ſpiritu, ut tẽtaretur à diabolo*] Poſteaquã ſpiritus ſanctus in ſpecie columbæ ſuper Chriſtum deſcendiſſet, dicitur à Luca iam plenus ſpiritu ſancto. Regreſſus autem dicitur à Iordane, quo eius exemplo diſceremus non eſſe baptizato perſiſtendũ circa baptiſmata & lotiones, ſed connitendum eſſe ad ſublimiora ſtudia pietatis. Porro ꝙ ſtatim à baptiſmo ſeſe à turba ſubduxit ſaluator, atq; in deſertũ ſeceſſit, primùm quidẽ fecit vt declinãdo turbam apud quã cœleſtibus ſignis cõmendatus erat, humilitatis nobis exemplũ relinqueret, deinde docere voluit eũ qui iã baptizatus eſt, & ſpiritu Dei donatus, ſeſe ſubducere debere à tumultu vitę carnalis ac turbę cõuictu, qui frequẽter inquinat, precibusq; ac contemplationi rerũ diuinarum inſiſtendum, potiſſimum autẽ id faciendum ei qui alios eſt docturus, quẽ neceſſe eſt à vulgi commercio ad tempus alienũ eſſe, ne moribus illius coinquinetur, ne autoritas ipſius eleuetur, ac in ſolitudine contemplationi deditus robur ſpiritus ſibi colligat. Subductionem autem Chriſti à turba Matthæus in Græcis pulchrè notat. Nam pro eo quod nos habemus: ductus eſt à ſpiritu, Græcè eſt ἀνήχθη, quod Eraſmo teſte magis eſt, ſubductus eſt, & è medio ablatus, pro quo tamẽ ſimpliciter

dicit

dicit Lucas, agebatur, hoc est, ducebatur. Est enim ἤγετο, quamuis etiam possit accipi pro, impellebatur. Nam Marcus dicit spiritum, (non dubium quin sanctum, quo plenum eum dixit Lucas) expulisse vel eiecisse illum in desertum. Actus autem & expulsus à spiritu sancto dicitur, non quòd contra voluntatem suam eò adigeretur, quomodo aguntur bruta: sed quo efficacia spiritus quæ erat in Christo, quæque est in his quos possidet spiritus sanctus, significaretur. Non enim tantùm ducit spiritus ostendendo quid sequendum sit & faciendum, sed etiā ipse in sanctis facit vt illud faciant, idq; cum omni alacritate sine cunctatione, ad quod significandum non solum ductus dicitur à spiritu, sed & actus & expulsus. Sic
Rom. 8. & Paulus ad Romanos 8. Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Et bene quidem hoc loco à spiritu actus & ductus dicitur, ne suo humano spiritu aut homine aliquo impulsore mirandum ieiunij sui exemplū quod irrationabile videri posset, & omnia quę deinceps vel facturus esset, vel docturus, facere videretur, sed solo diuini spiritus impulsu: vt doceremur, postquā per baptismum in filios Dei renati sumus, nihil iam nostro spiritu tentandum, & secundum carnem non amplius viuendum, sed vt decet filios Dei oportere nos eius spiritu agi in omnibus. Desertum autem in quod Christus secessit, solitudo fuit nullis habitata hominibus. Vnde Marcus dicit eum egisse cum bestijs. Causam autem ob quam in desertum secesserit Christus, solus Matthæus reddit, dicens: *ut tentaretur à diabolo,*] non quòd hæc sola fuerit causa. Nam & superius aliæ dictæ sunt, sed quòd hæc fuerit præcipua inter multas. Ex hoc autem non est
Ad bonū se exponere se tentationi dæmonis. intelligendum licitum esse & bonum exponere nosipsos tentationibus diaboli, & velle ab eo tentari. Non enim hic dicitur Christus voluisse ab eo tentari, sed ductus dicitur à spiritu vt tentaretur, quo significatur spiritum Dei id intendisse, qui & plerosque iustos aliquò impellit, vt ibi in bonum suum & Dei gloriam tententur à diabolo. Et tamen etiam verum est Christum voluisse à diabolo tentari, ad quem superandum venerat.

Velle enim id poterat, vt qui sciret se ab illo superari non posse. Tentari autem voluit à baptismo. Primùm quidem, quo ostenderet baptizatos postquam mundo ac vitijs omnibus valedixerint, non debere esse securos, sed tunc maximè tentationes diaboli instare, vt cuius iã facti sint hostes: ac proinde tunc maximè vigilãdum, ac arma contra eum sumenda, ne illi succumbant, nec turbari eos debere, si eum qui omnem odit virtutẽ, quemque sibi iam capitalem hostem reddiderunt, oppugnantem sentiant. Vnde Eccle. 2. dicitur: Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Deinde, vt sicut morte sua mortem nostrã superauit, ita & suis tentationibus nostras vinceret, atque in seipso nobis demonstraret deinceps vinci posse à nobis per ipsum, eum qui hactenus hominum genus vicerat. Tertiò, vt & rationem qua illum superaremus nobis suo exemplo commonstraret, ieiunio scilicet, oratione, ac scripturarum meditatione, verboque Dei. Præterea vt per tentationes suas verum se hominem comprobaret, ac in tentationibus maiorem fiduciam nobis largiretur adiutorij & miserationis infirmitatum nostrarum. Vnde Hebr. 4. dicitur: Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Postremùm, quod attinet ad eos qui alijs docendis destinantur, tentari voluit priusquam Euãgelicum munus aggrederetur, quo doceret tum demum hoc negotium rectè obiri posse, cùm quis prius probatus varijs tentationibus, superior omni concupiscentia voluptatis, honoris & diuitiarum fuerit. Desertum autem tentationi electum est, vt ostenderetur diabolum solitarijs maximè insidiari, vt quibus cum solo diabolo pugna restat, subacto scilicet mundo & carne. Notandum quoque bene dictum esse: vt tẽtaretur à diabolo. Non enim sicut nos à concupiscẽtia sua tentari potuit, sed tantùm à diabolo & ministris eius.

Eccle. 2. *Hebr. 4.*

Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus.] Moyses legem à Domino accepturus, eamq; populo

traditurus, quadraginta dies ieiunauit, semel & iterum, ab omni humano tum consortio, tum cibo abstinens, idq; quo sic apertè ostenderetur legem illam planè diuinam fuisse. Totidem dies ieiunauit & Helias, priusquā Dominū videret in Horeb, & ab illo mitteretur ad vnguendum regem Syris, Israelitis regem & Prophetam, per quos tota ferè in regnis illis rerum facies fuit mutata. Christus ergo quem illi adumbrarunt, priusquā nouam legem, Euangelium scilicet orbi inuulgaret, atque omnia innouaret, totidem dies à consortio hominū secedere & humano abstinere cibo voluit, quo significaret se istis non minorem & ad similia, sed maiora destinatum, ac Euangelium consentire cum lege ac Prophetis, vt vult Augustinus ad Ianuarium. Cæterùm quadragenarius numerus multis Dei operibus celebris factus est. Nam ter quadraginta annos dedit Dñs spatium resipiscenti mundo, p riusquā tempore Noë diluuio humanum genus disperderet: Quadraginta postea dies inundauit diluuiū. Decies quadraginta annos peregrinatus fuit & seruiuit Israel in Aegypto. Quadraginta diebus duodecim exploratores circuierunt terrā Chanaan. Tot annis in eremo circunducti patres, cœlestis alimoniæ gratiam consecuti fuerunt, nec antequam mystici numeri tempus explerēt, terram promissionis intrare meruerunt: Moses quadraginta dies apud Dominum bis pro lege recipienda absq; cibo mansit. Elias quadraginta dies ambulauit vsq; ad mōtem Dei Oreb. Tot diebus purificabatur mulier quæ peperit masculū. Quadraginta diebus dormiuit Ezechiel in visione super latus dextrū, assumpta iniquitate Iuda, vt est Ezechiel. 4. Post totidem dies euertendam Niniuem prædicabat Ionas. Totidem diebus approbrauit Christus discipulis suis resurrectionem suam. Quadragesimo anno post passionem Domini apprehendit Iudæos vltio per Romanos, autore Hegesippo. Ex his apparet, numerum quadragenariū sacrum ferè habitum in preparationibus & peccatorum expurgationibus, atque designare nobis tempus vitæ præsentis, quod pœnitentia, abstinentia, & lucta cum

3. Reg. 19.

Numerus quadragenarius celebris.

Ezech. 4.

aduersitatibus & malis est transigendum, sicut numero quinquagenario tempus vitæ futuræ, omnisq; fœlicitatis designatur. Voluit ergo Dominus hunc quadragenarium numerum in hoc suo secessu complere, quia ad hoc præparabatur, vt regno cœlorum præpararet genus mortalium, salutemq; æternam orbi annunciaret & adferret. Deinde quo suo exemplo nobis ostenderet toto vitæ huius nostræ tempore vacandum esse castigationi carnis, atque à vulgi opinionibus quàm maximè licet secedendum esse. Porro ex Marco & Luca apparet Christum non solum fuisse tentatum à diabolo post dies 40. quamuis eæ solùm tentationes expressè narrētur à Matthæo & Luca. Nam Marcus quidem dicit: Et erat in deserto quadraginta diebus, & tentabatur à satana: nisi sic intelligatur, & post hos dies tentabatur à satana, sicut intelligendum est quod sequitur: Et angeli ministrabāt ei. Ex Luca verò manifestius videtur etiã tempore dierum 40. Christum tentatum. Nam quod nos legimus in Luca: agebatur in spiritu in desertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo: Græcè non est, & tentabatur, sed tantum participium πειραζόμενος, tentatus, vel tentationem patiens. Illudque diebus quadraginta (pro quo Græcè est ἡμέρας τεσσαράκοντα, hoc est per accusatiuum, dies 40.) ita positum est, vt possit vel ad superiora, vel ad inferiora referri. Verùm mollius est vt ad inferiora pertineat, non quòd toto hoc tempore tentatus sit, sed quod frequenter. Certè Origenes ita legit, vt sentiat eum quadraginta diebus tētatum fuisse. Si enim ad superiora referatur, non satis aptus erit sermo: agebatur in desertum 40. dies vel diebus. Non enim tot diebus ad desertum agebatur, vnde multi legunt, in deserto, verùm obstant Græca & Latina emendata. Quare si cum superioribus illud iungendum est, aliquid subintelligendum erit, agebatur in desertum, existens ibi quadraginta diebus. Non excessit autem Christus numerum quadragenarium ieiunando, tum quòd hic numerus sit pœnitentiæ & afflictionis, tum ne si diutius ieiunasset quàm Moses & Helias, non videretur verus

fuisse homo. Noctium autem etiam fit mentio, quemadmodum & in ieiunio Mosis, ad distinctionem ieiunij Christi à ieiunijs Iudæorum, qui toto die ieiunantes, in vespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas verò noctes non ponens, loquitur de diebus naturalibus noctẽ complectentibus. *Postea esurijt*] Cum post quadraginta dies esurijsse dicatur, satis significatur tempore quadraginta dierum non esurijsse, diuinitate scilicet corpus sine esurie conseruante. At expleto mystico numero, humanam naturam sibi relinquens Dominus, esurire voluit, tum vt se verum hominem comprobaret, tum vt diabolum occasione esuriei ad dubitandum & tentandum lacesseret, ac lacessitum arte quadã diuina & pia fraude vinceret, qui prius suis dolis vicerat genus humanũ. Quanquam autem non ad hoc potissimùm ieiunauit Christus quadraginta diebus, vt nos ad illius exemplum eodem dierum numero ieiunaremus (quis enim Christum tot diebus sine omni cibo atque esurie ieiunantem imitari posset?) sed ideo potissimùm ieiunauit, vt tanto tempore quanto Moses, contemplationi ac precibus vacans, atque ab omni humana actione segregatus, atque tentationibus probatus, sic demum procederet ad proferendum diuinum Euangelium: tamen quo aliquatenus Christiani omnes hoc Christi factum imitarentur, statutum ab Ecclesia vt singulis annis omnes quadragesimæ ieiunium obseruarent ante Pascha. In qua quidem obseruatione Christum imitamur, tùm quòd sicut ille 40. diebus ieiunauit, ita & nos modo nobis possibili, tum quod sicut ille tunc ab omni cibo abstinuit, quo assiduis vacans precibus & contemplationibus veluti paratior prodiret ad Euangelicum negotium, ita & nos a solito edendi more abstinentes, ac ieiunij occasione plus temporis orationi & piæ meditationi impendentes, paratiores & aptiores simus ad dignius celebrandum dominicum Pascha. Ob hanc enim causam quadragesimale ieiunium ante Pascha institutũ fuit, quanquam præter hanc & aliæ coincidant, videlicet vt quoniam eo tempore Domini passio attentius celebratur, & nos

Quadragesimæ ieiunium obseruandum ex imitatione Christi & institutione Apostolorum.

nos ieiunijs nosipsos affligentes, carnemq; crucifigentes cum illo patiamur. Deinde quoniam eo tempore omnia velut repubescentia acrius ad molliciem sollicitant, & medullarum calor efferuescens, carnem magis spiritui rebellem ac contumacem efficit, nullo alio tempore magis è publica fuit salute vt ieiuniũ istud institueretur, quo multæ peccandi occasiones homini quãtum liceret præciderentur. Porro obseruatio ista ex ipsa traditione Apostolorum manasse videtur, quæ etsi fortè non à principio omnes expresso præcepto astringebat, tamen omnibus seculis, atque in omnibus orbis partibus obseruata, robur & vim legis obtinuit. Vnde Hieronymus in epistola ad Marcellam aduersus Montanum: Nos, inquit, vnam quadragesimam secundum traditionem Apostolorum toto anno, tempore nobis congruo, ieiunamus. Illi tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint saluatores. Non quod & per totum annum, excepta Pentecoste, ieiunare nõ liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. In quibus verbis notandum quod dicit obseruare nos quadragesimam secundum traditionem Apostolorum, idque necessitate. De quadragesima autem Augustinus ad Ianuarium Epistola 119. hoc modo: Quadragesima sanè ieiuniorum, habet autoritatem in veteribus libris ex ieiunio Mosi & Heliæ, & ex Euangelio, quia totidem diebus Dominus ieiunauit, demonstrans Euangelium non dissentire à lege & Prophetis. In qua ergo parte anni congruentius obseruatio quadragesimæ constitueretur, nisi confinis atque contigua dominicæ passioni? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est continentia, &c. Et post quædam: Vt quadraginta illi dies ante Pascha obseruentur, Ecclesiæ consensio roborauit. Ambrosius quoq; in sermonibus de quadragesima asserit, ab Apostolis atque ipso Deo traditam obseruationem quadragesimæ, & potissimùm sermone 36. vbi quadragenarium ieiunij numerum dicit non esse ab hominibus constitutum, sed diuinitus consecratum, nec terrena cogitatione inuẽtum, sed cœlesti maiestate præ-

 ceptum.

ceptum. Et post pauca: Hæc autem non tam sacerdotum præcepta quàm Dei sunt. Idem sermone 34. Quisquis Christianus consecratã ieiunando non impleuerit quadragesimam, præuaricationis & contumaciæ reus tenebitur, quòd legem diuinitus pro salute sua datam prandendo ipse rescindit: Et post pauca: Sicut reliquo anno ieiunare premiũ est, ita in quadragesima non ieiunare peccatũ est. De quadragesima sic Ignatius epistola quinta: Dies festos nolite inhonorare, quadragesimam verò nolite pro nihilo habere, imitationẽ enim continet Dei conuersationis. Hebdomadam etiam passionis nolite despicere. Vide & Chrysostomum super Genesim hom. 30. Proinde non est verum quod quidam asserunt: Telesphorum primùm instituisse ieiuniũ quadragesimæ, sed, vt satis patet ex Platina, illi ieiunio adiecit aliquot dies, statuens clericis esse ieiunandum septem hebdomadibus ante Pascha, vnde quinquagesimæ Dominica nomẽ accepit. Idem videre licet in decreto distin. 4. cap. statuimus. Idem & Gregorius Augustino Anglorũ antistiti scripsit, vt habetur dist. 4. cap. Denique. vt sacerdotes & diaconi à quinquagesima ieiunare inciperent, quo aliquid ad sanctæ institutionis pensum adijciant. A quo Gregorio aut circa eius tempora videtur statutũ, vt patet in Homil. quadragesimę, vt ieiunium omnium inciperet à quarta feria septimæ hebdomadæ ante Pascha, cum prius, vt satis apparet ex Ambrosio, sex tantũ hebdomadibus ieiunaretur. Fuisse autem antiquissimis etiam morem abstinendi à carnibus in his ieiunijs, satis patet ex his quæ in historia Tripartita scribuntur capite 10. lib. 1. de Spiridione episcopo Cypriorum.

Et accedens tentator dixit illi: Si filius Dei es, dic ut, &c.] Cùm dicitur accessisse diabolus, significatur in visibili & humana forma diabolum apparuisse & aduenisse. Accedere enim est progressiuus motus. Ex quo & illud satis conuincitur, vniuersam hanc, quæ scribitur, tentationem foris fuisse non intus, quemadmodum & tentatio ea quæ primos parentes ad peccatum sollicitauit. Sicut enim hominem in statu innocẽtiæ diabolus tentare non

non potuit, nisi per externam suggestionem : ita etiam perfectionem Christi dedecuisset à diabolo tentari per interiores cogitationes phantasiæ contra spiritum, audire autem exteriores ad malum sollicitationes non dedecuit, vt illas vinceret. Porro nequam spiritus tribus hic ab Euangelistis nominibus appellatur, scilicet tentator, diabolus, & satan vel satanas. Est autem tentare propriè, rem incertam & incognitam explorare, experiri, & diligenter inquirere. Secundum quam significationẽ in scripturis Deus dicitur homines præceptis & afflictionibus immissis tentare, quia scilicet quales sint probat, nõ quidem vt ipse cognoscat, sed vt quales sint, ipsimet & alij cognoscant. Sic & homo dicitur Deum tentare, cùm de diuina vel bonitate, vel potẽtia diffisus experiri vult quid possit, aut quid facturus sit, quomodo tentauerunt Deum Israëlitæ, dicentes : Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Hinc in scripturis tentationes dicuntur persæpè afflictiones, quia his homo probatur, sibique & alijs innotescit. Quoniam autem tentationes dicuntur afflictiones, ob id & tentari pro affligi ponitur, & tentare aliquem pro affligere, molestare, irritare, & ad iracundiam prouocare : secundum quam etiam significationem nonnunquam in scripturis dicuntur homines Deum tentare, hoc est, prouocare & exasperare. vt in Psal. Et tentauerunt & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt. Et in Actis: Quid tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum? Tentare autẽ, prout significat explorare & experiri, duobus modis cõtingit. Aut enim quis aliquid tentat solum vt illud sciat, quomodo dicimur tentare alicuius scientiam aut amicitiam. Aut qui tentare aliquid dicitur, ita illud quod nescit cupit explorare, vt etiam aliquid conetur efficere : quomodo dicimur tentare aliquam rem quam aggredimur: & tentare aliquẽ de pudicitia, cùm conamur ipsum ad impudicitiam pertrahere. Atq; secundũ hunc modũ diabolus nos tẽtare dicitur, quia scilicet suis suggestionibus & oppugnationibus & conaĩ experiri quales simus, & simul

Tentare quid sit.

Psal. 77.

Psal. 77.

Act. 15.

ad malum nos pertrahere studet. Itaque & tentatio pro sollicitatione ad malum, & tentare pro sollicitare ad malum ponitur, quomodo apud Iacobum Deus nemine tentare dicitur. Hoc ergo respectu in scripturis diabolus appropriatè dicitur tentator, vt hoc loco, & rursum. 1. Thessal. 3. Ne fortè tentauerit vos is qui tentat: vbi Græcis est ea dictio quæ hoc loco, ὁ πειράζων. Satan autem Hebraica dictio est, quæ idem significat quod aduersarius & inimicus. Vnde 2. Reg. 19. Dauid dicebat: Quid mihi & vobis filij Saruiæ? cur efficimini mihi hodie in satan? Ita & reuocanti à cruce Petro Christus dicebat: Vade retro me satana. At quia veterator ille spiritus nusquam non aduersatur nobis, ac pessima vbique suadet, tum & ad vltionē postulat, peculiariter & per antonomasiam satan vocatur, vt 1. Paral. 21. Consurrexit autem satan contra Israel, & incitauit Dauid vt numeraret Israel. Nomen autem, diabolus, dictio Græca est, quæ propriè calumniatorem & criminatorem significat, ac ferè nomen hoc à Septuaginta interpretibus ponitur vbi in Hebræo est satan, vt loco Paral. iam dicto, & in Psal. 108. Et diabolus stet à dextris eius. Vnde quem Hebræi vocant satan, Græci cœperunt vocare diabolum: quare Petrus Græco nomine dæmonem appellans, sed Hebrææ dictionis significationem explicās, Aduersarius, inquit, vester diabolus circuit, &c. In Apocal. autem cap. 12. explicatur ratio nominis, Diabolus, cùm dicitur: Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. Theophylactus tamen diabolum etiam dici vult, quod accusauerit & infamauerit Deum apud Adam, quodque & nunc virtutem, & quæ Dei sunt apud nos calumnietur.

1. Thess. 3. *Satā quid significet.* *2. Reg. 19* *1. Para. 21.* *Diabolus quid significet.* *Psal. 108.* *1. Pet. 5.* *Apoc. 12.*

Si filius Dei es, dic ut lapides isti, &c] Hinc patet quare Christus esurire voluerit, nimirum vt diabolo occasio aggrediendi & tentandi daretur, obiecta ei infirmitate humanæ naturæ, veluti esca quadam, sub qua veluti hamus latens diuina virtus dæmonem superaret, & caperet. Quoniam enim audierat diabolus ex patris cœlesti oraculo & Ioānis testimonio Christum dictum

filium

filiū Dei, & cōtra iā eum videbat fame discruciari, quod eum nihil aliud quàm infirmum hominem arguebat, ob id dubitare de ipso cœpit. Quare callida astutia aggressus explorare verus ne esset Dei filius an non, vt si cognouisset eum esse Dei filium, omnes artes suas explicaret ad impediendum salutem hominum per ipsum afferendam. Ita autem istud explorare conatus est, vt & simul in peccatum aliquod ipsum pertraheret si fieri posset, quare duplici nomine Christum tentasse dicendus est. Nam quod ad primam hanc pertinet tentationem, ita secum cogitabat: Si solo iussu lapides hos in panem conuerterit, cùm id solius sit Dei opus, certum erit ipsum esse filium Dei. Si autem renuerit id facere, aut etiam dixerit sibi id impossibile, certum rursum non esse verum ac naturalem Dei filium. Neq; enim dubiū quin si id facere possit, iam facturus sit cogēte eum ad hoc fame. Rursum tamen hac tentatione ad peccatum sollicitabat, & partim quidem ad gulæ vitium, partim verò & magis ad inanem gloriam, & vanā suijpsius ostentationem, aut etiam ad diffidentiam diuini oraculi. Quāuis enim non fuisset voracitatis, Christum cum esuriebat comedisse panes ex lapidibus factos, tamen occasione famis obedire aliqua in re diabolo, gulæ vitio asscribendū esset. Magis tamen hac in re peccatum fuisset ob vanam sui ostentationem. Nunquam enim proferendum est miraculum, nisi cùm id postulat gloria Dei, aut fraterna charitas, non hominum libido. Vnde nec Herodem dignatus est Saluator aliquo miraculo. Magorum enim & præstigiatorum est, ad inanem ostentationem, & ad spectatorum curiosam voluptatē vel edere, vel fingere miracula: vnde nec illustratur gloria Dei, nec vtilitas vlla redit ad proximum. Itaque in hæc vitia præcipitandum credebat Iesum, si obedisset. Si ob impotentiam nō obedisset, sperabat eum diffisurum voci patris, qua filius Dei denuntiatus erat. Itaque tantum Christo inuidens honorem, sicut & veteri Adam, nisus est hunc, sicut & illum, ab illo honore deijcere. Et quidem pulchrè respondet hæc tentatio ei qua primos parentes aggressus est.

Sicut enim tunc occasione prohibiti cibi, & illicibilitate arboris scientiæ boni & mali, & ad gulositatem & vanam excellentiæ appetentiam prouocauit: ita nunc per cibi occasionem ad gulæ vitium & inanem excellentiæ declarationem adducere conatus est. Et quomodo tunc dubitationem de æquitate diuini mādati immisit mentibus eorum, quærendo: Cur præcepit vobis Deus vt non comederetis de ligno paradysi? ita modò ad diffidentiam diuini oraculi pertrahere studuit. quare non dicit: Cùm sis Dei filius dic, &cæt. sed per conditionem dubitatiuè pronunciat: Si filius Dei es. Qua locutione etiam adulatur & pungit, vt si verè esset Dei filius, id modò necessariò demonstraret, tanquam rubore suffundendus si non crederetur esse Dei filius. Est itaque sensus verborum iste: Auditum est cœlesti voce, accedente etiam Ioannis testimonio, te denũciatum esse Dei filium. Id si verum est, cur sic fame discruciaris, qui vel solo verbo tuæ fami succurrere potes? Fac potius tuo iussu vt lapides hi in panem conuertantur, habeasque quo esurientem impleas ventrem. Id si facere recusas, frustra sanè vel tibi persuades te esse quod diceris, vel alios id de te credituros expectas. Ex his patet emphasis quæ est in verbo, dic. Non enim dicit, ora patrem cœlestem, nec dicit, fac, sed dic, significans solo iussu id ab eo fieri posse. Notandum rursum quod dicit, panes fiant. Non enim lapides in delicatum cibum conuerti postulat, sed in cibum frugalem & necessarium, quo magis impetret quod postulat. Porro cum Lucas dicat singulariter: lapidi huic vt panis fiat: apparet apud Matthæum pluralem numerum pro singulari positum, vt & aliàs aliquoties, ac proinde superfluam esse annotationem Theophylacti, qui vult dæmonem instigasse Christum ad superflua, quòd cùm panis vnus sufficeret postularet lapides in panes conuerti.

Qui respondens, dixit: Scriptum est non in solo pane uiuit homo] Christus à diabolo tentatus neque est indignatus, sed per mansuetudinem patienter tolerauit eius improbum insultum: exemplum præbens tolerantiæ in

oppug-

oppugnationibus impiorum hominum: neque, cùm posset, diuinitatis suæ potentia eum superauit & repulit. Propositum enim ei erat, vt non tanquam Deus potentia vinceret, sed vt homo per humilitatem, idque testimonijs scripturæ: quo nos doceret nulla contra diabolum efficaciora esse arma, quàm scripturarum meditationem, & verbũ Dei, quod est gladius spiritus, omnes facilè resecans cupiditates carnis, suggestionesque diaboli. Deinde quo & hominem plus honoraret, & diabolum plus puniret, cum hostis humani generis non quasi à Deo, sed quasi ab homine vinci videretur. Itaque Dominus vt potentior diabolo, ita & prudentior, astutias diaboli scripturæ autoritate euicit, neque negans quod erat, neque prodens, sed tantùm absurdã esse ipsius suggestionem ostendens scripturæ inuincibili autoritate, quæ quàm pulchrè respondeat illius suggestioni, eumq; suo frustretur intẽto videndũ. Ille enim cupiebat explorare num Dei esset filius. Christus verò nihil se quàm hominem esse respondit, dicens: Non in solo pane viuit homo: cæteris se connumerans hominibus, per quod etiã absurdiorem demonstrat esse dæmonis suggestionem. Si enim quiuis homo non in solo pane victurus est, sed in omni verbo Dei, multo magis necesse nõ est filio Dei, vt pro fame pellenda lapides in panem conuertat. Itaque neque quia filius Dei erat, lapis in panem conuertendus erat: neque quia non conuertit, colligi potuit eum non esse filium Dei. Rursus ille cibi oblectamento esurientis patientiam illudere voluit, aut in diffidentiæ vitium adducere. Christus contrà, suam de diuina potentia & bonitate patientem confidentiam declarat, significans se certò confidere & expectare, vt etiam sine pane ex lapide facto diuinitus alatur & sustentetur. Quod autem dicit hominẽ victurũ in omni verbo quod procedit ex ore Dei, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de vitæ animæ, quæ consistit in auditu & meditatione diuinorum verborum, at Christum autoritate scripturæ demonstrare esse vitam animi, quæ pluris sit facienda, quàm vita corporis: esse cibum spiritualem,
qui

qui magis expetendus ſit quàm cibus iſte qui vitam corporis aliquantò pòſt morituri ad breue tempus prorogat, ac proinde famem corporis negligendam, ac alimentum verbi cœleſtis acquirendum potius. In hunc ſenſum locum hunc intelligit Ambroſius ſuper Lucam, & poſt eum Eraſmus etiam ſuper Lucam. Verùm hunc nõ eſſe præcipuum iſtorum veborum ſenſum, & præſens locus, & is vnde deſumpta eſt hæc ſcriptura, ſatis conuincit. Nam quod attinet ad præſentem locum, impertinẽs ſatis huic loco eſſet ſermo introductus de vita animæ, cùm hic iam oſtendendum eſſet quibus rebus ſuſtentari poſſet vita corporis, & huius ſuſtentationi non eſſe omnino neceſſarium panem. Et Deut. 8. vnde iſtud ſumptũ eſt, dictũ eſt hoc teſtimoniũ occaſione mannę, quo pauit Domin⁹ Iſraelitas in deſerto. Dedit (inquit Moyſes) tibi Dominus manna, quod ignorabas tu & patres tui, vt oſtenderet tibi quod non in ſolo pane viuat homo, ſed in omni verbo quod egreditur de ore Domini. Quare per omne verbum Dei, aut verbum quod procedit de ore, hoc eſt, imperio Domini, oportet hic intelligere omne id quo Deus vult, ordinat, & iubet vt vita hominis ſuſtentetur: quomodo manna, quod non erat panis, nutriuit Iſraelitas in deſerto, & Heliſeum cum ſocijs ſuis herbis agreſtibus pauit, & Moyſen, Heliam, atque Chriſtum 40. diebus ſine omni cibo ſuſtentauit. Notandum autem in Hebræo non eſſe dictionem, verbum, ſed ea addita eſt ex editione Septuaginta interpretum vulgata, ex qua addita etiam eſt in vulgata noſtra editione in Deuteronomio.

Deut. 8.

Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam ciuitatem.] Hanc tentationem quam Lucas tertio loco ponit, ſecundam fuiſſe, ſicut eam Matthæus ponit, ſatis patet ex Matthæo, qui deſcripturus tertiam tentationem, dicit: Iterum aſſumpſit eũ diabolus: ſignificans eum tunc ſecũdò aſſumpſiſſe Chriſtum. Deinde cùm à Chriſto diabolo dictum fuiſſet: Vade retro ſatana: ſubiecit Matthęus: tunc reliquit eum diabolus. Lucas verò ordinem tentationum non obſeruans, huiuſmodi dictionibus ordinem indi-

indicantibus non eſt vſus. Et Faber antiquos quoſdam codices dicit in Luca eundem habere ordinem tentationum quem habet Matthæus, vt ordinis mutatio quæ eſt in Luca, videri poſſit accidiſſe ex ſcriptorum vitio, maximè cùm in ea tētatione quæ in Luca ſecundo loco ponitur, Græci codices pleriq; etiam habeant: Vade poſt me ſatana. Certè Ambroſius in Luca ſecūdam ponit tentationem eam quæ in Hieruſalem facta eſt. Itaq; diabolus ancipiti reſponſo eluſus, ex quo diſcere nō potuit filius Dei eſſet an non, non quidem à tentatione abſtinet, (ne ſemel victores tradamus nos ſecuritati, ſed animum ſemper ad nouos aſſultus paratum habeamus) verùm quoniam ſcripturæ authoritate ſuperatus fuerat, conatur & ipſe ſcripturam abuſu vincere: cumque prius occaſione famis vincere non potuerit, experitur num per inanem gloriam ſuperare valeat, per quā nonnunquam vincuntur ſancti, qui omnem iam carnis neceſſitatē vicerunt. Quanquā enim & in ſuperiori tētatione Chriſtū tentabat ad vanam ſuijpſius oſtentationem, hic tamen apertius, prçterquàm quod explorare ſtudet num ſit Dei filius, etiam ſolicitabat eum inanis gloriæ appetitu in vanam ſui oſtentationem adducere, ac præterea in tentationem Dei, & ſuijpſius perditionem per prçcipitium, ſi obediſſet. Si verò obedire recuſaret, tum & demonſtraret ſe non eſſe Dei filium, & diffideret cœleſti voci aſſerenti ipſum eſſe filium Dei. Vide autē quàm aſtutè hanc tentationem ſubiecit ſuperiori. Quoniā enim Chriſtus ſua reſponſione indicauit ſuam in Deo confidentiam, per præſumptuoſam & vanam confidentiam tentat ſuperare, adducens ſcripturam quæ ad hoc efficax videretur, vt quę pertineret ad confidentes in Deum, ſicut principium Pſalmi indicat. Itaq; quoniam per cōfidentiam ex ſcriptura deſumptā ſuperatus fuerat occaſione hinc accepta, per confidentiam quam etiam ſcriptura ſuggerit, conatur ſecundò ſuperare. Aſſumpſit ergo eum in ſanctam ciuitatem, hoc eſt, in Hieruſalem, vt patet ex Luca. Hæc enim ſancta ciuitas dicebatur, propter ſanctum Dei templum quod erat in ea. Et ſtatuit eum ſupra pinna,

pinnaculũ templi, hoc eſt, ſupra ſupremã tẽpli extremitatem. Nam pinnaculum dicitur faſtigium ſiue ſummitas ædificij in acumen tendentis, quia veteres pinnã dixerunt quod accutum eſt, aut quia pinnaculis addi ſolet pinna, quæ facili motu, ventorum indicet flatum. Vnde & Græcè dicitur πτερύγιον, quod eſt diminutiuũ à πτέρον, ala, quod in morem alarum motetur. Cùm autem veriſimile ſit templum nõ habuiſſe faſtigium acuminatum, eò quòd in Palæſthina domus tectum habeant planum, debet hic pinnaculum & πτερύγιον accipi pro ſuperiori parietis & tecti parte aut angulo aliquo. Correſpondent enim hæ dictiones Hebrææ dictioni Canaph, quæ cùm propriè alam ſignificet, etiam ſignificat omnem rei extremitatem, & angulum: vnde quatuor orbis anguli dicuntur eis Cenaphim, vel Cenaphet, Ezech. 7. In ſancta ergo ciuitate Hieruſalem ſupra pinnaculum templi vbi multos haberet ſpectatores ſui miraculi, Chriſtum diabolus conſtituit, vt ſpectantium multitudine celebri magis permoueret ad oſtendendũ ſe quis eſſet eo loco, quo maximè ipſum conueniebat demonſtrari. An autem diabolus Chriſtum corporaliter aſſumpſerit, & in Hieruſalem duxerit, an ſolùm in viſione hæc facta ſint, in quæſtionem vertitur. Quidã enim in viſione hæc facta putant, de quorũ ſententia poſtea dicetur. Alij verò corporaliter hæc & verè facta exiſtimant. Nihil enim mirũ eſſe, ſi ſe Chriſtus à diabolo permiſit in Hieruſalem & in montem duci, qui ſe permiſit à membris illius crucifigi, vt dicit Gregorius. Et quanquam diabolus ſic Chriſtum aſſumebat vt ab omnibus videretur, ipſum tamen diabolo neſciente ſic egiſſe inuiſibiliter vt a nemine videretur, vt dicit Chryſoſt. ſuper Matth. Porro bene aduertenda ſunt diaboli verba, dicentis: *Si filius Dei es, mitte deorſum.* Vox enim hæc verè diaboli eſt: Mitte te deorſum: vt annotarunt Ambroſius & Hieronymus. Nam cum ipſe ſeipſum per ſuperbiam ex altitudine cœlorum præcipitauerit, ſemper etiã quo homines ſibi ſimiles reddat de altiore gradu meritorum eos cadere deſiderat. Verũ vt id ſuadere poteſt, ita ipſos præcipitare non poteſt.

Ezech. 7.

Vt

Vt autem diabolus impetret quod ſuggeſſit, addit ex Pſalmo.90.ſcripturæ teſtimonium, quo oſtendere vult Chriſtum, ſi filius Dei ſit, ſine omni periculo ſeſe miſſurum deorſum. Quam ſcripturam admodum malignè, impiè, & deprauatè adducit. Primũ, quod eam ſcripturã quæ de quouis pio homine dicta eſt, interpretatur ad Chriſtum propriè pertinere, ad quē tamen nõ pertinere, vel ipſius dæmonis verba ſatis ſignificare poterant. Si enim erat Dei filius, ergo angelorum miniſterio opus nõ habebat, per quos cuſtodiretur ab omni nocumento & læſione. Deinde, quod ea ſcriptura, qua promittitur confidentibus in Deum ſecuritas ab omni malo, abutitur ad perſuadendum impietatem, tentationem ſcilicet Dei, & ſpontaneam malorum aduocationem. *Pſal. 90.*

Ait illi Ieſus: rurſum ſcriptum eſt: Non tentabis Dominũ. &c.] Rurſum Chriſtus diſſimulans ſe eſſe Dei filium, id tantùm reſpondit, quod à quouis pio homine reſponderi poterat, & ſcripturam malè citatam, alia ſcriptura rectè adducta, ceu clauum clauo retudit: docens ſcripturã ſcripturæ conferendam, ſi ex ſcripturæ lectione errare nolumus. Quod bene notandum contra hæreticos, qui ad exemplum ſui magiſtri frequenter ſcripturas quaſdam deprauatè citant, ad ſenſum aliquem ſtabiliendũ qui cum alijs pugnat locis. Sed è diuerſo, inquit, ſcriptũ eſt: Non tẽtabis Dominum Deum tuum. Eſt autem ſcriptum iſtud Deuteron.6. citatur tamen magis ſecundum Septuaginta translationem quàm Hebrǽam veritatem, ſicut & in noſtra lectione Hieronymus Septuaginta translationem poſuit. Hebræa enim pluraliter habent: Non tentabitis Dominum Deum tuum, ſicut tentaſtis in loco tentationis. Septuaginta verò, οὐκ ἐκπειράσεις, quomodo hic Euangeliſtæ. Cum autem tentare Deum in ſcripturis dupliciter accipiatur, vt ſuperius patuit, hic in priori acceptione debet accipi, vt tentare Deum, ſit experimẽtum ſumere de Deo, & potiſſimùm de omnipotentia eius, bonitate & fidelitate in ſeruandis promiſſis. Id autem dupliciter contingit. Primùm quidem, ex præſumptuoſa quadam de Deo confidentia, vt cùm quis ſcitia *Deut. 6.* *Multis modis Deum tentari contingit.*

citra vllam necessitatem inijcit in aliquod manifestum periculum, præsumens sibi adfuturum Dominum. Vt si quis sese ex alto præcipitet, confidens se seruandum à Deo: & quisquis præterita humana ratione qua aliquid consequi posset, sese DEO committit, expectans illud ab eo, vt qui neglecto labore manuum, aut alia humana via acquirendo victui necessaria se otiosum & sedẽtem expectaret pascendum à Deo, quia præcepit Christus cõsiderare volucres cœli, quas pater citra laborem aut sollicitudinem ipsarum pascit. Rursum si qui ad docendũ alios destinatus est, neglecto scripturarum studio expectaret sibi otioso suggerẽdum à Domino quid docere debeat, eò quòd dixerit Apostolis: Cùm steteritis ante reges, nolite cogitare quomodo aut quid respondeatis, dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Tales enim nihil aliud quã experiri volũt, quã sit potens, bonus & verax Dominus. Quemadmodum enim qui equi cursu vtitur, solùm vt cognoscat equi virtutem, tentare equũ dicitur: nõ tentat aũt equũ, qui cursu eius vtitur ad trãsuectionem, etiamsi inter vtendũ equi virtutem cognoscat magis: ita Deum tentant, qui non ea ratione expectant Dei opem qua debet expectari, non tentant autem qui in necessitate aliqua constituti necessariam sibi Dei opem expectant. Secundò, etiam Deum tentare contingit ex diffidẽtia de Deo, aut incredulitate eius quod de DEO credere deberet, vt cùm quis in necessitate aliqua constitutus non securè confidit de Dei potentia & bonitate, sed animo murmurante cum diffidentia quadã optat DEVM declarare suam potentiam & auxilium, quomodo tentasse Deum dicuntur Israelitæ, cùm in inopia cibi potusue constituti murmurauerunt dicentes: Est ne Deus in nobis an non? & nunquid poterit Deus parare mẽsam in deserto? Sicut enim diuinæ opis & potentiæ declaratio optanda non est, nisi cùm id nostra postulat necessitas aut Dei gloria: ita in necessitate ab eo simplici animo nos pendere oportet, certò confidentes eum liberaturum si iudicauerit expedire saluti nostræ. Posse enim illud, & omnino idem velle si bonum

Matth. 6. · Matth. 10. · Exod. 17. · Psal. 77.

nobis ſit. Sic etiam Deum tentat, qui declarari ſibi poſtulat Dei voluntatem in his rebus in quibus Dei voluntas ex ſcripturis aut aliunde certò cognoſci poſſet. Porrò his modis Deum tentare, graue peccatum eſt, ſiue quod per diffidentiam non ita de Dei ſentiatur potentia & bonitate ſicut oportet, ſiue quod non ea deferatur ipſi reuerentia quæ debetur ſummæ ipſius authoritati & dignitati. Neglectus enim quidam Dei eſt, in rebus leuibus & non neceſſarijs illius opem expoſcere, quaſi ad omnia quæ libuerit nobis paratus eſſe debeat.

Tentare Deum graue peccatũ.

Iterum aſſumpſit eum diabolus in montem excelſum valde, &c.] Cùm iam Chriſtum diabolus nec per concupiſcentiam carnis, nec per ſuperbiam & inanem ſui oſtentationẽ ſuperare poſſet, aggreditur eum oppugnare per illud quod inter omnia quibus homines tentat tertium eſt, nempe per concupiſcentiam oculorum & auaritiam, ſimul tamen ipſum etiam tentans de ſuperbia per honores promiſſos. Omne enim quod eſt in mundo, aut eſt concupiſcentia carnis, aut concupiſcentia oculorum, aut ſuperbia vitæ. Sicut autem in prima tentatione non ſolùm in gulæ vitium, ſed per illud in vanam ſui oſtentationem, et in ſecunda per inanem gloriam etiam in Dei tentationem pertrahere voluit: ita in hac tertia per auaritiam & ambitionem in idololatriam conatus eſt adducere, per id ſemper pergens tentare quod mentẽ hominis magis natum eſt & ſolet à conſtãtia ſua & virtute dimouere, ſemperque in grauiora crimina deijcere adlaborans. Hoc enim ordine diabolus tentare ſolet, vt à leuioribus incipiens paulatim perducat ad grauiora, ſemper ea ordine proponens quæ magis ac magis mouent. Iam plerumque fit vt qui famem contemnere poſſunt & vanam gloriam, ſtabiles honores & multarum rerum glorioſam poſſeſſionem non poſſint contemnere. Porrò tertia hæc tentatio nõ parum differt à duabus ſuperioribus. In eis enim dixit: Si filius Dei es: eò quòd ea quæ ſuggerebat videbantur Dei filio competere. In hac verò id adijcere non potuit, eo quod id ſuggeſſit quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis

1. Ioan. 2.

apertius expiscari quærebat quis esset Christus, in hac verò apertiùs ad peccatum eum solicitat, quasi iam certior eum non esse Dei filiū. Cùm enim videret eū semel & iterum detrectantem vt ostenderet se Dei filium, tanquam purum hominem ipsum tentat, ea illi proponens quæ adeo mouent homines vt inuisibilibus bonis futuris ea præponant. Et tamen quemadmodum in illis tentationibus etiam intelligitur ad peccatum solicitasse, ita et in hac rectè intelligitur simul voluisse explorare num Dei esset filius. Sperabat enim eum si non esset Dei filius, magnificis illis promissionibus superandum. Si verò esset, irritatum tanta tentatoris improbitate, dictur ū se potius ab illo adorari debere, suaq; esse omnia ea quæ ille tanquam sua pollicebatur. Quemadmodum autem prius in altū templi pinnaculum Christum assumpserat, & casum suggesserat: ita & nunc in excelsum montem ducit, casumque rursum suadet, dicens: si cadens adoraueris me. Semper enim diabolus ad alta hominem per mentis superbiam deducere studet, semperque ad casum solicitat. Quomodo autem omnia regna mundi & gloriam eorum è monte quouis ostendere potuerit, idque in momento temporis, in quæstionem vertitur. Neque enim aliquis est mons tam altus, vnde liceat omnia regna mundi videre: neque si esset, oculus humanus posset ad omnium conspectum pertingere. Proinde quidam (inter quos Origines homil. 30. in Lucam) intelligendum istud putant non de regnis corporalibus huius mundi, sed spiritualibus, quibus scilicet diabolus per varia vitia regnat in hominibus, vt vnum sit regnum gulæ, alterum luxuriæ, aliud superbiæ, & sic de reliquis peccatorum regnis quæ Christo ostenderit, veluti dicere volens: Si vis regnare omnibus affectionibus istis, & in hoc venisti vt eos qui sub me sunt rapias, procide & adora me, & absque omni certaminis molestia accipe omnes qui gubernantur à me. Verùm hæc allegorica interpretatio literę omnino non videtur conuenire. Nam præter alia, ad hanc ostensionem non fuisset necessarium Christum in montem duci à diabolo. Itaq; alij (inter quos

Quomodo ostenderit omnia regna mūdi.

quos Chrysost. in secunda expositione in Matthęum, intelligunt diabolum demonstrasse Christo omnia regna & gloriam eorum, non quòd singula regna & ciuitates oculis eius videnda exhibuerit, sed quòd partes terræ in quibus vnumquodq; regnum vel ciuitas posita erat, digito demonstrarit dicens: Versus illam partē est Roma, aut Hispania, aut Alexandria: & in illo regno tales sunt diuitiæ & honores, in alio verò alia gloria. Verùm nec hæc interpretatio videtur conueniens, maximè quia addidit Lucas in momento tēporis: per quod satis significatur ostensionem hanc fuisse talem quę potestati diaboli fuit propria. Quare sunt qui hanc ostensionem putant fuisse factam à diabolo in phātasia Christi, vt non fuerit sensibilis regnorum visio, sed imaginaria, quomodo & D. Benedictum totum mundum in lumine diuino intellectualiter vidisse testatur Gregorius lib. dialog. 2. cap. 35. Sed cùm non satis piū sit dicere, diabolum interiores Christi sensus cōmouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumq; certum satis sit in sensibili & æterna specie diabolum Christo apparuisse, verisimilius videtur vt dicatur diabolum Christo ostendisse omnia regna mundi sensibiliter, quia omnium imagines nouo quodam modo repræsentauit humanis eius obtutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illusio in oculis Christi, neque Christus deceptus est, cùm sciret Christus obiectas imagines esse falsas. Atq; in hūc modum intelligit Theophylactus istud contigisse. Cæterùm cùm hoc modo verisimile sit intelligēdum esse illud: ostēdit ei omnia regna mundi: atque ad huiusmodi ostensionē non fuerit necessaria corporalis transuectio in mōtem aliquem excelsum, apparet etiam probabilius secundum prædictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiam illud quod dicitur assumpsisse in Hierusalem, & statuisse super pinnaculū templi, vt scilicet hæc facta sint nō reipsa, sed per visionem, quemadmodū abscōsio lumbaris ad Euphratem à Ieremia, quæ scribitur cap. 13. Ierem. 13.
 & doi.

& dormitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea
Ezech. 4. super latus dexterum, de qua Ezech. 4. Neque enim minus apertè illic scribitur Ieremiam ijsse ad Euphratem, atque illic lumbare suum abscondisse, secundoque redijsse, & reperisse illud iam corruptum: deinde Ezechielem supra latus suum sinistrum dies trecentos nonaginta, & super dexterum 40. dormiuisse, quàm hic dominum à diabolo in pinnaculum templi, ac postea in montem assumptũ. Et tamen Hieronymo & alijs non est dubium per visionem illa contigisse. Vt autem sic intelligantur etiam quæ hic dicuntur, satis insinuant Euangelistę, qui videntur significare has tentationes in deserto contigisse in quod Christus secesserat. Nã Matthæus ob id in desertum ijsse dicit vt tentaretur à diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post tentationes dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilæam, videlicet è deserto in quod secesserat. Certè Christum nõ fuisse corporaliter translatum super templum & montẽ sentit Cyprianus, aut quisquis fuit author, in sermone de ieiunio & tentatione Christi, vbi sic scribit: A multis ambigitur vtrum fuerit hæc translatio corporalis, & si de
Daniel. 14 loco ad locum se Christus transferri permiserit, eo mo-
Actuũ 6. do quo Abacuc de Iudęa in Chaldęam ductus est, & Philippus de Azoto in occursum Eunuchi. Sed quod corporaliter eum diabolus tulerit, videtur inconueniens, quod humeris eius saluator insederit, & pro vehiculo vsus sit quem præcipitatorem sciebat: vel ei ferendum se commiserit, cuius insidias agnoscebat. Suo itaq; spiritu eum credendum est ductum & in deserto, & super templum, vt vtrobiq; eum diabolus assumeret ad tentandũ. Et localiter quidem prima tentatio fuit in deserto, sed cæteras eo modo circunduxit tentatoris astutia, vel circunduci passa est patientia saluatoris, quomodo Ezechi-
Ezec. 40. el cum super fluuium Chobar sederet, Hierosolymam raptus in spiritu ciuitatem ædificat & metitur, & muros & templum instaurat. Hoc itaque modo super culmen tẽpli Christ⁹ erat in spiritu, sciens quid ante spiritus affectarit, & hosti se de vana gloria pulsaturo oportunitatẽ

parabat

parabat. Hæc ille. In quibus etsi rectè sentit Christũ non translatum corporaliter, tamen quod dicit Christũ suo spiritu translatum sicut Ezechiel spiritu diuino, non cõuenit satis Euangelistis, qui dicunt diabolum assumpsisse Christum. Proinde secundum prædicta dicendum esset, translationem Ezechielis & Ieremiæ factam per visionem imaginariam aut intellectualẽ: Christi verò per visionem sensibilem & corporalem, ita scilicet vt diabolus per nouas rerum imagines fecit Christo videri sensibiliter se esse supra templum & montem.

Hæc omnia tibi dabo, si cadens, &c.] Aduertendum in his verbis, quàm sit & mẽdax, & arrogans nequam spiritus. Mendaciter enim & arroganter sibi arrogat, & quod omnia sibi sint tradita, & quod det cui voluerit. Domini enim est terra, & plenitudo eius, et in manu eius sunt omnes fines & regna terræ, omnisque potestas secundum Paulum à Deo est. Dicitur quidem & ipse diabolus in scripturis princeps huius mundi, & Deus huius seculi: sed id solùm propterea, quia dominatur in hominibus mundana sapientibus & sectantibus, & quia author est omnis abusus creaturarũ quæ sunt in hoc mundo, nihil habens iuris in cœlestibus. Verum quoque est diabolum Deo permittente dare quibusdã possessiones & honores huius mundi, his scilicet qui per nefas illa consequuntur: sed apertum mendacium est dare ipsum hæc cuicunq; velit, cùm nulli dare possit nisi cui Deus velit dari, multosq; certũ sit non à diabolo, sed à Deo accepisse. Similes arrogantia est & falsitas in eo quod promittit se hæc omnia daturũ illi, cum id non sit in ipsius potestate. Iam & antiquæ superbiæ eius erat, quod diuinũ sibi postulat deferri honorem, idq; ab eo quem Dei filiũ cœlitus denunciatum didicerat. Qua diaboli suggestione significatum est quam efficax malum sit cupiditas & ambitio, vtpote quod sæpe eò perducat hominem vt diabolo se prosternat, eumque adoret? Et omnino quisquis cupiditate rerum huius mundi victus negligit Dei præcepta, fraudat, rapit, peierat, occidit, fasque nefasque miscet, is iam adorauit huius mundi principẽ, Deumq; abnega-

Psal. 23.
Psal. 94.
Rom. 13.

abnegauit, inito fœdere cum aduersario Dei. Cui conuenit quod Paulus aliquoties auaritiam vocat idololatriam, & auarum, idolorum cultorem.

Tunc dicit ei Iesus: Vade satana] Christus cum hactenus mansueto animo pertulerit diaboli tentationes, posteaquam ipsum diuinum patris sui honorem vsurpare audiuit exasperatus est, & increpans repulit eum, dicens: Abi post me satana: vt nos illius exemplo discamus nostras quidem iniurias magnanimiter tolerare, Dei autem iniurias nec vsquam ad auditum sufferre. Bis autem legimus Christum hac vsum increpatione, Vade retro satana. Semel scilicet hoc loco increpando diabolum, & secundò reprehendendo Petrum, vt patet Matt. 16. Huius itaque orationis non est sensus: sequere me à tergo. sed quia satan significat Hebræis aduersantem, non qualitercunque, sed velut obsistendo coram & ante faciem, ideo alludendo ad vocabulum, eijcitur à facie, iubeturque secedere post tergum, in quo non possit obsistendo aduersarium agere. Quare sensus est: secede omnino à me, nec diutius mihi aduerseris. Est enim locutio metaphorica, desumpta à similitudine corporalis situs eius qui aduersatur alicui. Quidam autem Græcorum codices non habent, retro, sed tantum, Vade satana. Vnde Origines annotauit diabolo dictum: Vade, vel abi satana. Petro verò, Abi post me satana: quia hic ad sequelam vocatus est, non autem ille. Poterat autem Dominus IESVS improbitati dæmonis respondere: Quid mihi polliceris quæ mea sunt? Quid tibi vendicas quæ tua non sunt? Qua fronte postulas vt tibi ad genua accidam, cum sim Deus, qui te condidi, qui te superbientem cœlo depuli, deiecturus in tartara, simulatque mihi videbitur? Verum id temporis fallendus erat diabolus, non docendus. Nec admoneri debuit, qui corrigi non potuit. Proinde solùm patris sui honorem à diabolo vsurpatum scripturæ autoritate vindicat, rursus ex Deut. sicut superius, bis testimonium desumens, quo inquit Hieronymus, secundæ legis sacramenta monstraret. Putatur autem desumpta hæc scriptura ex Deute. 6. & 10.

Matth. 16. (margin)

& 10. capitibus. Verùm illic non, adorabis, ſcriptum eſt, ſed timebis. Nam & Hebræa illis locis habent verbum quod non ſignificat adorare, ſed timere, & Græca habent φοβηθήσῃ, timebis. Quare in citatione huius ſcripturæ videtur Chriſtus non ad hæc tantùm loca reſpexiſſe, ſed ſimul etiam ad ea quæ in ſexto & quinto capite præcedunt ante hæc verba. Nam in quinto capite dicitur: Non habebis deos alienos in conſpectu meo. Non adorabis ea, neque coles. Ego enim ſum Dominus Deus tuus: quo ſatis ſignificatur ſolum Dominum Deum adorandum. Quanquam non malè quis dixerit ſolùm reſpectum fuiſſe ad illud quod legitur Deuteronom. 6. Nam cum ante hæc verba: Dominum Deum tuum timebis, præcedat: Cùm ſaturatus fueris, caue diligenter ne obliuiſcaris Domini, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis: eiſq; verbis indubiè prohibeatur aliorum deorum cultus, ac deinde ſubijciatur: Dominum Deum tuum timebis, ſatis patet per verbum, timere, ſignificari omnem cultum & reuerentiam Deo debitam, ac maximè adorationem. Qui enim timet aliquem & reueretur, eundem etiam adorat. Nam adoratio, timoris & reuerentię externum ſignum eſt. Verbum ergo, timebis, Dominus mutauit in, adorabis, quòd ita reſponſio poſtularet, eò quòd diabolus ad proſtrationem & adorationem ſui inuitabat. Quod autem additum eſt μόνῳ, ſoli, etſi in Hebræo expreſsè nō habeatur, includitur tamē in articulo, illi, qui cùm debeat intelligi cum emphaſi, ſignificat ſoli Deo ſeruiendum. Vnde & in prima parte intelligi debet: Dominum Deum tuum ſolum adorabis. Ad quē intellectum ſignificandum ſubditur in Deuter. poſt hæc verba: Non ibitis poſt deos alienos, & cæt. Porro, verbum Hebraicum correſpondens in ſcripturis verbo, adorare, propriè ſignificat ſe coram aliquo venerationis cauſa humi proſternere aut inclinare: vnde frequenter etiam alijs a Deo tribuitur, ſecundum generalē hanc ſuam ſignificationem. Cùm autem huiuſmodi venerationem Deus ſibi ſoli exhiberi poſtulat, plus quid eo verbo ſignificatur, nempe talis veneratio exterior,

Deut. 6.

quæ ex corde pio & religioso procedat, & qua ipse colatur tanquam solus author vitæ & omnis boni largitor. Sicq; intelligendum quod hic dicitur: Solum Dominũ Deum adorabis. Quanquam & alioqui cùm homo hominem vel sanctos Dei adorat & veneratur, in eis magis Deum quã illos adorat. Nã cum honor Deo si proprius, nulli honor deferẽdus est, nisi propter Deum, quare maximè ijs defertur qui diuina quadam virtute aut potestate in hominibus præeminent, qui & ipsi dij quidam in scripturis dicuntur. Huic autem Hebraico verbo respondet apud Græcos verbum προσκυνεῖν, quod & ipsum significat exteriorem venerationem cum incuruatione corporis. sonat enim idem quod admoueo. Solent autem regem veneraturi sese inclinare, & manum deosculari, subiectionem protestantes. Huic ergo & apud Latinos bene respondet verbum, adoro, quod est quasi ad aliquem oro, hoc est, capite inclinato aut corpore inclinato ad aliquem orare. De quo verbo doctè Valla, libro quinto, capite vndecimo. Adorare, inquit, ab oro, quod est ore precor, componitur. Supplicare à plico, quòd genu, poplitemque aut ceruicem plicamus, cùm à potentiore aliquo magnum quid precamur. Et tamen adorare, sine ore, hoc est, sine voce fit, non sine plicatione genuum ac gestu corporis. Supplicare sine plicatione genuum ac gestu corporis, non sine ore ac voce. Hinc est, quare supplicare tantùm homini datur, adorare etiam mutis, vnde elephas & phœnix, & alia quædam irrationalia solem adorare dicuntur. Nosque rebus mutis & sensu carentibus non supplicamus, sed adorationis honorem exhibemus, vt regum statuis, signis, vestibus, literis, alijsque similibus, & præcipuè picturis, imaginibusq; tum Dei, tum sanctorum, tum ipsius etiam crucis quæ sapientes adorant, stulti etiam orant. Quod de cruce, idem etiam de sudario dico, cæterisque similibus: idem de reliquijs sanctorum, quorum corpora præsentia adoramus, animas verò absentes oramus. Hæc ille. Ex quibus patet verbum hoc bene respondere Hebrææ & Græcæ dictionib. nec id propriè esse Latinis adorare,

Adorare quid propriè significat.

quod

quod Germanis eſt, *Anbidden* Illo enim vtuntur ad ſignificandum animo in aliquem fixo orare, precarique quid ab aliquo, tanquam boni illius primo autore. Pro verbo autem, ſeruies, quod in ſecunda parte ponitur, Græcis eſt λατρεύσεις Eſt autem Græcis λατρεύω, idē quod δουλεύω: & λατρεία, idem quod δουλεία, vt oſtendit Valla in annotat. ſuper Matthęum. Et patet ex Suyda, qui λατρεύω exponit per δουλεύω, & λατρείαν, δουλείαν ἐπὶ μισθῷ, hoc eſt, ſeruitutem mercenariam. Nam & in Leuitico cum dicitur: Omne opus ſeruile non facietis in eo: Græcis eſt *Leuit. 23.* λατρευτόν. Tamen quoniam Septuaginta ſemper aut ferè ſemper verbum hoc poſuerunt vbi de cultu diuino eſt ſermo, ſimiliter & Paulus in ſuis epiſtolis, factum eſt vt λατρεία accipiatur à ſanctis patribus pro ea ſingulariter ſeruitute qua colitur Deus, vt annotauit prolixè Auguſt. lib. 10. de ciuitate Dei cap. 1. quamuis ea ſeruitus, Græcis magis propriè dicatur θρησκεία, vel θεοσέβεια. Hinc deinceps facta eſt à Theologis triplex illa diſtinctio venerationis, latria, dulia, & hyperdulia. Porro in Hebræo hoc loco eſt verbum commune ſeruituti diuinæ & humanæ: quod tamen cùm de ſeruitute diuina eſt ſermo, rectius Latinis redditur per verbum, colere. In huiuſmodi autem ſeruitute & cultu non tantum includitur externa veneratio quæ exhibetur per adorationem & ſacrificium, ſed etiam interna, qua de Deo piè quis ſentit, colens eum fide, ſpe, & charitate: deinde & ea quoq; veneratio, qua obediendo mandatis ipſius reueremur illum, facientes quæ ab eo præcepta ſunt nobis. Hic enim eſt perfectus Dei cultus, qui hoc præcepto à nobis exigitur.

Tunc reliquit eum diabolus.] Tunc, hoc eſt, cùm dixiſſet Dominus: Vade poſt me ſatana: cumque, vt habet Lucas, omnis iam conſummata eſſet tentatio. Omnem autem tentationem dicit conſummatam, ſiue ſimpliciter, quia iam peracta erat omnis tentatio qua voluit tentare Chriſtum diabolus: ſiue quia hæ tres tentationes deſcriptæ, capita ſunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani glo-

ria,aut de auaritia & ambitione: quia, vt prius dictum
1.Ioan.2. est, omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis,aut concupiscentia oculorum,aut superbia vitæ. Docemur itaque Christi exemplo non obediendum diabolo vel carni, suggerenti cupiditatem alicuius horum trium, & per horum cupiditatem in vitia quæuis præcipitare conanti. Possumus autem etiam aliter has tres tentationes & responsiones Christi in exemplum nostrum & documentum accommodare. Aliquando enim cum in inopia aliqua aut necessitate constituti sumus,tentamur ad diffidentiam diuinę opis, & ad requirendum illicitas rationes succurrendi nostræ inopiæ. Quod quando fit,cum Christo dicendum: Non in solo pane viuere hominem,&c.hoc est, confirmāda spes nostra in Deo, nec diffidendum quin ille, si ita iudicauerit expedire, ratione aliqua etsi nobis incognita opē feret. Contrà verò cùm per præsumptuosā confidentiā tentamur,expectare id à solo Deo, quod in nostra aliquatenus situm est potestate, cogitandum id quod Christus dixit:Non tentandum esse Dominum Deum. Iam cùm per superfluam concupiscentiam rerum istius seculi tentamur,vt impietatem aliquam committamus quo cupita assequamur, cogitādum quod tertiò dixit Dominus: Adorandum esse solum Dominum Deum,&c. Ita fiet vt memores trium istarum responsionum Christi, neque superemur à diabolo per diffidentiam aut desperationem, neq; per præsumptionem, neq; per concupiscentiam,in quibus tribus omnis tentatio consistit. Porro vsq; ad tempus dicitur recessisse diabolus,quia rediturus erat postea vel ad tentationem, vel ad oppugnationem,alia accepta occasione. Vnde postea dixit Dominus: Venit princeps mundi huius,& in me non inuenit quicquam. Nam quem nulla rerum specie corrumpere potuit,hunc postea per suos satellites conatus est perdere & occidere.Cùm autem iam recessisset diabolus,*Ecce* (inquit Matthæus)rem nouam,*angeli accesserunt,& ministrabant ei.*] In visibili specie, cibum scilicet adferentes, aliaque ministerij officia ei exhibentes. Qua in re iam
Ioan.14. (margin, beside "nem,alia accepta occasione")
signi-

significatur Christi diuinitas, sicut prius per tentationem diaboli declarata est eiusdem vera humanitas. Quamuis enim non loquatur hic Euangelista de eo ministerio angelorum, quo Christi diuinitati semper assistunt, & ministrant angeli : tamen ad testificandam excellentiam Christi supra angelos, non angelus vnus qui sufficeret ad cibandum vnum hominem, sed plures angeli describuntur, non quidem prouidentes ei, & necessaria suggerentes, sed ministrantes ei. Scripta sunt autem hæc omnia & propter nos, quo scilicet intelligeremus diabolum necessariò fugiturum à nobis, si in resistendo illi iterum & iterum perstiterimus, secundum illud Iacobi: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Ac tum *Iacobi 4.* quidem angelos qui in tentatione videbantur nos deseruisse, suscepturos nos ac stipaturos, & lætiora rebus tristibus & molestis successura. Quemadmodum enim in humana militia vices rerum sunt, & labores otio, dura iucundis recreantur, & post diros conflictus epinicia celebrantur: ita in Christi militia semper aspera lętiorum vicissitudine mitigantur. Nam sic Dei bonitas moderatur omnia, vt vicissim tentationibus, rebusq; asperis exerceat, probetq; militum suorum fortitudinē, & rursus solatio quopiam inuitet ad gratulationem & gratiarū actionem. Verum ne semel iam liberi ab oppugnatione diaboli, deinceps securi degamus, sed ad nouos potius illius insultus nos præparemus, ob id bene vsque ad tempus recessisse dicitur à Christo. Dum enim in mundo sumus, vbi satan princeps est, tentationibus eius sumus obnoxij. Docemur itaque hoc Euangelio, qui maximè diaboli tentationibus sint obnoxij nempe solitarij, & per baptismum asscripti regno Dei, cum quàm potente & callido hoste nobis res sit, quibus in rebus nos tentet, qua ratione illum superare possimus, quodque post triumphum cœlestia solatia simus experturi.

DOMINICA II. IN QVADRAGESIMA.
EVANGELIVM.

In

Matt.15. *IN illo tempore: Egressus Iesus de Genezareth, secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Cananæa à finibus illis egressa, clamauit dicens ei: Miserere mei Domine, fili Dauid, filia mea malè à dæmonio uexatur. Qui non respondit ei uerbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens, ait: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. At illa uenit, & adorauit eum, dicens: Domine adiuua me. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam Domine: Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata est filia eius ex illa hora.*

QVintam nobis ista Dominica mundi ætatem à captiuitate Babylonica ad Christi vsque aduentum exhibet meditandam, malis & calamitatibus omnibus plenissimam. Primum in Babylone grauissimam seruitutem inter idololatras captiui deuorârant, deinde per Cyrũ liberati, infinitas & grauissimas angustias à Persis, Syris, Aegyptijs, Græcis, denique Romanis, pertulerunt. Tametsi verò nonnullos ad tempus liberatores susceperint, vt Zorobabelem, Esdram, Nehemiam, Machabeum, qui ipsos aliquoties ex parte defenderent, non fuĩt tamen ista liberatio diuturna. Et, quemadmodum multis exrernis conficiebantur calamitatibus, sic internè sub imperio satanæ, miserrimè erãt suppressi, nec affulsit vspiam vlla redemptio, nisi, vt sublatis manibus & oculis in cœlum, in venturum Messiam aspicerent. Quod quidem hodiernum Euãgelium, non incommodè denotat, in quo mater filiæ miseriam lamentatur, & pro auxilio supplex Christum maximis vociferationibus, orat. Adhæc, non tantum quintã Dominica ista significat mundi ætatem, sed quia secunda est in quadragesima, pœnitentię quoque symbolum habet. Cùm autem tres sint dignæ pœnitentiæ fructus, ieiunium, oratio, & eleemosyna, & de ieiunio quidem dictum sit dominica elapsa, ordine nunc in Ecclesia sequitur,

quitur, vt de oratione fideles instruantur, & orationem ieiunio coniungendam esse, intelligant. Quemadmodum Christus ipse inquit, certum quoddam dæmoniorum genus, non eijci, nisi oratione, & ieiunio. Hinc D. Augustinus inquit, ieiunia, & maximè eleemosynæ, orationem adiuuant, vt possimus dicere, In die tribulationis Deum exquisiui manibus meis, & non sum deceptus. Iam verò, oratio quid sit, & qualis esse debeat, siue quibus conditionibus ornata, vt exoret, nemo nos melius docebit, quàm Seropheníssæ, quantumuis gentilis, & ethnicæ, exemplum.

Matt 17.
Epist. 121. ad Probã in fine capitis 14.

E*Gressus Iesus de Genezareth, secessit in partes Tyri & Sidonis.*] Quoniam Iudæi offensi his quæ Christus salutaria docuit, indignos se illis faciebãt, & iam tempus appropinquabat, quo regnum Dei ab eis transferretur ad gentes, ideo Dominus relictis Iudæis secessit in partes Tyri & Sidonis, hoc est, loca illis ciuitatibus gentilium vicina, aut ad eas pertinentia, hac loci mutatione significans quàm sitiret etiam gentium vocationem, pertæsus infidelitatem Iudaicam, & veluti præsagium quoddam edens eius quod pòst erat futurum, instruensque Apostolos quid aliquando essent acturi, nimirum quomodo post ipsius resurrectionem Iudæis resistentibus Euangelio, ad gentes essent transituri. Hæc enim præcipua videtur fuisse ratio secessus Domini in has partes, quanquam & ideo videri posset secessisse, vt aliquãdiu cum suis quiesceret. Ideo enim videtur Marcus dixisse: ingressus domum, neminem voluit scire. Quanquam & alia sit ratio eius quod neminem voluit scire, videlicet ne videretur eo animo venisse, vt contrà quàm Apostolis pręcepit, gentibus prædicaret, & palam miracula apud eas faceret, qua re Iudæi occasionem desumere potuissent dicendi se iustè illum non recipere, qui cum prophanis gentibus haberet commerciũ. Quod autem dicitur, neminem voluit scire, de tali voluntate est accipiendum, quali frequenter vetuit etiam sua miracula prædicari, nimirum de voluntate non diuina illâ

quæ

quæ ſemper impletur, ſed humana, qua Chriſtus pleraq; tanquam homo voluit quadam conſideratione, & ſine omni fictione voluit, quæ tamen tanquam Deus alia conſideratione fieri aliter voluit. Voluit ergo iam neminem ſcire, quia tanquam homo fecit vt lateret quantum in ipſo erat, ingrediendo ſcilicet domum, nec palam ſe manifeſtando, ac ſuis ſilentium præcipiendo. Et tamen non ſine voluntate eius diuina factum eſt vt à multis propalaretur, & mulier hæc ipſum accederet ſupplicatura. Sic & cùm dicitur: non potuit latere: nõ vult Euangeliſta abſolutè potẽtiam latendi negare in Chriſto, quandoquidem abſoluta potentia & diuina variis modis latere potuiſſet: ſed ſignificare eum non potuiſſe latere per ea omnia quæ fecit vt lateret. Nec mirum, quandoquidem non tantùm fama eius etiam apud Tyrios & Sidonios ſparſa fuit, ſed & pleriq; eorum etiam de facie eum agnouerunt, cùm ſupra ſæpè dictum ſit, ex Idumea & partibus quæ circa Tyrum & Sidonem ſunt conueniſſe multos ad Ieſum. Docemur autem hic rurſum virtutis efficaciam, quæ etiamſi quærat latibula, latere tamen nunquam poteſt. Docemur item honorem maximè ſequi fugientes.

Ecce mulier Cananæa à finibus illis egreſſa] Mulierem hanc, quam Matthæus Chananæam vocat, Marcus dicit fuiſſe gentilem, & genere Syrophœniſſam. Sic enim legimus in Marco: Erat enim mulier gentilis, Syrophœniſſa genere. Vbi primò notandũ, Græca nõ habere coniunctionem, enim, quæ contextui non bene conuenit, ſed ἦν δέ, hoc eſt, erat autem. Deinde pro, gentilis, non eſt Græcis ἐθνική, ſed ἑλληνίς, hoc eſt, Græca. Sed Græca dicitur Marco, nõ quod patria aut genere eſſet Græca, (ſic enim non fuiſſet Cananæa, nec Syrophœniſſa,) ſed pro conſuetudine loquendi ipſorum Iudæorum, qui pridẽ cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica eſſent alieni, vocare Græcos, vt paſſim patet ex Actis & Pauli epiſtolis. Id autem factum ab eo videri poteſt, quòd Græci rerum apud Syros fuerunt potiti. Vnde bene hoc loco interpres vertit, gentilis, pro Græca. Chananea

nea autem dicitur, quia ex posteritate Chanaan erant gentium illæ reliquiæ, quæ in terra Israel atque vicinia reliquæ factæ fuerant: vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. Inter cuius Chanaan filios vndecim, quorum posteritas terram illam habitauit, filius primogenitus fuit Sidon, vt patet Genes.10.qui ciuitati Sidon antiquissimæ & celeberrimæ nomen dedit, ex cuius finibus dicitur hic venisse mulier ista. Dicitur autem Syrophœnissa, & non solùm Phœnissa, non, vt quidam volunt, ob id quòd Phœnicia pars esset Syriæ, quamuis etiam Phœnicia Syriæ annumerari solet. (sic enim omnis Phœnissa etiam esset Syrophœnissa) sed quia quædam Phœniciæ pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores, Syrophœnices, à quo loco etiam hæc Syrophœnissa dicta est, vel, vt quidam habent Græci libri Syra Phœnicissa, per diuisionem. Phœnicia enim regio est angustæ latitudinis, ac tota fermè maritima, contigua Galilææ, quo adusque Libano monti appropinquat. Hic enim mons Syriam à Cœle & Galilæa gentium editissimis iugis disterminans, Phœniciam & oram eam quæ Tyrijs adiacet, ingreditur demissior iam & minus arduus. Huius Phœniciæ pars ea quæ vergit ad Boream, & est trans Libanum, dicitur Syrophœnicia, eò quòd coniungatur Syriæ potiori, atque ob huiusmodi confinium factum est, vt voce composita diceretur Syrophœnicia, & habitatores Syrophœnices: perinde vt in alijs locis sæpe, vt Celtiberi in Hispania, Gallogræci in Asia, Libiæthiopes in Aphrica. Phœniciæ præcipuæ ciuitates & maritimæ, erant Ptolomais, Tyrus, Sarephtha, Sidon, Berytus, Byblos. Porro in narratione Matthæi & Marci videtur esse repugnantia aliqua. Marcus enim dicit mulierem ad Dominum in domo latere volentem intrasse, ibique pro filia sua rogasse: Matthæus autem significat satis apertè mulierem hanc non accessisse Dominum in domo, sed in via aliqua ambulantem, cùm dicit discipulos Domino ita suggessisse: Dimitte illam, qui clamat post nos. Illa enim verba significãt mulierem post Dominũ ambulan-

lantem, vocem deprecatoriam emisisse. Quæ apparentia contrarietatis dupliciter tolli potest. Primò secundum Augustinum, vt dicatur mulierem hanc primùm in domo Dominum suppliciter orasse, vt habet Marcus: Dominum autem nihil respondentem, mox egressum de domo illa, ac tunc in via contigisse quæ narrat Matthæus solus, & deinde Matthæus simul cum Marco. Secundò, & fortè rectius, si dicatur mulierem hāc primùm inuenisse Dominum in via ambulantem, postquam scilicet aliquandiu in domo latuisset, ac in via contigisse primùm quæ narrat solus Matthæus, ac deinde mulierem secutam Dominum in domum ingressum, ibique supplicem orasse & exorasse Dominum, quemadmodum concorditer narrant Matthæus & Marcus. Alioqui oportebit intelligere aliam esse prostrationem mulieris, de qua Marcus, & aliam de qua Matthæus : & hāc extra domum, illam in domo contigisse, cùm vterque Euangelista mulieri prostratæ coram Domino idem dicat à Domino responsum. Certè in hunc modum conciliauit Euangelistas Zacharias Chrysopolitanus, sic scribens : Post ambulantem Dominum mulier Chananæa deprecatorias voces emittit, & pòst in domo ad pedes eius procidit, vt Marcus commemorat. Hæc ille. Et omnino magis rationi consentaneum, quòd Dominus qui in miraculis suis ferè fugit hominum præsentiam, quique iam maximè latere voluit, prius in via solicitatus, postea in domo exaudierit, quàm quòd prius in domo solicitatus, deinde exiens palam operatus sit miraculū. Nec obstat huic intelligēdi modo quod legimus in Marco: Mulier enim statim vt audiuit de eo, intrauit, & procidit: quasi omnino statim intrauerit in domum in qua prius dixit esse Dominum. Primùm enim illud, statim, non est apud Græcos. Deinde etiamsi esset, referri posset ad participium ἀκούσασα, vt sit sensus : Mulier cùm audiuisset statim de eo, & significetur famam Iesu ad eam mox peruenisse. Præterea etiamsi referatur ad verbum, intrauit, non ex eo consequitur nihil fuisse mediū inter auditam famā Iesu, & ingressum mulieris. Postremùm

non est Græcè, intrauit, sed tantûm ἐλθοῦσα προσέπεσεν, id est, cùm venisset procidit, vt rectè intelligi possit nihil eius quod narratur circa hanc mulierem contigisse in domo. Vnde Græci nihil in Matthæi & Marci narratione senserunt quod contrarietatem videretur sonare, cuius apparentia nata tantùm est ex verbo, intrauit. Sicut enim id quod in Matthæo legimus: illa venit & adorauit eum: Græcè est, ἐλθοῦσα προσεκύνησεν: ita id quod in Marco legimus, intrauit & procidit, Græcè est ἐλθοῦσα, προσέπεσεν. Quoniam autem Euangelista Marcus mentionem fecerat domus quam Dominus intrauerat, ideo interpres intelligens mulierem accedentem Dominum ingressam domum, pro venit, vertit, intrauit. Porrò cum historia hæc in se satis sit aperta, obseruandæ in ea tantùm ad nostram instructionem multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam dispensatio. Et imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus erga filiam. Adeo enim, vt decebat veram matrem, tenebatur amore filiæ & cura eius, vt indignitatis suæ licet conscia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore cõstanti illum palam prosequi, nequaquam desistens, etsi frequenter passa repulsam. Rursum vt filiæ miseriam, suam duceret. Vnde non dicit: Miserere filiæ meæ, sed mei. Et postea: Domine adiuua me. Quibus verbis significat quàm malè ipsam haberet filiæ calamitas. Secundò obseruandum, idque potissimùm in hac muliere, quàm insignis & admiranda fuerit fides, Christi etiam testimonio singulariter comprobata. Credidit enim Iesum, esse filium Dauid, hoc est, Messiam & saluatorem à Iudæis expectatum. Nam per filium Dauid, vt prius est dictum, significabant tunc passim per circumlocutionem Messiam. Credidit in manu eius esse, ac item velle salutem adferre etiam quibuslibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniaca virtute illum esse superiorem, neque oratione illi & precibus opus esse putauit reliquorum more vt filiam sanaret, sed potestate illum hoc efficere posse, idque etiam absentem. Vnde non dicit: ora Deum tuum pro me, aut

descende ad filiam meam, sed tantùm, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominum saluatorem datum diuinitus. Vnde non iuit ad homines seductores, nõ quæsiuit inanes ligaturas, sed omnes relinquens diaboli cultus venit ad Dominum, credens Domino parum esse ob magnitudinem potentiæ eius, insuperabile illud filiæ malum superare, vnde hoc miraculum tantùm micam vocat. Iam ex magnitudine fidei huius secuta est in ipsa etiam animaduersione digna fiduciæ magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidem, quam diximus, hinc egressa ad eum opem eius implorauit, omnino confidens se eam obtenturam, idq; adeò certò, vt ab hac fiducia dimoueri non potuerit, neq; primùm Domini silentio, neq; mox responso dato discipulis, quo sese in totum gentibus videbatur negare, neque denique responso sibi dato, quo gratiam suam, saltem in præsens nondum saturatis filijs, negare videbatur. Nec dubiũ quin hæc & fidei & fiduciæ magnitudo fuerit in ea ex persuasione spiritus, & attractione ac reuelatione patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox passim in gentibus erat operaturus. Postremum, õbseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suæ conscia nõ indignabatur & se toties reijci ab eo qui tam facilem se alijs præbuerat semper, & se canibus cõparari, quin potius se humiliter canem imò catellam agnoscens, tantùm petijt beneficiũ canibus debitum & conueniens impendi sibi. Quod autem Dominus paratissimus alioqui & cupidissimus præstandi desideratam à se salutem, toties renuit exaudire mulierẽ, aut potius distulit eam exaudire, duplicẽ habet causam. Alteram, ne Iudæi occasionem haberent calumniandi ipsum tanquam gentium fautorem quas abominabantur. Alteram, vt ipsa repulsione & dilatione virtutes huius mulieris & magis magisq; accenderentur, & omnibus manifestæ fierent. Christo enim negãte & differente salutem optatam, ardor pietatis in filiam, feruorque fidei & fiduciæ in Christum magis accensus est, vt quo

magis ille videbatur negare, hoc ardentius illa semper oraret: primò enim clamabat post Christum, sed deinde etiam in conspectum eius procurrens procidit ad pedes eius, adorans eum. Atque sic & prædictæ virtutes, & humilitas eius patiētissima omnibus sunt declaratæ, quando etiam catellæ comparata non destitit illum prece solicitare. Ob has ergo causas Dominus & primùm non respondit ei verbum, & secundo discipulis partim misericordia motis, partim impatientia clamoris respondit: *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.*] vel, vt habent Græca, ad oues perditas domus Israel. Quæ sententia dupliciter accipi potest. Primùm, vt sit sensus: Non sum missus corporali præsentia, nisi ad oues, &c. Alludit autem Dominus ad præceptum olim datū Apostolis. Secundò, intelligi potest Dominum istud sic dixisse, quomodo in sermone, qui dicitur in monte, protulit testimonia scripturæ in eum sensum in quem ipsi Pharisæi accipiebant. Sic enim omnes Christum expectabant, quasi soli Israeli mittendus esset, prçterquam si qui prophetiæ spiritum fuerant assecuti. Et alioqui si mysticè accipiatur, domus Israel, absolutè verū est Christum tantùm Israelitis, secundum spiritum scilicet & electionem patris, fuisse missum. verùm hunc sensum nō assequebantur iam Apostoli. Ob prædictas item causas, etiam tertiò mulieri causam suam agenti post repulsam precem Apostolorum respondit: Sine prius saturari filios, doctrina scilicet mea et miraculis. Non est enim bonum, hoc est, non est honestum nec decorum (Græcè enim est καλὸν quod magis significat honestum & pulchrum, quam bonum, quod Græcis dicitur ἀγαθὸν) sumere panem filiorum, & mittere canibus, vel, vt habent Græca, βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, id est, proijcere catellis. Est enim hic etiam vox diminutiua, quemadmodum postea cùm vertit interpres, catelli edunt de mensa, ne quis putet in huius vocis mutatione subesse aliquod mysteriū, & mulierem se magis depressisse quàm eam Dominus humiliauerat. Significat autē Dominus per filios, Iudæos: per canes, gentiles, ob idololatriæ & peccatorū spurcitiem.
 citiem.

citiem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudæorum affectu quàm suo. Nam apud se mulier hæc fide iustificata non canis erat, sed filia Abrahæ. Iudæi verò se solos Deo charos & sanctos iudicabant, cæteros omnes canum loco habebant. Notandum autem in verbis istis Domini etsi duris, tamen non defuisse consolationem, & spei materiam præbitam. Cùm enim dicitur: Sine prius saturari filios: aliquid spei mulieri ac gētibus omnibus dabatur, cibum vitæ etiam ipsis, sed saturatis Iudæis, donandum, hoc est, fore vt & ipsi Euangelium regni audirent, & Christo fruerentur, postquam Iudæis illud fuisset prædicatum.

At illa dixit: Etiam Domine: Nam & catelli edunt de micis.] Illud, vtique, vel, vt in Matthæo legimus, Etiã, confirmantis est, non refellentis: quemadmodum tamen videri posset ex eo quod sequitur: Nam & catelli, &cæt. Coniunctio enim, &, hic posita videtur significare non solùm filios edere panem, sed etiam catellos. Vnde quidam ante illud: Nam & catelli: aliquid volunt esse subaudiendum, in hunc modum: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum, & cæt. attamen non ob hoc ego repellenda venio. Nam & catelli edunt, & cæt. Verùm sciendum hic rursum pro, Nam &, Græcis esse, καὶ γὰρ, quod potius verti debet per, etenim. Itaque hic est sensus: Verè Domine sic est vt dicis. Nam catelli tantùm edunt de micis puerorum cadentium è mensa. Qua responsione significat se agnoscere Iudæos esse filios & dominos suos, se verò esse vilem catellam: significat item & se non petere aliud beneficium quàm canibus suo iure competat, ac hoc ipsum quod peteret, non esse nisi veluti micam eorum miraculorum quæ in Iudæorum gratiam Christus operari posset. Verba ergo hæc plena sunt humilitate, modestia, fide, ac prudētia. Humilitate quidē, quòd per hæc significet se agnoscere catellam esse. Modestia, quòd canum ius proponens non expressè inferat, quòd etiam sibi meritò competat concedi à Domino, sed id Domino

relin-

relinquat colligendum. Fide, quòd filiæ curationem pro mica reputet, consideratione nimirum magnitudinis potentiæ eius, qua longè maiora posset Iudæis præstare. Prudentia autem & sapientia, quia his verbis gentilis licet mulier ipsam Dei sapientiam superauit, eamque proprijs sui oris verbis comprehendit & illaqueauit, vertens in argumentum impetrandi quod dictum videbatur ad abigendum eam. Perinde enim est ac si dixisset: Canem me dicis, canem me fateor, ergo nutri me vt canem. Non enim requiro vt fraudatis Iudæis filijs integros accipiam panes, sed micam tantùm expeto, quam Iudæi abundè satis miraculorum tuorum magnitudine & multitudine saturi, pro nihilo penè ducerent, nec indignari poterunt eam esurienti catellæ obijci in famis maximè releuamen. Itaque Dominus his verbis se, quantumuis prius varijs rationibus reluctantem, superatum significans dicit, vt est apud Marcum: Propter hunc sermonem vade, &cæt. ac rursum significans se prius dissimulasse verius quàm negasse suam bonitatem, exclamando dicit: *O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis.*] hoc est, petis. Hac enim exclamatione significat non tantùm admirationem suam, sed etiam quòd non potuerit diutius sese continere, veluti anxiè laborauerit, dissimulando tam diu suam bonitatem. Magna, inquit, est fides tua, hoc est, non simplex, nec communis, sed rara & eximia. Magna, quia constans: Magna, quia per eam magna de me credis & confidis. Iam vt hanc historiam ad nostram instructionem accommodemus, docemur hic primùm in hac muliere præter pietatem & solicitudinem quam debent parentes liberis, in omni nostra aut filiorum, & aliorum qui ad nos attinent necessitate, ad Christum confugere, atque ab illo auxilium petere, idque fiducia firma & perseueranti, ac perfecta humilitate qua beneficijs eius nos agnoscamus indignos. Docemur secundò in Christo cum quanto nostro profectu & vtilitate differat nostras orationes exaudire, nimirum vt magis in nobis accendatur desiderij & deuotionis fer-

uor, atque eo magis inflammemur ad precandum, quo diutius differtur quod impensè cupimus, & obtentum multis precibus bonum pluris faciamus, ac ex eo plus exhilaremur. Docemur item quæ sit orationis indesinentis efficacia, nimirum quod per talem id tandem impetratur, quod varijs etiam iustisque rationibus meritò deberet negari, quodque per eam Deus cogitur quodammodo mutare semel conceptam sententiam, ac mira ratione is qui est fortissimus, tamen ab homine superatur: quemadmodum id in typo demonstratum est in lucta Iacob cum angelo. Docemur postremò, quantum valeat aliena fides & oratio, ad salutem eorum potissimùm, qui suæ salutis per sese curam habere non possunt. Itaque ad exemplum huius mulieris, Ecclesia sua fide & oratione paruulos baptizandos, diaboli adhuc mancipia, Christo commendat, in se assumens paruulorum personas, & suam fidem pro illorum fide proponens, quemadmodum hæc mulier in se assumens miseriam filiæ dixit: miserere mei, & adiuua me. Vt autem mysticè etiam explicemus hãc historiam, primùm quidem certum est satis ex prædictis, allegoricè hanc mulierem designasse Ecclesiam ex gentibus congregandam, quæ, Christo relictis Iudæis ad eam declinante, mox egressa de finibus suis, hoc est, relictis patrijs ritibus, & secundum Psalmistæ consilium obliuiscens populum suum & domum patris sui, accessit ad Dominũ fidei feruore, & humili agnitione propriæ indignitatis, impetrans domum & familiam suam liberari à diabolo, a quo diu miserè admodum fuit afflictata, in omne vitiorum & errorum genus pertracta & detenta. Et quidem Iudæi indignum iudicabant, vt qui paulò antè dæmonum arbitrio ad omnia flagitia rapiebantur, repentè per Euangelicam gratiam reciperentur ad cõsortium & dignitatem filiorum. At gentium Ecclesia, quum à salute excluderetur per Dei iustitiam, per misericordiæ fenestram irrupit, & fiduciæ pertinacia veluti telo quodam aditum sibi patefecit, effractis regni cœlorum portis. In qua iã mira facta est rerum conuersio, vt qui prius

Mysticus sensus.

Psal. 44.

dicebantur filij, facti sint canes: & contrà qui canes, facti sunt filij. De Iudæis enim iam dicitur: Circundederunt me canes multi. &: Videte canes, videte malos operarios. Et quoniam canes sunt, ideo qui prius tanquam filij mensæ Dominicæ assidebant, ex micis videntur pasci, hoc est, paruitate & vilitate literæ: Gentes verò in filiorum ordinem allectæ obtinuerunt panem corporis Domini, ac satiantur ex adipe frumenti spiritualis intelligentiæ. Moraliter autem mulier hæc rectè quamlibet animam peccatricem designat, cuius filia, hoc est, caro à dæmonio vexatur, quia exagitatur etiam spiritu repugnante ad vitia varia. Hæc igitur si sibi, suæq; filiæ sanitatem exoptat, imprimis necesse est vt è suis egrediatur finibus, hoc est, priora suæ conuersationis vitia in quibus quieuit relinquat, tum ad Christũ fide accedat, qui vnicus est salutis author. Ad quem cùm fide accesserit, opus est & fiducia firma, quæ feruidam & perseuerantem eliciat precem: & humilitate, qua se velut catellam per confessionem peccatorum agnoscat, ac indignam planè iudicet cum filijs, immaculatis mysterijs mensæ Dominicæ frui. Si enim desit humilitati fiducia, talis humilitas & indignitatis consideratio pariet desperationem: si vero desit fiduciæ humilitas, fiducia talis pariet præsumptionem. Verùm vbi duo hæc coniuncta fuerint, nec humilitas franget animum, nec fiducia temerè quid sibi vendicabit, sed etiamsi conscientiæ inter orandum dicatur: Peccasti grauiter, indigna es quæ exaudiaris, æquum non est vt audiaris: tamen ita agnoscet suam indignitatem per humilitatem, vt per fiduciã de Dei bonitate conceptam non cesset orare, imò ex indignitatis suæ ratione, argumentum impetrandi à Deo colligat, ita vt dicat: Quoniam ergo Domine indignus sum, ideo miserere: quoq; magis peccaui, eo tu, cui proprium est misereri, magis miserere, & amplius laua me ab iniquitate mea, qui venisti peccatores saluos facere, & dixisti, nõ esse opus medico bene habẽtibus, sed malè. Sic oranti cõtinget filiæ sanitas, ac profligato malo dæmone, cõsequetur animi trãquillitas et quies quæ innocentiæ

Psal. 21.
Philip. 3.

centiæ & gratiæ diuinæ comes est. Hanc enim significat recubitus puellæ sanatæ super lectum, inuentæ à matre.

DOMINICA III. IN QVADRAGESIMA. EVANGELIVM.

Luc.11. *IN illo tempore: Erat Iesus eijciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo. Ipse autem ut uidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se diuisum, desolabitur, & domus supra domum cadet. Si autem & Sathanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum ipsius? quia dicitis, in Beelzebub me eijcere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? Ideo ipsi iudices uestri erunt. Porrò si in digito Dei eijcio dæmonia, profectò peruenit in uos regnum Dei. Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet. Si autem fortior illo superueniens, uicerit eum, uniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit. Cùm immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et cùm uenerit, inuenit eam scopis mundatam. Et tunc uadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores, & ingressi habitant ibi, & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Factum est autem cùm hæc diceret, extollens uocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus uenter, qui te portauit, & ubera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimmò, Beati qui audiunt uerbum Dei, & custodiunt illud.*

QVinque transactis Dominicis, totidem mundi ætates nobis meditandas, catholica proposuit Ecclesia, in quib⁹ quemadmodũ nullus repertus fuit, qui regnũ Satanę vel ex seipso, vel alio potuerit ꝓfligare, hoc est humanã naturã à seruitute peccati, tyrãnide mor-

mortis, & satanæ potuerit vindicare: Sic hodie ad sextã ætatem, hoc est, ad gratiæ & Euangelij tempus deuẽtum est, in quo verus saluator tantopere expectatus, aduenit, & regnum Dei, destructo satanæ imperio, secum in terras aduexit. Cuius rei efficacissimum nobis exhibet præsens Euangelium testimonium, dum Christus illustri miraculo satanam superauit, & apertis verbis testatus est, hoc irrefragabile fore signum aduentus regni Dei. Duo autem pręcipua capita, pręsens Euangeliũ comprehendit: Quorum alterum ineffabilem consolationẽ: alterum terrorem haud contemnendum complectitur, & admonitionem. Ad consolationem pertinet, quod audiuimus Dominum eiecisse nequissimum dæmonium, qui & dementauerat hominem, & sensuum vsum illi ademerat, quo facto certi in fide reddimur, ipsum esse semen illud mulieris, quod caput serpentis fuerat conteriturum. Verum Messiam, Victorem fortis armati, qui venit vt dissoluat opera diaboli. Quid autem tanta fidei nostræ confirmatione, magis consolatorium nobis obuenisse posset? Non vulgarem tamen nobis terrorem incutere debet, quod satanam eiectum, asserit Christus non quiescere, donec redeat eò, vnde fuerat profligatus, si fortè reperiat hospitium vacuum & otiosum. Iudæis sanè hoc accidit, dum enim seruatorem suum spernunt & insectantur, satanæ à CHRISTO profligato, reditum sua obstinatione concedunt, & veluti ad redeundum inuitant. Sic & nobis continget, qui beneficio baptismatis Christi, & verbi sui, à maligno spiritu sumus asserti, si dona Dei negligentes, ad perfectiora progredi non studeamus. Prius quidem, quàm in mundum venisset Christus, satan rerum potiebatur & triumphabat, captas peccato animas, dum sibi seruire cogit, imperium orbis, quod DEVS contulerat homini, sibi vendicauit, & satis quietè, nemine refragante possedit. Nullus enim prophetarum aut patriarcharum, quod scripturæ testantur, potuit vnquam, inter omnia, quæ patrarunt miracula, dæmonium sua virtute eijcere. Nisi, quod de Dauide scribitur, citharæ suæ cantu

Gen. 3.
1. Ioan. 3.
1. Reg. 16

effeciſſe diuinitus, vt Saul obſeſſus minus à maligno ſpiritu torqueretur. Nequaquã tam hũc expellere, vel illũ potuit liberare, ſoli Chriſto Dauidis filio hęc facultas reſeruabatur. Hic, vbi venit, fortem illum principẽ huius mundi è veſtigio conculcauit: quemadmodum ex ipſo Euangelij contextu, latius audituri ſumus.

Pſal. 90.

ERat Ieſus eijciens dæmonium, & illud erat mutum.] Non putandum aliud eſſe miraculum de quo Lucas, & de quo Matthæus capite duodecimò. quanquam ille dæmonium mutum tantùm dicat, hic verò mutum & cæcum. Nam quæ ſequuntur dicta à Phariſæis & à Chriſto, manifeſtè ſatis oſtendunt vnum & idem eſſe miraculum. Vnde dęmoniacus iſte, quem mutum dicit fuiſſe Lucas, diuerſus eſt ab illo cuius meminit Matthæus capite nono. Hic enim dæmoniacus, non tantùm mutus fuit, ſed & cæcus fuit. Chryſoſtomus verò etiam ſurdum fuiſſe intelligit. Nam dictio κωφος, quæ hoc loco eſt apud Matthæum & Lucam, Græcis & ſurdum ſignificat & mutum. Sed pro muto debere hic accipi, patet ſatis manifeſtè ex eo quod dicitur: *Et cùm eieciſſet dæmonium locutus eſt mutus.*] Quibus verbis etiam ſatis ſignificatur, quod cæcitas & ſermonis impedimentum non fuerit in hoc homine aut naturaliter, aut ex alio ſimili defectu, ſed tantum ex præſentia dæmonis, qui illi & oculorum vſum & linguæ ſuſtulit, atque ob id dæmonium illud Lucas mutum vocat, quòd ſcilicet in homine illo nõ loqueretur, & hominem illum mutũ feciſſet. Tria ergo ſimul in hoc homine perpetrata ſunt miracula. Nam poſſeſſus à dæmone liberatur, cæcus videt, & mutus loquitur. Non enim ex parte tantùm Dominus curat, vt expulſo dæmone, relinqueret ea impedimenta quæ oculis & linguæ demon attulerat, ſed expulſo prius dæmone ſimul etiã & impedimenta ſuſtulit. Quo & oſtenſum eſt quomodo ſpecialiter Dominus electos ſuos à dæmonis poteſtate liberet, qui quamdiu

diu ab illo possidentur, nec vident, nec audiunt, nec loquuntur quæ recta sunt, nimirum expulso prius dæmone, & lumen fidei aspicere eos facit, in laudes Dei tacentia prius ora laxat. Porrò obseruanda est triplex hominum diuersitas ab Euangelistis significata, quorum vna pars Dominum propter suam doctrinam & miracula est admirata, reliquæ verò duæ in Domino sunt scandalizatæ. Vulgus enim & turbæ quę Iesum prius familiariter non nouerant, nec scripturarum scientia aut opinione sanctitatis sibi placebant, admirabantur Dominum, & filium Dauid, hoc est, Messiam esse facilè crediderunt. Cognati verò Christi (eos enim significat Marcus cùm dicit: & cùm audissent sui: vbi pro, sui, Gręcè est οἱ παρ' αὐτοῦ id est, qui ex illius erant familia aut cognatione) ob familiaritatem quam cum ipso habuerant, nihil magnificum de ipso sentire valentes, quòd experti essent ipsum prius communem vixisse vitam, & à reliquis nihil differentem, cùm audirent quæ de ipso nunciabantur insolita esse, & supra modum humanarum virium, furore quodam & dæmone agi dixerunt, atque hinc fieri vt noua atque inaudita doceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges humanas putabant esse sui officij, vt mentis impotem, & à spiritu quopiam arreptum cohiberent, metuentes fortè etiam ne rebus per IESVM nouatis, tota simul cognatio perderetur & profligaretur, cùm meritò hi Christum primùm suscipere debuissent, vt qui eius innocentiam à puero cognouissent, & eius gloria magnificè erant illustrandi & cohonestandi. Pharisæi similiter & Scribæ, quorum illi sibi placebant sanctitatis opinione, hi scripturarum intelligentia, & ipsi quoque, cùm primi debuissent agnouisse, vt cuius vita & doctrina omnis sanctitatis erat exemplum, & cui scripturæ testimonium perhibebant, contra Dominum inuidia sunt commoti, adeò vt non vererentur miraculum illud quod vulgus admirabatur, asscribere potestati dæmonis, grauius certè peccántes, quàm cognati. Siquidem

dem illi vulgari potius crassitudine peccabãt, quàm impietate, quòd scilicet nihil præclari de Iesu ob familiaritatem sentire possent. Hi verò inuidia & odio excæcati dolebant suam gloriam Christi gloria obscurari. Et illi quidem non tam in miraculis offensi videntur, quàm in nouitate doctrinæ quæ multos post se trahebat. Solent enim furiosi & amentes noua & insolita loqui quę nunquam didicerunt, & nouitate illa rudem plebem ad se trahere. Pharisæi verò & Scribæ miracula apertissima calumniabantur, & quoniam negare non potuerunt quin humanis viribus maiora essent quæ Dominus fecit expellendo dæmones. nec tamen voluerunt diuinæ virtuti asscribere, dæmoniacæ virtuti attribuunt, asserentes eum potentem & insignem aliquem dæmonem habere, in quo, hoc est, per cuius virtutem eijciat dæmones. His docemur duo maximè obstitisse, quo minus Christus ab omnibus agnosceretur, nempe quorundam cum Iesu familiaritatem in præcedentibus annis, & superbiam quorundam sibi placentium in sanctitate & scripturarum intelligentia, ac suam gloriam apud homines quærentium: quæ duo etiam omni tempore semper obstiterunt & obstant, quo minus egregius aliquis veritatis prædicator à quibusdam recipiatur, & in pretio sit. Docemur item in Christo, non debere eos qui Christum sequentes virtutis & perfectionis viam amplectuntur, ob hominum calumnias discedere à via semel arrepta. Nam & eos ferè duplices calumniæ consequuntur, similes duabus his calumnijs quas hic Christo legimus irrogatas. Quidam enim eos velut insanos reputant, alij verò, qui peiores sunt, eos calliditate quadam diabolica, nempe hypocrisi, vti clamitant. Quid enim contemptis rebus omnibus terrenis, atque ipsa tota vita cœlestem philosophiam toto pectore amplectuntur, insani videntur ijs, quibus nihil sapit nisi terrenum & caducum. Qui patrimonium infundit in vsus pauperum, insanit ei, qui vitæ præsidium in diuitijs collocauit. Qui ob Euangelium volens semetin exilium, paupertatem, cruciatus, ac mortem

im mittit

immittit spe fœlicitatis æternæ, furit ei, qui post hanc vitam non credit esse vitam fœliciorem pijs. Qui spernit principum ac populi honores, vt gloriam assequatur apud Deum, insanit his qui verè insaniunt, largitionibus, fraudibus, per fas nefasque regnum ac dignitates mox eripiendas ambientes. Rursum alij, qui huiusmodi opera negare non possunt in speciem esse bona, calumniari ea student, veluti sinistra intentione & hypocrisi diabolica fiant, dum nolunt illos videri & haberi se meliores. Porrò Marcus Scribas, qui Christum calumniabantur in principe dæmoniorum eijcere dæmonia, dicit ab Hierosolymis descendisse, siue significare volens hos præcipuos fuisse Scribarum, quos ob insigniorem legis cognitionem oportuisset magis ex factis Iesu intellexisse illum esse Christum, ac sic horum impietatem exaggerans: siue signficans illos ob id è Ierusalem descendisse in Galilæam, vt populum quem audierant bene affici Iesu, & in magna multitudine illum sequi, ab eo auerterent. *In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia.*] De Beelzebub autem, qui hic à Scribis vocatur princeps dæmoniorum, quidam absurdam habent sententiam. Existimant enim nomen hoc quo ad primam eius partem, nempe Beel, deriuatum à Belo patre Nini regis Assyriorum, à cuius imagine facta à filio creditur probabiliter orta idololatria, ac ea occasione factum putant, vt omnia idola ab illo Belo nomen sortirentur, quamuis pro diuersarum regionum varietate nomen illud ex parte sit mutatum, ita vt Babylonij dicerent Bel, alij Beel, alij Baal. Sciendum enim quòd nomen hoc quod tam variè profertur, vnum sit, & purè Hebraicum, quod pro diuersitate punctorum nunc Beel, nunc Baal, quæ vera est lectio, legitur, & significat propriè maritum vel dominum, ideoque dij gentium hoc nomine appellati sunt, quòd domini essent illarum gentium à quibus colebantur. Pro distinctione autem diuersorum idolorum quæ colebantur ab alijs & alijs gentibus, huic nomini varia apponuntur, ita vt dicatur Baalphegor vel Beelphegor, Deus scilicet Moabitarum, qui tamen

tamen in Numeris etiam absolutè dicitur Baal. Sic Baalberith nomen idoli, Iudicum nono. Sic & Beelzebub, deus erat Accaronitarum, vt patet ex .1. Regum capite quarto. interpretaturque hoc nomen, idolum muscæ. Nam zebub muscam significat. Itaque, vt inquit Hieronymus, Iudæi principem dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui rectè musca dicitur, Eccle.10. quia exterminat suauitatem olei. Nomen autem Baal absolutè positum in scripturis, nonnunquam significat singulariter Deum Tyriorum & Sidoniorum, vt cùm in tertio & quarto libris Regum fit mentio de Baal, quem colebat Achab in gratiam vxoris suæ Iezabel, quæ fuit filia regis Sidoniorum. Nam, teste Iosepho, Baal erat deus Tyriorum. Quod autem in Euangelio Lucas dicit: Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo: per præoccupationem dictum est ab eo. Ex Matthæo enim constat, quando à Domino signum tale quæsierint.

Ipse autem ut uidit cogitationes eorum, dixit] Quamuis Pharisæi & Scribæ de Domino non solum malè cogitarent, sed etiam apud populum calumniarentur, & dicerent, in principe dæmoniorum eum eijcere dæmonia, dicitur tamen Dominus scire cogitationes eorum, & ipsis cogitationibus respōdere, quia quòd huiusmodi dicebant non aliundè sciuit, quàm quia sciuit eorum cogitationes: deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum vt populum auerterent ab ipso. Proinde quandoquidem calumnia hęc non in suam tantum personam recidebat, sed & blasphemia erat in Deum, & ad populi subuersionem vergebat, non potuit Dominus eâ silentio præterire, sed validis & varijs rationibus calumniæ huius absurditatem ostendere voluit. Vtitur autem quatuor potissimum rationibus, quæ omnes penè à communibus & popularibus exemplis sunt desumptæ. His enim apud populum veritas erat manifestius aperiēda. *Omne regnum in se diuisum desolabitur.*] Prima ratio desumpta est ab experta frequenter & ab omnibus cognita instabilitate regni, vel domus dissidijs & seditionibus

diuisæ, habetque hunc sensum: Experientia ipsa passim docet, omne regnum, quamuis bene munitum ac firmũ fuerit, mox collabi & desolari, si factionibus intestinis diuisum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeo nihil est stabile vbi regnat seditio, vt nec ciuitas, nec priuata quidem domus diu consistere possit, si mutuis odijs inter se diffideant inhabitantes. Discordia enim & priuatum & publicum regnum mox destruitur. Si ergo, quemadmodum vos calumniamini, satanas satanam eijcit, consequitur dæmones inter sese seditionibus diuisos esse: quod si verum est, iam satanas ipse ea aget quæ ad proprij regni desolationem faciunt, cùm tamen ipse callidissimè & studiosissimè regnum suum confirmare adlaboret, cum omnibus suis in hoc vnum conspirans vt hominibus dominetur, eosque sibi subiectos detineat. Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud quod pro inconuenienti Dominus infert: *Quomodo ergo stabit regnum eius*] Quoniam enim illud non videtur incõueniens, eò quòd Christus venerit ad destruendum regnum diaboli, hinc videtur in illa ratione aliquid esse difficultatis, intelliguntque quidam ideo inferri tanquam inconueniens: non stabit regnum eius: quòd regnum diaboli debeat perstare ex parte vsquè ad consummationem seculi. Nam hunc sensum indicat Hieronymus. Alij intelligunt non de regno quo diabolus hominibus dominatur, sed quo dominatur subiectis sibi dæmonibus. Alij rursum intelligunt Dominum nõ velle inferre hic aliquid tanquam inconueniens, sed ex falsa Pharisæorum calumnia, inferre id quod verum erat, nempe regnum diaboli mox casurum. Sic enim intelligit Erasmus in Paraphras. & Diuus Augustinus sermon. 11. de verbis Domini. Sed simplicius fuerit cum Theophylacto super Lucam intelligere, quemadmodum prius est indicatum, vt Dominus pro inconuenienti intelligatur inferre, satanam ipsum suum regnum destruere velle, quod omnibus modis studet stabilire. Verũ contra hanc rationem obijci posset, satanam eijcere satanam, nõ ob discordiã aliquam quæ inter eos esset, sed

magis

magis ob mutuam concordiam, vt hac ratione homines in errore aliquo vel pertraherent, vel detinerent: quomodo ſcribitur Apollinarius Magus varia feciſſe miracula, & inter ea etiam dæmones eieciſſe. Ad quod primò dici poteſt, hac ſola ratione Dominũ nõ putaſſe ſe calumniæ Phariſæorum ita reſpondiſſe, vt nihil contrà obijci poſſet: vnde & alias ſubiungit rationes, quibus diluitur quod contra primam rationem obijci poſſet. oſtendit enim in ſequentibus ſe nihil habere commune cum ſatana, immo planè ab illo diſſidere, vt non poſſit dici inter ipſum & dæmones quos expulit, eſſe aliquam colluſionẽ. Secundò dicendũ dominũ etiã hac ratione ſatisfeciſſe calumniæ Phariſæorum. Illi enim dixerunt Dominum non virtute cuiuslibet dæmonis, ſed principis dæmoniorum eijcere dæmonia, quo ſignificabant contrarietatem quandam inter dæmones, & quòd ſuperior inferiorem etiam inuitum expelleret. Si autem dæmones aliquando cedunt dæmonibus ex colluſione aliqua, non iam poteſtati cedunt inuiti, nec tam expelluntur quàm ſpontè exeunt, & ideo exeunt, vt eos quos poſſederant, & alios etiam plures firm ius poſſideant, in errore aliquo firmiter detentos. *Et domus ſupra domum cadet.*] Græcè eſt, οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. Præpoſitio autem ἐπὶ, ponitur & in præcedenti ſententia: Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur: vbi ea ꝑpoſitio manifeſtè ponitur pro contra, ſicut & apud Marcum, cùm legimus: Si regnum in ſe diuidatur, non poteſt regnum illud ſtare. Et ſi domus ſuper ſemetipſum diſpartiatur: in vtraque ſententia, pro, in & ſuper, eſt ἐπὶ, pro contra. Vnde ſicut apud Marcum, ſuper, apud nos pro contra, accipiendum eſt: ita & apud Lucam, vt illorum verborum: Domus ſupra domũ cadet: ſit ille ſenſus, qui ex Marco colligitur apertè: Domus ſi ſit contra ſeipſam, cadet.

Si autem ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij veſtri in quo eijciunt?] Hæc ſecunda eſt ratio qua iam manifeſtius Phariſæos refellit, dum oſtendit vnum idemque opus in ſe calumniari eos, quod in alijs laudarent, & diuinæ virtuti

tuti asscriberent, satis iam etiam significās vnde calumnia hæc proficiscebatur, nimirum quòd non ex ignorantia veritatis, sed ex sola malignitate & inuidia. Per filios Iudæorum dæmonia etiam eijcientes, quidam intelligunt Apostolos ex Iudæorum stirpe progenitos, quos intelligunt non similem passos calumniam ob dæmonum eiectionem, qualē pertulit Dominus, quibus bene competit quod sequitur: *Ideo & ipsi iudices uestri erunt.*] Sedebunt enim super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Rectius autem per istos filios intelliguntur exorcistæ gentis Iudaicę, qui & ante Christum fuerunt apud Iudæos, ex institutione Salomonis, quales fuerunt illi, de quibus Actuum 19. septem filij cuiusdam Sceuæ principis sacerdotum. De Salomone enim sic scribit Iosephus antiquit. libr. 8. cap. 2. Præstitit autem ei Deus vt etiam contra dæmones artem ad vtilitatem hominum & eorum curas edisceret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari. Modos etiam coniurationum, quibus obstricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inuenit: & hæc cura hactenus apud nos multum præualere dinoscitur. Et subiungit exemplum à se visum: Vidi etenim, inquit, quendam Eleazarum de gente nostra, præsente Vespasiano, & eius filijs & tribunis, alioque simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi. Intulit naribus eius qui à dæmonio vexabatur annulum, habentem subter signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonium per nares odorantis abstraxit, & repente cecidit homo. Postea coniurauit eum, iuramentum obijciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica quæ ille composuit edicens super eum. Volens autem satisfacere atque probare præsentibus Eleazarus, hanc se habere virtutem, ponebat ante eos aut calicem aqua plenum, aut peluim, & dæmonio imperabat, vt egressus ab homine hæc euerteret, & videntibus præberet indicium quòd hominem reliquisset. Hæc ille. De huiusmodi ergo exorcistis (qui quātum distabant à modo

Matth. 19.

eijciendi quem Christus cum suis obseruabat, facilè patet ex prædictis) intelligendus videtur hic locus, tum quia cùm hæc diceret Christus, nondum missi fuerunt Apostoli ad prædicandum, vt satis patet ex constitutione ordinis superius facta: tum quia etiam similem calumniam passuros Apostolos suos Christus pronunciat, dicens: Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Hi autem exorcistæ dicuntur fore iudices Iudæorum, qui per eos condemnabuntur, & declarabuntur, iusto Dei iudicio condemnandi, vt qui in Christo noluerint commendare, quod in ipsis commendauerunt. Est ergo sensus: Quomodo me per virtutem dæmonis dicitis eijcere dæmones, cùm idem opus in filijs vestris agnoscatis esse opus diuinæ virtutis? Manifestum certè hinc est vos non condemnare personam propter operis iniquitatem, sed odio personæ, ipsum opus quod in alijs laudatis. Proinde non necesse est meo iudicio condemnemini. Ipsimet enim filij vestri vos condemnabunt, dum declarabunt vestro de se iudicio quàm iniqua, maligna, & inexcusabilis sit vestra in me calumnia. Postquam autem Dominus prima ratione probauit se non in satana eijcere dæmonia, secunda verò ratione amplius etiam probauit, videlicet quòd per spiritũ Dei eijceret, per quẽ omnes confitebantur exorcistas Iudaicos eijcere, iam ex secunda hac ratione obiter infert & aliam conclusionem, contrariam ei conclusioni quam statuere volebant Pharisæi. Siquidem hi asserentes in virtute dæmonis Dominum eijcere dæmonia, volebant eum regnum dæmonis velle statuere & confirmare. Contrà ergò Dominus ex eo quod probatum est ipsum eijcere in spiritu DEI, infert, per se regnum diaboli destrui, & regnum DEI adferri, significans nõ solũ esse dignã causam nullã odij contra se, sed potius se omnibus modis ab ipsis amplectendum esse, & promissum regnum Messiæ, quod illi agnoscere noluerunt, iam aduenisse. *Porro si in digito Dei eijcio dæmonia.*] Pro eo quod habet Matthæus, in spiritu

Matt. 10.

spiritu Dei, qui opponitur principi dæmoniorum, hoc est, spiritui malo, Lucas habet: in digito Dei, quæ locutio videri potest deriuata ab eo quod Magi AEgyptij, cùm non possent arte sua magica imitari Moysen & Aaron, educentes cyniphes, dixerunt: Digitus Dei est hoc. Sicuti autem in scripturis secundum simpliciorem sensum per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas & virtus: secundum sensum autem secretiorem & altiorem, ipse Dei filius, eiusdem cum patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quòd secundum primum & simplicem intellectum significatur Dei potestas, hoc enim significare voluerunt Magi, dum dixerunt: Digitus Dei est hoc. Secundum mysticum tamen sensum per digitum Dei significatur spiritus sanctus, qui hac appellatione designatur etiã eiusdẽ esse naturæ, substantiæ & potentiæ cum Deo, & à patre simul & filio procedere. Itaque secundum mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in spiritu Dei, & in digito Dei: secundum simplicem autem acceptionem, etsi non idem sit omnino spiritus Dei & digitus Dei: tamen coincidunt, in spiritu Dei eijcere, & in digito Dei eijcere. Vnde rursum significatur spiritum Dei eandem habere cum Deo potentiam. Cæterùm Dominus hac locutione vtẽs, videri potest insinuasse Scribarum malitiam, vt qui digitum Dei agnoscere noluerunt, quem agnouerunt Magi Aegyptiaci. Regnum autem DEI Hieronymus indicat accipi posse vel pro ipso Christo, quomodo & Chrysostomus accipit: vel pro ipsa scriptura sacra & doctrina Euangelica, de qua dicitur: Auferetur à vobis regnum & dabitur genti facienti fructus eius. Rectius tamen accipitur in ea significatione quam propriam habet & in scripturis frequentem, prò eo scilicet regno quod Ioannes & Christus prædicauerunt venisse, dicentes: Appropinquauit regnum cœlorum. Verùm quæri potest quomodo Christus ex eo inferat venisse iã inter Iudæos regnum Dei, cùm & ante Christum exorcistæ Iudæorum eiecissent dæmonia in spiritu & in digito Dei. Ad quod dicendũ, Dominum ex eo velle inferre,

Exod. 8.

aduentum regni Dei, quod passim tam multos eijceret dæmones. Eo enim demonstrabatur diaboli regnum iam noua & insolita ratione destrui, ac proinde contrà, Dei regnum nouo iam modo incipere apud homines. Deinde corporalis & sensibilis illa dęmonum eiectio ad hoc fiebat, vt per eam omnes intelligerent ipsum esse eũ qui ex animis hominum venerat eiecturus dæmones, per incredulitatem & peccatum dominantes mentibus hominum, ac ob id infert regnum Dei venisse, non solùm ob sensibilẽ illam dæmonum eiectionem, sed multò magis ob spiritualem, quam illa sensibilis adumbrabat.

Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.] Tertia hæc est ratio, posita ab omnibus tribus Euangelistis, qua non solum probatur id quod præcipuè erat probandum, videlicet satanam non eijcere satanam, sed etiam peruenisse iam in Iudæos regnum Dei, quod proximè præcedit. vnde benè Matthæus continuando subijcit: Aut quomodo, &cæt. pro eo quod est: Alioqui nisi sic sit quemadmodum dixi, quomodo potest, &cæt. Potest autem hæc ratio paraphrasticè sic explicari: Eijcere me in spiritu Dei dæmonia, & peruenisse in vos, sublato dæmoniorum regno, Dei regnum, vel ex his cognoscere possetis, quæ experientia ipsa docet solere accidere inter duos duces sibi contrarios, vtrosque potentes, vtrosque feroces, & quibus omnis fiducia in armis sita est. Quamdiu enim potens aliquis armatus contra hostes suos custodit aulam suam, in tranquillo & in tuto sunt omnia quæ possidet in aula sua. Quòd si autem alius fortior illo superueniens diripere voluerit quæ illius sunt, id nequaquam poterit, nisi prius fortem illum alligauerit & vicerit. Tunc enim ingressus in domum, a qua prohibebatur alterius forti custodia, & arma illius auferet in quibus confidebat, & spolia ab eo direpta distribuet militibus suis. Itaq; cùm simili modo videatis me ingressum in regnum diaboli, & arma eius auferre in quibus hactenus confisus est, potentiam scilicet & vim ipsius ac vitia, quibus contra

Marc. 12. Mar. 3. Lucæ 11.

omnes homines fortior fuit hactenus, quàm vt à quoquam superari posset, & spolia eius diripere, homines scilicet, quos ille ceu spolia à Deo subrepta possedit, certum argumētum est me tanquam fortiorem illo quantumuis alioqui potente, iam illum alligasse & superasse. Vnde rursum constat me in spiritu Dei, qui solus fortior est principe dæmoniorum, eijcere dæmonia, & regnum Dei iam in vobis cœptum, noua ratione constitui, fracto regno diaboli. In hac autem parabola primùm obseruandum, Dominum comparare satanā forti principi, qui aulam spolijs plenam custodit longo tempore in pace, se verò comparare principi fortiori. Maior est enim (inquit Ioannes) qui est in vobis, quàm qui est in mundo. Nam vsque ad Domini in hunc mundum aduentum, nemo fuit sanctorum qui fortem illum principem superare posset, ac humanum genus (quod ille velut spolium quoddam vi & tyrannide vsurpatum possidebat) eripere posset è manibus eius. Secundò obseruandum, Dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli, quod tamen non solùm nec potissimum dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obsessorum, sed multò magis quia doctrina sua multorum animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem & virtutem eos instituēs, cuius spiritualis liberationis specimē quoddam fuit corporalis dæmonum eiectio. Iam ingressus in regnum diaboli, quamuis communiter intelligatur ingressus Christi in hunc mundum, rectius intelligetur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendum & spoliandum, tuncque primùm illum cœpit alligare, & potestatem illius comprimere. Quod autem iam tum Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse, intelligendum est iam ex parte illud factum, & tunc cœptum fieri, quod postea per crucem & Apostolorum prædicationem perfectius fecit. Porrò distributio spoliorum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dum dicitur: & spolia eius distribuet: vel intelligenda est facta patri, cui Christus spolia illa obtulit

1. *Ioan.* 4.

tulit & assignauit: vel intelligenda est facta Angelis bonis aut Apostolis, eorumq; successoribus, quibus oues suas Dominus custodiendas commisit, quanquam non oporteat omnia quæ in parabolis dicuntur, applicare rebus ad quas assumuntur, sed satis est potiores & principaliores partes applicare. Potest etiam spoliorum distributio intelligi de distributione fidelium, quorũ quidã in Apostolos, alij in doctores, alij ad alia officia sunt destinati, in communem tamen omnes Ecclesiæ profectum. Quod autem ad literam pertinet, illud: spolia eius: vel potest intelligi, spolia quæ ipse diripuit, vel spolia quæ ab eo sunt direpta.

Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit] Quarta hic ponitur ratio, vt omnium breuissima, ita & efficacissima, vt qua dissoluitur quicquid contra præcedentes rationes obijci posset. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Quomodo enim qui non est cum Iesu, contra ipsum est: & qui non congregat cum eo, spargit, cùm inter hæc duo sit medium, vt quis neque cum alio sit, neque contra eum? Deinde qui conuenit hæc sententia cum ea qua apud Lucam capite nono. dicit Dominus de eo qui non sequebatur discipulos, & tamen in nomine Christi eiecit dæmonia: Qui non est aduersum vos, pro vobis est. Dicendum hic Dominum non voluisse generalem sentẽtiam pronunciare, sed quemadmodum docet Hieronymus, de diabolo dicta est singulariter hæc sententia, videturque Dominus hunc sensum voluisse significare: Diabolus, cuius virtute dicitis me eijcere dęmonia, non solum non est mecum, sed etiam contra me est: & non solùm non congregat mecum homines in horreum Dei, sed eosdem etiam dispergere studet per varios errores, elongando eos à DEO. Vnde ex operum diuersitate & contrarietate constat inter me & inter satanam nullam esse concordiam. Et tamen etiam generaliter vera est hæc sententia: Qui non est mecum, contra me est, &cæt. eo quòd non sit medium inter amare Deum & aduersari DEO. Quicunque enim illum non amat, necesse est

mundo,

mundo,diabolo & carni seruiat, ac proinde necessariò aduersatur Deo. Itaque rectè hac sententia, quamuis nō ex præcipua intentione Domini, vsurpatur contra hæreticos & malos Christianos, paganos & Iudæos. D. Augustinus ex hac sententia contra Pelagianos ostendit, paruulos necdum baptizatos esse aduersum Christum, quod fieri non posset nisi ratione alicuius peccati, quia etiam secundum Pelagianos non poterant esse cum Christo, nisi per baptismum. Vide lib. 1. de peccat. merit. cap. 28.

Cùm immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens, &c] Parabolam hanc de immundo spiritu Lucas recenset ante responsionem Domini ad eos qui petierunt signum, sicut & exclamationem mulieris quæ subiungitur: verùm Matthæus magis videtur seruasse ordinem, & magis conuenit vt intelligatur dicta post redargutionem vtriusque calumniæ Pharisæorum, quanquam parum referat, & superfluò quæratur quo ordine hæc dixerit Dominus. Porrò pro intellectu huius loci de spiritu immundo exeunte & redeunte, quandoquidem valdè variè tractatur, sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hic dicuntur non referenda esse ad quosuis homines, sed ad populum Iudæorum, quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine subiecit. Sic erit & generationi huic pessimæ: cuius partis omissio apud Lucam dedit quibusdam occasionem aliter explicandi hunc locum, quàm intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse parabolam vel exemplum, nec illud potissimum significare quod significare Saluator voluit, sed aliud propter quod parabola vel exemplum assumitur. Cæterum occasionem huius parabolæ vel exempli desumpsisse videtur Saluator ex facto miraculo præcedenti, vt ex quo facto Pharisæi desumpserunt occasionem calumniandi, ex eodem Dominus desumpserit vicissim occasionem redarguendi Pharisæos, & demonstrandi pessimam illorum conditionem, & iam indicauerit ipsos potius spiritum immundum habere,

quos falſo demonſtrauit ſibi tribuiſſe ſpiritum immundum. Prius autem quàm oſtendatur quomodo parabola hæc propoſito conueniat, ipſa parabola explicanda eſt, in qua duo potiſſimum occurrunt, quæ habent non parum difficultatis, & ob id variam diuerſorum expoſitionem, videlicet quomodo dicatur diabolus expulſus ab homine ambulare per loca arida, ibique non inuenire requiem, cùm ariditas loci diabolum, vtpote incorporeum, non poſſit offendere. Deinde quomodo dicitur inuenire domum ſuam vacantem, ſcopis mundatam & ornatam, ac tum ingreſſum rurſum cum alijs, cùm dæmonibus non ſit opus purgare domus & ornare, vt qui huiuſmodi corporalibus non capiantur elegantijs. Itaque quoniam in his locutionibus certum eſt ſubeſſe tropum, plerique myſticè hæc exponunt, metaphoram ſcilicet intelligentes eſſe in his locutionibus: & per arida quidem loca intelligit Hieronymus gentium ſolitudines, deſtitutas olim ab omni humore ſalutarium aquarum ſpiritus ſancti, quæ cùm Domino credidiſſent, diabolus non inueniens amplius locum in gentibus, reuerſus eſt ad Iudæos, à quibus olim expulſus erat in datione legis. Domum autem vacantem, purgatam, & ornatam, intelligit ſynagogam Iudæorum iam deſertam, & Dei Angelorumque præſidio deſtitutam, ornatam obſeruationibus legis ſuperfluis, & traditionibus Phariſæorum. Verùm huiuſmodi explicatio parabolæ, potius eſt applicatio parabolæ quàm nuda parabolæ explicatio. Si enim ſic in primo ſuo ſenſu parabola eſt explicanda, fruſtra videtur ſubijci à Matthæo: Sic erit & generationi huic peſſimæ. Minus verò etiam conuenit propoſito Saluatoris eorum intelligentia, qui per loca arida intelligunt corda iuſtorum, quæ exiccata ſunt ab omni carnalis concupiſcentiæ humore: per domum verò vacantem, purgatam & ornatam, conſcientiam hominis, vacantem a bonis actibus per negligentiam, purgatam à priſtinis vitijs per baptiſmum et pœnitentiam, ornatam ſimulatis virtutib⁹. Hæc enim parabolæ explicatio etſi optime cõueniat ſenſui morali, quo ad noſtrã

exhor-

exhortationem hanc parabolam accommodamus, non tamen conuenit intentioni Domini, tum quòd propter gentem Iudæam hæc potissimùm Dominus sit locutus: tum quòd & illa explicatio non sit simplex parabolæ intelligentia, tanquam exempli ad aliud explicandi, sed mystica parabolæ applicatio nostris moribus & instructioni deseruiens. Proinde pro simplici & genuino parabolæ postea applicandæ intellectu sciendum, Dominum in duabus illis locutionibus loqui de dæmone tanquam de homine per antropopathiam. Arida enim loca, hoc est, deserta & squallida, inepta sunt loca vt habitentur ab hominibus: domus verò vacans, purgata & ornata, non solùm est parata vt habitetur ab homine, sed etiam prouocatiua & illicitiua ad sui inhabitationem. Itaque similitudine ab hominibus mutuata significatur, quemadmodum homo nõ inuenit sibi requiem in locis arentibus & desertis, sed mauult in ornata domo agere: ita dæmones nullam sibi requiem inuenire, cùm ab hominibus sunt expulsi, nisi rursùm inueniant hominem aliquem qui diabolo parauerit in seipso locum, eumque veluti inuitauerit. Priori ergo illa locutione allegorica ab homine desumpta significatur, omnem habitationem immundo spiritui squallidam esse & desertam præ habitatione hominis, nec aliud malle dæmones, quàm agere apud homines vt illos infestent: posteriori verò locutione significatur, non esse diabolo locum in homine, nisi homo domum suam alijs vacuauerit, ac diabolo locum fecerit & inuitauerit: veluti si quis cupidè excepturus aliquem hospitem, domum alijs vacuauerit, tum & ornauerit ac purgauerit, quo magis illi libeat in eam sese recipere. Quod autem dicitur: Tũc vadit, & assumit septem: hoc est, multos alios spiritus nequiores se, &c. intelligendum ad literam dæmonem inuenta commoda habitatione à qua semel erat expulsus, alios multos sibi adiungere, siue quòd inuenta commoditate solus nolit frui, siue potius ne iterum ibi expellatur facilè. Iam quod ad applicationem parabolæ ad gentem Iudaicam pertinet. D. Hieronymus intel-

ligit Dominum hac parabola significare voluisse, populum illum semel à diabolo liberatum in traditione legis, iam propter suam malitiam à pluribus dæmonibus firmissimè possidendum. Chrysostomus verò duo intelligit Dominũ significare, videlicet & populum Iudaicũ peius iam se habiturum sub Romanis, quòd ad externas attinet calamitates, quàm vnquam prius vel sub Aegyptijs, vel sub Assyrijs, vel sub Antiocho: & secundò, eum populum à prauis spiritibus magis & firmius occupandum quàm vnquam prius. Itaque paraphrasticè parabola hæc sic explicari & applicari potest: Sic erit cum generatione hac peruersa, ac si immundus spiritus pulsus ab homine, habitatione sibi percommoda, vagetur aliquamdiu per loca deserta, nec inueniat tamen vsquam requiem, vt cui omnis locus aridus sit & siccus, hoc est, incommodus habitationi suæ, extra hominem solùm: ac proinde reuertatur ad hominem vnde pulsus fuerat, inueniatque sibi apud illum locum paratum non minus commodè, quam si quis cupidus excipere hospitem aliquem, & domum alijs vacuet: & deinde purgatam etiam ornet. Qua commoditate reperta siue quod ea solus frui nolit, siue cauere volens ne inde rursum pellatur, abeat, & adducat quàm plurimos alios dæmones se nocentiores, atque cum eis inuadat rursum locum pristinum. Quo sanè pacto hominis huiusmodi postrema multo erunt primis peiora, hoc est, calamitosiora & miseriora. Sic sanè & vobiscum vsuueniet, qui cùm me spiritum immundum habere calumniemini, ipsi potius ab eo possidemini, ac firmissimè possidendi estis. Cùm enim olim ex Aegypto liberaremini, & ab alijs gentibus seligeremini, donati cognitione Dei per acceptam legem, expellebatur à vobis immundus spiritus. Expellebatur item à vobis, cùm à tyrãnorum diuersorum oppressione, atque ab idololatria vestra & alijs peccatis vestris per prophetas & reges optimos diuinitus vobis datos liberaremini. Verùm is cum malit apud vos imperare, sicut quis mauult habitare in commoda domo, quàm vagari per deserta & arentia loca semper quæsi-

quæsiuit & quærit vt pristinum apud vos locum recuperet. Eum vos illi pridem, sed nunc multo maximè nō solùm permittitis, sed etiam paratis, vltro etiam illum ad vos inuitantes, ac cuncta apparantes per quæ ille commodissimè vobis dominetur, dum meæ doctrinæ ac factis fortiter resistitis, ac me hospitem ac Dominum vestrum habere recusatis. Proinde futurum vt iam non solus ille, sed innumeris comitatus vos repetat, & sæuissima ac firmissima tyrannide vobis imperet, multoque calamitosiores reddat quàm vnquam, cùm & grauioribus sitis premendi externis afflictionibus, &, quod his grauius est, diutina imò perpetua sitis percutiendi cæcitate, non solùm occupandi à pluribus & grauioribus vitijs, sed etiam cum minori liberationis spe. Hæc parabola sic explicata nos deterrendo docet, cauendum ne & nos semel à diaboli tyrannide liberati per agnitionem Dei, rursum locum demus diabolo, qui nunquam non in hoc inuigilat, maximè vt rursum possideat eos à quibus semel pulsus est, idque adeò studiosè conatur, quasi nusquam sit alibi ei requies, sed omnia loca alia sint ei velut arida & incommoda habitationi. Quod si voto suo compos fiat, vt locum sibi paratum & commodum apud nos rursum inueniat, iam indubiè potentius quàm prius occupabit, grauiorque erit pœna posteriorum peccatorum, propter quod paralytico Christus dixit: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat aliquid. Sicque valet hæc parabola per accommodationem & ad hæreticos, & ad quosuis prolapsos in peccatum Christianos deterrendum. Quanquam autem iam dicta explicatio parabolę, quod attinet ad mentionem locorum aridorum, & domus vacuæ, purgatæ & ornatæ, videatur esse simplicissima & maximè genuina, nequaquam tamen superiores illæ intelligentiæ, aut aliæ aliorum planè sunt reijciendæ. Nam frequenter Saluator videtur studiosè tales proposuisse, & nobis reliquisse parabolas, quæ vt & nobis eas seruire voluit, & non tantum ijs ꝓpter quos primū dictæ sunt: ita etiā variū & diuersum

Ioan. 5.

ab

ab eo qui conuenit primo proposito, sensum admittere possent, pro varia auditorum instructione, & accommodatione conueniente diuersis locis & temporibus.

Factum est autem cùm hæc diceret, extollens uocem quædam mulier de turba, &c] Scribis & Pharisæis Dominum tentantibus & blasphemantibus, mulier simplex doloq; carens illum celebrat, cumque illi nec miraculorum magnitudine commouerentur ad admirationem, hæc sola sapientiæ & efficaciæ quæ in verbis Domini percipiebatur consideratione in tantam perducta est admirationem, vt in media turba ac hostium Christi præsentia nō vereretur illum exclamando prædicare, quem audiebat Scribas & Pharisæos vituperare. Demonstratum certè etiam in hac muliere rursum, Deum spretis superbis, sapientibus & potentibus huius seculi, humiles potius eligere voluisse, quibus Euangelij veritatem aperiret, & per infirmos & stultos pudefacere potentes & sapientes. Sed & typus quidam Ecclesiæ gentium in hac muliere expressus est, ac commonstratum quòd Iudæorum synagoga illa docta Christum blasphemante, stulta & contempta Ecclesia gentium contra calumniatricem synagogam palam & apertè Christum & matrem eius esset prædicatura. Aptissimè autem mulier muliebri more beatificat vterum & vbera, quòd hæc sint muliebria, volens hac ratione beatificare matrem & nutricem, quę talem ac tantum virum protulit & aluit. Porrò hac commendatione mulier ista & veram Christi humanitatē ac incarnationem confessa est, & aliquid etiam homine maius in ipso admirandum esse, ob quod beata dicenda sit eius & mater & nutrix : vnde cū nihil dubiū sit quin non ex seipsa, sed ex suggestione spiritus sancti hoc testimonium tantùm Christo perhibuerit, per hanc vocem spiritus sanctus non solùm præsentium Pharisæorum calumniam confudit, sed & futurorum hæreticorum perfidiam, qui vel purum essent hominem asserturi, vel negaturi ipsum verum fuisse hominem, aut ex carne virginis ipsum non sibi sumpsisse carnem suam. Si enim (inquit Beda) caro verbi Dei à carne virginis

matris pronunciatur extranea, ſine cauſa venter qui eũ portaſſet, & vbera quæ lactaſſent, beatificantur. Qua verò conſequentia eius lacte credatur nutritus, ex cuius ſemine negatur conceptus, cùm ex vnius & eiuſdē fontis origine, ſecundum Phyſicos, vterque vigor manare perhibeatur? Obſeruandum certè & illud, quod cùm ſpiritus ſancti hæc fuerit vox, non parentes Ieſu à muliere beatificantur, ſed venter tantùm portantis & vbera lactantis, quòd vnum tantùm in terris haberet parentem. Itaque mulier quidem muliebri more muliebria laudat, ſpiritus verò ſanctus per eam & veram Chriſti humanitatem, & vnius parentis ſingularitatem aſtruit. Quid autem Dominus ad hæc? *Quinimo, beati qui audiunt uerbum Dei, & cuſtodiunt illud.*] Generosè certè, de more parum ſemper tribuens cognationis affectui. Eſt autem quinimo, (pro quo Græcè eſt μενοῦνγε, quod etiam verti poteſt, certè) coniunctio, qua non negatur quod dictum eſt, ſed cum affirmatione dicti infertur quod eſt certius. Itaque non negat hoc reſponſo Dominus matrem ob conceptum ſui & enutritionem eſſe beatam. Nam ſuprà Angelus ei dixerat: Inueniſti gratiam apud Deum, Ecce concipies in vtero, &c. Et Elizabeth repleta ſpiritu ſancto: Benedicta tu, inquit, inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Sed confirmans mulieris ſermonem, ſubiungit potiorem beatitudinis rationem, quæ niſi beatæ virgini competiiſſet, nihil ei partus Chriſti ad veram beatitudinem profuiſſet. Verùm quoniam hæc beatitudinis ratio omnibus communis diuæ virgini maximè conueniebat, ideo quæ ſingulariter eſt beata ob partum & educationem tantæ prolis, in communi illa & certiore beatitudinis ratione, omnium etiam eſt beatiſſima. Quare beata virgo per hæc filij verba magis eſt beatificata, in genere tamen, quàm fuerit in ſpecie beatificata per verba mulieris, quoniam verbis Ieſu laudata eſt ex parte animæ: verbis verò mulieris, ex parte corporis. Cæterùm (inquit Chryſoſtomus in Catena D. Thomæ) ſi Mariæ non proderat ſine virtutibus animæ, Chriſtum ab ea ortum traxiſſe, multò magis nobis ſine

Lucæ 1.

patrem,

patrem, siue filium, siue fratrem virtuosum habeamus, nos autem absistamus ab illius virtute, nequaquam hoc prodesse valebit. Obseruandum autem quàm apta fuerit Christi respõsio ad exclamationem mulieris. Illa enim occasione verborum Christi, quæ audiebat, prorupit in beatificationem eius quæ illum peperisset & lactasset: ipse verò eorũdem verborum occasione beatitudinem, quam illa vni appropriauit, omnibus volentibus docet esse communem, consolans hac ratione mulierem hanc & omnes præsentes, quasi dicat: Propter sermones quos ex me audis, singulariter beatam prædicas eam quæ me in vtero concepit, & vberibus suis aluit: at verò ne tu aut quisquam desperet se nomen beati assequi posse, ego certius tibi assero, per eosdem sermones, propter quos illam beatam prædicas, quemlibet, si modò velit, beatum esse posse. Deinde & in illo responsionis conuenientiam considerare licet, quòd cùm illa beatificarit eam quæ verbum Dei corporaliter in vtero gestauerit & aluerit, Dominus beatificat omnes qui verbum Dei spiritualiter in corde concipiunt, quod fit audiendo: & conceptum etiam pariunt, & veluti vberibus alunt, quod fit auditum verbum custodiendo & adimplendo. Sic enim conceptus in nobis Christus veluti in lucem editur, & in nobis, imò & à nobis quodammodo alitur. Bene autem dicit: qui audiunt & custodiunt: eo quòd neutrum sine altero beatificare possit. Nec dicit qui audierunt & custodierunt: sed, qui audiunt & custodiunt: vt intelligamus solos perseuerantes in audiendo & custodiendo, esse beatos.

DOMINICA LAETARE QVAE EST IN QVADRAGESIMA IIII. EVANGELIVM.

Ioan. 6. *IN illo tempore: Abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis: & sequebatur eum multitudo magna, quia uidebant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur. Subijt ergo Iesus in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem*

autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum. Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, & uidisset, quia multitudo maxima uenit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat, tentans eum: ipse enim sciebat quid facturus esset. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces. Sed hæc quid sunt inter tantos? Dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo uiri numero quasi quinque millia. Accepit ergo Iesus panes, & cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus. Similiter & ex piscibus, quantum uolebat. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. Illi ergo omnes cum uidissent, quòd Iesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est uerè Propheta, qui uenturus est in mundum.

IN ordine temporis, secundum consuetudinem Ecclesiasticam, est hæc dominica Septuagesimæ septima, Quadragesimæ verò quarta, quæ, quam significationem habeat, ex superioribus facilè poterit indagari, sicut enim præcedens sextam mundi ætatem (quæ totius noui testamenti tempus à Christo, ad finem vsque mundi complectitur) nobis meditandam exhibet: Ita quoque per hanc septimam, vltimæ ætatis, quæ in cœlis sine fine durabit, in qua perfectã liberationem tã corporis, quàm animæ consequemur, significationẽ habet. Nullum ibi locũ habiturus est Sathan, nõ expugnabit tentatio, sed securitate quàm maxima, perfruemur. Et quia non regnabit ibi amplius peccatũ aut concupiscentia, sed iustitia superna, ideo ineffabili gaudio perfruemur, mors non mordebit amplius. Quæ omnia per hanc Euangelicam nobis indicantur historiam. Quemadmodum namque hic quietè residet populus, à cuius

cuiuscunque periculi metu securus, Apostolorum manibus, Christo dispensante, reficitur, sic in fine mundi, cùm Christus sublatis oculis, nos se sequutos, suo respectu dignabitur, non amplius per Apostolos, sed per seipsum panem, qui nunquam deficiet, nobis subministrabit. Maximè verò, vt qui iam dimidium Quadragesimæ, dignis pœnitentię operibus, ieiunijs, orationibus, & eleemosynis transigendo, molestiam multam deuorauimus, nunc accepto fruitionis illius beatissimæ, ex isto miraculo gustu, quanta sit futura eorum exultatio, qui ad finem vsque salutaribus his pœnitentiæ fructibus, sunt se Deo sacrificaturi, cognoscamus. Quia igitur lætissimam illam ætatem expendimus, & vt in duris pœnitentiæ laboribus nonnihil respiremus, reficiamurque, fit vt lætioribus canticis exultet Ecclesia, subinde faustum illud, Lætare repetens, & ingeminans. Additur etiam Epistola & Euangelium eiusdem argumenti, nisi enim hoc, spirituale gaudium nostrum condiat ieiuniū quod videlicet post hanc ætatem, perpetuam simus fœlicitatem adepturi, quis durare, quis ferre posset? Deinde, introducitur Paulus, qui vtriusque testamenti differentiam, duarum Abrahæ vxorum conditione per allegoriam demonstrat, euidenter concludens, non seruos, sed verè liberos esse filios Dei, ac proinde fœlicitatis venturæ, Christi beneficio, dominos atque hæredes. Sed nunc ad Euangelium deueniamus.

A*Bijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, & sequebatur eum multitudo.*] Circa literam & concordiam Euangelistarum duplex hic oritur dubium. Alterum est de loco in quo miraculum istud multiplicationis quinque panum acciderit. Nam quòd citra stagnum Genezareth cōtigerit, videtur ex Luca, qui desertum locum in quo factum est miraculū, dicit fuisse locum ciuitatis Bethsaidæ. Hæc enim ciuitas est citra stagnum. Cui consonat Brocardus in descriptione terræ sanctæ, vbi montem illum in quo miraculum contigit, describit non longè esse à Capernaum. Quòd tamen

vltra stagnum locus iste fuerit, manifestè patet, non solùm ex eo quod Ioãnes dicit Dominũ abijsse trans mare Galilææ, sed etiã multo magis ex eo, quod peracto miraculo Dominus iussit suis vt transnauigarent rursum ad Bethsaidã, vt habet Marcus, post quam transnauigationem venerunt in terram Genesar, vt habet Matthæus, & in Capernaum, vt habet Ioannes. Locus ergo ex quo transnauigauerunt, erat vltra stagnum. Alterum dubium est, quomodo turbæ pedestres venerunt ad eum locũ, ad quem Christus cum suis nauigio tendebat, quemadmodũ Matthæus & Marcus habent. Dicit quidẽ Beda, quòd cũ pedestres turbæ peruenisse dicũtur, ostenditur nõ in aliam maris siue Iordanis ripam Discipulos cum Domino peruenisse, sed proxima eiusdem regionis loca adijsse, ad quæ etiam indigenæ poterant peruenire & præuenire pedestres. Verùm quomodo tunc dicitur à Ioanne in hodierno Euangelio, Dominus abijsse trans mare Galilææ? cumq; ex superiori ratione manifestum satis sit miraculum factum vltra stagnum, non est verisimile illius regionis fuisse turbam istam, sed ex regione alterius ripæ in qua Christus ferè semper diuersabatur, ad quam etiam redeuntem Dominum sunt in Caphernaum secuti, vt docet Ioãnes. Ad primum horũ omnino videtur dicendum, vltra lacum quidem fuisse locum ad quem Dominus secessit, eum autem dici fuisse ciuitatis Bethsaidæ, siue quia esset illi ciuitati ex opposito, siue quia ad illam pertineret ciuitatem, etsi in diuersa stagni ripa esset. Ad secundum non video quomodo responderi possit, nisi dicamus è Caphernaum Dominũ primò secessisse (nam ibi verisimile est ad Dominum cõgregatos Apostolos) ac in oppositam ripam nauigasse, illumque nauigantem & abeuntem multos vidisse, vt dicit Marcus: alios autem ab his qui viderant audisse, vt habet Matthæus, atque hos circumeundo paululum eam oram in qua est Caphernaum, quod est in principio stagni situm, Iordanem deinde transijsse, siue per pontem aliquem, siue per ipsas fluuij aquas transuadando. Interim hic obseruanda auiditas turbarum in se-

quendo Christum, quæ in eo declaratur, quòd fugientem aut secedentē Dñm etiam secuti sunt, idq; pedestri itinere, & summa cū celeritate, relictis ciuitatib⁹, ac omni cura prospiciēdi sibi de victu deposita, in deserta loca festinantes. Secessus enim iste Christi hominum desideria non fecit tepescere, sed magis acuit & accendit.

Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset] Matthæus, Marcus & Lucas dicūt Apostolos suggessisse Christo de turbarū dimissione. Ioānes verò videtur significare Dominū prius de cibandis turbis fuisse solicitū, cùm dicit eū conspecta hominū multitudine interrogasse Philippum: Vnde ememus panes vt māducent hi: Sed hanc apparentem historię & narrationis diuersitatē bene soluit Augustinus, docens intelligendū prius quidem Apostolos Dño suggessisse, ac deinde dixisse: Non habent necesse ire. Date illis vos māducare. Postmodum Dominū è monte in quo sedebat cum suis sustulisse oculos, ac vidisse turbam multam venisse, & continuò venire ad ipsum, ac tunc humano more tentasse Philippum. Incertū tamen an secessus ille Domini in montem, de quo mentionē facit solus Ioannes, intelligi debeat, antequā Dominus populū docuisset, an post doctrinam, sed ante suggestionem Discipulorū, an etiam post hāc suggestionē. Nec in eo iudicāda est aliqua contrarietas, quòd Ioānes Andream respōdisse dicit de quinq; panibus & duobus piscibus, reliqui verò eam responsionē omnibus tribuāt Apostolis, eo quòd etiamsi solus hoc dixerit Andreas, omnium tamen nomine hoc dixerit. Sic nulla contrarietas in eo est, quòd Marcus Apostolos dixisse refert: Euntes emamus ducentis denarijs panes, & dabimus illis manducare. Ioannes verò dicit Philippum respondisse: Ducentorum denariorum panes nō suffecturos vt vnusquisque modicum quid accipiat. Verisimile enim est prius Apostolos hoc dixisse quod Marcus refert, veluti sentientes panes ducentorum denariorum posse eam turbam satiare, ac deinde Philippum quod illi dixerant magis auxisse, ita vt assereret ne tot quidem panes posse sufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non significare

rare voluerunt Apoſtoli eam pecuniæ ſummam poſſe ſufficere,ſed tanta ſaltem opus eſſe, quantam ſatis ſciebant Dominum cognoſcere apud ſe non eſſe. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſent: Præcipis vt nos demus illis man ducare,id autem vt poſſemus, opus eſſet emeremus panes non minus quàm ducentis denarijs,cùm apud nos pecuniæ ſit quàm minimum. Non enim, vt quidam intelligit , his verbis ſignificauerunt Apſtoli apud ſe tantum eſſe pecuniæ, ſed potius non eſſe tantum quantum ea turba requireret, quod ſatis apparet ex Luca, qui dicit : Niſi fortè nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam eſcas: & ſubijcit : Erant autem ferè viri quinque milia : ſignificans Apoſtolos illud de eundo & emendo eſcas, dixiſſe præ nimio ſtupore,quòd Dominus præcepiſſet illis turbam tantam cibare. Ita & verba illa Marci ſunt accipienda, quaſi ex ſtupore & per ironiam quandam dicta, quæ verba duplicem habent pronunciationem. Nam quidam ea volunt legenda eſſe per interrogationem, ac tunc pro, emamus, vertendum fuerat,ememus,vt ſit ſenſus: An vis vt egreſſi emamus,&c. Rectius tamen leguntur ſine interrogatione, eo quòd Græcis ſint aoriſti ſubiunctiui modi pro imperatiuis poſiti , ἀγοράσωμεν & δῶμεν, emamus & demus, quamuis non malè pro ſecundo verbo interpres vertérit,dabimus. Porrò quo intelligatur quàm bene dixerit Philippus, ducentorum denariorum panes non ſuffecturos vt vnuſquiſque modicum quid accipiat,ſupputatio ineunda eſt. Ducenti enim denarij,ſecundum Budæi ſupputationem, efficiunt florenos aureos 25. aut, quod idē eſt, Rhenenſes 35. Hi ſi diuidantur in eos nummos quos Brabanti nouenarios, Flandri ſenarios vocant, reſultabit numerus 5600. Itaque cùm numerus manducantium virorum fuerit 5000. exceptis mulieribus & paruulis, vt teſtatur Matthæus(nam mos Hebræorum erat non recenſere niſi viros) & veriſimile ſit non multo minorem fuiſſe numerum mulierum & paruulorum, vt non dicam eum fuiſſe maiorem,facilè patet ſingulis non tantū panis ex ducentis denarijs,con

tingere posse, quantum apud nos in commoda annona emi posset nouenario Brabantico aut senario Flădricō. Quod autē Dominus etsi maximè moueretur erga turbas misericordia, non tamen prius ad miraculum venit, quàm à discipulis illi suggereretur turbæ necessitas, factum est ob id, vt ne videretur ad miraculi operationem ostentationis gratia prosilire, atque vt miraculum ipsis Apostolis & alijs esset commendatius & testatius. Simili ratione Dominus non dicit Apostolis: Ego pascā eos: hoc enim arrogantiæ videretur fuisse: sed, non habent necesse ire, vos date illis manducare: vt illis se non habere testantibus, magnitudo miraculi notior fieret & illis impotentiam obtēdētibus, ipse velut necessitate coactus faceret iam quod suum erat. Illo tamen dicto: vos date illis manducare: Dominus etiam significauit, quòd sit nonnunquam boni pastoris officium, nimirum vt non solùm pascat pane doctrinæ, sed etiam pane corporali cùm opus fuerit: deinde, quantam illi haberent potestatem si crederent, vt quibus datum esset tantam pascere multitudinem, quemadmodum credere id meritò potuissent, ex miraculis prius perpetratis in nomine Christi. Cæterùm quemadmodum Apostoli suam solicitudinem & misericordiam ostenderunt, cùm Christo suggesserunt turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino pascere turbam, præ se ferunt promptum ad obediendum animum, sed dolent nō adesse ipsis facultatem, dum dicunt: Non habemus hic nisi quinque panes, &c. Et per hanc item ipsorum responsionem Apostolos magis præparauit ad miraculi fidē & admirationem, vt qui iam testati erant ciborum penuriam, & turbam pascendam innumerabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixisse: Est puer hic vnus qui habet quinque panes, &c. non est contrarium ei quod alij dicunt, Apostolos respondisse se habere illos panes. Primò enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde, puer ille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectionem suam Apostolos piscantes vocat pueros, dicens: Pueri, nunquid

pulmentarium habetis? Vbi obseruanda Apostolorum frugalitas, ac neglectus rerum corporalium. Cùm enim essent duodecim, & iam in desertum locum secederent, quinque tamen panes tantùm secum deferunt, eosque hordeaceos, & pro obsonio non carnes, sed pisces, & eos tantùm duos. Videri autem posset etiam ideo hordeaceorum panum apertam factam mentionem, quo reuocaretur in memoriam miraculum Helizæi, qui viginti panibus hordeaceis pauit viros cētum. Eorundem Apostolorum prompta obedientia declarata est, cùm iussi afferre quinq; panes quos solos habebant, non dicunt; vnde ergo subleuabimus famem nostram: sed confestim obediunt, suo exemplo nos docentes, quòd etsi pauca habuerimus, oporteat ea etiam communicare egentibus. Porrò quare Dominus præ cæteris Philippum tentauerit, hoc est, explorauerit fidem illius, rationem aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, sed apertius Cyrillus sic scribens: Non est alienum considerare, quare ad Philippū: Libenter Philippus discebat, quærebatq; sæpius, sed non erat adeò acutus vt altiora posset intelligere. Quod inde patet, quia magno tēpore Saluatorē secutus, & varia Deitatis eius signa indies aspiciens, & tam rebus quàm verbis ad cognitionē attractus, quasi nihil adhuc didicerit, in vltimo ferè dispensationis tempore dicit ad Iesum: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Vt ergo rudiorem ad sublimiora ingenio consequenda & ad fidem vocans & roborans vocat, &c. Bene autem Dominus Philippum tentans, dicit: Vnde ememus panes, hoc est, quibus pecunijs, aut ex quo loco, cùm simus in deserto. His enim verbis Dominus omnem viam emēdi panes illis occlusam significans, ad illud eum cogit erumpere vt diceret: Si voluerit multitudinem eam alere, opus esse vt illa ineffabili potentia alimēta iam producat, qua olim viderat Dominum in nuptijs aquas conuertisse in vinum. Quod autem Euangelista tempus huius miraculi designet, dicens: *Erat autem proximum pascha dies festus Iudæorum*] potissimùm ob id factum videtur, vt ex suppu-

4. Reg. 4.

tatione paſchatum & aliorum feſtorum Iudaicorũ intelligeremus tempus prędicationis Chriſti,quod ab alijs non fuit ſignificatum Euangeliſtis, quanquam etiam myſterio non vacat,miraculum hoc (quod occaſio fuit illius ſermonis qui ſequitur de manducando corpore Domini,& tradenda carne eius in cibum, id quod factũ eſt circa paſcha vltimum) factum fuiſſe etiam circa paſcha præcedens, maximè cùm hoc miraculum ſpecimen quoddam & typus fuerit illius ſpiritualis panis,qui ſequenti erat paſchate inſtituendus.

Facite homines diſcumbere.] Euangeliſtæ reliqui paulò aliter hoc Chriſti præceptum referunt. Quod nos habemus,ſecundum cõtubernia: Græcè eſt,συμπόσια συμπόσια, hoc eſt,conuiuia conuiuia. Eſt autem Hebraiſmus,quo dictiones geminantur pro numero diſtributiuo, vt ſit ſenſus: per ſingula cõuiuia,aut per diſtributa conuiuia. Sic & poſtea cũ in Marco habemus, in partes, Græcè eſt, πρασίαι πρασίαι,hoc eſt,areolæ areolę, pro eo quod eſt,per areolas ſingulas. Præcepit autem Dominus turbas diſcumbere, idque in ſodalitia numero centum aut quinquaginta,tũ vt omnia ordinatè & ſine tumultu fierent: tum vt ex huiuſmodi diſtributione numerus mãducantium citò percipi poſſet ab Apoſtolis, quorum etiã miniſterio ob hoc eſt vſus, & ipſi etiam manducantes melius aduerterent miraculi magnitudinem & veritatem. Quod autem Lucas dicit Dominum dixiſſe : Facite homines diſcumbere per conuiuiá quinquagenos: non eſt contrarium illi quod habet Marcus, in quibuſdam ſodalitijs fuiſſe centenos, Lucas enim partem tantùm dixit,Marcus verò totum. Et quod Ioannes dicit numerum virorum fuiſſe quaſi quinque milia: & Lucas ferè quinque milia: non eſt cõtrarium illi quod in Matthæo & Marco legimus, eos qui manducauerunt fuiſſe quinque milia. Primùm enim mos ſcripturæ eſt in numerorum deſcriptione non anxiè certum ipſum ponere numerum, nec curare ſi paulò minus aut plus ſit: vt cùm annos hominum deſcribit, qui in aliquot menſibus aut defecerunt,aut exuperauerunt. Deinde ſciendum,apud

Græcos in Matthæo & Marco etiam addi eam dictionē quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum manducantium, nempe dictionem ὡσεὶ, hoc est, fermè vel circiter. Eadem enim hęc dictio in omnibus est Euangelistis, qua significare voluerunt numerum quinque milium non fuisse completum. Porrò circa panes & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruandum est Dominum quatuor fecisse. Primò enim suspexit in cœlum, ipso gestu demonstrans vnde haberet potestatem huius miraculi. Secundò, vt habet Ioannes, gratias egit Deo patri, pro donis scilicet ipsius humano generi in cibum præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciendi præsens miraculum, docens non tantùm post sumptum cibum, sed etiam antè Deo gratias esse agendas à nobis. Tertiò benedixit, quod quidam intelligunt idem esse cum eo quod dicit Ioannes gratias egisse, vt benedicere sit hic laudare Deum, sed obstat quod Lucas dicit: benedixit illis, nempe panibus. Hæc autem benedictio, erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hic non simplex erat, sed efficiens panum benedictorum multiplicationem, quemadmodum benedictio panis in vltima cœna operabatur panis transmutationem in corpus Domini. Quartò fregit panes ac distribuit Discipulis, vt distribuerent turbæ. In qua fractione ac distributione, intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio, ad eum modum quo per multiplicationem ex costa vna Adæ facta est Eua, & quo hydria farinæ non deficiebat, *Genes.2.* nec lecythus olei minuebatur in domo Sarephthanæ, *4.Reg.4.* & quo parum olei impleuit ad preces Helizæi multa vasa: quales multiplicationes non possumus intelligere, nisi per additionem materiæ, idq; vel per creationem, vel per conuersionem. Vnde Augustinus dicit super Ioannem hoc loco, quòd hoc modo Christus ex quinque panibus satiauit quinque milia hominum, quomodo ex paucis granis producit multitudinem segetum. Quod fit per conuersionem alimenti. Sunt autem Augustini verba hæc: Vnde multiplicat de paucis

granis segetes, inde in manibus suis multiplicauit quinque panes. Potestas enim erat in manibus Christi, panes autem illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terram fecit multiplicata. Dicitur tamen vel ex quinque panibus turbas pauisse, vel ex costa mulierem formasse, quia additio facta est ad materiam præexistentem panum vel costæ. Verisimile autem est hanc multiplicationem panum non solùm factam in manibus Christi, sed etiam in manibus Discipulorum atque turbarum. Sic enim miraculum erat certius & maius. *Dixit discipulis suis, colligite*] cùm iam cibo expleta esset multitudo, iussit Discipulis Dominus vt colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilem comeatum, quinque panum & duorum piscium, tum vt & hoc argumento procuraret certitudinem & admirationem miraculi: tum vt doceret non oportere parcam esse in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam esse in sibi fidentes, eamque largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes est beneficus, secundum illud Pauli:
2.Cor.9. Qui administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. Porrò quod ad moralem spectat doctrinam, rectè intelligitur Dominus hoc miraculo significare voluisse, eis qui sibi adhærent etiam in deserto, hoc est, vbi nullum humanũ auxilium adfuerit, nullum necessariorum bonorum defuturum, ac ob id prędicatoribus anxiam solicitudinem parandi comeatum esse tollendam. Quod verò ad allegoricum pertinet sensum, satis fuerit simpliciter intelligere significatum esse tempus iam aduenisse, quo panis spiritualis verbi Dei & corporis dominici Dei gratia multiplicatus, à Christo primo authore per manus Apostolorum & Apostolicorum virorum esurienti diuersarum turbarum & gentium multitudini esset distribuendus, idq; in maxima copia, quã significãt fragmentorũ reliquiæ. Itaq; non sine mysterio extra Iudæam, & in

in deserto loco factum est hoc miraculum, idque in panibus quinque, eisq; hordeaceis, nimirum quia relictis Iudæis, incultæ & esurientes pane spirituali magis erant pascendæ: ac doctrina Moysi in quinque libris consistens, & adhuc parum suauis, Christo frangente & aperiente scripturas, erat sic multiplicanda, vt omnibus hominibus satiandis sufficeret. Secundum quem intellectum allegoricum, docetur hic moraliter, quomodo pascendi sint Euangelici sermonis pabulo homines à prædicatoribus, nempe vt Euangelistę quantumuis sint multa lectione ac meditatione in sacris instituti, tamen agnoscant quàm sit illis exilis comeatus, & eum quem habent, quantus quantus est, se Domino debere, eique illum sese debere offerre, vt illius benedictione & fractione multiplicatum apponant populo, non tanquam suum, sed tanquam Domini cibum. Ita enim fiet Euangelicum conuiuium, & salutari pabulo non tantùm omnes saturabuntur, sed etiam supererit quod prędicatores sibi colligant ac reponant in secreto cordis sui.

DOMINICA IN PASSIONE. EVANGELIVM.

IN illo tempore. Dixit Iesus turbis Iudæorum & principibus sacerdotum: Quis ex uobis arguet me de peccato? Si ueritatem dico, quare uos non creditis mihi? Qui ex Deo est, uerba Dei audit: Propterea uos nō auditis, quia ex Deo nō estis. Respōderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & uos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat & iudicet. Amen dico uobis. Si quis sermonē meum non seruauerit, mortem non uidebit in æternum. Dixerunt ergo Iudæi. Nunc cognouimus, quia dæmonium habes Abraham mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. Quem Ioan. 8.

teipsum facis? Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me, quē uos dicitis, quia Deus uester est, & non cognouistis eum. Ego autē noui eū. Et si dixero, quia nō scio eum, ero similis uobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum: uidit & gauisus est. Dixerunt ergo Iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti? Dixit eis Iesus: Amen amen dico uobis, antequā Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.

QVid hactenus in Eccesia fuerit declamatum, neminem, nisi paganum, ignorare puto: Perlustratum enim à Septuagesima per septem præcedentes Dominicas, & à primo hominis lapsu, singulis subsequentibus mundi ætatibus examinatis, vbiq; demonstratum fuit, omnes sub peccato venundatos, à quo nisi per immaculati agni sanguinem, non potuerunt mundari. Itaq; quod fœlix faustumq; sit, solennem nunc dominicæ passionis (hoc est, qualiter agnus immolatus sit pro salute mundi) commemorationem, auspicabimur. Hac de causa dominica præsens à passione nomē habet, cultusq; Ecclesiasticus est immutatus, vt sicut hactenus pullis indumentis in signum pœnitentiæ vsi sumus, ita subsequenter in dominicæ passionis memoriam, rubris vtemur. Non, quod hoc die vel subsequentibus diebus, supplicium crucis sit passus D. Iesus, sed quod vti hostes ipsius in die parasceues corporaliter ipsum taquam reū, egerunt in crucem, ita ab excitatione Lazari, (quē nudius tertius, aut circiter excitatum ferunt) ad diem vsque parasceues, varijs eundem, si alias sepissimè, ita nunc vel maximè, tum cōsilijs, tum insidijs, blasphemijs, iniurijs, contumelijs, dicterijs infinitis petere, & quasi quibusdā progimnasmatibus ad mortē prosequi cœperunt. Quanquam autem totius vitæ Christi decursus, quo cum hostibus humani generis satana, mūdo, peccato nostri causa conflixit, non fuerit aliud, quàm dolorum, aduersitatum, persecutionum, continua tolerantia, quia tamē Iudæorum his diebus maior solito, feruebat insania, adeo vt de-

vt definito consilio statuerint & Lazarum, cuius gratia multi abibant & credebãt in Iesum, quamlibet innocentem, perimere, & Christi memoriã prorsus extinguere: cõgruè nunc Christi passionis commemoramus initia. Ad quam rem mirè congruit Euangelium, quod hodie charitatibus vestris recitatum est, in quo præcipuè duo passionis Christi capita declarantur: Primo, quæ fuerit persona Christi: Secundo, qualis illorum, qui causa necis innocentissimæ fuerunt, Pontificum & Pharisæorũ conditio. Persequutores enim eius perfidi pontifices, Iudæorum magistratus homines athei, ob solum odiũ veritatis & inuidiã gloriæ Christi nominis, sic insanierũt: Cũq; prauis essent & erroneis imbuti, de iustificatione opinionibus, maderentq; vitijs pessimis, auaritia, fastu, hypocrisi, mendacijs, iracundia, veritatis doctor, imo ipsissima veritas, nõ potuit eos pro officio non redarguere. Hinc illæ lachrymæ, hinc toties audire cogitur, Samaritanus, demoniacus, publicanorũ & peccatorũ amicus, seductor, &c. Deinde, quoniã suã videbant gloriã Christi miraculis obscurari, in tantum excãduerunt inuidia, vt nihil neq; cogitare neq; dicere aliud potuerint, nisi, quoniam morietur & peribit nomen eius. Item: circumueniamus iustum, quoniam cõtrarius est operibus nostris. Tali fuit in Dauidem mente præditus Saul: Tali, Cain, in Abelem, item apud Hieremiã prophetã: Cogitauerũt super me consilia dicentes: Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomẽ eius non memoretur amplius. Tali deniq; animo principes in Danielem fuerunt, qui ob solam probitatem ipsius, quoniam Deum verum ac viuum adoraret, grauiter eũ accusarunt: Similiter ob veritatem ab ipso traditam, Bel euersum, draconem occisum, irruentes in ipsum, in lacũ leonum abiecerunt. Iam autẽ videte charissimi, quo fructu Iudæi in Christum dira queq; machinati sint, & nobis illius passio suscipiatur. Illi dum è templo seruatorẽ suum exigunt, Deum perdũt, pariter & templũ. Si enim Dei præsentia beatos efficit, infœlicissimos fore necesse est, qui eum à finibus suis reijciunt, Christus

Ioan. 12. *Psal. 40.* *Sap 2.* *lib. 1. Reg. 19.* *Gen. 4.* *Hier. 11.* *Dan. 4 & 14.*

est

est vita. Dum autem ipse se abscondit & abit, mortem ibi triumphare certissimnm est. Quæritis me, & non inuenietis, & in peccatis vestris moriemini. Ad nos verò Christi passio relata, securitatem confert in mortis angustijs, seruat a morte pepetua, eluit. & expungit omnia crimina: turpitudinem peccati nos docet, vt eam tãtam esse intelligamus, quæ vnigenitum Dei filium ignominiosam mortem subire coegerit, & adhuc hodie eũdem crucifigat: Charitatẽ etiam tum Dei, tum proximi mentibus nostris imprimit. Dei quidem, cum infinitã amoris erga nos sui magnitudinem perpendimus, quo sic dilexit nos, vt filio suo vnigenito non pepercerit, sed pro nobis omnibus ipsum tradiderit. Proximi verò, illum nobis merito & charum, & pretiosum esse debere, qui animam habeat tanto comparatam pretio, quod cum toto vniuerso comparari non potest, sanguine nimirum, pretioso Christi, proindeq; grauissimum esse peccatum, aut scandalosa vita, aut odio, iniuria, inuidia aut alia quacunq; de causa, saluti proximi obesse, &c.

Ioan. 8.

Dixit Iesus turbis Iudæorum, & principibus sacerdotum, Quis ex uobis arguet me de peccato?] Vt ostenderet Dominus Iudæos nullam habere iustam causam non credendi ipsi, nec alia causa non credere, quàm quia veritatẽ loqueretur, inquit: Quis ex vobis arguet me de peccato? Græca autem, similiter & Augustin⁹, habẽt præsens tempus, arguit. Sed eodẽ redit. Sensus enim est: quis me potest vel poterit arguere, hoc est, argumentis conuincere de quouis peccato, nedũ de errore & mendacio? Arguere enim exponendum est per conuincere, nõ autẽ pro accusare. Nam Græcis est ἐλέγχει, quod est refellere et argumentis conuincere. Alioqui Iudæi Dominum de peccato frequenter accusabant, & in eius operibus, cùm dicerent illum soluere sabbatum: & in eius doctrina, cũ dixerunt: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Nunquam autem potuerunt eum certis conuincere argumentis, sed vbique obstructũ est à Domino os loquentium iniqua. Sensus itaque est:
Si

Si quisquam vestrum est qui aut doctrinã meam de aliqua falsitate, aut omnino vitam meam de aliquo peccato conuincere possit, vt ob id mihi nõ putet esse credendum, in medium ille quisquis est prodeat. Si verò nemo vestrum me peccati conuincere potest, quare ergo non creditis mihi veritatem dicenti? Sic enim subiungitur à Domino: *Si ueritatem dico, quare non creditis mihi?*] In qua sententia apud nos deest coniunctio, autem, vt sit: Si autem veritatem dico, &cæt. quæ coniunctio multum facit ad argumentationis perfectionem. Constringit enim duplici hac interrogatione Dominus Iudæos, quod aut eum conuincere debeant mendacij vel peccati, aut ei quem conuincere nequeunt, credere. Causam autem quare non crederent vera licet dicenti, ipsemet Dominus concludendo explicat: *Qui, inquit, ex Deo est.*] hoc est, Dei spiritu præditus est, hic verba Dei audit: lubẽter scilicet & benignis auidisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. Propterea ergo vos mea verba quæ Dei sunt non auditis æquis auribus, quia ex DEO non estis, id est, afflatu spiritus diuini non estis donati, sed pleni afflatu diaboli. Sic & Ioannes: Qui, inquit, nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos. In hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris. Circa prædicta Domini verba, obseruanda primùm, vt annotauit Diuus Gregorius, Domini mansuetudo, qui cùm venisset ad iustificandum peccatores, non dedignatur tamen se ex ratione ostendere peccatorem nõ esse, & sese peccatorum redargutioni si possent, subijcere. Secundò obseruanda nota illa, qua dignoscitur num quis ex Deo sit natus an non. *1. Ioan. 4.*

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia, &c.] Solet conuicta impietas, dum non habet quod respondeat veritati, conuerti ad conuitia. Itaque Iudæi quoniam conuicti erant esse filij diaboli, ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia regerentes in Dominum quę nullam vel similitudinem veri habebant. Nonne, inquit, bene dicimus nos. Quibus verbis significant se id prius Domino obiecisse aliquando

ipsum

ipſum autem reipſa iam confirmare illorum dictum. Porrò Samaritanum Dominum vocabant, non quòd origine eum talem eſſe putabant, ſed per contemptum & vilipenſionem. Nam Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant, Samaritanum appellabãt: quomodo Chriſtiani quoſdam per cõtemptum Iudæos vocant. Aut Samaritanum appellabant, quòd quemadmodum Samaritani Iudæos nobile ſemen Abrahæ, vilipenderet, aut quòd legis & cæremoniarum videretur eſſe tranſgreſſor. Dæmonium autẽ habere dicebant, quòd vt dictum eſt in caput Ioann. 7. inſana & abſona eum loqui iudicarent, cum illos dicebat ex patre diabolo & non ex Deo eſſe, ſe verò ſuamque doctrinam tantopere videretur commendare. Vnde cap. Ioannis ſequenti multi dixiſſe dicuntur: Dæmonium habet, & inſanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non ſunt dæmonium habentis. Ex quo loco ſatis patet illos ſic dixiſſe Dominum habere demonium, quomodo ſolemus nos dicere aliquem inſanire, quem abſurda loqui iudicamus. Proinde aptè Dominus reſpondit: *Ego dæmonium non habeo, ſed honorifico patrem meum*] quaſi dicat: Non loquor inſaniæ verba, ſed ea loquor per quę ſtudeo patris mei gloriam apud homines promouere. Ad inſanam Iudæorum calumniam & contumeliam clementiſſimè Dominus reſpondit, alterum conuitium, nempe Samaritani nomen, diſſimulans, ſiue quia nihil aliud erat quàm impotentis irę maledictum, omni ratione carens, ſiue ſecundum Auguſtinum, quia ipſe nomen Samaritani lubenter ſecundum eius ſignificationem cognouit ſibi competere, ſicut ſe in quadam parabola apud Lucam per Samaritanũ deſignauit. Samaritanus enim cuſtos interpretatur. Ad dæmoniaci autem vocabulum intentatum, quoniam derogabat gloriæ Dei & veritati doctrinæ ſuæ, reſpondit quidem, ſed ita vt non regeſſerit maledictum quod in illos meritò retorqueri potuiſſet, ſed manſuetè & ſimplici negatione tãtùm depulerit à ſe, qui alioqui inter docendum, & vitia hominum reprehendendũ pro gloria Dei vehemẽs erat, liber & acer.

Quo nos docuit, vt quoties agitur de gloria Dei, quoties aduersus impios defendenda est euangelica doctrina, vehementes simul & acres: quoties verò non ipsi conuitijs incessimur, lenitatem pręstemus, sic vt nec ad omnia respondeamus, sed ea tantùm, idque cum modestia, à nobis depellamus, ad quæ, sine periculo fructus euangelici, non possemus obticessere. Dicit autem Dominus se honorare patrem suum, per ea scilicet verba, ratione quorum eum dicebant habere dæmonium, quia per illa ostendit quòd Iudæi homicidæ & mendaces non essent filij Dei, sicut gloriabantur, quodque vera esset doctrina sua. Per hæc enim pater honorabatur. Dicit ergo: honorifico patrem meum, vos autem me quia patrem meum honoro, inhonorastis, vel, vt habent quidam codices Græci & Latini, inhonoratis, cum scilicet Samaritanum & dæmoniacum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quasi doleret se ab eis inhonoratum & ignominia affectum, ac gloriæ cupidus putaretur, subiecit: Ego autem non quęro gloriam meam. Ego tanquam homo scilicet non quęro gloriam meam, sed gloriā Dei, & salutem hominum. Quamuis autem ego secundum quod homo gloriā meam quatenus homo sum, nō quæram, nec vlciscar eos qui ignominia me afficiunt, est tamen qui gloriam meam quærat, & non solum quærat, sed etiam iudicet, vindicando me de his qui me ignominia afficiunt. Vult enim pater vt omnes honorificent filiū sicut honorificāt ipsum: & qui hoc recusant facere ab eo vel in hac vita, sicut Iudæi, vel saltem in futura vindicabuntur. Sciendum autem Græca non habere futura, quærat & iudicet, sed ἐστὶν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων, id est, est quærens & iudicans, vel, est qui quærit & iudicat. vt non significetur pater quæsiturus, sed quærere & iudicare cùm est oportunū. Nec est istud contrariū illi quòd alibi dictum est: Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Nā ibi est sermo de iudicio vniuersali, hic verò significatur patrem vlcisci siue in hac vita, siue post eam, inobedientiam & ignominiam filio illatam. Diuus Augustinus intelligit Dominū hic loqui

de iu-

de iudicio diſcretionis, vt ſit ſenſus: Eſt qui quęrat & iudicet, hoc eſt, diſcernat ſuo tempore gloriã meam à gloria cuiuſcunq; creaturę, quando me ſcilicet ſedere faciat in dextera ſua, qui & modo ſatis diſcernit inter me & alios homines, per opera & doctrinã quam per me profert mundo. *Amen amen dico uobis, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit*] Quoniam Iudæi Domini ſermonem veluti inſanum & a dæmone profectum calumniabantur, Dominus contrà quàm ſalutaris ſit ipſius doctrina liberè proclamat, nequaquam reueritus Iudæorum contradictiones, nec ob eorum conuitia à docendo quæ pijs & electis ibi præſentib. eſſent ſalutaria, ceſſans. Amẽ amen, inquit, dico vobis, quiſquis ſermonem meum non ſimpliciter audierit, ſed auditum etiam ſeruauerit, obtemperando ei, non videbit, hoc eſt, non experietur, nec ſentiet mortem in ęternum, quia ab æterna morte erit liber & mors corporis ei mors non erit, ſed ſomnus & migratio. Somnus, quoad corpus aliquando excitandũ: migratio, quoád animam fœlicius in altero ſeculo victuram. Circa quæ verba notandum, idẽ iam à Domino promitti ſeruantibus ſermonẽ eius, quod ſupra promiſit manducantibus carnem eius, vt intelligamus verbum Dei æquari hac in parte euchariſtiæ. Vtrumq; enim eſt panis mentem hominis nutriens & viuificans.

Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonium habes.] Cùm manſuetiſſimè Iudæis inſaniam ſibi objicientibus Dominus reſpondiſſet, & quæ ſalutis eorum eſſent docuiſſet, contra illi ſermonem eius intelligentes de morte corporali, rurſum inſaniam ei objiciunt, tanto quidem furore, vt etiam proprij ſui honoris obliuiſcerẽtur. Nam cum dicunt: Nunc cognouimus: ſignificant ſe id prius cum illi hoc obiecerunt, non cognouiſſe, aut non ſatis cognouiſſe. Mirantur autem quomodo Dominus immortalitatem promittat ſeruantibus ſermonem eius, cùm ea nec Abraham, nec prophetis contigerit, quos tamen conſtat ſeruaſſe ſermonem Dei, atque ob id colligunt ipſum ſe anteponere illis, quod polliceretur ea quæ illi nõ ſolũ non potuerunt alijs pręſtare, ſed nec ipſi

ſunt

sunt assequuti ex obseruatione mandatorum Dei. Porrò Dominus omisso dæmoniaci nomine furibundè sibi intentato, quod prius à se simplici depulerat negatione, ad reliqua pro suo more mansuetè respõdet. Et primùm quidem ad illud quod postremo loco dixerunt: Quem teipsum facis: quo significauerunt eum seipsum exaltare, & sibi vsurpare personam alienam. Ad hoc enim respondet Dominus, dicens: *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est*] Quæ sententia secundum Chrysostomum sic est intelligenda, quomodo illa supra cap. 5. Ioannis. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum nõ est verum: vt scilicet Dominus eam loquatur ex Iudæorum & non ex sua sentẽtia, & concedendo dicat. Aliter tamen & rectius sic intelligetur, quomodo aliæ multæ similes: Si ego ex meipso, aut ego tanquam homo, qualis à vobis solũ esse putor, glorifico meipsum inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea. *Nunc autẽ non ego me glorifico, sed est pater meus qui me glorificat.*] Hæc autem patris glorificatio non intelligenda est tantum consistere in his quæ pro filij gloria pater fecit in baptismo, & in monte Thabor, aut post mortem in resurrectione & ascensione eius, sed & in omnibus quæ filius dixit aut fecit. Hæc enim cum filius non à seipso dixerit & fecerit, sed pater per illum loqueretur & operaretur, & filij gloriam diuinam apertè satis comprobarent, dicitur filius per illa non seipsum glorificasse, sed pater ipsum glorificasse. Sic & prophetæ non seipsos glorificauerunt, cùm ex Dei mandato dicerent aliquid ad gloriam eorum pertinens. Sed tunc seipsum quis glorificat, quando suis, hoc est, non diuinis dictis vel factis gloriam sibi venatur & parat apud homines. Clarè autem aperit eis Dominus quem vocet patrem suum, cùm subdit: *quem uos dicitis quod Deus uester sit.*] significans in veritate non esse ipsorum Deum, sicut gloriabantur. Vnde subdit: *& non cognouistis eum*] quia scilicet sermonem eius & opera quæ per me edit non agnoscitis, nec mandata eius seruatis, quorum vtrumque arguit hominem non verè & intimè agnoscere DEVM. In hunc enim
 sensum

ſenſum Dominum dixiſſe illos non cognoſcere Deum, patet, quia mox de ſe dicit: Ego autem noui eum, & ſermonem eius ſeruo. Nam quod dicit, ſermonem eius ſeruo, indicium eſſe vult cogniti à ſe Dei. Differentia autem, quam hic reddit Dominus inter ſe & Iudæos, quoad cognitionem Dei, eò tendit, vt ſignificet rationem quare illi non credant patri filium glorificanti, ipſe verò tam liberè audeat pronunciare quæ ad ſuam facerent gloriam. His autem veluti munimentis præiactis, ſecundò reſpondet ad id quod de Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es patre noſtro, &c. oſtenditque ſe illo maiorem eſſe, & ſimul indicat illum non eſſe mortuum ea morte de qua ipſe erat locutus. *Abraham, inquit, pater ueſter exultauit ut uideret*] hoc eſt, geſtiuit, & ſummopere optauit videre diem meum. hoc eſt, aduentum meum in carnem. Et quod ſummè deſiderauit videre, cum magno etiam mētis gaudio eſt aſſecutus. Vidit enim diem meum oculis ſpiritualibus, quia iam agnouit me in mūdum veniſſe, & ob id gauiſus eſt, quòd per me ſciat ſe & totum humanum genus à morte redimendum, & in cælos ſubuehendū. Diuus Auguſtinus illud, vidit & gauiſus eſt, refert ad tempus quo Abraham fuit in carne, vt tunc dicatur vidiſſe diem Domini, hoc eſt, cognouiſſe, & ob id gauiſum fuiſſe. Incertum autem relinquit, an quod de die dicitur, intelligendum ſit de die temporali aduentus Chriſti in carnem, an de die æternitatis, qui neſcit ortum, neſcit occaſum. Vtrumque enim illum dicit per fidem vidiſſe adhuc in carne poſitum, quod vel
Gen. 24. tunc declaratum eſt in eo, cùm ſeruum ſuum, poſita manu ſub femore ſuo, iurare voluit per Deum cœli, ſignificans ſe credere, vt vult Auguſtinus, Deum cœli ex ſuo ſemine incarnandū. D. Chryſoſtomus ſimiliter illud, vidit & gauiſus eſt, refert ad tempus quo Abraham fuit in
Geneſ. 22. carne: ſed per diem Domini intelligit tempus paſſionis eius, quam Abraham præuiderit & præcognouerit, cum poſtquam filium ſuum immolare pararet, hircū pro eius obtulit redemptione. Caietanus autem colligit debere hanc partem ad illud tempus referri, & de die æternitatis

tatis locum hunc intelligendum, quòd Iudæi ex his Domini verbis intellexerint Dominum fuisse visum ab Abraham, & vicissim illum vidisse cùm in mundo hoc ageret. Dicunt enim: & Abraham vidisti? Verum prima interpretatio videtur simplicior, qua loc⁹ hic de die aduentus Domini in carne intelligitur, & cum tunc Abraham vidisse, quando in limbo inferni existēs, intellexit desideratam Christi incarnationem, impletam esse & perfectam. Nec obstat id quod mouet Caietanum. Nam dicendum, Iudæos, vt frequenter pro suo carnali sensu, Domini verba malè intellexisse & putasse ipsum locutū de visione corporali cùm loqueretur de spirituali. Itaq; Iudæi Dominum significare putantes Abraham vidisse illum oculis corporalibus, & proinde tum vidisse cùm in mūdo hoc degeret, nouam rursum calumniam Christo obijciunt, dicentes: *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti?*] Dicendum erat, & Abraham vidit te: verùm quo magis absurditas appareret, dicunt, & Abraham vidisti? Porrò quoniam hic dicitur de quinquaginta annis, D. Irenæus lib. 2. capite 40. colligit Dominum maiorem annis quadraginta prædicasse euangelium, ac ad ætatem quinquagenariam accessisse cum hæc illi Iudæi obijcerēt, quod & confirmat autoritate eorum qui hæc se audiuisse à Ioanne prædicabant. Verùm hæc sententia tanquam Euangelistis contraria ab omnibus reijcitur. Et Eusebius lib. 3. capite 39. notat Papiam Ioannis discipulum, quòd ex Apostoli verbis non satis intellectis tradiderit quædam, vnde data est alijs erroris ansa, inter quos numerat etiam Irenæum. Alij pro quinquaginta legunt quadraginta. Nam sic legitur apud Chrysostomum, qui commenti vice adijcit: ac si iam prope accederet ad eam ætatem. Verùm scriptorum vitio verisimile est quinquaginta mutatum in quadraginta, quòd ineptum nimis iudicarent Iudæos obijcere de annis 50. cùm ab illis tam lōgè adhuc Dominus abesset. Proinde quidam suspicantur Iudæos existimasse Dominum seniorem fuisse quàm erat, ob maturitatem & grauitatem vultus, & ob multum laborē in prædicatio-

nibus, vigilijs, & orationibus. Theophylactus curiosum nimis esse putat inquirere quare dixerint potius de annis 50. quàm 40. putans casu factũ esse, quòd eis in mentem simpliciter venerit ille numerus. Probabilissimum autem est quòd appellatione quinquaginta annorum spectauerint ad morem sui seculi, hoc est, Iubilei, quod interdum seculum appellatur, quasi dixerint: Nondum vnum seculum implesti, & audes dicere vidisse te Abraham? Huic confine est quod Theophylactus commemorat quosdam dixisse quinquaginta annorũ factam mentionem ob honorem anni Iubilei. Porrò quanquam Dominus Iudæos redarguere potuisset de malo verborum suorum intellectu, potius tamen ad eorum interrogationem respondere voluit, vt apertius iam suam diuinitatem declarans, ostenderet se Abraham esse maiorem, atque ob id dicit: *Amen amen dico uobis, antequam Abraham fieret, uel nasceretur aut esset, ego sum.*] Non dicit, ego fui, sed, ego sum, quemadmodum superius, vt ostenderet Iudæis se eum esse qui olim dixerat Moysi: Ego sum qui sum. Iudæi ergo hanc vocem tanquam blasphemam non ferentes, cucurrerunt ad lapides, vt pœna legis contra blasphemos statuta eum occiderent. Vbi eorum manifestus apparet furor, cum sine sententia iudicis ad lapidationem se parant, non habita etiam consideratione loci, nempe templi. Verùm Dominus, qui iam verbis suã apertè significauit diuinitatem, eandem reipsa ostendit, cùm abscondit se ab eis, reddendo se illis inuisibilè. sicq; exiuit è templo, è manibus eorum elapsus: docens nos suo exemplo, vt, cum etiam possumus resistere, iram superbientium humiliter declinemus.

Exod. 3.

DOMINICA PALMARVM.

QVoniam sanctissima dies, qua suam Christus passionem peregit, incipit appropinquare charissimi, vertit Ecclesia se, quàm potest feruentissimè, ad dominicam passionem tota mente pertractandam. Et quò id fiat commodius, personã Christi, summa cum

cum admiratione ſibi proponit, quod talis perſona tantundem ſeſe noſtri cauſa demiſerit. Atque hæc meditatio principium, & veram ad paſſionem Chriſti fructuoſè meditandam, methodum dabit. Quis enim, qualis humilitas fuerit, ad quam ſe Chriſtus deiecit, rectè perſpicere poterit, niſi prius ſublimitatem, in qua fuerat ab æterno, probè conſideret? Quis hic ſuorum ſcelerum magnitudinem videre, eamq; in Chriſto deplorare, indulgentiamq; (qui paſſionis fructus eſt) poterit impetrare, qui prius perſonam patientis, quod non ſolum homo, ſed mundi etiam ſaluator, ſit & verus Dei filius, non cognouerit? In hunc finem hodiernū Euangeliū ſpectat, in quo apertè videmus Chriſtum verum illum, & à prophetis prænunciatum eſſe Meſſiam. Futurum enim erat vt vultus eius, paſſionis ſqualore, in tantum obſcuraretur, vt nemo ipſum pro Dei filio poſſet agnoſcere. Ea propter, paulò ante ſuam paſſionem, tāta cum magnificentia, cum tali pompa vrbem ingreſſus eſt, vt omnium oculos pariter & cogitationes in ſe conuerteret, quo tali ſpectaculo commoniti, dum tā immania patientē viderent, intra ſe cogitarent. Age, quanquā res Ieſu videantur afflictiſſimæ, ſcripturæ tamen & prophetarum oracula in nullo ſunt alio, quàm in ipſo completa. Hieroſolymam ea forma, qua Zacharias de Meſſia prædixit, intrauit. Populus ipſum eo ritu, eiſdemq; verbis, quibus id futurum Dauid præuidit, cantans, O ſanna pium, excepit. Non dubium igitur, cum hæc ita ſe habeant, etiamſi deterior eius foret cōditio, ꝑ vero ipſum habendū Meſſia. Quod ſi diſcipulis paſſionis tempore, iſta veniſſent in mentē, nunquā animis ita vacillaſſent. Nos verò, amiciſſimi, ſi Euangeliū, & hodiernam proceſſionē Chriſti, hac ratione mentibus noſtris infigamus, nullum nobis tormenta Chriſti parere poterunt offendiculū, ſed feruorem, amorem, admirationē & gratitudinem. Porrò, maiores noſtri, (quemadmodū D. Chryſoſtomus accuratiſſimè annotat) ſeptimanam hanc à rebus in ea geſtis, muneribusq;, quibus hoc tempore genus humanū extitit locupletatum maximis, Hebdomadem magnam vo-

Zach. 9.

Pſal. 117.

Hom. 30. in Geneſ.

Dan. 9. cauerunt. Hic enim, iuxta Danielis vaticinium, finem accepit peccatum cõsumpta est præuaricatio, deleta iniquitas, introducta iustitia superna, impleta visio, & prophetia, & vnctus sanctus sanctorum. An non merito magna hæc septimana vocabitur, in cuius prima die, magnificentissimam Christus celebrauit processionem, quã sequitur breui (vt alia prudens prætercam) dies cœnæ magnæ paschatis, deinde per mortem, expũcto peccato, etiam tartarea regna vastauit, ruptisq; inferni claustris, patrum veterum duxit captiuitatem. Deniq; post sabbatum diem, vtique quo Christus in corde terræ requieuit ab omni opere suo, quod patrauerat, dies succedit sacratissimæ resurrectionis. Tanto igitur magis aduigilandum fuerit, ne tempus vniuerso orbi fructuosissimum, nos præteruolet infrugiferum. Christianus non est, qui hoc tempore non compatitur suo domino, & pietati sedulam non nauat operam. Et, Si D. Chrysostomus, sacratissimis hisce ferijs Geneseos explicationem coram populo omisit (incongruũ est, inquit, vt festa crucis dominicæ celebrantes, de alijs sermonem afferremus) quato melius nos ab his, quę ad exteriorem tantum hominem pertinent, abstinebimus, & quãta pietas hoc præsertim tempore veterum fuerit, perpendamus, qui hisce diebus ad Paschatis vsq; festum, in siccorum esu perseuerabãt, pane & sale, & aqua, tunc vtentes ad vesperam. Nunc ad Euangelistam reuertamur.

Ephes. 4.

Hom. 33. in Genesin.

Vide Epiphanii lib. 3. aduersus hæreses circa finem.

Cùm appropinquasset Hierosolymis] Vide dominicam primam aduentus, in qua tam euangelij quàm prophetiæ enarrationem inuenies.

IN FESTO PASCHAE, EVANGELIVM.

Marci 16. *IN illo tempore: Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome, emerunt aromata, ut uenientes ungerent Iesum: Et ualde manè una sabbatorum, ueniunt ad monumentum, orto iam sole. Et dicebant ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monu-*

monumenti? Et respicientes, uiderunt reuolutum lapidem: erat quippe magnus ualde. Et introeuntes in monumentum, uiderunt iuuenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. Qui dicit illis: Nolite expauescere. Iesum quaeritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non est hic: ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quòd praecedet uos in Galilaeam: ibi eum uidebitis, sicut dixit uobis.

SERMO I. GEORGII BRAVN.

HAEC est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Causam regius Propheta subijcit, dicens: Lapidem, quem reprobauerunt ædicantes, hic factus est in caput anguli, à Domino factum est istud, & est mirabile in auribus nostris. Quæ verba, D. Petrus in resurrectionis memoriam repetens, dicit: Hic lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, factus est in caput anguli, nec enim est in alio aliquo salus. Nec mirum. D. Paulus enim omnes scientias, opes & delitias abijcit, imò pro stercoribus habet, modò ad notitiam & cognitionem Iesu Christi pertingere, virtutemque resurrectionis eius possit cognoscere. Quid hodiernæ itaque festiuitatis sibi velit lætitia, neminem hic adesse puto, qui nesciat, denunciatur enim nobis hodie resurrectionis Domini nostri Iesu Christi à mortuis ineffabile sacramentum, per quã cuncti in orbe terrarũ Christiani, ad spiritualia gaudia prouocãtur, vt quemadmodũ passionis acerbissimæ recordatione, tristitia sunt & compassione affecti, ita sequenti ipsius gloriosa resurrectione, maxima perfundãtur cõsolatione. Ex solius etenim crucis, & mortis Christi meditatione, quid aliud, quàm propriam nostram agnoscimus infirmitatem, damnationemque, quæ sola spectata, fidem deijciunt, spem perturbant, ac tantùm non in desperationis orcum præcipitant. Sic Apostoli Christi duntaxat passione spectata, vacillarunt in fide, spemque omnem amiserunt. In natiuitate Domini, ex Esaia cecinimus: Puer natus est, & filius datus est nobis. Quid autẽ nobis profuisset ista donatio, si nihil aliud, quàm nostram damnationẽ nobis

sua damnatione & morte, patefecisset. Per doctrinam suam viam vitæ mortalibus demonstrauit, sed nisi resurrexisset, quis vitam assequutus fuisset? Ideo prudenter Apostolus cùm præmisisset passionis mysterium: Traditus est, inquit, propter delicta nostra: mox subiecit: Et resurrexit propter iustificationem nostram. Quis alioqui securè crederet crucifixo? quis vitam speraret à mortuo? Quo sanè nomine deridemur à Turcis & infidelibus, nescientibus, nos non magis mortuo, quàm viuenti confidere. Quem enim post fata reuixisse certo didicimus, DEVM esse non dubitamus, cui securi credimus, & absque vllo speramus errore. Exurge itaque exurge ô anima Christiana, exurge, & ecce, IESVS Nazarenus Crucifixus, Saluator, & redemptor tuus reuixit, lamentationes depone, & lætitiæ canticum, Alleluia, nunc sæpius iterumque repetendo, benedic, & lauda Dominum, quia summorum hostium tuorum potentia ac fortitudo fracta est & dissipata. Quemadmodum hic tibi Nazarenus, ó infernalis dæmon arridet? Vbi nunc inferne captiui tui, quos tanto annorum interuallo, collegisti? Salue ergo festa dies, toto venerabilis æuo, qua DEVS infernum vicit, & astra tenet. Hac nocte, multis seculis desiderabilis, qui in tenebris expectabatur, aduenit, qui diu captam, captiuam duxit captiuitatem. Vbi nunc mors stimulus
Apoc.20. tuus, vbi, ó mors, victoria tua? Mortem occisus calcauit IESVS, inquit Diuus Augustinus: Sathan, serpens antiquus, totius mundi seductor, princeps, & ad omne malum tentator, qui saluti nostræ insidiabatur, hodie, mandante Domino, catenis vinctus in abyssum, & stagnum sulphuris & ignis deturbatur. Confidite nunc omnes, quibus mundus, eiusque concupiscentia est molesta, nam, qui nunc reui-
Ioan. 16. xit, Saluator noster, mundum deuicit. Vicit leo de
Matth.28. tribu Iuda, cui omnis est data potestas in cœlo, & in terra. Vanissimi hic cedant Romanorum triumphi, & inanes ouationum clamores, ac tropheaphoræ pompæ, quibus vrbis, aut gentis alicuius

cuius deuictor, nunc Imperator, nunc triumphator, nunc patriæ pater, militũ, aut populi acclamationibus, salutabatur. Quibus verò laudum elogijs triumphatorẽ hunc nostrum Iesum Christum, Dei & virginis filium exornabimus, qui immanissimos hostes, à quibus Romani, etsi victores, quouis tamen tempore sub iugum missi, atque suppressi fuerunt, non sibi, sed nobis omnibus superauit? Israelitæ ex captiuitate Aegyptiaca, quæ temporaria tantum erat, liberati, gratijs Deo peractis, ac solenne Domino carmen decantantès, dixerunt. Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. Si item Dauidem, cum Philisteum superbissimũ interfecisset, Hierosolymam ingredientẽ, mulieres de vniuersis Israel vrbibus egressæ, cantantes chorosq; ducentes, lætitiæ tympanis, & sistris salutarunt: Nos, quibus longè maior est salus exhibita, hodierno die gaudeamus in domino, gratias Deo nostro agamus, qui dedit nobis victoriã per Christum Iesum. Impleamur spiritu sancto, loquentes nobismetipsis, in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallẽtes in cordibus nostris Domino, gratias agentes semper, pro tantis beneficijs in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & patri. Et hæc quidem, de lætitia huius diei, dicta sufficiant, reliquum nunc est, vt de illo fidei nostræ articulo, in quo salutis nostræ cardo versatur, & qui hoc etiam tempore, in quod omnium hæresum maturitas erupit, in controuersiã vocatur, paucula dicamus. Is autem est, quo catholici & orthodoxi omnes, Apostolorum symbolo, & sacrarum literarum auctoritate instructi, firmissimè credunt, carnis nostræ in futuro iudicio, vniuersalem resurrectionem. Hanc, qui ob scelerum suorum magnitudinem, aut alia quacunque de causa non credunt, quia eo ipso, omnem religionem nostram euertunt, omnemq; scripturarum auctoritatem abijciunt, à philosophis etiam quibusdam pecudes habiti sint, & repudiati, à nobis etiam refutatione indigni iudicabuntur, sed his potius argumentis tractãdi, quibus Aristoteles, prima rerum principia negantes,

Exod. 15.

1. *Reg.* 18.

1. *Cor.* 15.

Ephes. 5.

D. Chrysost. ser. 1. de resurrectione. gante, conuincendos esse, demõstrat. Nobis Dei optimi Maximi, summa potentia, qua cuncta ex nihilo produxit, sola nobis argumẽti loco sufficiet. In ijs etenim, quę sola apprehenduntur fide, non est intellectus humanus, sed sola omnipotentia Dei considerãda, Paulus igitur disputãs, quomodo possit Deus mortalia nostra corpora excitare, ait, hoc fieri secundum potentiam, qua potest sibi etiã omnia subijcere. Nunquid etiam Deus omnia quæ promisit, exhibuit, &, quod de mortuorum resurrectione prædixit, futurum non erit? Non erat Christus natus in terra: nondum virgo pepererat: non erat fusus prætiosus Mediatoris sanguis, quo mortis nostræ deleretur chyrographum: Nondum resurrexerat Christus: nondũ crediderant gentes. Hęc & multa alia quemadmodum à Deo promissa, euidenter sunt exhibita, & de resurrectione futura, veritas mentita erit? Frustra sanè vixit, qui se ad hoc solum natum credidit, vt omnino periret. *D. Aug. in psal. 78. circa finẽ.*

D. Petrus Chrysologus ser. 118 Homo, quid tibi oritur, quod non occidit? quid tibi, quod occiderit, non resurgit? Dies mane oritur, & iterum resurgit in mane: sero sepelitur in nocte, & iterum resurgit in mane. Sol quotidie nascitur, quotidie moritur, resurgit ipse quotidie: tempora dum transeunt, pereunt: dum redeunt, reuiuiscunt. Vnde homo, si Deo non credis, si non acquiescis legi, si non consentis auditui, vel oculis tuis, crede vel elementis resurrectionem tuam tibi iugiter prædicantibus, acquiesce. Certè, si ista longè sunt inferiora, quæ in tuis manibus sunt, & de morte, tuo opere suscitantur, te posse Dei opere, doceant, suscitari. Vade ad semen, Apostolo te docente, tolle triticum aridum sine sensu, sine motu, duc sulcum, fodi terram, fac sepulchrum, sepeli triticum, inspice, quemadmodum morte deperit, humore turgescit, putredine corrumpitur, & cum peruenerit ad totũ, quicquid desperatio, quicquid incredulitas, quicquid corruptela tibi superius ingerebat, tunc subito reuiuiscit in germine, in herba pubescit, iuuenescit in caule, maturescit in fruge, & ad illam totam ipsam, quam tu perijsse deflebas, speciem resurgit, & formam, *1. Cor. 15.*

vt

vt te homo triticum non tam doceat manducare, quàm ſapere, non tam cogat laborare, quàm credere. Ad hæc, nunquid grauiſſimè Deus, pro infinita iuſtitia, peccatores puniuit? Fornicati ſunt Iudæi, & puniti obmurmurarunt, & reliquerunt Dominum, ac grauiter ſunt afflicti. Quomodo ergo animaduertet in illos iuſtiſſimus Deus, & non eadem, imò & grauiora committentes, impunitos relinquet? Non eſt rationi, nec iudicis æquitati conforme. Sed nullas in hoc mundo dedimus pœnas? propterea magis carnis reſurrectionem, & aliquam poſt hanc vitam credamus. Nam, ſi ſceleratorum ſupplicium in futuram vitam non eſſet repoſitum, nequaquam impuniti manſiſſent, qui auſi ſunt eadem patrare, quæ priores illi, in quos ſeueriſſimè Deus animaduertit. Cæterùm, quoniam hæc multo accommodatius fide, quàm ratione percipiuntur, nunc ad hos conuertatur oratio, qui etſi ſcripturarum auctoritatem agnoſcant, de reſurrectione tamen non ea, qua Chriſtianos decet ratione, loquuntur & ſentiunt: Hi ſunt infœliciſſimi noſtri temporis Anabaptiſtæ aliqui, qui non hanc noſtram, ſed aliam omnino carnem reſurrecturam, contra apertiſſimas ſcripturas, aniliter docent. Cæterùm Eccleſia Catholica ſpiritu ſancto illuſtrata, ſcripturis etiam imbuta, tradit, omnem reſuſcitandam carnem, hoc eſt, omnes homines ſecundum corpus & carnem reuicturos, tam pios quàm impios, tam bonos quàm malos, ſic, vt eadem caro quam circumferimus, quæ mortua eſt, & ſepulta, & computruit, reſuſcitanda ſit, quod apertè oſtendit Paulus, cùm reſurrectionē carnis tradit, addito pronomine, dicens. Oportet corruptibile hoc, cùm enim dicit, hoc, in carnem quā geſtamus, quaſi digitum intendit. Quid enim aliud eſt dicere, mortale hoc, quàm quod hæc viſibilis caro ſit reuictura, ſicut & apertiſſimè Iob teſtatur, dicēs: Et rurſus circūdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deū meū, quē viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & nō alius. Reſurget ergo hoc corpus ad immortalitatē,

D. Chryſoſto ſer in id: Nolumus uos ignorare fratres. Et homil. 50. ad pop. Antiochenū.

D. Cyprianus in explicatione ſymboli.

D. Gregorius in cap. 19. Iob circa finē.

D. Chryſologus ſer. 76.

1. Cor. 15.

Iob. 19.

quæ

quæ pijs atque impijs communis erit, ſed longa diuerſa ratione, nam pijs æternam beatitudinem, impijs verò, æternos cruciatus adferet, quemadmodum apud Danielem Prophetam: Et in ſymbolo Athanaſij legimus. Sed his tandem, qui nil niſi diſputare, & veritati contradicere norũt, omiſſis quidnam nobis ſalutaris Chriſti reſurrectio emolumenti conferat, videamus. Nobis enim Chriſtianis de reſurrectione Domini iucundiſſima erit recordatio, cum hoc ſolo articulo, à cæteris Iudæis, gentibus, atque philoſophis ſeparemur, qui Chriſtum quidem mortuum, ſed reuixiſſe, nullatenus credunt: Non etenim ſibi vlla ratione, à priuatione ad habitum regreſſum fieri poſſe, perſuadere poterant. Ac primum quidem, omnes factæ veteris Teſtamenti patribus promiſſiones, de futuro Meſſia, & ſaluatore Iſraëlis, qui ſempiternus, & æuo duraturus dicebatur, nunc per reſurrectionem Chriſti ſunt adimpletæ & confirmatæ. Poterat etenim aliquis, non ſine cauſa, ſecũ ipſe cogitare: Quonam modo in Chriſto, qui ex ſemine, & familia Dauid homo mortalis proditurus erat, fœdus et pactum hoc quod ſempiternum fore dicitur, ſubſiſtet? Dubium hoc D. Paulus accuratè diſſoluit. Et nos, inquit, vobis annunciamus eam, quæ ad patres noſtros promiſſio facta eſt, quoniam hanc Deus adimpleuit filijs veſtris, reſuſcitans Ieſum. Quoniam igitur Ieſus reſuſcitatus à mortuis, non amplius in corruptionem iturus, corpus nũc habet glorioſum & ſempiternum, cui mors amplius non dominabitur: Idcirco paganus non amplius pro crimine nobis obijcere poterit, quod credamus in ſepultum ac mortuum, ſed credimus in Chriſtum viuũ ac ſempiternum, per quem nos in vltimo iudicij die reſuſcitandos atque ſaluandos firmiſſima fide ſperamus & credimus: Eo, quod Chriſtus mortuus ſit propter peccata noſtra, propter iuſtificationem autem noſtram reſurrexerit.

Danie. 12. — *D. Aug. in pſal. 101 & concio. ne 2. in pſal. 88.* — *Actor. 13. Vide B. Hilarium in illud 2. pſalmi: Filius meus es tu, &c.*

Secundò, certiſſima de reſurrectione Domini fides, & firmiſſima de reſurrectione noſtra ſpes et expectatio, vehementer fidem noſtram de omnipotentia, & diuinitate

D. Tho. p. 3. q. 53. A. 1.

nitate

nitate Christi confirmat. Quemadmodum.D.Augusti- *D. Aug. in psal 65.*
no asserente, ipse Christus Iudæis signum propriũ,hoc
est,potentissimum, & longè maximum commendans,
generationi, inquit huic, signum non dabitur aliud, *Matt. 12.*
nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in *Ionæ 2.*
ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit & filius hominis in corde terræ,tribus diebus & tribus noctibus. Quomodo fuit Ionas in vẽtre ceti,nonne vt postea viuus euomeretur?Hoc fuit infernus domino,quod Ionæ cetus. Hoc signum proprium commendauit,hoc est,potentissimum. Potentius est, reuixisse mortuum, quàm non fuisse mortuum. Multitudo potentiæ Domini, secundum quod homo factus est,in virtute resurrectionis apparet. Hanc commendat & Apostolus, cum
dicit:Non habens iustitiam, quæ ex lege est,sed eã,quæ *Philip.3.*
est per fidem Christi, quæ ex Deo est,iustitia in fide,ad cognoscendum eum,& virtutem resurrectionis eius.Sic commendatur & alio loco. Et,si crucifixus est ex infir- *2 Cor.13.*
mitate,sed viuit in virtute Dei. Et alibi : Deus Domini *Ephes. 1.*
nostri Iesu Christi,pater gloriæ,det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis in agnitionem eius,illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis, quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctos, & quæ sit supereminẽs magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis,quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis,& constituens ad dexteram suam in cœlestibus,super omnem principatum & potestatem,& virtutem,& dominationem,& omne nomen,quod nominatur non solùm in hoc seculo,sed & in futuro.

Tertiò,pios quoslibet, Deumq; timentes, quid quæso,aliud in afflictionibus huius seculi, quibus ipsi, præ cæteris, magis grauantur,cõsolabitur, quàm certissima resurrectionis, & vitæ futuræ post tribulationes expectatio,in qua æternum gloriæ pondus consequentur. Nam si Christum in hac tantum vita in Christum sperant,miserabiliores sunt omnibus hominibus. Aequitas etenim, & iustitia diuina requirit, vt pugiles, & pie-
tatis

tatis athlethæ, qui pro Christi nomine in hoc mundi theatro, puluerulenti, & sanguine madidi, grauissimos subierant labores, in quibus sine retributione mortui sunt, aliam consequantur vitam, in qua vniuerso orbe spectante, gloriæ donentur corona. Maximè, cum amore Dei inflammati, hæc eo animo passi sint, vt meliorē inuenirent resurrectionem. Itaque, cum videris, inquit Diuus Chrysostomus, iustum angustiari, affligi imbecillitate, pauperie, & innumeris alijs ærumnis præsentem vitā transigere, dic intra temetipsum: quod, nisi resurrectio esset, & iudicium, nunquam Deus, tanta propter se mala passum, nullo potitum bono, hinc migrare permisisset. Vnde patet, quod alteram ipsis vitam, præsenti iucundiorem, & multo meliorem parat, nisi enim hoc esset, improbos quidem multos per hanc vitam gaudere, iustorū verò multos in plurimis ærumnis nunquam dimisisset, sed quoniam præparatum est seculum aliud, in quo secundum meritum huic quidem improbitatis, huic verò virtutis premia reddere debet, propterea tolerat hunc quidem affligi, illum verò delitijs indies diffluere. Ita Paulus ad Corinthios scribens, integrum habet caput consolationum plenissimum, Christus inquit, surrexit à mortuis primitiæ dormientium: Sicut in vno omnes moriuntur, ita in Christo oēs viuificabuntur. Stella differt à stella in claritate, sic & resurrectio mortuorum: seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale &c. Quid porro illa cōsolatione dulcius, quæ est ad Thessalonicenses. Nolo vos, inquit ignorare fratres de dormiētibus, vt nō contristemini sicut & cæteri, qui spem nō habent, nā si credimus, quia Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Deus eos, qui dormierunt, per Iesum adducet cum illo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, qa nos, qui viuimus, qui relicti sumus, in aduentu Domini nō præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu, & voce Archangeli in tuba Dei descendet

Heb. 12.

Hom. 1. ad ad pop. Autiochenū, & homil. 1. de resurrectione Domini.

1. Cor. 15.

1. Thess. 4.

de cœlo, & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi, deinde nos, qui viuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & ita semper cum Domino erimus. Itaque consolamini inuicem in verbis istis. Quodnam maius solatium homini pio adferri potest, quàm quod Deus per Apostolum suũ testatur, piorum corpora in tantam gloriam mutari, vt in occursum Domini suspensa nubibus, in aëre vecta rapiantur? Quinimo, quod Deus transformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori filij claritatis suæ, facietque æquale angelis, sicuti in Euangelio pollicetur. In resurrectione mortuorum non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cœlo, vt viuant cum ipso, cœlestibus perfruentes gaudijs, in æterna secula. Quemadmodum igitur Christi passio in prosperis temperamentum est efficacissimum, ita gloriosa ipsius resurrectio, præsens est in aduersis solatium, vti Diuus Paulus Timotheum in afflictionibus ad patientiam admonens, inquit: Memor esto, Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis, si itaque & sustinebimus & conregnabimus. *Matt. 22.* *2. Tim. 2.*

Postremò firmissima Christianorum de resurrectione dominica fides, nouam in ipsis vitam, & ex sordidissima vita, resurrectionem germinabit. An ignoratis, inquit Diuus Paulus fratres, quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo Christus surrexit à mortuis, per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Atque is hodiernæ Epistolæ scopus est, in qua sub metaphora fermenti, peccatorum expurgatio figuratur. Deus, & pater Domini nostri IESV CHRISTI, gratiam suam nobis omnibus clementissimè hodierno die concedat, vt pascha nostrum dilectus ipsius filius Christus sit, cum quo omnibus diebus vitæ nostræ, in azimis synceritatis, & veritatis epulemur. Amen. *Rom. 6.*

Maria

MAria Magdalenæ, & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata] Hodiernum Euangelium Christi resurrectionem, ac resurrectionis manifestationem cõtinet, quæ colophon est & cõsummatio euangelicæ historiæ, vt sine qua nihil profuisset Christum mori, & per quam nostra redemptio & salus perfecta est. Verùm cùm in hac parte perfecta demum fides in Christum sita sit, tamen vix quicquam Christi aliud visi sunt Euãgelistæ magis variè narrare, Deo id ita disponente, ad exercendam nostram tum fidem, tum diligentiam. Quoniam enim de tempore accessus mulierum ad sepulchrum, deq; apparitionibus angelorum quæ factæ sunt mulieribus, diuersimodè scripserunt Euangelistæ, maximam præbuerunt non aduertentibus difficultatẽ. Et plerique, cum dicta Euangelistarum in his conciliare non possent, multos, teste etiam Euthymio, effuderunt de his rebus vanos sermones, quorum quidam quatuor ad monumentum accessus diuersis temporibus factos esse dicentes, non easdem fuisse mulieres, aiunt, quarum meminerunt quatuor Euangelistæ, sed alias & alias similium inter sese nominum. Alij verò de quatuor aut saltem de multis accessionibus conformiter dicentes, eas tamen ab eisdem factas mulieribus asseuerant. Verùm vt hæc sunt improbabilia, facileq; confutabilia, ita ad hęc confugere nõ erit necesse, si diligenter quis Euangelistarum aduertat narrationes, & semper mente retineat non ob id contrarios esse Euangelistas, quòd vario modo suas instituant narrationes, ob id quòd vnus commemoret quædam quę alij prætermiserunt. Imò si quis rationes, quas nunc dabimus, probè perspexerit, deprehendet non solùm Euangelistas nulla in re hic dissentire, sed maximè consentire, & nusquam alias magis sese iuuare, vt ipsorum in narrando varietas, quæ tamen inuenitur optimè sibi constare, fidem magis augeat quã infirmet, dum agnoscuntur non ex pacto inter se inito eadem scripsisse, atque in varia illa narratione non destituti spiritus sancti directione deprehenduntur. Itaq; & nos

& nos illius confisi directioni Euangelistarũ dicta concordare nitemur, ac manifestè ostendere eandem apud omnes esse consonãtiam, fortassis fœlicius quàm id plerique ante nos conati sunt. Imprimis autem tractandus locus Matthæi qui multos nõ immeritò torsit: Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria videre sepulchrũ. Hic enim locus videtur & cõtrarius esse aliorum narrationi, & in seipso maximam includere absurditatem. Quomodo enim Matthæus dicit in vespera sabbathi mulieres venisse ad videndum sepulchrum, cùm reliqui testentur summo diluculo primæ sabbathi mulieres sepulchrum adijsse? Deinde quomodo vesperam dicit lucescere, cùm vespera obtenebrescat, non lucescat? Est enim lucescere, lucem fieri post tenebras, quod vesperæ non conuenit, sed planè contrarium. D. Augustinus hanc tractans difficultatem lib. 3. de consensu Euan. vult à principio noctis quod est vespera, ipsam noctem synecdochicè significatam à Matthæo, cuius noctis fine mulieres venerunt ad monumentum, ideoque ab ea parte noctis significatam noctem, quoniam ab ea mulieribus licere cœpit vt facerent quæcunque per sabbathum facere impediebantur. Sic itaque dictum vult, Vespere sabbathi, ac si diceretur, nocte sabbathi, hoc est, nocte quę sequebatur diem sabbathi, atq; ad id significandum Matthæum dicit adiecisse, quę lucescit in prima sabbathi, quoniam, inquit, id fieri nõ potest si tantùm primam noctis particulam, hoc est, solum initiũ noctis intellexerimus dicto vespere significatum. Nõ enim ipsum initium noctis lucescit in prima sabbathi, sed ipsa nox quæ in luce incipit terminari. Hæc ille subtiliter quidem & diligenter, at non ita sufficienter vt studioso satisfaciant. Primũ enim vespera sabbathi nõ erat propriè pars noctis sequentis sabbathũ, sed ipsius sabbathi pars cuius erat finis, vnde vespera sabbathi dicitur, quasi adhuc ad sabbathum pertinens. Deinde vt demus per synecdochẽ vesperam accipi posse pro nocte, tamen non videtur quomodo ratione huius figuræ dici aptè possit vesperã lucescere, cũ potius

 contra-

contrarium verbum ei conueniat. Iam quo tropo dicatur aptè aliquid fieri vespere alicuius diei, quod fit mane alterius diei? Euthymius alia ratione difficultatem hanc soluere conatur, sed vt id intelligatur, sciendũ Gręcis nõ esse singulariter, vespere sabbathi, sed vespera sabbathorum. Sic ergo habet: Hebræi sabbathũ honorãtes, septimũ videlicet hebdomadæ diẽ, etiam sex dies ipsum præcedentes in honorem eius sabbatha appellabãt, nominantes diem Dominicum vnum siue primum sabbathorum, secundum autem & tertium sabbathorum, secundum & tertium septimanæ diem, & similiter alios sequẽtes. Dicens ergo Matthæus vesperam sabbathorũ, finem significauit omniũ sabbathorum, siue septẽ hebdomadæ dierum. Nam & nos vesperam aut serum diei dicentes siue serum noctis, vltima eorum significamus. Hæc ille. Intelligit ergo per vesperam sabbathorum significari finem totius hebdomadæ, eumq́; finem putat fuisse finem noctis post quam sequebatur dies qui nobis dicitur dies Dominicus, atq; vt illum finem intelligeremus significatum, ideo vult additum à Matthæo, quę lucescit, hoc est, appetente iam die, prospectante & oriente. Vnde & Theophylactus, vespera, inquit, sabbathorum eadem est cum profundo diluculo apud Lucam, & valde mane apud Marcum. Verùm vt horum sententia videri potest probabilior & tolerabilior, quàm altera illa Augustini, ita tamen non videtur satis consistere, quia cùm secundum legem à vespera vsque in vesperam sabbatha celebranda essent, nõ erat nox aut finis noctis finis præcedentis sabbathi aut hebdomadæ, sed prior pars diei aut hebdomadæ sequentis. Proinde per vesperam sabbathi aut sabbathorum, omnino videtur intelligenda ipsa extrema sabbathi pars, quæ initium fuit noctis sequentis, quando iam sabbatho transacto operari Iudæis licebat. Hanc vesperam lucescere dicit Matthæus in prima sabbathi, aut, vt Græca habẽt melius, in primã sabbathorũ, vocabulo lucescere accepto, sicut prius ostendimus accipi, cùm Lucas dixit: Sabbathum illucescebat. Nam & hic eadem est dictio. Sicut enim sabbathum illuxisse

luxisse dicitur cùm dies sabbathi incepit, quanquam à nocte aut à vespera incepit: ita vespera vnius diei illuxisse dicitur in alium diem, quia scilicet alterius sequentis diei erat initium: quomodo si apud nos receptum esset dicere tunc diescere, quando dies aliqua incipit, quæ apud nos incipit de medio noctis cùm adhuc profundæ sunt tenebræ. Hunc esse verum sensum etiam ex eo probari potest, quod non dicat Matthæus, quæ lucescit in prima, sed vt Græca diximus habere, per accusatiuum casum, in primam: quo significatur illucescētiam illam terminari ad primā sabbathi, quia scilicet eius fuit initium. Prima autem sabbathi, sicut verum & propriè dictum sabbathū, non cœpit à diluculo & matutino tempore, sed à vespertino diei præcedētis. Alioqui nox quæ propriè dictum sabbathū sequebatur, nulliusfuisset diei, cùm neq; ad præcedentem, neq; ad sequentē pertinuisset diem. Vespera autem sabbathi Matthæus dicit mulieres venisse ad videndum sepulchrum, non quòd tunc exierint ad sepulchrum, sed quòd tunc conuenerint inter sese, seseque ac sua parauerint ad egrediendum, & videndum sepulchrum, atq; vngēdum Dominum. Quod Marcus post Matthæum scribens, ita explicauit apertius: Et cùm transisset sabbathum, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum. In vespera ergo sabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum quod per religionem prohibitæ fuerant facere in sabbatho, emeruntque aromata, & ea nocte illa parauerunt, vt quamprimum illud liceret, summo scilicet diluculo, egrederentur ad vngendum Dominum. Matthæus autem breuitati studens, cùm tempus notasset quo primùm mulieres conuenerant eo animo vt viderēt sepulchrum, sicut prætermisit quid illa vespera fecerint, quod Marcus expressit, ita prætermisit illud explicare tēpus quo mulieres sunt ad sepulchrū egressæ, quod alij diligenter expresserūt, subijciens mox quæ contigerunt cū ad vidēdum egrederentur sepulchrū, quasi illa ipsa vespera sabbathi cōtigerint cùm matutino tēpore alterius diei acciderint. Et hæc de

Matthæi loco dicta sufficiant sine alicuius sententiæ præiudicio. Cæterùm cùm Marcus dicat mulieres emisse aromata, cùm transisset sabbathum, videtur quod prius dixit Lucas, illas reuersas à monumento parasse aromata & vnguenta, dictum per præoccupationem, quod attinet ad preparationem aromatum & vnguentorum, nisi velimus intelligere eas in die parasceues quamdiu habebant adhuc aliquod tempus ad operandum, emisse & parasse aromata: cùm transisset autem sabbathum, tum vlterius plura emisse, & parasse quæ minus parauerant. Ex Matthæo ergo & Marco discimus quando mulieres conuenerint, seseq; parauerint ad vngendum Dominum. Quo autem tempore exierint ad monumentũ, concorditer expresserunt Marcus, Lucas & Ioannes. Marcus enim dicit, valde mane, Lucas, valde diluculo, vel, vt habent Græca, profundo diluculo, Ioannes, mane cùm adhuc tenebræ essent, quæ omnia satis manifestè idem significant, nisi quod ex Luca & Ioanne patet illud quod dicit Marcus, valde mane, non sic accipiẽdum quasi significetur matutinum tempus iam multũ processisse, sed contra potius quòd valde tempestiuè venerint. Nam, vt indicauit D. Augustinus, dupliciter dicimus valde mane, nempe & quando matutinum tempus vixdũ incepit, & quando iamdiu incepit, ita vt incipiat se sol ostendere super terras. Priori modo hic accipiendum patet ex Luca & Ioanne, posteriori tamen magis modo accipiendũ videri posset, ex eo quòd Marcus subijcit, orto iam sole. Id enim contrarium videtur ei quod dicit Marcus, valde mane, si ita illud accipiendũ est quomodo ex Luca & Ioanne manifestum est accipi debere. At illud, orto iam sole, non sic est accipiendum quasi sol iam tum visus esset super terram, sed quod radios suos & splendorem suum in terram spargere cœperit. Diluculum enim non fit nisi aduenientis solis fulgore. Nam eius fulgor est qui auroræ nomine vocari solet. At cum diluculum adhuc est & profundum diluculum, quanquam solis splendor mitti cœperit in terram, tamen adhuc tenebræ aliquæ licet nõ profundæ sunt super terrã,

vt verum ſit & quod Marcus dicit ortum ſolem fuiſſe, et quod Lucas dicit fuiſſe valde diluculū, & quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuiſſe. Vnde Theophyl. Solem, inquit, intelligere hoc loco debemus matutinos ſolis radios. Et Euthymius: Si, inquit, valde mane erat, quomodo dixit, orto ſole? Quia tūc propriè ſol oritur, etſi nobis nondū appareat, demoratus adhuc circa profundiſſimas extremasq; orientis partes, & paulatim emergens, cuius teſtimonium eſt gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia ſentiētes illius calorem, repentè clamāt, eiusq; præſentiam hominibus prænunciant. Hæc ille. Minor eſt difficultas ſecūdum lectionem D. Auguſtini, qui legit, oriēte iam ſole, & exponit, id eſt, ortu ſuo iam cœlum illuminare incipiente. Eſt enim Græcis non pręteritum perfectum, ſed aoriſtus ἀνατείλαντος, qui quandoq; nō diſſimilem à præterito imperfecto habet ſignificationem. Et quidm iuxta tres dictos autores oſtenditur quomodo illud, orto iam ſole, idem accipi poſſit ſignificare tempus quod illud, valde mane. Alij tamen intelligunt diuerſum ſignificatum tempus: & per illud, valde mane, ſignificatum tempus quo exierint mulieres ad ſepulchrum: per illud verò, orto iam ſole, tempus quo iam vicinæ factæ ſunt ſepulchro, vt ſic & alio modo poſſint Euangeliſtarum dicta inter ſe conciliari, nec cogamur ob apparentem varietatem, aſſerere Euangeliſtas loqui aut de diuerſis mulieribus, aut de diuerſis acceſſibus. Vtut autē eſt, magis videndum cur tam accuratè Euangeliſtæ tempus notauerint. Itaq; Euāgeliſtæ dicentes, valde mane, valde diluculo, & mane cùm adhuc tenebræ eſſent, mulieres veniſſe, ſignificare voluerunt mulierum ſedulitatem & ardorem, ad vngēdum Dominum eas intempeſtiuè ſatis vngentem. Marcus verò dicens, orto iam ſole, ſignificat non incommodum fuiſſe tempus eundi ad ſepulchrum ad quod tenebris profundis adhuc durantibus non fuiſſet accedere commodum: aut indicare voluit tale fuiſſe tempus quo fuerunt iuxta ſepulchrum, vt quæ ibi agebātur rectè vidiſſe & retuliſſe credi poſſent, ne quis diceret eas per tenebras deluſas

fuisse, & spectra pro veris amplexas rebus. Cæterùm diē quo hæc gesta sunt, omnes Euangelistæ vocauerunt vnā sabbathi, aut, vt habent Græci, vnam sabbathorum, quomodo & nos habemus in Marco. In qua locutione, vnū, phrasi Hebraica positum est pro primo, sicut & Genesis 1. Factum est vespere & mane dies vnus: vnde rectè noster interpres in Matthæo vertit, primam sabbathi. Perinde autem est & eodem recidit siue dicatur prima sabbathi, siue prima sabbathorum, nisi quòd cùm singulariter dicitur vna vel prima sabbathi, dictio sabbathū accipitur pro hebdomada: cùm verò pluraliter vna vel prima sabbathorum: sabbatha dicūtur omnes hebdomadæ dies, vt sit sensus: prima dies inter sabbatha septē. Cùm autem dicitur apud Matthæum singulariter & absolutè, vespera sabbathi, dictio sabbathum propriè accipitur pro septima hebdomadæ die. Et hæc quidē de tempore quo Euangelistæ significarunt mulieres vel sese ad eundum parasse, vel adijsse sepulchrum, vel ad illud peruenisse. Quando verò resurrexerit Christus, nullus eorum indicauit, solus enim hoc nouit, qui solus surrexit vt nouit. Certum est quòd prima sabbathi resurrexit, quia tertia die resurrexit sicut prædixerat: certùm item quòd resurrexit antequam ad sepulchrum peruenirēt mulieres, & angelus descenderet qui dixit mulieribus: Surrexit, nō est hic: sed quanto tempore ante resurrexerit non patet ex Euangelistis. Sunt autem qui putant Dominum surrexisse cum fieret ille terræmotus, cuius meminit Matthæus. Et Augustinus lib. 4. de Trinitate sentit Dominū surrexisse in ipso diluculo: cui sententiæ apertè videtur conuenire quod dicit postea Marcus: Surgens autem Iesus mane prima sabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalenæ. At D. Hieronymus in quæstionibus ad Hedibiam, similiter & Theophylactus atque Euthymius volunt illa verba, mane prima sabbathi, separanda à præcedentibus, & iungenda cum sequentibus. Non enim, inquit Theophylactus, surrexit mane. Quis enim vidit quando surrexit? sed apparuit mane prima sabbathi. Omnes autē, inquit Euthymius, vnanimiter sancti patres

Gen. 1.

tres

tres & doctores tempus resurrectionis eius fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui iã Dominicæ diei lucem præferebat. Ideo quoque post sextam noctis horam virtutis sectatores soluto ieiunio lætitiam auspicantur. Est enim primum gallicinium non ita diu post medium noctis, hoc est, sextam noctis horam. Et D. Hieronymus loco prædicto significat Dominum surrexisse tempore mediæ noctis atq; gallorum cantus. Confirmat hanc sententiam typus resurrectionis Dominicæ qui in Samsone præcessit, vt interpretatur D. Gregorius in homilia paschali. Cùm enim Samson Gazam in ciuitatem Philistinorum fuisset ingressus, Philistæi ingressu eius cognito, ciuitatem repentè obsidionibus circundederũt, custodesque deputauerunt, fortissimum Samsonem se iam comprehendisse putantes. At is media nocte portas ciuitatis abstulit, & verticem montis ascendit. Quo facto redemptorem nostrum D. Gregorius cum alijs designatum intelligit, qui cùm secundum animam infernum, secundum corpus sepulchrum esset ingressus, Iudæi custodes ilico deputauerunt, eumq; in inferni ac sepulchri claustris retentum, quasi Samsonem in Gaza se comprehendisse lætati sunt. Samson verò media nocte nõ solùm exijt, sed etiam portas tulit, quia videlicet redemptor noster ante lucem resurgens, nõ solùm liber de inferno exijt, sed & ipsa etiã inferni claustra destruxit. Portas tulit, & montis verticem subijt, quia resurgendo claustra inferni abstulit, et ascendendo cœlorũ regna penetrauit. Sic ferè D. Gregorius, in quo tamẽ obseruandũ, quòd quamuis Dominũ Samsoni comparet, non tamen dicit eum media nocte surrexisse, sed tantùm quod ante lucem surrexerit. Non enim necesse est exactè veritatem typo respondere. Ex his patet incertum esse quo præcisè tempore Dominus surrexerit, omnium tamen sententia Dominum surrexisse post mediam noctem & ante lucem constat, quod sane tempus resurgenti maximè conueniebat. Sicut enim sole iam vergente ad occasum, mortuus est tãquam verus sol: ita sole ad ortum properãte surrexit e sepulchro verus iustitiæ sol, nouum

ſua reſurrectione lumen mœſtis Apoſtolis, totiq; mundo adferens, fugatis procul mœroris & ignorãtiæ tenebris. Cõuenit & hoc tempus eius natiuitati, vt ſicut ante ſolis ortum natus eſt ex vtero virginis, ita & ante ſolis ortum procederet è ſepulchro, vt ratione vtriuſq; intelligi poſſit dictum de Chriſto: Ex vtero ante luciferũ genui te. Nam eius reſurrectio veluti ſecunda fuit generatio: vnde reſurrectionem ſcriptura vocat regenerationem, & Paulus Act. decimotertio, illud Pſalmi 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te: in Chriſti reſurrectione interpretatur impletum. Chriſtus ergo ante luciferum prodiens & ex vtero virginis, & ex clauſtris ſepulchri, declarauit ſe nouum eſſe ſolem, & veriorem vulgari ſole, vt cuius ortum ſuo ortu præuenit, nouum adferens mundo diem, nouamq; lucem, propter quod non ſine myſterio in prima ſabbathi reſurrexit, vt ſicut in mundi creatione, prima die formata eſt lux, ita in prima hebdomadæ die noua lux mundo eſt reſuſcitata, qua mundus eſt reſtitutus & renouatus, ob quam mundi innouationem Chriſti reſurrectione perfectam in prima ſabbathi, religione ſabbathi ab Apoſtolis tranſlata in hãc diẽ, cœpit ipſa vocari Dominicus dies, cuius meminit Ioannes Apocalyp. 1. Conueniebat autem etiam tempus reſurrectionis prædictum Chriſto, non ſolum tanquam vero nouoq; ſoli, ſed etiam ad declarandam diuinitatis eius potentiã & dignitatem. Non enim conueniebat vt ſtatim à morte ſua reſurgeret, ne negaret verè mortuus, ac proinde nec verè reſuſcitatus. Itaq; vſque in tertium diem differri debuit eius reſurrectio, quando ſcilicet nemo negare potuit eum verè mortuum. Sicut autẽ vltra tertium diem propter eius dignitatẽ & potentiam non conueniebat reſurrectionem differri, quæ tantùm differebatur ob veritatem mortis confirmandam: ita etiam conueniebat vt non differetur vſque in finem diei tertiæ, ſed fieret mox ab incepta die tertia, aut ſaltem antequam medium eius tranſijſſet, quia eius tum dignitati, tum potẽtiæ congruebat, vt nõ diutius in morte detineretur quã erat neceſſe. Dilata eſt ergo eius reſurrectio

Pſal. 109.

ob

ob confirmandam mortis eius veritatem, accelerata ad declarandam eius potentiam: Debuit etiam ante diluculum & ortum solis resurgere, ne inueniretur adhuc mortuus in sepulchro à mulieribus, de quarum vna prædixit quòd præuenisset vngere corpus suum in seputuram. Noluit enim iã secundò à mulieribus vngi, quia in morte non erat (vt illæ sua vnctione se putasse declarabant) permansurus. Sed ob id conuenicter tempus illud suæ delegit resurrectioni, vt nos suo facto doceret post præcedentis vitæ noctem, è peccati somno surgendum esse tempestiuè, priusquam veniat dies illa nouissima, quam suo ortu faciet sol iustitiæ Christus Dominus, atque ad opera pietatis ante solis vulgaris ortum properandum esse, vt cum Propheta dicere possimus: Præuenerunt oculi mei ad te diluculo. & : Præueni in maturitate. Nam, vt canit Prudentius in hymno ad galli cantum: Post solis ortum fulgidi, Serum est cubile spernere, Ni parte noctis addita, Tempus labori adieceris. *Psal.* 118.

Et dicebant ad inuicem, quis reuoluet, &c.] Non incommodè his Marci verbis, alia quædam, pro historiæ dilucidatione ex Euangelistis alijs præmittemus: nimirum: Et ecce terræmotus factus est magnus, Angelus enim &c. Sicut moriente in cruce Domino, ita & resurrectionis eius die factus est terræ motus, & is magnus, idque tum ad declarandam potentiam resurgentis Christi, qui ex inferis, portis inferni confractis, infernoque spoliato, cum magna inferorum commotione potenter ascendit, commoturus etiam vniuersum orbem suæ resurrectionis prædicatione, tum vt ad Angeli è cœlis descensum magis attenti fierent & custodes, & mulieres: & illi quidem magis pauore concuterentur, istæ verò magis ad fidem adducerentur. Per terræmotum enim Deus aliquando suam aut angelorum præsentiam insinuare voluit, vnde in datione legis facta per angelos: A facie Domini, inquit Propheta, mota est terra, a facie Dei Iacob. Quod enim & nunc propter Angeli descensum terræmotus factus est, satis significauit Euangelista, subijciēs per coniunctionem causalem: Angelus enim Domini *Psal.* 113.

descendit de cœlo: & addit hinc perturbatos fuisse custodes, vt intelligendum satis relinquatur ob metum custodibus inijciedum factum diuinitus hunc terræmotum. Ideo enim, inquit, terræmotus factus est magnus, quia Angelus Domini descendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem, non vt egressuro Domino ianuam panderet, sed vt egressus eius iam facti hominibus pręstaret indicium aditumq; in sępulchrũ mulieribus aperiret. Qui enim mortalis clauso virginis vtero potuit nascendo ingredi in mundũ, ipse iam factus immortalis, clauso sepulchro potuit resurgendo exire in mundum. In cuius cõfirmationem post resurrectionem ingressus est ad discipulos suos ianuis clausis. Sedit autem super lapidem velut expectans mulieres, seseque ostendens autorem fuisse reuoluti lapidis, paratumq; se exhibens ad resistendũ custodibus si quid contrà auderent. Sedit etiam, tanquam qui venerat testis quietis Christi, ad quam morte deuicta peruenit, resurgendo. Pręterquam autem quod inopinato atq; terrifico suo descensu, & fortitudinis audaciæq; declaratione se custodibus terribilẽ exhibuit, etiam sui corporis habitu ac forma se talẽ illis præbuit. Erat enim, inquit Matthæus, aspectus eius sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix. Quod enim talis apparuit ob timorem custodibus incutiendum, patet ex eo quod sequitur: timore autẽ eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui: quanquam & aliæ item sint rationes ob quas taliter illũ apparere conueniebat, nempe ad commendandam cœlestem eius dignitatẽ & originem, atq; ob resurrectionis Christi, cuius venerat testimonium perhibiturus, gloriam & claritatem. *Quis reuoluet nobis lapidem.*] Hic angelus suo facto pias fœminas liberauit ab ea qua torquebantur solicitudine. Siquidem in via iam existentibus subijt memoria lapidis aduoluti ad ostium monumenti, cuius prius non meminerant præ ingenti desiderio Domini, & intentione animi penitus absorpta circa emptionem & præparationem aromatum. Non torquebantur timore custodum, quia verisimile est eas nescisse de custodia sepulchro adhibita

& sigillo affixo, vt quę se domi in silentio continuerint ipso sabbatho. Dicebant ergo ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Erat enim magnus valde, ita vt fœmineis viribus amoueri non posset facilè. At vt versus monumentum respexerunt, viderunt lapidem reuolutum. Ita Dominus semper eos qui sibi inseruire desiderant, iuuat, bonumque propositum promouet. Non caret autem mystica significatione hæc lapidis sepulchralis reuolutio angelorum facta ministerio. Significat enim quòd à die resurrectiōis reserari cœperint mysteria Christi, quæ litera legis prius tanquam lapide quodam tegebantur. Lex enim cum in tabulis scripta fuerit lapideis, per lapidem non incongruè designata est. Hac ergo, quatenus carnalis erat, sublato modo & reuoluta cœlesti gratia, non autem humana opera, clara & certa facta sunt omnia, vt cum Marijs ingredi liceat ad contemplanda maxima & obstupescenda Dei magnalia. Carnalis litera veluti mortuum sub se Christum cōtinebat, at illa sublata, viuere Christus prædicatur, inuita licet & reclamante synagoga per custodes designata.

Et introeuntes in monumentum uiderunt iuuenem &c Alia hic nascitur difficultas circa concordiam Euangelistarū, propter iuuenem hunc quem mulieres vidisse Marcus testatur. Omnino enim videtur hic iuuenis fuisse angelus ille, quem Matthæus è cœlo descendisse dicit, & reuoluisse lapidem. Vterque enim sedisse dicitur, & eisdem vterque verbis mulieres allocutus describitur. Sed obstare multum videtur quod Matthæus suum angelū sedisse dicit super lapidem reuolutum à monumēto, vnde intelligi datur illum à mulieribus visum extra monumentum: Marcus vero dicit mulieres introeūtes vel ingressas in monumentum vidisse iuuenem sedentem in dextris. Itaq; hoc argumento moti quidam existimant diuersos fuisse angelos, de quibus Matthæus & Marcus: & alterum quidem extra monumentum visum, & inuitasse mulieres ad ingrediendum dicendo, venite: alterum intra visum, & allocutum mulieres iā ingessas simi-

ſimilibus verbis. At cum identitas verborum & aliæ circunſtantiæ magis arguant eũdem fuiſſe Angelum Matthæi cum Angelo Marci, qui ferè eadem cum Matthæo narrare ſolet, quærenda ratio aliqua qua apparens illa diſſonantia tolli poſſit. Id autem fieri poteſt dupliciter. Primò, ſi dicatur angelum illum, vt Theophylactus indicat, prius ſediſſe ſupra lapidem extra monumentum, veluti expectantem mulieres: deinde verò ante illas intraſſe, ibique ipſum ab illis iam ingreſſis viſum, & cum eis locutum. Huic tamen non parum obſtat quòd Matthæus dicit eum dixiſſe, Venite. Illo enim videtur ad ingreſſum eas prouocare, & proinde extra monumentum cum eis locutus. Secundò ergo intelligi poteſt illud Marci: introeuntes in monumentum: non ſignificare quòd iam per oſtium monumenti quod lapide clauſum fuerat, ingreſſæ fuerint, ſed, vt indicat Auguſtinus, quod intra ſepta maceriæ ingreſſę fuerant, qua communitum tunc fuiſſe locum monumẽti veriſimile eſt. Quòd ſi intelligendum quis putet Marcum locutum de ingreſſu per oſtium monumenti, eò quòd poſtquam dixiſſet mulieres de lapide ab oſtio monumenti tollendo ſolicitas fuiſſe, ac mox vidiſſe lapidem ſublatum, ſubiecerit: & introeuntes in monumentum, &cęt. & tamen angelum hunc de quo Matthæus & Marcus velit extra monumentum allocutum mulieres, ſicut omnino apparet ex Matthæo, iam dicendum id quod Marcus dicit de ingreſſu in monumẽtum ſcriptum ab eo per anticipationem, vt non ſit ſenſus: Et introeuntes, vel, vt habent Græca, & ingreſſæ in monumentum viderunt, hoc eſt, cùm vel poſtquam ingreſſæ eſſent in monumentum viderunt, ſed illæ ipſæ quæ ingreſſæ erant viderunt iuuenem, nõ poſtquam ingreſſæ eſſent, ſed antè. Qui intellectus etſi durus videatur & coactus, præ cæteris tamen magis placet. Non enim curæ fuit Marco ſignificare eas vidiſſe angelum poſt ingreſſum. Quid enim hoc ad fidem reſurrectionis? Sed ſatis ei fuit quouis modo ſignificare mulieres ab angelis auditu didiciſſe Chriſtum reſurrexiſſe, & ingreſſas monumentum oculis vidiſſe ſepulchrum

vacuum

vacuum. Itaque in iuuenili ętate apparuit angelus, sicut & angelus Tobiæ Raphael, qui sic eum apparere conueniebat ad floridam & nunquã marcescentẽ immortalem angelicæ naturę & Christi, cuius resurrectionem ad vitã immortalẽ iam venerat testificaturus. Sedit autem à dextris monumenti, sicut & Gabriel apparuit Zachariæ stans à dextris altaris, non solum quia angelica natura ab omnibus malis libera, summa fruatur fœlicitate, sed etiam quia per resurrectionẽ suam Christus è malis huius vitæ translatus esset ad fœlicis vitæ immortalitatẽ. Dextera enim in scripturis bonum portendit & fœlicitatem, sicut contra sinistra aduersitates designat & mala, vel præsentem vitam. Sicut autem custooes ad inopinatum angeli fulgentis aspectum terrore repleti sunt, et facti velut mortui, ita & mulieres præ nimio terrore obstupuerunt. Non enim potest fulgorem diuinum sine horrore & stupore humana natura excipere. Sed illos quidem à suo non liberauit angelus timore, ad quos per terrefaciendos missus fuerat: has verò mox à metu liberare studuit, quas non venerat perterrefacturus, sed consolaturus & instructurus sicut earum pium officiũ meruerat. Dicit ergo: *Nolite expauescere, Iesum quæritis Nazarenum.*] Ac si dicat: Meritò exanimantur hi custodes qui gloriam resurrectionis Domini mei conantur supprimere, vos autem nolite timere, quæ pio officio vestram cupitis erga meum Dominum declarare dilectionem, scio enim quòd Iesum Nazarenum iam crucifixum quęritis ad vngendum eum. Paueant, inquit D. Gregorius, illi qui non amant aduentum supernorum ciuium, pertimescant qui carnalibus desiderijs pressi ad eorum societatem pertingere se posse desperant, vos autem cur pertimescitis, qui vestros cõciues videtis? Datũ est hic specimen quoddam nouissimi aduentus Domini, qui & ipse fiet cũ terræmotu, iuxta illud Psalmi: Terra tremuit, & quieuit cum exurgeret in iudicium Deus. Nam & tũc gloria maiestatis aduenientis iudicis, impijs quidem æternum incutiet timorẽ, pios verò securos esse iubebit. Notandum autẽ in verbis angeli, quòd non satis habuit Iesum

Tobiæ 5.

Lucæ 1.

Psal. 75.

Iesum vocare Nazarenum, ad distinctionem aliorum, qui etiam tunc nomine Iesus fortè appellabantur, sed etiam addidit, crucifixum. Non enim cōfunditur Dominum suum dicere crucifixum, quia his quidem qui ante ipsum crucifixi fuerant, crux erat ignominia, cum argumentum esset maleficij eorum : huic verò gloria, vt per quam & charitas eius erga homines, & potestas contra dæmones & mortem est declarata. Ideo etiam crucifixū nominat, vt sicut prædictam ab ipso crucifixionem iam videbant impletam, crederent prædictam etiam resurrectionem iam factam, vnde de ea subijcit: *Surrexit, non est hic. Ecce locus*] Postquam enim eas à timore liberauit, significauit se conscium esse propositi ipsarum : deinde de resurrectione differens, significauit illarum studium & conatum esse superuacaneum. Resurrectionem autem eius dupliciter eis comprobat, primò à prædictione eius, dicens: surrexit sicut dixit. secundò ostensione vacui sepulchri, dicens: venite & videte locum vbi positus erat Dominus. Dicendum hic cur per angelum testificari & prædicari imprimis conueniebat Christi resurrectionem, & non potius Christum se hominibus statim viuū exhibere. Itaq; per angelos imprimis resurrectio eius nunciari debuit hominibus, quia conueniebat vt priusquam se Dominus videndū exhiberet, per aliquos testes ad fidem corda hominum prępararentur, sicut ante ipsum missus fuit Ioannes ad parandum Domino plebem perfectam. Angelos autem resurrectionis Domini primos esse testes conueniebat, non solùm ob gloriam Christi, & vitæ ad quam resurrexit immortalitatem, sed etiam quia illius resurrectio vtpotè planè diuina supra captum esset hominum. Sic & conceptio eius atque natiuitas primò ab angelis est prædicata, eiusque ascensio in cœlum per eos est annunciata, per quos demum & nouissimus eius aduentus manifestabitur. Quoniam, vt habet Paulus, ipse Dominus in iussu & voce ar-
1. *Thess.* 4. changeli, & in tuba Dei descendet de cœlo. Mulieribus autem primùm resurrectio est ab angelis nūciata, quod hoc illæ pia sua sedulitate meruerant : sicut pastoribus

Christi natiuitas est primùm annunciata, vt qui sua simplicitate & vigilia eo priuilegio digni facti essent. Sicque factum est, vt sicut per fœmineum sexum mors peruenit ad virum, ita per eundem viris nunciaretur vita resurgens. Vnde sequitur: *Sed ite, dicite discipulis eius & Petro*] Petrum speciatim nominant, tum ob inter Apostolos eminentiam, tum ne ob negationem Petrus se reiectum existimaret. Hic ergo vt præ cæteris peccauerat, ita peculiari indiguit consolatione, qua & se dignum reddidit, quod vt præ cæteris grauius peccauit, ita vehementius doluit, & fleuit amarius. Declaratum hic verum esse quod dicit ad Romanos Paulus: Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia. *Rom. 5.* Cæterum angelus non tantum resurrectionem mulieribus à se nunciatam, discipulis annunciari iubet, sed & promissionē addit, qua & mulierum, & discipulorum fidem confirmet, promittens illum ipsis videndum, idq; eo loco, quo idipsum Dominus prius discipulis prędixerat futurum. *Ecce, inquit, præcedet uos in Galilæam, ibi eum uidebitis, sicut dixit uobis.*] Dupliciter ergo his verbis fidem resurrectionis Christi excitat, nimirum & per promissionem visionis, & per repetitionem promissionis & verborum Christi quibus olim sui visionem pollicitus fuerat. Nisi enim audiuissent se illum aliquādo visuras, vanam existimare potuissent resurrectionis annunciationē, dumque idem audiunt iam sibi promitti ab angelo quod olim audiuerūt à Domino, cuius promissionem eis etiam angelus in memoriam reuocat, merito debebant per huiusmodi verborum consonantiam ad fidem perduci. Dixerat enim Dominus: Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Dicendo autem, præcedam vos, aut præcedit vos: iubetur vt discipuli in Galilæam suam regionem redeant, visuri ibi Dominum, vnde postea Dominus ipse dicit mulieribus: Nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Cęterùm hoc quod Dominus non secuturus, sed præcessurus suos dicitur in Galilæā, etiā facit ad erigendū ipsorum animos, & festinandum in Galilæam, vt qui non

expecta-

expectaturi irent, sed expectati. In Galilæa autem se videndum discipulis Galilæis promittit, quamuis antè ab eis videndus esset in Iudęa, ad literam quidem propterea quòd ibi ab omni Iudæorum metu liberi securè Dominum videre possent, quodque patriam suam honorare vellet, & potissimum quòd in Galilæa plures haberet discipulos, à quibus in magna multitudine ibi visus est. Secundum spiritualem verò & mysticam rationem, ad designandum quòd Iudæis in sua incredulitate ex magna parte persistentibus, Christus à gentibus maximè videndus esset per fidem. Terra enim Zabulon & Nephtalim, in qua Christus maximè prædicauit, dicebatur Galilæa gentium: vnde per hanc regionem gentes mysticè sæpè designantur, ad quas se transmigraturum Dominus hac promissione significauit: cui mysterio bene quadrat significatio nominis Galilæa, significat enim transmigrationem. Obseruandum hic quomodo resurrectionis manifestatio respondet initio prædicationis Christi. Primùm enim Christus in Iudæa manifestari cœpit, docendo & prædicãdo, sed ita vt paucis esset cognitus. At Ioanne in carcerem tradito, in Galilæa palam omnibus cœpit declarari, ita vt hinc suam prædicationẽ tres priores Euangelistæ Dominũ dicant exorsum, nulla facta mentione prædicationis factæ in Iudæa. Ita & resuscitatus Dominus, primùm quidem in Iudæa discipulis visus est, sed tectè, latenter, & in domo: at in Galilæa primùm multis palam in monte visus est, ita vt hãc solam visionem angelus & Dominus promittat, eamq; solam Matthæus commemorat, ob quam rursus dicere licet impletum quod Matthæus in principio prædicationis Christi tanquam auspicatæ palam in Galilæa impletũ testatur: Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Vtrobique autem mysticè designatum est, Iudæis quidem primum Christum prædicandum, atque à paucis recipiendum, & per fidem vidẽdum: gentibus verò ipsum magis prædicandum, & ab ipsis clarius agnoscendum, magisque recipiendum. Addi & hoc rectè potèst pręductis, quòd si sequamur prædictam dictionis,

Esa. 9.

Ibidem.

nis, Galilæa, ſignificationem, bene etiam ob nouam re-ſurgentis conditionem in Galilæa, hoc eſt, in tranſmigratione videndus promittitur. Tranſmigrauerat enim iam Dominus à morte ad vitã, à mortalitate ad immortalitatem. Seruit & hic locus ſecundum dictam nominis ſignificationem morali inſtructioni, vt hinc diſcamus, quod reſurrectionis eius gloriam iam per fidem, & poſt facie ad faciem læti videbimus, ſi modo in Galilæã conceſſerimus, hoc eſt, à vitijs ad virtutum celſitudinẽ tranſmigrauerimus, vt in homilia paſchali pie philoſophatur D. Gregorius.

DOMINICA I. POST PASCHA.
EVANGELIVM.

IN illo tempore: Cùm ſerò eſſet die illo uno ſabbatorũ, & fores erant clauſæ, ubi erant diſcipuli congregati, propter metũ Iudæorum: uenit Ieſus, & ſtetit in medio diſcipulorum et dixit: Pax uobis. Et cùm dixiſſet, oſtendit eis manus & latus. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli uiſo Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax uobis. Sicut miſit me pater & ego mitto uos. Hæc cum dixiſſet, inſufflauit, & dixit eis: Accipite Spiritũ ſanctum: Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorũ retinueritis, retenta ſunt. Thomas autem unus de duodecim qui dicitur Didymus, nõ erat cum eis, quando uenit Ieſus. Dixerunt ergo ei alij diſcipuli: Vidimus Dominum. Ille autẽ dixit eis : Niſi uidero in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitũ meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius non credam. Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax uobis. Deinde dicit Thomæ: infer digitum tuum huc & uide manus meas & adfer manum tuã, & mitte in latus meum, & noli eſſe incredulus, ſed fidelis. Reſpondit Thomas, & dixit eis: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Ieſus: Quia uidiſti me Thoma, credidiſti: Beati qui non uiderunt, & crediderũt. Multa quidẽ & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis quia Ieſus Chriſtus filius Dei, & ut credentes uitam habeatis in nomine eius. Lucæ 20.

HOdierna dominica, Auditores chariſſimi, nomē habet ab albis, ſeu candidatis, quod de baptizatis intelligitur, qui ex veteri conſuetudine Eccleſiaſtica, regenerati hiſce paſchatis diebus ſacramento baptiſmatis, candidis, immaculatisque veſtibus, cum vniuerſa Eccleſia, Baptiſmatis fontem frequentare ſolebāt, in ſempiternam ſummi illius gaudij memoriam, quo Hebræi, Pharaone, & ſuis in mari rubro ſubmerſis, gratias agentes Domino: Cantemus, dicebant, Domino, gloriosè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem deiecit in mare. Ita etiam ſummis hoſtibus noſtris per regenerationis lauacrum deuictis, à paſchatis feſto, ad hanc vſque dominicam, neophiti baptizati in ſabbato ſancto, præcedente lumine paſchali, hoc eſt, Chriſto, candidis veſtibus, quibus ipſorum anima in baptiſmo ornata, ad baptiſmatis fontem redibant, & hos Domino pſalmos, ſpirituali lætitia perfuſi, decantabant: Laudate pueri, iam recenter per Baptiſmum Chriſto inſerti, Dominum. Et: In exitu Iſrael de Aegypto, & cæt. gratias agentes Domino, quia per baptiſmum ſalui facti ex Aegypto, hoc eſt, ex priſca & inueterata peccandi conſuetudine, exierint. Quoniam verò iſte, neophitos his potiſſimum diebus baptizandi ritus, non ita eſt hoc tempore in Eccleſia Dei vſu receptus, non incommodè hæc candidatorum conſuetudo ad eos, qui per veram pœnitentiam & ſacramentorum participationem paſchalibus hiſce feſtis Chriſto ſunt regenerati, transferri poterit. Quibus principis Apoſtolorum Petri doctrina conueniet. Vt quaſimodo geniti infantes rationabiles, & ſine dolo, lac concupiſcant, vt in eo creſcant in ſalutem, quia quàm ſuauis & dulcis ſit Dominus, deguſtarunt. Habet enim fides ſuam infantiam, habet & gradus ætatum, quemadmodum in ipſa Euangelij explicatione patebit, in quo ſe Dominus diſcipulis ſuis in fide parum firmatis, maximè verò incredulo Thomæ exhibuit videndum atque palpandum. Initio autem pro Euangeliſtarū de hac apparitione Domini cōſenſu, pauca quædam præmittenda eſſe putaui. Cum ea ſiquidem narratione,

Exod. 15.

1. Pet. 2.

ratione, qua Lucas & Ioannes narrant Dominum discipulis congregatis apparuisse ipsa resurrectionis die, hæc Marci verba coniungemus. *Lucæ 24. Ioan. 20. Marci 16.*

NOuissimè autem recumbentibus vndecim discipulis, apparuit illis Iesus, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt: nihil addubitantes quin Marcus eandem hic cum Luca & Ioanne describat apparitionem, & non eam quæ facta sit vltima die qua Dominus fuit in terris, quanquam post longam disputationem diuus Augustinus contrariam magis putet sequendam sententiam, sed motus argumentis quæ facilè fuerit soluere. Primùm enim cùm Marcus hunc seruet in narrando ordinem, vt Christum dicat primò apparuisse Mariæ Magdalenæ, ac postea duobus euntibus in villam, nouissimè verò aut deinde congregatis discipulis, & iam recumbentibus, quid aliud relinquitur intelligendum, quàm eum locutum de ea apparitione qua discipulis primò apparuit, quæque mox secuta est eam quam præmisit apparitionem factam duobus euntibus in villam? Quod præterea etiam illud satis comprobat, quòd cum prius dixerit discipulos non credidisse nec Magdalenæ, nec illis duob. qui post eam Christi resurrectionem nunciabant, nunc dicat Dominum exprobrasse eorum incredulitatem & duritiam cordis. Id enim verisimile est Dominum tunc fecisse, cùm iam recenter incredulitatem suam demonstrassent, non autem ipsa ascensionis die, cùm iam ex multa conuersatione omnes certo persuasi essent Dominum verè surrexisse. Nec obstat huic sentētiæ dictio, Nouissimè, quasi ob eam cogamur intelligere Marcum loqui de nouissima apparitione Domini. Nouissimè, enim hic positum est pro tādem, cùm Græcè sit ὕστερον, hoc est, deinde, siue postea, quomodo si vertisset interpres, nemo facilè ad diem ascensionis Dominicæ hanc Marci narrationem retulisset, sed potius ad diē resurrectionis.

Nec rursùm obstat quod Marcus iam dicat vndecim fuisse congregatos & recubuisse, cùm Ioannes dicat Thomam vnum ex duodecim defuisse. Vndecim enim dicit congregatos fuisse, eo quòd tunc eo numero staret Apostolorum ordo & chorus, qui pro maiori parte ibi tum erat collectus. Simili locutione etiam Paulus dicit Dominum postquam apparuisset Cephæ, visum etiam vndecim, vbi Græci codices legunt duodecim: atq; eo modo magis putat legendum diuus Augustinus, nōdum ita explicans, vt dicat in maiori numero reddendo, non haberi rationem alicuius minutæ particulæ, & numerum illum duodenarium à Christo consecratum etiam in vndecim mansisse, præsertim mox in Iudæ locum sufficiēdo Matthia. Postremùm nec illud quod subiungit Marcus: Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum: cogit nos intelligere ipsum prius locutum de apparitione quæ in die ascensionis facta est. Nam, vt etiam annotauit Augustinus, non dixit, Postquam hæc locutus est eis: sed absolutè, Postquā locutus est eis. Frequenter enim Euangelistę ea coniungunt quæ ex alijs constat non coniunctim gesta esse, sed quibusdam intermedijs. Vnde Euthymius, qui iam dictæ omnino subscribit sententiæ, circa illud Marci: Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis: Postquam, inquit, locutus est, non hæc solùm, sed & omnia verba quotquot eis locutus est à die resurrectionis suæ, donec completi sunt quadraginta dies. His sic constitutis, ad explanationē eorum quæ hoc Euangelio continentur, accingamur. Itaque cum discipuli sanctis de resurrectione Dominica colloquijs se vicissim consolarentur & exhilararent, & quibusdā credentibus quidam non crederent, vt ex Marco patet, subitò Dominus adfuit in medio cōfabulantium de se, omnib. modis & rationibus resurrectionem suam illis approbās. Ingressus est autem foribus clausis, quo suam potentiam & resurrectionis gloriam declararet, atque insinuaret quomodo è clauso prodire potuerit sepulchro. Nec visus est aduenire, sed subitò substitit inter eos, ad eum modum eis præsens

1. Cor. 15.

ſens factus, quomodo apparere ſolent angeli, qui dum volunt ſunt conſpicui, rurſum ſubitò dum libet euaneſcunt, quare hac ratione declaratũ eſt ipſum ad ſpiritualem & diuinam reuixiſſe vitam. Ne tamen propterea ſpiritus aut ſpectrum eſſe putaretur, varijs modis ſe eundem eſſe, qui prius, declarauit. Et primo quidem, tum ſolita pacis imprecatione, tum vorali aſſeueratione veræ ſuæ præſentiæ, dicẽdo: Pax vobis, ego ſum, nolite timere. Et bene nũc eis pacem imprecatur, vt qui tum morte Domini ſui, tum metu Iudæorum erant perculſi, & turbati, illius recrearentur reſurrectione & præſentia, ſcirentque nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & reſurrectionem eſſe redditam. Cùm autẽ hac ratione non ſatis in fide animi eorum confirmarentur, ſed propter inopinatum eius nocturno tempore aduentum, & ingreſſum ſine oſtij apertione conturbarentur, exiſtimantes ſe videre ſpiritum aliquem & non verum corpus, alia tum iatione Dominus eorum turbationem ſedare & fidem erigere ſtuduit, diuinitatis ſuæ indicia præbendo, dum cogitationum ſe declarat agnitorem, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta, dum illud videndum, palpandum, & ex certis ſignis agnoſcendum obtulit, dicens : Quid turbati eſtis, & ex turbatione cogitationes variæ aſcendunt in corda veſtra, dubitantes an ſpiritum videatis, an verum corpus? Conſpicitis formá vobis notá, auditis vocem vobis non ignotam, ſed familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis non ſatisfit, videte manus meas & pedes, atque ex vulnerum cicatricibus cognoſcite quòd ego ipſe ſum, nec videte tantùm, ſed etiam contrectate me, & cognoſcite, quia ſpiritus carnẽ & oſſa vera non habet, ſicut me videtis habere. His verbis cùm Ieſus ademiſſet illis pauorem, & animos addidiſſet, exhibuit eis inſpiciendas & palpandas manus, pedes & latus. Vulnerum enim, quæ in manibus, pedibus, & latere pendens in cruce accepit, veſtigia ſeruauit Dominus, non, vt calumniantur gentiles, quòd non valuerit ea curare, ſed per diſpenſationem quandam, vt his argumẽtis apud ſuos aſſereret

assumpti corporis veritatem, atque nunc sedens in dextera patris, pijs fiducię maioris præberet occasionē, quòd vultui patris se pro nobis exhibens, atque pro nobis patri supplicans, quale genus mortis pro nobis subierit semp ostēdat, simulq; olim in extremo die Iudę-
Ioan. 19. orum confutaret impietatem, quando iuxta prophetiā: Videbunt in quem transfixerunt: & omnium impiorū iustam denunciaret condemnationem, per ostensionē eorum quæ pro omnibus passus est. Beatus Augustinus epist. 49. ad Deo gratias, in solutione primæ quæstionis, pulchrè respondet pagani cuiusdam calumnijs, qui hinc calumniabatur futuram nostram resurrectionem. Sciat, inquit, qui has proposuit quæstiones, Christum post resurrectionem cicatrices non vulnera demonstrasse dubitantibus, propter quos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrarentur, & sibi non solidè sed imaginaliter apparere, &cæt. Cæterum quanquam discipuli viso Domino gauderent, tamen quoniam adhuc erant qui nondum planè credebant esse idem corpus quod viderant mortuum, eò quòd stupor ac ebrietas quædam lætitiæ tenebat eorum animos, vt nec oculis, nec auribus, nec manibus satis fiderent (timemus enim nonnunquam credere, quod miserè optamus esse verum, metuētes ne nosipsos in falsum conijciamus gaudiū quo mox simus spoliandi) non dedignatus est Iesus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare, nobis etiam in ipsis consulens Apostolis, ne quid in nobis resideret diffidentiæ. Itaq; cibum sibi petit exhiberi, non quod cibo opus haberet, sed vt discipulis suis pro tempore probaret as-
Marci 5. sumpti corporis veritatem. Nullum enim certius argumentum hominis viui, quàm cibum capere. Et ideo Dominus Iesus puellæ reuocatę in vitam iussit dari cibum. Sic autem nunc dispensatoriè comedit, sicut dispensatoriè vulnerum seruauit cicatrices, vt ne quis putet hic datum exemplum naturæ resuscitatæ ad immortalitatem. Nullus siquidem alius, inquit Euthymius, post corporis immortalitatem aut cicatrices habebit, aut cibum sumet.

fumet. Sicut autem ſupernaturaliter comedit, ita ſupernaturaliter quæ comederat digeſſit. Aliter tamen nunc manducauit Chriſtus, & aliter angelus Tobiæ Raphael in aſſumpto à ſe ad tempus corpore. Nam quia corpus ab angelo aſſumptum non erat viuum corpus vel animatum, non erat etiam vera eius comeſtio, quanquam erat vera cibi contritio & traiectio in interiorem partē corporis aſſumpti. Vnde angelus dicit Tobiæ: Cùm eſſem vobiſcum, videbar quidem vobiſcum manducare & bibere. Sed quia corpus Chriſti verè fuit animatum, vera fuit eius comeſtio. Vt enim Auguſtinus dicit lib. 13. de ciuitate Dei capite 22. Non poteſtas, ſed egeſtas edendi ac bibendi, talibus corporibus (immortalibus ſcilicet) auferetur. Et epiſtola 49. Futuræ, inquit reſurrectionis corpus, imperfectæ fœlicitatis erit, ſi cibos ſumere non potuerit: imperfectæ fœlicitatis, ſi cibis eguerit. Sed aliter abſorbet terra aquam ſitiens, aliter ſolis radius candens. Ille indigentia, iſta potentia. Cùm ergo cibum ſibi exhiberi petiſſet, diſcipuli quod habuerunt obtulerunt, partim ſcilicet piſcis aſſi & fauum mellis, cibum ſcilicet humilem, & diſcipulorum paupertatem & frugalitatem teſtantem, ſed in quo myſticum quid rectè acceperimus ſignificatum. Significat enim ſecundum Theophylactum, quod naturam noſtram quæ in ſalſuginoſo hoc mari natat, igni ſuæ deitatis aſſarit, & exiccarit omnem humorem quem ex profundis fluctibus habebat, vt fieret diuinus cibus, & quæ prius erat abominabilis, fieret nunc dulcis Deo vt fauum mellis. Veritate corporis ſui conſtituta & comprobata varijs modis, tū veriſimile eſt accidiſſe quod refert Marcus, nempe quod exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, eò quòd his qui viderant eum reſurrexiſſe non crediderunt. Quod fecit vt mentibus eorum firmius reſurrectionis infigeret fidem. Veriſimile item ipſum deinceps iuxta eam quæ apud Lucam ſequitur narrationem ad ſcripturarum veniſſe explanationem, vt & hac ratione tum reſurrectionis ſuæ fidē faceret diſcipulis. Quod autem dicitur in Marco: his qui viderāt eū reſurrexiſſe.

Tobiæ 12.

Diuus Bernardus ferm.1.de afcenfione, putat intelligen dum de angelis, quibus teftimonium perhibentibus refurrectionis Dominicæ Apoftolorum pufillanimitas hę fitauit. Idque ob id, quia nullus mortalium creditur vidiffe Dominum refurgentem, fed folis angelis id videre conceffum fuit. Verùm Euangelifta non dicit: His qui viderant eum refurgentem, fed refurrexiffe. Viderunt autem eum refurrexiffe, qui cùm prius fcirent mortuū, viderunt eum viuere. Et Grȩcis eft, qui viderant eum refufcitatum. Porrò circa prædicta quæri poffunt tria. Primò, an naturaliter corpus gloriofum poffit ingredi domum ianuis claufis. Secundò, an Chrifti corpus gloriofum fuerit naturaliter palpabile, cùm Gregorius dicat in homilia pafchali, corrumpi neceffe eft quod palpatur, et palpari non poteft quod non corrumpitur. Tertiò, an Chriftus fufficientibus argumentis nunc manifeftauerit veritatē refufcitati fui corporis. Quarum quæftionū folutiones hic caufa breuitatis omitto, quòd ex Scholafticis eas quis facilè confequi poffit, & potiffimum ex diuo Thoma. Pro prima enim videre eum, licet in additione tertiæ partis, quæft. 83. articulo. 2. Pro fecunda, quæftione eadem articulo 6. Pro tertia, in tertia parte quæft. 55. articulo. 6.

Dixit ergo eis iterum: Pax uobis Sicut, &c.] Poftquam Dominus varijs modis confirmaffet fuis veritatem fuæ refurrectionis, deinde illis functionem & officiū, quod poft fe iam abiturum ad patrem obituri erant, tradidit, fed ante illis rurfum pacem imprecatur, vt ad ea quæ dicturus erat attentos illos faceret. Dicit ergo: Pax vobis. tum fubijcit: *Sicut mifit me pater, ita etiam ego mitto uos*] Quafi dicat: Quandoquidem ego perfunctus mea legatione, repeto patrem à quo miffus fum, ficut ille me mifit in mundum: ita & ego mitto vos, nimirum vt veftra prædicatione & vita gloriam nominis mei, & patris, & hominum falutem promoueatis, ficut ego bona fide glorificaui nomen patris mei, hominumque falutem quæfiui. His autem verbis ficut fuam infinuat Dominus diuinitatem & autoritatem, dum fe patri æquat

in mittendo: ita & Apostolorum indicat excellentiam, dum illos in delegato sibi officio pares facit, & vicarios traditæ sibi olim functionis. Quam functionem non simpliciter eis iam tradidit, sed cum plena sibiq; propria potestate, quæ ad illam functionem Christi nomine obeundam erat necessaria, potestate scilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atq; reges legatis suis plenam potestatem committere solent, promittentes se ratum habituros, quicquid illi agerent rationabiliter. Sed quoniam hæc potestas hominibus competere non potest nisi ex dono spiritus sancti, cùm sit spiritualis potestas & gratia, priusquam hanc donet, spiritum sanctum illis impertitur, idque sensibili signo spiritui conueniente, nimirum insufflatione & inspiratione, quo illos huiusmodi signo certiores faceret aduenientis spiritus. Dixerat supra Ioannes: Nondum erat spiritus datus, *Ioan. 7.*
quia Iesus nondum erat glorificatus. Itaque gloriam ex resurrectione adeptus Dominus Iesus mox cœpit spiritum suis impertiri sensibiliter, abundantius illum & efficacius ipsis largiturus, cùm perfectam per ascẽsionem & sessionem in dextera patris consecutus esset gloriam. Dixerat quidem Dominus: Nisi abiero, paracletus non *Ioan. 16.*
veniet ad vos: sed de ea loquebatur spiritus sancti abundantia & efficacia, quã in die pentecostes Apostoli sunt consecuti: nunc verò spiritum sanctũ eis donat, sed tantùm quoad gratiam quandam spiritualem, remittendi scilicet & retinendi peccata, quæ etiam esse possit in his qui vera charitate sunt destituti, nec habent gratiam gratum facientem, per quam solam salubriter habetur spiritus sanctus. Dando autem nunc spiritum, & dando per insufflationẽ, veluti arrabonem dedit promissionis implendæ post ascensionem, quando cum sonitu aduenientis spiritus vehementis datus est spiritus sanctus: simulq; declarauit se eum esse qui olim formato primo homine inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Sacerdotalem iam in eis absoluit ordinem & potestatem, in duobus potissimùm consistentem, nempe in Eucharistiæ cõsecratione, quæ eis cõmissa est in vltima cœna,

& in peccatorum remiſſione, quam modò eis contradit. Dixerat quidem & ante paſſionem Dominus, vt eſt Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcunq; ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlo: ſed ſecundum Euthymium tūc hoc illis promiſit, nunc verò tribuit, ſicut & quod Petro promiſit ante paſſionem: Tibi dabo claues regni cœlorum: poſt quod ſequitur, Et quodcunque ligaueris ſuper terram, &c. poſt paſſionem præſtitit, cùm, vt ſequitur, ei dixit: Paſce oues meas. Et alioqui quod dicitur Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis, &c. maximè pertinet ad forum Eccleſiaſticum exterius, vt ibi dictum eſt. Hic verò locus magis pertinet ad forum interius, quod eſt forum conſcientiæ, quia non de vinculo excommunicationis aut inijciendo aut ſoluendo hic agitur, ſed de peccati reatu tollendo aut retinendo. vnde cùm illo loco fundetur Eccleſiaſtica excommunicatio, hîc fundatur maximè confeſſio ſacramentalis ſacerdoti facienda. Quæ tamen quomodo hoc loco fundetur videndum eſt. Sunt enim qui vt eam ex hoc loco oſtendant neceſſariam eſſe, verbum, retinere, exponunt negatiuè, pro eo quod eſt non remittere, deinde ſic colligentes: Si quorum non remiſerint ſacerdotes peccata, eis nō ſunt remiſſa à Deo, oportet ergo vt ab eis remiſſionem obtineant qui remiſſionem optant, ſed ab eis remiſſionem obtinere nequeunt, niſi ſua illis reuelent peccata, vt ſciant num remittere debeant an non, oportet ergo vt peccata ſua ſacerdoti confiteantur. Sed hæc collectio firma ſatis non eſt. Primùm enim veriſimile non eſt verbum, retinere, idem eſſe quod non remittere, cùm retinere poſitiuum aliquid deſignet, ſicuti cum dicitur: Quæcunq; ſolueritis ſuper terram, &c. ligare non eſt idem quod non ſoluere. Deinde abſolutè falſum eſt peccatores nunquam poſſe à ſacerdotibus obtinere peccatorum remiſſionem, niſi ſua illis reuelent peccata per ſingularium peccatorum enumerationem. Nam & per ſacramentum baptiſmi remittunt peccata, nec tamen ibi requiritur peccatorum ſpecialis confeſſio. Remit-

tere enim & retinere peccata, erit, inquit Cyrillus scribens in hunc locum, per sacerdotes duobus vt arbitror modis, primum baptismo, deinde pœnitentia. Nam aut credentes & vitæ sanctimonia probatos homines ad baptismũ inducunt, & indignos inde diligenter expellũt: aut Ecclesiæ filios peccantes quidem increpãt pœnitentibus autem indulgent. Hæc ille. Itaq; quoniam remissio peccatorum impendi potest sine præuia confessione illa speciali, ex eo quòd sacerdotibus hoc loco potestas est collata remittendi aut retinendi peccata, non mox consequitur specialem peccatorum confessionem esse necessariam. Consequitur tamen illud ex hoc loco iuxta intentionem Christi, quam in tradita sibi his verbis potestate remittendi aut retinendi peccata, intellexerunt per spiritus sancti instructionem Apostoli, & ab Apostolis Ecclesia. Scientes enim Apostoli se non temerè, sed cum iudicio & ratione debere vti hac potestate, diuinitus edocti intellexerunt à baptizandis quidem se nõ debere singularem peccatorum confessionem exigere, sicut nec satisfactionem, sed tantùm vitæ prioris detestationem & mutationem ac fidem: à relapsis verò post baptismum non tantùm detestationem admissorum peccatorum, sed etiam actionem pœnitentiæ, quam satisfactionem vocamus, exigendam, ac proinde etiam apertam & nudam peccatorum confessionem, quæ satisfactionis magna pars est, & sine qua actio pœnitentiæ ritè præscribi non posset. Non enim conueniebat vt tanta cum facilitate & impunitate peccatores post baptismũ reciperentur, quanta ad baptismum admittebantur, sed tum pro exigẽtia diuinæ iustitiæ, tum pro vitiorum repressione conueniebat relapsis pœnitentibus actionem pœnitentiæ pro qualitate delictorum præscribi. Hunc morem ab Apostolis edocta Ecclesia, diligenter ab initio, vt ex patribus patet, semper seruauit, & ex parte etiam nunc seruat: quo tempore etsi vt in cæteris, ita & in actione pœnitẽtiæ, disciplina Ecclesiastica refrixit & emarcuit, ita vt nulla propemodum confitentibus pœnitentia imponatur, siue pastorum negligentia, siue propter

propter fidelium infirmitatem, tamen confeſſio nihilominus neceſſaria eſt & vtilis ob alias etiã multas cauſas, nempe vt per eam humilientur ſuperba hominum corda, vitiorumque inuerecundus progreſſus reprimatur, & doceatur quorundam inſipientia inſulſiſſima. Cæterùm hic obſeruandum quanta ſit poteſtas collata hoc loco ſacerdotibus, cùm eis iam collatum eſt quod verè ſolius Dei eſt. Itaque D. Chryſoſtomus libr. de digni. ſacer. 3. eam poteſtatem extollit ſic ſcribens: Etenim qui terram incolunt atque in ea verſantur, ijs commiſſum eſt vt ea quæ in cœlis ſunt diſpenſent, ijs datum eſt vt poteſtatem habeant, quam Deus Optimus neque angelis, neque archangelis datam eſſe voluit. Neque enim ad illos dictum eſt: Quæcunque alligaueris in terra, erunt alligata & in cœlo: & quæcunque ſolueris in terra, erunt ſoluta & in cœlo. Habent quidem & terreſtres principes vinculi poteſtatem, verùm corporum ſolùm. Id autem quod dico, ſacerdotum vinculum ipſam etiam animam contingit, atque ad cœlos vſque peruadit, vſqueadeo vt quæcunq; infernè ſacerdotes confecerint, illa eadem Deus supernè rata habeat, ac ſeruorũ ſententiam Dominus confirmet. Etenim quidnam hoc aliud eſſe dicas, niſi omnem rerum cœleſtiũ poteſtatem illis à Deo conceſſam? Quorumcunque enim, ait; peccata retinueritis, retenta ſunt. Quænam, obſecro, poteſtas hac vna maior eſſe queat? Pater omnifariam filio poteſtatem dedit, cæterum video ipſam eandem omnifariam poteſtatem à filio illis traditam. Nam quaſi iam in cœlum tranſlati, ac ſupra humanam naturam poſiti, atq; à noſtris affectibus exempti, ſic illi ad principatum iſtum perducti ſunt. Et poſt pauca: Corporis, inquit, lepram purgare, ſeu, vt verius dicam, haud purgare quidẽ, ſed purgatos probare, Iudæorum ſacerdotibus ſolis licebat: neque neſcis quanta cum ambitione, quanto cum ſtudio ac concertatione ſacerdotalis dignitas id temporis acquireretur. At verò noſtris ſacerdotibus nõ corporis lepram, verùm animæ ſordes, non dico purgatas probare, ſed purgare prorſus cõceſſum eſt. Hęc ille, oſten-

dens

dens his verbis eleganter ſacerdotũ noui teſtamenti poteſtatem maiorem eſſe poteſtate & ſacerdotum legaliũ, & ſecularium principum et angelorũ cœleſtium. Quæri autem hic poteſt quomodo vera ſit hæc ſententia in ſacerdotibus, quibus in ordinatione ab epiſcopo eiſdem verbis dicitur: Quorum remiſeritis, &c. cùm tamẽ verè non remittant, niſi præterea etiã illis tradatur poteſtas iuriſdictionis. An ergo hæc verba non eodẽ ſenſu eis dicuntur quo dicta ſunt Apoſtolis, quibus poſt hæc verba abſolutè competebat poteſtas quoſuis abſoluẽdi, an verò reſtrictius ſunt accipienda cùm ab epiſcopo eis dicuntur, quàm quo dicta fuerunt à Chriſto Apoſtolis. Dicendum, Chriſtũ ante hæc verba præmiſiſſe: Sicut miſit me viuens pater, & ego mitto vos: quibus verbis cõſtituuntur legati ad omnes gentes, daturq; eis poteſtas iuriſdictionis in omnes. vnde cùm ſequitur: Quorum remiſeritis: ſenſus eſt, inter eos ad quos vos mitto quorum remiſeritis, &c. Sacerdotibus autẽ non dicuntur ea verba: & ego mitto vos: vnde quæ ſequuntur, etſi eodem ſenſu ad eos pertineant quoad Apoſtolos, tamen eorum verborum virtute nõ poſſunt abſoluere, niſi cùm miſſi fuerint, hoc eſt, aliquibus Chriſti ouibus præfecti.

Thomas autem unus ex duodecim qui, &c] Aliam iam occaſionem alterius apparitionis Chriſti pergit commemorare Euangeliſta Ioannes, quæ nõ parum ad confirmationem & conſolationem pertinet fidelium, Deo ad ſalutem noſtram mirabiliter negotium diſponente. Plus enim nobis infidelitas Thomæ ad fidem, quàm fides credentium diſcipulorum profuit, quia dum ille ad fidem palpando reducitur, mens noſtra omni dubitatione poſtpoſita in fide ſolidatur. Itaque cum ex Apoſtolorum numero per aliquam occaſionem abeſſet Thomas, (qui Græco nomine idem ſignificante quod nomen Hebræum Thomas, dicebatur Dydimus, hoc eſt Latinè, geminus) quando ſe Dominus primùm Apoſtolis videndum exhibuit: cæteri diſcipuli gaudio geſtientes renunciant illi iam reuerſo quod vidiſſent Dominum. Ille autem, vt & aliâs, ita & modò ſuam tarditatẽ declarauit

rauit reprehenſibilem, & nomini ſuo correſpondētem.
Eccle. 19. Quemadmodum enim vulgi more ac temerè credere, leuitatis eſt, iuxta illud: Qui citò credit, leuis eſt mēte: ita nimis curioſè indagare, & fide dignis nolle acquieſcere, craſſæ mentis eſt. Fide digni enim erāt condiſcipuli, tū ob eorum numerū, tum quòd rem de qua teſtimonium perhibebant, varijs modis ſe compertam habere narrabant (nā veriſimile eſt eos non ſimpliciter dixiſſe ſe vidiſſe Dominū, ſed etiam manus eius perforatas & latus apertū vidiſſe, et expertos ipſum manducaſſe) tum quòd eorū ſynceritas ipſi perſpecta eſſet & cognita. Tam multis tamen talibusq; teſtibus non credidit, ſed ſuſpicans illos ludificatos aliquo phantaſmate fuiſſe, negauit ſe crediturum, niſi oculis ſuis & Dn̄m & veſtigia clauorū, quæ ſe illi vidiſſe commemorabant, ipſe quoq; videret, neq; hic ſubſtitit curioſitas, ſed & mittere quærit digitum in loca clauorum, & manum totā in latus, ne fortè phantaſma eſſet. Cùm enim à condiſcipulis audiſſet ꝙ manus & latus eis oſtendiſſet Dominus, tangere etiam hæc voluit, tactum aſpectu fide digniorē reputans. Itaq; Dominus ne vnius quidem ſalutem negligens, cuius incredulitas etſi ob dictas cauſas reprehenſibilis erat, tamē non ex malitia profecta erat ſicut Phariſęorū, ſed ex imbecillitate humana: poſt octo dies cum rurſum præſente etiam Thoma cōgregati eſſent ſimul diſcipuli, venit vt ſuorum vulnerum oſtenſione, vulnus infidelitatis in Thoma ſanaret. Non autem ſtatim ei apparuit poſtquā prædicta requiſiuit, ſed poſt dies octo, tum vt interea à condiſcipulis inſtructus, facilius ad fidem poſſet induci: tum vt magis Domini pateſceret clementia, qui talē in diſcipulo tanto tempore pertulit incredulitatem, quę quo maior erat & diuturnior, eo magis ſubitò in magnā mutata fidem, reſurrectionis in nobis confirmat credulitatem. Decorata item hac ratione eſt prima dies ſabbathorum, quæ à reſurrectione Chriſti ſuam accipiens celebritatem & nomenclaturam, Dominica dies vocari cœpta eſt, & inſtituta ab Apoſtolis. Venit ergo Ieſus, ſed planè vt prius, ianuis clauſis ſcilicet, & ſtans in medio,

dio, ac pro more pacem eis imprecās, eadem ſcilicet omnia faciens quæ abſente Thoma fecerat, deinde inſinuans ob quam cauſam veniſſet maximè, ac Thomæ declarans nihil ſibi latere, ſed quod præſens fuerat & audierat quæcunque ille prius dixiſſet, anticipat eius ſermonem, eiſdem iam vtens verbis quibus ille prius vſus fuerat. Videre enim ille voluit fixurā clauorum in manibus, mittere digitum in locum clauorum, & manum in vulnus lateris. Dicit ergo ei: Infer digitum tuū huc, in veſtigia clauorū ſcilicet, & vide manus meas, & affer manum tuā, mittens eā in latus meum, & voti tui cōpos effectus, noli deinceps eſſe incredulus, ſed fidelis. Hic iā credi poteſt Thomam etſi à Domino admonitum vt id faceret quod deſiderauerat, à contrectādo tamen ipſum & loca vulnerum abſtinuiſſe, quòd agnita Dñi facies et vox ei ſatisfacerent, & præ reuerētia non auderet illum tangere, quia Dominus poſtea tantùm dicit: Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: nec dicit: Quia vidiſti & tetigiſti. Certè in hac ſentētia eſt Euthymius. Sic enim ſcribit: Videns in manibus eius veſtigium clauorum, & latus ipſius apertum, continuò credidit, non expectans dum contrectaſſet. Poteſt tamen in verbo, videndi, intelligi hic etiam comprehendi tactus, quia, vt hic annotauit Diuus Auguſtinus, generalis quodāmodo eſt ſenſus viſus, & per quatuor etiam alios ſenſus nominatu, vt cùm dicitur: Audi & vide quàm bene ſonet, &c. quomodo videre accipitur pro cognoſcere. Cæterùm ſiue Thomas tantum viderit Dominum, ſiue etiam contrectauerit, mirabile certè eſt quòd mox tantam fidem conceperit, quantam proteſtatus eſt dicens: Dominus meus & Deus meus. Quemadmodum enim ad credendum fuerat difficilior, ita nemo clarius diuinitatem eius profeſſus eſt. Duo autem profitetur, quorum alterum ex aſpectu & contactu intellexit, alterum ex eius omnipotentia & omniſcientia. Ex aſpectu enim & contactu agnouit illum qui præſens erat, eſſe Dominū illum ſuū quem prius ſecutus fuerat, quē appellare ſolitus fuerat Dominū & magiſtrum: ex potentia verò, in reſurgendo

& ingreſſu per ianuas clauſas declarata: ex cognitione item occultorum, agnouit Dominum illum ſuũ etiam eſſe Deum ſuum. Hanc autẽ eius confeſſionem Dominus non reprehendit nec reiecit, ſed amplexus eſt & laudauit. vnde certum eſt argumentum Ieſum Deum eſſe, idq; verum, quemadmodum oſtendit Diuus Cyrillus ex adiecto hic articulo, ὁ θεός μου. Porro quanquam magnifica eſſet fides & confeſſio Thomæ, non tamen ipſum ob eam beatificat, ſicut olim Petrum beatum pronunciauit, profitentem ipſum eſſe Chriſtum filium Dei viui. Ob tarditatem enim fidei et experimentum ſenſuũ non ita modò beatificari dignus fuit: ſed in comparatione eius magis beatificantur, qui ſine experientia ſenſuum crediderunt ac credunt, idque ad magnam poſterorum confirmationem & conſolationem. Non enim ignorauit Dominus facilè futuros nonnullos qui reſurrectionem mortuorum non faterentur, quique videre ſe velle dicerent, palpareq; non aliter quàm Thomas, recteq; ſe ita facere contenderent, quoniam diſcipulum ſaluatoris imitarentur. Et rurſum nouit quoſdam ſe iudicaturos infœlices, quòd non fuerint illis temporibus quibus Dominum in carne miracula facientem videre potuiſſent. His ergo omnibus occurrit dicens : *Quia uidiſti me Thoma, credidiſti: beati qui non uiderunt & crediderunt*] Non quidem Thomam à beatitudine excludere volens, ſed beatiorem fidem pronuncians eorum qui non viderunt. Contra quod tamen obiici poſſet quod Matt. 13. & Lucæ 10. beatos dicit oculos Apoſtolorum præ oculis Prophetarum, quòd videre eis datum ſit quæ illi deſiderauerunt videre, nec viderunt tamen. Sed dicendum, Apoſtolos qui Chriſtum in carne viderunt, aliqua in parte beatiores fuiſſe fidelibus qui ante & poſt eos fuerunt, alia verò ratione hos illis beatiores eſſe. Beatiores enim fuerunt Apoſtoli, quod eis datum fuit videre in carne illum quem iuſti omnes videre optauerunt. Cùm enim illum coram videre magnum fuerit donum, ij quibus id fuit datum fœliciores hac ratione fuerunt illis quibus nõ fuit datum. Qui verò Chriſtum

non

non viderunt, & tamen in eum crediderunt, beatiores Apostolis fuerunt ratione fidei, quæ cęteris paribus magis fuit, & est in illis apud Deum meritoria & grata. De beatitudine autē quæ est ratione fidei hic loquitur Dominus, quasi dicat: Tu quidem Thoma quia vidisti me, credidisti in me. At fides quæ sic nata est, non ita magnoperè laudanda, nec multum beatos facit homines. Beati magis illi qui cum non viderint me, crediderunt tamen in me, quia eorum fides magis est apud patrem meritoria, & maius est Dei donum. His autem verbis secundum Theophylactū & Euthymium beatiores Thoma significauit Dominus discipulos illos, qui antequā vidissent Dominum, crediderunt eum resurrexisse, de quorum numero fuerunt qui discipulis duobus redeuntibus ex Emaus dixerunt: Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Possunt quoque intelligi hac sententia beatificati Patriarchæ, Prophetæ, & iusti quique veteris testamenti. Omnium tamen maximè hanc sententiam verisimile est dixisse Dominum propter posteros qui in ipsum credituri erant. Quanquam enim Dominus præteriti temporis verbis vsus sit, bene tamen hæc sententia illos post futuros includit, quia beatitudo hęc ad eos non potest pertinere, nisi cùm iam de eis dici potest: non viderunt & crediderunt. Præteriti etiam temporis vsus est verbis secundum Augustinum, tanquam ille qui id quod erat futurum in sua nouerat prædestinatione iam factum.

Multa quidem & alia signa fecit Iesus in con. &c.] D. Chrysostomus existimat Euangelistam Ioannem de illis tantum locutum signis & indicijs quæ post resurrectionem sunt facta: eo quòd adijciatur: in conspectu discipulorum suorum. Nam post resurrectionem tantum discipulis se exhibuit. Verùm magis est verisimile sermonem esse communem, & de his quæ ante resurrectionē, & de his quæ post eam facta sunt. Omnino enim apparet hæc Ioannem subiecisse tanquam finem descripti à se Euangelij, postea verò etiam addidisse quæ vltimo sui Euāgelij habentur capite, quod inter multa à se & ab

alijs prætemissa, ea memoriæ postea occurreret, iudicaretq; operæpretium ea posteritati literis tradere, nō tantùm ob confirmandam fidem resurrectionis Christi, sed multo magis ob historiam quæ est de Petro, de quo conueniebat omnes scire ouium Christi generalem curam ei commissam esse, iuxta promissionem illi olim factā apud Matthæum capite 16. quæ non, nisi hac subsequenti narratione Ioannis, cognosceretur impleta fuisse. Dicit autem Euangelista, quæ nō sunt scripta in libro hoc, aut, vt est Græcis, ἐν βιβλίῳ. hoc est, in libello, quod quædā alia signa descripta essent ab alijs Euangelistis, quædam verò etiam ab omnibus prætermissa. Post hanc vtilem protestationem subiungit & causam quare hæc scripserit, non scilicet ob ambitionem & magistri gloriam tantùm, sed vt, inquit, credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, ad quod credendum præcedentia sufficere possunt. Et vt sciant lectores, ipsum hanc ab eis desiderare fidem, non propter proprium commodum aut gloriam, subijcit: Et vt credentes vitam habeatis in nomine eius, hoc est, per nomen eius.

DOMINICA II. POST PASCHA.
EVANGELIVM.

Ioan. 10. *IN illo tempore: Dixit Iesus discipulis suis: Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius nō sunt oues propriæ, uidit lupum uenientem & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia Mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me pater, & ego cognosco patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, ut uocem meam audiant, & fiet unum ouile & unus pastor.*

NOn sine causa paschalibus gaudijs attexitur concio Domini de pastoribus & ouibus. Quandoquidem finitis, in quibus hucusq; fuimus occupati,

pati,per ſeptuageſimã & feſta paſchalia paſſionis Chriſti & noſtrarum calamitatum commemorationibus,redeunt intermiſſa forenſium cauſarum negotia,cõiugiorum,& politicarum rerum contractus. Idcirco cõmunis doctrina proponitur,in qua fides ſimul & mores mirificè reformãtur, inſtituunturq;, hoc eſt, inſtruitur magiſtratus Eccleſiaſticus,deinde ciuilis,poſtremò chriſtiani oẽs, vt ſuum quiſque locum in Eccleſia tueatur. Primũ enim proponitur vtriq; magiſtratui Chriſtus,cuius exemplo Prælati diſcãt inuigilare diligẽtius,ne,vt fit, poſt acceptam culparum indulgentiam, ad vomitum redeant, contineant oues intra ſua ſepta , & arceant furum,ac prædonũ latrocinia. Qui vtinã hæc D.Bernardi verba,ſæpius ſecum ipſi perpenderent. Si boni prælati eſtis,gaudete,quia merces veſtra copioſa eſt in cœlis.Sin mercenarij,metuite, quia diſcrimina vos manent ſuper terrã. Quod ſi fures & latrones,contremiſcite,quia hinc diſcedentes,maligni ſpiritus, arreptos, in tartara dabũt præcipites. Magiſtratui deinde politico,paſtor proponitur Chriſtus,de quo Dñs apud Ieremiam,& Ezechielem *Iere. 23.* conqueritur, vbi è regione mercenariorũ & malorũ pa- *Ezech. 34* ſtorũ,verus paſtor Chriſtus promittitur. Iudicibus etiã dogma miſericordiæ datur, habet namq; dominica iſta nomen à miſericordia Dñi, cuius plena eſt terra,quemadmodum in ſacro Miſſę officio,hodierno die cãtamus. Meminerint itaq; ſummum ius,ſummam quandoque eſſe iniuriam,non obliuiſcantur ſe quoq; homines eſſe, ne in criminibus aliorum nimis efferueſcant,neue priuatis ſtudijs tantum tribuant,vt Reipub. commodis derogetur.Omnes deniq; Chriſtiani agnoſcant ſe oues,reuerſoſq; ab errore,hoc ſacro tempore,ad Epiſcopũ & paſtorem animarũ ſuarum, caueãt ad priſtina redire vitia, veteres repetere fraudes,& impoſturas. Recogitẽt ſedulò in voce boni paſtoris,quos labores, quantas ſollicitudines, quot tormenta atq; diſpendia,noſtri cauſa,pertulerit Chriſtus, ne ſeſe vltro in illa diſcrimina ſcientes,volenteſque præcipitent, vnde nos ille,vitæ ſuæ,rerumque omnium ſuarum periculo, ſubtraxit.Hæc ſunt

auditores amicissimi, quibus cum omnes, tum vel maximè prælati sese occupare debebant, in suis illis consistorijs, concilijs, capitulis, synodis & visitationibus, quò simul & mercenariorum ambitiosis cupiditatibus, latronum pestiferis imposturis, & infernalis, hæreticique lupi feralibus odijs obsistatur, simul vt bonæ oues pinguescant, &, quæ necdum in ouile peruenerunt, aut ab eo recesserunt, reuocentur. Quemadmodum latius audituri sumus, vbi singula ex Euangelio exactius reuoluemus.

EGo *sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat*] Pastorem se esse, & asserit & ostendit, nec pastorē tantùm, sed bonum pastorem, ad differentiā mercenariorum, qui & ipsi pastores dicuntur, sed non sunt boni pastores, à quibus iā se separat, sicut mox suprà separauit à furibus & latronibus. Sicut ergo suprà exēplo vulgari parabolicè significauit indicia pastoris mystici, & eorū qui in ouili Dei fures sunt & latrones: ita nunc ostēsurus se non tantū pastorem esse, sed bonum etiā esse pastorē, exemplo vtitur vulgari, quod continet diuersas conditiones pastoris boni, & mercenarij: quo exēplo indicat parabolicè quomodo in rebus diuinis pastor bonus à mercenario pastore possit dignosci. Primùm ergo oportet exemplum hoc vulgare ad literam explicare, vt sic melius intelligamus quomodo applicandū sit intentioni Domini. Bonus, inquit, ouium pastor, cùm opus est, etiam animam suam dat, hoc est, vitam suam exponit periculo, & se occidi patitur pro ouibus suis saluandis, pugnans pro eis contra irruentes latrones & lupos: quemadmodum patuit in Dauide, qui pro seruādo grege suo opposuit se leoni et vrso, & de seipso testatur, primi Regum decimoseptimo. Mercenarius autem, qui (1. Reg. 17.) scilicet mercede cōductus pascit alienas oues, &, hoc est, (nam coniunctio, &, ponitur hic expositiuè) qui non est talis ouium pastor vt eius sint propriæ oues, quanquam bona fide rebus tranquillis gregem procuret, tamen si ingruat vitæ periculū, hoc est, si viderit lupum venientem,

tem, magis pro se quàm pro ouibus solicitus, mox relinquit oues, ac fuga vitæ suæ consulit. Vnde fit vt ouibus inermibus defensore destitutis, lupus oues rapiat & dispergat. Causa autem quare mercenarius fugiat, est, quia mercenarius est, hoc est, quia suî compendij gratia gregem pascēdum suscepit, nec pertinet ad eum de ouibus, pro, nec est illi cura de ouibus. Græcè enim est, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, hoc est, ergo non pertinet ad eum de ouibus : quod nos dicimus nostra lingua : **Er nimpt sich jrer nit an.** Quoniam ergo mercenarius suum tantùm quærit commodū, nec ex animo afficitur gregi alieno, hinc vbi periculū perdendæ vitæ aut alterius incommodi imminet, proditis & desertis ouibus fugit. Hæc est exempli ad literam explanatio, quod quatenus ad alterā eius partem, de pastore scilicet bono, pertinet, Dominus postea sibi accommodat, dum hinc ostendit se esse bonum pastorem, quia animam suā daturus erat pro ouibus suis. Altera verò parte, quæ est de mercenario, verisimile est eum notasse Scribas, Pharisæos & Sacerdotes, qui auaritiæ dediti, gregem Dei non tanquam suum, sed tanquam alienum pascebant, commodi tantùm sui & lucri gratia, detrectantes venire in periculum pro salute ouium, vt pro illis sese opponerēt omnibus illis qui quoquo modo oues perdere studerēt, siue mala doctrina, siue alia ratione. Et simul hac parabola docere voluit Dominus quibus indicijs verus Euangelicus pastor à mercenario possit discerni, sicut priori docuit quibus indicijs fur dignoscatur à pastore. Non enim eidem sunt fur vel latro in ouili Domini, & mercenarius. Nam fures quidem & latrones, sunt hæretici & pseudoprophetæ, & quotquot mala aut vana docent. Mercenarij verò veritatem rectè docent, & in rebus tranquillis gregem Domini rectè gubernare videntur, & ingressi sunt per ostium, quia legitimè secundum canonum constitutiones pastoralem curam susceperunt, sic vt ab hominibus non possint redargui, & vocem eorum audiunt oues quas ad pascua frequenter educunt, & nihil à vero pastore differre videntur, nisi cum periculis

ingruentibus declarant se proprij commodi rationem habere, non salutis ouium. Et quidem Pharisæi ac Scribæ fures esse notantur, quatenus populum à Chrsto auocabant: mercenarij, quatenus quæ legis sunt docebãt, sed proprium commodum magis quàm Dei quærentes gloriam. De qualibus mercenarijs pastoribus loquitur
Ezech. 34 Dominus apud Ezechielem: Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos, nõne greges à pastoribus pascuntur? &c. Quis autem verè sit mercenarius censendus, pau cis verbis bene expressit Augustinus: Sunt, inquit, quidam Ecclesiæ præpositi, de quibus Paulus Apostolus dicit: Sua quærentes non quæ Iesu Christi. Quid est, sua quærentes? Non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deum quærentes, temporalia commoda sectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quando amantur à præposito, & propter hæc seruitur Deo, quisquis est talis, mercenarius est, inter filios se non computet. Hæc ille. Fugit autem mercenarius, & dimittit oues adueniente lupo, non solùm quando corporaliter oues relinquit, sed etiam quando per timorem alicuius periculi silet, nec se lupo opponit. Lupus est, qui vel praua doctrina oues corrumpere studet, vel malis exemplis eas quãtum in se corrumpit, vel sæuitia & persecutione insurgit contra oues. Vnde, inquit Augustinus, si qui ob crimen excommunicandus est, non excommunicetur, quia times quod inimicus factus nocebit cùm potuerit, & ob id taces, non increpas, lupum venientem vidisti, & fugisti, corpore stetisti, animo fugisti. Porro quomodo fugere aliquando pastori
Matt. 10. liceat, dictum est circa illud Matthæi 10. Cùm vos persequentur in vna ciuitate, fugite in aliam: & alioqui in hac parabola satis indicatur mercenarij esse, si quis fuga sua sibi consulat, oues autem lupo expositas relinquat: non autem si sine aliquo ouium suarum periculo quis fugiat eum qui non oues, sed pastorem tãtùm persequitur. Cæterùm circa prædictam parabolam duplex occurrit difficultas. Primùm enim ex ea videtur consequi, omnes Ecclesiasticos pastores præter solum Christum

esse mercenarios, quia significatur illum esse mercenarium, cuius non sunt oues proprię. Nullius autem pastoris præterquã Christi, electi sunt oues propriæ, cùm Petro dictum sit: Pasce oues meas, non tuas. Deinde in parabola significatur, mercenario fugiente oues rapi à lupo, cùm Dominus dicat postea: nemo rapiet oues meas de manu mea. Adhæc dicendum, in parabolis multa dici quæ magis exemplo vnde parabola desumitur conueniunt, quàm ipsi rei ob quam parabola assumitur. vnde non oportet in accommodatione omnia rebus per parabolã significatis sic studere adaptare, quomodo illa in exemplo inueniuntur. Et tamen etiam illa quæ de mercenario & ouibus sunt obiecta, aliquo modo in re à Domino potissimùm significata ostendere licet. Nam etsi cuiuslibet pastoris oues, sint Christi oues, vt ob id propriè Christus sit earum dicendus verus pastor, tamen quatenus quidam indiuidua charitate Christo coniuncti vnum cum illo sunt effecti, & membra illius facti, ita vt dicere possint cum Paulo: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus: eatenus & ipsi veri sunt pastores, & oues eis commissæ, propriæ eorum sunt oues, quas pascunt non tanquam alienas, sed tanquam suas, mortem etiam pro earum salute obire parati. Quod verò ad oues attinet, quas parabola significat rapi à lupo, dicendum mercenario fugiente fieri frequenter, vt verè Dei oues ad tempus à lupo rapiãtur, & in errores pertrahantur, ac deinde vt multi, qui videbãtur esse Dei oues, perpetuo in errore detineantur. Postremùm etiam verę Dei oues à lupo rapiuntur & disperguntur, dum destitutæ patrono, varijs externis malis afficiũtur. Vnde Dominus cõqueritur de ouibus suis à pastoribus derelictis, quod sint factę in deuorationem omnium bestiarũ agri. Proinde istud non est contrarium ei quod postea dicit Dominus, neminem oues suas, hoc est, electos, rapturũ de manu eius. Quod ergo attinet ad exemplum vnde petita est de pastore, ouibus & mercenarijs parabola, ita in rebus mundanis esse constat, vt quisquis in caulas ouium intrat, non per ostium sed aliunde irrumpens,

Ioan. 21.

Galat. 2.

vtpote per feneſtram, aut maceriam diruptam, is non paſtor ſit, ſed fur & latro. Fur quidem, qui ſurripit fraude alienum: latro, quia vi oues rapit, raptasq́; dilaniat & occidit. Qui verò per oſtium intrat in ouile, is ex hoc ipſo cognoſcitur eſſe paſtor, cui paterfamilias oues ſuas concredidit. Huic oſtiarius, hoc eſt, vel ipſe paterfamilias, vel is cui ille totius ſuæ domus cuſtodiam et omnes claues tradidit, ingrediendi facit facultatem, aperiendo ei oſtium. Nec oſtiarius tantùm illum agnoſcit, ſed & oues vocem eius audiunt, hoc eſt, agnoſcunt, cùm ad latronis & furis vocem incognitam expaueſcant. Vt autem ipſe ingreſſus ad oues mox ad vocem ſuam agnoſcitur ab eis, ita & ipſe viciſſim eas agnoſcit, adeo vt nominatim etiam ſingulas vocare norit, atque ſic ſigillatim vocatas educit è caulis non ad lanienam, ſed ad ſalutaria paſcua, illæque vocatæ parent vocanti voce amica notaque. Cùm autem iam eductæ è ſeptis quibus continebantur, prodierint in liberos campos, non ipſe domi remanens permittit vagari quocunque, ſed ne quid aberrent, aut ab occurrente lupo impetantur & diſpergantur, antecedit totum ſuum gregem, vt ſuo ducatu viam illis commonſtret, & à noxijs præmuniat beſtijs. Præcedit autem eas non mutus, ſed ſubinde voce ſua prouocans ad ſequendum, & ab errore reuocans, nec ſinens in via diutius hærere. Itaque illę, quoniam agnoſcunt ſui paſtoris vocem ad quam ſe dirigunt, antecedentem paſtorem promptè ſequuntur. Eum verò qui nõ eſt ipſarum proprius paſtor, ſed alieni gregis paſtor fortè eſt, non ſequuntur, licet præcedentem & vocantẽ, ſed abhorrent & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Hæc eſt ipſius exempli breuis & clara explanatio, in quo Dominus non ad omnium quidem paſtorum morem, ſed ad quorundam morem, qui ſuo maximè propoſito deſeruiebat reſpexit, illum ſcilicet morem, ſecundum quem in quibuſdam regionibus paſtores ouium greges præcedunt, quem morem fortè tunc Iudæa habuit, vt eũ habet Campinia in Brabantia, cùm in multis locis ecõtrariò paſtores gregem ſuum ſequantur, propellẽtes magis

quam inuitantes. Cæterùm in applicatione huius parabolæ ad propositum Domini, negotium aliquod exhibet nomen ostij, quòd non satis appareat quid per illud sit intelligendum. Nam coactius videtur, nec sequenti explanationi Domini conueniens, quòd diuus Chrysostomus per ostium scripturas intelligit, vt is dicatur intrare per ostium, qui scripturis instructus ad oues Dei pascendas secundum scripturas accedit. Et quo minus per ostium videatur intelligi posse ipse Christus (quomodo intelligit Augustinus, eò quòd postea dicat Dominus: Ego sum ostium) obstat illud, quod Dominus dicens: Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium: etiam se vult significare pastorem esse ouium. Durum autem est vt dicamus Christum intrare per seipsum. Quod si non dixisset postea Dominus: Ego sum óstium: nulla esset in hac locutione difficultas. Intelligeretur enim illum intrare per ostiũ, qui iusta via ad oues accedit, hoc est, qui à Deo vocatus & missus, ac recta intentione, hoc est, ad Dei gloriam & ouium salutem accedit, & pascendi munus suscipit. Et contrà, illum non intrare per ostiùm sed aliunde, qui non iusta via ad eas accedit, vtpotè non missus à Deo, nec illius gloriam ac ouium salutem intendens, sed vel suam gloriam, vel proprium commodum. Et certè non obstante eo quod postea Dominus se ostium vocat, sic hoc loco rectè intellexerimus. Nam quare & quomodo se ostium dicat, & quomodo illud huic loco conueniat, postea dicemus. Itaque per ostium rectè acceperimus iustitiam vel ipsum Deum. Nam & iustitia & ipse Deus, ostium est oues custodiens, & per quod ad pascendas oues sit accedendum. Iam ostiarius vel intelligendus est ipse Deus, aut vt distinctam habeamus personam ab ostio & pastore, ipse spiritus sanctus, quomodo intelligunt Augustinus & Theophylactus. Ipse enim spiritus sanctus est cui à Deo patre totius suæ Ecclesiæ cura commissa est, qui suis donis hominem instruens, & omnem veritatem edocens, sic demum aperit ei ostium, hoc est, dat ei iusta ratione ad pascendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipso exemplo alius est paterfa-

 milias

milias,qui eſt ouium dominus:alius paſtor, qui à patrefamilias præficitur ouibus: alius oſtiarius, qui cognoſcens paſtorem, liberum dat ei ad oues aditum: ita in re per exemplum ſignificata,Deus pater velut ouium dominus eſt intelligendus: filius,paſtor: ſpiritus ſanctus,oſtiarius.ſic tamen vt per hæc non intelligamus vnum alio maiorem vel minorem. Porro per oues parabolicè ſignificantur electi & prædeſtinati à Deo, vt & in alijs pleriſque locis ſcripturæ.Ouile,eſt ipſa ouium congregatio & multitudo,certo aliquo loco ſub vno paſtore degens. Applicatio ergo exempli hæc eſt. Qui ad DEI populum veluti illum paſturus & recturus ſeſe ingerit, non accedens iuſta & recta via, neque per DEVM illuc accedens, ſed vel per humanæ cupiditatem gloriæ, vel per ſpem commodi temporalis,illicito modo accedens, is fur eſt & latro. Fur quidem, quia alienum ſibi vſurpat. Latro, quia animas hominum impijs & falſis ſuis doctrinis crudeliter occidit. Qui autem recta via ad Dei populum regendum & paſcẽdum accedit, videlicet à Deo ad hoc miſſus, & recta intentione id ſuſcipiens, is ſolus verè eſt paſtor ouium. Huic ſpiritus ſanctus, cui veluti oſtiario cura ouilis Dominici commiſſa eſt, & ſine cuius fauore nemo rectè poteſt ſuſcipere adminiſtrationem populi Dei,veluti oſtium aperit,cùm docendo eum,& ſuis donis inſtruendo,dat ad populum DEI paſcendum liberum aditum. Quo accedente, mox electi quique & prędeſtinati vocem eius diuinam,qua quę Dei ſunt inclamat, audiunt & agnoſcunt, vnde & credunt ei atque obtemperant, cùm vocem alienorum, furum ſcilicet & latronum, qui praua, vanitates & errores ſuggerunt, horreant & abominentur. Ipſe autem verus paſtor proprias oues vocat nominatim, quia ſigillatim ſingulorum curam gerens, ad bonum exhortatur ſingulos, idque blanda amicaque voce, qua ſingulos compellans educit eos ad paſcua, dum prouocat vt depoſitis erroribus, omnique priſtino torpore, in quo nox & tenebræ eos continuerunt, ad ſcripturarum & veritatis intelligẽtiam accingantur, qua mentes eorum

ſalubriter paſcantur & pingueſcant, Ad quę paſcua dum prouocat, nequaquam ipſe domi otioſus deſidet, ſed ante eos vadit, exemplo ſanctæ conuerſationis eis prælucens, ac viam qua illis eundum ſit commonſtrans, & ſimul ſolicitus vt eos ab omnibus lupis & noxiorum incurſu præſeruet. Sic autem exemplo prælucens, ante eos vadit, vt tamen interim etiam ſubinde ſua voce illos excitet, & ad ſequelam inuitet, ne quid errent aut alicubi hæreant: & illi promptè illum ſequuntur, quod vocem eius agnoſcant, ament & approbent, peruenturi proinde per eum & ad veritatis cognitionem in hac vita, & poſt eam ad vberrima regni cœlorum paſcua. At quoniam non agnoſcuut nec approbant vocem alienorum, qui errores, mundana aut vana docent, hinc tales non ſequuntur, ſed abhorrentes eorum vocem fugiunt ab eis, veluti ſibi malè à talibus metuentes, qui tamē etiam ſuos habent greges, hoc eſt, ſectatores, verùm non oues Dei, ſed hircos, & ſues. Hac ergo parabola dum oſtendit Dominus diſcrimen furis & paſtoris, & indicat officia veri paſtoris, taxauit Phariſæos & Scribas, tanquam non ingreſſos per oſtium ad paſcendum populum Dei: taxauit & illos qui ante ipſum ſeſe pro magnis populo Dei obtruſerant, quales erant Iudas Gaulonites & Theudas, de quibus actuum quinto. Se verò ſignificauit longè ab illis eſſe diuerſum, verum eſſe paſtorem qui per oſtiū ſit ingreſſus, cui proinde quotquot eſſent ad vitam præordinati, qui verè oues erant, doli expertes, ſimplices et innoxij, Chriſti vocem agnoſcētes, promptè obedirent, Phariſæis & mundana docentibus derelictis, qui tamen & ipſi ſuos habebāt ſectatores, ſed ſues & hircos. Proinde intelligerent quomodo fieret vt tā multi è vulgò Chriſto adhærerent, nulli autem aut admodum pauci ex principibus. Porrò dubitari hic poteſt, quomodo dicatur in parabola, oues paſtoris vocem audire, & fugere vocem alienorum, cùm multi electi, longo tempore veritatem non velint agnoſcere, ſed errores plerumq; ſectentur, vt patet in Paulo & Auguſtino: ſicut contrà qui non ſunt electi, aliquándo ad tempus veritatem

tatem recipiunt, & verum pastorem sequuntur, sicut patet de Iuda. Et rursum quidam post receptam veritatem in errores prolabuntur, audientes vocem alienorum, ac deinde ab errore resipiscentes, ad veritatem redeunt. Quam quæstionem tractans prolixè & pulchrè diuus Augustinus, primùm dicit quosdam sic ad eam respondere, quòd oues, cùm oues sunt, audiunt vocem veri pastoris, & fugiunt vocem alienorum. Quod si prius non audierunt, non tum erant oues sed lupi: aut si quando postea nolint audire, iam tum desinunt esse oues, facti ex ouibus lupi. Verum hanc responsionem non putat sufficientem esse, quòd in scripturis legatur de ouibus errantibus: quæ cùm errant, audiunt alieni vocem, & tamen sunt oues. Proinde eò deducit disputationem, vt dicat intelligendum esse omnes oues Dei, hoc est, electos, saltem tandem aliquando audire veri pastoris vocem, eisq; solas veri pastoris vocem vsq; in finem audire. Sicut enim in rebus mūdanis vsuuenire videmus, vt quandoq; ouis aliqua è suo grege & à suo pastore aberrans alteri gregi sub alieno pastore iungatur, ex cuius consuetudine, prioris gregis & pastoris consortium obliuiscitur, vt proprij pastoris non agnoscat amplius vocem, quo tamen suam ouem requirente, & ad priorē gregem reducente, mox fit vt proprij pastoris vocem & prioris gregis consortium agnoscere incipiat ouis errabunda: ita etiam inter oues Dei, quædam ad tempus alienum pastorem sequuntur, sed ferè cum renisu aliquo mentis, nec sic vt se penitus illi dedant & addicant, quæ cùm à suo pastore requiruntur, qui nullam suarum ouium sinit perire, mox ita audita eius vocē rapiūtur, vt sese penitus illi addicant. Cæterùm aduertendum prædictam parabolam dictam à Domino potissimùm contra eos, qui cùm se populi Dei doctores exhibeant & profiteantur, aliena tamen à diuina tradunt doctrina: vnde & ex ipsa Domini præcipua intentione quadrat contra omnes hæreticos, ad ostendendum eos non intrare per ostium in ouile ouium, ac proinde fures esse & latrones. Et tamen per quandam accommodationem hæc parabola

rabola etiam à plerisq; intelligitur dicta, ad notandum eos qui administrationē Dominici gregis suscipiunt per aliquam dignitatem Ecclesiasticam, nō legitima via, sed detorta & inconcessa obtentam, etiamsi in illa existens non malè prædicando doceat, vt qui vel honorū humanorum vel pecuniarum cupidus aspirat ad præsidentiā ouilis dominici, eoque aut vi aut armis curat seipsum intrudi in sedem pastoralem, aut Simoniaca labe, pactoque pretio laborat ad ouium dominicarum regimen assumendum, non attendens verbum Pauli ad Hebræos scribentis: Nemo sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron. *Heb.5.* Sed inter hos & illos, de quibus primo loco dictum est, ea est differentia, quòd hi etsi mala arte & intentione pastoralem curam susceperint, à veris ouibus Christi audiri possint & debeant, quòd quæ Christi sunt doceant: illi verò, quòd sua doceant, non sint audiendi. Et tamen etiam istis parabola hæc suo modo conuenit. Nam quisquis illicito modo pastoralē curam suscepit, fur est & latro, quia nō quærit ouiū Christi salutem, sed proprium duntaxat commodum, sinens, vt in plurimum, commissum sibi gregem dissipari, fame contabescere, atque in præcipitia vitiorum prolabi. Qui verò debita ratione assumitur ad gregis Christi moderationem, canonica scilicet electione, ad quam nec ambitione, nec auri cupiditate anhelauit, is pastor est ouium, quoniam non suam ipsius, sed ouium perquirit vtilitatem, ab eis sæuam luporum arcens rabiem, & quicquid ipsarum officit saluti. Huic ostiarius aperit, quoniam Deus illi præstat ingressum in gregis sui directionem, & autor est promotionis eius ad culmen regiminis: cùm contrà de alijs, ambitione, fauore humano aut pretio ad fastigium Ecclesiasticę diuinitatis eleuatis, dicat Dominus per Prophetam: Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui, id est, non approbaui. *Oseæ 8.* Non enim ipsis Deus ianuam aperit, sed ambitio, cupiditas, aut alia tetra animi labes ingressum prębet. Huiusmodi boni pastoris & vocē lubenter subditi audiunt, & opera bona quibus eis prælucet, studiosè

imitan-

imitantur: cùm contrà eius quem intelligunt malis artibus in ouile Domini intrasse, nec tam gratam habent etiam ad bonum adhortationem, nec vitam ac mores (qui plerunq; improbi sunt & corrupti) trahunt in imitationem. Vide latius in 7. lib. Cyrilli super Ioãnem addito per Clichtoueum. Notandum autem in prædicta parabola quinque notari quæ sunt vero pastori necessaria, & tria quæ sunt verarum ouium indicia. Pastori enim necessaria sunt imprimis, vt intret per ostiũ. Deinde quoniã sine spiritus gratia & ope intrare & pascere non potest, vt ostiarius ei aperiat. Dehinc tertiò, vt cùm iam ingressus est, non sit mutus apud oues, sed vocet eas, idq; nominatim, hoc est, vt & diligenter studeat singulorum mores cognoscere, & illis cognitis singulos studeat compellare & admonere prout cuique opus est, vt adimpleat
Prouer. 27 illud Sapientis: Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera. Quarto loco necesse est, vt oues suas educat voce sua, ab ignorantia & erroribus ad cognitionem veritatis, à torpore ad bonorum operum solicitudinem, à terrenarum rerum amore ad cœlestium spem & desiderium. Quintò requiritur post hæc omnia, vt & ipse ante oues suas præeat, suo exemplo prouocans ad pabula regni cœlestis, ac solicitus ne quid suo gregi noxium occurrat. Sextò boni pastoris conditio est, vt non suum quærat ex ouibus commodũ, sed ouium salutem: deinde, vt adeo eam quærat, vt etiã propter eam paratus sit animam suam dare. Ezech. 34. Ouibus aũt necessariũ est primũ, vt veri & boni pastoris vocẽ audiant lubenter. Deinde vt euocãti obtẽperent, ac præeuntem sequantur. nam alioqui nihil profuerit audiuisse. Postremùm, vt alienum non solùm non audiant nec sequantur, sed etiam ab eo fugiant, obturantes aures suas diabolo, hæreticis, & omnibus praua suggerentibus. Quæ tria si absint ouibus, nec eis quicquam defuerit eorum quæ ad salutem eis sunt necessaria.

Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cog.] Cùm prius se pastorem bonum asseruisset, & ad id probãdum parabola adduxisset, boni pastoris & mercenarij discrimen

men continentem: nunc idem illud repetit, vt ex prædictis parabolis se verum & bonum esse pastorem declararet. Cùm enim suprà duas præmiserit parabolas, quarum priore pastor dignoscitur à fure, posteriore verò bonus pastor à mercenario, ex vtraque parabola se Dominus ostendit & pastorem esse, & pastorem bonum. Nam ex priore parabola demonstrat se pastorem esse, cùm dicit: cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. In illa enim dictũ erat de pastore: proprias oues vocat nominatim, & oues vocē eius audiũt & cognoscunt. Ex secunda verò parabola, ostendit se esse bonum pastorem, cùm dicit: & animam meam pono pro ouibus meis. Nam in secunda dictum erat: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Porrò illud quod inter duas has partes insertum est, nempe: sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem: non est vt noua sententia à superioribus separandum, sed sic cum illis iungendum, vt altera collationis pars intelligatur præcessisse, & sit sensus: Sic cognosco oues meas, & vicissim illæ me cognoscũt, sicut nouit me pater, & vicissim ego cognosco patrem. Theophylactus tamen post Chrysostomum intelligit illud: Sicut nouit me pater, & cæt. nouam esse sententiam & absolutam, & alteram collationis partem esse: & ego cognosco patrem: vt sit sensus: Sicut nouit me pater, ita & ego cognosco patrem: vt significetur filij & patris cognitio esse æqualis. Quod ideo hic additum vult, ne putaremus cognitionem qua oues Christum agnoscũt, æqualem esse cognitioni qua ille oues cognoscit, quia dixerat: cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Verùm prior distinctio & intelligentia aptior est. Et alibi enim Dominus apud Ioannē suum cum electis commercium comparat suo cum patre consortio, vt Ioan. *Ioan. 6.*
6. Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Et: *Ioan. 17.*
Sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnũ sint. In quibus tamen collationibus intelligendum est, semper similitudinem esse ex parte & non per omnia æqualiter, quomodo & in præsenti loco. Non enim tam

perfectè

perfectè nos nouimus Christum quàm ipse patrem: sed sicut est inter patrem & filium mutua cognitio, ita & inter Christum pastorem & oues eius: & qualis est inter patrem & filium cognitio, talis & inter Christum pastorem & oues eius. Cognoscit enim pater filium, quia illũ pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoscit, curat & approbat: sic & Christus oues suas cognoscit, quia & cognoscit ab æterno qui sint à patre prę-
1 *Tim.* 2. destinati, iuxta illud Pauli: Nouit Dominus qui sunt sui: & eosdem amando solicitè curat quę ad salutem eorum pertinent. Cognoscit filius patrem, quia illum pro patre suo agnoscit, & omnia sua se ab illo accepisse & habere agnoscit. Sic & oues Christum pastorem agnoscunt, quia agnoscunt illum vnum datum esse hominibus pastorem, per quem solum sit spes salutis, & rursum omnia sua ad illum tanquam boni omnis autorem referunt, omnia illi acepta ferentes. Itaque per hanc similitudinem significatur, nõ vulgarem esse cognitionẽ qua ipse Christus cognoscit oues suas, & vicissim cognoscitur ab eis, nec talem esse qualis est qua omnia vt Deus cognoscit, & qua etiam dæmones ipsum cognoscunt, sed cognitionem affectiuam, quæ amorem in se includit. Sicut autem Dominus hac similitudine conditionẽ pastoris in prima parabola indicatam ostendit non simpliciter sed excellenter sibi competere: ita & conditionẽ boni pastoris in secunda parabola indicatam, excellenter sibi conuenire ostendit, cùm dicit: Et animam meam pono pro ouibus meis. Plus enim est ponere animam, quàm dare animam, quia, vt patet ex sequenti declaratione Domini, nemo propriè ponere dicendus est animam suam, nisi qui eam habet in sua potestate & manu. Solus ergo Christus potuit ponere, hoc est, deponere animam suam, quia sicut ille seipsum vltro tradidit manibus persequentium, à quibus iam captus, seipsum si voluisset liberare potuisset: ita cùm voluit, spiritum suum emisit, potestatem habens illum vel emittendi prius vel retinendi diutius. Alij verò qui seipsos alijs occidendos etiam sponte tradunt, aut qui sese ipsi interficiunt,

ciunt, non ponunt animas suas, sed tollit eas ab illis gladius. Nam etsi in eorum sit potestate effugere gladium & mortem, non tamen est in eorum potestate immisso gladio animam retinere. De hac positione animæ Christi vaticinatus est Isaias, dicens: Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longinquum. Et rursum: Fortium diuidet spolia pro eo quod tradidit in mortem animam suam. Vbi Hebræa habent, eò quòd effudit in mortem animam suam. *Isaiæ 53.*

Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas, &c.] Ne quæ de ouibus suis dixerat, tantùm illis conuenire putarentur qui tum in illum crediderunt, qui soli illum tunc agnoscebant, ideo falsam hanc opinionem eximens subiecit: & alias oues habeo: loquens de prædestinatis inter gentes, quos & oues vocat, & se habere dicit, quia secundum patris prædestinationem oues erant, eosque habebat. Sic & postea electi inter gentes, filij Dei vocantur, cùm dicit Ioannes Christum non tantùm moriturum pro gente, sed etiam vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Has autē oues dicit non esse ex hoc ouili, quia non erant ex congregatione fidelium qui erant apud Iudæos. Et illas, inquit, oportet secundum patris præscriptum, me, per Apostolos scilicet meos, adducere ad consortium fidelium, ad veritatem & vnitatem fidei. Græcè tamen pro adducere est ἀγαγεῖν, quod Chrysostomus & Theophylactus interpretantur congregare, vt significetur illas oues dispersas esse, & pastore carere. Et fiet, ex duobus scilicet populis, Iudaico et gentili, vnum ouile, vel, vt est Græcè, vnus grex, fietque simul omnium vnus pastor: cùm modò nō sit vnus omnium pastor, quamdiu illæ adhuc dispersæ suo carent pastore, aut alienos sequuntur pastores aut potius dissipatores. De hoc pastore vno & ouiū dispersarum collectione Isa. 40. Iere. 23. Eze. 34. & alijs plerisque prophetarum locis. *Ioan. 11.*

DOMINICA III. POST PASCHA.

EVANGELIVM.

Ioan. 16. *IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Modicum & & iam non uidebitis me, & iterum modicum, & uidebitis me, quia uado ad patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem Quid est hoc quod dicit nobis? Modicum & non uidebitis me, & iterum modicum & uidebitis me, & quia uado ad patrem? Dicebant ergo: quid est hoc, quod dicit nobis, modicum? Nescimus quid loquitur. Cognouit autem Iesus, quia uolebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter uos, quia dixi: Modicum & non uidebitis me, & iterum modicum & uidebitis me: Amen amen dico uobis, quia plorabitis et flebitis uos, mundus autem gaudebit. Vos autem contristabimini, sed tristitia uestra uertetur in gaudiũ. Mulier cùm parit, tristitiam habet, quia uenit hora eius. Cùm autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et uos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem uidebo uos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollet à uobis.*

IPsa die paschatis dilecti in Christo, varijs multisque modis edocti sumus, quo pacto Leo de tribu Iuda mortem & tartarea regna deuicerit. Sequenti deinde dominica, fructus nobis Ecclesia proposuit, qui ex ista resurrectione prodierunt, qui sunt pax, gaudium, spiritus sanctus, peccatorum remissio, &cæt. Vt autem nullus sibi falsa persuasioné imponeret, satis esse, harum rerum nudam habere fidem & notitiam, successit in secunda post festum paschæ dominica, admonitio admodum necessaria, de imitando Christi exemplo. ad quod se primùm rectores vtriusque Reipublicæ, deinde cæteri quoque Christianorum greges, necessariò component. In hac verò tertia dominica, vt nihil omittatur eorum, quæ ad perfectum Christianismum pertinere videntur, docemur cum Christo, æquo animo quæ aduersa incidunt, tolerare. Nam quoniam crucem & afflictiones exhorrent, & fugiunt homines, idcirco

multis hac in re opus est exhortationibus, vt crucis vtilitas ipsis persuadeatur, deinde non paucas adhibere oportet consolationes, vt fulciantur ne succumbant, aut abiecta cruce resiliant. Id quod insigniter hodierno Euangelio præstatur. Nam prædicit suis Dominus, quod in mundo, & à filijs huius seculi nihil expectent aliud, quàm tristitiam, & materiam ploratus ac fletus. Præsentis itaque doctrinæ scopus in consolatione consistit: Est autem Christo longè alia consolandi methodus, quàm sit mundo. Hic enim dum leuare vult aliquem suo dolore, reticet quicquid est triste, & sola iucunda commemorat, quæ res non raro plurimum obest tristitia aut ægritudine laborantibus, quod in morbis acutis fit manifestissimum, dum enim nolunt infirmis mortis mentionem ingerere, ne terreantur, fit vt tam officiosa cura, perniciem pro solatio inducant. CHRISTVS autem in sua consolatione, ita orationem temperat, vt odiosa & insuauia, quæ modis omnibus execrabantur, & fugiebant Apostoli, primùm produceret, & ea deinde leni consolatione mitigaret. Ingratus ipsis fuit suus ab eis discessus, quem figuratè idcircò proposuit, vt ansam percunctandi præberet, quemadmodum & in cæteris scripturæ locis obscurioribus, spiritum sanctum fecisse, animaduertimus, quo simul nobis & inertiam excuteret, & occasionē inuestigandi, pulsandi, & petendi præberet. Hoc est quod ait:

M*Odicum & iam non uidebitis me, & iterum modicum.*] Post consolatoriam spiritus promissionem hoc eodem capite, ex quo præsens Euangelium desumptum est, factam, rursum sermonem ingerit de suo discessu, aliamque consolationis rationem adfert, promittendo eis suum ad ipsos reditum. Identidem enim Dominus modo inculcauit eis de suo discessu, quamuis hinc sciret animos eorum dolore repleri, quo eos ad ferendum fortiter suum discessum

assuefaceret. Qui enim audiendo id animo assiduè volutabant, rem ipsam postmodum æquiore animo laturos credibile erat. Addit tamen etiam semper aliquam consolationis rationem, easdem cõsolandi rationes frequenter repetendo, vt eorum mitigaret dolorem, & spẽ roboraret. Cæterùm dictio modicum, bis hic posita dupliciter intelligitur. Sunt enim qui intelligunt significari tempus quo futurum est quod sequitur, non videbitis, & videbitis, vt sit sensus: modicum tempus erit quo non videbitis me, triduum scilicet illud quo iacebo in sepulchro, & iterum erit modicum tempus quo videbitis me. 40. scilicet dies qui erunt inter resurrectionem et ascensionẽ. Cui intelligentiæ bene conuenit quod pro ratione subijcitur: quia vado ad patrem. Ideo enim nõ diu sed modico tempore eum Apostoli post resurrectionem erant visuri, quia iturus erat ad patrem. Sunt qui aliter intelligunt significari tẽpus post quod futurum est quod sequitur, non videbitis & videbitis, vt sit sensus: Modicum tẽpus est, post quod non videbitis me, & post illud modicum tempus, erit rursum modicum tempus post quod videbitis me, hoc est, post breue tempus non videbitis me, & iterum post breue tempus videbitis me. Breue enim restabat tempus ante mortẽ ipsius, per quã subtrahendus erat ab oculis eorum reconditus in sepulchro: sed rursum breue erat tempus, triduũ scilicet, post quod per resurrectionem eis erat reddendus. Atque in hunc modum accipiendum esse hunc locum, patet ex eo quod in hunc sensum superius aliquoties posita est dictio, modicum, vt cùm dixit: Adhuc modicũ, & mundus me iam non videt. Non enim significatur mundum modico tempore non visurum illum, sed quod post modicũ tempus non sit illum visurus amplius. Huic tamen intelligentiæ in præsenti loco obstare videtur quod sequitur pro ratione subiũctum: quia vado ad patrem. Non enim conuenienter videtur dici: Ideo me post modicũ rursum videbitis quia vado ad patrem, cuius abitus ad patrem potius sit causa cur illum non sint visuri. Sed dicendum, partem hanc: quia ad patrem vado, referendam

dam esse ad vtrumque præcedens : modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me. In abitu enim ad patrem includitur & mysterium mortis & mysterium resurrectionis, quia ire ad patrem, erat per mortem transire ad immortalitatem. Quia ergo Christus tunc sic abibat ad patrem, ideo post modicum illum non erant visuri, quia instabat eius mors: & rursum post modicum erant visuri, quia à morte instabat ipsius resurrectio. Itaq; instare iam & adesse tempus significat Dominus, quo implebitur quod supra aliquoties dixit apertè apud Matthæum & Lucam, de sua morte & secutura mox resurrectione, sed obscurius modo locutus est, tum vt mœstos satis discipulos minus cōsternaret : tum vt eos præ mœstitia silentes ad interrogandum prouocaret. Sciendum tamen, quòd totus hic locus ab illo; Modicum & non videbitis me, vsque ad illud; Et in illo die me non interrogabitis quicquam: dupliciter tractetur à D. Augustino, & ab alijs. Altero modo, vt tempus quo se Christus dicit non videndum, & quo suos dicit contristandos, mundum autem gauisurum, intelligatur tēpus passionis mortis & sepulturæ illius: tempus verò quo se dicit rursum videndum, & suorum tristitiam conuertendam in gaudium sempiternum, intelligatur tempus à resurrectione ipsius. Secundum quam intelligentiā totus hic locus propriè & solùm pertinet ad Apostolos, sicut & alia pleraq; quæ in hoc dicuntur sermone. Altero modo, vt tempus luctus intelligatur totum tempus præsentis seculi: tempus verò gaudij, tempus futuri seculi, in quo ab oculis iustorum qui in hoc nunc lugēt seculo & affliguntur, Deus omnē absterget lachrymā. Secundū quam intelligentiam totus hic locus non ad Apostolos tantum, sed ad vniuersos pertinet fideles. Existimat autem D. Augustinus hanc posteriorem tractationem esse magis germanam & verbis Domini magis conuenientem, tum quia in fine dicitur: In illo die me non interrogabitis quicquam: quod non videtur quadrare in tempus resurrectionis, quia in illo leguntur Apostoli quæ-

dam interrogaſſe Dominum: tum quia hic in principio dicitur, Modicum & iam non videbitis me: vbi, iam, idem eſt quod amplius. vnde ſignificatur Chriſtum non amplius videndum ab Apoſtolis, quod maximè impletum eſt per ipſius aſcenſionem de qua ſubijcitur: quia vado ad patrem: quam partem proinde vult tantum referendam eſſe ad illud: Modicum & iam non videbitis me, non autem ad illud quod proximè præcedit: & iterum modicum, & videbitis me. Eundo enim ad patrem facturus erat Dominus, vt eum amplius non viderent in terris Apoſtoli. Itaque hunc intelligit præſentis loci ſenſum: Poſt modicum tempus, illud ſcilicet quod reſtat vſque ad meam aſcenſionem, non videbitis me amplius in terris, quia poſt modicum tempus ego vado ad patrem, & è terris aſcendam in cœlos. Iterum tamen poſt modicum videbitis me, quando ſcilicet in fine ſeculi veniens ad iudicium omnibus me videndum exhibebo, & quando vnicuique fidelium à morte apparebo: vt ſecundum illud modicum intelligatur totum præſentis vitæ vel ſeculi ſpacium, quòd coram DEO & in comparatione æternitatis minimum eſt. Verùm ſicut coactè illa ratio: quia vado ad patrem: tantum refertur ad illud, modicum & non videbitis me, & non etiam ad illud, quod tamen immediatè præcedit, & iterum modicum & videbitis me, ita etiam per modicum & iterum modicum, magis eſt probabile Dominum ſignificaſſe breue illud tempus, quod ante ſuam iam ſupererat mortem, & rurſum breue illud tempus quod à morte reſtabat vſque ad reſurrectionem, ac ſimiliter magis eſt probabile, ſequentia magis intelligenda de triſtitia Apoſtolorum ad mortem ſui Domini, & eorundem lætitia ob illius reſurrectionem. Dicit enim: Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum. Itaque prior totius huius loci tractatio ſimplicior eſt, & præcipuè aut primæ intentioni Domini conuenientior. Ita tamen Dominus in ſequentibus ſuum temperauit ſermonem, vt quod dixit pro mitigatione præſentis ob ſuam mortem triſti-

tiæ in Apostolis, etiam ipsis omnibusque fidelibus valeret pro mitigatione malorum omnium & afflictionum quæ in hac vita erant perpessuri, quorum malorum principium quoddam fuit, planctus ille & dolor quem Apostoli de Domini sui crucifixione & morte conceperunt: sicut gaudij sempiterni, quod in cœlis manet iustos post huius mundi afflictiones, initium quoddam & typus fuit Apostolorum gaudium de Christi resurrectione conceptum: quare etiam posterior illa totius huius loci tractatio non est aliena ab intentione Domini, sed per accommodationem intentioni ipsius conuenientem etiam illa hic rectè adhibetur ad fidelium ædificationem & instructionem. Non obstat etiam quod dicitur, Iam, id est, amplius non videbitis me, quia dictio, Iam, hoc loco non est in Græcis, sicut nec apud nos, cùm in sequentibus bis hæc Christi verba repetuntur, semel in persona Apostolorum, & secundò in persona Christi. Tantum est, modicum, & non videbitis me: & omnino verisimile est dictionem, Iam, hoc loco asscriptam ex illo quod paulò ante præcessit. De iustitia verò, quia ad patrem vado, et iam nõ videbitis me. Omnibus tamen maturius perpensis, visa est mihi postea explicatio D. Augustini esse probabilior, eo quòd cum in hoc sermone alias Dominus dicit se non videndum, significet eam absentiam quæ post ascensionẽ futura erat: & cum se videndum rursum dicit, eam visionẽ significet quæ in fine seculi futura est.

Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid est hoc quod dicit, &c.] Cùm superius Dominus aliquando mortẽ suam & resurrectionem Apostolis apertè & sine omni parabola prædixisset, illi teste Luca nihil eorũ intellexerunt, mirum itaque esse non debet, eos etiam modo non intellexisse hæc quæ de instante sua morte & resurrectione dixit parabolicè. Cæterum peculiaris etiam ratio cur hæc Domini verba non intellexerunt, fuit, vel quia non putauerunt tam vicinũ esse tempus abitus Domini, vnde Euãgelista dicit peculiariter hoc eos torsisse, quod

Dominus dixit modicum: vel etiam quia verbis Domini contrarietas quædam videbatur inesse, eo quod post modicum se diceret non videndum, & videndum, & quia se dicit videndum & tamen abire ad patrem, quasi dicerent, inquit Chrysostomus, Si te videbimus, quomodo abis? si autem abis, quomodo te videbimus? Porrò vt Apostolorum arguit ruditatē, quòd ex his quæ frequenter Dominus eis dixerat de morte sua & resurrectione, non intellexerint præsentem sermonem, sed tolerandā planè ruditatem, pro illo tempore quo eos mœstitia totos occupauit, & rerum inopinatarum immanifestatio, necessariam attulit verborum obscuritatem: ita mutua illorum de intelligentia sermonis inquisitio declarat quantum in eis fuerit discendi studium, quantiq; apud eos præ reuerentia erga Dominum fuerit etiam non intellectus sermo. Non enim despondent animum, non abeunt indignabundi, non rident non intellectum sermonem, sed nec eundem veluti otiosum aut intellectū prætereunt, verùm credētes grande aliquod subesse mysterium, & ignorantiam suam confiteri non erubescentes, quæ discendi auiditate inter se conferunt, disquirūt, disputant, quod sanè ingenuorum discipulorum est ingenium. Contrà verò præ ignauia quidam verbum auditum nec satis intellectum vento tradunt. Alij præ fastu & superbia ea quę nesciunt se scire simulāt, ne ignari videātur. in quos dictum est illud Satyricum: Turpe est, nescisse fateri. Sunt insuper qui quicquid non intelligūt aut quicquid eorum non respondet opinionibus, fortiter mox reijciunt & irrident, quemadmodum sæpe Iudæi verba Domini audientes, vt illi qui dixerunt in Capernaum: Durus est hic sermo, & quis poterit eum audire? At hi omnes vt ab ingenio discipulorum longe absunt, ita procul sunt à cœlestis sapientiæ participatione.

Cognouit autem Iesus, quia uolebant eum interrogare, & dixit.] Cùm ex discipulorum inter se collatione, sed magis suo spiritu cognosceret Dominus quod cuperēt eū interrogare, suo more interrogationē quam reuerētia aut verecundia retrahebat, præuenit præoccupatq;. Adeo est

ad

ad docendum promptus pastor & magister optimus. De sapientia enim dictum est: Præoccupat eos qui se concupiscunt, vt prior se illis ostendat. Non tamen planè explicauit eorum, de quibus dubitabant discipuli, verborum intellectum, sed etiam hic suo more nouam subintulit adiectionem, qua quod dixit firmius asseuerauit, & ex qua intelligendum reliquit quod dixit: non videbitis & videbitis. Nam quod dixit: modicum & iterum modicum: nunc non explicat, quòd res ipsa mox esset illa declaratura, cùm post aliquot horas ab illis esset separandus & occidendus, quãdo videntes impletum quod dixit: modicum & non videbitis me: expectare etiam meritò debebant implendum quod sequitur: & iterum modicum & videbitis me. Nouit magister quæ & quantum discipulis commodè traderet, nec iam ei adeo fuit curæ vt quæcunque diceret intelligerent, quàm vt præsentem eorum tristitiam & crucis scãdalum imminueret. *Amen amen, inquit, dico uobis, &c.*] quasi dicat: Quod dixi verissimum est, & ex his quæ modo dicam vtcunq; intelligere potestis: Ecce iam adest tempus quo præ nimio mœrore vos plorabitis & flebitis, ob ademptã scilicet hanc meam vobiscum cõsuetudinem, & crucis ignominiam mihi irrogatam. Contrà mundus me capto & occiso tanquam victor, suique voti compos effectus, gaudebit, gestiet, & exultabit, sed breui commutabuntur rerum vices, vestra enim tristitia vertetur in gaudiũ, cùm me videbitis à morte rediuiuum, & contra mundi gaudium vertetur in mœrorem. Discruciabit enim eum & conturbabit mea resurrectio, sicuti vos gaudio afficiet. Apertè autem tãtùm dicit tristitiam discipulorum vertendam in gaudium, non autem mundi gaudium vertendum in tristitiã, quia illud dicere sufficiebat ad consolationem discipulorum, ob quam hæc dicuntur. Implicitè tamen etiam significat mundi gaudium immutandum. Si enim discipulis plorantibus mundus erat gauisurus, & id quod discipulis fuit mœroris causa, mũdo futurum erat causa lætitiæ, necessariò etiam econtrà, discipulorum mœrore mutato in gaudium, mundi gau-

Sapient. 6.

gaudium in mœrorem erat vertendum. Cæterùm, vt prius cœpimus dicere, sic Dominus hunc suum temperauit sermonem, vt per eum non tantum Apostoli munirentur contra instantem ipsis tunc mœrorem, sed & ipsi & tota fidelium ecclesia contra omnes præsentis vitæ afflictiones & angustias. Itaque hac sententia totum Ecclesiæ & omnium iustorum statum pulchrè delineauit Christus sapientia patris, nempe quòd eorum sit vt mundanis hominibus gaudentibus de eorum oppressione, ac de bonis præsentis vitæ, ipsi lugeant, afflictiones ferant, sesequre voluptatibus præsentibus subtrahãt, hoc ipso se consolantes, quòd eorũ tristitia mox sit vertenda in gaudium, quod nõ solum fit post hanc vitam, quando tamen id fit certissimè & perfectissimè, sed etiã frequenter in hac vita, in qua subinde Deus iustis concedit ab impiorum oppressione refrigerium, quemadmodum Ecclesiæ suæ frequenter post grauissimas tyrannorum & hæreticorum persecutiones, concessit tranquillam pacem cum summo Ecclesiæ gaudio, summoq; impiorum mœrore. Huc facit quod dicitur: Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Et
Psal. 29. Isaias: Ad punctum in modico dereliqui te, & in misera-
Isaiæ 54. tionibus magnis congregabo te. Et: Beati qui lugent,
Matt. 5. quoniam ipsi consolabuntur.

Mulier cum parit, tristitiam habet, quia uenit hora eius, &c.] Prædictum gaudij post mœrorem successum declarat per vulgare ac certissimũ exemplum, quod tamen non simpliciter ad hoc valet, vt promissum successum gaudii post mœrorem ostendat & credibiliorem faciat, sed etiam ob alia optimè deseruit proposito. Et primùm ad designandum illud, quòd quemadmodum mulieris iam parientis magnus quidem, sed breuis est dolor, quique mox conuertitur & in maximam lætitiam, & in solidam atque diuturnam: ita etiam Apostolorum animi grauissimo dolore ob Domini sui mortem detinendi erant, sed dolore breui, & qui & in summã & in perpetuam mutandus esset lætitiam. Ob magnitudinem enim doloris in parturientibus, sæpissimè etiam prophetæ

phetę huiusmodi vtuntur similitudine, vehemētem alicuius dolorem vel afflictionem significare volentes, vt cum dicitur: Ibi dolores vt parturientis, &c: Torsiones et dolores tenebunt eos, quasi parturiens dolebunt. Itidem alijs locis scripturæ. Breuitatem autem doloris in parturientibus indicat Dominus, cùm dicit: tristitiā habet, quoniā venit hora eius, vt scilicet pariat. Similiter magnitudinem gaudij, quod in eis succedit grauissimo dolori, indicat cum dicit: Iam non meminit pressuræ. Magnam enim oportet esse voluptatem, quæ tantum & tam recentem dolorem non solum mitiget, & tollat, sed etiam subitò eius tollat memoriam. Notat autē Augustinus dictum, cum peperit puerū, quòd maior sit lætitia ex nato masculo quàm fœmella, sed Græcis est τὸ παιδίον, quod vtrique sexui est commune, sicut & Latinis frequenter nomen, puer. Secundò, & ob id similitudo illa proposito conuenit, vt indicat Diuus Chrysost. quod sicut illud ipsum quod est in parturiēte doloris causa, adfert succedētis lætitiæ materiam: ita res illa vnde dolorē concepturi erant Apostoli, causa erat futura eius vnde postea erant gauisuri. Mors enim Christi causa fuit resurrectionis eius, sicut partus causa est eius qui in lucem editur hominis. Iam & ideo illud exemplū huic loco optimè quadrat, quòd Christus per mortem quasi per quēdam vterum genitus, & solutis doloribus mortis, natus sit nouus homo in mūdum, propter quod & primogenitus dicitur ex mortuis, & in resurrectione interpretatur Paulus impletū illud Psalmi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Actuū 13. Significatur ergo mœrorem Apostolorū fore veluti de doloribus partus nouę prolis, eorumq; lætitiam fore de noua noui hominis generatione & natiuitate: ideoq; notat Diuus Chrysostomus dictum esse potius, quia natus est homo in mundū, quàm quia natus est sibi filius, quòd sic magis conueniret significando mysterio. Certè ob prædictas rationes primitiua Ecclesia ex Apostolorum potissimum collecta collegio, Apocalyp. 12. etiam vocatur mulier, quæ in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pare-

Psal. 48.
Isaiæ 13.
Collos. 1.
Psal. 2.

pareret, & peperit filium masculum, qui raptus est ad Deum, & ad thronum eius. Illo enim loco partus filij masculi, qui proculdubio est Christus, magis videtur referendus ad resurrectionem Christi, quàm ad natiuitatem eius ex vtero virginis Mariæ, quia cum dolore & cruciatu suo & fidelium Apostolorum peruenit Christus ad resurrectionem, & post eam generationem mox raptus est ad Deum. Applicat autem Dominus allatum exemplum suo proposito simpliciter dicens: Et vos igitur nunc quidem ob meum abitum & passionem, tristitiam habetis, verùm rursum ego vos mox videbo resuscitatus, & tum mœrore omni pulso, gaudebit cor vestrum in me & de me, nec gaudebit momētaneo & breui gaudio, sed perpetuo. Non enim, vt modò, vestrum in me gaudium tunc tolletur, sed gaudium illud nemo tollet à vobis, quòd certò eritis persuasi me semper in bonū vestrum viuere, Christus enim resurgens à mortuis, iam
Rom. 6. non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Atque hæc quidem literalis est huius loci tractatio. Cæterùm quatenus hic locus per accommodationem etiā ad vniuersos extenditur iustos & totam fidelium Ecclesiam, probè etiam huic loco conuenit exemplum parturiētis mulieris. Singuli enim iusti & tota fidelium Ecclesia, similes sunt mulieri parturienti. In præsenti enim seculo tempus est partus bonorum operum, tempus est vt Ecclesia multos Deo filios progignat. Cui partui dum insistunt iusti, graues patiuntur à carne & à mundo dolores & afflictiones, verùm non solùm post dolores istos momentaneos, sed etiam per illos, succedet in vita æterna gaudium & maximum & sempiternum, quo vnusquisque se gaudebit per illos dolores natum in regnum cœlorum, aut etiam alios per ipsum natos in nouum illum mundum. Nec enim, inquit Beda, nouum debet videri, si natus dicatur qui ex hac vita migrauerit. Sicut enim cōsuetè nasci dicitur, cùm quis de vtero matris procedens in hanc lucem ingreditur, & particeps fit huius vitæ; ita potest natus appellari, qui solutus à vinculis carnis ad lucem æternam sublimatur, & cœlestis fit particeps

ticeps vitæ, vnde sanctorum solennia non funebria, sed natalitia vocantur. Est autem sanctorum gaudium simile gaudio puerperæ, quæ non meminit amplius pressuræ, quia nihil in eis remanet mœroris præsentis & malorum: qui ad cœlestem transferuntur fœlicitatem, non eos contristat malorum memoria, sed inde potius voluptatem concipiunt. Et illis ergo omnibus nunc dicitur: Vos quidem nũc tristamini, quoniam ablatus est à vobis spõsus, & ab illo in doloribus & laboribus multis derelicti. Iterum autẽ videbo vos in nouissimo die, & tunc ex contemplatione præsentiæ meæ gaudebit cor vestrum in æternum. Adimplebis, inquit Psalmista, me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua vsque in finem. Dicit autem potius: iterum videbo vos: quàm, iterum videbitis me: vt à suijpsius exhibitione & manifestatione intelligeretur pendere quòd eũ rursum fideles essent visuri. Neque enim Apostoli post resurrectionem Christum potuissent videre, nisi se illis videndum exhibuisset: ac similiter est de iustis respectu futuræ visionis Christi. Iam & alia ratione illud, videbo vos, Christi insinuat benignitatem, ne putari posset ipsum iam ad sublimiorem translatum conditionem, dedignaturũ aspicere suos, quemadmodum ferè in hominibus accidere solet. Reliquum est vt hinc discamus, tempus præsentis vitæ esse tempus luctus, sed luctum hunc momentaneũ esse, & fortiter nobis tolerandum, si consideremus gaudium vitæ futuræ, quod proculdubio æternũ & maximum obtinget lugentibus in præsenti seculo, quemadmodum id infinitæ docent scripturæ. *Psal. 15.*

DOMINICA IIII. POST FESTVM PASCHAE.

EVANGELIVM.

IN illo tempore: dixit Iesus discipulis suis: Vado ad eum qui misit me, & nemo ex uobis interrogat me: quò uadis? Sed quia locutus sum uobis, tristitia impleuit cor uestrum. Sed ego ueritatem dico uobis, expedit uobis, ut ego uadam. Si enim Ioan. 16.

non

non abiero, paracletus non ueniet ad uos. Si autem abiero, mittam eum uobis. Et cùm uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me. De iustitia uerò, quia ad patrem uado, & iam non uidebitis me. De iudicio autem, quia princeps mundi huius iam iudicatus est. Adhuc multa habeo uobis dicere sed non potestis portare modò. Cùm autem uenerit ille spiritus ueritatis, docebit uos omnem ueritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur, & quæ uentura sunt, annunciabit uobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit uobis.

AVdiuimus dominica elapsa, amicissimi, quomodo vnumquemlibet Christianum ad saluatoris sui exemplum sese componere deceat patientia & tolerantia in aduersis. Neque enim satisfactum fuerit vocationi nostræ, si Christum tantum intueamur, vt donũ nobis gratuitò à patre concessum, sed necesse quoque fuerit, ipsum recipere vt exemplum vitæ, hoc est, documentum, normamque viuẽdi. Sic namque oportet Christum per fidem habitare in cordibus
Ephe.3.4. nostris, vt forma veteris Adæ excussa, nouum hominem induamus, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis. Quia quos præsciuit, & prædestinauit, &c. sed sequitur, conformes fieri imaginis filij sui. Cæterùm quoniam ista doctrina, carni & veteri homini non solum molesta, verumetiam impossibilis videri solet, congruentissimo ordine in Ecclesia Dei sancitum est, vt præsens Euangelium antecedens subsequeretur, in quo de spiritu sancto est facta promissio, vt qui facultatem se non habere sequendi Christum quæruntur, hinc discerent, vnde vires illas possint, & debeant mutuari. Itaque, si dura tibi videtur Christianismi conditio, en, Christus promittit spiritum sanctũ, cuius officium esse docet, primum nos nobis ipsis, quales simus, argumentatione prodere. Deinde, omnem quoque veritatem nobis patefacere, quomodo Christo incorporari atque conformari debeamus. Tertiò, in

pres-

pressuris, & afflictionibus tam interno solatio, per arcanam inspirationem, quod filij Dei simus, spiritui nostro testificando, quàm externo verbo, multifariè nos confirmando: Vnde & paracleti nomine designatur. Et hæc de ratione dispositionis doctrinæ Ecclesiasticæ, dicta sufficiant, nunc Dominum ipsum audiamus.

ET *nunc uado ad eũ qui misit me, & nemo ex uobis*] Græca non habent, Et nunc, sed νῦν δὲ, id est, nunc autem, quomodo legit & diuus Augustinus. Adhuc enim pendet hæc pars cum præcedẽti narratione ex capite decimosexto Ioãnis, & ratio indicatur quare quod ab initio nõ dixit, modò eis dixerit. Sensus ergo est: Ab initio vobis hæc non dixi, quia vobiscũ eram, Nunc autẽ vado ad eum qui misit me, atque ob id illa vobis modò oportunè & necessariò dixi. Cùm autem prædictione sui abitus & malorum quæ post illum erant obuentura, videret Dominus suorum animos nimia repletos mœstitia, ad cõsolationem conuertitur, in qua reliqua ferè sermonis pars consistit. Cæterùm dubium est quomodo dicat: Nemo ex vobis interrogat me quo vadis: cùm paulò antè Petrus interrogarit: Domine quo vadis: & Thomas idem scire desiderans dixerit: Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire? Proinde D. Augustinus istud referendum putat ad tempus ascensionis Christi, vt sit sensus: Vado ad eũ qui me misit, ad quem cùm abiero, tum demum nemo vestrũ me interrogabit sicut modò, quò vadã. Ipsi enim vestris contemplabimini oculis quo vadam. Verùm quoniam hæc coactior videtur intelligentia, aliter dicendum Dominum amicorum more his verbis mœstos Apostolos prouocare ad familiares interrogationes, notans eos quod præ nimia mœstitia iam cessarent penitus ab huiusmodi interrogationibus, quales deberent esse inter amicos maximè iam ab inuicem separandos, ex quibus interrogationibus vtilitatẽ aliquã percipere possent, & à mœrore suo liberari. Cũ enim cœpissent interrogare quò iret, nec adhuc satis illud ab eo didicissẽt, debuisset meritò eã repetijsse

petijsse interrogationem,ac de futuro statu solicitius interrogasse: verùm quo minus illud aliaque iam interrogarent,obstitit cordis mœstitudo,omnem interrogationis & discendi diligentiam reprimens. Sensus itaq; est: Auditis me dicentem de abitu,cumq; solicitè amicus amicum soleat de multis interrogare abeuntem,vos iam mecum nulla miscetis colloquia, nihilq; rogatis,ne hoc quidem quod in principio rogare cœpistis,& necdū didicistis,nempe quò vadam. Tacetis, irrequieto tamen animo intus laborantes, vosq; macerantes. Quia enim hæc locutus sum vobis de meo abitu & malis post illum superuēturis, tristitia ita impleuit & penitus occupauit cor vestrum, vt non libeat quicquam interrogare. Verū quo mœstitiam hāc deponatis,audite, ego qui ipsa sum veritas, quiq; fallere nequeo, veritatem dico vobis,expedit vobis vt ego abeam à vobis, & vadam ad eum qui misit me.Si enim non abiero,paracletus ille,de quo iam aliquoties dixi, & per quem multa vobis promisi,non veniet ad vos. Si autem abiero ad patrem,mittam eum à patre ad vos. Bene autem Dominus hæc verba sic temperauit, vt per ea & spiritum significaret se non esse inferiorem, & se nō esse inferiorem illo,ac proinde illum sibi esse æqualem. Cùm enim expedire dicit vt abeat, quo possint accipere paracletum, significatur satis excellentia spiritus, quemadmodum contra Macedonianos hic annotauit D. Chrysostomus. Si enim spiritus erat inferior filio & minor, quomodo expediebat vt filio abeunte acciperent spiritum? Ne tamen ex his verbis putaretur paracletus filio maior,dicit non iam patrem missurum illum, sed se: Mittam,inquit, eum ad vos. Ex his autem iam tractatis Christi verbis tria nobis moraliter discenda. Primùm,anxietatem & tristitiam cordis impedire frequenter ne quæramus ea discere quæ scire saluti nostræ expediat, atque ob id pulso procul huiusmodi mœrore, gnauiter inquirendum in scripturis quò Dominus abierit, & qua ratione illum eò sequi possimus. Tristitiam, inquit Sapiens, longè
Eccle.30. expelle à te.Multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas

litas in illa. Secundò discendum, nos nobisiipsis & proximis quos diligimus non ea debere præstare quæ sunt suauia, & humanę grata volũtati, sed ea potius quę sunt saluti magis conducibilia, quemadmodũ Christus nõ tacuit suis de suo abitu, quãuis hinc sciret illos cõtristandos, nec suã illis præsentiam corporalẽ etsi summè ab eis cupitã concessit, quòd illis non expediret. Postremò discendũ, spiritus nõ esse capaces qui adhuc carnalibus & terrenis rebus mente inhærẽt. Si enim Apostolis obstitit carnalis Christi præsentia, quo minus spiritum possent accipere, cùm illũ tamen spirituali prosequerentur amore, quãto magis nõ possunt accipere spiritũ qui adhuc carnalia sapiunt, & toti illis inhærẽt, aut qui carnali adhuc cognationum affectu detinentur? Vnde Paulus: Nos, inquit, ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. 2. Cor. 5.

Et cùm uenerit ille, arguet mundum de peccatis, et de iustitia, &c.] Ne dicant se malle ipsius præsentiã, quam spiritus pro ipso aduentũ, ostendit ipsius paracleti officiũ & fructum. Cæterũ obscurus admodũ est hic locus, quo dicitur de tribus spiritũ redarguturum mundũ, ita vt propter obscuritatẽ ipsius variè admodũ à diuersis tractetur interpretibus, & vix quisquã satisfaciat studioso lectori. Obscuritas aũt, vnde enarrationũ varietas potissimũ nascitur, in duobus maximè cõsistit. Obscurum enim est quomodo de spiritu dicitur ꝙ arguet mundum de iustitia, cùm de iustitia nemo sit arguendus, sed tantũ de iniustitia. Obscurũ item de qua aut de cuius iustitia hic sit sermo. Nam id ex subiuncta ratione nõ ita cognosci facilè potest. Itaq; quod ad priorẽ obscuritatis pertinet rationem, sciendũ verbum, arguet, dupliciter posse hic accipi, videlicet aut pro corripere, cõfutare & redarguere, quod ferè verbũ illud apud nos significat, aut pro certis argumentis demõstrare & conuincere. Nã & hoc significat Græca dictio ἐλέγχω, vnde ἔλεγχος, argumentum & indiciũ, sicut & arguere Latinis significat ostendere & probare. Et quidem si priori modo accipiatur, tunc in

ablatiuis,peccato, iustitia & iudicio, subaudiendi sunt adiectiua diuersa, hoc modo: arguet mūdum de peccato admisso, & de iustitia spreta vel neglecta,& de iudicio item spreto vel neglecto. Aut, quod eodem redit, illud: de peccato,de iustitia,& de iudicio: sic est accipiendum: arguet & corripiet mundum ratione peccati, & ratione iustitiæ,& iudicij, quòd scilicet peccatū admiserint, iustitiam verò & iudicium non sint amplexati. Sic enim explicatur præpositio,de,apud Nonnum. Aut denique quemadmodū intelligit D. Augustinus, dictum est, arguet mundum de iustitia & de iudicio: pro eo quod est, redarguet & condemnabit mundū per iustitiā aliorum, & per iudiciū diaboli. Si verò verbum,arguet,posteriori modo accipiat, sensus erit facilis, certissimis argumētis cum ipsius mundi reprehensione conuincet eū de tribus illis,peccato,iustitia,& iudicio. Quod verò ad secūdam obscuritatis pertinet rationem,sciendum D. Augustinū, similiter & Cyrillum, intelligere Dominum hic loqui de iustitia credentium,quæ opponitur peccato non credentium. De hac autem iustitia accipiendum hunc locum colligit Augustinus ex subiuncta ratione, eo quòd sermone cōuerso ad Apostolos dicatur: quia ad patrem vado,& iam non videbitis me : non autem, & iam non videbūt me. Hinc enim colligit Dominum loqui de iustitia Apostolorum, quæ est per fidem,consistens in eo quod credant in eum qui iam abijt & non videtur. Fidelium enim beatitudo & iustitia in eo cōsistit, quòd credant in eum quem non vident, iuxta illud: Beati qui nō
Ioan.20. viderunt & crediderunt. Est ergo sensus secundum Augustinum: spiritus redarguet mundum de suo peccato, de iustitia verò fidelium credentium in me,hoc est,per illorum iustitiam comparatam cum mundi peccato redarguet mundum. Ipsa enim, inquit, fidelium comparatio, infidelium est vituperatio, nimirum quòd eam non sint imitati, sed spreuerint eam & riserint. Sic & redarguet mundū de iudicio & condemnatione diaboli, quia per illius condemnationem confutabit mundum, & reprehensibilē ostendet, vt qui adhuc condemnato adhæ-
reat,

reat, per cuius condemnationem & mundi demonstrata est condemnatio, quia si Deus peccantibus angelis nõ pepercit, multo minus mundo parcet, sed vnâ ipsum cũ suo principe condemnationi inuoluet. Ad quem ferè modum hanc tertiam partem intelligit etiam Cyrillus, at is intelligit spiritum redarguturum mundum de iustitia fidelium, quia credẽtes in Christum, vt verè iustificatos defendet, eosq; non iure, peccati crimine à mundo accusari ostendet, hoc est, quia redarguet mundum tanquam iniustè accusantem fideles. Verùm præterquã quod hæ interpretationes satis sint duræ, etiam alijs de causis magis videtur secundum Chrysostomum & alios Dominum hic loqui de sua iustitia, quæ declarãda erat per ipsius ad patrem abitum. Secundum quam intelligentiam, vt probè abstrusum huius loci assequamur sensum, animaduertendum triplicem hanc spiritus redargutionem conuenientissimum habere ordinem, & omnia summatim continere quæ Euangelica comprehendit prædicatio. Primum enim horum trium de quibus mundus dicitur arguendus, conuenit hominibus, secundum Christo: tertium diabolo. Et peccato quidem coniungitur iustitia, tanquã contrarium per quod alterum contrariũ erat manifestandũ. Vbi enim est alicuius peccatum, ibi oportet alterius sit iustitia, per quã illius peccatum redarguatur & conuincatur. Iustitiæ verò cõiungitur iudicium, tanquam quod illi est connexum, iustitiamq; declaret. Ex iustitia enim nascitur iudicium, iudiciumq; iustitiam declarat, vnde hæc duo in scripturis frequentissimè coniunguntur. Vt ergo ostendatur mundum peccare nõ credendo in Christum, oportet ostẽdere ipsius Christi iustitiam. Hęc autem declarata est per hoc quòd ad Deum abierit, atque apud illum semper permaneat, hoc enim secundum Chrysostomum significatur per illud: & iã non videbitis me. Quamdiu enim in carnis infirmitate mundus Christũ vidit, habebat nõnihil quod suæ posset prætexere incredulitati: at cùm illũ resurrexisse, atque in cœlos ascendisse, ibiq; semper permanere viderũt, nihil erat incredulis reliquũ excusationis.

Neque verò Christi in cœlos ascensus tantùm declarauit ipsum in se esse iustum, sed sic ei competere iustitiã, vt per eum solum iustificari possint homines, eo quod primus & solus ex hominibus potuerit ascẽdere ad Deum, ac proinde eo ascensu conuincuntur peccare quotquot non credunt in eum. Huiusmodi autem iustitiam Christi secutum est iudicium & condemnatio diaboli, per quam etiam illa Christi declarata est iustitia: vnde bene tertio loco dicitur mundum arguẽdum de iudicio, id est, condemnatione diaboli. Et omnino apparet hic subindicari veluti processum quendam iudicialẽ à diabolo institutum contra humanum genus. Ille enim propter peccatum iure quodam vindicabat sibi in humanum genus dominiũ & mortis imperium. At Christus pro humano genere interueniens per absolutam suam iustitiam, dum mortem sibi à diabolo iniustè inflictam patienter pertulit, promeruit pro se & omnibus eius iustitiam per fidem acceptantibus & imitantibus, sententiam vt diabolus condemnaretur, & sua potestate exueretur, ita tamen, vt qui Christo credere recusarent, manerent sub peccato, & tum ob priora sua peccata, tum maximè quia non credunt in eum per quem solũ à peccato liberari poterant, maneãt sub ira Dei & diaboli potestate. Dicit ergo Dominus: Cũ venerit paracletus, ipse per vos arguet, hoc est, reprehendet, vel potius certis argumentis conuincet mundum de peccato, & de iustitia quæ peccato opponitur, & per oppositionẽ manifestat illud: & de iudicio quod effectus est iustitiæ, & per effectum illam manifestat. De peccato quidem illum arguet, quia non crediderunt in me, vel, vt habent melius Græca, quia non credunt in me, quomodo & Augustinũ legisse patet ex eius commentarijs. Non enim significare voluit Dominus mundum arguendum propterea ꝙ non credidisset in illum cum in mundo carne præsens esset, sed magis quod nõ crederet in illum iam in cœlos sublatum. De iustitia verò illum conuincet, propterea quia ego iam vado ad patrem, & posthac non videbitis me, in hac scilicet in qua modò me videtis, carnis infir-

mitate et contemptu. Hinc enim declarabitur mihi vnicè competere iustitiam, ac proinde peccare eos qui non credunt in me. De iudicio autem profluente ex ipsa iustitia mundum etiam conuincet, quia declarabit principem huius mundi iudicatū esse & condemnatum, cuius condemnationis declaratione, conuincet etiā mundum & de suo peccato, & de mea iustitia. Hęc est autē summa Euangelicæ prædicationis, docere eos peccare qui non credunt in Christum, atq; vt id ostendatur, docere Christum esse iustitiam, ac diabolum per ipsum iam esse condemnatum, hoc est, suo in homines dominio priuatum iusto quodam iudicio. Arguit autem mundum spiritus de illis tribus, partim per Apostolorum aliorumque doctorum prædicationem, ad quam eos accendit, potenti quadam energia auditorum mentes per eos perstringens, partim per suam in hominibus efficacem operationem. Per hoc enim quod spiritus post Christi ascensionem fidelibus tam mirabiliter et efficaciter datus est, quodq; per eum fideles tam mirabilia sunt operati, morbos dæmonesq; pellentes, ac totum mundum à paterna religione ad Christi fidem trahentes, declaratū est mundo ipsa re, & peccatum non credentium in Christum, & iustitia Christi, & iudicium condemnatioq; diaboli. Porro de peccato infidelitatis peculiariter dicit Dominus mundum arguendum, cùm de alijs etiam peccatis per spiritum esset arguendus, tum quòd proposito cōueniebat vt de illo peccato faceret mentionem, quia spiritum dicit venturum ad testimonium de se perhibendū: tum quia hoc peccatum est, quo manēte alia omnia detinentur, & quo discedente cætera remittuntur, vt hic doctè admonuit D. Augustinus.

Adhuc multa habeo uobis dicere, sed nō potestis portare, &c.] Cum de subtilioribus quibusdam fidei mysterijs in his quæ mox præcedunt disserere cœpisset, sciretq; Apostolos pro illo tempore non esse capaces longioris de illis sermonis, aut apertæ eorum explicationis, sermonem amputans omnium cognitionem eis promittit per aduentum promissi spiritus: quare cùm superius aperuerit

effectũ spiritus respectu mundi, nunc etiam eiusdẽ effectũ respectu Apostolorũ & omnium fideliũ aperit, etiã ipsis aduentum illius vtilem fore ostẽdens. Adhuc multa, inquit, habeo, hoc est, possem vobis dicere, tamen ab his dicendis abstineo, non quòd eorum communicationem vobis inuideam, sed quia non potestis ea modò portare, id est, quia nunc non estis eorum capaces. Verbum enim habeo, accipi hic debet positum pro possum, phrasi Græca, qua verbum ἔχω, id est, habeo, cum infinitiuo constructum significat, posse. Alioqui si Christus habebat adhuc multa dicere, debuisset illa vtiq; suis dixisse, quare non rectè videtur Erasmus vertisse Græca: Adhuc multa habeo quæ vobis dicam. Cæterũ hæretici plerique, teste Augustino, hac Domini sententia abusi sunt ad erroneæ suæ doctrinæ commendationem. Cùm enim quidã, quales erant Gnostici, multa docerẽt à fide catholica aliena, & abominabilia quædã quæ catholicorum aures ferre non poterant, dicebãt illa sua dogmata esse ea de quibus hic Dñs dixit: Adhuc multa habeo vobis, &c. Itaq; quo suos August. muniret cõtra hæreticos hac sentẽtia abutẽtes, tribus sermonibus hãc tractat sententiã, docens imprimis nõ esse curiosè inquirendũ quę sint illa quę tunc Apostoli portare nequiuerunt, ꝙ id nõ sit in scripturis expositum: deinde non posse conuenienter dici ea tunc non potuisse portare Apostolos quæ de inuisibilibus & altissimis rebus inueniuntur in Apostolicis literis scriptis postea, eo quòd Apostoli non minus illa tunc ferre potuissent, quã ea modò multi ferũt, qui tamen ea non intelligunt. Intelligit enim D. Augustinus portare aut ferre non posse, idem esse quod æquo animo non habere, quare putat inter ea quæ Apostoli tunc nequiuerant portare aut ferre, maximè cẽsenda ea quæ Christus dicere potuisset Apostolis de rebus cœlestibus, eo modo quo ea dicit Angelis qui semper vidẽt faciem patris. Ea enim sic dicta non potuissent Apostoli tũc pro mortali ferre infirmitate. Verùm cùm dicit Dominus: non potestis portare modò: non videtur sensus esse: non potestis ea ferre & tolerare: sed potius nõ estis eorum capaces, hoc est, non potestis ea nunc intelligere

aut

aut cũ fructu audire,quia,vt Paulus dicit de quibuſdam, *Heb.5.*
imbecilles eſtis ad audiẽdũ. Itaq; multa hæc de quib.dicit Dñs: Adhuc multa hab. &c.rectè intelligũtur ea quæ ꝑ aduentũ ſpiritus ſancti didicerũt apertè & clarè de myſterijs Chriſtianæ fidei. Apertæ em̃ & claræ explicatiõis horũ non erãt tunc capaces Apoſtoli. Nõ ergo multa hęc diuerſa quędã erant ab his ꝙ hactenus ipſos Dñs præſens docuerat, ſed eorundẽ plenior & clarior explicatio, ſicut cũ Paulus dicit Corinth. Nõ potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus,ſed quaſi carnalibus: Tanquã paruulis lac vobis potum dedi,non eſcam, Sapientiam autẽ loquimur inter perfectos: non vult ſignificare ſe alia docere perfectos quàm imperfectos, cùm vtriſq; eandem prædicaret fidem,ſed quòd ſuæ prædicationis & fidei myſteria perfectius aperiret perfectioribus, ſermonemq; ſuum aptaret audientium capacitati. Inter multa autem hæc quæ tunc non poteraut portare Apoſtoli, etiam illa cenſeri poſſunt,quæ ad curam paſtoralẽ,& regimen,ac diſpoſitionem Eccleſiæ pertinebant. Hæc enim vt per aduentũ ſpiritus didicerunt,ita tunc non poterant intelligere,cũ nec ſtatũ Eccleſiæ & regni Chriſti tunc poſſent intelligere. Potiſſimũ tamen de his multis loquitur Dñs,quibus potuiſſet tunc prolixius myſteria fidei Chriſtianæ eis apertè explicuiſſe, quorũ perfectiorem cognitionem ſuis Paulus precari ſolitus fuit,vt patet ad Epheſ.3.& ad Coloſ.1.Hęc ergo ſpiritum eos docturũ promittit,dicẽs: Cùm autẽ venerit, &c. In qua ſententia diſtinctiunculã faciendã poſt pronomen,ille, patet ex Gręcis, quia apud eos πνεῦμα.i.ſpiritus,eſt neutri generis, cũ demonſtratiuum ἐκεῖνος.i.ille,ſit maſculini,ꝙ proinde nõ referaur ad ſpiritũ,ſed ad nomen paracleti,& eſt ſenſus : Cùm autẽ venerit ille de quo dixi paracletus, ſpiritus ſcilicet veritatis.Dum ſpiritũ eũ vocat,innuit ipſos per illũ fore ſpirituales,& proinde etiã capaces eorũ quæ tũc nõ poterãt portare:cũ veritatis dicit ſpiritũ,credibile magis facit ꝙ ſequit:docebit vos omnẽ veritatẽ,pro quo Græca habẽt, ducet vos in omnem veritatem. Sed & Auguſt.teſtatur quoſdã libros habere: deducet vos in omni veritate. Cui ſimile eſt illud Pſalmi : Deduc me Dñe ĩn via tua,& ingrediar *Pſal.53.*

1.Cor.3.

grediar in veritate tua. Interpres autem sensum secutus est non verba, quandoquidem nō est aliud hoc loco spiritū deducere inquā veritate eum docere veritatē. Quē enim ille suo docet afflatu, eum& facit veritatē amplecti. Ioan. 6. Omnis enim, inquit Dominus, qui audiuit & didicit à patre, venit ad me. Est autem hic sermo non de quauis veritate, vt nō de arithmetica aut geometrica, sed de veritate fidei, atq; ea in cuius cognitione hominum salus consistit. Qualem veritatem omnem fideles spiritus, isque solus, cognoscere facit, ex parte quidem in hac vita, perfectè autem in futura.

Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, &c.] His probat Dominus spiritum docturum veritatem, & nullam falsitatem vel errorem. Dispēsatorius est autem hic de spiritu sermo, similis illi quo frequenter Dominus apud Ioannem suum cum patre in omnibus consensum significauit. Loquitur enim hic Dominus de spiritu tanquam nuntio aliquo & legato, cuius fides in eo cōsistit, vt nihil ex sese dicat, sed tantum quæ ei commissa sunt. Vt autem hæc dispēsatiuè sunt dicta, ita nobis cauendū est ne ex his verbis spiritum putemus minorem et inferiorē patre vel filio, sed reiectis à nostro intellectu his quæ videntur in istis verbis sonare minoritatē, omnia dignè Spiritu sancto sunt accipienda. Itaq; dicitur non locuturus à semetipso, quia ab eo à quo est patre & filio sicut habet suum esse, ita & quæcunq; loquitur & inspirat hominibus. Sic & dicitur locuturus quæ audiet, non quod quædā de nouo discet quæ prius ignorauit, sed quia ea est locuturus quæ à patre & filio accipiet nuncianda, & intelliget patrē & filium velle. Et quidē ab æterno omnia spiritus à patre & filio accepit, audiuit & intellexit, dicitur tamē per futurum tempus, auditurus, eo quòd de eo sit sermo tanquam nuntio, cuius est ea loqui quæ tū audit à mittente cum ab eo mittitur. Itaq; his locutionibus sic significatur spiritum non esse, nec quicquam habere à seipso, vt tamen etiā significetur eiusdem omnimoda vnitas & consensus cum eo à quo est, quodq; non separata quædam sit natura ab eo à

quo est. Si enim esset separata natura, posset quædam loqui à semetipso, posset loqui etiam quæ non audiuit. Ex his autem de spiritu locutionibus patet iam, quòd cum similia de seipso supra Dominus dixit, nempe quòd à seipso non loqueretur, sed ea quæ audiuit, quæq; pater ei mandauit & dixit, non solùm illa intelligenda sunt ipsi competere secundum assumptam naturam, sed etiam secundum diuinam. Non enim ratione alicuius assumptæ naturæ hæc modo tribuuntur spiritui sancto. Cæterùm ad maiorem etiam Apostolorũ consolationẽ promittit eis etiam futurorum per spiritum pręcognitionẽ, quodque per ipsum non tantùm docti, sed & prophetæ constituentur. Et quæ ventura, inquit, sunt, annunciabit vobis. Non dicit & omnia futura, sed indefinitè quę ventura sunt, quia non omnia futura eis prænunciauit, sed quædam, quę scilicet eos præscire vel ipsis vel etiam nobis expediebat. Donum prophetiæ multis datum in primitiua Ecclesia, patet ex priore ad Corinth. Epistola, & ad Eph. 4. De Agabo & alijs prophetis futura prædicentibus legitur in Actis. Petrus fatum sibi incumbens pręuidit, 2. epist. cap. 1. Paulus præuidit futura, Actuum 20. 1. Tim. 4. 2. Tim. 3. Act. 21. Apocalypsis Ioãnis tota est futurorum vaticiniũ. Ne tamẽ cõqueramur in nobis non impleri quod hic dicit Dominus; & quæ ventura sunt annunciabit vobis: etiã nobis quæ ventura sunt annunciat, dum æternorum bonorum fidẽ & spem nobis suggerit, quæ nequaquam sine ipso credere & sperare possemus.

Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit.] Hic iam tertius insinuatur fructus ex aduentu spiritus prouẽturus, & ad ipsum Christũ pertinẽs. Primus enim pertinuit ad mundum, secũdus ad Apostolos, tertius ad Christum. Ille, inquit, me clarificabit, hoc est, clarum & gloriosum efficiet. Et quidem varijs modis spiritus Christum clarum fecit, nimirum testimonium de ipso in mentibus Apostolorum pe hibendo, & per eos longe lateque nomen Christi prædicando, ac opera admiranda in eis & per eos ãd gloriam Christi faciendo,

 atque

atque ex omnibus gentibus plerosque ad fidem Christi trahendo: verùm peculiaris quędam ratio & modus clarificandi hic designatur, cum subditur: quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. De meo accipiet, hoc est, ex mea scientia & sensu accipiet, & à me audiet quod vobis annunciabit. Hinc ergo Christus erat clarificādus, quòd quæ spiritus erat locuturus, à filio erat accepturus, & tanquam spiritus Christi erat suggesturus. Per hoc enim quòd spiritus omnem docens veritatem discipulos, declarauit se omnia nosse, etiam CHRISTI declarauit omniscientiam, ex qua accepit quæcunque nouit. Vnde colligere licet quàm oportunè & necessariò Dominus nunc dicit hac ratione spiritum se clarificaturum. Quia enim dixit spiritum docturum eos omnem veritatem quam ipse eos non docuerat, videri posset spiritum in scientia & potentia perfectiorem esse ipso: & Christi proinde gloriam obscuraturum: huic ergo occurrens cogitationi dicit tantum abesse vt per illum sit obscurandus, vt etiam sit glorificandus, idq; ob id quia spiritus accepturus esset ab ipso quæcunq; docturus esset fideles. Sic autem intelligendū est quod dicitur: De meo accipiet: quomodo illud quod mox est dictum, quæcūq; audiet, ab eo scilicet qui mittet eum, loquetur. Cæterum pronomen, meum, hic non accipitur possessiuè, eo scilicet modo quo dicimus: hic ager est meus: sed essentialiter, quomodo dicimus, anima mea, essentia mea, natura mea. Hoc enim modo Dominus dicit, de meo, hoc est, de essentia mea, aut quod proposito conuenit, de scientia mea. Dicit autem potius de meo quàm de me vel à me, ne sibi vindicaret primam spiritus originem quæ conuenit patri, à quo filius habet quod ab ipso accipiat & spiritus quæcunq; habet. Neq; enim conueniebat vt nūc diceret: à me accipiet: cùm toties in superioribus dixerit

Ioan. 14. se non loqui à seipso. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Certè ob iam dictam causam Dominum dixisse, de meo accipiet potius quàm de me, patet ex eo quod subijcit ad declarationem huius. Ne enim illud videretur contrarium illi quod toties

dixit

dixit se non loqui à seipso, declarans quomodo verum sit: de meo accipiet: Omnia, inquit, quæcuque habet pater, mea sunt, propterea dixi, &c. significans patri competere primò spiritus originem, per illum verò eandem competere sibi, quòd ab eo accepisset quæcunque ille haberet. Ex hoc ergo loco dupliciter probatur efficacissimè spiritum etiam procedere essentialiter à filio vel ex filio nempe tum ex eo quod dicit Dominus: De meo accipiet: tum ex illo quod dicit: Omnia quæcunque habet pater mea sunt. Vnde & Cyrillus hoc loco apertè idem confitetur sic scribens: Alio quodam modo seipsum eis pollicetur veritatis spiritum, id est, suum missurus. Non enim est alienus à substãtia filij spiritus, sed ex ea naturaliter procedit, &c. Et Dydimus item tractans doctè & prolixè hunc locum lib. 2. de spiritu sancto sic habet: De spiritu veritatis qui à patre mittatur & sit paracletus saluator, qui & veritas, ait, Nõ enim loquetur à semetipso, hoc est, non sine me, & sine meo & patris arbitrio, quia inseparabilis est à mea & patris voluntate, quia nõ ex se est, sed ex patre & me est: hoc enim ipsum quod subsistit & loquitur, à patre & me illi est. Idem post aliqua interposita tractans eam sentẽtiam: Omnia quæ habet pater mea sunt: duo docet, nẽpe quomodo intelligendũ hic sit patrem habere aliqua, & quomodo ex ea sententia non sequatur filium etiam habere paternitatẽ, & esse patrem, quemadmodum hinc colligebant Sabelliani. Deinde, inquit, interpretationem inferens quomodo dixisset, de meo accipiet, protinus subiecit: Omnia quæ habet pater, &c. quodãmodo loquens: Licet à patre procedat spiritus veritatis, & det Deus spiritum sanctum petentibus se, tamen quia omnia quæ habet pater mea sunt, & ipse spiritus patris meus est & de meo accipiet. Caue autem cum ista dicuntur, ne in graue labaris intelligentiæ vitiũ, & putes rem aliquam esse & possessionẽ quæ à patre habeatur ac filio. Verùm quæ habet pater iuxta substantiam, id est, æternitatem, immutabilitatẽ, incorruptionem, immutabilem bonitatem de se & in se subsistentem, hæc eadem habet & filius. Et quæcunque

ſunt filij, hæc eadem & pater habet. Procul hinc abſint Dialecticorum tendiculæ, & ſophiſmata à veritate pellantur, quæ occaſionem impietatis ex pia prędicatione capientia dicũt: Ergo & pater eſt filius, & filius pater. Si enim dixiſſet, omnia quæcunq; habet Deus, mea ſunt, haberet impietas occaſionem confingendi, & veriſimile videretur eſſe mendacium. Cùm verò dixerit: omnia quę habet pater mea ſunt: patris nomine ſe filium declarauit, paternitatem qui filius erat non vſurpauit.

DOMINICA V. POST PASCHA. EVANGELIVM.

Ioan. 16. *IN illo tempore: dixit Ieſus diſcipulis ſuis: Amen amen dico uobis, ſi quid petieritis patrem in nomine meo dabit uobis. Vſq; modo non petiſtis quicquam in nomine meo: petite & accipietis, ut gaudium ueſtrum ſit plenum. Hæc in prouerbijs locutus ſum uobis. Venit hora, cùm iam non in prouerbijs loquar uobis, ſed palam de patre meo annunciabo uobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico uobis, quia ego rogabo patrem de uobis. Ipſe enim pater amat uos, quia uos me amaſtis, & credidiſtis quia à Deo exiui. Exiui à patre, & ueni in mundum: iterum relinquo mundum, & uado ad patrem. Dicunt ei diſcipuli eius: Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc ſcimus, quia ſcis omnia, & non eſt opus tibi, ut quis te interroget. In hoc credimus, quia à Deo exiſti.*

PEruenimus ad finem prope quadraginta dierum, quibus Dominus ſe à ſua reſurrectione diſcipulis viuum in terris manifeſtauit. Vtilẽ nunc ergo doctrinam Eccleſia demonſtrat, qua inſtruimur, quibus rebus paſchalia gaudia, etiam præterlapſo paſchatis tempore, rẽtinere queamus. Hoc autem oratione poſſe confici, præſens tradit Euangelium, Petite inquit, & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum, atq; continuũ. Deinde, quoniam ex longęua conſuetudine factum eſt, ab annis nempe centenis ſupra millenos, quum Mamercus in

Gallijs,& Gregorius centum annis postea,in Italia,litanias,id est supplicationes instituisset:ille,ob frequentes terræ motus, & ferarum intolerabiles ac horrendas incursiones,à quibus ne in ciuitatibus quidem fuerunt homines tuti: Iste verò propter pestilentias contagiosissimas Italiam deuastantes. A quibus tandem in vniuersam Ecclesiam mos inoleuit,vt hebdomada hæc nomen haberet à precibus & cruce,totaq; ferè processionibus & orationibus sit destinata. Hodierno itaq; die,quid quæso aptius,& magis ad rem potuisset proponi, quàm Domini de orãdo doctrina,in qua oratio simul & præcipitur simul,& amplissima promissione munitur,quo perspicuum foret, quali fundamento nisa mater Ecclesia, suas instituerit processiones & preces. Quibus si vnquã in Ecclesia Dei,ob ferarum immanitaẽ opus habuimus, ijsdem quantopere deplorato hoc nostro tempore,indigeamus,quis adeo cæcutiens est,vt non videat?Quando lupi rapaces,& immanes vulpeculæ demoliuntur vineã Domini,& transcendunt ciuitatum muros,vt perturbẽt & dissipent habitantes in eis. Quando item id quod Iudæis cõminatur Dominus,nobis apertè contingit; Mittam,inquit,vobis serpentes regulos,quibus nõ est incantatio, & mordebunt vos. Quando vnquam maiore cum sæuitia & totius Ecclesiæ detrimento, multarumq; animarum interitu, lupi, vulpes & basilisci Catholicorum cętibus sese immiscuerunt,quã infelicissimo hoc nostro æuo?Si igitur sancti ecclesiæ patres ad preces confugiendum esse rati sunt,quãdo corporibus tantum detrimenti quidpiam inferebatur, anne nunc multo magis spiritualia precum remedia adhibenda nobis erunt, quando lupi & sæuissimæ feræ, impia & hæretica doctrina hominum animabus necem sempitornã adferunt?Quo itẽ tempore,vti lupus ouem à grege secernere, accipiter ab agmine volantium columbam separare tentat,ita & dæmon perspiciens sibi aduersus omnes,satis non esse virium,circumuenire singulorum solitudinem quęrit,vt ex communi omnium societate,& ex ouili Christi euocasos facilius in nassam pertrahat,naturã imitatus hyenę, quæ

Can. 2.
Nehem. 4.
Hier. 8. & 12.
Ezech. 5. 34.
Cyp. lib. 1. epist. 1.

quæ animal ferum atq; crudele, sermonem humanum accuratissimè imitatur, pastorumq; nomina addiscit, vt eos foris ex stabulis euocatos, dilaniet. Cuius quidem animalis natura, non minus quàm apri, lupi, aut vulpeculæ, hæreticorum nobis conditionem describit. Præterquam enim inaudita astutia, euocare pastores à gregibus nouit, instabilitatem etiam hæreticorum designat. Hieroglyphici siquidem, instabilem quempiam, neque eodem persistentem statu, volentes designare, hyenam depingunt, hæc enim, nonnunquam más est, nonnunquam fœmina. Quondam ob terræ motum, quo ciuitatum turres vel mœnia concutiebantur, oratione opus fuit, iamne grauiore de causa diligentissimè orandum erit, quando non mœnia, non turres, sed nationes amplissimæ, regna, & florentissima imperia hæresum, & peregrinarum sententiarum doctrina, vsque adeo commouentur & concutiuntur, vt tam externorum bellorum, quàm internorum & domesticorum motuum, nullus sit finis, funestæque seditiones tam diu perdurent, vt multa hominum millia miserrimè pereant dissidijs & diuersitate religionum? Orandus est Deus, vt nostri tandem misereatur, & pacis vnitatisque spiritum nobis clementer concedat. Is autem, quonam modo impetrare à Deo patre debeat, hodiernum Euangelium, subsequentibus verbis, apertè demonstrat.

AMen amen dico uobis, si quid petieritis patrem in nomine, &c.] Sententia, quæ immediatè istud Euangelium decimo sexto capite Ioannis præcedit, nempe: In illo die me non interrogabitis quicquam, ad consolationem suorum Apostolorum promisit eis omnium post suum reditum cognitionem: nunc verò etiā omnium quæ petent impetrationem, quod iam quarto in sermone apud Ioannem eis promittit, identidem in narratione malorum quæ Apostolis erant obuentura, eadem inculcans confirmandorum animorum gratia. Solita autem sua asseueratione hanc promissionē suam cōfirmat, quòd vt maximè hæc promissio faciat ad fidelium

llum consolationem, ita ægrè diffidentia humanæ mentis induci possit vt ei credat. Cæterum quoniã hæc Domini promissio videri posset in multis inefficax esse & inanis, eo quòd pleriq; multa petant patrem in nomine filij, nec tamen impetrent, primùm obseruandũ, quibus istud sit dictũ, Apostolis nimirũ, & in illis his qui illis essent similes. De Apostolis aũt postea dicit Dominus ideo eos à patre facilè quæ petẽt impetraturos, quia pater eos amaret, eò quòd ipsi filium amarent, & crederent in eum. Qui ergo hac in parte similes sunt Apostolis, ad eos hęc pertinet promissio, non autem ad eos qui Christum auersantur. Vnde propheta: Voluntatem, inquit, timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet. Secundò obseruandum, quòd dicatur, si petieritis. Petere autem est desiderare, & desiderium actus est non oris, sed animi & voluntatis. Non orant ergo, nec petunt patrem qui ore tantùm preces pronunciant, & non etiam ex animo id quod ore petunt, desiderant, suum desiderium eleuatione animi in Deum & ardore declarando. Quales similes sunt his de quibus dicit Dominus apud Isaiam: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorũ longè est à me. Obseruandum tertiò, quòd dicatur: si petieritis in nomine meo. Est autem petere in nomine Christi, vt prius dictum est, petere cum inuocatione nominis Christi, hoc est, potentiæ & meritorum eius, hoc est, postulare aliquid sibi concedi per ipsius potentiã aut propter ipsius merita. Et cùm Dominus dicit: Si quid petieritis in nomine meo hoc faciam, quod bis dixit in præcedenti apud Ioannem sermone, petere in nomine Christi, videtur esse postulare aliquid inuocando potentiã & virtutem ipsius, quia sequitur, hoc faciam: vt sic dictum sit: si petieritis in nomine meo, quomodo propheta petijt in nomine Dei, dicens: Deus in nomine tuo saluũ me fac, & in virtute tua iudica me. Cùm verò dicit: si petieritis patrẽ in nomine meo dabit vobis: quod itidẽ bis dicit in hoc sermone, petere in nomine Christi videtur esse, postulare aliquid ꝑpter ipsius merita, vt hoc sit petere in nomine Christi, cùm dicimus cum propheta: Propter

Psal. 144.
Matt. 15.
Isaiæ 29.
Psal. 53.

Psal. 131. Propter Dauid seruum tuum, non auertas faciem Christi tui. & : Protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui. Quibus locis sancti patres intelligunt nos postulare, vt propter Christum & intuitu meritorum eius, pater nos exaudiat. quomodo & sanctus ille Franciscus, cùm sacra Eucharistia in tremendis illis mysterijs ostẽdebatur, dicere solitus erat: Domine Deus cœlestis pater, respice in hãc gloriosam Christi tui faciẽ & miserere mei. Sic enim qui regẽ aliquid orat in nomine alterius, precatur vt illius intuitu & propter illum sibi gratum, concedat quod petitur. Sciendum tamen quòd Ecclesia, nouum hoc loco precandi modum edocta nempe in nomine Christi, in suis ad patrem precationibus adiungit in fine: per Dominum nostrum IESVM Christum filium tuum. Non dicit, propter Dominum, nostrum, sed per Dominum nostrum, idque ob id rectè, ne intelligeremus Christũ in his quæ à patre accipimus tantum concurrere tanquam eum qui meruit, sed etiam tanquam eum per quem omnia pater præstat, sicut per eum fecit & secula, & omnia quæ sunt in mundo. Itaq; cùm certum satis sit ex hoc loco modum illum precandi sumpsisse Ecclesiam, patet etiã quid secundũ Ecclesiæ intellectũ sit, petere patrem in nomine Christi, nimirũ postulare aliquid per illius merita, & per illius virtutem atque potentiam patri æqualem, aut, vt vno dicam verbo, postulare aliquid per illum tanquam mediatorem inter Deum & homines. Mediator enim nõ est, nisi quatenus Deus simul & homo. Plus est ergo postulare per Christum, quà propter Christum, cùm, propter, includatur in præpositione, per, non autem econtra. Sed vt ad propositum redeamus, ideo aliqui Deũ inuocantes non exaudiuntur, quia non petũt in nomine Christi: quales sunt non solũ Turcæ & Iudæi, sed etiam qui in suis precationibus nituntur proprijs meritis, & non potissimũ atq; adeo solùm meritis Christi. Non tamen peccat hac in parte Eclesia, dum propter sanctorũ merita precatur exaudiri, quia illorum merita scit esse nulla, nisi propter merita Christi, scitq; eorum merita, Christi esse merita

Psal. 83.

cuius

cuius sunt membra: proinde etiam tunc orat in nomine Christi, cùm proptèr sanctorum merita precatur exaudiri, & quæ propter illorum merita precatur, orat sibi concedi per Christum, declarans se Christi meritis potissimum niti, & sanctorum merita non esse efficacia nisi per Christum. Dicitur enim in canone: quorum meritis precibusq; concedas, vt in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio, per Christum Dominum nostrum. Quartò etiam illud dicendum pro absoluta huius promissionis veritate ostendenda, in hac promissione subaudiendum aliquid quod in omnibus similibus sententijs est intelligendum, nempe si rectè & debitè petieritis aliquid in nomine meo. sicut in sentẽtijs quibus aliquid promittitur facientibus quippiam, semper intelligitur, si modo id rectè fecerint. Vnde dicitur Sapientiæ sexto. *Sap. 6.* Qui custodierũt iustitiã iustè, iustificabũtur: ita in sententijs quibus promittitur orantibus exauditio, intelligendum, si rectè petant. Hanc enim conditionem intelligendam insinuauit Iacobus, dicens: Petitis & non accipitis, eò quòd malè petatis. *Iacob. 4.* Iam non rectè petunt qui non pro magnitudine eius quem petũt, & rei quam petunt, ardenter, instanter & reuerenter petunt, quiq; non cum firma petunt fiducia. Non rectè petunt in nomine Christi, qui indigna petunt nomine Christi, qui præsentia bona aut malarum præsentium depulsionem precantur absolutè, & non sub conditione ordinis ad Dei gloriam aut propriam salutem, qui deniq; rectam in Christum fidem non habent. Cùm enim Christus saluator mundi sit à Deo datus, non rectè à Deo in illius petitur nomine, quicquid cõtra rationem petitur salutis: cumque nemo inuocare possit nomen Domini, teste Paulo, *Rom. 10.* nisi credat in illum, nemo etiam rectè potest petere in nomine Domini, nisi rectè credat in illum. Immò secundum Augustinum vtrique horum, qui scilicet aut petunt aliquid contra vel præter rationem salutis, aut non rectam habent in CHRISTVM fidem, absolutè non petunt in nomine Christi. Tractatu enim 73. circa illud: Quódcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam.

Quodcunque, inquit, petimus aduersus vtilitatem salutis, non petimus in nomine saluatoris. Tractatu verò 102. circa sententiam præsentis loci: Qui, inquit, hoc sentit de Christo, quod non est de vnico Dei filio sentiendum, non petit in eius nomine, etiamsi non taceat in eo literis ac syllabis Christum, quoniam in eius nomine petit, quem cogitat cùm petit. Idem Augustinus notat, quòd cùm dicitur: si quid petieritis: rectè intelligi possit, vt hoc quod ait, si quid, non quodlibet intelligatur, sed aliquid quod in beatæ vitæ comparatione non sit nihil. quæ tamen annotatio parum conuenit Græcæ lectioni, quæ non habet hoc loco, si quid petieritis: sed quæcunq; petieritis. Iam & illud facit pro absoluta huius promissionis veritate ostendenda, quod Diuus Augustinus admonet illis verbis, dabit vobis, ea significata beneficia, quæ ad eos qui petunt propriè pertinent. Nam alioqui sancti pro alijs orãtes, siue amicis, siue inimicis, non semper exaudiuntur, quia illi indigni sunt qui accipiant quod eis sancti precantur. Exaudiuntur autem omnes sancti pro seipsis orantes, dũ rectè quid sibi petũt in nomine Christi. Non est tamen verisimile Dominũ hac sententia tantum voluisse significare eas iustorum exaudiẽdas preces, quibus sibijpsis aliquid precarentur, quia hanc generalem sententiam supra subiecit in confirmationem eius quod dixit, credentes in se etiam facturos ea opera quæ ipse faciebat, intelligens ad literam opera miraculorum, quæ vtiq; non sunt beneficia pertinentia ad eos qui ea operantur, sed potius ad alios pro quibus ea petũt à Deo. Proinde per illud quod ait, dabit vobis, simpliciter videtur significari Deum exauditurum eorum preces, siue quibus bene precantur alijs, siue quibus bene precantur sibi. Rex enim alicui pro alio licet roganti dicitur dare quod petit, dum preces illius exaudit, & illius nomine alteri dat quod petitur. Quod autem iusti pro alijs orãtes nõ semper illis impetrant quæ petũt, id nequaquam prouenit ex orationis inefficacia, sed ex incapacitate & indignitate eorũ pro quibus precantur. Quantum ergo est ex parte sua, Deus qui eorum

oratio-

orationem gratam habet & acceptat, paratusq́; est, quan tum in se est, dare quæ rogatur, dat sanctis quæ precãtur pro alijs. Et alioqui eorum pro alijs oratio, ipsis est salutaris & efficax. Redit enim fructus orationis ipsorũ in sinum ipsorum. Vnde Apostolis mandãs, vt ingressi domum pacem illi precarentur: Et si, inquit, fuerit ibi filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. Quibus verbis satis docet quomodo Deus iustorum pro alijs preces semper exaudiat, & det eis quæ precantur. Iam & alia ratione declarari potest nihil obstare huius promissionis veritati, quòd sancti pro alijs orantes non semper illis quæ petunt impetrent. Nã si sancti rectè orent, quę alijs petunt non eis petunt concedi, nisi sub implicita vel explicita conditione, quatenus scilicet eorum saluti expedit, aut diuina iustitia permittit. Magis obseruandum aliud, quod etiam circa hæc verba, dabit vobis, admonet Diuus Augustinus: Accipit, inquit, quando debet accipere. Quædam enim non negantur, sed vt congruo dentur tempore differuntur. Dat ergo semper iustis Deus quæ salubriter petunt, quamuis non semper det quando dari vellent. Et hæc quidem dicta sufficiant, pro ostẽdenda generalis huius promissionis aut similium veritate. Matth. 10.

Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.] Ex his quæ circa præcedentem sententiam dixit Diuus Augustinus, notat hanc sententiam dupliciter posse intelligi. Primò, vt ideo dicantur nõ petijsse quicquam in nomine Christi, quia nomen illud hactenus non cognouerunt, sicut cognoscẽdum erat. Altero modo, quia in comparatione rei quam petere debuissent, pro nihilo habendum erat quod petierant. Alioqui enim multa videntur prius petijsse Apostoli etiam in nomine Christi, quia in eius nomine dæmonia eiecerant, & morbos curauerãt. Simplicius tamen fuerit intelligere Dominũ significasse absolutè, Apostolos nihil eatenus petijsse patrem in nomine Christi. Etsi enim spiritus immundos eiecerant, et morbos curauerant in nomine Christi, non tamen in nomine Christi tunc patrem rogabant, quem hoc nouo

orandi modo precari necdum edocti erant. Docuit enim prius suos orare patrem, sed tunc eis non tradidit hunc orandi modum, qui tradendus ante istud tempus non fuerat, quando futurum mox erat vt nomen Christi, eiusque apud patrem vis fidelibus iam manifestaretur.

Petite & accipietis, ut gaudium uestrum sit plenum]Diuus Augustinus illud : vt gaudium vestrum sit plenum: refert ad verbum, petite, & coniunctionem, vt, accipit expositiuè, vt significetur hac parte quid velit Dominus nobis esse petendum, & sit sensus: Hoc petite in nomine meo, vt gaudium vestrum sit plenũ, hoc est, petite gaudij vestri plenitudinem, quæ continget in vita futura. Hoc enim est quod ante omnia & maximè est petendũ in nomine Christi, & propter quod omnia alia sunt petenda, quæ rectè in illius petuntur nomine. Verùm secundum alios rectius ea pars refertur ad verbum, accipietis, vt coniunctio, vt, finem denotet, & sit sensus: Petite deinceps patrẽ in nomine meo, & accipietis ab eo quod sic petitis, idque propterea, vt gaudium illud vestrũ quo in me & de me gaudere cœpistis, sit plenum & perfectum, dum per me omnium vestrorum votorum efficiemini compotes, dumque intelligetis omnipotentiam nominis mei, & proinde non vanam esse fidem & spem quam in me collocastis. Secundum hunc ergo intellectũ plenitudo gaudij, de qua hic est sermo, non solum pertinet ad vitam futuram, in qua perfectissima erit gaudij plenitudo, quando tantum erit gaudium vt ei amplius non sit addendum : sed etiam & maximè ad vitam præsentem, in qua fidelium in Christo gaudium impletur & perficitur, dum per illum se vident à patre impetrare quæcunque petunt, intelliguntque suæ fidei veritatem atque spei certitudinem. Impletur & alia ratione gaudium fidelium in Christo, dum accipiunt quæ in illius petunt nomine, nimirum quia accipientes spiritum sanctum & eius dona, (hæc enim maximè in illius sunt petenda nomine) fortes efficiuntur contra vitia, & à conscientiæ accusatione liberantur, atque ob id spirituali replen-

replentur gaudio, quod fructus est ſpiritus. Hanc rationem indicat D. Cyrillus, ſic ſcribens: Orandum igitur eſt in nomine ſaluatoris, ſi exaudiri à patre volumus, vt accipientes quæ petierimus, ſpiritali gratia repleti, & prudentiores per ſpiritũ facti, aduerſus ſordidas poſſimus voluptates militare, & ita amore virtutis indies ardentiores & fortiores ad opera ſanctificationis facti, retributionis ſpe gaudeamus, & mœſtitia conſcientiæ criminum depulsa gaudio Chriſti mentes noſtras repleamus. Subijcit aũt idem de nouo iſto orationis modo, quod & ipſum hic annotare viſum eſt. Hic, inquit, orãdi modus priſcis omnino fuit ignotus, conſtituitur autem modò à Chriſto, quando emendationis tempora effulſerũt, & omne nobis bonum per ipſum abſolutè conceſſum eſt. Nam ſicut nihil à lege conſummatum fuit, ſicut iuſtitia eius imperfecta: ſic & orandi modus mancus in ea inueniebatur. Hæc ille explicans his verbis illud: Vſq; modo non petiſtis quicquam in nomine meo.

Hæc in prouerbijs locutus ſum uobis Venit hora cum] Quemadmodum in ſuperiori apud Ioannem ſermone, quem Dominus in domo habuit ſedendo, cùm iam finem illi imponere vellet, ſermonis obſcuritatem mitigauit, promittendo eis omnium poſtea per ſpiritum dandam cognitionem: ita & iam finem facturus huius ſermonis, tollit ab Apoſtolis occaſionem triſtitiæ quam ex ſermonis poterant obſcuritate concipere, ſignificans præſenti tempori competere hanc obſcuritatem, inſtare autem tempus quo omnia clarius ſit illos docturus, maximè de patre, cuius ignorantia ſingulariter torquebat Apoſtolos, vt patuit in ſuperioribus. Itaque cum in his quæ mox præcedunt Apoſtolos Dominus conſolatus ſit, nomine patris promittendo ipſum omnia eis quæ in ſuo peterent nomine, conceſſurum: nunc alia ratione etiam patris nomine eos cõſolatur, promittendo eis illius per ſe claram apertamq; cognitionem. Cęterùm dictio, prouerbium, ſicut & ea quæ Græcis eſt παροίμια, non accipitur hoc loco propriè, ſicut nec Ioannis decimo, cùm dicitur: Hoc prouerbiũ locutus eſt Ieſus. quemadmodũ ibi

est annotatum, sed & à Diuo Basilio scribente in initiũ Prouerbiorũ, vbi sic habet Iano interprete: Prouerbiorum vox, apud Græcos parœmia, extra scripturæ vsum de sermonibus vulgatioribus vsurpatur, & de ijs quæ in vijs plerunque dicuntur, œmos enim apud externos via nominatur. Vnde etiam parœmiam diffiniunt, verbũ ad viam vulgi vsu tritum, & quod à paucis ad plura similia transsumi potest. Apud nos autẽ, parœmia est sermo vtilis, cum moderata obscuritate editus, multã quidem per se vtilitatem complectens, multam verò etiam in profundo intelligentiam occultans. Vnde etiam Dominus: Hæc, inquit in parœmijs vobis dixi: venit tẽpus quando non amplius in parœmijs, sed liberè loquar vobis: tanquã parœmiacus sermo liberum & apertum dicendi modum non habet, sed obliquè suam sententiam acutioribus manifestet. Hæc ille. Sic & Cyrillus: Prouerbium, inquit, modò occultiorem & adumbratum sermonem appellauit, qui cum obscuritate tegatur, non facilè ab audientibus capitur. Sensus ergo est: Hæc pro vestro captu & temporis exigẽtiã locutus nunc sum vobis obscurius, ac veluti per prouerbia, at ne vos contristet sermonis obscuritas, venit hora, id est, instat tempus, cum iam, id est, amplius non loquar vobis in prouerbijs, hoc est, obscuro sermone, sed palam, liberè & manifestè annunciabo vobis de patre meo, cuius videndi & cognoscendi maximo tenemini desiderio. Hanc autẽ promissionem quanquam perfectissimè Christus in sanctis adimpleat in futura vita, in qua gloriam patris dat conspicere facie ad faciem, & euacuata ea cognitione quæ est ex parte, & per speculum in ænigmate, succedit perfecta & clara Dei cognitio: oportet tamen hoc loco intelligere à Christo impletam in præsenti seculo, partim quidem post resurrectionem, cùm aperiebat illis sensum vt intelligerent scripturas, & per quadraginta dies apparebat eis, & docebat de regno Dei, vt dicitur Actuum primo. perfectius verò post missionem spiritus sancti, per quem eos Christus perfectiori & clariori donauit patris rerumq; diuinarũ cognitione. Sequitur enim

In illo die in nomine meo petetis. Cœperunt autē Apo-li petere patrem in nomine Christi, post eius ascensionē & spiritus missionem. Dicit ergo: In illo die, id est, illo tempore, quo à me per spiritū meum perfectiore patris donati fueritis cognitione, ex qua & mei cognitionem perfectiorem accipietis, tunc in nomine meo petetis patrem quòd modò non facitis, quod me non satis cognoscatis nec patrem meum. Tunc etiam in nomine meo petetis, quia spiritus vobis suggeret orandi modum & fiduciam.

Et non dico uobis, quia ego rogabo patrem de uobis Ipse enim pater amat uos, quia, &c.] Tertia iam ratione eos consolatur, occasione accepta à patre, estque hæc ratio omnium efficacissima. Quid enim magis consolari poterat Apostolos, quàm quòd intelligerent se adeo gratos patri, vt quasi intercessore opus apud illum non haberent, ille vltro & sponte omnia rogantibus præbiturus esset? Non negat autem se rogaturum patrem de, id est, pro Apostolis & fidelibus. Id enim contrarium esset multis scripturis, atq; ei quod in superiori dixit sermone: Ego rogabo patrem, & alium paracletū dabit vobis: sed dicit se modo nō dicere quod prius dixit: ego rogabo patrē: significans non opus esse vt sic dicat, quasi pater parum erga eos propensus esset, & hac de causa intercessore apud eū indigerent: quemadmodum in hominibus, tum demū intercessorem aliquem quærimus apud eum à quo quid obtinere contendimus, cùm illum aut nobis offensum aut parum amicum putamus. Orat autem Christus etiānum patrem pro nobis in cœlis, nō eo modo, quo in terris prostratus pro nobis, sed potissimum quia suum corpus suaque vulnera pro nobis repræsentat in conspectu Dei, iuxta illud Diui Pauli in epistola ad Hebr. Introiuit in ipsum cælum vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. *Heb. 9.*
Sed & Apostolus Ioannes dum postquā dixit: Aduocatum habemus in cœlis apud Deum patrem, Dominū nostrum Iesum Christum: subijcit: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: significat ideo eum esse aduocatum quia ipse est ipsa propitiatio. Propitiatio autem est *1. Ioan. 2.*

ratione suæ pro nobis incarnationis, & passionis, quam conspectui Dei semper exhibet iam in cælos translatus. Atque hanc eius pro nobis intercessionem necessariam nobis esse satis significat, dum docet in nomine suo petendum, atque patrem amare fideles non alia ratione quàm quia ipsi filium amarent, & crederent in eum. Miro ergo modo & intercessionis suæ necessitatem significat, & tamen ab ea apertè prædicanda abstinet ad maiorum suorum cõsolationem, & benignitatis paternæ declarationem. Quanquam, inquit, verè dicere possem, vt aliquãdo dixi, quòd ego patrẽ pro vobis sum rogaturus, id tamen modò non dico, ne hinc putetis patrem vobis parum bene affectum. Ipse enim pater vltro & sponte amat vos, & proinde non poterit nõ vltro vobis tanquã amicis indulgere quę petitis eum. Amat autem vos propter me quem vnicè amat, nimirum quia vos me amastis, & credidistis quòd à Deo exiuerim. Cæterum quod dicit: pater amat vos, quia vos me amastis: non sic est accipiendum, quasi nostra dilectione præueniamus absolutè omnem patris erga nos dilectionem, eamque promereamur primi. Id enim Pelagianæ est hæresis, sed quòd dilectio nostra ratam faciat patris erga nos dilectionem, quodque nostram dilectionem sequatur dilectio patris, quoad aliqua noua dilectionis indicia, vtpote ad exaudiendum semper nostras omnes preces. Aut dicit: pater amat vos quia vos me amastis, nimirũ quia amat in vobis id quod in vobis fecit, qui nihil in homine amare potest nisi quod suũ est. Sic enim hunc locũ doctè tractat D. Augustinus: Amorẽ, inquit, nostrum pium quo colimus Deum, fecit Deus, & vidit quia bonum est, ideo quippe amauit ipse quod fecit. Sed in nobis non faceret quod amaret, nisi antequã id faceret, nos amaret. Obseruandum autem Dominum asserere patrẽ diligere eos non tantum ob fidem, sed etiam ob dilectionem, contra eos qui solam fidem sine charitate asserunt iustificare aut ad salutem sufficere. Cùm autem dixisset: credidistis quia à Deo exiui: vt hanc ipsorum fidem confirmaret, & rectam approbaret, atque ex ea fide eos etiam

proue-

proueheret ad fidem eius quod toties affirmauit, se ire ad patrem, subiecit: Exiui à patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. In qua sententia, iterum, denotat alterum iter, non alterã mundi relictionem. Veluti primum enim iter fuit exisse à patre, & venisse in mundum: secundũ, exisse è mundo, & iuisse ad patrem, vnde in duplici hoc itinere ipsorum terminorum ordo est inuersus, quia primum incepit à patre, & terminabatur in mundum: secundum incepit à mundo, & terminabatur ad patrem. quare patet quòd sicut illi: veni in mundum: respõdet, relinquo mundũ: ita illi: exiui à patre: respondet, vado ad patrẽ: proinde illud, Exiui à patre: intelligendum est potissimũ de exitu filij temporali, quo scilicet dicitur missus à patre ratione incarnationis, non autẽ de exitu eius æterno, quo ratione æternæ generationis exiuit filius à patre, quanquam huiusmodi exitus etiam hic satis includatur, quia in eo quod dicitur, ipsum cum veniret per assumptionẽ humanitatis in mundum, exiuisse à patre, includitur ipsum prius fuisse apud patrem, apud quem cùm semper manserit, nec eum vnquam reliquerit, & eo non sit inferior, non potest ab eo intelligi temporaliter exisse, nisi naturalem suam ab eo accepisset originem, quemadmodum patet ex his quæ prius sunt dicta.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium.] Discipuli cùm prius abiecto animo obmutuissent, & inter sese anxiè disquisissent quid esset quod Dominus diceret: modicum & nõ videbitis me &c. nunc recreati postremis illis Christi verbis, tum quòd illis apertius iam significasset quomodo dixisset: videbitis & non videbitis, & vado ad patrem: tum quòd audirẽt bona multa sibi promitti, atque inter ea potissimum quòd pater eos amaret: audirent etiam se commendari ob rectam in Dominum fidem, prorumpũt in verba, sibique persuadent id, de quo prius inter se conquirebant iam satis intellexisse, cum tamen multum illis deesset veræ intelligentiæ. Dicunt ergo: Ecce quod in posterum te polliceris facturum, id iam nunc præstas. Cùm enim

prius obscurè diceres & ænigmaticè: modicum & non videbitis me,&c. nunc manifestè loqueris, & nihil obtectum dicis. Nunc ipsa re edocti scimus te scire omnia, etiam hominum arcanas cogitationes, nec opus est tibi vt quis te interroget de his quæ discere à te voluerit,eo quòd absque omni facta interrogatione scias quæ à te quis discere cupiat,præueniensq; dissoluas quod quæritur. Nam conquirentibus nobis,quid esset prouerbium illud: Modicum & non videbitis me,& cætera: non interrogatus interpretatus es ea, & quiescere fecisti mentem nostram. Per hoc iam firmius certiusq; credimus quod semper de te credidimus,exisse te à Deo. Dei enim solius est,corda & cogitationes nosse mortaliũ. Ex qua explanatione patet, Apostolos postquam dixissent,scis omnia, bene subiunxisse: & non est opus tibi vt quis te interroget:cùm videri posset dicendum,& non est opus tibi vt aliquem interroges. Ad hoc enim dicunt eum scire omnia, quia arcana hominum nouit, & priusquã interrogaretur,interrogatoris nouit voluntatem,cùm nobis sit opus interrogari ab his quos docere aliquid volumus,vt inquisitiones eorum quibus est respõdendum nouerimus. Tibi ergo,inquiunt,non est opus vt quis te interroget ad hoc vt scias quid ille scire desideret,sicut hoc est opus alijs doctoribus. Tibi etiam non est opus, sicut nobis est opus vt te interrogemus,quo quæ ignoramus discamus à te qui omnia nosti.

DOMINICA POST ASCENSIONEM DOMINI.

EVANGELIVM.

Ioan.15. & 16. *IN illo tempore,dixit Iesus discipulis suis. Cùm uenerit paracletus,quem ego mittam uobis à patre,spiritum ueritatis, qui à patre procedit,ille testimonium perhibebit de me, & uos testimonium perhibebitis,quia ab initio mecum estis. Hæc locutus sum uobis,ut non scandalizemini. Absque synagogis facient uos. Sed ueniet hora,ut omnis qui interficit uos,arbitretur obsequium se præstare Deo: & hæc facient uobis,quia non nouerunt patrem neque*

neque me. Sed hæc locutus sum uobis, ut cùm uenerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi uobis.

DVo Dominum ascendentem dedisse mandata discipulis, ipso Ascensionis die, omnibus passim Christianis in catholica Ecclesia significatū fuit. Primum in Euangelio : Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Alterum, in Epistola : Conuescens præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissum patris. Quibus nimirum mandatis, in spem metumque distrahebantur discipuli. Ad prædicandum etenim obligati, quid aliud euenturum sibi diuinarent, nisi consimilem, aut fortè Domini sui conditione, peiorem. Quem cùm vidissent, ob prædicatum Euangelium, nil aliud à perfido mundo, quàm odium, insectationes, calumnias, ac denique mortem ignominiosissimam retulisse, quæso, nonne poterant iusto metu perturbari? Vice versa, quod iussi essent ad vrbem regressi, se continere domi, quousque virtute imbuerentur ex alto (quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies) nonne multis & anxijs suspirijs, & indefessis precationibus aduentui ipsius præstolabantur, subinde postulantes, vt celerius hac noua Spiritus sancti gratia donarentur. Itaque nulli dubium sit, toto tempore, quod inter ascensum CHRISTI, & descensum Spiritus sancti percurrit optimos discipulos anxios & anxios inter promissorum spem, metumque malorum instantium, hinc ablato suauissimo Domini conspectu, & inde nondum Spiritus sancti consolatione percepta, fuisse distractos Et quoniam post ascensum Christi in cœlum, nobis quoque nihil rerum superest expectandum in hoc seculo, præter reditum Domini nostri Iesu Christi, ad iudicium extremum, quid interea nobis sit agendum nusquā melius, quàm ex Apostolorum actis discere valeamus: Cōsulto S. Mater Ecclesia, talem

Euangelij tractationem, in istam Dominicam, quæ veluti parasceue futuram solennitatem antecedit, fidelibus proposuit, ex qua vtrumque simul conspiceremus. Cui adiuncta est Epistola, quæ orationis præcepta continet, vt quemadmodum in Euangelio Spiritus sanctus promittitur, & futuræ calamitates prædicantur, sic ex Petro disceremus, & quibus medijs hunc impetrare, & adeptum quomodo retinere possemus. Liturgiam similiter ab oratione auspicatur Ecclesia: Exaudi Domine vocem meam, qua clamaui ad te, &c. Quibus omnibus statum & conditionem Apostolorum, qualiter hoc tempore affecti fuerint, exponere, ac veluti oculis subijcere idcirco contendit, vt tali exemplo admoniti, quid nos quoque hoc tempore conueniat agere, & nulla re nos magis quàm Spiritus sancti gratia indigere, exactè disceremus. Etenim quod de Apostolis scripturam commemorare comperimus, ad nostram doctrinam proficere debere, Paulus est testis. Nam cum natura simus omnes Spiritu sancto priuati, quia nō habitat in nobis bonum, sed malum. Et nemo ad Christum pertinere possit exors spiritus, eodem Apostolo teste: Qui spiritū Christi non habet, non est eius, sed nec quisquam hunc nisi è supernis, ac à Patre luminum impetrare valeat, manifestissimum fit, precationibus, ijsq; ardentibus, & indefessis efflagitandum fore. Huius nos admonere vult Mater Ecclesia, vt Apostolorum secuti vestigia, qui omnes erāt perseuerātes hoc tempore, vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius, prę cationibus ardentissimis & indefessis, Spiritum sanctū imploremus. Deinde studeamus dignum illi intra nos exornare cubiculum, quoniam in maleuolam animam non introibit, nec habitat in corpore subdito peccatis. Atque hæc de instituto Ecclesiæ dicta sufficiant, nunc ad Euangelium ipsum accingamur.

Rom. 15. Rom. 7. Rom. 8. Iacob. 1. Luc. 11. Acto. 1. Sap. 1.

C*Vm autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis.*] Odio Iudæorum contra se opponit testimonium spiritus de se, quo vltra testimonium doctrinæ suæ

ſuæ & operum magis adhuc declarandum erat illorum odium iniuſtum eſſe & irrationabile. Itaque ſenſus eſt: Illi quidem poſt auditam meam doctrinam & conſpecta mea opera, me oderunt, & ſibi videntur iuſtè ac meritò me odiſſe: at cùm venerit paracletus ille de quo vobis dixi, ſpiritus ille veritatis qui mētiri nequit, is abundè teſtificabitur de me, quis ego ſim, & quàm iniquo odio me illi ſint perſecuti. Cæterùm dupliciter intelligī poteſt ſpiritus perhibuiſſe teſtimonium de Chriſto. Poteſt enim intelligi de teſtimonio ſpiritus in cordibus Apoſtolorum & omnium fidelium, docentis eos claritatem Chriſti. De quo teſtimonio etiam multi intelligunt, quod poſtea dicit Dominus: Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Secundum quem intellectum prius dicitur de teſtimonio ſpiritus, & deinde ſubijcitur: Et vos teſtimonium perhibebitis, quia Apoſtoli accepto in cordibus ſuis teſtimonio ſpiritus de Chriſto, cœperunt & ipſi fiducialiter Chriſto viua voce teſtimonium perhibere. Poteſt etiam intelligi de teſtimonio ſpiritus per opera miraculorum quæ in Apoſtolis & per Apoſtolos erat editurus ad gloriam nominis Chriſti. Illis enim operibus declarauit diuinā Chriſti excellētiam & claritatem. Teſtificabatur etiam ſpiritus per Apoſtolorum ora de Chriſto. Non enim ipſi erant qui loquebatur, ſed ſpiritus patris qui erat in eis. At hoc teſtimonium viuæ vocis Dominus tribuit ipſis Apoſtolis, vt quod dicitur ſpiritus perhibiturus teſtimonium, videatur ſolùm intelligendum aut de teſtimonio eius interiori per afflatum, aut de teſtimonio eius exteriori per miraculorum operationem. Nō ſolùm, inquit, ille teſtimonium perhibebit de me, ſed & vos illo accenſi teſtimonium perhibebitis de me, quia ab initio prædicationis meæ & rerum à me geſtarum mecum ſemper fuiſtis, audientes quæcunque docui, ac coram videntes quæcunque geſſi, quare idonei eritis qui teſtificemini de me. Eſt autem Græcis pro, teſtimonium perhibebitis, verbum μαρτυρεῖτε, quod item ambiguum eſt, cùm poſſit eſſe & indicatiui modi & imperatiui, vt ſit, teſtimonium

perhibetis, vel teſtimonium perhibete, quod poſterius ſecutus eſt interpres Cyrilli, & magis placet Caietano. Si autem verbum illud accipiatur vt ſit indicatiui modi quemadmodum magis placet Eraſmo, præſens pro futuro videtur poſitum : vnde bene vertit interpres, teſtimonium perhibebitis, quomodo & Auguſtinus legit, quamuis antiqui quidam codices Latini habeant præſens, teſtimonium perhibetis : quod ſi pro futuro quis non putet accipiendum, ſenſus erit : Non ſolùm ille in poſterum teſtificabitur de me quàm iniquè me oderunt, ſed & vos nunc idem de me teſtari poteſtis, quia ſemper mecum eſtis. At magis conuenit tempus futurum ſequentibus, in quibus prædicit ſuis quæ paſſuri eſſent ob teſtimonium nominis ſui. Tales autem teſtes fuiſſe imprimis diligendos qui ab initio ſemper fuiſſent cum CHRISTO, etiam Petrus dixit in
Act.1. electione Matthiæ: Oportet, inquit, ex his viris, qui nobiſcum ſunt congregati, in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus, incipiens à baptiſmate Ioannis, vſque in diem qua aſſumptus eſt à nobis, teſtem reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis. Circa illa autem verba : Quem ego mittam vobis à patre, ſpiritum veritatis, qui à patre procedit: primùm notandum Chriſtum paucis Trinitatis myſterium complexum, dum ſpiritum dicit mittendum ſe miſſurum, ſed à patre. Deinde notandum, quemadmodum ſuperius eſt dictum, Chriſtum iam dicere ſe miſſurum ſpiritum, cùm prius patrem diceret miſſurum, vt hinc intelligamus æqualem eius cum patre poteſtatem & autoritatem. Dicit ſe miſſurum illum à patre, tum quia ſpiritus primò eſt & procedit à patre: tum quia ipſe filius à patre habet quòd ſpiritum mittat. Mitti autem dicitur aliqua perſona diuina, dum alicubi incipit eſſe nouo modo quo ibi prius non erat. Sic filius Dei miſſus eſt in mundum cùm eſſet vbique, quia per aſſumptam humanitatem cœpit nouo modo eſſe in mundo. Sic & ſpiritus ſanctus dicitur mitti, cùm alioqui ſit vbique, quia per ſuam gratiam & efficaciam

caciam nouo modo incipit esse in hominibus. Duplex autem est in scripturis missio spiritus sancti, visibilis scilicet & inuisibilis. De visibili, qua scilicet sub signis quibusdam visibilibus, sicut in die Pentecostes, spiritus datus est, intelligendum est quando Dominus hic promittit patrem aut se missurum Apostolis spiritum. De inuisibili loquitur Paulus cùm dicit: Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem Abba pater. Porrò paracletum vocat nunc rursum Dominus spiritum veritatis, idque appositè, vt quia illum dicit perhibiturum testimonium, ostendat eum fide dignum, ad quod etiam valet quod se dicit missurum illum à patre, à quo scilicet omne bonum est, à quo nulla falsitas & error nullus dimanare potest. Est autem Græca dictio τὸ πνεῦμα, quam interpres vertit per accusatiuum, spiritum, anceps ad accusatiuum vel nominatiuum, eo quòd sit neutri generis. Interpres intellexit esse accusatiuum, referens eam ad verbum, mittam, cùm magis conueniat nominatiuus casus, vt referatur ad nominatiuum, paracletus. Interpretatur enim quis sit ille de quo dixit paracletus, nempe spiritus veritatis. Cæterùm quod sequitur: Qui à patre procedit: magnam præbuit quibusdam contentionis occasionem. Huius enim occasione ante concilium Florentinum Græci multis annis alienati fuerunt à Latinis, asserentes malè Latinos in symbolo confiteri spiritum procedere à patre & filio, cùm hic tantùm dicatur, qui à patre procedit, nec vsquam in scripturis legatur procedere spiritum etiam à filio, ac ob id negantes spiritum procedere etiam à filio, aut saltem ita non esse dicendum asserentes, sed potius spiritum procedere à patre per filium. quem locutionis modum verisimile est eos desumpsisse ex hoc loco, nimirum quia hic Dominus dicit: ego mittam vobis à patre. Illo enim significatur filium se habere tanquam medium inter patrem & spiritum, & patrem mittere spiritum per filium. Vnde Cyrillus in hunc scribens locum dicit spiritũ procedere à patre per filium. Disputatio aũt illa, quę inter Gręcos & Latinos horũ verborũ occasione

Galat. 4.

Digressio de processione spiritus sancti.

nata

nata est de spiritus processione, præsupponit locum hũc intelligendum de æterna spiritus ex patre processione, hoc est, eius ex patre origine ab æterno. At si rectè perpenderimus, videbitur magis hic locus simpliciter accipiendus de temporali spiritus ad creaturas processione, hoc est, de eius missione. Sicut enim nunc Dominus dicit spiritum procedere à patre, ita supra cap.8. de se dixit: Ego ex Deo processi. Id autem magis de processione Christi temporali quàm æterna accipiendum patet ex sequentibus. Nam veluti exponere volens quid sit quod dicit, processi, subijcit: Et veni. & declarans quod dixit: ego ex Deo processi & veni: subdit, Neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Sic & capite Ioannis 6. cùm dicitur: Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem: magis intelligendum de exitu temporali illud, Exiui à patre, declarat illud quod sequitur, vado ad patrem, à quo scilicet exiui veniendo in mundum. Ita & in proposito videtur simpliciter locus hic intelligendus de temporali spiritus processione, quia illud: qui à patre procedit: adiectum videtur ad declarandum illud quod dixit se missurum illum à patre, quasi diceret: Ideo illum dico me missurum à patre, quia ipse à patre procedit & datur hominibus. Id enim multum facit ad commendationem testimonij quod dicit spiritum perhibiturum. Certè Nonnus in sua paraphrasi declarat se sic intellexisse. Habet enim sic: Postquam verò adueniens spiritus Dei, ab intelligenti patre demissus venerit, quem spiritum à patre ad vos ipse mitto, me apud viros multum prædicauerit, &c. Sed & Bedam sic intellexisse apertius est ex his quæ scribit in homilia super hoc Euangelium: Cùm, inquit, eiusdem spiritus gratia datur hominibus, profectò mittitur spiritus à patre, mittitur & à filio: procedit à patre, procedit & à filio, quia eius missio ipsa est processio, qua ex patre procedit & filio. Hæc ille. Huic intelligentiæ conuenit quod non dicatur ἐκ τοῦ πατρὸς, id est, ex patre, sed παρὰ τοῦ πατρὸς, id est, à patre procedit tanquam à mittente scilicet is qui mittitur. Quòd si autem locus hic de proces-

Ioan. 6.

processione spiritus temporali sit accipiendus, certum est non excludi processionem spiritus à filio, quia tantũ dicitur, qui à patre procedit. Nam cùm illa processio nõ sit aliud quàm missio passiua, sicut spiritus mittitur à filio, ita & ab illo procedit. Antiquissimi tamen patres hoc loco intellexerunt significatam ęternam spiritus ex patris natura processionem, sicut & filij æternam ex patris natura processionẽ illis locis quibus de se dicit: Ex Deo processi, & exiui à patre. Nec id absque ratione. Siquidẽ in eo quod spiritus aut filius à patre dicitur procedere temporaliter, includitur eum etiam procedere ab æterno ex patris natura. Cùm enim filius & spiritus sanctus vnius eiusdemq; sint cum patre naturæ, & proinde per omnia sint illi æquales, si quando his duabus personis diuinis aliquid tribuitur respectu patris, quod minoritatem quandam à patre videtur significare, vt cùm dicuntur mitti & procedere à patre, loqui ex patre & quæ ab illo audiuerunt, didicerunt, & acceperunt, non possunt hæc illis personis respectu patris alia ratione intelligi, attribui, nisi ratione originis secundum quam sunt ab illo, & habent ab illo quæcunq; habent. Ex quo iam etiã consequitur, spiritum sicut ex patris substantia procedit ab æterno, ita & à filio procedere, cùm ab eo mittatur, & proinde etiam procedat temporaliter. Secundum quã rationem efficacissimè probatur spiritum ab æterno pcedere, & suũ esse habere à filio, ex eo quod postea dicit Dominus: Ille me clarificabit quia de meo accipiet, *Ioan. 16.*
& annũciabit vobis. Sicut enim Christus secundum suã diuinitatem non alia ratione à patre dicitur accepisse quæ mundo annunciauit & locutus est, quàm propter originem quam habet à patre: ita non potest intelligi alia ratione spiritum accipere à filio quod hominib⁹ annunciat, quàm quia ab illo habet suam naturã & essentiam, & proinde ex illius substantia procedit ab æterno, cùm nõ sit aliud essentialiter ab aliquo procedere, quàm ab eo suum esse accipere. Secundum hanc rationem Augustinus in varijs locis etiam ex illo probat spiritũ procedere essentialiter à filio, quod post resurrectionẽ suam

Ioan. 20. Dominus discipulis suis insufflando dixit: Accipite spiritũ sanctum. Idem Augustinus & ex illo probat, quòd in scripturis spiritus sanctus dicatur spiritus filij, sicut spiritus patris: Misit, inquit Paulus, spiritum filij sui in *Galat. 4.* corda vestra. Si enim est spiritus filij sicut patris, spiratur ergo, & proinde procedit à filio, sicut à patre, quanquam has Augustini & Latinorum ex scripturis collectiones rideat Theophylactus vtpote Græcus, scribens in tertium caput Ioannis, sed inefficaciter eas soluens. Spiritum autem procedere substantialiter etiam ex filio, non solùm ex prędictis scripturis, sed etiam necessarijs probari potest rationibus. Et primùm ex eo quòd (vt ait Boetius in libro de Trinitate exceptis relationibus oppositis, omnia quæ de vna dicuntur persona, dicũtur etiam de alijs. Cùm ergo spiratio actiua non opponatur filiationi, sed tantùm spirationi passiuæ, quæ conuenit spiritui sancto, consequens est quòd sicut illa conuenit patri, ita & filio conueniat. Hac sanè argumentatione postea Dominus ostendit quare dixerit de spiritu: ille de meo accipiet. Omnia, inquit, quæcunque habet pater mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Deinde si spiritus non procederet à filio, non distingueretur personaliter ab illo. Solæ enim relationes oppositæ personalem faciunt in diuinitate distinctionem, oportet ergo filiũ & spiritum sanctum habere relationes inter se oppositas. At in diuinis non possunt esse aliæ relationes oppositæ quã relationes originis, vt ostenditur in theologia speculatiua. Consequitur ergo spiritum habere suã originem à filio, & proinde procedere ab illo, quia oppositæ relationes originis attendun tur secundũ hoc quod vnum est alterius principiũ. Vnde etiam ipsi Græci ipsum spiritum in sua origine aliquem ordinem ad filium habere intellexerunt, dicentes ipsum esse & procedere à patre per filium. Quæ tamen ipsorum locutio, si modò catholicè intelligatur, idẽ includit & significat quod Latini apertius asserunt spiritum procedere à patre & filio. Nõ enim potest aliter intelligi spiritum procedere per filium à patre, quàm quo-

modo

modo dictum est omnia facta per filiũ, aut patrem fecisse secula per filiũ. Verùm, vt dictũ est circa illud Ioãnis: Omnia per ipsum facta sunt: per filiũ dicitur omnia fecisse pater, quia omnia pater sic fecit cõmuniter cum filio, vt tamen virtutẽ efficiendi sicut & essentiam filius acceperit à patre. Prępositio enim, per, tribuitur filio tantum ob originem quam habet à patre, ratione cuius se habet veluti medium quoddam inter patrem & creaturas. Ita ergo & in proposito spiritus nõ potest dici procedere à patre per filiũ, nisi quia à patre cõmuniter procedit & filio, sic tamen vt filius à patre acceperit vt à se procedat substantialiter spiritus sanctus. Rationes autẽ ob quas Græci dicere noluerũt spiritũ procedere à patre & filio, & à Latinis hoc asserẽtibus sese separauerũt, potissimæ fuerũt, vt ex actis concilij Florentini patet, istæ: Quia existimabãt huiusmodi locutione introduci duo principia spiritus sancti, patrẽ scilicet & filium. Deinde quia etiamsi verũ esset ꝙ spiritus procederet à filio, putabãt tamen illud saltẽ symbolo apponendũ esse nequaquam, tũ quod in scripturis sacris illud non legeretur, tũ quod in symbolo Nicęno & Constãtinopolitano tantũ diceretur spiritus à patre procedere, & in cõcilio vniuersali tertio, Ephesino scilicet, statutũ esset sub anathematis reatu, vt nulli de Trinitatis fide aliud docere quàm in illo symbolo continebatur, aut illi aliquid addere, liceret, vnde Latinos arguebant anathematis reos, quòd in symbolo illo addidissent, filioq;. Verùm cùm Latini in dicto concilio Florentino declararent se non asserere spiritum procedere ex patre & filio tanquam ex duobus principijs, sed tanquã ex vno principio, sicut tota Trinitas vnum est omnium creaturarum principiũ, ostenderẽtq; tum ex scripturis, tum ex patribus non solùm Latinis, sed etiam Græcis, verum esse quod spiritus procedat à filio, illamque additionem, ex filioque, non tam dicendam additionem quàm declarationem & expositionem eius quod includebatur in eo quod à patre dicitur spiritus procedere, atq; huiusmodi additionem factam ab ipsis necessitate quadam, causa scilicet tollẽdi

Ioan. 1.

cuiusdam schismatis, ostenderēt etiam, Romano Pontifici licere ob causas quædam declarationis gratia addere symbolo fidei, tum demum post longam contentionem Græci in concordiam rediêre cum Latinis, tanquam nihil peccantibus contra decretum concilij Ephesini, nec aliud asserentibus dicendo spiritum procedere à patre & filio, quàm ipsi assererent dicendo spiritum procedere à patre per filium. Ex his autem patet duplicē ex scripturis colligi in diuinis processionem essentialē. Alteram, qua filius procedit à patre, quæ insinuatur illo
Ioan. 8. Ioannis 8. Ego ex Deo processi. Alterā, qua spiritus procedit à patre & filio, quæ insinuatur hoc loco cùm dicitur: Qui à patre procedit. Et filij quidē processio ex scripturis cognoscitur habere speciale nomen vt dicatur ge-
Psal. 109. neratio. De ea enim dicitur. Ex vtero ante luciferum genui te. Spiritus sancti verò processio ex patre & filio nō habet in scripturis speciale nomen, nisi quòd ex ipso nomine spiritus, dici possit spiratio. Non enim illa processio, quamuis sit ex substantia patris & filij, dici potest generatio, quia sic in diuinis personis duo essent filij, & spiritus duorum esset filius, quod est absurdissimum, cùm filius duorum non sit, nisi patris & matris. Quòd si igitur quis quærat quis sit eius processionis modus & qualitas, audiat Gregorium illum Nazianzenum libro quinto de theologia sic respondentem curiosæ huiusmodi quæstioni: Quin, inquit, tu mihi rationem ingeniti patris explicas, & ego vicissim tibi & filij generationem velut naturæ eius interpres, expediam, & spiritus processionem aperiam, vt ambo insaniamus Dei secreta rimando. Hæc ille, significans non vltra in huiusmodi rerum inuestigatione progrediendum quàm ex scripturis datur intelligi. Ex doctrina tamen Augustini, aliorumque patrum intellectus humanus vtcunque induci potest ad aliqualem cognitionem duplicis illius in diuinitate processionis, & rationem percipere quare altera rectè dicatur generatio, altera verò non, quamuis vtraque sit ex substantia, quemadmodum subtiliter deducit diuus Thomas in prima parte Summæ quæst. 27.

Cùm enim modus diuinarum processionum in se non possit à nobis cognosci, oportet vt ad earum aliqualem cognitionem manuducamur, à similitudine quarundã in creaturis processionum. Id autem nõ potest fieri conueniẽtius quàm à processionibus quibusdam quæ repe-riuntur in creatura intellectuali, tum quòd hæc sit crea-ta ad imaginem & similitudinem Dei, atque ob id in se habeat vestigium quoddã Trinitatis diuinæ & proces-sionum diuinarum: tum quòd processio in diuinis non potest attendi secundũ aliquam processionem in creatu-ris quæ tendit in aliquod extrinsecũ, sed secundum talẽ quæ manet in ipso agente, eo quòd filius & spiritus ex patre non procedant extrinsecè, sed maneant in eo, qui eos producit patre. Huiusmodi autem processio imma-nens reperitur in creatura intellectuali, & reperitur in ea duplex secũdum duplicem eius actionem, intellectus scilicet & voluntatis. Ex mente enim procedit impri-mis intelligentia & rei conceptio quæ est velut verbum mentale, & rursum ex ea simul & ex intelligentia at-que rei conceptione procedit rei alicuius amor. Secun-dùm processionem ergo conceptus & intelligentiæ ex mente considerandа est à nobis processio filij à patre, cu-ius filius est λόγος & verbum: secundùm processionem verò amoris ex mente & ex intelligentia, consideranda est processio spiritus à patre & filio. Inter processionem autem intelligentiæ & processionem amoris à mente hoc interest, quod in illa attendatur similitudo, in hac verò non. Producit enim mens in se alicuius rei conce-ptum tanquam illius rei similitudinem, vnde huius ra-tione res concepta dicitur esse in mente concipiente, a-morem verò non producit in se tanquam similitudinẽ rei amatę, sed tanquam inclinationem in rem amatam, vnde huius ratione mens dicitur esse in re amata. Cùm ergo generatio propriè dicta consistat in similitudine geniti cum generante, illa in diuinis processio quæ at-tenditur secundum processionem cõceptus à mente, di-citur generatio: illa verò quæ attenditur secundum pro-cessionem amoris à mente, non dicitur generatio, sed

ſpiratio, eò quòd amor veluti ſpiretur à mente, propterea quòd illo moueamur & impellamur ad aliquid faciendum. Et hæc quidem de æterna in diuinis proceſſione, occaſione illius quod hic Dominus dicit ſpiritum veritatis procedere à patre. Cæterùm contra id quod ſuprà diximus ex eo quod ſpiritus mittitur à filio, & procedit ab illo temporaliter, colligi & ſequi eũdem etiam procedere à filio ęternaliter, obijci poteſt quod Iſaiæ 48. Chriſtus ſe dicat etiam miſſum à ſpiritu Dei, à quo certum eſt tamen ipſum non procedere æternaliter. Et nũc, inquit, Dominus Deus miſit me, & ſpiritus eius. At facilis hic eſt ex Hieronymo ſolutio. Is enim in Commẽtarijs ſuper Iſaiam tractans hęc verba, intelligit Chriſtum hic ſe dicere miſſum à ſpiritu, iuxta fragilitatem carnis aſſumptæ. Secundum humanam enim Chriſti naturam certum eſt ipſum à ſpiritu fuiſſe miſſum ad prædicandum & docendum, iuxta illud Iſaiæ: Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus miſit me. Secundùm Auguſtinum tamen poteſt etiam intelligi Chriſtus miſſus à ſpiritu ſancto ſecundum ſuam diuinitatem, ſecundum quam dicitur miſſus ratione aſſumptæ humanitatis, ſi modò conſideretur non ipſa quæ dicitur mitti perſona, ſed ipſe effectus, ratione cuius dicitur mitti. Hac enim conſideratione Auguſtinus non tantùm ſpiritũ dicit miſiſſe Chriſtum, ſed etiam Chriſtum miſiſſe ſeipſum, & ſpiritum miſiſſe ſeipſum, quia ſcilicet tota Trinitas cauſa eſt eius effectus, ratione cuius aliqua perſona dicitur mitti. Verùm cũ in eo quod aliquis dicitur mitti ab alio, propriè non ſolùm ſignificetur miſſionem illam eſſe à mittente, ſed etiam ipſum miſſum procedere à mittente, non ſatis propriè dicitur Chriſtus ſecundùm ſuam diuinitatem miſſus à ſpiritu, aut Chriſtum vel ſpiritum mittere ſeipſum. Sed tempus poſtulat vt ad Euangelicorum verborum redeamus expoſitionem.

Iſaiæ 48.

Iſaiæ 61.

Hæc locutus ſum uobis, ut non ſcandalizemini. Abſque.] D. Auguſtinus & Euthymius pronomen, hæc, referunt ad id quod proximè præcedit de ſpiritus aduẽtu & teſtimonio,

monio, per quem & Apostoli confirmati testimonium Christo erant perhibituri, vt sit sensus: Dixi vobis spiritum venturum, & testimonium de me in vobis & per vos perhibiturum, vt cùm videritis malos persequentes vos & iniuria afficientes, non offendamini, sed cognoscentes quòd paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis. Sic enim ferè habet Euthymius. In quem sensum & Augustinus se hunc locum accepisse declarat, cùm sic scribit: Meritò promisso spiritu sancto, quo in eis operante fierent testes eius, subiunxit: Hæc locutus sum vobis vt non scandalizemini. Cùm enim charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per spiritũ sanctum qui datus est nobis, fit pax multa diligentibus legem Dei, vt non sit illis scandalum. Hæc ille. Et sanè cũ hæc pars Euãgelij legitur in officio Ecclesiastico Dominicæ ante Pentecosten, videtur pronomen demonstratiuum, hæc, referendum ad id quod mox præcedit de aduentu & testimonio spiritus, quia nihil aliud in Euãgelio quod tunc legitur præcedit ante pronomen, hęc. Magis tamen hoc loco pronomen istud videtur referẽdum ad ea quæ prius dicta sunt de odijs & persecutionibus propter nomen Christi perferendis, vt intelligatur hic Dominus reddere causam quare tam tristia eis prædixerit. Ne enim videretur Dominus delectari in eorũ mœrore, dũm tam varia eis prædicit quæ mœrorem adferebant: Hæc, inquit, de odio mũdi & persecutionibus vobis imminentibus locutus sum vobis, non vt ingerã vobis timorem, aut augeam vestram tristitiam, sed vt non scandalizemini et offendamini cũ hęc vobis occurrerint mala. Scandalizaremini enim facilè in me, & à fide in me propter illa excidere possetis, si nõ antè à me hæc vobis prædicta fuissent, propter inopinatũ eorum occursum, & quia existimare possetis mihi hæc nõ fuisse præcognita, aut me tantùm ad gratiam locutũ, & læta tantùm, tristibus occultatis, vanè promisisse. Nũc verò horũ prædictio muniet vos ne scandalizemini illis obuenientibus, tum quia à vobis erunt præuisa & præmeditata, minus enim lædunt mala præuisa: tum quia agnoscetis

meam in omnibus verbis fidem,omniumq; rerum præcognitionem. Secundum hunc sensum,cùm in Euangelio prædictæ Dominicæ legitur ista pars,pronomē,hæc, quia non habet aliquid præcedens ad quod referatur,referendum est ad ea quæ sequuntur de obuenturis persecutionibus, quemadmodum facit Venerabilis Beda in homilia illius Euangelij:quomodo etiam videtur intellexisse quisquis in nostris libris sic distinxit hunc Christi sermonem, vt ab hac sententia: Hæc locutus sum vobis:nouum exorsus sit caput. Cùm autem in præcedentibus Dominus in genere dixisset suos odia & persecutiones passuros, nunc species quasdam persecutionum explicat, easque duplices iuxta duplex malorum genus. Est enim malum calumniæ & ignominiæ, est & malum pœnæ atque supplicij. Ad calumniæ atque ignominiæ malum pertinet,quod primo loco dicitur: Absq; synagogis facient vos:pro quo Augustinus clarius legit: Extra synagogas facient vos. Est autem Græcis pro,absque synagogis,vel extrasynagogas,vnica dictio ἀποσυναγώγους aposynagogos, hoc est, alienos à synagoga aut excommunicatos: quæ dictio & suprà bis à Ioanne est posita, capite scilicet 9. vbi legimus: Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum,extra synagogam fieret.et capite vndecimo,vbi legimus: Propter Pharisæos non confitebantur, vt de synagoga non eijcerentur. Hanc autem de synagoga eiectionē ad summam pertinuisse apud Iudæos ignominiam, patet ex eo quod ibi subijcitur: Dilexerūt enim gloriam hominum magis quàm Dei. Sensus ergo nostræ lectionis est: Absque synagogis facient vos,hoc est, excludent vos à suis synagogis,interdicent vobis suis synagogis, vosque excommunicabunt.

Ioan.9. & 11.

Sed uenit hora, ut omnis qui interficit uos,arbitretur,&c.] Obscuritatem aliquam adfert coniunctio aduersatiua, sed. Ea enim videtur hic significari Dominum subijcere aliquam consolationem contra prædictam eiectionem è synagogis,cùm hæc sentētia nullam significare videatur consolationem, sed potius exaggeratiua sit obuenturo-

turorum malorum, planeque significet tribulationem venturam super tribulationem. Proinde D. Augustinus videns non esse dictum, Et venit hora: verùm, sed venit hora: illudque sonare quasi aliquid boni post prædicta mala hic promitteretur, vim aduersatiuę coniunctionis sic explicat: Extra synagogas facient vos, sed nolite solitudinem formidare: separati quippe à congregatione eorum, tam multos in nomine meo congregabitis, vt illi metuentes ne templum quod erat apud eos, & omnia legis veteris sacramenta deserantur, interficiant vos, sic fundentes sanguinem vestrum, vt Deo se præstare arbitrentur obsequium. Intelligit ergo per aduersatiuā coniunctionem, sed, ad Apostolorum consolationem significari, eos eiectos à Iudæis tam multos Christo acquisituros, vt Iudæi sint ad ipsorum cædem prouocandi. Simili modo, sed min⁹ coactè, Beda in homilia huius Euangelij, intelligit hic positam aduersatiuam coniunctionem, sed. Habet enim sic: Predictis ergo pressuris aduersantium, repentè quasi consolans discipulos, adiunxit: Sed venit hora vt omnis, &cæt. Ac si apertè dicat: Bella quidem tribulationum à contribulibus vestris estis passuri, sed eo tolerabilius hæc suscipite, quo non tam odio vestri quàm diuinę legis æmulatione vobis ingerentur. Hæc ille. Verùm quoniam coactè secundum vtramque prædictam rationem hæc sententia intelligitur subiuncta ad consolationem & mitigationem prædicti mali eiectionis è synagoga, cùm planè ad exaggerationē malorum videatur potius dicta, ideò sciendum quod pro coniunctione, sed, Græca dictio ἀλλὰ etiam verti potest per imo aut quinetiam. Nam & hoc inter alia significat illa Græca coniunctio, quo modo sensus erit conuenientissimus, nimirum iste: Excludent vos à synagogis suis, imò, quod amplius est, venit hora, id est, instat iam tempus, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se Deo obsequium, hoc est, cultum præstare, aut sacrificium offerre. Est enim Gręcis λατρείαν προσφέρειν, quod potest esse, sacrificium offerre. In hunc modum Cyrillus declarat se accepisse coniunctionem ἀλλὰ. Habet enim sic interprete

Trapezontio: Sed non hæc, inquit, aduersus vos solummodo facient, verumetiam ad tantum atrocitatis prorumpent vt sacrificij vim in cæde vestra positam putēt. In nostra ergo lectione coniunctio, sed, accipienda est pro imo, vel pro, sed &. Dupliciter autem Dominus hac sententia exaggerat vim persecutionis. Primùm, quia non solùm synagoga eijciendos, sed etiam interficiendos ipsos significat. Secūdò, quia ipsorum cædem homines non solùm non erant reputaturi iniustam esse, sed etiam gratissimam Deo. Loquitur autem, sicut & in præcedentibus, de persecutione fidelibus inferēda à Iudæis. In hos enim cōpetit eijcere synagoga. Hi & cultū se Deo vero præstare putabant occidendo Christianos, queadmodum patuit in his qui Stephanū occiderūt, & in ipso Paulo cùm adhuc esset persecutor. De se enim dicit quod cùm supra modum persequebatur Ecclesiam Dei, abundantius æmulator existeret paternarum traditionum.
Gal. 1. *Rom. 9.* Idem de Iudęis dicit: Testimonium illis perhibeo quod æmulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam. Hac æmulatione quidam contra Paulum adeo sunt accensi vt iurauerint se non comesturos, neq; bibituros, priusquam eum interemissent, vt scribitur Actuum 23. Leuitis qui idololatras occiderant dixit Moyses: Consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisq; in filio et in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Vbi Chaldæus paraphrastes habet: Obtulistis oblationes vestras hodie coram Domino. Idem Moyses præcipit pseudoprophetas occidi sine omni misericordia. His ergo & similibus scripturæ locis moti Iudæi existimauerunt se occidendo Christum & Christianos, rē facere Deo gratam, ac veluti sacrificium illi offerre, qua sua immedicabili cæcitate etiamnum audent dicere, se nulla alia culpa in horrendum hoc & perpetuum exilium esse missos, nisi quòd non omnes Christi discipulos occiderint, antequam eius Euangeliū in vniuerso mundo prædicarent. Simili vesania etiam nostri temporibus hæretici, & maximè Anabaptistæ persequendo Ecclesiam, diripiendo eius bona, occidendo eius fideles, existimarunt
Exod. 32. *Deut. 13.*

runt se cultum Deo exhibere gratissimum. Ceterũ quemadmodum maximum ignominiæ malum significatur præcedenti sententia, cùm dicitur: absq; synagogis facient vos: ita hac sententia significatur maximum supplicij & pœnæ malum, proinde sub his duabus persecutionis speciebus omnia alia mala comprehenduntur. Ne autem Apostolos contristaret quod eorum cædes reputanda esset cultus Dei & sacrificium, sed intelligerent illam suorum persecutorum existimationem esse erroneam, bene subiecit Dominus: Et hæc facient vobis, quia non nouerunt patrem, neq; me. Patrem aũt eos dicit nõ nosse, non solùm quia nõ nouerunt Deum sub nomine patris, sed etiam quia Dei non habuerunt rectam notitiam. Dei enim ignorantiam Dominus frequenter notat in Iudæis, qua quoniam caruerunt, nec ipsum Christum agnoscere potuerũt: vnde bene postquam dixit: non nouerunt patrem: subijcit, neque me.

Sunt quædam hic omissa quæ in fine inuenies.

IN FESTO PENTECOSTES. EVANGELIVM.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eũ ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me patris. Hæc locutus sum uobis apud uos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille uobis docebit omnia, & suggeret uobis omnia, quæcunque dixero uobis. Pacem relinquo uobis, pacẽ meam do uobis, non quomodo mundus dat, ego do uobis. Non turbetur cor uestrum, neq; formidet. Audistis quia ego dixi uobis, uado & uenio ad uos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia uado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi uobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. Iam non multa loquar uobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed ut cognoscat mundus, quia ego diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Ioan. 14

Præce-

PRecedentibus aliquot dominicis, multas de aduentu spiritus sancti promissiones audiuimus, nūc autem illius, quod fœlix faustumque sit, verissimam exhibitionē percepimus. In cuius rei fidem, Lucas tempus, locum, personas, & id genus circunstantias, ad rerū gestarum astruendam veritatem necessarias, luculenti descriptione nobis in epistola & hodierna diei historia, prosequutus est. Mirum sanè, & à condito mundo, inauditum spectaculum, omnibusque mortalibus adeo necessarium, vt melius fuerit, nunquam editos, quàm ab aduentu spiritus sancti, adeoque spiritus efficacia permansisse alienos: & quoniam hoc die, quæ post Domini resurrectionem fuit quinquagesima, istud eximium & ineffabile Deus Optim. Maxim. mundo contulit beneficium, estque non modò hæc dies, verum etiam tota septimana spiritui sancto dedicata, ea propter operæpretiū fuerit, de hodiernę festiuitatis lætitia, quædam proponere, antequam ad pleniorem Euangelij explicationem perueniamus. Quod quidem dum facio, meritò hanc Sa-
Prouer. 8. pientis exclamationem proponam. O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum, audite, quoniam de rebus magnis loquar, & aperiantur labia mea, vt re-
Exod. 34. cta prędicent. Venerandum hoc Pentecostes festum, He-
Deut. 16. bręi, hebdomadarum festiuitatem nuncupant, quod peculiari oblatione eum in finem instituta, peragebatur.
Leuit. 23. Græci à quinquaginta diebus, pentecosten, quam dictionem imitātes Germani, **Pinxsten**, sicuti & **Parschen**/ à Paschate, nominant. Hi potissimum dies, singulari veneratione à Iudæis, vt puta, quibus ipsis salus & redemptio obuenerat, obseruabantur. Quemadmodum enim Paschæ festo, memoriam redemptionis Patrum ex du-
Exod. 12. rissima Aegypti captiuitate celebrabant, ita sacro hoc fe-
19. 34. sto, eius recordabantur diei, qua ipsis legem in monte Synai Deus Optim. Maxim. exhibuerat & maxima deinde celebritate idem hoc festum, in Apostolica Ecclesia,
Acto. 20. cultum fuit. Nam Ephesum transnauigauit Paulus, ne qua mora illi fieret in Asia, vt, si possibile esset, Penteco-
1. Cor. 16. stes festum celebraret Hierosolymis. Ita alibi, Permanebo,

nebo, inquit Ephesi, neque inde discedam ante Pentecosten. Vtrunque autem tam veteris, quam nouæ legis Pentecostes festum, hunc ferè in modum Diuus Augustinus confert: Quinquagesimo die, ab occiso agno Paschali, acceperunt Iudæi legem scriptam digito DEI: Nos autem post occisum agnum immaculatum, ipsum accepimus spiritum & digitum Dei, digitus enim DEI spiritus sanctus dicitur. Illi in monte Sinai tabulas acceperunt lapideas, nos autem, quia verbum Dei ex Hierusalem exibit, ex ciuitate sancta, legem accepimus, non in tabulis lapideis exaratam, sed internam sancti spiritus efficaciam, quæ ex cordibus nostris, viuas efficit tabulas, quæ in se salutarem illam fiduciam descriptam continent, quæ facit corda nostra clamare, Abba pater. Epistola enim sumus non atramento scripta, sed spiritu Dei viui in tabulis cordis carnalibus. Lex vetus in densissima nube non sine tonitru ac fulgure, tubarum clangore, fumo & igne dabatur Iudæis, ita vt mons Sinai, aspectu esset terribilis, adeo, vt dicerent filij Israel Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus, non loquatur nobis Deus, ne moriamur. Nos autem in Pentecostes festo, spiritum pacis internę, consolationis, charitatis & gaudij, accepimus. Eia igitur charissimi, peragamus præsentem hanc diem cum gaudio, quod institutio & fructus, tantæ festiuitatis requirit. Si etenim in testamento veteri voluit & præcepit Dominus, vt epularentur filij & filiæ, serui & ancillæ, Leuites, aduenæ, pupilli & viduæ, quanto iustiore de causa, nos Christiani, quorum gaudium non consistit in cibo & potu, sed in interna coſcientiæ trãquillitate, & pace, gaudebimus in Domino, propterea quod in afflictionibus huius seculi consolator, omnis veritatis doctor, veræque iustitiæ administrator aduenerit, qui corda fidelium implens, in nouam transtulit creaturam, atque in omnem induxit veritatem, vt tutò atque intrepidè illam vniuerso terrarum orbi, inuulgarint. Itaque verè inquit Diuus Ambrosius, Christus Iustitiæ flos in horto refloruit, cum resurrexit è tumulo. In Pentecostes autem

D. Aug. lib quæst noui & veteris testamenti lib. 32. contra Faustum Manichæum.
D. Chry. hom de spiritu sancto.
Esa. 2.
Exod. 19.
Exod. 20.
Ad Gal. 5
Exod. 16.
Rom. 14.
D. Amb. serm. 62.

autem festo fructus suauissimos, præstantissimosque nempe sancti spiritus dona produxit. Hinc bene Diuus Chrysostomus, libertatis & remissionis peccatorum suppeditatricem diem, Pentetosten nuncupauit. In qua fides nostra erigitur, nempe, Christum aduocatum & mediatorem nostrum, ad dexteram patris modo sedere in cœlestibus, qui promissum misit spiritum sanctum. Id autem quanam ratione acciderit, D. Lucas hodierna lectione accuratè explicat, nos autem, pro more & consuetudine nostra, hodierni Euangelij enarrationem suscipiamus,

D. Chrysost. sermone de spiritu sancto.

SI *quis diligit me, sermonem meum seruabit.*] id est, opere adimplebit. Probatio enim dilectionis, exhibitio est operis. Et quia is qui me diligit, sermonem meum obseruabit, ideo vicissim pater meus diliget eum, & in signum dilectionis is simul & ego ad illum veniemus & firmam apud eum habitationem faciemus. Quibus Dominus significat talem fore sui manifestationem, qualis est Dei ad homines aduentus, & mansio atq; manifestatio, nimirum spiritualis, & non corporalis atque visibilis. Cùm autem suprà dixerit mittendum eis spiritum veritatis vt maneat apud eos in æternum, nũc promittit etiam se cum patre venturum, & mansurum apud eos, significans vnam esse patris & filij cum spiritu sancto naturam, vtpote per quem apud homines manentem etiam pater & filius maneant apud eos. Cùm autem dixisset: & pater meus diliget eum: subiungit, & ad eum veniemus, &cæt. loquens de se & patre ad similitudinem amicorum, qui inuisere gestiũt eos quos diligunt, & habitationem apud eos deligere. Huiusmodi spiritualem habitationem apud homines frequenter pollicetur Deus apud Prophetas, cæterùm Dei patris simul & Christi filij eius habitatio in hominibus, promittit in his verbis: Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, &

Zachar. 2.

scies

ſcies quia Dominus exercituũ miſit me ad te. Hæc enim verba ſi omnia accipiãtur dicta in perſona Chriſti, cui ſoli ſine perſonę mutatiõe cõuenire poſſunt, mentionẽ faciunt & habitationis patris, & habitationis filij. Quod enim primo loco dicitur: & habitabo in medio tui: ad patrem eſt referendum. quia ſequitur, ait Dominus, vnde quæ præcedunt dicuntur à Chriſto in perſona patris. Quod verò ſecundo loco dicitur: & habitabo in medio tui: ad filium eſt referẽdum: quia ſequitur: & ſcies quia Dominus exercituum miſit me ad te: quod filio conuenit, non patri. Notandum autem tria congruo ordine promitti diligentibus Chriſtum, ſic vt poſterius ſemper priori ſit maius, ac Dei erga homines benignitatem magis declaret. Primùm enim magnum valde eſt, poſſe pertingere ad patris dilectionem. Si quis enim regis gratiam promereri poteſt, etiamſi nullum hinc fructum conſequatur, tamen non paruam hinc percipit conſolationem, nec paruum reputat honorẽ, quòd ab eo diligatur. At hoc maius eſt, quod ſecundo loco promittitur aduentus patris ſimul ac filij. Quoniã enim pro ſtatu huius vitæ ipſi ad Deum ire non poſſumus, & habitationem facere apud ipſum, pro ſua erga homines benignitate dignatur ipſe ad nos venire, noſque inuiſere, quod quantæ ſit dignationis, quiſque facilè aduertet ſi Dei excellentiam cum humana compararet vilitate. Maximum autem omnium eſt, quòd non ſolùm promittitur aduentus Dei ad homines, ſed eius etiam apud eos manſio, firmaq; habitatio. Amicus enim amicitiæ cauſa amicum inuiſere ſolet frequenter, ſed poſt breue tempus rurſum ab eo diſceſſurus, ac ſuo abitu plus doloris amico relicturus, quã ſuo aduentu attulit gaudij. Chriſtus verò ſic ſe cum patre venturum pollicetur, vt etiam manſionem ſe factu rum apud diligentes ſe, promittat, nunquam ſcilicet relicturus eos, cuius præſentia & apud homines manſio non poteſt non afferre eis ſecuritatẽ ab omnibus malis, & bonorum omnium abundãtiam, quemadmodũ bene multis locis indicat Pſalmiſta: Si, inquit ambulauero in in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu *Pſal. 22.*
mecum

Psal. 15. mecum es. Et: Prouidebam Dominum in cōſpectu meo ſemper, quoniam à dexteris eſt mihi ne commouear. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe, &c. Et quidē, vt annotauit D. Gregorius, ad quoſdam venit Deus, & manſionem non facit, vt qui Dei viſitatione ad compunctionem commouentur, ſed in virtutis propoſito non perſeuerant: ad diligentes verò ſe ſic venit, vt manſionem apud eos faciat, nunquam eos derelinquens, niſi ſi quando ex dilectione excidant. Sic autem in præſenti vita apud eos quantum in ſe eſt firmam facit manſionem, vt & poſt hanc vitam in ſuam eos transferat manſionem cœleſtem.

Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: & ſermo.] Cùm in præcedentibus indicauerit cauſam, ob quam ſe dixerit manifeſtandum diligentibus ſe, nimirum propter obſeruationem mandatorum ſuorum: nūc indicat cauſam quare non ſit ſe manifeſtaturus mundo, nempe quòd cùm non diligat eum, ſermones eius non ſeruet. Ideoque non dicit, qui ſermones meos non ſeruat, is eſt qui non diligit me. Nō enim hic ſignum tradere voluit, quo agnoſceretur is qui ſe non diligeret, ſed indicare cauſam quare non diligentibus ſe, hoc eſt, mundo mundaniſque hominibus ſe non ſit manifeſtaturus. quare dicendum illi erat: Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: quo ſignificat ob neglectos ſuos ſermones, eos qui non diligunt, viciſſim negligendos iuſtè à ſe & patre. Et vt intelligatur quare qui ſuos ſeruat ſermones, à patre ſit diligendus: qui verò non ſeruat, non ſit diligendus, adiecit: Et ſermonem (pro & ſermo) quem audiſtis, nō eſt meus originaliter, ſed eius qui miſit me patris: ſignificans non ſibi tantùm, ſed & patri iniuriā inferri ab his qui non obſeruant ſua mandata: & econtrà non ſe tantùm, ſed & patrem honorari ab his qui ſeruāt mandata, ac ea de cauſa hos quidem à patre diligi, illos verò negligi. Porrò cùm ſuperiori illa ſententia: ſi quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit: ſignificetur omnem eum qui Chriſtum diligit, ſermonem eius ſeruare:

hac iam ſententia : Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: ſignificatur etiam ſolum eum qui Chriſtum diligit, ſermonem eius ſeruare, vt intelligamus nec dilectionem eſſe poſſe ſine obſeruatione mandatorum, nec rurſum obſeruationem mandatorum Chriſti eſſe poſſe ſine dilectione, vt ſint inter ſe cõuertibilia, diligere Chriſtũ & mandata eius obſeruare: quare ſicut is qui ſe dicit & putat diligere Chriſtum, id debet comprobare obſeruatione mandatorum eius: ita qui cupit eius mandata ſeruare, anniti debet vt dilectionem ex ſpiritu Chriſti percipiat. Aliquando autem Dominus ſingulariter dicit, ſermonem meum: aliquando pluraliter, ſermones meos. Sermonem enim vocat totam ſuam Euangelicam doctrinam: ſermones verò, varia eius doctrinæ præcepta.

Hæc locutus ſum uobis apud uos manens. Paracletus.] Declarauerunt ſe Apoſtolorum plerique, Petrus ſcilicet, Thomas, Philippus, & Iudas, non aſſequi profunditatẽ verborũ Chriſti, quare ne eos cruciaret ꝓpria ruditas, & pergerẽt pleraq; ſciſcitari quæ tunc capere non poterãt, cùm iam eſſet veluti finem facturus ſui ad eos ſermonis promittit eis peruenturum ad ipſos de quo dixerat paracletum & omnia intellecturos quæ iam aſſequi ſatis non poterant, & diſcituros omnia quæ poſſent requirere, & commonefaciendos omnium quæ ipſe eis dixiſſet. Hæc, inquit, pauca pro veſtro captu locutus ſum vobis, mortali adhuc corpore vobiſcum degens, quæ etſi necdum plenè intelligitis, aut ſi præter ea etiam alia adhuc cognoſcere deſideratis, aut etiã metuitis ne hæc vobis excidant, & me iam abeunte à vobis non habeatis monitorem & doctorem, ſcitote quòd paracletus ille de quo vobis mox dixi, ſpiritus, inquã, ſanctus, quem poſt meum diſceſſum pater mittet in nomine meo, hoc eſt, loco mei & mihi vicarium, aut propter me, qui pro illo mittendo patrem rogabo, ille vos docebit omnia quæ erunt vobis cognitu neceſſaria, ita vt clarè ſitis per eum intellecturi quæ modò in verbis meis non ſatis poteſtis aſſequi, & præter ea etiam alia omnia ſitis diſcituri quæ

requirere poteritis, quęque modo propter veſtram incapacitatem prætereo. Idem ille etiam ſuggeret vobis, hoc eſt, in memoriã reducet (Græcè enim eſt ὑπομνήσει, id eſt, commonefaciet & recordari faciet) quęcunque nunc dixero vobis, pro, dixi vobis. Græcis enim eſt non futurũ, ſed præteritum εἶπον. Ex qua explicatione patet dupliciter hic accipi poſſe eam orationem: In nomine meo: quæ in diuerſis locis pro materiæ exigentia diuerſis debet modis explicari. Patrem enim dicit miſſurum ſpiritum in ſuo nomine, aut quia eum miſſurus erat in locũ ſuum. dixit enim ſuperius: Alium paracletum dabit vobit: aut quia eum miſſurus erat in gratiam filij qui pro ſpiritu hominibus impertiendo patrem erat rogaturus. Dixit enim: Ego rogabo patrem, &c. Duo autem dicit ſpiritum præſtiturum ad intelligentiam pertinentia, nempè & quòd in memoriã eſſet reuocaturus quę à ſe iã audierant, & quòd omnia docturus eſſet, quę ſcilicet aut iam in verbis ſuis non intellexerunt, aut vlterius requirere poſſent: ex quorũ primo ſequitur Apoſtolos ex obliuione non potuiſſe errare circa doctrinam Ieſu & circa Euangelia ſcribenda aut approbanda: ex ſecundo verò ſequitur eos nõ erraſſe in aliquo quod docuerunt ad ſalutem eſſe neceſſarium. Duo autem hæc & nunc in fidelibus ſuo modo efficit ſpiritus ſanctus. Semper enim eos commonefacit ſui officij, ſuggerens quæ ex Chriſti doctrina accepimus, quę alioqui facilè mentibus noſtris elaberentur, & in omnibus occurrentibus dubijs docet quid faciendum quidue credendum, ſi modo tamen nõ prætermittantur ea media per quæ diuinitus ordinatũ eſt vt ſpiritus ſuo doceat nunc homines afflatu, oratio ſcilicet, ſcripturarum pia & ſedula lectio, & Eccleſiaſticę doctrinæ quæ per concilia & conciones proponitur auſcultatio. Per hæc enim exterioribus percepta ſenſibus docet interiori ſuo afflatu ſpiritus ſanctus, ſine quo nihil profuerit aut ſcripturas legiſſe, aut conciones doctorum audiſſe, ita vt propriè in ſpiritũ quadret, quod hic ei tribuitur, docere omnia, adeò vt nec ſibi id tribuerit Dominus quatenus ſenſibiliter ſuis loquebatur. De ſe enim

enim dicit: Hæc locutus sum vobis. de spiritu verò: ipse vos docebit omnia. Proinde bene dixit Deo Psalmista: Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Et Gregorius: De spiritu inquit, rectè promittitur. Ipse vos docebit omnia, quia nisi idem spiritus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti tribuat homini, quod ex ore docentis intelligit, quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat. *Psal. 93.*

Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis. Non quomodo] Postquam Dominus præcedentibus respondisset interrogationi Iudæ, & alias Apostolorum exclusisset quæstiones, redit nunc ad propositam mœstorum Apostolorum consolationem. Nunc ergo eos consolatur, dum pacem, idque suam, eis se dicit relinquere & dare, quam rectè eis dat post promissum spiritum, quòd hæc spiritus præsentiam sequatur. Fructus enim spiritus, inquit Paulus, est charitas, gaudium, pax. Etsi, inquit, abeam à vobis, tamen pacem quam hactenus habuistis in me, relinquo vobis, pacem, inquam, non quamlibet, sed meam, quæ sola est vera pax, do vobis, per quam fiet, vt non vos conturbent tumultus huius mundi quos videbitis exoriri in me & contra vos. Hæc autem pax Christi tria in se includit, & primùm quidem reconciliationem hominis cum Deo: deinde verò quæ ex agnitione huius gratię & amicitiæ, atq; ex communicatione Spiritus sancti nascitur, tranquillitatem et securitatem mentis, necnon & omnium internorũ motuum debitam compositionem: postremùm mutuam hominum inter se concordiam, quæ ex mentis illa tranquillitate, & passionum atque affectuum debtio ordine nascitur. Includit ergo pax hæc pacem hominis cum Deo, pacem hominis in seipso, pacem hominis cum proximis, quorum trium posterius semper nascitur ex præcedenti. Qui enim Dei erga se agnoscit in Christo exhibitam benignitatem, hinc colligit quandã animi securitatem, & accedente gratia spiritus sancti, cõsequitur affectuum suorum debitam compositionẽ, vt non solito

more tumultuentur, & in diuersa mentem abripiant, sed spiritui & rectæ rationi subijciantur. Hanc autē mentis dispositionem sequitur facilè mutua hominū inter sese concordia. Discordia enim hominum inter se non ex alio nascitur, quàm ex mentis interna turbatione, & affectuum tumultu atque seditione. Qui verò mentem habet bene ordinatam & trāquillam, cum omnibus hominibus quantum in ipso est, pacem habet. Vnde Iacobus: Vnde, inquit, bella & lites in vobis? Nonne ex concupiscentijs vestris quæ militāt in membris vestris? Hęc est illa pax quam in principio suarum epistolarum semper imprecatur Apostolus, sed gratiam præponens, vtpote ex qua profluat pax. Hæc est cuius insigne encomium extulit ad Philip. dicens: Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu. Hæc est quam Isaias prædixit Messiam daturū nobis, sicut & modo fecit: Domine, inquit, dabis pacem nobis: quam idem impijs negatam asserit, dicens: Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei qui longè est & qui prope, dixit Dominus. Impij autē quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum. Nō est pax impijs, dicit Domin⁹ Deus. Hęc pax fideles munit & cōseruat cōtra huius mundi omnes aduersitates & tumultus. Per mentis enim serenitatem fiduciamq; in Deo, ac mutuam eorum inter se concordiam fit vt fortiter ac sine turbatione exteriores ferant & superēt tumultus, quemadmodum in Apostolis experientia bene docuit. Cæterum quod additur: *Non quomodo mundus dat ego do vobis.*] dupliciter potest accipi. Alterò modo, vt simpliciter intelligatur Dominus indicare quare dixerit, meam, & sit sensus: Non quomodo mundus dat pacem, etiam ego do vobis pacem, hoc est, non talem pacem do vobis qualem mundus, hoc est, homines mundani. Hi enim dant pacem temporalem & externam, & proinde nec veram, nec solidam: ego verò spiritualem & internam, & proinde æternam & veram. Altero modo, vt intelligatur Dominus significare differentiam in modo dandi

Iacob. 4.

Philip. 4.

Isaiæ 26. & 57.

pacem, quomodo intelligendum vult Caietanus, quia non dicitur, non qualem mundus dat, sed, nō quomodo mundus dat. Differentia autem in modo hæc est secundum Augustinum, quòd mundi homines ea intentione dant pacem, vt sine molestia litium & bellorū non Deo sed amico suo mundo perfruantur: Christus verò suis dat pacem, vt Deo reconciliati, & animum adepti tranquillum, etiam in medijs malis lętentur. Rursum in hoc est differentia, quòd cùm homines sibi mutuo pacem etiam temporalem non possint dare nisi imprecando, aut si etiam eā præstent, non possunt tamē præstare diuturnam aut perpetuam, Christus sic dat suam pacē, vt eam verè efficiat, & perpetuam esse faciat, ita vt nemo eam possit tollere. Indicat Euthymius & alium horum verborum intellectum, quo intelligitur non comparari pacem Christi cum pace mundi, sed donum Christi cum dono mundi, vt sit sensus: Non eo modo do sicut mundus dat. Mundus enim pecunias & possessiones suis largitur, ego verò pacem do longè præferendam omnibus mundi bonis. At primus intellectus videtur esse vt simplicior, ita & germanior, ad quem alluditur in Collecta pro pace, dum precamur eam nobis dari pacem quam mundus dare nō potest. Sic autem Christus abiturus pacem suis se dicit relinquere & dare: quomodo abiturus aut moriturus amicus legatū aliquod amicis relinquere & dare solet, vt meritò hæc Christi pax testamentum eius & legatum appellari possit, quo nihil potuisset fidelibus relinquere melius & optabilius. Bene autē postquam dixisset: Pacem relinquo vobis: repetendo adiecit: pacem meam do vobis: addens iam, meā, & pro verbo, relinquo, substituens verbū, do, vt explicaret de quali loqueretur pace, & significaret se autorem esse pacis, quam se dixit relinquere, ne putaretur relinquere rem non suam, sed alienam. Hæc autem pax Christi in hac quidem vita non perfectè habetur à fidelibus, quia in eis semper caro concupiscit aduersus spiritum, & cōtrà nec est inter eos adhuc plena sententiarum & affectuum cōsensio, tanto tamē perfectius modo ab eis habetur, quan

to eorum quisq; perfectius habet spiritu[m] sanctum, perfectissimè autem ab omnibus habebitur in patria, quando nulla erit in ipsorum membris repugnantia contra spiritum, nec aliqua animorum in sententijs aut desiderijs diuersitas.

Ne turbetur cor uestrum, neque formidet. Audistis, quia.] Cùm iam varijs, & potissimum sex rationibus suos Dominus fuisset consolatus, repetit iam vnde cœperat, & propter quod persuadendum omnia hactenus dixerat, rhetorum & prædicatorum in hoc morem seruans, qui id quod probandum est aut suadendum & in principio proponunt, & rursus post argumenta allata resumunt, ob maiorem vim persuasionis & doctrinæ. Duo autem dicit, vt scilicet nõ turbentur, neq; formident, quia Apostoli non solum turbabantur mœrore ob abitum Domini quem diligebant, sed etiam ob illum abitum sibi timebant, ne ab illo essent deserendi, & ne multa sibi mala essent obuentura. Repetit autem vnam ex præcipuis rationem, ob quam meritò non deberent turbari. Audistis, inquit, quia ego dixi vobis, vado & venio ad vos. Quasi dicat: Quamuis dixerim me abire à vobis, non est tamen quod turbemini, quia ego qui dixi me abire, dixi etiam me venturum ad vos. Cùm aũt hac sententia iã excluserit ab eis rationem turbationis ex parte ipsorũ, sequenti sententia excludit rationẽ turbationis ex parte sua. Quod enim sibijpsis nõ deberẽt malè timere, ostẽdit dicẽs: vado quidem, sed rursum venio ad vos. Quod verò non deberent turbari & dolere ex dilectione erga se iam abeuntem, ostendit modo dicens: Si diligeretis me, tantum abest vt audientes me dicentem quòd ad patrem vadam, dolere deberetis, vt potius gaudere & congratulari mihi deberetis, quia ad maiorem me abeo, apud quem proinde magno sum afficiendus honore, qui modo apud homines viuo inglori⁹. Itaq; prius quidem Dominus varijs promissis conatur turbationem cordis tollere, nunc verò causas turbationis euertit, rhetorum etiam in hoc morem seruans, quorum & prius sua statuere, & deinde aliorum rationes subuertere.

Cæterùm quod dicit Dominus: pater maior me est: quibus verbis Arriani maximè suam tuebantur hæresim, tripliciter accipi potest in catholico sensu. Primò enim secundum Augustinum intelligitur Christum asserere patrem se esse maiorem, secundum humanam formam serui. Et omnino sic accipiendū ideo videtur, quia secundum id videtur patrem se dicere maiorem, secundum quod ibat ad patrem. Ibat aūt non secundū diuinitatem, sed secundū assumptam à se humanam naturam. Hunc sensum Diuus Augustinus lib. 1. de Trin. cap. 7. ex alia confirmat scriptura, sic scribens: Illi quidem dicunt (Arriani scilicet) minorē filium esse quàm pater est, quia scriptum est: Pater maior me est. Veritas autem ostendit secundum istum modum etiam seipso minorem filium. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui semetipsum exinaniuit, formā serui accipiens? Neque enim sic accepit formam serui, vt amitteret formā Dei, in qua æqualis erat patri. Si ergo ita accepta forma serui, vt non amitteretur forma DEI, cùm & in forma serui & in forma Dei idem ipse sit vnigenitus filius Dei patris, in forma Dei æqualis patri, in forma serui mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, quis non intelligat quòd in forma Dei etiam seipso maior est, in forma autem serui etiam seipso minor est? Secundò, secundùm Chrysostomum Dominus patrem se dicit maiorem, non quia re vera maior erat, sed quia maior erat opinione Apostolorum. Aliquando enim Christus quædam simpliciter asserit secundum aliorum existimationem & asseuerationem, vt cùm suprà dixit: Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Et: Me scitis & vnde sim scitis. Et hic sanè intellectus etiam probè conuenit proposito Domini. Nam ad ostendendum eos ob suum ad patrem abitum debere gaudere, conueniebat argumentum adferre ab eorum opinione & sententia, vt non tam à veritate quā à propria reprimerētur sentētia. Huiusmodi enim sunt efficacissima argumēta. Et hunc itē sensum indicat Diuus Augustinus cap. 9. libr. 1. de Trinitat. sic explicans

Ioan. 8.
Ioan. 7.

verba Chriſti: Proptererea me oportet ire ad patrē, quia dum me videtis, ex hoc quod videtis exiſtimatis quia minor ſum patre, &c. Tertiò, intelligitur à quibuſdā pater in veritate dici maior filio etiam ſecundū diuinitatē eò quod filio ſit principiū generationis. Eſſe enim principium ſonat aliquid excellentiæ & maioritatis, quia maius eſt dare quam accipere. Sic Hilarius libr. 9. de Trinitate. Sic & Gregorius Nazianzenus libr. 3. de Theologia.

Et nunc dixi uobis priuſquam fiat, ut cum factum fuerit.] Cùm iam varijs oſtendiſſet rationibus non debere eos turbari & dolere quòd dixiſſet ſe ire ad patrem, oſtendit modo cur id eis prædixerit, ne quis dicere poſſet illud potius ſilendum ipſis fuiſſe ſi eos diligeret, vtpote quos ſciret inde inconſolabiliter contriſtandos. Et nunc, inquit, dixi vobis, quod ſcilicet vado ad parrem, priuſquā id fiat, non quod gaudeam veſtro dolore, ſed propter veſtram vtilitatem, vt ſcilicet cùm factum fuerit quod modo dixi, credatis firmius in me, dum videbitis mihi nihil fuiſſè incognitum, & in omnibus ſemper fuiſſe veracem. Cùm autem hactenus eos fuerit conſolatus, & rationes doloris eorum euertiſſet, & cauſam prædictionis vnde dolorem illum conceperant attuliſſet, finem huic ſermoni imponere volens, ſubiecit: Iam, id eſt, deinceps non multa loquar vobiſcū. Venit enim, id eſt, iamiam venturus eſt (eſt enim venit, non præteriti temporis, ſed præſentis pro futuro poſiti) venit, inquā, per ſuos ſatellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidēdum. Ne autem princeps iſte quē venire dicit, fortior ſe eſſe putetur, & dominaturus ſibi ſicut alijs hominibus, adiecit: Et in me non habet quicquam: hoc eſt, nihil habet in me iuris, ſicut habet in alijs ratione peccati: aut non habet in me quicquam quod ſuum eſt, quia non eſt in me peccatum quod ſolum eſt diaboli, ac proinde non habet in me cauſam mortis, cuius ſolum peccatum hominibus eſt cauſa. D. Ambroſius lib. de fuga ſeculi cap. 4. duplicem affert huius loci lectionem & interpretationem. Altera lectio eſt: Et in me

Ioan. 8.
Ioan. 7.

inuenit nihil. Qua intelligit ſignificari diabolum nihil inueniſſe in Chriſto quod ſuum erat. Altera eſt, quam dicit reperiri in pleriſque libris. Non inueniet in me nihil: qua intelligit ſignificari diabolum non inuenturum in Chriſto peccatum, quia peccatum nihil eſt. Huius autem ſecundæ lectionis cauſa eſt, quòd Græci duas habeant negationes, ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν, ſed duæ negationes Græco more poſitæ ſunt ad fortius negandum. quare bene vertit noſter interpres: In me non habet quicquam. Quoniam autem dicere quis poterat: Cur ergo venit contra te diabolus ſi non habet in te quicquam: cur morieris, ſi non habes peccatum, cui debetur mortis ſupplicium: continuò ſubiungit: Sed vt cognoſcat mundus, &c. In qua parte duplex eſt diſtinguendi modus. Quidam enim ea verba quæ in fine ponuntur: Surgite, eamus hinc: coniungunt ſub vna ſententia cum præcedentibus, vt ſit ſenſus: Quanquam nihil in me habeat iuris diabolus, tamen vt cognoſcat mundus quòd diligam patrem, et quòd ſic faciam ſicut mandauit mihi pater, ideo ſurgite, & eamus hinc obuiam ſatellitibus eius. Sic diſtinguit diuus Auguſtinus & Nonnus, & habet hæc diſtinctio conuenientiſſimum ſenſum. Ideo enim & poſtea hoſtibus ſuis occurrit Dominus, dicens Apoſtolis: Surgite eamus, ecce appropinquauit qui me tradet: vt mundus intelligeret promptam Chriſti ad ſubeundam mortem obedientiam ſecundum patris voluntatem. Alij verò illa verba ſeparant à præcedentibus, quemadmodum fit in hodierno Euangelio. Secundum quam diſtinctionem, in illo: vt cognoſcat mundus, &c. aut eſt ſubaudiendum, ideo cedam poteſtati ſatanæ venientis, vel ſimile aliquid. Aut ea pars coniungenda eſt cum eo quod præceſſit: venit princeps mundi huius: vt ſit ſenſus: ſed ideo me permittente venit, vt cognoſcat mundus, &c. Sequuntur hanc diſtinctionem Chryſoſtomus & Cyrillus.

IN FESTO S. TRINITATIS. EVANGELIVM.

Ioan.3. *IN illo tempore: Erat homo ex Pharisæis Nicodemus nomine princeps Iudæorum Hic uenit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo uenisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest uidere regnum Dei. Dixit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo renasci, cùm sit senex? Nunquid potest in uentrem matris suæ iterum introire, & renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet uos nasci denuò. Spiritus ubi uult, spirat: & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, aut quò uadat. Sic est omnis, qui natus est ex spiritu. Respondet Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod uidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi uobis, & non creditis, quomodò si dixero uobis cœlestia, credetis? Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cœlo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat uitam æternam.*

SAcratissimæ sacrosanctæ Trinitatis festiuitas conuenienti & optima methodo, in hanc dominicam est reposita, Auditores in Christo dilecti, eò quod S. Triadis mysterium, tum primũ cœptum fuerit prædicari, cùm Spiritus sanctus descendisset in Apostolos, et ipsi passim Christi fideles, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti baptizabantur, ea propter & nos, quia id hodiernæ diei doctrina, horum etiã temporum necessitas, quibus varijs in locis S. Trinitatis impugnatores & hostes emergunt, postulare videtur, quædã de S. Trinitatis mysterio, charitatibus vestris proponemus, antequã ad Euangelij enarrationem accingamur. Quemadmodum igitur ex Christi doctrina primùm apertè mundo declaratũ est in diuinitate subsistere patrem et filiũ in duabus perso-

personis,ita ex eiusdem doctrina,& maximè ex his quæ decimoquarto capit. Ioannis dicuntur de Spiritu sancto, mundo apertè declaratum est Spiritum sanctum in diuinitate etiam subsistere distinctum personaliter à patre & filio. Hactenus enim neque scriptura vetus, neque Christus tam apertè Spiritus sancti naturam & personalem in diuinitate distinctionem explicauit,atque in isto fecit Ioannes sermone. Sicut enim redemptionis humanæ mysterium per Euangelicam Christi doctrinam primùm cœpit mundo clarè aperiri, ita & Christus primus Trinitatis mysterium apertè prædicauit,idque ordine congruo seruato. Prius enim duarum primarum in diuinitate personarum, patris scilicet & filij, distinctionem insinuauit, quemadmodum patuit in multis sermonibus à Ioanne descriptis:deinde verò in postremo sermone, etiam à Ioanne solo(cui tãquam aquilæ reseruata fuit explicatio mysterij Trinitatis in diuinitate)descripto, Spiritus sancti personalem in diuinitate à patre & filio distinctionem insinuauit. Frequens quidem in veteri testamento fit mentio spiritus Dei, spiritus Domini, & Spiritus sancti, sed ex illis scripturæ locis ante Christum non clarè intelligebatur personalis Spiritus sancti distinctio à patre & filio, sed intelligebatur dici spiritus Dei, sicut dicitur bonitas Dei, sapientia Dei, vt per spiritum Dei nihil aliud significaretur,quàm ipsemet Deus, aut eius in hominibus afflatus & effectus. Sicut enim non conueniebat redemptionis humanæ mysterium clarè prædicari, priusquã illud perfectum esset,atq; ob id primùm per Christum prædicari clarè conueniebat, vt qui illud erat perfecturus:ita ante Christũ trinitatis mysterium non cõueniebat apertè prædicari,tum ne Iudæi qui ad idololatriã erant proni, hinc existimarẽt tres esse Deos: tum quòd huius mysterij explicatio meritò debuit Christo reseruari. Nam cùm Deum nemo vnquam viderit,vnigenitum filium qui est in sinu patris, profundissimum diuinitatis mysterium reserare cõueniebat.His accedit,quòd tunc quidem trinitatis mysterium aperiri debuit,cùm singulæ perso-

personæ singulari quodam pro redemptione hominum effectu erant innotescendæ: quod factum est in aduentu Christi, quando pater innotuit mittendo filium, filius innotuit redimendo genus humanum, spiritus innotuit totum mundum destructa idololatria ad Christũ trahendo. Itaque vetus testamentum apertè quidem docet & inculcat Deum esse vnum, eumq; rerum omnium esse creatorem & gubernatorem: nouum verò præter hæc, Deum etiam esse trinum apertè docet, hominumq; redemptorem ad ęternam post hanc vitam fœlicitatem obtinendam. Ne tamen videri possit noua hæc doctrina, spiritus diuinus sicut in veteri testamento insinuauit redemptionis humanæ mysterium, quanquam obscurius, ita & trinitatis insinuauit varijs modis mysterium, ita vt illud in scripturis etiam Rabini quidam Iudæorum intellexerint ante Christum, edocti proculdubio aut ab afflatu diuino, aut à prophetis illud viua voce tradentibus his qui eius mysterij erant capaces. Pluralitatem enim personarum in vna natura subsistẽtium spiritus in scriptura indicauit, primùm dum nomẽ Dei, quod in scripturis primum occurrit & est frequentissimum, nempe Elohim, pluraliter ponit, addens tamen ei ferè semper verbum vel adiectiuum singularis numeri. Cùm enim legimus: In principio creauit Deus cœlũ & terram: pro Deus, Hebræis est nomen non singularis neque dualis numeri, sed pluralis Elohim, cui tamẽ additur verbum singularis numeri, Bara, id est, creauit, vt intelligamus pluralitatem personarũ, vnius tamen naturæ & essentiæ, quarum personarum proprietates quidam intelligunt insinuatas in verbo Bara. Cõstat enim ea dictio apud Hebræos ex tribus literis Beth Resch & Aleph, quarum Beth principium est nominis filij. Ben enim filium illis significat. Aleph verò, prima est litera nominis patris, qui Hebræis dicitur Ab, vel Chaldaicè Abba. Resch autem prima est litera nominis Spiritus sancti. Spiritus enim Hebraicè dicitur Rouahh. Pluralitatem item personarum in diuinitate indicat & alterũ nomen Dei, nempe Adonai. Nã & illud est pluralis numeri,

meri, valens perinde ac si diceretur: Domini mi. Proprium verò Dei nomen, nomen, inquam, tetragrammaton, etiam personarum Trinitatem, ac naturæ earũ simplicitatem & vnitatem simul repræsentat. Ipsum enim nomen cùm sit deriuatum à verbo Haia, quod esse sonat, significat essentiam: prima autem litera, quæ est adiectitia & nominis proprij constitutiua, nempe Iod, significat principium: tres verò sequentes literæ radicales, He, vau, He sonant, hic & ille, quibus tribus significantur tres personæ pater & filius, significati per duo He, quorum copula & amor est Spiritus sanctus, significatus per Vau coniunctionem copulatiuam. Significatur ergo eo nomine tres personas vnum esse omnium rerum principium, vnamque essentiam, vnde non sine grandi mysterio hoc Dei nomen in antiquis Hebræorũ libris, atque in Chaldaica adhuc translatione scribitur per triplex Iod, vnico puncto Kamets subscripto. Sic enim significatum est tres esse qui vnum sunt principiũ, eandem habentes essentiam & naturam. Iam & illud trinitatis in vnitate mysterium non parum commendat in lingua sancta, quod in ea omnis dictio ex sua natura trium & non plurium est literarum. Tres enim in vna dictione literæ trinitatem in vnitate repræsentant. Vt autem omittamus dictionum & nominum Hebraicarum obseruationem, quæ quibusdam curiosa nimis videtur, etiam variæ locutiones scripturæ pluralitatem personarum in vna diuinitate insinuant: quales sunt, in quibus aut Deus de seipso, aut scriptura de Deo loquitur pluraliter, aut Deus aliquid fecisse à Deo, vel dixisse ad Deum scribitur. Inter quæ primò occurrit illud quod scribitur dixisse Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Hic enim nõ potest intelligi, vt volunt Iudæi, Deus locutus ad Angelos. Nam hi non fuerunt in creando homine Dei cooperatores, cùm de Deo solo dicatur: Formauit Deus hominẽ de limo terræ, & inspirauit ei spiraculum vitæ. Pater ergo ad filium loquitur & Spiritum sanctum, quorũ personalis pluralitas sicut significatur verbo pluralis numeri, *Gen. 1.*

meri, faciamus, & pronomine, nostram: ita naturæ vnitas designatur, cùm singulariter dicitur: ad imaginem & similitudinem. Similis est locus Genesis 11. cap. cùm Deus videns ædificationem turris Babel, scribitur dixisse: Venite igitur, descendamus & confundamus ibi linguam eorũ: cùm tamen mox subijciatur: Diuisit eos Dominus ex illo loco in vniuersas terras. Sic et alibi de Deo scriptura loquitur pluraliter. Nã Iosuę vltimo, vbi nos legimus: Non poteritis seruire Domino, Deus enim sanctus & fortis ęmulator est: Hebræi ad verbum habent, si sic dicere liceat, quia dij sancti ipse. Et Ieremiæ 23. vbi nos legimus: Peruertistis verba Dei viuẽtis, Domini exercituum Dei vestri: Hebręis est ad verbum: Peruertistis verba deorum viuentium, Domini Dei vestri. Pluralitatem personarum indicant & istæ locutiones: Dominus pluit à Domino ignem & sulphur de cœlo. Gen 19. Dixit Dominus ad Satan, Increpet Dominus in te Satan. Zacha. 3. Et aliæ multæ similes, quas breuitatis causa omittimus. Iam trinitatem personarum in diuinitate indicant & illæ locutiones, in quibus nomen Dei ter repetitur, vt in illo Psalmi: Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus. Et in illo Deuteronomij sexto, vbi Dei vnitas ex instituto maximè commẽdatur: Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est. Et rursum ea Seraphim acclamatio, qua ter vni Deo acclamatur, Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth. Patris autẽ & filij distinctas in diuinitate personas insinuat illud Prouerbiorũ: Non didici sapientiã, & nõ noui scientiã sanctorum. Quod nomen est eius, & quod nomẽ filij eius si nosti? Hic eñ significatur, inter eos qui propriè dicuntur sancti, vnum esse patrẽ, & vnum filiũ. Spiritus verò etiam distinctam personam præter duas alias in diuinitate personas, manifestè satis insinuat illud Isaiæ: Accedite ad me, & audite hæc, nõ à principio in abscõdito locutus sum, ex tempore antequam fieret, ibi eram, & nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quæ verba nõ esse dicta in persona Isaiæ, sed Christi, patet tum ex eo quod sequitur: Hæc dicit Dominus, redem-

Genes. 19. *Zach. 3.* *Isaiæ 6.* *Prouer. 30* *Isaiæ 47.*

redemptor tuus sanctus Israel: tum quia Isaiæ non conuenit illud: ex tempore antequam fieret ibi eram. Non enim Isaias adfuit in datione legis, in qua is qui hic loquitur, significat se locutum nō in abscondito, sed palā. Commendat autem etiam personarum diuinnarū non solū trinitatem, sed etiā proprietates versus ille Psalmi: Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorū. Cæterùm etiam antiquos Iudæorū ante Christū in scripturis intellexisse insinuatū trinitatis diuinæ mysterium, ostendit Galatinus prolixè lib. 2. cōtra Iudæos. In nomine em̄ Dei tetragrammaton intellexerunt insinuatam trinitatē diuinam, vnde cùm esset ineffabile, illud exponebant per aliud nomen duodecim literarū, quod erat, Ab ben, verouah'h haccados. Hoc em̄ nomen ex multis cōstans dictionibus, apud Hebræos 12. continet literas, & valet idem quod pater, filius, & spiritus sanctus. Et rursum Isaiæ 6. ternam nominis Sanctus repetitionem illi sicuti & nos referebant ad patrem, filium, & Spiritum sanctum, sicut ostendit Galatinus per quendam Rabbi Simeonem, & alium Rabbi Ionathan, qui Chaldaicā fecit editionem. Iam verò etiam Gētiles Philosophos, maximè Platonicos, agnouisse trinitatis in diunitate mysteriū, indicat D. Augustinus lib. 10. de ciuitate Dei cap. 14. & prolixius D. Cyrillus lib. 8. contra Iulianum, post hos verò prolixissimè Augustinus Steuchus libro 2. de perenni philosophia, non quòd hoc mysterium assequi homo possit naturali intellectus lumine, sed quòd siue ex oraculis Deorum, siue ex Chaldæorum Hebræorumq; doctrina obscurè aliquid de trinitatis mysterio intellexerint. Platonē enim & Pythagorā ab Aegyptijs, & hos à Chaldæis pleraque didicisse certum est. Itaq; de Mercurio illo qui Trismegistus dictus est, sic scribit Suidas: Mercurius Trismegistus, id est, Termaximus, is fuit sapiens Aegyptius. Floruit autem ante Pharaonem. Appellatus est autem Termaximus, quoniam de trinitate edidit oraculum, dicens in trinitate vnam esse diuinitatem his verbis: Erat lumen intellectuale ante lumen intellectuale. Et erat semper

Psal. 32.

Mens

Mens Mentis luminosa. Et nihil aliud erat, quàm horũ vnitas, & Spiritus omnia continens. Extra hunc non Deus, non angelus, non substantia vlla alia. Omnium enim Dominus & pater & Deus, & omnia sub ipso & in ipso sunt. Nam verbum eius perfectum existens, & fecundum, & opifex, lapsum in fecunda natura, & aquæ fecunda prolificam fecit aquam. Hæc Suidas de Trismegisto. Cuius Philosophiam secutus Plato tres in varijs locis indicat diuinitatis gradus. In Epistola enim ad Dionysium, qui eum de natura Dei percunctatus fuerat, sic respondet: De natura Primi loquẽdum est tecum per ænigmata, vt si quid Epistola ponto vel terra perpessa fuerit, qui legerit non intelligat. Sic habet res, circa omnium regem omnia sunt, & illius gratia existũt omnia, illeque est causa omnium bonorum, secundum autem circa, secunda, & tertium circa, tertia. Porphyrius autem Platonis interpres, in quarto libro historiæ Philosophi, vt testatur Cyrillus loco prædicto, scribit Platonem asserere, vsque ad tres hypostases siue subsistentias, Dei progredi essentiam, & esse quidem dicit summè Deum Bonum, post illum autem secundum Conditorem, tertium autem mundi animam. Nam vsque ad animam diuinitatem progredi. Per animam autem mundi, Platonem Poëtasque intellexisse eum quem nos vocamus Spiritum sanctum, docet Calcidius super Timæum, & Cyrillus contra Iulianum, quod per hunc spiritum tanquam per animam vegetatur & regitur mundus. Proinde Plotinus maximus Platonicus librum scripsit περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, id est, de tribus principalibus subsistentijs, cuius libri & Augustinus meminit loco prædicto, in quo libro summum Bonum ipsamq; excellentissimam vnitatem, ex priscorum philosophia facit primam hypostasim, secundam ipsam mentem, tertiã Animam mundi, animamq; viuificatricem, amatricem omnis vitæ: nullum toto mundo esse animal, quod non acceperit ab ea vitam, ab hac omnem vim substantiamq; omnem suppetere, multaque alia huic animæ tribuens, quæ scriptura sacra tribuit Spiritui sancto, vt latius videre

dere licet apud Steuchum. Trinitatis insinuationē apud Aegyptios habuit, quod de illis scribit Damascius Platonicus, ter illos primo principio acclamare solitos. Primum, inquit, principiū appellabant tenebras, super omnem cognitionē tenebras incognitas, ter illud acclamantes. Rursum trinitatis vtcunq; cognitæ olim insinuationem habet quod Aristoteles lib. 1. de cœlo & mūdo, scribit, Pythagoricos in tribus posuisse perfectionem rerū, velut principio, medio & fine, & in Deorum sacris hunc numerum solitum vsurpari, vnde putātur esse verba illa magæ apud Vergilium : Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore Licia circundo, terq; hæc altaria circum Effigiem duco, numero Deus impare gaudet. His operæpretium est adijcere oraculum Serapidis, qui consulenti Thuli, qui in Aegypto regnauit bello Troiano, quisnam esset se beatior, fertur dixisse carmine, vt ferè oracula carmine reddi consueuerunt:

πρῶτα θεὸς, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς,
σύμφυτα δὲ τρία, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.

Principio Deus est, tum sermo, & spiritus istis
Additur, æquaue hæc sunt, & tendentia in unum.

Citat Ludouicus Viues in commentarijs libri 10. de ciuitate Dei. Quo oraculo magis adhuc admirandum est Apollinis oraculum, quod sub Christi decessum respondit etiam carmine, interrogatus de vera religione, vt refert Steuchus vltimo capite lib. 2. qui & Græca sic vertit carmina : Ne me vtinam supremū, infelix ipse sacerdos Sciteris de sancto ac diuino genitore. Et sobole chara, rebus magni induperantis, Et flatu, qui mundum astrictum continet omnem, Montes, tellurem, fluuios, mare, tartara & ignem, Aëraque: heu tēplis is me discedere ab istis Coget, linquetur, quo edebam oracula, limē. Et hæc quidem paucis attulisse sufficit, vt hinc intelligatur trinitatis mysterium & in scripturis veteris testamenti insinuatum fuisse, & à Iudæis etiam intellectum, nec ab his solùm, sed & à Philosophorum principibus, quod tamen vt à paucis retro fuit cognitum, & admodum imperfectè cognitum, & obscure, per Christum fuerat

palam prædicandum, & perfectius aperiendum, quòd et Iudæos quoſdam teſtatos eſſe, citatis eorum ſententijs demonſtrat prædicto loco Galatinus. Afferuntur autem à noſtris etiam naturales quædam rationes ad probandum perſonarum in diuinitate trinitatem, non quòd huiuſmodi rationibus ſufficienter id poſſit probari, ſed quòd rationes illæ oſtendant valde congruere diuinitati perſonarũ trinitatẽ & pluralitatẽ. Hinc ad probandũ pluralitatẽ, aliqui induxerunt rationem ex ratione infinitæ bonitatis diuinæ, quæ ſeipſam infinitè communicat in proceſſione diuinarum perſonarum. Quidam verò per hoc, quod nullius boni ſine conſortio poteſt eſſe iucunda poſſeſſio. Auguſtinus autem procedit ad manifeſtandum trinitatem perſonarum ex proceſſione verbi & amoris in mente noſtra. Similiter alij ex proceſſione luminis & caloris à luce ſolari. Sed vt redeamus eo vnde digreſſi ſumus, Chriſtus ſicut iam ſuperius frequenter apud Ioannem patris & filij diſtinctas perſonas in diuinitate inſinuauit, etiam in hoc ſermone tertiam perſonam, nempe Spiritus ſancti, aperire primùm cœpit diligentius. Quòd enim Spiritus ſanctus diſtincta ſit à patre & filio perſona, manifeſtè præter alia quæ hoc ſermone dicuntur, ſignificatur per hoc quod pater dicitur eum miſſurus in nomine filij. Hinc enim ſequitur eum nec patrem eſſe, nec filium. Quòd autem hæc à patre & filio diſtincta perſona verus etiam ſit Deus, vnius omnino cum patre & filio naturæ, ex infinitis ſcripturarum patet locis, quibus ea tribuuntur Spiritui ſancto, quæ Deo ſunt propria, & Deo in ſcripturis tribuuntur: qualia ſunt, eſſe vbique, eſſe & habitare in hominibus, replere homines, loqui per prophetas, viuificare et ſanctificare creaturas, aliaq; innumera, vt quod hoc loco Dominus illi tribuit dicẽs: Ille vos docebit omnia. Cùm enim Deus per Iſaiam capite 54. promiſiſſet vniuerſos Eccleſiæ filios fore doctos à Domino, quod & ſupra cap. 6. Ioannis citauit Dominus, hìc dicit Spiritum ſanctum docturũ eos omnia. Eſt ergo Spiritus ſanctus etiam Dominus & Iehoua (nam apud Iſaiã eſt hoc

nomen

nomen tetragrammaton) & eiuſdem cum patre naturæ, de quo patre ſuprà dixit Dominus: Nemo venit ad me, niſi pater meus traxerit eum. Et omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Quæ autem ſit huius tertiæ perſonæ à patre & filio in diuinitate diſtinctæ perſonalis diſtinctio, etiam hic indicat Dominus, dum ad diſtinctionē ipſius à ſe, vocat eum ſpiritum ſanctum. Cū enim nomen paracleti etiam ſibi eſſet commune, ad diſtinctionē adiecit: Spiritus ſanctus. Cæterùm vt cognoſcatur quomodo hoc nomē, Spiritus ſanctus, proprium ſit tertiæ in diuinitate perſonæ, cum & pater ſit Spiritus, & ſanctus, ac ſimiliter filius, ſciendum quòd nomē, ſpiritus, ſicuti & πνεῦμα Græca dictio, propriè ſignificat ventum ſpirantem & flantem: quia autem ventus res eſt minimè corporea & inuiſibilis, hinc vocabulum hoc metaphoricè dicitur de omnibus rebus incorporeis, vt de diuina natura, de angelis, de anima, quę & ipſa ſic dicta eſt, quaſi ἄνεμος, quod eſt ventus. Hac ergo ratione & pater eſt ſpiritus & filius, quorum vtrique cùm conueniat nomen, ſanctus, vterq; etiam, ſicut & ipſa diuinitas, eſt Spiritus ſanctus. Ea tamen ratione qua hoc nomē ſpiritus, dicitur à ſpirando, nomen hoc, ſpiritus, appropriatum eſt tertiæ perſonæ, eò quòd hæc per modū ſpirationis procedit à patre & filio. Ab his enim perſonis procedit æterna proceſſione, ſicut amor à mente intelligente, & verbo mentali, hoc eſt, cogitatione. Amor autem veluti ſpiratur, quia ſicut ventus qui ſpiratur, impellit & mouet aërem & alias res, ita & amor impellit, & mouet voluntatem amantis in rem amatam. Et quoniam per modum ſpirationis à patre procedit & filio æterna ſua proceſſione, hinc ei in ſcripturis accommodantur illi diuinæ naturæ in creaturis effectus, qui afflatum quendam diuinitatis important: vt ſunt, viuificare, afficere mentes hominum, ſanctificare, docere, illuminare, & id genus alia, vnde nomen ſpiritus ei non tantùm propriè conuenit, ratione æternæ proceſſionis ſuæ in modum ſpirationis, ſed etiam ratione huiuſmodi effectuum, qui ei in creaturis appropriantur, eò Ioan. 6.

quòd per huiusmodi effectus veluti spirat, mouet & afficit creaturas, & veluti animæ in corpore obit officia, producendo eas in esse, viuificãdo, continendo, mouendo, sanctificando, interius docendo, & afficiendo mentes hominum. Vnde Dominus hanc nobis rationem satis significauit, cùm daturus suis post resurrectionem Spiritum sanctum, prius insufflauit in eis, ac tum dixit: Accipite Spiritum sanctum : cumque in die Pentecostes
Ioan. 20. Spiritus sanctus eis rursum datus est cum sonitu spiritus, hoc est, venti vehementis. Ab huiusmodi effectibus statim in exordio mundi insinuatus est hic spiritus, cũ
Gen. 1. dicitur : Et spiritus Domini ferebatur super aquas, siue, vt habet Hebraica veritas, fouebat, aut incubabat super aquas, instar scilicet gallinæ suo calore & afflatu oua incubantis, & viuificantis. In nouo verò testamento ab effectibus magis spiritualibus, qui scilicet hominem supra se eleuarent, & diuinæ facerent naturæ consortes, magis innotescere cœpit, dum noui diuinitatis effectus in modũ afflatus passim in toto orbe cum magna energia apparere cœperunt in hominibus, ob quos effectus meritò iãdicitur Spiritus sanctus, cùm in principio Genesis dicatur spiritus Dñi, quanquam et nomen Spiritus sancti aliquoties occurrat in veteri testamento. In nouo tamen frequentius hoc reperitur ob effectus sanctificationis, quos in plenitudine temporum copiosius in hominibus operari cœpit. Dicitur ergo appropriatè Spiritus sanctus, quia à patre & filio instar flatus ab æterno procedens, suaque natura sanctus existens, imò ipsa sanctitas, afflatu suo diuino mirabiliter mentes hominum sanctificat. Et hæc quidem de Spiritu sancto in præsenti sufficiant loco.

ERat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum, &c.] Quoniam in præcedentibus Euangelista dixerat multos ex conspectis à Christo factis miraculis credidisse in Christũ, iam ex omnib' de vno quodam præcipuo recenset, quomodo discendi gratia Christum adierit. Erat, inquit, homo quidam nomi-

nomine Nicodemus, qui & erat sectæ Pharisaicę, & princeps Iudæorum, hoc est, vnus ex principibus & primoribus Iudæorum. Quæ duo apposita sunt, eò quòd alioqui totus ferè Pharisæorum atque principum ordo Christo semper fuerit cōtrarius. Vnde Ioan. 7. dicunt: Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisęis? Hic itaque venit ad Iesum nocte, partim quod puderet eum qui inter Iudaicæ gentis principes dignitate præeminebat, humilis Iesu discipulū videri: partim & magis, quòd timeret ne eius gratia in Pharisæorum & sacerdotum inuidiam pertraheretur. Sciebat enim permultos sui ordinis & sectæ, Iesu insidiari & inuidere, quod hic significare rursum voluit Euangelista. Quamuis autem nocturnus iste accessus satis declararet humanum quendam tum pudorem animi non satis humilis, tum timorem animi non satis amantis Iesum, vt cuius gratia suæ existimationis & gloriæ iacturam facere nollet: Dominus tamen doctor mansuetissimus, qui calamum quassatum non comminuit, & linum fumigans non extinguit, nō repulit timidum atq; intempestiuum salutatorē, sed comiter accepit, imbecillum quidem adhuc, sed malitiæ expertem, & ob hoc dignum qui paulatim ad sublimiora proueheretur. Is itaq; primum aperiens quantum ex cōspectis illius miraculis profecerit, hac præfatione captare cœpit beneuolentiam Iesu: Rabbi, inquit, iam persuasi sumus, ac certò credimus, te non ex teipso docendi munus suscepisse, sed à Deo te missum esse in hoc vt viam salutis mortalibus perdoceas. Id, inquam, certò de te credimus, propterea quòd nemo possit hæc signa facere quæ tu edis, nisi Deus illi adsit, faueat, & cooperetur. Bene autem dicit: hæc signa quæ tu facis. Nam & diabolus cum suis ministris multa facęre potest quæ videntur esse miracula & signa, idque partim per ludificationem sensuum, partim per coniunctionem occultarum causarum naturalium. Vnde Paulus 2. ad Thessal. 2. dicit aduentum antichristi futurum secundùm operationem satanæ in signis & prodigijs mendacibus. Et Apocal. 13. dicitur de bestia secunda:

Ioan. 7.

2. Thes. 2.
Apoc. 13.

Et fecit ſigna magna, vt etiam ignem faceret deſcendere de cœlo in terram in conſpectu hominum. Verùm talia ſigna qualia Chriſtus fecit, non ad oſtentationem, ſed ad vtilitatem hominum, facere nemo poteſt niſi diuina virtute: qualia ſunt conuertere aquam in vinum verum, cæcis præbere viſum, claudis greſſum, & in vniuerſum facere vera ſigna & miracula, hoc eſt, quæ excedunt omnem poteſtatem rerum naturalium. Nec obſtat huic dicto Nicodemi, quod Deus aliquando miracula huiuſmodi vera faciat per malos, vnde Matth. 7. dicit Dominus, in die illa multos dicturos: Domine, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? quibus tamē dicturus eſt: Non noui vos, diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem. His enim etſi Dominus non adſit per gratiam ſuam, nec ſit cum eis omnibus quæ faciunt, adeſt tamen eis in miraculorū patratione: quæ cùm non fiant ab eis in nomine ipſorum, non probant eos eſſe bonos et ſanctos, ſed ſanctum eſſe nomen illud in quo facta ſunt, ac veram eſſe doctrinam quam prædicant. Sunt enim miracula vera, teſte Gerſone, veluti ſigillum quoddam Dei, quo vtitur in teſtimonium & confirmationem veritatis, ſicut in atteſtationem veritatis reges & alij ſigillo quodam appoſito vtuntur. Bene itaque ex ſignis quæ non niſi diuina virtute fieri potuerunt, intulit Nicodemus cœleſtem & diuinam fuiſſe Chriſti doctrinam. Sic & 3. Reg. 17. dixit mulier Sarepthana ad Eliam: Nunc in iſto cognoui quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt. Et Marci vltimo dicuntur Apoſtoli prædicaſſe vbique Domino cooperante, & ſermonem cōfirmante ſequentibus ſignis. Porro Nicodemus hanc ſuam de Ieſu opinionem, propoſuit vt magnificam ac præclarā, quum tamen longè eſſet infra eius dignitatem. His enim verbis ſatis ſignificabat, ſe nihil aliud eum fuiſſe ſuſpicatum, quàm Prophetam aliquem aut doctorem veracem, cui Deus faueret, & adeſſet in edendis miraculis, quaſi ea non ederet ſuapte virtute. Nondum enim intellexit Deum ſic fuiſſe cum Ieſu, quomodo nos intelli-

Matt. 7.

3. Reg 17.

telligimus, quia ſcilicet in eo diuinitas humanitati coniuncta fuit in vnitatem perſonæ: quanquam & hic ſingularis modus quo Deus fuit cum Ieſu, intelligi potuiſſet ex ſingulari illo modo quo fecit miracula. Fecit enim non in nomine alterius, ſed quaſi propria autoritate, & in confirmationem eius quod Deum patrem ſuum aſſeruit.

Reſpondit Ieſus & dixit ei: Amen amen dico tibi, niſi quis renatus] Quemadmodum Dominus pro ſua manſuetudine non dedignatus eſt admittere ad colloquium, eum quem ſciebat pudore quodam ac timore accedere ad ſe nocturno tempore: ita pro ſua humilitate non indignatus eſt ei, qui imperfectam adhuc de ſe opinionem habuit, nec ſtatim ſe iactabat qualis eſſet, ſed blanda comitate docilem paulatim prouehit ad Euangelicæ doctrinæ penitiora myſteria, incipiēs à regeneratione baptiſmali, quæ principiū eſt Chriſtianiſmi. Porrò cùm reſpōſio ſaluatoris impertinenter ſe habere videatur ad verba Nicodemi, Theophylactus ad hunc modum eam reſpondere facit verbis Nicodemi. Quandoquidem Nicodemus humilem de Chriſto habebat opinionē, nempe quòd magiſter eſſet, & Deus eſſet cum illo, dicit ei Dominus: Meritò ita de me ſentis. Nondum enim natus es ſupernè vel denuò, ſed adhuc carnalis es, ac ob id & tua de me opinio, carnalis & humana. Ego autem dico tibi, quòd niſi tu aut quiſquis alius fuerit, ſupernè & denuò nati fueritis, non poteritis dignam de me habere opinionem, nec videre regnum Dei, hoc eſt, cognoſcere me vnigenitum Dei filium. Intelligit enim Theophylactus regnum Dei hic vocari ipſum Chriſtum. Cyrillus autem ſic verba Chriſti intelligit ſubiuncta verbis Nicodemi, vt quoniam ille ſatis ad ſalutem eſſe putauit, ſi tantummodo admiratione digna admiraretur, propterea quod nihil à Domino quæſiuit, ſed tantùm confirmauit eum à DEO miſſum magiſtrum: ideo Dominum voluiſſe his verbis docere, non nudis verbis adipiſci poſſe iuſtitiam. Nec omnem qui dicit: Domine, Domine, intraturum regnum cœlorum, ſed qui

fecerit voluntatem patris : eam autem esse, vt spiritum sanctum homo suscipiat. Verùm simplicius fuerit intelligere, Nicodemum, postquam dixisset Dominũ se credere à Deo missum in præceptorem hominum, deinde etiam interrogasse qua ratione posset consequi vitam æternam & regnum cœlorum, quod Ioannes & Christus iam prædicauerant. Atque hanc interrogationem insinuasse Ioannem responsione Christi, quemadmodum superius interrogationem Pharisæorum indicauit responsione Ioannis dicentis : Non sum ego Christus. Aut certè intelligendum saluatorem, quoniam ex verbis Nicodemi satis intellexit quorsum spectarent, & propter quid ipsum adierit, videlicet vt sciret viam & rationem salutis, mox incepisse eum instruere, exordiens ab eo quod in ordine salutis primum est. quasi dicat: Scio Nicodeme percupidum te esse, vt à me, quem à Deo missum magistrum credis, audias rationem consequendæ salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad consequendam salutem, vt quis denuò nascatur. Sciendum autem dictionem Græcam ἄνωθεν, quā noster interpres vertit, denuò, esse ambiguā. Significat enim quandoque supernè vel è supernis, quomodo accipitur postea hoc eodem capite, cùm dicitur: Qui de sursum est, super omnes est. Atque in hac significatione accipiunt hoc loco ferè omnes Græci, nominatim autem Theophylactus & Cyrillus, intelligentes significari debere hominem nasci è supernis, hoc est, cœlesti generatione. Chrysostomus autem & huius significationis meminit & alterius, qua significat hæc dictio idem quod πάλιν, hoc est, iterũ vel ab integro, & à principio. In qua significatione debere hic accipi patet ex responsione Nicodemi. Si enim Iesus dixisset, oportet nasci è supernis, non obiecisset Nicodemus ea quæ sunt generationis carnalis. Deinde cùm dicit Nicodemus: Nunquid potest in ventrem matris iteratò, vel, vt habēt Græca, δεύτερον, secundò, introire, manifestè satis patet Christum dixisse, oportere nasci denuò. Nam quod dicit Theophylactus, Nicodemum postquam audiuit

illud

illud ἄνωθεν, intellexisse ab initio & iterum, cùm Dominus voluerit significare, è supernis, locum habere posset, si Christus Nicodemo Græcè locutus fuerit. In Hebræa autem lingua non est æquiuocatio, respondens æquiuocationi huius Græcæ dictionis. Vnde & in Syriaco euangelio est, denuo. Porro Amen, dictio Hebraica est, habēs apud Hebræos eum vsum, vt per eum aliquid confirment, idem valens quod apud nos aduerbium, verè. Venit enim à verbo Heæmin, quod est, credidit, firmauit, asseruit. Et aliquando quidem hac voce, Amen, optatur perfectio eorū q̄ dicta sunt, quomodo lex cogebat mulierem adulterij infamatam respondere Amen Amen, post lectam imprecationem, vt est Numer. 5. Sic quum recitabantur deuotiones & maledictiones contra transgressores legis Dei, respondebat populus Amē, vt legitur Deuteron. 27. Sic & Psalm. 40. 71. 88. & 105. illud, Benedictus DEVS in seculum, clauditur per Amen Amen, pro quo Septuaginta bene verterunt, γένοιτο γένοιτο, fiat fiat, non quod Amen hoc propriè significet. Non enim, vt quidam putant, verbum est, sed nomen vel aduerbium confirmandi. Tamen sic vertendam eam dictionem putauerunt Septuaginta, quod quando sic ponitur vt per eam optetur perfectio eorum quæ dicta sunt, eius vis apud nos melius exprimi nequeat. Aliquando autem hac voce confirmantur quæ dicenda suut, vt cùm ea saluator vtitur in Euangelijs, & tunc rectè explicatur per verè aut certè. Vnde pro eo quod Lucæ 21. dicitur: Verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit, Marci duodecimo, dicitur: Amen dico vobis, &c. Cæterùm geminatio huius dictionis, quæ semper inuenitur apud Ioannem, similiter & in fine Psalmorum, & Nume. 5. confirmationem intendit: quare quamuis pro more Hebræorum Ioannes hanc dictionē geminauerit, tamen hæc geminatio ei potius competebat quàm reliquis Euangelistis, quòd ea quę à Ioanne differuntur, magis sint cœlestia & sublimiora, ideoq; attentiorem auditoris animum flagitantia, ac proinde maiori assertione confirmanda, vt annotauit etiam Rupertus hoc loco.

Amē quid significet.

Num. 5.

Lucæ 21.

Marci 12.

Aliquando verò hæc dictio, Amen, in ſcripturis accipitur vt ſit nomen ſignificans idē quod verus vel veritas,
Iſaiæ 65. vt Iſaię 65. Qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amen, hoc eſt, fideli & veraci. Illa autem oratio: non poteſt videre regnum Dei: quam ſic multi intelligunt, vt per regnum Dei accipiatur Chriſtus: alij, vt intelligatur doctrina Euãgelica, & videre pro intelligere, rectius intelligitur eſſe Hebraiſmus, idē pollēs quod, nō poteſt eſſe par-
Pſal. 15. ticeps regni Dei, quod eſt vita æterna. Sic enim in Pſal. dicitur: Nō dabis ſanctum tuum videre corruptionem: pro eo quod eſt, ſentire & ſubire corruptionem. Sic dicitur & videre mortem. Lucæ 2. & Ioan. 8. Nam quod hoc loco videre regnū Dei ſic accipi debeat, patet ex eo quod poſtea pro videre regnum Dei, dicatur, introire in regnum Dei.

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci cum ſit ſenex? &c.] Cùm potuiſſet Dominus adeo apertè quod dicendum erat explicare, vt à Nicodemo facilè intelligeretur, tamen obſcurius locutus eſt, tum vt Phariſaicā ſuperbiam comprimeret, tum vt hominis ruditatem eliceret, ac ſic paulatim erudiret, & ab effectu carnali transferret ad intelligētiam ſpirituale. Itaq; cùm Nicodemus non intelligeret natiuitatem aliquam, niſi carnalem quæ iterari non poſſet, miratur quomodo Saluator denuò naſcendum eſſe dicat. Quamuis aūt omni ætati ſit impoſſibile denuò naſci corporaliter, tamen meminit ſpecialiter ſenectutis, tum vt ab ætate omnino contraria naſcenti obiectio eſſet euidentior, tum quòd ipſemet ſenex eſſet, ac ob id de ſe exemplum prompſerit, ac ſi diceret: Ego ſum ſenex, & meam quæro ſalutem, quomodo ergo fieri poterit vt renaſcar? Porro quemadmodum bene intellexit Nicodemus corporalem natiuitatem repeti non poſſe, ita quoq; intelligendum ſpirituale non poſſe iterari. Quomodo enim, inquit Auguſtinus, vterus repeti non poteſt, ita nec baptiſmus.

Reſpondit Ieſus: Amen amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit ex aqua, &c] Rurſum Dominus non eſt offenſus tam craſſo

crasso hominis responso, & interrogatione incredulitatem quandam præ se ferente, sed sciens eum animo discēdi cupido interrogasse, nō grauatur interpretari quod obscurius dictum erat, & ostendere quomodo quis denuò nasci possit & debeat, non scilicet ex vtero matris, sed ex aqua & spiritu sancto. Significat ergo secundam hanc natiuitatem quam exigit, non esse carnalē, sed spiritualem. Sicut enim necesse est hominem carnaliter nasci ex matre & patre, priusquā ingrediatur in vitā hanc temporalem, & regnum possessionemque huius mundi carnalem: ita vt quis introeat in vitam illam æternam & regnum Dei spirituale, necesse est prius spiritualiter renascatur, idque ex aqua & spiritu. Et sanè vt regeneratio, omni tempore necessaria ad consequēdum regnum cœlorum, fieret ex spiritu, semper fuit necessarium: verùm vt etiā ex aqua fieri deberet, à Christo primū institutum est, qui baptismum Ioanni proprium, in aqua scilicet, coniungens baptismo sibi proprio, nempe in spiritu, Christianum constituit baptisma in aqua & spiritu, per quod regeneraretur homo ad nouā vitam, & consequendum regnum Dei. Vt autem in aqua simul & spiritu regeneratio fieret, sapienter & inconuenienter institutum est. Primū, vt quoniam homo ex duabus constat partibus altera visibili, altera inuisibili, etiam regeneratio quæ ad totum spectat hominē, in duobus illis consisteret: quorum vnū visibile, corpus hominis visibile cōtingeret: alterum verò inuisibile, mētem hominis inuisibilem inuisibiliter renouaret. Secundò, vt quoniā pro statu huius vitæ adhuc crassi sumus, spiritualia nō intelligentes nisi per corporalia, externa aquę ablutione perciperemus interiorem spiritus purificationē & renouationem, quæ nullo alio symbolo sensibili cōuenientius quàm aqua significari potuit, tum quod suis proprietatibus & spiritum nos lauantem regenerantemq́;, & sanguinem Christi in quo lauamur apposité significet: tum quod per immensionem in ipsa factam, & mysteria mortis ac resurrectionis Christi quibus renouamur repræsententur, & quid in nobis ad imitationem Christi fiat

videlicet

videlicet quod cum Christo commorimur, & consepelimur mundo atque peccato, & rursum cum illo resurgimus ad nouitatem vitæ, vt docet ad Romanos Paulus.
Rom. 6. Tertiò, vt regeneratio fieret per vnum sensibile & alterum insensibile, etiam ob id conueniebat, quoniam qui regenerantur, ex Ecclesia & Deo regenerantur, filij scilicet matris Ecclesiæ & Dei patris: quorum illa per aquæ ministerium visibile regenerat, hic per spiritum suum inuisibiliter. Vt autem regeneratio nunc per aquam fieret, & spiritum, cùm prius solùm fieret per spiritum, cōueniebat. Primùm, eò quod sicut sub Christo primùm cœpit prædicari apertè regnum cœlorum & hæc spiritualis regeneratio: ita & ab ipso primùm instituendum erat huius ad consequendum regnum cœlorum regenerationis symbolum, quo tamen non solùm intelligeremus spiritualem hanc innouationem, sed eandem etiam efficaciter consequeremur, ac de consecuta certiores redderemur. Secundò, quoniam iam ex omnibus gentibus plerique regenerandi erant ad vitam æternam, ob id iam conueniens erat signum quoddam institui quo à se mutuò dignoscerentur quicunque ad eam essent regenerati, & asscripti nouo illi populo, ad quem pertineret promissio regni cœlorum; quemadmodum olim circuncisionis signo dignoscebantur qui ad eum pertinerent populum, cui promissiones terræ Chanaan, aliæque veteris legis, factæ erant. Atque ob hanc duplicem causam omnia sacramenta nouæ legis instituta sunt, videlicet vt posteaquam per Christum exhibetur omnibus gratia Dei, per visibilia quædam signa gratia hæc & significaretur, & efficaciter communicaretur. Deinde, vt per huiusmodi signa nouus Christianorum populus in vnum coadunaretur, quemadmodum docet Augustinus primo capite libr. 1. ad inquisitiones Ianuarij dicens: Deus sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, vsu saluberrimis, societatem noui populi inter se colligauit. Quam ob rem hæc sacramenta Græcis apposito vocabulo dicuntur σύμβολα, vel etiam συνθήματα. Dicuntur enim Græcis σύμβολα & συνθήματα

quæ

quæ Latinis dicuntur tesseræ, signa scilicet professiua communionis & societatis. Antiqui enim habebant tesseras, hoc est, signa quædam ex plumbo, vel coreo, vel panno, vel simili re, quibus in bello milites significabant cuius erant exercitus, quæ dicebantur tesseræ militares: aut quibus vtebantur alterutrum inter se confœderatæ ciuitates, quæ dicebantur tesseræ hospitales. Sic & per nostra sacramenta profitemur nos esse de exercitu Christi, & esse ciues ciuitatis ac societatis in Christo collectæ, hoc est Ecclesię Dei. Cuius professionis respectu etiam à Latinis scriptoribus videntur hæc signa dicta in primis sacramenta. Nam sacramentum propriè dicitur apud probatos autores iusiurandum, quo se milites astringunt suis ducibus fidelitatem promittẽtes, quod ob id sacramẽtum dicebatur, quia sacrum habebatur & inuiolabile. Ita enim & nos sacramẽtis nostris obligamus nos ad cultũ diuinum & Dei seruitutem, sicut de circumcisione dicit Paulus: Testificor omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. *Galat. 3.* Porro hæc nostra sacramenta & symbola, non sunt gratiæ Dei signa nuda, quemadmodum veteris legis, sed signa efficacia, vt quæ gratiam quam significant etiam efficaciter exhibeãt. Cùm enim in veteri lege gratia Dei per Christum nondum esset exhibita, sacramenta illorum gratiam venturam adumbrarunt quidem & promiserunt, sed non contulerunt. Verum quoniã iam hæc gratia exhibita est per Christum, signa talia sunt instituta, quæ non solùm gratiam hanc significarent, sed etiam conferrent, cooperãte scilicet in eis spiritu Dei. Vt autem sic sint efficacia signa, cum nõ habeant ex sua natura, habent ex beneplacito instituentis Christi, quemadmodum more solenni annulus aut purpura missa à principe, signum est efficax inaugurandi aliquem alicui magistratui aut authoritati, non quidem ex aliqua vi quæ hæreat in ipsis symbolis ex illorũ natura, sed ex voluntate principis, qui ea ad hoc instituit. Esse enim nostra sacramenta, efficacia signa, præter alios scripturæ locos etiam ex hoc loco constat cum regenerationem

non solùm spiritui sancto, sed simul etiam aquæ tribuat Dominus. Aduertẽdum autem, saluatorem, dum dicit: Nisi quis renatus, &c. necessitatem imponere omnibus, ac proinde etiam paruulos debere renasci ex aqua & spiritu. Nam eos posse intrare regnum cœlorum nemo facilè negauerit, cùm talium dicat Christus esse regnum cœlorum. Nec obstat quod quidam sine baptismo aquæ saluentur, vt qui catechumini morte occupantur, aut qui in sanguine martyrij baptizantur. Hi enim omnes renati sunt ex aqua, saltem in voto, etsi necdum re ipsa.

Quod natũ est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est] Postquam ostẽdit secundam generationem à prima longè esse diuersam, vtpotè quæ ex aqua est & spiritu, ostendit iam quanta sit differentia inter id quod priori, & quod secũda nascitur generatione: ex qua differentia etiam satis indicat rationem, ob quam necesse sit denuò nasci, idque ex aqua & spiritu, ad consequendum regnum Dei. Cùm enim spirituale & cœleste regnum Dei, caro & sanguis possidere nequeat, vt habet D. Paulus, necesse est vt id quod ex carne tantùm caro natum est, deinde etiam ex spiritu nascatur spiritus, vt sic regnum Dei ingredi possit. Cùm autem hic dicitur: caro est, & spiritus est: caro accipi debet pro re vel homine
1. Cor. 2. carnali, quem Paulus vocat hominem animalem, qui non percipit ea quæ sunt cœlestia & spiritualia, sed tantùm ea quæ sunt carnis. Spiritus verò pro homine spiri-
1. Cor. 6. tuali, quomodo dicit Paulus: Qui adhæret Domino, vnus spiritus est. Ac sic facilè soluitur difficultas quæ ex his verbis oriri potest de Christo, qui cùm secundum carnis generationem natus sit ex carne, videtur dicendus caro: cumque secundum eandem generationem natus sit ex spiritu, dicendus erit spiritus. Dicendum enim, totum Christum, propterea quod ex spiritu natus sit, esse spiritum, non carnem, quomodo hic eæ dictiones accipiuntur. Non enim hic substantiam denotãt, sed qualitatem. Nec obstat quod Christus etiam natus sit ex carne. Nam istud: quod natum est ex carne: intelligi debet

debet cum exclusione spiritus, hoc modo, quod natum est ex carne & non ex spiritu. Aut quod natum est ex carne, hoc est, carnali generatione, idipsum est carnale quatenus ex ea est. Aut quod natum est ex carne, tanquam principali principio productiuo. Itaque natiuitas ex spiritu est duplex. Quædam corporalis, ea scilicet qua Christus natus est homo ex spiritu sancto. Alia spiritualis, qua nos ad illius similitudinem nascimur inuisibiliter filij Dei, atque de hac potissimum hic est sermo: quanquam & priorem illam natiuitatem ex spiritu debere comprehendi sub secundo membro, satis patet ex his, quæ scribit Paulus, primo Corinthiorum decimoquinto. vbi Christum comparatum ad primum Adam, vocat hominem cœlestem & habentem corpus spirituale. Cyrillus tamen hæc nomina, caro & spiritus, videtur accipere vt significent substantiam, carnem scilicet pro altera hominis parte quæ à carne seminatur: spiritum verò pro anima rationali, quam ex spiritu natam intelligit, tum quod ab ipso ex nihilo ad esse producta sit, tum quod per ipsum sit reformata, & diuinæ naturæ particeps effecta. Verùm hic sensus vt non satis videtur proposito conuenire, ita relinquit magnam difficultatem de carne Christi, & præterea Christus non vnam hominis partem ex carne natam vult dicere, alteram verò ex spiritu, sed totum hominem natum esse ex carne, & totũ natum esse ex spiritu, vt patet ex eo quod sequitur: Sic est omnis qui nat⁹ est ex spiritu

Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuò, &c.] Hęc pars dupliciter accipi potest. Primò, vt ex superioribus inferatur in hunc sensum: Cùm iam Nicodeme intellexeris secundam natiuitatem non esse talem, qualẽ opinabaris, videlicet ex carne, sed ex spiritu, atq; ob id quod ex spiritu gignitur, longè diuersum esse ab eo quod ex carne, ne igitur mireris quod dixerim necesse esse vt denuò nascamini. Secũdo accipi potest, & melius, vt ad sequentia referatur, eo quòd inducto exemplo videatur Dominus voluisse Nicodemum reuocare ab admiratione. Quæ tamen sequentia dupliciter quoque intelliguntur.

Chryso.

Chrysostomus enim, Cyrillus, cæterique Græci, cùm dicitur: spiritus vbi vult spirat: intelligunt per spiritum, ventum & aërem, qui spirare dicitur vbi vult, quia non coercitus arbitrio hominũ, naturali impetu fertur quouis, quasi libertatem quandam habens voluntatis. Vocẽ autem eius audimus, hoc est, sonum & stridorem, quomodo & tonitrui sonus frequenter in Psalmis vox dicitur. Nescimus verò vnde spiritus veniat aut quo vadat, quia nõ videmus, nec sub sensum cadit vnde veniat aut quò vadat, quãuis sciamus per aliqua externa signa vnde veniat. Aut quod quamuis sciamus in generali ventorum principium, non tamen in speciali, hoc est, ignoramus certum & determinatum locum vnde incipiant, & vbi desistant. Itaq; iuxta hanc intelligentiam simile istud sic est accommodandũ proposito: Miraris Nicodeme, quod dixi denuo nascẽdum esse, eò quod secundam natiuitatem nullo sensu comprehendas: verùm cùm iã dixerim secundam generationem esse ex spiritu, non debet te id perturbare. Nam sicut aëreus iste spiritus nullo obstante fertur quouis, & cùm strepitum eius audias, nescis tamen eius originem aut finem quò tendat: ita quoque se habet omnis qui natus est ex spiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim sanctus ex quo renati sunt, quos vult afflat, & aspirat arcanis suis afflatibus, cumq; vis & efficacia huiusmodi afflatus sentiatur tum ab eo qui renatus est, qui se alium sentit effectum, tum ab alijs hominibus, qui quasi nouos iam suspiciunt & admirantur homines sic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adsit, aut quò eos agat, neque percipitur aliquo sensu ab ijs qui sic sunt renati, neque intellectu etiam comprehenditur ab ijs qui eodem spiritu nondum sunt afflati. Intellige ergo, quod quomodo non est subiecta aliquibus legib⁹ humanis, nec perceptibilis est via huius spiritus aërei, nec eum nisi ex effectu suo cognoscis: ita quoq; natiuitas hæc quam dixi ex spiritu, neque naturæ legibus subijcitur, neq; humana ratione aut sensu percipi potest: percipitur aũt ex efficacia spiritus agentis & regẽtis eos quos regenerauit suo afflatu. Porrò alij.

inter

inter quos Augustinus, ne nomen spiritus æquiuocè hic accipiatur, & quia ventus impropriè dicitur velle, ac deinde non videtur verum de vento quod nesciatur vnde veniat, aut quò vadat, intelligunt hic per spiritum, spiritum Dei, ac saluatorem isto simili voluisse ostendere, aut in quo sensu dixerit eũ qui natus est ex spiritu, esse spiritum, quomodo intelligit Caietanus, aut potius eum qui natus est ex spiritu, quod attinet ad eã natiuitatem, non posse sensibiliter cognosci, quomodo nec ipse spiritus ex quo natus est. Spirat vtique ille vbi vult, nulloque creaturæ arbitrio moderari potest, nihil illum prohibere. Electos suos afflat, nouosque reddit, cùm ipsi visum fuerit. Huius vocem homines audiunt. Nam in sanctis loquitur, verùm vnde ille sanctis adueniat, quoque eos agat ignorant. Prophetas vtique audiebat populus diuina differentes, in quo vocem spiritus clarè percipiebat: at vnde ille spiritus eis adueniret, aut quò abiret ignorabant. Saul regem antea spiritu vacuum, prophetiæ spiritus inuaserat, & vox prophetica ex eo audiebatur: verùm vnde veniret illi spiritus, & quo abiret, vulgò nesciebatur. Quomodo ergo spiritus ille nõ nisi effectu cognoscitur, ita & spiritualis natiuitas non nisi effectu comprehenditur. Verùm prior intelligentia omnibus perpẽsis multo videtur accommodatior. Nam interpretatio Caietani, qui vult in tribus conditionibus natum ex spiritu assimilari spiritui, coacta nimis & dura est. Secundum aliorum autem intelligentiam, non videtur esse diuersitas aliqua, aut non magna inter secundã partem similitudinis & primam.

Respõdit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?] Nicodemus crassior, in Iudaica adhuc imperfectione subsistit, propterea iterum rogat quomodo possunt hæc fieri, non repugnans quidem Iesu, sed non intellectum sermonem planius cupiens sibi explanari. Non dicit autem: quomodo potest istud fieri: sed pluraliter, quomodo possunt hæc fieri. Tria enim dixerat Dominus quæ non assequebatur Nicodemus, videlicet quod oporteat renasci ex aqua & spiritu, quod sic natus efficeretur spi-

ritus,quodque hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modū quo fieri possint inquirit. Iesus autem primùm quidem ei monstrat suam imperfectionem, & tarditatē minus quàm in alijs tolerandā, non quidem volens illi insultare, & exprobrare, sed potius vt deposito Pharisaico supercilio humiliet,dum intelligere eum facit quā sit in his rudis ipse qui alios docere se posse profitebatur. Tu,inquit,doctoris nomen & officium obtines in populo Israelitico, & hæc ignoras? Verùm videri posset hæc saluatoris obiectio absurda. quemadmodū absurdè diceretur iurisperito: Tu es doctor legum,et ignoras ea quę sunt Theologiæ?Hęc enim quę modò dixit saluator,sunt nouæ legis dogmata,non veteris,cuius Nicodemus erat professor.Itaq; Theophylactus intelligit Nicodemū doctorem legis veteris, ideo non debuisse hæc ignorasse,& necdum credidisse,qui ex miraculis maximis quæ in veteri testamento continentur,debuisset intellexisse hæc eo modo fieri posse quo illa facta sunt,vt sit sensus iste:Si in memoriam redigeres miracula veteris testamenti, quomodo scilicet Eua ex costa Adæ formata sit, quæ prodigia facta in Aegypto, quomodo sterilis pepererit,& id genus alia,facile deprehenderes id fieri posse quod dico. Quemadmodum enim illa fuere miranda, & super intellectum, & tamen credis ea sic facta:ita quantumuis hæç sint mirabilia & supra captum,credas tamen necesse est. Secūdum quem sensum quod dicitur:& hæc ignoras: accipiendum erit pro eo quod est, & hæc non credis, vel non assequeris quomodo possint fieri. Alij vero melius intelligunt, Nicodemum,eò quòd doctor esset Israelis,nō debuisse hæc ignorasse,tum quia in scripturis veteris testamenti variæ continentur figuræ regenerationis quæ fieri debebat per aquam & spiritum, vt transitus per mare rubrū, diluuium mundi,ac purgatio Naaman in Iordane:tum quia scripturæ prophetarum apertè satis loquantur de spiritu Dei renouante & regenerante, atque de aqua quæ in diebus Messiæ peccata hominum ablueret. Da-
Psal. 102. uid enim dicit: Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.

Et rursus precatur: Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Sic & Ezechielis 11. promittitur cordis innouatio quæ futura sit per spiritum Dei: Dabo, inquit, eis cor nouum, & spiritũ nouum tribuam in visceribus eorum, & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Similia habentur & cap. 36. Iam & de aqua baptismali multi loquuntur prophetæ, vt Zachar. 13. & Ezechielis 36. vbi promittitur pro innouatione aqua munda & spiritus Dei. Psal. 50. Ezech. 11. Zach. 13. Ezech. 36.

Amen amen dico uobis, quia quod scimus loquimur, & quod uidemus testamur.] Posteaquam Dominus reprehendit crassam & culpabilem tarditatem Nicodemi, propter vendicatam legis intelligentiam, iam reprehẽdit ipsius & aliorum Iudæorum tarditatem in credendo, propter testimonij certitudinem, ostendere quoq; volens ea quę sunt suæ, hoc est, cœlestis doctrinæ: non percipi rationibus humanis, quibus ille ea percipere quærebat, sed fide ad intelligendum ea opus esse: sibi autem huiusmodi prædicanti meritò omnibus modis credendum esse, vt qui non testetur nisi de exploratis & visis, hoc est, certò cognitis. Quod autem dicitur hic pluraliter: quod scimus loquimur, &c. intelligunt quidam Christum de se loqui & Ioanne: alij verò etiam de omnibus Prophetis qui ante fuerant. Verum quoniam vidisse cælestia mox soli Christo tribuitur, cùm dicitur: Nemo ascendit in cœlum, &c. rectius alij intelligunt Christum de se loqui pluraliter. Aut potius simul comprehendi cum Christo patrem & spiritum sanctum. Patrem enim secum testificantem facit cap. 8. dicens: Non sum ego solus, sed ego, & qui misit me, pater. Et in lege vestra scriptũ est: Quia duorum hominum testimonium verum est. Itaque, vt annotauit Rupertus, pluraliter hic locutus est Dominus, idque in solo hoc versu, eò quod testari se profiteretur, & sermonem suum testimoniũ appellet, testimoniũ autem vnius legitimum & ratum non sit, quare patrem & spiritum simul secum testificantes facit. Porrò cùm testimonium dicit, significat fide quæ dicebantur

ab ipso percipienda esse, non ratione & scientia. Testimonium enim non ad scientiam, sed ad fidem faciendã pertinet. Sensus ergo est: Verè dico vobis, quod non, quemadmodum Prophetæ, quæ afflatu spiritus didici, & audiui à Deo, hæc loquor vobis, sed certa compertaq; loquor. Nec ego solus, sed & qui in me loquitur pater, ea vobis testificãtes in terris, quæ certò perspeximus in cœlis. Cumq; duorũ testimoniũ sit ratum, ac receptissimũ sit testimonium testiũ occulatorum, vos tamen Iudæi testimonium nostrum tam probatum & certum non accipitis, hoc est, non approbatis, humanis scilicet rationibus id quærentes percipere, quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter, siue quòd cum Nicodemo quidam Iudæi vnà venerint ad Christum (vt intelligit Caietanus, eò quòd dixerit Nicodemus : Scimus quia à Deo venisti magister) siue quia Nicodemus princeps erat Iudæorum, ad quem tanquam ad omnes Iudæos & Pharisæos maximè sit locutus. Postquam autem arguit eorum incredendo tarditatem propter testimonij certitudinem, eandem rursum arguit propter eorum credibilium quæ dicta erant & testata facilitatem. Si, inquit, terrena dixi vobis, &c. Quæ sententia cùm variè tractetur, dupliciter potissimũ exponi potest. Primò, vt per terrena, intelligãtur ea quæ superius dicta sunt de regeneratione spiriritu ali, quæ etsi nihil minus sit quàm res terrena, vt & omnia cœlestis magistri nostri cœlestia erant, non terrena: tamẽ hic terrenum dicitur, siue quòd in terris peragatur, siue potius per comparationem ad alia fidei nostrę sublimiora mysteria, de natiuitate scilicet æterna filij ex patre, de processione spiritus, &c. & ad ea bona quæ post hanc vitam reuelanda sunt filijs Dei. Itaq; terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata crassa sunt, longeque inferiora ipsis, vt sit sensus: Si non creditis mihi in his quæ modò dixi crassioribus mysterijs, quæ doctrinæ Euangelicæ sunt rudimenta, quomodo credituri estis, si alia longè sublimiora, quæ ab his quæ modò dixi tantùm distant, quantum cœlestia à terrenis, vobis aperire cæpero, illa scilicet

regni Dei arcana planè cœlestia? Cùm enim nemo non sentiat, omnes sensus & cogitationes humani cordis p̄pendere ad malũ, nemo quoq; ignoret cœli municipatũ non posse contingere nisi iustis & sanctis, nec tales posse fieri homines nisi spiritu Dei sancto, non adeo abstrusum & cœleste erat quod de renascentia ex spiritu dictũ fuit, sed quasi terrenũ quid & crassum. In hunc sensum ferè Chrysostomus, Theophylactus, & Cyrillus. Secundò, contrario modo secundum Augustinum & Rupertũ intelliguntur hic per cœlestia, ea quæ prius de regeneratione spirituali dicta sunt; per terrena verò, ea quę dixerat de ædificando templo in triduo. Aut secundum Fabrum, parabolæ & similitudines à rebus terrenis desumptę, quibus docuerat fortè populũ in solẽnitate Paschali. Itaq; secundũ hanc intelligentiã Dominus hac sentẽtia significat, non esse mirũ, quòd non crederet Nicodemus superioribus verbis, quãdo ne his etiam credidissent Iudæi quæ prius dixisset in templo, longè inferiora his de regeneratione mysterijs. Hæc expositio multum conuenit ei lectioni quæ est aliquibus Græcorum libris, οὐκ ἐπιστεύσατε, id est, non credidistis.

Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in, &c. Theophylactus hæc putat sic cum superioribus coniungenda, vt quoniam prius Nicodemus significauit se Christum habere tãquam prophetã aliquẽ, Dominus iam corrigat illius de se sententiã, ostẽdens se non esse de numero Prophetarum, qui de terra existentes à Deo missi fuerunt, sed è supernis esse, Prophetis omnibus superiorem, vt quorum nullus in cœlum ascenderit. Alij verò sic coniungunt cum superioribus, vt quoniam dixit Christus de credendis cœlestibus, iam quædam eorum quæ planè necesse est credere explicet, videlicet se Deum esse & hominem, ac mysterium passionis ipsius. Melius autem secundum Cyrillum intelligitur Christus his verbis voluisse indicare rationem, quare meritò sit habenda fides ipsi cœlestia prædicanti, etiamsi primus ipse hæc apertè cœperit prædicare, vt sit hæc cum superioribus connexio: Meritò

mihi cœleſtia vobis prædicãti credere debetis,etſi nemo ante me hæc ſic apertè prædicauerit,nec multos mecũ in teſtes depoſcere. Nemo enim cœleſtia ita nouit atque ego,quia nemo aſcendit in cœlum,niſi,&cæt. Porrò illud: nemo aſcendit in cœlum: cùm videatur falſum propter iuſtos qui iam ex hominibus in cœlum migrant, dupliciter ſolet intelligi. Primùm, vt ſolus Chriſtus dicatur aſcendiſſe in cœlum,quia ſolus propria virtute, iure ac merito aſcendit. Reliqui verò velut rapiuntur in cœlum, nec niſi iure ac merito Chriſti. Secundò, vt per hoc quod ſolus ipſe dicitur aſcendiſſe, non intelligãtur excludi iuſti, vt qui ſint membra ipſius: quemadmodũ cùm dicitur ſolus homo aliquis eſſe in domo, nõ excluduntur ipſius hominis membra, ſed potius includũtur. Neuter autem horum ſenſuum conuenit propoſito. Nõ enim hic, aſcendit, eſt præſentis temporis, vt præſuppo- nunt prædictæ interpretationes, ſed, vt patet ex Græcis, quæ habent ἀναβέβηκεν, eſt præteriti temporis, ita vt de aſcenſione corporali, quæ tunc adhuc futura erat, non poſſit intelligi. Verùm iam remanet dubium, quomodo Chriſtus iam tum aſcenderat in cœlum. Neque enim aſcenderat ſecundum humanam naturam, ſed neque ſecundum diuinam, quia illi non competebat aſcendere. Itaque Caietanus intelligit Chriſtum iam aſcendiſſe in cœlum ſecundum animam, quia ſcilicet illa iam ab initio conceptionis conſecuta erat beatificam Dei fruitionem, ad quam nullus adhuc inter homines tum temporis peruenerat. Rectius tamẽ intelligitur Chriſtus ſecundum diuinam naturam aſcendiſſe tum in cœlũ. Nõ enim hic, aſcendere, motum aliquem denotat, ſed aſcendiſſe in cœlum nihil aliud hic eſt, quàm contemplatum eſſe omnia cœleſtia, & quæcunq; Dei ſunt perfectè col-
Psal. 72. luſtraſſe & perdidiciſſe. Sic enim hoc loco hæc locutio eſt accipiẽda, quomodo in Pſal. ſimilis locus, dũ dicitur: Exiſtimabam vt cognoſcerẽ hoc: labor eſt ante me, Donec intrẽ in ſanctuariũ Dei, id eſt, donec à rebus terrenis abſtractus cœpero diuinę diſpẽſationis rationes expendere. Idẽ ergo his verbis dicitur hoc loco quod ſuperius,

cùm dixit: Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Descendisse autem è cœlo dicitur Christus, nō quòd cœlum reliquerit, (nam ne hoc putaretur, adiectum est: qui est in cœlo: Neque propterea quòd, vt intellexit Valentinus, corpus cœleste attulerit è cælo) sed tum quia diuinitas in cœlo existens, in terris naturam humanam assumpsit, tū quia & ipsum corpus quod assumpsit, conceptum sit ex spiritu sancto. Itaq; & secundum diuinam naturam, & secundum humanam descendit è cœlo, quamuis potissimùm hic sit habitus respectus ad diuinam naturam assumentem humanam. Notandum autem contra Nestorianos, hic dici filium hominis esse in cœlo, & descendisse è cœlo, atque ascendisse in illud, cùm tamen hęc non competant ei tanquam filio hominis, sed tanquam filio DEI, & DEO: per quod manifestè significatur vnam esse filij Dei & filij hominis hypostasim & personam, ita vt propter hanc vnitatem quæcunque dicuntur de filio DEI, etiam verè dicantur de filio hominis, & contrà. Hac ergo sententia paucorum verborum tria hæc credenda Christus, naturæ scilicet humanæ assumptæ veritatem, cùm se dicit filium hominis, hoc est, hominem: diuinæ naturæ veritatē, dum se è cœlo descendisse & in cælo esse asserit: ac harum naturarum in vnitatem personæ coniunctionem, dum filium hominis dicit esse in cœlo.

Quomodo Christus è cœlo descēdisse dicitur.

Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium] Secundum Erasmum istud sic cōiungitur superioribus, vt quoniam prius dixit filium hominis descendisse è cœlo, hic causam huius descensus indicet. Secundum quam connexionem coniunctio, &, hic causaliter accipi posset, quomodo sæpe accipitur etiam apud probatissimos autores. Alij verò aliter hanc partem superioribus connectunt. Verùm si consideretur processus Christi, hic videtur esse ordo, vt postquam superius Nicodemo quærenti quomodo possunt hæc fieri, Christus respondit, fide hæc esse percipienda, ac meritò sibi fidē habendam, etiamsi solus hæc noua prædicaret: iam

doceat non solum credendum sibi tanquam vera prædicanti, sed etiam tanquam autori salutis per crucẽ, fideiq; huius esse maximum fructum, simul indicans etiam per fidem hominem posse regenerationis ex aqua & spiritu fieri participem, atq; regenerationem hanc pendere ex merito passionis suæ. Si enim per fidem in exaltatũ filium hominis fit vt quis non pereat, sed habeat vitam æternã, ergo regeneratio quæ fieri debet ex aqua & spiritu, vt quis habeat vitam æternam, à passionis Christi efficacia & merito pendeat necesse est. Bene autem saluator Nicodemo mysteriũ suæ passionis, quod illo tempore nondum apertè erat prædicandum, insinuauit nomine exaltationis, comparando eam cum exaltatione serpentis, vt quę nudè dicta intelligere non potuisset, ex figura legis in qua versatus erat, melius assequeretur. Est autẽ hæc figura inter omnes figuras crucis & passionis, maximè aperta & apposita. Indicat enim Christi occisi, quasi seductor fuisset & populi corruptor, innocentiam, mortisq; eius genus ac virtutem, nostros à veris serpentibus letales morsus, ac modum quo ab eis per Christum curari possumus, ita vt in hac figura totum adumbratæ passionis & incarnationis mysterium delinietur. Sicut enim olim cùm in deserto oberrans Israeliticus populus, à veris serpentibus letalia vulnera accepisset, à quibus nõ nisi diuino beneficio curari potuerũt qui percussi fuerant, Moyses non verũ, sed æneum serpentẽ ex pręcepto Dei erexit in ligno, vt qui percussi fuerãt, solo aspectu ab imminente eis certo interitu liberarentur: ita pro curandis nostris letalibus vulneribus quæ ex suggestione illius serpentis quòd primos momordit parentes, omnes contraximus in deserto huius mundi, Christus à peccato quidem omni & veneno alienus, sed tamẽ in similitudinem carnis peccati veniens, ac tanquam serpentinæ malitiæ à Iudæis reiectus & habitus, in ligno crucis exaltatus est, vt solo aspectu oculorũ fidei curati, ab imminente morte æterna liberaremur, ac vitam æternam consequeremur. Hinc ad hanc figurã alludẽs postea aliquoties saluator suã crucifixionẽ, exaltationem vocat.

Cùm

Cùm, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Ioan.12. & 8.cap. Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. Non caret autem mysterio & ratione, quod Moses non ligneum aut lapideum, sed æneum serpentem fecerit. Aeneus enim serpēs magis Christum exprimebat, tum propter suam soliditatem, tum quòd ex igne conflatus esset. Sic enim significabatur soliditas corporis Christi, quod morte ipsa destrui non potuit, sed in æternum efficax perseuerat, ac eundem charitatis igne excoctum, suspensum fuisse in cruce. Et quidem Moysi præceptum non fuit vt faceret serpentem æneum. Nam quamuis nos legamus. Num.21. dictum Moysi: Fac tibi serpentem æneum: pro, serpentem æneum, Hebræis est vnica dictio Saraph, quam prius noster interpres vertit, serpentes ignitos, hoc est, vrentes. Id enim propriè significat ea dictio, cùm deriuetur à verbo quod accendere significat. Aeneum ergo fecit Moyses serpentem, ex igne conflatum, quia sic melius figuram expressit serpētum ignitorum à quibus percussus erat populus, ac vmbram Christi, qui & ipse ignitus fuit, sed alio igne quàm quo igniti sunt veri illi serpentes, à quibus vulneratum fuit letaliter genus humanum. Dicit autem Rabbi Ioseph, medicos asserere eum quem momorderit serpens, statim mori si inspexerit æs, ac propterea ex præcepto Domini Mosen æneum serpentem fecisse, vt miraculum magnificaretur, dum contra communem naturæ cursum æs factū est salutare percussis à serpentibus. Quod & ipsum si verum est, rectè mysterio crucis conuenit, eò quòd ipsa crux, de qua prius dictum erat: Maledictus omnis qui pendet in ligno: nobis iam conuersa sit in benedictionem: & quod prius erat malefactoribus mors, factum est omnibus vitæ occasio & causa. Porrò ex eo quod serpens æneus, qui ex sua natura non habuit curandi infirmitatem, solo cōspectu sanabat, idq; ex institutione diuina, discendum quomodo symbola sacramētorum instrumenta sint salutis et gratiæ Dei, vt quomodo baptismus aquæ regeneret. Quemadmodum enim serpens

Ioan.12. & 8.

Num.21.

ille quod per aſpectū ſanabat, ex Dei erat inſtitutione, qui credentibus verbo eius per huiuſmodi ſerpētem læſos curabat: ita quoque aquæ tinctio, quæ ex ſua natura non habet virtutem mundādi mentem, ex Dei tamen inſtitutione habet, vt per eam fidelibus mentis innouatio conferatur à Deo.

DOMINICA I. POST TRINITATIS. EVANGELIVM.

Luc.16. *IN illo tempore Dixit Ieſus diſcipulis ſuis, & turbis Phariſæorum: Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & byſſo, & epulabatur quotidiè ſplendidè. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ante ianuam eius, hulceribus plenus, cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat. Sed & canes ueniebant, & lingebant hulcera eius. Factum eſt autem, ut moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in ſinum Abrahæ. Mortuus eſt autem diues: & ſepultus eſt in inferno. Eleuans autem oculos ſuos, cùm eſſet in tormentis, uidit Abraham à longè, & Lazarum in ſinu eius: & ipſe clamans, dixit: Pater Abraham, miſerere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti ſui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare, quia recepiſti bona in uita tua, & Lazarus ſimiliter mala. Nunc autem hic conſolatur: tu uerò cruciaris. Et in his omnibus inter nos & uos chaos magnum firmatum eſt, ut hi qui uolunt hinc tranſire ad uos non poſſunt, neque inde huc tranſmeare. Et ait: Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, ut teſtetur illis, ne & ipſi ueniant in hunc locum tormentorum. Et ait illi Abraham: Habent Moyſen & Prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi, Si Moyſen & Prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.*

ISta Euangelij narratio, grauiſſimis de cauſis hodiè in Eccleſia proponitur: Abſoluta ſiquidem priore anni parte, in qua redemptionis ordinē, redemptoriſq;

risq; omnia opera, certa distributione pertractauimus: Ingressi nunc sumus, diuina fauente gratia, etiam reliquam, quā peregrinationis tempus, maiores nostri, appellare consueuerunt. Porro, quia omnis Christianæ religionis basis, & profectionis ad beatitudinem, principium sit fides sacrosanctæ Trinitatis, & baptismi signaculum iubemur accipere in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Hinc est, quod in fronte huius temporis, festum Trinitatis, & doctrinam in Euangelio de spirituali regeneratione, quæ in baptismate confertur, Ecclesia simul proposuit. Cui mox corporis Christi festū ordine quàm maximè congruo, successit, hoc fine, vt renati intelligerent, qua alimonia acceptam in baptismate vitam fouerent, ac enutrirent. Cæterùm quoniam plerique falsa persuasione delusi, salutem sibi solo fidei, sacramentorumque præsidio, absque bonorum operum studio pollicentur, prudentissimè factum est, vt post baptismi, cœnæque declarationem, hæc primitus ex Euangeliorum penu doctrina depromeretur. In qua, præter quam, quod peregrinantibus methodum, inter anfractus, & mūdi discrimina, aduersa & prospera, quid quisque sequatur, aut præstare debeat, ostēdit: præcipuè tradit fidem, vt in circuncisis, ita neque in baptizatis, sine timore Dei, sine reuerentia scripturæ, sine temperantia, beneficentia, modestia, patientia, reliquisque virtutibus, non solùm inutilem ad salutem, verum etiam grauiorem conciliare damnationem. Largimur fidem, fundamentum esse salutis, sine qua nemo placere potest Deo, verum vt fundamentum sine parietibus & tecto, domum non constituit, ita sola fides non perficit Christianismum. Scopus autem hodierni Euangelij, si contextum spectemus, moralis est. Exhortatur enim primò diuites, vt opibus suis vtantur, tanquam œconomi, non fruantur, vt domini. Deinde consolatur pauperes, vt præsentes calamitates, spe melioris in futuro successus, magno animo ferant, aut saltem æquiore animo deuorent, quemadmodum ex ipso verborum cōtextu, latius audituri sumus.

Homo

HOmo quidã erat diues, qui induebatur purpura & bysso.] Eodem tendit hic Domini sermo, quò ea quæ apud Lucam hoc eodem capite præcedunt, nempe vt ad fidelem diuitiarum in pauperes dispensationem prouocaret, & ab auaritiæ ac diuitiarum studio reuocaret. Id tamen exemplo propositi modò diuitis, lõgè magis vrget quàm superiori sermone. Cùm enim Pharisæi auari irriderent Dominum per parabolam dispẽsatoris iniqui, & per ea quæ illi parabolæ subiecit, blandè inuitantẽ ad hoc vt benignitate in egentes, omnes pararent sibi æterna habitacula, & idonei redderentur quibus vera bona & thesaurus vitæ æternæ committerentur, quo irrisores illos iam cohiberet, & metu percelleret, terribile quoddam diuitis cuiusdam exemplum proponit: quo & à facultatum abusu deterret, & ad benignitatem, quodammodo compellit: ostenditq; præterea, in diuitijs & prosperitatibus huius vitæ non constituendam fœlicitatem, vt ferè homines faciunt, sed has potius detestandas veluti perniciosas homini; ob paupertatem verò, aliaque huius mundi mala neminem iudicandum infœlicem, sed ea potius habenda veluti futuræ fœlicitatis materiam, vt etiam hinc intelligamus verum esse quod dixit: Quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Et hæc quidem quæ modò dicta sunt, præcipuè à Domino spectantur per exemplum propositum, quanquam etiam alia multa vtilia per hanc narrationẽ discamus. Dubium autem est an hoc exemplum sit tantùm parabola, vt sit rei non gestæ, sed tamen veluti gestæ narratio, conficta ad auditorum ædificationem, quomodo alia quædam apud Lucam exempla, quæ sine titulo parabolæ eodem modo incipiunt, quo istud exemplum, nempe ab, Homo quidam, an sit vera historia rei gestæ. Nomen enim proprium ipsius Lazari arguit esse historiam, quamuis non efficaciter, vt ex sequentibus patebit. Et Euthymius testatur quosdam ex traditione Hebræorum asseruisse, quòd circa ea tempora diues iste, de quo est exemplum, fuerit Ninensis appellatus, & quæ inter ipsum & Lazarum notum illis tempori-

poribus mendicum hic dicuntur contigisse in vita hac, verè sic accidisse, ac post mortem vtriusque, alterius supplicia, alterius præmium Dominum ad vtilitatem auditorum commemorasse. Quòd si quis parabolam nudam esse velit, fateri tamen debet longè dissimilem esse alijs Euangelicis parabolis. Nam in alijs ex similitudine rerum humanarum aut terrenarum docentur diuina, hoc est, ex his quæ contingunt in rebus mundanis, ostenditur quæ contingant aut fieri debeant in rebus diuinis. Hic verò non sic. Non enim commemorando quæ hic fiunt, ostenditur status futuræ vitæ, sed de futuræ vitæ statu apertè disseritur, quanquam non sine allegoricis locutionibus. Similiter si historiam quis esse dixerit, & rei gestæ narrationem, necesse tamen est fateatur, non omnia sic contigisse vt narrantur. Certum enim est diuitem in inferno non locutum esse lingua, nec oculis corporalibus vidisse Abraham et Lazarum in sinu eius, aut de linguæ exustione conquestum, aut guttam postulasse: sed res futuræ vitæ, Dominus suum sermonem attemperans nostræ capacitati, ad modum rerũ præsentis vitæ proposuit, ita vt corporalia quæ post hãc vitam cõmemorantur, sint allegoricè & spiritualiter accipienda, siue sit nuda parabola, siue vera historia. Proponit ergo Dominus hoc exemplo duos homines diuersæ conditionis in præsenti tempore, quorum mirabili modo mutata est conditio in futuro seculo. Et imprimis hominem quendam proponit diuitem, qui diuitijs suis humano iudicio non videbatur abuti, sed ad ea illis vtebatur, obquæ ferè homines ambiunt diuitias, & ad quæ, si partas aut concessas diuitias accommodauerit quis, laudari solet ab hominibus mundanis. Si quem enim viderint non recondentem semper diuitias, sed eas expendentem in pretiosas & pulchras vestes, & splendida conuiuia, hunc veluti minimè sordidum, ac dignum fortunæ bonis deprædicare solent. Tria ergo huic homini Dominus tribuit, quibus homo in hac vita iudicatur esse beatus, diuitias, & ex diuitijs paratas pretiosas vestes, pertinentes ad splendorem

ac

ac gloriam apud homines, & lauta conuiuia quotidiana, pertinentia ad carnis voluptatem. Non est autem Græcis propriè, epulabatur, sed εὐφραινόμενος, quod significat oblectatum & lætantẽ, vt non tantùm epularũ delitiæ significentur, sed quòd eas cum lætitia & iucunditate sumpserit: quo & sanitas corporalis eiusdem diuitis insinuatur, sine qua nulla est voluptas conuiuiorum, & reliqua quæ ad hilaritatem faciunt conuiuiorum, vt cantus musices, organa, amicorum præsentia, & id genus similia. Nec enim quod dicitur, splendidè, tantùm ad lautitias & delitias ciborum pertinet, sed ad omnem conuiuij & lætitiæ magnificentiam ac splendorem, cùm Græcè sit λαμπρῶς, id est, præclarè, magnificè, splendidè. Itaque in his tribus tria illa obseruare licet quæ Ioannes dicit esse in mundo, concupiscentiam
1. Ioan. 2. carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ. His tribus diuitis conditionibus opponuntur tres alterius conditiones diuersæ. Nam ei quod dicitur: homo quidam erat diues: opponitur, Et erat quidam mendicus. Ei quod dicitur: qui induebatur purpura & bysso, opponitur, Qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus. Ille incedebat in plateis, sedebatque in domo sua splendide, ab omnibus ob splendorem vestitus honoratus, ac exteriori mollium vestium fruens oblectamento: hic verò domo carens in plateis iacebat, aut, vt est Græcè efficacius, ἐβέβλητο, id est, porrectus vel proiectus erat ad diuitis ianuam, despectus ab omnibus ob vlcerum horrorem, ac grauiter vlcerũ multitudine discruciatus, ita vt ei stare vel non liberet, vel non liceret præ dolore & infirmitate. Pro splendore ergo & mollicie vestium diuitis, huic aderat abominatio & dolor vlcerum, totum corpus eius in modum vestimenti obtegentium. Ei autem quod dicitur: & epulabatur, non aliquando solùm, sed quotidiè splendidè: opponitur, Cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis. In quo notatur vrgens necessitas istius mendici. Tantùm enim aberat vt epularetur aut epulas ambiret, vt præ nimia fame cuperet vel fœlicitatem canum

ſibi contingere, ac ſine aliquo diuitis diſpendio vrgenti fami ſuæ ſubueniri. Ex induſtria autem Dominus mendicum nominauit, dicens: nomine Lazarus: cùm diuiti non apponat nomen, ſed tantùm dicat: Homo quidam: vt, quemadmodum annotauit Diuus Gregorius, indicaret contrarium euenire apud Deum & apud homines. Nam apud homines quidem plus ſolent ſciri nomina diuitum quàm pauperum, & cùm de diuitibus eſt ſermo, ſolent eorum nomina cum honorificentia nominari. Cùm verò de pauperibus, quia aut neſciuntur eorum nomina, aut ſi ſciantur, indigna iudicantur appellatione, dici ſolet: homo quidam, aut pauper quidã. At contrà Deus humiles, abiectos et incognitos mundo, ex nomine nouit & approbat: ſuperbos verò & honoratos ignorat & deſpicit. Vnde in Pſalmo myſtico dicitur in perſona Chriſti de his quorum Deus non eſt pars hæreditaria: Nec memor ero nominum eorum per labia mea. Poteſt & hoc intelligi ſignificatum, quòd cùm alicuius virtutes ſunt commemorandæ, nomen eius rectè exprimatur: at illud ſupprimendum eſſe, cùm alicuius exponenda ſunt vitia. Atque vtraq; hæc ratio nominati mendici conueniens eſt, ſiue exemplum hoc ſit nuda parabola, ſiue etiam vera hiſtoria. Bene autẽ quadrat in hunc mendicum, nomen Lazarus. Nam illud ſignificat, vt habet Chryſoſtomus et Auguſtinus, eum qui adiutus eſt, aut potius, ad adiutorium, nimirum quòd nulla re mundana fretus, ad ſolum Dei reſpiceret adiutorium. Non enim dicitur Azarus, quod ſignificare poſſet adiutum, ſed Lazarus, quod ratione Lamed præpoſitionis ſignificat, in, vel ad adiutorium. Quod autem ſequitur: & nemo illi dabat: vt non eſt in Græcis codicibus, ita nec in antiquis pleriſque ſcriptis. In vno quod ad manum erat, non erant hęc verba in contextu, ſed recenti manu aſſcripta in margine. Et tamen etiamſi ea pars non addatur, ſatis ſignificatur diuitis huius inhumanitas, quòd pauper ille coactus fuerit petere ſaturari de micis cadentibus è menſa. Sic enim inhumanitatem huius diuitis colligit Diuus Auguſtinus, declarans

Pſal. 15.

se non legisse illa verba: & nemo illi dabat. Nam sic habet homilia 7. ex. 50. Apertè de diuite hoc dictum est, quòd immisericors erat, nō quia aliena rapuit, sed quia de proprijs erogare noluit. Nunquid enim, charissimi, si pauper ille ante ianuam iacens sufficientem panem à diuite acciperet, diceretur de illo: quia cupiebat saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis? Hæc ille. Et hactenus quidem in diuite proponitur à Domino exemplar maximæ fœlicitatis humanæ: in mendico verò exemplar infœlicitatis extremæ. Illi enim cum diuitijs aderat prospera valetudo, splendor summus apud homines, assidua item & nullis malis inquinata voluptas. Huic verò cum paupertate non vulgari, sed extrema, vt quæ eum cogeret & mendicare, & præ nimia fame vel micas pereuntes postulare, etiam aderat aduersa corporis valetudo, eaque item non simplex, sed grauissima, vt quæ ad instar Iob totum ipsius corpus occupauerat, atque in terram porrectum deijceret, nec sineret eum pedibus suis consistere. Hæc autem extremæ tum paupertatis, tum ægritudinis mala etiam alia pleraque exaggerabant, nimirum quòd nemo ipsius tam calamitosi curam haberet, quòd ad ianuam diuitis iacens præ oculis haberet diuitis huius fœlicitatem, quòd canes etiam erga se benigniores sentiret, & humaniores quàm ipsos homines, & hunc tam fœlicem diuitem, imò quòd etiam canes se fœliciores esse conspiceret, vt quibus abundè dabatur saturari de micis mensæ, de quibus cùm saturari cuperet, non est tamen quod cupiuit assecutus. Obseruat in hoc mendico etiam plura mala Diuus Chrysostomus, qui præter vnam homiliam qua parabolam hanc breuiter tractauit, quatuor alijs homilijs eandem parabolam per partes est pulcherrimè prosecutus, in quarum prima connumerat nouem supplicia quæ mendicus iste passus est. Vt autem per prædictā narrationem Dominus in vno proposuit apertè exemplar summæ fœlicitatis mundanæ, & altero exemplar extremæ infœlicitatis: ita etiam tectè illius notauit vitia, huius virtutes. Et diuitis quidem vitia erant, quòd diui-

diuitijs sibi ad dispensandum concessis abusus sit, expendens eas tantùm ad ambitionem & voluptatem: quòd carnis tantùm curam habuerit non etiam animæ: quòd pauperis non sit misertus, idq́ue eius qui tam erat calamitosus, cuiusque inopiam & calamitatem non potuit ignorare, vt qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius semper expositus, quodq́ue cùm magna fœlicitas mitiores & benigniores soleat homines reddere, ne in tanta quidem fœlicitate commoueretur misericordia erga tam egregiè miserum, vt vel saltem idem beneficentiæ illi præstaret quod canibus suis: inhumanior etiam canibus, qui quod potuerunt, misero præstiterunt, lingentes vlcera eius: negligentissimus salutis animæ suæ, vt qui nec de damno pereuntium micarum cogitauerit facere lucrum, quemadmodum vt faceret mendicus cupiuit. Mendici autem virtutes fuerunt, quòd summam illam & paupertatis, & ægritudinis miseriam patienti animo tolerauerit, idq́; non solùm cùm apud se esset, sed & cùm coram cerneret maximam illam diuitis abundantiam & fœlicitatem, atque eiusdem in se tam inhumanam experiretur immisericordiam etiam à canum facto condemnatam, nec tunc quidem aut de Dei conquerens iustitia, aut diuiti malè precatus, quodq́ue summa cum modestia tantùm de micis saturari cuperet, nec tantillum quidem importunitate obtinere contendens, sed miseriæ suæ ostentatione potius quàm clamore mendicans. Itaque quod dicitur: Canes veniebant, & lingebant vlcera eius: additum est & ad condemnandum magis diuitis inhumanitatem, & ad commendandum magis pauperis patientiam, qui experiebatur etiam canes hominibus humaniores. Potest tamen etiam aliter intelligi hac parte significatũ, ipsos canes diuitis à paupere qui cõditionem canum petebat, assecutos fructum & voluptatem, vt cùm ipse non posset cum canibus saturari, canes tamen ab ipsius malo saturarentur & reficerentur. Non enim canes lingebant eius vlcera, quo ei benefacerẽt, sed quia inde eis bene erat. Sic ferè Chrysostomus, qui & indicat hac parte significatã debilitatẽ

maximam ægri, vt qui nec canes suam ex ipso voluptatem quærentes posset à se depellere. In diuite ergo hoc proponitur exemplum, quod diues quisque fugiat & abominetur. In paupere verò exemplum, quod pauper quisque & calamitosus imitetur.

Factum est autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab, &c.] Descripsit in superioribus Dominus diuersas pauperis & diuitis conditiones in præsenti tempore, nunc ostendit vtrumque eundem excepisse in hoc seculo finem, ac post eum vices rerum in ipsis mirabiliter esse inuersas in futuro seculo, vt hinc discamus non metiri hominis fœlicitatem vel infœlicitatem ex his quæ contingunt in hac vita. Cùm enim in hac vita omnia diuersa ferè sint inter diuites & pauperes, mors tamen vtrisque communis est, quæ vt diuitibus finis est omnium voluptatum, ita afflictis finis est omnium afflictionum. Dicit ergo: Factum est vt moreretur mendicus: sed rursum subijcit: Mortuus est autem & diues: quasi dicat: Nec hunc diuitiæ à morte liberare potuerunt. Prius quidem mortuus est mendicus, vt intelligamus Deum citò ipsum huius vitæ calamitatibus exemisse, ac per nimias calamitates mortem ipsius acceleratam & przuentam: Diuitem verò per prosperam valetudinem, & omnium rerum affluentiam matura morte decessisse, ac DEVM illi diutius concessisse suam in hoc mundo fœlicitatem, quàm pauperem in hoc permiserit mundo affligi. Magis enim festinat Dei benignitas afflictos eximere doloribus, & æterna quiete donare, quàm ipsius iustitia festinet fœlices in hoc mundo eripere suæ fœlicitati, & æternis tradere cruciatibus. Expectat enim eos ad pœnitentiam, cuius patientem expectationem si negligant, efficiunt vt diuinæ in illos vltionis innotescat magis iustitia. Cùm autem & pauperi & diuiti vnus fuerit finis huius vitæ, mors scilicet, non tamen vtrique post hunc finem eadem fuit conditio, sed inuersis vicibus ille quidem portabatur ab Angelis in sinum Abrahæ, hic verò sepultus est in inferno. Qui prius ab omnibus fuit derelictus & despe-

ctus hominibus, et à canibus lingebatur: hunc non vnus tantùm Angelorum, sed multi Angeli in suam curam suscipiunt, honorant, deducunt. Qui prius iacebat præ infirmitate, nunc portatur ab Angelis causa honoris. Qui non recipiebatur intra domum diuitis, sed iacebat ad ianuam eius, graui oppressus tum dolore, tum fame, modò collocatur refocillandus in sinu Abrahæ, atque ab eo blandè benigneque suscipitur & fouetur. Dicitur autem portatus ab Angelis, quòd Angelorum ministerio deductus sit ad locum quietis, vt hinc intelligamus honorem pauperum, & lubenter Angelos in hoc occupatos esse vt homines ducant ad regna cœlorum. Nondum autem in cœlum delatus dicitur, quòd illud tunc nondum esset apertum, sed in sinum Abrahæ deportatus dicitur tropica locutione, similitudine scilicet mutuata à parentibus, qui filios suos quos tenerè diligunt in sinum suum recipiunt, atq; in eo fouent. Quoniam ergo Abraham pater erat omnium Iudæorum, ad quem suum genus referebant, in illius sinum Iudæus Lazarus delatus dicitur, ad significandum quòd ab illo sit receptus benignè in sanctorum consortium, atque vna secum quiete donatus, ac spe gaudiorum regni cœlestis ipsi Abraham primò promissi, recreatus ab Abraham. Est & alia ratio quare peculiariter in Abrahæ potius quàm alterius sinum delatus dicatur, nimirũ quia Abraham in vita sua semper hospitalitati & pauperum susceptioni fuit intentus, vt hinc redargueretur magis diuitis huius inhospitalitas, & ostenderetur Abraham etsi diuitem, longè diuersum fuisse ab hoc diuite, ac magis iam refocillaretur pauper, quòd despectus à diuite hoc in terris, post mortem reciperetur ab Abraham diuite & patriarcha. In hunc ferè modum de sinu Abrahæ Diuus Chrysostomus. At Diuus Augustinus paulo aliter de eo disserit, quanquam eodem redeat. Sinum enim Abrahæ vbique explanat esse, secretæ cuiusdam quietis habitationem. De quò latè disserit lib. 4. de anima & eius origine. cap. 16. sic scribens: Quòd verò illum Abrahæ sinum existimas esse corporeum, et per ipsum asseris

totum corpus eius agnosci, vereor ne in re tanta ioculariter atque irridenter, non seriò grauiterq; agere crederis. Neque enim vsq; adeò desiperes, vt arbitrareris corporeum sinum vnius hominis ferre tot animas, imò vt secundum te loquar, ferre tot corpora bene meritorum, quot illuc Angeli sicut Lazarum, perferunt. Nisi opinaris fortasse illam vnam animam solam ad eundem sinum peruenire meruisse. Si non iocaris, & errare pueriliter non vis, sinum Abrahę intellige, remotam sedem quietis atque secretam, vbi est Abraham. Et ideo Abrahæ dictam, nō quod ipsius tantùm sit, sed quòd ipse pater multarum gentium sit positus, quibus est ad imitandum fidei principatum præpositus. Hæc ille. Itaq; intelligit sinum Abrahæ, locum quietis, in quo recipiuntur vel recipiebantur omnes imitatores fidei & pietatis Abraham. Secundum Augustinum ergo sinus Abrahæ dicitur, non quomodo pars aliqua hominis sinus dicitur, sed quomodo in mari appellamus loca portubus & quieti apta. Hunc autem locum idem Augustinus scribens in Psalm. 85. circa illud: Eruisti animam meam ex inferno inferiori: dicit videri posse (nam dubitando loquitur, nec quicquam hac in re diffinire ausus fuit) fuisse ante Christi resurrectionem infernum superius, hoc est, locum aliquem sub terra, superiorem loco damnatorum, respectu cuius damnatorum locus dicatur infernum inferius. Illi enim conuenire quod hic dicitur diues iste leuasse oculos cùm videret Abraham, quia non posset leuatis oculis videre, nisi ille esset superius, iste inferius. Huic sanè sentētiæ iam receptæ consentit, quod in symbolo dicitur Dominus descendisse ad inferos, vtique ad liberandum vinctas ibi iustorum animas. Vnde communiter iam dicitur, sinum Abrahæ idem esse quod limbum inferni. Sic enim superiorem inferni partem recentiores vocauerunt, quòd limbus sit alicuius rei extremitas. Idem tamen Augustinus epistola 99. disputando colligit sinum Abrahæ non fuisse aliquam inferni partem. Quia, inquit, ne ipsos quidem inferos vspiam scripturarum locis in bono appella-

Psal. 85.

pellatos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis autoritatibus legitur, non vtique sinus ille Abrahæ, id est, secretæ cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est, quanquam in his ipsis tanti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum est: satis, vt opinor, appareat non esse quandam partem, & quasi membrum inferorum, tantæ illius fœlicitatis sinum. Chaos enim magnum quid est, nisi quidam hiatus, multum ea separans inter quæ non solùm est, sed etiam firmatus est? Hæc ibi. Porrò quanquam propria quadam ratione locus quietis ante ingressum regni cœlestis, dictus sit sinus Abrahæ, rectè tamen locus quietis, in quem modò recipiuntur animæ beatæ, cœlum scilicet ipsum, etiam dicitur sinus Abrahæ, & ab Abraham tanquam patre omnium credentium recipi dicuntur in sinu quotquot ad quietem regni cœlestis perueniunt. Vnde moriturus Martinus, Abrahæ, inquit, me sinus excipiet: & de eo canit Ecclesia: Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur, nimirum vt alter pauper Lazarus. Et Augustinus libr. 9. Confess. loquens de Nibridio, dicit: Quicquid illud est quod sinus Abrahæ vocatur, ibi Nebridius meus viuit. Ei autem, quod mēdicus Lazarus portatus dicitur in sinum Abrahæ, pulchrè opponitur quod diues sepultus dicitur in inferno, loco scilicet pœnarum, & omni carente refrigerio, in quo sepultus dicitur, quòd anima eius fuerit in profundo infernalium suppliciorum collocata, ac sub terram quasi in tumulo conclusa & religata, æternęque ibidem morti tradita. Quod enim mortuum est, sepulturæ traditur. Sepultura inferni, inquit Augustinus lib. 2. de quæst. Euang. pœnarum profunditas est, quæ superbos & immisericordes post hanc vitam vorat. Sic Ezechielis 32. sepulchra regum Aegypti, & Assur, & sociorum dicuntur esse in inferno, Ibi, inquit propheta, Assur, & omnis multitudo eius, in circuitu illius sepulchra eius, omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio, quorum data sunt sepulchra in nouissimis laci, &c. Sciendum tamen Græca non habere: & sepultus *Ezech. 32*

est in inferno: sed post, & sepultus est: perfectus est punctus. Deinde sequitur: Et in inferno eleuās oculos suos. Non enim habent coniunctionem, autem. Vnus codicum scriptorum, qui mihi ad manū erat, habebat post, & sepultus est, & in inferno. Eleuans autem oculos suos. Diuus Augustinus quanquam in libro 2. quæst. Euang. secutus sit, vt ex suprà dictis patet, lectionem nostram, in alijs tamen locis sequitur lectionem quæ inuenitur in Græcis codicibus. Nam in sermone quodam quo enarrat illum Psalmi versiculum: Tibi derelictus est pauper: qui est sermonum de tempore 110. sic habet: Videte exitus amborum. Contigit enim mori inopem illum, & auferri ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est diues, & sepultus est. Nam pauper fortè nec sepultus. Et quid postea? Cùm apud inferos diues ille in tormentis esset, leuauit oculos suos, &c. Sic & homilia 7. ex quinquaginta: Propter solam inhumanitatem, quia contemnebat pauperem ante ianuam suam iacentem, nec congruè digneque pascebat, mortuus est, & sepultus. Et cùm esset apud inferos in tormentis, leuauit oculos suos, &c. Itaque secundum hanc Græcorum lectionem & distinctionem, de solo diuite mortuo dicitur quòd sepultus sit, quòd pauper ille aut non fuerit sepultus, aut sine honore aliquo: diues autem post mortem nihil aliud gloriæ consecutus est, quàm quòd cum honore aliquo delatus sit ab hominibus ad sepulchrū, pro quo honore mendicus portatus est ab Angelis in sinum Abrahæ. Diuus Chrysostomus intelligit additum: & sepultus est: ad significandum quòd post mortem neque diuitiæ, neque famuli, neque amici, vitæ eum rursum restituere potuerunt. Theophylactus autem & hoc addit, quòd dicendo: sepultus est: insinuauerit Dominus obiter, quòd & anima eius infimum locum & caliginosum sortita fuerit, quod non discrepat à sensu nostræ lectionis: & sepultus est in inferno. Diuus Augustinus epist. 89. quæ est ad Hilarium, cōtra eos qui asserebant diuitem manentem in diuitijs suis non posse ingredi regnum cœlorum, hunc locum producit.

Psal. 10.

pul-

pulchram reddens rationem cur in sinum diuitis Abrahæ pauper Lazarus illatus sit. Si inquit, pauperi illi meritum esset inopia non iustitia, non vtique ab Angelis in Abrahæ gremium, qui diues hic fuerat, tolleretur. Sed vt nobis ostenderetur, nec in isto paupertatem per seipsam diuinitus honoratam, nec in illo diuitias fuisse damnatas, sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse, sic suscepit impium diuitem cruciatus ignis, vt tamen pium pauperem susciperet sinus diuitis.

Eleuans autē oculos suos, cùm esset in tormentis, uidit Abraham.] Eleganter Diuus Chrysostomus concione secunda de Lazaro, diuitias & paupertatem in præsenti vita nihil aliud esse dixit, quàm personas & laruas in scena, quòd sub his in theatro huius mundi alij quidem fœlicium formam præ se ferant, alij verò infœlicium personam: at cùm homines è scena huius mundi egressi fuerint, ac per mortem detractæ illis fuerint personæ theatrales, tum demum apparet qualis quisque sit, & quemadmodum in scena plerique regum & diuitum personam induunt, quia ea deposita cognoscuntur esse vilissimi & pauperrimi: ita & post mortem qui hic videbantur fœlicissimi, manifestantur re vera esse & fuisse infœlicissimi, quemadmodum patet in hoc diuite, qui cū egressus è theatro præsentis vitæ, suam personam deposuisset, visus est omnium esse miserrimus, vt qui & varijs, eisque intolerabilibus tormentis affligeretur, & tanta laboraret inopia, vt ne guttam quidem aquæ haberet in sua potestate, sed pro hac etiam pauperrimo olim supplex fieret, nec tamen quod petebat consequeretur. Obseruandum autem quàm iustæ rerum vicissitudines Euangelicis verbis significentur. Qui enim olim erat in varijs delitijs, iam deprehenditur non in vno tantùm tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur: cùm esset in tormentis. Qui olim Lazarum ad ianuam suam iacentem veluti ex alto despiciebat, aut omnino ne videbat quidem, hic iam eundem procul semotum diligenter aspicit, & sublimem suspicit, in sinu

Abrahæ patris sui requiescētem. Qui olim omni affluebat rerū copia, iam etiam vnius guttæ refrigerātis laborat inopia. Qui prius lingua peccauerat, indulgens scilicet ei iugiter omnigenas ciborum lautitias, ac per eam fortè petulanter incessens pauperem, aut recusans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarem pœnam sentit, quia per quæ peccat quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta mensæ suæ dare neglexit, in inferno positus, vsque ad minima quærenda peruenit, nec tamen impetrauit. Nam guttam aquæ & extremum digiti ipsius pauperis petiuit, nec accepit, qui micas panis rogatus aut negauit, aut dare neglexit. Porrò quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahæ atque Lazaro beatis, colligere hinc solent aliqui, vt patet ex Augustino libro quarto, de origine animæ, capite 15. animas exutas hoc corpore, esse tamen adhuc corporeas, nec carere suo corpore, quamuis magis spiritali. In quo errore cùm esset Tertullianus, etiam hoc loco pro confirmatione suæ sententiæ vtebatur, vt patet ex libro de resurrectione carnis. Quidam etiam inter Græcos negantes animas ante iudicium aut puniri, aut coronari, cùm hoc loco multum vrgerentur, dixerunt Dominum hic ea quæ futura erant narrare tanquam iam præterita: quod si verum esset, non iam difficultatem aliquam facerent membra corporalia attributa diuiti, Abrahæ, & Lazaro. Verùm ei intelligentiæ obstant sequentia, quæ post diem iudicij non conuenit intelligere, vt quòd dicitur petisse diues vt mitteretur Lazarus ad fratres ipsius adhuc in mundo existentes. Proinde cùm efficaciter satis ex hoc loco conuincatur error ille Græcorum, & tum ex hoc loco, tum ex alijs scripturis Catholica fides doceat animas statim à morte aut esse in gaudijs, aut esse in pœnis, & tamen Catholica doctrina etiam habeat animas exutas corpore non esse corporales, dicendum est, vt prius admonuimus, Dominum de animis corpore exutis loqui tanquam adhuc corpore circundatis, ac spiritualia corporaliter

Sapien. 11.

raliter describere, quòd illa aliter cognoscere nequeamus, quemadmodum scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cùm certum sit illum non esse corporeũ. de quo vide Augustinum libro prædicto, disputantem contra asserentes ex hoc loco animas esse corporeas. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormentis suspexisse eminus Abraham & Lazarum in sinu eius, significatur quod oculis mentis, hoc est, intellectu suo comprehenderit Abrahæ fælicitatem longè separatam à sua infælicitate, atque agnouerit Lazarum olim à se impiè neglectum, beata quiete cum patre credentium fruentem. Quod si quæratur quomodo id agnoscere potuerit: Dicendum sanè id diuina factum reuelatione, & ordinatione, qua factum est, vt quemadmodum mendici in præsenti vita infœlicitas augebatur, ex conspecta ab ipso diuitis fælicitate: ita nunc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazari beatitudine augeretur. Quod in alijs quoq; damnatis vsuuenire hinc intelligendum est, vt quos hic velut abiectos despexerunt, de eorum ibi fælicitate maius suæ infælicitatis tormentũ percipiant. Quod autem clamãs præ nimio dolore, inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo digiti Lazari linguam suam refrigerari; significat eum summopere desiderasse ab Abraham, vt per ministerium Lazari aliquantula remissio tormentorum ei concederetur. Non autem Lazarum inuocasse introducitur, veluti nõ ausus fuerit, quòd in illum fuerit tam inhumanus: sed Abraham inuocat, quòd Iudæi in illo tãquam patre suo gloriarentur, ob quod iste, cùm esset Israelita, confidebat de paterna eius benignitate rem tam exiguam posse impetrari, proinde eum inuocat nomine patris, dicens: Pater Abraham. Cùm autem certum sit quæ de oculis, lingua, digito, & sinu Abrahæ dicuntur, spiritualiter esse accipienda, nõ potest etiam ex eo quod hic dicitur diues cruciatus in flamma, efficaciter colligi, ignem quo animæ corporibus exutæ cruciantur, esse ignem corporalem, quemadmodum docet Augustinus lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 10. Conuenienter enim responderi posset, ta-

 lem fuisse

lem fuisse flammam illam, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit: qualis lingua, cui humorem exiguum infundi desiderauit: qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit. Idem tamen Augustinus eodem capite & aliįs locis asserit ignem gehennæ fore corporeum, quo post resurrectionem corpora damnatorum cruciabuntur. Quare cùm eodem illo igne etiam cruciandi sint dæmones, etsi spirituales (hunc enim ignem in quem corpora damnatorum mittentur, dicit Dominus paratum diabolo & angelis eius) non debet videri impossibile & mirum animas etiam corpore exutas torqueri igne corporeo, quemadmodum colligit Diuus Gregorius libro quarto Dialog. cap. 28. At de hac quæstione, sicut & de loco quietis sanctorum ante liberationem factam per Christum, aut de loco animarum damnatarum ante iudicij diem, non putat contentiosè dispu tandum D. Augustnus. Melius est enim, inquit lib. 8. de Genesi ca. 5. dubitare de occultis, quàm litigare de incertis. Satis ergo fuerit ex eo quod dicitur diues iste cruciatus in flamma, intelligere ipsum & omnes damnatos, ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus excruciari: pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudiorum refrigerio suauissimo, ac id intelligentes solicitos esse quomodo & illa tormēta effugere possimus, & ad hæc gaudia peruenire potius, quā de ignis quo cruciari dicuntur qualitate anxiè disceptare. Cæterùm quo vtcunq; intelligamus quàm rectè dictū sit diuitem hunc fuisse in tormentis pluraliter, & quæ sint pœnæ quæ per flammæ cruciatum possint intelligi, præter pœnam quam animæ diuina virtute ab igne corporali modo nobis incerto pati possunt, primùm quidem cruciantur remorsu perpetuo conscientiæ ex recordatione admissorum scelerum: deinde reputatione amissæ beatitudinis quam assequi potuerunt, & certa cognitione irreparabilis suæ damnationis: præterea quia sentiunt se contra suam voluntatē certo loco alligatas, ac horribilium atque infestissimorum dæmonum consortio deputatas. Postremùm, quia experiuntur vires

vires animæ ſuæ, intellectum ſcilicet & voluntatem, non eſſe liberas, ſed cogi indeſinenter, illum quidem ad actualem pœnarum ſuarum conſiderationem: hanc autem ad actualem pœnarum horrorem & renitentiam, ita vt nulla ſit his viribis in iſtis malis quies, quemadmodum eſt in nobis per ſomnum aut auerſionem intellectus ab alicuius mali conſideratione, & conuerſionem eius ad alia quæ cogitare delectat. Hæ pœnæ quàm ſint graues, & omnem mundi cruciatum excedentes, vtcunque experiuntur qui mentes ſibi malè conſciæ carnificina hic iugiter excruciantur, quæ frequenter multos ad laqueum adegit, cùm hic interim vires animæ non ſint tam viuaces, atque ſunt cùm anima exuta eſt corpore, & multa hic ſint quæ hominis triſtitiam ad tempus tollunt, aut leniunt, aut à recogitatione malorum intellectum quieſcere faciunt.

Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepiſti bona, &c] Lamentanti de ſua calamitate diuiti, & refrigerium ſibi per Lazarum impendi poſtulanti, Abraham primùm quidem exponit iuſtitiam mutatæ in vtroque cõditionis: ac deinde ſignificat impoſſibile eſſe vt aſſequatur quod per Lazarum ſibi impendi poſtulauit. Blandè illum compellat, non dedignatus eum appellare filium, vt intelligimus hinc ſanctorum pium etiam erga damnatos affectum, & diſcamus viciſſim & nos afflictos etiam iuſtè non inceſſere, quibus digni ſunt nominibus. Scriptum eſt enim: Non exaſperes pauperem in inopia ſua, & cor inopis ne afflixeris. Diligenter autem obſeruandum, quòd Abraham indicare volens quare vtriuſque vices modò eſſent mutatæ, non obijcit diuiti aliqua ſcelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes, ſed tantum dicit, quòd diues receperit bona in vita ſua, & idcirco eum cruciari: Lazarum verò, quòd perpeſſus ſit mala, eſſe in ſolatio: vt intelligamus rem eſſe maximè perniciosam homini verſari in otio ſummo, & delitijs atque honoribus frui: & rurſum nihil homini vtilius, quàm exerceri afflictionib. Vnde Baſilius ſermone primo, de ieiu-

ieiunio: Timeto, inquit, exemplum diuitis, illum delitię vitæ igni tradiderunt. Non enim ob iniustitiam, sed propter mollem ac delicatam vitam reprehēsus, in flamma fornacis torrebatur. Hæc ille. Proinde hæc Abrahæ verba ad hoc valent, vt ne ob diuitias, honores, & voluptates huius vitæ aliquem beatum ducamus, sed potius miserum, & ne sibi diues placeat, sed potius displiceat ob fœlicitatem huius vitæ. Et contrà ne ob paupertatem, contemptum, & afflictiones aliquem miserum ducamus, sed potius beatum: nec sibi pauper aliquis aut afflictus displiceat, sed eo potius nomine sibi placeat &
Iacob. 1. gaudeat, iuxta illud Iacobi: Omne gaudium existimate fratres mei cùm in tentationes varias incideritis. Verbis Abrahæ consonāt quæ prius dixit Dominus: Beati pau-
Lucæ 6. peres, quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Contrà: Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationē vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. In
Psal. 48. diuite isto videre licet quàm verè dixerit Psalmista: Ne timueritis cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniam cùm interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius. Quia anima eius in vita ipsius benedicetur. In
Psal. 89. paupere illud Psalmi impletum est: Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Significant ergo verba Abrahæ iustum illud Dei iudicium, quo reprobis & vasis iræ aptatis in interitum, in hac vita plerunque concedit bonorum huius mundi affluentiam, ne semper illis sit malè, & alicubi habeant sua bona: electis autem & vasis misericordiæ quæ præparauit in gloriam, immittere afflictiones & aduersitates quibus exerceantur, quod fieri non possit vt quis & hic regnet cum mundo, & postea cum Chri-
Psal. 72. sto. De quo Dei admirabili iudicio disputat Psalmista, asserens se non potuisse illud comprehendere, donec ingrederetur sanctuarium Dei, & intelligeret nouissima diuitum. Ideoque notandum, Græca non tantùm habere,

bere,recepiſti bona,ſed bona tua: vt deinde cùm ſubditur: & Lazarus ſimiliter mala: ſubaudiatur mala ſua, & intelligamus ſignificari Deum vnicuique & bona & mala præparaſſe, & qui in hac vita ſuam in bonis portionem accepit, malorum partem poſt hanc vitam accepturum,& contra,quanquam illud,bona tua, etiam aliud ſignificet, vt mox dicetur. Cæterum Diuus Chryſoſtomus diligenter inquirit quare potius dictum ſit,recepiſti,quam accepiſti, putatque ideo dictum eſſe, recepiſti,ad ſignificandum quòd & diues quanquam peccator erat,aliquam tamen habuit virtutem, pro qua bona debita adhuc viuens receperat. Nam recipere propriè ea dicimur quæ debētur meritis. Similiter Lazarus etſi iuſtus aliquod tamen vitium habuit, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Nullus enim ferè hominum expers eſt omnis virtutis, nec quiſquā immunis ab omni vitio. Ideoque cum iam duo illi per mortem hinc deceſſerunt, ille quidem diſceſſit meram habens malitiam, iſte verò meram habens virtutem. Secundum hunc ſenſum dictum eſſet,bona tua,id eſt, bona quæ tibi debebantur. Quanquam autem hæc obſeruatio docta ſit, magis tamen videtur verbum, recipere, hic ſimpliciter poſitum eſſe, quemadmodum ſæpe, pro accipere, ſecundum ſenſum ſuperius indicatum. Vlterius tamen ſciendum, quod quanquam Abrahæ verba nulla apertè exprimere videantur vitia diuitis, nullasque virtutes Lazari, ſed tantùm admirabilem diſtributionem bonorum & malorum quæ à iuſto & inſcrutabili Dei iudicio proficiſcitur: tamen eadem verba ſatis etiam in ſe includunt & illius vitia,& huius virtutes præmio dignas. Per hoc enim quod dicitur: recepiſti bona: ſignificatur quòd fœlicitatem huius ſeculi amplexatus ſit, atque dilexerit, quodque bona huius mundi pro veris bonis duxerit, eaque quæ illi Deus conceſſit, ſibi vindicauerit, non communicando ea alijs quibus diſpenſari debebant, & parando ſibi amicos de mammona iniquo: vnde bene Græca habent,bona tua, nempe quòd ea pro ſuis bonis duxerit. Quare his verbis ipſius & amor ſe-

culi

culi inordinatus, & in pauperes inhumanitas notata est, propter quæ vitia æterno dignus fuit supplicio. Sic & Lazari patientia satis insinuatur, dum dicitur recepisse mala. Non enim propriè recipit vel accipit mala à DEO immissa, qui ea patienter in se non suscipit, tollendo crucem suam post Christum. Intellexit istud significari his verbis Diuus Augustinus libro secundo de quæstionib. Euang. sic scribens: Cùm ei dicitur: recepisti bona in vita tua: illud tangitur, quia fœlicitatem dilexit seculi, nec aliam vitam præter istam in qua superbus tumebat, amauit. Lazarum autem dicit mala recepisse, quia intellexit huius vitæ mortalitatem, labores, dolores, & ærumnas, pœnam esse peccati, de quo scriptum est: Fuimus & nos naturaliter filiæ iræ, sicut & cæteri. Hæc ille. cap. 38. Hic iam obseruandum, quòd si inferni damnatione percutitur qui propria nō largitus erat, qua pœna plectendus sit, qui aliena rapit. Si damnatus est qui suis bonis ad corporis curam vsus est, nec alicuius sceleris arguitur, quid futurum ijs qui sese horrendis contaminãt immunditijs, impietatibus, & iniustitijs? Vide diuum Basilium sermone quo hortatur ne rebus temporalibus affixi sim⁹, vbi ex hoc loco admonet ne pręteramus ob oculos nobis positos Lazaros, ne cùm post vitam inuocauerimus Abraham, aliosq; sanctos, nullum consequamur fructum nostræ vociferationis, sed ab eis impetamur acerbioribus verbis, quã hic impetitus est ab Abraham diues, quòd illius improbitatem pleriq; manifestè vincamus. Appositè autem pro tempore illo dixit Abraham: Nunc autem hic consolatur: quia necdum accepit plenam mercedem, vt impleretur lætitia ex aspectu vultus Domini, sed consolabatur in spe liberationis per Christum perficiendæ.

Et in his omnibus, inter nos & uos chaos magnum firmatum est.] Ostendit iam fieri non posse vt quod petebat assequeretur. Et, inquit, in his omnibus, pro, super vel pręter hæc omnia, hoc est, præterquam quòd iusto DEI iudicio tibi non consolatio & refrigerium, sed cruciatus debeatur, etiam impossibile est, vt quam petis tibi præstem

præstem misericordiam, quia impossibile est vt quis ex nobis vos adeat. Hoc enim significatur cùm subditur: inter nos & vos chaos magnum firmatum est, & cæt. Vbi notandum dictionem, chaos, valdè impropriè positam, si modò non est vitium scriptorum, quemadmodum vult Budæus. Græca enim dictio est, chaos, quæ tamen hoc loco Græcis non est, sed pro ea est, χάσμα, quæ Græcis aliud significat quàm chaos. Nam chasma Græcè hiatum terræ significat, à verbo χαίνω, quod est hio. Chaos verò, quod à χέω, id est, fundo deriuatur, confusionē significat. Chaos ergo impropriè hic debet accipi pro hiatu, quemadmodum & Augustinus exponit epistola nonagesima nona, qualis hiatus existere nonnunquam solet in terræmotu, vnde & chasmaticus terræmotus dictus est. Huiusmodi autem terræ hiatus aut vorago, si modò magna sit, impedit ne quis ex vno loco ad alium pertranseat: proinde metaphora hinc desumpta dicitur, hiatus magnus inter nos & vos non solùm est, sed etiam firmatus est: quo aliud non significatur, quàm sic esse separatos damnatos à pijs, vt imperuius sit vtriusq; ad alteros transitus. Quòd si speciatim exprimi quis quærat quid per hiatum illum magnum sit intelligendum, rectè dicetur significare firmissimū Dei statutum in modum hiatus, prohibens horum & illorum permixtionem, vt sit sensus: Firmissimo & immutabili decreto Dei sic sumus nos à vobis separati, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint. Dicit, qui volunt, aut propter naturalem voluntatem qua sancti cuperent subuenire damnatis, cùm alioqui respicientes ad diuinam iustitiam, & ei suam voluntatem cōformantes, non velint quod naturaliter volunt: aut potius, quia etiāsi vellent, non possent. Porrò cùm certum sit Abraham hæc non verbaliter respondisse diuiti, vidēdum est quomodo prædicta ei dixisse dicatur à Domino. Itaque Abrahā introducitur dixisse illud: Fili recordare, & cæt. quia diuiti petenti refrigerium suggerebatur quàm iustè iam puniretur, & omni consolatione destitueretur, & contra Lazarus consolatione frueretur. Sic per hoc quod dici-

tur

tur dixisse de hiatu, significatur diuiti notificatum æter nam fore reproborum à beatis separationem, ac refrigerij nullam esse damnatis spem. Et alioqui si hoc exemplum tantum est parabola, dicendum est hæc à Domino sic conficta esse, vt intelligeremus damnatis post hanc vitam nullam esse spem vel liberationis, vel refrigerij, et ne ab his quidem in quibus multum confidebant in vita præsenti, quemadmodũ confisus fuit iste diues in patriarcha Abrahã, dãnatos imploraturos refrigeriũ, sed eosdem intellecturos quàm iustè crucientur, quodq; in perpetuum sint cruciãdi .Ex hoc loco conuincitur error ille qui Origeni attribuitur, quo quidã asseruerunt dam natos aliquando liberandos, & iustorum consortio aggregandos in gaudijs.

Et ait: Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei, &c.] Cùm audiret se non posse exaudiri in eo quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, sed vt prior eius oratio reiecta est, quod esset de re impossibili: ita & hæc, quòd esset de re superuacua, vt intelligamus damnatos nihil aut pro se, aut pro alijs impetrare posse, nec quicquam rectè precari. Ergo, inquit, quoniam scilicet chaos (vt dicis) obstat quo minus mihi per Lazarum subueniri potest, saltem illud te oro, pater, vt quem non potes mittere mihi, mittas in domum patris mei. Non enim tale chaos inter vos & viuos firmatum est, vt non possit vobis ad illos esse accessus, aut contrà. Mitte ergo eum in domum patris mei. Habeo enim ibi adhuc quinque fratres, vt testetur illis, id est, admoneat eos, aut testimonium illis perhibeat de statu qui est post vitam temporalem, aut de mea condemnatione & pœnarum magnitudine, ne si ingrediantur meis vestigijs, etiam ipsi veniãt in hunc locum diuersorum tormentorum. Potest enim verbum, testari, dupliciter hic exponi, aut vt simpliciter sit, admonere aliquem, quomodo sæpe accipitur in scripturis. vt: Audi populus meus, & loquar Israel, & testificabor tibi. & : Audi populus meus, & contestabor te. Et apud Paulum 1. Timoth. 5. & 2. Timoth. 4. Aut vt sit, testimonium de aliqua re ferre, quæ propria est eius

Psal. 49.
Psal. 80.

signifi-

ſignificatio. Quæri autem hic poteſt, quomodo diues hic pro fratrum ſalute fuerit ſolicitus, cùm hic affectus videatur alienus eſſe à damnatis , vt alicui bene velint. Ad quam quæſtionem facilis eſt ex D. Gregorio ſolutio, qui hoc loco aſſerit, damnatos, vt in ſupplicio grauius puniantur, & eorum videre gloriam quos contempſerunt, & de illorum pœna torqueri quos inutiliter amauerunt. Itaque diuitis preces pro ſalute fratrum, non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt, ſed ex pœna & cruciatu quo afficiebatur, Deo ita permittente eum torqueri per recordationem fratrum. Addit his Caietanus, diuitem hæc precatum ex ſuperbia, nimirum, quia cùm videret multos ſaluari, inter eos cupiebat eſſe ſuos, vt qui iam deiectus erat in maximam miſeriam, ſaltem in ſuis fratribus exaltaretur. Alij, inter quos Nicolaus, putant eum hæc precatum, quòd ſciret ex fratrum ſuorum conſortio in condemnatione, pœnã ſibi augendam, eò quòd & per vitæ ſuæ exempla, & per relictas diuitias occaſionem peccandi eis præbuiſſet. Si autem exemplum hoc non hiſtoria eſſe dicatur, ſed parabola tantum, facilior erit quæſtionis explicatio. Dici enim poterit hæc ſic à Domino conficta eſſe, cùm ſic geſta non eſſent, tantùm ad erudiendum & monendum viuos, ne ſuæ impœnitentiæ prætexant, quòd de ſtatu vitæ futuræ nihil vnquam didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Quoniam enim homines admoniti de gehennæ cruciatibus, aut irridere ſolent velut terriculamenta vana, aut parum commoueri illis, cogitantes ſecum, neminẽ ex mortuis redijſſe qui vel de piorum fœlicitate, vel impiorum cruciatibus quæ experientia didiciſſet narrauerit, credituros ſe magis & magis commouendos ſi quiſquam rediret ex mortuis, & atteſtaretur quomodo illic res ſe habeant: ideo quo hanc cogitationem Dominus caſtigaret, propoſuit hunc diuitem oraſſe, vt Abraham ad fratres ſuos Lazarum mitteret, & vulgarem hanc hominum cogitationem expoſuiſſe, vt ſic Abrahæ, cuius magna erat apud Iudæos autoritas, reſponſum ſubijceret, quo talis cogitatio reprehenditur

& confutatur. Nec dubium est quin hic sit scopus huius narrationis, etiam si sit vera historia. Poterant enim Pharisæi aut alij inter Iudæos ridere quæ Dominus dixerat de summis cruciatib. diuitis, ob id quòd recepisset bona in vita sua, quemadmodum auari Pharisæi suprà irridebant eum contra auaritiam disputantem: poterāt eorum confirmationem postulare sibi fieri per resuscitationem aliquorum ex mortuis, proindè oportunè hac narratione eos reprimit non sua, sed Abrahę autoritate, quem dicit diuiti serò supplici, & serò suorum curam gerenti respondisse: Habent Moysen & prophetas, hoc est, Moysis & prophetarum libros, audiant illos loquentes, & testificantes eis per sua scripta, & lectionem eorum in synagogis. Ad quod diues improbus iam precatur, & ex seipso fratres suos iudicans respondit, dicens: Non, pater Abraham, supple, audient illos sat scio, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, & testificatus scilicet fuerit eis, tunc pœnitentiam agent, & resipiscent à vita quam modò degunt. Hic iam ergo Abraham hanc vulgi cogitationem confutans respondit: Si Moysen & prophetas non audiunt, credendo & obediendo eis, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei. Quod quàm verè dictum sit, & recta ratio docet & experientia. Ratio quidem, quia ei qui Moysen & prophetas suscipit, certior est autoritas & veritas eorum librorum, quàm posset esse eius qui è mortuis resurgeret. Causari enim posset facilè aut phantasma esse, aut dæmonium, cùm autoritatem Moysis constet esse diuinam. Experientia verò, quia Iudæi eò quòd non credebant satis Moysi ac Prophetis, nec his qui ex mortuis resurrexerunt crediderunt, immò Lazarum Mariæ & Marthæ fratrem, cùm ex mortuis resurrexisset, occidere voluerunt, & Dominum ipsum post suam resurrectionem acrius in suis membris persecuti sunt. Hinc ergo obseruandum, quàm sacrosancta nobis esse debeat sacra scriptura, vt quæ efficacior nobis esse debeat, ad rectè vitam instituendam, quàm quiuis prædicator, etiamsi è cœlo atque ex mortuis ad nos veniret, nunciaturus visa à se aut experientia
perce-

percepta. Deinde hanc ad ea quæ de futuræ vitæ statu sunt cognoscenda sufficientem esse, vt præter eam non sit opus optare aduentum quorundam mortuorum qui de illis nos plenius instruant. Non potest autem ex vltima huius narrationis parte colligi efficaciter animas mortuorum nunquam in propria persona apparere viuis, quia nec Abraham negat Lazarum posse ad viuos mitti, nec diues petijt animam Lazari mitti, sed vt ex mortuis resurgeret. De apparitione autem animarum quid sentiendum, discere licet ex libro Augustini de cura pro mortuis agenda. Summa ergo totius huius narrationis de diuite quodam & mendico Lazaro est, vt qui diuites sunt, præsentibus bonis rectè vtantur, non vtentes eis ad ambitionem & luxum, sed pauperibus inde subuenientes: alioqui futurum vt bona sua hic percipiant, in futuro seculo indicibilibus tormentis cruciandi, nec vllam à pauperibus beatis consolationem percepturi, quòd eos sibi in præsenti non parauerint amicos de mammona iniquitatis. Qui autem pauperes, despecti, & afflicti sunt in hoc mundo, fortiter ferant huius mūdi mala. Sic enim futurū, vt posteà summo potiantur honore, requie & gaudio. Postremùm non optandum esse mortuorum ad nos aduentum, qui de statu vitæ futuræ nos certiores faciant, sed scripturæ auscultandum, quæ quantum est satis nos docet, quæ nos maneant post hanc vitam, & certior sit quàm cuiusquam esset mortui testificatio. Sunt autem plerique etiam antiqui patres, qui totam hanc historiam aut parabolam tractant etiā allegoricè, intelligentes in diuite populum Iudaicum, aut eos qui sibi iusti videntur: in mendico Lazaro, populum gentilem, aut peccatores & Publicanos. Quam tractationem hic omittimus, quòd prolixè satis eam prosecutus sit Augustinus lib. 2. de quæst. Euang. & Ambrosius in Commentarijs, ac post eos elegantissimè & lucidissimè Diuus Gregorius in homilia, & Theophilactus in Commentarijs.

EVANGELIVM.

Lucæ 14. *IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam fecit cœnam magnam, & uocauit multos, & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis, ut uenirent, quia parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes se excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & uidere illam, rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa, rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum uenire. Et reuersus seruus, nunciauit hæc Domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit seruo suo: Exi cito in plateas, & uicos ciuitatis: & pauperes ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo suo: Exi in uias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico autem uobis, quod nemo uirorum illorum, qui uocati sunt, gustabit cœnam meam.*

PRæcedenti dominica admoniti sumus, charissimi, ex duabus, quæ in mundo sunt, vijs, quarum altera præcipites ruimus in tartara, altera verò, recta penetramus ad cælestia regna, eligere angustam illam crucis & Lazari viam, duram quidem & difficilem, sed quę ad perennem fœlicitatem inducat: relicta lata ac spaciosa, quæ maximam hominum partem in sempiternum deducit exitium. Eò, quòd melius sit, cum paucis in mundo, idque exiguo tempore, obscurè viuere, perpetua deinde fœlicitate beandi, quàm cum multis in æternum malè perire. Ita modò, ex hodierno Euangelio instruimur, vt postquam iustam viam ingressi sumus, ne moremur, aut detineamur aliquibus impedimentis, quò minus recta tendamus ad brauium salutis futurę. Ne nobis
Exod. 12. idem quod Israelitico populo eueniat, qui etsi ex Ægyptiaca quidem seruitute assertus, pauci tamen promissionis terram contigerunt. Ita plurimi quidem Christianorum, per baptisma, tanquam per mare, ex diabolica subiectione redempti, viã ingressi sunt, qua ad promis-

sam

ſam hæreditatem, cæleſtem Hieroſolymam venirent, quorum pars maxima tamen, in huius mundi deſerto perit, eò quòd in tergum reflectunt obtutus, quibus ſuauius ſapiunt carnes Aegypti pane cæleſti, hoc eſt, plus afficiuntur rebus ſublunarijs, quam cœleſtibus. Siue vt Chriſtus ait, diligunt magis tenebras, quàm lucem. Sunt autem tria ferè offendicula, quibus præpedimur in via Domini: Ambitio nimirum, auaritia & carnis cupiditas, quæ cum in iſto explicentur Euangelio, ſingula paulò attentius perluſtremus. *Ioan. 3.*

HOmo quidam fecit cœnam magnam, &c.] Quoniam Dominus occaſione conuiuij in quo erat, diſſeruit quædam de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia, ac inter cætera dixit retribuendũ his qui pauperes paſcũt, in reſurrectione iuſtorum, quidam intelligens, & bene, ſignificari à Domino in reſurrectione iuſtorum tales viciſſim à Deo paſcendos, & ad menſam regni cæleſtis recipiendos, tactus deſiderio cæleſtis illius conuiuij dixit: Beatus cui continget edere panem in regno Dei. In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Chriſti, quiſque eorum fructus, quòd clementer adeò conuiuas ſine omni mordacitate docuerit. Hinc enim factum vt in conuiuio Phariſaico quidã faſtiditis epulis appoſitis, anhelare inciperet ad epulas regni cœleſtis. Nec eſt cur hunc quis culpet tãquam animalem, & ex verbis Chriſti exiſtimantem corporeas fore ſanctorum remunerationes, cũ ſequenti parabola Dominus huiuſmodi errorem non corrigat, ſed potius confirmaſſet, ſi in illo talis error fuiſſet. Quoniam autẽ iſte beatum dixerat cui contingeret edere panem in regno Dei, Dominus occaſione hinc accepta per parabolam cępit oſtendere quibus hæc fœlicitas potiſſimum ſit obuentura, quique & qua ratione ab ea fœlicitate ſint excludendi, nimirũ quod Iudæi aut Iudæorum primores, etſi primò ad conuiuium cęleſte vocati, ſuo tamen vitio eſſent excludendi, & in illorum locum ſucceſſuri contempti quiq; ex Iudęis, & gentium omnium promiſcua

multitudo vndique collecta. Hic enim est parabolæ præcipuus scopus. Itaque ad hoc commodè & sine mordacitate, maioriq; cum gratia significandum, introducit Dominus hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua constituerat exhibere cœnam magnificam, quæ & multis constaret ferculis, & multis esset parata. (Solent enim cœnę magnificentius quàm prandia instrui.) Qui proinde ad hanc vocauit multos è ciuibus suis, viros diuites & honoratos, vt fieri solet. Sed his hora cœnæ rursus vocatis per seruum, & propter aliarum rerum occupationes friuolas venire recusantibus, indignatus eis quod ad tam honorabile conuiuium venire ob res friuolas prætermitterent, nec tamen permittere volens vt frustra expensæ conuiuij factæ essent, iussit sine delectu vocari in illorum locum primùm quidem pauperes, debiles, cæcos, & claudos, & id genus in ciuitatis plateis ac vicis repertos, qui ob famem & inopiam nō erant facilè vt alij recusaturi, ac deinde istis non sufficientibus ad conuiuium, etiam peregrinos & exteros quosq; extra ciuitatem iuxta vias & sepes repertos, quos & compelli voluit, si fortè vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidem sic se habet. Cæterum per hominem istum quanquam aliqui intelligant significatum Deum patrē, & per seruum ipsum filiū missum à patre in mundū, rectius tamen per hominē hunc accipitur Dominus seipsum, qui verè homo erat, significasse, vel ob id quod vltima parabolæ conclusio: Dico autem vobis, & cæt. videtur dicta à Domino magis in persona sua quàm in persona patrisfamilias, de quo est parabola, vt post dicetur. Per cœnam magnam intelligunt quidam dispensationem Dominicam, per carnis susceptionem in nouissimis temporibs factam, conuiuium scilicet quo in præsenti vita in nouissima mundi ætate pascuntur fideles, quod constat ex pane verbi euangelici, & varijs sacramētorum ferculis, & in his potissimum carne & sanguine Domini, sic enim Cyrillus in Cathena & Theophylactus. Alij verò per cœnam intelligunt fœlicitatē æternæ beatitudinis, conuiuiū scilicet, in quo

In quo sancti accumbēt post hanc vitam, quod rectè per cœnam significatur, eò quòd finem nesciat, nec aliud ei sit successurum conuiuium. Et quidem ęternā fœlicitatē potissimum significari ex eo satis constat, quòd hæc parabola dicta sit occasione factę mentionis de manducando pane in regno Dei, & tamen nihil vetat quin simul intelligatur significari & conuiuiū quo in præsenti vita pascitur militans in terris ecclesia, immo vt simul debeat intelligi, ipsa parabolæ consequentia exposcere videtur. Nam alioqui per horam cœnę, tempus mortis aut extremi iudicij videbitur intelligendum, quo tempore non facilè inuenitur qui per rerum terrenarum occupationes se à cœnæ participatione excuset. Sicut autem vna est ecclesia militans in terris, & triumphans in cœlis & vita æterna quę post hanc vitam perficitur, hic incipit per fidem: ita vnum quodammodo est conuiuium, quo pascitur militans, & triumphans ecclesia, quandoquidē vnus Deus quo hic fruimur per fidem, & illic per speciē: vnus Christus quo hic fruimur sub sacramēti velamine, & illic sine velamine: vnus vtrobique panis, vnus idemque potus, quamuis diuersimodè paratus & sumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrumque seculum, sed maximè ad futurum pertinens, cœnæ comparatur, tum quòd in nouissima mundi ætate paratum, tum quòd finem nesciat, vt dictum est. Magnę autem cœnæ, tum ob multitudinem vocatorum, tum ob copiam & abundantiam eius, quæ sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, vt nihil vnquam vel esuriant, vel sitiant. Ad hanc cœnā homo Christus, qui eam magnis sanè sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per seipsum quidem primum inuitauit multos, omnes scilicet Iudæos, Iudęorūque primores, tanquam honoratiores conciues suos, ac deinde per Apostolos suos ac prædicatores (quorū ordo per seruū missum significatur) rursum vocauit hora cœnæ vt ad eā venirent qui à se prius erant inuitati. Veluti enim hora cœnæ erat & est post Christi mortem, quādo iam cœlum reseratum est, & omnia redemptionis nostrę mysteria propalata sunt, vt dicere possit seruus: Ve-

nite,quia iam parata sunt omnia. Venite modò per fidem,& gustate quoniam suauis est Dominus,& inebriamini ab vberibus consolationis eius. Haurite in gaudio de fontibus saluatoris. Parata est enim in conspectu nostro mensa,& calix noster inebrians quàm præclarus est. Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum, recusauerunt venire ad cœnā ob alias quasdam occupationes,significantur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores sese à parata eis cæna subtraxisse, dū alij alijs rebus terrenis occupati nihil minus curabant quàm regnum Dei. Sunt autē res terrenæ,circa quas occupari solent homines,& per quas impediri solent,vel possessiones, vel voluptates. Possessionum autem alia in fundis cōsistit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significantur quotquot quacunq; rerum terrenarum implicatione excluduntur à regno cælorum, qui scilicet,vt habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei,& à solicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur,& non referunt fructum.Tria enim quibus homo impeditur à regno cœlesti in his verbis significata,etiam significantur in hac parabola per tres recusatores.In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum,in secundo impedimentum solicitudinis,quanquā in vtroque vtrumque satis notetur impedimentum, vt non sit differētia nisi in materię diuersitate:in tertio verò notatur impedimētum voluptatis carnalis. Sunt qui non omnino malè in his tribus intelligunt significari
1.Ioan.2. tria illa quæ Ioannes dicit esse in mundo, sub quibus vniuersa vitia comprehenduntur, concupiscentiam carnis,concupiscentiam oculorum,& superbiam vitæ: & superbiam quidem in primo notari, qui villam emerat: concupiscentiam oculorum in secundo,qui pecora emerat: concupiscentiam aūt carnis in tertio, qui vxorē duxerat.Sciendum tamē nomine villæ hic non significari pagum, quemadmodū aliqui intelligūt,(ob id in primo superbos qui dominatum ambiūt significatos docētes)
sed

ſed nec Græcam dictionem propriè ſignificare villam, ſed ſimpliciter agrum. Eſt enim Græcis ἄγρον, vnde nos mutuati ſumus nomen, ager: Sed & aliàs interpres hanc dictionem vertit villam, vt Matth. 22. cùm dicitur in ſimili parabola: abierunt alius in villam ſuam: cùm villa propriè ſit domus in agro, non ipſe ager. Proinde, vt diximus, in primo ſicut & in ſecundo diuitiarum & ſolicitudinis terrenæ impedimenta potius notantur, & tamen in primo etiam rectè intelligitur ſtudium honorũ. Nam vt in mundo honorentur, fundorum & agrorum poſſeſſiones ferè ambiunt multiplicare homines. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare apertè ſtudium honorum, quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim ſolent homines ſtudio honorum ſeſe à ſolenni conuiuio ſubtrahere, ſed potius ob honorum ſtudium illud captare. Nec abſurdum videri debet, quòd cùm bonum ſit coniugium, & ad propagandam ſobolem diuina prouidentia conſtitutum, adhibeatur à Domino ad ſignificãdum id quod excludit à regno cœlorum. Nam quoniam multi per hoc non prolis fœcunditatem, ſed deſideria expetunt, idcirco, inquit Gregorius, per rem iuſtam ſignificari non incongruè poteſt res iniuſta. Sic enim & villam & pecora emiſſe, per ſeſe malum non eſt, nec à regno cœlorum excludit, ſed per hæc quæ exemplo conueniunt parabolæ, per quæ ſcilicet honeſto prætextu homines excuſare ſe ſolent à parato conuiuio, ſignificantur ea quæ à conuiuio cœleſti homines excludunt ob conditiones quaſdam in illis repertas. Notandum autem, quòd cùm duo priores orent ſe haberi excuſatos, tertius qui vxorem duxerat, quo nomine accipiuntur qui voluptati carnis operam dant, nõ addit illa aliorum verba: rogo te habe me excuſatum: ſed tantùm: ideo, inquit, non poſſum venire: vt intelligamus nihil ita obruere animum vt laſciuiam carnis, quæ faſtidium imò obliuionem parit rerum diuinarũ. Vnde in Oſea dicitur: Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. Qui enim diuitijs ſtudent, ac ſolicitudinibus diſtenduntur, non ita ferè vt luxurioſi omnem ſa- *Oſeæ 4.*

 lutis

lutis suæ rationem negligunt, sed cupiunt alios pro ipsis orare, & curam habere, quamuis frustra. Quod autem reuersus seruus nunciauit excusantium responsa domino suo, iratusque dominus iusserit alios vocari: significat Dominum offensum Iudæis primò vocatis & venire renuentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum, dolentibus & in oratione coram ipso conquerentibus, alijs prædicari Euangelium. Et si per primos illos recusatores intelligantur Iudæorum primores, vt intelligendum videtur plerisque, iam per pauperes è vicis ciuitatis introductos ad conuiuium, intelligendi sunt abiecti & plebei Iudæorum, qui à Scribis & Pharisæis habebantur pauperes, debiles, cæci & claudi, vtpote incompositi & indocti, quales plerique per Apostolorum prædicationem post missum spiritum conuersi sunt ad Christum. Contempti enim quique magis fidem amplexi sunt, iuxta illud Pauli: Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Per eos verò qui extra ciuitatem collecti sunt, & introducti ad cœnam, intelligēdi gentiles, ad quos sine lege Dei viuentes vitam planè incompositam, & in viarum varietate errātes post Iudæorum vocationem missi sunt Apostoli, vt impleretur electorum numerus, qui ex Iudæis compleri non potuit. Si autem, vt quibusdam placet, per primos recusatores intelligantur in genere Iudæi, iam per pauperes, debiles, cæcos & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligendi gentiles, quibus mox postquam Iudæi se reddidissent indignos regno Dei, Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui scilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi vt cæcos & claudos despiciebant, sicut etiam re vera pauperes & miseri erant coram Deo. Per eos verò qui tertiò vocati sunt è vijs & sepibus extra ciuitatem, intelligendi quamlibet obscuri populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorum ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extrudetur, quousq; impleatur electorum numerus. Itaque duplici

1.Cor. 1.

hae

hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erãt inuitati, significabitur iterum atque iterum miseris gentibus mittendos, qui eas vocent ad lautitias cœlestes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat, & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur seruo iam emisso in vias & sepes: compelle intrare: indicat ardens desiderium & summam liberalitatem Domini cupientis suas delitias quampluribus communicare: & rursum significat futuram ingentem vim prædicationis Euangelicæ, ac planè diuinam, quæ effectura erat vt Ethnici qui beluino potius quàm humano ritu degebant, tam subitò ac in tanta multitudine ad tãtam philosophiam eueherentur, vt videri possint coacti, & vis quædam illis illata. Itaque coactio hæc quæ in exemplo parabolæ quidem accipi potest propriè, in re per parabolam significata non accipitur propriè. Nemo enim nisi voluntate ingreditur ad cœnam regni cœlestis: at voluntas propriè cogi non potest, cogi tamen & compelli eatenus dicitur, quatenus per quædam exteriora inducitur, vt ex nolente fiat volens. Huiusmodi autem coactio qua seruos suos vult vti erga quosdam, quãtum est ad propositum Domini, in tribus potissimum consistit, Primùm scilicet in miraculorũ operatione, quibus mirè pertracti sunt Ethnici ad fidem, & quodammodo coacti, dum non haberent quod contradicere possent. Secundò, in prædicationis & doctrinæ assiduitate & constantia, dum non cessat doctor omnibus modis errantes ad veritatẽ pertrahere, nunc blandiendo promissis, nũc terrendo æternæ damnationis comminationibus, prout Paulus admonet Timotheum vt faciat: Prædica, inquit, verbum, insta oportunè, importunè, argue, obsecra, increpa in omni patientia. Vnde per Ieremiam Dominus loquitur: Nunquid non verba mea quasi ignis, & quasi malleus contereus petram? Tertiò, in vitæ sinceritate & integritate, quam si in doctore viderint homines, mirè permouentur ad veritatis quam prædicat susceptionem. His duobus posterioribus modis Paulus se compulisse quodãmodo Thessalonicẽses insinuat, cùm scri-

2. Tim. 4.
Hier. 4.

1. Thes. 2. scribit: Vos testes estis & Deus, quàm sanctè & iustè & sine querela vobis qui credidistis affuimus, sicut scitis qualiter vnumquemque vestrum(sicut pater filios suos) deprecantes vos & consolantes testificati sumus, vt ambularetis dignè Deo qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Præter istum autem cogendi ad cœnam Dei modum, conuenientem seruis à Deo missis, est quidam cogendi modus Deo propriè conueniens, quo scilicet per immissas aduersitates quidã ad ipsum venire quodammodo compelluntur, quomodo Apostolus Paulus ad fidem Christi pertractus est, quomodo etiam pleriq; fracti quibusdam aduersitatibus, ad Deum à quo recesserant redire coguntur. Ad cuius modi similitudinem etiam his qui Dei vice in terris funguntur, siue in spiritualibus, siue in temporalibus, competit quidem cogendi modus, nimirum quo Ecclesiastici pastores per censuras Ecclesiasticas, & seculares principes per carceres, gladios & mortes, rebelles & inobedientes cogunt ad ordinem redire, aut in suo ordine persistere. De quo cogendi modo, quod ad Ecclesiasticos pertinet, loquitur potissimùm Paulus: cùm dicit: Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam. Et: Quid vultis? in virga veniam ad vos an in charitate & spiritu mansuetudinis? Verùm cùm in parabola sit sermo de compellendis his qui necdum ad cœnam recepti sunt, hoc est, his qui sunt extra Ecclesiam, non debet illud: compelle intrare: potissimum intelligi de hoc vltimo cogendi modo. Nam hac compellendi ratione nõ est vtendum, nisi erga eos qui semel susceperunt fidem. Diuus Augustinus tamen intelligit, & intelligendum demonstrat de huiusmodi coactione, ostendens ex hoc loco principum secularium legibus & vindictis rectè hæreticos & schismaticos compelli ad vnitatem fidei & corporis Christi, contra eos qui illo tempore volebant nemi-

(Margin notes: 2. Cor. 10. beside "simùm Paulus"; 1. Cor. 4. beside "Et: Quid vultis")

neminem cogendum ad fidem, in quorum sententia etiam se fatetur nonnunquam fuisse, mutasse tamen postea sententiam, cùm perspiceret fructum illius coactionis. Itaque tractans hunc locum, vult per pauperes è vicis ciuitatis collectos in secunda serui missione, intelligendas gentes, quæ antequam crediderant, non erant compellendæ, sed leniter introducēdæ: per eos verò qui postea è vijs & iuxta sepes colligi iussi sunt, & compelli introduci, hæreticos & schismaticos, quorum inobedientia est coercēda & cogenda. Intelligimus, inquit contra Gaudentiū, vias, hæreses: schismata, sepes. Viæ quippe significant hoc loco diuersas opiniones, sepes autem peruersas opiniones. Et in epistol. ad Bonifacium sic argumentatur: Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intelligi, magis ad eos qui prius vocati sunt diuina miracula facta sunt, maximè ad eos de quibus dictū est: Iudæi signa petunt: In ipsis quoque gentilibus talia Apostolorum temporibus miracula Euangelium commendauerunt, vt si talibus cogi iuberentur, priores (vt dixi) potius conuiuæ coacti esse meritò crederētur. Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, diuino munere accepit Ecclesia, hi qui inueniuntur in vijs & sepibus, id est, in hæresibus & schismatibus, coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quo coguntut attendant. Hęc ille, qui eandem expositionem sequitur serm. 33. de verbis Domini. Venerunt, inquit, de plateis & vicis gentes, veniant de sepibus hæretici, hic inueniunt pacem. Nam qui construunt sepes, diuisiones quærunt. Trahantur à sepibus, euellantur à spinis. In sepibus hæserunt, cogi nolunt. Voluntate, inquiunt, nostra intremus. Non hoc Dominus imperauit. Coge, inquit, intrare. Foris inueniatur necessitas, nascitur inde voluntas. Hæc autem Augustini tractatio, etsi sanè sit admodum docta & accommoda, multum ad refellendum errorem illum, quo & suo & nostro tempore hæretici volunt neminem autoritate principū cogi debere, exulijs, carceribus & mortibus: tamen altera prius tradita explicatio magis videtur

Aug. epistol. ad Bonifa 50. & li. 2. cōtra 2 epist. Gaudent. cap. 17.

detur esse genuina, tum quòd videatur per eos qui in vijs & iuxta sepes sunt, magis significare Dominus eos qui necdum crediderunt: tum quòd per seruum missum magis significentur prædicatores & pastores quàm seculares potestates. Ideo autem in tertia potius quàm in prima vel secunda serui missione dicitur: compelle intrare: vt, sicut dictum est, significaretur ardens Domini desiderium, & subindicaretur vehementiorem & constantiorem prædicationem adhiberi oportere gentibus potissimum Barbaris, vtpote fortiter à dæmonibus detentis, & in profundum errorum demersis, qui & pondere peccatorũ depressi vereri meritò potuissent ad cœnam magnifici intrare Domini. Concludit autem Dominus suam parabolam, dicẽs: Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt gustabunt cœnã meam. Quę conclusio videtur dicta potius à Domino in sua persona, quàm in persona eius de quo est parabola, vt iam parabolam reducat ad propositum, quemadmodum in fine aliquando facere solet: tum quia dicit, dico vobis, cùm prius introducatur paterfamiliâs loquens cũ suo seruo: tum quia per illud: Dico vobis: Dominus affirmare solet id quod attendere auditores vult. Significatur ergo Iudæos primùm vocatos prorsus destituendos Dei vera cognitione, & à regni cœlestis gaudijs excludendos. Porrò quo & nos ex huius parabolæ lectione fructum percipiamus, in ipso patrefamiliâs qui cœnam hanc parauit, obseruandum quanta sit Domini benignitas & liberalitas, quòd cùm sumptuosam parasset cœnam, & hi qui soli ab ipso erant inuitati, & quibus solis ea cœna parata videbatur, sese ab ea subducerent, nõ tamen destitit seruos suos non semel tantũ, sed frequenter emittere ad vocandum eos quibus nulla spes erat fruendi hac cœna, neminem quãtumuis pauperem & miserum tam honorifica cœna indignum existimãs, imò pauperes & miseros nominatim adduci iubens, nec adduci tantùm, sed etiam cogi, non prius seruos suos cessare volens quàm domus sua repleta esset, vt ob id meritò nos gentes ipsum honorare & laudare debeamus su-

per immensa eius erga nos misericordia, vt admonet Rom. 15.
Paulus. In seruo patrisfamiliâs, de quo in parabola, obseruandum, quanta debeat esse pastoris Ecclesiastici cura & diligentia, vt quamplurimos ad cõuiuium cœleste introducat, quodq; omnem suę prędicationis successum ad Dominum referre debeat, nihil nisi ad illius præscriptum facere, sedulus esse, vt quæ constituta ei sunt exequatur, neminem quantumuis abiectum indignum existimare sua opera, in hoc vigilanter incumbere vt domus Dei impleatur ex vndecunq; collectis, ne satis esse sibi putet si quosdam introduxerit. In his qui vocati sese excusauerunt, obseruandum nobis, ne & nos ad cœnam vocati, similibus rationibus subducamus ab ea, cùm tempus est introeundi ad eam, ne cùm voluntatem habuerimus intrandi, intrare non valeamus. Valde enim tremenda illa sententia: Dico vobis, nemo virorum illorum gustabit cœnam meam. In pauperibus vocatis è vicis & vijs obseruandum, neminem quantumuis peccatis deformatum, quantumuis rusticum & indoctum, quantumuis miserum & contemptum in hoc mundo, se reputare indignum debere magnifica Christi cœna, si modò vocanti seruo obedire non recuset. Imò qui pauper est, miser & abiectus, hoc ipso confidere debet magis, ex Dei dignatione se aptũ hoc conuiuio, quòd tales reiectis diuitibus fastidiosis, peculiariter Dñs vocari iusserit.

DOMINICA III. POST TRINITATIS.

EVANGELIVM.

IN illo tempore: Erant autem appropinquantes ad Iesum publicani & peccatores, ut audirent illum. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ dicentes: Qui hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam dicens: Quis ex uobis homo, qui habet centum oues, & si perdiderit unam ex illis, nõne dimittit nonaginta nouem in deserto, & uadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eam? Et cùm inuenerit eã, imponit in humeros suos gaudens: & ueniens domum, conuocat Luc. 15.

amicos & uicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ perierat. Dico autem uobis, quòd ita gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agẽte magis, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nõne accendit lucernam, & euerrit totam domum, & quærit diligenter donec inueniat eam? Et cùm inuenerit, conuocat amicas & uicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam, quam perdideram. Ita dico uobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.

EXplicatis, quæ de prioribus fidei nostræ articulis, Euangelica docet traditio, nempe, quemadmodũ sit orbis restitutus per aduentum, natiuitatem, mortem, resurrectionem, ascensionem in cœlos Mediatoris, & Redemptoris Domini nostri Iesu Christi, successit deinde à Pentecostes festo, quo aduentum Spiritus sancti in discipulos celebrauimus, ad hanc vsque dominicam satis dilucida, de Ecclesia catholica doctrina: Quo pacto nimirum illa, per Spiritum sanctum sit propagata, conseruataq;, nec non, quomodo in eam per baptismum pateat accessus, quo pacto baptizatum spiritualiter renasci oporteat: Denique quantæ fœlicitatis sit in Ecclesia & esse, & ad finem vsque permanere. Hodierno verò die, illum Ecclesia charitatibus vestris articulum proponit, qui priorem illum de Ecclesia, proximè in symbolo sequitur. Et est de remissione peccatorũ, quemadmodum ex Euangelio audituri sumus. Nec id iniuria, primùm quod nemo ferè tam exactè officium suum faciat, nullusq; tam exactè vocationi suæ respondeat, quin aliquando peccet, labatur, atque delinquat. Etenim quàm raro fiat, vt sic viuamus omnes, ne offendamus in multis, sicut ait D. Iacobus: satis luculentum
Iacob.3. nobis exhibet, huius diei lectio, testimonium. In qua princeps Apostolorum Petrus, quid sit alumnis Ecclesię
1. Pet. 5. fugiendum, quidue sequendum, apertè demonstrat: Dũ fugiendam esse docet auaritiam, superbiã, rerum mundanarum curam, crapulam, ebrietatem, libidinem, ignauiam

uiam &c. E conuerſo autem, humilitatem, rerum terrenarum neglectum amplectendū, ſobrietati, vigilantiæ ſimul & caſtitati ſtudendum. Atqui quotus quiſque iſta præſtat? quis in iſtis inculpatum per omnia gerit animum? Non poterat itaque congruentior, & quæ magis in rem foret, adflictis conſcientijs offerri, quàm hæc Euangelij, de remiſſione peccatorum, doctrina. Quæ omnibus proponit atque commendat, Domini, erga peccatores pœnitentes, & ad frugem vitæ melioris conuerſos, fauorem, curam atque defenſionem, non ſolùm verbis ampliſſimis, verùm etiam factis & rebus familiariter cum ipſis conuerſando & colloquendo. Quemadmodum Euangelica hiſtoria his verbis manifeſtè confirmat.

E*Rant autem appropinquantes ei Publicani & peccatores, ut, &c.*] Inter multos qui dicti ſunt ab alijs Euãgeliſtis conueniſſe ad Chriſtum, etiam acceſſerunt eum peccatores & Publicani, quales olim cauſa doctrinæ & baptiſmi ad Ioannem confluxerant. Tantam enim Dominus præ ſe tulit erga omnes benignitatem, vt nemo quantumuis multis & grauibus obnoxius peccatis, quantumuis alijs abominandus, ob ſuam impuritatem vereretur accedere illum etſi ſanctiſſimum, & ab omni vitio alieniſſimum. Tanta rurſum doctrinæ eius fuit efficacia & dulcedo, vt & eos qui iam vitijs & rebus huius ſeculi penitùs erant addicti, ad ſe traheret diſcendi cauſa. Id videntes Scribæ & Phariſæi, qui nuſquam aberant à Domino, vbique & ſemper quærentes quod carperent, cùm congratulari meritò debuiſſent peccatoribus reſipiſcere cupientibus, & collaudare DOMINI benignitatem, quòd neminem faſtidiret, aut à ſe ſubmoueret, ſolito ſuo more contra Dominum murmurabant, id in eo reprehendentes, quod ſummè fuerat prædicandum, idque ex ſuo ingenio & more, ſanctitate alicuius indignum reputantes, quod certiſſimum veræ ſanctimoniæ ſignum eſt. Hic, inquiunt, peccatores recipit, & manducat cum illis.

Similem calumniam Pharisæorum descripserunt Mat. cap. 9. Marcus cap. 2. & Lucas cap. 5. Quod autem dicunt tale est: Hic qui nouam quandam sanctimoniam profitetur, tamen non vitat malorum consortia, sed notos & infames etiã peccatores ad colloquium admittit, & adeò non fugit congressum, vt cibum etiam cum illis capiat, non cogitans quòd malorum contubernio contaminentur boni. Itaque Dominus vt suum factum à Pharisæorum calumnia vindicaret, & illorum fastuosam sanctitatem coargueret, tres parabolas proposuit, diuersis argumentis eodem tendentes, nimirum vt ex his quæ in quotidiana accidunt consuetudine, intelligerent omnes, quanta cura peccatores sint ad resipiscentiam inuitandi, quantaque benignitate recipiendi cùm resipiscunt, & quantoperè sit omnibus gaudendum de eorum resipiscentia & receptione, tantum abest vt quis obmurmuret,, aut inuideat, ac reprehendat. Dicit ergo Euangelista.

Et ait ad illos parabolam istam dicens: Quis ex uobis homo, qui habet, &c.] Primam hanc parabolam etiam Matthæus habuit capite 18. sed contractius illic posita est quàm hoc loco, & ad alium tendit scopum. Illic enim dicta est, vt ex ea intelligentes et quãta cura Deus quemlibet peccatorem requirat, & quanto cum gaudio resipiscentem suscipiat, duplici hoc nomine caueamus nè quem quantumuis pusillum & abiectum scandalizemus. Hîc verò ad eum finem dicta est, vt intelligentes quanta cura peccatores sint requirẽdi, & quanta clementia suscipiendi, non obmurmuremus ijs qui eos requirunt & suscipiunt, sed congaudeamus recipientibus & receptis. Porrò vt commodè parabolæ istæ tractentur, sciendum quòd in duabus his prioribus quæ similis sunt generis, Dominus ex his quæ in rebus humanis quisque erat facturus, & in quotidiana consuetudine accidere solent, ostendere voluit non esse mirandum si peccatores admitteret & reciperet. Sibi enim ad instar hominis qui ex multis ouibus vnam perditam, aut mulieris quæ ex multis drachmis vnam perdi-

tam diligenter requirit, & ob repertam vehemẽter gaudet, aliosque ad congaudendum sibi prouocat, meritò summam esse curam vt perditum & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinẽtem in viam reducat, electisque coniungat, eoque cum Publicanis & peccatoribus lubenter congredi, vt ad resipiscentiam eos prouocaret, ex qua & sibi & secum Angelis Dei singulare gaudium sit prouenturum, atque ob id Pharisæos & Scribas, qui illud iniquè ferebant, declarare se diuersam à DEO atque sanctis eius Angelis mentem habere, ac proinde prauam & sathanicam. Hic est parabolarum scopus à Domino intentus, quemadmodum patet ex applicatione ipsius, quanquam ea ab ipso non nisi ex parte fiat, pro more enim suo reliqua relinquit nostræ intelligentiæ. Et quidem intellecto scopo intento à Domino per has parabolas, iam hic consistere liceret, vt non inquireretur vlterius quid mysticè per hominem habentem centum oues in prima parabola significetur, quid per centum oues, quid per 99. relictas in deserto, & sic de reliquis: & in secunda, quid per mulierem, quid per decem drachmas, &cæt. Quæ enim de homine habente centum oues, & muliere habente decem drachmas dicuntur, non tam ob id dicuntur, vt per ea aliquid mysticè significatum intelligamus, quàm vt ex comparatione illarum personarũ cum Christo intelligerent omnes illius factum à calumnia liberum esse, & Pharisæorum murmurationem iniustã esse & impiam. Iam in cõparationibus vnius cum alio non est necesse illud cui aliquid comparatur significationem habere mysticam: Tamen quoniam in his parabolis, & alijs omnibus, quanquam sint nudæ comparationes, antiquissimi patres, Græci pariter & Latini, mysticè aliquid significatum intellexerunt per ea quæ in exemplis humanis dicuntur, sicut etiam satis apparet ex singulari exemplorũ delectu, & rei diligenti descriptione & narratione, hinc vlterius videndum quæ sint harum parabolarum mysticæ significationes, quæ sic commodè tractabuntur, si dicamus in prima quidem para-

bola Dominum induxisse exemplum hominis habentis centum oues, vt significaret se verum esse pastorem, cui à patre oues rationales sunt commissæ: per centum oues, significasse certum & perfectum electorum numerum. (Centenarius enim numerus perfectus est) per vnam verò ouem perditam, vnumquemque electum adhuc errantem. Per hoc quod relictis 99. in deserto, homo ille abijt ad illam quæ perierat donec inueniat eam, significauit se singulariter venisse in hunc mundum, vt peccatores requireret, nec destiturum donec inueniat quotquot ad electorum numerum pertinent. Per hoc quod homo ille inuentam ouem erraticam non increpat, aut præ ira percutit, aut occidit, sed imponit in humeros suos gaudens, alijsque coniungit, & domum veniens etiam vicinos & amicos ad congaudendum inuitat præ nimia gaudij magnitudine: significauit se non indignari oui errabundæ ob pristinos errores, sed singulari dilectione & prouidentia prosequi, nec se tantùm ob eius salutem gaudere, sed secum omnes cœlestes spiritus sibi amicos & vicinos. Sic & in secunda parabola rectè intelligitur se ob id comparasse mulieri, quòd ipse esset sapientia patris: per decem drachmas, rursum certum & perfectum electorum numerum significasse, quòd & denarius numerus sit perfectus. Perfectus est autem electorum numerus, quia tot sunt quot esse con-

2. Tim. 2. ueniebat & oportebat. Per drachmas rectè significantur electi, quòd imaginem & similitudinem Dei in se impressam habent, aut potius signaculum illud de quo Paulus: Nouit Dominus qui sunt eius. Per drachmam perditam idem significatum quod per ouem perditam. Per hoc quòd mulier accendit lucernam, & euertit domum, vel, vt potius legendum esset, euerrit domum, & quærit diligenter, donec inueniat eam: significatum diuinã sapientiam per assumptã humanam naturã quam luce suę diuinitatis impleuit, fugasse tenebras huius mũdi, ac mundum hunc veluti domum suam repurgasse, & circumeundo per ciuitates ac vicos, mittendoque Discipulos in vniuersum mundum, diligenter quæsisse

vnumquemque perditum peccatorem, deque eius salute cum suis Angelis singulari & magno affici gaudio. Hæc mystica parabolarum istarum tractatio, & per singulas partes accommodatio conuenit intentioni & scopo Domini. Cæterùm est apud patres & alia mystica harum parabolarum tractatio, qua per centum oues & decem drachmas, intelligitur Angelica simul & humana natura, vt 99. oues relictę in deserto, & nouem drachmæ non perditæ, sint Angeli propter nouem choros Angelorum: vna autem ouis & drachma perdita significet humanam naturam perditam in Adam, ad quam inueniendam CHRISTVS relictis in cœlo Angelis, venit in hunc mundum, magno & infatigabili labore quærens repertam Angelorum numero coniungere. Verùm istud non esse quod Dominus significare potissimum voluerit, patet ex conclusione qua parabolas suo proposito accommodat dicens: Ita dico vobis, quia gaudium erit coram Angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente: quo satis significatur per vnam ouem aut drachmam perditam se significasse vnumquemuis peccatorem potius quàm totam humanam naturam. Neque tamen ea patrum tractatio tanquam vana est reijcienda, quia, vt dictum est in parabola Samaritani, Dominus in omnibus ferè suis parabolis, præter id ad quod primò & principaliter assumuntur, mysteria aliqua nobis voluit commendare, quemadmodum & factis ac miraculis suis, quæ mysteria in parabolis & factis Domini significata cùm patres ab initio concorditer intellexerint, verisimile est eos accepisse per manus ab Apostolis. Sin minus, vana certè ob patrum autoritatem haberi non potest huiusmodi tractatio. Quod autem dicitur in conclusione primæ parabolæ, maius esse gaudium in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm supra nonaginta iustis qui non indigent pœnitentia: duplicem habet quæstionem. Primùm enim qui sunt iusti, non egentes pœnitentia, cùm scriptura dicat non esse iustum qui non peccet, ita vt vnusquisque dicere debeat: *Eccle. 7.*

Dimitte nobis debita noſtra. Deinde quomodo maius eſt gaudium de vnius peccatoris cōuerſione, quàm multorum iuſtorum iuſtitia: cùm maius bonum ſit multorum iuſtitia & innocentia, quàm vnius pœnitentia? Ad hæc dupliciter reſponderi poteſt. Primò, vt dicatur Dominum loqui de his qui putabant ſe iuſtos, nec egere pœnitentia, quales erant Phariſæi contra quos hæc dicta ſunt, quemadmodum aliqui intelligunt illud à Domino dictum occaſione ſimilis calumniȩ: Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores. Maius enim eſſe gaudium Deo & Angelis de vnius peccatoris vera pœnitentia, quàm de multorũ præſumpta iuſtitia, nullũ eſt dubium. Quod ſi, vt magis eſt intelligendũ, accipiatur Dominus locutus de ijs qui ſunt iuſti ſecundum eum modum quo in ſcripturis aliqui dicuntur & ſunt iuſti: dicendum ipſum aſſerere tales non indigerȩ pœnitentia, quia in ſtatu ſalutis conſtituti, non egent ſtatus mutatione, quam includit nomen pœnitentiæ, nec tali egent pœnitentia, quali hi qui ex profeſſo ſunt peccatores. Maius autem gaudium dicit eſſe de vno pœnitente quàm multis iuſtis, ad eum modum quo in hac eadem parabola dixit apud Matthæum, hominem aliquem magis gaudere ſuper errabunda oue reperta, quàm ſuper 99. quæ non errauerunt, videlicet quia maius actuale & ſenſibile gaudium eſt, de vnius pœnitentia quàm multorum innocentia: quomodo pater aliquis magis gaudet de vnius filij reſtituta valetudine, quàm de multorum filiorum qui nunquam fuerunt in periculo integra ſanitate, etiamſi omnes filios ex æquo diligat, aut ſanos etiam magis diligat. Cogitandum enim Dominum in multis vulgariſſimè locutum, atque de diuinis ac ſpiritualibus rebus diſſeruiſſe, tanquam de humanis. Cæterùm Diuus Gregorius etiam aliam indicat rationem diſſoluendæ quæſtionis ſecundæ, ſcribens in homilia in hunc modum: Plus autem de conuerſis peccatoribus quàm de ſtantibus iuſtis in cœlo gaudium eſſe fatetur, quia plerumque hi qui nullis ſe oppreſſos peccatorum molibus ſciunt, ſtant quidem in via iuſtitiæ, nulla

illici-

illicita perpetrant, sed tamen cœlestem patriam non anhelant, tantoq; sibi in rebus licitis vsum præbent, quanto se perpetrasse nulla illicita meminerunt. Et plerunq; pigri remanent ad exercenda bona precipua, quia valde sibi securi sunt, quòd nulla commiserint mala grauiora. At contra nonnunquam hi qui se aliquà illicita egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti, inardescunt in amorem Dei, seseque in magnis virtutibus exercent, cuncta difficilia sancti certaminis appetunt, omnia mundi derelinquunt, honores fugiunt, acceptis contumelijs lætantur, flagrant desiderio, ad cœlestem patriam anhelant, & quia se errasse à Deo considerant, damna præcedentia lucris sequentibus recompensant. Maius ergo de peccatore conuerso quàm de stante iusto gaudium fit in cœlo, quia & dux in prelio plus eum militem diligit qui post fugam reuersus, hostem fortiter premit, quàm illum qui nunquā terga præbuit, & nunquam aliquid fortiter gessit. Sic agricola illam amplius terram amat, quæ post spinas vberes fruges profert, quā eam quæ nunquam spinas habuit, & nunquam fertilem messem producit. Hæc ille. Diuus Cyprianus libro de duplici martyrio, hæc omnia prædicta sic ferè paucis complexus est: Non hoc sic accipiendum est quasi Deo & Angelis eius gratius sit post lapsum redire ad pietatem, quàm citra lapsum perseuerare in innocentia. Sed scriptura suo more loquitur secundum affectus humanos, illud testatum esse volēs, Deo gratissimam esse peccatorum conuersionem. Non enim quærit mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Atque interdum piorum hominum lapsus quamuis enormes diuina dispensatione vertuntur in summum Ecclesiæ profectum. Sic lapsus est Apostolorum princeps, sic Paulus doctor gentium, sic Maria Magdalene, quibus nunc Ecclesia præcipuè gloriatur, quorum lapsus cesserūt in stabilimentum ac solatium domus Dei. Præterea non hic loquitur de verè iustis, sed de iustitia Pharisaica, quemadmodum alibi dicit: Non est opus sanis medico, sed malè habentibus. Hæc D. Cyprianus.

EVANGELIVM.

Luc.6. *IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Estote misericordes, sicut & pater uester cœlestis misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini: Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittetur uobis: Date, & dabitur uobis. Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & superfluentem dabunt in sinum uestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur uobis. Dicebat autem & illis similitudinem. Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem uides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est, nõ consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo? frater, sine eijciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non uides? Hypocrita eijce primùm trabem de oculo tuo, & tunc prospicies, ut educas festucam de oculo fratris tui.*

ORdo Ecclesiasticæ doctrinæ hic est, Auditores in Christo dilecti: Exhibita præcedenti Dominica, ex Euangelio fuit ineffabilis erga peccatores misericordia Dei patris, & philãtropia Christi. Illius in suscipiendo reuertentes: huius, in requirendo ac reducendo errantes, & pro eisdem satisfaciẽdo. Verùm quis fructus subsequeretur, si aliud nihil, quã misericordia per totum anni circulũ doceretur, facilè, ex huius temporis moribus cõiectare licet. In ijs namq; locis, vbi sola fides, beneficia Christi, & misericordia Dei prædicãtur, adeo securi redduntur auditores, vt nulla teneantur bonorũ operum cura, nec peccatorum vlla pœnitentia. Quam quidem ob causam, proinde factum est, vt consolationem illam Euangelicam, ne Christianorum animi dissoluerentur, statim hodiernum consequeretur Euangelium, quod nõ nisi meras ad bona opera exhortationes continet. Vt postquã accepimus, qua mente sit erga nos Deus pater affectus, vicissim audiamus, quales ipse nos velit habere filios, misericordia etenim patris, nõ solùm

ad fruendum, verùm etiam ad imitandum nobis exhibetur. Vt eandem beneficentiam, quam à Deo lætanter amplectimur, liberaliter etiam proximis impendamus. Euangelista igitur hunc in modum loquitur.

E*Stote misericordes, sicut & pater uester cœlestis misecors est.*] Quod Lucas hic dicit, Estote misericordes, Matthæus dicit Estote perfecti. Dominus enim locutus fuit de perfectione dilectionis pertingentis ad quoslibet, quam immolandam in Patre cœlesti proponit, ne contenti scilicet essent mutila & imperfecta filiorum huius seculi dilectione & benignitate, qui benigni tantùm sunt in eos, à quibus sperant vicem rependendam. Nã in alijs quomodo præstare possimus perfectionem Patris cœlestis? Hęc autem perfectio dilectionis nihil aliud est quàm misericordia & benignitas, propensum reddens hominem ad commodandum & iuuandũ omnes nostra ope indigentes. Non enim hic misericordis nomen accipi videtur strictè, vt virtutem illam singularem, quæ misericordia dicitur, significet, qua alienis miserijs & necessitatibus indolescimus, sed quomodo frequenter accipitur in scripturis, vt sit idem quod beneficus & benignus, & respondeat apud Hebræos dictioni, hhasid, sicut etiã misericordia sępè accipitur pro quouis beneficio, respondens scilicet dictioni Hebraicæ hhesed. Vnde qui raro & egregio beneficio se adfectum à Domino vel homine voluit significare, eum memorat scriptura dicere solitum, (vt nostra quidem versio reddere solet) fecit mecum misericordiam: quod tamen perinde est atque, adfecit me singulari beneficio. Sic Genesis vigesimo dicit Abraham Saræ: Facies mecum misericordiam. Et Genesis 21. dicit Abimelech Abrahæ: Iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi. Et hic enim postquam Lucas dicit patrem cœlestem benignum esse erga malos & ingratos, deinde infert: Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Vnde satis patet illi idem esse, benignum & misericordem esse. Et tamen etiam propriè accipiẽdo misericordiam, ad eam

Gen. 20.
Genes. 21.

pertinet diligere & benefacere inimicis, vt ſcilicet quis miſertus graui ipſorum quo laborant malo odij, ſtudeat eos beneficijs ſibi demereri & ſanare, ſecundum conſilium Sapientis, qui dicit: Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: & ſi ſitierit, potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius. Porrò cùm dicit Dominus: eſtote ergo vos perfecti: non intelligendum eſt Dominum tantùm loqui de perfectione tali, quę eſt conſilij Euangelici, qualis eſt illa de qua dicitur: Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus: quaſi omnia quæ præceſſerunt de dilectione etiam ſpeciali inimicorum, ſint purè conſilij & non præcepti. Sunt enim & hæc partim conſilij, partim præcepti, & talia planè, vt niſi ea obſeruemus, & ſic iuſtitiam Phariſęorum & Scribarum perficiamus ac ſuperemus, non ingreſſuri ſimus regnum cœlorum, quēadmodum Dominus in principio præmiſit. Sciendum ergo omnes ſub peccati reatu obligari ad dilectionē inimicorum, quod attinet ad communia dilectionis indicia: quod verò ad ſpecialia indicia pertinet, etiam obligari, cùm neceſſitas vel prómouendæ gloriæ Dei, vel iuuandi eos occurrit: extra verò huiuſmodi neceſſitatis caſum, conſilij eſt, & eximiæ perfectionis Euangelicæ, ſpecialia eis dilectionis indicia & beneficia exhibere. Qui autem ex animo omnium quærit ſalutem, omnibusque prodeſſe cupit, quique etiam ſuæ ſaluti ſecurè cupit proſpicere, is apud ſe non anxiè penſabit, num neceſſitas exigat benefacere amico, an vtilitas tantùm ſuadeat, ſed quantum in ſe eſt, pro viribus, omni oblata occaſione, quibuslibet prodeſſe ſtudebit, certus hac ratione ſe Deo fieri ſimillimū, illumque ſe ſibi demereri, quantumuis ingrati vel impotentes ad remunerandum ſint homines quibus benefacit. Et quidem in hoc maximè præcepto deberemus Chriſtiani id præſtare, quod cuiuſque ſectæ homines faciunt, quomodo Platonici ea maximè tuentur, quæ peculiariter Platonis ſunt dogmata. Hic enim locus Chriſtianæ Philoſophię proprius eſt. Vbi enim obſecro, & apud quos alios homines inuenitur, vt quis conuitijs affectus

Proue. 25.

affectus bene precetur, maledictis lacessitus oret, si spolietur vna veste, alterā spolianti addat? Quæ igitur propriè nostra sunt, in hęc accuratius incumbamus. Et tamē quod ruborem nobis meritò inijciat, à quibusdam philosophis gentilibus, inuenire licet hæc Christi pręcepta, quamuis imperfectè, adimpleta & prę̨stita esse, quemadmodum narrat D. Basilius de Pericle, de Euclide Megarensi, de Socrate, qui percussus alteram prębuit maxillā. De Alexandro, virginum pulcherrimarum conspectum fugiente, ne ab earum aspectu caperetur. De Clinia, iusiurandum etiam verum recusante.

Libr. de cap. utilitate ex Gentiliū libris.

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non, & cæt.] Qui certam & expeditam dictorum & factorum Domini, vt ea Euangelistæ conscripserunt, volet intelligentiam habere, eum necesse est probè meminisse illos nihil aliud spectasse, quàm vt ex paucis quæ de Christo narrant, doctrinæ & vitæ ipsius imaginem aliquam nobis proponerent, ex qua illum esse Christum & saluatorem agnosceremus, & ante oculos quæ vita digna DEO sit haberemus. Ideo nequaquam annumerare verba illius, aut suo ordine singula recensere curæ illis fuit, breuiter annotasse quædam, ex quibus reliqua conijcere quis posset, contenti fuere. Hinc ergo non dubitandum, Dominum in hoc prolixo sermone fusius & explicatius multa dixsse, ac pleraque alio etiam ordine, quàm Euangelistæ conscripserunt, simul eadem sæpè aliàs quoque docuisse, quando in his summa pietatis sita sit. Proinde non est curiosè nimis adlaborandum, vt singula superioribus certo ordine obseruato connectantur, aut ex ordine seruato ab vno Euangelistarū, reliquorum narrationes æstimentur. Quod ideo hic monere visum est, quòd omninò caput Matthæi septimum & Lucę sextū, ex quo hodiernum Euangeliū excerptum est, miscellanea quædā contineat, quæ si quis velit certo ordine, aut inter se, aut cum superioribus studiosius aut curiosius connectere, is sibi vltrò tenebras offuderit, & implicabit potiùs quàm explicabit. Habet tamen

tamen principium huius capitis ad superiora non omnino nullum ordinem. Continuatio enim est eius quod dictum est in fine cap. quinti. Vnde hæc doctrina de nō iudicando quenquam, à Luca statim subiungitur, postquam dixisset: Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Pertinet enim ad idem ad quod ea quæ illam sententiam præcedunt, nimirum ad dilectionem proximo exhibendam. Itaque postquam Mattheus interposuisset doctrinam Domini de vitanda cupiditate laudis humanæ in bonis operibus hypocritis propria, & vitanda cupiditate & solicitudine rerum terrenarum, qua vulgus hominum ferè laborat, redit ad doctrinam dilectionis proximi qua iā resecatur & aliud vitiū Pharisæis & Scribis peculiare, necnon & hominum vulgo passim commune. Siquidem Pharisæi quum sibi ignoscerent in grauissimis peccatis, tamen aliorum iudices erant inclementissimi, etiam ea calumniantes quæ recta erant, sinistrè interpretantes quæ erant dubia, exaggerantes quæ erant leuia, & omnino, vt Dominus illis exprobrat, excolantes culicem, camelum autem glutiētes. Sic & ingenio vulgi inter reliqua vitia penitissimè insitum est, in alienis factis curiosum esse, eaque censere, vt cùm in seipsis verè iusti & laudati homines esse nequeant, aliorum saltem collatione nōnullam probitatis vmbram sibi concilient. A quo sanè morbo suos docet hic Dominus debere esse alienissimos. Porrò quo doctrina ista Saluatoris rectè intelligatur, certum imprimis non prohiberi hic Christianis omne iudicium. Non enim prohibetur seculari magistratui & Episcopis iudicare
1. Cor. 5. facinorosos, cùm Paulus ipse fornicarium Corinthium iudicauerit, & dixerit: Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt vos iudicatis? Et Dominus toties condemnauit Pharisæos, dicens: Væ vobis Scribæ & Pharisæi. Nec rursum omne iudicium hic priuatis personis prohibetur, cùm mox in sequentibus Dominus admonens vt caueamus à falsis prophetis: A fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos.
1. Ioan. 4. Ad quem modum dicit & Ioannes: Nolite omni spiritui credere,

credere, sed probate spiritus si ex Deo sint: quod vtique sine iudicio quodam fieri non potest. Prohibetur ergo hic primùm iudicium quo quis curiosius obseruans aliena dicta vel facta, in animo suo ea censet, & verbis etiam prolatis condemnat tanquam mala, cùm sint dubia, aut etiam apertè bona. Deinde iudicium quo priuatus alterius dicta & facta etiam apertè satis mala notat, non vt emendet aut illum aut alios, sed vt famæ eius detrahat, denigratoque proximo sibi probitatis opinionem conciliet. Postremùm prohibetur iudicium quo quis hominem quædam apertè mala committentem condemnat veluti desperatæ salutis. Nam prohiberi potissimum iudicium de rebus dubijs (de quibus etiam propriè dicitur esse iudicium) patet ex illo Pauli: Nolite iudicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum. Et rursus ad Romanos decimo quarto. dum iudicium prohibet, de his rebus loquitur quæ incertum erat quo animo fierent. Quod autem etiam iudicium detractorium prohibeatur, satis ostendit illud Iacobi: Nolite detrahere alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Iudicium autem quo fratris iudicatur desperata salus, etiam prohiberi docet illud Pauli: Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Prohibetur ergo iudicium proximi malignum & temerarium, quod scilicet ex curiositate noxia, aut inuidentia, & odio ac peruersitate animi ex aliena ignominia voluptatem capientis, aut denique superbia captante ex aliorum collatione opinionis propriæ augmentum, & de singulis iudicare præsumente, gignitur. A quali iudicio Christianus triplici nomine meritò abstinere debet. Primò, quod conueniat eum sua facta & dicta diligentius attendere, atque in his suos lapsus, errata & defectus perspicere, vt non libeat ei aliena curiosius obseruare aut obseruata carpere. Secundò, quod fraternæ charitatis sit aliena vitia occultare, eaque extenuare, & ad ea conniuere dubia verò candidè inter-

Quod iudicium sit prohibitum à Domino.

1. Cor. 4.

Iacob. 14.

Rom. 6.

Triplici de causa abstinendum à temerario iudicio.

interpretari. Tertiò,quod agnoſcere ſe debeat proximi ſui conſeruum eſſe,non iudicem, & ob id iniuriam etiam Deo facere, cuius officium ſibi vſurpat. Ad quam
Iacob. 4. cauſam reſpexit & Iacobus & Paulus. Hic verò Domi-
Rom. 14. nus potiſſimum videtur reſpexiſſe ad cauſam ſecundam, volens abſtinendum ab huiuſmodi temerarijs & malignis iudicijs, quòd cum fraterna charitate pugnēt. Poſtea tamen etiam primam reſpicit rationem, cùm ſubijcit: Quid autem vides feſtucam, &c. Porrò iudicare, eſt ſententiam de re aliqua ferre: verum quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non eſt aliud quàm condemnare, ideo explanationis gratia additum eſt: *Nolite condemnare, ut non condemnemini.*] quæ tamen pars in Græcis non inuenitur, niſi apud Lucam,ſicut nec in antiquis Latinis exemplaribus inuenitur apud Matthæum, in quem videtur ex Luca translatum. Quoniam autem eiuſdem charitatis ac ſimilis premij eſt, non condemnare proximum aut proximi dicta vel facta,& peccanti in ſe fratri ignoſcere, atque ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus eſt, ideo apud Lucam bene ſubijcitur: *Dimitite,& dimittemini,hoc eſt,remittetur uobis. Date,& dabitur uobis.*] Hæ autem promiſſiones: non iudicabimini, non condemnabimini, dimittemini, dabitur vobis: dupliciter poſſunt intelligi. Quidam enim eas referunt ad ipſos homines, vt ſit ſenſus: Ne iudicetis alios,ſic fiet vt ipſi viciſſim non iudicemini ab hominibus, & ſic de reliquis. Vnde pro eo quod nos legimus impeiſonaliter, remetietur vobis, Eraſmus vertit,remetientur alij vobis. Cui ſenſui ſatis conſonnm eſt quod apud Lucam dicitur: Menſuram bonam & confertam dabunt in ſinum veſtrum. Ideo autem ſecundum hunc intellectum Dominus ab iniquo & prauo iudicio auocat, ea ratione, ne & nos quoque illud experiamur, quod natura mirè inuiſa res omnibus ſit, ſua ab alijs curioſè & odioſè veſtigari, ac ſiniſtrè arbitrari. Commodè igitur monuit,vt ſicut ab alijs permoleſtum eſt, noſtra inamicè & citra candorem accipi,aut etiam improbè dijudicari: ita viciſſim in æſti-
mandis

mandis censendisque alienis æquitatem & candorem non posthaberemus. Qui enim aliquam æquitatis portiunculam retinet, à prauo & odioso iudicio vitæ alienæ facilè absterrebitur, si cogitet quàm graue & permolestum sibi sit, se & sua ad hunc modum iudicari. Porrò secundum hunc intellectum promissiones istæ non sic sunt accipiendæ quasi generaliter & vniuersaliter verę, & in omnibus sic se habentes. Non enim si quis candidè de proximis & factis ipsorum sentiat, ob id à nullo ei iniquum iudicium est expectandum. Quis enim ab iniquo iudicio vnquam fuit alienior Christo, & quis tamē id æquè passus est ab alijs? Sed Dominus rudibus & vulgaribus locutus hæc dixit, quòd vulgò ac ferè sic fieri soleat. Omnino enim qui candidè facta aliorum interpretantur, apud plurimos vicem merentur, licet non omnes. Ita contrà qui omnium censores se faciunt & citra æquitatem, ij planè & aliorum iudicijs iniquioribus sese reddunt obnoxios. Sic qui facilem se vel in remittendo, vel in dando præbuerit, ei vt in plurimum vicissim ab alijs remittetur, & dabitur ac benefiet, idque cumulatissimè, quod per mensuram bonam, confertam, concussam, & exundantem intellexit Dominus. Sunt enim hæ sententiæ è vulgi sermone mutatæ, quibus Dominus hortari ad id voluit, quod infrà mox subijcit: vt omnia quæcunque voluerimus vt faciant nobis homines, & nos faciamus illis. Tum monere, ita comparatū esse diuinit⁹, vt quales ipsi fuerimus in alios, tales alios experiamur erga nos, iuxta illud: Anima quæ benedicit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Similes sententiæ in scripturis frequēter occurrunt, quibus bene vel malè operantibus promittitur aliquid temporale bonum vel malum obuenturum, non quod semper contingat, sed quod vt in plurimum. Hinc est illud centuplum, quod in hac vita promittitur ijs qui propter Christum aliquid reliquerint. Et illud: Qui dat pauperi, non indigebit. D. Augustinus autem & Chrysostomus, alijque veteres, has omnes promissiones ad Deum referunt, vt sit sensus: Nolite condemnare vestros

Prouer. 11.

Prou. 28.

proximos

proximos, & non condemnabimini à Deo. Remittite alijs quæ commiſſa ſunt in vos, & remittētur vobis peccata veſtra à Deo. Date indigentibus & petentibus, & viciſſim dabit vobis Deus quæ poſtulaueritis ab eo. Sic enim ſententiæ iſtę ſunt abſolutiores. Et conueniens omnino videtur, vt vtraq; intelligentia ſimul comprehendatur, & ſit ſenſus: Nolite iudicare alios, ſic fiet vt aliorũ iniquius iudicium effugiatis, aut ſaltem vt Dei ſeuerum iudicium non experiamini.

Menſuram bonam & confertam & coagitatam, & ſupereffluentem dabunt, &c.] Quatuor conditionibus menſuræ materialis ſignificare voluit Dominus remuneratione̅ copioſiſſimam obuenturam his, qui ſuperiora præſtiterint, hoc eſt, qui non condemnauerint, qui remiſerint, & dederint. Prima enim menſuræ optimæ conditio eſt, vt ſit bona, hoc eſt, iuſta, nec ad amuſſim iuſta, ſed liberaliter iuſta. Secunda, vt ſit conferta, hoc eſt, vt magis ſignificat Græca dictio, πεπιεσμένον, preſſa. Sic enim fit vt plus capiat vas. Tertia, vt deinde ſit coagitata, hoc eſt, bene concuſſa. Nam & hoc pacto fit vt plus contineat vas quo metimur. Quarta, vt præterea etiam ſupereffluat, nec poſt compreſſionem & concuſſionem vas contineat totam menſuram. Si autem ſuperiores ſententiæ accipiantur ſecundum priorem intelligentiam, facilè eſt intelligere quod ſit ſuppoſitum verbi, dabunt, nempe homines quibus benefeciſti. Sed ſi promiſſiones iſtæ ſecundum poſteriorem intelligentiam ad ipſum Deum referantur, quæritur qui ſint illi de quibus hic dicitur: dabunt in ſinum veſtrum. Caietanus intelligit hunc ſenſum, veſtra merita, veſtrum non condemnare, veſtrum dimittere & dare, hæc dabunt menſuram bonam. Verũ rectius accipitur ſecundum Auguſtinum libro ſecundo de quæſtionibus Euangelicis, capite octauo, ſecundum eum loquendi modum quo poſtea de pauperibus dicitur: Recipiant vos in æterna tabernacula: quia ſcilicet Deus propter illos quib⁹ bene fit ſuo nomine, recipit in ſua tabernacula, & dat pręmiũ copioſum. Aut quod dicitur: menſuram bonam dabunt: imperſonaliter accipietur,

tur, pro, mensura bona dabitur. Sunt autem qui hanc sententiam intelligunt non solùm de remuneratione bonorum operum, sed etiam malorum, quorum vltio veluti mensura quædam superefffluens grauissima erit. Sed videtur magis hæc sententia solùm dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit: Date, & dabitur vobis: eam promissionem exaggerare volens subijcit: Mensuram bonam, &c. quasi dicat: Non solùm dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundans vobis remuneratio fiet, proportionata tamen vestræ liberalitati. Ad hoc enim significandum, remunerationem vocauit mensuram.

Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.] His verbis aliam Matthæus sententiam præmittit: nimirum. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Quæ quidem duæ sententiæ facilem habebunt & apertam intelligentiam, si superiores illæ sententię priori modo accipiantur. Erit enim sensus: Quali iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab alijs iudicabimini. Si enim æqui fueritis in iudicando aliorum dicta & facta, sentietis alios quoque ferè vestrorum factorum & dictorum æquos iudices. Contrà, si iniquiores æstimatores alienæ vitæ fueritis: tales quoque alios experiemini in vos. Et in summa, quomodo vos alijs feceritis, siue iudicando, siue remittendo, siue dando, aut contrà retinendo iniuriam, & bene facere negligendo, sic fiet ab alijs vicissim etiam vobis. Verùm si ad DEVM referantur promissiones in superioribus sententijs positæ, quomodo dicitur: in quo iudicio iudicaueritis, &cæt. An qui iniquo iudicio aliquem iudicat, iniquo etiam iudicio iudicabitur à DEO? Et qui iniqua mensura mensus fuerit, iniquam etiam mensuram à Deo accipiet? Itaque secundum Augustinum non est sensus: Quali iudicio iudicaueritis, tali iudicabimini: sed in quo iudicio, hoc est, per hoc ipsum iudicium quo alios iudicaueritis, iudicabimini apud Deum, quia scilicet hoc iudicium iudicabit vos apud Deum, eritque ratio quòd iudicabimini à Deo siue ad præmium, siue ad pœnam. Sic in qua mensura

mensi fueritis, remetietur vobis, quia illa ipsa quæ alijs vel bene vel malè feceritis, erunt vobis remunerationis vestræ causa. Prosequitur præsentem locum etiam D. Augustinus epistola 49. in solutione quartę questionis, vbi respondet calumniæ gentilium, quam captabant ex his verbis Christi: in qua mensura mensi fueritis: quod pro temporali peccato æterna inferantur supplicia. Vbi per mensuram intelligit hominis voluntatem, in qua iuxta quod mensurauerit sua facta, Deus reddit siue beatitudinem, siue miseriam. Verùm hic sensus videtur coactior, nec vulgari modo loquendi, vnde secunda sententia desumpta est, conueniens. Illud enim, in qua mensura, &cęt. prouerbij vice etiam ab Ethnicis scriptoribus iactatum ostendit Erasmus in Chiliadibus. Significatur autem eo beneficij aut maleficij retaliatio. Proinde si ad DEVM hæc referantur, intelligendum ideo dictum: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini: quia qui curiosè alienam vitam excusserit, illius vita etiam à Deo exactè dijudicabitur: & qui proximum condemnauerit, ipse quoque condemnabitur à Deo. Qui verò æquus fuerit proximorum iudex, æquum quoque & benignum experietur Dominum. Et in genere quali mensura mensi fuerimus, remetietur nobis à Deo, quia si benefecerimus, bona recipiemus ab eo: mala verò, si malè fecerimus. Hac enim solùm ratione dictum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quare non est hic locus quæstionibus, quomodo iam dicatur: Eadem mensura remetietur vobis: cùm prius dictum sit: mensuram supereffluentem dabunt in sinum vestrũ? Deinde quomodo pœna æterna punitur peccatum temporale, si eadem mensura fit remuneratio? Ideo enim solùm dictum est: Eadem mensura remetietur vobis: quia, secundum Psalmistam, Deus cum sancto sanctus erit, & cum peruerso peruertetur. Et secundum Paulum: Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Et secundum Iacobum: Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Vnde Augustinus lib. 21. de ciuitate

Psal. 17.
2. Cor. 9.
Iacob. 2.

Dei capit.11. tractans hanc sententiam contra eos qui ex ipsa inferebant absurdum esse, supplicium impiorum esse æternum: Non attendunt, inquit, nō propter ęquale temporis spacium, sed propter vicissitudinem mali, id est, vt qui mala fecerit, mala patiatur, eādem dictam fuisse mensuram, &cæt. Porrò hac sententia: In qua mensura, &cæt. Dominus Marci 4. ad aliud propositum vsus est. Cùm enim sit prouerbialis sententia, varijs locis aptari potest.

Dicebat autem illis & similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? &cæt.] Solus Lucas hic introducit à Domino dictas duas similitudines, de cœco cæcum ducente, & discipuli perfectione: quibus similitudinibus alio etiam loco vsum Dominum narrat Matthęus. Nam commemorat Dominum dixisse de Pharisæis: Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. Et cùm Apostolis prædiceret obuenturas illis persecutiones, Dominus dixisse scribitur: Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum. Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Sed his locis ad alium finem & aliud propositum istis vtitur parabolis, quàm in præsenti loco, vt parabolæ & adagia varijs locis aptari possunt. Nam illud de cæco cæcum ducente, inducitur contra Pharisæos, qui cùm cæci essent & imprudentes, aliorum imprudentum quoque & cæcorum se magistros præbebant. Et illud de discipulo Matthæi decimo. dicitur discipulis, vt animæquiores perferrrent aduersitates & persecutiones, quòd ab his viderent non esse liberum magistrum suum. Hic verò cùm vario modo similitudines istæ aptentur proposito à diuersis interpretibus, conuenientissima videtur connexio indicata à Theophylacto, vt his similitudinibus intelligatur Dominus docere voluisse, eum qui alios est iudicaturus & reprehensurus, debere ab huiusmodi vitijs quæ in alijs est reprehensurus, aut alijs similibus vitijs esse immunem. Ad hoc enim propositum hæc esse dicta, patet ex tertia parabola

Matth. 15.

Idem 10.

Matth. 15.

apertiore quæ ſubiungitur: Quid autem vides feſtucam, &cæt. Quoniam ergo ſuperius Dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis poſſet & dicere, ſe iudicare & condemnare fratrem ſuum vt corrigat & emendet, docet deinceps, qualis eſſe debeat qui hoc fine alium volet iudicare & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienæ vitę ſeuerus eſt cenſor, ſuę interim negligens. Nunquid, inquit, poteſt cæcus cæcum ducere? Quod ſi tentet non-ne ambo in foueam cadunt? Quaſi dicat: Si quis ſit, qui alterius vitia reprehendere volet, & demonſtrare veram virtutis viam, atque in ea ipſum deducere, videndum ei imprimis num & ipſe mentem habeat ſiue errore veritatis, ſiue praua cupiditate & affectu aliquo excęcatam. Nam ſi ipſe cæcus exiſtens parat alterius ſe ducem præbere, futurum certè, quod ſolet contingere, vbi cæcus cæco fit viæ dux, videlicet vt vterque cadat in foueam æternæ perditionis. Ad idem propoſitum ſubijcit: Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, perfectus autem omnis erit, ſi ſit ſicut magiſter eius. quaſi dicat: Si igitur tu qui doctorem te aliorum præbes, ipſe fueris in vitio, non eſt ſpes meliorem te poſſe fieri quem docere paras, cùm ſecundum vulgare prouerbium, diſcipulus non poſſit eſſe perfectior magiſtro ſuo, in eo ſcilicet in quo eſt diſcipulus. Eiuſdem argumenti eſt & quod deinde ſubijcitur: *Quid autem uides, &cæt* Qua parabola redarguit Saluator maius quoddam vitium quorundam, qui non ſolum alium reprehendunt in eo in quo & ipſi culpabiles ſunt, ſed minima in alijs notant, cum ipſi ad grauiora ſua peccata perſpicienda ſint cæci, quos bene hypocritas vocat, vel quia ſibi ſumunt partes iuſtorum & ſanorum, cùm iniuſti ſint & ægroti, aliena perſona id quod reuera ſunt occultare ſtudentes: vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant, cùm reuera id agant propoſito condemnationis. Si enim curandi fratris deſiderio hoc agerent, prius grauiora ſua crimina curarent. Magis enim quiſq; ſeipſum amat quàm fratrem, quē rectè diligere non poteſt, ſi non ſeipſum prius rectè

diligat

diligat, cùm propria dilectio regula esse debeat fraternæ dilectionis. Per festucam ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hic designantur. Est enim festuca secundum Calepinum nitentem autoritati Augustini, arboris nouellæ & cuiuscunque sati pullulus. Augustinus enim de verbis Domini sermone 16. Festuca, inquit, initium trabis est. Nam trabs quando nascitur, prius festuca est. Dictio tamen Greca quę hoc loco ponitur, nempe κάρφος, putatur magis significare breuissimam aliquam ligni particulam, quam vulgari lingua vocamus, *ein splinter*. Vnde dicitur Græcis καρφολογία, hoc est, collectio huiusmodi particularum, quam Galenus recenset inter signa phrenesis. Atque hoc certè modo κάρφος pulchrè opponitur trabi, cùm festuca in ea significatione quam indicat Augustinus, magis componi debuisset cum arbore. Significat autem Saluator hypocritas, de quibus loquitur, duplici nomine peccare: primũ, quòd aliorum vitia, ad quæ, quòd parua sint, conniuendum esset, curiosius obseruent, & seuerius notent: deinde, quòd sua vitia maiora dispicere negligant. Quod dũ fit, duplex vlterius iam malum committitur. Nam qui peccantem in paruis admonet, cùm ad grauiora sua vitia conniueat, & sibi ex aliena correptione falsam sanctimonię opinionem parare studet, vnde & hypocritam vocat, & veritatem ipsam reddit ei qui admonetur odiosam. Proinde admonet Dominus, vt qui aliorum vitia notare volet, prius saltem aperta sua vitia curet. Et tunc inquit, perspicies, &c. quando scilicet cum fructu id poteris facere, & syncera correctionis intentione. Non prohibetur ergo his verbis Domini simpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipse vel eisdem, vel maioribus obnoxius est criminalibus. Si enim quis in minutioribus peccatis ex syncera charitate proximorum fiat monitor, sitque eisdem vel alijs obnoxius, non contrauenit pręcepto Christi. Non enim talis sese iustificare, & alios cõdemnare, sed se pariter ac illos quoad fieri potest, peccatis purgare annititur. Dominus autem præcipuè voluit, vt ne ex aliorum correctione & condemnatione sancti-

moniæ opinionem quæreremus, aut ne veritatem odiosam redderemus, quod fit cùm apertis criminibus obnoxius est, qui alium de paruis corripit.

DOMINICA V. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Lucæ 5. *IN illo tempore: Cùm turbæ irruerent in Iesum, ut audirent uerbum Dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genezareth, & uidit ibi duas naues stantes iuxta stagnum: piscatores autem descenderant, & lauabant retia sua. Ascendens autẽ in unam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum, & sedẽs docebat de nauicula turbas. Vt loqui autem cessauit, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon Petrus, dixit illi: Præceptor per totam noctem laborantes nihil cepimus: in uerbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs, qui erant in alia naui, ut uenirent & adiuuarent eos: & uenerunt, & impleuerũt ambas nauiculas, ita ut penè mergerentur. Quod cùm uideret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu: dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor autem circundederat eum, & omnes qui cum illo erant in captura piscium, quam ceperant. Similiter autẽ Iacobum & Ioannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonẽ Iesus: Noli timere: ex hoc iam homines eris capiẽs. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.*

MVlta hactenus ad nostram peregrinationem pertinentia, & scitu iucunda, & ad salutem necessaria, pertractauimus, quibus principia, progressus & status Christianæ religionis breuiter, atque dilucidè declaratur: Iam porrò, operæprecium esse videtur, vt & de laboribus, seu manuarijs officijs, curis & difficultatibus, in quas primi parentis lapsus genus mortalium præcipitauit, quid euangelica decernat doctrina, rimemur. Sunt enim, qui, quoniam Christus curam interdixisse diei crastini, & à patris prouidentia pendentibus, nihil non successurum spopondisse videtur, hac promissione freti, labores, curas & exercitia cun-

cta reijciunt. Alij contra, perinde quasi nulla prouidentia, sed fortuitò res humanæ contingerent, ita perenniter anxiantur, & per saxa, per ignes, ad opes contendunt. Quapropter ordinatissimè sancitum est, vt post præcedentis Dominicæ parenesin, illustrissimam hanc nobis historiam interpretaremur. Continet autem fidei, morum, & allegoriæ splendidissimos locos. Primus ostendit, quo feruore, quanto studio sit ad audiendum verbum Dei properandum, dum Iudaici populi turbas, importunitate tanta ruisse commemorat, ad audiendum verbum Dei. Secundus, promptam & in nullo reclamantem nobis in Apostolo Petro commendat clementiam, quod iussus scapham paulisper è terra deducere, ac deinde in altum traducta, laxare retia in capturam, è vestigio nihil cunctatus, paruit. Tertius, vtrumq; tam ciuilē, quā ecclesiasticum laborem à Christo prçceptum esse significat: Dum Christus ait: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Item: Noli timere, ex hoc eris homines capiens. Quartus nihil nisi bene fortunante Deo, nostrum laborem proficere, siquidem per totam noctem, absente Christo laborantes, nihil cœperant. Quintus tradit verbum Dei auditum, & in arcanis mentis recessibus fide receptum, efficere, vt exiguus labor maximum lucrum, vulgaris opera, non vulgarem adferat fructum. Petrus enim, qui totam noctem frustra desudauerat, dū in verbo Christi, rete, finita concione laxasset, immensam conclusit piscium multitudinem. Sextus docet, Deum omnium beneficiorum auctorem, largiri dona sua, siue spiritualia, siue corporalia, cunctis absque inuidia, nec improperare. Etenim, turbis largissimè communicauit spiritualem verbi sui cibum, & discipulis, & qui ante euentum rei non discesserant, ijs pisces contulit pro refectione corporis copiosissimè. Septimus ostendit dona Dei, non esse occultanda & recondenda, sed de his alijs, ad vtilitatem impertiendum aliquid, quemadmodum Petrus repentè ditatus, socios ad se conuocat, ijsq; liberalissimè beneficia communicat. Octauo in loco, discimus infucatam minimeque desidem, aut officium

detrectantem, vbi iuuandus eſt proximus, habere non non debere charitatem, dum audimus, Simonis ſocios tam hilariter in auxilium accurriſſe. Nonus itidem locus, inſolentiam, quæ fortuna pinguiore fulgente, ſolet emergere, damnat. Petrum etenim iſta fœlicitas non inflauit, ſed humiliorem, deuotiorem & gratiorem fecit. Poſtremus denique locus, cataſtrophen imponens hiſtoriæ, methodum ad perennem penetrandi fœlicitatem, oſtendit expeditiſſimam, ſi ipſos piſcatores imitati, omnibus huius mundi vanitatibus & momentaneis bonis valere iuſſis, nudi, Chriſtum nudum ſequamur. Et hæc quidem ex hiſtoria piſcatoria, quam ſi quiſpiam ad allegoriæ modos velit exigere, ſtatum vniuerſæ Eccleſiæ, cuius fundatores piſcatores fuerunt, ampliſſima deſcriptione figurabit. Cæterùm, quæ iam generatim perſtrinximus, tempus eſt, vt iam ſigillatim enodemus.

F*Actum eſt autem cùm turbæ irruerent in eum, & ipſe ſtabat iuxta ſtagnum.* Hanc hiſtoriam non ſuo loco Lucam narrare, vel ex ipſo Luca patet. Dixerat enim ſuperiori capite Dominum ingreſſum in domum Simonis, quod Marcus dicit factum comitantibus Dominum Simone, Andrea, Iacobo & Ioanne. Igitur poſt illorum vocationem id factum eſſe conſtat. Proinde videtur Lucas per recapitulationem, cùm de domo Simonis prius feciſſet mentionem, iam voluiſſe Petri aliorumque vocationem deſcribere, cuius occaſione contigit Dominũ ingredi domum Petri & Andreæ. Porrò in hac Lucæ locutione: Factum eſt autem, & cæt. rurſum Hebraica eſt phraſis illi ſatis vſitata. Abundat enim coniunctio, &, aut ponitur pro, tum, vt ſit ſenſus: contigit autem, vt cũ turbæ irruerent in eum, tum ipſe ſtaret, &c. Notat autẽ Euangeliſta maximum turbarum deſiderium audiendi verbum Dei cùm dicit turbas irruiſſe in Chriſtum. Ipſius verò Chriſti benignitatem, & ad docendum cupidos promptitudinem nobis commẽdat, dum eum teſtatur nihil offenſum improbitate vrgentis turbæ, ſed ille-

illorum desiderio satisfacere volentem, nauem conscen disse, è qua à tumultu et compressione populi liber tranquilliùs docere & meliùs audiri posset. Vbi & illud notandum, nullum locum Christo visum ineptum & indignum sua prædicatione. Modò enim in synagoga, modò in monte, modò in campo, modò in naui prædicat. Iam & Christi mansuetudo in eo relucet, quod dicitur rogasse, vel, vt habent Græca, obsecrasse Petrum reducere nauim à terra, cùm posset præcipere.

Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem. Duc in altum, & laxate.] Miraculum hoc varijs de causis Dominus fecit. Et primùm quidem, vt doctrinam suam miraculo commendaret. Deinde, vt Dominum nauis remuneraret, vt habet Theophyl. In quo admirãda est summa Dei munificentia, qui Petro pro modico labore & nauis vsu tantam retribuit piscium copiam. Præterea hoc miraculo adumbrare voluit, quid per Petrum aliosq; futurum esset. Omnia enim hic à Domino gesta, mysterij alicuius postea exhibendi fuerunt quædam prædemonstrationes. Nam quod in Petri nauim potius quàm alteram ingreditur Dominus, quod illi dixerit peculiariter: Duc in altum, id est, profundum maris, nauim scilicet: deinde quod illi quoque vnicè dixerit: Noli timere, ex hoc iam, &c. Petri in Ecclesia prærogatiuam & primatum à Domino dandum indicant: quodq́ue primùm ab eo iaciendum esset rete euãgelicum in mundo, & in Ecclesia, cuius Petrus caput esset, deberet esse quicunq; iussu Domini rete esset iacturus. Iam quod qui prius tota nocte laborantes nihil ceperant, in verbo Dòmini, id est, propter iussum eius laxantes rete, concluserunt copiosam piscium multitudinem: significat eos qui sine iussu & virtute Domini in docendo populos sudauerunt, atque in nocte ignorãtiarum existentes laborauerunt, frustra sudasse: eos verò innumeros comprehensuros, qui in luce quæ Christus est versantes, ipsius iussu euangelicum rete mũdo immitterent, quemadmodum res ipsa postea in Petro declarauit, qui vnico sermone tria milia hominum cepit. Quòd rete rumpebatur, significabat ma-

lorum qui simul cum bonis per euangelicam prædicationem in Ecclesia congregantur, culpa rete euangelicũ lacerandum, & quod in eis est rumpendum, hæreticis scilicet conantibus scindere doctrinam euangelicam, ac improbis quibusq; Christianis suis cupiditatibus et peruersis moribus euangelicam doctrinam labefactãtibus, quod etiam significatur per id quod pene mergerentur nauiculæ pisciũ copia repletæ. Quod Petrus & Andreas annuerunt socijs qui erant in alia naui,(nam præ nimia admiratione non potuerunt voce eos aduocare)significabat Apostolos colligendis in Ecclesiam Domini hominibus nõ posse sufficere, sed opus illis fore sociorum implorare & aduocare auxilium, vti postea factum est, cùm segregati sunt Paulus & Barnabas ad prædicãdum gentibus. Quod autem ambas impleuerunt nauiculas, significabat synagogam Iudæorum, quorum Apostolus erat Petrus, non posse comprehendere omnes qui colligendi essent & capiendi: sed & gentium Ecclesiam fidelibus replendam, adiuuantibus Paulo & Barnaba, alijsque doctoribus. Quamuis enim vnica sit per vniuersum orbem terrarum Ecclesia, tamẽ ideo typus duas habet naues, vt significaretur Ecclesiam ex duobus populis colligendam. Itaque ne Petrus cum suis diffideret se posse capere homines, quod illi postea promissurus erat Dominus, hoc miraculo præmunit eum, ostendens virtute sua facilè futurum, vt innumeri homines per eos euangelico reti caperentur, quantumuis id videretur esse supra eorum facultatem: quemadmodũ præter spem factum est, vt qui tota nocte laborantes nihil ceperant, Christi verbo obediẽtes, multitudinẽ piscium comprehenderent. Postremùm hoc miraculo voluit Dominus hos animare ad sequendum se pauperem, vt ne metuerent inopiam, quòd relictis omnibus pauperem sequerentur, quando eum talem esse cognoscerent, qui suo iussu omnia posset. Hic autem admiranda est Domini dispensatio, vnumquemq; trahentis ad se per propria & familiaria sua. Sicut enim magos attraxit per stellas, ita & piscatores per pisces.

Quod cùm uideret Simon Petrus procidit ad genua Iesu dicens: Exi, &c] Petrus, qui prius ſecundum ſuum nomen (Simon enim obedientem ſonat) obedientem ſe Chriſto ſemel & iterum exhibuerat, magnam iam animi ſui oſtendit humilitatem, dum ex viſo miraculo Chriſti dignitatem cognoſcens, & ſuæ contrà memor indignitatis, Domini à ſe diſceſſum deprecatur, agnoſcens ſe indignum eius conſortio & præſentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis ſuæ cum ſanctitate Domini, vindicta ſumeretur iniquitatum eius à Deo, quemadmodum mulier Sarepthana ſibi accidiſſe putauit, ob ingreſſum Eliæ in domum ſuam. Quid mihi, inquit, & tibi vir Dei? ingreſſus es ad me, vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum? Huiuſmodi enim aliquid metuiſſe Petrum, patet ex verbis Domini dicentis: Noli timere. Porrò hic conſideranda primùm Petri, aliorumq; in credendo ſimplicitas, dum factum quod Phariſæi caſu accidiſſe calumniati fuiſſent, non niſi diuina virtute contigiſſe ſimpliciter firmiterq; crediderunt. Deinde & animi eius ſumma modeſtia, non ſolùm in eo demonſtrata, quòd peccatorem ſe agnouit, ac indignum Domini conſortio, ſed etiam quod nihil ex hoc facto laudis ſibi arrogaret, quãuis & nauis in qua contigiſſet, ſua eſſet, & rete ipſe ieciſſet in mare, ac ipſemet præcipuus attraxiſſet: quin potius ex magnitudine ſucceſſus, qui pleroſq; elatiores reddidiſſet, factus eſt modeſtior, totam facti huius gloriam Chriſto tranſcribens, ſe verò nihil agnoſcens quàm peccatorem. Quo ſanè ſuo facto docuit, quid apoſtolico doctori ſit faciendum, ſi quando fœliciter ſuccedit opera prædicationis. Tametſi enim ea peragatur humanæ vocis & induſtriæ miniſterio, tamen ſumma laudis totius vni Chriſto tribuenda eſt, cuius auſpicijs ſoluitur ad dicendum lingua, cuius ſpiritus afflat dicentis pectus, cuiuſq; occulta vis attrahit animos auditorum. 3. Reg 17.

Stupor enim circumdederat eum, & eos qui cum ipſo erant in captura piſcium] Oſtenditur hac parte Petrum dixiſſe ſuperiora, non quòd cupiditas ineſſet ei diſcedendi à Domino,

mino, quem vnicè diligebat & reuerebatur, ſed propter admirationem quandam vehementem virtutis humana maioris. Oſtenditur item & ſocios Simonis non aliter fuiſſe affectos quàm Simon ipſe. Porro hic ſtupor typus quidam fuit ſtuporis conſecuturi poſtea ex ſucceſſu prædicationis & piſcationis euangelicæ. Quis enim nõ obſtupeſceret, conſiderans prædicatione paucorum humilium & idiotarum hominum, tot milibus hominum ex vniuerſis orbis nationibus intra paucos annos fuiſſe perſuaſum, vt contemptis affectibus cognatorum, contempto diſpẽdio rei familiaris, ſpreto ritu paterno, contemptis minis principum, contemptis ſupplicijs ac morte ipſa, ſimplicem Chriſti doctrinam ſequerentur, credentes ea quæ humanis rationibus probari non poſſunt, ſperantes ea quæ iuxta naturæ vires planè ſunt deſperanda?

Et ait ad Simonem Ieſus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens] Senſus eſt: Pone inanem hunc metum, quo tuæ conſcius infirmitatis, ac meam viſo miraculo expertus virtutem, totus perculſus es. Non enim exerui illam vt vos à me abſterrerem, ſed potius vt quid poſtea per vos futurum eſt præſignificarem. In pręſentia enim ſatis eſt iſtius piſcationis. Poſthac meo beneficio, Petre, ita homines eris capiens, quomodo iam cepiſti piſces. Tantumque abeſt, vt quia peccatorem te eſſe agnoſcis, metuere debeas ne à me condemneris, aut mali quid patiaris, vt etiam ex piſcatore piſcium, ſim conſtituturus captatorem hominum, quos peccatis exemptos iuſtitiæ conſecres, ac in vitam æternam colligas. Itaque dum dicit Dominus: Ex hoc iam homines eris capiens: duplici nomine Petro aufert metum. Primùm exponendo illi quid miraculum portendat. Deinde aperiendo ad quid vocaretur etſi peccator. Porro pro, capiens, Græcè eſt ζωγρῶν. Eſt autem ζωγρῶν propriè viuũ capere, dictione compoſita ex ζῶ, viuo, & ἀγρεύω, venor, ſiue venatu capio. Proinde rectè intelligitur ſignificari, Petrum capturum homines, non quomodo hoſtis in bello hoſtes ſuos capere ſtudet, quos aut mortuos cupit capere, aut ad mor-

mortem & seruitutem, sed quomodo aliquis redimere studens captiuos de manu hostium qui ceperunt eos. Is enim viuum capere studet, ac vitæ libertatique restituere. Obseruanda autem in hac responsione benignitas Domini, metum mox excutientis ab eo qui se peccatorem humiliter agnoscebat, ac pro malo quod metuebatur, insignem dignitatem pollicentis. Vnde Ambrosius: Dic & tu, exi à me Domine, quia homo peccator sum, vt respondeat tibi Dominus: Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri. Vides quàm bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus vt viuificandi habeant potestatem.

Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.] Hinc patet vocationis Christi efficacia, ac discipulorum horum simplex obediētia & fides, qui nihil cunctati mox vocantem secuti sunt, nihil diffidentes de adimpletione promissionis quantumuis sublimis, nihil soliciti qua ratione sustentari possent, sed se totos vocantis prouidentiæ & potestati committentes: Relictis, inquit, omnibus secuti sunt eum. Omnia ergo Christo posthabuerunt, parentes, vxores, ac quæcunque in hoc mundo possederunt. Et mox secuti sunt, non scilicet prius de rebus suis disponentes, sed subductis ad terram nauibus.

DOMINICA VI. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Amen amen dico vobis: Nisi abundauerit iustitia uestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico uobis: Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri, racha, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habeat aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius reconciliare fratri tuo: & tunc ueniens offer munus tuum. Matt. 6.

PRoxima Dominica, audiuimus concionãtem Dominum è nauicula turbis, in qua quidem concione, quonam pacto laborandũ, vt operi respondeat precium, luculenter ostendebatur, nimirũ vt in officinã nostram Christum recipiamus, & verbum Dei ante omnia quæramus. Hodierno autem Euangelio demonstratur, quonam pacto munera nostra ad altare offerre, & opera nostra facere debeamus, vt grata sint Deo, nobisque salutaria. Non etenim satis est, bona præstare, nisi bona bene fiant. Audiemus itaque primùm, neminem ad fœlicitatem perpetuam peruenire posse sine iustitia. Tum non quamlibet iustitiam ad salutem sufficere. Tertiò, Christianam iustitiam exigere fidem, amorem, obedientiam mandatorum Dei. Quartò, mandata Dei, non solùm arcere manum à maleficijs, sed cor ipsum in primis, vna cum suis affectibus, & totius animæ motus, facultates atque potentias efflagitare. Quintò declarat fraternam concordiam potiorem omnibus sacrificijs: Quæ omnia diligenter considerata, clarissimè docent, quanta sit mortalium imbecillitas, & ad boni executionem, quã impares vires: Deinde, quàm necessarius adiutor, & Mediator Christus. Postremò, quis sit verus Christi, bonorumq; ipsius vsus. Refert autem maximè, hoc infœlicissimo seculo, frequenter ista reuoluere, in quo videre licet plurimos, qui cum omni iustitia cõtempta, palam impiè viuant, ausint tamen venditare se pro veris Christianis, cœloq; dignissimis. Nos itaq;, quidnam de his omnibus iustitiæ doctor determinet, audiamus.

D*Ico autem uobis, quia nisi abũdauerit iustitia uestra plusquam scribarum*] Græca non habent autem, sed coniunctionem causalem γὰρ, enim. Quomodo & Augustinus legit in expositione huius sermonis, & Dionysius item Carthusianus, ac Rupertus. Redditur enim ratio quare dixerit se venisse ad implendum legem, & quare seruanda sint mandata sua quibus legem est perfecturus & impleturus.

Redditur autem superius dictorũ ratio, cum asseueratione

tione quadam terribili, qua ita confirmat quę præmisit, vt etiam simul paret transitum ad exegesin aliquot legũ Mosis, & fundamentum dicendorum iaciat, ne mirẽtur auditores quòd quædam præcipiat, quæ non præcipiũt nec præstant scribæ Iudæorum doctores, & Pharisæi alijs religiosiores. Est ergo hic sensus: Dixi me nõ venisse vt legem soluerem, sed vt implerem, & minimum fore in regno cœlorum, qui vel minimum aliquod eorum quæ dicturus sum soluerit ac soluendum docuerit. Id adeò verum est, vt certò affirmem nisi iustitiam vos consecuti fueritis abundantiorem & pleniorem ea qua se Scribæ & Pharisæi venditant, qui tamen omnium iustissimi in populo habentur, municipatus regni cœlorum nequaquam fore participes. Potest autem hæc sententia intelligi dicta specialiter ad Apostolos, & eorum locum in Ecclesia tenentes, doctores scilicet, ad quos superiora singulariter pertinent, vt ideo comparetur iustitia doctorum Euangelicorum cum iustitia Scribarum & Pharisæorum, quoniam & isti erant populi doctores, & significetur doctores Euangelicos perfectiora & facere & docere oportere, quàm faciebant & docebant Scribæ & Pharisæi. Verùm quoniam præcepta illa, quibus postea statim explicat quæ sit iustitia illa abundantior quã requirit, ad omnes pertineãt Christianos, rectius hæc sententia intelligitur dicta toti populo & omnibus Christianis. Ideo autem iustitia Christianorum comparatur iustitiæ Scribarum & Pharisæorum, quoniam hi & apud Iudæos optimi habebantur, ac iustissimi, & sibijpsis placebant tanquam consecuti iustitiam perfectam. Itaque significat nos optimis & pro sanctissimis habitis apud Iudæos, debere esse meliores. Notandum autem non dicere Dominum: Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam iustitia legis aut Prophetarum, sed Scribarum & Pharisæorum. Omnia enim ferè præcepta quæ Dominus subiungit, erant in lege & prophetis, sed non erant apud Scribas & Pharisæos, qui ex lege ea non intelligebant. Vnde non contrariatur hic locus illi dicto Saluatoris: Si vis

ad

Matt. 19. ad vitam ingredi, ſerua mandata: legis ſcilicet & prophetarum. Quod autem id velit hoc loco Dominus, ex eo etiam conſtat, quod cùm toties repetat: Audiſtis quia dictum eſt antiquis: allegat eo modo ſcripturam quo Scribæ & Phariſæi illam interpretabantur, vt illud: Diliges
Matt. 5. proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: cùm de odio nullus ſit euidens ſcripturæ locus. Notandum ſecundò, non comparari iuſtitiam noſtram cum hypocriſi Phariſæorum & Scribarum, aut quouis alio eorum vitio, ſed cum eorum iuſtitia, hoc eſt virtute & æquitate, quam ex aliqua parte habebant. Ideoq; non dicitur: Niſi meliores ſitis Scribis & Phariſæis, ſed, niſi abundauerit, &c. ſignificans nos debere præſtare eorum iuſtitiam, & tamen etiam illi aliquid debere ſuperaddere. Iuſtitia autem maior quæ à nobis requiritur, primùm quidem conſiſtit in iuſtitia non ſolùm exteriorum operum, quam ſolam ſectabantur Scribæ & Phariſæi, vt pa-
Luc. 14. tet ex oratione Phariſæi Lucæ 14. Ieiuno bis in ſabbatho, &c. ſed etiam internarum affectionum. Secundò, conſiſtit in eo, vt non faciamus quæ in lege veteri neceſſitate quadam permiſſa ſunt, vt patet de libello repudij, vſura, & vindicta ſumenda. Tertiò in eo, vt non cortici legis inhærentes, legem impleamus ſecundum intellectum & explanationem Scribarum & Phariſæorum, vt patebit infrà de odio inimici. Et in ſumma, maior iuſtitia quæ à nobis requiritur, eſt qua legem ſeruamus, non ſecundum explanationem Scribarum literæ nimis inhærentium, ſed ſecundum legis præcipuam intentionem, quam hîc Saluator explicat. Debet quidem iuſtitia noſtra etiam in eo excedere iuſtitiam Scribarum & Phariſæorum, vt eam non ſolùm in operibus collocemus, ſicut illi, ſed etiam & ante omnia in fide Ieſu Chriſti: deinde, vt eam non in externis cæremonijs potiſſimum ſitam exiſtimemus, quemadmodum illi, ſed in ſpiritu. Verùm ad hæc non videtur hic reſpexiſſe Dominus, qui hic de iuſtitia ſolùm locutus eſt, quatenus ad opera ſiue interna, ſiue externa pertinet, & ad cõuerſationem cum proximis.

Audiſtis

Audistis quia dictum est antiquis: Non occides, qui autem occiderit, reus.] Postquam per superiora Dominus auditores parauit ad audienda & recipienda sua præcepta, incipit iam quod promisit prestare, implere scilicet legem, & docere quomodo abundare debeat iustitia nostra. Incipit autem ab eo mandato, quod in decalogo primum est inter mandata negatiua secundæ tabulæ: docens nō satis esse cauere ab homicidio, quemadmodum illo præcepto Scribæ & Pharisæi tantum putabant esse prohibitum, sed & ab omni ira in fratrem abstinendum. Quoniam autem rudibus turbis, & ex media plebe delectis discipulis Dominus loquebatur, ideo magis, vt vulgo iactata apud maiores præcepta Dei acceperant, quàm vt legebantur in scripturis, explicanda & perficienda præcepta legis suscepit. Quòd si Scribis & Pharisæis locutus fuisset, potius scripturam quàm vulgò dicta citasset: sicut legisperito roganti quid faceret vt vitam æternam possideret, dicebat: In lege quid scriptum est, quomodo legis? Dicit itaque: Audistis quòd dictum sit olim à Deo in monte Synai priscis patribus: Non occides, hominem scilicet, propria autoritate. Et quod sequitur: Qui autem occiderit, reus erit iudicio: cùm in lege Moysi non sit ad verbum, satis indicat Dominum voluisse hæc præcepta, vt vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat, perficere partim explanando & addendo, partim corrigendo. Habetur autem hæc sententia in sensu Exodi 21. vbi non vnum, sed varia sunt instituta iudicia iuxta varios homicidij casus, quæ omnia hac vna sententia comprehenduntur. Cæterùm iudicij nomine, Scribæ hac sententia in docendo populo, vt est verisimile, vtentes, fortè intellexerunt, dijudicationem qua de homicida explorabatur, an sciens vel insciens, data opera vel per casum proximum suum occidisset. de quo etiam habetur Exodi 21. & latius Deuteron. 19. Vel certè per iudicium intellexerunt pœnam & condemnationem, quod tamen nō perinde quadrare videtur sequenti sententiæ, in qua iam aliter illa oratio: reus erit iudicio: accipienda erit,

Luc.10.

Exod.20.

quamuis id non videatur esse absurdum.

Ego autem dico uobis, quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit] Impleturus Dominus homicidij legem, tres facit gradus peccantium citra homicidium per iram & indignationem, & tres item pœnarum gradus. Leuius enim est irasci tantùm fratri, & iram in corde retinere compressam, quàm si erumpente ira dicat quis fratri racha vel fatue. Ita leuius quid sonat reum esse iudicio, quàm reum esse concilio, & hoc rursum leuius, quàm reum esse gehennæ ignis. Quod autem trium istorum peccatorum leuissimum est, nempe irasci fratri, par facit in condemnatione homicidij in lege, non quòd æquè graue sit peccatum irasci tantum, & occidere hominem: sed vt doceret Euangelicæ doctrinæ perfectionem, & sic Christiano studendum esse effugere omnem iram in fratrem, quomodo Scribæ & Pharisæi vitabant homicidium. Dicit autem: Ego dico vobis, & non sicut Prophetæ: Hæc dicit Dominus Deus: insinuare volens suam autoritatem æqualem autoritati eius qui veterem dederat legem. Porrò in Græcis codicibus additur iam passim in primo gradu εἰκῆ, hoc est, temerè vel sine causa. quod & Diuus Chrysostomus legit, intelligens non omnem iram interdici, sed tantùm iniustam & importunam. & similiter legit Diuus Augustinus in expositione huius sermonis, volens eandem partem repeti etiam, & subintelligi in sequentibus duobus membris. Verùm Diuus Hieronymus eam partem omnino vult eradendam è libris, nec haberi in emendatioribus libris, sed & Augustinus libro Retract. 1. capite 19. in Græcorum libris non inuenire dicit, in quibus tamen solis iam inuenitur. Verisimile est autem ab aliquo hanc partem adiectam explanationis causa, quod durius videretur omnem qui irascitur fratri reum dici iudicio. Ab Euangelista enim non appositam, nec ab ipso Saluatore hinc satis constat, quod etiam iustam iram, hoc est, quæ iustam videtur habere causam, Dominus hic prohibere voluerit. Peccat enim, qui etiam ab alio læsus & iniuria affectus irascitur. Si enim, inquit Hieronymus, iube-

iubemur verberanti alteram maxillam præbere, & inimicos nostros amare, omnis iræ occasio tollitur. Nec obstat quod aliquando sine peccato quis alteri irascatur, aut etiam racha & fatue dicat. Primùm enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus qui in nostra non sunt potestate, sed ira deliberata & perfecta, cui scilicet consensus accedit. Deinde nec huiusmodi ira, qua quis vitio hominis offenditur, ad quod significandum quidam putant dictum : qui irascitur fratri : hoc est, non vitio hominis, sed homini, quem, quòd frater sit, diligere deberet. Itaque per datiuum, fratri, satis significatur Dominum loqui de ira tali quæ pugnat cum dilectione fraterna. Aut si non hac ratione dictum est: qui irascitur fratri : sed potius secundum Hebraicam phrasim, fratris nomen hic positum est pro quocunque homine, & pro proximo, dicendum Dominum hic loqui de ira vulgari, quæ est motus animi maleuolentis alteri, aut vltionem doloris cupientis. Huiusmodi enim ira semper, etiam si sit in iudice iustè puniente nocentem, peccatum est. Atque ob huiusmodi iram designandam intelligunt, additam partem illam εἰκῆ apud Græcos, aut sine causa, apud Latinos, hi qui illam partem hoc loco legunt. vt ne quis putet eos intelligere, illum irasci εἰκῆ, vel sine causa, qui nulla accepta irascitur iniuria. Addens, temerè, inquit Euthymius secutus Chrysostomum, non omnimodam abstulit iram, sed intempestiuam. Dicitur autem oportuna, quæ sumitur aduersus eos qui contra Dei præcepta viuunt, quando non ad vindicandum nos, sed ad vtilitatem eorum qui malè viuunt, ex dilectione & amore fraterno irascimur cum congrua honestate. In sequentibus autem duobus membris, quo sint sententiæ vniuersaliter veræ, subintelligendum ex primo membro: Si quis iratus dixerit racha, si quis iratus dixerit fatue, accipiendumq; semper de ira ea de qua primum membrum intelligitur. Nam & Christum suprà Marci tertio, iratum Iudæis legimus, & sæpe grauiter quoque conuitiatum Pharisæos. Sed vt Petrum duriusculè increpuit ob summam erga ipsum

Quid ira.

Matt. 16.

dilectionem, cùm ei diceret: Abi post me satana: quod paulò plus erat, quàm, abi post me fatue: si studio paternæ gloriæ ac correctionis malorum, odioque vitiorum suis nominibus appellauit Pharisæos, nullo erga eos motus affectu malo. Sic Dominus Lucæ vltimo discipulos duos stultos vocat & tardos corde, & Apostolus Galatas insensatos. Porrò quid sit racha, quod in secundo ponitur membro, triplex est sententia aliquam habens probabilitatem. Augustinus enim edoctus, vt ipse asserit, à quodam Hebræo, putat dictionem raca nihil certi significare, sed Hebræis interiectionis instar esse, qua animi tantum indignatio significatur, addens quosdam existimare dictionem racha deriuatam à Græca dictione ῥάκος, qua pannosus significatur & homo nihili, sed eorum deriuationem reijciens, eo quod certum sit racha non esse dictionem Græcam. Et quidem secundum hanc dictionis acceptionem, manifesta est ratio quare interpres hanc dictionem reliquerit non versam, videlicet quòd interiectiones quibusdã linguis sic sunt propriæ, vt in aliam linguam verti non possint commodè. Item optimè constat gradatio in his membris. Primum enim est vt quis irascatur, & cum motum retineat corde conceptum. Huic proximum est, si commotio indignantis extorserit vocem, non significantem aliquid, sed illum animi motum ipsa eruptione testantem. Hoc verò grauius est, si non solùm vox indignantis audiatur, sed etiam certum conuitium & vituperatio eius, cui quis irascitur, vt si fatuum vocet, aut alio quodam conuitij nomine. Chrysostomus autem lingua Syriaca putat racha significare idem quod, tu. Itaque etiam secundum eum per raca non significatur graue & atrox conuitium, sed indicium contemptus, veluti cum seruis heri stomachosiùs loquentes dicunt: Abi tu, dic illi tu. Verùm hæ duæ sententiæ quantumuis conueniant huic loco, tamen hac ratione parum sunt probabiles, quòd nusquam apud Hebræos racha pro huiusmodi interiectione accipiatur, nec in Syrorum lingua, qua scriptæ sunt Bibliorum paraphrases, quas Thargum vocant, racha

Galat. 1.

Quid racha.

racha vllo modo significat,tu. Proinde probabilior est Hieronymi sententia tertia, vt racha (vel potius raca sine aspiratione saltem in secunda syllaba, cùm Græcè sit ῥάκα) sit dictio Hebraica, vel potius Chaldaica, deriuata ab Hebræa,certum aliquod conuitium significans. Hebraicè enim Rec, inanem significat, vanum aut pauperem,à verbo quod significat euacuare, attenuare & pauperem esse. Inde pro more Chaldæorum adiectione literæ Aleph fit reca vel raca. Non significatur tamen hac dictione isto loco,cerebro carens siue vacuus,quemadmodum tamen vult Hieronymus. Sic enim nihil interesset inter, dicere fratri raca, & dicere fratri fatue. Sed per raca significatur potius homo inops & pauper, vacuus omnibus bonis, quomodo accipitur Iudicũ vndecimo.vbi nos legimus: Congregatique sunt ad eum viri inopes.& 2.Paralip.13. Congregatique sunt ad eum viri vanissimi. His enim locis pro inopes & vanissimi, Hebraicè est recim.Sic & 2.Reg.6. vbi Hieronymus eandem dictionem vertit,scurram. Nudatus est Rex quasi si nudetur vnus de scurris. Itaque idem conuitium nomine Hebraico raca significatur, quod Græcis nomine ῥάκος, quamuis vnum nomen ab altero verisimiliter non deriuetur. Et facilè quidem iam licet ostendere gradationem, quæ est inter duo membra vltima. Minus enim est obijcere alicui inopiam aut vanitatem quàm stultitiam. Vide autem iam etiam gradus trium reatuum, iudicij, concilij, (per, c, enim scribendum & non per,s,ostendit dictio Græca συνεδρίῳ, quæ consessum iudicum significat) & gehennæ ignis. In iudicio enim, quod interdum ab vno solo peragitur in causis leuioribus, & in quo facti fit discussio,adhuc datur locus defensioni, multaque spes est elabendi & effugiendi condemnationem. Ad concilium autem non nisi graues causæ deferuntur, quemadmodũ Athenis in curia Martis grauiores causæ agitari solebant, atque in eo non tam de damnãdo reo quàm de supplicij genere & modo deliberatur. Gehenna verò ignis nec damnationem habet dubiam, quemadmodum iudicium: nec damnati

Iud.11.
2.Par. 13.
2.Reg.6.

pœnam habet dubiam, ſicut conſilium. In gehenna enim ignis certa eſt & damnatio & damnati pœna. Sic ferè Auguſtinus. Vnde conſtat ſecundum eum, illud: reus erit iudicio: non accipiendum hic vt ſit ſenſus: obnoxius erit condemnationi vel condemnabitur, ſed potius vt ſit ſenſus: obnoxius erit diſcuſſioni & examinationi, hoc eſt, iam tale quid commiſit, ob quod pertrahendus eſt in iudicium. Sciendum autem, Dominum in tribus iſtis gradibus iræ & reatuum attemperaſſe doctrinam ſuam ad captum ſimplicium. Non enim ſemper minus peccat qui tacitus iraſcitur, quàm qui conuitijs debacchatur: ſed pro captu vulgi per eum qui tantùm iraſcitur, propoſuit exemplum iræ leuis, quæ nondum decreuit vltionem: per racha, iræ grauioris: & per fatue, iræ grauiſſimæ citra homicidium. Sic quòd iraſcentem dicit reum iudicio: dicentem racha, reum concilio: dicentem fatue, reum gehennæ ignis, ſignificare voluit, eum qui vel tantùm iraſcitur, tale quid commiſiſſe, vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdum videatur certa & definita: qui verò leuiori conuitio fratrem impetierit, tale quid commiſiſſe, vt metuere iam non debeat ſolum ne condemnetur: ſed veluti certus de promerita condemnatione, metuat grauem aliquam condemnationem: qui verò grauiori conuitio alium inceſſerit, iam certò expectet debitum ſibi grauiſſimum æterni cruciatus ſupplicium. Porrò quod in Euangelijs à Chriſto per gehennam ſæpe ſignificetur infernus aut ſupplicium æternum damnatorum, hanc habet rationem. Fuit iuxta Hieruſalem ad radices montis Moria, vallis quædam fontibus Siloë irrigua, ac nemoroſa, plenaque delitijs & amœnitate, quæ dicebatur Geben Hinnom, id eſt, vallis filij Hinnom, vel omiſſo nomine ben, Ge Hinnom, id eſt, vallis Hinnom, vel, vt nos habemus, Ennom. Vtroque enim nomine vocatur Ioſue 15. & 18. Iudæi autem à loci amœnitate captantes occaſionem, in hac valle erexerunt excelſum idolo Moloch, cuius filios exuſtos igni deuouebant & immolabant, quemadmodum Ethnici Saturno facere

Ioſue 15. & 18.

ſole-

ſolebant, vt veriſimile ſit nomine Moloch, qui Deus erat Ammonitarum, Saturnum in ſcripturis intelligi. Hinc excelſum illud, et vallis item illa, dicta eſt Tophet, à ritu ſcilicet ſacrificantium Moloch, cui cùm adolebantur infantes, pulſabantur tympana, ne audirentur eiulatus eorum dum exurerentur, & parentum corda commouerentur. Toph enim Hebræis tympanum dicitur. Hunc locum pius Ioſias poſtea contaminauit, coniectis in eum mortuorum oſſibus, vt ſcribitur 4. Reg. 23. vbi ſic legimus: Contaminauit quoque Topheth quod eſt in conualle filij Ennom, vt nemo conſecraret filium ſuum aut filiam ſuam per ignem, Moloch. Sed & Dominus Hierem. 7. & 19. minabatur Iudæis venturum tempus, quo excelſum illud non vocaretur amplius Tophet & Ge ben Hinnom, id eſt, vallis filij Hinnom, ſed vallis occiſionis, & ſepelirentur occiſi in Tophet, eo quòd non eſſet alibi locus. Hinc ergo duplici ratione factum eſt, vt nomen illius loci, nempe Gehinnom, acciperetur pro inferno & ſupplicio æterno. Primùm, quia huiuſmodi locus iam à Ioſia, & per vltionem Domini à Iudæis ſumptam contaminatus, ſummæ erat deinceps abominationis, in quem cadauera & quæque abominanda reijciebantur è Hieruſalem. Secundò, quia eo loci crudeli & grauiſſima pœna exurebantur infantes. Hoc enim etiam reſpectu factam eſſe nominis tranſlationem, ad ſignificandum inferni ſupplicia, hinc patet, quòd Iſaiæ 30. nomen excelſi, nempe Tophet, ad inferni ignem tranſſumitur, priuſquam locus redditus eſſet abominabilis. Sic enim Iſaias: Parata eſt ab heri Tophet, à rege præparata profunda & dilatata. Nutrimenta eius ignis & ligna multa, flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam. Quod autem dicit Hieronymus ſuper Matth. cap. 10. Nomen gehennæ in veteribus libris non inueniri, ſed à Saluatore primùm poni: ſic accipiendum, in veteribus libris non inueniri in eo ſignificatu, ſed à Saluatore primùm ſic vſurpari, quamuis veriſimile ſit iam apud Iudæos etiam ante Chriſtum in eo ſignificatu vſurpari ſolitum. Nam

4. Reg. 23. *Hier. 7. 19.* *Iſaiæ 30.*

nomen ipſum in veteri teſtamento frequenter occurrit. Vbicunq; enim nos legimus, vallis Ennom, Hebræis eſt Ge Hinnom. Nam Ge vallem ſignificat. Aſpiratio autem quæ eſt in Hebræo nomine, neceſſariò à Græcis omiſſa eſt, dicentibus γέεννα. Quod autem Dominus aliquando addit nomini gehennæ dictionem ignis, facit propter exaggerandam incredibilem vim cruciatuum, qui impios manent: intelligenda eſt autem hæc oratio, gehenna ignis, Hebraica phraſi, pro eo quod eſt, gehenna ardens & ignita.

Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia.] Poſtquam tribus ſententijs docuit Dominus nō ſolùm ab homicidio abſtinendum, ſed etiam ab ira ac minima fratris læſione quæ verbali fiat conuitio: hîc iam duabus ſententijs docet quid ſit faciendum ei qui fratrem in aliquo læſit, conuenientem certè ſeruans ordinem, eo quòd ſciret fieri non poſſe, quin inter fratres nonnunquam offenſæ quædam orirentur, & vnus alterum læderet, ſaltem vel racha vel fatue dicendo. Videtur autem hæc prior ſententia, quàm ex ſuperioribus inferri indicat cōiunctio, ergo, ſic cum ſuperioribus hærere: Cùm charitatis fraternæ tanta ſit habenda ratio, vt cauendum ſit ne vel fatue vel racha dicendo, aut etiam tacita ira eam violes, cumque fraternæ charitatis violatorem adeò deteſtetur Deus, vt eum qui vel fatue tantùm dixerit fratri, addicat gehennę ignis, igitur ſi, vt ſit, contingat aliquem fratrem ſuum quauis in re læſiſſe & offendiſſe, ante omnia ei opera danda vt ſciſſa concordia reſarciatur, & fratri reconcilietur, adeò vt huic rei etiam ſacrificij oblationem poſtponat, quæ non poteſt Deo eſſe accepta ab eo qui fraternæ charitatis violator eſt, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. Diligenter autem aduertendum, quàm efficaciter Dominus hac lege & ſententia impellat ad ſtudium reconciliationis. Remedium enim daturus ei qui fratrem offendit, non ſat habuit dicere: Si ergo offendiſti fratrem tuum, reconciliare ei, ſed neceſſitatem ſatisfaciendi fratri offenſo demonſtrat ex diſplicentia diuina, dum offen-

offensam in fratrem docet esse impedimentum ad offerendum munus Deo, vt intelligamus non solùm in fratrem nos peccasse, sed etiam in ipsum Deum, nec tamen posse nos nostris sacrificijs DEO reconciliari, quamdiu non fuerimus reconciliati fratri. Rursum non dixit: Reconciliare fratri tuo priusquam offeras munus DEO, ne tempus reconciliandi concedere videretur vsq; ad tempus offerendi munus Deo, sed vt ante omnia negotia & quàm citissimè, doceret incumbendum reconciliationi. Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &cæt. Si enim diuinum negotium, etiam cùm in manibus est, intermittendum est, & posthabendum reconciliationi fraternæ, multò magis alia negotia: & si tunc dũ quis ante altare recordatur offensæ, recurrendũ est ad fratris reconciliationem, multò magis id prius agendum erit. Efficax est ergo valdè hæc sententia ad suadendum studium reconciliationis, eò quòd doceat primùm concordiam fratrũ Deum malle quàm sacrificia & oblationes. Deinde non esse Deo accepta sacrificia, ac proinde nec quæuis alia opera nostra, si desit charitas mutua, ac ob id ante omnia studendum reconciliationi, si læsa est charitas. Nec solũ efficax est hæc sententia, vt quærat recõciliationem qui læsit, sed etiam ad hoc vt qui læsus est, facilè fratri reconciliationem quærenti condonet, ne Dei honorem & sacrificia illi offerenda remoretur & impediat. Aduertenda hic mira Dei benignitas, qui vt promoueat mutuam fratrum charitatem, cum alioqui liber sit, sui iuris, nec vlli astrictus, suam gratiam vult pẽdere à fratris gratia, ita vt suam impertiri nolit, nisi fratris gratia impetrata. Aduertendum item, quomodo Dominus etiã hoc mandato iustitiam nostram abundantiorem facit iustitia & Scribarum & Pharisæorum, siquidem hi statim ad sacrificia confugiebant & vocabant, quasi per ea cuncta statim crimina expiarentur, etiam neglecta fratris recõciliatione, contra quos vt alibi Dominus dicit, Deum malle misericordiam quàm sacrificium: ita hic significat eundem malle charitatem fraternam quàm sacrificium. Figura quędam huius præcepti & exemplum pręcessit

cessit in Iacob Patriarcha, qui non nisi fratre Esau sibi reconciliato legitur altare erexisse, in quo sacrificium obtulit. Porrò quod dicitur: frater tuus habet aliquid aduersum te: dupliciter intelligitur. Augustinus enim intelligit eum habere aliquid contra alium, qui ab eo lęsus est, hoc est, qui habet vnde cũ alio expostulet, & causam habet de eo conquerendi. Itaque non dicitur: si tu habes aliquid contra fratrem tuum: sed, si frater tuus habet aliquid aduersum te: quia non præcipitur ei qui ab alio læsus est, vt ante oblationem reconcilietur fratri, quamuis magnæ sit perfectionis, si quis læsus fratrem inducat ad reconciliationem secum ineundam. Quamuis tamen non sit necesse ei qui læsus est vt reconciliationem quærat, necesse tamen vt ante oblationem dimittat iniuriam fratri. Aliud est enim reconciliari fratri, aliud dimittere fratri. Chrysostomus verò, & post eũ Theophyl. intelligunt eum habere aliquid aduersus alium, cui cum alio non bene cõuenit, sed qui inimicitias cum illo gerit siue iustas, siue iniustas, & ob id absolutè dictum: si frater tuus habet aliquid aduersum te: nec additum, iustè, vt intelligatur etiam ei qui læsus est præceptum esse vt reconciliationem eius quærat, qui ab ipso dissidet, & se læsum ab eo putat, etiamsi non sit. Atque ob id etiam Chrysostomus putat non esse dictum, reconcilia tibi fratrem tuum: sed, reconciliare fratri tuo: quod tam offenso conuenit quàm offendenti. Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ, quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chrysostomum, dum reconciliationem quærit à læso, tantùm requirere remissionem delicti in se commissi, ita vt sentẽtia eius ferè coincidat cum Augustini. Vnde Euthymius Chrysostomi sectator & explanator: Fertur, inquit, indifferenter sermo, & ad eum qui affectus est iniuria, & ad eum qui iniuriam irrogauit. Et si quidem malè passus es, iniuriam remitte illi, & patiens esto: quòd si iniuriam irrogasti, medere iniuriæ, nihilque relinquas eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Hæc ille. Verùm quid sit fratrem habere aliquid aduersum

Quid sit, frater tuus habet aliquid aduersum te.

ſum aliquem, patet ex Apocal. 2. vbi ſimili locutione di- *Apoc. 2.*
citur: Habeo aduerſus te pauca, pro eo quod eſt, ſunt quædam de quibus tecum expoſtulē. Porrò ſi ante oblationem ſacrificiorum legalium, de quibus ad literam loquitur Dominus, (hæc enim cùm Chriſtus diceret, iſta adhuc offerenda erant vigente adhuc lege Moyſi) reconciliatio quærenda erat, multò magis ante oblationem ſacrificij noſtri nouæ legis, eoque magis, quo hoc eſt charitatis & mutuæ concordiæ ſymbolum, vnde & communio & ſynaxis dicitur. Sunt autem etiam laudes, gratiarum actiones, orationes, & eleemoſynæ, quædam ſacrificia quæ DEO offerimus, & omnino omnia bona opera in Dei honorem facta, ſacrificia quædam ſunt. Proinde docemur ſacrificium laudis, orationis, aliorumque bonorum operum Deo placere non poſſe, niſi reconciliati hæc Deo offeramus. Vnde Paulus vult viros orare in omni loco, leuantes puras manus ſine ira & *1. Tim. 2.*
diſceptatione. 1. Timoth. 2. Et Petrus viros vult muliebri ſexui tanquam infirmiori vaſculo impertiri honorem, vt non impediantur orationes, per contentiones ſcilicet & diſceptationes. 1. Petri 3. Cæterùm hæc Domi- *1. Pet. 3.*
ni ſententia non ſic eſt accipienda, quaſi ſemper neceſſario ſit agendum ſecundum eam vt verba ſonant. Contingit enim aliquando vt vel non expediat adire offenſum, & reconciliationem quærere, vel tempus & locus non permittat, vt ſi frater offenſus eo loco quo non facilè adiri poſſit. Itaque intelligenda eſt cum eo ſale diſcretionis, cum quo ſimilia præcepta affirmatiua debent intelligi, ſi ſcilicet tempus, locus & prudentiæ ratio ita permittat: nec tam ſpectanda ſunt præcepti huius verba, quàm ſcopus & intentio Saluatoris, qui eſt, vt quantum in nobis eſt omnia poſtpoſitis omnibus faciamus, quò offenſum fratrem reconciliemus nobis, adeò vt etiam ſacrificium Deo iamiã offerendũ intermittamus, cùm ita fieri poteſt, quo memores offenſæ fraternæ, eum qui offenſus eſt placemus, priuſquam ſacrificium abſoluamus. Quod ſi autem fieri non poteſt vt offenſum adeamus, illiuè reconciliemur, animo ſaltē

& cordis

& cordis bono proposito, istud quod hic præcipitur peragendũ est, videlicet vt pro virili, & iuxta offensæ qualitatem offensum placare proponat, priusquam oblationem suam Deo offerat. Proinde ad mysticam huius prę cepti intelligentiam confugit Augustinus, intelligens eum qui læsit alium, non pedibus corporis, sed animi motibus pergere debere ad offensum, eique humili affectu se prosternere in conspectu Dei, ac inde venientẽ, hoc est, intentionem suam reuocantem ad id quod agere cœperat, offerre munus suum Deo. Sed simplicius fuerit præceptum istud intelligere, vt dictum est.

DOMINICA VII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Marci 8. *IN illo tempore: Cùm autem turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, conuocatis discipulis suis, ait illis: Misereor super turbam, quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducent: & si dimisero eos ieiunos in domos suas, deficient in uia. Quidam enim ex his à longè uenerunt. Et responderunt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens, fregit, & dabat discipulis suis, ut apponerent: & apposuerunt turbæ: & habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi. Et manducauerunt, & saturati sunt, & sustulerunt quod superauerat de fragmentis, septem sportas. Erant autem qui manducauerant quasi quatuor millia, & dimisit eos.*

EX hodierno Euangelio, recitatum de septem panibus miraculum, quàm fuerit prudenter in hoc tempus relatum, neminem arbitror, adeo rerum mundanarum ignarum, qui nõ ex ijs, quæ geruntur in agris, intelligat. Colligunt agricolæ lætantes manipulos, Domini benedictione, de paucis granis multiplicatos. Non immeritò ergo monentur, cui sint hæc accepta ferenda, & quonam pacto sit ijs fruendum, vt autorem locupletationis agnoscentes, honoribus & gratiarum actionib.

debitis hunc prosequantur. Non enim Cereris benefi-
cio, sed neque laborum vestrorum studio, contigerunt, 1. Cor 3.
quas infertis fruges, quia neque qui plantat, est aliquid, 2. Cor. 9.
neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus. Deus
inquam est, qui administrat semen seminanti, & auget
incrementa frugum, & panem ad manducandum præ-
stat. Huic vni grates debentur & laudes: & nostra inter-
est, cauere, ne impinguati, incrassati, dilatati recalcitre- Deut. 32.
mus, aut donis Dei licenter abutamur, vtque ex hac Do-
mini munificentia, discamus in omni necessitate, quàm
optimè de eius clementia confidere. Talia fere, quoni-
am ex præsenti Euangelio perdiscimus, aptissimè tem-
pori messis congruere videbatur: quanquam & alia or-
dinis & doctrinæ Ecclesiasticæ ratio, suppeditari queat.
In præcedenti namque Dominica, paulo durius, & quod
affectibus nostris repugnaret, Euangelium audiuimus:
huic autem modo succedit doctrina suauior, mirificam
& ineffabilem consolationem præbens, quocunque mo
do grauatis. Hic enim est Euangelicus ordo, hæc ratio
doctrinæ sacræ, sic solitus est Christus acerbis & morda-
culis permiscere suauia, & mellitiora acidis temperare.
Quod si alterutrum intermittas, periculum erit, ne quis
in alteram partem, videlicet desperationis, aut securita-
tis incumbens corruat. Itaque alma mater Ecclesia, tri-
stibus & quæ ad desperationem adigere poterant, læta
permiscuit: rursus, consolatoria & promissiones Euan-
gelicas ita tradit, ne carnalibus ansam præstent vanæ se-
curitatis, sicut ait Petrus: Quasi liberi & non quasi ve- 1. Pet. 2.
lamen habentes malitiæ libertatem. Hæc præfati, inter-
pretationem aggrediamur, nec singulorum verborum
energiam excutientes, quia id in simili historia, nuper
in Quadragesima, Dominica, Letare, abūdè prę̨stitimus
sed summarias aliquot inde doctrinas ad vtilitatem no-
stram colligamus.

C*Vm turba multa esset cum Iesu, nec haberet, &cæt*] Post
miraculum quo Dominus pauit quinq; panibus
quinque millia hominum, conuenienter etiam
istud

istud gessit secundò, hac iteratione ostendens & indeficientem suam bonitatem, & sequentibus se nihil vnquam etiam temporalium defuturum. Se enim etiam temporalium rationem habere, & fame laborantibus misereri. Speciatim verò hic obseruandum, primò quidem in turba, quanto Domini desiderio tenerentur, quòd & ex longinquo illum sint secuti, & triduo perseuerauerint apud illum, ne tunc quidem de abitu & cibo curando cogitantes cùm de fame periclitarentur. Adeo eos rapuit & miraculorum & doctrinæ gratia. Verisimile autem eos aliquid cibi secum sumpsisse, quod ad vnum aut alterum diem sufficere posset, quanquam illud: *dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in uia.*] indicare videatur, toto triduo illos non multum cibi habuisse, quod & illud significat: *Nec habent quod manducent.*] Non enim dicitur, non habent amplius quod manducent. Secundò verò obseruandum in Christo ingens miserationis & benignitatis eius exemplum. Cùm enim turbæ ob suam vtilitatem Domino adhærerent, & apud illum manerent, tamen misereri se dicit turbæ, eò quòd triduo perseuerarent secum. Quo docemur, Dominum ita misereri sequentium se, cùm malum aliquod inciderint, ac si ab illis ipse commodum aliquod reportaret, cùm contrà res sese habeat. Quod autem Dominus conuocatis discipulis exposuit, priusquam miraculum faceret, & suam misericordiam ac voluntatem, & turbarum inopiam ac periculum, ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidem, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi similem inopię turbarum subleuationem illi quam aliquando experti fuerant, vt dicerent: Si miseraris illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, pasce ergo eos quomodo nuper. Simul tamen & his verbis ad discipulos habitis significauit, non ostentationis gratia se ad miraculum hoc prosilijsse, sed coactum iusta miseratione. Ob quod etiam non primo aut secũdo die, sed tertio die ad miraculum hoc peruenit, quando iam certum habebatur, etiamsi quædam attulissent, omnia tamen
tunc

tunc fuisse consumpta. Quanquam & ideo etiam in tertium diem miraculum hoc dilatum à Domino intelligatur, quo turbarum constans desiderium dignum tanto miraculo innotesceret. Postremò in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenerentur & diffidentia, qui cùm prioris miraculi fuissent spectatores & ministri, iam tamẽ dicunt: Vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos, vt saturemus turbam tãtam, hoc est, tam multam? Ponitur enim quantitas continua (vt dicitur) pro discreta. Dicunt autem hæc verba, vel quia obliti erant prius miraculum, vel potius quia præ nimia tarditate nondũ intelligebant Dominum, quandocunque vellet, semper posse quod semel potuit. Nam Marcus inquit, Nondum enim intelligebant de panibus. Erat enim cor eorum obcæcatum, & mox postea Dominus eos de panibus solicitos increpat de tarditate, dicens: Nondum cognoscitis, nec intelligitis, &cæt. Vide ergo quàm nihil externa omnia efficiant, cùm non docet intus spiritus. Nondum enim erat spiritus Apostolis, saltem perfectè, datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Cùm ergo Dominus iam exiguitatem fidei & fiducię Apostolorum expertus fuisset, interrrogat quot panes haberent, non quasi ignorans, sed vt conuenienti ordine ad miraculum procederet, vtq; miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorum notior fieret, propter quod etiam, sicut prius, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibũ turbis apponit. Quod autem iam septem panibus quatuor tantùm milia pauerit, cùm prius quinque tantùm panibus milia quinq; saturauerit, demonstrat Deo perinde esse, multos vel paucos ex multo siue modico saturare, cùm necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mensura non quidem numero panum, prius verò numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chrysostomus rationem, nempe vt ex huiusmodi diuersitate ac diuersa correspondentia, discipuli facile rememorarẽtur & huius & illius miraculi, ita vt miracula hæc duo nõ tantũ sint admirãda, ob id quod post tantæ multitudinis saturationem ex

tam

tam paucis panibus multum reliquiarum ſuperfuerit, ſed etiam ob id quod tantum vtrobique ſuperfuerit reliquiarum, quantum Chriſtus pro ſuorum vtilitate ſupereſſe voluit. Quanquam autem hic tantùm ſeptem ſportarum reliquiæ ſuperfuiſſe dicantur, illic autem duodecim cophinorum reliquiæ, non tamen hinc conſequitur reliquias nunc fuiſſe pauciores. Non enim idem ſignificant ſporta & cophinus. Cophinus autem Græca dictio, dicta putatur à leuitate, quaſi κουφινὸς, ſignificatque quod Latinis dicitur corbis, à quo deriuata videtur vox Germanica *Corf*, quam certum eſt ſignificare vas paruæ magnitudinis & capacitatis. Nomine autem ſportæ, pro quo Græcè dicitur σπυρὶς, ſignificari maius vas, vel illud ſatis arguit, quòd per ſportam Paulus ſe demiſſum dicit per murum. Vnde fieri poteſt reliquias ſeptē ſportarum vel æquaſſe, vel etiam ſuperaſſe reliquias duodecim cophinorum, cùm id quod noſtra lingua ſportā vocamus, nempe *Ein mand*, duplo maius aut etiam amplius ſit corbe. Fuerunt autem hæc nomina, cophinus & ſporta, apud antiquos certarum menſurarum etiam nomina, quomodo ſi hic accipiantur, non erit neceſſe inquirere, vnde in deſerto aut cophinos aut ſportas Apoſtoli ſibi parauerint, cùm dici poſſit, 12. cophinos aut 7. ſportas eos ſuſtuliſſe, eò quòd reliquiæ eas menſuras duodecies aut ſepties replere potuiſſent. Porrò quod ad allegoricam huius hiſtoriȩ pertinet tractationē, id quod Dominus hic corporaliter feciſſe legitur, etiam ſpiritualiter & fecit & facit quotidie. Miſertus enim hominum ob triduanum eorum ieiunium, quod ſcilicet paſſi fuerunt & ante legem & ſub lege, dimittere eos tertio die, in aduentu ſcilicet ſuo, ieiunos noluit, ne penitus in via huius vitæ deficerent, ſed ſeptem panibus & paucis piſciculis additis pauit quatuor hominum milia, hoc eſt, vniuerſos credentes in quatuor mundi partibus habitantes. In ſeptem panibus, qui nō dicuntur, vt quinq; illi, fuiſſe hordeacei, rectè intelligim⁹ Euangelicā doctrinam, propter ſpiritualis doctrinæ perfectionem quæ eſt in ca. Non enim Dominus tantùm quinque illos panes

Myſticus ſenſus.

hordea-

hordeaceos, hoc eſt, aſperam legem Moyſi in quinq; libris contentam, ſua fractione & benedictione reddidit ſatiandis hominibus ſufficientem, ſed & alios ſeptem panes appoſuit, euangelicam ſcilicet doctrinam in euangeliſtarum ſcriptis contentam. Addidit autem & piſciculos paucos, nempe Apoſtolorum epiſtolas, velùt obſonij loco. Sed hoc additamentum puſillum eſt, ſi ad apparatum euangelicum reſpicias. Tale eſt conuiuium euangelicum, ex pane ſcilicet conſtans & piſcibus, nimirum humile quidem, frugale ac parcum, ſi ſpeciem tantùm verborum ſpectes: ſed tamen exhibens & quæ ad vitam ſunt neceſſaria, & quæ faſtidium tollere poſſunt: ac rurſum adeo copioſum & largum, vt & omnibus ſatiandis ſufficiat, & ſemper abundè ſuperſit quod colligatur à doctioribus. Copia enim & dapſilitas euangelici conuiuij non eſt ſita in multitudine diſciplinarum, velutî ciborum generibus ad faſtidium vſq; multis, aut in condimentis ex omnium humanarum literarum mixtura confectis, ſed in virtute ſermonis à Deo traditi ac bona fide diſpenſati, quem qui fide percipit, nō diſcedit famelicus, ſed ſatur, cùm aliæ omnes diſciplinæ, quantumuis variæ & excultæ, mentem hominis ſaturare nequeant. Quòd turbæ paſcendæ à ſe Dominus præcepit ſuper terram diſcūbere, myſticè ſignificat, quid facere debeat qui ſpiritualibus panibus Ieſu volet ſaturari, nimirum talem omni faſtu depoſito ſeipſum debere in terram deijcere, agnoſcēdo quis ſit, & vnde prodierit, ac componendos eſſe affectus eius, vt conquieſcant in eo carnis cupiditates. Quod diſcipuli à Domino acceptos panes & piſces iuſſi ſunt apponere turbæ, admonet quid facere debeant, qui panes euangelicos populo ſunt propoſituri, nimirum vt à Chriſto illos accipiant conſecratos & fractos, & eius iuſſu populo apponant. Sunt enim qui panem ſcripturæ diuinæ non ſecundum voluntatem Ieſu populo proponunt, vt qui eam detorquent ad ſuorum errorum patrocinium, aut ad cupiditates & gratiam hominū, aut qui ſibi ve. dicant autoritatē diſpenſandi verbum Dei, ac paſcēdi alios. Itaque docemur hic & quę ſit

vis sermonis euangelici, & qualis debeat eius esse audi- tor, & qualis eius dispensator. D. Bernardus ser. 4. in fe- sto Omnium Sanctorum, septem istis panibus putat in- telligi posse mysticè bona septem quæ post hanc vitam expectamus, & in quorum expectatione hic interim re- ficimur, quorum tria ad animam spectant iuxta tripli- cem eius partem. Nam rationalis perficietur sapientia, concupiscibilis iustitia, irascibilis lætitia. Quatuor verò ad corpus iuxta quatuor elemẽta ex quibus constãt. Nã & donabitur immortalitate, ne rursum in terrã ex qua est redire cogatur: & impassibilitate, ne ex inordinatis humoribus sit amplius passionibus obnoxium: & agili- tate, quod aëri conuenit: & claritate, quod cõuenit igni.

DOMINICA VIII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Matth. 7. *IN illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Attendite à falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: à fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligũt de spinis uuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit. Non potest arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorũ cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine intrabit in regnum cœlorum. sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cælorum.*

PEricope hæc Euangelij prolixæ illius in monte ha- bitæ concionis, peroratio est, in qua duabus para- bolis ostendit Dominus auditoribus, qualiter suã doctrinam recipere debeant, & in quem finem retinere. Primò, sub similitudine lupi personati hoc ante omnia postulat, vt Euangelium suum tanquam indubitatum, Galat. 1. cœleste atque diuinitùs ad se missum oraculum, firmiter constantissimeq; retineant, nec vllis terroribus aut ille- cebris se patiantur ab eo diuelli, & quicquid cum eo pu- gnat aut dissidet, quamlibet boni speciem præ se ferat, tanquam

tanquam peſtem ac toxicum fugiendũ. Deinde ſequenti parabola ſterilis arboris exſcindendæ, ſignificat doctrinam ſuam non ita fore recipiendam, vt ſolùm ore geſtetur, aut memoria teneatur, ſed vt operis euidentia compleatur. Prima, ad doctrinam & eccleſiaſtes, ſecunda ad auditores & doctrinæ effectũ pertinet. Hoſtis humanæ ſalutis, hoc vnum indefeſſis ſtudijs ſatagit, vt nobis ſi poſſit, orthodoxam & ſinceriorem doctrinam, vel eripiat vel corrumpat. Quod ſi non aſſequitur, totus in hoc incumbit, vt ſaltem infœcunda in nobis, ignaua & ſine fructu permaneat. Concionator prauè docens, ſæuus lupus: Chriſtianus qui ſcit voluntatem Domini ſui, & non facit, lignum aridum eſt, incendio deputatum. Quæ cum bona fide ſimpliciter & ex ſinceræ charitatis candore diſcipulis fuerunt à Chriſto in cautionẽ prædicta, admodum nouum & à Chriſto quàm alieniſſimum eſt, ab aduerſarijs veritatis & religionis noſtrę non niſi ad ſtomachum & proximorum iniuriam frequentari, dum in hodierni Euangelij enarratione, in dicteria atque conuitia locum communem ipſis vſitatũ, quàm latiſſimè expatiantur: In quo ipſis Catholici, quos nefariè deſeruerũt ſunt lupi rapaces, Papiſtæ, Pontificij, ſacrificuli, &cæt. Et dum cauſæ ſuæ æquitati diffidunt, omiſſo religionis negotio, quod ipſis minimè cordi eſt, priuata ſimultate, blaſphemo ore & dicacitatis, quo grauiter laborant, morbo, orthodoxos proſcindunt. Quaſi verò noſtræ choleræ CHRISTVS feneſtram aperire voluiſſet, vt odium ſcilicet, rancorem, inuidiam, reliquoſque peſtilentes effectus euomeremus, idque in Eccleſiam matrem reformatæ religionis prætextu. O rem non fictis lachrymis deplorandam, Quæſo per Deum immortalem, quam Eccleſia ex iſtiuſmodi calumnijs vtilitatem & infinitis pudendisq; latratibus, & virulentibus conuitijs, fructum huc vſque retulit? Dum pro verbo Dei rancidas & amarulentas inſectationes plebs deuorare cogitur. Quid turpius in legato, quàm quod omiſſis Domini ſui, pro quibus miſſus erat negotijs, ſuam duntaxat rẽ agit? Legatione fungimur ꝑ

2. Cor. 5. Christo, ait Apostolus, tanquam Deo exhortante per nos. Cæterùm istius legationis instructio, vt vocant, est

Marci 16. verbum Euangelij diuulgandum omni creaturæ. Id autem non est obtorto collo torquendum, vt nostris affectibus priuatis inseruiat, sed ad docendum, arguendum,

2. Tim. 3. erudiendum, corripiendum in iustitia, vt integer sit homo Dei. Verùm nos conuiciatoribus hisce omissis, ex ijs quæ præcedunt & subsequuntur, Christi sensum diuina fauente gratia, elicientes, sepositis affectibus, textum ipsum interpretabimur.

ATtendite à falsis prophetis, &c.] Post traditam septimo capite Matthæi, ex quo hodiernum excerptũ est Euangelium, veræ & absolutæ pietatis summam & adhortationem ad ingrediendum viam arctam, cõmodè nunc subijcitur de vitãdis falsis prophetis, quòd hi abducere studeant à vera pietate, & via illa stricta quę ducit ad vitam, cùm tamen sese profiteantur viæ huius doctores esse & ductores, idq; callidè simulata quadam sanctimonia præ se ferant, à quibus proinde summa cũ vigilantia cauendum esse admonet: quod sicut perniciosissimum est si recipiantur, ita dignosci non possunt, nisi adhibita diligenti quadam cautione & attentione. Dicit ergo: Attendite, hoc est, diligenter & prouidè cauete vobis à falsis prophetis, vel, vt habent Græca, vnica dictione, à pseudoprophetis. Hos vocat omnes falsos doctores, qui officium vidẽdi ea quę alijs non sunt manifesta profitentur, siue futura prædicant, siue non. Nã & prophetæ veri dicuntur in scripturis, qui spiritu prophetico prophetarum scripta alijs explicare possunt, etiamsi nulla futura ipsimet prædicant. Sunt ergo pseudo-

Pseudopropheta qui. prophetæ duplices. Quidam enim apertè Christianismum impugnant, Christum negantes, & quæ apertè sunt fidei in illum contraria docentes, qualis fuit Mahumetes, qualis & erit ille Antichristi pseudopropheta, de quo in Apocalypsi: De qualibus loquitur eti-

Matt. 24. am Dominus infra: Surgent pseudochristi & pseudo-

phetæ, & dabunt ſigna magna & prodigia, ita vt in errorem ducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi. Alij ſunt qui Chriſtianiſmum & Chriſti nomen profeſſi, ſub Chriſtianæ & Euangelicæ doctrinæ prætextu docent quæ ſunt Euangelio & veritati contraria, quales ſunt quos communiter hæreticos appellamus, de quibus apertè Paulus: Spiritus manifeſtè dicit, &cæt. Hos autem falſos doctores, pſeudoprophetas hic vocat, vel ob id quòd hactenus ſic vocati erant apud Iudæos, quotquot falſa docerent, & vt huiuſmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum, quæ patribus eorum contigerunt per pſeudoprophetas. De his ergo omnibus dicit: Qui veniunt ad vos, ex ſe ſcilicet, non miſſi à DEO. Id enim ſignificat verbum, veniunt. Porrò veſtimenta ouium ſunt, quæcunque pertinent ad externam ſanctitatis declarationem, qualia ſunt, miracula, ieiunium, eleemoſyna, oratio, caſtitas, diuitiarum contemptus, in clamare ſemper Euangelium, vti ſacramentis Eccleſiaſticis, & alia, quæcunque ſanctitatem & integritatem præ ſe ferunt. *Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces,*] quia cùm ſanctitatem & ſimplicitatem foris oſtentent, intus, hoc eſt, in animo & latenter nihil aliud ſunt quàm lupi, nimirum quia re vera gregem Dominicum & oues Chriſti ſimplices & innocentes dilacerare ſtudent. De qualibus & Paulus: Attendite, inquit, vobis & vniuerſo gregi, in quo vos Spiritus ſanctus poſuit Epiſcopos regere Eccleſiam DEI, quam acquiſiuit ſanguine ſuo. Ego ſcio quoniam intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Et ex vobiſipſis exurgent viri loquentes peruerſa, vt abducant diſcipulos poſt ſe. Et quidem ſunt aliqui extrinſecus lupi, veluti aperti veritatis hoſtes, de quibus infra loquitur Dominus, dicens: Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum: verùm ab iſtis intrinſecè lupis plus eſt periculi, quòd ſub habitu ouis lupum agant. Nihil eſt negotij lupum ab oue dignoſcere, ſi vterque edat ſuam vocem, ſi vterque ſua pelle tectus veniat. Verùm quid facias, vbi lupus ouillo vellere, ouilla voce ouem

1. Tim. 4.

Veſtimenta ouium.

Act. 20.

simulans irrepserit in ouile, non vt ouis fiat, sed vt crudelius oues laniet? Certè vigilanter attendendum, & maximè pastoribus, vt aliquo signo deprehensum lupū ab ouibus separent, condigno supplicio sumpto de ipso, vt fiat quemadmodum legimus in Aesopicis fabulis: Lupus enim ouis pelle indutus, ouium se immiscuit gregi, quotidieq; aliquam ex eis occidebat. Quod cùm pastor animaduertisset, illum in altissima arbore suspendit. Interrogantibus autem cęteris pastoribus, cur ouem suspendisset, aiebat: Pellis quidem vt videtis est ouis, opera autem erant lupi. Cæterùm quoniam huiusmodi lupi latent, & oues se esse mentiuntur, docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos & quæ eorum sunt inspexerint. *A fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos*] Circa quod tamen oritur difficultas. Si enim veniunt in vestimentis ouium, hoc est, exterius se oues esse ostentent, nec de absconditis & internis homo iudicare possit, quomodo ex fructibus suis cognoscentur occulti isti lupi? Dicendum, quòd quantumuis se lupi isti occultare studeant, tamen facilè deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam non ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum ex quibus cognosci possunt, duplices, nempe doctrina & opera. Et quidem ex doctrina eorum nonnunquam apertissimè cognoscuntur, videlicet cùm manifestè contraria doctrinæ veritatis prædicant. Vnde Ioannes hoc iudicio docet cognoscere pseudoprophetas, dicens: Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex DEO sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus DEI, omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex DEO est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Sic & nobis semper videndum cum nouus aliquis prædicator exurgit, qui noua aliqua inculcet, num illius doctrina conueniat cum recepta veritatis doctrina, ad quam tanquam ad lydium lapidem omnium doctrina examinari & probari debet. Et quidem de huiusmodi fructu, doctrinæ scilicet, locutum hic

Fructus duplices, doctrina & opera.

1. Ioan. 4.

etiam

etiam Dominum, cum dixit: A fructibus eorum cognoscetis eos: patet ex his quæ hoc loco subijcit Dominus apud Lucam: Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, &cæt. Alij autem fructus per quos cognosci possunt non esse ex DEO, sunt opera exteriora. Nam quantumuis simulent & dissimulent, tamen alicubi prodeunt se spiritu diuino esse destitutos, dum si quis vitam & mores eorum attentius obseruet, reperiet illos sibi placentes, gloriæ sitientes, assentatores, inuidos, maledicos & obtrectatores, nonnunquam & ventri deditos, & suis temporalibus commodis seruientes, & omnino suum negotium agentes potius quàm veritatis. Huiusmodi enim notis fere notantur in scripturis, & maximè apud Paulum: Nam rogo, inquit, vos fratres vt obseruetis eos, qui dissentiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentum. Ad Galat. 6. notat pseudoprophetarum tum superbiam, tum persecutionum pro veritate recusationem. Quicunque, inquit, volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi, tantùm vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circunciduntur, legem custodiunt, sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur. Et: Aemulantur vos non bene, sed excludere volunt vos vt illos æmulemini. Et: Multi, inquit, ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est. & gloria in confusione ipsorum. Sic & alijs multis locis. 2. Corinth. 11. 1. Timoth. 4. & ad Titum. 1. 2. Petri 2. notantur ambitionis, auaritiæ, supercilij, doli & inuidentiæ. Cùm aũt pseudoprophetæ & ex doctrina, & ex operibus suis cognosci possint, aliquando quidem apertius eos prodit doctrina, vt quando apertè Euangelio contraria, & manifestè impia docent, aliquando verò ipsa opera doctrinæ eorum falsitatem declarant apertius, vt cùm talia docent, quorum falsitas non ita

Rom. 16

Galat. 6.

Gal 4.
Philip. 3.

facilè à quouis aduerti poſſit. Itaq; ſi eorum doctrina & opera exactè perpendantur, aut doctrina condemnabit eorum opera, quantumuis in ſpeciem bona, aut opera condemnabũt eorum doctrinam, quantumuis in ſpeciem vera.

Nunquid colligunt de ſpinis uuas &c.] Dominus declarare volẽs quomodo pſeudoprophetę & hypocritæ ex fructibus ſuis dignoſci poſſint, oſtendit id ex ſimilitudine arborum dupliciter. Nam in ſpecie id oſtẽdit, cùm dicit: Nunquid colligunt de ſpinis vuas, aut de tribulis ficus? Pro quo Lucas: Neque de ſpinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vuam. Neque curandum vtrum horum dixerit Dominus, cùm ſenſus vtriuſque idem ſit. In genere verò id oſtendit, cùm dicit: Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit. Loquitur autem de arboribus fructiferis. Nam alioqui non omnis arbor ex fructu ſuo cognoſcitur. Ne autem putaretur arbor bona bonos ſimul & malos poſſe proferre fructus, ſubiecit per exaggerationem: Non poteſt arbor bona malos fructus facere, & cætera. Porrò inter arbores bonas & malas poteſt fieri comparatio, vel ſecundum genus, vel ſecundum ſpeciem, vel ſecundum indiuidua. Secundum genus quidem, vt cùm dicimus, pomum eſſe bonam arborem, malam autem rubrum, & pomum meliorem eſſe ceraſo. Secundum ſpeciem verò, vt cùm dicimus pomum huius ſpeciei meliorem pomo alterius ſpeciei. Sic etiam de indiuiduis. Verùm circa applicationem huius parabolę eſt nonnulla difficultas. Quomodo enim applicabitur illud: Neque enim colligunt de ſpinis ficus, & cæt. Nam de malis hominibus ſæpe percipitur doctrina veritatis, Domino præcipiente de phariſæis & Scribis: Omnia quæcunque dicunt facite, ſecundum opera verò eorum nolite facere. Deinde quomodo dicitur mala arbor non facere bonos fructus, cùm mali frequenter bene prædicẽt, vt bene docendo frequenter in auditoribus bonum fructum fidei & charitatis producant, quomodo etiam bona arbor non facit fructus malos, cùm nullus ſit

quantum-

quantumuis bonus, qui non ſubinde mala faciat: ſicuti nullus ferè tam malus, qui non faciat aliquando bona quædam opera? Ad primam & ſecundam quæſtionem reſpondet hoc loco Auguſtinus: Quòd ſi aliquando malus ſit vtilis, non hoc ipſe facit, ſed fit de illo diuina prouidentia procurante. Impij enim per diuinam prouidentiam legem Dei prædicantes, poſſunt eſſe audientibus vtiles, cùm ipſi non ſint ſibi vtiles. Non ergo qui eos audiunt, & faciunt quæ ab eis dicuntur, de ſpinis colligunt vuas, ſed per ſpinas de vite legunt vuas: tanquam ſi manum aliquis per ſepem mittat, aut certe de vite quæ ſepi fuerit inuoluta vuam legat, non ſpinarum eſt iſte fructus, ſed vitis. Ita ferè Auguſtinus. Ad tertiam verò quæſtionem, qua quæritur, quomodo arbor bona dicitur non facere malos fructus, & contrà arbor mala bonos, cùm malus homo bona, & bonus mala faciat, facilis etiam eſt reſponſio ſecundum Auguſtinum. Nam, vt ipſe in varijs locis docet, per arborem bonam, voluntas bona eſt intelligenda: per arborem malã, voluntas mala. Iam manifeſtum eſt bonam hominis voluntatem mala non facere, nec contra malam voluntatem bona facere. Nam quæ bonus homo mala facit, à malo procedunt quod eſt in homine: & quæ malus bona facit, à bono procedunt quod eſt in ipſo. Verùm ſi diligenter attendamus, hæ reſponſiones non videntur ſatisfacere. Nam quod ad primam attinet, doctrina veritatis à malo homine prædicata, æquè eſt fructus & opus ipſius, atque prædicata à bono, cùm ſit vtriuſque libero arbitrio profecta. Et quod ad ſecundam pertinet, per arborem bonam & malam Dominum voluiſſe intelligere homines bonos & malos, non autem voluntatem malam & bonam, patet tum ex eo quòd per hanc ſimilitudinem velit oſtendere quomodo poſſimus homines ex factis eorum cognoſcere, ſicut arbores ex ſuis fructibus: tum quòd ſubijciat: omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur: ſignificans hominem infructuoſum è mundo tollendum, & proijciendũ in ignem inferni: tum quòd apud Lucam veluti pro explica-

Quomodo mali proſint.

plicatione parabolæ dicitur à Domino: Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo, &c. Pro difficultatum ergo solutione sciendum: Dominum hic non vocare fructus hominum, ea quæ consequuntur ex dictis vel factis ipsorum in alijs hominibus, sed tantum ipsorum dicta vel facta fructus ipsorum vocat: vt exempli gratia, si malus aliquis veritatem prædicet propter quæstum vel vanam gloriam, auditores tamen ex ea prædicatione ædificentur, ipsa ædificatio non vocatur hic fructus ipsius mali, sed ipsa prædicatio veritatis, quæ quamuis vtilis sit audientibus, & in sese bona, tamen quatenus à malo homine mala intentione procedit, malus est fructus malæ arboris. Sic si quis praua intentione pauperi det eleemosynam, subuentio non est fructus eius, sed ipsa elargitio quæ praua intentione vitiata est. Quod autem dicit Dominus, homines non colligere vuas de spinis: non voluit significare, homines nihil boni sibi colligere ab impijs hominibus, sed ideo dixit homines non colligere vuas de spinis, quia spinæ non proferunt de se vuas, quemadmodum patet ex eo quod sequitur: Sic omnis bona bonos fructus facit, &c. proinde significare tantùm voluit illa sententia, malos non producere fructus bonos, quamuis ex malis illorum fructibus quidam nouerunt sibi bonos fructus colligere, Deo ex malis bona eliciente. Secundò aduertendum, quòd inter arborem & hominem qui hic per similitudinem arboris parabolicè designatur, quamuis multa sit similitudo, multa tamen etiã est dissimilitudo. Nam cùm arbor sit per naturam suam bona vel mala, eaque natura sit inuariabilis, arbor bona solùm profert fructus bonos, & mala solùm malos. Et rursum, arbor bona sicut non potest mutare speciem suam & fieri mala, ita non potest vnquam facere malos fructus, & similiter est de mala arbore. Homo verò cùm per voluntatem suam sit malus aut bonus, sitque voluntas ipsa mutabilis, imò duplex sit in eo voluntas, vna spiritus quæ ad bonum fertur, altera carnis quæ ad malum semper propendet, hinc fit vt propter volunta-

Fructus sunt ipsorum hominum facta vel dicta.

luntatis mutabilitatem homo bonus,possit fieri malus, & sic facere malos fructus, & propter voluntatis duplicitatem, homo qui dicitur bonus, propter voluntatem spiritus prædominantem, etiam faciat malos fructus propter voluntatem carnis non omnino in homine mortuam. Et similiter dicendum est de homine malo. Quæ cùm ita se habeant, ea quæ Dominus dicit ad literam de arbore bona vel mala, non debent in applicatione parabolæ omnia eodem modo hominibus accommodari. Non enim cùm dicit: Sic omnis arbor bona bonos fructus facit,&cæt. Et: Non potest arbor bona malos fructus facere, &c. per arborem significat hominem nõ metaphoricè, sed parabolicè. Hoc est,ad literam loquitur quidem de vera arbore, sed vult vt simile quid intelligamus de homine, quale experimur in arbore. In parabolarum autem applicatione non oportet in hoc studere, vt quæcunque rei tribuuntur vnde sumitur in parabola exemplum, eadem eodem modo rei adaptentur & conueniant propter quam parabola assumpta est. Itaque per hoc quod hic dicit Dominus: Non potest arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere: quod simpliciter & absolutè verum est de arboribus veris, de quibus ad literam est sermo, non est intelligendum Dominum voluisse significare, ita etiam hominem bonum nunquam facere aut non posse facere malos fructus, malum quoq; nunquam facere aut non posse facere bonos fructus: sed tantum significare voluisse, non posse fieri vt hominis boni fructus omnes vel plures & potiores sint mali, sed contrà potius debere eius fructus omnes vel plures & potiores esse bonos. Et similiter non posse fieri, quin hominis mali omnes vel plures & potiores fructus sint mali, ita vt facile sit, saltem ex quibusdam fructibus eius, dignoscere falsitatem & malitiam eius, quantumuis cum multis conetur tegere virtutum speciebus. Hunc enim esse sensum à Domino intentum patet ex eo, quod posita similitudine arborum infert: Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Certum est enim eum

non

non velle, ex singulis fructibus posse discerni pseudoprophetas, sicut ex singulis fructibus potest cognosci arbor, cùm veniant in vestimentis ouium per quæ dignosci non possunt. Deinde idem satis patet ex eo, quod Dominus explicans parabolam apud Lucam dicit: Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum, &c.
Luc. 6.
Non enim vult quòd solùm profert bonum. Aliquando enim ex eo quod adiacet ei malo, profert malum, verùm cùm thesaurus cordis eius bonus sit, hoc est, plenum sit cor eius sapientia & virtute, fieri nō potest quin saltem potiores & plures eius sermones sint boni. Sic malus nō semper profert mala ex malo thesauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi adhuc bono, aut ex thesauro scripturarum profert bona: fieri tamen non potest quin frequenter è plenitudine deprauati cordis loquatur mala & peruersa, quia vt in plurimum os loquitur ex abundantia cordis. Bene ergo concludit Dominus: Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ex qua tamen sententia non consequitur, omnes eos doctores esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt mali. Omnes enim quorū fructus sunt mali, ex hoc ipso deprehenduntur esse mali, sed falsi doctores tunc esse deprehenduntur, cùm hi qui nouam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam proficisci à spiritu, aut se afflatos spiritu eam proferre; doctrina tamen eorum & vita inuenitur veritati & virtuti esse contraria, ac proinde non profecta à spiritu sancto. Ex falsitate enim quæ inuenitur in eorum doctrina cum scripturis pugnante, deprehenduntur falsi doctores, & rursum ex mala vita cognoscuntur non esse afflati spiritu, quemadmodum gloriantur. Non enim hîc à Domino datur signum ex quo dignosci possunt omnes veri doctores, sed tantùm quo prophetæ possunt dignosci veri sint an falsi, hoc est, qui se venditant spiritu sancto afflatos, ex quo noua quædam & inaudita proferūt. Vnde hæc non pertinent ad eos prædicatores, qui non se tanquam spiritu sancto afflatos exhibent, sed tantum tanquam discipulos Ecclesiæ, ea docentes quæ lectione, studio & auditu ab Ecclesia didicerunt, qui an veri, an

falsi sunt, non ex eorum vita deprehenditur, sed ex regula & doctrina Ecclesiastica. Cæterùm sunt qui illud quod dicitur de fructib⁹ per quos pseudoprophetæ sunt agnoscendi, intelligunt non de fructibus personæ & vitæ cuiusque, sed de fructibus doctrinæ, vt cùm Christus dicit: à fructibus eorum: intelligatur de fructibus eorũ non quatenus sunt homines, sed quatenus sunt doctores. Sicque facilior erit responsio ad ea quæ hic obijciũtur, & generale erit signum quo omnium doctrina poterit dignosci, & ex quo omnium hæreticorum doctrina, & maximè nostri seculi, facilè poterit confutari. Secundum quem intellectum pulchrè distinguitur inter fructus & folia, vt intelligatur Dominus dicere voluisse: Nolite attendere ad folia eorum, ad verborum probabilitatem, & ornatum, aut reliquam virtutum speciẽ quam ostentant, sed ad fructum qui ex doctrina ipsorũ consequitur: siquidem & arboris bonæ vel malæ distinctio non percipitur satis ex folijs, sed euidentissimè ex ipsis fructibus. Qui autem hunc indicant intellectum, similitudinem arboris bonæ & malæ applicant non ad voluntatem, aut hominem bonum vel malum, sed ad doctrinam malam aut bonam, hoc modo: Sicut non potest arbor mala bonos, nec bona malos fructus proferre: ita non potest esse doctrina mala, ex qua verè boni fructus tantùm procedunt: nec potest esse bona, ex qua mali fructus prodeunt. Verùm hæc applicatio non conuenit ei quod sequitur: Omnis arbor quæ non facit fructũ bonum, excidetur: vt alia multa prætereantur. Proinde deberet applicatio fieri hoc modo: Sicuti arbor bona deprehenditur ex eo quòd fructus bonos profert, & contra mala ex eo, quòd malos facit: sic verus propheta cognoscetur ex eo, quòd sua doctrina in auditoribus bonos fructus producit: falsus autem, si sua prædicatione malos fructus progignat. Nec videtur improbabilis huiusmodi explicatio, nisi quòd illud quod subijcit Lucas de bono & malo homine, magis conuenire videtur superiori enarrationi. Iam ex illa enarratione etiam patet malè ex illo loco: Non potest arbor bona malos fructus

ctus facere, &c. & Manichæos intellexiſſe duas natu-ras,quarum altera bona eſſet, altera mala: & alios quoſ-dam hæreticos, inter quos Iouinianus, hinc collegiſſe, hominem natum ex Deo nunquam poſſe peccare. Non enim per arborem bonam & malam, naturarum diuer-ſitatem, ſed voluntatum aut hominum diuerſitatem ſignificare voluit Dominus. Deinde ſententia illa: non poteſt arbor, &c. debet intelligi, quamdiu permanet bona, non ſolùm vt applicari poſſit homini, ſed etiam vt ad literam ſit vera. Nam arbor bona aliquando per naturæ defectum fit mala, & ſic profert malos fructus. Quoniam autem Dominus pro dignoſcendis pſeudo-prophetis induxerat ſimilitudinem arboris bonæ & malæ, obiter etiam adijcit eam ſententiam qua prius vſus fuit Ioannes Baptiſta: Omnis arbor quæ non fa-cit fructum bonum, &c. qua ſententia ſimul conſolari voluit, eos qui à malis arboribus diuexantur, & exter-rere eos qui malis arboribus ſunt ſimiles. Notandum autem circa hanc ſententiam Græca non habere futu-rum, excidetur & mittetur, ſed præſens, exciditur & mittitur, quemadmodum & ſuprà in verbis Ioannis Ba-ptiſtæ. Quo magis iam manifeſtum fit quod prius di-ctum eſt, Dominum non metaphoricè per arborem ſi-gnificare homines, ſed parabolicè, vt quod videmus fie-ri in arboribus, idem de hominibus intelligamus, vt ſit hic ſenſus: Videtis vulgo fieri quotidie vt arbor quæ non facit bonum fructum, excidatur è terra, ne fruſtra terram occupet, & in ignem mittatur: ita certè & homi-nibus infructuoſis euenturum eſt, vt exciſi è terra, mit-tantur in ignem inferni.

Non omnis qui dicit mihi, Domine, &c] Auguſtinus ſic coniungit ſuperioribus, vt quoniam dixit à fructibus ſuis cognoſci pſeudoprophetas, hic iam doceat inter fructus per quos cognoſci poſſunt, non eſſe cenſendum ſi inuocent & prædicent nomen Chriſti. Pertinet enim & hoc ad veſtimenta ouium, ſub quo maximè decipe-re ſolent hæretici. Sed ex Luca magis apparet Domi-num hæc dixiſſe de auditoribus, non autem de pſeu-

dopro-

doprophetis. Iam enim conclusurus sermonem, docet non satis esse credere in ipsum, & audire verba ipsius, sed ad salutem necessarium esse vt quis audita opere præstet. Quid autem, inquit, vocatis me, Domine Domine, &c. Est autem hæc geminatio ex proprietate sermonis Hebraici, qui quod exaggerat, congeminatione auget: sicut in Psalmis frequenter hæc geminatio reperitur, affectus vehementiam significans, & est huius interrogationis sensus: Quid ore subinde me compellatis Dominum, cùm non faciatis quæ præcipio? Si enim Dominum verè agnoscitis, obtemperate iussis meis, quemadmodum debetur à seruis dominis suis. Si verò non agnoscitis, quid sibi vult in me Domini vocabulum? Nihil sanè profuerit honorifica compellatio, si desit debita obedientia, imò potius condemnabit, cùm arguat aut hypocritam, aut infidelem seruum, qui ore Dominum confiteatur, factis autem neget. Porrò quod apud Matthæum dicitur: qui facit volũtatem patris mei: Lucas verò dicit: & non facitis quæ dico: manifestè significat vnam eandemque esse patris & filij voluntatem, & patris verba esse quæ filius dicit. Voluntas autem patris quam facere debet ingressurus regnum cœlorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quæ non potest esse sine obseruatione externa mandatorum Dei. Quæ duo coniunxit Ioannes: Et hoc est, inquit, mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & vt diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.

DOMINICA IX. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Homo quidã erat diues, qui habebat uillicum: & hic diffamatus est apud illum quasi dissipasset bona illius. Et uocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem uillicationis tuæ: iam enim nõ poteris amplius uillicare. Ait autem uillicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me uillicationem? Fodere non ualeo, Luc. 16.

ualeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, ut cùm amotus à uillicatione fuero, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primò: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitq; illi: Accipe cautionem tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta. Deinde alij dixit: Tu uerò quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi: Accipe literas tuas, & scribe octoginta. Et laudauit dominus uillicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filij huius seculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Ego uobis dico: Facite uobis amicos de mammona iniquitatis, ut cùm defeceritis, recipiant uos in æterna sua tabernacula.

NOn ineptè veteres, auditores in Christo dilecti, parabolam œconomi hoc autumni tempore, recitari statuerunt, vt esset non modò colonis, sed & nobis omnibus pietatis exemplum: quò admoneremur, nos dispensatores duntaxat, non dominos esse rerum, quas ex agris, & vndecunque percipimus, in hoc creditarum, vt fideli dispensatione temporalium, bona lucraremur æterna. Hodiernum itaque Euangelium docet, neminem fidere debere, neq; in opibus, honoribus, delitijs, neque in potentia, magistratu, aut vllis fortunis, propterea quod paruo tempore durēt, & quantumuis emineant, sint tamen momentanea, atque caduca. Deinde, vt vnusquisq; studeat, ita vti rebus in hoc mundo cōcessis, siue sint fortunæ, aut naturæ bona, aut quicquid possidet donorum, gratiarumque, quò non solùm in hac vita ex eis emolumenta percipiant corpora, verū multò magis prosint animabus in vita futura. Vtque necesse non sit, dum præsentabimur ad tribunal æquissimi iudicis, metuere expostulationem iniquæ vsurpationis rerum creditarum. Discimus etiam hodierna exhortatione, vnum ex præcipuis Euangelij paradoxis, & quod cum vsu, & opinione hominū huius seculi, è diametro pugnat. Nempe hoc, quàm optimè sibi consulere, ac contra instantem necessitatem prospicere, qui beneficentia sua pauperes quamplurimos sibi reddant obnoxios, habeantq; amicos. Summam enim prudentiam

mundus

mundus iudicat, si quis quoquo pacto fauorem, gratiam, & amicitiam apud magnates, & opulentos valeat obtinere. Quod si diuitum contingat ipsos adipisci fauorem aut gratiam, pape, quàm sibi placent, quomodo plaudunt, vt nunc demum se viuere credant. At inopes, flocci faciunt, talium fauorem & amicitiam, quoniam opibus & honoribus destituuntur, contemnunt. Verùm multò aliter docet CHRISTVS, & probat, maiorem pauperum fore vsum in necessitate suprema, quàm diuitum aut potentium. Tunc temporis enim & ipsi futuri pauperrimi, nihil quicquam à diuitibus, vel diuites à suis fucatis amicis auxilij percipient. Quod exemplum epulonis confirmat, qui plurimos habuit amicos, splendore ac magnificentia diuitiarum sibi comparatos, cæterùm, in extrema necessitate constitutus, nullum omnino ex eis patrocinium inuenit, quos nec appellare ausus fuit, ad solum Lazarum pauperem confugit. Sed de his in Euangelij enarratione copiosius.

HOmo quidam erat diues.] Postquam tribus parabolis decimosexto capite Lucæ Dominus confutauit calumniam Pharisæorum & obmurmurationem, quartam iam adiecit de dispensatore iniquo, ad redarguendam præsentium Pharisæorum auaritiam. Nam horum gratia & occasione hanc etiam parabolam esse dictam patet satis ex sequentibus, cùm dicuntur hæc omnia auari Pharisæi audisse, & ob id derisisse Dominum. Cùm autem superiores tres parabolas dixerit ad Pharisæos, nunc ad Discipulos sermonem conuertit, quamuis Pharisæorum notare volens auaritiam. Sciebat enim huius doctrinæ non esse capaces, nec eam approbaturos Pharisæos, vnde Discipulos suos alloquitur, volens eos à morbo illo Pharisæorum curare & præseruare, cuius notandi & de eo disserendi occasionem præbuerunt Pharisæi sua præsentia & obmurmuratione. Porrò priusquam parabolæ huius scopus & mysticus sensus explicetur, quædam circa literam sunt

annotanda. Et primùm quidem, quòd interpres non satis rectè hic posuit nomen villici & villicationis, & verbum, villicare. Pro villicus enim est Græcis dictio Latinis auribus non insolens οἰκονόμος œconomus, id est, dispensator, quomodo vertendum magis fuisse docet Diuus Hieronymus quæstione 6. ad Algasiam, vbi hãc parabolam tractat, & docet differentiam inter villicum & œconomum vel dispẽsatorem. Villicus, inquit, propriè villæ gubernator est, vnde & à villa villicus nomen accepit: οἰκονόμος autem tam pecuniæ quàm frugũ, & omnium quæ dominus possidet dispensator est. Vnde & οἰκονομικός Xenophontis pulcherrimus liber est, qui nõ gubernationem villæ, sed dispensationem vniuersæ domus (Tullio interpretante) significat. Hæc ille. qui in sequentibus pro villicationis, legit dispensationis: & pro villicare, dispensare. Secundò notandum, quòd cùm dicitur, centum cados olei, pro cados, Græcè est batos, quomodo & Diuus Hieronymus legit loco prędicto. Nec est idem cadus quod batus. Nam cadus, idem est quod metreta, & est dictio Græca, sicut & metreta, continetque sextarios sexaginta, hoc est, decem congios. Batus autem continet sextarios septuaginta duos, vt testatur Iosephus lib. antiquit. 8. & est Hebraica vox, sicut & dictio quæ sequitur, Corus. Hebræi enim dicunt Bath, vnde batus, Cor, vnde Corus, quod & Hhomer illis dicitur: Batum tamen & cadum siue metretam pro eadem mensura accepisse diuum Hieronymum patet ex eo, quòd 2. Paralip. 2. pro Bath vertit metretam, cùm legimus: Dabo in cibaria tritici coros viginti milia, & hordei coros totidem, & vini viginti milia metretas, oleique sata viginti milia. Hic enim Hebræis pro metretis & pro satis est Bath. Idem Hieronymus libro decimoquarto Comment. in Ezechielis cap. 45. Decima, inquit, pars cori in speciebus liquidis vocatur batus siue cadus. Sic enim legendum puto, cùm libri habeant vadus pro cadus. Hinc non mirum quod hic pro batos legamus cados. Vt autem patet ex Ezech. cap. 45. Batus mensura erat liquidorum, æqualis Ephi mensuræ arido-

Quid Batus. *Quid Corus.*

aridorum, quarum vtraque decima fuit pars Cori. Vnde constat villicum istum iniquitatis plus remisisse ei qui centum coros debebat, quàm ei qui cẽtum Batos, quamuis huic remiserit quinquaginta, illi verò tãtùm viginti. Nam viginti cori continent 200. batos: sicut 100. cori batos 1000. Corus autem, vt scribit Iosephus lib. 15. antiquit. cap. 18. continet modia Attica decem, quanquam Græca eo loco non habeant modia, sed medimnos. At Budæus ostendit medimnum valere sex modios. Illud mirum, quòd idem Iosephus libr. 3. antiquitatum circa finem scribit corum valere quadraginta & vnum medimnos Atticos. Bati capacitas (quà cognita, omnium mensurarum Hebraicarum haberetur notitia) haberi fortè posset geometrica & arithmetica arte ex descriptione maris æinei. 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. quod dicitur 2. Reg. 7. continuisse duo milia bathos, & 2. Paralip. 4. tria milia metretas, vbi pro metretas Hebręis est bathos, quod tamen mirum, quomodo concordat cum eo quod dicitur in 2. Regum. Sed de mensuris hæc pro præsenti loco sufficiunt. Cæterùm quod dispensator iste dicitur dixisse: Accipe cautionem tuam, vt est vtrobique, σὺ τὸ γράμμα, vel literas tuas, aut scriptum tuum, & scribe hoc vel illud: sic videtur intelligendum, vt ipse tradiderit eis in manus eorum, syngrapham obligatoriam olim ab eis scriptam, eaque rupta, aliam iusserit ab eis scribi, in qua tantùm faterẽtur se debere 50. vel 80. Quod autem sequitur: *Et laudauit dominus uillicum iniquitatis, quia prudenter fecisset*: quidam putant non verba esse Christi, sed Euangelistæ interrumpentis Christi sermonẽ, vt per dictionem, dominus, non intelligatur diues ille, de quo est parabola, sed ipse Christus, eò quòd non videatur verisimile quòd dominus dispensatoris fraudatus laudasset illum. Vnde in Paraph. sic habet Erasmus: Ea fraus si comperta fuisset illi diuiti, non fuisset impunè œconomo, sed tamen Dominus Iesus ad exemplum beneficẽtiæ laudauit apud Discipulos suos fraudulentũ illius, sed tamen prudens consilium, & ad huius imitationem adhortatus est suos. Verũ magis apparet hæc adhuc esse

verba Saluatoris, eò, quòd statim sequatur ab eo dictũ: Et ego dico vobis. Itaque magis intelligendum, Saluatorem quòd sic proposito suo conueniret, fingere dominum illius dispensatoris veluti liberalem, delectatum ingenio illius, laudasseq; eum, non quòd fraudem commisisset, sed quòd prudenter egisset, sibi prospiciẽs in futurum: quemadmodum cùm audimus ab aliquo patratum facinus, sed ingeniosè, etsi damnèmus factũ, laudamus tamen ingenium, dolemusque eum aut alios non in alijs rebus melioribus tale ingenium exercere, quod & hic Saluator quasi ægrè ferens subijcit: *quia filij huius seculi prudentiores filijs lucis in generationẽ sua sunt.*] Vbi illud, in generatione sua, perinde est, ac si, vt apertius verti posset, diceretur, in genere suo, & additum est ad significandum quòd non absolutè sunt prudentiores filijs lucis, sed in genere suo, hoc est, eo modo quo tales dicũtur prudentes. Sensus ergo est, quòd filij huius seculi suo modo prudẽtiores sunt & callidiores ad prospiciendum sibi de ijs quæ ad præsens seculum pertinent, quàm filij lucis ad curandum ea quæ ad vitam illam pertinent quam ipsi spectant. Aut illud, in generatione sua, idem est quod, inter suos, vt intelligatur Dominus significare duas generationes, vnam filiorum huius seculi, & alteram filiorum lucis, & illos istis esse prudentiores in sua generatione, hoc est, inter suos, & in ijs quæ ad eos pertinent, & quæ ipsi gerunt & curant. Caietanus intelligit tantùm significari à Domino, quòd filij huius seculi sint in suis rebus prudentiores, quàm in eisdem rebus sint filij lucis, qui mundana non curãt. Verùm alter sensus dictus, quo intelligitur significari illos in suis rebus & suo modo esse prudẽtiores filijs lucis in suis rebus, plenior est, & proposito Domini magis conueniens, nõ quòd illorum prudentia semper vincat horum prudentiam, sed quod vt in plurimum sic fiat. Cæterũ orationes illæ: filij huius seculi, filij lucis: phrases sunt Hebraicæ, quibus significantur homines addicti huic seculo, & qui iam lucem Euangelicam amplexi sunt. Benè autem opponit filios lucis filijs huius seculi, signi-

significans seculum hoc tenebrosum esse, & filios eius esse filios tenebrarum, quod ad exaggerationem & reprehensionem nostræ oscitantiæ facit, quòd eis qui luce donati sunt maior conueniebat prudentia, quàm his qui tenebrarum sunt filij. His præmissis, vt ad mysticam parabolæ huius tractationem & explicationem intentionis DOMINI deueniamus, id primò certum est, quòd villicus iste iniquitatis, qui à Domino nobis ad imitandum proponitur, nō quoad omnia quæ de ipso narrantur imitandus proponitur. Non enim aut domino nostro faciēda est aliqua fraus, aut de ipsa fraude & alienis eleemosynæ erogandæ, neque eos à quibus recipi volumus in æterna tabernacula, tanquam debitores Domini nostri fas est intelligere, cùm iusti & sancti potissimum significentur hoc loco, qui eos introducant in æterna tabernacula, à quibus necessitates eorum in præsenti vita sunt subleuatæ. Proinde in hac maximè parabola summa duntaxat spectanda est, nec singula sic sunt persequenda, vt in quibuslibet partibus similitudinem propriā quæramus, & singula villici nobis accommodemus, quemadmodum nec in reliquis parabolis id esse faciendum, suprà sæpe dictum est. Quæ autē sit huius parabolæ summa, ex his quæ Domin⁹ parabolæ subiecit satis licet colligere, cùm explicans quorsum hæc dicta sit adijcit: Et ego dico vobis, facite vobis, &c. quanquam hic nō cuncta explicet in parabola spectanda, sed tantùm id quod est præcipuum, reliqua nostræ intelligentiæ relinquens. Summa ergo parabolæ in tribus consistit. Primùm, vt intelligamus nos omnes bonorū temporalium non esse dominos, sed tantùm dispensatores, ac ob id exactam à nobis rationem poscendam aliquando, vt summa cum solicitudine curandum nobis sit quo illa ad voluntatem Domini dispensemus. Secundò, ad hoc tendit parabola, idq; præcipuè, vt sicut dispensator ille cùm intelligeret se sua priuandum dispensatione, solicitus fuit vt futuræ vitæ prospiceret, nec aliud præsentius reperit, quàm vt bonis domini sui in suum commodū vtens quamdiu posset, pararet sibi amicos ex

bonis domini sui, qui ipsum suo munere destitutũ alerent: ita & nos cogitemus aliquãdo nos à temporalium horum bonorum dispensatione amouendos, ac ob id solliciti simus qua ratione nobis in æterna vita, vbi non erit horum in manu nostra dispensatio, prospiciamus, sciamusq; illam demum prospiciendi nobis rationem esse commodissimam, si ex acceptis diuinitus facultatibus benefaciamus liberaliter pauperibus, per quos in æterna simus recipiendi tabernacula, cùm defuncti fuerimus dispensationis nostræ officio. Tertiò, ad hoc tendit parabola, vt intelligamus quòd si dominus iniqui dispensatoris passus dispendia, laudat dispẽsatoris prudentiam, quòd aduersus dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: multò magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cuius præceptum est vt pauperibus benefaciamus, laudandi sumus, si bonis eius nostræ dispensationi commissis ab ipso, ita in nostrum commodũ vtamur, vt per ea nobis paremus locum in æternis mansionibus. His tribus in parabola obseruatis, cætera relinquenda sunt tanquam pro exempli commoda narratione tantùm dicta, vt non sit inquirendum quid significatum sit per hoc quod villicus dixit: Fodere non valeo, mendicare erubesco: & quod vni remisit 50. batos olei, alteri verò 20. coros tritici. Nõ enim eadem est ratio eorum quos ex bonis domini sui dispensator iste sibi amicos parauit, & eorum quos ex datis diuitijs nobis parare debemus amicos. Illorum enim amicitia parabatur per hoc quod eis tanquam domini debitoribus debitum remittebatur ex parte: horum verò paratur per hoc quod eis tanquam amicis domini tribuuntur & cõmunicantur nobis concessa. Accedit ad hæc quòd parabola hæc ex earum parabolarum est genere, in quibus comparatio sumitur ex dissimilitudine, quemadmodum docet D. August. lib. 2. quæst. Euang. cap. 34. & 45. vt ob id minus sit mirandum, si non omnia quæ in parabola dicuntur nobis, mysticè applicare possint, quemadmodum ferè possunt in alijs parabolis. Quanquam enim nobis

ex parte imitandus proponatur diſpenſator iniquus, in multis tamen non eſt imitandus, quodq́ue in eo nobis imitandum proponitur, magis ſignificatur ex diſſimilitudine, argumento à minori affirmatiuè, quàm argumento à ſimili. Quod enim ſignificare voluit Dominus iſtud eſt. Si diſpenſator ille pro temporali vita adeo fuit ſolicitus, & tanta aſtutia vſus eſt vt futuræ inopiæ occurreret, multo magis vos maiori præditos prudentia, de æterna vita vobis conuenit ſimili ratione prouidere. Et ſi ille laudatus eſt à domino iniuria affecto, quod prudenter ſibi proſpexiſſet, multò magis vos laudandi ab eo qui & non patitur damnum, & hoc vos facere præcepit. Diuus Hierony. loco ſuperius notato adducit Theophilum Antiochenæ Eccleſiæ ſextum poſt Petrum Epiſcopum, quem dicit etiam quatuor Euangeliſtarum in vnum opus dicta compegiſſe, atque in ſuis Commentarijs parabolam hanc intellexiſſe de Paulo Apoſtolo, vt is ſit per villicum iniquitatis ſignificatus, cui & attribuit ſingula parabolæ: ſed certum eſt Epiſcopum illum tantùm per accommodationem parabolam illam Paulo applicuiſſe, nec exiſtimaſſe hunc fuiſſe ſenſum à Domino hic intentum. Hinc tamen obſeruandum quàm antiquæ ſint, & ex Apoſtolorum temporibus deriuatæ tractationes allegoricæ etiam accommodatitiæ tantùm, & docendi tantùm gratia excogitatæ, quanquam idem Hieronymus in libro de ſcriptoribus Eccleſiæ, dum meminit huius Theophili, dubitet num Commentarij in Euangelium qui eius nomine tunc legebantur, fuerint illius. Reſtat excutienda vltima ſententia illa, quæ parabolæ concluſio eſt.

Et ego dico uobis: Facite uobis amicos de mammona] Mammona iniquitatis, Hebraica phraſi poſitū eſt pro mammona iniquo. vt poſtea dicitur, quemadmodum ſuprà villicus iniquitatis pro villico iniquo. Porrò mammona, non Hebræa, ſed Syriaca vox, teſte Hieronymo, diuitias ſignificat. Ideo autem Hieronymus diuitias mammona dicit vocari, quòd de iniquitate collectæ ſunt, vnde apparet eum intellexiſſe hanc dictionem

esse compositam ex præpositione Min, id est, à, & Nona, à verbo Iana, quod est violentiam inferre, & aliena diripere. Id si verum est, colligere hinc licet quare Euangelistæ hanc dictionem seruauerint, et rursum quare additum sit iniquitatis, nimirum explicandi vocabuli gratia. Est tamen & alia ratio quare Dominus non simpliciter dixerit de mammona, sed de mammona iniquo, nempe propter similitudinem maiorem indicandam inter nos & iniquum villicum quem imitandum proposuit, vt scilicet sicut ille de iniquis diuitijs sibi parauit amicos, & nos de iniquo mammona faciamus. Cauendum tamen, ne quemadmodum Augustino teste aliqui hinc intellexerunt, etiam nos intelligamus, Dominum nos admonere vt aliena diripientes, ea in eleemosynas erogemus, sicque nobis paremus apud Deum amicos. Diuitias enim iniquas, vnde nos vult parare amicos, nõ intellexit quas ab alijs per nefas accipiamus, sed quascunque etiam iusto titulo possidemus, & quæ vel nostra industria, vel ex hæreditate nobis obuenerunt. Earum enim quas iniustè habemus non sumus à Deo constituti dispensatores, quia nec à Deo eas accipimus, sed eas tantùm à Deo accipimus quas iustè possidemus, quas tamẽ Dominus hic iniquum vocat mammona, eo quòd, vt inquit Hieronymus quæstione prima ad Hedibiam, omnes diuitiæ de iniquitate descendunt, & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde, inquit, & illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima: Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Cui consonat illud Menãdri: Nunquam vir æquus, diues euasit citò. Atque hæc videri potest singularis ratio, ob quã diuitias Dominus dixerit iniustas, nempe quia ab iniquitate descendunt & parantur, si nõ alia, saltem ea iniquitate, qua nimio studio & diligentia congregantur, aut qua illicitè seruantur, non erogãdo ea pauperibus quemadmodum oportebat, quandoque vero & frequenter ea iniquitate, qua non satis iustis modis ab alijs accepta sibi vsurpat & appropriat aliquis. Possunt tamẽ & aliter diuitiæ dici iniquæ aut mammona iniquitatis, nimirum quia sunt

materies omnis iniustitiæ & iniquitatis, aut secundum Augustinum, quia non sunt veræ diuitiæ, quæcunque huius seculi diuitię, sed falsę, & iniquè sibi nomen illud vendicantes, vnde & postea iniquo mammonæ opponitur id quod verum est. Ex qua verborum Christi explicatione huic parabolæ subiecta, videtur hæc potissima esse ratio, cur hic mammona dicat iniquitatis. Cæterùm amici quos de mammona iniquitatis Domin⁹ nos vult parare, vt nos recipiant in ęterna tabernacula cùm defecerimus, hoc est, cùm ex hoc mundo emigrare cogemur sunt potissimum sancti & fideles pauperes, eique maximè, qui omnia sua propter Dominum reliquerunt, aut perdiderunt, pleni diuitijs spiritualibus, quales erant illi in Ierusalem pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in epistolis ad Corinth. Paulus, quas ipse per sese in Ierusalem detulit. Huiusmodi enim propriè conuenit illud: recipiant vos in æterna tabernacula: non autem impijs & infidelibus pauperibus, qui ipsi non sunt ingressuri ea tabernacula. Dicuntur autem illi recepturi suos benefactores in cœlum, simpliciter quidem, quia propter illos Christus eorum benefactores recepturus est, qui sibi imputat factum quod illis impenditur, iuxta illud: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. &: Quicunque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantùm in nomine discipuli, non perdet mercedem suam. Subtiliori verò ratione, tum quia simul cum Christo regnabunt & dominabuntur populis, ac iudicabunt nationes, & proinde simul etiam cum eo recipient benefactores suos in cœlum: tum quia illis communicãt sua merita & diuitias spirituales, qui ipsis sua tẽporalia impertiũtur, iuxta illud Pauli: In pręsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum. Quanquam autem hac sentẽtia Dominus videatur maximè adhortatos diuites ad eleemosynas erogandas pauperibus sanctis & iustis, quibus maximè tanquam domesticis fidei & Dei amicis eleemosynæ sunt faciendæ, tamen quoniam etiam omnibus pauperibus,

1. Cor. 16.

Matt. 25.

2. Cor. 8.

quanquam inimicis & hostibus fidei, est benefaciendū, potest etiam hæc sententia generaliter accipi, vt sit adhortatoria ad faciendam eleemosynam quibusuis pauperibus, qui qualescunque sint, & quanquam non ipsimet ingrediantur æternas mansiones, dicuntur rectè benefactores suos recipere in cœlum, ob rationem prius dictam, quia propter beneficia eis impensa Christus illos recipit in cœlum. Porrò D. Ambrosius significat se per amicos qui nos recipiant in cœlum, intelligere ipsos Angelos & sanctos qui regnant in cœlo cum Christo, quos nobis amicos facimus, dum quibusuis pauperibus affectu misericordiæ benefacimus. Sic enim scribit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, vt largiēdo pauperibus, Angelorum cæterorumq; sanctorum gratiam comparemus. Expendenda est autem presse vis & pondus huius sententię Dominicę, qua nulla alia efficacior esse potest ad eleemosynæ commendationē, ad quam homines sunt tardissimi, cùm nihil sit magis ad salutē necessarium & vtile. Cùm enim per parabolam insinuetur nos omnes bonorum temporalium tantùm esse dispensatores, & dispēsatio in bonum & commodum domini sit facienda: hac tamen sententia demonstratur, quomodo in maximum nostrum bonum commissorū nobis bonorum dispensationem facere possumus, cum gratia veri domini. Deinde cùm diuitias dicat esse mammona iniquitatis, tamen ostendit Dominus quomodo iniustitiam illam nobis vertere possumus in iustitiam: cumq; diuitijs homines ferè quærant sibi facere quęstū, & lucrum augere, ostendit qua ratione sibi per eas maximè prospicere possint, nō in aliquot annos, sed in perpetuum, quomodo scilicet verè census augeatur, & reditus parentur perpetui. Postremùm, cùm diuites ferè velint à pauperibus multum rogari, & velut benefactores ab eis haberi, Dominus contrà significat pauperes potius à diuitibus quærendos & ambiendos, ac necessitatis beneficia eis obtrudenda, vt eos apud Deum habeant patronos & intercessores. VndeD. Gregorius. lib. 21. Moralium cap. 14. Multum, inquit, ad edomandam dantis superbiam

perbiam valet, si cùm terrena tribuit, verba solicitè cœlestis magistri pẽset, qui ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Si enim eorum amicitijs ęterna tabernacula acquirimus, dantes proculdubio pensare debemus, quia patronis potius munera offerimus, quàm egenis dona largimur. Qui itaq; nunc temporale subsidiũ pauperi tribuit, ab eo postmodum perpetua recepturus, vt ita dicam, quasi ad frugem terram excolit, quæ quod accepit, vberius reddit.

DOMINICA X. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Cùm appropinquaret Iesus Hierusalem, uidens ciuitatem fleuit super illam dicens: Quia si cognouisses & tu: & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi. Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo, & circundabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternẽt te, & filios tuos, qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoueris tempus uisitationis tuæ. Et ingressus in templum, cœpit eijcere uendentes & ementes, dicens illis: Scriptum est, quia domus mea domus orationis est, uos autem fecistis illam speluncam latronum. Et erat quotidie docens in templo. Lucæ 19.

SVperiori dominica Christus adhortabatur alumnos suos ad spiritualem sagacitatem prudentiamque rerum futurarum, exemplo dispensatoris iniqui: videlicet vt maturè dum adhuc superstites essent, ex ijs, quæ suapte natura interdicere necesse est, quasque volentes, nolentes, relinquere cogerentur, reponerent in sinu pauperum, quod in futuro seculo, dum egebunt, possent repetere. Idcirco per antithesin quasi in hoc Euangelio dispendia demonstrantur, quæ vsu venient ijs, qui inflati, ne dicam excæcati, rerum præsentium affluentia, fœlicitateque terrena, nihil de futuris cogitant, nec authorem suæ fœlicitatis agnoscunt: vt intelligeremus, quantopere succen-

succenseat, persequatur & vindicet Dominus hæc duo contemptum gratiæ suæ, & abusum donorum suorum, hoc est, dum oblatam gratiam fastidimus, aut susceptam, contaminamus. Ob primum sequutum est vrbis excidium, ob secundum verò Reipublicæ & religionis illius extrema deletio, quorum alterum in fletu, alterum in eiectione vendentiùm & ementium è templo figuratur. Quæ nos audientes & completa cernentes, merito horrore concutiemur, piaque mente precabimur, vt spiritualem nostram Hierusalem, Ecclesiam dico Catholicam, Christus misericorditer velit tueri, ne simili vnquam euertatur excidio. Hoc fine nobis ista recitantur, tales à nobis meditationes & preces, hæc audita requirunt, quemadmodum ex Euangelica historia, latius percepturi sumus.

ET *ut appropinquauit, uidens ciuitatem, fleuit super illam, dicens, & cæt.*] Duo circa Domini fletum sunt obseruanda. Primùm, quàm Dominus nihili fecerit mundanam illam gloriam & honorificas populi acclamationes, cùm inter eas etiam flere libuerit. Secundò, quanta charitate ciuitatem ingratã, & se persequentem prosecutus fuerit, cùm inter tam faustas populi aggratulationes recogitãs mala ciuitati nobilissimę & florentissimæ ob ipsius cæcitatem obuentura, adeo est misericordia commotus, vt etiam lachrymas profuderit, non super se occidendum à Hierosolymitanis, sed super illam, id est, propter illam & illius exitium. Adimpletum est sanè nunc in Christo illud Psalmi: Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur dextera mea. Si non proposuero Hierusalẽ, in principio lætitiæ meæ. Cæterùm quòd Dominus dixisse dicitur: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, & cæt. admodum est obscurum, & ob id variè à diuersis est enarratum. Pro intelligentia autem eius assequenda, imprimis sciendum coniunctionem, quia, hic, sicut & aliàs frequenter, quod ad sensum attinet, otiosam esse, additamque ex phrasi Græca, qua ὅτι, id est, quia vel quod

Psal. 136.

quòd, præmittitur sententię, quæ ab aliquo recitatur esse dicta, vt sit particula narratiua. Quod sequitur: Si cognouisses & tu. Diuus Gregorius, & post eum Nicolaus, & alij plerique distinctionem perfectam hic facientes intelligunt, vt sit sensus: Si cognouisses mala tibi imminentia quemadmodum ego cognoui, etiam tu fleres, quemadmodum ego. Quod verò subditur: Et quidem in hac die tua quę ad pacem tibi: Nicolaus sic intellexisse videtur: Fleres vtiq; etiã in hac tua die quæ est tibi ad pacem, hoc est, in hoc tempore in quo Deo permittente prospere & fœliciter viuis. Verùm relatiuum, quæ, non potest referri ad diem, quia ex Græcis constat esse pluralis numeri, vt subaudiendum sit verbum plurale, quia Græcis est τὰ πρὸς εἰρήνην σου, id est, ea quæ ad pacẽ tuã sunt vel pertinent. Proinde rectius D. Gregorius intelligit sensum esse: Et quidem in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, hoc est, in labili hoc tempore quod tibi non diuino honori impendis, tradis te carnis voluptatibus, ac bonis præsentibus ad fœlicitatem terrenam abuteris. Cuius iam intelligit reddi rationem, cùm subditur: Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Si enim, inquit, cordis eius oculis mala quæ imminebant abscondita non essent, læta in præsentibus prosperis non fuisset. At si hunc sensum Dominus significare voluisset, dicendum fuerat: & quidem in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, quia abscondita sunt nunc mala tua ab oculis tuis. Iam verò non dicitur: quia abscondita: sed, Nunc autem abscõdita sunt: quæ aduersatiua non conuenit intelligentiæ prædictæ. Sciendum ergo quòd ea pars: quæ ad pacem tibi: referenda est ad verbum, cognouisses, vt sit sensus: Si cognouisses etiam tu ea quæ ad pacem tuam faciunt. Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eò quòd alterum verbum desit quod requirit coniunctio, si, intelligunt quidam sermonem esse defectiuum, quomodo flentes solent verba abrũpere præ affect⁹ magnitudine. Et Erasmus quidem subintelligendum pro sentẽtiæ perfectione putat verbum, curares, vt sit sensus iste: Si cognouisses

uiſſes etiam tu ea quæ ad pacem tuam faciunt, curares ea amplecti, vt quæreres ea. Euthymius verò ſubaudit, nequaquam perires. Simili modo citatur hic locus in epiſtola Heſychij ad Auguſtinum, quæ eſt epiſtola 79. in libro epiſtolarum Auguſtini, & repetitur ab Auguſtino epiſtola ſequente. Sic enim illis locis legitur: Et tu ſi cognouiſſes tempus viſitationis tuæ, forſitã permanſiſſes, nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Rectius tamen & ſimplicius accipietur coniunctio, ſi, hic poſita optatiuè, pro vtinam, quemadmodum ſæpe accipitur. Sic enim non erit opus huiuſmodi ſubauditione, eritq; ſenſus ploranti accommodus iſte: O ſi vel o vtinam etiam tu noſſes quæ faciant tibi ad pacem. Sic ſanè & Theophylactus intellexiſſe videtur & Diuus Hieronymus, qui in Iſaiam diuerſis locis, & in Micheæ caput 2. citans hunc locum, nihil adijcit quo ſententiam compleat, quemadmodum nec Theophylactus. Secundum hunc ſenſum aduerſatiua quæ ſequitur, ſic eſt ſubijcienda: Optarem ſanè te etiam noſſe quę pertinent ad pacẽ tuam, at, quod vehementer eſt deplorandum, hæc ſunt abſcondita ab oculis tuis, quæ te optarim cognoſcere. Verum etiam ſecundum hunc intellectum, quemadmodum & ſecundũ eorum intelligentiam qui ſubaudiunt, curares, vel nequaquam perires, aut aliud ſimile, non videtur quomodo quod ſequitur cohæreat: Quia venient dies in te, &c. Non enim apparet, ad quid referri poſſit cauſalis coniunctio, quia, Theophylactus videtur coniunxiſſe hanc partem cum parte præcedenti : nunc autem abſcondita ſunt: vt vertendum potius ſit: Nunc autem abſconditum eſt ab oculis tuis, iſtud nempe, quòd venient dies in te, &c. Nam etiam ſic Græca verti poſſent, quod verbum ἐκρύβη ſingularis numeri poſſit referri vel ad illud τὰ πρὸς εἰρήνην σου: vel ad id quod ſequitur: Quod venient dies in te, &c. At aduerſatiua illa locutio, Nunc autem, exigit vt verbum ἐκρύβη referatur ad τὰ πρὸς εἰρήνην σου, vt ſignificetur eadẽ eſſe incognita, quę prius optabãtur eſſe cognita. Dicendum itaq; per hoc quod ſubditur: Quia venient dies in te: reddi à Domino cauſam ſui cum fletu et

plora-

ploratu desiderij, vt totius sententię hic sit sensus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius quemadmodū hæc turba, cognosceres ea q̄ faciunt ad pacē tuam, hoc est, ea quæ ad tuam faciunt fœlicitatem. Eaque saltē vel iā cognosceres in isto die tuo, cum te ad cognoscendum hæc tot ac tanta inuitant. Nunc enim dum me habes regnum cœlorum tibi annunciantem, offeruntur tibi ea quæ ad pacem tuam & salutem pertinēt, id quod ex vita & doctrina mea, totque præclaris virtutibus pridem debueras agnoscere, & vel nunc tandem ex hoc meo secundum Prophetarum vaticinium aduentu. At nunc quod summè est deplorandum, non agnoscis quæ te agnoscere oportebat, sed abscōdita sunt ista ab oculis tuis, id est, tibi sunt incognita, iustoque Dei iudicio tibi velata. Quod ob id flebilibus vocibus & gemitu deploro, quia venient dies in te, id est, super te vel contra te, &c. Hic sensus quàm se probè habeat, facilè aduertet qui animo conceperit quibus affectibus pectus Domini hæc dicentis exæstuauerit. Sed & D. Hieronymum sic intellexisse hunc locum, satis licet colligere ex modo quo hunc locum frequenter citat. Nam in Isaiæ cap. 5. velut lamentationis verba Christus protulerit, sic citat: Si scires & tu quę ad pacem tibi, quia venient dies super te, & circundabūt tibi inimici tui munitiones, & vallabūt te, & prosternent te & filios tuos. Similiter in cap. 29. & ca. 59. omittens illam partem: Nunc autem abscōdita sunt ab oculis tuis. Ex superiori autem enarratione patet per pacem hic intelligendam salutem, prosperitatem, & omnium rerum fœlicitatē. Hoc enim Hebraica phrasi nomine pacis significari, suprà aliquando est annotatū. Ea autem quæ ad pacē Hierusalem pertinebant, erant fides in Christum, & prædicationis eius susceptio, quam si suscepissent Iudæi, omnibus bonis & spiritualibus & temporalibus gauisi fuissent, pacem habentes cum Deo & cum hominibus. Non enim si in Christum credidissent, à Romanis deuastati fuissent, quos sibi metuebāt hostes si Iesum in suum regem susciperent. Dicit autem in hac die tua: siue significans particulariter illū diē quo venit ad

ad Hierusalem tanquam rex asello insidens, quod Zacharias Propheta peculiariter filiæ Sion dederat in signum agnitionis Messiæ: siue potius totum illud tempus significans, quo cum Iudæis conuersabatur prædicando, & miracula operando. Illud enim tempus dicitur dies Hierusalem, hoc est, tempus quo à Deo visitabatur & quo illi salutis suę occasiones variæ offerebantur, quę postea non ita erant illi offerendæ, quando illis relictis, gratia Euangelica ad gentes erat migratura, quando futura erat dies salutis gentiū, & implendū in Iudęis quod Dominus eis prædixit: Quæretis me, & non inuenietis. Ex superiori item enarratione patet, vertendum potius fuisse, cognosceres quàm cognouisses, sicut & Hieronymus semper legit, scires. Nam quod Græcè est ἔγνως, cùm sit aoristus, etiam verti potest, cognosceres vel scires.

Quia uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo.] Hebraica phrasi dictum est: Venient dies, & circundabunt te inimici tui: pro eo quod est, Venient dies in quibus circundabunt te inimici tui, & cæt. Qualis locutio frequens est apud Prophetas, vt Ierem. 33. Ecce dies venient, dicit Dominus, & suscitabo verbum bonum quod locutus sum, &c. Et alijs multis locis. Porrò quoniam bis apud nos ponitur verbum, circundabunt, ne quis putet eiusdem esse repetitionem, sciendum Græcis non esse vtrobique idem verbum. Habent enim, περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, id est, circummittent inimici tui vallum tibi, & cingent te. Hæc autem omnia eo contigisse ordine quo hic Dominus prædicit, testatur Iosephus lib. 6. & 7. belli Iudaici. Libro enim sexto docet, quomodo Romani aggressi obsidionem ciuitatis Hierosolymitanæ, in circuitu Hierusalem tres aggeres erexerint, ac deinde etiam alios: postea verò etiam murum vnum in circuitu ab eis extructum triduo, diuino impetu eos adiuuante & incitante, testatur, eoq; circundatam ciuitatem ita fuisse coangustatam, vt nemini exitus vel introitus patuerit, atque hinc intolerabilē famem ortam in ciuitate, quæ eos etiam proprios filios edere coegerit. Libro verò septimo commemorat quomodo

Ierem. 33.

modo capta ciuitas solo sit æquata, & occisi ciues innumeri, qui hic Hebraica phrasi dicũtur filij Hierusalẽ, ꝙ ciuitas velut mater sit habitantium & progenitorum in ea. Occisorum enim siue fame, siue gladio, per omne tempus obsidionis dicit fuisse vndecies centum millia, quorum plerosque dicit fuisse gentiles, hoc est, Israelitas vel contribules, non autem omnes indigenas, quia ab omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregati, bello subito circumfusi sunt. Itaque eo tempore hæc cœperunt adimpleri quæ Dominus prædicit, quo tempore hæc Dominus nunc prædixit. Cæterùm quod hic dicitur: *Non relinquent in te lapidem super lapidem.*] intelligendum est dictum hyperbolicè, ad significandum maximam & extremam destructionem. Neq; enim verisimile est tam fuisse curiosos aut potius otiosos Romanos, vt eis vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides ad inuicem auellere, & alioqui aliquot turres relictas à Tito testatur Iosephus, qui li. 7. sic maximã ciuitatis desolationem describit, vt ex eo intelligere liceat quàm verè hæc à Domino sint prędicta. Sic enim habet capite 18. Postquam quos occideret, quidue raperet non habebat exercitus, quòd iratis animis omnia deerant, iubet eos Cæsar totam funditus iam eruere ciuitatem ac templum, relictis quidem turribus, quæ præter alias eminebant, Phaselo & Hippico & Mariamne, murique tanto, quantum ciuitatem ab occidente cingebat. Id quidem vt esset castrum illi custodiæ causa relinquendis: turres autem, vt posteris indicarent qualem ciuitatem, quamue munitissimam Romanorum virtus obtinuisset. Alium verò totum ambitum ciuitatis ita complanauere diruentes, vt qui ad eam accessiissent, habitatã aliquando vix crederẽt. Hęc ille. Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab alijs principibus etiã subuersum scribitur, vt perfectè impletum sit quod Dominus prædixit, ciuitate Hierusalem sic penitus deleta, vt & post reædificata, non eundem locum obtinuerit, (cùm iam mõs Caluariæ sit intra ciuitatem) nec idem nomen. Nam post reædificationem primùm Aelia dicta est, ab Aelio Adriano

imperatore, eius conditore. Addit autem Dominus causam prædicti excidij Hierosolymitani, eò quòd, inquit, non cognoueris tempus visitationis, hoc est, tempus quo Deus te per filium suum ad saluandum te visitauit. de qua visitatione dicit Zacharias in suo Cantico: Visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. &: Visitauit nos oriens ex alto. Animaduertendum autem circa Domini verba ad Hierusalem dicta quædam ipsi ciuitati propriè
Luc. 2. conuenire, vt quod dicitur: Circundabunt te inimici tui vallo, & cæt. quædam verò ei non conuenire, nisi synecdochicè ratione ciuium eius, vt cū dicit Dominus se optare vt illa cognosceret quæ ad pacē eius sunt, abscondita autem hæc illi esse, nec cognoscere eam tempus visitationis suæ. Porrò ex hoc fletu & verbis istis Domini discēdum nobis imprimis, quàm Dominus non gaudeat, sed planè doleat interitum impiorum, vt verè per
Ezech. 33. Prophetam dixerit: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat. Et subijcit veluti lamentando: Conuertimini, conuertimini à vijs vestris pessimis, &
Ierem. 8. quare moriemini domus Israel? Et Ieremiæ 8. significat quàm desideret & expectet peccatorum pœnitentiam, dicens: Nunquid qui cadit, non resurget? & qui auersus est, non reuertetur. Vbi etiā post pauca conqueritur populum Israëliticum non cognoscere ea quæ ei ad pacem offeruntur & tempus visitationis suę: Miluus, inquit, in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus aūt meus non cognouit iudicium Domini. Discendum secundò, quòd & nos exemplo Christi ex animo dolere & deplangere debeamus impiorum cæcitatem & perditionem, etiamsi sint inimici, eorumq; perditionem deplorandam magis quàm mala quæ ab eis nobis inferuntur, quomodo Dauid defleuit mortuum Saul & Absolon. Sic
Ierem. 4. & Ieremias pręuidens vastationem Iudaici populi: Ventrem, inquit, meum doleo, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me, non tacebo, quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea, clamorem prælij. Et post pauca subijcit causam vastationis similē ei quæ hic
reddi-

redditur: Quia stult⁹ populus meus me nō cognouit, filij insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt vt faciant malum, bene autem facere nescierunt. Discendum tertiò, quàm graue & intolerabile sit futurum gehennę supplicium, cùm temporale Hierusalem excidium tantùm præuisum à longè Christo etiam excusserit lachrymas, quod tamen longè inferius est supplicio æterno, vtpote cuius illud tantùm est vmbra quædam & exemplum: quemadmodum Petrus subuersionem Sodomæ & Gomorrhæ factam testatur in exemplum æterni supplicij, parati ijs qui impiè agunt. Cauendum proinde etiā nobis, ne similiter lachrymis Christi & eorum qui Christi affectum induerunt, digni simus, si cum terrena Hierusalem etiam nos qui delecti sumus vt essemus Deo ciuitas sancta & Hierusalem spiritualis, non agnoscamus, nec amplexemur varias salutis & pacis occasiones, quę à Deo nobis peculiariter Christianis offerūtur. Nūc enim nostra dies est, in qua ea curare possumus quæ ad pacem pertinent. Venient alij dies qui non nostri erunt, sed diuinæ remunerationis, quando qui oblatas modò salutis occasiones non sunt amplexi, tradentur inimicis suis, dæmonibus scilicet, torquendi, qui eos veluti vallo circundatos, ita in inferni pœnis concludent & coartabūt, vt nullum vnquam egrediendi locum sint concessuri, fame, gladio, & peste, hoc est, dirissimis tormentis & morte æterna eos affligentes. Ad hunc enim modum sufficit in genere verba Christi mysticè nobis accommodare, quorum accommodationem prolixiorem & exactiorē si quis requirat, legat Originem & Gregorium super hac historia.

2. Pet. 2.

Et egressus in templum cœpit eijcere uendentes & ementes.] Cùm dicitur tum hoc loco, tum apud alios Euangelistas, inuenisse Christum in templo vendentes oues, &c. nomine templi videntur etiam debere intelligi ipsa atria, in quibus sacrificia offerebantur, & orationi vacabatur, ac porticum ipsam templi, in qua etiam orabat populus & docebatur. Non enim verisimile est in eo quod propriè templum dicebatur oues & boues venditos, cùm

ibi non offerrētur. Porrò hunc mercatum in templo Iudæi instituerunt prætextu aliquo ex lege desumpto. Nā Deut. 14. legimus mandatum, vt qui lōgius à templo habitarent, sua dona domi venderent, alia empturi ea pecunia in loco Domini. His ergo inseruire volebāt videri illi, quos Dominus eiecit: quo commodius exteri inuenirent quod offerrent, cùm re vera prophano quæstui studerent. Putat autem Beda sacerdotes cum venditoribus pepigisse, vt animalia accepta ab his qui obtulerant, rursum ipsi venditores à sacerdotibus emerēt, sed minoris, vt iterum cum lucro alijs hospitibus vēdere possent. Ita & Erasmus. Verùm istud ex litera haberi non potest, nec multum est verisimile, cùm oblata animalia mactari mòx debuerint, nec Christus aliud culpauerit, quàm quod in loco sacris actibus deputato prophanos actus exercerent, turpi lucro intenti, hoc est, ei lucro quod in loco illicito quærebatur. Quo autem paratior esset negotiatio, id quod in prophano mercatu fieri consueuit, aderant & numularij, qui minutiore moneta mutarēt magnam, aut aurum argento, aut peregrinam pecuniā eius loci moneta verterent, quales & hodie dicuntur esse Romæ in gradibus D. Petri. Hi verò dicuntur hic à Ioanne significantius κιρματίςαι, & κολλυβίςαι. Nam κέρμα, Græcis significat æris minutias, & congeriē numorum quibus fit permutatio: vnde vbi nos legimus, numulariorū effudit æs: pro æs Græcè est τὸ κέρμα. Κολλύβος autē significat obulum qui pro permutatione datur, hoc est, vt vulgò dicitur, cambio. Itaque Christus quo ostenderet zelum suum pro honore patris sui & autoritatem suam cum summa coniunctam potestate declararet, simulque doceret in domo Dei nullum quærendum esse temporale lucrum, sed omne tale lucrum pro turpi & inhonesto lucro habendū: imò vt in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum præter sacros actus, facto flagello è funiculis ibi fortè vbi erant oues & boues repertis, abegit è templo omnes, tum oues, tum boues, veluti canes è domo Dei profligans. Nam hi funiculis eijci solent. Quanquam autem esse potuit, vt quemadmodum

apud

Deut. 14.

apud Matthæum fecit, eijceret etiam vendentes, non eſt tamen verisimile quod hos flagello expulerit, ſed illo tantùm oues eiecit & boues. Non enim cùm dicitur: facto flagello omnes eiecit de templo: dictio, omnes, referri debet ad homines, ſed ad oues & boues. Nō enim Græca habent: oues quoque & boues: quomodo nos habemus (vnde communiter intelligitur ſignificari Chriſtum flagello eieciſſe non ſolùm homines, ſed etiam oues & boues) ſed τά τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, hoc eſt, ouesque & boues, ita vt explicentur ea quæ ſub dictione, omnes, cōprehenduntur, vt ſit ſenſus: omnes eiecit de templo, videlicet tum oues, tum boues, adeo vt nullum ouē vel bouem in templo reliquerit. Et quidē Lucas cap. 19. inquit ipſum eieciſſe vendentes, aut ſaltem, non eieciſſe flagello, manifeſtius ex eo patet, quod vendentibus columbas dixerit: Auferte iſta hinc, &c. Hoc enim demōſtrat manſionem eorum qui columbas vendebāt poſt eiectionem ouium & boum. Flagello quidem vſus fuerat ad eijciendum oues & boues, ſed ad eijciendum columbas inutile erat flagellum, (concluſæ enim erant in ligneis caueis, vt moris eſt) ideoque monet venditores earum: Auferte iſta hinc: quaſi dicat: Oues & boues ego eieci, vt vidiſtis, vos ergo ſimiliter tollite iſta hinc. Itaque in hoc Chriſti facto ac verbis mirabilis eius autoritas & poteſtas eſt declarata, cùm inter omnes vendentes nemo vni homini adhuc ignoto obſiſtere auderet, nemo qui non imperanti mox obediret, diuinitate nimirum ipſius mentes eorum perterrefaciente, & ad obediendum cogente. Præter prædictas autem facti huius rationes, & alias duas aſſignare licet. Et primùm quidem dicere poſſumus, Chriſtum tum facto, tum verbis ſuis voluiſſe deſignare iam in proximo eſſe vt ceſſent omnia legis ſacrificia, ac pellantur è conuerſatione ſanctorum Iudæi, quemadmodum priori facto demonſtrauit gentium vocationem. Vnde Cyrillus: Perſpice, inquit, quæſo altius, quomodo futurus rerum habitus duobus his proximis Chriſti actibus deſignatur. A Galilæis enim qui Canan habitabant inuitatus ad nuptias, atq; hono-

ratus, & miraculo profuit, & vini lætitia repleuit, ac in eadem cum eis mensa & conuiuio fuit. Sic ab initio statim doctrinæ Christi, vniuersæ gentes fidem Christi suscepturæ monstrabantur, quæ per fidem in cœlestē thalamum peruenturę, spirituali conuiuio vnà cum sanctis Apostolis & ipso Christo æternaliter perfruentur, nullo priuati gaudio. Lætitia enim, inquit, sempiterna super
Matth.8. caput eorum: quod expressius dicitur: Multi enim, ait, venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob. Iudęos verò incredulos à sanctorum conuersatione retrudet, ac supplicijs, peccatorum suorum catenis deuinctos tradet, nullo modo iniquè factis sacrificijs suis placatus. Auferte namque, inquit, ista hinc. Hæc Isaias mihi prædixisse videtur: Holocau-
Isaiæ 1. sta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. Hęc ille. Secundò, hoc facto etiam saluator præripuit Iudæis iustæ accusationis occasionem. Nam quia sabbato curaturus erat, multaq; similia facturus quæ Iudęis legis trāsgressio videbantur, ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primùm aufert huiusmodi suspicionem. Nam qui tantum zelum erga domum DEI demonstrauit, tantaque vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum conijceret, & tum caupones illos, tum Iudæos id ipsis permittentes in se exacuit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi Domino esse contrarius. Sic fere Theophilactus post Chrysostomum.

DOMINICA XI. POST TRINITAT.

EVANGELIVM.

Luc. 8. IN *illo tempore dixit Iesus ad quosdam, qui in se confidebant, tanquam iusti, & aspernebantur cæteros, parabolam istam: Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent: unus Pharisæus, & alter Publicanus, Pharisæus autem stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominū, raptores,*

raptores, iniusti, adulteri, uelut etiam hic publicanus: Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Et publicanus stans à longè, nolebat nec oculos ad cœlum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. Amen dico uobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.

QVoniam in præcedentis Dominicæ concione, miserabilem, atque cunctis mundi nationibus expauescendam Iudaicæ gentis, ob contemptam visitationis gratiam, abusúsque nefandos, irrecuperabilem demolitionem à Christo audiuimus, non abs re, percunctari quis posset, & quidnam in causa fuerit, cur illius populi proceres, tot vaticinijs de toto Christi negotio tam luculenter instructi, præsentem, neque agnoscere voluerint, neque recipere: Cum tamen cernerent id quod dissimulare non possent, neque negare, cuncta scripturarum monumenta, in CHRISTO compleri. Hanc percunctationem soluit hodie charitatibus vestris, iam recitatum Euangelium, dum ambitosam illorum nobis præsumptionem, & impiam de seipsis confidentiam, exponit. Etenim qui sibi plus satis sapere, suisque solis opusculis gratia exclusa diuina, cœlestia regna mereri stultè sibi pollicentur, quomodo Christi doctrinam, merita redemptionisque patrocinia sibi necessaria iudicarent. Quæ sic nobis dicta sunt, vt omnem fastum, philautiam, quæ aliud non est, quàm vana, stulta, nostri & nostrorum opusculorum admiratio, procul à nobis abigamus. Deinde in hoc Euangelio præcipuus nostræ religionis articulus, non minus succinctè, quàm luculenter exponitur, quibus nimirum meritis peccatoris iustificatio conficiatur, hoc est, quo pacto peccator cum Deo redire possit in gratiam & ex iniusto iustus, ex improbo probus & sanctus fieri. Ad hæc obscuriores non paucos scripturæ locos illustrat & nodos alioqui difficiles soluit. Qualis est: Matt. 21.

Auferetur à vobis regnum Dei, & in eo vos publicani, & meretrices præcedent. Multi venient ab Oriente & Occidente & recumbent, filij regni eijcientur foras. Et: In iudicium ego veni in mundum, vt non videntes videant, &cæt. Qui loci, quoniam Iudæorum abiectionem, gentium verò electionem insinuant, animos causam ignorantium, non immeritò stupore percellunt. Et cur Iudæorum sabbatismi, circumcisiones & multi sub legis iugo deuorati labores, non maiorem prærogatiuam aut gratiam commeruerint, gentes autem absque legalium defatigatione, fœlicitatem assequantur cœlestem. Ex hodierno Euangelio discimus arrogantiam, ambitionem, fastum, & sui ipsius admirationem, causam dedisse tam seueræ reprobationis. Qui enim sibi omnia tribuunt, ac suis tantum in operibus, non in domino confidentes, diuinæ gratiæ nullum apud se locum, quæ tamen omnia opera bona operatur in nobis, relinquunt: Quæso, qui possent ei placere, cuius spiritus non nisi super humilem & trementem sermones suos requiescit, quique quod altum est, non modò apud homines in terris, verum etiam apud angelos in cœlo fastidit? Gentes verè seipsas detestantes, dum soli DEO nituntur & in eius misericordia, (quemadmodum in oratione sua publicanus) spem omnem collocant, fit vt omnem salutis honorem DEO soli tribuant, vltrò fatentes, gratuito DEI dono sibi gratiam & salutem obuenisse. Hæc sola cœlos penetrandi, atque ad fauorem superni numinis pertingendi, methodus est: nullus Deo gratior cultus, quàm spiritus contribulatus, siue quod idem est: Cor contritum & humiliatum. Ex quo quidem fonte, sacrificia laudis, quibus DEVS honoratur, scaturiunt. Quod nobis humilis & submissa Publicani oratio, clarum & manifestum efficiet.

Matth. 8. Ioan. 9. Esa. 26. Esaiæ 66. Lucæ 16. Psal. 50.

DIxit autem & ad quosdam qui in se confidebant, tanquam &c.] Præmiserat eodē hoc capite Lucas parabolā, qua docetur oratiōis perseuerātia. Itaq; cōmodè

iam

iam ſubijcit parabolam qua docetur etiam humilitas in oratione ſeruanda. Dixit autem hanc Dominus non ad Diſcipulos, vt quæ apud Lucam præcedunt, ſed ad quoſdam qui in ſe confidebant,tanquam iuſti ſcilicet eſſent, id eſt, qui confidebant in ſe quòd eſſent iuſti (ſic enim habent apertius Græca) & præterea aſpernabantur cæteros. Sic enim Phariſæos notare voluit Euangeliſta, duplici nomine peccantes. Primùm, quòd propter externa quædam opera confidebant ſe eſſe iuſtos,cùm non eſſent iuſti,quodq́ue in ſe confidebant, cùm ſi quis confidere poſſit ſe eſſe iuſtum, nequaquam id in ſe debeat confidere, ſed in Domino, quemadmodum fecit Paulus dicens: Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro,quòd ſumus filij Dei. Qui alioqui ad ſe reſpiciēs dicit: Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Secundò,in eo peccabant,quòd ſic ſibi iuſtitiæ nomine placerent, vt cæteros aſpernarentur tanquam iniuſtos & peccatores. Et quidem huiuſmodi contemptus aliorum,conſequitur ex temeraria illa iuſtitiæ con fidentia, cùm contrà qui humiliter ſe in Domino iuſtos eſſe confidunt, vt Dei gratiam agnoſcunt,ita ſimul indignitatem ſuam & imperfectionem in multis agnoſcunt, vt non poſſint alios præ ſe contemnere,ſed peccatoribus condolentes precentur illis eandem Dei gratiam,quam ſe accepiſſe humiliter confidunt. Vnde rectè Diuus Gregorius homilia 34. ſuper Euangel. Vera, inquit, iuſtitia compaſſionem habet,falſa dedignationē, quamuis iuſti ſoleant rectè peccatoribus dedignari. Sed aliud eſt quod agitur typho ſuperbiæ: aliud quod zelo diſciplinę. Proinde in his Phariſæis licet obſeruare quatuor illas arrogantiæ ſpecies, quas idem Gregorius pulchrè enumerat lib. 23. Moral. capite 7. Quatuor, inquit, ſunt ſpecies quibus omnis tumor arrogantium demonſtratur. Cùm bonum aut à ſemetipſis audire ſe æſtimãt, aut ſi ſibi datum deſuper credunt,pro ſuis ſe hoc accepiſſe meritis putãt,aut certè cùm iactant ſe habere quod non habent, aut deſpectis cæteris ſingulariter videri appetunt quod habent. Contra huiuſmodi ergo Dominus

Rom. 8.
1. Cor. 4.

parabolam hanc proponit, qua eorum notat arrogantiam, & simul consolationem suggerit peccatoribus ex animo pœnitentibus, proposito exemplo, quo & quàm noxia sit arrogantia, & quàm efficax apud Deũ humilitas ostenditur. Porrò parabola hæc eius est generis, quo ea quæ est de diuite epulone. Nam & hic dubium est an sit exemplum hoc rei veræ gestæ, an non gestæ quidem, sed ad auditorum vtilitatem confictum tanquam rei gestæ. Siue autem sit res verè gesta, siue non, parabola dicitur, quòd exemplum istud ad hoc sit propositum, vt ex eo intelligatur quod in fine Dominus vniuersaliter infert, nempe quòd omnis qui se exaltat humiliabitur, & contrà. Notandum autem, quòd participium, dicens, quod in multis legitur libris, nec est in Græcis codicibus, nec in plerisque Latinis manu descriptis. Habet autem parabola sic: *Duo homines ascendebant in templum.*] (situm enim fuit templum Salomonis in monte) Ascendebant autem vt orarent. Hæc est enim sola causa ob quam templum sit adeundum, iuxta illud: Domus mea, domus orationis vocabitur. Vnus horum erat Pharisæus, & alter erat Publicanus. Pharisæus stans, pro more quidem orantium tunc recepto (nam & Publicanus postea stetisse dicitur) sed tamen ipso habitu corporis animi confidentiam & elationem præ se ferens. Nam etsi etiam Publicanus stetisse dicatur, tamen à longè dicitur stetisse, & oculis in terrã flexis, quod curuaturam eius significat, vt ex oppositione intelligamus significatum istum stetisse iuxta altare, & stetisse non solùm corpore erecto, sed & animo. Stans ergo apud se orabat. Bene sanè apud se orasse dicitur, quia nõ orabat apud Deũ, qui eius orationem nõ audiuit, nec approbauit. Verùm quomodo orasse dicitur, qui nihil petisse legitur, sed tantùm Deo gratias egisse? Dicendum, quòd orare in scripturis nonnunquam generaliter accipitur, vt etiam includat in se gratiarum actionem, & sit generaliter idem quod colloqui cum Deo. Sic enim Anna Samuelis mater orasse dicitur, cùm canticum illud in laudem Dei decantaret, quod tamen nullas continet preces, sed Dei

1.Reg.11.

tantùm prædicationem. Aut fortè ironicè Dominus dixit eum hæc oraſſe : quaſi dicat : videte quæ orauit, qui cùm aſcenderet vt oraret, nihil tamen à Deo petiuit, ſed ſeipſum tantùm laudauit. Sic videri pôteſt intellexiſſe Diuus Auguſtinus, dum ſcribit : Quid rogauerit Deum quære in verbis eius, nihil inuenies. Aſcendit orare, noluit Deum rogare, ſed ſe laudare. Deus, inquit, gratias tibi ago. Cur ergo reprehenditur, dicet aliquis, qui Deo gratias egit, & illi omne bonum quod habuit attribuit? Verùm non reprehenditur quia Deo gratias egit, ſed quia gratias agẽdo & malè ſibi placuit, & alios præ ſe ſuperbè contempſit. Sic enim ſibi placuit, vt in ſua gratiarum actione ſuas tantùm laudes commemoraret, & ob quaſdam virtutes ſe iuſtum eſſe confideret, adeò vt nihil ſibi ad iuſtitiæ complementum petendum putaret, nec precandam peccatorum remiſſionem, atque vt etiam quas habebat virtutes, ſuis meritis ſuæque induſtriæ deputaret. Niſi enim ſe ſuis meritis illa à Deo accepiſſe crediddiſſet, nequaquam ſic alijs inſultaſſet, quod alterum ſanè eius fuit vitium, neceſſariò concomitans φιλαυτίαν, & alicuius in ſeipſo complacẽtiam. Nec ſimpliciter quidem peccauit in hoc aliorum contemptu, quia non ſatis illi fuit in genere ſe præferre peccatoribus, ſed & eum qui ſecum aſcenderat orandi cauſa Publicanum aggreſſus eſt, cõdemnans eum cuius cor non nouit, imò in quo pœnitentiæ & correctionis ſigna aduertere potuiſſet, quia vidit templum Dei ingredientem, externiſque geſtibus pœnitentiam præ ſe ferentem, vt ob id meritò non ſolùm à condemnatione eius abſtinere debuiſſet, ſed & prouocari ad ſpem correctionis ipſius, & communem pro eius correctione & Dei indulgẽtia precationem. Complectitur autem eius oratio duas partes conueniẽti ordine diſpoſitas, quemadmodum duæ ſunt partes iuſtitiæ. Primùm enim dicit quæ ei aberant mala, quia prima iuſtitiæ pars eſt declinare à malo ; & ſecundò dicit quæ ei aderant bona, quia ſecunda iuſtitię pars eſt, facere bonum, iuxta illud: Declina à malo, & fac bonum. Non ſum, inquit, ſicut

cæte-

cæteri hominum: non quòd se omnibus omnino hominibus præferre voluerit. Id enim nimiæ fuisset insipientiæ, sed cæteri homines determinantur per sequentia, cùm subditur: Raptores, iniusti, adulteri: quāquam per hoc quòd non dicit: sicut homines raptores, iniusti, &c. sed sicut cæteri homines raptores, &c. satis significatur quid de maiori hominum parte superbè & impiè iudicauerit. Non dicit autem: gratias tibi ago quòd nō sum raptor, adulter: sed nō sum sicut alij. quo manifestè singularitatis vitium in se notauit, cuius est seipsum præferre, & sibi placere ex relatione sui ad alios. Hoc autem vitium quo eximeret Paulus, scribēs Galatis dicit: Opus
Gal. 6. autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & nō in altero. Vnusquisq; enim onus suum portabit. Secunda orationis eius pars est: Ieiuno bis in sabbatho, decimas do omniū quæ possideo. Quibus verbis non se tantùm ab apertis & magnis illis vitijs liberum, sed & magnis & singularibus virtutibus præditum ostendit, & se non tantùm superiorem esse hominibus apertè malis, sed & bonis plerisque gloriatur. Ieiuno, inquit, non tantùm quibus diebus omnes secundum legem & maiorum statuta ieiunant, sed bis in vnoquoque sabbatho, hoc est, hebdomada. Sic enim Hebræi hebdomadam vocant, à præcipuo eius die, qui hebdomadæ finis est. Ieiunabant autem Pharisæi feria secunda & quinta, si fides est Theophylacto. Decimas do, non tantùm, quemadmodum vulgus, frumenti, vini, & olei, sed etiam omnium quæ possideo, decimans etiam mentam, rutam, cyminum, ac minutissima quæque. Hic obseruandum qualia sint ob quæ hic Pharisæus, & qui huic similes sunt, sibi iustitiam vendicant, nimirum externa tantùm, & magis humanorum mandatorum quàm diuinorū obseruationes. cùm ante omnia curanda sint quæ ad mentem pertinent, pietas, misericordia, humilitas, & id genus cæteræ virtutes, & quę Deus præcepit, priori sint habenda loco. Potest & hoc dici de partib⁹ orationis Pharisaicæ, quòd virtutes quas commemorat vitijs opponantur ab ipso recensitis, vt ieiu-

ieiunium quod ad carnis facit castigationem, opposuerit adulterio, quo quæritur carnis voluptas: decimarum autem persolutionem, rapinæ quæ fit vi, & iniustitiæ illi quæ fraude fit & dolo. Et hactenus quidem de Pharisæo. Sequitur de Publicano, in quo tres notantur suo ordine conditiones, omni verè & dignè pœnitenti necessariæ & sufficientes, quarum prima est propriæ indignitatis agnitio, & quæ ex illa nascitur suijpsius deiectio & erubescentia. Hæc enim notatur cùm dicitur stetisse à longe, procul scilicet ab altari semotus, vt qui indignum se reputabat propius accedere ea loca in quibus Deo sacrificaretur, & velut præsens coleretur. Rursum idem notatur per id quod sequitur: nolebat nec oculos ad cœlum leuare: censens scilicet eos indignos visione superna, vt qui maluissent bona terrena spectare & quærere, agnoscensq; se indignum qui eo cõuerteret intuitum, vbi is suam habet sedem quem se cognouit offendisse. Cùm autem dicitur: nolebat nec oculos, hoc est, ne oculos quidem, significari videtur, quòd multò minus manus in cœlum leuauerit, & ex opposito ipsum Pharisæum non oculos tantùm, sed & manus in cœlum confidenter iactasse. Aut simpliciter significatur quòd non solùm indignum se reputabat qui propè staret, sed & vt in cœlum intenderet. Secunda conditio, est seriùs de commissis peccatis dolor, qui in isto notatur, cùm dicitur percussisse pectus suum, præ contritionis scilicet dolore, & veluti reprehendens cor suum, quòd admissorum criminum origo illi fuisset & causa. Pectoris enim percussio, interioris prauitatis seria est redargutio. Hic autem ex coniunctione aduersatiua, sed, magis videtur significatum, quòd nec manus, nec oculos voluerit in cœlum tollere, sed manu quam in cœlum tulit Pharisæus, percutiebat pectus suum. Cæterùm vt peccator veniam assequatur, non satis est agnoscat suam indignitatem, sesequè deijciat, ac ex animo doleat, sed ne ex indignitatis cõsideratione in desperationem prolabatur, & abundantiore tristitia absorbeatur, adiungere prædictis conditionibus debet & bonã de diuina benignitate confi-

confidentiam. Hæc enim si illis desit, pertrahetur per illas homo in desperationem: si autem sola adsit sine humilitate & contritione, pariet præsumptionem, nec impetrabit remissionem. Dicit enim propheta: Cor contri-
Psal. 50. tum & humiliatum Deus non despicies: significās eum despecturum cor non contritum, nec humiliatum. Hæc autem fiducia Publicano adfuisse notatur, cùm & orasse & paucissimis orasse dicitur. Neque enim orasset, si de Dei erga se indulgentia confisus non fuisset: nec tā paucis orasset, si nō multum confisus fuisset. Non enim credidit se exaudiēdum in multiloquio, more Ethnicorum *Deus, inquit, propitius esto mihi peccatori*] Oratio sanè breuis in verbis, sed efficax & magna sensu, quam ob id à Publicano prolatā Dominus proponit, vt et nos ad eum modum orare discamus, cùm, si modò hæc parabola nō sit res verè gesta, sed à Domino conficta, hæc oratio à pectore Domini processerit. In qua hoc obseruandum, quòd Publicanus nihil aliud quàm misericordiam petit, & talem misericordiam qua Deo reconcilietur. Nulla enim prætendit merita, nullas adfert excusationes in peccatis, sed liberè se peccatorem confitetur: & dum sibi Dei implorat propitiationem, hoc est, placabilitatem, significat id maximè animū ipsius torquere quòd Deum offensum haberet, nihil magis optare quàm vt illum habeat placatum & amicum. Hoc enim significat Græca dictio, ἱλάσθητι, hoc est, placatus esto: hoc & Latina dictio significat, propitius esto, hoc est, clemens & benignus, quasi propè iens. Cui dictioni Latinæ bene conuenit, quòd Publicanus ipse à longè steterit, Deum autem precetur sibi propè fieri: quasi diceret: ego tibi appropinquare nec possum, nec debeo, tu prope me veni: sed hæc annotatio locum non habet in Græca dictione. Notandum & illud in oratione ista, quòd non dicit, nobis peccatoribus, sed mihi peccatori. Superbia enim Pharisæi effecit, vt respiceret se comparatum ad alios: humilitas autem publicani effecit: vt seipsum in sese respiceret, & non compararet se ad alios peiores aut æquales, sed de sese loqueretur quasi solus fuis-

fuisset peccator. Ad hunc ferè modum precatus est & Dauid Psalmo 24. dicens: Propter nomē tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum est enim. Vbi Septuaginta pro, propitiaberis, habent dictionem hoc loco positam ἱλάσθητι. Porrò cùm in Pharisæo audiuerimus superbum accusatorem, in Publicano autem humilem reum, audiamus nunc & iudicem sententiam pronunciantem. *Dico, inquit, uobis.*] Sic enim habent Græca, & antiqui codices Latini, & non: Amen dico vobis: quanquā Amen etiam legat Diuus Augustinus. Descendit hic iustificatus, id est, Dei gratia ex peccatore iustus effectus, ab illo Pharisæo, hoc est, magis quàm ille, id est, descendit iam iustior quàm Pharisæus, non quòd Pharisæus etiam descendit iustificatus vel iustus, sed comparatione impropria, quia scilicet iste non descendit iustus. Aut potius Publicanus dicitur iustior descendisse quàm Pharisæus, quia & Pharisæus aliquam habebat iustitiam, operum scilicet iustitiam, qua & coram hominibus, & suo iudicio iustus habebatur: sed hanc iustitiam vicit iustitia Publicani, vt quæ Dei esset iustitia, & corā Deo iustitia, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. In hac autem Domini sententia obseruadū, & quāta sit Dei benignitas, qui tam breui oratione, tamq; parua pœnitentia superatus mox pœnitentem in gratiā recepit: & rursum quanta sit apud Deum humilitatis vis: ac contrà quàm noxium sit arrogātiæ malum, quod pulchrè expendit ex hoc loco Diuus Chrysostomus homilia quinta, de incomprehensibili Dei natura, sic scribens: Vt planius intelligas, quàm sit bonum nihil magnum de se opinari, finge animo bigam duplicem, quarum sub altera virtus iuncta sit cum superbia, sub altera peccatum cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati, virtute facilè anteire, palmamq; decursionis celerioris obtinere, non peccati pernicitate, sed coniugatæ humilitatis facultate. Contrà, bigam alteram virtutis retardari & vinci, non imbecillitate virtutis, sed superbiæ mole & pondere. Vt enim humilitas præ summa sua excellentia peccati superat pondus, atque in

Psal. 24.

cœlum peruenit: sic superbia præ nimio suo pondere, ac intolerabili onere suæ molis præualet, adeò vt etiam leuissimam illam & supernã virtutem vincat, deorsumq; versus facilè detrahat. Quoniam alterum quod dixi, parũ existat perniciosius altero, latius sanè exemplo Phari sæi & Publicani illius perspicies. Id autem exemplum expendens Diuus Chrysostomus, & ostendens quomodo Pharisæus iunxerat superbiam cum iustitia, Publicanus verò cum iniustitia humilitatem, tandem infert: Cumque dixisset: Deus propitius esto mihi peccatori: descendit iustificatus super illum, & dicta superauerunt facta, & verba vicerunt opera. Alter namque iustitiam, & ieiunia, & decimas proposuit suas: alter verba duntaxat reddidit, atque ita effectum est, vt magnus ille delictorum numerus deleretur, & peccata obliterarentur omnia Publicani. Non enim verba Deus tantummodo audiuit, verumetiam animum, quo ita dicerentur, inspexit, quem cùm humiliatum contritumque comperiret, misertus est, & benignissimè ac humanissimè egit. Hæc ibi Chrysostomus, qui & alibi sæpe similiter ex hoc loco philosophatur, vt homil. 4. de verbis Isaiæ: Vidi Dominum. Vis, inquit, tibi dicam quantum bonum sit modestia, & quantum malum arrogantia? Peccator iustum superauit, Publicanus Pharisęum, & verba factis fuêre superiora. Quomodo verba? Publicanus dixit: Deus propitius esto mihi peccatori. Pharisæus dicit: Nõ sum sicut cæteri homines, rapax, auarus: sed quid? Ieiuno bis in sabbatho, decimas do de facultatibus meis. Pharisæus opera iustitiæ præstabat: Publicanus verba dicebat modestiæ, & verba plus potuerunt quàm facta, tantusque thesaurus cum contumelia reijcitur, & tanta inopia in diuitias commutata est. Venerunt duæ naues habentes onus, ambæ portum ingressæ sunt: sed Publicanus in portum pulchrè appulit, Pharisæus autem naufragium perpessus est, vt disceres quantum mali sit animi tumor. Similia habet homil. 31. super Genesim: Etsi, inquit, quis innumera bona fecerit, virtutemq; omnem absoluerit, si tamen magnum quid de se sentit, maximè

omni-

omnium miserabilis est & miser. Quod nobis manifestum est ex ijs quæ Pharisæo acciderunt, qui vt magna de se sensit, & Publicanum contempsit, subitò deterior factus est Publicano, & omnes virtutum diuitias lingua sua effudit, & se nudans exhauriensque, pertulit rarum et nouum naufragium: apprehenso enim littore omnes merces suas simul perdidit. Nam si ita accidat aliquid propter preces indignè dictas, perinde est ac si quis in portu naufragium faciat. Hæc ille, qui in aliquot locis hoc exemplum tractans, id etiam extollit in Publicano, quòd cùm audierit se à Pharisæo condemnari, non vicissim regesserit contumeliam, sed patienter perpessus sit illius petulantiam, non indignans se inter peccatores ab eo reputari, quemadmodum videre licet in homilia primo loco iam citata, & homilia de Dauide & Saule, quanquam hæc obseruatio non sit multum firma, quòd non sit verisimile Publicanum audisse Pharisæi verba, vt à quo steterit elongatus. Verùm admirabitur quis, inquit Theophylactus, quomodo Pharisæus cùm pauca verba suæ laudis pronunciauerit, condemnetur: Iob autem quum multa de se magnificè dicat, coronetur. Et respondet: Quia Pharisæus nullo cogente stat talia nugans & condemnans, alio nullo vsu vrgente: Iob verò prementibus se amicis, & grauius incumbentibus quàm calamitas ipsa, dicentibusq; quòd propter peccata illa sit passus, compulsus est enumerare sua opera, idque propter gloriam Dei, ne scilicet homines à recto virtutum cursu exciderent. Idem dicendum est de Paulo, magnificè nonnunquam de se loquente. Ostendit autem Dominus æquitatem suæ sententiæ quam de Pharisæo & Publicano protulit, per generalem illã sententiam qua & suprà vsus est, dicens: *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.*] Quæ sententia vt est generalis, & multis locis conueniens tum in rebus humanis, tum in diuinis: ita multas habet similes in scripturis idem significantes. Nam Iob 22. dicitur: Qui humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinauerit oculos suos, ipse saluabitur. Et: Superbum se-

Matth. 23.
Iob. 22.
Prouer. 29.

quitur humilitas, et humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria. Et Iacobus ſimul & Petrus ex Prouerbijs : Deus, inquiunt, ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Quemadmodum enim aquarum fluenta ad vallium decurrũt profunda, & quo vallis eſt decliuior, eò plures aquæ congregantur in eã : ſic diuinarum chariſmata gratiarũ ad corda deſcendunt humiliũ, qui quanto humiliores fuerint, tanto copioſiorem gratiã ſuſcipiunt. Rurſum idem Petrus : Humiliamini, inquit, ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore viſitationis. Et vbique ſcriptura nullum magis vitium deteſtatur quàm ſuperbiam, tanquam quæ omnium virtutum ſit corruptio, & omnium vitiorũ initium, nullamq; virtutem magis inculcat quã humilitatem, vt quæ ſit omnium virtutum & mater, & conſeruatrix, ac vitiorum omnium medicina efficax, cùmq; maximè ſit homini neceſſaria, non ita tamen facilè in multis ob natiuam quandam cordis humani ſuperbiã & φιλαυτίαν reperiatur. D. Auguſtinus inſigniter humilitatem extulit, epiſtola 56. dum diſſerit quę ſit via ad capeſſendam & obtinendã veritatem. Ea, inquit, eſt, prima humilitas, ſecũda humilitas, tertia humilitas : & quoties interrogares hoc dicerem, nõ quò alia non ſint præcepta quæ dicantur, ſed niſi humilitas ante oĩa quæcunq; bene facimus & præceſſerit, & comitetur, & conſecuta fuerit, & propoſita quam intueamur, & appoſita cui adhæreamus, & impoſita qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono gaudentibus, totũ extorquet de manu ſuperbia. Vitia quippe cętera in peccatis, ſuperbia verò etiam in rectè factis timenda eſt, ne illa quæ laudabiliter facta ſunt, ipſius laudis cupiditate amittantur. Itaque ſicut rhetor ille nobiliſſimus (Demoſthenem intelligit) cùm interrogatus eſſet, quid ei primùm videretur in eloquentiæ præceptis obſeruari oportere, pronunciationem dicitur reſpondiſſe: cùm quæreretur quid ſecundò, eandem pronunciationem: quid tertiò, nihil aliud quàm pronunciationem dixiſſe: ſi interrogares, & quoties interrogares de præceptis Chriſtianæ religionis, nihil me aliud reſpondere niſi humilitatem liberet, ſi & forte

Iacob. 4. 1. Pet. 5.

Ibidem.

fortè alia dicere necessitas cogeret. Hęc ille ad Dioscorũ. Quibus consentiunt quæ habet quodã loco Leo papa, dicens: Tota Christianæ sapientiæ disciplina non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neq; in appetitu laudis & gloriæ, sed in vera & voluntaria humilitate consistit, quam Dominus Iesus ab vtero matris vsq; ad supplicium crucis omni fortitudine & elegit, & docuit. Porrò quoniam, vt alibi patuit, Pharisęi ferè typum quendam gerunt Iudaici populi, Publicani verò gentilis populi, rectè Beda hanc parabolam etiam allegoricè tractauit, in Pharisæo intelligens populũ Iudæorũ, qui in suis meritis & operibus legis gloriatus excidit à iustitia Dei, omnẽ suorum laborum fructum perdens: in Publicano autem populum gentilẽ, qui longè à Deo positus per humilem peccatorũ suorum confessionem meruit exaltari apud Deũ, & præferri populo Iudaico. Itaq; etiam propter allegoriã hanc sub hoc exemplo latentem rectè dicitur exemplum istud esse parabola, quamuis non ea potissimum causa parabolam Lucas vocauerit, sed ob causam superius explicatam.

DOMINICA XII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Exiens Iesus de finibus Tyri, uenit per Sidonem ad mare Galilææ, inter medios fines Decapoleos, & adducunt ei surdum & mutum & deprecabantur eum, ut imponat illi manum Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius. Et expuens tetigit linguam eius. & suspiciens in cœlum, ingemiscit, & ait illi: Ephphata, quod est, adaperire. Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est uinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis, ne cui dicerent. Quantò autem magis eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, & eò ampliùs admirabantur, dicentes: Benè omnia fecit: & surdos fecit audire, & mutos loqui. Marci 7.

DVas nobis hodiernum Euangelium annunciat Christi diuinissimas conditiones, nempe potentiam & clementiã in vno misero homine, quàm

 augu-

augustissimè editas. Solius enim diuinæ potentiæ vis erat, quod vnico verbulo, surdi aures patefecerit, & linguam resoluerit muti, ita vt dicto citius audiret pariter, & loqueretur. At non minoris clementiæ, quod adeo facilè passus est, se exorari, tantaque beneuolentia miserum curat, atque pro adhibita cura, prorsus nullam remunerationem expectat. Quid igitur mirum, si quotquot fuêre præsentes, summis præconijs, tam rarũ opus sint prosequuti. Si enim vulgarem medicum, posteaquam non nisi magnis muneribus atque promissis, ad ægrum adductus est, vbi optata successerit sanitas, laudamus, & supra amplam remunerationem, etiam gratias agimus, quantumuis in medendo, non paucas ad morbum addiderit carnificinas, & vix post longa temporum curricula, infirmum restituat. Quam igitur laudem par est, retulisse Christum, qui tanta facilitate exoratur, tam beneuolè curat, amanter hominem tractat, breuiterque totum absoluit negotium, nec sibi quicquam inde lucri desumit. Vos interim, amicissimi, quid arbitramini? In solo ne decapolitano, hanc CHRISTVS efficaciam demonstrauit? Quid vniunrsum genus humanum aliud, quàm surdum fuit, & mutum? Imò, vt breuissimè dicam, atque verissimè mortuum, simul & perditissimum, Apostolo teste, qui ait:
Rom. 3. Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei. Hoc est: Egent, vt Deus erga ipsos potentiæ pariter, & clementiæ suæ gloriam ostendat. Iam mihi expendito, quàm hoc Christus perfectissimè impleuerit. Sequutus est nos, tanquam pastor, errantes ouiculas, impositosque proprijs humeris, non sine maximis laboribus, reportauit ad caulas, idque prorsus gratuitò, sine vllis præcedentibus nostris meritis. Et hanc suam gratiam, non suffecit ei semel nobis exhibuisse generatim, verum etiam indesinenter singulis, qui ambiunt, expositus est. Hodiernum igitur Euangelium docet, Christum assertorem & saluatorem nostrum, & velle & posse seruare, à quibuscunque etiam periculis omnes, qui credunt in ipsum, auxiliumque efflagitant, citra vllum persona-

rum respectum. Non enim est apud Dominum ulla vel Iudæi, vel Græci distinctio, idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum. Quid quæso, posset optatius audiri? Non solis autem sui seculi hominibus, hæc sunt ab Euangelista denunciata, sed omni in vniuersum posteritati scriptum reliquit: Vt si quem peccata sua, tentationesûe momorderint, plena fiducia, ad thronum gratiæ Christi contendat, subleuamen relaturus. His generatim de Euangelij scopo præfatis, nunc singulas eius partes inuestigemus. *Rom. 10.* *Heb. 4.*

EXiens Iesus de finibus Tyri & Sydonis] Cùm Dominus suo ad Tyrios & Sidonios secessu prælusisset futuræ gentiũ vocationi, veluti gestiens anteuertere quod summoperè cupiebat, mox illis relictis, quoniam nondum aduenerat tempus vt palã gentes ad con sortium regni cœlestis vocarentur, relegit iter, rursum proficiscens ad mare Galilææ, circa quod frequenter diuersari solitus fuit. Sciendum autem, Græca non habere in Marco, venit per Sidonem, sed, exiens de finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare, &c. quæ lectio & narrationi Matthæi magis conuenit, qui dicit: Et cùm transisset inde, nempe à finibus Tyri & Sidonis, in quos dixerat Christum abijsse, & rursum non habet illam difficultatem quam nostra litera. Quomodo enim Christus venisset per Sidonem, qui vetuerat Apostolis ingredi ciuitates gentium? Deinde volentibus ire è finibus Tyri ad mare Galilææ, non est iter faciendum per Sidonem, sed contrà potius è Sidone per fines Tyri iter fieret ad mare Galilææ. Et tamen, quod mirum est, omnes libri Latinorum habent: venit per Sidonem. Rursum non est Græcis, inter medios fines Decapoleos, sed ἀνὰ μέσον ὁρίων δεκαπόλεως, id est, per medium finium Decapoleos. Non enim significare voluit Euangelista mare Galilææ esse inter medios fines Decapolis, sed Christum transijsse per medium illius regionis, postquam veniret ad mare Galilææ, quod etiam in nostra lectione significabitur, si illud, inter medios fines, referatur ad verbum,

Decapolis regio quæ, & ubi sita sit.

bum, venit. Est autem Decapolis, regio à decem potioribus ciuitatibus quæ in ea sunt, sic dicta, quamuis de his ciuitatibus quæ sint non conueniat inter autores: sicut nec de situ huius regionis. Brocardus enim putat eam fuisse cis Iordanem, citans autorem quendam Patriarcham Hierosolymitanum. Sic enim scribit: De regione Decapoleos Iacobus Patriarcha Hierosolymitanus sic ait, in libro quem de terra sancta composuit: Regionis Decapoleos fines sunt, mare Galilææ ab oriente, & Sidon magna ab occidente, & hæc est latitudo eius. In longitudine verò incipit à ciuitate Tyberiadis, & vergit per littus maris Aquilonare vsque in Damascum. Dicitur autem Decapolis à decem principalibus eius ciuitatibus, quarum nomina sunt hæc: Tyberias, Sephet, Cedes, Nephtalim, Assor, Cæsarea Philippi, Capharnaum, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan, quæ etiam Schytopolis est appellata. Hæc ille. Diuus Hieronymus autem libro de locis Hebraicis, dicit hanc regionem fuisse trans Iordanem, circa Hippam & Pellem & Gadaram. Cui consonat quod de hac regione scribit Plinius libro 5. capite 18. Iungitur, inquit, ei lateri Syriæ Decapolitana regio à numero oppidorum, in quo non omnes eadē obseruāt. Plurimi tamen Damascū & Opoton riguas amne Chrysorrhoa fertilem Philadelphiam, Raphanam, omnia in Arabiam recedentia, Schytopolin antea Nysan, à libero patre, sepulta nutrice ibi, Schythis deductis, Gadaram Hieromiace præfluente, & Hippodion Peltam aquis diuitem, Galasam, Canathan. Hæc Plinius. Cui etiam consonat, quod Matthæus capite 4. separat Decapolim à Galilæa, quodque Marcus capite quinto dæmoniacum illum, quem à se curatum apud Gerasenos Dominus noluit secum ascendere nauim, sed ad suos ire iussit, & prædicare miraculum, dicat prædicasse in Decapoli. Obstat tamen quòd ciuitas Bethsan, quæ Græcis Schytopolis est appellata, & etiam secundum Plinium ad Decapolim pertinet, cuius secundùm Iosephum libro tertio de bello Iudaico capite 16. est maxima ciuitatum, sit cis Iordanem, non longè

à Tyberiade, vt eodem loco testatur Iosephus. Vnde omnino apparet regionem Decapolis partim fuisse cis Iordanem, partim vltra, quod & locus iste omnino comprobat. Dominus enim è finibus Tyri dicitur venisse per Decapolim ad mare Galilææ: aliqua ergo saltem pars Decapolis est inter fines Tyri & mare Galilææ.

Et adducunt ei surdum & mutum, & deprecabantur eum ut imponeret ei] Eum qui pro se Dominum orare non potuit, pij pro illius salute soliciti, & illius calamitatē miserati ad Dominum ducunt, ac pro illo deprecantur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autem sanaturus oblatū, primùm quidem apprehēdit eum de turba seorsum, nolens miraculum hoc manifestè facere, ne videretur popularis laudis affectator, nosq; doceret vanam gloriam fugere. Deinde cum solo verbo curare posset, vt ostenderet carnem suam esse viuificatricem, & omnia quæ illius sunt esse salutifera, misit digitos suos in auriculas eius: vnum quidem dextræ manus in sinistram aurem, & vnum sinistræ manus in dextram aurem. Tum sputo in digitis accepto tetigit linguam eius, quemadmodum & post cap. 8. Marci, sputo vsus est ad cæci curationem, & rursum ad alterius cęci à natiuitate, de quo Ioannis 9. Hinc suspiciens in cœlum ingemuit, ipso quidem respectu in cœlum, significans virtutem sanandi se habere à Deo, atque ab illo quærendam omnem medelam: ipso verò gemitu significans quàm misceretur humanæ naturæ, quæ tum à dæmonibus, tum ab alijs infirmitatibus varijs modis impetitur propter peccati trāsgressionem, ac gemendi nobis præbens exemplum, cùm pro nostra nostrorūq; salute supernæ pietatis subsidia innocamus. Non enim ipse ingemuit quòd opus illi esset cum gemitu aliquid petere à patre, cùm cuncta petentibus donet cum patre. Postremùm, qui se suspiciendo in cœlum, & ingemiscendo verum hominem ostendit, iam & diuina se præditum potestate declarauit, cum imperatiuo vsus verbo dixit: Ephphethah, quod est, adaperire. Vbi sciendum imperatiuum hunc non esse Hebraicum, sed

Chaldaicum aut Syriacum. Nam Hebraicè dicendum erat vel in Niphal, hoc eſt, Hippatheath, vel in Hithpael Hithpatheah. Quorum neutrum ſimilitudinē habet cū eo quod habent Græca ἐφφαθα, & Latina exemplaria, efſeta. Chaldaicè verò in imperatiuo paſſiuo dicitur Eppethah, quod Græcæ illi dictioni ſimillimum eſt, niſi quod nō videtur aſpiratio Heth in fine, quod eam non admittat Græcè ſcribendi ratio. Hic tamen imperatiuus Chaldaicus non eſt integer. Dicendum enim Chriſto integrè fuiſſet, Ethpethah, ſed ratio linguæ Chaldaicæ habet, vt primum per Daghes initiali literæ incluſum abſorbeatur, vt docet Munſterus in ſua Grammatica. Hinc patet erraſſe quoſdam qui putauerunt hunc imperatiuum eſſe Hebraicum ex verbis tertij ordinis. Sic enim dicendum erat Hiphthah vel Hiphtheah, nec eſſet paſſiuus, ſed actiuus. Errant ſimiliter qui putant hanc dictionem Latinè ſic eſſe ſcribendam Hephethah, quomodo nunc inuenitur in libris noſtro ſeculo impreſſis. Nam, vt patet ex dictis, non debet ſcribi in principio cum aſpiratione. Vnde Græcè eſt ſpiritus lenis ἐφφαθὰ, pro quo Latinus non malè vertit effeta vel effata. Nam φ Græcum Latinis eſt f. Euangeliſta autem Chaldaicam vocem hic poſuit, non quod putauit Chaldaicæ voci aliquam ineſſe maiorem virtutem quàm cuiuſuis alterius linguæ voci, ſed ad admirationem virtutis Chriſti fecit, qui vna vocula communi, & per ſe nullius momenti tantum effecerit, vt duo ſimul mala auferret. Hæc enim dictio, quæ aperire ſignificat, non ad aures tantùm referre debet, de quibus mox ſubditur: Et ſtatim apertæ ſunt aures eius: ſed etiam ad linguam, quæ Hebraica phraſi dicitur aperiri, cùm ad loquendum, ſoluto eius vinculo, ſit apta, iuxta illud: Aperta erit lingua mutorum. Et dicitur de Zacharia: Apertum eſt ilicò os eius, & lingua eius. Hebraica enim phraſi quod ſublato vinculo ſoluitur, aperiri dicitur. Vnde Iſa. 52. vbi nos habemus: Solue vincula colli tui, pro ſolue, eſt Hebræis verbū quo hic vſus eſt Dominus. Et hic ergo poſtquam dixit Dominus; Adaperire: ſubijcitur: Et

Luc. 8. *Iſaiæ* 35. *Luc.* 1.

ſolu-

ſolutum eſt vinculum linguæ eius. Quæri autem poteſt quare Dominus tam ſingulari & ſpeciali modo ſit vſus in curatione huius ſurdi & muti. Et poſſunt eius duæ aſſignari rationes. Primò, vt oſtenderet quã diſſicilis ſit curatio eius qui secũdum animam ſurdus eſt & mutus, quemadmodum ingemiſcendo, & in cœlum ſuſpiciendo & lachrymando ſuſcitauit Lazarum, ſignificans difficilem eſſe ad meliorem vitam reuocationem eius qui iam vitijs aſſuetus iacet veluti ſepultus. Secundò, vt quæ deerant ex parte huius miſeri & aliorum offerentium, Dominus ſuppleret gemitu, ſuſpectione in cœlum, & applicatione propriæ carnis & ſputi, tanquam ſancta inſtrumenta adhibendo, inſtrueretque diſcipulos ſuos ſupplere quandoque orationibus & ſacrarum rerum adhibitione, ea quæ deſunt ex parte aliorum. Nihil enim de fide & deuotione huius ſurdi apparet, & fortè etiam offerentium fides fuit imperfecta. In hũc ergo vſum ſunt inſtituta ſacramenta eccleſiaſtica, vt per ea suppleretur quod alioqui deeſt fidei & deuotioni hominum, atque in ipſo baptiſmatis ſacramento à Chriſti facto deſumptæ ſunt ex antiqua traditione ſimiles ceremoniæ his quæ Chriſtus hic legitur ſeruaſſe, vt & baptizandi aures & nares ſputo digitis impoſito contingantur, & dicatur ei: Effata, quod eſt, adaperire. Et bene quidẽ huiuſmodi cæremoniæ hic adhibentur ex imitatione Chriſti, quandoquidẽ & in baptiſmate id fit pro ſalute ſpiritus, quod hic pro corporis curatione factum dicitur. Adducitur enim ſurdus & mutus, & pro eo deprecãtur ſuſceptores, vt per ſacerdotalem manum & verbum ſacrum iam renatus, deinceps Dei verba & audiat & loquatur lubẽter. Fit autem id extra turbã & ſeorſum. Non enim oportet prophanam multitudinem facere teſtem initiationis euangelicæ, ne rideat quod nondum credit. Porrò apparet hunc ſurdum & mutum non planè fuiſſe mutum, ita vt nihil omnino loqui potuerit, ac proinde non à natura fuiſſe ſurdum, ſed accidente. Nam ſuprà pro muto, Græcè eſt, μογιλάλον, hoc eſt, eum qui impeditæ linguæ aut balbum. Et hic poſt curationem dicitur: ſolutum eſt

vinculum: hoc est, impedimētum linguæ eius, & loquebatur rectè. quo videtur significari, quòd prius quidem loquebatur, sed non rectè, nec expeditè. Deinde si natura surdus fuisset & mutus, sublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuisset, nisi prius didicisset.

Et præcepit eis ne cui dicerent, &c.] Hoc Domini præceptum non seruantes nihil peccauerunt, sed potius id fecerunt quod debuerunt, eò magis suspicientes magnitudinem Iesu, ac magis per hoc prouocati vt apud omnes prædicarent, quod cùm talia posset & præstaret, non solùm nihil exigeret premij, sed ne gloria quidem tam insignis facti cuperet frui. Vt enim est hominis verè benefici, non exigere laudem aut gratiam aliquam pro beneficio: ita grati est hominis, hoc impensius referre gratiam, quòd qui beneficium dedit, nullam expectet gratiam. Itaque passim de Iesu isti prædicabant dicentes: *Bene omnia fecit.*] Quod certè elogium in solum Deum competit. Nemo est enim mortalium qui omnia bene facit, quia non est iustus qui non peccet. Vnde Ecclesiast. trigesimo nono dicitur: Opera Domini vniuersa bona valde. Quod autem pluraliter dicunt: *Surdos fecit audiri, & mutos loqui.*]cùm vnius tantùm iam curati facta sit mentio, dicendum pluralem numerum pro singulari positum. Aut ideo pluraliter dixisse, quia, vt ex Matthæo patet, hoc tempore turbæ obtulerunt multos mutos, cœcos, & claudos, eosque omnes Dominus curauit. Maximè autem dicendum Græca non habere, fecit, sed ποιεῖ, id est, facit, vt sit: Surdos facit audire: quo significat eius potentiam ad efficiendum hoc quoties voluerit. Ex explicata autem hac historia secundum literam, patet satis quæ sint morales doctrinæ in hac historia. Docemur enim in offerentibus, quid valeat aliena fides & oratio, & quam solicitudinem debeamus his maximè qui sibi non sufficiunt. Docemur in Christo bis, fugere plausus populares. Docemur in turba, DEI beneficia prædicare, & iustorum laudes etiam illis inuitis non reticere, atque de salute proximorum gaudere, ac DEVM laudare. Quod verò ad mysticam historiæ perti-

pertinet tractationem, præterquam quòd allegoricè per hunc surdum & mutum rectè intelligimus humanum genus designatum, quod CHRISTO in hunc mundum turbido mari similem adueniente, Prophetis & Patriarchis orantibus recepit auditum & loquelam, idque per spiritum sanctum aures mentis contingentem, tanquam digitum Dei, & per saliuam cœlestis sapientiæ prodeuntis ex ore altissimi, qua factum est, vt nobis sapiant quæ DEI sunt, & ea loqui libeat. Moraliter surdus iste & mutus designat eum qui nec aures habet ad audiendum sermonem Dei, sed obturatas habet in modum aspidis aduersus sapientis incantatoris vocem: nec linguam habet ad professionem propriæ turpitudinis ac diuinæ misericordiæ & bonitatis, sed tantùm ad obtrectationes, maledicentiam, stultiloquia, & id genus, ita vt loquatur quidem, sed non rectè. Talis igitur si sanandus erit, necesse est ab his qui rectè audire & loqui sciunt offeratur Domino, & his qui in terris Domini vice funguntur, qui imprimis illum apprehensum è turba abducere debent, hoc est, à turbulentis cogitationibus, actibus & sermonibus inordinatis semouere, atque à lata via, per quam multi ambulant, reuocare ad pusilli gregis consortiũ: deinde inserere digitos suos in aures eius, atque saliua tangere linguam: quod fit cùm auocantes à fiducia rerum fluxarum, hortantur ad doctrinam cœlestem, & fidem, in Christum quæ est ex auditu, cumque saliua Euangelicæ sapientiæ ita afficiunt palatum eius & linguam, vt de rebus iam melius habeat iudicium, qui palatũ prius humana saliua vitiatum habens peruersè de rebus iudicauit. Horum præterea est ingemiscere potius ob peccata aliena, quàm sæuire in ea: dolere potius quàm irasci, ac gemitu pijsque precibus à Christo contendere miseri salutem: quæ tamen cuncta, nempe doctrinam & orationem, frustra facit doctor, nisi accedat Christi efficax illud præceptum, quo iubeat adaperiri aures mentis, & soluãtur vincula linguæ, nempe peccata & peccatorum amor, vt iam fide

Moralis sensus.

fide per auditum suscepta, obediens factus diuinis mandatis incipiat etiam iam rectè & recta loqui, qui prius malè loquebatur, sua scilicet peccata agnoscere & confiteri, ac quæ Dei sunt palam prædicare. Iam sicut hinc discimus quosdam malè esse mutos & surdos, ita ex alijs scripturis discimus quosdam bene esse surdos & mutos, qui scilicet aures suas non aperiunt obtrectationibus & prauis suggestionibus, nec os suum aperiunt cōtra maledicos & contra iudicia Domini, quomodo se surdum &
Psal. 37. mutum fuisse prædicat Psalmista: Ego, inquit, tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.

DOMINICA XIII. POST TRINITAT.
EVANGELIVM.

Lucæ 10. *IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Beati oculi qui uident, quæ uos uidetis. Dico autem uobis, quod multi prophetæ & reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire, quæ uos auditis, & non audierunt. Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans eum, & dicens: Magister, quid faciendo, uitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? quomodo legis? Et ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus uiribus tuis, & ex omni mente tua: & proximum tuum, sicut teipsum. Dixitq; illi: Rectè respondisti: Hoc fac & uiues. Ille autem uolens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est proximus meus? Suscipiens autem Iesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones: qui etiam despoliauerunt eum, & plagis multis impositis, abierunt, semiuiuo relicto. Accidit autem, ut sacerdos quidam descēderet eadem uia, & uiso illo, præterijt. Similiter & Leuita, cùm esset secus locum, & uideret illum pertransijt. Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit secus eum, & uidens eum, misericordia motus est, & appropinquans alligauit uulnera eius, infundens oleum & uinum: & imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcunque supererogaueris,*

ueris, ego cùm rediero, reddam tibi. Quis horum trium uidetur proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illũ. Ait illi Iesus: Vade & tu fac similiter.

INcomparabilem potentiam Domini pariter & clementiam, præcedentis Dominicæ Euangelium nobis ostendit, dum vnico verbulo duo simul in vnum miserum hominem, maxima beneficia designauit. Hodie prolixa nobis proponitur Domini series, ex eodem fonte dimanans, in qua principio quidem discipulis concionatur, deinde legisperito respondet: postremo, paradigmate quodam generali, primùm quidem legisperiti superbiam retundit & arrogantiam, qua iustos tantum sibi proximos existimabat, tum vniuersi humani generis à primæua origine ad calcem vsque, statum proponit. Discipulis iucunda pariter & consolatoria loquitur. Scribam ad scripturas remittit, populum verò, cui datum nõ erat nosse mysteria regni Dei, neq; cum scribis scire scripturas, docet & veluti naso per similia trahit. Quo triplici ordine obseruato, non pœnitendam hinc quilibet vtilitatem, perspicuitatemque percipiet. In Christiana enim Republica tria est videre hominum genera, quorum primi sunt in fide feruidi, atque ad opera bona studiosi, quales erant Apostoli quos beatos hoc loci Christus pronuntiat. Secundi, Scribis & Pharisæis persimiles vocantur hypocritæ, qui ad ostentationem tantummodo omnia faciunt, quò appareant alijs iustiores. Hos autem Dominus ad legem transmittit, præcipuè ad dilectionis mandata, Dei ac proximi, ex corde præstanda, vt de fucata sanctimonia, qua arroganter tumebant, legis præuaricatione conuicti, pudefiant. Meliorem enim consolationem tales non merentur. Tertij, hiq; inter hos medij, neque calidi sunt neque frigidi, & vulgus Christianorum designant, quibus nec feruor est Apostolicus, nec Pharisaica hypocrisi sunt contaminati, sed similes sunt homini, à latronibus spoliati, sauciatiq;, quibus nõ ineptè Euãgelica, parabola videtur accommodari posse. Cæterùm, quoniam in hoc etiam Euãgelio, de tribus primis

summis-

summisque capitibus nostrę religionis, fide, amore dei, & dilectione proximi differitur, in quibus salutis nostræ cardo versatur rei, de qua dicturi sumus, magnitudo requirit, vt attentis animis ac auribus, iam me concionantem, obseruetis.

B*Eati oculi qui uident, quæ uos uidetis.*]Differentiam Dominus perficit inter discipulos suos & alios, ostendens ipsorum beatitudinem & fœlicitatem non solum ex comparatione cum reprobis Iudęis, sed etiam ex collatione ipsorum cum sanctis prophetis & iustis hominib. Quæ beatitudo vt rectè intelligatur, oportet per oculos videntes & aures audientes, nō solùm intelligere oculos & aures corporales. Sic enim & incredulis Iudęis eadem cōpeteret beatitudo quæ ipsis Apostolis. Nec rursum tantùm oculos & aures spirituales, quia his prophetæ & iusti etiam viderunt & audierunt eadem quæ Apostoli: Abraham enim, inquit Dominus, exultauit vt videret diem meū, & vidit, & gauisus est. Sed oportet hic, quemadmodum & in præcedentibus, quod dicitur de oculis & auribus, simul intelligere de auribus ac oculis corporalibus & spiritualibus, vt quemadmodum in superioribus oculi non videntes, & aures non audientes, sunt oculi & aures quibus corporaliter visa & audita nō intelliguntur: ita oculi videntes & aures audientes sint quibus corporaliter visa & audita intelliguntur. Itaque discipulos Iudæis præfert incredulis ob mentis spiritualem visionem: prophetis verò ob corporalem visionem. Notandum autem, quòd Dominus non dixerit solùm prophetas & iustos cupiuisse videre & audire quæ discipuli viderunt & audierunt, nec tantùm dicit multos cupiuisse videre, sed multi, inquit, prophetæ & iusti. Lucas verò, multi prophetæ & reges. Sic enim significatur incomparabilis gratia discipulis facta, vt quibus nulla vel dignitate eximia, vel rara sapientia aut iustitia insignibus ea sint concessa, quæ plerique Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut insigni iustitia, aut regali dignitate diuinitus eis cō-

cessa celebres non sunt assecuti, etiamsi illud summopere cuperent. Quia enim gloriæ Dei studebant, & salutis tum suæ, tum omnium auidissimi erant, ideo perpetuis eisdemq; ardentissimis votis aduentum Christi optabãt & orabant, per cuius aduentum ampliore Dei cognitione reuelata, ac redemptione humani generis peracta, gloria Dei maximè erat illustranda, ac salus ad quamplurimos peruentura.

Et ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, & dicẽs, &c.] Hic legisperitus audiens Dominum proprio more de vita æterna & regno cœlorum differentem, adijt Dominum non discendi quidem animo, sed tentandi, nimirũ experiri volens quid responderet, num fortè aliquid legi contrarium dicturus esset ad vitam æternam, quam prædicabat, consequendam expediens: an aliquid minus dicturus esset, quàm ipsemet ex legis intima cognitione intellexerat ad vitam æternam quàm maximè expedire & sufficere. Pharisæos enim & Scribas sibi in eo placuisse, quod intelligerẽt maximum omnium mandatorum esse illud quod scribitur Deuteron. 6. ac sperasse Dominum illud ignoraturum, patet ex eo quod postea quidam legisdoctor eum interrogauit tentando: Quod esset mandatum magnum in lege? vt scribitur Matth. 22. & Marci 12. Illum enim legisperitum nõ fuisse eundem cum isto, quemadmodum tamen putauit Erasmus, vel ex eo prętер alia satis patet, quòd ibi Dominus respondet duo maxima mãdata, hic verò ipse legisperitus. Quanquam verisimile sit Lucam alterius illius legisperiti non fecisse cum Matthæo & Marco mentionem, quòd hoc loco de alio legisperito similia narrasset, satis habens prima legis mandata semel commemorasse. Quærit autem iste Scriba non vt ille apud Matthæum, quod sit mandatum magnum in lege; sed quid faciendo, inquit, vitam æternam possidebo? Quam eandem quæstionem etiam postea Lucas capite decimoseptimo commemorat Domino propositam, non à Scriba sed à principe quodam diuite, quem adolescentem fuisse Matthæus testatur, neque tentandi animo, sed discendi.

Porrò

Porrò quoniam hic ſcriba Dominum tentando interrogauit,& de lege tentauit, commodè Dominus ipſum ad legem remittit, & conatum illius repellens, dum oſtendit ſe legi nõ contrariũ,& ſimul illum arguẽs,quod illud ab alio interrogaret, quod ab ipſo alij diſcere deberent: ac proinde notans illum interrogãtem vel neſcire,quod ſcire ex nominis profeſſione teneretur, vel non ſimplici ſed ſubdolo animo interrogare quod ſciret. In lege, inquit,quid ſcriptũ eſt? Quomodo tu legis in ea ſcriptũ eſſe,qui legiſdoctor appellaris? Quaſi dicat: Non eſt quod exiſtimes alia te auditurum ex me quã quæ in lege continentur. Ea cùm ſcire tenearis,mirum eſt te interrogare quaſi neſcias.

Ille reſpondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto, &c] Hinc colligere licet etiam ſcribas iam intellexiſſe duo eſſe præcipua legis præcepta,in quibus, vt Dominus poſtea dicit,contineretur tota lex & prophetæ. Cæterùm vt ad primi præcepti,de quo varia ſcribuntur,veram perueniamus intelligentiam, imprimis ſciendum Lutherum ob malam eius intelligentiam aſſeruiſſe hoc præceptum,ſicut & illud: Non concupiſces: homini eſſe impoſſibile,nec poſſe ab homine impleri in hac vita, eò quòd fieri non poſſit quin in hac vita homo alia amet præter Deum, quem proinde non poſſit diligere ex toto corde. Rurſum quia non poteſt fieri vt homo diligat Deum concupiſcentia & affectu carnis, vt quæ ſemper voluntati diuinę contranitatur,& proinde fieri non poſſit vt ex omnibus viribus animæ Deum diligat. Hinc autẽ vlterius docuit,hominẽ in omni etiam opere bono ſemper peccare,quòd in omni opere abſit hæc totalis & perfecta Dei dilectio. Porrò ſuam de hoc primo præcepto ſententiam confirmat autoritate Diui Auguſtini,qui in quibuſdam locis docet hoc præceptum non perfici nec impleri in hac vita,ſed implendum in vita futura. Nam libro de perfectione iuſtitiæ ſic habet: In plenitudine charitatis(loquitur de charitate futuræ vitæ)præceptum illud implebitur: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua, & ex tota mente tua.

Lutheri error.

Nam

Nam cùm est adhuc aliquid carnalis concupiſcentiæ, quod vel continendo frenetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus. Similia habet Diuus Auguſtinus in pleriſque locis de præcepto: Non concupiſces: quod in hac vita aſſerit non impleri, quòd ſine concupiſcentia non poſſimus eſſe. Vt ergo intelligamus quàm malè blaſphemam hãc ſuam doctrinam & ex huius pręcepti verbis, & ex Diuo Auguſtino Lutherus comprobare niſus ſit, ſciendum præceptum hoc dupliciter intelligi poſſe, idque rurſum ex duplici parte, nempe ex parte verbi, diliges, & ex parte dictionis, totus vel omnis. Nam verbũ, diliges, (quod hic Hebraica phraſi poſitum eſt pro imperatiuo, dilige) accipi poteſt, vel vt eo pręcipiatur ſpecialiter actus & operatio atque affectio voluntatis quæ dilectio dicitur, qua homo feratur affectu & actu in Deum tanquam rem ſummè bonam, vt hoc mandatum dilectionis ſit ſpeciale mandatum, ſingularem quendam voluntatis actum & affectum erga Deũ exigens. Vel poteſt accipi, vt non tantùm actualis & interna illa affectio voluntatis eo verbo præcipiatur, ſed & dilectio quæ habitualis dicitur, & eſt in homine etiã cùm de Deo non cogitat, nec in illum actu affectione fertur, ratione cuius habitualis dilectionis etiam omnia hominis opera quæ ex illa profluunt, pertinent ad mandatum dilectionis, ita vt ſit generale mandatum, comprehendens omnia quæ Deo ſunt placita, & ab eo præcepta. Sic & totalitas, de qua dicitur: ex toto corde & tota anima: dupliciter poteſt intelligi. Altero modo, vt ſignificetur omnẽ vim animę intendendã ad dilectionem Dei, ita vt homo pręter Deũ nihil diligat, & tantũ diligat, quantũ ab eo eſt diligibilis. Altero, vt totus accipiatur vulgari modo, quo dicimus aliquẽ totum eſſe in ſtudijs, & toto corde ſtudijs addictũ eſſe, quia ſcilicet præcipua eius occupatio & cogitatio eſt in ſtudijs, nec aliud quid pręter ſtudia magnopere amat & curat, ſolis ſtudijs intimè afficitur, reliquis verò frigidè & obiter. Itaq; ſi totalitas primo modo accipiatur, ſiue verbo, diliges, intelligatur pręcipi ſpecialiter actualis volũtatis affectio, ſiue habitualis, & generaliter

etiam omnis externa internæ dilectionis per opera demonstratio, certum est hoc præceptum adimpleri in hac vita non posse. Fieri enim non potest, vt homo affectuali dilectione sic toto corde in Deũ feratur, vt nihil aliud vel actu, vel habitu amet, aut tam perfectè eum complectatur quàm amari ab eo potest, quòd propter annexam concupiscentiam carnis, aliquid affectionis habeat cor ad ea quæ sunt carnis & non Dei. Proinde non potest etiam impleri, si præter internam dilectionem intelligantur generaliter etiam præcipi externa dilectionis opera, cum nec hęc sic toto corde ab homine fieri possint, vt omnis vis cordis in ea intendat, cum ex parte aliqua cor per carnis concupiscentiam vitiatum in contraria, nempe carnalia, saltem habitu feratur. Sic sanè de hoc præcepto tanquam generali mandato, locutus est Aug. lib. de perfect. iustitiæ, vbi dicit ipsum in hac vita non adimpleri. Affirmat enim esse generalem iussionē, sicut generalis prohibitio est: Non concupisces. Si verò totalitas secundo modo intelligatur, non est dubium quin impleri possit hoc præceptũ, siue accipiatur vt sit speciale præceptũ, siue vt sit generale. Nam si intelligatur vt sit speciale pręceptum, dilectionis scilicet actualis internæ, diligitur Deus ex toto corde, cum quis in Deum tanquam summũ bonum sic fertur affectu & voluntate, vt eum præponat vniuersis rebus commutabilibus, ac pro supremo vitæ suæ fine eligat, quibuslibet carere malens quàm Deo, ac summoperè desiderans vt vniuersæ totius vitæ actiones illi sint ad plenum subiectæ, etiamsi non ignoret id per carnis imbecillitatem nequaquam futurum. Sic quidam præceptum istud accipiunt, asserentes pręceptum esse affirmatiuum, quod pro conditione pręceptorum affirmatiuorum obligat semper, sed non pro semper, vt loquuntur, hoc est, omni tempore, sed non pro omni tempore. Proinde disputant quo tempore obliget hoc pręceptum, vt opus sit hunc affectum & voluntatis actum elicere, & per eum dicto modo ferri in Deum: quod sanè vt est summè vtile homini & meritorium, ita difficillimum ei qui nondum renunciauit carnalibus affectibus. Et quidam
quidem

quidem existimant hoc præceptum implendum à Christianis diebus Dominicis, quòd hi constituti sint vt in eis fideles mentem suam in Deum eleuent: alij verò nullum tempus certum esse putant quo ad hunc actum homo obligetur, quamuis necesse sit eum aliquando Deo exhibere. De quo latius in Confessionali Godscalci cap. 12. Si verò accipiatur hoc præceptum vt generale mandatum, non tam exigens actualem illam voluntatis affectionem quàm habitualem dilectionem cum operum bonorum exhibitione quę sint internæ dilectionis testimonia, diligitur tunc Deus ex toto corde, cũ quis ex intima & syncera erga Deum affectione occupatur potissimum in his quæ Dei sunt, præ omnibus illi placere studens, ac solicitus vt non tantùm quædam Dei mandata perficiat, sed cuncta, idque non segniter, nec tristi animo, sed gnauiter & hilariter, dolens ex animo si quid vel ab alijs, vel à se per carnis infirmitatem admittatur contrarium diuinæ voluntati. Id vt non ab omnibus æquè perfectè præstatur, ita non omnes qui Deum ex toto diligunt corde, æquè perfectè diligunt, sed vnus alio magis. His præmissis distinctionibus, inquirendum an pręceptum hoc secundum mentem legislatoris, & verum scripturæ intellectum, intelligendum sit esse speciale, an potius generale præceptum. Deinde vtro modo secundum vsum scripturæ totalitas intelligi debeat in hoc præcepto. Quod ergo ad prius attinet, accipiendum hoc præceptum vt generale mandatum, non internam tantùm & actualem præcipiens dilectionem, sed etiam habitualem atque externa opera, sicut & secundum dilectionis præceptum quod sequitur, patet quia Dominus in illis duobus præceptis dicit comprehendi totam legem & prophetas, hoc est, omnia alia pręcepta. Deinde vt probat Diuus Bernardus sermone. 50. super Cantica, vbicunque in scripturis dilectio exigitur, non tam exigitur dilectio affectus quàm caritas operis. Cùm enim Dominus dixisset: Diligite inimicos vestros: mox velut indicare volẽs quomodo sint diligẽdi, infert de operibus: Benefacite his qui oderũt vos. Et de sui loquẽs dilectione

Præceptũ dilectionis an generale.

Si, inquit, diligitis me, sermones meos seruate. Et si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Rursum, quod apertè institutũ probat Ioannes dicit: Nõ diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate: significans eam esse veram dilectionem, quæ in operibus consistit, atque eam exigi præceptis dilectionis. Vnde Bernardus: Est, inquit, charitas in actu, est & in affectu. Et de illa quidem quæ operis est, puto datam esse legem hominibus, mandatumque formatum. Hæc ille. Qui non ideo tantùm videtur dicere mandatum hoc potius de dilectione quæ in opere consistit, quàm de ea quæ in affectu est, intelligendum, quòd affectus dilectionis hic non possit esse perfectus, & proinde non ex toto corde, quia etiam dilectio quæ in opere consistit, hac ratione non potest esse perfecta. Sed videtur etiam ad hoc respexisse, quòd dilectio affectus actualis non possit in nobis esse perpetua nec diuturna, intelligens scilicet hoc præceptum obligare pro omni tempore, atq; id includi in eo quod dicitur, ex toto corde. Sic ergo non impletur hoc præceptum in affectu, impletur autem in habitu & externa operatione, cùm homo in omni operatione sua retinet habitualem dilectionem. quod tunc fit, cum nihil vult aut facit dilectioni Dei contrarium. Quod autem totalitas illa de qua in præcepto, secundo modo accipi debeat, patet ex infinitis scripturis, quibus dicuntur aliqui sancti fecisse
3. Reg. 14. aliquid ex toto corde, & tota anima. De Dauid enim Dominus loquens ad Ieroboam, ait: Non fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata mea, & secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo. Ecce Dominus ipse dicit: Dauidem, qui tamen aliquando grauiter etiam peccauerat, in toto corde se secutum, dicturus proculdubio etiam ipsum dilexisse se in toto corde suo, cùm hoc sit Deo aliquem diligere ipsum in toto corde, sequi illum in toto corde. Et
Psal. 118. idem Dauid non veretur ad DEVM dicere: In toto corde meo exquisiui. Et iterum: Deprecatus sum faciẽ tuam in toto corde meo. In toto corde meo scrutabor mandata tua: Confitebor tibi Domine in toto corde meo: & si-

& similia multa, quæ qui intelligit, facilè etiam intelligit quomodo præcipiatur Deus diligendus ex toto corde, & quomodo quod pręceptum est impleri possit. Sicut autem exigit Dominus vt diligatur ex toto corde, ita etiam vt eum quæramus ex toto corde. Deuter. enim 4. dicitur: Inuenies eum, si tamen toto corde & tota tribulatione animæ tuæ quæsieris eum. Quomodo quæsiuisse & ob id inuenisse Deum Iudæos tempore Asæ, testatur scriptura 2. Paralipom. 15. In omni, inquit, corde suo iurauerunt, & in tota voluntate quæsierunt eum, & inuenerunt. De Iosia 4. Reg. 23. dicitur, quòd reuersus sit ad Dominum in omni corde suo & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi. Vbi tria illa ponuntur quæ Deuteron, 6. ponuntur in hoc dilectionis præcepto de quo nunc agimus, & præterea dicitur conuersus ad Dominum iuxta omnem legem Moysi. An non hic dicitur Iosias dilexisse Deum ex toto corde, & cæt. Quod certè de Dauide apertè dicitur Eccles. 47. vbi legimus: De omni corde suo laudauit Dominum, & dilexit Deum qui fecit illum. Vbi illud: de omni corde suo: ad vtrumq; verbũ referendũ videtur. Alioqui nõ est specialis & singularis laus dilexisse simpliciter Deum. Sic de Dauide etiam dicit scriptura, quòd totis viribus saltabat ante Dominum. Et idem de se dicit: Ego totis viribus meis præparaui impensas domus DEI mei. Ex his alijsque multis euidentissimum est malè & contra scripturas Lutherum sic intellexisse hoc dilectionis præceptum, vt nemo illud in hac vita impleuerit aut implere possit, accipiendo dictionem, totus, primo modo, quomodo si in prędictis accipiatur scripturis, falsa erunt omnia quæ in eis dicuntur. Nec minus deprauatè Augustinum pro se adducit, ex quo suam quidẽ hausit sententiam, sed ab Augustini intentione eam detorquens aliò. Augustinus enim intelligit quidem præceptum hoc de totalitate primo modo, atque ob id asserit non posse in vita hac impleri, secutus forte eum huius præcepti intellectum, (qui tamen vsitato scripturę mori loquendi non conuenit) vt hoc præcepto reprime-

2. Par. 15.
4. Reg. 23
Eccle. 47.
2. Reg. 6.
1. Par. 29.

ret Pelagianorum errorem & iactantiam. Verùm idem Augustinus docet mandatum hoc sic intellectum, non esse homini infirmo sub pœna peccati mandatum, sed tantùm propositum vt scopum & finem, ad quem conari homo debeat vt aliquando perueniat. Idem docet de præcepto: Non concupisces: quo ipse proprio intellectu intelligit non tantùm prohibitum ne concupiscentijs consentiamus, sed etiam ne sit in nobis aliqua concupiscentia. Vnde in libro de perfectione iustitiæ, post verba superius posita sic sequitur: Tunc ergo erit iustus sine omni peccato, quando nulla lex erit in membris eius repugnans legi mentis eius, sed prorsus toto corde, tota anima, tota mente diliget Deum, quod est primum, summumque mandatum. Cur ergo non præciperetur homini ista perfectio, quamuis eam in hac vita nemo habeat? Non enim rectè curritur, si quò currẽdum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si nullis præceptis ostenderetur? Hic videre licet Augustinum primùm affirmare perfectionem illam iustitiæ præceptam esse homini, deinde explicare rationem qua præcepta est, nempe non vt reum faciat eum qui nõ præstat hanc perfectionem, quòd tamen includitur in ratione præcepti propriè dicti, sed vt veluti præscriptum quoddam & ordinatio demonstret homini finem, ad quem in vitæ stadio conari debet & contendere. Sic de præcepto altero: Non concupisces: dicit libr. 1. de nup. & concup. cap. 29. Ad hoc ergo, inquit, dixit lex homini: Non concupisces: vt in eo præcepto sciret & quo debeat in hac mortalitate proficiendo conari, & quo possit in illa immortalitate beatissima peruenire. Nisi enim quandoque proficiendum esset, nunquam iubendum esset. Sic & Diuus Bernardus sermone prædicto, satis indicans se legisse hanc Diui Augustini sententiam, docet præceptum hoc, si de affectuali dilectione perfecta atque continua accipiatur, impossibile quidem esse, non tamen ad peccatum obligare, sed finem ad quem tendendum sit indicare. Cùm enim dixisset, lege Dei præcipi charitatem in actu & operatione, subijcit: Aut si placet tibi magis de affectuali da-

tum

tùm fuisse mandatum, non inde contendo, dummodo acquiescas & tu mihi, quòd minimè in vita ista ab aliquo hominum possit vel potuerit adimpleri. Quis enim sibi arrogare id audeat, quod se Paulus ipse fatetur non comprehendisse? Nec latuit præceptorem præcepti pondus hominum excedere vires, sed iudicauit vtile ex hoc ipso suæ illos insufficientiæ admoneri, & vt scirent sanè ad quem iustitiæ finem niti pro viribus oporteret. Ergo mandādo impossibilia, non prçuaricatores homines fecit, sed humiles, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, &cæt. Ex quibus patet Augustinum & Bernardum, dum dicunt hoc præcepto impossibile aliquid homini præceptum, non loqui de præcepto propriè dicto, cuius est reum facere eum qui ipsum non adimplet, sed vt præceptum dicatur omne præscriptum & ordinatio alicuius nos admonens, quomodo præscripta philosophorum præcepta dicuntur. Lutherus verò intelligens hoc prçcepto perfectissimam dilectionem & iustitiam homini in hac vita impossibilem præcipi, voluit etiam ipsum sic intellectum propria ratione dici prçceptum, vt peccet quisquis id non obseruet & implet, colligens proinde iustum in omni etiam bono opere peccare. Quam impiam in Deum blasphemiam scriptura apertè condemnat asserēs, onus Christi esse leue, & mandata eius non esse grauia, multo ergo minus impossibilia. Vnde diuus Hieronymus ad Damasum ait: Execramur etiam eorum blasphemiam, qui dicunt impossibile aliquid homini præceptum esse, & mandata eius non à singulis posse seruari. Restat ostendere, quomodo sint intelligendæ & distinguendæ quatuor illæ partes quæ ponuntur in hoc præcepto, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua. Nam pro horum explicatione & distinctione, varia nimis dicuntur à varijs. Proinde imprimis hic aduertendum, membra ista huius præcepti in diuersis scripturç locis in quibus prçceptum hoc ponitur, diuersimodè tradi. Nam Deuteronomij sexto. vnde originaliter hoc mandatum desumptum est, tria tantùm ponuntur,

ſcilicet ex toto corde, ex tota anima, & ex tota fortitudine. Pro fortitudine autem, D. Hieronymus 4. Reg. 23. vbi etiam hæc tria ponuntur, vertit virtute. Matthæi 22. ponuntur duo horum, ſcilicet, ex toto corde, & ex tota anima: & dimiſſo illo, ex tota fortitudine, ponitur tertium, ex tota mente. Marci verò duodecimo. ponuntur quatuor, nempe ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & ex tota virtute, hoc eſt, fortitudine. Quæ quatuor etiam hic apud Lucam ponuntur, ſed non eodem ordine, nec eiſdem verbis in noſtra quidem litera. Nam hic quarto loco ponitur, ex omni mente, cum apud Marcum tertio ponatur. Et cum ibi & in Deuteron. dicatur, ex tota virtute vel fortitudine: hic legimus, ex omnibus viribus tuis. Græcis tamen etiam hic eſt, quemadmodum in Marco & Deuteronom. ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, id eſt, ex tota fortitudine vel virtute: vt certum ſit id quod nos legimus, ex omnibus viribus, non intelligendum eſſe de viribus animæ, hoc eſt, potentijs, quomodo intellectum, affectũ, memoriam, & alias animæ potentias vocamus animæ vires (quomodo tamen plerique intelligunt) ſed ſimpliciter, ex omnibus viribus, accipiendum pro eo quod eſt, ex tota fortitudine, & quod dici ſolet, pro virili, quomodo dicimus aliquem totis viribus alicui rei incumbere, hoc eſt pro virili dare rei operam. Porrò pro tertio illo quod eſt in Deuteron. ex tota fortitudine tua: Hebræi quidem vertendum putant, ex tota ſubſtantia, vel diuitijs tuis, ſecuti Thargum, quod habet ſubſtantiam. Itaq; tria illa quæ ponuntur in Deuteron. ſic diſtinguunt, vt primùm præcipiatur Deus diligi ex toto corde, quia cor eſt quod opus bonum vel malum facit. Deinde ex tota anima, vt etiam ſi cauſa requirat, non trepides pro eo exponere animam, hoc eſt, corporalem vitam. Poſtremùm, ex tota ſubſtantia tua, vt ſcilicet potius omnium rerum tuarum diſpendium incurrere velis, quàm ab amore Dei deflectere. Verùm magis eſt acquieſcẽdum intelligentiæ Euangeliſtarum, imò ipſius Chriſti, qui pro tertio illo verbo habet: ex tota fortitudine tua. Et certè ſi Hebræa dictio bene obſeruetur, propriè ſignificat

vehe-

vehementiam, vt sit sensus: ex tota vehementia tua. Et si quidem hæc pars bene obseruetur, intelligetur ex ea satis quod suprà dictum est, præceptum hoc non obligare ad perfectissimam illam dilectionem, quam quidam hic volunt præceptam, cùm ea tantùm præcipiatur quã vires nostræ ferunt, & proinde quæ nobis possibilis est. Nostri has partes variè intelligunt & distinguunt. Nam D. Thomas per cor, quod primo ponitur loco, voluntatem intelligit: per reliqua autem tria, tria actuum principia quæ mouentur à voluntate, intellectum scilicet, qui per mẽtem significatur: appetitum inferiorem, qui per animam: vim executiuam exteriorem, quæ per virtutem seu fortitudinem aut vires, vt præcipiatur nobis Deus diligendus sic, vt tota nostra intentio in Deum feratur, quod est, ex toto corde: & intellectus noster subdatur Deo, quod est, ex tota mente: & appetitus noster reguletur secundum Deum, quod est, ex tota anima: & exterior noster actus obediat Deo, quod est, ex tota fortitudine. Chrysostomus verò super Matthæum accipit contrario modo quàm dictum est, cor & animam. Aug. lib. 1. de doct. Christian. refert cor ad cogitationes, animam ad vitam, mentem ad intellectum. Quidam dicũt, ex toto corde, id est, intellectu: anima, id est, voluntate: mente, id est, memoria. Secũdum Gregorium Nisenum cor significat animam vegetabilem, anima sensitiuam, mens intellectiuam, vt significetur debere nos ad Deum referre, quòd nutrimur, sentimus, & intelligimus. Hæc Diuus Thomas 2. 2. quæst. 44. articulo 5. Sunt & alij modi quibus plerique hæc distinguunt, vt quisque ferè proprium quid sit secutus. Cæterùm cùm ex tanta varietate nihil certi possit haberi, magis videndum quid scripturis sit conforme, ex quibus obseruatis dicendum videtur non esse curiosè assignandam harum partium distinctionem, sed siue tres, siue quatuor partes ponantur, in hoc præcepto idem semper significari, nec aliud per plures partes, quàm si solùm dictum esset: Diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non nisi maioris explicationis gratia

adiecta videntur, ob quod factum est vt non semper eadem, nec æquè multa sint apposita. Quod enim in illo, ex toto corde, reliqua includuntur, patet quia in scripturis aliquando illud solum ponitur, aliquando additur secundum, nempe ex tota anima, aliquando verò etiam tertium, ex tota fortitudine tua, cùm tamẽ semper idem scriptura velit significare. Nam, vt suprà citatum est, Dauid dicitur in toto corde secutus Dominum: Iosias verò ex toto corde, anima & virtute, cùm nihil minus significare voluerit scriptura de Dauide quàm de Iosia. Et Deuteron. 4. dicit Dominus se inueniendum, si tamen quæratur in toto corde & in tota tribulatione animæ, vel, vt habent Hebræa, in tota anima. & 1. Reg. 7. Samuel tantùm exigit vt reuertantur ad Dominum ex toto corde, idem tamen proculdubio exigens quod Moses. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto, ad illud, ex toto corde, maioris emphasis & declarationis causa addita sunt nunc duo, nunc tria. Cordis enim nomine, & affectus & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur, ex anima & ex mente: quorum illud affectum significat, istud intellectum. vnde apud Marcum pro mente habemus intellectum. Rursum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, necesse est pro virili faciat, vnde adiectum est explicationis gratia, ex tota fortitudine tua. Quo autem melius intelligatur quid sit diligere Deum ex toto corde, obseruandus est locus vnus, qui est 4. Reg. 10. vbi dicitur Iehu fecisse quod rectum erat & placuit in oculis Dei, & omnia quæ erant in corde Dei fecisse contra domum Achab, non tamen ambulasse in lege Domini Dei Israël in toto corde suo, quòd non recesserit à peccatis Ieroboam. Hinc enim discimus illum non diligere Deum in toto corde, qui non studet omnia eius præcepta adimplere. Itaque præceptum hoc sic explicari poterit: Diliges Dominum Deum tuum, & cæt. hoc est, Non tantum timeas Dominum Deum tuum, sed etiam diligas, idque non lingua tantùm & verbo, (quemadmodum de quibusdam dicitur: dilexerunt eum in ore suo, cor autem eorũ non

Quid ex toto corde.

Psal. 77.

non erat rectum coram eo.) sed etiam ex corde, neque corde diuiso aut remisso, sed corde toto, integro & perfecto. Quod vt verè præstes, ante omnia requiritur vt perpensa Dei erga homines bonitate summa, eiusque æquitate & perfectione animaduersa, sic toto affectu in illum tanquam summum bonum feraris, vt nihil illi in amore præponas, aut in amoris societatem & æqualitatem admittas, sed illum præ omnibus intimè ames: reliqua verò propter illum, aut saltem non contra eius voluntatem aut præceptum. Deinde, vt mente & cogitatione sic circa illum occupêris, vt in omnibus vijs tuis illum cogites, omnium tuarum seriarū actionum & studiorum illum tibi finem præstituens, ac nunquam illius penitus obliuiscens, sed semper solicitè cogitans de mandatis eius, ac in lege eius meditans die ac nocte. Postremùm, vt quæ nouisti illi esse grata quem interna dilectione prosequeris, exequi studeas, idq; nō ex parte, sed ex toto, nec frigidè, negligenter, aut animo tristi, sed pro virili, & quantum humanæ vires ferre possunt, omni cum diligentia & sedulitate, solicitus ne quid prætermittas eorum quæ tibi ab eo sunt præcepta. Hoc modo si Deum dilexeris ex toto corde, necesse quoq; est illum propter se diligas potissimum, non autem præcipuè ob bonum ab eo tibi consequēdum, ne teipsum plus quàm illum diligas: necesse item vt non tantùm omnium rerum temporalium iacturam, sed etiam vitæ propter illum ferre sis paratus: & si res exegerit, etiam feras potius quàm illum offendas, ne illa plus quàm Deum diligere arguaris. Rursum, vt Dei honorem in omnibus & ante omnia desideres & spectes, cum id sit diligere, amico bene velle, Deo autem nihil optari potest boni nisi honor. Deinde, vt quæcunque Dei sunt ames, eisque benè afficiaris, & contrà quæ Deo sunt ingrata, perfecto odio prosequaris, adeo vt te maximè torqueat improborum derelinquentium legem Dei vita, nec alia vlla re magis animo discrucieris, quàm dum cōtingit te in aliquo Deum offendisse, (vt nemo viuit sine peccato) aut ꝙ non perfectius eius volūtati obsecundes. Postremò, vt

Prouer. 3.

zelo

zelo accensus his pro viribus resistere studeas quæ honori diuino derogant. Ex qua explicatione patet & quã generale sit hoc mandatum, & quàm pauci sint qui illud præstent. Sed tempus est vt ad secundum mandatum explicandum deueniamus.

Et proximum tuum sicut teipsum.] Sicut in primo præcepto duo præcipiuntur, scilicet diligere Deum, & modus diligendi, nempe ex toto corde, &c. ita in hoc præcepto, quod desumptum est ex Leuitici 19. duo etiam præcipiuntur, nempe diligere proximum, & modus dilectionis, sicut teipsum. Circa quem modum, notandum est non dici, dilige proximum tuum quantum teipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est: ordinauit in me charitatem) habet vt plus me quàm proximum diligam. Sed dicitur, sicut teipsum, hoc est, eo modo quo teipsum diligis. Hunc autem modũ in tribus docet consistere D. Thomas secunda secundæ quæstione 44. articulo 7. nimirũ vt quis proximum diligat sanctè, iustè & verè. Sanctè, vt scilicet proximum quis diligat propter Deum, sicut seipsum debet propter Deum diligere. Iustè, vt non condescendat proximo in malis, sed tantùm in bonis, sicut & suæ voluntati satisfacere homo solùm in bonis debet. Verè, vt non diligat aliquis proximum propter propriam vtilitatem vel delectationem, sed ea ratione velit proximo bene qua sibi, ex amore scilicet amicitiæ, non amore concupiscentiæ. Verùm hos non esse modos à scriptura intentos, cùm pręcipitur quisque proximum diligere sicut seipsum, patet imprimis, maximè quoad primum modũ, quia cùm dicitur: Dilige proximum tuum sicut teipsum: non præcipitur propria dilectio & eius modus, sed præsupponitur. Non est enim sensus: Dilige proximum sicut teipsum diligere debes, sed sicut teipsum diligis. Præsupponitur ergo propria dilectio & eius modus, tanquam certa & indubitata, atque ea constituitur vt regula & exemplum dilectionis proximi. Non potest autem intelligi præsupponi ille propriæ dilectionis modus, quo quis seipsum diligat propter Deum, cùm ille modus non sit certus & indu-

Cant. 2.

Modus quo proximus diligendus.

Indubitatus, multis hoc modo non diligētibus seipsos, ac proinde prius præcipiendus fuisset iste modus diligendi seipsum, antequam præciperetur: Dilige proximum sicut teipsum. Consequitur ergo quòd hic pręsupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus, hoc est, dilectio propria talis qua quis seipsum diligit naturaliter sic, vt velit sibi bonum, nolit sibi malum: velit alios sibi benefacere, nolit ipsos sibi malefacere. De quali dilectione & dilectionis modo non erat nobis respectu nostri aliquod dandum præceptum. Hic ergo est etiã modus, quo ad exemplum propriæ dilectionis iubemur diligere proximum, vt scilicet etiam illi velimus bona obuenire, mala nolimus: vtque tempore & loco opportunis illi studeamus benefacere, semperque caueamus malefacere. Atque hunc esse modum de quo præceptum est, intelligendum patet, ex eo quod Dominus hoc præceptum Matthæi 7. sic alijs verbis explicauit: Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis proximi præceptũ, patet ex eo quod subiũgit: Hæc est enim lex & Prophetæ: quod Matthæi 22. dicit de duobus istis dilectionis præceptis, & Paulus ad Romanos 13. de præcepto dilectionis proximi: Qui, inquit, diligit proximum, legem impleuit, &: Plenitudo legis, est dilectio. Etsi autem modus quo ad exemplũ propriæ dilectionis proximus est diligendus, is potissimùm & primò sit intelligendus qui Dominica illa sententia significatur, & ex consequenti etiam ille modus qui negatiua illa Tobiæ sententia indicatur: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu alteri aliquando facias: tamen etiam simul in modo dilectionis intelligitur rectè id quod apud D. Thomam tertio ponitur loco, videlicet vt amicè proximũ diligat homo, sicut seipsum diligit, & propter illius bonum, proximum diligat. Alioqui si proximum diligat propter bonum quod ab eo sibi prouenit, non tam proximum quàm se diligit. Similiter & quod apud D. Thomam secundo ponitur loco, videlicet vt iustè proximum diligat, sicut seipsum iustè dili-

Matt. 7. *Rom. 13.* *Ibidem.* *Tobiæ 4.*

diligit dilectione naturali, quæ hic præsupponitur, quã homo non vult sibi in aliquo malo condescendere. Nõ enim hic præsupponitur quæuis sui dilectio, quia non dilectio sui corrupta, qua homo sibi malum aliquod vult, aut sibijpsi malè facit. Quanquam hic modus iustè scilicet & debitè diligendi tum seipsum, tum proximũ, magis intelligendus sit contineri & præcipi primo dilectionis mandato: Diliges Deum ex toto corde tuo: sicut modus diligendi tum se, tum proximum propter Deum, eodem mandato comprehenditur, quia in eo includitur, vt quæcunque præter Deum diliguntur rectè, propter Deum sint diligenda. D. Augustinus dilectionem sui putat satis præceptã primo præcepto. Sic enim habet epistola 52. Cùm illa dilectione quam diuina lex imperat, debeat homo diligere Deũ, & seipsum & proximum, non tamen ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est: in his tribus, sed in his duobus præceptis tota lex pẽdet & Prophetæ, videlicet vt intelligeretur nullam esse aliam dilectionem qua quisq; diligit seipsum, nisi quod diligit Deum. Qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicendus est. Quia igitur nemo nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat vt dato de Dei dilectione præcepto, etiam seipsum homo diligere iuberetur, cùm in eo diligat seipsum quòd diligit Deũ. Debet ergo & proximum diligere tanquam seipsum, vt quem potuerit hominem vel beneficentiæ consolatione, vel informatione doctrinæ, vel coertione disciplinę adducat ad colendum Deum. Hæc ille. Porro quemadmodum in primo pręcepto, ita etiam in hoc verbum, diliges, accipiendum, nõ tantùm vt actualem vel habitualem voluntatis affectionem designet, sed vt etiam comprehendat externa opera proximo ex huiusmodi affectione exhibenda, vt satis manifestum est ex parabola quam Dominus, subiungit, qua docet quomodo proximus sit diligendus. Et rursum ex Paulo dicente: Qui diligit proximum, legem impleuit. Quid autem per proximum sit intelligendum, & ex parabola patebit. Itaque præceptum hoc sic latius explicari potest: Non

Rom. 13.

solùm

solùm non odies proximum tuum, hoc eſt, quemuis hominem cum quo tibi aliquid eſt negotij, & qui tibi quauis ratione adiunctus eſt: ſed etiam diliges, idque non ficta dilectione, verbo ſcilicet & lingua, neque otioſa, aut imperfecta, ſed ſi non quantum teipſum, tamen eo modo quo teipſum naturaliter diligis, vt quemadmodum tibi bene eſſe cupis, & bene facis, aliosque tibi benefacere vis: ita & proximo ex vero affectu bene eſſe cupias, nec cupias tantùm, ſed etiam quantum in te eſt, tempore & loco oportunis benefacias, tum in corporalibus, tum in ſpiritualibus rebus. Sic quemadmodum tibi non cupis eſſe malè, nec alios tibi vis malefacere: ita nec illi malè eſſe cupias, nec vnquã quibuſuis in rebus, ſiue fortunæ, ſiue corporis, ſiue animi malefacias. Rurſum quomodo tibi bene vis propter tuam vtilitatem & ſalutem, ita & illi bene velis non propter tuã, ſed illius vtilitatem & ſalutem. Qualem ſanè proximi dilectionẽ neceſſe eſt etiam cõſequatur & dolor, ob mala quæ proximo accidunt, & gaudium ob bona quæ obueniunt, & zelus contra eos qui aut mala inferre parant, aut bona auferre & impedire, quemadmodum hęc conſequuntur propriam tuijpſius dilectionem.

Dixitq́; illi: Rectè reſpondiſti. Hoc fac & uiues.] Approbat primùm Dominus eius reſponſionem, dicens: Rectè reſpondiſti. Nam, vt poſtea dicit, in duobus illis mandatis vniuerſa lex pendet & Prophetæ. Deinde ad id quod rectè dictum erat, etiam faciẽdum hortatur, dicens: Hoc fac & viues: quaſi dicat: Non ſatis tibi eſſe putes quod quid ſit optimum, ſcias præ alijs, ſed hoc quod optimè reſpondiſti, etiam opere adimple, & viues vita æterna de qua quæſiuiſti: quæ hic quidem incipit per gratiam, & perficitur per futuram gloriam. Non enim ſufficit ad vitam legis cognitio, ſed obſeruatio. Itaque hac ſua reſponſione Dominus oſtendit propoſitæ quæſtioni ſatisfactum eſſe ac ſe non eſſe legi in ſua doctrina contrarium, ſupercilium quoque Scribę & gloriationem reprimit, vt quem à legis cognitione de qua ſibi placebat, ad opera vocabat.

Ille

Ille autem uolens iustificare seipsum dixit ad Iesum] Quēadmodum Scriba ille, qui postea Dominum tentans interrogauit de primo mandato legis, audita Domini prudenti responsione, ea commotus, deposito tentandi animo, syncerè Domini probauit responsum, ita vt ei diceret Dominus, vt est apud Marcum : Non lōgè es à regno Dei: ita & hic laudatus à Domino quod rectè respondisset, & verbis Domini commotus, intelligi posset, deposito tentandi animo, Dominum iam secundò interrogasse bono animo, vt ab ipso doceretur quis esset eius proximus, cupiens cognoscere num illud præceptū impleuisset necne, vt illud : volens iustificare seipsum: in bonum exponatur, pro eo quod est, cupiēs ex animo sibi iustitiam accumulare, et iustus aut iustior quàm erat fieri. Verùm communiter istud ab omnibus intelligitur in malum, idque rectius. Nam postea Lucæ 16. Dominus in malum dicit de Pharisæis : Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Itaque iustificare hic positum est pro declarare & ostendere iustum. Quemadmodum enim superiori responsione se declarauerat doctum, Domino approbante eius responsionem : ita iam se voluit monstrare etiā iustum. Nam cùm expertus esset quod prior eius interrogatio tentatiua cessisset sibi ad gloriam doctrinæ, sperabat & hanc interrogationem sibi cessuram ad laudē vitæ. Et quis, inquit, est meus proximus? Quod Theophylactus existimat eum interrogasse, quasi putauerit solum iustum iusto proximum esse, se verò omnes antecellere virtute & iustitia, ac proinde nullum se habere sibi proximū, vt emphasis sit in pronomine, meus, et intelligatur iste voluisse seipsum iustificare, quia alijs se iustiorem monstrare voluerit. Rectius alij existimant istum putasse, proximos suos tantùm esse iustos vel Israelitas, atque id responsurum Dominum sperasse, seque hac ratione iustum declarandum, vt qui se exhibebat proximum iustorum & Israelitarum. Simplicius tamen fuerit intelligere istum hac interrogatione se voluisse iustificare, quia voluit declarare se solicitum esse de legis diuinæ intelligentia, quod est iustorum. Sicut enim

enim inter Iudæorum peritos apparet fuisse controuersiam de primis & maximè necessarijs mandatis, ita etiam, quis proximi nomine esset intelligendus, vnde per interrogationem eius de quo quæstio erat apud Iudæos, voluit sibi probitatis nomen iste Scriba comparare, vt qui assiduè versaretur in lege Dei, & de ea intelligenda esset solicitus. Significare ergo voluit Lucas istum non interrogasse quæstionem hanc discendi studio, aut vitæ melioris desiderio, sed tantùm ostentationis gratia.

Suscipiens autem Iesus dixit: Homo quidã descendebat, &c.] Malè legitur, suspiciens, quomodo qui legunt, intelligunt Dominum suspexisse in cœlum quòd de re magna locuturus esset, & compateretur calamitati humani generis de qua erat in parabola dicturus. Legẽdum enim, suscipiens, quomodo legitur etiam in antiquissimis Latinorum exemplaribus. Nam Græcè est ὑπολαβών, quod est, suscipiens. Positum est autem suscipiens pro excipiens, & succedens in vicem respondendi. Ad quem modum dicit Vergilius: Excipit Ascanius. Et Zenophon: καὶ ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε, id est, & Cyrus suscipiens dixit: Itaq; significatur Dominum suscepisse propositam quęstionem, & ad eam respondere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse, ad differentiã eius quod Dominus in prima fecit interrogatione, quando nõ suscepit quæstionem ad respondendum, sed eandem in interrogantem reiecit. Verùm quoniam scriptor aliquis indoctus non intelligebat quid hoc loco significaret, suscipiens, mutauit illud in, suspiciẽs, quasi Dominus hæc dicturus suspexerit in cœlum. Porro parabola hæc qua Dñs iam vsus est, ab interpretibus diligenter explicatur de Christo & salute per illum humano generi præstita, videturq; D. Ambrosius existimasse hunc parabolæ intellectũ, primò & propriè à Domino esse intentum. Vnde intelligit Dominũ per eam significare voluisse se esse illum proximum qui diligendus esset ab omnibus, & à Scriba quærente, quis est meus proximus. Verùm cùm certum sit Dominum in genere docere voluisse quis pro

proximo habẽdus ſit, oportet priuſquam myſticus ille ſenſus quo parabola ad Chriſtũ refertur, tractetur, oſtendere quomodo parabola propoſito Domini deſeruiat, et ad quæſtionem legiſperiti pertineat. Itaq; quoniã Phariſæi & Scribæ proximi nomine, interpretabantur ferè ſignificari ſuę gentis homines, aut qui eis benefacerent, ita vt huic legi adderẽt: Odio habebis inimicum tuum: hinc Dominus hac parabola indicat, proximum nõ concludi Iudaicis terminis, ſed vnumquemque hominem ſub hac appellatione comprehendendum. Non tamen Domino curæ fuit ſimpliciter tantũ reſpondere ad propoſitam quæſtionem, & ei ſatisfacere, ſed accepta occaſione pro more plus docere voluit quàm quærebatur. Quoniam em̃ Iudæi de religione et pietate gloriabãtur, ac Samaritanos veluti irreligioſos abominabantur, nec vt proximos habebant, hac parabola ſimul ad reprimendum Iudæorum faſtum notare voluit, illos gentilibus & Samaritanis in vera pietate, & dilectionis proximi obſeruatione eſſe inferiores, cum inuentus ſit Samaritanus illi miſericordiã exhibuiſſe, quem hi qui primas religionis partes in Iudaico populo obtinebãt, ſacerdos ſcilicet & Leuita, præterierant: indicans etiam veram pietatem & religionem magis conſiſtere in ſubleuatione miſerorum, quàm in externis cæremonijs, de quibus ſibi placebant ſacerdotes & Leuitæ. Rurſum, quoniam Scribæ magis ſtudebãt intelligere quàm ſeruare legem, curioſè de dictionibus diſputantes, Dominus hoc exemplo propoſito non tantùm docere voluit quis proximus habendus, ſed & quomodo ſit diligendus, vnde concludens ad imitationem prouocat, dicens: Tu fac ſimiliter. Ad hæc ergo omnia ſignificanda Dominus appoſitam aſſumpſit parabolam, de qua dubitari poteſt num ſit res geſta an non. Certè tanquam res geſta narrata eſt à Domino quemadmodum & aliæ quædã parabolæ, quæ tamen non acciderunt, ſed appoſitè confictæ ſunt ad id quod docendum erat. Primò ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miſerum & miſeratione dignum, locum conuenientẽ calamitati eius obſeruans.

Homo,

Homo,inquit, quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho,(Hierusalem enim in montanis est locis,Iericho verò in conuallibus.) & in via incidit in latrones. Periculosus enim fuit locus inter Hierusalē & Iericho, quemadmodum patet testimonio D. Hieronymi,qui in epistola ad Eustochium virginem,dicit inter Hierusalem & Iericho fuisse locum qui dictus est Adomim,hoc est,sanguinum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et scribens in Matth.cap. 20.dicit,multos latrones fuisse in Iericho,qui egredientes & descendentes de Hierusalem interficere & vulnerare consueuerunt. Itaque aptè hunc locum in sua narratione delegit Dominus. Duplicem autē hominis istius calamitatem notat,cùm subdit,latrones primū spoliasse cum omnibus quæ habebat, ac deinde non hoc contentos etiam vulnera inflixisse, ita vt semiuiuus,aut,vt habent Græca, semimortuus, quanquam hoc idem sit,relinqueretur in via, mox periturus si nemo succurreret, vt qui sibijpsi opem ferre, & medicum quærere non posset. Multis ergo nominibus hunc Dominus notat miseratione dignum, nempe quia homo,quia omnibus exutus,quia grauiter vulneratus, quia mox periturus,quia ab omnibus desertus, postremùm, quòd sibi succurrere non valeret. Tam misero autem homine ob oculos posito, vt Iudæorum crudelitatem & immisericordiā graphicè depingeret, secundo loco producit sacerdotem & Leuitam,quorum maximè intererat huic misereri,tum quòd primas religionis partes sibi vendicarent, tū quòd hic homo in eorum regione inuentus esset,imò etiam Iudæus esset atq; Hierosolymitanus, quemadmodum satis indicatur cùm è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miserum commoti sunt misericordia. Accidit,inquit, vt sacerdos quidā descenderet per eandem viā, & cùm vidisset illum,non solùm nullum impēdit beneficium,sed sine etiam cōmiseratione præterijt,cùm & ob religionis professionem potissimùm debuisset præstitisse Dei præceptum,cuius obseruatio illi gratior est quàm victima & holocausta &

ob generis ac ciuitatis vinculum maximè erga illum misericordia moueri. Post hæc accidit, vt eadem transiret Leuita quidam à quo meritò quis item expectasset obseruationem præcepti diuini, quod deditus templo frequēter sacris operaretur. Sed & is quoq; viso saucio prçterijt, neq; quicquam opis attulit fratri & populari suo. Hac autem narratione cùm iam Dominus Iudæorũ crudelitatem & præposteram religionē notasset, è regione intolerandæ huiusmodi in sacerdote & Leuita crudelitatis, opponit tertio loco summam humanitatem eius à quo minimè illa expectanda videbatur, ita vt ex hac oppositione magis & illorũ crudelitas, & istius humanitas ostendatur. Itaq; Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentibus Iudæi maximè auersabantur, sicut et illi Iudæos, vt à Samaritano minimè expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita. Samaritanus, inquit, quidā dum iter faceret, venit iuxta eum, & cùm vidisset eũ, mox misericordia motus est erga eũ etsi Iudæũ, cùm ipse esset Samaritanus. Nec tantùm misertus est, sed neglecto itineris dispendio, propius accessit, & obligauit vulnera eius, infundens prius oleum & vinum, quæ fortè secum pro viatico assumpserat, quorũ commistura vulneribus curandis commoda erat, quòd oleum sit lenitiuum, vinum verò malorum humorum arrosiuum. Nec hoc officio contentus, imposuit illum in iumentum suum, ac deportauit in stabulum, hoc est, diuersorium & hospitium meritorium, ne quis intelligat de stabulo iumentorum. Nam Græcè est πανδοχεῖον, vox hinc dicta, quòd quoslibet recipiat, quod Latini vocant diuersorium meritorium, aut etiam stabulũ à stando & quiescendo, quod nomen apud Cyprianum libr. 3. epistola 13. ponitur pro diuersorio. Deductum autem hominē in suum diuersorium, etiā diligentius curare studuit, aduocans scilicet chirurgũ. Et cùm altera die itineris necessitas vrgeret, nondũ tamen satisfactum sibi putabat, nec illum hospiti proprio sumptu curandum reliquit, sed prolatis duobus denarijs dedit stabulario, id est hospiti meritorio, vt tantisper illius curā haberet, quousque

usque ipse peracto itinere redijsset, dicens: Habes pretiū, de meo cura hunc, & quicquid vltra summam hanc impenderis, nō peribit tibi, sed ego reuersus resoluam. His omnibus cùm Dominus pulchrè exaggerasset huius humanitatem, subiecit: Quis horū trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Circa quam tamen Domini interrogationē occurrit difficultas, primū quia Dominus significat reliquos præter Samaritanum nō fuisse proximos ei qui incidit in latrones: quod si verum esset, nō debuissent illum diligere, & à peccato erāt immunes. Deinde, quia per verba hęc videtur Dominus eò dixisse parabolā istam, vt doceret eum solū esse proximum nobis, qui nos beneficio affecit, ac proinde talē solùm diligendum, secundum illud præceptum: Diliges proximum tuum sicut teipsum: quod esset consentire cum Iudæorum doctrina, cui contrarium frequēter Dominus docuit. Huic quidem difficultati locus non est, si cum Ambrosio intelligeretur Dominum hac parabola voluisse significare se esse proximum illum, qui fit à Scriba diligendus. Verùm cùm hæc non sit prima Domini intentio, nec huic intelligentiæ cōueniat quod sequitur: Vade & tu fac similiter: non licet eò confugere. Dicendum ergo interrogationis Domini hunc esse sensum: Quis horum trium videtur tibi se exhibuisse proximum, & proximi officio functus erga eum qui incidit in latrones: vt nō voluerit significare Dominus illos non fuisse proximos, sed non gessisse se tanquam proximos, nec agnouisse illum tanquam proximum. Postquā autem Dominus significauit, Samaritanum, etsi genere alienum, se proximum misero illi præbuisse, & illum pro suo proximo rectè agnouisse, illudq; Scriba ipse affirmauit, tū subiungens: Vade, & tu fac similiter: significat pro proximo habendum omnem eum qui ope nostra indigeat, in quem incidere contingit sine discrimine gentis & personarum: nec simpliciter habēdum, sed etiā dilectionem quam proximo debemus, opere comprobandam, atq; in huiusmodi misericordia miseris exhibita putandū maiorem & solidiorē consistere pietatē,

quàm in ſacrificijs illis legalibus, ob quæ ſacerdotes & Leuitæ ſe religioſos putabāt. Itaq; ſenſus illius, Vade, & tu fac ſimiliter: eſt iſte: Sicut hic Samaritanus, etſi à miſero illo genere alienus, ſe proximū illi exhibuit, & pro proximo ſuo agnouit: ita & tu proximum tuum agnoſcito, in quemcunque incideris ope tua egentē, nec ſatis ſit tibi agnoſcere eum tibi eſſe proximū, ſed vt impleas dilectionis proximi præceptum, eū pro viribus iuuato, atq; ad Samaritani exemplum veriorem religionē exiſtima ſitam eſſe in iuuando miſeros, quàm in externorum ſacrificiorum oblatione, ob quam ſibi placent ſacerdotes & Leuitæ, cùm erga proximorum miſeriā nullo charitatis affectu moueantur, non aduertentes illud: Miſericordiam volo, & non ſacrificiū. Illud enim Oſeæ vt apertè Dominus Phariſæis & Scribis aliquando obiecit, ita nunc occultè per exemplum iſtud indicare voluit, & in memoriā reducere. Sic intellecta Domini interrogatione & vltima reſpōſione, patet quomodo Dominus hac parabola aptiſſimè quod quærebatur, nempe quis eſſet proximus, doceat, & præter hoc etiam alia, ob quæ ſuprà diximus hoc exemplum ab ipſo aſſumptum. Porro quanquā id parum ad rem facere videatur, ſciendum illam Domini interrogationem: quis horum triū, &c. ex Græcis potius ſic eſſe vertendā: Quis horum triū videtur tibi proximus fuiſſe eius qui incidit in latrones, non illi, vt quemadmodum non eſt interrogatum, quis eſt mihi proximus, ſed ſubſtantiuè, quis eſt meus proximus, ita & per ſubſtantiuū Dominus reſponderit. Græcè enim eſt πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος. Illud, Vade, imperatiuus eſt, Hebræorum more poſitus pro interiectione hortantis, Agedum. Cæterùm hac Domini parabola præmuniti eſſe debent ſacerdotes & religioſi apud Chriſtianos, ac quotquot præ alijs meritò ſanctiores eſſe debent, ne in externis cæremonijs, quibus præ alijs plus dediti eſſe debent, adeo fidant, vt interim negligant miſeris pro viribus ſuccurrere, ne & ipſi ab his qui prophani habentur, & minus ſancti, apud Deum in vera pietate inueniantur inferiores. Nam hac in parte etiam

apud nos simile quid in quibusdã obseruare liceat, quale est quod in Iudæorum sacerdotibus notatur. Et hoc quidem pro parabolæ explicatione & accommodatione secundum primã Domini intentionem. Porro quoniam tam accuratè hæc parabola à Domino est conficta, & in omnibus ferè suis parabolis Dominus præter id ad quod primò parabolæ assumuntur, mysteria quædam commendare voluerit nobis, non potest videri vana (quemadmodum hodie quidam volunt) illa parabolæ istius tractatio, qua ipsa de Christo exponitur, cùm omnia optimè quadrent ad mysterium redemptionis per Christum perfectæ explicandum, & antiquissimi etiam patres, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, & alij de Christo eam intellexerint, vt credẽdum sit etiam hunc sensum Dominum in parabola intendisse, & ab Apostolis per manus susceptum. Itaque per Samaritanum, de quo in parabola, Dominus se significauit, & rectè, tum quòd à Iudæis velut Samaritanus contemneretur, & probri causa Samaritanus dictus esset: tum quòd id nomen, si significatũ spectes, probè in ipsum quadrat. Significat enim custodẽ, à verbo Samar, quod est custodire. Samaritanus ergo erat, quia is erat de quo in Psalmo centesimo vigesimo sexto: Nisi Dominus custodierit ciuitatẽ, frustra vigilat qui custodit eam. Cæterũ per hominẽ qui descendit ab Hierusalem in Iericho, intelligendum vniuersum humanũ genus, quod in primis nostris parẽtibus è paradyso in quo fruebatur sublimi illa & tranquilla atq; pacifica vita, excidit in vallẽ hanc lachrymarũ, vbi oĩa mutationibus ad instar lunæ sunt plena. Hierusalem eñ in sublimi ciuitas sita, interpretatur visio pacis: Iericho verò, ciuitas in valle, lunã significat: proinde illud nomen conuenit ad significandũ paradysum, istud verò ad significãdum mundũ istum instabilẽ in quẽ homo eiectus est. Qui cùm descendisset, incidit in latrones, quia in crudelium dæmonum venit potestatem, à quibus tutus erat quamdiu sese in Hierusalẽ continuit, qui illum & exuerunt ac spoliauerũt vestibus innocentiæ atq; virtutũ, & iam exutum etiã plagis multis affece-

Sensus mysticus.

Psal. 126.

affecerunt, reddentes illum obnoxium peccatis ignorantiæ veri, ac imbecillitati operandi recta, ita vt iam iaceret abiectus, destitutus, ac desperationi mortiq; proximus, non tamen adhuc mortuus, sed semiuiuus & semimortuus, aut quia adhuc in illo erãt motus vitæ, sed imperfecti, quibus scilicet ad bonũ ferebatur, sed quod præstare nõ potuit: aut quia nondum de eo etsi grauiter vulnerato planè desperatum erat, vt cui adhuc spes vitæ & sanitatis erat in Christo: aut quia viuens vita corporali vitam spiritualem perdiderat. Sic autem vulneratam iacentem humanam naturam sacerdos & Leuita, hoc est, lex & Prophetæ, à quibus eius sanitas expectanda videbatur, pertransierunt, relinquentes eam vt erat vulnerata & semimortua, etiamsi viderent eam iacentem, & morbi ac calamitatis eius magnitudinem agnoscerent. Aut (quod ad primã parabolæ intentionem magis accedit) in sacerdote & Leuita pertrãseuntibus, rectè intelligimus Iudæorũ sacerdotes & doctores, suis potius rebus & cõmodis incumbentes, quàm aliorũ saluti, neglexisse deploratorum hominum saluti cõsulere, sicut sacerdos & Leuita, de quibus parabola, pergebant qua cœperant, ne quid dispendij in rebus huius mundi paterentur, si circa miseri curam occuparentur. Cùm igitur sacerdos et Leuita vel nõ possent, vel negligerent homini semiuiuo succurrere, Samaritanus quidã, nempe Christus, per assumptam humanitatem etiam iter faciens è Hierusalé cœlesti in Iericho, & vallem huius mundi, cùm post legem & Prophetas & Iudæorum sacerdotes veniens videret humanæ naturæ calamitatem, nõ eam præteriuit aut neglexit, sed etsi ab hominibus multis esset affectus probris, etsi proprio suo genere alienus esset à nobis, tamen verè se nobis proximum exhibuit. Itaq; misericordia motus, non nostris commotus meritis, propius etiã nos accedens per suam nobiscum conuersationem, mox cœpit obligare vulnera nostra vinculo doctrinę et gratię suæ, infundens oleum & vinũ, quæ solus ille secũ in via assumpsit, ac nobis infũdere potuit, hoc est, gratia ac charismatib' spiritus sancti, et sui sanguinis effusiõe nos curans,

rans, quorum vtrumq; necessariũ fuit nostræ curationi. Hæc enim rectè per oleum & vinum quis intellexerit, in quibus etiam duabus materijs omnia penè sacramenta quibus curamur consistunt. Aut per oleum & vinum, lenitatem & mordacitatem, intellige doctrinæ Christi, quæ alibi quidem mansuetè procedit & exhilarat, alibi verò perstringit & mordet, vnde sic aptè temperata vndique iuuat. Non satis autem illi fuit hoc modo obligasse hominis vulnera, optimo doctrinæ suæ temperamento adhibito, sed præterea etiam illum imposuit in iumentum suum, peccata nostra suscipiens in corpore suo, ac de suo dependens quod nos commerueramus, & rursum quia nos membra sua fecit, suique corporis participes, vt vnum simus cum eo corpus, sicque hominem detulit in stabulum suum & diuersorium, hoc est, Ecclesiam, quæ rectè πανδοχεῖον dicitur, quod sine discrimine quosuis recipiat, sed tanquam hospites & peregrinos. Hic quoniam corporali præsentia per sese hominis curam gerere non semper potuit, quod proficiscendum ei esset in cœlum vnde venerat, hospitibus suis sauciũ hominem curandum cõmisit. Hi sunt Apostoli & Apostolorum successores, per quos etiam hodie curat humanũ genus, & à latronum violentia colligit in Ecclesiæ diuersorium, vbi solùm curãtur peccatorum vulnera. His dedit duos denarios, duo scilcet testamenta, quæ vnius imaginem regis tenent, nempe quod sint eloquia Dei. Dixit autem: Quicquid supererogaueris, ego cùm rediero reddam tibi. Doctores enim & pastores de suo quoque apponunt, quod ad hominum cedat vtilitatem, dum dilatant diuinorum sermonum interpretationes, ac pro conditione temporum ac personarum quędam constituunt & ordinant seruanda, pro quibus mercedem accipient, Domino redeunte in secundo aduentu. Tunc enim dicere poterunt: Domine duos denarios tradidisti mihi, ecce alios duos supra impendi. Et ille dicit eis: Euge serue bone & fidelis, &c. Et hæc quidem parabolę explicatio ad Christum pertinens. Cæterùm conclusio parabolæ secundum hanc tractationem, accommodari po-

test, vt cùm D. Ambrosio intelligamus Dominum significasse se esse proximum nostrum secundum humanitatem, quem tanquam hominē debeamus diligere vt nosipsos: tanquam Deum verò ex toto corde, vt in Christo vtrumque dilectionis præceptum adimpleatur. Aut potius intelligemus Dominum suo exemplo nos docuisse omnem eum pro proximo habere qui ope nostra indigeat, etiamsi genere sit alienus, imò hostis sit: sicut ipse, etsi alienus à nobis genere & nos illius essemus inimici, tamen nos pro proximis suis agnouit.

DOMINICA XIIII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Lucæ 17. *IN illo tempore: Dum iret Iesus in Hierusalem transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cùm ingrederetur in quoddam castellū, occurrerunt ei decē uiri leprosi, qui steterunt à longè, & leuauerunt uocem dicentes: Iesu præceptor miserere nostri. Quos ut uidit, dixit: Ite, ostendite uos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. Vnus autem ex illis ut uidit, quia mundatus est, regressus est, cum magna uoce magnificans Deum: & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens. Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus, dixit: Nonne decē mundati sunt, & nouem ubi sunt? Non est inuentus, qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait: Surge & uade, quia fides tua te saluum fecit.*

VLtima nobis profectio Christi ex Capharnaum, ad vrbem hodierno Euangelio explicatur, vbi per ignominiosissimum crucis supplicium statuerat suos ab interitu sempiterno vindicare. Et quia redemptionis istius beneficium, non ad solos Iudæos pertinere, sed omnibus mundi nationibus exponi debebat, hoc adumbrare volens, per mediā Galileam & Samariā facit iter, omnibus sui copiam facturus. Communis est enim
Gal. 3. omnium seruator, qui credunt in ipsum: nisi Dominus eò venisset, nunquā fuissent leprosi à tam fœdo morbo liberati. Principium itaq; & fons nostrę salutis, à diuina clementia deriuatur, nunquā peruenissemus ad eum, nisi prior ipse ad nos descendisset per mediam Samariam & Ga-

& Galilæam. Ad hunc Saluatorem veteres suis vaticinijs iussi sunt omnes hominum nationes inuitare. Ad Esaiam ait Dominus: Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion, &cæt. Dic ciuitatibus Iudæ, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: Et quę sequuntur. Ex hodierno itē Euangelio discimus, quanto desiderio, sanitatis consequendæ, leprosi ad Christū accesserint, & quātā facilitate quod optabāt, tametsi immerētes, & ob ingratitudinem quoq; indigni, ardenti tamē precatione extorserint. Si itaq; quantū leprosi isti, tantū & nos, partim in nobisipsis, partim in Christo possemus perspicere, nō dubium, quin illius copiā nobis perinde atq; leprosi, fructuosissimam, vtilissimamq; redderemus. Illos quidem, aduersa valetudo, fœda & turpis, vehementer affligebat, malum hoc grauius reddebat, exulcerabatque, quod ab eo morbi genere fugiunt, & non secus quā toxicum abhorrent homines: super omnia verò, miseros cruciabat ab omni hominum commertio, huius ergò secludi, & abiectum iri. Hęc causa, tam ardētem effecit ipsorum & intensam precationem. Quod si & nosipsi turpitudinem spiritualium nostrorum morborum cernere, & quàm abominabiles nos Deo, angelis, & electis omnibus reddant, intelligere, quodq; indignos cœlicolarum omnium societate constitutos, æternum à Deo & beatis omnibus separent, animaduertere velimus, & vice versa credere Christum non minori facilitate, bonitatis, atq; potentiæ, etiamnum nobiscum agere: Mirabor, si quicquam leprosorum precatione frequētius, tum corde volueremus, tum resonaremus ore: Iesu præceptor miserere nostri. Itaque præter historiam Euangelicam, prudenter Ecclesia Paulum Apostolum, qui lepram spiritualem nobis exponat, in lectione siue epistola, producit in medium, ac veluti ante oculos ponit, quo simul, & quales simus videre, & tali necessitate percussi, ad CHRISTVM studiosius contendere satageremus: Dū omnes nos admonet, vt spiritu ambulātes, desideria carnis

carnis non minus quàm lepram corporis fugiamus. Sed nunc pro consuetudine nostra historicum Euangelij contextum repetamus.

Dum iret Iesus in Hierusalem &c. Dum è Galilæa iret in Hierusalem, transibat, quemadmodum necesse erat rectum iter arripienti, per Samariam & Galilæam. Id autem præmittit, vt miraculi narrandi locum opportunum arripiat. Quanquam mysticè etiā possimus intelligere transitu Domini significatum, non Iudæos tantùm, sed & Samaritanos & Galilæos ad ipsum pertinere: quorum illos, tanquam ethnicos Iudæi contemnebant: istos verò, tanquàm semipaganos reputabant. Sequitur: Et cùm ingrederetur quoddam castellū vel vicum, pagum aut ciuitatem (nam est κωμη.) *Occurrerunt ei decem uiri leprosi.*] Non occurrerunt postquam ingressus esset vicum vel ciuitatem, sed Domino in locum illum ingressuro occurrerunt extra ciuitatem vel vicū. Non enim licebat eis in ciuitatibus aut hominum consortijs conuersari. Ob quod etiam agnoscentes morbum suum, propter fœditatem suam, quam tanquam contagiosam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, sed procul stantes voce sublata acclamauerunt Domino. Et loco quidem procul stant, oratione autem prope fiūt.
Psal. 144. Prope est enim Dominus omnib. inuocātibus eū, omnibus inuocantibus eum in veritate. Orant aūt paucis quidem verbis, sed feruenter & efficaciter. *Iesu, inquiunt, præceptor miserere nostri.*] Non exprimunt qua in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tātùm misericordiam eius implorant, nihil dubitantes quin si tantum misereretur illorum, & vellet & posset eos curare, quantumuis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim eleemosynam se petere satis declarabant, eò quòd præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac quærentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audijt clamorem Iesus fiduciæ testem, nec surda pertransijt aure, sed mox conuertit oculos in illos. Fœlix clamor, qui facit

facit attentum & aſpicientem Dominum. Eius enim intuitus ſic prouocatus, non poteſt nõ eſſe ſalutaris, & exhibere imploratum beneficium. Itaque ſequitur: *Quos ut uidit.* non oculis tantum corporeis, ſed oculis etiam miſericordiæ ſuæ, dixit: *Ite, oſtendite uos ſacerdotibus.* Non prius eos mundat quàm ſacerdotibus ſeſe oſtendere præciperet, quemadmodum tamen olim fecit circa leproſum illum, de quo Matth. octauo. ſed mittit ſacerdotibus manifeſtandos, vt inter eundum curarentur, idque fecit, probare volens & alijs declarare illorum fidem, & ex fide naſcentem obedientiam. Cùm enim ſacerdotes leprá tollere non poſſent, ſed tantùm iudicare an aliqui leproſi eſſent an non, & pro curatione ſacrificium offerre, niſi hi fuiſſent humili fide præditi, cogitare potuiſſent, vt quid nos mittis necdum curatos ad ſacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipſi de lepræ morbo dubitamus, cõtractam autem ſemel lepram illi nequaquam tollere poſſunt, ſed tantùm pro curata ſacrificium offerre. Fruſtra ergo nos mittis ad illos, cùm nec illorum iudicio nobis ſit opus, nec illorum legalis expiatio impendi poſſit. Nihil autem tale cogitant, ſed ſimplici humilique præditi fide, certò confidebant ſe ideo mitti ad ſacerdotes, quòd antequam ad illos peruenirent mundandi eſſent. Non enim alia ratione intelligebant ſibi id à Domino præcipi. Itaque ſecundum fidem eorum contigit, vt inter eundum mundarentur. Et hactenus quidem declaratur omnibus iſtis decem parem fuiſſe fiduciam, at ſequentia oſtendunt non parem omnibus fuiſſe gratitudinem. *Vnus enim, inquit, ex illis cùm uidit & aduertit ſe eſſe mundatum, mox regreſſus eſt.*] tum Deum glorificans, idque magna voce (quod teſtimonium fuit & magnæ lætitię, & animi non parum grati) tum Ieſu gratias agens, idque cum ſumma reuerentia, proſternendo nimirũ ſe in faciem ſuã ad pedes Ieſu. Quum enim iã mundatus eſſet, non dubitauit appropinquare Ieſu, quem à longè ſtans prius inuocauit. Porrò quo magis miremur huius gratitudinem, ſubijcit Euangeliſta: *Et hic erat Samaritanus.* Cùm enim Iſraelitæ

magis videri vellent, & meritò magis esse debuissent religiosi reliquis nouem, qui Israelitæ erant, non redeuntibus ad glorificandum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratum se erga Deum & Christum declarauit, re ipsa vincens Iudæorum religionem. In quo sanè facto, tanquam typo quodam demonstratum est primò, ex multis vocatis, & euangelicum beneficium percipientibus paucos electos fore. Deinde nouissimos fore primos, ac primos cõtrà fore nouissimos, hoc est, in euangelij gratia potiores fore gentiles ipsis Iudæis, ac illos præ his pro Dei benignitate omnibus communiter exhibita magis forè gratos Deo patri & Christo filio eius. Cùm ergo his modis gratitudinem suam Samaritanus declarasset, Dominus non ignarus beneficium ad omnes decem peruenisse, quãquam vnus solus esset qui beneficium gratiarum actione agnosceret, primũ quidem taxat aliorum ingratitudinem, ac deinde huius gratitudinem commendat & remunerat. Itaque respondes Iesus, hoc est, subijciens verbis & factis Samaritani dixit: *Nonne decem mundati sunt? & nouem ubi sunt?* Quærit autem non tanquam ignorans, sed huiusmodi interrogationibus ingratitudinem aliorum magis taxans. Sensus est enim: Cùm certum sit decem similiter ab eodem morbo esse mundatos, quid est quòd non similiter omnes idem agnoscunt beneficium, sed inter tam multos, vnus solus gratitudinem animi declarare venerit? Cumque his verbis Dominus videretur compellare & interrogare Samaritanum, ille tamen non solùm gratus existens, sed etiam modestus, obmutuit, vtpote qui venerat suo functurus officio, non autem accusaturus alios. Illo ergo obticescente, Iesus conuersus ad circũstantes, ait: *Ex decem nullus inuentus est*, hoc est, nullus compertus est, aut nullus extitit (sic enim Græcis accipitur reperiri) *qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena*, hoc est, Samaritanus, genere alienus à gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione ipsorum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit.
Rursum

Rursum his verbis bis declarat se cognitorem secretorum, dum & reliquos mundatos significat, & cuius quisque gentis esset se cognoscere demonstrat, quamuis id fortè ex vestitu deprehendi potuerit. Notandum autem in verbis istis, quòd cùm Samaritanus rediens non tantum Deum glorificaret, sed etiam coram Iesu procidens, illi gratias ageret, Dominus tamen tãtùm meminit gloriæ Deo datæ, nulla facta mentione gratiarum actionis sibi redditæ. Quo satis significauit se vnicè Dei patris sui gloriam quærere, ac à nobis quærendam esse, non autem se spectasse hominum applausus ac laudes sibi tanquam homini attributas. Porrò cùm hæc Dominus ad circumstantes locutus fuisset, subindicans gentes Iudæis præferendas, conuersus appellauit Samaritanum humi prostratum adhuc: *Surge, inquit, uade*, securus scilicet de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogium: *Fides tua te saluum fecit*. Quo, præterquam quod fidei vim & energiam docere & commendare, vt & aliàs frequenter, voluit, etiam rursum modestiæ exemplum exhibuit, dum quod gratus illi alienigena ipsi tribuerat & acceptum ferebat, ipse vicissim fidei illius tribuendum & acceptum ferendum pronunciat. Cæterùm in hoc alienigena discere licet, quod nihil cuiquã obest ad hoc vt Deo placeat, etiãsi maledicti generis sit, modò bonam habeat voluntatem, vt nullus gentilis desperet, & nullus de sanctis parentibus glorietur. Notandum autem, communicationem morbi decem hos leprosos, quos homines reliqui fugiebant, coadunasse, & per morbi communionem etiam Samaritanum coniunctum Iudæis, cùm alioqui Iudęi non couterentur Samaritanis, vt dicitur Ioãnis quarto. Illud enim si ad mores accommodare velimus, nos docet, neminem debere aliũ per superbiam contemnere, & suo consortio indignum habere, sed nos cum omnibus socios gerere, vt qui omnes simus leprosi. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Vnde secundum allegoricum sensum, quem prosequitur Theophylactus, decem isti leprosi, propter numeri perfectionem omne genus hominum signãt, le- *Rom. 3.* *Sensus allegoricus.*

pra

pra malitiæ intectum, ac turpitudinem peccati circumferens, atque ob eam extra ciuitatem regni cœlorum cõstitutum. Itaque dum decem curantur à Domino, inter quos erant Iudæi & gentiles, significatum est Dominũ venisse ad salutem totius humani generis, & Iudęorum, & gentium, quas præ Iudæis Deo fore gratiores, & eius misericordiam magis agnituras & celebraturas, in alienigena redeunte & glorificante Deum prædemonstratũm est, vt prius dictum est. Secundum moralem autem

Moralis sensus. sensum docemur hac historia, ei qui sanitatis spiritualis cupidus est, opus esse & ardenti & humili fiducia, qua Dei imploret misericordiam, indignum se agnoscens qui illi appropinquet: & rursum vt post perceptam Dei benignitate sanitatem, gratum se illi declaret a quo curatus est, sic vt Deo patri simul & Christo gratias agat, quòd vtrique salus nostra sit ferenda accepta.

DOMINICA XV. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Matth. 6. *IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Nemo potest duobus dominis seruire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. Ideo dico uobis, ne solliciti sitis animæ uestræ, quid manducetis, neq; corpori uestro, quid induamini. Nonne anima plus est quàm esca, & corpus plus quam uestimentum? Respicite uolatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater uester cœlestis pascit illa. Nonne uos magis pluris estis illis? Quis aũt uestrũ cogitans, potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Et de uestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem uobis, quòd nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut unum ex istis. Si autem fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic uestit: quantò magis uos modicæ fidei. Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid mãducabimus? aut: Quid bibemus? aut: Quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater uester cœlestis, quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis.*

QVa lis corporum curator & medicus sit Christus, in historia decem leprosorũ, ante octiduũ audistis, qualis verò animarum, ex hodierno Euangelio clarè docebitur. Quemadmodum enim diligens medicus iuxta morbi qualitatem, temperare sua pharmaca potest frustra patiente reclamante, ita Christus hoc loco recepta edit animæ saluberrima, tametsi mũdi amatoribus acerba simul & perniciosa iudicentur. Inter oẽs animæ morbos, nullus capitalior philautia, qui est amor & studium erga nos ipsos priuatum. Ex qua radice, cũ pullulent, atq; succrescant alia ferè crimina, potissimũ tamẽ tria, contra quæ pręsenti Euangelio cõgrediturChristus, non nudis tantũmodo verbis, sed firmissimis argumentis expugnaturus. Ex philautia enim efficiũtur homines quidã futurarũ rerũ & vitæ venturæ ita negligentes, vt relictis & valere iussis rebus cœlestibus, toti sese profundant & dedant terrenis, quibus ita mordicus inhærent, tanquã si præsens vita perpetuò foret duratura, & quæ de futura vita dicũtur, somnia vana, aut anicularum deliria, iudicarent. Alij in vtrunque latus claudicantes, nũc Deo, nunc mammonæ seruiunt, quo fit, vt neque calidi sint, neque frigidi. Inuenies item alios, qui admodum serò se ad frugem vitæ melioris conuertunt, perpetuò procrastinantes propositum, & inspirationes bonas, nũc hoc nunc illud excusantes. Quæ quidem vitia, quoniam præsentissimam salutis perniciem adferunt, Seruator noster ante omnia studuit saluberrimo Euangelij sui medicamine ea repurgare. Primùm aggreditur eos, qui se in studia diuersa diuidunt, & nunc Deo, nunc mundo placere quęrunt, metuunt facere iacturam regni cœlestis, illibenter tamen dimitterent mundum, cum suis diuitijs, honoribus atque delitijs. Ad hoc inquit: Nemo potest duobus dominis seruire: Nemo potest Deo seruire & mammonæ. Deinde ijs, qui timent sibi vitæ necessaria defutura, & ob id ad comparandas vndecunque diuitias, toti se mergunt curis rerum præsentium, dicit: Nolite soliciti esse animæ vestræ, quid edatis, & cæt. Multis argumentis demonstrans talem curam in Christianis

Dei filijs non modo ſuperfluam, verum etiam planè impiam. Poſtremo denique, & in eos inuehitur, qui ſpiritualia & diuina inquirunt quidē, ſed tardius & oſcitantius, & per interualla, vbi ſatis ſe mundanis rebus imbuerunt, expleueruntque. Iſtis autem in fine Euangelij dicitur: Primùm quærite regnum Dei, & iuſtitiam eius, &c. Cæterùm, longiore præfatione omiſſa, præſtat harum omnium rerum argumenta ex ipſo Chriſto audire, ex quibus diuites diſcant, cui acceptas opes ferre debeant: & inopes, quibus ſe rationibus, in ægeſtate ſolentur.

N*Emo poteſt duobus dominis ſeruire. Aut enim vnum odio habebit, &c, &c.*]Inſanabilem habendi cupiditatem, vnà cum puſillanimitate ſeu victus cura, grauiſſimis animi morbis eradicaturus Dominus, cum de eleemoſynis præmiſiſſet doctrinam, Nolite, dicens, theſaurizare theſauros in terris: iam alio argumento à diuitiarum ſtudio auocat, ſuperioribus etiam efficaciore, quo ſimul excludit cogitationem qua quis obuiam ire dictis poſſet. Cogitare enim quidam poterant, quid ſi & in cœlo & in terra theſaurizemus, ſicque cor & in cœlo & in terra habeamus? ſic enim videbimur non incidere damna tenebrarum. Huiuſmodi ergo cogitationi his verbis appoſitè Dominus reſpondet, oſtendens non poſſe animum in diuerſa eſſe diſtractum, & ſimul oſtendens quantum malum ſit ſtudium pecuniarum, & contrà quantum lucrum, illarum contemptus, eò quòd propter pecunias doceat nos Dei ſeruitute excidere, & indigno ſeruitutis iugo ſubijci, & contrà pecuniarum contemptu tota illi nos mente & dilectione poſſe coniungi. Non autem ſtatim apertè & nudè dixit: Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ: ſed priuſquam illud inferret, generalem præmittit ſententiam apud omnes vulgatam & receptam. Videtur enim etiam hæc ſententia: Nemo poteſt duobus dominis ſeruire: deſumpta à Domino è ſententijs prouerbialibus apud vulgum receptis,

ptis, & proinde non est specificandum qui sint illi duo domini, quibus nemo dicitur posse seruire, eosque esse Deum & mammona, vt expressit Diuus Augustinus. Generalis est enim sententia, ex qua concluditur quod erat ostendendum: Non potestis DEO seruire & mammonæ. Nec necesse est subintelligere aut addere dominis contrarijs, eò quòd Dominus hanc sententiam assumserit, vt vulgò iactabatur, qua significabatur non facilè reperiri posse duos tam commodis moribus], tamq; voluntate vnanimes, vt idem seruus duobus possit satisfacere, & pari studio seruire. Itaque satis habuit Dominus hanc sententiam vulgo veram esse, & vt in plurimum aut semper sic vsu venire apud homines. Porrò illud: Aut enim vnum odio habebit, &cæt. in quo videtur vnius & eiusdem esse repetitio, cùm satis fuisset dicere: Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: vt bene intelligatur, oportet per vnum, in vtroque membro certum aliquem, quem voles ex duobus intelligere demonstratum, & similiter per alterum, intelligere vtrobique secundum ab eo quem mente concipimus demonstratum per vnum. Ad quod significandum vtrique dictioni videtur apud Græcos additus articulus τὸν ἕνα, τὸν ἕτερον. Itaque hic est sensus: Aut enim hunc odio habebit, & alterum diliget: aut contrà illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeò autem fusè hæc à Domino sunt dicta, vt id cuius similitudinē explicant, animis auditorum magis infigerent. Aut secundum Chrysostomum ideo vtramque hanc partem Dominus posuit, vt ostenderet facilem esse ad meliora mutationem. Ne enim quis diceret, semel sum seruitio pecuniarum subiugatus, ostendit non esse impossibile conuerti, & quemadmodum inde huc ventum est, ita hinc quoque illuc posse reuerti: Secundum quosdam geminatio ista significat duplex seruitutis genus. Nam quidam seruiunt liberaliter & spontè, quidam seruiliter & coactè. Si ergo spontè seruiat, vnum dominorum odio habebit, & alterum diliget. Si verò coactè, vnum sustinebit, & alterum contemnet. Augustinus verò vnum

& vnum ad mammona referens: alterum & alterum verò ad Deum, sic explicat: Aut mammona odio habebit, & Deum diliget. Aut mammona sustinebit, & Deum contemnet. Ideoque vult in secunda parte non esse dictum: Aut vnum diliget, & alterum odio habebit: sed sustinebit & contemnet, quòd durum patiatur Dominum quisquis seruit mammonæ, nec Deum quisquã propriè odisse potest. Verùm, vt dictũ est, hic sermo Domini generalis est, non explicandus de duobus aliquibus certis dominis. Deinde pro illo: vnum sustinebit, aut, vt legit Augustinus, vnum patietur, Græcè est, τοῦ ἑνὸς ἀνθέξεται, quod magis est, vni adhærebit. Nõ enim hic ponitur actiuum ἀντέχω, quod sustineo significat & tolero, sed deponens ἀντέχομαι, quod cum genitiuo constructũ significat adhęrere, vnde est τῶν βιβλίων ἀντέχεσθαι, id est, libris adhærere & affixum esse. Est ergo hic totius huius loci sensus: Scitis vulgo celebratum adagium, ac experientia multa comprobatum: Neminem posse duobus dominis rectè seruire, quòd non facilè duo reperiantur moribus tam similibus & commodis, vt vtriq; quis satisfaciat, aut pari affectu sit addictus. Si enim sit cui duo contingant domini, is vel morum, vel imperiorum diuersitate offensus, vel non sustinens affectum suum in vtrumque pari studio ferri, aut vnum eorum odio habebit, & alterum diliget: aut contrà illum amplectetur, ac sustinebit, & istum contemnet. Ita & scitote nõ posse vos, quantumuis id pleriq; frustra conentur, Deo simul & mammonę seruos esse, maximè cùm sint hi duo domini inter se summè contrarij, & contraria planè iubentes, adeò vt qui vnum eorum diligit, alterum necessariò odio habeat: & contrà qui vnum eorum odio habet, alterum diligat. Proinde videte, quantum malum sit diuitiarum studium, cùm & Dei seruitio vos excludat, cui profectò supra omnes seruire, necessarium pariter ac commodum est vobis, & tam indigno vobis domino seruire compellat, ac grauissimam mammonæ tyrannidem subire. Videte vtrum dominum amplecti malitis, nam vtrique seruire non potestis. Est autem, mammona,

mona, dictio Chaldaica, significans idem quod Græcis πλοῦτος, hoc eſt, diuitiæ. Vnde & lingua Punica mammon dicitur lucrum, teſte Auguſtino. Bene autem Dominus mammonam veluti dominum quendam componit cum Deo, tum vt indicaret ſtudium huius eſſe veram ſeruitutem, tam indignam libera & generoſa natura hominis, quàm ea dignior eſt mammona, re ſcilicet mortua, terrena, & qua homo dominari deberet: tum vt indicaret eos qui ſtudio pecuniarum occupantur, mammonam ſibi pro Deo colere, quomodo & Paulus auaritiam vocat idolorum ſeruitutem. Non dixit autem Dominus: Non poteſtis Deo placere, & habere diuitias. Nihil enim vetat Chriſtianum habere diuitias, ſi eas habeat vt habuerunt Patriarchæ, hoc eſt, ſi eis non ſeruiat, ſed imperet, & dominetur. Seruit autem eis qui animum ſuum illis apponit, qui earum gratia facit fere quicquid facit, qui ab eis pendet, & fœlicitatem ſuam hinc ſperat, qui cùm recta ratio dictat, non expendit eas in Dei gloriam, in ſuam & proximi vtilitatem, qui per fas ac nefas congregat, nihil graue ducens modò liceat lucrū facere.

Ideo dico uobis, ne ſoliciti ſitis animæ ueſtræ, quid manducetis, etc. Ex his quæ ſuperius hoc eodem cap. 6. Matthæi dicta ſunt de non theſaurizando in terra, & non ſeruiendo mammonæ, infert Dominus etiam ſolicitudinem rerum neceſſariarum abijciendam eſſe, obuians cogitationi qua iam auditis prædictis cogitare quiſpiam poſſet: Non eſt animus theſaurizare in terra, nec cor in terra fixum habere, ſed nec ſeruire mãmonæ, hoc eſt, penitus me cõgerendę pecunię addicere volo. Tantũ ſolicit⁹ ſum pro his quibus ad vitam ſuſtentandam opus eſt. An etiam hic quicquam iniquè à me committitur? Rurſum etiam excludit præceptum neceſſitatis humanæ, quo plerique excuſare ſolent auaritiæ ſuæ morbum, dicentes ſeſe conſulere fami & nuditati: Illi, inquam, cogitationi reſpondet, & hunc prætextum excludit, dum inferendo ex ſuperioribus dicit: Ideo dico vobis, ne ſoliciti ſitis, &cæt. ſignificans huiuſmodi ſolicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mentis

vitiare, pertinere etiam ad seruitutem mammonæ, ac proinde Dei puram seruitutem impedire. Sic ergo istud ex superioribus infertur: Cùm cauendum sit, ne corde in terra defixo, oculus mentis corrumpatur, ac vni Deo sit seruiendum, non satis est non incumbere congerendis diuitijs, sed etiam excutere oportet vulgarem hanc hominum solicitudinem rerum ad victum & vestitum necessariarum, eò quòd & hæc cor hominis terrenis infigens, oculum mentis vitiet, ac obscuret, atque ad seruitutem mammonæ pertineat, vti eam plerique suæ auaritiæ prætextum faciunt, & syncerae seruitutis Dei impedimentum præbeat. Obseruandum autem hic Dominum in principio quidem non intulisse hunc sermonem de excutienda solicitudine. Sic enim onerosus fuisset & importunus, sed prius miseriam ac distentionem animi de pecuniæ amore nascentem ostendens: tum deinde intulit de abijcienda solicitudine sermonem, vt iam eisdem de causis quibus pecuniarum amor facilè cognoscitur esse perniciosus & noxius, etiam solicitudo necessariorum cognosceretur esse mala. Cumque sciret Dominus solicitudinis morbum in omnium ferè mentibus nimis hærere, non satis fuit ex superioribus inferre, non oportere nos esse solicitos, sed multis idque efficacibus argumentis prosequitur solicitudinis huius vanitatem & indignitatem ostendere. Cùm autem homo ex duabus sit compositus partibus, anima scilicet & corpore, & ob id duplex solicitudo homines teneat, eorum scilicet quæ ad animam in corpore sustentandam sunt necessaria, & eorum quæ sunt necessaria tegendo corpori, vtramque simul solicitudinem similibus resecat argumentis. Illud tamen quod dicit: ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis: non sic est accipiendum quasi anima indigeat cibo ad sui sustentationem cùm sit incorporea, sed secundum Chrysostomum communi more hoc Dominus locutus est, quòd etsi anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimentis indiget à corpore sumptis. Aut secundum Augustinum anima more scripturæ & phrasi

Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & in illo: Qui amat animam ſuam, perdet eam. Porrò priuſquã argumenta quibus Dominus vtitur, declarentur, videndũ qualis ſolicitudo hic prohibeatur. Fuerunt enim olim hæretici quidam dicti Euchitæ à precibus quibus inſtanter vacabant, qui, teſte Auguſtino de hæreſibus, opinabantur inducti his verbis Domini, non licere monacho ſuſtentandæ vitæ ſuæ cauſa aliquid operari, quales fuiſſe quoſdam monachos etiam tempore Auguſtini teſtatur libellus de operibus monachorum ab eo æditus. Quos malè intellexiſſe hunc locum, nec omnem ſolicitudinem prohibitam eſſe multæ docent ſcripturæ. Nam & Paulus manibus laborabat vt victum ſibi & alijs pararet, & Epheſijs ſcribens, præcepit vt qui prius otioſi erant, laborarent operantes manibus, vt haberent vnde tribuerent neceſſitatem patienti. Et ad Galatas dicit ſe ſolicitum fuiſſe, vt quod de prouiſione pauperum qui erant in Hieruſalem, Petrus Iacobus & Ioannes ei commendauerant, exequeretur. Itaque Diuus Auguſtinus & in ſecundo libro ſuper ſermonem Domini in monte, & libro de operibus monachorum, vult hoc loco Dominum eam prohibere ſolicitudinem, qua ideo quis Deo ſeruiret, vt quæ ad victum & veſtitũ pertinent ſibi compararet. veluti ſi quis Euangelium prædicaret eo fine, vt hinc victum ſibi paret. Hoc eſt ſecundum Auguſtinum, prohibetur talis ſolicitudo, qua quis vitæ neceſſaria veluti finem ſuarum omnium operationum præſtitueret, & prius haberet victum & veſtitum comparare, quàm regnum DEI quærere. Verùm ex toto contextu patet non ſolùm hanc ſolicitudinem planè malam Dominum hic reprobare, nec rurſum ſolùm ſolicitudinem ſuperfluam, qua quis ſcilicet plus quàm neceſſe eſt, ſolicitus eſſet ſibi comparare. Nam hanc ſatis reſecauit ſuprà, dum præcipit non theſaurizare in terra. Sed omnem ſolicitudinem anxiam & timidam rerũ quantumuis neceſſariarum. Solicitudo enim varijs rationibus poteſt eſſe vituperabilis. Et primùm quidem ſi ſit inordinata, videlicet ſi præpoſtero ordine pro quibuſ-

Quæ ſolicitudo prohibeatur.

Act. 20.
1. Theſſ. 2.
Epheſ. 4.
Galat. 2.

Quatuor de cauſis vituperatur ſolicitudo.

quibusdam rebus simus soliciti, vt si quis euāgelizet propter parandum cibum. Secundò, si sit superflua, vt si pro pluribus simus soliciti, quàm necessitas vel honestas personæ postulauerit. Tertiò, si sit prę occupata, vt dum hodie de his sumus soliciti, quę futuro tempore sunt curanda. Quartò, si sit anxia & timida, vt dum quis varijs in seipso distrahitur cogitationibus de futuro operationum & laborum suorum euentu, metuens anxiè ne non consequátur quod erit vitæ necessarium, aut quod expectat. Atq; à duobus his postremis solicitudinis vitijs hic Dominus potissimum vult dehortari, & prius quidem ab anxietate solicitudinis, deinde verò etiam à solicitudine præoccupata, cùm subijcit: Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Huiusmodi enim solicitudo anxia & præoccupata de rebus temporalibus, mala est, tum quòd declaret hominem destitutum esse debita fide diuinæ prouidentiæ, tum quòd terrenis rebus faciat animum hominis nimis esse addictum. Nec solùm anxia illa solicitudo vituperabilis est, dum in rebus temporalibus occupatur, sed etiam in rebus spiritualibus, cùm æquè tunc arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Vnde Paulus huiusmodi anxietatem & timditatem in omnibus rebus volens abesse, dicit: Nihil soliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et Petrus: Omnem, inquit, solicitudinem vestram proijcientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Laudabilis autem est solicitudo, qua quis secundum exigentiam rei quæ curanda est, diligentiam adhibet perficiendi illud. Atque huiusmodi solicitudo ad distinctionem solicitudinis, quę hic & in Apostolorum sententijs superioribus prohibetur, rectè vocatur solicitudo diligentiæ, nec propriè est solicitudo dicenda, sed potius diligentia. Itaque laudabilis est etiam terrenarum rerum solicitudo, qua quis diligens est pro parandis ad vitam necessarijs, operando manibus, sic tamen vt non plura quęrat quàm necesse est, aut non præpostero ordine quærat, sed vt habens vitæ necessaria, commodè Deo & proximis seruire possit.

Solicitudo anxia & præoccupata.

Philip. 4.

1. Pet. ult.

Laudanda solicitudo diligentiæ.

possit. Ad hanc solicitudinem aut potius sedulitatē adhortatur Sapiens exemplo formicæ. Verùm sicut maior diligentia adhibenda est in rebus spiritualibus quàm temporalibus, & rursum laudabilior est diligentia qua quis prospicit alienæ indigentiæ quàm propriæ: ita etiam huiusmodi solicitudinem scriptura magis commendat & præcipit. Hinc Paulus: Soliciti, inquit, seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. *Ephe. 4.* Et se dicit solicitum fuisse, vt prospiceret pauperibus qui erant in Hierusalem. His tamen locis non est ea dictio, quæ hoc loco, sed verbum σπουδάζω, quod propriè significat studere & diligentem esse. Hic verò est μεριμνάω, quod propriè significat corde anxium & distentum esse ob aliquam rem. Deriuatur enim μέριμνα, ἀπὸ τοῦ μερίζειν τὸν νοῦν, aut ὡς μερίδνα, conuersione τοῦ δ in μ. Vnde propriè significat internam illam cogitationem circa varia distractam, nō externam diligentiam quam σπουδάζω significat. Hinc in multis locis apud Paulum, vbi nos legimus, solicitudinem vel solicitum, Gręcè est σπουδή & σπουδαῖος, vt cùm dicitur: Qui præest in solicitudine. Et eodem capite: Solicitudine non pi[illegible]i. *Rom. 12.* Et: Ecce secundum Deum contristari vos, quanta[illegible] vobis operatur solicitudinem. *2. Cor. 7.* Et: Abundatis fide, [illegible] sermone, & scientia, & omni solicitudine. *2. Cor. 8.* Et e[illegible] capite: Gratias ago Deo meo, qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cùm esset solicitior, sua voluntate profectus est ad vos. Et rursum: Misimus cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum fuisse, nunc autem multò solicitiorem. Et ad Hebræos: Cupimus vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem. *Heb. 6.* Sic et Lucæ 7. Rogabant eum solicitè: Græcè est σπουδαίως. *Lucæ 7.* & 2. Timo. 1. Solicitè me quæsiuit, σπουδαιότερον ἐζήτησε, studiosius quæsiuit me. Et cap. 2. Solicitè cura teipsum probabilem exhibere. pro solicitè cura: Græcè est σπούδασον, id est, stude & diligens sis. Semel tantùm, quod sciam, apud Paulum occurrit vocabulum μέριμνα in bonum, vt 2. Corinth. 11. Solicitudo omnium Ecclesiarum. *2. Cor. 11.* Sic & verbū μεριμνάω in

Philip.2. in bonum accipitur, ad Philippenses 2. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui syncera affectione pro vobis solicitus sit. Vbi Græca habent, τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Correspondet autem solicitudo & μερίμνα, vt vitium notat & malitiam aliquam aut afflictionem animi, verbo Hebraico Daag, quod ponitur Hierem. decimoseptimo, vbi legimus: In tempore siccitatis non erit solicitum. Et 42. Fames pro qua soliciti estis adhærebit vobis. Et Ezechielis 12. Panem suum in solicitudine comedent.

Hier.17. & 42.

Ezech.12.

Nonne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm uestimentum?] Solicitudo alicuius vana ostenditur ex duobus. Primò, si habeat aliquem qui & paratus sit & sufficiat illi in omnibus prospicere, quod rursum ex duobus colligitur, nimirum si is maiora præstiterit, quàm sint ea pro quibus solicitudo habetur, aut si is extraneis & minus dilectis ea subministret, de quib9 ille solicitus est. Secundò, vana cõprobatur solicitudo alicuius, dum de his quis est solicitus, quæ in ipsius non sunt potestate, quæque solicitudine sua assequi non potest. Itaque Dominus his omnibus argumentis reuocat à solicitudine cibi & vestimenti. Et primùm quidem duobus argumentis ostendit nos habere, qui paratus sit & potens prospicere victum & vestimentum, prius quidem ostendens, maiora DEVM patrem nobis præstitisse. Nonne, inquit, anima plus est quàm esca, &c. quasi dicat, (est enim intellectio.) Si Deus nobis sine merito & labore nostro animam & corpus vltrò largitus est, an non etiam cibum & vestimentum largietur, quæ illis multo sunt minora, maximè cùm illa sic condiderit, vt istis indigeant? Qui enim maiora præstitit, declarauit se & minora præstare & posse & velle. Qui animam & corpus esse dedit, vtique & ea dabit sine quibus illa voluit non posse subsistere. Nisi enim voluisset conseruare quod erat, non creasset vt esset: quod autem sic creauit vt per escam & tegumentum conseruetur, necesse est vt det ei illa quamdiu vult esse quod fecit. Et hæc quidem ratio communis cibo & vestimento, sumpta est à maio-

maiori. Sequens verò ratio cibo propria, ſumitur à minori. Oſtenditur enim etiam nobis Deum velle proſpicere de cibo, quia illum largitur volatilibus cœli. In qua ratione cauendum ne intelligamus Dominum nos voluiſſe monere ne meteremus, neque ſeminaremus, neq; congregaremus in horrea, cùm præceptum ſit à Deo homini: In ſudore vultus tui paſcêris pane tuo. Sed intelligendum eſt Dominum voluiſſe, vt nos reſpiciendo ad Dei prouidētiam circa paſtum auium, anxiam animi ſolicitudinē excuteremus, certò perſuaſi quòd cum Deus illarum conditor, noſter verò etiam pater, illas paſcat citra illarum laborem, dum tantùm id faciūt ad quod naturæ inſtinctu impelluntur, etiam nos ſit multo magis paſturus, dum id facimus quod ex eius volūtate & præcepto nobis incumbit, adeò vt ſi ex eius voluntate alijs melioribus operibus intenti ſimus, quàm ijs quæ ad victum parandum directè ordinantur, qualia ſunt ſerere & metere, metuere tamen non debeamus ne nobis non ſerentibus, nec congregantibus in horrea, deſit vnde viuamus. Conſiſtit autem vis huius argumenti non ſolùm in comparatione hominum ad aues, ſed etiam in diuerſa diſpoſitione & relatione Dei ad vtroſque, quam indicat, cùm dicit: *Et pater ueſter cœleſtis paſcit ea.*] Non enim dicit: Et DEVS paſcit ea: ſed, pater veſter & cœleſtis. Cùm enim dicit, & pater veſter, ſignificat Deum qui volatilia paſcit, cùm illorum tantùm ſit Dominus non pater, multò magis nos, quorum etiam pater eſt, paſturum, cùm proprium patris officium ſit, filijs alimenta proſpicere. Cùm verò, cœleſtis, dicit, id ſanè rectè intelligitur ſignificare, non putandum eſſe, patrem noſtrum eò quòd cœleſtis eſt, ſe indignum ducere temporalia & terrena nobis diſpenſare, cùm nec indignum ſe putet prouidentiam ſuam extendi ad volatilia. Simul etiam his verbis Dominus philoſophorum commenta demolitur, qui negabant Dei prouidentiam in iſtis inferioribus, metuentes ne diuina prouidentia violaretur, ſi ad hæc ſe inferiora demitteret, propter quod videt Theologus appellaſſe Ariſtotelis parcā prouidentiam

Gen. 3. (margin)

prouidentiam

prouidentiam. Nullo autem argumento probat Deum pascere volatilia cœli, quòd id ex scripturis persuasum satis esset ijs quibus loquebatur. Dauid enim dicit: Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione. Et rursum: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Porrò auium potius quàm aliarum bestiarum mentionem facit, siue quòd hæc sint minima animalium, siue quòd omnium hæc maximè à solicitudine videtur libera, occupata ferè circa cantum, & veluti obiter cibum sumentia. Fortè & ob id, vt nos trãsferat ad auium imitationem, etiam in eo, vt terrenis omnibus supergressi cœlestia petamus. Tertiò verò Dominus ostendit vanitatem solicitudinis ex eiusdem inefficacia. *Quis, inquit, uestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum unum?*] Vbi notandum, pro, cogitando, Græcis esse μεριμνῶν, id est, solicitus existens. participium enim est eius verbi quod hic sæpe vertitur per solicitum esse. Est ergo sensus: Quis vestrum anxia sua & solicita cogitatione, aut sua solicitudine potest adijcere, &c. Ex quibus verbis satis patet qualem solicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationem quam hac interrogatione Dominus vult insinuare, Augustinus refert ad sequentia, videlicet ad improbandum solicitudinem vestimentorum, vt sit sensus: Cùm vestra cura non sit factum, vt ad hanc staturam veniret corpus vestrum, quemadmodũ ex eo patet, quòd quantumuis intendatis omnem solicitudinem, nõ possetis vel cubitum vnum adijcere staturæ, illi relinquite curam tegendi corporis, cuius cura factum est vt esset tantæ staturæ. Verùm magis apparet hanc rationem pertinere ad superiora, vt quemadmodum superius exemplo auium peculiariter à solicitudine cibi auocauit, ita & hîc ratione propria à cibo auocet. Nam mox subijcit: Et de vestimentis quid soliciti estis? significans se, postquam dehortatus est à solicitudine cibi, velle & à solicitudine vestimẽtorum dehortari. Apud Lucam quoque capite 12. vbi eadem, quæ hic, habentur, hæc tertia ratio sic ponitur, vt non possit referri nisi ad dehortationem

Psal 103.
Psal. 146.

tionem ſolicitudinis cibi & vitæ conſeruandæ. Perficitur enim hoc modo: Si ergo nec quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis? Vnde patet Dominum hic voluiſſe inſinuare argumentum à minori. Nõ eſt autem minus ſolicitudine cubitum corpori adijcere, quàm ſolicitudine veſtire corpus, cùm iſtud ſit quodam modo in hominis poteſtate, illud verò nullo modo. Senſus ergo à Domino intentus eſt iſte: Vultis videre quàm non ſit ſolùm impiæ diffidentiæ, ſed etiam vaniſſimæ ſtultitiæ, diſcruciari cura rerum ad victum pertinentiũ? Quis eſt veſtrum, qui quamuis magna ſolicitudine, poſſit etiam vnum cubitum addere ſtaturæ ſuæ? Cùm ergo nemo rem tam paruam poſſit ſua ſolicitudine, fruſtra ſoliciti eſtis de victu & vitæ veſtræ conſeruatione. Quare illi potius vitæ veſtræ curam committite, qui ſicut citra veſtram ſolicitudinem corpus ad præſcriptam magnitudinem perducit, ita quoque ſine illa proſpiciet de victu, quo corpus augeſcit & roboratur, vitamque veſtram ad præſcriptum ab eo terminum perducet, ſine cuius prouidentia tam eſt inanis omnis veſter conatus & labor, pro vita conſeruanda inſumptus, quàm eſt inanis ſolicitudo augendi corpus, vltra menſuram à Deo cõceſſam. Quanquam autem nec palmum, nec digitum homo ſtaturæ ſuæ addere poſſit, tamen cubitum dicit, eò quòd propriè menſura ſtaturæ ſit cubitus, vt annotauit quidam Græcus. Omnis enim homo ſuorum cubitorum quatuor habet in latitudine, quatuor in altitudine. *Euthymius in commentario ſuper hunc locum.*

Et de veſtimentis quid ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia agri.] Poſtquam monſtrauit quod non oportet nos pro cibo eſſe ſolicitos, ad id quod leuius eſt pertranſit, non enim ita neceſſarium eſt indumentum ſicut cibus. Sicut autem prius exemplo quodam animalium auocauit à ſolicitudine cibi, ita & nunc etiam exemplo quodam à ſolicitudine veſtimentorum. Non autem hîc vtitur exemplo volucrum vt induceret pauum aut cygnum: ſed potius exemplo florum, vt ex varijs rebus exempla deſumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei prouidentia

dentia relucet mirè, efficacius solicitudinem excuteret. Deinde, quia in floribus maximè spectatur pulchritudo quæ illis loco vestimenti est. Liliorum autem inducit exemplum, quòd hęc inter omnes flores singularem obtineant gratiam & decorem. Sed agri adiecit, quòd hortensia lilia nonnihil debere videri poterant curæ humanæ, sicut & prius videri potest ideo dixisse de volatilibus cœli, vt distingueret ab altilibus. Quum autem sit sermo de indumento, quomodo mentionem facit de incremento, dicens, quomodo crescunt? Quia dictionem illam, crescunt, propter folia posuit, quæ horum vnicuiq; sunt indumentum Est ergo sensus: videte quomodo lilia agri sine omni ipsorū solicitudine, sola Dei prouidentia crescendo in folijs decorem maximum assequuntur. Quod autem sequitur: Non laborant neque nent: rectè accipitur, vt prius propter viros sit dictum, secundum propter mulieres, vt vtrosque Dominus hoc exemplo confortet, vt sit sensus: Non laborant, quemadmodum viri pro prosequendis vestibus: neque nent, quemadmodum mulieres. Quibus verbis cùm ostendit lilia libera esse ab omni solicitudine, deinde adiungit quanta tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amiciuntur & vestiuntur, dicens: Dico autem vobis: quod rectius vertitur: Dico tamen vobis, vel, attamen dico vobis. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparationem immensæ & insuperabilis pulchritudinis, cum carentia omnis solicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit, quòd is gloriosissimus omnium regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & studiosus inquisitor, vt testatur de seipso in Ecclesiaste. Dicit autem ad maiorem exaggerationem, in omni gloria sua, hoc est secundum Chrysostomum, toto tempore regni sui, vt non solùm semel, atque iterum significetur Salomon superatus à florum decore, sed etiam tota qua regnauit ætate. Et certè verissimè dictum est ipsum Salomonem non sic amictum fuisse, sicut vnum liliorum aut quorumuis florum. Reuera enim, inquit Hieronymus, quod sericum, quæ regum purpu-

purpura, quæ pictura textricum poteſt floribus comparari? Quid ita rubet vt roſa? Quid ita candet vt lilium? Violæ verò purpuram nullo ſuperari murice, oculorum magis quàm ſermonis iudicium eſt. Nam, vt habet Chryſoſtomus, quantum diſtat à veritate mendacium, tantum illorum amictus, & horum florum diſcrimen interiacet. Porrò hæc comparatio gloriæ Salomonis cum pulchritudine florum non ſolùm valet ad id quod Dominus hic agit, nempe ad excutiendam veſtimentorum ſolicitudinem, ſed etiam ad comprimendam hominum in veſtitus elegantia ſuperbiam. Quid enim in ea ſuperbit homo, cùm à viliſſimis floribus longè in decore ſuperetur, à quibus etiam glorioſiſſimus Salomon ſuperatus eſt? Poſtquam autem Dominus maximam liliorum pulchritudinem ſine omni ſolicitudine partam oſtendit, deinde ex ea pergit inferre vanitatem ſolicitudinis noſtræ de parandis veſtimentis. Idque vt efficacius faceret, vilitatem liliorum maximā cum ſumma illorum pulchritudine componit. Atque ob id quæ prius lilia vocauit, nunc fœnum agri vocat, hoc eſt, gramen vel herbam agri. Sic enim hic fœnum accipi debet, quemadmodum & aliàs ſæpe in ſcripturis. Dictio enim Græca χόρτος ſignificat gramen, herbam & fœnum. Nec hac contentus appellatione, rurſum etiam aliam addidit illis vilitatem, dicens: quod hodie eſt: Et non dixit, & cras nō eſt, ſed multo adhuc inferius & vilius: Et cras, inquit, in clibanum mittitur. Decorem quoque pulchritudinis ipſorū ſimiliter amplificans, non dixit ſimpliciter, quòd Deus ea veſtiat, ſed quod ſic veſtiat. Nam dictio, ſic, hoc loco denotat incrementum pulchritudinis. Emphaſim etiā non paruam habet quod dicit, idq; interrogando: quantò magis vos? Pronomen enim, vos, hic eſt honoris demonſtratiuum. quaſi dicat: Longè magis vos veſtiet, qui eſtis pretioſa eius poſſeſſio, propter quos totum mundum & omnia quæ in eo ſunt condidit, quos non creauit vt breui tantùm tempore ſubſiſteretis more liliorum, ſed vt in æternum cum ipſo viuatis. Quod verò addit: Modicæ fidei, vel,

vt habent Græca, ὀλιγόπιστοι, hoc eſt, parum fidentes, increpatiuum eſt, quo oſtendit vulgarem ſolicitudinem naſci ex diffidentia diuinæ prouidentiæ intolerabili, vt ſic obiurgatos confunderet, ac fidentiores faceret ſolicitudine excuſſa. Quemadmodum autem ſuperius non ad hoc induxit de auibus, quod non ſeminent neq; metant, vt doceret etiam nobis non ſeminãdum: ſic & hic non ideo dixit de lilijs quod non laborent, neque nent, vt prohiberet laborare & nere, ſed tantùm vt oſtendat Deum illa veſtire & ornare ſuo decore, & vt ſignificaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia non defore nobis veſtitum neceſſarium, etiamſi ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non ſinat nos pro veſtitu parando laborare aut nere, quemadmodum qui ad euangelizandum vocantur. Obſeruandum autem in his exemplis auium & florum, Chriſtianæ philoſophiæ & pietatis eſſe à creaturis deſumere exempla, quibus ſtabiliantur quæ ſunt huius philoſophiæ, atque hinc diſcere Dei ſapientiam, bonitatem, ac prouidentiam, & omnia id genus alia, quæ de Deo nos credere conuenit.

Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, &c.] Poſtquam Dominus multis argumentis oſtendit Dei erga nos prouidentiam, noſtræq; ſolicitudinis vanitatem, infert rurſum quod prius propoſuerat, ſed iam planius explicans naturam & conditionem ſolicitudinis à ſe prohibitæ, aliaque rurſus adijciens argumenta. Cùm enim dicit: nolite ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus: ſatis ſignificat, quam ſolicitudinem & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiuſmodi cogitationibus, ceu continuis quibuſdã æſtibus, hominem exagitat: Quid edemus, aut quid bibemus, &c. ſemper timorem ſuggerens ne iſta aliquando deſint. A quali ſolicitudine rurſum duobus auocat argumentis. Primum, quòd trepidè & ſolicitè requirere quæ ad victum & veſtitum pertinent, Ethnicorum ſit, hominum ſcilicet Deum ignorantium, quique cùm meliora ac veriora bona ignorent, iſta potiſſimum inquirunt, à quorũ moribus diſſimillimos eſſe omnino conuenit

uenit eos qui in filios sunt adoptati, Dei cognitiõe iam donati, & ad cœlestia bona vocati. Sicut enim suprà cùm ad dilectionem inimicorum adhortaretur, Ethnicorum diligentium diligentes. se commemoratione, ad id quod erat perfectius incitauit: ita nunc quoque eosdem adducit in medium, ostendens necessarium à nobis debitum se flagitare. Si enim nos etiam iustitiam Scribarum & Pharisæorum vincere debeamus, vt intremus in regnum cœlorum, qua pœna digni erimus si nõ solùm illos non vincimus, sed in gentium etiam vilitate permanemus? Secundum argumentum ductum est à persona ineffabiliter benigni patris nostri cœlestis, cùm dicit: Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quæ certè sententia magnam habet energiã ad propulsandam solicitudinem necessariorum. Nam ad hoc vt quisquam posita solicitudine totum se alicuius pròuidentię committat, nihil aliud requiritur, quàm vt certus sit de illius beneuolentia ac potestate, & scire illum suas necessitates. Porrò Dei in nos beneuolẽtiam significat, cùm patrem nostrum vocat, de cuius omnipotẽtia nemo est qui addubitare possit, quanquam & hanc satis hic significet, cùm, vt habent Græca, addit, cœlestis. Et ne quis putet benignum quidem esse & potentem, sed ignorare nostras necessitates: scit, inquit, pater vester quia his omnibus indigetis. Quis autem inuenitur pater, qui non subuenturus est filijs suis, cùm eorum necessitates agnoscit, & in ipsius potestate est subuenire? Quòd si talis omnino reperiri possit apud homines, nõ conuenit tale quid suspicare de patre cœlesti, qui, quòd cœlestis sit, longè vincit bonitatem cuiusuis patris terreni. Bene autem notãdum cum Chrysostomo quod dicit: quia his omnib⁹ indigetis. Sic enim hoc ipsum quod plerìq; prætexunt suę solicitudini, ostendit idoneam esse causam excutiendi omnem curam. Cùm enim ideo dicant se homines debere esse solicitos de victu & vestitu quia sunt necessaria, Dominus è regione ostendit ob hoc ipsum non debere esse solicitos quia sunt necessaria. Si enim essent superflua, non ita possemus de eorum

ſuppeditatione confidere: nunc verò cùm ſint neceſſaria, prorſus non oportet ambigere. Quis enim inueniatur pater, qui filijs ſuis à ſe dilectis neceſſaria quidem ſe non præſtare patiatur?

Quærite ergo primùm regnum Dei, & iuſtitiam eius, & hæc omnia, &c.] Poſt præceptum negatiuum, quo prohibuit dubiam & anxiam curam neceſſariorum ad victum & veſtitum, ſubiungit præceptum affirmatiuum, quo demonſtrat & quomodo à moribus Ethnicorum in quærendo debeamus differre, & quomodo ſine noſtra ſolicitudine, Dei prouidentia nobis neceſſaria aſſequamur. Non habent autem Græca coniunctionem illatiuam, ergo, ſed, ζητεῖτε δὲ, hoc eſt, quærite autem. Eſt enim oppoſitio ad illud: Hæc enim omnia Gentes inquirunt. quaſi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem qui Deum vocatis patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit: primùm quærite: dupliciter accipi poteſt. Vno modo, vt per hoc quod dicit: primùm quærite: intelligatur ſignificare quid poſterius quærendum ſit, videlicet temporalia nobis neceſſaria. Altero modo, vt primum non referatur ad ſecundum, ſed vt purè negatiuè accipiatur, & primũ dicatur quo nihil eſt prius, quomodo primogenitus dicitur, ante quem nemo genitus eſt, etiamſi nullus ſit ſecundo genitus. Atque ad hunc modum accipiendum vult Caietanus, eò quòd ſubijciat Dominus: & hæc omnia adijcientur vobis: quibus verbis videtur ſignificare, neq; ſecundo loco temporalia eſſe quærenda. Verùm rectius cum Auguſtino priori modo accipitur. Non enim ideo dixit: & hæc omnia adijcientur: vt ſignificaret hæc non eſſe quærenda, cùm in oratione à ſe præſcripta docuerit hæc à Deo quærere, ſed vt ſignificaret his qui primùm regnum Dei quærunt, temporalia veluti ſecundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipuo eorum deſiderio acceſſura, tanquam quędam neceſſaria. Igitur primùm quærite, hoc eſt, ante omnia non tempore, ſed dignitate, hoc eſt, maximè & præcipuè quærite. Quod tum fit, cùm ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei toto
corde

corde quærimus, vt reliqua ad vitæ huius sustentationem necessaria, nõ quæramus nisi propter regnum Dei. Non dicit autem: soliciti primùm sitis de regno Dei, sed quærite regnum Dei: nam etiam circa regnum Dei non vult nos Dominus dubiam et timidam adhibere curam, sed securam, vtpote innixam fidei & spei ineffallibili. Vnde dicit Paulus: Nihil soliciti sitis, &c. Verũ quomodo primùm regnum Dei vult esse quęrendũ, cùm in prędo scripta hoc eodẽ capite oratione dominica, docuerit primùm quærere sanctificationem nominis Dei, ac secũdo loco regnũ Dei? Respõderi potest dupliciter, iuxta quod duobus modis accipitur quod dicitur: quærite regnum Dei. Quidam enim intelligunt, vt sit sensus: Operã date ante omnia, vt Dei regnum latissimè pateat, & tum in vobis, tum in quamplurimis alius Deus regnet. Sic autem quærere regnum Dei non est aliud, quàm quærere sanctificationẽ nominis diuini. Alij verò sic intelligũt: Ante omnia quærite consequi regnum Dei, hoc est, in hoc præcipuè curas vestras conferte, vt digni efficiamini participes esse regno Dei beato & cœlesti. quomodo satis patet intellexisse D. Augustinũ. Iam quod dicit: primùm quærite: intelligendum eum voluisse ostendere quid in bonis nostris primùm nobis quærendum sit, quamuis in eisdẽ quærendus sit ante omnia Dei honor, & nominis diuini sanctificatio. Quærite ergo primùm regnum Dei, præcipuè illud à Deo in orationibus postulando, & eò omnia vestra studia imprimis conferendo, vt illud assequamini. Cùm autem additur: *& iustitiam eius*: relatiuum, eius, non potest referri ad regnum, vt iustitia regni Dei sit quam regnum Dei requirit, quomodo quidam intelligunt, sed referri debet ad genitiuum, Dei, vt manifestè patet ex Græcis, vbi βασιλεία, id est, regnum, est fœmininum, cùm relatiuum αὐτοῦ sit masculinum. Est autem iustitia Dei, qua coram Deo iusti sumus, per fidem & mandatorum Dei operationem. Coniunxit iustitiam Dei quærendam cum regno Dei, vt significaret non alia ratione regnum Dei posse obtineri quàm per iustitiam eius. Porrò nõ dicit: & hæc

Philip. 4.

omnia dabuntur vobis, sed, adijcientur vobis, (vel, vt habent Græca, προστεθήσεται, id est, apponētur potius, quomodo & Augustinus legit) ne horum temporalium suppeditatio videretur esse merces quærentium regnum Dei, & vt disceremus, inquit Chrysostomus, eorum quæ in præsenti dantur nihil esse magnum, si futurorum magnitudini comparentur, cum temporalia, veluti accessoria solùm sint & accedentia. Rursum notandum, vt habet Augustinus, quòd postquam dixit: Primùm quærite: non subiunxerit, deinde ista quærite, ne duos fines putaremus nobis constituendos, & propter se appetenda, tum regnum Dei, tum hæc necessaria temporalia. Nihil autem obest veritati huius promissionis, quòd quosdam sanctorum Deus etiam vsque ad mortem fame & nuditate premi permiserit & permittit. Non enim promittuntur temporalia, nisi tanquam adiutoria salutis: proinde cùm Deus ea subtrahit, quòd sic expedire saluti quorundam iudicat, non promissionem suam irritam facit, sed diuersa ratione eandem salutis eorum curam gerit: quomodo & homo cùm iumento suo cibaria subtrahit, quòd sic illi expediat, non deserit illud cura sua, sed potius curando illud facit. Proinde in generali huiusmodi promissione tacita huiusmodi subintelligitur conditio, quantum id saluti vestræ expedit. Idem sentiendum de alijs scripturæ sententijs huic loco similibus, qualis est illa Psalmi: Inquirentes Dominum non minuentur omni bono. Et non est inopia timentibus eum. Cùm autem Dominus postquam prohibuit solicitudinem, econtrariò præcipiat quærere regnum Dei, satis rursum significat qualem solicitudinem prohibeat, & aliam quoque indicat rationem, ob quam propulsanda sit solicitudo temporalium, nimirum quod impedimentum præstet, ne quis regnum Dei & iustitiam eius quærat quemadmodum oportet. Et certè efficax quædam hic ratiò à solicitudine auocans insinuatur, quia significatur non solicitis multò abundantiùs danda esse quę sunt necessaria: solicitos verò, prætérquam q inutile patiantur solicitudinem

Psalm. 33.

dinem, non tantùm necessarijs excidere, sed etiam cœlestibus bonis. Perinde ergo est ac si diceret, vt annotauit Chrysostomus: Propterea iubeo ista non quæri, non, ne accipias, sed vt abundanter accipias. Cumque ea quæ tibi competit vtilitate etiam præsentia consequaris, ne solicitudinibus afflictus, & curarum morsibus sæpe discerptus, non modò istis, sed etiam spiritualibus bonis te facias indignum, ne & superfluam patiaris ærumnam, &, quod est amplius, propositam tibi amittas coronam.

DOMINICA XVI. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Ibat Iesus in ciuitatem quæ uocatur Naim, & ibant cum illo discipuli eius, & turba copiosa. Cùm autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ: & hæc uidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum audisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt, & ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. & dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus uisitauit plebem suam. Lucæ 7.

BReuis quidem præsentis Euangelij historia, at nō vulgarem, minimeque breuem consolationem, doctrinam, instructionem, atque exhortationem, si singulas eius partes ac sententias diligenter excutias, continet. Siquidem, quis sit status vitæ, quæque conditio hominum super terram, luculenter admodum, ac veluti in tabula depictum, conspiciendum nobis exponit, quò nos nobis ipsis cognobiles reddat. Deinde, ad fidei confirmationem, nouo & stupendo miraculo, quis CHRISTVS sit, aperit, vt in priore parte, nostram cognoscentes miseriam, sciamus, ad quod asylon refugere, atq; vnde malorum omnium remedia spe-

rare debeamus. Postremò, quamplurima tradit pietatis & vitæ, ad Euangelij normã instituendæ paradigmata, ex quorum obseruatione, quid cuiq; sequendũ, quidue fugiendum sit, manifestissimè conspicitur. Ac primum quidem diligentiam pastoris nostri, perditam ouem perquirentis, hodiernum Euangelium ostendit. Missus erat à patre, docendis, seruandisq; omnibus: Quã legationem non perfunctoriè, sed tanta auiditate compleuit, vt verè dicere possit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me. Sanato itaque Centurionis seruo, & socru Simonis, alijsque, quos ibidem inuenit, infirmis curatis, ne qua illi mora fieret, quò pluribus faceret beneficentiæ suæ copiam, noctu sese subduxit, nullisque parcens laboribus, fessa, maleque sæpenumerò refecta membra, quaque versum discurrens, exponit itineri, tanto studio, vt alicubi ipsum remorari volentibus, responderit: Oportet me & alijs ciuitatibus euangelizare regnum Dei, quia ad hoc missus sum: Siue, vt Marcus habet: Eamus in proxima municipia & ciuitates, vt & ibi prædicem, ad hoc enim veni. Cuius rei gratia, & hanc, Nain versus, profectionem instituit. O fœlix illud oppidum, illa domus, & homo quicunque, ad quem Iesus, hoc est, Seruator diuertit: Inde enim mala omnia, vt è vestigio diffugiant, bonaque cuncta succedant, necesse est. Intrauit domum Simonis, & à febribus exoneratur socrus: Intrauit domum Matthæi, & ex auaro publicano fit, non modò Euangelista, verùm etiam Apostolus. Intrat cubiculum Iayri, & dicto citius, deploratam filiam mortuam, vitæ restituit. Ingreditur ædes Zachæi, & facta est illis salus, ac ex Satanæ mancipio, fit filius Abrahæ. Ad ædes quoque diuertens principis Pharisæorum obseruatorum, æmulorumque plenas, (vti futura Dominica audituri sumus) præter corporalis beneficium sanitatis impensum hydropico, totam familiam diuinissimis admonitionibus ad pietatem instruit. Quid multa? Veniens Christus Nain, reuixit, qui efferebatur mortuus, & mœror omnis vertitur

Ioan. 4.
Matt. 8.
Lucæ 4.
Mar. 1.
Matt. 8.
Matt. 9.
Luc. 19.
Luc. 14.

tur in gaudium. Contra verò, væ illis, à quibus Seruator discedit, quemadmodum accidit perfidis Iudæis, à quibus, quoniam ob deploratam obstinationem se CHRISTVS auertit, quidnam aliud ipsis superesse potuit, quàm extrema calamitas, perditio, atque exitium. Quoties volui, ait Dominus, congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos, & noluisti, propterea relinquetur vobis domus vestra deserta, & me non videbitis amplius. Hinc obserua, quid causæ sit, quod tot, tantisque miserijs Christiana Respublica, vbique infestatur, nusquam pax aut securitas, hæresibus, bellis, & seditionibus permiscentur omnia, tuta etiam cuncta pertimescimus, quin & elementa ipsa, in nostram videntur coniurasse perniciem. Calamitatum omnium causa hæc est, quod CHRISTVM, & præcipuè gloriam Dei, ad consistoria, conuentus, & deliberationes nostras, non admittimus, sed nostram tantùm, & politicam prudentiam consulimus. Quod item Christum intra cordis hospitia, aut non admittimus, aut, non retinemus. Vos reliquistis me, & ego reliqui vos in manu Sesac, inquit Semeias Propheta ad Roboam, & Principes Iuda consternatos, ob potentiam & tyrannidem Regis Aegypti &c. Sed tempus nunc postulat, vt Euangelij textum repetamus. *Mat. 23.* *2. Par. 12.*

IBat Iesus in ciuitatem quæ uocatur Naim] Bene quidem pręsens miraculum, post duo superiora hoc eodem & præcedenti capite, apud Lucam descripta, & contigit, & descriptum est. Sic enim progressus quidam factus est, à mirabilibus ad mirabiliora. Magnũ enim fuit raculum hominem incurabili manus laborantem morbo curare: maius verò, absentem paralyticum iamiã moriturum solo verbo sanitati restituere: sed omniũ maximum, mortuũ & iam sepeliendum resuscitare. Itaq; hoc miraculo obstruebatur os eorũ qui dicere poterant seruũ

Centurionis non moriturum fuiſſe, etiamſi Chriſtus ſanitatem illi, verbo non contuliſſet, & proinde nihil magni Dominum in illo operatum fuiſſe. Porrò Naim, vel vt habent Græca, ναὶν Naein, ciuitas Galilææ, non longè à Capharnaum, duobus miliaribus diſtãs à monte Thabor contra meridiem, teſte Hieronymo in libro de locis Hebraicis, vbi & ſuo ſeculo perſtitiſſe adhuc ciuitatem hanc ſcribit. Igitur Dominus qui circuibat ciuitates & caſtella, quo latius ſpargeret ſemen Euangelicæ doctrinæ, & ſanaret languidos multorum, è Capharnaum ciuitate, in qua potiſſimum reſidebat & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatem hanc Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem & obſcuram, præſentia ſua, doctrina & miraculis illuſtrari. Diuina autem prouidentia factum, vt & Dominum concomitarentur diſcipuli multi (nam Græca non tantùm diſcipulos ijſſe cum Domino habent, ſed diſcipuli ἱκανοὶ, hoc eſt, ſufficientes & multi) & turba copioſa, & viduæ quoque cui Dominus occurſurus eſſet, multa adeſſet turba, vt miraculum in medio turbarum duarũ geſtum, multos haberet teſtes qui illud in Dei gloriam vbique diuulgarent. Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus ſepeliendus, hinc fuit, quòd apud Iudæos mortui nõ ſepelirentur in ciuitatibus, ſed foris in agris & montibus. Bene autem iuſtam miraculi faciendi occaſionem, imò neceſſitatem indicat Euãgeliſta, cum quàm flebile eſſet funus Domino obuians deſcribit. Flebile enim erat triplici de cauſa. Primùm, quòd adoleſcens eſſet mortuus, in ipſo flore vitę ereptus: Deinde, quòd filius viduæ, quę filij pręſentia ſeſe conſolabatur de morte mariti: Poſtremùm, quòd vnicus eſſet filius, &, quod eſt maius, vnigenitus. Græca enim habent, μονογενὴς. Proinde apud nos vnicus filius dici intelligendus eſt, qui ſolus ei fuit natus. Non parum enim auxit viduæ dolorem, quòd deſtituta viro, etiam orbata eſſet eo quem ſolum genuerat, & ob id tenerrimè dilexerat, ex quo etiam nondum nepotes ſuſceperat, priuata iam non ſolùm omni conſolatione, ſed & omni ſpe poſteritatis. Itaque fieri non

potuit

potuit quin casu tam miserando & iustissimis fletibus viduæ moueretur misericordissimus Dominus, cuius occursus & obtutus semper fœlix est & faustus. Occurrit enim dæmoniacis in regione Gerasenorum, & curati sunt. Vidit Petrum & Andream piscantes, & fecit piscatores hominum. Vidit Publicanum nomine Leui, & ex Publicano fecit Apostolum. Vidit in probatica hominem paralyticum, & mox sanitatem contulit. Vidit cœcum à natiuitate, & visum præbuit. Respexit in atrio Petrum, & ad pœnitentiam commouit. Sic & modò occurrens viduæ, eamq; flentem videns, misertus est eius, & qui viduarum maximè curam gerit, sese illi quæ consolatorem non habuit, consolatorem efficacem præbuit, & verbis & re opitulans. Quique ferè fide quorundam & precibus ad miraculum commoueri solet, hic iã sola misericordia mouetur, quemadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primùm ergo verbis eam consolatur, dicens: Mulier, noli flere. Non enim deflenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria & lætitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exiguæ aut vanę est misericordiæ verbis tantùm consolari, cui possis re & opere subuenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, & tetigit loculum, in quo efferebatur defunctus repositus. Perfectam ergo misericordiam Dominus hic exhibet, dum & in corde mouetur misericordia, & verbis eã consolatur, & ipso facto miseriam viduæ subleuare studet. Christo tangente loculum, illico funeris portitores restiterunt, Domini autoritatem vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipsum sequente cognoscentes. Hic vtraq; erat turba erecta in rei euentum, tum ea quæ comitabatur Dominum, tum ea quæ comitabatur viduam. Iesus autem versus ad adolescentem exanimem, qui vocare potest ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, cum imperij autoritate dixit: *Adolescens tibi dico, surge*: quemadmodum suprà filiam Archisynagogi suscitans dixit: Puella tibi dico, surge. Qua in re incomparabilem sanè potentiam suam & planè æqualem patri demonstrauit. Qui enim hac in parte Eliæ similis

fuit, quòd, quemadmodum ille, viduæ filium vnicum resuscitauit, longè se dissimilē aut Eliæ aut alijs demonstrauit, quòd nō frequenti extensione corporis sui super corpus mortui, quemadmodum Elias & Elizeus, nec longa oratione, quemadmodum Petrus, sed simplici cōtactu & imperio mortuum ad vitam reuocauit, omnino declarans se verum Deum esse, apud quem solum est imperiū vitæ ac mortis. Itaq; adolescens ad vocem Domini ilico, velut excitatus à somno, resedit in loculo, quoque certius esset vitę redditæ argumentum, cœpit loqui, sermone non solùm vitam, sed etiam vigorem animi declarans. Quumq; iam adolescens à loculo exilijsset, ac, vt est verisimile, Iesu adhærens, per quem intelligebat sibi vitam esse restitutam, gratias ageret, nō illū sibi retinuit quemadmodum iure potuisset, vt qui vitam iam donauerat quam à matre non acceperat, sed reddidit illum suæ matri. propter quod bene dicit Euangelista: *Et dedit illum matri suæ.*] vt cuius iam non erat nisi benignitate Domini, illi fuisset nouo dono datus. Porrò ex conspectu miraculo tria in præsentibus turbis consecuta narrat Euangelista, nempe primò timorem, non quo malè sibi à Domino metuerent, sed qualis nasci solet ex stupore magno, dum noua aliqua & insolita res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei. Magnificabant, inquit, Deum, hoc est, glorificabant, (nam Græcè est ἐδόξαζον) dicentes: Propheta magnus surrexit in nobis, &c. Dicunt autem, magnus, vel quia ex miraculi magnitudine videbant eum alijs prophetis potentiorem, vel quia intelligebant eum esse illum prophetam à Moyse promissum, Deuteronom. 18. hoc est, esse Messiam expectatum. Dicunt, Deus visitauit plebem suam, hoc est, curam se plebis suę habere iam declarauit, cùm nullos longo tempore nobis mittens prophetas, visus sit nostri oblitus, nec singularem nostri rationem habere. Aut si turba Dominum fuisse Christum credebat, visitasse dicunt Deum plebem suam, quòd promissa sua in populo Iudaico iam complere cœperit. Verùm verba magis videntur significare, populum nihil altius de Domino suspicatum, quàm

quòd

quòd propheta quispiam esset insignis. Non enim Græci hic habēt articulum, ὁ προφήτης μέγας. Postremùm narrat Euangelista & tertiùm, quod ex cōspecto miraculo consecutum est, nimirum quòd exierit hic sermo, hoc est, rumor miraculi huius, vel hic sermo, hoc est Hebraica phrasi, hoc factum, in vniuersam Iudęam. Vbi nomen Iudææ generaliter videtur accipiendum, vt scilicet etiam Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim. Circa hanc historiam primùm obseruandum, Dominum ex omnibus mortuis vnum tantū excitasse, sola misericordia ipsum commouēte, nulliusq; precibus interpellatū, idq; filium viduę. Hoc enim demonstrauit se viduarum maximè esse consolatorem, ac viduarum lachrymis maximè commoueri, quemadmodum id vbiq; de Deo scripturæ prædicant. Sic & viduæ solius filium suscitauit Elias, & Eliseus viduæ inopiam miraculo olei multiplicati subleuauit, & Petrus precibus viduarum flexus puellā nomine Dorcadem suscitauit. Quibus omnibus & nos docemur, viduis & desolatis potissimum hominibus adesse. Secundò obseruandum, quòd Dominus suscitaturus filium viduæ, eidem prius fletum prohibet, dicens: Noli flere: docens scilicet ob spem resurrectionis mortē amicorum non deflēdam immoderatè. Vnde & Paulus: Nolumus vos ignorare de dormientib. vt nō cōtristemini, sicut & cæteri qui spē non habēt. Obseruandū tertiò, quòd Dominus non verbis tantū se viduæ exhibuit consolatorem, sed & re ipsa, docens scilicet non verbis tantùm miserorū afflictionem leniēdam, sed & opere, quatenus in nostra est potestate. Iam quod ad mysticos attinet sensus, allegoricè quidem hac vidua significatur secundum Ambrosium Ecclesia sanctorum, quæ populum iuniorem iam amissum & mortuum, & ligno concupiscentiæ, quod primum mortē inuexit, ad inferni veluti sepulturam delatum, Christo in mundū adueniente, recepit, postquā lignum Dominus tetigit. Contactu enim loculi intelligit Ambros. significatum salutē populo per crucis patibulum refundendam. Moraliter verò in hac vidua exprimitur quid quotidie mater Ecclesia facere debeat,

3. Reg. 17. *4. Reg. 4.* *Act. 9.* *1. Thess. 4.* *Mysticus sensus.* *Moralis sensus.*

debeat, cùm aliquem adoleſcentium ſuorum quos genuit Chriſto, hoc eſt, eorum qui nondum virile in virtutis profectu collegerunt robur, contigerit letali aliquo peccato à vita ſpiritus excidere, immò iam per manifeſtam ipſius impietatem, à mundi cupiditatibus deferri è porta ciuitatis, quæ eſt Eccleſia, ad ſepulchrum æternæ deſperationis. Vidua enim modò eſt eccleſia, vt quæ deſtituta eſt corporali præſentia ſponſi ſui in cœlos ſublati. Habet hęc filios multos, & inter hos quoſdam viros, quoſdam adoleſcentes, ſed quos ſingulos ita diligere debet, ac ſi quiſq; vnicus eſſet. Habet portas ſuas, per quas eijcit mortuos, ne fœtore cadaueris inficiantur & alij. Habet portas, per quas recipit à Domino reuocatos ad vitam. Itaque ſi quis adoleſcens adhuc, apertè iam mortuus, à ſuis cupiditatibus extra portas Eccleſiæ defertur ad ſepulchrum æternæ perditionis, mater Eccleſia necdum planè deſperans, multis comitata ſuis ciuibus, proſequi debet funus, lachrymis, gemitu, lamentis declarãs quod optat. Sic fiet vt Eccleſię ſuæ occurrens pius Dominus plorantem cõſoletur, & eius ſolius permotus lachrymis, primùm quidem manu ſua contacto loculo, ſtare faciat funeris baiulos, hoc eſt, finem imponat impijs cupiditatibus, quæ ceſſaturę alioqui non fuerant, donec mortuum ſepeliuiſſent in profundum malorum aut inferni. At tum quidem ſpes bona eſt rediturae vitæ, ſiquidem primus gradus ad reſipiſcentiam eſt, non progredi in malis, ſed non redit vitæ vigor, niſi mortuo loquatur Dominus. Itaque ſecundò Dominus etiam ad mortuum conuerſus voce ſua illum reſuſcitabit, quam quicunque audierit, etiamſi mortuus fuerit viuet. Reſuſcitatus autem & vitæ reſtitutus qui mortuus fuerat, erigere ſe debet ad virtutum opera, & certiſſimum vitę documẽtum loquendo præbere, confeſſione ſcilicet peccatorum ſuorum, & gratiarum actione de diuina in ſe clementia. Sic demùm cùm eſt matri redditus, ſequitur maius gaudiũ quàm erat prior luctus, ſequitur admiratio & prædicatio diuinæ bonitatis in multis. Hanc hiſtoriæ moralem tractationem videre eſt latius in Paraphraſi Eraſmi, qui

eam pulchrè & prolixè prosequitur. Theophylactus autem & aliam moralem tractationem indicat, nimirum vt in vidua hac animam intelligamus, iam verbo Dei aut Christo suo sponso orbatam per peccatum, cuius filius, hoc est, mens iam mortua effertur extra portas supernæ ciuitatis Hierusalem, quæ tantùm viuentium regio est. Hæc ergo anima si funus suum defleuerit, & maximè si aliorum piorũ lachrymas sibi adiunxerit, Iesum sibi occurrentem habebit, qui contacto corpore, quod veluti loculus est & sepulchrũ mortuę mentis, ipsam mentem viuificabit, vt iam & surgere posiit, & loqui quę vitam spiritualem testentur. Porrò in tribus iam prædictis apud Lucam cap. 7. miraculis, & illud obseruari potest ad moralem instructionem conueniens. Primus leprosus per se Christum accedens, & rogans, sanitatem consecutus est. Secundus paralyticus per se accedere non valens, aliorum precibus impetrat sanitatem. Tertius mortuus, non nisi lachrymis multorum ad vitam reuocatur. His enim tribus, triplex peccatorum genus designatur. Nam sunt qui vitam quidem habent malis operibus cõtaminatam, sed non omni ex parte malam, qui necdum inciderunt eam infirmitatem, vt non possint ipsi Christo accedere, & pijs ac humilibus precibus sanitatem impetrare. Sunt alij qui in omnib. animę suæ viribus dissoluti, paralyticorum more, non valent ad Christum accedere, sed tamen morbi sui magnitudinem sentientes, alios ad Dominum mittunt qui pro ipsis deprecentur, & sanitatem consequuntur. Sunt tertiò qui iam velut mortui, nullum mali sui sensum habent, qui vt ad vitam reuocentur, maioris negotij est. Opus enim nõ solùm piorum precibus, sed & lachrymis. *Triplex peccatorũ genus.*

DOMINICA XVII POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Lucæ 14.

IN illo tempore: Cùm intraret Iesus in domum cuiusdã principis pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit ad legisperitos, & pharisæos dicens:

Si licet

Si licet sabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipse uero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos, dixit. Cuius uestrũ asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbathi? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens, quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non discumbes in primo loco, ne fortè honoratior te sit inuitatus ab eo, & ueniens is qui te & illum uocauit, dicat tibi: Da huic locum, et tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed cùm uocatus fueris, uade, recumbe in nouissimo loco: ut cùm uenerit qui inuitauit te, dicat tibi: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbẽtibus: Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.

NOn potuisset Ecclesia, si quis tenorem Euangelij exactè consideret, meliore introitu, huius Dominicæ diei Liturgiam auspicari, quã iustus es Domine, & rectum iudicium tuum. Singulis siquidem ordinibus, quos coram se habuit Christus, quæ iure competebãt fercula, distribuit. Infirmo sanitatem, instructionem ignorantibus: ignauis calcar & incitamentum: rebellib. autem & præfractis correctionem. Qui enim cùm subest facultas, rogatus egẽti nõ subuenit: aut qui non instruit cùm necesse est, rudes & ignaros: aut denique, qui prauis moliminibus non refragatur, nequaquam iustitiæ nomen sibi vendicare potest. Triplex autem hominum genus Christus in hisce ædibus reperit, quorum primum hydropicus, qui sanitate indiguit, eamque est consequutus. Pharisæis necessaria fuit correptio: reliqui verò conuiuæ, quoniam ob Pharisæorum obstinatam malitiam prauo exemplo corrumpebantur, opus habebant sinceriore aliqua informatione, quã & benignissimè ipsis Christus suppeditauit. In superbissima Pharisaica gente, duo pessima redarguit crimina, quorum alterum religionẽ, alterum Rempublicam euertere solet. Prauus siquidem scripturę intellectus, hæreses gignit, & inanem hominibus securitatem facit, vt sibi persuadeant, promittantq́; salutem, falsis innixi opinionibus, quod, heu, infœlicissimis

ſimis noſtris temporibus magis innotuit, quàm vt longiore egeat declaratione. Hinc Phariſæi cogebantur audire, quod non modò ſcripturis, verum etiam ſuis ipſorum rationib. repugnarent, pro eo quod culpabant Christum ſabbathis hominē curare, cum idem ipſi brutis pecudibus, quod vilius eſt, impium non iudicarent, exhibere in ſabbatho. Pari modo & id in ipſis reprehendit quod politias, vt plurimum euertere ſolet. Vnde quæſo tot in Republic. tumultus, ſeditiones, lites & bella, niſi quia vnuſquiſq; eminere, nemo alteri cedere velit, nullus ſit ſua vocatione, nullus ſua ſorte contentus? Diſcipulus magiſtri partes vſurpat, ruſticus nō vult cedere ciui, nobiles ſe principi moliuntur æquare, principes ſe præferunt Cæſari, Magiſtratus ciuilis Eccleſiaſticum opprimit, ſuamque falcem in ipſius meſſem, cum multarum animarum interitu immittit, pauci Apoſtolicæ recordantur doctrinæ: Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, ſed in humilitate ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes. Nemo cogitat latam in Euangelio (cuius enarrationem iam auſpicaturi ſumus) ſententiam. Omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat, exaltabitur. *Ad Phil. 2.*

ET *factum eſt cùm intraret Ieſus in domum cuiuſdam principis*]Lucas Euangeliſta commemorat Phariſæorū contra Dominum technas, & quomodo eorum peruerſa iudicia & mores à Domino ſunt notati & reprehenſi. Nam hoc fere multis agit capitibus. Factum eſt, inquit, hoc eſt, accidit, cùm introiſſet Ieſus in domū cuiuſdam principis Phariſæorum ſabbathi die ad manducandum panem, (neq; enim dedignabatur Dominus ad illorum conuiuia accedere, etſi non ſyncero animo ab eis rogaretur, cupiens omnes lucrifacere) & ipſi Phariſæi qui ſimul erant inuitati obſeruabant eum, num quid diceret vnde poſſent accuſare eum, aut facere quod contra ſabbathi eſſet religionem. Supereſt autem, quod ad ſenſum attinet, hoc loco coniunctio, &, appoſita ex phraſi

Hebraica, quemadmodum sæpius apud Lucam. Cùm ergo obseruarent eum, ecce parata erat calumniæ occasio. Aderat enim illic homo quidam hydropicus stans ante illum, quem verisimile est ab ipsis Phariseis iussum consistere in conspectu Domini, vt illi occasionem offerrēt faciendi quod reprehenderent. Verùm misero huic profuit venisse in conspectu Domini. Sanitatem enim consecutus est, etiamsi verbis eam non peteret, siue quòd sic fuit à Pharisæis instructus, siue quòd Pharisæos metueret propter sabbathum Itaque cùm Dominus ad aspectum miseri moueretur misericordia, ac multo magis dolens ob Pharisæorum cæcitatem & malitiam, præuenire volens eorum calumniam, ac declarare se non ignorare quid apud se cogitarent, respondens ad illorum scilicet cogitationes & obseruationem (sic enim hic, respondens, positum est, quemadmodum sępe, vt sit, ad aliquid vel cogitatum, vel factum, vel dictum subijcere aliquid) dixit ad legisperitos & Pharisæos: *An licet sabbatho curare?* Qua interrogatione excludit eorum calumniam. Neque enim iustus calumniandi factum Domini locus illis esse potuit, qui interrogati num liceret, non prohibuerunt, idq; cùm omnium se magistros profiterētur. Cùm ergo illi interrogati iam obticescerent, quemadmodum & aliàs idem interrogati siluerunt, (neque enim dicere poterant licere, quandoquidem sic locuti fuissent cōtra suam obseruationem: neque dicere audebant non licere, quòd metuerent ab illo reprehendi, quemadmodum euenit) Dominus apprehensum hydropicum contactu suo illum sanauit, ac post redditam sanitatem nō illum in suam seruitutem sibi reseruauit, nec apud se ad ostentationem detinuit, sed mox à se dimisit. Sanauit autem non solo verbo, sed apprehendens illum, vt stultitiam Pharisæorum sic confutaret, & exemplum quo postea eos redarguit, suo facto magis conueniret. Quoniam autem sciebat Dominus hoc facto offensos animos Pharisæorum, vt post sanatum corpus mederetur & mentibus prauis iudicijs infectis, respondens ad cogitationes ipsorum, quæstionem eis proponit, per quam ex rebus factis

die sabbathi à seipsis, intelligere possent factũ eius multo magis ab omni calumnia liberum esse debere. Congruenter autem, vt annotauit Diuus Augustinus, hydropicum animali quod in puteũ cecidit comparauit, quia humore laborabat, & veluti è puteo in quo submergendus fuerat, subtractus fuerat Domino illum apprehendente: sicut illam mulierem quam alligatam dixerat, & ipse soluebat, comparauit iumento quod soluitur vt ad aquam ducatur. Porrò non simpliciter Dominus ex illorum facto suum factum non esse dignum calumnia eorum ostendit, sed exemplo proposito simul etiam notat illorum & præposteram religionem & auaritiam, vt qui in eo quod, si opus erat dicendum, tantùm fuit opus charitatis, arguerent eum violare sabbathum, cùm in simili opere cupiditatis non iudicarent se violatores sabbathi. Notat autem eos modestè tantùm, & quod iustum est eis iudicandum relinquit, nec tam apertè eos incessit, vt mox superius in synagoga ipsum archisynagogũ, quòd non vt ille apertè factũ ipsius calumniarentur, sed in silentio cogitationes suas occultarent. Cęterùm hydropicus iste, typus quidam est, aut in genere cuiuslibet peccatoris, quem exuberans terrenarũ rerum, in quibus nunquam satiari homo potest, desiderium aggrauat, ac per dissolutam & lubricam vitam grauiter laborat: aut specialiter hominis alicuius, qui vel libidini seruit, vel diuitijs est intentus, vel fastu tumet. Singula enim hæc vitia ob quandam proprietatem hydrops morbus adumbrat. Nam quoniam hydropicus morbus ab aquoso humore vocabulum trahit, libidini significandæ rectè adaptatur, & vitæ lubricitati. Et quoniam quo magis hydropicus abundat humore, tanto amplius sitit, hydropico rectè assimulatur auarus. Nam queadmodum quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ: ita crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit. Rursum ob tumorem qui est in hydropico, ac proficiscitur ex epate vitiato, bene ei comparatur quisquis inani tumet fastu nascente ex corrupto mentis iudicio, veluti ex epate vitiato, dum collocat gloriam in his rebus in quibus non est collocan-

 da,

da,ac ſtultiſſimæ gloriæ apud homines parandæ ſiti laborat. Quamobrem quiſquis cuiuſuis vitij ratione laborat hydropi,grauatus concupiſcentijs,ſed nō ſatiatus, ſanabitur,ſi in ſabbatho ſe Chriſti conſpectui obtulerit, hoc eſt,ſi otium agens à malis operibus,morbumque ſuum agnoſcens,ſanari à Chriſto deſideret, ac ipſum ſemper ob oculos habeat.Sic enim minimè in poſterum peccebit. Qui verò ſeſe ſubducit à conſpectu Chriſti,ſanitatem nequaquam recipere poterit.Quoniam autem peculiari ratione per hydropicum ſignificatur auarus aut ſuperbus, rectè ante Phariſæos hydropicus curatur, vt per alterius ægritudinem corporis,in alijs exprimatur languor cordis & mentis.

Dicebat autem & ad inuitatos parabolam. intendens quomodo primos Conuiuio corporali exceptus Dominus in ſabbatho, conuiuium viciſſim ipſe inſtruit,ſe ac ſabbatho dignum, varijsque ferculis adornatum, vtpote ſalutari miraculo ac doctrinis varijs, prout cuique conuiuarum opus erat. Itaque poſt ſanatum hydropicum ad eos ſanandos ſalutari ſua doctrina conuertitur qui grauiori morbo laborabant, vtpote ſpirituali & tecto, & primùm quidē ſecum inuitatos docet fugere ſuperbiam, ſectariq; humilitatem,deinde verò inuitantem ſe docet fugere auaritiam,ac eleemoſynis inſiſtere. Cùm enim Phariſæi ſuperbia & auaritia maximè laborarent, hæc potiſſimùm vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus ſuo more occaſionem docendi hæc ab his quę ad conuiuium,in quo tum erat,pertinent, docens nos ſemper ex re præſenti materiam ædificationis aliorum decerpere. Porrò doctrinæ quam tradidit inuitatis, occaſio fuit, inquit Euangeliſta, quòd intendebat,hoc eſt, attendebat, & conſiderabat quomodo primos accubitus eligerent,vel(vt potius vertendum puto)elegiſſent.Non enim cùm dicitur : intendens quomodo primos accubitus eligerent: ſignificatur Dominum hoc ſermone illud intendiſſe, & pro ſuo ſcopo habuiſſe, vt ſignificaret illos ſolitos eligere primos accubitus,hoc eſt,nō ſignificatur finis quē Dominus intēderit hac doctrina,ſed occa

ſio dicendi hæc ad inuitatos ex his quæ in eis obſeruauerat. Nam, intendens, eſt hoc loco idem quod attendens & conſiderans, cùm Græcis ſit ἐπέχων, quod hic idem eſt quòd προσέχων, ſicut & Actu.3. cùm dicitur: Claudus intendebat in eos: vbi Græcè eſt, ἐπεῖχεν αὐτοῖς. Attendebat autem & conſiderabat Dominus eos eligere vel elegiſſe primos accubitus ſiue oculis ſuæ diuinitatis, quibus etiam occultos eorum affectus agnouit, ſiue etiam oculis corporalibus, ex ſignis quibuſdam externis obſeruatis in eis. Poſtquam ergo hoc obſeruaſſet, dicebat ad inuitatos parabolam hanc: Cùm inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad literam quidem ſonat morale documentum de modo accumbendi in conuiuijs ſeruando, verùm præcipuam Domini intentionem non eſſe id docere quod litera ſignificat, vel ex eo ſatis patet, quòd Lucas hanc doctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quòd ſub hoc ſermone, quo ad ciuilē quandam in conuiuijs ſeruandam modeſtiam ad literam hortatur, docere Dominus voluerit ſectandam vbique & ſemper humilitatem & ſui depreſſionem, fugiendam verò ſui exaltationē, quòd per hanc fiat vt quis plerunque ab hominibus, ſemper autem à Deo humilietur: per illam verò contrà fiat vt quis à Deo & hominibus exaltetur Vnde in fine ſignificans quorſum hanc dixerit parabolam, adijcit ſentētiam generalem: omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, &c. qua ſententia & aliàs Dominus vſus eſt, vt Lucæ 18. & Matth. 23. Eſt ergo hæc Domini doctrina ſimilis multis parabolicis ſermonibus Salomonis, in quibus ſub præceptis ciuilium virtutum & morum, Spiritus ſanctus ad veras virtutes informat ſapientiæ candidatum. Inter quæ etiam eſt cap. 25. quod huic documento ſaluatoris concordat, cùm dicitur: Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne ſteteris. Melius eſt enim vt dicatur tibi: Aſcende huc, quàm vt humilieris coram principe. Quanquam autem huius doctrinæ Domini ille ſit præcipuè ſcopus qui dictus eſt, tamen rectè intelligitur Dominus etiā id docere voluiſſe quod ad literam moraliter ſignificatur, nempe

seruandum illum à se præscriptum modum in diligendo accubitu, quantum id commodè & honestè fieri potest. Nec indigna videri debet hæc moralis doctrina, perfectioni euāgelicæ doctrinę. Nā queadmodum boni medici est nō tatū grauioribus mederi morbis, sed & leuioribus: ita boni doctoris erat etiam quæ in ciuili conuersatione sunt inhonesta, resecare; & quæ sint ciuilis honestatis & decoris indicare, maximè in conuiuio occasione commoda sese offerente. De quo vide Theophylactum, qui hanc Domini doctrinam tantùm vt morale ciuilitatis documentum tractat. Cauendum tamen ne nimis ad literam quis seruet hoc Domini ciuilitatis documentum. Sic enim frequenter ex huius curiosa obseruatione locus daretur contentioni & vanę glorię, vt si quis pertinaciter vltimum locum sibi vendicare contēderet, alio eundem etiam vendicare studente: aut si quis ideo vltimum locum eligeret, vt deinde ab alio exaltatus, magis apud homines glorificaretur. Vnde D. Basilius docēs hoc præceptum etiam ad literam obseruandum, & quomodo sit obseruandum, sic habet. Quandoquidē, inquit, præceptum est Domini vbiq; ad humilitatem nos assuefaciens, vt & in prandijs accumbētes postremum locum præoccupemus, necesse est vt qui omnia secundum mandatum facere studio habet, neque hoc præceptum negligat. Si quidem igitur mundani quidam nobiscum accumbant, exemplum ipsis etiam ex hac parte fieri nos conuenit vt non extollantur, neq; primum locum quærant. Vbi verò omnes iuxta æqualem scopum conueniunt, quo in omni tempore humilitatis suę probationem dent, extremum quidem occupare locum ad omnes iuxta Domini præceptum pertinet, & tamen rursus contentiose circa hunc occupandū protrudi, reprobandum est, velut quod bonam ordinis disciplinam destruat, & tumultus causa sit. Sed & inter nos mutuo pertinaces esse, & de hoc contendere, similes non faciet his qui de primatu certāt, quapropter oportet etiam hic cōsiderare id quod nobis decorū est decernēdo ac statuendo, ei qui suscipit permittere, etiam accumbendi ordinē, quemadmodum

modum etiam Dominus admonuit, patrifamilias conuenire dicens harum rerum dispositionem. Sic enim & mutuo sufferemus nos in dilectione, omnia honestè & secundum ordinem facientes, & nō ad multorum ostentationem, neque per lusum humilitatem exercere, per obstinatam ac vehementem contradictionem demonstrabimus, immò magis per obedientiam humilitatem perpetrabimus. Maior enim est ex contradictione arrogantiæ significatio, quàm ex primo accubitu, vbi ex præcepto ipsum susceperimus. Hæc ille doctè simul & piè. Porrò nuptiarum magis quàm cuiusuis alterius conuiuij Dominus mentionem facit, quòd ibi maximè primi accubitus ambiantur, tanquam in conuiuio celeberrimo & honorificentissimo, quodque ibi maximè ignoretur qui sint etiam alij inuitati. Dicit ergo; *Cùm inuitatus fueris ad nuptias*] & ad solenne aliquod conuiuium, non discūbas ex teipso, sine iussu eius qui te inuitauit, in primo loco, ne fortè aliquis honoratior te etiā sit inuitatus, cui iubearis à communi inuitatore cedere cum rubore, idq; adeo sæpè, vt qui primū tibi vendicaueras, nouissimum tandem obtineas. Sed cùm vocatus fueris, vade potius, & recumbe in nouissimo loco. Sic enim fiet vt ab inuitatore iussus ascendere, gloriam ex humilitate consequaris. Cùm enim dicitur; *Vt cùm uenerit qui te inuitauit, dicat tibi, &cæt.* Coniunctio, vt, videtur debere accipi consecutiuè. Non enim docere voluit Dominus eo fine vltimum locum deligendum, sed quid cōsecuturum sit. Nam alioqui Dominus doceret qua ratione gloriam quis venetur apud homines, cùm contrà hic curare voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modum habet se doctrinæ Christi explicatio & tractatio literalis, qua ciuilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ad submissionem inter accumbendū: secundum suū præcipuum vero scopum ostendere voluit exemplo isto humano modestiam sequi gloriam, & contrà arrogantiam humiliationem, quasi dicat: In omnibus te submissè geras. Sic enim fiet vt magis exalteris & gloriosius, cùm contrà si te extuleris,

Eccl. 3. ris, cum maiori pudore sis deprimēdus cum ab homini-
Prouer. 15. bus, tum à DEO. Vnde Ecclesiasticus: Quanto, inquit,
& 16. magnus est, humilia te in omnibus, & coram DEO inuenies gratiam. Et: Gloriam præcedit humilitas. Et: Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. Quorum istud quidem idem est cum eo quod hic dicitur: omnis qui se exaltat, humiliabitur: illud verò idem cum eo: omnis qui se humiliat, exaltabitur. Sunt autem qui, quoniam hic sermo Domini parabola dicitur ab Euangelista, totum hunc sermonem intelligunt mysticè, vt sub similitudine eius quod faciendum dicitur in nuptijs corporalibus, intelligatur significatū quid faciendum sit nobis in nuptijs spiritualibus, ad quas per Euangelicam doctrinam omnes inuitantur, & per fidem admittuntur, nempe quòd in ecclesiæ congregatione non debeat quis se alteri præferre in meritis, sed omnibus inferiorem agnoscere. Sic enim futurum vt in aduentu eius qui omnes inuitauit, gloria ei sit qui sese humiliauit. Quam mysticam explicationem prosequitur prolixè venerabilis Beda. Verùm non ob significatum hunc mysticum sensum dicitur hæc doctrina Domini parabola, sed ob causam superius indicatam, quanquam non ineptè sic etiam tractetur hæc parabola, si modò tamē dicatur accommodatitiā esse tractationem, nec eum esse sensum quem Dominus potissimum significare voluerit, aut propter quem Lucas dicit hunc sermonē esse parabolam.

Dicebat autem & ei qui se inuitauerat: Cum facis prandium. Postquam inuitatis opportunum doctrinæ ferculum exhibuit, admonens eos modestiæ, etiam inuitatori commodum missum exhibet, monens eum misericordiæ & benignitatis in pauperes. Porrò per hoc quod dicit: noli vocare amicos, & cæt. certum est Dominum non planè damnare aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos, alendæ dilectionis causa conuiuijs adhibere: sed summa eius quod hic docere voluit est, vt ne secundum vulgi existimationes satis humanos & benignos nos esse arbitremur, si humanitatem erga eos demonstrauerimus,

mus, qui paria nobiscum faciunt, vtque si meritoriè & cum fructu vero & perpetuo consequendo à Deo hospitales esse velimus, non in diuites, sed in pauperes hospitalitatem præstemus. Docere enim Dominus voluit, conuiuia diuitibus parata ex suo genere nō esse æternæ vitæ meritoria, quod mercedem suam in hac vita recipiant: conuiuia aūt pauperibus parata ex suo genere meritoria esse æternæ vitæ, quòd ea Dei intuitu eis parantur qui hic retribuere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem sit repensurus. Hoc est ergo quod hic Dominus docet quod alibi dixit: Si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quę vobis est gratia? Proinde quod dicitur: *noli uocare amicos, & cæt.* Consilium potius est, quàm præceptum, consilium, inquam, quo Dominus suggerit modum, quo cum maiore fructu conuiuium quibusdam parari potest: & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis dignam, nec communē nobis cum ethnicis. Itaque sensus est: Cùm facis prandium aut cœnam, id est, cùm animus tibi est exhibere conuiuium aliquod, si vis illud bene & cum maxima tua vtilitate collocare, noli vocare diuites, qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel vicini, (tria enim hæc hominum genera conuiuijs communiter adhiberi solent) ne quando & ipsi te vicissim inuitent, & fiat tibi retributio in præsenti vita, ac proinde amittas æternæ vitæ mercedē: sed pauperes voca, nec in ipsis æstima conuiuij impensam perire, quemadmodum vulgus iudicat, quòd non habeant vnde rependant. Hoc enim ipso beatus eris, quia non habent, id est, non possunt retribuere tibi. (Habere enim cum infinitiuo Græcis accipitur pro posse.) Retribuetur enim tibi longe plenius suo tempore, quàm à quoquam amico aut diuite hic retribui tibi posset, non quidem potissimū in præsenti vita, in qua quicquid rependitur temporarium est, sed in resurrectione iustorum, quādo erit tempus retributionis, quando pro temporarijs recipies æterna, pro temporali refectione perpetuam gaudiorum cœlestium fruitionem. Hæc est cœlestis magistri doctrina lōge diuersa à mūdi sapiētia.

Hæc enim ſuadet diuites vocare, pauperes relinquere, quòd illi vices rependere poſſint, iſti nequeant. Dominus verò contrà ob eaſdem rationes ſuadet pauperes vocare & non diuites, cumque fructus & vtilitatis cauſa diuites vocari ſoleāt, pauperibus derelictis, Dominus contrà vel ob hanc cauſam docet potius pauperes vocandos, diuitibus relictis, cauſam, quæ homines mouet ad conuiuia diuitibus exhibenda, ſuo more retorquens ad ſuadendum ea pauperibus potius paranda. Poterat Dominus etiam alias adducere rationes ad ſuadendum hoſpitalitatem erga pauperes, videlicet quòd veræ benignitatis & humanitatis ſit, eū qui eget paſcere: veræ liberalitatis, egenti benefacere ſine ſpe rediturae gratiæ. Nam hoſpitalem remuneraturis eſſe, affectus auaritiæ eſt, vt inquit Ambroſius. Verùm ſciuit Dominus retributionis ſpe maximè hominum animos commouendos, proinde per hanc ad hoſpitalitatem erga pauperes prouocat. Ex qua eius doctrina patet id quod ex innumeris patet ſcripturæ locis, opera bona meritoria eſſe vitæ æternæ, vt quibus hic dicitur retribuendam ſuo tempore mercedem. Quanquam autem conuiuia diuitibus parata, ex ſuo genere non ſint meritoria, pauperibus verò exhibita ex ſuo ſint meritoria genere, tamē ſicut hæc vitiari poſſunt ex adiuncta aliqua conditione, vt ſi pauperes quis inuitet oſtentationis aut vanæ gloriæ cauſa, aut ob aliam cauſam aliquam vel malam, vel indifferētem: ſic illa contingit ex circunſtantijs eſſe meritoria, laudabilia & grata Deo, vt ſi mutuæ charitatis in Deo alendæ cauſa fiant, & non ſolùm ob amicitiam naturalem, aut ob ſpem reinuitationis, aut alias cauſas malas vel indifferentes: proinde intelligendum Dominum diſſuadere inuitationem diuitum, vt in plurimum fieri ſolet, approbare autem pauperum vocationem, ſicut omnia opera per ſeſe bona, ſi ſcilicet debitis veſtiantur circunſtantijs. Porrò cùm dicitur in litera: neque amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites: (ſic enim legendum eſt, & nōn, vt quidam libri habent, neque vicinos, neque diuites) dictio diuites, videtur

refe-

referenda ad omnia præcedẽtia, ſicut poſtea dictio, pauperes, pertinet ad omnia ſequẽtia, debiles, cæcos & claudos. Nam amicos, fratres, cognatos, & vicinos pauperes, ante alios vocare maximè conuenit & meritorium eſt. Si quis enim, inquit Paulus, ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit, & eſt infideli deterior. Hoc Domini ſiue præceptum, ſiue conſilium Iob gloriatur ſe ſeruaſſe, dicens: Si comedi buccellam meam ſolus, & non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea mecum creuit miſeratio, & de vtero matris meæ egreſſa eſt mecum. Seruauit & Tobias, qui inter cætera filio ſuo præcepit: Panem tuum cum eſurientibus & egenis comede.

1. Tim 5. *Iob 31.* *Tobiæ 4.*

DOMINICA XVIII. POST TRINITAT.
EVANGELIVM.

IN illo tempore: Acceſſerunt ad Ieſum Phariſæi & interrogauit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum. Magiſter, quod eſt mandatum magnum in lege? Ait illi Ieſus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc eſt primum & magnum mandatum. Secundum autem ſimile eſt huic: Diliges proximum tuum, ſicut teipſum In his duobus mandatis uniuerſa lex pendet & prophetæ. Congregatis igitur Phariſæis, interrogauit eos Ieſus, dicens: Quid uobis uidetur de Chriſto? Cuius filius eſt? Dicũt ei, Dauid Ait illis: Quomodo ergo Dauid in ſpiritu uocat eum Dominum dicens: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid uocat eum dominum, quomodo filius eius eſt? Et nemo poterat ei reſpondere uerbum, neque auſus fuit quiſpiam ex illa die eum amplius interrogare.

Mat. 22.

PRæſens Euangelium, Auditores in Chriſto dilecti, duplici nomine, Chriſtianis omnibus debet eſſe quàm commendatiſſimum: Primùm, quod normam, canonem & regulam, omnibus ſaluandis neceſſariam, contineat: Deinde, quod dilucidè, apertè, ac breuitatis

nitatis tam gratæ compendio, totius Religionis Christianæ doctrinam, proponat. Vt nullum tam hebetis ingenij, tardæue memoriæ credam existere, quin ob perspicuitatem capere, & ob tarditatem retinere queat. Duobus siquidem articulis, quicquid ad religionem Christianam pertinet, expediuit, fide, nimirum & charitate, quæ duo, tanta perspicuitate prosequitur, vt nihil dici possit apertius. Fidem enim, eius debere conditionis existere docet, vt credentes in Christum, sciant ipsum verum hominem, non modò Adæ, sed & Dauidis filium, hoc est, Regem, Messiam, & quod maius est, etiam Dauidis Dominum, hoc est, verum Deum. Charitatem verò id exigere docet, vt Deum ex toto, non diuiso corde, animo, ac spiritu, diligamus, eiusque gratia etiam proximum. Cùm autem in vniuersum, nihil frequentius, nihilque tanto serio in scripturis passim nobis inculcetur, quàm fides & charitas, itaque si quis ex scripturis vllum velit fructum percipere, hæc duo nunquam ab inuicem separabit, sed semper coniunctim, vbiuis obseruet, necesse est. Vt ea, quæ in verbo Dei comperit, indubitata fide credat: & quod credit, opere complere, ne negligat. Pharisæi, solis operibus dabant operam, ideoque de maximo legis mandato requirunt, de Christi fide, & gratia Dei, quàm minimum solliciti. Lutherani nostri, tumultuosissimo hoc seculo, solam quæstionem de fide & gratia Dei, iactant & agitant, mandatorum autem diuinorum, & bonorum operum, vsque adeo nullæ cura tenentur, vt & solam fidem sufficere, opera bona ad nihil prodesse quicquam, imò ad salutem perniciosa, atque adeò peccata esse, blasphemo ore pronunciare audeant. Cæterùm hæc paradoxa, cùm nō modò scripturis sacris, sed & omnium hominum animis, notionibus, et primis omnino principijs è diametro aduersentur, refutatione prorsus indigna iudico. His itaque omissis, hodierni Euangelij explicationem aggrediamur.

ACcesserũt ad Iesum Pharisæi, & interrogauit eum unus ex eis.] Cùm Matthæus postquam de turbis dixisset quòd audientes mirabantur in doctrina eius, subiungat per aduersatiuam: Pharisæi autem audientes, &c. satis significat Pharisæos non ita vt turbas admiratos, sic vt bene Christo ob prudentiam eius afficerentur, sed potius inuidia quadam gloriæ eius extimulatos. Itaque quanquam gauderent Sadducæis contrariæ sectæ & sententiæ hominibus os occlusum esse, & silentium impositũ, tamen inuidia quadam contra Dominum concitati, conuenientes in vnum consultauerũt inter sese de quadã quæstione etiam à se Domino proponenda, vt si fortè ad eam non aptè respõderet, minueretur apud populũ admiratio prudentiæ eius, & maiorẽ apud populum ipsi consequerentur honorem & laudẽ, quòd quem Sadducæi superare non poterant, ipsi superassent. Deinde & hac ratione videri possunt commoti, vt communi consilio de quæstione aliqua proponenda consultarent, ne quia Sadducæis videbant silentiũ impositum, etiã ipsi non viderentur habere quod interrogarent. Hæc autẽ tum gloriæ Christi inuidia, tũ propriæ gloriæ & ostẽtationis cupiditas ita eos excæcauit, vt nõ viderent spem eorũ vanam esse et impudentem. Qui eñ inquit Hieronymus, iam suprà in ostẽsione denarij fuerant confutati, & aduersæ partis viderant factionẽ subrutam, debuerant ex hoc moneri ne vltra molirẽtur insidias, sed maleuolentia & liuor nutrit impudentiã. Itaque quemadmodũ prius quosdam ex Pharisæis & Herodianis miserũt propositum quæstionẽ quæ Pharisæos & Herodianos concernebat: ita nunc per quendã ex ipsorũ numero legisdoctorem & scribam proponunt quæstionem concernentẽ scribas et legis cognitionem. Vnus eñ ex eis, inquit Matthæus, à cæteris, vt est verisimile, instigatus, qui, vt dicit Marcus, audierat Sadducæos & Dominũ conquirentes, hoc est, inter sese disputantes, cum aduertisset quòd bene illis respondisset, experiri volens (hoc est enim quod dicit Matthæus, tẽtans eum) num & sibi respõdere bene posset, accessit ad eũ, & interrogauit, *Marci 12.*

quod

quod esset in lege omnium primum mandatum. De eo enim apparet illo tempore fuisse inter scribas quæstionem & controuersiam, scribis quibusdam sibi placentibus quòd deprehendissent & intelligerent duo dilectionis mandata, esse præcipua legis mãdata. Nam apud Lucam capite 10. scriba quidam Dominum tentando interrogauit, quid faciendo vitam æternam possideret, & ad legem à Domino remissus, sapientiam suam nõ vulgarem, sed peculiarem ostentare volens, respondit duo hæc dilectionis præcepta. Sic & hic sibi placens de cognitione primi in lege mandati, Dominum interrogauit non discendi studio, sed tentandi & experiendi: Magister, inquit, quod est mandatum magnum, hoc est, maximum in lege? Positiuus enim pro superlatiuo positus est, vnde postea maximum vertit interpres, cùm & ibi Græcis, sicut hic, sit positiuus μεγάλη. D. Hieronymus tamen existimat hunc ideo interrogasse, quod est magnũ mandatum, non autem quod est maximum, vt cùm omnia quæ Deus mandauerit magna sint, quicquid ille respondéret, occasionem haberet calumniandi, aliud asserens magnum esse de pluribus. At hæc annotatio non conuenit ei quod Marcus dicit hunc interrogasse quod esset primum omnium mandatum.

Ait illi Iesus: Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, &c] Quãquam Dominus hunc scribam sciret non discẽdi voto, sed studio cognoscendi an sciret quod interrogabatur, interrogare, tamen non dedignatus est respondere, tum ob fructum quem præuidebat hinc etiam in tentatore scriba prouenturum: tum quod magisterij eius professio non sinebat eum silere, aut responsionem declinare, ne qui magistrum se in templo quotidie exhibebat, videretur ignorare id quod imprimis doctori est cognoscendum. Docturus enim artem aliquam, cognoscere debet quid in ea arte sit præcipuum & primum. Prolaturus autem Dominus primum mandatum ex Deuteronomij. 6. cap. præmittit etiam, vt est apud Marcũ, illud quod ibi præcedit: **Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est,**

vel, vt habent Græca & Hebræa, Dominus Deus noster; Dominus vnus est. Quod procœmij loco premittitur primo præcepto dilectionis, eò quòd dilectionem Dei præcedere debeat recta de Deo opinio & fides, vt scilicet credatur vnus esse Deus & non multiplex, sicut dij gẽtium; & proinde in vno illo omnem fiduciam collocandam esse, ex qua fide etiam facilè nascitur Dei ex toto corde dilectio. Quoniam enim Deus est, & super omnia constitutus, hinc super omnia diligẽdus est: quoniam verò etiam vnus est, toto etiam corde est diligendus, qui diuiso corde esset diligendus, si in multos Deus esset diuisus. Vnde quidam coniunctionem, &, cùm sequitur: Et diliges Dominum, &c. putant Hebræa phrasi accipiendam illatiuè, vt sit sensus: Itaq; diliges Dominum. Porrò cùm dicitur: Deus vnus est, vel Dominus vnus est: dictio, vnus, non excludit pluralitatem personarum in diuinitate, sed naturarũ. Vnde pro Dominus, Hebræis est nomen tetragrammaton, quod proculdubio nomen est essentiæ, deriuatum à verbo quod esse significat. Trinitatem autem personarũ in essentiæ vnitate subsistentẽ satis etiam hac sententia spiritus sanctus significauit, quemadmodũ annotauit Euthymius, cùm primùm dicatur Dominus, & secundò Deus, ac tertiò rursum Deus vel Dominus, quemadmodũ & in illo Psalmi: Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus: trina repetitione nominis Dei pleriq; intelligunt indicatã personarum diuinarum trinitatem, & secundo loco dici, Deus noster, quod secunda in diuinitate persona singulari ratione, per assumptam humanam naturã, Deus noster factus sit. Quæ autem ad intelligentiam & explicationẽ horum duorum præceptorum dilectionis pertinent, & quanto in errore Lutherani versentur, asserentes mandatum de non concupiscendo, quemadmodum & istud de diligendo Deum, esse impossibile, prolixè & copiosè à nobis dominica decimatertia post Trinitatis, ex 10. capite Lucæ disputatum fuit. Illud tantùm hic notãdum, Matthæũ vsum prępositione, in, dicendo: In toto corde, in tota anima, in tota mente (nã apud Matthęũ in Gręcis non

non est,ex toto corde, vt nos legimus,sed in toto corde, sicuti in tota anima,in tota mente.) Marcus verò posuit præpositionē,ex,dicens:ex toto corde,&c. Matthęus enim secutus est Hebræā veritatem, quæ habet literam Beth. Marcus verò versionem Septuaginta, quæ habet præpositionē ἐξ. Nec est aliquid in sententia diuersitatis,'quanquam annotare istud visum est,quòd quidam rationem aliquam assignent quare in Matthæo dictum sit,ex toto corde:nō aūt,in corde: & rursum,in tota anima: nō autem,ex tota anima.Magis autem illud notandū, q̄ præceptum hoc non reperiatur in Exodo vel Leuitico,sed tantùm in Deuteronomio,hoc est,in secunda lege Moysis,quæ typū gerebat secundæ legis diuinæ, nempe legis Euangelicæ, cui hoc præceptū est proprium,cùm sit lex dilectionis & amoris, cùm vetus lex,fuerit lex timoris in seruitutē generans. Ideoq; in Deuteronomio postq̈ Moyses capite quinto,enarrasset decalogi præcepta data Iudæis à Deo in monte Sinai cum magna timoris incussione,deinde in capitis sequentis exordio subiungit hoc dilectionis Dei præceptum, spiritu sancto significante post legem timoris successurā legem amoris,illudq́; pręceptū dilectionis Dei complecti in se omnia,quæ prius data erant decalogi præcepta,quæq́; pòst traditurus erat Moyses,interq; ea omnia hoc primum esse & maximū. Iudæi sanè ipsi hūc totum à Domino citatum locū cum summa legūt obseruatione. Eorum enim scriptores primam & vltimam huius loci literam iu Deuteron. scribunt maiusculis ad amplificationem ipsius sententię, vt eam legis diuinæ principium & finem subindicarent. Abutunturque Iudæi plerique his sacris verbis, haud secus quàm aliqui Christiani initio Euangelij secundū Ioannem, qui se satis tutos existimant, si sacra verba in schedula circumferant, quantumuis interim sceleratam vitā viuant. Itaq; Iudæi mane & vespere cum magna religione, imò superstitione hæc legunt verba, hac scilicet ratione, vt ipsi scribunt, vt fugent quæq; noxia. Cæterū alterum dilectionis mandatum, quod ad proximū pertinet, Dominus dicit secundum, non quidem ordine le-

gislationis, quia prius illud datum erat Leuit. 19. sed dignitate. Simile autem dicit alteri, tùm quòd etiam sit de dilectione exhibenda, tum quòd similē habeat cum præcedenti generalitatem. Vnde & sequitur:

In his duobus mandatis tota lex pendet & Prophetæ] Tota lex & Prophetę, hoc est, pphetarũ scriptura & doctrina, pendet in duobus dilectionis mandatis, quia in illis omnia legis & Prophetarum præcepta comprehenduntur, & ex eis dependent atq; eliciuntur, & ad duplicis illius dilectionis exhibitionem aut conseruationē omnia ordinantur, ita vt secundum exigentiam mandatorum dilectionis, reliqua omnia mandata sint vel seruanda, vel aliquando etiam omittenda aut mutanda. Plenitudo enim legis, est dilectio, inquit Paulus cum Domino consentiens. Et rursum: Finis, inquit, præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona, et fide non ficta. Non tantùm autem in duobus illis mandatis continentur reliqua omnia legis aut Prophetarum præcepta, sed etiam quodam modo quæcunque in lege vel in Prophetis narrantur facta vel dicta à Deo, vel ab hominibus. Omnia enim propter charitatis ædificationem narrantur. Porrò quod dicitur in duobus mandatis pendere & legem & Prophetas: vtroque modo verum est, siue intelligatur quòd in duobus istis simul pendeant, nimirum quia in priore mandato summatim comprehenduntur ea præcepta quibus erga Deum instruuntur homines: in secundo verò quæcunque erga proximum instituunt: siue intelligatur sic in duobus istis pendere, vt in singulis horum omnia pendeāt, eo quòd alterius præcepti obseruatio sine altero esse nequeat, imò alterum in altero includatur, aut saltem præsupponat. Quicunq; enim diligit Deum verè ex toto corde, hic necessariò ad omnem eius volūtatem comparatus est, ex quo cōsequens est, vt & in seipso & erga alios viuat sanctè & decenter, sobriè & iustè. Quòd si verè diligat proximum sicut seipsum, necessarium etiā est vt prius diligat Deum, propter quē proximus est diligendus, & ex cuius dilectione fluit syncera & vera proximi dilectio. Proinde nō dubitauit Dñs

Rom. 13.
1. Tim. 1.

Mat.

Matth.7. Matthæi 7.cùm adhortatus fuisset nos, vt quæ velimus nobis fieri,eadem alijs faciamus, subijcere id quod hic dixit: Hæc est enim lex & Prophetæ. Et Paulus cùm de dilectione proximi ageret ad Rom.13.non dubitauit di- *Rom. 13.* cere, Plenitudinem legis esse dilectionem, & dilectionẽ proximi non operari malum,nimirum quod hæc necessariò præsupponeret dilectionẽ Dei. Deus enim est cha- *1.Ioan.4.* ritas,inquit Ioannes, & qui manet in charitate,in Deo *Ibidem.* manet,& Deus in illo. Et rursum: Qui dicit se diligere Deum,& fratrem suum odit, mẽdax est, & veritas in eo non est. Cùm autem in tam paucis verbis & præceptis tota lex & Prophetæ comprehendantur,meritò illa fixè sunt menti imprimenda, semperq; ante oculos habẽda, iuxta consilium quod Deuteron.6.post primum horum præceptorum subijcitur, vt secundum hæc omnes nostros actus & consilia dirigamus & dispiciamus,quod qui faciunt,non ita,vt plerique, hærent frequenter dubitantes quid faciẽdum,quid non, quidve rectè factum est,quid secus. In hæc enim præcepta maximè compe- *Psal. 18.* tit illud Dauidis: Præceptum Domini lucidum,illuminans oculos. His præceptis Dominus præceptorum varietatem & multitudinem contraxit hoc loco, adim- *Rom.9.* plens illud quod ex Isaia Paulus ad Romanos 9.citat tanquam adimpletum in Christo: Verbum enim consummans & abbreuians in æquitate, quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram.Quem locum tractans D.Cyprianus in sermone de oratione Dominica, sic habet: Nã cùm Dei sermo Dominus noster Christus Iesus omnibus venerit,& colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui atq; ætati præcepta salutis ediderit, præceptorum suorum fecit grande compendium,vt in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessariũ, velociter disceret. Hæc ille,qui deinceps declarat Dominum hoc compendium fecisse isto loco. Scriba autem sequẽtibus verbis,vt ex Marco patet,Christo respondit.

Et ait illi scriba: Bene Magister in ueritate dixisti, quia unus &c.] Quod Marcus dicit hunc scribam approbasse Domini

minirefponfionem, & Dominum viciffim eius refponfionem commendaffe, ita vt diceret eum non longè effe à regno Dei, non eft contrarium ei quod Matthæus hūc dicit tentaffe Dominum. Tentaffe enim folùm dictus eft, ob id quod experiri voluerit num ad quæftionem rectè Dominus refpondere poffet. Qua in re etfi non fyncero fatis fe declarabat erga Dominum effe affectu, tamen cùm audiret prudentem Domini refponfionem, ac talem quæ cum propria ipfius fententia conueniret, commotus refponfionis veritate, ac delectatus approbatione fuæ fententiæ, depofito illo tentādi animo, approbauit Domini refponfionem: & viciffim Dominus delectatus quòd & veritatem ille agnofceret, eamq; tentandi animo pofito, à fe dictam approbaret, commendās eius refponfionem, dicit non longè illum effe à regno Dei. Proximus enim ille eft regno Dei, qui & cognofcit veram rationem qua Deo placere poffit, & eam à quocunque prædicari audit approbat, non calumniari ftudens per inuidiam quæ rectè dicuntur ab alijs more Pharifæorum. Nondum autem ifte dicitur effe in regno Dei, hoc eft, infcriptus effe inter regni Dei ciues, ac talis in quo Deus regnaret, tum quia caruit fide in Chriftū, tum quia nō fatis eft cognofcere & approbare verbo veritatem, fed oportet & facto eam obferuare, cùm hic fcriba necdum perfectā habuerit Dei & proximi dilectionem. Porrò ex ipfius fcribæ refponfione dicentis dilectionem Dei & proximi præcellere holocautomata & facrificia, apparet fuiffe inter Pharifæos aut facerdotes qui facrificijs primas tribuerint partes, cùm fcripturæ Prophetarum apertè fatis contrarium doceant: vt Pfalmo 49. 50. 59. Ifaiæ 1. Ieremiæ 7. & alijs multis locis, quorū multa colligit Diuus Irenæus libro 4. capite 32. His enim apertè fignificatur Deum potius requirere obediētiam, pietatem, iuftitiam, mifericordiam, & id genus alia, quàm externa facrificia: ficut & Deuter. 10. teftatur Mofes non petere Deum aliud à fuis, quàm vt diligant eum in toto corde fuo. Cæterum quod dicit Dominus hoc loco præceptum dilectionis Dei effe primum & maximū

mandatum, ac duobus his præceptis dilectionis nullum esse maius præceptum, notandum contra eos qui fidem hodie nimis extollunt, præferentes eam charitati, ac gratius Deo esse asserentes credere illi, quàm diligere eum, cùm & Paulus apertè dicat, inter tres virtutes, fidē, spem & charitatem, maximam esse charitatem.

Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus, dicēs] Cùm non haberent amplius quod interrogarent Pharisæi, Dominus vicissim post multas eorum interrogationes illis quæstionem proponit, eamq; valde oportunā. Cùm enim superiori sermone docuisset quæ ad opera vitamq; rectè instituendam pertinent, nunc ad rectam de Christo fidem eos oportunè prouocat, quòd sine fide impossibile sit qualiquali vita placere Deo. Cumque nihil magis Pharisæos offendebat in Iesu, quàm quòd se filium Dei frequenter vocaret, seque Deum esse, ac Deo æqualem significaret, commodè nunc in vltimo ad illos sermone ex scripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Messiam fore supra hominem, ac verè Deum fore, vt qui ipsum ex factis & miraculis debebant agnoscere esse Christum, non alienarentur ab ipso, quòd se Deum, Deoq; æqualem significaret. Fuit enim hic vltimus Christi ad Pharisæos sermo, exceptis his quæ captus ab eis, respondit illis: Non tantùm autē contra Pharisæos & Iudæos illius temporis hic Christi sermo profecit, sed & contra Iudæos nostri temporis. Siquidem & hi suum Christum quem adhuc venturum expectant, putant tantùm fore purum hominem, nec alia re magis abhorrent à Christianorum fide, quàm quod ea prædicet Christum hominem verè etiā esse Deum, quasi hac ratione multos colamus deos, contra illud quod in scripturis toties dicitur, Vnus esse Deus. Itaque cùm adhuc apud ipsum Dominū congregati essent Pharisæi, interrogauit eos cuius putarent Christum esse filium, eisque respondētibus Dauidis eum esse filium, rursum quærit, quomodo ergo Dauid eum vocet Dominū suum, idq; nō suo spiritu, nec spiritu erroris, sed per spiritum sanctū, & in libro Psalmorū sanctorum. Qua quidē quæstione

cogi-

cogitandum illis relinquit Christum amplius quid futurum, quàm quòd à Dauide erat accepturus nascendo: alioqui enim absurdum esse, quòd eum non tantū Dominum, sed suum Dominum vocet, cùm non sit conueniens, vt pater suū filium vocet suum Dominū. Noluit autem Dominus ipse nodum huius quęstionis dissoluere, tum ꝙ necdum tempus esset diuinitatē Christi apertè prædicare, tum ne occasionem blasphemiæ inuenientes Iudæi amplius insanirent, vt habet Chrysostomus. Porrò in historię huius narratione videntur à Matthæo nonnihil discordare Marcus & Lucas. Nam cùm Matthæus dicat Pharisæos interrogatos cuius putarēt Christum esse filium, eosque rursum interrogatos quomodo ergo Dauid Christum vocaret suum Dominum, reliqui duo Dominum tantum quæsisse commemorant: Quomodo dicunt scribæ Christum filiū esse Dauid? quæ non videtur fuisse quæstio Domini ad ipsos Pharisæos, sed potius ad turbas à scribis edoctas. Itaq; Osiander in sua harmonia significat bis Dominum hanc quæstionē proposuisse, semel Pharisæis, ac deinde turbę, similemq; sententiam etiā indicat Euthymius. Verùm istud nō est necesse intelligere, cùm Marcus & Lucas non dicant istud Dominum dixisse ad turbas, quamuis turba audiente significent esse dictū, imò potius significant dictum ad illos quos prius commemorauerunt quædam interrogasse Dominum, Pharisæos, Scribas, & Sadducæos, vt patet ex eorum narratione. Dicendū ergo quòd hi duo Euangelistæ in narratione huius quæstionis à Domino propositæ, breuitati studentes, dicūt Dominum quæsisse in tertia persona: Quomodo dicunt scribæ Christum esse filium Dauid, &c. cùm ex Matthæo satis appareat non his præcisè verbis in quæstione proponenda vsum fuisse, sed tamen idem secundum sensum quæsisse quod illis verbis quęsisse commemorant reliqui duo. Nō enim, vt sæpe dictum est, Euangelistarum studium fuit, verba Christi nobis annumerare. Cùm enim Pharisæi plerique etiam scribæ essent, aut saltem ex scribarū sententia & doctrina respōdissent Christum esse filium Dauidis,

Marci 12. Luc. 20.

rectè Marcus Dominum interrogasse narrat: Quomodo dicunt scribæ, &c. quamuis in secunda persona, vt ex Matthæo apparet, istud quæsierit à Pharisæis, quanquã intelligi etiam possit Pharisæos interrogatos cuius filius esset Christus, respondisse scribas asserere eum esse filium Dauid, ac tum Dominum subiecisse quod habent Marcus & Lucas: Quomodo dicunt scribæ, &c. Cęterùm scribis tribuitur hæc assertio, quòd ea ex scripturarum pendeat intelligentia, quarum enarratio ad scribas pertinebat, maximè cùm Christum fore filium Dauid, non apertè dicatur in scripturis, vt ex eis id quisque intelligere posset, sed tantùm significetur, & indicetur, ita vt ij tantùm ex illis intelligere potuerint illud, qui acutiores erant in scripturarum intelligentia. Nusquam enim apertè dicitur Christus fore filius Dauid, sed id scribæ ex varijs locis intellexerunt satis significatum, vt Isaiæ 8. vbi promittitur sessurus super solium Dauid. Micheæ 5. vbi dicitur nasciturus in Bethlehē. & alijs multis similibus locis. Apparet autem Dominum sua hac interrogatione & argumentatione velle probare Christum nõ esse filium Dauid, & tollere velle assertionem Scribarũ & Pharisæorum. Dicit enim: Quomodo dicunt scribæ Christum esse filium Dauid? quasi significans illorum assertionem conuenire scripturæ. Vnde & infert: Si ergo Dauid vocat eum Dominũ, quomodo filius eius est? Videtur enim econtrariò potius dicendum fuisse: Cùm Christus filius sit Dauidis, quomodo Dauid dicit eum Dominum? Sed illo potius modo suam quæstionem & argumentationem proposuit Dominus, vt erroneam illorum argueret opinionem, & significaret Christũ non talem esse Dauidis filium, qualem illi suspicabãtur, hoc est, nudum hominem, sed etiam propter diuinitatē esse Dominum ipsius: ac proinde scribas interrogatos cuius filius sit Messias, non tantùm oportuisse respondisse quòd filius esset Dauidis, sed etiã & multò magis quòd filius esset Dei. Non ergo scribarum assertionem tollere voluit Dominus, sed expēdendum relinquit quomodo testimonium Dauidis constet cum illorum assertione,
vt

vt sublimiorem discant de Messia cōcipere opinionem. Testimonium autem à Domino citatum desumptum est ex principio Psalmi 109. ex cuius citatiōe obiter annotandum, & quòd Dauid eius Psalmi sit auctor, ac proinde aliorum etiam maximè qui Dauidis præ se ferunt titulum, & quòd vnus sit Psalmorum liber, cùm Iudæi quidam in quinque eum diuidant. Non citat autem Dominus tantum eam partem quæ suo seruire videbatur proposito, sed etiā addit quid Dominus dixerit Domino, nempe, sede à dextris meis, Donec ponam, &c. vt maiorem eis metum incuteret, si pergerent ei se opponere, quem meritò debuerant agnoscere Christum esse. Porrò ex ipso Pharisæorum silentio, & ignorantia responsionis, duo sunt obseruanda. Primùm, quòd Scribæ & Pharisæi tunc non intellexerint mysterium diuinitatis Christi. Alioqui enim facilè respondissent, vocatum à Dauid Dominum, quòd Deus esset. Vocabant quidem Messiam filium Dei viui, vnde Caiphas dixit; Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Intelligebant enim ex scripturis scribæ Messiā singulari ratione vocandum filium Dei, quia dicitur Psal. 2. Dominus dixit ad me ; Filius meus es tu. Et alio Psalmo : Ipse inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. Sed ex his alijsque locis tantùm intelligebant eum fore filium Dei singulari quadam & eximia præ alijs electione & adoptione diuina, quomodo & Salomon filius Dei in typum Messiæ dictus est in scripturis. Obseruandum secundò, tempore Christi dubium non fuisse Scribis & Pharisæis, quin Psalmus iste intelligēdus esset de Messia. Alioqui enim habuissent quod Domino respondissent. At posteri Iudæi varijs modis conati sunt, & adhuc conantur, Psalmum hunc nobis eripere, in hoc laborantes vt de Messia ostendant non intelligendum. Siquidem teste Tertulliano lib. 5. contra Marcionem, quidam Iudæorum asseruerunt hunc Psalmum de Ezechia intelligendum, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit

Matt. 26.

Psal. 2.

Psal. 88.

Deus, & absumpserit. Hieronymus autem hoc loco super Matthæum, Iudæos dicit intelligere hunc Psalmum dictum de Abraham in persona Eliezer serui eius, quòd post cædem quinq; regum, Dominus Deus Domino suo Abraham dixerit: sede ad dexteram meam, &c. Alij intelligunt dictum de Dauide in persona populi Israelitici, qui Dauidem appellarit dominum suum. Sunt & qui intelligunt Dauidem ipsum hic dominum suum vocare Saulem, & quod dicitur: Dixit Dominus Domino meo: sic exponũt: Dominus dixit ad me propter dominum meũ Saulem qui me persequitur. Verùm hos omnes præterquã quòd refellit silentium scribarum & pharisæorum non habentium quod responderent, etiam totius ipsius Psalmi consequentia conuincit coactæ interpretationis. In illo enim præter alia dicitur: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec: quod nemini præterquam Messiæ competere potest, quemadmodum hoc & totum etiam Psalmum de Christo antiqui plerique Iudæorum Rabbini intellexerunt. Sciendum autem, quòd pro dictionibus, dominus et domino, non sit apud Hebræos eadem dictio. Nam prò nominatiuo, dominus, illis est nomen Dei tetragrammaton, quod quamuis propriè significet τὸν ὄντα, id est, existentem, vertitur tamen per nomen, dominus, quòd pro nomine illo ineffabili legatur ferè nomen Adonai. Pro datiuo autem, domino, ponitur nomen Adon, quod propriè dominum significat, quo nomine semper Paulus Christum appellat, propterea quòd ipse redemptos sui sanguinis pretio homines à diaboli tyrannide in suum ius & dominium asciuerit, constitutus à Deo patre omnium dominus, & iudex, caputq; Ecclesiæ fidelium. de quo regno & dominio cùm etiã in hoc Psalmo agatur, conuenienter etiam hoc loco Dauid Messiam Dominũ & suum vocat dominum. Intelligendam autem relinquit Dominus Christi ex hoc loco diuinitatem, non ex eo quòd Dauid vocat Messiam Dominum, cùm dictio, Adon, qua hic vocatur Messias, communis sit etiam hominibus principatum obtinentibus: vnde eadẽ dictione

Psal. 109.

Dauid

Dauid etiam Saulem vocat dominũ suum. 1.Reg.26.sed ex eo quòd Dauid Messiam vocat Dominum suũ, vtiq; nõ sic eum vocaturus, si tantũ esset ipsius filius, & quantus esset, ex ipso natus esset. Cæterùm sunt etiam in veteri testamento quædam loca, in quibus apertè contra Iudæos Messias vocatur Deus, & item Dominus nomine tetragrammaton. Deus enim apertè dicitur Psal.44. Sedes tua Deus in seculum seculi, &c. vbi de regno Messiæ fieri mentionem præcedentia & sequentia testãtur. *Psal.44.*
Rursum: Paruulus natus est, & filius datus est nobis, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Item: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Nõmẽ tetragrammaton, quod omnino nulli competere posse nisi soli vero Deo etiam Iudæi fatentur, Messiæ tribuitur. Ierem.23. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Hic enim pro dictione, dominus, Hebræa habent nomen tetragrammaton, sicut & Ierem.33. vbi similis est locus, quanquam etiam hæc ac alia loca diuinitatem Christi astruẽtia Iudæi suis peruersis interpretationibus deprauare, nobisq́; eripere nitantur. Porrò vt & alia quæ in hoc habentur testimonio ꝙ hic Dominus citauit, obiter tractẽtur, (nam exactior eorum tractatio ad Psalmorum pertinet explanationem) Deus pater dixit filio suo: Sede à dextris meis: siue quia ab æterno sic in mente sua secum facere disposuit: siue quia vt Paulus alludens ad hunc Psalmistæ locum, dicit ad Ephesios: Deus pater suum filium post resuscitationẽ subuehens in cœlum, constituit illum ad dexteram suã in cœlestibus. Dei enim dicere, facere est. Ex illo autem Pauli loco patet, non solùm quando impleta sit & perfecta promissa hoc loco sessio à dextris Dei, sed etiam quid sit Christum sedere ad dextram Dei, nimirum eum hominem qui pro nobis mortem pertulit, factus *Isaiæ 9.* *Isaiæ 7.* *Ierem. 23.* *Ephes.1.*

patri obediens, constitutum esse supra omnem principatum & potestatem, & omne nomen quod nominatur non solũ in hoc seculo, sed etiam in futuro, omniaq; subiecta esse pedibus eius. Vnde patet hãc sessionis promissionem neq; tribuendam Christo ratione solius diuinitatis, neque ratione solius humanitatis, sed ratione humanitatis communctæ diuinitati. Quatenus enim homo Deus constitutus est supra omnem principatum, accepitq; nomen supra omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Cùm autem dicitur: Sede donec ponam: dictio, donec, accipienda est, quemadmodũ sępe in scripturis, non vt excludat sessionem ad dexteram postquam aduenerit præscriptum illud tempus, sed vt tantũ indicet euentum huius rei certo tempore futurum, quod satis aperit
Heb. 10. Paulus dum dicit: Sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Id autem fiet in nouissimo die, quando omnes hostes Christi, qui siue verbo, siue facto dicunt illud: Nolumus hunc regnare super nos: perfectè illi subijcientur, digna de illis sumpta vindicta. Hoc enim tropicè significatur per hoc quod promittuntur hostes eius ponendi scabellum pedum eius.

Et nemo poterat ei respondere uerbum, neque ausus fuit quisquam, &c.] Quod dicit Matthæus neminem ausum fuisse eum interrogare, significat eos hactenus qui interrogauerunt non discendi, sed tentandi animo interrogasse. Si enim discendi fuissent cupidi, non debuissent ob animaduersam in Christo prudentiam ab interrogando quiescere, sed ob id magis ad interrogãdum prouocari. Intelligi autem debet hoc generale Matthæi dictum de hostibus Christi, scribis, Pharisæis & Sadducæis: & rursus intelligi debet de quæstione inter docẽdum Christo proposita. Nam mox postea discipuli quædam interrogasse referuntur, & in domo Caiphæ quædam ab hostibus suis Dominus captus est interrogatus. Porrò adiectione illius partis: ex illa die: videtur significari etiã post illam diem Dominũ docuisse in templo, quemadmodum

modum ex quibuſdam locis veriſimile eſt. Nam quorſum dicitur ex illa die neminem auſum fuiſſe interrogare illum, ſi ex illa die nunquam præſentibus ſcribis & Phariſæis Dominus docuit, ita vt nec poſſent eum interrogare, etiamſi auſi fuiſſent & cupiuiſſent?

DOMINICA XIX. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Aſcendens Ieſus in nauiculam, transfretauit & uenit in ciuitatem ſuam: Et ecce, offerebant ei paralyticum iacentem in lecto Et uidens Ieſus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, remittuntur tibi omnia peccata tua Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra ſe: Hic blaſphemat. Et quũ uidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordibus ueſtris? Quid eſt facilius dicere: Dimittuntur tibi omnia peccata tua? an dicere: Surge, et ambula? Vt ſciatis autem quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata. Tũc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & uade in domum tuam. Et ſurrexit, & abijt in domum ſuam. Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificauerunt Deum, qui dedit talem poteſtatem hominibus. Matth. 9.

HOdiernum nobis Euangelium doctrinas, tam ad conſolandos, cõtra puſillanimitates & quaslibet afflictiones, adfectus, quàm ad illuſtrandum, dirigendumque, contra varias, diuerſis temporibus exortas hæreſes & errores, intellectum, efficaciſſimas proponit. Sunt namq; quatuor afflictionum genera, quæ moleſtiſſimis hominem mordent & excruciant curis, quorũ poſteriora prioribus ſubinde ſunt magis intollerabilia. Primum eſt corporalis & externa calamitas, tam latè patens, vt ſua mole nullum non obruat ordinem, ſtatum, conditionem, & ſexum, in mœrorem cunctum humanum genus conijciens. Secundum eſt, conſcientiæ ſibi malè conſciæ, carnificina, quauis afflictione corporis grauior. Nam ſic animum anguſtijs opprimit, vt vniuerſum orbem, homini reddat exoſum, in amaritudinem

vertens omnia mundi suauia, iucũda & delicata, quemadmodum videre licet in Cain, Achitophel, & Iuda. Tertium molestiarum genus inducit inopia tam consilii, quàm præsidij, cùm nullum his malis remedium in nobis reperimus. Postremum, metus est & diffidentia diuini subsidij, quo fit, vt spem plerumque de clementia prę-sidioque Dei deplorati, reijciamus. Quod si primis duobus, hæc postrema duo successerint, vt quis in exterioribus calamitatibus, aut conscientiæ cruciatu, non solùm à creaturis non recipiat solatium, verum etiam de diuino diffidat auxilio, sarcinam adeo grauem efficient vt ad sufferendum impares humanæ vires comperiantur. Malis his omnibus, vnum hoc Euangelium medetur & obstat. Contra calamitates externas quidẽ, abũdè consolari nos debet, quod solus Dominus Iesus ea facultate præditus sit, qua potest omnia mala procul à nobis, dum expedire videbitur, propulsare. Conscientiæ lanienam, quid à nobis melius abigere possit, quàm ineffabilis illa Christi clementia, qua paralytico citra præcedentium meritorum respectum, vltrò cuncta peccata condonauit: Stupendo insuper prodigio contestatus, facultatem sibi delegatam, hominibus remittendi peccata. Nostram autem insufficientiam, imbecillitatem & auxilij penuriam subleuare, & in pedes confratrum suffragia possunt erigere, audito quod fidem illorum, qui morbidum hominem adferebant in lecto, Christus intuitus miserum à malis omnibus absoluebat. Non difficulter denique, diffidẽtiam auxilij diuini retundit & bene de Domino sperandi, fiduciam auget, quod primo contuitu tam clementer affatur misellum, iubet bono animo fore, insuper & filium vocans. Quibus rebus quęso, quid aliud significauit, quàm quod omnibus sui copiam facere cupiat, & neminem à gratia Dei secludi, qui ipsam desideret: sicuti per Esaiam Dominus testatur. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate, dicite, Pusillanimes confortamini, & nolite timere, ecce Deus noster vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet & saluabit nos. Eodem modo præsens Euangelium exhi-

Esaiæ 35.

exhibet, clarissimas, contra diuersorum temporum varios errores, instructiones & fidei fundamenta firmissima. Quę non obseruantes hæresiarchæ, sectarumque antesignani, in perniciosissimas hæreses fœdissimè sunt prolapsi. Cerdo, Apelles, Valentinus, Manichæus & Apollinaris, negabant Christum verum hominem assumpsisse. Contra verò, Ebion, Cerinthus, Carpocrates, Paulus Samosatenus, Photinus, Arrius cum suis sectatoribus, Christi inficiebantur diuinitatem. Rursus extitit & alia, sed vetus Nouati hæresis, contendentis non patere lapsis resipiscentibus indulgentiam. Item Catabaptistarum factio, paruulorum baptisma reijcit, eò quod propriam fidem haud dum testari, vel agnoscere infantes possint. Supersunt in hodiernum vsque diem, & alij quamplurimi, qui conciones Euangelicas de CHRISTO, deque gratia noui testamenti, sic interpretantur, quasi quàm minimum referret, quo quisque more vitam transigeret, modò credat, in alijs nihil incommodare, aut obesse posse flagitia, fidem omnia, dicto citius, absorbere. Ab his & eius generis, tam veteribus, quàm nouis prauis dogmatibus facili sese extricabit negotio, fidemque suam illibatam tuebitur, qui huius Euangelij partes, paulò diligentius obseruauerit.

A*Scendens Iesus in nauiculam, transfretauit & uenit in ciuitatem suam, &c*] Diligenter inquirit D. Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum, quam vocet hic ciuitatem Domini Mattheus. Non enim posse intelligi Nazareth patriam Christi manifestum videtur ex Marco, qui miraculũ hoc curati paralytici factũ testatur in Capharnaum. Proinde putat per ciuitatem suam posse intelligi totam Galilæam, in qua erat Nazareth: sicut, inquit, vniuersum regnum Romanum in tot ciuitatibus constitutum dicitur modò Romana ciuitas, vt ideo dicatur Dominus venisse in ciuitatem suam, quia venit in Galilæã, in quocunq; oppido Galilææ venerit. Hieronymus verò in cõmentarijs: Ciuitatem, inquit, eius non *Ciuitas Christi quæ dicatur.*

aliam

aliam intelligimus quàm Nazareth, vnde & Nazareus appellatus est. Quod si autem quis hanc Hieronymi sequatur sententiam, necesse erit intelligere, vt docet eodem loco quo suprà Augustinus, prætermisisse Matthæum quæ gesta sunt posteaquam venit in ciuitatem suam Nazareth, donec veniret Capharnaum, & huic adiunxisse de sanato paralytico, sicut in multis, inquit, faciunt Euangelistæ, prætermittentes media, tanquam hoc continuò sequatur quod sine vlla prætermissionis significatione subiungunt. Nam non in Nazareth, sed in Capharnaum, quod sequitur miraculum contigisse ex Marco constat, vt prius dictum est. Cùm autem Matthæus scribens venisse in ciuitatem suam, & deinde subijciens: Et ecce offerebant ei paralyticum, &c. perspicuè satis significet paralyticum hunc oblatum in ciuitate ea in quam Dominum venisse dixit, in quam ideo solùm venisse cũ videri potest dixisse, vt indicaret vbi miraculum hoc factum sit, rectius secundum Chrysostomum per ciuitatẽ Domini hic intelligitur Capharnaum. Quoniam enim suprà Matthæus dixit Dominum relicta ciuitate Nazareth venisse & habitasse in ciuitate Capharnaũ, iam deinceps ciuitatem Domini vocat Capharnaum, eò quod in ea principalem iam sibi delegisset habitationẽ, quamuis neque in ea vel tantum proprij habuerit, vt esset in quo caput suum reclinaret. Parum autem habet ponderis quod dicit Lyra, Capharnaum ideo dici ciuitatem Christi, quia erat ciuitas præcipua Galilææ, respectu cuius Nazareth paruum fuit oppidum illi subiectũ, quemadmodum, inquit, Parisijs dicitur ciuitas alicuius nati in aliquo oppido iuxta Parisios.

His antequam paralytici mentio fiat, hæc verba Marcus subiũgit: Et auditum est, quod in domo esset, & confestim conuenerunt multi, ita vt non caperet, neq; ad ianuam. Cum itaque Marcus dicit, auditũ est, quod in domo esset; satis significatur Dominum latẽter ingressum fuisse in domum, priusquã ipsum abdidisse se in domũ, quàm aduentus ipsius innotesceret vulgo. Verũ vt non potest latere sol, ita nec Dominus Iesus. Rumor enim, vt fit,

sit, à paucis exortus, iam per omnem ciuitatem sparserat Iesum esse in ædibus. Vnde sine mora tanta vis hominũ eò confluxit, vt non solùm tota domus impleretur, sed etiam non caperent multitudinem ea loca quæ sunt circa ianuam. Ita enim intelligendum quod nos habemus: vt non caperent, neq; ad ianuam: quod Græcis est dilucidius propter articulum τὰ, sic enim habent ὥστε μηκέτι χωρεῖν, μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, hoc est, vt nequaquam caperent eos, neque ea quę erant circa ianuam. Obseruandum autem, Dominum rursum neminem reijcientem à domo, neq; offensum improbitate irruentium, expositum se illis, vt aliàs semper, præbuisse, ac in hac multitudine duo illa sibi propria officia exhibuisse, nempe doctrinam & curationem. Siquidẽ Lucas dicit: & virtus Domini erat ad sanandum eos: in qua locutione Hebraismus est, pro eo quod est, Virtutẽ suam exerebat Dominus ad sanandum eos, nempe quotquot aderant egentes eius ope. Quanquam autem propter miracula maior pars potissimum confluerent, prius doctrinæ tamen Dominus vacauit, deinde & ægrotos sanauit: docens scilicet vbique primam rationem animorum habendam, posteriorem corporum: ac insinuans se non tam venisse ad edendũ miracula, quàm ad docendum, cùm illa propter doctrinæ ederet confirmationem.

Et ecce, offerebant ei paralyticum iacentem in lecto, &c.] Pulchrè Euãgelistæ hic insinuant primùm quidem magnitudinem morbi in hoc paralytico. Nam pręterquã quod paralysis morbus sit incurabilis, erat hic non in quibusdam solùm membris paralyticus, sed in omnibus suis membris ita morbo solutus, vt lecto affixus à quatuor baiulis portaretur. Deinde verò & fidei magnitudinem, quam in Christo habuerunt hi qui portabant paralyticum, & ardens ac indefessum iuuandi proximum desiderium ac studiũ, nobis meritò imitandum, & ægri huius patientiam simul cum fide, dum hæc omnia quæ hic narrantur patienter tulit. Porrò cùm sequitur: *Videns autem Iesus fidem illorum*] quidam intelligunt relatiuum, illorum, tantùm referri ad portantes. Vnde Hieronymus:

Videns autem Iesus non eius fidem qui offerebatur, sed eorum qui offerebant. Verùm rectius cum Chrysostomo intelligitur simul referri & ad portantes, & eum qui portabatur, aut saltem ita referri ad portantes, vt non excludatur fides ægri. Neque enim, inquit Chrysostomus, se portari & per tectum demitti sustinuisset, nisi salutem sperasset. Adde quod maximè mouere debet, quòd nequaquam dixisset illi Christus: Dimittuntur tibi peccata tua: nisi & ipse fidem habuisset. Nam quanquam sanitas corporalis conferri alicui possit à Deo, & collata sit aliquando à Christo, solo intuitu fidei alienæ: spiritualis tamen sanitas, quæ in peccatorum consistit remissione, in adultis accipi non potest sine propria fide. Quod ergo dicitur à quibusdam fidem alienam saluare aliquem, si quidem intelligatur de salute corporali, nullam habet difficultatem, quia fides aliena alicui impetrat à Deo sanitatem etiam sine eius qui sanatur fide: Si verò de salute mentis accipiatur, maximè in adultis rationis vsum habentibus, non potest intelligi fidem alienam saluare aliquem, nisi vel quia impetrat ei à Deo fidem qua saluatur, quomodo multi cum Augustino putāt Stephanum impetrasse Paulo, vt ex persecutore fieret Apostolus, vel quia contemplatione fidei alienæ Deus credenti eam confert gratiam, quam eidem aliàs non erat collaturus ob fidei eius imperfectionem, aut vitæ demeritum. Ex quibus patet quomodo sanè intelligi debeant autoritates quædā sanctorū, qualis est ea quæ in Catena Thomę attribuitur Ioanni episcopo dicenti: Quantum valet apud Deum fides propria, apud quem sic valuit aliena, vt intus & extra sanaret hominem. Similiter sententia Ambrosij super Lucam: Magnus, inquit, Dominus, qui aliorum merito ignoscit alijs, & dum alios probat, alijs relaxat errata. Cur apud te homo collega non valeat, cùm apud Deum seruus & interueniendi meritum, & ius habeat impetrandi? Intelligendum enim hos patres ita loqui de fide aliena, peccatorum remissionem impetrante, vt non excludant fidem eius qui salutē consequitur. Quod ex Ambrosio est perspicuū, subdit enim:

Quomodo fide aliena saluari dicamur.

Disce

Disce qui æger es impetrare. Si grauium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cuius contemplatione, quod tibi Dominus negare posset, ignoscit. Atq; in hunc modum intelligendum est quod hic dicitur Dominum propter fidem portantium remisisse peccata paralytico. Quæri autem potest, cur dicatur: videns fidem illorum: potius quàm videns hominis huius patientiam aut miseriam, aut videns indefessum studium eorum ad iuuandum proximum eorumque in proximum dilectionem. Et dicendum, non dubium quin gratissima Christo fuerit offerentium charitas & ægri patientia, cuius etiam miseria ad misericordiam misericordem Dominum permouit: fidei tamen tribuitur sanitas mentis & corporis collata huic ægro, non solùm ad commendationē fidei in Christum, sed etiam ob id quod fidei propria merces sit consequi id quod credit & sperat. Vnde postea frequenter dicit: Fides tua te saluum vel saluā fecit. Cùm autem in Euangelijs Saluator toties fidem commendat, non debet nomen, fides, quod varium habet vsum & significationem, accipi simpliciter pro credulitate, firmoque assensu eorum quæ de Deo & Christo credenda sunt, qualem fidem etiam dæmones habent. Neque rursum accipi debet vt idem sit quod fiducia, quæ à spe aut nihil differt, aut perparum, quomodo multi in multis locis exponunt, & quomodo videtur accipi, cùm dicit Saluator Matth. 17. Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi, &cæt. Et: Si fenum agri quod hodie est & cras in clibanū mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Nam cum dicitur de Centurione: Non inueni tantam fidem in Israel: fides Centurioni tribuitur non tam propter fiduciam quā habuit, quàm propter opinionem & existimationem quam habuit de Christo, credens illum tantæ esse virtutis, vt absens ægrum sanare posset. Sic & postea nono isto capite Matthæi cùm duobus cæcis dixisset: Creditis quia hoc possum facere vobis? & deinde illis dicentibus: Vtique Domine, responderet: Secundum fidem vestram fiat vobis;

Matt. 17.
Matt. 6.
Matt 9.

vobis: manifestum est nomine fidei credulitatem & firmam persuasionem potentiæ Christi significari. Non enim fiduciæ, quæ ad voluntatem pertinet, est, credere quòd Christus posset cæcos illuminare, sed credulitas quę ad rationem & intellectum pertinet. Proinde rectissimè, vt apparet, dicetur nomine fidei in Euangelijs, cùm ei tribuitur salus aut consecutio omnium quæ volùmus, complecti vtrumque, nempe & assensum illum firmum in credendis de Deo ac Christo, & fiduciam ex illius omnipotente bonitate conceptam: quamuis in quibusdam locis magis videatur haberi respectus ad credulitatem & assensum illum mentis, in quibusdam verò ad ipsam fiduciam. Ita enim duo hæc ad inuicem cohærent, vt nec fiducia esse possit sine credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquam impetret à Deo, vtq; fiduciæ magnitudo ex credulitatis perfectione nascatur. Certè dum dicimus: cõfido huic verbo Dei dicto sacerdotibus: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: in verbo, confido, duo illa simul comprehendi videntur. Est enim sensus: adeo persuasus sum illud esse verum, vt inde etiam mihi certò sperem per sacerdotes peccatorum remissionem. Non enim idem videtur esse, Credo huic verbo Dei, si verbum, credo, propriè accipiatur, & confido huic verbo Dei. Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cum dicitur Dominus vidisse eorum fidem. Magnam enim de Christi potentia simul & bonitate conceperant opinionem, atque ex hac opinione, firmaque credulitate magnam etiam fiduciam atque spem consequendæ salutis quam considerabant, quam de Christo opinionem & fiduciam declarabant, dum tantum laboris & modestiæ non dubitarent subire, omni postposito pudore, vt ægrū Christo præsentarent. Dubitari tamen hic vlterius poterit quomodo remissio peccatorum hic tribuatur fidei illorum, cùm, vt est verisimile, de impetranda peccatorum remissione nihil cogitauerint, nihilque solliciti fuerint. Et primùm quidem dici potest Euangelistas noluisse significare Dominum remisisse huic peccata propter fidem illorum, sed quòd cùm vellet propter illorum fi-
dem

dem sanitatem corporis quam illi sperabant conferre, prius illi remiserit peccata, quibus demissis desideratam sanitatem ordine congruenti consequeretur. Secundò dici potest & rectius, in hoc ægro & offerentibus ipsum fuisse etiam implicatē fidem consequendæ remissionis peccatorum, etsi de ea fortè nihil actu cogitarent, eò quod crederent Dominum posse cuncta sanitatis corporalis impedimenta tollere, inter quæ erant & peccata: quodque crederent eum esse Christum, qui promissus erat fore Saluator à peccatis hominum. Obseruanda verò hic rursum Domini benignitas. Non enim factum horū offerentium calumniatur, velut improbitatem quandā perfringentium alienam domum, ac sermonem interrumpentium, aut velut declarationem imperfectæ in se fidei, quasi absentem absens curare non posset, sed velut fiduciæ erga se declarationem piè illud & benignè suscipit, quamuis illorum fides nōdum maxima esset, nec talis qualis erat Centurionis.

Confide fili, remittuntur tibi peccata tua Confide, inquit, hoc est, bono animo esto, certò sperans te consecuturum desideratam corporis sanitatem. Nam remittuntur tibi peccata tua ob quæ morbum hunc incidisti. Dicit ergo: confide, nō quia nō habebat fiduciā, sed vt ea fiducia nō remitteretur, immò potius augeretur. Pro, remittuntur, autem Græcis est ἀφίωνται, quod verbum post Erasmum quidam vertendum putant per, remittantur vel remissa sint: ita tamen vt non tam optantis quam remittentis efficaciter, verba intelligantur. vt sit sensus: Volo vt peccata tua sint tibi remissa. Alioqui enim non fuisset occasio Pharisęis insimulandi Christu blasphemiæ. Verùm miraris satis nequeo huius versionis rationem, cùm pugnet & cum grammatices Græcę ratione, & cum sensus verborum congruētia. Nam ἀφέωνται, Græcis dicitur esse Atticum præteritum perfectum pro ἀφεῖνται, vnde magis vertendum fuerat, remissa sunt tibi peccata, quomodo quidam vertunt. Et cohærentia apta in his verbis nulla est: Confide, remittantur: cùm videatur reddi ratio quare fidere debeat, sicut cum postea dicitur

mulieri Aemorrhoissæ: Cōfide filia, fides tua te saluam
Luc. 7. fecit. Sic & Lucæ septimo. vbi cùm fit mentio de remissione peccatorum mulieris peccatricis, idem verbum ponitur, non est aptus sensus si legatur, remittantur. Non enim aptè postquam dictum est quæ fuerint mulieris in Christum pia officia, infertur: Propter quod dico tibi, remittantur ei peccata multa, sed vel remittuntur vel remissa sunt. Et videri meritò potest verbo præteriti temporis & hoc & illo loco abusos Euangelistas pro præsenti, quemadmodum accepit noster interpres, quia postquam illo loco dictum esset: remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum, subijcitur: Cui autem minus dimittitur, minus diligit: vbi pro dimittitur, Græcis est verbum præsentis temporis ἀφίεται. Porrò duplici de causa Dominus priusquam hunc paralyticum corporaliter sanaret, eidem dixit: remittūtur tibi peccata tua.
Ioan. 1. Primùm quidem, vt significaret eum propter peccata in morbum hunc incidisse, ac prius animæ quàm corporis sanitatem quærendam. Passim enim scriptura indicat plerisque morbos ob peccata immitti. Vnde & Christus illi quem in probatica piscina sanauerat, dixit: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat. Et Paulus ob indignam corporis Dominici
1. Cor. 11. sumptionē multos apud Corinthios laborasse, ac quosdam fuisse mortuos testatur. 1. Corinth. 11. Secundò his verbis Dominus paralytico remissionem peccatorum polliceri voluit, vt occasione obmurmurationis Pharisæorum, de sua potestate & diuinitate apertius dissereret, nec iam simplex ederet curationis miraculum, sed quod multipliciter attestaretur diuinitati eius. Nam obmurantibus in corde suo Phariseis, tribus modis factum est vt diuinitatem suam & potestatem declararet, videlicet demonstrando se videre cogitationes eorum & sanitatem corporalem subitò solo iussu largiendo, & per collatam sanitatem comprobando se habere potestatē dimittendi peccata.

Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se, hic blasphemat. etc.] Vulgus etsi Iesum nihil aliud quam hominem esse suspi-

ſuſpicaretur, tamen occaſione illorum verborum nihil ſiniſtrum de ipſo cogitauit. Simplicitas enim id adfert, vt ad calumniandum quis minus ſit propenſus. Contrà verò ſcientia cum ſuperbia coniuncta facilem reddit hominem ad calumniãdum. Vnde ſcribæ & Phariſæi legis ſcientia ſibi placentes, & ſuam gloriam obſcurari fama Ieſu dolentes, mox in verbis Domini inuenerunt quod culparent. E prophetarum enim & Moyſi libris didicerant ſolius eſſe Dei condonare peccata. Dicitur enim Iſaiæ 43. Ego ſum, ego ſum ipſe qui deleo iniquitates tuas propter me. Itaque quoniam Ieſum non niſi hominẽ ſcribæ putabant, arguunt eum blaſphemiæ. Et ſanè ita temperauit ſuum ſermonem Dominus, vt ſi æquo fuiſſent in ipſum animo, meritò non accepturi fuiſſent criminandi occaſionem. Non enim dixerat Dominus: Remitto tibi peccata tua, ſed quo minorem occaſionem impiarum cogitationum præberet, ac arrogantiæ notam effugeret: remittuntur, inquit, peccata: quæ etiam prophetę & ſancti cuiuslibet ex ſpiritu Dei loquentis verba eſſe poterant. Deinde ſicut in ſcripturis remittere peccata ſoli Deo tribuitur, ita & facere miracula. Frequenter enim in Pſal. occurrit de Deo, qui facit mirabilia magna ſolus. Quare ſicut intelligebant non obſtantibus ſcripturis homines etiam miracula facere, Deo ſcilicet poteſtatem ſuam eis communicante, aut per eos operante: ita quoq; intelligere debuiſſent Deum huic communicaſſe poteſtatem abſoluendi peccata, qui propriam ſibi poteſtatem miracula operandi communicauerat ei. Accedit quòd ſcripturæ veteris teſtamenti paſſim per Chriſtum promittunt peccatorum remiſſionem, quodq; & Ioannes Baptiſta palam & frequenter inclamauerit Ieſum eſſe agnum Dei, qui tolleret peccata. Malitiæ ergo Phariſaicæ fuit, ex ſcripturis calumniandi quærere occaſionẽ, ex quibus inuenire potuiſſent quod malis cogitationibus obijcerent, idque in peiorem interpretari partem, quod ſic dictum erat vt apud æquum auditorem omni facilè eſſet criminatione liberum. Porrò quoniam blaſphemiæ Dominum inſimulabant, dicentes abſolutè:

Iſa. 45.

Blaſphemia quid.

Hic blasphemat: notandus hoc loco vsus verbi, blasphemare, in scripturis. Sicut enim in propria significatione vocis, blasphemia non solùm in Deum est, ita quoque in scripturis non solùm blasphemia ad Deum refertur. Est enim βλασφημεῖν, hoc est, blasphemare, generaliter idem quod maledicere, non solùm superiori, quamuis illi maximè, sed tamen etiam æquali, & conuitijs aliquem incessere. Vnde non solùm homo dicitur blasphemare Deum, sed etiam homo hominem. Sic 1. Corinth. 4. Paulus
1. Cor. 4.
dicit: Blasphemamur & obsecramus. Et Christum in cruce pendentem scribæ dicuntur blasphemasse: Blasphemabant, inquit, mouentes capita sua. Sic ad Ephes. 4.
Ephe. 4.
blasphemia pro maledicentia ponitur: Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis. De blasphemia autem in Deum scriptura dupliciter loquitur. Vno modo, dum quis de Deo malè loquitur, tribuẽdo illi quod eius dignitati derogat, aut negando de eo quod ei competit. Atque dum huiusmodi blasphemia quæ directè in Deum est significatur, verbũ blasphemandi construitur, vt aliàs solet, cum accusatiuo, ita vt dicatur quis blasphemare Deum. Sic Leuit. 24.
Leuit. 24.
Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur.
Isaiæ 1.
Isaiæ 1. Blasphemauerunt sanctum Israel. Et 4. Reg. 19.
4. Reg. 19
dicitur Ezechiæ: Noli timere à facie sermonum quos audistis, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Altero modo de blasphemia in Deum loquitur scriptura, dum quis derogat honori diuino, tribuendo sibi vel alteri quod Deo proprium est. Atque dum de huiusmodi blasphemia est sermo, verbum blasphemare absolutè ponitur, vt hoc loco, & Matth. 26. cùm princeps sacerdotum scissis vestimentis suis exclamauit dicens: Blasphemauit. Aut cum accusatiuo & præpositione, in, vel contra, construitur, vt Marci 3. Qui blasphemauerit
Mar. 3.
in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum. Dicitur enim ibi blasphemare in vel contra spiritum, qui derogabat potentiæ & operationi spiritus sancti, tribuendo eam dæmonibus, quæ manifestè Spiritus sancti operatio erat. Proinde hoc loco dum dicitur apud

Matthæum: Hic blasphemat: sic est intelligendum: Hic blasphemat in Deum, tribuendo scilicet sibi quod Deo soli competit, & ob id derogando diuinæ dignitati.

Et cum uidisset Iesus cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordibus uestris] Quoniam Scribæ & Pharisæi Dominum tanquam blasphemum apud se condemnabant, eò quod videretur sibi arrogare quod Deo propriũ esset, mox ostendit sibi competere quod etiam scripturæ Deo proprium esse passim docent, dum declarat se cordium esse inspectorem, quod similiter Deo proprium est, sicut remittere peccata. Scriptum est enim 2. Paralip. 6. Tu solus nosti corda filiorum hominum. Et in Psalmo 7. Scrutans corda & renes Deus. Et 1. Regum. 16. Homo videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor. Proinde bene Euangelista Lucas Christi diuinitatem insinuauit dicens; Vt autem cognouit Iesus cogitationes illorum, perfectius verò eadem significauit Matthæus dicens: Cũ vidisset Iesus cogitationes eorum. Plus est enim videre cogitationes quàm cognoscere, cùm cognoscamus etiam cogitationes aliquorum ipsis nobis reuelantibus. Perfectissimè verò eandem significauit Marcus, dicens Dominum cognouisse cogitationes eorum statim & suo spiritu, hoc est, non alieno spiritu: quemadmodum prophetæ spiritu non suo, sed diuino quorũdam cogitationes cognoscere & videre potuerunt. Quanquam autem sola cogitationum reuelatione satis Dominus confutauerat eorum de se malam cogitationem, quodque non immeritò sibi vendicauerit potestatem relaxandi peccata, non dedignatur tamen & alia ratione idem ostendere manifestius, sanitatem ægro subitò solo iussu conferens in confirmationem potestatis dimittendi peccata. Et sanè non apertè sibi vendicauerat Dominus hanc potestatem, tamen quoniam eam sibi vendicasse Pharisæi intellexerant, ostendit euidenter eandem verè sibi conuenire. Vbi obseruandum quomodo semper Dominus aliorum malitia in bonum aliquod vtitur. Quod enim imprimis apertè dicere non conueniebat, id iam occasione cogitationum talium, commodum erat ostendere &

2. Par. 6.
Psal. 7.
1. Reg. 16.
Lucæ 5.
Marci 2.

euidens facere. Porrò hæc saluatoris quæstio: *Quid est facilius dicere, &c.*] dupliciter distingui potest ex parte verbi, dicere. Primo modo communiter distinguitur sic: quid est facilius dicere, vt infinitiuus, dicere, cõstruatur cum facilius. Secundò sic, vt coniungatur cum sequentibus: Quid est facilius, Dicere, dimittuntur, &c. Atq; hæc distinctio aptior videtur, imo ea conuincitur ex Marco, qui addit, Dicere paralytico, ac sensum videtur habere paulò diuersum à sensu prioris distinctionis, quamuis in idem coincidere possit. Intelligitur autem hæc quæstio dupliciter. Theophylactus enim ita eam intelligit, quasi Christus putauerit difficilius videri Pharisæis, dicere surge & ambula, quàm dicere, dimittuntur tibi peccata tua, eò quòd horum verborum effectus obscurus esset & incognitus, atque ob id Dominum voluisse per id quod difficilius videretur ipsis, probare quod facilius eis videretur, quamuis reuera esset difficilius. Nã secundum eum dimittere peccata difficilius est re vera, quàm sanare paralyticum. Itaque secundum eum, illud, dicere, videtur sic debere accipi, dicere sine reprehensione, hoc est, ita aliquid dicere, vt de efficacia verborum redargui non possis. eritq; sensus: Vtique dicetis mihi facilius esse, dicere alicui, remittuntur tibi peccata, quàm dicere, Surge & Ambula, eò quòd illorum verborum veritas & efficacia obscura sit. Ergo quod difficilius vobis videtur faciam, vt quod facilius apparet, & magis obscurum est, cognoscatis etiam esse verum. Verùm hæc interpretatio non videtur conueniens. Non enim apparet Pharisæos apud se cogitasse: Facilius esse dicere, dimittuntur tibi peccata, quàm dicere, surge & ambula: cùm illud tam difficile existimarent, vt Deo proprium esse putarent, & ob id Dominum blasphemiæ insimularent. Proinde rectius intelligitur Dominum voluisse vtrumque horum esse æquè difficile, eiusdemq; virtutis esse, vt habet Hieronymus, & corporis & animæ vitia dimittere. Verbum autem, dicere, accipi tunc debet pro seriò & efficaciter dicere. Quo verbo hic necessariò saluator vsus est, nec dicere potuit: Vtrum est facilius remittere alicui peccata, an confer-

conferre solo iussu paralytico sanitatem, eò quod de blasphemia arguebatur quæ in dicendo consistit: quare vt ad illorum calumniam directè responderet, dicendum erat, quid est facilius dicere, & non, quid est facilius facere. Est ergo hic sensus: Vos me arbitramini blasphemum, quòd dicendo, remittuntur tibi peccata, iudicetis me vendicare potestatem Deo propriam. Sed vestrum requiro iudicium, vtrum horum duorum minoris est potestatis, seriò & cum efficacia dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere, surge & ambula? Non dubitem quin vtrumque sit æqualis, imò eiusdem potestatis, idq; diuinæ, cum solius Dei sit verbo præstare quidquid voluerit. Itaque eandem sibi potestatē arrogat qui hoc seriò dicere præsumit, quam sibi vendicat qui dicit, remittuntur tibi peccata, vt æquè blasphemus sit qui illud dicit, atque qui hoc dicit. Hoc tantùm interest, quod ex conspecto ipso effectu secuto manifestè deprehendi potest non falso & arroganter potestatem vendicatam si quis dicat, Surge & ambula: non autem ita deprehendi potest, si quis dicendo, remittuntur tibi peccata, eandem potestatem sibi vendicet. Quare vt certissimò cognoscatis me non arroganter vsurpare potestatem remittendi peccata, sed eam verè habere quam antehac nullus hominum in terra habuit, etsi & ego homo sim in terra conuersans vobiscum, ecce efficaciam horum verborum, surge & ambula, vobis exhibeo, verbo hunc paralyticum sanum adeo reddens, vt ipse suum lectum auferens, integra valetudine sit à nobis abiturus in domum. Itaque si non potestis me ob id blasphemum iudicare, quòd dicere præsumam huic: Surge & ambula: ipsa videlicet re declarante me habere eam potestatem quam verba præ se ferunt: nec ideo blasphemum condemnare debetis quòd dicam, remittuntur tibi peccata, sed potius ex externo signo probare verum esse spirituale & oculis non patens remissionis peccatorum signum. Ex qua explanatione patet, quàm conuenienter Christus illorū calumniæ responderit, & quàm aptè eorū crassum cæcumque iudicium notauerit, eò quòd ea verba non calum-

niarentur tanquam blasphema, quibus solo iussu ægris frequenter sanitatem contulisset, cùm eandem potestatem præ se ferrent, idque apertius quàm verba illa quibus promisit remissionem peccatorum. Aduertenda aūt hic prudentia Saluatoris. Cùm enim scribæ cogitarent apud se. Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Non respondet: Vt autem sciatis me esse Deum, & ob id posse dimittere peccata, sed, *Vt sciatis quia filius hominis habet potestatem, &c.*] efficaciter probans ex ipsa cogitatione scribarum, se verum esse Deum, nec tamen id ob humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam exprimens, & simul se verum hominem comprobans, potestatemque dimittendi peccata competere sibi etiam quatenus homo est, & non solùm quatenus Deus. Remittit autem Christus quatenus homo aliter peccata quàm sacerdotes. Sacerdotes enim solùm remittunt tanquam ministri Christi, Christus verò remittit autoritatiuè & meritoriè, sua morte expians hominum peccata. Illud autem, in terra: auxesin facit, significat enim filium hominis non solùm habiturum potestatem cùm in cœlo esset regnaturus, sed etiam habuisse cùm adhuc in terris versaretur in forma serui. Offendit enim Pharisæos, ꝙ is qui homo erat, & in terris versaretur, sibi vēdicaret potestatem remittendi peccata, quod solius Dei est qui in cœlis est. Vnde ostendit filium hominis habere potestatem hanc, idque in terra. Porrò hæc verba: Vt autem sciatis quia filius hominis, &c. quidam accipiunt vt sint verba Euangelistæ, quasi diceret: Ipsi dubitabant eum posse dimittere peccata, sed vt vos lectores sciatis ipsum habuisse hāc potestatem, tunc ait paralytico. Verùm rectius accipiuntur vt sint verba Christi ad scribas, quæ cōtinuata fuerunt cum verbis quæ subiunxit, conuertendo sermonem ad paralyticum, dicens: Surge & ambula: sed Euangelistæ interposuerunt illa verba: tunc ait paralytico, per parenthesin legenda, vt demonstrarent Dominum conuertisse se ad paralyticum, dirigendo sermonem ad ipsum, postquā priorē sermonis partem direxit ad scribas. Itaque Christi locutio imperfecta fuit, efficaciam

Christus quatenus homo quomodo peccata dimittit.

ciam maiorem habens quàm si perfecta fuisset. Habet enim aliquid vehementiæ oratio in qua subitò fit transitus à persona in personam. Supplenda est autem oratio hoc vel simili modo: respicite & aduertite. Cæterùm hic duplex occurrit difficultas. Primò quomodo efficaciter Dñs probat se habere potestatē remittendi peccata, ex potestate curandi aliquem verbo, cùm multi sanctorum hanc habuerint potestatem, illam verò non habuerint. Secundò, quomodo Dominus significat æquè difficile esse dicere, Surge & ambula, & dicere, remittuntur tibi peccata, cùm Theophyl. post Chrysostomum dicat, re vera difficiliorem esse animæ quàm corporis curationem: & Augustinus super illud Ioan. 14. Maiora horum faciet: maius esse opus asserat vt ex impio quis fiat iustus, quàm creare cœlum & terram. Ad primum dicendum, Christum non simpliciter ex potestate curādi paralyticum probare se habere etiam potestatem remittēdi peccata, sed ex eo quòd sine nominis alicuius inuocatione, solo iussu, & cum autoritate præcipiendo curaret: quam potestatem nō habuerunt aliqui sanctorum, sed nec habere possunt, cùm sit solius Dei. Deinde cum miraculum curationis paralytici ediderit Dominus in confirmationem potestatis remittendi peccata, efficaciter consequebatur eandem ipsum habere, cum miracula vera efficaciter comprobēt id in cuius attestationem fiunt. Sunt enim quasi sigillum quoddam Dei, quo aliquid Deus verum esse comprobat. Ad secundum dicendum, maius quoddam opus ex sese esse iustificare impium quàm sanare ægrotum, cùm illud ad spiritum, hoc verò ad corpus pertineat, ac ob id etiam si hæc duo in seipsis tantùm considerentur, facilius esse sanare ægrotum paralyticum, cùm id aut simile naturali aliqua virtute fieri possit. Verùm sanare paralyticum hoc modo, nempe solo iussu, & remittere peccata, si referantur ad eam causam à qua sola hæc fieri possunt, ęquè sunt & facilia & difficilia. Diuinæ enim potentiæ vtrumq; æquè est facilè, à qua sola hæc fieri possunt.

Surge, tolle lectum tuum, & uade in domum tuam] Non solùm

lùm ſurgere præcipit, ſed etiam tollere lectum, vt quod fuit teſtimonium infirmitatis, fieret probatio perfectæ ſanitatis. In domum quoq; abire præcepit, vt ne gloriā ſuam quærere videretur ſi illum apud ſe retineret: vtq; non ſolùm præſentes, ſed etiam omnes obuij miraculi euidentiam probarent, & ſanitate ſua domeſticos lætificans fidei eis fieret occaſio. Porrò editum ſermonem mox manifeſta præſentaneaque vis conſecuta eſt. Non enim paralyticus paulatim ac tandem, ægreq; cœpit ſe mouere, ſed ad Ieſu vocem ſtatim erexit ſeſe, quaſi nullam vnquam ſenſiſſet paralyſin, ac ſublato in humeros lecto per confertam hominum multitudinem egreſſus eſt, nouum & antehac inuiſum omnibus ſpectaculū exhibens, vt qui paulò ante velut exanime cadauer à quatuor baiulis lecto affixus portabatur, nunc geſtiens & alacer tantæ etiam ſarcinæ geſtādæ ſolus ſufficeret. Cumque negatus fuiſſet locus aduenienti, datus eſt exeunti. Sic enim diſpenſatione quadam diuina vtrumque expediebat, vt venienti obſiſtens turba, fidei magnitudinem omnibus faceret manifeſtam, & datus per mediā multitudinem exeunti locus, miraculi ſpectaculum omnium oculis ſubijceret. Quid autem his viſis ſcribæ vel cogitauerint, vel dixerint, Euangeliſtæ non commemorant, niſi eos intelligamus etiam comprehēſos à Marco & Luca, qui dicunt omnes obſtupefactos. Cæterū Matthæus turbarum ſolùm meminit, nimirum quòd vulgus hoc miraculo conſpecto magis obſtupefactum ſit, ac ſimplici animo Deum glorificauerit, cùm ſcribas fortè & Phariſæos inuidentiæ quidam zelus occultæ torqueret. Tria autem in præſentibus turbis conſecuta commemorant, nempe ſtuporem & admirationem ſummam, quam Lucas ἔκστασιν vocat, timorem magnum ex ſtupore rei nouę prodeuntem, ac glorificationem Dei. Pro eo tamen quod habet Matthæus, timuerunt, Græcè eſt, ἐθαύμασαν, hoc eſt, admiratæ ſunt, vnde videtur interpres legiſſe ἐθάμβησαν. Porrò timoris apertè mentionem facit Lucas dicens: Et repleti ſunt timore. In huius autem paralytici curatione ſenſum aliquem ſpiritualē requirendum,

dum, præterquam quod superius generaliter est ostensum, etiam præsens locus satis indicat. Docet enim hic Dominus se voluisse per corporalem curationem morborum confirmare potestatem suam ad remittendum peccata. Itaque sicut est paralysis quædam corporũ, quæ humore noxio neruos corporis, qui motus sunt organa, occupat ac torpefacit, sic vt qui laborat hoc malo, viuũ cadauer esse videatur, cum ad nullũ vsum habeat membra corporis sui: ita quædã est paralysis animæ, cùm scilicet voluptates ac frigidissimæ rerum fluxarum curę sic occupant omnes animæ vires, vt tota torpeat ad omnia pietatis officia, ita affixa infœlici grabato cupiditatum carnis, in quibus conquiescit, vt viuens mortua sit, atq; ex sese nullum habeat robur erigendi se à rebus terrenis ad cœlestia, aut adeundi medicum animarum. Talis igitur anima, si agnito morbo suo humana arte immedicabili, cupida fuerit sanitatis, seipsam curet cum summa fiducia prædicatorum, pastorum, & iustorum hominũ institutione & oratione deferri ante Christum, eique commendari: & quoniam turba carnalium hominum, & carnalium cogitationum impedimentum præstat accedendi, curet se subuehi à carnalium commercio, sicq; humiliter demitti ante Iesum, morbum suum omni deposito noxio pudore illi planè & palam detegens. Qui non dubium omnipotente sua bonitate, non solùm peccata remittet, vnde paralysis illa & dissolutio viriũ nata est, sed & vires largietur tantas, vt non tantùm surgat, sed etiam lectum, hoc est, corpus in quo requiescebat languescens ad omnem boni operationem, tollat veluti in humeros suos, dominans iam illi cui prius seruiebat, nõ iam vt prius baiulis opus habens, sed suis pedibus ambulans quocunque agit illam spiritus Christi, nec aliò ambulans quàm quò iussa est. Ambulat autem, idq; coram omnibus, atque in domum suam vadit, dum virtutũ profectibus semper ad meliora alijs etiam videntibus progreditur, ingrediens in requiem conscientiæ, secundum illud Psalmistæ: Conuertere anima mea in requiẽ tuam, quia Dominus benefecit tibi: expendens apud

ſe beneficij accepti & bonitatis diuinæ magnitudinem, ac ob eam & priuatim & publicè Deum glorificās. Porrò noſtrum fuerit, non ſcribarum ſed ſimplicis turbæ ſequi exemplum, vt & ipſi glorificemus Deum, non ſolùm quando nobis ſua clementia adimit morbos animi, verumetiam cùm alios videmus eiuſdem bonitate à priſtinis vitijs reſipiſcere, admirandumque & nobis, quòd talem poteſtatem dedit hominibus, vt & ipſi poſſint remittere peccata.

DOMINICA XX. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Matt. 22. *IN illo tempore: Loquebatur Ieſus cum diſcipulis ſuis in parabolis dicens: Simile factum eſt regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio ſuo. Et miſit ſeruos ſuos uocare inuitatos ad nuptias & nolebant uenire. Iterum miſit alios ſeruos ſuos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia mea occiſa ſunt, & omnia parata, uenite ad nuptias Illi autem neglexerunt: & abierunt, alius in uillam ſuam, alius uerò ad negociationem ſuam. Reliqui uerò tenuerunt ſeruos eius, & contumelia affectos occiderunt. Rex autem cùm audiſſet, iratus eſt, & miſsis exercitibus ſuis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum ſuccendit. Tunc ait ſeruis ſuis: Nuptiæ quidem paratæ ſunt, ſed qui inuitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quoſcunque inueneritis, uocate ad nuptias. Et egreſsi ſerui eius in uias congregauerunt omnes, quos inuenerunt, bonos & malos: & impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium. Intrauit autem rex, ut uideret diſcumbentes, & uidit ibi hominem non ueſtitum ueſte nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc intraſti, non habens ueſtem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc rex dixit miniſtris: ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Multi enim ſunt uocati, pauci uerò electi.*

QVanta ſit huius parabolæ dignitas, ex eo perſpici facilè poteſt, quod totius ſcripturæ ſummam, & quaſi compendium, breuiter & luculenter exponit, vt cui non vacat occupato, ſacros reuoluere codices,

dices, saltem ex hac Euangelij pericope, studeat scripturarum potissimas partes, & capita recognoscere. Tradit enim, quid de Deo, de redemptione per filium Dei peracta, de pacto, siue testamento cum Abraham & eius semine facto, de beneficijs illi populo multipliciter præstitis, de intolerabili ipsius ingratitudine, de subsequenti vindicta, & vocatione gentium: de veris & falsis Christianis, postremò, de iudicio, & retributione finali, sit sentiendum. Hos enim præcipuos vtriusque Testamenti locos, ferè nemo, qui scripturam, vel à limine salutarit, est negaturus. Complectitur autem Christus, omnes in vnam parabolam, vt rudiores per exemplum cernere, ac velut in tabella depictum conspicere possint, quid cum genere humano Deus Opt. Max. egerit ab exordio, ac in hunc vsque diem gerat, sitque ad finem vsque facturus, quatenus ex operibus Domini, ad eius possint notitiam peruenire. In omnibus autem diuinis operibus, si hominem spectes, super omnia refulgēt hæc duo, misericordia ineffabilis, & infallibilis iustitia, quæ nobis hæc allegoria luculentissimè tradit. Continet enim duo misericordię Dei argumenta clarissima, quibus singulis, mox totidem horrenda vindictæ suæ subiungit exempla, quibus subinde in hominum proteruiam animaduertit. Hunc in finem, vt misericordiam & gratiam Dei cognoscentes, ad gratitudinem & eius amorem traheremur. Et vice versa, seueram eius iustitiam & iudiciū instans metuentes, ab omni impietate reuocaremur.

ET *respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile, &c*] Respondisse dicitur Iesus, quanquam non præcedat aliqua quæstio scribarum & sacerdotum, siue quia respondit cogitationi eorum affectantium ipsum capere: siue simpliciter, quia hanc parabolam superioribus subiecit. Sic enim, vt aliquoties dictū est, sæpe in Euangelijs accipitur, respondere, vt sit subijcere aliquid, quibusdam præcedentibus, siue verbis, siue factis. Commodè autem hanc parabolam superiori de vinea locata Dominus subiecit, quòd hac idem quidem

quod

quod præcedente significatur, nimirum regnum Dei à Iudæis propter ipsorum impietatem auferendū, & dandum gentibus, sed tamen quædam hic apertius significantur, quàm illa præcedente parabola : quædam item vlterius significantur quæ præcedēte parabola nō erant significata. Nam illa quidem significabatur primates Iudæorum dignè perdendos: hac verò significatur cum eis etiam populum & ciuitatem perdendos: & species item vltionis significatur, nempe quòd incendio ciuitatis, & exercitu contra eos misso. Rursum cùm præcedens parabola significauerit ea quæ vsq; ad passionē contigerunt, puta Dei prouidentiā qua erga Iudęos est vsus, ac Iudęorum impietatem in Prophetas, & tandē in ipsum Christum, hæc parabola potissimùm ea quæ post crucē contigerunt, aut post Christi aduentum indicat, nempe quomodo Iudæi primò sint à Deo ad Christi gratiam vocati, & quomodo in Apostolos eādem patrauerint impietatem quam olim in Prophetas. Cumq; superiori parabola tantum sit significatum, regnum cœlorum dandū gentibus: hîc vlterius significatur nō omnes qui ex gentibus in regnū Dei fuerint admissi saluos fore, vt ne occasione superioris parabolæ, credentes ex gētibus remissiores essent & nimis securi, existimātes satis esse credere, & baptismum suscepisse. Ex quibus satis licet intelligere quàm commodè hæc parabola subiuncta sit superiori, siue Iudæos spectemus, siue gentes. Habita est quidem ex Lucæ cap. 14. similis parabola, sed ea vt est alio tempore & loco dicta, quā sit diuersa ab hac, facilè ex cōparatione intelligi potest. In illa enim dicitur parata cœna, in hac verò prandium, idq; nuptiale. In illa vnus seruus ad inuitatos semel missus dicitur, in hac multi serui, idq; frequenter. In illa inuitati tantùm dicuntur se varijs modis excusasse, in hac præter eos qui neglexerunt venire, quidam dicūtur missos seruos occidisse. Proinde in illa excusatores tantùm excluduntur à cœna, in hac homicidæ etiā vindicantur. In illa seruus ad vocandum eos qui inuitati non erant, bis emittitur, in hac verò serui ad vocandum non inuitatos semel tantum missi dicun-

cantur. In illa nemo admissus ad cœnam eijcitur, in hac eijcitur qui venerat non indutus veste nuptiali. Quanquam enim vtriusq; parabolæ præcipuus scopus sit idē, tamen ei quod tunc agebat Dominus, contextus illius parabolæ cōueniebat: ei verò quod nunc significare voluit Dominus, iste cōtextus commodus erat. Tunc enim tantùm erat significandum Iudæos aut Iudæorum primates se suo vitio reddituros indignos gratia Euangelica & beatitudine æterna, atq; in locum ipsorum gētes successuras: hîc verò præter ista etiam alia erant significanda quæ superius sunt dicta. Est autē parabola per se satis clara, vt in litera & exempli declaratione non sit opus hærere. Nec obscurum est quid per parabolā, & parabolæ singulas penè partes Dominus significare voluerit. Nam per hominem regem parabolicè significari Deum patrem certum est, qui rex est vniuersi, quiq; nunc non simpliciter per hominem, vt alibi aliquoties, sed per hominem regem significatur commodè: tum quia postea de vindicta dicitur quæ pertinet ad regem: tum ad significandū nuptias de quibus in parabola, non vulgares fuisse, sed magnificas, vtpote regias, & regis filio præparatas. Accipitur autē hoc loco, vt & aliâs nonnunquam, vocabulū, nuptiæ, nō pro ipsa copulatione matrimoniali, quæ propria eius est significatio, quomodo accipitur apud Augustinū in libro cui titulus de nuptijs et concupiscētia, sed pro conuiuio nuptiali, quemadmodū patet ex eo quod ad nuptias dicantur homines inuitati. Proinde Deum patrem fecisse nuptias filio suo, non debet sic declarari, quia eum in vtero virginis humanę naturæ coniunxit, aut quia per incarnationis mysteriū & humanæ naturæ assumptionem, sanctam ei Ecclesiam fidelium in spōsam sociauit, sed quia ratione huiusmodi coniunctionis filij sui cū Ecclesia, Deus pater nuptiale conuiuiū ad honorem filij sui pręparauit hominibus. Est autem nuptiale istud conuiuium illud, quo Deus in hac vita mentes fidelium pascit iucunda & salutari doctrinæ Euangelicæ prædicatione, ac varijs sacramentorum & charismatum ferculis: quo item & post hanc vitam

vitam eos paſcit, & vſque ad ſatietatem reficit gaudijs æternæ beatitudinis. Hoc eſt conuiuium illud, de quo Iſaias: Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc, conuiuium pinguium, conuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defecatæ. Hoc conuiuium Deus pater ante aduentum filij ſui in mundum nondum fecerat & inſtruxerat, quando necdum apertè prædicabatur regnum Dei, & gratia Euangelica: ſed poſtquam filius Dei per aſſumptionem humanæ naturæ, & conuerſationem ipſius cum hominibus Eccleſiam ſibi in ſponſam copulauit, tum ratione huius coniunctionis iſtud conuiuium hominibus paratum eſt. In ſpiritualibus enim his Chriſti nuptijs ſponſa magis eſt intelligenda, ipſa Eccleſia, quàm aſſumpta à Chriſto in vtero virginis humana natura. Nam Paulus ad Epheſios & Corinthios ſponſam Chriſti facit Eccleſiam, ſimiliter & Ioannes in Apocalypſi, & Baptiſta Ioannis.3. vbi latius dictum eſt cur Chriſtus ſponſus dicatur Eccleſiæ. Porrò per inuitatos ad nuptias, ſignificantur Iudæi, qui olim per Prophetas & legem inuitati erant ad nuptiale illud conuiuium in tempore gratiæ per aduentum Meſſię exhibendum, quemadmodum ſolet aliqui inuitari ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibeantur. Per ſeruos autem primò miſſos, plerique intelligunt Prophetas: & per ſeruos ſecundò miſſos, Apoſtolos. At cùm ſerui etiam primi ſignificentur miſſi cùm iam nuptię eſſent paratæ, ad eos qui prius erāt inuitati, rectius per ſeruos primò miſſos intelliguntur ſignificari Ioannes Baptiſta & Apoſtoli, qui ante mortem Chriſti prædicauerunt regnum cœlorum appropinquaſſe, vocantes Iudæos ad paratas nuptias, dum ad pœnitentiam agendam eos hortabantur, dicentes: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Per ſeruos autem ſecundò miſſos, eidem Apoſtoli ſimul cum alijs multis, vt Paulo & Barnaba, miſſi poſt reſurrectionem ad prædicandum Iudæis. Ad quem modum intelligunt ferè D. Hilarius, Chryſoſtomus, & Euthymius. D. Hieronymus indicat quoſdam libros priori loco

Iſaiæ 25. *Epheſ 5.* *Apoc. 21.* *Mat. 4.*

loco habere singulariter: Et misit seruum suum vocare: secundū quam lectionem vult per seruum illum intelligendū Moysen primò missum ad Iudæos ab initio mundi à Deo inuitatos: & per seruos secundò missos, Prophetas post Moysen missos. Verùm cū ostēsum sit verisimilius esse vt per omnes seruos missos intelligantur ministri noui testamēti, si legatur singulariter, seruum, rectè per seruū illum intelligetur Ioānes Baptista, qui primus de nuptijs Christo paratis annūciauit, professus se amicum sponsi, post quē alij serui missi sunt ad Iudæos, nempe Apostoli. Verisimile est autem eam lectionem, cuius meminit Hieronymus, desumptam ex simili parabola, Lucæ 14. quod constanter Græci & Latini habeant pluraliter: Et misit seruos suos. Quòd si incommodū videatur in seruis primò missis intelligere Apostolos, & eosdem intelligere in seruis secūdò missis, eò quòd dicatur in parabola: Iterum misit alios seruos: in seruis primò missis intelligi cōmodè poterunt significari Ioannes & ipse Christus, qui secundum humanitatem in qua prædicauit seruus erat: in seruis verò secundò missis, Apostoli missi post resurrectionem, quanquā & ipsi Apostoli post resurrectionem missi secundò, rectè intelligātur per alios designari seruos, tum quòd per acceptum spiritum alij iam effecti essent: tum quòd alij eis in prædicationis officio coniuncti essent, vt Paulus & Barnabas. Vt vt est, significatur ad Iudæos olim inuitatos, bis missos esse seruos nuptiali conuiuio iam parato, nempe & ante mortē Christi, & post eius resurrectionem. Proinde notandum, quòd cùm in priori missione serui tantùm dicātur missi vocare inuitatos: in secunda, iussi sunt dicere inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata. Hoc enim significatur Apostolos post Christi resurrectionem ex Dei iussione prædicasse, Messiam mortuum, crucifixū, & resurrexisse, omniaq; tunc peracta esse quæ ad salutem hominum & spiritualē eorum refectionem essent necessaria, tantū superesse vt fide venirent, & propositorū fierent bonorū participes. Tunc absolutius prandiū erat paratū,

& omnia parata quæ ad prandiũ erant necessaria, quando agnus paschalis in cruce occisus, propositus est omnibus fide & sacramento edẽdus, & fideles adipe spiritualium charismatum passim impinguabãtur, Spiritu sancto misso è cœlis. Et hoc quidẽ est quod in genere significatur per hoc quod dicitur: omnia parata sunt, tauri et altilia occisa sunt: vt non sit opus distinctè explicare quid per tauros, quid per altilia sit intelligẽdum, cũ hæc tantũ sint dicta pro exempli exigentia, iuxta morẽ qui seruari solet in nuptijs. Nihilominus per illud: tauri & altilia sunt occisa: hic etiã mysticè significatur preciositas & magnificentia conuiuij à Deo hominibus parati, quodq; multis paratũ sit cùm non vnus tantùm taurus, sed multi tauri dicantur occisi. Deinde quòd in hoc conuiuio sint non tantũ quæ famem satient, vt taurorũ caro, sed etiam delicata quæ ad delitias adhibẽtur, vt sunt altilia, id est, animalia alimẽto impinguata, & proinde esse hic vnde quisq; sibi conuenientem sumat cibum, vt grossiores & rudiores, grossam comedant taurorum carnem: delicatiores verò & perfectiores, adipe vescantur pinguium altilium. Bene autem prandium paratum dicitur, quòd hic potissimum significẽtur ea bona quibus fruũtur fideles in præsenti vita, post quæ velut cœna sequitur fruitio cœlestium bonorum. Quòd autẽ inuitatorum quidã neglexerunt venire, abeũtes vel in villam suam, vel ad negotiationẽ suam: alij verò etiam apprehensos seruos cõtumelia affecerunt & occiderunt: significat Iudæorum quosdam neglexisse bona ad quæ inuitabantur, abstractos scilicet ab eis amore & cura bonorũ terrenorum: quosdam verò inuitationem seruorum Dei ægrè ferentes, illos etiam post multas contumelias occidisse. Quorũ tum negligentia, tum impietas eo fuit intolerabilior, quòd cùm ad conuiuium nuptiale passi fuissent se prius inuitari, ad expectatum illud, cùm iam paratum esset, & tam sumptuosè ac regaliter paratum, aut venire neglexerint, aut se vocari nõ passi sint. Ad exaggerandum enim Iudæorum infidelitatem & impietatem, & non solùm ad commendandum Dei benigni-

tatem,

tatem, nihil prætermittentis quo Iudæos bonorum suorum participes redderet, faciunt quæcunque in historia dicuntur aut significantur hactenus, nempe quòd olim ante nuptias paratas fuerint inuitati, eamq; inuitationem acceptauerint, promittētes se venturos ad nuptias: quòd semel & iterum vocati sunt ad nuptias iam paratas, idque per multos & diuersos seruos: quòd nuptiæ quas neglexerunt aut contempserunt iam paratas, regales fuerint, ac sumptuosissimæ: quòd nec regis benignitate prouocati, nec eiusdem potentia terrefacti, nec promissionis suæ memores, regijs seruis aut obedire neglexerint, aut etiā contumelias & mortē pro optanda vocatione intulerint. Iustè ergo tantā impietatem Iudæorū secuta est vltio diuina, quæ significatur per sequentia: Rex autē cùm audisset, iratus est, &c Eo enim significatur, Deū patrem, qui vt est tardus ad iram, non statim vltus est Iudæos, nec iratus illis, cùm ad priorem seruorum missionem recusarent venire, dissimulasse quidē ad tempus iniuriam seruis suis & sibi illatam, sed tamen tandem velut illa iā audita & intellecta emisisse exercitus Romanorum (qui Dei rectè dicūtur exercitus, quòd omnes eius sint ratione creationis, quodq; his Deus vsus sit ad vindictam necis Dominicæ & Apostolorum) qui sub Tito & Vespasiano, homicidas Iudæos perdiderunt simul cum ciuitate eorum Ierusalem igne vastata. Vbi notandum, quod tantùm homicidas rex iratus dicitur cum ciuitate eorum perdidisse, non autem etiam eos qui neglexerunt venire. Illo enim commendatur Dei bonitas, quasi nō fuerit Iudæos horrenda illa in præsenti vita vltione vindicaturus, si tantū neglexissent oblatam salutem, & non etiam homicidæ fuissent seruorum Dei. Sequitur in parabola: *Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidē paratæ sunt, &c.*] Per quæ proculdubio significauit Dominus ꝙ Iudæis indignos se reddentibus bonis Euangelicis, prædicatores Euangelij à Deo mittendi essent ad vocandum populum gentilem, qui quoniam nullas acceperat de Messia & bonis cœlestibus promissiones, nō erat vt populus Iudaicus olim ad has nuptias inuitatus, nec vide-

bantur illis nuptiæ istæ præparatæ, sed incredulitas Iudæorum facta est occasio vocationis gentium, quia, vt
Rom.11. habet Paulus, illorum delicto salus est gentibus. Ita factum est, vt licet Iudæi inuitati indignos se redderent, non tamen nuptiæ frustra paratæ essent, sed suos haberent conuiuas, gentibus in locũ Iudæorum subintroeuntibus. Porrò cùm dicitur: Tunc ait seruis suis: dictio, tũc, non videtur referenda ad omnia præcedentia, vt significetur rex hæc dixisse postquam missis exercitibus suis perdidit homicidas, & succẽdit eorum ciuitatẽ, sed tunc ait seruis suis, cùm scilicet audisset seruos suos necatos, & inuitatos nolle venire. Quia etiam ante vltionem de Iudæis sumptam missi sunt Apostoli ad gentes. Si tamẽ tunc, etiam ad immediatè præcedentia referatur, intelligetur significari post Iudæorum vastationem tũc maximè ad gentium vocationẽ missos prædicatores, quando & hi qui eatenus in Iudæa remanserant, ad gentes sunt missi. Cùm autem dicitur: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant nõ fuerunt digni: plus intelligendũ est significari quàm exprimatur, nimirũ quòd inuitati non solũ non fuerunt digni, sed se indignos fecerunt qui nuptijs interessent. Nam & non inuitati gentiles etiã non fuerunt digni, sed non se sicut Iudæi fecerunt bonis nuptialibus indignos. Itaq; quo constet differentia quæ innuitur inter inuitatos et non inuitatos, illud: non fuerunt digni: sic est exponendum: fecerunt se contemnendo indignos. Cæterùm exitus viarum, in quos iubentur egredi serui, ad literã sunt vbi multæ viæ simul coeunt, & multæ viæ exeunt, vbi probabilius est multos reperiri posse ex diuersis vijs illuc confluẽtes, vt significetur multos ad nuptias vocãdos. Aut simplicius per exitus viarum significãtur fines & termini viarum, in quibus ferè abiecti commorantur, vt significetur prædicatores missos etiam ad vocandum abiectissimas gentes, eosq; etiam qui in extremis mundi partibus ha-
Act.1. bitant, iuxta illud: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsq; ad extremum terræ. Quod & Propheta regius longè ante prędixit: In omnẽ,
inquit,

inquit, terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Præcipiũtur ergo ſerui exire non tantũ in vias, ſed etiam in exitus viarum, hoc eſt, quod ad ſenſum à Domino intentum pertinet, in fines orbis terræ, ad gentes etiam remotiſſimas & abiectiſſimas. Cùm autem prius mitterentur in ciuitatem ad ciues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum quæ ſunt extra ciuitatem, ad ſignificandum quòd Iudæi rempublicam habentes legibus diuinis conſtitutam veluti ciues ciuitatem incolebant: gentes verò cultu veri Dei ac legibus iuſtis carentes, atq; in varijs diſperſæ erroribus veluti in agris morabantur. vnde D. Auguſtinus libr. 2. & 19. de Ciuitate Dei, vtrobique cap. 21. oſtendit ne apud Romanos quidem vnquam fuiſſe rempublicam, ſed tantùm apud populum Dei. Quod autem rex dicit ſeruis: Quoſcunque inueneritis vocate ad nuptias: ſignificat Deum ſine perſonarum delectu quoſuis ad bonorum ſuorum participationem velle vocari. Quòd verò ſerui egreſſi bonos pariter & malos congregaſſe dicuntur: magis eſt dictum à Domino propter rem per parabolã ſignificandam, quàm propter exemplum parabolæ, cui illud parũ conuenit. Cùm autem nulli antequam vocentur, boni corã Deo reperiantur, nec qui mali volunt perſeuerare congregandi ſunt ad nuptias, intelligendum eſt ſecundum D. Hieronymum ideo dictum eſſe bonos pariter & malos eſſe congregatos, quia inter ipſos gentiles infinita eſt diuerſitas, & ſecundum humanam conuerſationẽ quidam eorum boni dicuntur, quidam mali. Aut potius ſecundum Gregorium boni pariter & mali congregati dicuntur, vt intelligeremus in Eccleſia ſemper malos bonis permixtos fore. Nam iſtud cur in parabola dixerit, ſatis aperit poſtea Dominus, cùm inuentum dicit vnum non indutum veſte nuptiali, & ob id eiectum. Itaq; boni & mali dicuntur non ratione bonitatis & malitiæ in qua fuerant cùm vocarentur, ſed in qua poſt vocationẽ erant futuri. Vtramque intelligentiam tradit D. Auguſtinus cap. 17. lib. de fide & operibus. Cæterùm quòd dicit, nuptias impletas eſſe diſcumbentium, id eſt, diſcum-

Pſal. 18.

bentibus(nam genitiuus ille coniungendus est cum, impletæ sunt: & non cum substantiuo, nuptiæ) significat non defuturum quenquam prædestinatorum ad fidem, nuptiali conuiuio Christi, sed hoc conuiuium habiturũ plenum suũ numerum, nec quicquam eius plenitudini & celebritati obfuturũ, quòd inuitati illi primi venire noluerint: imò potius hac ratione fore, vt plures ad hoc conuiuiũ congregentur, & conuiuium impleretur cõuiuis, quod per inuitatos tantùm, etiã si omnes venissent,
Rom. 11. impleri non potuisset. Vnde Paulus delictum Iudæorũ diuitias esse dicit mundi, & eorum diminutionem diuitias esse gentium. Necdum autem impletũ est, quod per impletas discumbentibus nuptias significatur, sicut reliqua impleta sunt quæ per præcedentia significantur: sed impletũ erit istud in seculi consummatione, quando collecti erũt in Ecclesiam quotquot præordinati sunt vt sint de numero fidelium, post quod & implebuntur quę per sequentia significantur. Itaque per hoc quod postquam impletæ essent nuptiæ discumbentibus, rex intrasse dicitur vt videret discumbentes: significatur quòd in consummatione seculi, Deus pater per filium suum fideles sit visitaturus, à quibus iam videtur abesse, vt videat & dispiciat quomodo vnusquisque sit habitus & dispositus, & an omnes dignè tantis accumbãt & intersint nuptijs, an potius quidam suo habitu nuptialem illam dehonestent solẽnitatem. Porrò per vestem nuptialem, hoc est, nuptijs dignam (neq; enim cõuenit nuptijs maximè regalibus interesse sordido & vulgari vestitu,) quidam fidei encomium nimis vbique inculcantes hodie, mysticè volunt intelligi fidem ipsam, sed ineptè, quandoquidem qui ad nuptias has veniunt, dicuntur venire ratione fidei, & sacramentorum fidei quæ suscipiunt, cùm tamen inter eos qui veniunt significetur nõ omnes habere vestem nuptialem. Proinde secundum antiquos patres per vestem nuptialem secundum mysticum sensum intelligi potius debet aũt ipsa charitas, quæ instar vestis tegit nostrã nuditatem, & operit multitudinem peccatorum, vestisq; planè est nuptijs Christi
digna,

digna, quòd in hac venerit Christus sponsus, Ecclesiam sibi in sponsam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per vestem nuptialē intelligitur vita pura & splēdida, in modum vestis virtutibus & bonis operibus cōtexta, hominemq; ornans. Et contrà vestis nō nuptialis, vita est sordida & impura. Omnes enim patres intelligunt hac parte parabolæ admoneri fideles, ne satis sibi esse putent quòd credant, & baptismate abluti sint, atq; intra Ecclesiam recepti eisdem participent sacramentis, eodemque nutriantur doctrinæ pabulo, sed opus esse vt viuant vitā sua vocatione dignam, &, vt Paulus habet, ambulēt dignè vocatione qua vocati sunt. Hæc est illa vestis ad quā adhortatur idem Paulus, dicens: Abijciamus opera tenebrarū, & induamur arma lucis: sicut in die honestè ambulemus. Et alibi: Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Huic intelligentiæ conuenit quod postea in quadam parabola dicitur filius hominis iudicaturus fideles de neglectis misericordiæ operibus. Nam qui non credit, iam iudicatus est. Conuenit & illud quod Apoca. 19, dicitur: Gaudeamus & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se, & datum est ei vt cooperiat se byssino splendenti & candido. Byssinum enim sunt iustificationes sanctorum. Vnum autem dicitur vidisse rex non indutum veste nuptiali, quanquam plures sint fortè in ecclesia mali quàm boni, tum vt in illo vno vnusquisque discat fidelium solicitus esse, vt vitam viuat sua vocatione dignam, tum vt hinc intelligeretur exacta & diligens cōsideratio Dei ad vitam & merita fidelium, nec quis sibi persuadeat se vnum in nouissimo iudicij die in tāta hominum multitudine posse effugere Dei oculum. Quòd autem rex dixisse illi dicitur: Amice, quomodo huc intrasti, hoc est, qua audacia, qua fronte huc ad tantas nuptias intrasti sine veste nuptiali: (est enim illud, quomodo, intelligendum reprehensiuè dictum) significat in nouissimo die Deum seuerè reprehensurum eos qui fidelibus permixti non vixerunt vitam dignam fidelium consortio, & nuptialibus bonis, erga eos tamen ex sese pro ingenita

Ephes. 4.
Rom. 13.
Ioan. 5.

ſua erga omnes benignitate bene affectum fore: quod ſignificatur per appellationem amici, vt intelligamus Deum non perſonarum odio, ſed iuſtitiæ tantùm zelo quoſdam condemnaturum. Quòd rege interrogãte obmutuit interrogatus, ſignificat in iudicij die peccatores rationem ſuæ vitæ poſtulatos non habituros quod reſpondeant, aut quo ſe valeant defendere, ſecũdum illud Iob: Si voluerit homo contendere cum eo, nõ poterit ei reſpondere vnum pro mille. Quod autem in illo die fideles bonis operibus nudi, non tantùm ſint verbis ſeuerè corripiendi, ſed etiam è nuptijs & ſanctorum conſortio eripiendi, ac carceri infernali tradendi in æternum puniendi: ſignificatur per ſequentia, cùm dicitur: Tunc dixit rex miniſtris, Ligatis manibus & pedibus eius mittite eum, &c. In quibus Dominus declinat ab exemplo parabolæ ad rem per parabolam ſignificandam. Nam per tenebras exteriores ad literam Dominus ſignificat ſemper tenebras infernales. vnde hoc non conuenit exemplo parabolæ, ſicut nec quod ſequitur: Illic erit fletus & ſtridor dentium. Sicut autem metaphorica eſt locutio in eo quod in inferno dicitur fore fletus & ſtridor dentium, ad ſignificandum, vt ſuprà dictum eſt, maximum tum dolorem, tum horrorem: ita etiam eſt allegoria in eo quod præcipiuntur ligari manus & pedes. Non enim corporalibus vinculis poſt reſurrectionem damnatorum manus & pedes veriſimiliter ligabuntur, ſed huiuſmodi allegoria deſumpta ab exemplo parabolæ, cui vincula corporalia bene conueniunt, ſignificatur, impios in inferno violẽter detinẽdos, ne ſe inde aliqua ratione poſſint vel manibus reſiſtendo, & impedimenta rumpẽdo, vel pedibus fugiendo liberare: quemadmodum cùm alicui in carcerem proijciendo, aut in aquam ſubmergendo manus & pedes ligantur, fit hoc ne effugere poſſint, aut enatare, ſicq; mortem euadere. Quidã intelligunt hac allegoria ſignificari impijs auferẽdam poteſtatem bene operandi & bene volẽdi. Manus enim operatiuas ſignificãt animæ vires: pedes verò quibus ad aliquid mouemur, affectiuas. Iſtud autẽ etſi ſimul rectè ſigni-

significari intelligatur, tamen quod priori loco dictum est, potissimum esse quod significatur, patet ex exemplo parabolæ vnde trahitur allegoria, atque in illa priori intelligentia posterior etiam includitur. In eo enim quod dicitur damnatis ablata potestas se liberādi è pœnis, includitur etiam potestatem bene operādi ademptam eis. Nam si bene operari possent, aut bene affici, possent & liberari ab inferno. Porrò sunt qui quod dicitur in parabola de ingressu regis vt videret discumbentes, &cæt. intelligunt mysticè impleri in vita præsenti, vt tunc intelligatur Deus intrare ad videndum conuiuas in suis nuptijs, quando interna visitatione cor vniuscuiusque commouet & admonet, aut quando in hora mortis rationem anteactæ vitæ ab homine requirit. Ideoque notant regem non tum statim iussisse ministris suis vt eijcerent indignum, cum vidisset eum non indutum veste nuptiali, sed tūc cùm redargutus ille obmutuisset, nec vel veniam precaretur ab eo qui ipsum amicū vocabat, vt hinc intelligamus peccatorem non damnandum, si cùm à Deo cor eius reprehenditur in hac vita, confugiat ad preces, culpam suam humiliter benigno Domino cōfitens. Verùm sicut ipsi exemplo parabolæ magis conuenit, intelligere regem intrasse ad discumbentes postquā nuptiæ impletæ essent discumbentibus: ita magis intelligendus est significatus aduentus Dei post consummationem seculi, quanquam quod de generali intelligitur hic dictum iudicio, rectè etiam simul secundariò accommodetur particulari cuiusque hominis iudicio, sicut & alibi, vbi de generali Dominus potissimū loquitur iudicio. Notandum autem, quòd cùm rex dicatur superius misisse seruos suos ad vocandū cōuiuas, nūc dicatur pręcepisse ministris suis vt è nuptijs eijcerent non indutum veste digna. Per seruos enim homines sunt significati: per ministros verò, aut, vt est Græcè, diaconos, quod dignius est vocabulum quàm nomen serui, significātur Angeli, qui ministri sunt & executores iustitiæ diuinæ, de quibus Matthæus: Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio istorum, & mittent eos in caminum ignis. *Matt. 12.*

Dan. 7. Et Daniel. Milia milium ministrabāt ei, & decies milies centena milia assistebant ei.

Multi enim sunt uocati, pauci uerò electi]Enim, legendum est, & non, multi autem sunt vocati: quomodo tamen habent multi libri. Videri autem posset hæc clausula non satis congruere parabolę, cùm in illo conuiuio vnus tantum dicatur eiectus, hic verò significetur multos reijciendos. Sed primùm sciendum est per vnum qui eiectus dicitur, significari non omnes qui vocati sint fore saluandos: deinde cum illo qui eiectus est, coniungendi sunt & omnes illi qui vocati primum fuerant, sed indignos se fecerunt nuptijs. Ad vtramque enim narrationem refertur hæc parabolæ conclusio, redditurque per eam causa, quare in parabola dictum sit, primum quidē quòd inuitati, & deinde vocati exclusi sint à nuptijs, ac postea quòd ex vocatis qui venerunt ad nuptias etiam vnus sit eiectus, nimirum vt per vtramque illam narrationem intelligeremus multos quidem vocatos esse ad consortium regni cœlestis, at inter istos multos, paucos in comparatione vocatorum esse à Deo electos, cum inter vocatos quidam non veniant, quidam verò venientes ob indignitatem suam eijciantur. Proinde vt & nos cum fructu & ædificatione morum hanc legamus parabolam, curādum nobis imprimis vt nec de eorum simus numero qui & inuitati & vocati aut noluerunt venire, aut curis & amore rerū huius seculi venire neglexerunt, aut denique etiam in ipsos vocantes insurrexerunt. Deinde, vt si vocati obediuimus ingredi ad nuptias, non assimilemur ei qui ingressus fuit, & accubuit sine veste nuptiali, sed vestem innocentiæ in baptismo susceptā conseruare studeamus: aut si eam per peccatum aliquod disrumpi aut auferri contigerit, per pœnitentiam resarciamus & reparemus, secuti consiliū Petri dicētis: Satagite
2. Pet. 1. vt per bona opera certā vestram vocationē & electionē faciatis. Notandum autē circa eum qui è nuptijs eiectus est, illud tantùm in eo fuisse reprehensum, quod non haberet vestem nuptialem, non autem quòd vestem haberet sordidam, vt intelligamus quantum iudiciū maneat

eos qui in Ecclesia non tantùm non fulgent bonis operibus,sed malis planè sunt deformes: ac rursum eos qui mensæ Domini non assident quieti,sed Ecclesię communionem & nuptiarum delitias perturbant,quando condemnatur etiam is qui mensæ assidet quietus, & de deformi veste non redarguitur, sed tantùm quòd vestem non habeat nuptialem. Itaque non satis alicui esse debet, quòd sit intra ecclesiam, nec rursum quòd in ea sic sit,& sese gerat vt toleretur à fidelibus, nec illorum conspectui displiceat, sed curandum, sic se gerat vt oculis etiam Dei placere possit. Hic enim qui regis oculis displicuit, satis placuit reliquis conuiuis, à quibus eiectus prius fuisset,si perturbatorem se molestum exhibuisset: quemadmodum & ecclesia eijcit ante diem iudicij manifestè criminosos,aut ecclesiasticæ pacis & communionis perturbatores, reliquos peccatores occultos,aut non ita scandalosos relinquens diuino iudicio.

DOMINICA XXI. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cùm audisset,quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam,abijt ad eum,& rogabat ut descenderet, & sanaret filium eius:incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia uideritis, non credetis. Dicit ad eum regulus: Domine,descende,prius quā moriatur filius meus. Dicit ei Iesus:Vade.filius tuus uiuit Credidit homo sermoni,quem dixit ei Iesus & ibat. Iam autem eo descendente,serui eius occurrerunt ei,& nunciauerunt dicentes,quia filius uiueret. Interrogabat ergo horam ab eis,in qua melius habuerit Et dixerūt ei. Quia heri hora septima reliquit eum febris Cognouit ergo pater,quia in illa hora erat,qua dixit ei Iesus. Filius tuus uiuit. Et credidit ipse & domus eius tota. Ioan. 4.

HOdiernum Euangelium,auditores in Christo dilecti,dialogum continet inter Christum & regulum quendā habitū,cuius natus agebat animā. In quo quidē dialogo cōspicim⁹,primò quidē fidei energiā non

non secus, quam corpus hominis, succedētibus sibi ætatibus incrementa sumentis. Deinde etiam quanta sit hominis imbecillitas, quàm multis expositus ærumnis, & quàm infœlix conditio extra gratiam Dei constituti. Postremò, quanta sit dementia, philantropia, ac humanitas nostri Saluatoris ad imperfectiones nostras, vt ita dicam, conniuentis, vel potius indulgentis. In præcedenti Dominica audiuimus, vocatos quamplurimos ad regias nuptias, bifariam autem hæc ad easdem vocatio expeditur: verbo, videlicet & cruce. Priori, vtputa placido ac suaui medio, inuitat, pellicit & allectat. Posteriori verò, impellit, vrget, ac veluti obtorto collo, nos ad se pertrahere contendit. Verbo siquidem Euangelij dulci & suaui, omne hominum genus ad se allicere cupit, itaque id
Marci 16. omni creaturæ iussit denunciari. Cùm autem mollem hanc vocantis vocem aspernamur, tum instat & vrget
Matt. 4. per ærumnas, afflictiones & cruces. Apostoli sanè, solo verbo Dei contenti, è vestigio vocem vocantis vltrò, nullo impellente, sequuntur. Imo iussi abire, Domine, inquiunt, Ad quem ibimus, verba vitæ habes? At multi nostrum, quoniam solo verbo non commouentur, calcaribus opus habent, quemadmodum in isto regulo clarè videmus. Nunquam enim Christum requisisset, aut eius implorasset auxilium, nisi præsens ipsum impulisset necessitas. Id quod hinc fit manifestū, quod nusquam eius fiat in præcedentibus mentio, quātumuis Christus multa in Capharnaum, adeoque tota Galilæa, & concionatus sit & prodigia perpetrarit. Hæc sors & conditio, omnium penè mortalium, cùm vltro Domini Dei sui mellitissimam vocem sequi debebant, vix tamen flagris adacti, ipsum requirunt. Quo fit, vt Christus regulum, eiusque similes primum duriuscula increpatione obiurgat, deinde, quia solatium suū illi non denegauit, ostendit vnumquemuis, quocunq; modo ad se venientem, se recepturum, nec eiecturum foras. Deniq;, docet etiam præsens Euangelium, quantus debeat post expertam Domini beneficentiam fructus subsequi gratiarum, nam non
modo

modò ipse regulus, sed & vniuersa familia, miraculi magnitudine mota, Christi fidem suscepit.

ERat quidam regulus cuius filius infirmabatur, &c.] Regulus iste, de quo hic fit mentio, non est intelligendus fuisse paruus rex. Nō enim est Græcè βασιλίσκος, quemadmodum tamē videri potest legisse interpres, sed βασιλικὸς, hoc est, regius vel regalis. Quo dictum nomine istum volūt, vel quod esset ex regio genere Herodis, vel quod esset vnus ex ministris regis vel Tetrarchæ Herodis, vel quòd dignitatem aliquam regis aut imperatoris nomine gereret apud Iudæos. Erasmus putat profanum aliquem magistratū nomine Cæsaris gessisse, & nec Iudæum fuisse, nec Samaritanum, sed Ethnicum, & ab omni relgione Iudæorum alienum. Quod tamen ob id non est verisimile, quòd Dominus ei fidei infirmitatē exprobrans dixit: Nisi signa, &c. Nullis enim Ethnicis id opprobrij obiectum legimus, sed Iudæis, qui semper pro more signa petebant. Hieronymus tamen Ethnicū fuisse putat, scribens super Isa. capite. 65. quod Græcè dicitur βασιλικὸς, nos rectius interpretari posse palatinum, id est, de aula regia. Simpliciter accipi potest dictus βασιλικὸς, quod potens esset & clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quicquid magnificum est ac splēdidum. Et videri potest Euangelista ob id viri huius potentiam insinuasse, vt indicaret causam quare ausus fuerit petere, vt Christus secum in Capharnaū per tam longum iter descenderet, nimirum quod diuitibus & potentibus propter suas diuitias nihil videatur denegandū. Notatur ergo per hoc quod rogabat Iesum vt descēderet, viri huius & confidentia in diuitijs suis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat, quòd è Capharnaū ad Iesum venerit, quodq́; rogauerit: sed imperfectio fidei erat, quòd putauerit nō posse Christum aut absentem curare, aut mortuum resuscitare. Dicebat enim: *Descende priusquam moriatur.*] Iesus autem notare volens imperfectionem non solùm huius viri, sed & omnium Galilęorum, deprimendo eos Samaritanis collatos qui sine signo crediderunt, & docere volens

lens se non ad ostentationem, sed coactum propter fidē hominum promouendam edere miracula: *Nisi, inquit, signa & prodigia uideritis, non creditis.*] me scilicet esse eum qui sum, nēpe Messiam. Credidit enim prius regulus eū esse virum sanctum, qui posset id quod petebat præstare, sed nondum credidit, aut non firmiter credidit esse Messiam. Vbi notandum, Christum prius operam dedisse vt curaret morbum patris quàm filij, vt qui grauior esset & periculosior, & ad officium Christi magis pertinens. Magis enim venerat ad sanandum animas quàm corpora. Porrò regulus vt erat totus intentus periculo filij morientis, ad hunc sermonem Domini nihil respondit, quod existimaret huiusmodi colloquio tempus eximi, quum morbus posceret præsens remedium. Vrget itaq; vt properet venire Capharnaum priusquam moreretur filius. Iesus autem non obiurgans, nec contemnens fidem reguli etsi adhuc imperfectam, reipsa ostendit se plus posse quàm ille confideret. Vnde respondit: *Vade, &c.* quasi dicat: Nihil opus est vt pro curando filio me conferam Capharnaum, sed vade, ecce enim filius tuus quem morientem reliquisti, viuit ac valet, curatus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hic, viuere, secundum Hebraicā phrasim, pro sanum et incolumem esse, quemadmodum in Psalm. frequenter viuificare accipitur, pro restituere à malis & periculis mortis. Hic autem notandum, Dominum cùm non rogaretur à Centurione, vt descenderet curaturus seruum eius, vltro voluisse venire: rogatus autem secundò à regulo vt descenderet, acquiescere noluit. Et id quidem secundum Chrysostomum, quoniam in negotio Centurionis fides erat confirmata, ideoque promisit se iturum, vt per prohibitionem Centurionis, fides eius & deuotio manifestaretur. Hic autem regulus adhuc imperfectus erat, & necdum nouerat quod absens curare posset, vnde id addiscere debuit, per id quod non accedit Dominus. Et quidem mox Christi verbis aucta est viri huius fides. Credidit enim sermoni Christi, & qui prius credidit quidem ipsum curare posse filiū si præsens esset, credidit iam etiam absentem curare posse: quam-

quamuis videri posſit nō firmiter ſatis credidiſſe, ex eo quod ſeruis occurrentibus, & reſtitutam ſanitatem annunciantibus, ſciſcitatus eſt qua hora melius habuiſſet, veluti experiri volens caſu ne an virtute Ieſu conualuiſſet. Cùm autem certior iam factus eſſet de miraculo, rurſum magis eius fides eſt aucta, tunc enim abſolutè credidit in Ieſum, eſſe ſcilicet eum Meſſiam expectatum, ac aliquid ſupra hominem. Nec ipſe tantùm credidit, ſed per eum & tota eius familia, quam frequentem & numeroſam eſſe oportuit, vtpotè hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorum Chriſti.

DOMINICA XXII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore dixit Ieſus diſcipulis ſuis parabolam hãc: Simile eſt regnum cœlorum homini regi, qui uoluit rationem põnere cum ſeruis ſuis. Et cùm cœpiſſet rationẽ ponere, oblatus eſt ei unus, qui debebat ei decem millia talentorum. Cùm autem non haberet, unde redderet, iuſsit eius dominus eum uenundari, & uxorem eius, & filios eius, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem ſeruus ille, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia tibi reddam. Miſertus autem dominus ſerui illius, dimiſit eum: & omne debitum dimiſit ei. Egreſſus autem ſeruus ille, inuenit unum de conſeruis ſuis, qui debebat ei centum denarios & tenens ſuffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidẽs conſeruus eius, rogabat eum, dicens: Patientiã habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, ſed abijt & miſit eum in carcerem, donec redderet uniuerſum debitum. Videntes autem conſerui eius quæ fiebant, contriſtati ſunt ualde, & uenerunt, & narrauerunt Domino ſuo omnia, quæ facta fuerunt. Tunc uocauit illum dominus ſuus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimiſi tibi, quoniam rogaſti me. Nonne ergo oportuit & te miſereri conſerui tui ſicut & ego tui miſertus ſum? Et iratus Dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoadusq; redderet uniuerſum debitum. Sic & pater meus cœleſtis faciet uobis, ſi non remiſeritis unuſquiſq; fratri ſuo de cordibus ueſtris. Matt. 18.

EVangelij iam recitati parabolam, perspicuitatis gratia, duas in partes diuidemus, quarum prior supra modum pœnitentes & contriti spiritus, consolatur, & optimè de Domino Deo Rege nostro sperare nos admonet. Posterior verò, præfractos inclementesque maximis proculdubio, debet exterrere pauoribus qui se neque coram Deo, vt sunt peccatores, agnoscunt, nec ad alios vlla compassione tanguntur, quodque peius est, omnem insuper inclementiam & crudelitatem exercent. Id quod ex ipso Euangelij contextu, clarius percepturi sumus.

IDeo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit, &c.] Postquam dixit Dominus dimittendum fratri pœnitenti, etiam si septuagies septies peccet, quo ostendat quàm sit id & æquum & necessarium, parabolam pro suo more, & consuetudine Palesthinorum adiungit, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem atque exemplū teneatur. Ideo, inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei qui semper resipiscit: aut, vt intelligatis quàm sit & æquum & necesse fratri peccanti semper remittere cū pœnitet, scitote regnum cœlorum assimulatum esse homini regi, hoc est, in regno cœlorum, quod est Ecclesia Dei, perinde contingere atque si fuerit rex aliquis, &cęt. Porrò quo parabola hæc secundum saluatoris intentionem explicetur, nec singula quæ in ea dicuntur sensui mystico curiosè nimis & superfluè accommodētur, præcipua Domini intentio est spectanda, & quæ illi sunt accommoda, in parabola obseruanda, reliquis prætermissis, quæ pro exempli decore & perfectione sunt addita. Intentio autem Domini est, hoc exemplo ostendere Deum patrem misericordissimum quidem esse erga peccantes, in eosdem tamen esse seuerissimum, si nolint illi vicissim benigni esse erga peccantes fratres & conseruos. Proinde obseruandum parabolam hanc ex tribus constare partibus. In prima parte proponitur rex aliquis, qui cùm cœpisset rationem & computum inire cum

seruis

seruis suis, & vnus oblatus esset qui deberet summam maximam cui non esset soluendo, nempe decem milia talentorum, & ob id rex iussisset quod iustum erat, illum cum omnibus suis vendi, quo persolueretur debitum, mox tamen regali sua munificentia & benignitate, seruo humiliante se, & debitum quidem agnoscenti, sed tantum dilationem solutionis petenti, totum etiam illud immensum debitum remisit, nō quod seruus talem benignitatem alioqui fuisset promeritus, sed quod dominus eius misericordia erga eum moueretur. Vnde dicitur: Misertus autem eius. Rursus deinde proponitur idem seruus mox à consecuto tantæ remissionis beneficio, longè minus debitum, nempe centum denarios repetijsse à conseruo, & repetijsse cum summa austeritate & crudelitate, nimirum inijciendo illi manus violentas & suffocando, hoc est, premendo collum eius, nec illi se multū & supra quā decebat apud conserūt, humilianti, ac eisdem verbis, quibus ipse prius dominum suum precatus erat, tantùm dilationem solutionis deprecanti, non solùm non remisisse paruum illud debitum, sed nec petitam solutionis dilationem concessisse, verùm in carcerem eum coniecisse, donec vniuersum debitum red deretur, cui tamen duplici nomine benignitatem debebat, tum scilicet quia secum vnius & eiusdem conditionis, tum quia domini illius seruus, cuius tātam in se expertus erat benignitatem. In tertia parte proponitur, quomodo indignitate huius summæ crudelitatis collatæ cum benignitate regis summa, offensi grauiter sunt primùm quidem conserui, ita vt illam non ferentes domino suo eam referrent, & de ea conquererentur: deinde verò etiam ipse dominus, ita vt seruo vocato ac durè reprehenso de sua ingratitudine & summa crudelitate. & deinde tortoribus tradito, remissum semel debitum vsque ad extremum iusserit ab eo repeti. Prima ergo par te significatur, Deum patrem regem ac dominum omnium, rationem quidem requirere factorū ab hominibus, sed tantæ esse benignitatis, vt si quis debitum suorum peccatorum, etiamsi maximum sit & plurimum,

cui soluendo nulla ratione par esse possit, agnoscens sese humiliet, & eius benignitatem ac longanimitatem precetur ex sola illius misericordia, maiorem sit consecutus benignitatem, quàm petere aut sperare ausus fuisset, vniuerso illi debito penitus remisso. Qualis Dei inopinata benignitas etiam in parabola filij prodigi significatur postea. Secunda parte significatur, quāta sit simul & ingratitudo & crudelitas eius, qui inopinabilē clementissimi Domini benignitatē expertus in remissione maximi debiti, quo quisq; certè Deo est obstrictus, paruum recusat debitum in se admissarum iniuriarum conseruo remittere, sed extremam ab eo vltionem & vindictam crudeliter requirit, cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatem, quem Dominus eius ipsi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccantis, quātumuis sæpe & grauiter in fratrem & conseruum committatur, minimum sanè est in comparatiune debiti quo quisque Deo est obnoxius, quemadmodum incomparabile est debitum μυρίων ταλάντων, id est, decem milium talentorum, ad ἑκατὸν δηνάρια, id est, centū denarios. Quemadmodum enim talentum longè maius est denario, & decem milia plus quàm centum : ita & longè maiora & longè plura sunt peccatorum debita, quibus DEO quisque est obstrictus, quàm possint esse fratris in fratrem. Talentum enim, quemadmodum docet Budæus, vt minimum valet sexaginta minas Atticas, hoc est, libras argenti. Libra autem centum denarios. Vnde cùm deni coronati in libra constitui possint secundum eiusdem computationem rectam, consequitur talentum vnum valere sexagies denis, hoc est, sexcentis coronatis: vnde centum talenta valent centies sexcentos coronatos, hoc est, sexaginta milia: & mille talenta valent sexcenta milia coronatorum : ac proinde decem milia talentorum valent decies sexcenta milia coronatorum, hoc est, sexagies centum milia coronatorum, aut, quod idem est, 6000000. sexies mille milia, quæ summa planè incomparabilis est ad centum denarios, qui tantum valent decem coronatos. Deinde significatur, eorum qui in

proxi-

proximos suos nolunt esse clementes, ingratitudine & crudelitate offendi & angelos & iustos quosuis, & Deum ipsum, adeo vt qui alioqui est clementissimus, ira plenus seuerissimè in illum qui talis est sit animaduersurus, nihil remittens, sed omnia simul debita exigens: quæ quoniam nunquam persoluere poterit, in perpetuum in gehennæ carcere ipsum torqueri oportebit. Quod autem in hac parte significatur debitum remissum semel, iterum Deum propter ingratitudinem repetere, cùm Paulus dicat dona Dei esse sine pœnitentia, sic est accipiendum, non quòd redeat propriè reatus peccatorum præcedētium semel dimissorum, sed quod in virtute cōtineatur in illa ingratitudine & crudelitate in fratrem admissa, eò quòd peccata illa remissa efficiāt vt ingratitudo illa & crudelitas tam graue peccatū reputetur, & pro ea tam seuerè quis puniatur, ac si priora peccata ei nunquam fuissent dimissa. Si enim non præcessisset præcedentium remissio peccatorum, nō esset tam graue peccatum huiusmodi in conseruum crudelitas, quanquam alioqui per se peccatum magnum. Quanquam autem per quoduis peccatum sequens peccatorum remissionē, possint peccata remissa dici quodam modo redire ratione ingratitudinis, quam homo incidit propter remissa illi semel peccata, & ratione cuius peccatū sequēs aggrauatur, tamen peculiariter redire dicuntur per crudelitatem in conseruum admissam post acceptam à DEO peccatorum remissionem, eò quòd crudelitas huiusmodi directè sit contra acceptum remissionis beneficium. Ob quam considerationem etiam alia tria peccatorum genera solent assignari, ob quæ peculiariter dicuntur remissa peccata redire, quæ simul cum eo peccati genere, de quo hic est sermo, his versibus memoriæ causa comprehenduntur. Fratres odit, aposta fit, spernitque fateri. Pœnituisse piget, pristina culpa redit. Vide diuum Thomam in tertia parte, quæstione 88. Primum ergo ostendit indulgentissimam Domini cœlestis clementiam in supplices seruos. Tum execrandam quorundam in conseruos inhumanitatem. Deniq; seuerum Dei in tales

Rom. 11.

Iacob. 2. iudicium. Iudicium enim, inquit Iacobus, ſine miſericordia ei qui non facit miſericordiam. Itaque Dominus applicans parabolam ſuo propoſito, infert: Sic & pater meus cœleſtis faciet vobis, hoc eſt, tam ſeuerè etiam vobiſcum aget, tradens vos torturæ, ac vniuerſum ſimul à vobis debitum, maximum ſanè ac inſolubile, exigens, etiam quod remiſſum erat, perinde habens ac ſi non eſſet remiſſum, ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo, idque nõ ſolùm ore tenus, aut eatenus vt vindictam nõ requiratis ipſo facto, ſed etiam de cordibus veſtris. Ideo enim, teſte Hieronymo, addidit Dominus: de cordibus veſtris: vt omnem ſimulationem fictæ remiſſionis auerteret & excluderet. Quanquam etiam ſecundum Auguſtinum accipi poſſit additum ad hoc, vt ſi per charitatem frater qui peccauit ſit ſeuerè corripiendus, aut diſciplina aliqua ſit ei imponenda, tamen de corde lenitas non recedat. In hac autem parabolæ applicatione Dominus etiam efficaciorem indicat rationem, ob quam faciles eſſe debeamus ad condonandum proximis, quàm ſint rationes in parabola indicatæ, nimirum condonandum illis eſſe, non ſolùm quia conſerui eiuſdem Domini, ſed etiam quia fratres eiuſdẽ patris. Porrò quo intelligatur quàm bene Dominus debitum quo quiſque Deo eſt obſtrictus maxima ſumma, nempe decem milibus talentorum expreſſerit: debitum verò hominis in hominẽ parua admodum ſumma, nempe centum denarijs, conſiderandum quàm frequenter & variè quiſque in Deum peccet, nimirũ in dies ſingulos, imò in horas: deinde quanta ſit Dei in quem peccant homines excellentia & dignitas: rurſum quàm magna, multa & indeſinentia eius in nos beneficia: poſtremùm quã ſint planè iniqua quæ in illum peccantur, vtpotè contra naturalem ipſam æquitatem: cùm contrà hominis in hominem peccatum non poſſit eſſe adeò frequens & varium, ſitq; in æqualem, & eum qui viciſſim in alterum quandoque peccat, ac poſtremùm leuiora ſint quæ frequenter homo in hominẽ peccat, vtpotè frequenter magis contra iuſtitiam humanam & inſtitutam quàm naturalem. Quòd ſi philoſophari

phari libeat in numero decem milium talentorum, rectè acceperimus numerum denarium expressum, propter trangressionem decalogi: per milia, multitudinem: per talenta, magnitudinem peccatorum designatam. In decalogū enim & multis modis & grauiter offendimus plerique

DOMINICA XXIII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

IN illo tempore: Abeuntes Pharisæi, consilium inierunt, ut caperent Iesum in sermone Et mittunt ei discipulos suos cū Herodianis, dicentes: Magister, Scimus quia uerax es, & uiam Dei in ueritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personā hominis Dic ergo nobis, quid tibi uidetur: licet censum dare Cæsari, an non: Cognita autem nequitia eorum, Iesus ait: Quid me tentatis Hypocritæ? Ostendite mihi numisma census: At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris Tunc ait illis: Reddite ergo, quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Matt. 22.

PRæcedenti Dominica, de peccatore pœnitente, & indulgentiam consecuto, qui tamen digna pœnitentię opera facere neglexit, ac idcircò damnationē incurrit, sub metaphora serui debitoris audistis: Nunc de debitis ipsis, quid hominibus, quid Deo, debeamus, & oēs quemadmodū singulis respondendū sit, percepturi estis. Quanquam enim diuina clementia pœnitentes absoluat, & debita omnia condonet nuper contracta: non tamen à debito charitatis sic absoluit, vt debitū esse desinat, sed semper dum soluitur debetur, tametsi quod debetur, soluatur: sicut Apostolus docet, Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Est autem dialogismus inter Christum & Pharisaicos legatos, maleuolorum hominum naturam graphicè depingens. Pharisæi, meros videntur spirare fauores, beneuolentiam & amorem, cùm tamen nihil nisi insidias, exitium & perniciem Christo molirentur, implerentque quod dicitur: Est qui nequiter se humiliat, interiora autē eius plena sunt Rom. 13. Eccle. 19.

 dolo,

dolo, Christus contrà, indignationem & zelum ostentat. At meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis. Et melius est, à sapiente corripi, quàm à stulto laudari. Quid aliud erant hæc verba, Magister scimus quia verax es, &cæt. quam oscula fraudulenta. Contra verò, pungebant, & vulnerabant intima cordium dicta Domini: Quid me tentatis hypocritæ? Cæterùm, vtrorumque attende finem. Populc meus, ait Propheta, qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt. Absolon, Roboam, quid ex palponibus lucri fecerunt? Dauid contra, quid damni sensijt ex correptione ipsius Nathan? Discamus ergo ex præsenti colloquio & Euangelio, primùm, non semper nobis Deum adblādiri, sed redarguere, minitari, adde & plerumque vltricem manum infligere, vt si pietate non proficit, cogat minis, aut certè flagris tanquam obtorto collo, ad se pertrahat. Quod faciens, nō odium meretur, sed amorem & gratitudinem: Vnde Dauid: Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu fecisti, amoue à me plagas tuas, & quæ sequuntur. Ad hæc impij, neque lenitate demulcentur, neque minis terrentur, castigationibusque indurantur, odiunt arguentem, & pro beneficio, miscēt toxicum. Pharisæi enim, auditis Christi concionibus, incensi sunt ira, nihil minus, quàm de obtinenda salute cogitantes, sed de tollendo saluatore. Non amat pestilens eum, qui se corripit, non recipit stultus verba prudentiæ. Plus proficit correptio apud sapientem, quàm centum plagę apud stultum. Nostrarum partium fuerit, dilectissimi, boni consulere maiorum increpationes, nam omnis disciplina in præsenti quidem non videtur esse gaudij, ait Paulus, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit iustitiæ. Beatus homo, qui corripitur à Deo, Increpationem ergo Domini, ne reprobes, ait Eliphas, &cæt. Superest nunc, vt Euangelij verba repetamus.

Eccl. 7. Prouer. 27. 2. Reg. 18. 3. Reg. 12. 2. Reg. 12. Psal. 38. Prouer. 15. 17. 18. Heb. 12. Iob. 15.

A *Abeuntes Pharisæi consiliū inierunt, ut caperēt Iesum in sermone*]Cùm Pharisæi sua autoritate Dominū perterrefacere non possent, & ab eo se per varias parabo-

parabolas notari aduerterent, nec tamen manus illi inijcere auderent, necdum sibi desistendum opinantes, relicto eo abeuntes consilium inierunt vt caperent, & illaquearent eum proprijs oris sui verbis, quem vi capere nō audebant, vt sic proprio sermone illaqueatum deferrēt, aut captum oportunè traderent principatui & potestati præsidis Pilati, sine cuius autoritate & sententia non poterant desideratam mortē illi inferre, cùm necdum se habere viderent quo illum morte crucis dignum coram iudice illo ostendere possent. Dicuntur autē hi apud Matthæum fuisse Pharisæi, cùm prius omnes Euangelistæ dixerint principes sacerdotū & scribas & principes plebis accessisse Dominum: vnde intelligendum sub illis tribus generibus etiam comprehēsos Pharisæos, qui sub scribis frequenter comprehendūtur. Pharisæi autem dicuntur peculiariter huius consilij autores, siue quòd illi vbiq; Domino fuerint infensissimi, siue quòd hæc quæstio quæ iam Domino proposita est, inter Pharisæos maximè agitaretur, vt quæ ad religionē spectabat, cuius illi volebant videri studiosiores. Nam teste Iosepho lib. Antiquit. 18. cap. 1. & 2. cùm sub Augusto, quando tempore natiuitatis Christi facta est descriptio totius orbis, Iudæa facta est tributaria, Iudas quidam ex secta Pharisæorum, simul cum multis Pharisæis, asserebant indignum esse, immò illicitum, vt populus Dei alium præter Deum agnosceret, & vocaret Dominum, seruitutemque profiteretur cùm esset liber, & præter decimas ac primitiua quæ Domino secundū legem pendebat, hominibus etiam tributa exolueret. Cùm ergo hoc tēpore ista quæstio apud Pharisæos maximè agitaretur, qui de iustitiæ studio sibi applaudebant, ex hac quæstione putabant se inuenisse rationem qua Dominum obnoxium facerent potestati præsidis, aut saltem minus gratum populo. Nā siquidem dicturus erat non licere tributum dari Cæsari, quemadmodum eum dicturum sperabant, quòd cultus diuini rigidum se exhiberet vindicem, cui iudicabant contrariari tributorum exolutionem, delaturi erāt eum apud Præsidem tanquam Cæsari contrarium &

seditiosum, perdendum, quemadmodũ olim ea de causa perierat Iudas ille Galilæus cum multis suis sectatoribus. Si verò dicturus esset licere tributum dari, calumniaturi erant ipsum apud populum tanquam adulãtem principibus, & eorum metu à veritatis prędicatione abstinẽtem, nec honoris diuini tam studiosum zelatorem quàm videri volebat. Quoniam autem sciebant se Domino suspectos esse, alios suo nomine subornant, quos putabant Domino fore incognitos, quique simulata iustitia facilius Domino possent imponere. Hos Matthęus quidem discipulos eorum fuisse dicit, Marcus verò quosdam ex Pharisæis, Lucas autem insidiatores, qui se iustos simularent, hoc est, qui simularent se illi bene affectos, & ob iustitiam & veritatem amare, aut qui simularent se teneri studio iustitiæ, & solicitudine cognoscendi quid iustum, quid secus. Porrò Matthæus & Marcus cum Pharisæis etiam Herodianos missos testantur, qui aut simpliciter intelligi possunt fuisse milites Herodis, quemadmodum hoc loco intelligunt Diuus Hieronymus & Chrysostomus. Aut potius intelligenda est fuisse aliqua apud Iudæos secta, quæ contra sententiam eorum Pharisęorum qui Iudam sequebantur, asserebat tributa Cęsari soluenda: nomenque ab Herode obtinuerit, non illo qui tunc viuebat, tetrarcha Galilææ, sed illo qui iamdudum fuerat mortuus, primo rege Iudæorum alienigena, quòd hic maximus esset Romanorum fautor, & sententiam de soluendis tributis vel imprimis defenderet. Indicat ferè etiam hanc sententiam Diuus Hieronymus, dum postquam dixit Herodianos fuisse milites Herodis, subiecit: seu quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa soluebant, Herodianos vocabant. Ideo autem huius sectę peculiariter videri potest non facta mentio à Iosepho, quòd comprehenderentur hi Herodiani sub Sadducæis. Mittunt ergo cum discipulis suis Pharisæi etiam Herodianos, vt vtrumuis Dominus responderet, essent qui illum calumniari & accusare possent, aut Pharisæi apud populum, aut Herodiani apud Pilatum. Missi autem ex subornatione Pharisęorum, blandè
Dominum

Dominum compellant, atq; à veritate & libertate commendant, ſtudiumque cognoſcendæ veritatis et iuſtitiæ ſimulant, vt hac ratione & verſutiam ſuam magis tegerent, & Dominus eorum laude & ſtudio captus liberè ſecretum cordis ſui illis aperiret: *Magiſter inquiunt, ſcimus quòd uerax ſis,*] quodque viam Dei, id eſt, viam Deo gratam, quaque ad Deum perueniatur, doceas in veritate, id eſt, ſine aliquo errore & fuco, & non eſt tibi cura de aliquo, id eſt, nō curas quenquam, ſic vt cuiuſquam metu à veritate docenda abſterrearis. Quibus verbis callidè eum prouocabant, vt agnoſcens hanc commēdationem magis Deum quàm Cæſarem timeat, ſignificantes pleroſque metu Cæſaris de eo quod rogabant, non audere quod ſentirent liberè proferre. Addunt autem cauſam, quare dicant eum neminem curare, dicentes: Non enim reſpicis perſonam hominum: pro quo in Marco legimus: Nec enim vides in faciem hominum: cùm Græca habeant apud Matthæum & Marcum eodem modo, οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων. Significat autem dictio πρόσωπον vtrumque, & perſonam & faciem, atque hinc verſionis varietas, eodemque recidit, vtrouis modo vertatur, niſi quòd mollius & elegantius vertitur, perſona, quanquam nomen, facies, magis conueniat dictioni Hebraicæ, vnde hæc phraſis eſt deſumpta. Porrò cùm in ſcripturis dicuntur aliqui reſpicere in perſonam hominum, vel non reſpicere, plus intelligendum eſt hac locutione ſignificari quàm verba per ſe ſignificant. Reſpicere enim in perſonam vel faciem hominum, eſt conſiderare externam aliquam hominum conditionem, eiuſque conſideratione, non autem ſecundū cauſæ merita de homine iudicare, eique quid tribuere, vel adimere. Nomine enim faciei & perſonæ, comprehēditur omnis externa hominis qualitas, quales ſunt diuitię, potentia, forma, nobilitas, ſexus, & id genus alia. Itaque iudex reſpicit in perſonam hominis, ſi pro diuite intuitu diuitiarum, neglecta conſideratione meritorum cauſæ iudicet. Sic & Dominus reſpexiſſet in perſonam hominum, ſi conſideratione potentiæ Cæſaris, metuens eam adiudicaſ-

Reſpicere perſonam.

dicasset illi tributorum solutionem. Idem significatur per id quod in scripturis est frequentius, accipere personam, quemadmodum etiã hoc loco habet Lucas. In qua locutione phrasis est Hebraica, non ita recepta apud Latinos scriptores aut Græcos prophanos. Hebrei enim dicunt Nasa phanim, quod ad verbum sonat, suscepit vel accepit faciem vel facies. Significatur tamen hac locutione eleuare aut honorare alicuius faciem, sic vt ratione externæ alicuius qualitatis in homine considerataæ, non autem ratione causæ considerandæ aliquid homini deferatur. Hinc in scripturis toties occurrit de acceptione personarum, quod Græcis vnica dicitur dictione προσωποληψία, vnde & Iacobus cap. 2. verbum effecit προσωποληπτεῖτε, id est, personam accipitis. Hinc intelligere licet quid sit quod in scripturis toties dicatur, nõ esse apud Deum personarum acceptionẽ, cùm tamen ex multis eiusdem meriti & causæ vnum eligat Deus, alterum non eligat. Non est enim apud Deum personarum acceptio, quia nõ intuitu externarũ conditionum humanarum sua munera hominibus dispensat, sed vel similiter agit cum his qui sunt eiusdem meriti, vel solo suo beneplacito & voluntate præter omnem iniustitiam vnum alteri præfert, in his scilicet rebus quæ non cadunt sub merito hominũ. Accipitur tamen hæc locutio apud Hebræos nonnunquam in bonã vel indifferentem partem, vt nullum significet vitium, sed simpliciter, accipere faciem, sit honorare vultum alicuius. vnde Threnorum 4. Hieronymus vertit: facies sacerdotum nõ erubuerunt: cùm Hebraicè sit ad verbum: facies sacerdotum non susceperunt, id est, non honorauerunt. Et quarti Regum 3. pro eo quod nos legimus dixisse Helizæum: Si non vultum Iosaphat erubescerem: Hebraicè est, si non faciem vel personam Iosaphat susciperem, id est, honorarem. Vnde Hebræis vir honoratus vultu, dicitur Nesou phanim, id est, acceptus facie. vt Isaiæ 3. vbi nos habemus, honorabilẽ vultũ. Et hæc quidem pro intelligentia eorũ locorum in quibus de acceptione personarum fit mentio. Porrò vt in prædictis verbis diabolicã quandã Pha-

risæorum hypocrisim compositam ad decipiendum licet obseruare, ita & in sequentibus. Non enim quærunt num obligati sint, & debeant dare tributum, sed an liceat eis, veluti volentes consulere suæ conſciētiæ, & soliciti ne Deum offendant, non autem pecuniarũ dispendium ægrè ferentes.

Cognita autem Iesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis] Non captus est Dominus eorum blandiloquentia, quomodo solent homines, vt quemadmodum illi sperabāt id responderet quod illi significabant, se optare audire ab eo, sed cùm nihil illum latere posset, cognitam eorũ nequitiam imprimis redarguit seuerè, suo exemplo docens nos, non attendendum tantùm verbis hominum, nec sinendum animum nostrum flecti hominum commendatione, sed attendendam mentem interrogantiũ, vt secundum eam cautè respōdeatur. Dicit autem: Quid me tentatis hypocritæ, hoc est, cur vestra hypocrisi & suauiloquentia solicitatis me vt dicam quod calumniari possitis. Aut cur explorare & experiri nitimini, numquid dicturus sim quod in calumniam rapi possit. Hypocritas autem vocat, tum quòd simularent beneuolentiam & acceptationem ipsius: tum quod simularent studium cognoscendi iustitiam & veritatem, & placendi Deo. Perinde est ergo ac si dixisset: Interrogatis me veluti quem habetis magistrum veracem, ac veluti studiosi iustitiæ, at ego vtraque in re, nempe & in mei commendatione, & in prætensa cupiditate cognoscendæ veritatis, esse vos scio simulatores, atque vtraque hac vestra hypocrisi & captiosa quæstione me tentare, tantum abest vt doceri à me velitis. Cùm autem his verbis eorum hypocrisim & conatum aperuisset Dominus, significassetque illorum quantumuis tectam hypocrisim non esse sibi incognitam, nec posse se falsa capi laude, quanquam hac ratione potuisset meritò declinare responsionem ad propositam quæstionem, tamen nè videretur quærere occasionem declinandi responsionem, ostenderetque se etiam captiosa eorum quæstione capi non posse, sed econtrà eos prudenter, vt & aliàs, caperet pro-

proprijs ipſorum verbis, aggreditur ad quæſtionem reſpondere propoſitam. Duabus enim artibus illum conabantur ſuperare, hypocryſi, & quæſtionis periculoſæ lubricitate. At Dominus vtraque arte ſe ſuperiorem demonſtrauit, imò per vtrumque illorum eos pudefecit, primùm quidem eorum detegens hypocryſim, ac ſuam, tanquam Dei, omniſcientiam demonſtrans: deinde verò ex proprijs eorum verbis, ſic ad lubricam reſpondens quæſtionem, vt nõ ſolùm nihil calumniari poſſent, ſed etiam contra ſe ſententiam protuliſſe arguerentur. Itaque vt proprijs verbis conuinci poſſent, primùm petijt ſibi afferri & oſtendi numiſma cenſus, vt habet Matthæus, hoc eſt, nummi ſpeciem quo cenſus exoluebatur. Reliqui verò duo Euãgeliſtæ dicunt Dominum expreſſiſſe nummi ſpeciem, dicentes eum petijſſe ſibi exhiberi denarium. Ex Matthæi tamen narratione magis apparet Dominum non expreſſiſſe numiſmatis ſpeciem, ſed veluti ignorantem quo numiſmate cenſus ſolueretur, (quo declararet huiuſmodi rerum cognitionem ſibi nõ eſſe cordi) in genere numiſma cẽſus petijſſe ſibi offerri. Nam cùm dixiſſet Matthæus Dominum poſtulaſſe ſibi præſentari numiſma cenſus, ſubijcit: At illi obtulerunt ei denarium: ſignificans illos numiſmatis ſpeciem indicaſſe, de quo Dominus in genere rogauerat. Proinde intelligendum videtur Marcum & Lucam denarij nomen in verbis Domini poſuiſſe, non quòd numiſmatis ſpeciem Dominus expreſſerit, ſed quòd denarius, is fuerat nummus, quem Dominus rogauerat ſibi exhiberi. Porrò denarius, numiſma erat Romanum: ſicut drachma, Atticum numiſma, habens imaginem alicuius Cæſaris impreſſam ſimul cum aliqua ſuperſcriptione, quemadmodum videre licet in multis qui adhuc reperiũtur denarijs. quod facit ad intelligendum id quod hic dicitur denarium fuiſſe numiſma cenſus Romanis exoluendi, & habuiſſe tum imaginem, tum inſcriptionem Cęſaris. Cùm obtuliſſent ei denarium, rurſum interrogauit eos Dominus cuius eſſet nummi imago & ſuperſcriptio, nõ quòd ignoraret, ſed tum vt demonſtraret ſibi non eſſe

curæ

curæ terrena, & hæc sibi, qui cœlestia tantùm tractabat, veluti incognita esse: tum potius vt ex ipsorum verbis eos illaquearet, qui venerant ipsum illaqueaturi in sermone. Illis ergo respondentibus & imaginem & inscriptionem esse Cæsaris, Tyberij vt est probabile, qui tum imperabat, intulit quod ex illorum responsione consequens erat: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari. Quo quidem non voluit significare Cæsari danda quæcunq; ipsius haberent imaginem, sed quoniam pecuniæ à Cæsare cusæ vsu, testarētur se illius imperio esse subiectos, danda illi esse quæ ipse ex suis rebus ab illis rationabiliter requireret. Hoc enim cùm facerent, non tam dare eos quàm reddere Cæsari quæ ab ipso acceperunt. Ideoque non dicit: Date ergo: cùm illi interrogassent, Liceret ne dare, cuperentque illum dicere, vel dandum esse, sed dicit: Reddite, tanquam ea quæ eius sunt, quæque ab eo accepistis. Quanquam enim non simpliciter ratione vsus pecuniæ Romanæ, deberent Iudæi Romanis tributum, cùm et antequam Romani eis imperarent, verisimile sit eos vsos fuisse Romana sicut & Græca pecunia, vt & apud nos externæ monetæ vsus est: tamē quo ex ipsismet eorum verbis Dominus ostenderet consequi, non debere videri iniquum esse, aut contra Deum, sicut illorum plerique videri volebant, si pecunia Romana, Romanis solueretur exigētibus, hinc ipsis dicentibus pecuniam census Romani, esse denarium, & pecuniam Cæsaris imaginem præferentem, intulit: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: quasi dicat: Quandoquidem solùm quæstio est de danda Cæsari pecunia, eamq; fatemini eius esse numisma, non debet vobis iniquum videri, nec Deo ingratum, si quod eius est, eo requirente, illi non tam detis, quàm reddatis. Addit autem admodum oportunè: & quæ sunt Dei Deo: primùm ne calumniari illum possent, quasi populum Dei subijceret homini & non Deo, Deique gloriam non, vt videri volebat, imprimis assereret & quæreret. Nam illa erat altera calumniæ pars, in quam lapsurum Dominum sibi persuadebant, si diceret censum Cæsari dandum. Itaque

illam

illam calumniam illis præripiens adiecit: reddite item quæ sunt Dei Deo: significans census solutionem non esse contrariam his quæ debentur Deo, nec obesse quicquam pietati, si res humanæ hominibus darentur. Secundò, istud Dominus adiecit, vt illos ob auaritiā, (prætextu tamen pietatis) anxios de soluendo censu notaret neglectæ pietatis in Deum. Non enim admonendi fuerant nisi in eo fuissent negligentes. Perinde ergo est ac si dixisset: Soliciti estis de soluendo censu, cùm istud, vtpote non contrarium pietati, obiter facientes, pótius id curare deberetis vt quæ Dei sunt, Deo redderetis, cui nihil tam datur quàm redditur, vtpotè à quo accepta sunt quæcunq; ei dari possunt. Sunt autem Dei, ea quæ Deus ab hominibus requirit, Deoq; sunt debita, primitiæ scilicet, decimæ, honor ipsius, reuerentia, & dilectio eius super omnia. Dicitur enim Deuteron.10. Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias ei in toto corde tuo, &c. Cùm autem omnia quæ habet homo in bonis vel animæ, vel corporis, vel fortunæ, sint ipsius Dei, omnia hæc quodam modo Deo sunt reddenda. Id autem fit, cùm omnia Dei dona illi accepta ferimus, eisq; omnibus vtimur secundum illius voluntatem, & ad ipsius gloriam. Discendum autem ex hac Christi responsione, Christianos etiam Ethnicis principibus obsequi debere, sed dum aliquid petunt ex suis rebus, eisque in quæ imperium obtinent. Nam si petant diuinum sibi exhiberi honorem, aut aliâs aliquid contra Deum præcipiant, non est quod petunt, reddendum, quia non quod suum est petunt, sed quod Dei est. Reddite, inquit, Cæsari, sed quæ Cæsaris sunt, quæque tanquam sua iure postulare potest.

DOMINICA XXIIII. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Matth.6. *IN illo tempore: Loquente Iesu ad turbas, ecce princeps unus accessit, & adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modò defuncta*

functa est: sed ueni, impone manum tuam super eam, & uiuet. Et surgens Iesus sequebatur eum, & discipuli eius. (Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retrò, & tetigit fimbriam uestimenti eius. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantùm uestimentum eius, salua ero. At Iesus conuersus & uidens eam dixit: Confide filia, fides tua te saluam fecit. Et salua facta est mulier ex illa hora.) Et cùm uenisset Iesus in domũ principis, & uidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicebat: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cùm eiecta esset turba, intrauit, & tenuit manum eius, & dixit: Puella, surge. Et surrexit puella. Et exijt fama hæc in uniuersam terram.

QVantæ consolationis, quantique solatij, iam recitatum sit Euangelium, tum demum intelligemus, cùm in morborũ & mortis angustias corruerimus. Nã quid possit gratius miseris denũtiari mortalibus, quàm existere quempiam tantæ potentiæ, vt valeat, atque beneuolentiæ, vt aueat, non modò morbos omnes abigere, verùm etiam mortem ipsam dicto citius effugare. Hunc ad nos è cœlis, ineffabili philantropia demisit altissimus, qui morbidam curauit in via, et mortuam excitauit in ædibus, non absque singulari consilio figurans euangelicas promissiones, se, dum adhuc in via præsentis vitæ versamur, & varijs tam corporis, quàm animæ quatimur ærumnis, ac calamitatibus, vnicum omnium curatorem: Et cùm ad finem vitæ, veluti ad hospitium peruenerimus, certò nobis donaturũ vitam hinc emigrantibus. Quid autem optatius sospitate, dum viuimus? Quid autem suauius vita perpetua, & resurrectione, dum hinc emigrare cogemur? Vtrumque daturus aduenit Christus. De vtroque in præsenti Euangelio, sequentibus verbis Euangelista scribit. *Mar. 5. Luc. 8.*

L*Oquente Iesu ad turbas, ecce princeps accessit, &c.*] Duo hæc miracula Matthæus quidẽ breuitati ferè in recensendis miraculis Christi studens, Christi verò verba et sermones accuratius describẽs, paucis cõplexus:

Marcus & Lucas latius prosecuti sunt, vt sunt ferè in explicandis miraculis Christi prolixiores & diligentiores. Itaque quæ à Matthæo breuitatis causa omissa sunt, ab eis diligentiæ studio explicata sunt. Diligenter autem explicant hunc qui pro filia rogaturus venerat, fuisse principem synagogæ, significantes in cōdemnationem Pharisæorum & Scribarum quanta iam esset fama & opinio nominis Christi, quando nō solùm simplex turba, sed etiam principes Iudæorum tanti Christum facerent, vt desperatam suorum salutem non dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipsum, hoc est, vt habent Marcus & Lucas, procidendo suppliciter ante eum, quanquā ferè omnes Pharisæi & Scribæ Christo contrarij essent, eumque calumniarentur. Indicat autem Lucas tria principem hunc de filia dixisse quæ dolorem eius augebant, salutisq; desiderium, & quæ putabat ad misericordiam posse flectere benignum alioqui Dominum: nimirum vnicam fuisse sibi filiam, eamque annorum ferè duodecim quando incipit flos ætatis, & hanc iam agere animā, ac de vita extremè periclitari. Naturâ enim luctuosior est mors adultę virginis, quæ iam marito nubilis esse incipit, ita vt Iuuenalis Satyra 15. cecinerit: Naturæ imperio gemimus cùm funus adultæ Virginis occurrit. Verùm difficultas nonnulla est, quomodo Marcus quidem & Lucas dicant eum dixisse filiam eius in extremis fuisse, Matthæus verò: Domine filia mea modò defuncta est. Intelligunt ergo quidam vtrumque eum simul dixisse sub disiunctione hoc modo: Domine filia mea in extremis est, aut etiam modò verè mortua est, sed veni, &c. Quoniam enim cùm domo discederet, agebat animam, metuebat ne interea temporis mortua fuisset. Chrysostomus autem intelligit eum dixisse defunctam fuisse filiam, non quòd hoc existimaret, sed vt augeret calamitatem suam, sicque magis ad misericordiam prouocaret Dominum. Est enim rogantibus consuetudo extollere sermone propria mala, & amplius aliquid eo quod est dicere, vt magis attrahant eos quibus supplicāt. Itaque secundum eum, sensus verborum Matthæi esset:

filia mea adeo periculosè laborat, vt nihil inter eam & mortem intersit. Augustinus verò intelligit Matthæum breuitati studentem non posuisse ea verba quibus Dominum princeps iste rogauit, sed ea potius quæ voluntatem patris significarent. Ita enim desperasse eum de filiæ vita, vt potius vellet eam resuscitari à Domino, nō credens viuam posse inueniri quam morientē reliquerat. Nā si voluisset dicere quod dixerit Domino Iairus, debuisset vlterius narrare, quemadmodum alij fecerūt, quomodo factum est, vt ad mortuam resuscitādam Dominus pergeret. Nulla autem harum responsionum videtur satisfacere difficultati, cùm parum sit verisimile, principē hunc id primo aggressu sperasse à Domino vt filiam mortuam resuscitaret, cùm accepto mortis nuntio à Domino confirmari debuerit, dicēte: Noli timere, tantummodo crede. Proinde verisimilius, vt apparet, dicetur Matthæum breuitati studentē posuisse non tam eam petitionem qua primo aggressu Dominum precatus est, quàm eam qua postea ea nuntiata filij morte Dominum precabatur, idq; nō verbis, sed fide potius & desiderio animi, quod ostendebat credendo verbis Domini salutem filiæ pollicentis, eumq; deducēdo & sequendo in domū. Qui enim breuiter aliquid narrare gaudet, cogitur nonnunquā ob narrationis conuenientiam aliter aliquid narrare quàm quomodo gestum est, quod tamen facit sine falsitatis & mendacij nota, si modus ab ipso narratus in rei gestæ ordine saltē comprehendatur. Ergo quoniam paucis narrare voluit Matthæus, rogatū esse Dominum vt faceret quod eum postea fecisse manifestum est, secundā principis huius petitionē signo magis quàm verbis expressam cum prima eius petitione coniunxit. Qua in re secundum Augustinum docemur, nō mentiri quenquam, si alijs verbis quid dixerit quod aliquis voluerit cuius verba non dicit: neq; veluti miseros aucupes vocum putare nos debere apicib⁹ quodammodo literarum ligandam esse veritatem, cùm vtiq; nō in verbis tantùm, sed etiā in cæteris omnibus signis animorum non sit nisi ipse animus inquirendus.

Et surgens Iesus sequebatur eum & discipuli eius.] Quanquam bis imperfecta esset fides huius archisynagogi, (nam & putauit Dominum ægram filiam non posse sanare nisi & præsens adesset, & manum ei imponeret. Dixit enim: sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet: hoc est, sana erit, liberaque à morte imminenti) tamen quia pro tempore illo satis magna illa erat de Domino fides, non reijcit eam Dominus, sed obsequi volens sequebatur eum. Hæc autem Domini facilitas docet, & nihil frustra ab eo orari posse quod quidem orantibus bonum sit, & imperfectiones nostras illum benignè tolerare, ac decere item nos, qui Christi esse volumus, vt pari facilitate omnibus simus exorabiles. Quòd si quæratur quare Dominus paratum se exhibet ad sequendum hunc principem, cùm regulo simile quid petenti, ac similem de Domino habenti fidem hac in parte non acquieuerit. Dicendum primò, Dominum in edendis miraculis, & precibus aliquorum exaudiendis non semper eandem debuisse sequi rationem, sed nunc hanc, nunc illam, prout vel temporis, vel loci, vel personarum conditionem illius prudentia inexplicabilis expetere iudicauit. Hinc aliquando absens sanat, aliquando præsens, & nunc verbo solo, nunc tactu solo, nunc verbo & tactu simul, nunc fidem respicit, nunc citra cuiusquam fidem sola misericordia motus curat. Secundò, ideo potius iam ad sequendum se promptum exhibuit, quia sciebat fore mortuam puellam, priusquam in domum principis perueniret: vt autem mortuam absens resuscitaret non conueniebat, ne miraculum hoc, quod maximũ apud homines habetur, & quale adhuc non ediderat, vt est verisimile, non sibi asscriberetur aut diuinæ virtuti, sed putaretur à profundo quodam somno puella tandem naturaliter excitata ad se rediisse. Nemo enim ob miraculi magnitudinẽ crediturus erat absentem Dominum potuisse mortuum excitare. Sequebatur autem Christum cum discipulis etiam turba multa, cupida scilicet pro maiori parte euentũ rei spectare. Vbi rursum mira Domini relucet clementia, mãsuetudo

Ioan. 4.

& hu-

& humilitas, qui cùm tantus esset, & multos haberet discipulos, qui à turbarum compressione eum possent liberare, patitur se à turbis comprimi, tam humaniter scilicet cum eis conuersans sine omni fastus indicio, vt turbæ non vererentur eum comprimere.

Et ecce mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur duodecim annis] Adeo semper & vbique vtilitatem aliquam de se proferre hominibus voluit Dominus, vt neq; inter eundum otiosus esse voluerit, quin fructum aliquem faceret. Porrò diuina dispensatione factum est, vt iam hæc mulier in via curaretur, quò per hoc miraculum fides archisynagogi cresceret & confirmaretur. Bene autem pro maiori miraculi commendatione, Euangelistæ, maximè Marcus & Lucas, morbi magnitudinem & mulieris miseriam describunt, dum primò significant morbũ valde fuisse diuturnum, & secundò tam incurabilem, vt arte medica non solùm non potuerit curari, quanquam & complures id tentassent medici, & ab eis multa perpessa esset mulier, idq; cum facultatum omnium dispendio, sed etiam in peius semper proficeret, vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit misera & miseranda: Primùm, quod morbum adeo abominabilem apud Iudæos pateretur: secundò, quòd tam diu eundem passa esset: tertiò, quòd à compluribus medicis multa perpessa esset: quartò, quòd omnia sua erogasset, nouum malum veteri adijciens, videlicet profluuio sanguinis paupertatem: postremò, quod etsi multa perpessa, & omnia erogata essent, non solùm nihil proficeret, sed magis deterius haberet, à medicis suis triplex malum reportans, nempe multas pœnas, paupertatem, & morbi incrementum. Quæ omnia clariorem reddunt Christi tum potentiam, tum bonitatem. ostendunt enim ipsum solum esse qui iuuare & possit & velit, vbi cessauerit omnis creaturarũ vis. Colligunt autem quidam, videlicet Anabaptistæ, ex hoc loco, damnandum esse vsum medicinæ, ad quod etiam comprobandum adducunt locum. 2. Paral. 16. de Asa, quem scriptura, vt iactant, propter vsum medicinæ reprehendit. Verùm non sanius illi agunt, quàm 2. Par. 16.

si etiam vsu cibi interdicerent. Cibus enim magni morbi, nempe famis, remediũ est. Certè si inuisa Deo res esset vti medicis, si modò id rectè fiat, non omnium plantarum & animalium cognitionem, quæ medicæ artis præcipua portio est, tanquam eximium donũ Salomoni regi contulisset, quemadmodum scribitur 3. Regum
3 Reg. 4. 4. contulisse. Proinde rectè scripsit Ecclesiasticus, senten-
Eccle. 38. tiam illorum planè damnans cap. 38. Honora medicum propter necessitatem, etenim illum creauit altissimus; & postea: Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. Nec Asa ob medicinæ vsum in scripturis culpatur, verùm quòd Dominum nõ quæsierit, sed medicos. Sic enim scribitur: Nec in infirmitate sua quæsiuit Dominum, sed magis in medicorũ arte confisus est. Itaque quòd Domino medicos prætulerit culpatur, nunquam culpandus, si seipsum Domino reconcilians, & spem in illum in primis collocans, medicorum postea opera tanquam quodam beneficio Dei per medicos sanãtis, fuisset vsus. Pius enim morbo correptus sicut agnoscere debet se à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnetur, ita & ad percutientem patrem in primis se conuertere, illique peccata sua confiteri, ac veniam orare, sicq; sanitatem ab eo precari, quatenus ad illius gloriam facit, & suam salutem, vel proximorũ vtilitatem. Tum in nomine ipsius quæ ad medelam corporum condidit, cum gratiarum actione vtetur, omni tamen fiducia collocata in bonitatem Dei, à quo, vt eodem loco dicit Ecclesiasticus, est omnis medela. Hunc sanè ordinem docet Decretalis illa: Cùm infirmitas, de pœnitentia & remissione. Neq; hoc loco Euangelistarum intentio fuit medicinæ vsum improbare, sed tantùm indicare morbi incurabilitatẽ, quæ diuina quadam contigit dispensatione, videlicet tum in gloriam Dei, tum vt ne in medicorum ope nimis confidamus. Obseruandum autem hic quantum frequenter prosit desperatio salutis ab hominibus consequendæ. Postea quam enim cœpit diffidere medicis, cœpit mulier hæc saluti vicinior esse, & facta est illi salus, eo quòd non spera-

sperauerit salutem. Deus enim nulli lubentius opitulatur, quàm qui se agnoscit humanis destitutum præsidijs. Sic & in salute animæ, quo quis minus de se fidit, hoc est salute vicinior.

Accessit retro & tetigit fimbriam uestimenti eius.] Cùm audisset, inquit, de Iesu, quæ scilicet & quanta fecisset miracula, curando hominum infirmitates, quodq́ue circa illa loca esset. Quo significatur subita & facilis fides huius mulieris. Non enim viderat adhuc Christi in curandis morbis potentiam & benignitatem, sed tantùm audierat de Iesu, & mox admirabilem fidem de illo concipiens, miscet sese confertæ multitudini, accedens Dominum, sed retrò & latenter. Vt enim non faceret quod fecerat archisynagogus, obstabat tum pudor, tū metus. Quoniam enim fœdo morbo laborabat, & tali qui iuxta legem excludebat laborantes è ciuitatibus, quiq́ue secundum legem polluebat eos qui tali morbo laborantem contingebant, puduit eam huiusmodi morbum palam apud Christū detegere, simulq; metuebat ne à turba ob immunditiam suam repelleretur & redargueretur, veluti suo congressu totam turbam contaminans. Et sanè mirabilis admodum fuit mulieris huius fides. Cùm enim morbi sui malitiā iamdiu experta esset nulla humana arte potuisse superari, nec Christi in sanādo facilitatem oculis conspexisset: tamen tantam ex solo auditu de Domino concepit fiduciam, vt speraret se solo contactu vestium fore saluam à tam diuturno & incurabili malo, quamuis adhuc hac ratione neminem audisset à Christo sanatum. Dicebat enim, intra se scilicet: Si vel tantùm vestimentum eius tetigero, sana ero à plaga mea. quasi dicat: Alios passim sanat, vt audio, solùm contingens eos manu sua: ego verò cùm nō ausim optare vt me immundam manu sua saluifica contingat, tantam tamen eius credo esse & potentiam & sanctitatem, vt si illum ego contigero, idque non solùm in nuda carne ipsius, sed in vestimento, nihil addubitem, sed firmiter confidam me consecuturam desideratam salutem. Porrò fimbria, quā tetigisse hanc mulierē scribunt

Matthæus & Lucas, ea erat,quã Dominus, ſicut omnes Iudæi,gerebat in inferiori parte veſtis,in quatuor angulis ipſius ſecundum præceptũ Moyſi, quod habetur Numeri 15. & Deuteronomij 22. Quemadmodum enim per circunciſionis Dñs ſignum ſuum populum diſtinxit in carne ab alijs gentibus:ita & externa quadam nota in veſtitu voluit eſſe ſeparatũ, vt ea nota admoniti Iſraelitæ ſuæ ab alijs ſeparationis, memores etiam eſſent mandatorum Dei quæ illis ſingulariter tradita erant, quomodo & hodie religioſis certum veſtitus genus deputatum eſt à religionum autoribus. Quòd autem mulier hæc cùm conſtituiſſet veſtimentum tangere, fimbriam veſtimenti tetigerit, quæ cùm circa pedes Domini eſſet, difficilius ab ea in turba contingi potuit, plerique cauſam dicunt, quòd indignam ſe iudicarit quæ veſtimentum ipſum contingeret, voluiſſeq; ob id contingere quod in veſtimento minimum erat. Sed meo iudicio videtur magis ob id fimbriam voluiſſe contingere quàm aliã quamuis veſtis partem, quòd ea inſigne eſſet Iudæorum ſanctitatis,ac diſtinctionis illius populi à reliquis gentibus indicium: vnde Phariſæi tanti fimbrias has à lege præſcriptas fecerunt,vt quo ſanctiores cæteris viderentur, fimbrias ſuas magnificarent. Certè de fimbria Iudaica veluti ſanctitatis nota, mentionẽ facit Zacharias,cum in diebus Meſſiæ decem homines ex vniuerſis linguis gentium dicit apprehenſuros fimbriam viri Iudæi,dicentes:Ibimus vobiſcum,audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt. Vbi per virum Iudæum Hieronymus intelligit Chriſtum, ita vt quod ibi dicitur de apprehenſione fimbriæ viri Iudæi,hic iam ab hac muliere ſit etiam ad literam impletum. Cuius exemplo poſtea plerique offerentes Chriſto ægros ſuos, orabant vt liceret vel fimbriam veſtis eius tangere,vt ſcribitur Matthæi 14. Et videri poteſt mulierem hanc ad huiuſmodi fidem commotam per miraculoſam illam reſuſcitationem mortui cuiuſdam ex contactu oſſium Heliſæi,de quo ſcribitur 4. Regum 13. Non eſt autem putandum mulierem hanc exiſtimaſſe fimbriæ aut veſti virtutem

Zach. 8.
Mat. 14.
4. *Reg.* 13

tutem

tutem aliquam ſanandi ineſſe, hoc enim vt falſum erat, ita ſuperſtitioſum fuiſſet credere, ac proinde non fuiſſet ipſius fides tantoperè à Domino laudata, ſed Chriſtum credidit tam ſanctum, tamq; per omnia ſaluificum, vt vel hactenus illi appropinquans confideret ſe ab ipſo, aut à Deo per ipſum cõſecuturam ſalutem: quemadmodum oſſa Heliſæi in ſeſe non habuerunt eam virtutem, vt ſolo cõtactu reſuſcitarent mortuũ, ſed ad declarationem ſanctitatis Prophetę, Deus cadauer cõtingens Prophetę oſſa, reſuſcitauit. Porro his iam exemplis manifeſtè refellitur impia hæreſis Vigilãtij, & eorum qui eius errorẽ hodie velut ab inferis reſuſcitarunt, clamãtes ſuperſtitioſum eſſe venerari ſanctorum reliquias, atq; eorum contactu ſperare ſalutem aliquã deſideratam. Quẽ errorem præterquã quod hæc ſcripturarum exempla & alia ſimilia, nempe quibus dicitur vmbra Petri & ſemicinctia Pauli ſanaſſe, Actuum 5. & 19. apertè refellunt, Act. 5. 19. etiam varia miracula edita ad martyrum memorias condemnant, vt docet Hieronymus ſcribens cõtra Vigilantium, & Auguſtinus lib. de ciuitate Dei 22. vbi varia & admiranda ſigna partim à ſe, partim ab alijs fide dignis, conſpecta recenſet.

At Ieſus conuerſus, dixit.] Marcus paulò planius hoc deſcribens, inquit: Virtus dicitur exijſſe è Domino non corporaliter & localiter, quaſi ſcilicet illum reliquerit, ſed ratione effectus, videlicet quia virtus ſanandi quæ erat in Chriſto, extra ipſum operabatur in muliere: aut quia effectus ille miraculoſus cauſatus ſit à Chriſto. Dupliciter enim explanari poteſt quod dicitur virtus exiſſe à Chriſto, quia virtus accipi poteſt aut pro ipſo effectu, aut pro virtute actiua quæ erat in Chriſto. Loquitur autem Euangeliſta, ſimiliter & Chriſtus dicens apud Lucam, ego noui virtutem de me exiſſe, materialius iuxta captum ſimplicium, qui intelligebant Chriſti corpus eſſe veluti vas quoddam plenum virtute & efficacia ſanandi, ex cuius plenitudine aliquid difflueret ad eos qui curabantur: quemadmodum à calore

lore intenſo calor diffunditur. Dicit autem Euangeliſta Chriſtum in ſemetipſo cognouiſſe virtutē de ſe exiſſe, & idem Dominus de ſe dicit, non quòd hoc cognouerit ex corporis ſui ſenſibili aliqua mutatione, ſed quod hoc cognouerit ſpiritu ſuo diuino, quem nihil latere potuit: quanquam hic rurſus Euangeliſta & Chriſtus locutus ſit iuxta captum ſimplicium, quaſi in ſeipſo ex aliqua mutatione ſenſerit efficaciam. Porrò quanquam aliàs ferè Dominus voluerit edita à ſe miracula non prædicari, iſtud tamen latere noluit, idque varijs de cauſis. Primùm, propter gloriam Dei, quæ ex hoc miraculo omnino abſcondito nulla aut pauca fuiſſet. Deinde, pro confirmatione & incremento fidei archiſynagogi. Tertiò, pro commendatione fidei mulieris huius, cuius exemplo & alij excitarentur ad ſimilem fidem. Quartò, ad perficiendum fidem mulieris. Quanquam enim magna eſſet illius fides, tamen eam habebat imperfectionem, vt putaret ſe Chriſto neſciente poſſe ſanitatem conſequi, quemadmodum ſatis ſignificat Lucas dicens; Videns autem mulier quia non latuit, putabat ergo ſe poſſe latere. Quam imperfectam de ſe exiſtimationem Dominus in muliere correxit, maiorem ſe declarans hoc ipſo quod nihil ipſum latere poſſet, quàm curando fimbriæ contactu. Poſtremò, voluit Dominus, ſecundum Theophylactum, mulierem liberare à timore & conſcientiæ ſcrupulo, quo poſtea potuiſſet metuere Dei iram ob ſanitatem furtim & ſine gloria Dei acceptam, eandemq; ſecuram facere de conſecutæ ſanitatis conſeruatione. Noluit autem Dominus ipſe indicare quis ſe tetigiſſet, nec miraculi modum, ſed ipſam mulierem voluit aperire omnem veritatem, vt ſic miraculum eſſet commendatius, præclariuſque, & verius eſſe crederetur. Itaque quo confeſſionem miraculi extorqueret, primùm quidem conuerſus dixit: quis me tetigit? loquens nō de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus et alij, ſed de tactu cum fide, quo tactu, cùm turba omnis Chriſtum premeret, ſola hæc mulier Chriſtum tetigit. Deinde verò etiā circunſpiciebat videre eam quæ hoc fecerat. His autem ſignis

ſignis mulier intellexit ſtatim, Dominum etſi interrogantem & circunſpicientem, non ignorare eam quæ tetigiſſet, ſed tantùm requirere confeſſionem : ac Dominum perinde feciſſe ac ſolet præceptor, veritatis à ſe cognitæ ſpontaneam confeſſionem à diſcipulis extorquẽs huiuſmodi interrogationibus : proinde timens animo, ac tremens corpore, nimirum quod metuebat ob furtim acceptam ſanitatem Dominum offenſum, malum morbi reuocaturum, aut etiam peius inflicturum, aut ſaltem acriter obiurgaturum eam, procidit ante eum, omnem veritatem ei aperiens. Itaque quod dicit Matthęus breuitati ſtudens: At Ieſus conuerſus, & videns eam dixit, &cæt. non ſic eſſe intelligendum, quaſi Dominus tunc eam viderit & allocutus ſit mox cùm ſe conuertiſſet, ſed poſtquam conuerſus eſſet, & ea contigiſſent quæ poſtea narrant Marcus & Lucas, & illa tandem ſe proſtraſſet ante Dominum, tunc demum Dominus eam videns dixit: Confide filia, hoc eſt, bono eſto animo, nec metuas tibi à me ſanitatem eripiendam, adeo enim non diſplicet tua in me iſta fides, vt hęc ipſa te tibi ſalutis cauſa fuerit, impetrando ſcilicet, & promerendo eam. Sic enim non ſolùm dicitur fides ſaluũ facere, & non effectiuè. Fidei autem hic Dominus ſanitatẽ tribuit, cũ ipſe eius eſſet principalis cauſa, tum in commendationem fidei in ſe, tum in humilitatis exemplum, tum etiam vt doceret fimbriam contactam ex ſe non ſanaſſe, ſed ſanitatem potius ex contactu conſecutam propter ſimplicem tangentis fidẽ. Quod verò ſequitur: Vade in pace, &cæt. hunc habet ſenſum : Abi animo exiſtens poſthac tranquillo, quæ ob morbi malitiam ac metu furatæ ſanitatis intranquillo fuiſti animo, volo tibi acceptam ſanitatem ratam eſſe et perpetuam. Cùm enim dicit: eſto ſana à plaga tua, non ſanitatem confert quã iam acceperat, ſed acceptã ſe ratã habere declarat, eamque confirmat. Quare cùm ſubijcit Matthæus: Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora: non ſic eſt accipiendum, quaſi ab eo tempore quo Chriſtus eam allocutus fuit, ſanitatem receperit, ſed ſalua facta eſt ex illa hora, qua ſcilicet hæc geſta ſunt. Obſeruanda autem

hic quædam mysteria. Et primùm quidem, vt annotauit Theophilactus, eos qui turbulento sunt animo cum turbis non tangere quidem Christum, sed premere eum: eum verò qui cũ fide, animoq; tranquillo accedit illum, tangere eum, non premere. Secundò, si tam salutaris fuit tactus fimbriæ cum fide, salutare etiam esse valde contactum & perceptum cum fide totum corpus Dominicum in eucharistia. Postremò, docemur eos qui per fidem & & contritionem apud sese in occulto cordis sui consecuti sunt peccatorum remissionem & mentis salutem, debere tamen in conspectu Ecclesiæ sese manifestare coram Christo & vicarijs eius sacerdotibus, & humili confessione morborum & peccatorum, expectare ratificationem & confirmationem adeptæ salutis & remissionis peccatorum. Excutiendum pudorem quem postea excussum gaudebunt, posteaquam senserint ex confessione maiorem animi tranquillitatem. Porrò hanc mulierem Diuus Ambrosius videtur sentire fuisse Martham sororem Mariæ & Lazari. Sic enim scribit in libro de Salomone capite. 5. Dum largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum dæmones pellit ex Maria, dum corpus rediuiui spiritus calore constringit, & quod mors sibi vendicauerat ad pœnam, lux denuo recepit ad vitam. Notans scilicet tria miracula in tribus. Sed de muliere ista, quæ qualisq; fuerit, certiora scribit Eusebius, digna certè quæ legantur. Sic enim habet libro 7. Ecclesiasticæ historiæ capite 14. Quia vrbis huius (loquitur autem de Cæsarea Philippi) fecimus mentionem, iustum videtur commemorare etiam illud in ea quod historia dignum duximus: Mulierem quam sanguinis profluuio laborantem, à saluatore curatam Euangelia tradiderunt, huius vrbis ciuem constat fuisse, domusque eius in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus verò domus ipsius, basis quædã in loco æditiore collocata mõstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus prouolutæ, palmasque suppliciter tendentis imago ære videtur expressa. Adstat verò alia ære nihilominus fusa statua, habitu viri, stola comptæ circundati, & dextram mulieri porrigentis.

Huius

Huius ad pedem statuæ, è basi herba quædam noua specie nascitur. Quæ cùm exorta fuerit, excrescere vsque ad stolæ illius ærei indumenti fimbriam solet. Quam cùm summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque acquirit, ita vt quęcunque illa fuerit infirmitas corporis, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino gerens virium, si antequam æreæ fimbriæ summitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra vsque tempora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Hæc ille. Qui & subiungit quædam de imaginibus Petri, Pauli, & aliorum. Hanc autem imaginem à Iuliano apostata sublatam scribitur à Socrate in Tripartita historia libro 6. capitę 41. vbi sic legitur: Cùm Iulianus cognouisset in Cæsarea Philippi ciuitate Phœniciæ quam Paneada vocabant, insigne Christi esse simulachrum, quod mulier illa sanguinis profluuio liberata constituerat, eo deposito suam ibi statuam collocauit. Quę violento igne de cœlo cadente circa eius pectus diuisa est, & caput cum ceruice vna parte deiectum, atq; in terra fixum: reliqua verò pars hactenus superfuit, & fulminis indicium reseruauit. Statuam verò Christi tūc quidē pagani trahentes confregerunt. Postea verò Christiani colligentes in Ecclesiam recondiderunt, vbi hactenus reseruatur, &c.

Sequitur in Marco. Adhuc illo loquēte ueniūt nuntij ab archisynagogo dicētes, quia filia, &c. Constāter quidē Græci codices habent non solùm in Marco, sed etiam in Luca, ab archisynagogo, hoc est, ab archisynagogi domo, quomodo Terentius dixit: exijt à nobis, id est, à nostra domo. Vnde verisimile est & interpretem in Marco vertisse, ab archisynagogo, quomodo etiam Latinorum codices quidā antiqui habent: & in Luca vertisse, à principe synagogę, verùm scriptorem aliquem offensum absurditate quam prima fronte præ se fert sermo (videtur enim significari nuncios hos missos ab archisynagogo cum ille Christo iam adesset) mutasse in, ad archisynagogum, quomodo multi

multi libri habent, &, ad principem synagogæ, quomodo omnes Latini codices constanter habent. Porrò dispensatione quadam factum est, vt nuntij isti filiæ mortem non nunciarẽt ante miraculum sanationis mulieris, sed tum cùm adhuc cum muliere Christus loquebatur, quando scilicet iam ex recenti memoria aut potius præsenti contemplatione inauditi miraculi, princeps iste magis posset à Domino confirmari in fide alterius etiam inauditi miraculi. Itaque cùm ad desperandum prouocaretur à nuptijs, non credentibus Dominũ mortuam posse suscitare, quod eum nondum fecisse audierant, à Domino ad fidem animatur: Noli, inquit, timere, tantùm crede, & salua erit: quasi dicat: Vidisti quã efficax fuerit mulieris huius fides, audisti dictum ei: fides tua te saluam fecit: & tu ergo etiam tantùm crede, & propter fidem tuam salua erit. Non enim difficilius mortuam resuscitare, quàm incurabili morbo laborantem sanare. Est autem imago quædam proposita tentationis, qua suos Dominus subinde probat. Afflictos enim qui Domino fidere, & eius consolationem sentire cœperũt, nonnunquam Dominus in probationem fidei eorum priusquã penitus liberet, sinit tristibus quibusdam pulsari, mox tamen sua consolatione adest, omnem metum & diffidentiam pellens. Ita enim videre est hunc principem, simul atque afflictus erat. Christum adijsse, remedium orasse, & pro Domini facilitate extemplo impetrasse. Sed vt fides eius amplius probaretur, tristi adeo nuntio rursus mentem eius pulsari Dominus voluit, noluit tamen illum deijci, quare mox illum sua consolatione erigebat, hortatus vt misso timore tantùm crederet.

Et ueniunt in domum archisynagogi. Et cùm uenisset Iesus, &c.] Marcus priusquam Dominum dicat venisse in domum, dicit: & non permisit quenquam se sequi nisi Petrum & Ioannem, &cæt. Lucas verò postquàm Dominum dixit venisse in domum, dicit non permisisse eum quenquam sequi se nisi Petrum, &c. Quæ tamen nihil in se habent repugnantiæ. Non enim Marcus vult Dominum à se & turbam & reliquos discipulos dimisisse,

cùm adhuc lõgè esset à domo principis, sed cùm iam ingressurus esset Dominus domum, non permisisse quenquam se sequi, in domum scilicet, hoc est, quemadmodũ dicit Lucas, non permisisse quenquam intrare secum. Noluit autem Dominus multos tanto miraculo interesse, sed & prius omnem turbam cum discipulis dimisit, et ingressus domum eiecit omnem turbam tumultuantem & plangentem, non solùm in humilitatis exemplum, & vt ostentationis notam effugeret, sed etiam vt Pharisæorum inuidiam declinaret, à quibus nondum tempus erat vt pateretur, atque ne in se turbæ fauorem nimis accenderet, raperentque illum ad creandum sibi in regem. Nondum enim erat tempus suæ glorificationis & agnitionis perfectæ, quæ ordine quodam & temporis successu erat hominum mentibus instillanda. Iam videre eum esse Dominum mortis, erat præcipuum quod de illo sciri poterat, vnde tanquam insignius mysterium noluit id multis simul in principio reuelari. Cùm autem successu temporis sese magis ac magis reuelare deberet, cumq; morti vicinior fieret, tum præsente turba ad vitam reuocauit filium viduæ, & Lazarum palam euocauit ex sepulchro. Paucos tamen quosdam interesse huic miraculo voluit, qui scilicet suo tempore certi essent, & fide digni patrati miraculi testes. Itaque ex sua quidem parte in futuros testes delegit tres discipulos præcipuos, quos sic alijs prętulerat, vt statueret illis ad maiora vti, apertiorem sui cognitionem insinuare, & secretiora quæque illis committere, communicanda suo tempore etiam alijs: ex parte autem puellæ eos delegit, qui ad eam maximè attineret, nimirum parentes. Neq; certè fideliores testes adhibuisse potuisset. Porrò tibicines, quos Dominus dicitur inuenisse in domo, erant qui conduci solebant vt suis modis excitarent luctum in vicinis & amicis, ad quorum modos, vt testatur Lucianus in dialogo de luctu, gentes à quibus Iudęi hunc ritum videntur mutuati, solebant eiulatus emittere & pectus pulsare. Hos ergo simul cum omnibus plangentibus eam eiecit Dominus dicens: Recedite. Non est enim mortua, &c. quasi dicat:
Luge-

Lugetis hanc, & ad lugendum commouetis veluti mortuam, at non est mortua, mittite igitur luctum vestiū et tumultum. Et quidem verè mortuam esse sciebat, dicit tamen non esse mortuam, quòd sibi non esset mortua, quodque mox esset velut à somno excitanda, nec ita esset mortua sicut illi existimarunt. Quanquam autem peculiariter huius puellę mors, somnus hic dicatur, quòd mox esset resuscitanda, tamen in scripturis frequenter omnium non solùm sanctorum, sed etiam impiorum mors somnus vocatur. Qua translatione vtitur scriptura, partim vt molliore metaphora quod horrori est hominibus, minus illis fiat terribile, sicut in omnibus linguis duce natura videmus ea quę sunt horrori aut pudori, periphrasi aut alio non suo nomine nominari, partim & principaliter ad significandam futuram mortuorum resurrectionem. Nam ob priorem rationem etiam à gentilibus resurrectionem non credentibus mors somnus vocatur. Sic enim cecinit quidam: Stultæ quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago? Longa quiescendi tempora fata dabunt. Secunda verò ratio scripturis propria est. In quibus quandoq; mors sanctorum peculiariter somnus dicitur, eò quòd illi ad vitam resurgant, vt cùm dicit Paulus: Nolo vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, &cęt. Aliquando etiam dicitur de impiorum morte, quòd & ipsi resurrecturi sint, sed ad iudicium. Aequè enim de impijs regibus scriptum legimus: dormi-
Dan. 12. uit cum patribus suis, atque de pijs. Et Danielis 12. Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium. Sicut ergo hoc loco Dominus flere mortem puellæ prohibuit, quòd non esset tam dicenda mortua quàm dormire: ita etiam hic docemur mortem maximè iustorum & Christianorum non immoderatè saltem deflere, quòd illorum mors re vera somnus quidam sit. Nam omnino amicorum mortem deflere peccatum non est, sed immoderatè deflere. Duplici enim nomine iustè ob amicorum mortem dolemus, duplici rursum nomine dolor iste moderandus est. Nam vt doleamus, naturæ & charitatis affectus exigit.

Naturæ quidē, quia naturalis affectus est condolere malo amici, & dolere ob desideriū eorum quos amauimus. Non enim Deus à suis ἀπαθείαν requirit, de qua Stoici disputarunt, sed nunquam præstiterunt. Charitatis verò, quia non potest non esse molestum desiderium eorum quos pietatis habuimus socios & auditores, quosue Ecclesiæ Dei cognouimus esse vtiles. Sic Paulus scribens Philipp. fatetur si mortuus fuisset Epaphorditus, dolorem super dolorem id sibi allaturum fuisse. Amabat enim illum in Domino, & Ecclesiæ vtilem esse agnouerat. Rursum tamen duplici nomine dolor moderandus est, videlicet & spe futuræ resurrectionis ac vitæ beatioris quæ à vita hac sanctos excipit, & contemplatione diuinæ dispositionis, cuius omnes nostri affectus sunt subijciendi, ac cogitandum optimè Deum omnia disponere, etiamsi secus nobis videatur. Sicut autem dispensatoriè factū vt iam tibicines essent in domo, & vt domus iam plena esset luctu: ita quoq; factum, vt Dominum asserentem puellam nō esse mortuam turbę riderent, nimirùm quò miraculum clarius fieret, dum his rationibus mors puellæ certò comprobata fuit. Philip. 2.

Ipse autem tenens manum puellæ clamauit dicens: Talitha cumi] Quod clamauit, sicut & cùm Lazarum excitabat, significabat se non præsentem vocare animam, sed absentem, itemque mortis potentiam omnium quidem creaturarum viribus maiorem, sed verbo & iussu suo inferiorem. Sicut enim quis alium à somno excitaturus, manum eius apprehendit vt erigat, & eidem vt excitetur inclamat: ita & Dominus declarare volens verè se dixisse quòd dormiret, sibi scilicet & manum puellæ apprehendit, & clamore veluti excitauit, clamore suo tamē etiam vt dictū est, & animæ absentiam & mortis potentiam significans. Marcus autem ipsa verba Domini recenset, Talitha cumi, quorum alterum germanè Hebræum est, nempè cumi, quod surge significat: Alterum verò, nempe Talitha, Chaldæum est aut Syriacum, & puellam significat: qua voce vsus est Thargum, hoc est, Chaldaica paraphrasis libri Hester cap. 2. Hinc & ex

alijs

alijs plerisque locis Euangeliorum colligitur, Dominum plebeis hominibus locutum fuisse non purè Hebraicè, sed Syra lingua, quam tum in Iudæa vernaculam fuisse certissimum est. Quod autem quidam codices deprauatè pro Talitha habent Tabitha, desumptum videtur ex Actuum nono capite, vbi Petrus suscitaturus etiam puellam nomine Tabitham, dicitur illi dixisse: Tabitha surge. Porrò videtur Marcus peculiariter delectatus fuisse, in sua lingua verba Domini quibus miraculum aliquod operatus est, referre. Nam & septimo capite scribit Dominum sanaturum mutum & surdum, dixisse Hephphata, quod est adaperire, non quòd significare voluerit verbis Hebraicè prolatis peculiarem inesse virtutem, sed potius quòd voces humiles & è medio vulgi sermone desumptæ, à Christo autem dictæ, tantam virtutem habuerunt. Cùm autem Marcus expositurus Hebraica illa vocabula dicit: quod est interpretatum, Puella, tibi dico, surge: non est putandum etiam illa verba: tibi dico: includi in duabus illis dictionibus, sed Marcus illa de suo adiecit, quo sensum vocantis & imperantis exprimeret, vt docet Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi. Bene autem Lucas subiunxit: Et reuersus est spiritus eius: significans non aliam illi infusam animã, sed eandem illam quæ corpus dimiserat, in corpus rediisse. In signum autem veræ vitæ & perfectæ sanitatis, & ambulare puellam voluit, & cibum illi dare à parentibus. Quod verò præcepit parentibus & discipulis ne cui dicerent quod factum erat, quamuis sciret factum non posse occultum esse, eisdem de causis fecit quibus turbã omnem eiecit, nec nisi paucos voluit esse comites videlicet vt effugeret tum apud eos qui aderant, tum apud eos quibus illi narraturi erant, notam captatæ & quæsitæ gloriæ humanæ, doceretque nihil nos debere facere ad ostentationem. Deinde vt & Pharisæorum inuidiam declinaret, & populi fauorem non nimis in se accenderet, qui discretione nonnunquam & ordine carens seditionum autor est. Quantumuis autem Dominus quantum in se erat occultum hoc miraculum esse voluit, exijt tamen

tamen miraculi fama in vniuersam terram illam. Sequi-
tur enim gloria & laus maximè fugientes. Iam quod
ad mysticum duorum horum miraculorum attinet in-
tellectum, sciendum duo hæc miracula dupliciter pos-
se mysticè intelligi, videlicet allegoricè & moraliter. Al-
legoricè enim tractantur ab Hilario, Ambrosio, Hiero- *Sensus al-*
nymo, & Beda, qui per duas has mulieres, quarum altera *legoricus.*
duodecim annis laborauit profluuio sanguinis, altera
duodecim annis existens mortua est, intelligunt Ecclesi-
am ex gentibus collectam, & synagogam Iudęorum. Per
mulierem enim Aemorrhissam, quæ secundum Eusebi-
nm fuit Gentilis, rectè gentium populus significatur, in
quo sanguinis fluxus secundum Bedam dupliciter po-
test accipi, scilicet vel super idololatriæ ꝓstitutione, vel
super his quæ carnis & sanguinis oblectatione patran-
tur. Per filiam autem archisynagogi, rectè Iudæorum
populum significari nemo non videt. Ergo quo tempo-
re filia archisynagogi nata est in mundum, mulier illa
ægrotare cœpit, quia scilicet ex quo populus Iudæorum
à gentibus separatus fuit, gentes amplius & manifesti-
us idololatriæ seruire & voluptatibus omnibus cœpe-
runt, ac tandiu earum languor perseuerauit, quàm diu
viguit synagoga. Et quidem gentium populus à multis
medicis frustra curari quæsiuit, dum multorum Philo-
sophorum dogmatibus ac falsorum Deorum ritibus de-
ditus, & naturæ ingenijque dotes in eis consumens, mor
bum etiam suum auxit, à nullo curabilem quàm à solo
Christo. Cùm ergo Christus ipsius legis & Patriarcha-
rum intercessione in mundum hunc veniret ad curan-
dum synagogam adhuc puellam, & in annis pubertatis
existentem (nihil enim ad perfectum adduxit lex, quæ
synagogam velut à pueritia educauerat, pręparaueratq;
Christo in sponsam) veluti in via Ecclesia gentium cura-
tur contactu fimbriæ, quia paratam Iudæis sanitatem fi-
de incarnationis Dominicæ præripuit. Vnde dicunt &
Apostoli de Iudæis: Vobis oportebat prædicari verbum *Actuũ 13.*
Dei, sed quia indignos vos iudicastis salute, transgredi-
mur ad gentes. Cùm autem curatur Aemorrhoissa, mori-

tur filia archisynagogi: quia cùm credere cœpit gentium populus, synagoga Iudæorum vigorem suum perdidit, lege ipsius per Christum antiquata & mortificata, atque per infidelitatem à vita gratiæ excidit, suscitanda tamen à Christo postquam intrauerit plenitudo gentium, idque per imitationem fidei gentium, quemadmodum hic à Domino princeps synagogæ ad æmulationē fidei mulieris prouocatus est. Secundum moralem autem sensum rectè per mulierem profluuio sanguinis laborantem, &cæt. intelligitur anima quæuis, quæ concupiscentijs varijs multo tempore diffluxit, ita vt iam euirata sit, eisque turpiter maculata, quę si morbi sui curationem ab alijs quàm à Christo quæsierit, nihil aliud quàm morbi augmentum & paupertatē lucrifaciet. Non enim leuis est paupertas, ætatis & ingenij iactura. Non potest sanare lex Mosaica, non Philosophorum dogmata, non falsorum deorum cultura, non denique temporalium rerum copia & fruitio. Quòd si autem fide Christi fimbriam, hoc est, incarnationem contigerit, idque à tergo, nimirum parata sequi vestigia Christi, mox curabitur, ac sistetur fluxus ille immundus quo diffluebat, hoc est, insatiabilis illa concupiscentia cessabit in opera sanguinaria animū turpiter coinquinātia diffluere. Verùm quò sanitas illius sit certior, & securior sit conscientia, necesse vt etiam post acceptam aliquatenus sanitatem, pudore omni posito, morbus ac Dei beneficium palam agnoscatur, vt prius dictum est. Per puellam autem, quæ 12. annos nata ac vixdum pubescens mortua est, sed tamen antequā efferretur aut sepeliretur, à Christo in domo resuscitata est, significatur anima quæ in principio vitæ spiritualis per imbecillatem prolapsa est in crimen aliquod occultum: quæ quoniam nondum perfricuit frontem, & necdum assuetudine collegit habitum, facilè sanari & resuscitari potest, maximè si pro eius salute & vita sollicitus sit princeps, hoc est, pastor ecclesiæ, animæ huius spiritualis pater, qui certè de eius salute desperare non debet, etiamsi pleriq; clament nullam esse salutis spem ac planè desperatum esse. Tria

Sensus moralis.

enim ſunt peccatorum genera per tres à Domino reſuſcitatos deſignata. Quidam enim ſunt qui per imbecillitatem occulto aliquo peccato aut latente cogitatione peccati ſibi mortem conſciſcunt, quales vt Dominus ſe reſuſcitare poſſe ſignificaret, reſuſcitabat filiam hanc adhuc in domo iacentem. Alij verò ipſum malum quo delectantur publicè agendo, mortuum ſuum quaſi extra portas efferunt, & hos quoque ſe ſuſcitare demonſtrans, ſuſcitat adoleſcentem filium viduæ extra portas ciuitatis. Quidam verò per peccandi conſuetudinem iam velut in vitijs ſuis ſepulti ſunt, corrupti & abominabiles facti in iniquitatibus ſuis, quos etiam ſe velle & poſſe ſuſcitare oſtendẽs, reſuſcitauit Lazarum tres dies in monumento habentẽ. Quoniam aũt primus lapſus, qui per imbecillitatem accidit, facillimè corrigitur, difficilior verò eſt curatio eius cuius malitia iam in publicum emanauit, difficilima eius qui longa peccandi conſuetudine callum obduxit, ideo Dominus puellam facili negotio erigit, ſolo ſcilicet verbo & manus contactu: adoleſcens autem qui per baiulos efferebatur, maiuſculo negotio reuocatur ad vitam. Primùm enim audit mater: Noli flere: nec additur, non eſt mortuus, ſed, dormit. Deinde contacto loculo ſiſtuntur baiuli, mox inclamatur, adoleſcens. Ille primùm erigit ſeſe, ac reſidet in loculo, pòſt incipit loqui, tandem exiliens redditur matri. Cæterùm in reſuſcitatione Lazari, ſemel atque iterum Dominus turbatus infremit ſpiritu, ſoluitur in lachrymas, iubetur tolli lapis, validaque voce euocatur. Notandum & illud, publica crimina publico egere remedio: læuia peccata & occulta, debere occulta pœnitẽtia deleri. Vnde puellam Dominus in priuatis ædibus paucis arbitris ſuſcitat, adoleſcentem verò & Lazarum palàm multis circunſtantibus populis.

Pſal. 15.

Ioan. 11.

DOMINICA XXV. POST TRINITAT. EVANGELIVM.

Ioan. 6. *IN illo tempore: Abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis: & sequebatur eum multitudo magna quia uidebant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur. Subijt ergo Iesus in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum. Cùm subleuasset ergo oculos Iesus, & uidisset, quia multitudo maxima uenit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat, tentans eum: ipse enim sciebat quid facturus esset. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius Andreas, frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces. Sed hæc quid sunt inter tantos? Dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo uiri numero quasi quinq; millia. Accepit ergo Iesus panes, & cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus. Similiter & ex piscibus, quantum uolebat. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim Cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. Illi ergo ergo omnes cùm uidissent, quòd Iesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est uerè Propheta, qui uenturus est in mundum.*

IAm tertium est nobis, hoc, de panibus prodigium, in Ecclesia recitatum: Nam, & in media Quadragesima, primum, deinde in æstate media, frugibus iam collectis: Postremo denique, sub vltimam aduentum Domini præcedentem Dominicam. Non idcirco, quia nihil aliud superfuerit Euangeliorum, quod commodè potuisset nobis proponi, & tædio delicatorum hominum consuli, quibus fastidium crambe gignit, plus semel apposita: Sed quod hisce temporibus, vtilitatibus vestris, non potuisset melius alia quacunque exhortatione prouideri. Non sum quidem nescius, otiosa ac proinde fastidiosa ingenia, nouis rarisque delectari. Verum enimuero, non pauca, neque vulgaria ex hac cor-

rupta mudanorum hominum, ſubinde noua requirentium, prodierunt, tam in Politica, quam Oeconomica, & Eccleſiaſtica functione, malorum examina. Filij Iſrael, manna, cibum cœleſtem delicatiſſimum, quoniam quotidianum faſtidierunt. Hinc prodierunt hæreſiarchæ, nouationibus ſuis omnia per orbem perturbantes. De Athenienſibus teſtatur Lucas, quod ad nihil aliud vacabant, niſi aut audire, aut dicere aliquid noui, vnde in tantam ſuperſtitionem ſunt delapſi, vt fecem, omnium idolorum, ſicut & de Romanis ſcribit Diuus Auguſtinus in libris de Ciuitate Dei, excolerent. Itaque, qui rectè ſapiunt, non debent faſtidiri, quamlibet quotidianum, protritum, aut vulgare, quod vtilitate pariter, & dignitate commendatur. Quandoquidem non poteſt non optimum eſſe, quod ſpiritu ſancto ſuggerente, nobis per Eccleſiam toties reuocatur. Deinde, verbum Dei, quo ſæpius reuoluitur, hoc ſapit ſuauius, ſi mundorum pecorum more, præmanſum, ſæpius reſumatur. Atteſtante ſcriptura. Qui edunt me, adhuc eſurient, &, qui bibunt me, ſitient. Quin etiam & CHRISTVS ipſe, idem quandoque ſæpius inter docendum repetijt, cum inquit. Iterum atque iterum dico vobis. Et in ſermone ante mortem ſuam, ter repetijt: Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Teſtatur Diuus Hieronymus ſanctum Ioannem in extremo degentem ſenio, nihil aliud ſuæ curæ commiſſis, dixiſſe, Quàm, filioli, diligite vos inuicem, diligite vos filioli. Quam frequenter & in eodem quidem pſalmo repetit Dauid: Quoniam in æternum miſericordia eius. Itaque, cum terrena inhabitatio deprimat ſenſum multa cogitantem, accommodiſſimè, inquit, ad Philippenſes Paulus, Eadem vobis ſcribere, mihi non eſt tædioſum, vobis autem neceſſarium. Nunc etiam cauſas inquiramus, huius toties reſumpti prodigij, ex hodierno Euangelio. Primum quidem in Quadrageſima, feſſos, fatigatoſque pœnitentia filios, Eccleſia hoc veluti ſolatio demulcere volens, oſtendit quo pacto

Idem in eccleſia ſæpius quandoq; doceri non eſt inutile.

Eccl. 24.

Ioan. 14. 15 16.

D. Hiero. in ultimū caput Ioannis.

Pſal. 117.

Ad Philip. 3.

Christus per desertum, quod pœnitentiam significat, ad se contendentes populos recreauit. Deinde, dum in æstate, collectis & domum illatis ex agro frugibus, de annonæ vbertate gaudetur, accedit Ecclesia, & panum prodigium proponens, admonet, vt benefactorem, altoremque nostrum Deum Optimum Maximum agnoscamus, & grati simus. Idem enim, qui populum in deserto prodigiosè pauit, frugibus nos donat. Nam neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat DEVS. Et quod sæpe fit, si nostram expectationem agri fefellerint, eadem nobis historia erit solatio, ne de victus sufficientia desperemus. Denique, quod in postrema Dominica repetitur, tres habet illustrissimas rationes, ex temporis obseruatione manantes. Primò quia vltima Dominica dicitur, postremum quoque fidei, seu symboli articulum sibi iure vendicat, explicandum. Secundò quia in fine mundi, generalis fiet Iudæorum ad CHRISTVM conuersio, deligenda fuit historia, quæ hoc ipsum in vltima Dominica adumbraret. Postremò necessarium fuit, vt in officij Ecclesiastici termino, omnia per annum sparsim tractata, recapitularentur, hoc melius, quàm per hanc historiam, expediri non potuit. Quæ quidem omnia, quò clarius percipiantur, obseruandum longè aliam temporis partitionem in Ecclesia fieri, quàm sequantur vel Hebræi, vel Græci, vel Latini, aut etiam Mathematici. Isti namque, ad generationes, omne spectarunt negotium. Ecclesia vero regenerationis ordinem, originem, & terminum sequitur: Ideoque non ab authumno numerat anni primordium, quo tempore Græci ferunt mundum esse conditum: Neque à vere, Hebræorum more, qui id temporis ab Aegyptiaca seruitute liberati, quoniam tunc primum populus esse cœperũt, & habere Remp. inde auspicari annum iussi fuerunt. Sed nec à Martio, vt Romani, ab vrbe condita. Latini verò à Calendis Ianuarijs. Denique quoniam vnicum solem habet Christum, qui sol est iustitiæ, & lux mundi, cuius

primus

1. Cor. 3.

Cur hæc de quinque panib parabola, ter in anno proponatur.

primus aduentus ortus, siue natiuitatis principium dedit: & postremus, finem imponet regenerationi: Ideo reiectis etiam Mathematicorum placitis, qui iuxta solis & lunæ reuolutiones, anni tempora metiuntur, annum orditur ab eo tempore, quo CHRISTVS venit in mundum. *Temporis in ecclesia distributio.* Quem deinde bifariam diuidens, in hanc vltimam Dominicam terminat. Primam partem, redemptionis tempus appellamus, alteram peregrinationis. In priori, quæ sequenti dominica prima aduentus sumet initium, fidei negotium, quid de Christo credendum sit, explicatur: Vnde, quare, quomodo, qualiterque aduenerit, vbi, & quando natus, circumcisus, reuelatus, præsentatusque. Deinde, doctrinam, atque miracula, tum victus eius, & ieiunij rationem, adhæc, supplicia, crucisque tormentum, postremò, resurrectionem, ascensionem, & Spiritus sancti diffusionem prosequitur. Quorum singula, certis ab aduentu Domini solennitatibus, ad diem vsque sacratissimæ Trinitatis, veluti digito simplicibus indicantur. Atqui, quoniam non satis est ad salutem, nosce, quid credamus, quo pacto etiam simus redempti, nisi dignè quoque ambulemus vocatione, qua vocati sumus, *Ephes. 4.* & ineffabilibus Domini beneficijs, pia vitæ gratitudine, pro viribus respondeamus, idcirco in sequenti parte, quod tempus peregrinationis appellatur, modis omnibus vrget Ecclesia pietatis opera, & ad frugem melioris vitæ suos inuitat, cauens ne qua deuiemus, neue cessemus, aut retrogrediamur, sed recta ad patriam cœlestem procedamus, cogitantes hanc, quam modo viuimus vitam, nil, nisi peregrinationem esse, & incolatum. *Psal. 119.* Vt autem omnium, quæ hoc modo, per annum fuere proposita, possit in hac postrema Dominica breuis haberi conclusio, delecta est hæc illustrissima, de quinque panibus, historia. In qua, simul & quid credendum sit, ex CHRISTI persona, & quid fugiendum, quidque sequendum, tam ex Apostolorum, quàm populi rebus gestis, quæ fuerit fides & expectatio Patrum,

tam luculenter exponitur, vt non potuerit alio quouis Euangelio, præteritum annum Ecclesia melius conclusisse, vel ad ingressum futuri, commodius, quàm isto fideles præparare. His iam eo pacto præmissis, nunc Euangeliũ ipsum, pro oportunitate temporis, aggrediamur, & tres illas causas, cur hoc tempore recitetur in Ecclesia, dilucidius explicemus.

Quo pacto postrema ista dominica seculi finem designet.

Quod autem postrema hæc Dominica, finis seculi nos admoneat, quemadmodum præfati sumus, hinc facilè patet, quia, qui Christum à tergo, per aspera deserti, sequuti sunt, in hoc mundo: tunc in monte cœlestis sublimitatis reficientur, æternum beati. Iuxta quem sensum, mons cœlum, conuersio Christi ad turbas, secundum aduentum Christi significat. Nam licet ascendens in altum, videri posset nos à tergo reliquisse, in finali tamen iudicio, ad nos conuersus, sublimes in montem Domini transferet, suauissimum illud dicturus verbum: Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis præparatum est à constitutione mundi. Tunc faciet nos discumbere, transiensque, ministrabit nobis. Hoc est, ipsemet saturabit nos, non per Apostolos, sed seipso, dans & suppeditans, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit. Tunc satiabimur, cùm apparuerit gloria Domini. Si enim Christus tam prodigiosè in huius mundi deserto, hostes, & crucifixores futuros, quique coram Præside ipsum negaturi erant, pauit, quid amicis facturus sit in cœlo? Tunc postremus symboli articulus implebitur, quo credimus, vitam fore æternam. Nunc dat Dominus gratiam, tunc daturus est gloriam, nunc Apostoli, tunc seruiet nobis filius Dei. Non igitur fatigemur, Christum per deserta sequendo, non murmuremus in tolerando, neque tædium nos auocet ab operando, sed horum, & omnium piorum exemplo, qui de futuris euentibus, quanquam essent incerti, durarunt tamen, Nos, qui certissimi sumus, dicamus cum Propheta. Domine, non discedimus à te, viuificabis nos, & nomen tuum inuocabimus, quia apud te est fons vitæ, & in nomine tuo videbimus lumen.

Matt. 25.
Luc. 12.
Psal. 16.
Psal. 35.
Psal. 79.

Secun-

Secundum, quod in fine mundi faciet Christus, misericordissimum illud opus erit, quod eos, qui ipsum in carne viderunt, negauerunt, & crucifixerunt, conuersus ad se reuocabit, vt sit vnum ouile, & vnus pastor. Cuius in ista Dominica admonemur similiter. Quanquam autem Dominus nunc videatur ab eis, ob ipsorum incredulitatem auersus, tunc tamen ablato velamine, videbunt in faciem Iesu Christi. Tunc dictum Saluatoris implebitur: Non me videbitis, donec dicatis: Benedictus, qui venit in nomine Domini. Paulus apertè confirmat, istud non futurum, nisi prius gentium plenitudo subintrauerit, tunc omnis Israel saluus erit. Hinc etiam fit, vt in hodierna lyturgia sumamus introitũ ex Hieremia. Dicit Dominus, ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis, inuocabitis me, & ego exaudiam vos, & reducam captiuitatem vestram de cunctis locis, cum quo etiam epistola ex eodem Propheta desumpta, accommodatissimè conuenit. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter. Videtis itaque auditores, quàm congruè Euangeliũ, vna cum epistola, huic Iudæorum conuersioni adumbrandæ deseruiat.

Dominica hæc ultima quomodo generalem Iudaicæ gentis salutem præfiguret

2. Cor 3.

Matt. 23.

Rom. 11.

Hier. 29.

Superest tertiũ exponendum, nempe quo pacto cuncta, quæ per totum annum, de fide & pietate dicta sunt, in hoc recapitulentur Euangelio. Primum itaque obseruandum erit, quẽadmodum initio admonuimus, fidem in priori anni parte, hoc est, quid de Christo sentiẽdum sit, explicari. Vt ipsum verum credamus fuisse hominem, & nihilo minus, verum omnipotentemq; Deum, per cuius passionem & crucem sumus à damnatione redempti. Qui in omni necessitate nostra fidelis nobis apud Patrem aduocatus, & qui secundum magnam misericordiam suam saluos nos fecerit, &c. Quæ omnia, aliaque salutis nostræ argumenta, vt certis diebus & cæremonijs, in priore anni parte, quod tempus redemptionis dicitur, fuerunt exposita, sic in hoc Euangelio,

Quo pacto uniuersa Ecclesiæ doctrina, præsenti comprehendatur Euangelio.

breuiter, veluti per enumerationem perstringuntur. Secundum quod ad salutem nostram necessariò requiritur, est, vt declinemus à malo, & quod bonum est, persequamur, cum tolerantia earum quas Dominus immiserit, calamitatum. Ad quarum rerum studium, in reliqua parte, quæ tempus peregrinationis appellatur, Ecclesia varijs argumentis nos incitauit. Sunt autem tres in hoc Euangelio personæ, quarum prima Christus, alia Apostolorum, tertia populi. Fides ex Christi tum dictis, tum factis ostenditur: Bonorum operum studium, hoc est, quid sequendum, quid fugiendum, tolerandumque, tam ex Apostolorum, quàm populi rebus gestis demonstratur, quę quidem omnia, ex ipsa Euangelij enarratione, latius percepturi sumus.

Vide Hom. Dominicæ Letare.

FINIS EVANGELIORVM DOMINICALIVM TOTIVS ANNI.

Laus Deo semper.

Sed hæc locutus sum uobis, ut cùm uenerit hora eorum &c]

Aduersatiua coniunctio, sed, quę & hîc videtur purè posita, refertur ad tristitiam quæ in Apostolis causari posset ex audita imminentium malorũ prædictione, significatque non ob ingerendam tristitiam hæc illis Dominum locutum. Vnde Cyrillus locum hunc sic explicat: Non illa hac, ait, causa dixi vt vigor mentis vestræ eneruaretur, & antequã pericula veniant formidetis, sed vt recordati à me vobis prędicta fuisse, magis admiremini, & in illo tempore periculorũ certior ab euentu rerũ, stabiliorq; in me fides efficiatur. Hæc ille. Cæterùm genitiuum, eorum, quidam coniungunt cum substãtiuo, hora, secuti Augustinum, qui sic habet: Hora eorũ, hora tenebrosa, hora nocturna. Verùm genitiuũ illum referendũ, ad verbũ, reminiscamini, patet ex Græcis, apud quos genitiuus ille ponitur post verbũ μνημονεύητε αὐτῶν, id est, reminiscamini vel memores sitis eorum, id est, earum rerũ quæ modò locutus sum : reminiscamini, inquam, quia, id est, quòd ego dixi vobis illa. Additur autem dictioni, hora, apud Græcos articulus, qui denotat de illa se nunc loqui hora de qua prius dixit : Sed venit hora: quo loco nõ ponebatur articulus. Est ergo sensus : vt cùm venerit hora, id est, tempus illud quod nunc dixi instare, tum reminiscamini eorũ. Frequenter autem Dominus se illis ob necessariã causam tristia nunc prædicere inculcat, vt ne videretur eorũ delectari mœrore, ac horum tristiũ prædictionem leniret, vtilitatis insinuatione. Et prius quidẽ dixit se de imminentibus pręlocutum persecutionibus, vt malum effugerent, videlicet vt nõ scandalizarentur: nunc verò de illis se locutũ significat vt hinc bonum quoddã consequerentur, nimirum vt recordantes hæc ab ipso prædicta non solùm non offenderentur, sed etiã in fide ipsius confirmarentur, agnoscentes nihil illi fuisse incognitũ, nec ad gratiam ipsis locutum. Vnde nõ dicit solùm, vt reminiscamini hæc vobis esse prædicta, sed quod ego illa dixi vobis. Postquam autem causam dixit ob quam hæc illis iam est locutus, subijcit & causam

ſam quare hæc ipſis non prius ſit locutus. Hæc autem, inquit, vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram, quia ſcilicet per meam præſentiam ab his malis liberi hactenus fuiſtis, & in me totũ prelium vertebatur, proinde non erat nececeſſe nec operæpretium de his tunc vos præmonere, ſicut modò quando mea deſtituemini pręſentia, & de me teſtimoniũ perhibere debebitis mundo reclamante. Quæſtio tamen hic occurrit, quomodo Dominus dicat: Hæc ab initio vobis non dixi: cùm non ſolùm paulò antè hæc illis mala obuentura prædixerit, quando de ſignis ſubuerſionis Hieruſalem ſuiq; aduentus diſſeruit, ſed etiam longè antè in ipſa miſſione Apoſtolorum ad pręedicandum, vt patet Matt. 10. Sanè D. Auguſtinus hac motus ratione putat pronomen demonſtratiuum, hæc, non referendum hoc loco ad mala quæ Dominus prædixit obuentura, ſed ad ea quæ dixit de aduentu ſpiritus ſancti, vt ſignificetur Dominum de illius aduentu non dixiſſe quamdiu manebat cum ſuis, dicere autem de eo debuiſſe, cùm ab eis iam eſſet abiturus. Verùm nimis apertum eſt pronomen, hęc, ad illa referendum eſſe hoc loco, ad quæ refertur cùm dicitur in eo quod mox præcedit: Hæc locutus ſum vobis, vt cùm venerit hora, &c. quo loco certum eſt referri ad mala de quibus dicitur in præcedentibus. Proinde vel dicendum eſt ſecundum Chryſoſtomum, Dominum dicere ſe hæc non ab initio dixiſſe eis, quia etſi dixit eis de obuenturis eis tribulationibus, nunquam tamen tam horribilia eos prædixit manere, atq; nunc, cùm dixit mortem eorũ reputãdam Iudæis pro cultu & obſequio Dei, quod maximè poterat eos facere attonitos. Vel melius dicendum ea quæ de perſecutione leguntur dicta à Domino Matthæi 10. non tunc à Domino dicta cùm Apoſtolos amandaret ad prædicandum, ſed per anticipationem illa ſcripta eſſe à Matthęo illo loco propter loci oportunitatem.

FINIS.

Biblioteka Jagiellońska
stdr0029655

